

ΑΘΗΝΑΙΟΝ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΚΑΤΑ

ΔΙΜΗΝΙΑΝ ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ

ΣΥΜΠΡΑΞΕΙ

ΠΟΛΛΩΝ ΛΟΓΙΩΝ.

ΤΟΜΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΣ.

ΑΘΗΝΗΣΙΝ,

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΕΡΜΟΥ.

Παρά τὴν ὁδὸν Μουσῶν, ἀριθ. 2.

1875.

ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ ΤΗΣ ΝΗΣΟΥ ΣΥΡΟΥ (*).

Δ'.

Μετά τὴν ἔρευναν τῶν πολιτικῶν, θρησκευτικῶν καὶ ἐπι-
 τυμβίων ἐπιγραφῶν ὑπολείπεται ἡμῖν, νὰ εἰπωμεν ὀλίγα
 περὶ τινῶν ἐπιγραφῶν τῆς ἀρχαίας Σύρου, εἰς οὐδὲν τῶν ἀνω-
 τέρῳ εἰδῶν ὑπαγομένων. Τούτων, καίτοι πασῶν συντόμων, τρεῖς
 μάλιστα εἰσι πολλοῦ λόγου ἀξίαι· δύο μὲν (ἀρ. 38,39) ὡς τὰ
 ἀρχαιότατα τῆς νήσου ἐπιγραφικὰ μνημεῖα, ἀναγόμεναι πιθα-
 νῶς εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ νησιωτικοῦ πολιτισμοῦ· ἡ δὲ τρίτη, (ἀρ.
 37) ὡς ἡ ἐσχάτη τῆς ἀρχαίας Σύρου ἐπιγραφή, διαδηλοῦσα
 τὴν ἀκμὴν αὐτῆς κατὰ τὰς παραμονὰς ἔτι τῆς Βυζαντινῆς αὐ-
 τοκρατορίας. Περὶ τῶν ἐπιγραφῶν τούτων μέλλοντες νὰ ὁμι-
 λήσωμεν ἐνταῦθα, θέλομεν ἀναφέρει πρῶτον τὰς ἥττονος λό-
 γου ἀξίας.

35.

Ἡγησοῦς
 τῆς Κλεομ-
 ὀρτου θυγατρὸς
 προῖξ τὸ χωρί-
 ον.

Εὑρέθη ἐν Ἐνω Γυρίῳ ἐν τῷ κήπῳ Ἰ. Ξανθάκη, ἐπὶ μαρ-
 μαρίνης πλακῶς (μῆκ. 0,48, πλ. 8,34 καὶ πάχ. 0,04½)· ἡμαρ-
 τημένως δὲ ἐθεωρήθη, ὅτι ἀνεκαλύφθη ἐν Ταλάντοις. Ἐκ τῶν
 ἐκδόσεων αὐτῆς τῶν γενομένων ὑπὸ τοῦ Ross (Inscr. Gr. Ined.
 n. 108), τοῦ Bœckh (C. I. G. n. 2347 i) καὶ τοῦ Lebas
 (Voyage, Inscr. 1894) μόνη ἡ τελευταία εἶναι ὀρθή.

Ἡ ἐπιγραφή αὕτη εἶναι ἐκ τῶν γνωστῶν ὄρων ἰδιοκτησιῶν,
 τῶν τιθεμένων πρὸς ἐξασφάλισιν προικῶς ἀπὸ πάσης ὑποθήκης·
 ἔκειτο δὲ ἐπὶ τοῦ ἐξοχικοῦ κτήματος τῆς Ἡγησοῦς, ὅπερ πι-
 θανώτατα εἶναι αὐτὸς οὗτος ὁ ἐν Ἐνω Γυρίῳ κήπος τοῦ κ. Ι.
 Ξανθάκη.

36.

Β]όηθος Διοσ[χο
 ρ]ί[ο]υ ἐποίησ;

(*) Συνέχεια καὶ τέλος· ἰδὲ τὸ προηγούμενον ε' τεύχος τοῦ γ' ἔτους.

Ἡ ἐπιγραφή αὕτη ὑπάρχει ἐπὶ μιᾶς τῶν πλευρῶν μαρμαρίνης πλακῶς, εὐρεθείσης ἐν Φοίνικι, κατὰ τὰ ἐκεῖ ἐρείπια ἀρχαίας πολίχνης. Τὸ δεύτερον ὄνομα συνεπληρώσαμεν Διοσκορίου, ὡς μόνου συμβιβαζομένου μετὰ τῶν ἰχνῶν τοῦ λίθου. Διοσκόριος ἅπαντ' ἀ καὶ παρὰ Σουΐδα.

37.

Ἄρταιμιδώρου.

Ἡ ἐπιγραφή αὕτη εὐρίσκεται ἐπὶ ἐδωλίου ἀρχαίου θεάτρου, οὔτινος λείψανα ὑπάρχουσιν ἐν Ἐρμουπόλει ἐν τῇ οἰκίᾳ Κυριακοῦ Ἀλεξίου. Ταύτην ἐξέδωκε τὸ πρῶτον ὁ Lebas (n. 1893), ἐπιφέρων μετὰ τὸ Ἄρταιμιδώρου τὴν λέξιν ὀβελός, ἣν ὅμως οὔτε ὁ Conze (Bull. 1859, p. 166), οὔτε ὁ Stark (12), οὔτε ἡμεῖς εὕρομεν ἐπὶ τοῦ λίθου. Καίτοι ἡ ἐπιγραφή αὕτη ἐκ πρώτης ὕψεως μικρᾶς φαίνεται σημασίας, εἶναι ἐν τούτοις πολλοῦ λόγου ἀξία, καθ' ὅσον ἡ ἐν αὐτῷ ἐμφαινόμενη ἀγνοία ὀρθογραφίας καὶ τὸ τῶν γραμμάτων σχῆμα, ἀνήκον εἰς πολὺ μεταγενεστέρους χρόνους, προφανῆς καθιστῶσιν, ὅτι ὀλίγον ἔτι πρὸ τῶν βυζαντινῶν χρόνων ὑπῆρχε τὸ ἐν Σύρῳ θεᾶτρον καὶ δράματα παρίσταντο ἐν αὐτῷ. Ἐκ τούτου δ' ἐνισχύεται ἡ ἰδέα, ἡ καὶ ἐξ ἄλλων ἐπιγραφικῶν μνημείων ἀποδεικνυομένη, ὅτι ἡ Σῦρος ἄκμαζεν ἔτι κατὰ τοὺς χρόνους τούτους.

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῆς ἐπιγραφῆς. Ἄξιον δὲ νὰ σημειώσωμεν ἐνταῦθα ὀλίγα τινὰ περὶ τῶν λειψάνων τοῦ ἀρχαίου θεάτρου. Τὰ λείψανα ταῦτα, εὐρεθέντα κατὰ τὸ 1843, εἰσὶ μαρμάρινα· ἀνήκουσι δὲ εἰς τέσσαρα ἐδῶλια, καὶ ἔχουσι μῆκ. τριῶν περίπου μέτρων. Τούτων τὸ μὲν ἀνώτατον ἔχει ὕψ. 0,35 μ., τὰ δὲ λοιπὰ 0,37· πλάτος δὲ τὸ μὲν ἀνώτατον, ἀφανῆς ἐν μέ-

(42) Ἴδὲ τὸ σύγγραμμα αὐτοῦ «Nach dem Griechischen Orient von D. B. Stark, Heidelberg 1874, S. 297.» Αἱ ἐν τῷ συγγράμματι τούτῳ ἀναφερόμεναι καταμετρήσεις τῶν ἐδωλίων εἰσὶ διάφοροι τῶν ἡμετέρων· ἀλλ' εἰς τούτο διαβεβαιούμεν τὸν ἀναγνώστην, ὅτι δὲν πταίομεν ἡμεῖς.

ρει, τὸ δὲ δεύτερον 0,70 καὶ τὸ τρίτον 0,68. Ὡς πρὸς τὴν κατασκευὴν δὲ τὸ πρῶτον καὶ δεύτερον ἔχουσι μονόλιθον βᾶσιν καὶ ἐφῆδρανον· ὑποπόδιον δὲ τὸ μὲν κεράμεον, τὸ δὲ ἐξ ἡμῶν ἐργοῦς μαρμάρου· σύγκειται δὲ ἐκάτερον ἐκ τεσσάρων βᾶθρων· τὸ δὲ τρίτον ἔχει ἐφῆδρανον μὲν καὶ ὑποπόδιον μονόλιθον, τὴν δὲ βᾶσιν ἐκ λίθων ἰδίων. Μετὰ τὸ ἐδῶλιον τοῦτο ἔπεται βαθμὴς ὡς ὑποπόδιον χρησιμεύουσα καὶ ἔχουσα ὕψος 0,16 καὶ κατὰ τὸ σωζόμενον αὐτῆς μέρος πλάτος 0,44 μ., σχεδὸν ὅσον τὰ ὑποπόδια τῶν προτέρων ἐδωλίων. Μετὰ τὴν βαθμίδα ταύτην, μικροῦ διαδρόμου μεσολαβοῦντος, ἤρχετο εὐθὺς ἡ ἀρχήστρα, ὡς ἔκ τε τῆς φύσεως τοῦ κατόπιν ἐδάφους δείκνυται καὶ ἐξ ὀλίγων τινῶν ἀναφερομένων ἐν τινι τῶν κατὰ τὸ 1843 ἐκδιδομένων ἐν Σύρῳ ἐφημερίδων (13).

Περὶ δὲ τοῦ ὅλου θεάτρου ὁ μὲν Conze ἀποφαίνεται (Bulletin. 1859, p. 166), ἐπὶ τῆς καμπυλότητος στηριζόμενος, ὅτι ἱκανῶς μέγα ἦτο· ὁ δὲ Stark, ὅτι ἦτο ἀρκετὰ πολυτελέστατον. Καὶ τὴν μὲν ὀρθότητα τῆς γνώμης τοῦ Conze οὐδόλως ἀδελ-

(43) «Πρὸς τὸ δυτικὸν τῆς πόλεως ἡμῶν μέρος κατὰ τὴν συνοικίαν, τῶν πέντε μύλων ἀνεκαλύφθη κατ' αὐτὰς ἀρχαίον οἰκοδόμημα, τοῦ ὁποίου τὸ εἶδος δὲν δυνάμεθα εἰσεῖν νὰ προσδιορίσωμεν. Ἐκ τῆς μέχρι σήμερον γενομένης ἀνατκαφῆς προέκυψαν τοξοειδεῖς ἐξ ἄγχωρίου μαρμαρλίθου βαθμίδες, μεταξὺ δὲ αὐτῶν στενὴ κλίμαξ, κάτωθεν περίδρομος ἐνδὸς περιου ποδὸς πλάτους καὶ πρὸ τούτου μικρὸν τοιχίον ἐκ καθέτων πλακῶν. Ταῦτα ἐνομίσθησαν λείψανα θεάτρου ἢ ἀμφιθεάτρου· ἀλλὰ μετὰ τὸ εἶδον τοιχίον εὐρέθη καὶ λάκκος τετράγωνος ἀνορυσοδόμος ἤδη, ὅθεν ὑποθέτουσι τινὲς μήποτε ἐνταῦθα ὑπῆρχε λουτήρ πρὸς ἀγνισμόν τῶν εἰς Δῆλον ἀπερχομένων. Αἱ βαθμίδες αὗται φαίνονται διήκουσαι εἰς ἰσάτην διάστημα, ἐπὶ τινος δὲ αὐτῶν φαίνεται γεγλυμμένη ἡ λέξις ΑΡΤΑΙΜΙΔΩΡΟΥ ἀτελῶς ἀναγινωσκομένη.» (Ἐφημ. τῶν Ἀγγελιῶν, ἔτ. Γ', ἀριθ. 101, 15 Μαΐου 1843) » Τὰ ἐν τῷ διαφορῷ τούτῳ ἐπιφερόμενα περὶ τῶν εὐρεθέντων λάκκου, ὅλως ὄντα ἀβάσιμα, οὐδόλως κλονίζουσι τὴν ἰδέαν, ὅτι τὰ λείψανα ταῦτα ἀνήκουσιν εἰς ἀρχαῖον θεᾶτρον. Ὅτι δὲ ἐξ αὐτοῦ ἀξιον λόγου μανθάνομεν, πλὴν τῆς ἀρχήστρας, ἧς τότε ἐσώζετο μέρος, εἶναι ὅτι ἐτώζοντο τότε λείψανα δύο κερκίδων καὶ ἡ μεταξὺ τούτων ἀνάδοξ.

κνύουσι τὰ νῦν σωζόμενα λείψανα καὶ τὸ τρίτον τῆς καμπυλό-
τητος αὐτῶν ὅτι ὅμως τὸ θέατρον τοῦτο ἦτο ἀρκετὰ πολυτε-
λές, ἱκανῶς μαρτυροῦσι τὰ μαρμάρια αὐτοῦ ἐδώλια. Καὶ ἡ μὲν
τοῦ ὄλου ἐπανόρθωσις, ἣν ὁ Stark δι' ἀνασκαφῶν ἐλπίζει
κατορθωτὴν, εἶναι ἀδύνατος, μεγάλου μέρους καταστραφέντος·
τὸ βέβαιον ὅμως εἶναι, ὅτι, ἂν μεταξὺ τῶν λειψάνων καὶ τῆς
μεγάλης ὁδοῦ γείνωσιν ἀνασκαφαὶ ὑπὸ τοῦ δήμου Ἑρμουπολι-
τῶν, κρημνιζομένων τῶν ἐκεῖ οἰκίσκων, θέλουσιν εὐρεθῆ ἱκανὰ
καὶ σπουδαῖα ἴσως ἀρχιτεκτονικὰ καὶ γλυπτικὰ λείψανα τῆς τε
αἰκῆς καὶ τῆς ὀρχήστρας.

38, 39.

(Τὰ κείμενα ἰδὲ ἐν πίνακι α').

Τῶν ἐπιγραφῶν τούτων ἡ πρώτη ἀνεκαλύφθη, πρὸ 5 ἐτῶν,
ἐν Ποσειδεῖοις, κατὰ τὴν θέσιν Χαλέπα, ἐνῶ ἠνοίγοντο τὰ θε-
μέλια τοῦ ἐκεῖ δυτικοῦ ναοῦ τοῦ Ἀγ. Πέτρου. Δυστυχῶς πρὶν
ἢ δυνηθῶμεν νὰ διασώσωμεν αὐτήν, ἐνετοιχίσθη ἐν τῇ οἰκοδομῇ·
τὸ δὲ ἀντίγραφον, ὅπερ ἐλάβομεν, δὲν δύναται νὰ παράσχη ἐν-
νοιάν τινα ἔνεκα τῆς φθορᾶς τῆς ἐπιγραφῆς.—Ἡ δ' ἑτέρα εὐ-
ρέθη ἐσχάτως ἀνεστραμμένη εἰς ἐπικάλυμμα μεταγενεστέρου
τάφου ἐν νεκροπόλει, κατὰ τὴν θέσιν Τσιριγιώτου. Καὶ ταύτης
δὲ, ὡς καὶ τῆς πρώτης, καίτοι ἐν γνωστῇ ἀλφαβήτῳ κεχαραγ-
μένων, οὔτε ἄλλοι, οὔτε ἡμεῖς ἠδυνήθημεν νὰ ἐξακριβώσωμεν
τὸ περιεχόμενον. Ὡς ὅμως ἐκ τοῦ ἀλφαβήτου αὐτῶν δεικνύται
ἀνήκουσιν εἰς τοὺς μετὰ τὰ πειρατικὰ ἀρχαιοτάτους χρόνους,
ἐξ οὗ βεβαιοῦται, ὅτι κατὰ τὰς παραλίαις θέσεις, καθ' ἃς εὐρέ-
θησαν, ἀρχαιοτάται ὑπῆρχον πόλεις ἢ πολίχναι.

Ἐκ τούτων τῆς ἐν Ποσειδεῖοις τὰ μόνα σχεδὸν σωζόμενα
μνημεῖα, πλὴν τῆς τοπωνυμίας Ποσεῖδεια, δηλούσης τὴν αὐ-
τόθι ὑπαρξίν ναοῦ τοῦ Ποσειδῶνος, εἰσὶ τάφοι πολυάριθμοι ἐπὶ
τοῦ λοφίσκου Χαλέπας. Τοὺς τάφους τούτους ἐθεώρησεν ὁ
Lebas ὡς καρικοῦς· διότι, ὡς λέγει, ἀνασκάψας ἓνα τούτων,
εὗρε τὸν ἐν αὐτῷ νεκρὸν, ὡς ἐν Δήλῳ, πρὸς ἀνατολὰς ἐστραμ-

μένον. Τὸ καθ' ἡμᾶς ἀπιστοῦμεν εἰς ταῦτα, περιμένοντες νὰ
ἐπιχυθῆ πλεῖον φῶς δι' ἀνασκαφῶν, καθ' ὅσον μάλιστα ἡ ἐξῆς
ἐπιγραφή,

40.

Ἄρπαλένος,

ὑπάρχουσα ἐπὶ ἀσπίδος ἐξ ὀπτῆς γῆς, εὐρεθείσης ἐν τινι τῶν
αὐτόθι τάφων, πᾶν ἄλλο ἢ τοῦτο δεικνύει (*). Τὸ σχῆμα τῶν
γραμμάτων αὐτῆς καὶ ἡ γραφή εἰς ἀντὶ τῆς πείθουσι νὰ παρα-
δεχθῶμεν, ὅτι καὶ αὕτη καὶ ὁ τάφος, εἰς ὃν εὐρέθη, ἀνήκουσι
μὲν εἰς τοὺς πρὸ τοῦ Εὐκλείδου (427 π. Χ.) χρόνους, ἀλλ' εἶ-
ναι πολλῶ μεταγενέστερα τῶν καρικῶν. Ἀπέδωκε δὲ ὁ Ross
τῇ ἐν Ποσειδεῖοις πόλει τὸ ὄνομα Γρύγχη ἢ Γρύγχεια, ὡς εὐ-
ρῶν τοὺς Γρυγγεῖς ἐγγὺς τῶν Συρίων ἐν τοῖς φορολογικοῖς κα-
ταλόγοις τῶν συμμάχων τῶν Ἀθηναίων. Ἀλλὰ τὸ ἐσφαλμένον
τῆς ὑποθέσεως ταύτης κατεδείχθη ἤδη ὑπὸ τοῦ Bæckh, ὅστις
ἀπέδειξε προφανῶς, ὅτι οἱ Γρυγγεῖς ἦσαν πολῖται τῶν Ῥυγῶν,
πόλεως τῆς Εὐβοίας (ιδὲ Bæckh, Die Staatshaushaltung
der Athener, II, S. 678).

Μετὰ τὰς εἰκασίας ταύτας μόνον βέβαιον περὶ τῶν Ποσει-
δεῖων ἀπολείπεται ἡμῖν, ὅτι πόλις ἢ μᾶλλον πολίχνη ὑπῆρ-
χεν αὐτόθι κατὰ τοὺς ἀρχαιοτάτους καὶ μέσους ἑλληνικοὺς
χρόνους. Ἄν δ' αὕτη ἐσώζετο κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους
αἰῶνας, οὐδεμίαν μαρτυρίαν δεικνύει· ὅτι ὅμως ἐπὶ Ῥωμαίων,
οὔτε ἐν Ποσειδεῖοις, οὔτε ἀλλαχοῦ τῆς Σύρου ὑπῆρχε πόλις,
πλὴν τῆς μιᾶς μόνης πόλεως Σύρου, μετὰ μεγάλης πιθανότη-
τος δεικνύει ἡ δ' δημοθιονιακὴ ἐπιγραφή, ἐν ἣ ἀναφέρεται
(στ. 9), ὅτι ὁ στεφανηφόρος Ἐλεύθερος παρέσχε δημοθιονια-
ν αὐτῇ Συρίων πόλει», προσκαλέσας εἰς ταύτην καὶ τοὺς ἐπι-
δημήσαντας ἐκ τῶν Κυκλάδων.

(*) Περὶ τῆς ἀσπίδος ταύτης, ὑπαρχούσης νῦν ἐν τῷ μουσεῖῳ τῆς
Ἀρχ. ἑταιρίας τῷ ἐν τῷ Βαρβακίῳ, εἶπέ τινα ὁ κ. Γ. Παπαδόπουλος
(Revue Archéol. 1862, X, p. 230) ἡμαρτημένως ὅμως ἐδημοσίευ-
σεν Ἄρπαλίνοσ ἀντὶ Ἄρπαλένοσ.

Ἐγγύς δὲ τῶν Ποσειδείων δύο τὸ πάλαι ὑπῆρχον πολίχνηαι, κατὰ τὰς θέσεις Φοίνικα καὶ Γαλησσῶν, ὧν ἐν τῇ κοινῇ νεκροπόλει, μεταξὺ αὐτῶν κειμένα, κατὰ τὴν θέσιν Τσιριγιώτου, εὐρέθη ἡ ὑπ' ἀριθμ. 39 ἐπιγραφή. Εἰς τὸ ὄνομα Φοίνικας ὁ Ross καὶ ὁ Lebas ἠθέλησαν ν' ἀποδώσωσι φοινικικὴν ἀρχήν, ὅτι δηλ. ἐδόθη ὑπὸ ἀποίκων Φοινίκων (45). Καὶ ἡ μὲν ἀποικησις τῶν Φοινίκων ἐν Σύρῳ οὐδὲν δύναται ν' ἀμφισβητηθῆ· νομιζομεν ὅμως, ὅτι ἐκ τοῦ ὀνόματος οὐδὲν ἀποδεικνύεται· διότι ἠδύνατο κάλλιστα νὰ ὀνομασθῆ οὕτως ἡ θέσις ἐκ τοῦ φυτοῦ φοίνικος, κατὰ τὸ μακρὸν χρονικὸν διάστημα, καθ' ὃ ὁ φοίνιξ ἔφερε τὸ ὄνομα τοῦτο. Κύρια μνημεῖα τῆς πολίχνης ταύτης ἔχομεν λείψανα ναοῦ παρὰ τῇ ἀκτῇ, περὶ οὗ ἀνωτέρω ἐγένετο λόγος (ιδὲ ἀρ. 15, 16), ἐρειπιῶνα κατὰ τὸ μέσον τῆς πεδιάδος καὶ τὴν κοινὴν καὶ τῷ Γαλησσῶ νεκρόπολιν, ἧς ἀνασκαφέντες τινὲς τάφοι ἀνήκουσι κατὰ τὴν γνώμην τοῦ κ. Ρουσσόπουλου εἰς τοὺς πρώτους μ. Χ. αἰῶνας (46).

Περὶ δὲ τῆς ἐτέρας πολίχνης, τῆς ἐν τῇ θέσει Γαλησσῶ, πλὴν

(45) Ὁμοίως ἐκ τοῦ ὀνόματος ἀπατηθέντες, ἐθεώρησαν ὁ τε Ross ἐν ταῖς Inselreisen καὶ ὁ Lenormant ἐν τινι ὑπομνήματι αὐτοῦ (Rapport à l'Empereur sur sa mission à Santorin. Acad. des Inser. 1866 p. 269—283) ὡς φοινικικῆς ἀρχῆς τὴν ἐν Θήρᾳ τοπωνυμίαν Φοινικιάν, ἐνῶ αὕτη, ὡς καὶ αἱ πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος ὀμώνυμοι θέσεις, ἔλαβον τὸ ὄνομα ἐκ φοίνικος ὑπάρχοντος ἐπι αὐτόθι πρὸ ἐτῶν οὐ πολλῶν.

(46) Πλὴν τούτων, ἀναφέρουσι τινες ὡς ὑπάρχοντα ἐν Φοίνικι λείψανα ἀρχαίας προκυμαίας καὶ κατὰ τὴν θέσιν Νυδρα γὰρ λείψανα μεγάλου ἀρχαίου ὑδραγωγείου, φέροντος κατὰ τὴν ἀρχαιότητα τὸ ὕδωρ εἰς Φοίνικα. Ἐκ τούτων τὰ νομιζόμενα ὡς λείψανα προκυμαίας εἰσὶν ἐρείπια οἰκοδομημάτων γενόμενα ὑποβρύχια, εἴτε ἕνεκα μικρᾶς καθιζήσεως τοῦ ἐδάφους, εἴτε ἕνεκα πλημμύρας τῶν ὑδάτων.—Ἐν δὲ τῇ θέσει Νυδρα(γ)ῶ οὐδὲν ὑπάρχουσι λείψανα μεγάλου ὑδραγωγείου, ἀλλὰ μόνον μικρὸς τις ὑδραγωγὸς, δι' οὗ σήμερον τὸ ὕδωρ ἐκ μικρᾶς πηγῆς διοχετεύεται εἰς ἐγγὺς κειμένην δεξαμενὴν. Ἐκ δὲ τῆς τοπωνυμίας οὐδὲν ἐξάγεται· διότι καὶ νῦν ἐτι (ν)υδ(ρ)α(γ)ῶν καλοῦσιν οἱ Σύριοι χωρικοὶ τὸν ὑδραγωγὸν, ὅπως καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἀπαντᾷ καλούμενος ὕδ(ρ)α γός.

δύο ἐρειπιῶνων ἰκανῶς ἐκτεταμένων, ὑπαρχόντων αὐτόθι, χωρὶν ἀττικῆς ἐπιγραφῆς παρέχει ἡμῖν ἀφορμὴν εἰς εἰκασίας τιγνάς. Ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ταύτῃ (C. I. G. n. 158, B'), ἐν ἧ καταλέγονται ὀφειλέται τοῦ ἐν Δήλῳ ἀμφικτυονικοῦ ταμείου ἐπιάρχωντων ἐν Ἀθήναις Καλλέου, Χαρισάνδρου, Ἰπποδάμαντας καὶ Σωκρατίδου (377-373), ἀναφέρεται καὶ «Πριανεύς Σύριος Γαλήσιος ΔΔΔΔΠ.» Διὰ τὸν Bœckh ἡ λέξις Γαλήσιος ὕπο αἰνιγμα (47) ἐνόμισε λοιπὸν, ὅτι ἔπρεπε ν' ἀναγνώσῃ Γαλησσῶν, ὅτι δηλ. ὁ ἐκ Σύρου Πριανεύς ἦτο υἱὸς Γαλησσίου, ὅπερ ὅμως οὐδὲν λέγει ὁ λίθος. Τὸ καθ' ἡμᾶς, ἢ τε μετὰ τὸ ἐθνικὸν θέσις τοῦ ὀνόματος Γαλήσιος καὶ ἡ ἐν Σύρῳ ὑπαρχίς τῆς τοπωνυμίας Γαλησσῶς μετὰ μεγίστης πιθανότητος δεικνύουσιν, ὅτι τὸ Γαλήσιος εἶναι δημοτικὸν καὶ ὅτι ἡ τοπωνυμία Γαλησσῶς εἶναι τὸ παρεφθαρμένον ὄνομα πολίχνης ἀρχαίας αὐτόθι, κατὰ τοὺς ἐλληνικοὺς χρόνους (4 αἰὼν π. Χ.) ὑπαρχούσης, ἐξ ἧς ἦν ἡ

(47) Ἴδου τί σημειοὶ περὶ ταύτου· «ΓΑΛΗΞΙΟΣ nescio quid sit; conicio pro ultimo esse siglam numeralem reponendam, ut Γαλησσίου patris nomen sit postpositum, quod id scriba post vocem Πριανεύς casu omisisset: certe de Γαλησσῶ Ephesiorum oppido (Steph. Byz. V.) nemo cogitaverit.» Ἐν τῷ ἐπιγράμῳ τῆς Σύρου ὑπὸ τὰ πειστήρια, ὅτε ἀπηντήσαμεν ἐν τῷ συγγράμματι τοῦ Bœckh, Die Staatshaushaltung der Athener (II, S. 101), ὀλίγα τινὰ ἀναφερόμενα πρὸς τὸ «Πριανεύς Σύριος Γαλήσιος», ἐν οἷς ὁ Bœckh, ὑποστηρίζων αὐθις τὴν αὐτὴν γνώμην, ἦν ἐξήνεγκεν ἐν τῷ Corpus, προσεπιφέρει, ὅτι εἶναι δυνατόν ἐν τούτοις νὰ ὑπῆρχεν εἰς Σύρον τόπος, ἐξ οὗ ὀνομάσθη ἐν τῇ ἐπιγραφῇ Γαλήσιος ὁ Πριανεύς, ὡς κάτοικος αὐτοῦ· νομίζε· ὅμως, ὅτι ὁ διπλαῦς προσδιορισμὸς «Σύριος Γαλήσιος» ἀντίκειται εἰς τὴν ὑπόθεσιν ταύτην. «Doch wäre es auch möglich, dass auf Syros ein Ort gewesen wäre, dessen einwohner Galësier genannt worden: wiewohl auch so wieder die doppelte Bezeichnung auffällig ist.» Ἄλλ' εἰς τοῦτο οὐδὲν ἔχει δίκαιον, καθέσθαι αὐτὴ δὴ ἡ ἕνεκα ἴσως ἀγνοίας παράλειψις τοῦ ὀνόματος τοῦ πατρὸς, ὅπερ, σημειωτέον, εἰς πάντα τὰ συγκαταριθμούμενα ὀνόματα παρὰ τὴν ἴσθαι, καθίστα ἀναγκαῖον τὸν προσδιορισμὸν τῆς τε πατρίδος τοῦ Πριανεύος καὶ τοῦ δήμου αὐτοῦ.

Πριανεύς. Ὅποιον δὲ τὸ ἀδιάφθορον τῆς πολίχνης ταύτης ὄνομα μετὰ βεβαιότητος μὲν δὲν δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν· ἀποβλέποντες ὅμως εἰς τὸν σχηματισμὸν τοῦ δημοτικοῦ *Γαλήσιος* καὶ εἰς τὰς παραφθοράς, ἃς καθ' ὠρισμένους φωνολογικοὺς νόμους πάσχουσιν αἱ ἑλληνικαὶ τοπωνυμῖαι, μετὰ τινος πιθανότητος συμπεραίνομεν, ὅτι τὸ ἀρχαῖον ὄνομα τῆς πολίχνης ταύτης ἦτο *Γαλησσός* (ἢ) ἢ *Γαλησσία*, ἐξ οὗ ὁ *Γαλησσιᾶς* ἢ *Γαλησσᾶς*⁽⁴⁸⁾, ὅπως ἐν αὐτῇ τῇ Σύρῳ ἢ *Μάρρα* (κεφαλόβρυσο, κεφαλάρι) ἐγένετο *Μάρρας*, ἢ *Βῆσσα Βήσσας*, τὰ *Τάλαρτα* παρὰ τοῖς χωρικοῖς *Τάλαρτας* καὶ τὰ *Χροῦσα Χρούσας*.

Β'. Ἐπιγραφαὶ τοῦ ὄρμου *Γραμμάτων*.

Ἀπὸ τῶν πετρωδῶν καὶ ἀγόνων ὄρέων τῆς βορειοτάτης Σύρου βραχεῖς πρὸς δυσμὰς ἀποφυόμενοι κλάδοι, βραχείας φάραγγας σχηματίζουσιν, εἰς κολπίσκους περατουμένας, ὧν ὁ βορειότατος τῶν *Γραμμάτων* καλεῖται. Ὁ κολπίσκος οὗτος, λαβὼν τὸ ὄνομα ἐκ πολυπληθῶν ἐπιγραφῶν αὐτόθι κεχαραγμένων, εἰς τρεῖς ὑποδιαιρεῖται ὄρμους, εἰς ὧν τὸν δυτικώτατον προσορμίζονται τὰ ἐκεῖθεν ἐν καιρῷ σφοδροῦ βορρᾶ διερχόμενα πλοῖα. Πρὸς δυσμὰς τοῦ ὄρμου τούτου βραχῶδες ἀκρωτήριον, ἀπὸ τῶν ΒΔ πρὸς τὰ ΝΑ ἐκτεινόμενον, ἀποχωρίζει τὸν ὄρμον ἀπὸ τοῦ πελάγους. Τοῦ δὲ

(48) Οὕτως ὀνομάζεται ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος θέσις παρὰ τε τοῖς Συριοῖς χωρικοῖς καὶ ἐν τοῖς προικοσυμφώνοις, διαθήκαις καὶ λοιποῖς ἰδιωτικοῖς ἐγγράφοις τῶν Συρίων τοῦ 16ου, 17ου καὶ 18ου αἰῶνος ὅσα σώζονται παρ' ἡμῖν. Οὕτως ἐν ἐγγράφῳ ἰδιωτικῷ τοῦ 1509, ἐπὶ Ἑνετοῦ ἐν Σύρῳ καπετάνιου Πέτρου Δελιδόγια, ἀναφέρεται· «το οπιον μαντροκάθισμα ζιτουσι ισον τοπον λεγομενος γαλ:ισια» καὶ κατωτέρω ἐν τῷ αὐτῷ ἐγγράφῳ· «με τιν βοσκηνη του κινοντασ απο τιν μικρη σιχια του γαλ:ισια».—Σημειοῦμεν δ' ἄπαξ ἐνταῦθα, ὅτι δι' ἀπάσας τὰς τοπωνυμίας, ἃς ἀναφέρομεν ἐν τῇ παρούσῃ πραγματείᾳ, εἴχομεν ὑπ' ὄψιν οὐ μόνον πῶς λέγονται σήμερον αὐταὶ παρὰ τοῖς χωρικοῖς, ἀλλὰ καὶ πῶς ἀναφέρονται εἰς τὰ σωζόμενα ἐγγράφα τῶν παρελθόντων αἰώνων. Δι' ὅσα δ' ἔπαθον δεινὰ εἰς χεῖρας ἄλλων αἱ σύριαι τοπωνυμῖαι ἐννοεῖται βεβαίως ὅτι οὐδόλως ἐσμὲν ἡμεῖς ὑπόλογοι.

ἀκρωτηρίου τούτου πρὸς μὲν τὰ δυτικὰ ἀπότομοι βράχοι ὑψοῦνται ὑπὲρ τὴν θάλασσαν· πρὸς δὲ τὸν ὄρμον τὸ ἔδαφος, βαθμηδὸν ταπεινούμενον, τὴν χθαμαλὴν τούτου ἀποτελεῖ δυτικὴν ἀκτὴν.

Ἐκ τοῦ μυχοῦ τοῦ ὄρμου ἀναχωροῦντες, καὶ ἐπὶ τοῦ βραχῶδους ὁδεύοντες ἀκρωτηρίου, ἀπαντῶμεν, κατὰ μὲν τὴν ἐσωτερικὴν αὐτοῦ ἀκτὴν δύο μᾶλλον ἢ ἥττον ὀμαλὰς θέσεις, κεκαλυμμένας ὑπὸ ἐπιγραφῶν· ἐπὶ δὲ τῶν χειλέων τῶν πρὸς τὸ πέλαγος ἀπορρώγων, ἐτέρας τρεῖς ἐνεπιγράφους θέσεις. Ἐκ τῶν ἐντὸς τοῦ ὄρμου ἢ μὲν πρώτη, μικρὸν ἀπέχουσα τοῦ μυχοῦ, ἔχει κλίσιν πρὸς τὸν ὀρίζοντα 40 περίπου μοιρῶν, ἕκτασιν 35 τετρ. μέτρων καὶ ἔδαφος ἀκανόνιστον, περιλαμβάνον πολλὰ μικρότερα ἐνεπίγραφα χωρία· ἢ δὲ δευτέρα 30 περίπου μέτρα ἀπέχουσα τῆς πρώτης, ἔχει κλίσιν σχεδὸν τὴν αὐτὴν καὶ ἕκτασιν 40 τετρ. μέτρ., κατέχει δὲ τὸν χῶρον ἀρχαίου λατομείου, ἐπὶ τῆς καταλειφθείσης ἐπιφανείας τοῦ ὁποίου ἐχαράχθησαν αἱ ἐπιγραφαὶ μετὰ τὴν παῦσιν τῆς λατομίας. Ἐκ δὲ τῶν ἄλλων τριῶν θέσεων, τῶν ἐπὶ τῶν χειλέων τῶν ἀπορρώγων βράχων, ἢ μὲν νοτιωτέρα κεῖται ἐπὶ ὀριζοντίου ἐπιπέδου εἰς ἀπόσασιν 120 περίπου μέτρων ἀπὸ τῆς νοτίας ἄκρας τοῦ ἀκρωτηρίου καὶ ἔχει ἕκτασιν 8 περίπου τετρ. μέτρ· ἢ δὲ δευτέρα, κειμένη ὁμοίως ἐπὶ ἐπιπέδου ὀριζοντίου, ἀφίσταται ἐκείνης ὀλίγα βήματα καὶ ἔχει ἕκτασιν 14 τ. μ' ἢ δὲ τρίτη, ἢ βορειοτάτη, κειμένη ἐπὶ βράχου καθέτου, ἀπέχει 70 περίπου μέτρ. ἀπὸ τῆς δευτέρας καὶ ἔχει ἕκτασιν 4 τ. μ.

Αἱ κατὰ τὰς διαφόρους ταύτας θέσεις τῶν *Γραμμάτων* κεχαραγμένα ἐπιγραφαὶ ἀνήκουσι κυρίως εἰς τοὺς ῥωμαϊκοὺς καὶ βυζαντινοὺς χρόνους⁽⁴⁹⁾· ἔχουσι δὲ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὑπόθεσιν εὐ-

(49) Τῶν ἐνετικῶν καὶ τουρκικῶν χρόνων ὀνόματά τινα μόνον ἄσθημα ὑπάρχουσιν ἀπειροκάλως κεχαραγμένα. Ἀρχαιότατον πάντων τούτων εἶναι μονογραφή Α. Α., ἔχουσα κάτωθι τὴν χρονολογίαν 1426 καὶ ἐπομένως ἀνήκουσα εἰς τοὺς πρώτους χρόνους τῆς ἐν Ἑλλάδι εἰσαγωγῆς τῶν ἀραβικῶν χαρακτήρων. Σημειωτέον δὲ, ὅτι ἕνα περίπου αἰῶνα κατόπιν ἀπαντῶμεν σύριον ἐγγράφον, τὸ ἀρχαιότατον τῶν γνωστῶν ἡμῖν μεσαιωνικῶν τῆς Σύρου ἐγγράφων, φέρον τὴν χρονολογίαν αὐτοῦ 1509 δι' ἑλληνικῶν γραμμάτων (αφθ).

3	8
Helvettivs Mella ΕΗΠ.	Ζώσιμος Καρκινίας ὁ καὶ Δοννάτος.
4	9
Phi[]eros ... iael.	Rusticus.
5	10
O]ιδίτ.	Ὀνήσιμος Στεργ[αίος];
6	11
Ἀπολλώ[ν]ιος Ῥόδιος.	Πανία.
7	12
Διοσκουρίδης Τύριος.	Καμικός Καλο...
	13
	Εὐπλαστος.

Μεταξὺ πασῶν τῶν ἐπιγραφῶν τούτων σπουδαιότατη ἀναπιρρήτως ἐστὶν ἡ τὸν Μίθρη τὸν Σαρδιανὸν πρεσβευτὴν ἀναφέρουσα (53). Τίς δ' ἀκριβέστερον οὗτος, ποῦ ἐπορεύετο καὶ πρὸς τίνα σκοπὸν οὐδόλως γνωρίζομεν. Καὶ ὅτι μὲν εἶναι ὁ αὐτὸς ὁ μετὰ τοῦ Κολλύβου καὶ τῶν λοιπῶν (ἀριθ. 2), οὐδεμία ὑπάρχει ἀμφισβολία· ἀγνωστον ὅμως εἰ ἔστιν ὁ Μίθρης ὁ ἐν τισὶ νομισμασι τῶν Σάρδεων ἀναφερόμενος (Mionn. Descr. vol. IV, p.

(53) Ἐπὶ τοῦ περσικοῦ ὀνόματος Μίθρης στηριζόμενος τις, ἴσως ὑποθέσῃ, ὅτι πρέπει νὰ συμπληρώσωμεν Σ[ογ]διανός ἀντὶ Σ[αρ]διανός· ἀλλ' ὅμως ὑπὲρ τῆς γραφῆς Σ[αρ]διανός μαρτυροῦσι τὰ ἴχνη τῶν γραμμάτων. Ἄξιον σημειώσεως ἐνταῦθα εἶναι, ὅτι τὰ ὀνόματα καὶ τῶν κρητῶν συμπλόων τοῦ Μίθρου ἀπαντῶμεν εἰς νομίσματα τῆς Σμύρνης (ιδὲ Mionn. v. III, monn. de Smyrne). Ὁ Κολλύβας μάλιστα μόνον ἐπὶ νομισμάτων τῆς Σμύρνης ἀπαντᾷ.

119). Τὸ Helvettius καὶ Πανία πρῶτον νῦν ἀπαντῶσιν ὡς κύρια ὀνόματα. Τὸ Philegos προφανῶς εἶναι τὸ ἑλληνικὸν Φιλέρωσ. Ὁ Ἀπολλώνιος ὁ Ῥόδιος περιττὸν νὰ εἴπωμεν ὅτι εἶναι πολλῶ μεταγενέστερος τοῦ ποιητοῦ τῶν Ἀργοναυτικῶν, ὡς δεικνύεται ἐκ τοῦ σχήματος τῶν γραμμάτων. Τὸ ἐν τῇ χρονολογίᾳ, τῇ μετὰ τὸ Helvettius, πρῶτον ἀριθμητικὸν σημεῖον, πρῶτον νῦν καθ' ὅσον γνωρίζομεν ἀπαντῶν, ἀγνοοῦμεν τί σημαίνει.

6'. Ὡς δεῦτερον εἶδος ἐθνικῶν ἐπιγραφῶν τῶν Γραμμάτων κατελέξαμεν τὰς ἀναφερούσας ὅτι οἱ πρὸς Δ. ἀπορρώγες βράχοι ἐχρησίμευσαν ὡς σκοπιὰ εἰς ἀνδρας. Τοιαύτας ἐπιγραφὰς οὐδαμῶθεν ἄλλοθεν γνωρίζομεν· ἐντελῆ ὅμως πρὸς ταύτας ἀναλογίαν παρέχουσιν ὀνομασίαι διαφόρων ὑψηλῶν καὶ κατόπτων θέσεων, λαβοῦσαι ἀρχὴν ἀπ' ἀνδρῶν, οἵτινες ἐχρήσαντο ταύταις ὡς σκοπιαῖς. Οὕτως ἔχομεν παρὰ Στράβωνι Μακίστου σκοπὰς ἐπὶ τοῦ Ἄθωνος, ἀλλαχοῦ δὲ Δημητρίου σκοπὰς, Εὐδόξου, Λέοντος, Περσέως σκοπὴν· ἐτι δὲ Ἐπαμεινώνδου σκοπὴν, παρὰ τῇ Μαντινείᾳ, ὅθεν τραυματίας ὁ Θηβαῖος στρατηγὸς ἐθεᾶτο τὴν γινομένην μάχην (Παυσ. XIII, 11.7). Εἰς τί δ' ἐχρησίμευον ὡς σκοπιὰ οἱ βράχοι τοῖς εἰς τὰ Γράμματα εὐρισκομένοις, ἐξηγεῖ ἡμῖν ὁ Λουκιανός· «Δέον ἐξ ἀρχῆς, πρὶν ἐκπλεῦσαι, ἀναβάντα ἐπὶ σκοπὴν τινα σκέψασθαι, εἰ ἐπίφορὸν ἐστὶ καὶ οὐριον τὸ πνεῦμα.» (Ἑρμότιμος 28). Ἐχομεν δὲ τοῦ εἶδους τούτου ἐπιγραφὰς τὰς ἐξῆς, εὐρισκομένας κατὰ τὴν δευτέραν ἐπὶ τῶν ἀπορρώγων ἐπιγραφῶν θέσιν.

14

Σκοπή] Ἀθηνοβίου
τοῦ ναυκλήρου.

15

Σκοπή χ....
τῶν πλε[υσ]άντων
.....

16

Σκοπιὰ ἀ[χο]υόντων
Ἀριστοδήμου
Μέγ[ω]νος
Ἐγησι[πε]ίδος.

ναῶ τοῦ αὐτόθι λατρευομένου θεοῦ. Ἐν δὲ τῷ σκοπῇ ἦν αὐτὸ τὸ τῆς θέσεως ὄνομα οὐδόλως δυνάμεθα νὰ ὀρίσωμεν.

Ἐκ τῶν ἄλλων ἐπιγραφῶν ἢ ὑπ' ἀρ. 22 παρέχει ἀμφιβολίας τινὰς, ἐὰν ἦναι χριστιανικὴ ἢ ἐθνικὴ. Ἀλλ' ὅμως τό τε σχῆμα τῶν γραμμάτων καὶ ὁ τύπος τῆς ἐπιγραφῆς παρέχουσι μείζονα πιθανότητα ὑπὲρ τοῦ δευτέρου, μὴ ἀντικειμένου εἰς τοῦτο τοῦ ἐν ἀρχῇ «Παρά τῷ θεῷ»· διότι πιθανώτατα οὗτος ἦν θεός τις, ἔχων ἱερὸν εἰς τὰ Γράμματα. Τὸ ἐν τῇ ἐπιγρ. 20 Ῥέθμος πρῶτον νῦν ἀπαντᾷ. Περὶ τῆς γνωστοτάτης γραφῆς Ζμυρναῖος ἀντὶ Σμυρναῖος περιττὸν κρίνομεν νὰ σημειώσωμεν τι.

δ'. Αἱ εὐκτήριοι ἐπιγραφαὶ περιέχουσιν εὐχὰς, ὑπ' ἀνδρῶν εἰς τὰ Γράμματα προσορμισθέντων γενομένας, ὑπὲρ εὐπλοίας ἑαυτῶν ἢ φίλων. Τίθεται δὲ ἐν αὐταῖς ἄλλοτε μὲν μόνον τὸ ὄνομα ἐκείνου, δι' ὃν ἡ εὐχὴ γίνεται, ἄλλοτε δὲ καὶ τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς αὐτοῦ ἢ τῆς πατρίδος. Αὗται ὑπάρχουσι κεχαραγμέναι ἐν τῷ ὄρωφ (θέσ. α')· εἰσὶ δ' αἱ ἐξῆς:

25

Εὐπλοια
τῷ Φιλο-
σεράπτι
τῷ Ἰουλι-
ανῷ
Ἄρτεμισίου
Μελησίω.

26

Εὐπλοια τῷ Ἡρακλεῖ
Μελησίω
τῷ Θεοπόμπου.

Τοιαύτην δ' ἔχομεν καὶ μίαν χριστιανικὴν, χαραχθεῖσαν κατὰ μίμησιν τῶν ἐθνικῶν·

Εὐπλοια Ἰσιδώρου
Φιλαλιθίου
Ἀνδρίου.

27

Εὐπλοια
Τιαν[ῶ];

28

Εὐπλοια
α σοὶ Εὐτύ-
χη.

29

Εὐπλοια
Ἄκτ[αυία] Τύχει.

Ὅτι δ' αὕτη εἶναι χριστιανικὴ, δείκνυται ἔκ τε τῶν ἀνορθο-
γραφικῶν αὐτῆς καὶ τῆς ἐξῆς παρακειμένης ἐπιγραφῆς· «Κ(ύρι)ε
βοήθισο[ν] τὸ πλύο Φιλαλιθίου[υ].» Πιθανώτατα δὲ καὶ ἡ ἐξῆς,
ὑπάρχουσα κατὰ τὸ λατομεῖον, εἶναι χριστιανικὴ·

Εὐπλοια

Διοτίμα.

Αἱ ἐπιγραφαὶ αὗται, πλὴν τοῦ ἰδιάζοντος αὐταῖς τύπου, ὅστις ἀποκλειστικῶς ἐν μόνῃ τῇ Σύρῳ ἀπαντᾷ, παρουσιάζουσιν ἀξιο-
σημειώτον θεοῦ ὄνομα Ἡρακλῆος (ἀρ. 26) ὡς ὄνομα κύριον
ἀνδρὸς Μιλησίου, ὑπὲρ οὐδόλως ἦν σύνηθες κατὰ τὴν ἀρ-
χαιότητα. Ὁφείλομεν δὲ νὰ σημειώσωμεν, ὅτι οὐδ' ἐλαχίστη
ὑπάρχει ἀμφιβολία περὶ τῆς γραφῆς, διότι πρὸς πλήρη περὶ τού-
του βεβαιότητα ἐπανειλημμένως ἐξετάσαμεν τὸν βράχον. Πε-
ρίεργος εἶναι προσέτι ἡ γραφή Τύχ[η] Ε[ι] (ἀρ. 29) ἐν ἐπιγραφῇ ῥω-
μαϊκῆς ἐποχῆς, τῆς εἰ ἀντὶ τῆς ἡ οὐσης ἐν χρίσει εἰς ἀρχαιοτέ-
ρους χρόνους. Εὐτύχη, ὡς ὄνομα ἀνδρὸς, ὑπάρχει καὶ ἀλλαχόθεν
γνωστόν.

Μετὰ τῶν εὐκτηρίων δὲ τούτων ἐπιγραφῶν δέον νὰ συγκατα-
λεχθῶσι, καίτοι διαφόρου τύπου, ἐπιγραφαὶ τινες, ἐν αἷς ἰκετεύει
ὁ χαραξας τὸν Ἀσκληπιόν, ἵνα παράσχη πιθανῶς εὐπλοίαν.

30

Ἄσκ]
λειπιέ (sic) θε[ῆ]
.....

31

Ἄσκλη-
πιέ μέγα
σῶτον Εὐ]-ύχη
.... ἀγνάς.

Δυστυχῶς ὅμως οὐδετέρα τούτων διατηρήθη ἀκεραία· καὶ αὐ-
τῇ δὲ ἡ συμπλήρωσις σῶσον Εὐ]ύχη, οὐδόλως παρέχει βεβαιό-
τητα πλήρη.

Ἐνταῦθα δέον νὰ προσθέσωμεν καὶ ἑτέραν τινὰ ἐπιγραφὴν,
κεχαραγμένην κατὰ τὰ ἔσχατα τῆς τρίτης ἐνεπιγράφου θέσεως,
τῆς ἐπὶ τῶν ἀπορρώγων, ἀπέναντι τῆς χειμερινῆς δύσεως τοῦ
ἡλίου.

32

.....
 Θεόν
 Ἡλίον.

Ἀλλὰ καὶ αὕτη εἶναι τοσοῦτον ἐφθαρμένη, ὥστε μόλις ἠδυνήθημεν νὰ ἀναγνώσωμεν μετὰ βεβαιότητος τὸ ὄνομα τοῦ Ἡλίου (55).

ε'. Αἱ εὐχαριστήριοι ἐπιγραφὰὶ ἀναφέρονται κυρίως τῷ Ἀσκληπιῷ, ὃν ναυσιπόροι, ἐν τρικυμίας κινδυνεύσαντες, εὐχαριστοῦσι μετὰ τὴν διάσωσιν αὐτῶν. Τοιαύτας ἔχομεν τὰς ἐξῆς, ἐγγὺς εὐκτηρίων τῷ αὐτῷ θεῷ εὐρισκομένας:

33

Εὐχαριστοῦμεν τῷ
 Ἀσκ]ληπιῷ οἱ ἐν τῷ μειλη-
 σιακῷ πλοῖω; Ἡρ]ακλειδ[ης Κ]αλπε[ύς.

34

Εὐχ[αρισ]τοῦμεν θεῷ
 Ἀσκληπιῷ
 Παῦλ[ος] κ[αὶ] Αἰαντ[ί]ς
 Ἡρακλειδῆς Νείκων.

35

Εὐχαριστοῦ-
 μεν
 θεῷ] Ἀσκληπιῷ

Ἐν τῇ 33 ἐπιγρ. συνεπληρώσαμεν Καλπεύς, ὡς οὐδεμιᾶς ἄλλης λέξεως συμβιβαζομένης μετὰ τῶν ἐπὶ τοῦ λίθου ἰχνῶν. Εἶναι δὲ Καλπεύς ὁ πολίτης τῶν Καλπῶν, πόλεως τῆς Βιθυνίας.

Μετὰ τῶν εὐχαριστηρίων συναριθμητέα καὶ ἕτεραί τις ἐπιγραφὴ ἐπὶ ῥομβοειδοῦς λατομήματος, εὐρισκομένου κατὰ τὴν θέσιν τοῦ λατομείου, κεχαραγμένη, ἐν ἣ οἱ χαράξαντες εὐχαριστοῦσι τὸν σώσαντα αὐτοὺς ἐν Τύρῳ.

(55) Καίτοι λίαν δυσανάγνωστος, ἐκ τῶν ἰχνῶν καὶ τῆς θέσεως αὐτῆς δαίκνυται, ὅτι μόνον δύο ἢ τρεῖς λέξεις περιεῖχεν.

36

Δόξα τῷ
 σώσαντι
 ἡμᾶς
 ἐν Τύρῳ.

Ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ταύτῃ ἄξιον σημειώσεως παρατηρεῖται ἡ παράλειψις τοῦ ὀνόματος τοῦ τε σώσαντος θεοῦ ἢ ἀγίου καὶ τῶν σωθέντων. Ἐνεκα τῆς παραλείψεως ταύτης, οὐδὲ ἂν ἡ ἐπιγραφὴ ἦναι ἐθνικὴ ἢ χριστιανικὴ γνωρίζομεν· διότι ἐκ τῶν ἄλλων τὸ μὲν σχῆμα τῶν γραμμάτων καὶ ἡ ὀρθογραφία δεικνύουσιν αὐτὴν μᾶλλον ὡς ἐθνικὴν, τὸ δὲ ἐν ἀρχῇ «δόξα» ὡς χριστιανικὴν.

ς'. Πλὴν τῶν ἀνωτέρω θρησκευτικῶν ἐπιγραφῶν, ὑπάρχει τις κατὰ τὴν θέσιν τοῦ λατομείου, ἐπὶ ἑτέρου ἐγκαταλειφθέντος λατομήματος παρεμφεροῦς ἀετώματι (56) κεχαραγμένη, ἀναφέρουσα προσκύνημα πιθανῶς Βάσσου τινός:

37

.....
 Βάσσ[ου]
 προσ]κύνει[μα
 ...Διοσ....

Τοῦ τύπου τούτου ἐπιγραφᾶς (προσκυνήματα) εὐρισκομεν πολυπληθεστάτας ἐν Αἰγύπτῳ, καὶ μάλιστα ἐν λατομείῳ τῆς Νουβίας, ἐγγὺς μικροῦ τεμένου. Ἐκ τῶν ἐκεῖ ἐπιγραφῶν παραθέτομεν τὴν ἐξῆς, σχετιζομένην πρὸς τὸ λατομεῖον· «Τὸ προσκ[ύ]νημα Τ[ι]θόης Ὀρση(τος) [προστάτης] Σρουπτίχι(ος) γενόμενος (ρ. γενόμενος) διετία, καὶ φάνη [ἡ]μᾶς ὁ θεὸς καὶ ἡ λατομί[α] ἔ[π]αυσε[ν].» (C. I. G. Inscr. Nubiae 5933). Ἄξιον δὲ ση-

(56) Ἐφιστῶμεν τὴν προσοχὴν τοῦ μέλλοντος νὰ ἐπισκεφθῇ τὰ Γράμματα νὰ μὴ ἐκλάβῃ τὰ δύο λατομήματα (ἀρ. 36 καὶ 37) ὡς λείψανα ἀρχαίου οἰκοδομήματος.

μειώσεως είναι, ὅτι Βάσσης τις ἀναφέρεται ποιήσας εὐχὴν τοῖς Διοσκόροις (37) καὶ εἰς τὰ Γράμματα τῆς Ἡπείρου, προσορμισθεὶς ἐκεῖ (C. I. C. n. 1226).

Εἰς τὰς θρησκευτικὰς ἐπιγραφὰς δέον ἔτι νὰ καταλέξωμεν καὶ τὰς ἐξῆς δύο ἐπιγραφίσκας πρὸς τὸ ὄνομα:

Εὐσεβὴ Νυκίου Ἐπίκτη-
τ[ο]ς [υ] ἀδελφόν.

39

Σαρπηδῶν
Σαρπηδόνης
ποιεῖ μνηστῆρας ;
...δ[ρ]εῦ...
...ου .

Νίδιος, καθ' ὅσον γνωρίζομεν, πρῶτον νῦν ἀπαντᾷ.

Ζ'. Ἐκ τῶν ἐθνικῶν ἐπιγραφῶν τῶν Γραμμάτων ὑπολείπεται ἔτι νὰ ἀναφῶμεν τινὰς, κεχρημαμένους ἰδίως ἐπὶ τῶν χαλιέων τῶν πρὸς τὸ πέλαγος βράχων, αἵτινες εἰς οὐδὲν τὸ ἀνωτέρω εἰδῶν δύναται νὰ ὑπαχθῶσιν· αἱ μὲν διὰ τὸ ἰδιάζον τοῦ τύπου, αἱ δὲ διὰ τὸ ἐλλιπὲς αὐτῶν.

40

Χαῖρε Χλόη.

41

Τ[ῆ] Χλόη.

42

.....
.....
.....
Μαγαλωνύμ[ω]...

43

Μητ[ρ]ωδώ[ρ]ω (sic).

44

.....
.....λου
...αρχιμος κα[τ]
.....ναίου

(37) Ἴσως ἄλλοι τις, στηριζόμενος ἐπὶ τῆς εὐχῆς ταύτης, συμπληρώσῃ ἐν τῇ 37 ἐπ. προσ]κείνημ[α τοῖς] Διοσ[κόροις]. Πρὸς ταύτην ὁμως συμπλήρωσιν ἐλαχίστη πιθανότης ὑπάρχει.

45

i]mperper. .ell - -
a)n(no) E E H Z
E H

46

Λ Υ.
Λύκιος.

47

...μος...
να]ύκληρος

48

.....
...ἐπάρχ[ω] Πανοννῶν.....

49

Idib(us) Mart(iis).

50

(Ἰδὲ πίνακα).

51

Ἐ]π' ἀγαθ[ῶ]
Δο]ννάτ[ου].

52

Δ]οννάτω.

53

Τιμώνακ[τ]ο[ς]

54

(Ἰδὲ πίνακα).

55

οὐκ κ... ω

Ὁμοίως τῇ ἐπιγραφῇ χαῖρε Χλόη ἔχομεν κατὰ τὴν ἀρχαιότητα καὶ ἄλλας ἀλλαγίθεν γνωστάς, ὡς τὰς ἐξῆς: Λευκάς κα.λὴ χαῖρε' φῶς μου Θεανῶ (Frantz Epigr. Graeca. p. 337). Ἡ ἐπ' ἀριθ. 45 ἐπιγραφὴ ὑπάρχει ἐπὶ πέτρας, τοῦ λοιποῦ βράχου ἀποκεχωρισμένης, κατὰ τὴν ἐπὶ τῶν ἀπορρώγων ἐνεπίγραφον θέσιν. Τίνος εἶδους ἐπιγραφὴ ἐστὶν αὕτη οὐδόπως γνωρίζομεν· ὅσον δ' ἀφορᾷ τὰ νῦν ἐπὶ τοῦ λίθου σωζόμενα, ἀναφέρουσι πιθανῶς ἔτος τῆς ἡγεμονίας αὐτοκράτορός τινος, ἴσως τοῦ Αὐρηλίου, καθ' ὃ ἐχαράχθη ἡ ἐπιγραφὴ. Τὴν σημασίαν τῶν ἐν τῷ ἐπιστίχῳ ὑπαρχόντων ἀριθμητικῶν σημείων ἀδυνατοῦμεν νὰ δρίσωμεν· ἐκ δὲ τῶν λοιπῶν τὸ παρεμφερὲς πρὸς ξ σχῆμα εἶναι ἀπλοῦν κόσμημα, τὸ δὲ μετὰ τοῦτο πιθανῶς στέμμα. Τὰ κατὰ τὴν 46 ἐπιγρ. ὑπάρχοντα ἐπὶ τοῦ βράχου παριστῶσιν ἴσως θυσάνους. Τὸ ὄνομα τοῦ ἐν τῇ 48 ἐπιγραφῇ ἀναφερομένου ἐπάρχου

τῆς Παννονίας προσεπαθήσαμεν νὰ ἐξακριβώσωμεν, ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθημεν. Τὸ *idib(us) Mart(iis)*, εἶναι ἀναμφισβότως λείψανον χρονολογίας καταστροφείσης ἐπιγραφῆς. Ἡ ὑπ' ἀρ. 55 εἶναι τὸ μόνον ὑπολειπόμενον ἐκ πολλῶν παλιμψήστων ἐπιγραφῶν.

Β'. Χριστιανικαὶ ἐπιγραφαί.

Αἱ χριστιανικαὶ ἐπιγραφαὶ τῶν Γραμμάτων εἰσὶ κεχαραγμένα κατὰ τὰς δύο ἐν τῷ ὄρμῳ θέσεις, καὶ ἰδίως τὴν κατὰ τὸ λατομεῖον. Αὗται διακρίνονται τῶν ἐθνικῶν κατὰ τὸ λεπτομερέστερον τῶν εἰδήσεων, ἃς χρησιμοποιῶσιν ἡμῖν περὶ τῶν αὐτῶσε προσορμιζομένων ἀνδρῶν καὶ πλοίων· εἶναι δὲ γεγραμμένα ἐν διεφθαρμένῳ ῥωμαϊζόντι ἀλφαβῆτι, μετὰ πλείστων ἀνορθογραφικῶν, πιστὴν παρεχουσὴν εἰκόνα τῆς καταστάσεως τῆς δημοτικῆς παιδείας τοῦ βυζαντικῶ πολιτισμοῦ.

Ὡς πρὸς τὸν τύπον αὐτῶν θεωρούμεναι, ἀνήκουσιν εἰς τὰς γνωστάς εὐκτηρίους ἐπιγραφὰς τῶν βυζαντινῶν χρόνων, οἷας ἀπαντῶμεν, ὡς καὶ ἐν ἀρχῇ εἶπομεν, ἐπὶ τοίχων καὶ βράχων ἐγγυὲς μεσαιωνικῶν ναῶν, καὶ ἐπὶ σφραγίδων μολυβδίνων τῆς κάτω Ἰταλίας καὶ Ἑλλάδος. Ἐν αὐταῖς ὁ γράφων, ἀπὸ τοῦ «Κύριε βοήθει» ἢ «Κύριε σῶσον» συνήθως ἀρχόμενος, ἰκετεύει τὸν Ὑψιστον ἵνα σώσῃ αὐτὸν καὶ τὸ πλοῖον αὐτοῦ μετὰ τῶν συμπλεόντων· προσθέτει δὲ πολλάκις τῷ ἰδίῳ αὐτοῦ ὀνόματι τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς καὶ τῆς πατρίδος, ἐνίοτε δὲ καὶ τὸ ὄνομα τοῦ πλοίου καὶ σπανιώτατα τὸν μῆνα ἢ τὸ ἔτος, καθ' ὃ εὐρέθη εἰς τὰ Γράμματα.

Εἰσὶ δὲ αἱ χριστιανικαὶ ἐπιγραφαὶ αἱ ἐξῆς·

56

Κ(ύρι)ε κ[ἐ] Ἁγίε Φωκᾶ σόσο[ν]
τὸ [πλ]οῖον Μαρτίαν καὶ το-
ὺς [π]λέοντας ἐν αὐτῷ
.....πιδάνα-
.....σης

57

Κύ(ριε) βοήθι
...ακο ναυκλήρου
.....

58

Ἐνκενί[σθη τὸ ἱερὸν
...τοῦ ἁγίου [Φωκᾶ ;

59

Εὐπλῆα Ἰσιδώρου
Φιλαλιθίου
Ἀνδρίου.

60

Κ(ύρι)ε βοήθισο[ν
τὸ πλοῖον [Φ]ιλαλιθίου.

61

Κύριε βοήθ[η].
Κ(ύρι)ε [θ]εῖ βοήθη τοῦ δού-
λου σου Θωμά-
ν καὶ Γεοργίου [ἀ. .
κὲ τῆς ἀδελφῆς
αὐτοῦ. Ἀμίν.

62

Κύρι]ε βοήθει
τῷ δού[λω
σου Χρισ-
[τοδούλω].

63

Κύριε βο[ή
θι τῷ δούλω
σου Χριστο-
δούλω.

64

Κ(ύρι)ε σ[ῶσον] τὴν σύ-
πλοια Στεφάνου
ὑπάτου. Ἀμήν.

65

Ἄ
Ὁ χωρὸς τῶν ἁγίων [ἀπάντων]
σώσαι [τὸ] πλοῖον Μαρτίαν μετὰ τ[οῦ]
γ[ω]μου. ἔστιν καὶ Ἰωάν[νου]
ναυκλήρου καὶ [τῶν] συμπλεόντων
αὐτ[οῦ].

66

Χ(ριστε) σῶσω. .
..ἀπὸ] τῶν
διοκόν-
των με κα[κουργ]-
γ[ω]ν. Θεὲ σῶ(σο)ν.

67

Χ(ριστε) βοήθει τῷ δούλω σου
Εὐλιμενίῳ
Ἐφρασίῳ Χ(ιλιάρχῳ) τῆς
Ἀσίας καὶ τοῖς συν-
πολίτες (sic) τοῖς ἀδελφοῖς.

68

Κύρι]ε εὐχαριστοῦ-
μεν σοι ὅτι ἔ-
σωσ[ες] ἡμᾶς
- - - κὸς Μι[λ]-
σιως
Ἐνπωρίου Ὑπ[π]ῶνο[ς].

69

Εὐπλῆα
Διοτίμα.

70

Σὺ Κ(ύρι)ε βοήθ[η]
τὸ οἶκόν μου
κὲ μοὶ τὸ γρά-
ψαντι. Ἀμήν.

71

Κ(ύρι)ε βοήθ(η) τοῦ δ[ο]ύλου σου
 Λεοντί[ου]
 πανυκί ἐκ Φι[τ]άκι:χωρίου
 Κ]υπαρισίου. Ἀμήν.
 Σ]φά γέν(οι)το οὐτ[ω]ς κύριε.

72

Κ(ύρι)ε βοήθ(η) τὸν [δ]ούλ[ον]....
 π]ανυκί Ἀ]μήν.

73

Χ(ριστὲ)
 βοήθ(η).

74

Κ(ύρι)ε βοήθ(η) τῷ δούλῳ
 σου Σ]ωφρονήῳ.

75

Κ(ύρι)ε σόσον τῷ
 πλοῖον Μαρία
 Ἰσδώρου (sic) Πι-
 να[ρ]έως.

76

Κ(ύρι)ε σῶσον τὸν
 δούλου σου Θερε-
 μίστα Ναξίου
 καὶ πάντων (τῶν) σὺν αὐ-
 τῷ (καὶ) Εὐνομί[ου] τοῦ
 γ[ρ]άψα[ντος] τὴν
 εὐχ[ήν]. Ἀμήν.

77

Κύριε βοήθ(η) τῷ δούλῳ σου Ἰ-
 σιδώρω διακόνῳ.

78

Κύριε βοήθ(η) τῷ π[λ]οίῳ Μαρία
 Θιρέῳ
 καὶ Ἰσιδώρῳ Δ(ια)κόνῳ καὶ τοῖς
 πλείουσιν μετ' αὐτοῦ
 καὶ Ἰωάννη τῷ γράψ(αντι) εὐπλ[α].

79

Κ(ύρι)ε βοήθ(η) τὸ δούλο σου [Ἀνα]
 Ἀναγνώστου Ἰῶ Ἰωάννου διανκ-(sic)
 ἴνου Ναξίου. Ἐγράφησαν τὰ γράμ-
 ματα μηνὴ Ἀπριλίου πρώτη.

80

Κ(ύρι)ε βοήθ(η) τὸ δού-
 λο σου Εὐνομί-
 ο καὶ πάση τῇ συμπλοί-
 α αὐτοῦ Ναξίου.

81

Εὐχαριστοῦμέ σοι Κ(ύρι)ε ὅτι ἔσω-
 σες τῷ δούλῳ σου Ἀστέρι Ναξί-
 ο καὶ πάσα τῇ σοιπλοία αὐτοῦ.
 Ἀμήν.

82

Κύριε βοήθ(η) τῷ δούλῳ σου
 Μακροβίῳ Μαυριανῷ;
 καὶ].....συνπλ[α]ίω. Ἀμ[ήν].
ρίων
καὶ [σόν] τὴν σύμ-
 πλειαν τὴν] ἐν τῷ πλ[ο]ίῳ.

83

Κύριε βοήθ(η) τῷ δού-
 λῳ σου Γοργ[ωνί]ω
 Παρίῳ.

84

Κ(ύρι)ε σόσον τὴν σύν-
 πλαιαν [Ἰωάννου
 ἀπικ]αν; κ.....
 αὐτοῦ. Ἀμήν Χριστέ.

85

Ἡ] θ[ε]λ[ε]α χ[α]ρ[ι]τ[ι]ς εἶη;
 ἐφ[η]; ἡμᾶς. [Ἀμήν.

86

(Ἰδὲ πίνακα).

87

Κ(ύρι)ε βοήθ(η) τοῦ δούλου
 σου Λ]κυϊανῶ[υ] καὶ
 Ἰω]άννου [μετὰ τοῦ;

88

[Κύριε βοήθ(η) τῷ]
 δούλῳ σ[ου]
 Θεοδώρῳ
 τῷ διακόν[ω]
 υἱῷ δ]ιακόν[ου].

89

Χρ(ιστ)ὲ βοήθ(η) τῷ
 δούλ[ω] σου. (ἀτελής).

90

Κ(ύρι)ε βοήθ(η) τῷ δούλῳ [σου].
 ου πα[νοι]κί. Ἀμήν.

91

.....
 σόσον τὸν δού-
 λῶν σὸν Εἰορδάνην.
 Ἀμήν.

92

Χριστὲ βοήθ(η) τῷ
 δούλ[ω] σου
 — — — — —
 — — — — —

93

Κύριε σῶσον τὸ πλ[ί]ων
 Γεώργιων [κ]ε Πέτρον (ν)α[ύ]-
 κληρων με[τ]ὰ τ[ῆ]ς συ-
 πλ[ύ]ας αὐτοῦ Μιλισίων
 Πιλου[σ]ιανῶ(ν). Ἀμήν.

94

Σώσω(ν) κ(ύρι)ε πλῶν Ἰωάννου
 (καὶ) Μαρτηρίου Μηλ[είων];
 μετὰ τῆς συνπλ[είας] αὐτοῦ.
 Κατεπορ(εύ)σαμεν μινῆ
 Ἰαννουαρίῳ ΠΙC Id 5
 d Λ Ἡμερῶ(ν) E.

95

Κ(ύρι)ε σῶσω τὸν δ-
 οῦλό σου Σύνετον
 στρατιώτη μετὰ
 τὸν συμπλέοντο[ν]
 αὐτοῦ Νη....
 κου. Ἀμήν.

96

Κύριε σόσον πλῶν Σεργίου [Ἀπ]ή-
 και ἄρχοντος..... μετὰ ονος;
 τὸν πλεόντων ἐν αὐτό. Ἀμήν.
 Π Γρηγορίου (Ἰ)πατικοῦ.

97

Κύριε βοήθ(η)σ[ον] Πέτρον
 σόσον
 τὸ σκάφος Μαυριανοῦ ναυ(κλήρ-
 ου; καὶ Ἰω(άννου) ἀδελ[φ]οῦ Μα[ρ]ονί-
 ου καὶ τὸν ἐν αὐτό ναυτο[ν]
 Κυρικίου καὶ [Ρ]υσίου; Ἀμήν.

Κύριε βοήθει τοῦ] δού-
λου σου] Δωμετρίου
κεντάρχου
κα[ὶ συμπλοίας α]ύ[του. Ἀμήν.

Ἐπὶ ὀνόματος Θεοῦ ζῶντος
Εἰωρτυλίου...ιου
σωθὴς ὑπε.υα.

Διασκοποῦντες τὸ περιεχόμενον τῶν ἐπιγραφῶν τούτων, εὐρίσκομέν τινας διαφορούσας τῶν λοιπῶν κατὰ τὸν τύπον. Οὕτως ἐξ αὐτῶν τῶν εὐκτηρίων, οἳαί εἰσιν αἱ πλεῖσται τῶν χριστιανικῶν, ἔχομεν δύο, ἐξ ὧν ἐν μὲν τῇ πρώτῃ γίνεται ἐπίκλησις πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὸν Ἅγιον Φωκᾶν (ἀρ. 56), ἐν δὲ τῇ ἐτέρᾳ πρὸς τὸν χορὸν τῶν Ἁγίων Ἀπάντων (ἀρ. 65)· ἔτι δὲ δύο εὐκτηρίους ὑπὲρ εὐπλοίας, ἃς ἀνωτέρω ἀνεφέραμεν. Ἄλλου εἴδους ἔχομεν δύο εὐχαριστηρίους, ἐν αἷς κινδυνεύσαντες ἐν τρικυμίαις εὐχαριστοῦσι τὸν σῶσαντα αὐτοὺς Θεόν (ἀ. 68, 81)· ἐτέραν τινὰ, ἐν ἧ ὁ χαράξας ἐπικαλεῖται τὴν θείαν χάριν (ἀρ. 85)· καὶ μίαν ἀναφέρουσαν ἐγκαίνια ναΐσκου ὑπάρχοντος, ὡς φαίνεται, εἰς τὰ Γράμματα (ἀρ. 58) (58).

Ἐκ τῶν ἐν ταῖς χριστιανικαῖς ἐπιγραφαῖς ἀνδρῶν οἱ πλεῖστοι φέρουσιν ὀνόματα ἀρχαῖα ἑλληνικά, οἷον Φιλαλήθιος, Εὐλιμένιος, Λεόντιος, Διοτίμα, Εὐνόμιος, Ἀστήρ, Μακρόβιος, Σύνετος, κτλ. Ἐκ τούτων *Φιλαλήθιος*, *Εὐλιμένιος* καὶ *Θρημίσιος* πρῶτον νῦν ἀπαντῶσιν· ἀντὶ δὲ τῶν δύο πρώτων ἔχομεν *Φιλαλήθη*, τὸν πατέρα τοῦ ἱατροῦ Ἀλεξάνδρου (Στρ. XII, 580) καὶ *Εὐλιμενόν* τινὰ ἐν καταλόγῳ ἐφήδων τῆς Κυζίκου (C. I. G. n. 3665). Τὸ δὲ *Εἰωρτυλίου* τί ἐστὶν ἀκριβῶς δὲν γνωρίζομεν.

(58) Πολλὰ τῶν χριστιανικῶν ἐπιγραφῶν εἰσι κεχαραγμένα ἐντὸς τετραγώνων, οἷον δέλτους ἢ πινακίδας μεταλλίνας παριστῶσαι ἱκαναὶ τούτων φέρουσιν ἐν ἀρχῇ σταυρόν· δύο δ' ἄτεχνα ὁμοιώματα κηροστατῶν (ἀρ. 80, 99) ἐκ τῶν ἐν τοῖς ἀνατολικοῖς ναοῖς ἐγγὺς εἰκόνων τιθεμένων, πρὸς ἐπίθεσιν τῶν ὑπ' εὐσεβῶν τοῖς ἀγίοις ἀποτομένων κηρίων. Κατὰ τὰς θέσεις τῶν ἐπιγραφῶν τούτων ἀπαντῶμεν ἐνιαχοῦ ἐπιγλύμματα τινὰ, οἷον καρπὸν βροίας καὶ ἄλλα τινὰ μικροῦ λόγου ἄξια.

Περὶ τινων ἰδιοτροπιῶν παρουσιαζομένων ἐν τῷ κειμένῳ τῶν ἐπιγραφῶν, οἷον συγχοπῶν, παραλείψεων, ἐπιδιορθώσεων, ἔτι δὲ περὶ τινων ἐπιγραφῶν καταλειφθεισῶν ἀτελῶν οὐδὲν ἀνάγκη νὰ εἰπωμεν ὡς εὐδιακρίτων.

Ἰῶν εἰς τὰ Γράμματα προσορμισθέντων ἀνδρῶν ἀναφέρονται Ἄνδριοι, Πάριοι, Νάξιοι, Μήλιοι (;), Θηραῖοι, Ἐφέσιοι, Μιλήσιοι, Πιναρεῖς, Πηλουσιῶται. Ὡς πρὸς τὸ ἀξίωμα δὲ ἢ ἔργον, ναῦται, κυβερνήται πλοίων (59), εἰς ἀναγνώστης, διάκονοι, Σύνετος στρατιώτης, Δομέτιος κένταρχος, ὑπατος Στέφανος καὶ Εὐλιμένιος Ἐφέσιος χιλιάρχος τῆς Ἀσίας μετὰ συμπολιτῶν αὐτοῦ αὐραρίων. Περὶ τοῦ χιλιάρχου Εὐλιμενίου οὐδὲν ἀλλαχόθεν γνωρίζομεν· οἱ δὲ μετ' αὐτοῦ αὐράριοι ἦσαν, ὡς φαίνεται, Ἐφέσιοι χρυσοχοὶ (*aurarii*). Ὑπατος Στέφανος ἀναφέρεται καὶ ἐπὶ σφραγίδος, εὐρεθείσης ἐν Καλαβρία καὶ φερούσης τὴν ἐπιγραφὴν «Κύριε βοήθει τῷ σω δούλῳ Στεφάνῳ ὑπάτῳ [καὶ] βασιλικῷ σ[π]αθαρίῳ» (C. I. G. 3043)· ἄγνωστον ὅμως ἂν ὁ Στέφανος οὗτος ἦναι ὁ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ τῶν Γραμμάτων. Περὶ δὲ τοῦ ἀξιώματος τοῦ κεντάρχου ἀπαντῶμεν παρὰ Ἑριγαλτίῳ ἐκ τῶν Ναυμαχικῶν τοῦ Βασιλείου· «Ἐκατοντάρχης ὁ ἐπὶ μιᾷ νηὸς ἑκατὸν ἀνδρῶν ἡγούμενος, ὅστις καὶ τριήραρχος κέκληται. Ἔστι δὲ ὁ λεγόμενος Κένταρχος· κέντουρι γὰρ παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις ὁ ἑκατὸν ἀριθμός.» (Ducangii Gloss. Graecum, λ. κένταρχος) (60).

(59) Οἱ ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς τῶν Γραμμάτων ἀναφερόμενοι ναύκληροὶ ἦσαν ἀναμφιβόλως κυβερνήται πλοίων· διότι εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἡ λέξις ναύκληρος ἐσήμαινε τὸν κύριον τῆς νεὼς ἢ τὸν ἐπιπλέοντα αὐτῇ, ἵνα εἰσπράττη τὸν ναῦλον τῶν ἐπιβατῶν· ἀλλ' ὅμως γνωρίζομεν, ὅτι ἐπὶ τῶν βυζαντινῶν χρόνων ναύκληρος ἐκαλεῖτο παρὰ τῷ λαῷ ὁ κυβερνήτης τοῦ πλοίου. Οὕτω παρὰ Δουκαγγίῳ· «Ναύκληρος, Nauclerus, Navis gubernator. Schedographia Ms. in Agapetum κυβερνήτης, κυρίως ἐστὶν ὁ τὸ πλοῖον διεξάγων πρὸς εὐπλοίαν, ὃν οἱ κοινοὶ ναύκληρον φασίν. Rursum infra: κυβερνήτης λέγεται ὁ ἐξωτῆς τῆς νηὸς, ἡγουν ὁ κοινῶς ναύκληρος.»

(60) Ἐνταῦθα δεόν ἐτι νὰ σημειώσωμεν τινὰ περὶ τῶν χριστιανικῶν ἐπιγραφῶν. Τὸ ἐν τέλει τῆς 68 ἐπιγρ. ἀναφερόμενον «Ἐν πωρίου Ὑπ[π]ῶνο[ς]» πιθανώτατα σημαίνει τὸ ἔμπορειον, εἰς ὃ τὸ πλοῖον τοῦ προσευχηθέντος Μιλησίου ὑπήγστο. Ἐὰν ὁ ἀναφερόμενος Ἰππῶν εἶναι ὁ ἐν τῇ Καρχηδονίᾳ, ἢ ὁ ἐν τῇ Νουμιδίᾳ, ἢ ὁ ἐν τῇ Ἰταλίᾳ οὐδόλως γνωρίζομεν. Παράδοξον ἴσως φανῆ, πῶς ἐκ πέντε πλοίων, προσορμισθέντων εἰς τὰ Γράμματα, ὧν γνωρίζομεν τὰ ὀνόματα, τὰ τέσσαρα φέρουσι τὸ

Τὰ ὀλίγα ταῦτα ἐκρίναμεν εὐλόγον νὰ παρατηρήσωμεν περὶ τοῦ περιεχομένου τῶν ἐπιγραφῶν τῶν Γραμμάτων. Ὅσον δ' ἀφορᾷ τὴν ἐξέτασιν τῶν εἰδήσεων, ἃς χορηγοῦσιν αὐταὶ ἡμῖν περὶ τῆς ναυτιλίας καὶ ἐμπορίας τῆς παρηνκαυίας Ἀνατολῆς, τῆς ἐν αὐτῇ διαδόσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ, τῶν περιπετειῶν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ τῆς ἐν τῇ βυζαντινῇ κοινωνίᾳ καταστάσεως τῆς παιδείας, τοῦτό ἐστιν ἔργον τῆς ἐθνολογίας καὶ τῆς ἱστορίας τοῦ καθόλου ἑλληνισμοῦ. Ἡμῖν δ' ἀπολείπεται μόνον, πρὶν ἢ τὸν λόγον περὶ ἀνωμεν, νὰ εἴπωμεν δύο λέξεις περὶ τῆς ἀρχῆς τῶν ἐπιγραφῶν τούτων.

Ἐννοεῖται βεβαίως, ὅτι ἡ συγνὴ ἐν καιρῷ χειμῶνος ὑπὸ κλυδωνιζομένων σκαφῶν επίσκεψις τοῦ ὄρμου τῶν Γραμμάτων, καὶ οἱ αὐτόθι ὄμαλοι καὶ πρὸς χάραξιν ἐπιγραφῶν ἐπιτήδειοι βράχοι ἦσαν ἀπαραιτήτως πρὸς τοῦτο ἀναγκαῖα· κυρία ὁμῶς ἀφορμὴ ἐγένετο ἱερὸν ἐθνικοῦ θεοῦ ὑπάρχον αὐτόθι κατὰ τοὺς ῥωμαϊκοὺς χρόνους, καὶ κατὰ τοὺς ὑστερωτέρους αἰῶνας χριστιανικὸς ναῖσκος, ἔνθα οἱ αὐτόθι καταφεύγοντες εὐχαρίστουν τὸ θεῖον διὰ τὴν διάσωσιν αὐτῶν ἢ ἤτουν εὐπλοίαν ἐν τῷ μέλλοντι. Καὶ ἐθνικὸν μὲν ἱερὸν ὑπῆρχε τοῦ θεοῦ Σεράπιδος κατὰ τοὺς ἀπορριῶνας τῶν Γραμμάτων, ὡς δεικνύει ἡ ἐπιγραφὴ ἡ ἀναφέρουσα μνησιν γενομένην «παρὰ τῷ Σεράπι καὶ τῇ σκοπῇ». Ἀλλὰ πῶς ἡ λατρεία τοῦ θεοῦ τούτου εἰς τὰ Γράμματα καὶ τίς ἡ σχέσις τοῦ Ἀσκληπιοῦ καὶ Ἡλίου, τῶν ἐν τισιν ἐπιγραφαῖς ἀναφερομένων, πρὸς τὸν Σεράπιν; Ἀσκληπιὸς μὲν καὶ Ἡλῖος ἀναφέρονται, ἐπειδὴ ἀμφότεροι

ὄνομα Μαρία. Οἷονδὴποτε λόγον, εἴτε θεῖον, εἴτε ἀνθρώπινον, ἔχει τοῦτο, πρὸς ἐξήγησιν αὐτοῦ ἀρκεῖ νὰ ἀναμνησθῶμεν τὴν μεγίστην τιμὴν, ἣν ἀπένεμε πάντοτε πρὸς τὴν μητέρα τοῦ Σωτῆρος ὁ χριστιανὸς τῆς Ἀνατολῆς. Ἐν τῇ 71 ἐπιγρ. προτιμότερον ἴσως νὰ ἀναγνώσωμεν Φο[τ]άκι χωρίου ἢ Ἀκχωρίου. Ἡ συμπλήρωσις τῆς χρονολογίας, 504 (6504 ἀπὸ κτίσεως νόστου—5508=593 μ. Χ.) οὐδεμίαν ἐπιδέχεται ἀμφιβολίαν. Ἡ ἐν τέλει τῆς 94 ἐπιγρ. ἡμερομηνία ἀγνοοῦμεν ἐπακριβῶς τί σημαίνει. Τὸ ἐν τῇ 96 ἐπ. «Ἡ Γρηγορίου (ὑ)πατικοῦ» σημαίνει ἴσως, ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ ἐχάρθη τὸ 6' ἔτος μετὰ τὴν ὑπατείαν τοῦ Γρηγορίου. Ἐκαλεῖτο δὲ Ὑπατικός, ὡς γνωστὸν, πᾶς ὁ γενόμενός ποτε ὕπατος.

οὔτοι οἱ θεοὶ ἐταυτίζοντο κατὰ τοὺς ῥωμαϊκοὺς χρόνους μετὰ τοῦ Σεράπιδος· τὴν δ' ὑπαρξίν ἱεροῦ τοῦ θεοῦ τούτου εἰς τὰ Γράμματα αἰτιολογεῖ ἡ κατὰ τοὺς ὑστερωτέρους χρόνους λατρεία αὐτοῦ ὡς προστάτου τῶν πλεόντων κατὰ τῶν τρικυμιῶν, μετὰ τῆς συννάου αὐτῷ θεῆς Ἰσιδος, τῆς ἕνεκα τούτου καὶ Εὐπλοίας προσονομαζομένης. Ἀπλὴν δὲ καὶ γραφικωτάτην τούτου μαρτυρίαν παρέχει λυχνία τις, ἐν Ποτιόλοις τῆς Ἰταλίας εὐρεθεῖσα καὶ νῦν πηγνυμένην παριστῶσα. Ἐν τῇ πρώρᾳ αὐτῆς ἴσταται ὁ Σεράπις καὶ ἡ Ἰσις· κατωτέρω ὁ ἕτερος τῶν Διοσκούρων· κατὰ δὲ τὴν ἄκρην ἀκτινοβόλος κεφαλὴ τοῦ Ἡλίου, οἷα ἐπὶ τῶν ῥοδίων νομισμάτων παρίσταται. Ἐνωθὶ ἐπὶ κοσμήματος ἐπιμήκους ὑπάρχει ἡ ἐπιγραφὴ «Εὐπλοία» καὶ ὑπὸ τὴν νῦν ἀλάβε με τὸν Ἡλιοσέραπιν». (Lenormant Catal. Durand. n. 1777, C. I. G. n. 8514) (61).

Ὅτι δὲ εἰς μεταγενεστέρους χρόνους ὑπῆρχεν εἰς Γράμματα χριστιανικὸς ναῖσκος, δεικνύει προφανῶς πρὸς ταῖς πολυαριθμοῖς θρησκευτικαῖς ἐπιγραφαῖς ἡ ἐπιγραφὴ ἡ ἀναφέρουσα ἐγκαίνια (ἀρ. 58). Τίνος ἀγίου ἦν οὗτος μετὰ θετικότητος ἀδυνατοῦμεν νὰ εἴπωμεν· ἡ γειτνίασις ὁμῶς τῆς ῥηθείσης ἐπιγραφῆς, μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς, ἐν ἣ γίνεται ἱκεσία τῷ Ἁγίῳ Φωκῇ (ἀρ. 56), καὶ μικροῦ ἐρειπιώδους σωροῦ, καθ' ὃν ἴσως ὑπῆρχεν ὁ ναῖσκος, καθιστᾷ πως πιθανόν, ὅτι ἦν ἀφιερωμένος τῷ ἀγίῳ τούτῳ.

Τῶν δύο ἱερῶν οὐδὲν ἄλλο σώζεται σήμερον· μόνον δὲ κατὰ

(61) Ἡ εἰς τὰ Γράμματα λατρεία θεοῦ εὐπλοίας πιθανώτατα δεικνύει, ὅτι ταῦτα ἐχρησίμευσαν οὐ μόνον ὡς καταφύγιον ξενῶν πλοίων, ἀλλὰ καὶ ὡς ὄρμος τῶν ἐγγυρῶν, οἵτινες ἀναμφύβως ἤγεσαν τὸ ἱερὸν τοῦ Σεράπιδος. Ἐπομένως συμπεραίνεται πιθανῶς, ὅτι κατὰ τοὺς ῥωμαϊκοὺς καὶ βυζαντινοὺς ἴσως χρόνους ὑπῆρχον πλοῖα κατὰ τὴν βυρρειοτάτην Σῦρον, κατὰ τὰ περὶ τὸν Ἁγ. Μαχάριλ ὄγλ., τὸν Σύριγγα καὶ τὰς Πανιαυλάς· διότι τὰ βυρρειότερα, πλὴν τῆς μεγάλης αὐτῶν ἐρτηρίας, οὐδὲν παρυσιάζουσιν ἐρειπιῶνας.—Ἐνεκα δὲ τούτου μάλιστα φαίνεται πως ἔλλογον νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι τινὲς τῶν ἐπιγραφῶν τῶν Γραμμάτων ἐχάρθησαν ὑπὸ ἐγγυρῶν, ὡς π. χ. αἱ χριστιανικαί, εἰς ἃς ὁ γράψας εὐχεται νὰ σώσῃ αὐτὸν ὁ Θεὸς πανοικί.

τὴν πρώτην ἐν τῷ ὕρμῳ ἐνεπίγραφον θέσιν ὑπελείφθησαν ὀλίγοι ἀτεχοὶ βαθμίδες, ἐπὶ τοῦ βράχου κεχαραγμένοι.

Ἐνταῦθα λήγουσιν οἱ ὑπὲρ τῶν ἐπιγραφικῶν τῆς Σύρου μνημείων τελευταῖοι ἡμῶν πόνοι. Ἡ σημερινὴ κατάστασις τῆς ἐπιστήμης ἀπαιτεῖ βεβαίως μεγάλα παρὰ τῶν πονούντων, ἵνα φθάσῃ εἰς τὸ σημεῖον ἐκεῖνο, ἀφ' οὗ νὰ δύνηται νὰ καταστῇ πρακτικώτερον ἐπωφελὲς τῇ κοινωσίᾳ. Ἡμεῖς τὸ μόνον, ὅπερ ἠδυνήθημεν νὰ προσθέσωμεν εἰς τὴν σπουδὴν τοῦ μεμακρυσμένου παρελθόντος τοῦ ἑλληνισμοῦ, σχετικῶς πρὸς τὴν Σύρον, πλὴν ἄλλων ἥττονος λόγου ἀξίων, ἐστὶν ὅτι ἐξεκαθάραμεν τὰς δημοθιοικὰς καὶ τινὰς ἄλλας τῆς ἀρχαίας Σύρου ἐπιγραφὰς ἀπὸ τῶν χασμάτων καὶ ἀμαρτημάτων, ἅτινα ὑπελείποντο ἔτι ἐν αὐταῖς· ἐξηκριβώσαμεν, κατὰ τὸ ἐνὸν, 116 ἀγνώστους ἕως συρίας ἐπιγραφὰς· κατεδείξαμεν τὸ ψευδὲς τῶν περὶ τῆς ἀρχαίας Σύρου ὑπαρχουσῶν ἀνυποστάτων εἰδήσεων, καὶ ὠρίσαμεν τὴν ὑπαρξίν καὶ θέσιν διαφόρων αὐτῆς ἱερῶν καὶ τινῶν πολιχνῶν. Αἱ μικραὶ ἡμῶν δυνάμεις οὐδὲν ἄλλο ἢ μικρὰ ἠδύναντο νὰ κατορθώσωσιν· ἄλλοι δὲ μείζονα δυνάμενοι, ἅς παρέχωσι μείζονα τῇ ἐπιστήμῃ.

ΚΛΩΝ ΣΤΕΦΑΝΟΣ.

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ.

Τόμ. Γ'. σελ. 519, στ. 20, γρ. τὸν οὐδόν.— 529, στ. 18, [Πρ]υτ[α-
νεῖα].— 530, στ. 30 Γ(ίτου).— 643, στ. 18, διδόσθω...—στ. 19, φυ-
λῶν. στ. 22, εἴσα[ν].— 648, στ. 5, Γερουσία.— 658, στ. 4, ἱερ[ά]ν. στ.
13, πᾶσα.— 663, στ. 17, Γρωφίμω (sic).— Τόμ. Δ', σελ. 15, στ. 16,
Σχο]πιά.

Σημ. Ἐν τοῖς πίναξι τῶν ἐπιγραφῶν ἐτηρήθη τὸ σχετικὸν τούτων μέγε-
θος ἐφ' ὅσον ἐπέτρεπεν ἡ ἀνισότης τῶν λίθων καὶ τῶν γραμμάτων. Ἐν
τῷ δευτέρῳ πίνακι ἐτηρήθη καὶ ἡ ἐπὶ τῶν βράχων σχετικὴ τῶν πλείστων
θέσις, συμικρυνθεισῶν ὅμως τῶν ἀποστάσεων. Ἐκ τῶν ἐπιγρ. 13, 64, 36,
37, καὶ 99 τοῦ πίνακος τούτου αἱ δύο πρῶται ὑπάρχουσιν ὑπεράνω τῆς
θέσεως Β', ἡ 36 καὶ 37 κατὰ τὴν θέσιν Β' πρὸς τὰ δεξιὰ καὶ ἡ 99 κά-
τωθεν ἐγγὺς τῆς θαλάσσης. Τὸ μέγεθος τῶν γραμμάτων τοῦ «Μίθρης
κτλ.» εἶναι 0,10 μ.

ΔΙ

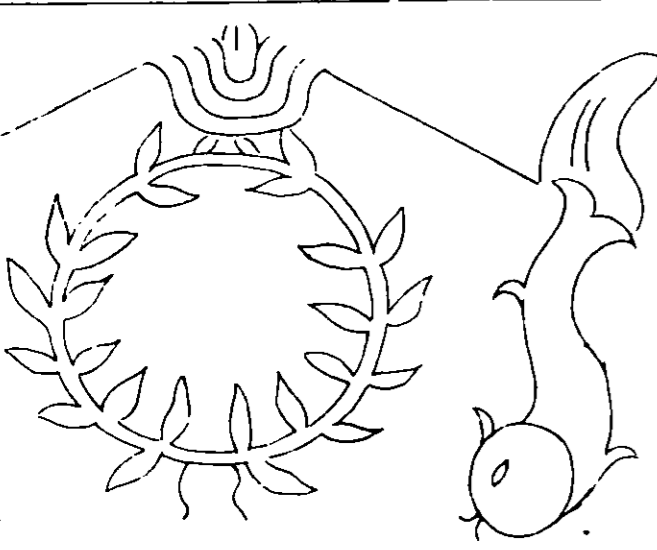
ΥΤΟΚΡΥ
ΚΑΙΛΣ
ΗΔΙΚΣ
ΑΜΟΝΛΙ
ΝΚΛΗΤ
ΜΝΣ Ν
ΡΧΩΝ
ΝΗΘΟΙ
ΝΙΛΝΙΡΑΛΙ

7

ΔΕΝΕΩΙΕΤΕΙΠΑΡΛΛ
ΙΑΝΝΕΛΟ ΙΝΔΕΙΠΝΟΝΚΑΙΕ
ΑΥΤΩΝΣΦΥΡΙΑΣΔΗΝΑΡΙΑΞΕ ΝΔΙΕΙΝΔΣ
ΥΘΕ ΣΚΑΙΘΗΛΕΙΑΙΣΠΛΙΣΙΝΚΑΙΘΕΙΛΠΑΙΝΙ
ΣΙΝΛ ΝΠΑΡΣΣΧΕΝΟΙΝΟΝΚ ΔΩΚΕΝ
Λ ΛΙΣΜΕΝΣΛΕΥΘΕΡΑΙΣΚΑΙΘΕΡΑΠΑΙΝΙ
ΛΝ ΣΑΡΙΑΟΚΤΩΤΑΙΣΔΕΠΑΙΣΙΝΑΝΛΔΣΣΛ
ΤΕΣΣ ΡΑΤΗΔΕΞΗ ΗΜΕΡΑΠΑΡΕΣΧΕΝ
ΜΕΓΕΡΟΥ ΤΑΙΣΚΑΙΛΛΟΙΣΟΙΣΕΒΟΥΛΗ
ΔΣΙΠΝΟΝΚΑΙΕΔΩΚΕΝΕΚΑΣΤ ΑΝΟΜ
ΔΙΝ ΝΤΟΙΣΔΣΛΟΙΠΟΙΣΤΟΛ ΑΙΣ
ΙΥΕ Ι- ΠΑΣΙΝΠΑΡΕΣΧΕΝΟΙΝΟΝΚΑΙΕΔ
ΛΝ ΗΣΤΟΙΣΜΕΝΠΟΛΕΙΤΑΙΣΛΗΛΔΗ
ΝΛΡΙΟΝ ΟΙΣΔΕΛΛΟΙΣΑΝΑΔΣΣΡΙΑΟ
ΙΩ.ΕΚ ΣΣ ΝΔΕΚΑΙΟΥΣΠΑΡΕΠΙΔΗ
ΤΣ ΤΩΝΚΥΚΛΑΔΩΝΝΗΣΩΝ
ΠΑΡΕΣ . ΤΑΑΥΤΑΟΣΑΚΑΙΤΟΙΣ

ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ ΤΗΣ ΣΥΡΟΥ ΕΓΧΩΡΙΟΙ

4

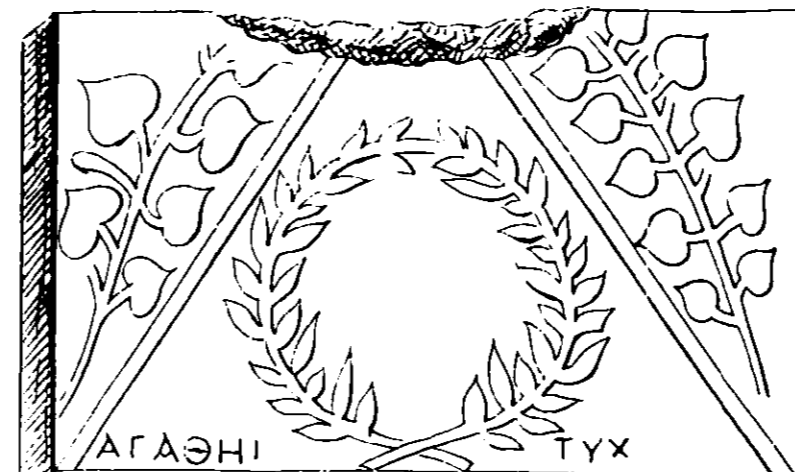
ΝΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΩΝ ΜΑΡΚΟΥ ΑΥΡΗΛΙΟΥ
 ΟΥΚ ΔΙΔΟΥΚΙΟΥ ΑΥΡΗΛΙΟΥ ΑΡΜΕΝΙΑΚ
 ΔΙΔΩΝΗΣ ΟΛΟΥ ΤΟΥ ΟΙΚΟΥ ΑΥ
 ΤΩΝ ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ Β. ΣΤΕΦΑΝΗ Φ
 ΡΧΩΝ ΚΛΗΡΩ ΚΛΙΧΕΙΡΟΤΟΝΙΑ ΠΡΟΓΡΑΦΕ
 ΝΘΝ ΙΣΦΡΟΦΙΛΟΤΕΙΩ ΣΤΕΚΑΙ Ε
 ΝΙΑΝ ΠΑΡΑΧΟΜΕΝΟΣ ΤΗΣ ΣΥΡΙΩΝ Π
 ΕΝΟΜΙΩΣ ΝΕΝΑΟΥΣΙΑΣ ΚΑΛΛΙΕΡΗΣ Ν
 ΑΥΤΟΥ ΕΣΤΙ ΠΡΥΤΑΝΕΙΑ ΚΑΙ ΤΟΙΣ ΑΛΛΟΙΣ
 ΚΑΙ ΠΑΣΑΙΣ ΚΑΙ ΤΟΙΣ ΜΕΝΤΗΝ ΓΕΡΟΥΣΙΑΙ
 ΙΝ ΠΑΡΕΧΕΝΕ ΚΙΕΝΩΣ ΠΑΝΤΑ ΤΑ ΙΚΑΙ
 ΙΑ ΙΣ ΜΕΡΑΙΣ ΤΟΙΣ ΔΕΛΟΠΟΙΣΙΟΙΣ Ι Τ
 ΣΙΝ ΔΡΑΣΙΤΕ ΚΑΙ ΗΥΝΑΙΣΙ ΚΑΙ ΤΕΚΝΟΙΣ
 ΙΔΗ ΜΗ ΑΣΙΝΑΣ ΤΥΓΕΙΤΟΣΙΝ ΠΑΡΕΧΕΝ
 ΜΑΤΟΣ ΕΝΟΜΕΝΟΝ ΚΛΙΚΩ ΟΕΝΥΠΟ
 ΣΚΑΙ ΤΟΙ ΔΗ ΜΟΥ ΠΑΝΤΑ ΚΙΕΝΩΣ ΑΙΕΩ
 ΑΡΟΥ ΝΩΝΕ ΝΤΩ ΦΗΦΙΩ ΑΤΕΚΑΣ ΤΩ Τ
 ΓΩΝΕ ΔΩΚΕΙ ΦΙΛΟΤΕΙΩ ΣΕ ΠΙ
 ΓΕΝΟΥΣΕ

16

5

ΑΓΑΘΗ ΠΕΡΤΗ ΤΟΥ ΚΥΡ... ΗΜΩΝ ΑΥ
 ΚΡΑΤΟΡΟΣ ΚΑΙ ΣΑΡΟΣ ΜΑΥΡΗ ΛΙΣ
 ΟΜΜΟΔΟΥΛΑΝ ΤΩΝ ΝΙΟΥΣ ΕΒ
 ΟΥΣ ΤΥΧΗΣ ΚΛΙΝΙΚΗΣ ΕΡΑΣΤΕ
 Η ΤΟΥ ΚΑΙ ΔΗ ΜΟΥ ΡΩΜΑΙΩΝ
 ΟΥΣ ΣΥΡΙΩΝ ΑΝΤΑΙΟΣ ΜΟΔΕΣΤΟ
 ΑΝΗΦΟΡΟΣ ΕΠΩΝΥΜΟΣ ΑΡΧΩΝ
 ΡΗΣΕ ΝΕΣΤΙΑ ΠΡΥΤΑΝΕΙΑ ΚΑΙ ΤΟΙΣ
 ΣΟΕΙΣ ΠΑΣΙΚΑΙ ΠΑΡΕΧΕΝ ΤΗ ΜΕΝ
 ΩΤΗ ΣΕΡΟΥΣΙΑΣ ΤΗ ΓΡΑΜΜΑΤΕΣ
 ΠΑΝΤΑ ΤΗ ΔΕ ΓΕΝΕΣΙΩ Η ΜΕΡ
 ΡΙΟΥ ΑΥΤΟ ΚΡΑΤΟΡΟΣ ΠΑΡΕΧΕΝ ΤΟΙΣ
 ΣΙΑΣΤΑΙΣ ΔΕ ΠΝΟΝ ΚΑΙ ΕΔΩΚΕΝ
 ΟΣ ΦΥΡΙΔΟΣ ΔΗ ΝΑΡΙΑ ΕΝ ΤΕΛΕΥ
 ΔΕ ΓΥΝΑΙΚΙΝ ΠΑΣΑΙΣ ΚΑΙ ΘΗΛΑΣΙΑΙ
 ΟΙΝΟΝ ΚΑΙ ΔΩΣΕΝ ΤΑΙΣ ΑΣ
 ΑΙ ΑΝΟΜΗΝ ΣΑΝ ΛΑΣΣΑ ΙΔΟΙ
 ΠΑΙΣΙΝ ΑΝΑ ΣΑΡΙΑ ΕΣΣΑ
 Η ΜΑΡΙΑ ΣΧΕΝΤΟΙΣ ΔΕ
 ΑΙ ΚΑΙ ΑΛΛΟΙΣ ΟΙΣ ΒΟΥΛΗ
 ΚΑΙ ΕΔΩΚΕΝ ΚΑ ΤΩ ΔΙ
 ΑΡΙΟΝΕ ΤΟΙΣ ΛΟΙΠΟ ΣΠΟ
 ΚΙΝΕ ΔΕ ΥΦΕΡ ΣΚΑΙ ΠΛΑΟΙΚΟ
 ΟΙΝΟΝ ΚΑΙ ΙΑΝΘΗ
 ΟΑΕΙΤΑΙ ΑΝΑ ΔΗΝΑ ΟΝΕΝ
 ΠΑΙΣΙΝ ΑΝΑ ΣΑΡΙΑ ΟΚΤΩ
 ΚΑΙ ΤΟΥΣ ΤΑΡ ΠΙΔΗ ΜΟΥΝΤΑ
 ΔΩΝΗΝ ΗΣΩΝ ΟΚΤΑ ΑΥΤΑ ΠΑΡ
 ΜΤΟΙΣ ΠΟΛΕΙ ΑΙ ΣΥΝΑΡΧΙΝ Η
 ΘΟΙΚΑΛΛΙΣ ΤΟΥ ΤΟΥ ΘΕΟΥ ΝΩ
 ΤΟΥ ΤΩΝ ΗΝ ΥΓΕΙΑ ΕΥΚΑΡΠΙΑ
 ΕΥΕΤΗΡ

6

ΑΓΑΘΗ ΤΥΧ
 ΠΕΡΤ ΤΟΥ ΚΥΡΙΟ ΗΜΩΝ ΑΥΤΟ ΚΡΑ
 ΟΣ ΚΑΙ ΣΑΡΟΣ ΣΕ ΠΤΙΜΙΟΥΣ Ε ΙΡΟΥ
 ΤΕΡΤΙΝΑΚΟΣ ΕΒ ΤΥΧΗΣ ΚΑΙ ΝΙΚΗΣ
 ΤΣΥΓΚΑ ΤΥΚΑΙ ΔΗ ΜΟΥ ΡΩΜΑΙΩΝ ΚΑΙ
 ΜΟΥΣ ΣΥΡΙΩΝ ΜΟ ΣΤΟΣ ΑΝΤΑΙΟΥΣ ΤΕ
 ΟΡΟΣ ΕΠΩΝ ΡΧΩΝ ΕΚΑ ΜΙΕΡΗΣ Ν
 ΟΛΟΥ ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ ΕΣΤΙ ΑΙ ΠΥΤΑΝΕΙΑΙ ΚΑΙ ΤΟΙ
 ΑΛΟΙΣ ΘΕΟΙΣ ΚΑΙ ΠΑΡΕΧΕΝ ΤΗ ΕΝ ΤΕΤΡΑΔΙ
 Η ΓΕΡΟΥΣΙΑΙ ΠΑΝΤΑ ΤΑ ΕΞ ΟΥΣ ΤΩ ΙΔΕΝΩ
 ΤΟΙΣ ΜΕΝ ΤΗΝ ΓΕΡΟΥΣΙΑΝ ΝΕ ΜΟΥΣΙΝ ΔΕΙ
 Ι ΔΩΚΕΝ ΕΚΑΣΤΩ ΑΥΤΩΝ ΣΦΥΡΙΔΟΣ
 ΓΥΝΑΙΣΙ ΕΝ ΔΕ ΕΛΕΥΘΕΡΑΙΣ ΚΑΙ Π
 ΡΕΧΕΝ ΟΙΝΟΝ ΚΑΙ ΕΔΩ
 ΣΑΝ ΑΣΣΑΡΙΑ ΟΚ
 ΥΕΝΤΟΙΣ

7

ΔΕΝΕΩΙ ΕΤΕΙ ΠΑΡΛ
 ΙΑΝΝΕ ΜΟ ΙΝ ΔΕ ΠΝΟΝ ΚΑΙ Ε
 ΑΥΤΩΝ ΣΦΥΡΙΔΟΣ ΔΗ ΝΑΡΙΑ ΕΞ ΝΑΙΣΙΝ ΔΣ
 ΥΘΕ ΣΚΑΙ ΘΗΛΕΙΑΙΣ ΠΛΙΣΙΝ ΚΑΙ ΘΕΙΛ ΠΑΙΝΙ
 ΣΙΝ ΑΣ Ν ΠΑΡΕΣ ΧΕΝ ΟΙΝΟΝ Κ ΔΩΚΕΝ
 Α ΛΙΣ ΜΕΝ ΣΛΕΥΘΕΡΑΙΣ ΚΑΙ ΘΕΡΑ ΠΑΙΝΙ
 ΑΝ ΣΑΡΙΑ ΟΚΤΩ ΤΑΙΣ ΔΕ ΠΑΙΣΙΝ ΑΝ ΔΣ ΣΑ
 ΤΕΣΣ ΡΑΤΗ ΔΕ ΕΞ Η ΜΕΡΑ ΠΑΡΕΣ ΧΕΝ
 ΜΕΝ ΓΕΡΟΥ ΤΑΙΣ ΚΑΙ ΑΛΛΟΙΣ ΟΙΣ Ε ΒΟΥΛΗ
 ΔΣΙ ΠΝΟΝ ΚΑΙ ΕΔΩΚΕΝ ΕΚΑΣΤ ΑΝΟΜ
 ΔΙΗ Ν ΤΟΙΣ ΔΣ ΛΟΙΠΟΙΣ ΤΟ ΑΙΣ
 ΥΕ Ι ΠΑΣΙΝ ΠΑΡΕΣ ΧΕΝ ΟΙΝΟΝ ΚΑΙ Ε
 ΑΝ ΗΣΤΟΙΣ ΜΕΝ ΠΟΛΕΙΤΑΙΣ ΑΝ ΔΗ
 ΝΑΡΙΟΝ ΟΙΣ ΔΕ ΑΛΛΟΙΣ ΑΝΑ ΣΣΑΡΙΑ Ο
 ΙΩ ΕΚ ΣΣ Ν ΔΕ ΚΑΙ ΤΟΥΣ ΠΑΡΕ ΠΙ ΔΗ
 Τ Σ ΤΩΝ ΚΥΚΛΑ ΔΩΝ Η Η ΣΩΝ
 ΠΑΡΕΣ ΤΑ ΑΥΤΑ ΟΣΑ ΚΑΙ ΤΟΙΣ
 ΛΕΠ ΟΓΕ ΓΡΑΠΤΑΙ ΣΥΝ ΑΡ
 Η Π ΕΙΜΑ ΔΙΕΙΩΝΟΣ ΓΥΝΑΙΚΙ
 ΕΠΙ ΤΟΥ ΤΩΝ ΗΝ ΥΓΕΙΑ
 ΠΙΑΣ ΥΕΤΗΡΙΑ

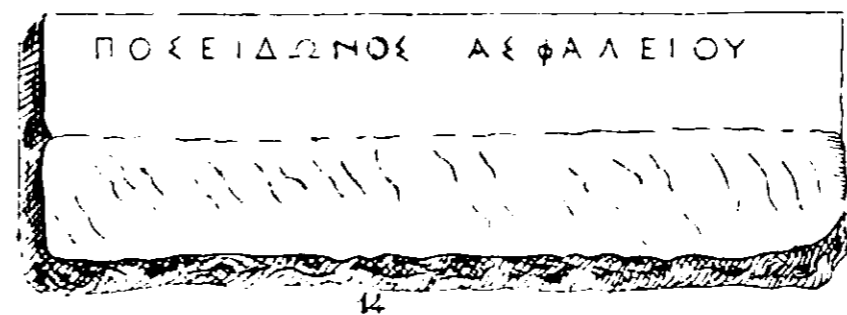
12

ΜΟΝΝΑΣ ΦΡΑ

15

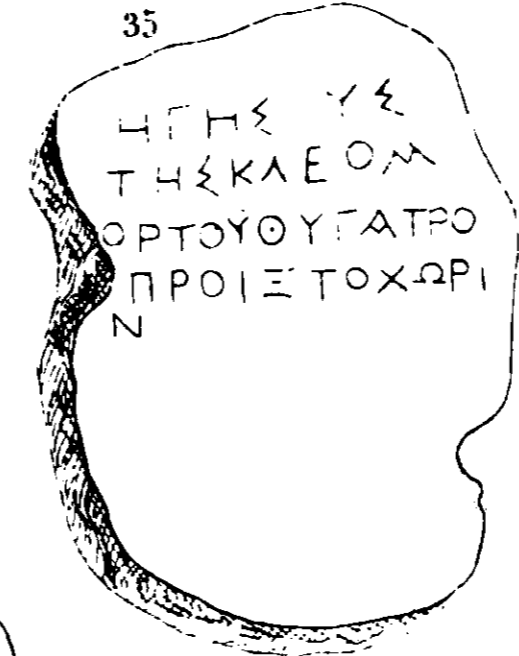
ΙΕΡΕ
 ΙΣΤΕΟΥΤ
 ΡΙΣΤΕΟΥ ΜΑΡΑΘΩ
 ΚΑΝΗΦΟΡΟΥΣ Ω
 ΠΡΩΤΟΓΕΝΕΙΑ
 ΦΙΛΑΣΤΩΝ ΑΡΙΣΤΕ
 ΟΥΟΥ ΓΑΤΕΡΩΝ
 ΚΛΕΙΔΟΥ ΧΟΥΝΤΟΣ
 ΔΕΛ ΡΙΣΤΕΟΥ ΤΟΥ
 ΦΙΛΩΝΙΔΟΥ
 ΖΛΚΟΡΕ ΥΟΝΤΟΣ
 ΚΡΟΙΣΟΥ

13

ΠΟΞΕΙ ΔΩΝΟΣ ΑΕΦΑΛΕΙΟΥ
 ΕΠΕΡΕ ΩΣ ΝΙΚΑ ΤΟΡΟΥ
 ΤΟΚΣΙΝΟΝ ΤΩΝ ΕΡΑΝΙΕΤΩΝ
 ΝΗΡΧΕΛΑΝΙΣ ΕΜΛΕΡΩΝ
 ΠΟΞΕΙ ΔΩΝΙΚΑΙ ΑΜΦ ΤΡΙΤΕΙ

35

ΗΓΗΣ ΥΕ
 ΤΗΣ ΚΛΕΟΜ
 ΟΡΤΟΥ ΟΥ ΓΑΤΡΟ
 ΠΡΟΙΕΤΟ ΧΩΡΙ
 Ν

ΘΗΘΟΣ ΔΙΟΣΙ 36

ΑΙΤΑΙ ΜΙ ΔΥ ΤΟΥ

ΛΑΚΟΣ ΙΕ 38

ΠΜΠΙΟΜΙΟ 39

ΑΡΠΑΛΕΝΟΣ 40

22

ΔΕΙΝΟΜΕΝΗΣ
 ΔΕΟΝΤΟΥ

29

ΦΡΟΝΙΜΑ ΦΙΛΟΔΑΜΕΣ

30

ΕΝΕΚΡΑΤΕΙΑ
 ΝΙΚΑΓΟΡΟΥ ΧΡΗΣ
 ΤΗ ΧΑΙΡΕ
 ΓΥΝΗ ΔΕ ΚΛΕΟΦΙ
 ΛΟΥ ΤΟΥ ΔΙΟΓΕΝΟΥ
 ΠΑΛΙ ΧΑΙΡΕ

31

ΑΜΦΙΜΕΝΗΣ
 ΔΕΙΝΟΜΕΝΟΥ (310)

32

ΑΥΣΕΛΛΕΩΣ ΑΜΑΝ
 ΤΣΙΑΝ ΔΕ ΤΙ ΜΕΘΥ

33

DISMANIBVS
 MARIO SEVERO
 POTIOLANO

34

SABINC
 VM CVI
 BEINWI CC
 ΜΕΛΗΘΗΣ

Γραμματίων Αλανδριανός
 (1000 7 May 124)

18

ΕΝΘ ΔΕ ΤΗΝ ΙΕΡΑ ΥΙ ΑΛ
 ΑΜΗΕΛΙΟΝ ΛΟΙ
 ΜΟΥΣΑΙΟΣ ΦΙΛΟΓΑΤΡΙ
 ΑΝΘΡΩΠΟΥ ΜΕΤΑΥΛΕΙΝ ΑΤΕΙ ΜΙ
 ΚΑΙ ΗΝ ΕΣΤΙΝ ΚΑΙ ΜΕΙΜΙΧ ΝΗΛΕ ΟΥΔΗ
 ΜΟΥΣΑΙΟΣ ΕΣΤΕΡΑΙΣ ΕΝΑΡΙΟΜΙΟΝ ΗΡΩΕ
 ΟΥΚ ΕΝΑ ΔΗ ΣΟΦΗ ΤΕ ΣΑΦΕΡΟΣ ΥΝΗΤΕΙ
 ΠΟΥ ΑΥΤΗ ΠΑΣΑΙΝ ΠΡΟΦΕΡΕ ΣΤΑΤΗ ΕΣΚΕ
 ΚΑΙ ΔΑΥΤΗ ΠΑΤΡΗ ΜΙΝ ΥΠΕΙΡΟΧΑ ΚΥΔΑΙΝΟ
 ΠΑΣΑ ΑΜΑ ΜΥΡΟΜΕΝΗ ΤΕΤΑΦΣΙΣ ΕΝΕΘΗ ΚΑΙ

26

ΣΕΡΒΕΙΛΙΑ ΤΥΧΗΣ ΕΡΒΕΙΛΙΑ ΤΡΩΦΙΜΩ
 ΧΡΗΣΤΩ ΠΑΤΡΩΝΙΚΑ ΘΩΣ
 ΔΙΕΤΑΞΕΤΟ

23

ΝΙΚΙΑ
 ΧΡΗΣΤΕ ΧΑΙΡΕ

24

ΕΥΤΑΚΤΟΡ
 ΧΑΙΡΙΑ

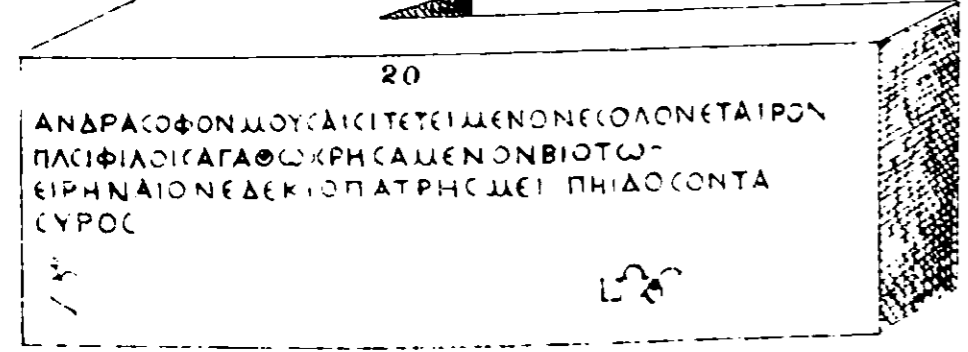
25

ΣΤΡΑΤΩΝ
 ΘΕΟΜΕΝΟΥ
 ΧΡΗΣΤΕ ΧΑΙΡΕ

27

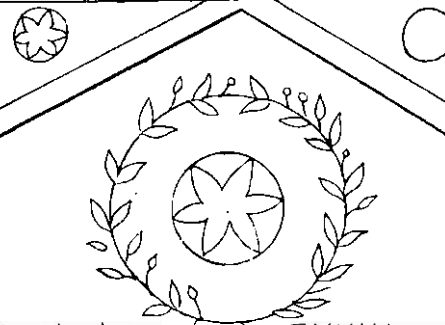
ΝΕΙΚΟΚΡΑΤΗ ΦΙΛΑΡΓΥΡΟΥ
 ΚΑΙ ΠΩΛΑΝΟΥ ΕΥΧΡΗΣΤΕ
 ΧΑΙΡΕ

20

ΑΝΔΡΑΣΟΦΟΝ ΜΟΥΣΑΙΣ ΤΕΤΕΙΛΕΝ ΟΝΕΣ ΟΛΟΝ ΕΤΑΙΡΟΝ
 ΠΑΣΙ ΦΙΛΟΙΣ ΑΓΑΘΩ ΧΡΗΣΑ ΜΕΝ ΟΝ ΒΙΟΤΩ
 ΕΙΡΗΝΑΙΟΝ ΕΔΕΚΙΟ ΠΑΤΡΗΣ ΔΕΙ ΠΗΙΔΟΣ ΑΝΤΑ
 ΣΥΡΟΣ

1

ΑΓΑΘΗ ΤΥΧΗ

ΥΠΕΡΤΗΣ ΤΟΥ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΟΣ ΚΑΙΣΑΡΟΣ
ΤΙ ΔΙΔΙΟ ΥΔΡΙΑ ΝΟΥ ΑΝΤΩΝΕΙΝ
ΣΕΒΑΣΤΟΥ ΕΥΣΕΒΟΥΣ ΥΓΕΙ ΣΚΛΙ
ΩΝΙΟΥ ΔΙΑ ΜΟΝΗΣ ΟΛΟΥΤ ΥΟΙΚΟΥ ΑΥ
ΚΑΙ ΔΗ ΜΟΥ ΡΩ ΔΑΙΩΝ ΚΑΙ ΤΣ ΣΥΝ ΑΗΤΟΥ
ΚΑΙ ΤΟΥ ΣΥΡΙΩΝ ΔΗ ΜΟΥ ΑΡΙΣΤΑΓΟΡΑΣ ΑΡΙΣΤΑΓ
ΡΟΥ ΣΤΕΦΑΝΗ ΦΟΡΟΣ ΑΡΧΩ ΕΠΩΝΥΜΟΣ Τ
ΥΝ ΑΡΧΕΙΝ Η ΠΩΛΛΗ ΣΚΥΛΛ
ΝΩΣ Κ ΛΙΕΡΗΣ ΕΝΕΣΤΙΑ ΓΡΥΤ Η ΚΑΙ
ΤΟΙ Σ ΟΙΣ ΠΑΣΙ ΚΑΙ ΠΛΟ ΙΝ
Η ΔΕ ΠΡΩΤΗ Η ΔΕ ΡΑΤΟ ΣΤΗ Ν
ΙΑ Ν ΜΕ ΤΕ ΧΟΥ ΣΙΝ Ν
ΔΗ Ν ΑΡΙ ΑΤΟ Ι Α Κ Λ Ι Ο Ι Ν Ο Ν Χ Σ Ν
ΤΑΙ Σ Δ Ε Υ Ν Ν Τ
Α Ν Α Α Σ Α Ρ Ι Α Ο Κ Τ Ω Ι Ο Ι Ν Ν
Ρ Α Η Δ Ε Ρ Λ Ο Ι Σ Σ Τ Ε Φ Α Ν Η Φ Ρ Σ
Τ Α Κ Α Ι Τ Ο Ι Σ Π Ο Λ Ε Ι Τ Α Ι Σ Τ Ι Α Σ Ε Μ Α Ν Ν
Ε Ν Κ Α Ι Τ Ο Ι Σ Ε Λ Ε Υ
Κ Α Τ Ο Ι Κ Ο Υ Σ Ι Ν Κ Λ Ι Ο Ι Ν Ο Ν
Η Ν Υ Γ Ι Α

2

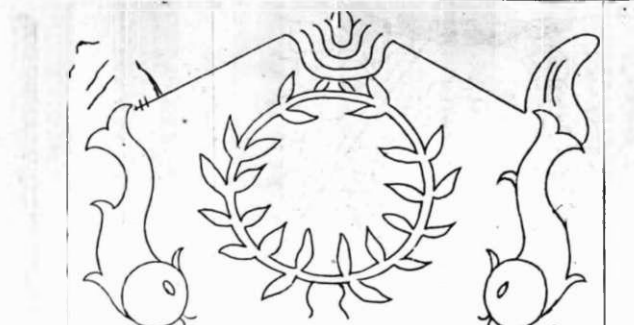

ΑΓΑΘΗ ΤΥΧΗ

ΥΠΕΡ ΤΟΥ ΚΥΡΙΟΥ ΗΜΩΝ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟ
ΡΟΣ ΚΑΙ ΓΑΡΟΣ ΤΑΙ ΔΙΟΥ ΔΡΙΑ
ΝΟΥ ΑΝΤΩΝ ΕΙΝΟΥΣ ΕΒΑΣΤΟΥ ΕΥΣΕ
ΒΟΥΣ ΤΥΧΗΣ ΚΑΙ ΔΗ ΜΟΥ ΡΩ ΔΑΙΩΝ
ΚΑΙ ΤΟΥ ΣΥΡΙΩΝ ΔΗ ΜΟΥ Α. ΜΙΛΙΩΝΙ
ΟΣ ΣΚΥΛΛΟΝ ΑΥΘΑΙΡΕΤΟΣ ΑΡΧΩΝ
ΣΤΕΦΑΝΗ ΦΟΡΟΣ ΣΥΝ ΑΡΧΕΙΝ Η ΤΣ
ΜΑΦΙ ΛΑΡ ΓΥΡΟΥ ΓΥΝΑΙΚΙ ΔΙΑ ΕΚΛΑ
ΛΙΕΡΗΣ ΕΝ ΕΣΤΙΑ ΠΡΥΤΑΝΕΙΑ ΚΑΙ
ΤΟΙΣ ΑΛΛΟΙΣ ΘΕΟΙΣ ΠΑΣΙ ΚΑΙ ΠΑΣΙ ΤΣ
ΚΑΙ ΔΗ ΜΟΟΙΝ Η ΣΕΝ ΠΑΝΤΑΣ ΤΟΥΣ
ΚΑΤΟΙΚΟΥΝΤΑ ΤΗΝ ΗΜΕΣ ΟΝ ΕΛΕ
ΘΕΡΟΥΣ ΚΑΙ ΕΛΕΥΘΕΡΑΣ ΚΑΤΑ ΤΟΥ
ΤΩΝ ΤΕ ΚΝΑ ΚΑΙ ΤΟΥΣ ΕΚ ΤΩΝ ΑΣΤ
ΓΕΙ ΤΩΝ ΩΝ Η ΣΣΩΝ ΕΠΙ ΔΗ ΜΗ ΣΑΝ
ΤΑΣ ΕΠΙ ΤΟΥ ΤΩΝ ΗΝ ΥΓΕΙΑ

4

ΠΕΡΤΗΣ ΤΩΝ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΩΝ ΔΑΡΚΟΥ ΑΥΡΗΛΙΟΥ
ΝΤΩΝ ΙΝΟΥ ΚΑΙ ΛΟΥΚΙΟΥ ΑΥΡΗΛΙΟΥ ΑΡΜΕΝΙΑΚ
ΑΡΘΙ ΒΛΗ ΔΙΚΩΝ ΝΕΙΚΗΣ ΚΑΙ ΣΩΤΗΡΙΑΣ
ΙΑΙ ΔΙΑ ΔΟΝΗΣ ΟΛΟΥ ΤΟΥ ΟΙΚΟΥ ΑΥ
ΝΚ (ΣΥΝ ΚΑΗ ΤΟΥ ΚΑΙ ΔΗ ΜΟΥ ΡΩ ΔΑΙΩΝ
ΔΗΛΩΝ ΤΩΝ ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ Β. ΣΤΕΦΑΝΗ Φ
ΣΚΛΙΕΠΩΝ ΡΧΩΝ ΚΑ Η ΡΩ ΚΑΙ ΧΕΙΡΟ ΤΟΝΙΑ ΠΡΟΓΡΑΦΕ
ΥΝ ΓΥΝΑΙΚΙ ΝΗΟΝ ΚΙ ΦΩΡ ΦΙΛΟΤΕΙ ΜΩ ΣΤΕ ΚΑΙ Ε
ΑΝΩΣ ΝΙΑΝ ΠΑΡΑ ΣΧΟ ΞΕΝΟΣ ΤΗΣ ΥΡΙΩΝ ΠΣ
ΛΠΑΣ ΣΝΩ ΜΙ ΖΟ ΞΕΝΑ ΣΟΥ ΣΙΑ ΣΕ ΚΑ ΔΙ ΕΡΗΣ Ν
ΔΙΟΛΟΥ ΕΝΙΑ ΤΟΥ ΕΣΤΙΑ ΠΡΥΤΑΝΕΙΑ ΚΑΙ ΤΟΙΣ ΑΛΛΟΙΣ
ΘΕΟΙΣ ΠΑΣΙ ΚΑΙ ΠΑΣΙ ΚΑΙ ΤΟΙΣ ΔΕ ΝΤΗΝ ΓΕΡΟΥΣΙΑΙ
ΔΕ ΤΕ ΧΟΥ ΣΙΝ ΠΑΡΕΣ ΧΕΝΕ ΚΙ ΕΝΩ Σ ΠΑΝΤΑ ΤΑ ΙΚΑΙ
ΑΙ ΣΘΟΙΣ ΙΑΙ Σ Η ΔΕ ΡΑ Ι ΣΤΟΙΣ ΔΕ ΛΟΙ ΠΟΙ ΟΙ ΟΙ ΣΙ Τ
ΟΥ ΣΙΝ ΠΛΑ ΣΙΝ ΔΡΑΣΙ ΤΕ ΚΑΙ ΓΥΝΑΙ ΣΙ ΚΑΙ ΤΕ ΚΝΟΙΣ
Η ΤΟΙΣ ΕΠΙ ΔΗ ΜΗ ΣΑ ΣΙΝ ΑΣΤΥ ΓΕΙ ΤΟ ΣΙ Ν ΠΑΡΕΣ ΧΕΝ
ΤΟΥ Η ΦΙΣ ΔΑ ΤΟ ΓΕ ΝΟ ΜΕ ΝΟΝ ΚΛΙΚ Ω ΘΕ Ν Υ Π Ο
ΒΟΥΛΗΣ ΚΑΙ ΤΟ ΔΗ ΜΟΥ ΠΑΝΤΛΕ ΚΙ ΕΝΩ Σ ΑΙ Ε Ω
Ν ΓΕ ΓΡΑ Ψ Ω Ν Η Ν Τ Ω Η ΦΙ Σ Δ Α Τ Ι Ε Κ Α Σ Τ Ω Τ
Α Ν Τ Ω Ν Ε Δ Ω Κ Ε Ι ΦΙΛΟ Τ Ε Ι Μ Ω Σ Ε Π Ι
Γ Ε Ν Ο Υ Γ Ε

5

ΔΑΦΑΘΗ ΠΕΡΤΗΣ ΤΟΥ ΚΥΡΙΟΥ
ΚΡΑΤΟΡΟΣ ΚΑΙΣΑΡΟΣ
ΟΜΜΟΔΟΥ ΑΝΤΩΝΙΟΥ
ΟΥΣ ΤΥΧΗΣ ΚΑΙ ΝΙΚΗΣ
ΑΗΤΟΥ ΚΑΙ ΔΗ ΜΟΥ ΡΩ ΔΑΙΩΝ
ΟΥΣ ΥΡΙΩΝ ΑΝΤΩΝΙΟΥ
ΑΝΗ ΦΟΡΟΣ ΕΠΩΝΥΜΟΣ
ΡΗΣ ΕΝΕΣΤΙΑ ΠΡΥΤΑΝ
ΘΕΟΙΣ ΠΑΣΙ ΚΑΙ ΠΑΡΕ
ΤΗΣ ΓΕΡΟΥΣΙΑΣ ΤΗ
ΠΑΝΤΑ ΤΗ ΔΕ ΓΕΝΕ
ΡΙΟΥ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΟΣ
ΣΙΑ ΣΤΑΙΣ ΔΕΙ ΠΝΟΝ
ΣΦΥΡΙΔΟΣ ΔΗ ΝΑΡΙΑ
ΔΕ ΓΥΝΑΙ ΙΝ ΠΑΣΙ
ΟΙΝΟΝ ΚΑΙ ΣΩΙ ΣΝ
ΙΑΝΟ ΔΗ ΣΑΝ ΑΛΟ
ΠΤΑΙ ΣΙΝ ΑΝΑ ΣΑΡ
Η Μ ΡΑ Π Λ Σ Χ Ε Ι
ΑΙ ΚΑΙ ΑΛΛΟΙ ΟΙ ΟΙ
ΚΑΙ Ε Δ Ω Κ Ε Ν Κ Α
ΑΡΙΟΝ ΤΟΙΣ Α
ΣΙΝ ΕΛΕΥΘΕΡ
ΟΙΝΟΝ ΚΑΙ
ΔΕ ΙΤΑΙ Σ Α Ν Δ Η
ΠΑΙ Σ ΙΝ Α Ν Α Λ Σ Α
ΚΑΙ ΤΟΥ Σ Π Α Ρ Π Ι
Δ Ω Ν Η Σ Ω Ν Ο Ι Ο Ι
Υ Τ Ο Ι Σ Π Ο Λ Ε Ι Α Ι
Θ Ο Ι Κ Α Λ Λ Ι Ο Υ Τ
Τ Ο Υ Τ Ω Ν Η Ν Υ Γ Ε Ι Α
Σ Υ Ε Τ Η Ρ

11

CLAVDIVS SECVNDVS VIATOR
TRIBVNICIVS
TEMPLVM ISIDIS CVM OMNI ORNATV
SVA PECVNIA
FECIT

16

Ρ Ω Δ Δ = Τ Ω

9

ΚΡΑΤΟΥΝ ΕΧΟΝ

ΣΑΥΤΟΝ ΔΕ ΕΙΜΕΝ ΔΟΥΛΑ ΣΕΙ Η ΟΤΩΝ ΠΡΟΔ ΛΟΥ ΜΕΝΩΝ
Ο Σ Η Δ Ε Ρ Α Π Λ Η Γ Σ Κ Α Τ Ο Ν Τ Υ Π Τ Ο Ν Τ Ω Ν Δ Υ Ο Ο Υ Σ Α Ν Ε Σ Α Υ Τ Ω Ν Ε Λ Ω Ν
Λ Δ Ι Κ Η Ο Ε Ι Κ Λ Ι Φ Υ Α Ι Τ Ο Ν Δ Ε Σ Π Ο Τ Η Ν Δ Ε Α Υ Τ Ο Υ Α Π Ο Τ Ι Ν Ε Ι Ν Δ Ρ Α Χ Μ Α Σ
Ο Ν Τ Τ Α Δ Ι Ε Σ Ο Ν Τ Α Π Ε Ρ Α Ι Τ Η Σ Θ Ε Ο Υ Ε Ι Δ Ε Μ Η Π Α Ρ Α Δ Ι Δ Ω Η Π Ρ Ο Σ Κ Ο
Ν Ο Ι Ε Τ Ι Α Κ Ο Σ Α Π Ο Τ Ε Ι Ν Υ Τ Ω Ε Ι Δ Ε Ε Λ Ε Υ Θ Ε Ρ Ο Σ Ε Ι Η Ο
ΟΥ ΜΕΝΩΝ ΔΡΑΣΑ ΣΕΙ ΤΕ ΑΥΤΩΝ ΤΩΝ ΤΡΕΧΟΝΤΩΝ ΤΙΣ
ΠΕΝΤ ΝΤΑΚΑ ΕΚΑΤΟΝΕΙΣ ΠΡΑΞΕΣ ΟΩ ΑΙΤΙΝΕΣ ΟΜΩΣ
ΟΝΤΑ ΠΕΡΑΙΤΗΣ ΘΕΟΥ ΚΑΙ ΕΛΛΕΣΤΟΚΑΙ ΕΝΑΓΗΣ ΝΟΜΙΖΕΣΩ
ΚΑΙ ΤΟ ΔΙΔΟΣΩ ΤΩ ΤΕΡΩΝ ΔΥΟ ΤΩΝ ΜΗΤΙΣΑΝ ΕΣΑΥΤΩΝ
ΕΠΙΟΥΣΙ Σ ΔΕ ΑΥΡΑΝΕΙΚΗΣ ΧΕΙΡ ΠΡΑΞ
Ω Σ Α Ν Η Σ Η Ι Σ Κ Λ Ι Π Ρ Ο Σ Τ Η Ν Κ Ο Λ Α Σ Ι Ν Α Γ Ε Τ Ω Σ Α Ν Τ Ο Υ Σ Α Ι Τ Ι Ο Υ Σ Ο Ι
Ο Ν Τ Ε Σ Ε Ι Λ Σ Α Σ Ι Ε Ν Δ Δ Ζ Ε Σ Ω Σ Α Ν Ο Β Ο Υ Λ Ο Μ Ε Ν Ο Σ
Κ Α Ι Π Ρ Α Ξ Ε Σ Σ Σ Τ Ω Τ Α Υ Τ Α Δ Δ Ε Ι Τ Ο Υ Γ Α Ρ Χ Ο Ν
Ν Ω Ν Δ Ε Δ Ρ Α Κ Ε Ν Α Ι Τ Ι Ω Ν
Τ Ο Υ Σ Α Ι Τ Ι Ο Δ Ε Ν Ο Υ Σ
Δ Ι Κ Α Ζ Ε Τ Ω Σ Α Ν Ο Μ Ν Υ Ν
Π Ο Δ Ι Ο Ν Ε Κ Τ Η Σ Π Α Ρ Ο Λ Η Χ Σ

17

18

ΝΟΥ ΔΕ ΠΙΕΛΠΤΟΝ ΕΗΝ ΚΑΛΛΟΣ ΤΕΝΟΟΣ ΤΕ
ΣΗΝΟΡ ΕΗΤΕ ΣΑΕΤΟΥΣ ΒΡΕΦΕΟΣ
ΑΤΕΥΣΟΝΤΙΚΤΕ ΓΥΝΗΚΑΛΗΤΕΚΛΙΕΣΘΑΗ
ΙΑΙΔΟΙΗΝΙΚΟΚΡΑΤΕΥΣΑΛΟΧΟΣ
ΟΥΚΛΕΘΣΕΥΡΥΠΑΝΕΛΛΗΣΙΝΤΕΚΑΙΑΥΤΟΙΣ
ΔΑΙΣΟΦΙΗΣΕΙΝΕΚΕΝΗΔΑΡΕΤΗΣ
ΑΝΤΙΟΧΕΙΑΚΛΥΤΗΣΑΛΟΧΟΙΟΠΑΡΟΧΘΑΙΣ
ΡΟΥΠΟΤΑΜΟΥΚΑΛΛΙΝΑΟΥΧΘΑΜΑΛΑΙΣ
ΚΕΝΑΡΠΑΣΑΣΕΡΙΟΥΝΙΟΣΕΥΒΟΥΛΗ
ΑΟΥΡΜΑΦΕΡΕΝΦΕΡΣΕΦΟΝΗΤΑΛΟΧΩΙ
ΑΧΟΣΛΕΙΠΩΝΠΑΠΠΩΜΕΓΑΚΥΔΕΙΦΩΤΙ
ΩΠΑΤΡΑΙΣΤΗΔΕΓΟΝΕΥΣΙΦΙΛΟΙΣ

ΕΝΘΑΔΕΤΗΝΙΕΡΑΥΙ ΑΛ
ΑΜΠΕΛΙΟΝΛΟΙ
ΜΟΥΣΑΙΟΣΦΙΛΟΠΑΤΡΙ
ΑΙΝΟΠΑΦΗΣΠΑΥΛΕΙΝΑΤΕΙΜΙ
ΚΑΛΗΝΗΔΑΓΑΘΗΝΚΑΙΜΕΙΛΙΧΝ
ΜΟΥΝΟΛΕΧΗΠΡΟΤΕΡΑΙΣΕΝΑΡΙΟ
ΟΥΝΕΚΑΔΗΣΟΦΗΤΕΣΑΟΦΡΟΣΥ
ΠΟΥΛΥΤΗΡΑΣΑΩΝΠΡΟΦΕΡΕΣΤΑΤ
ΚΑΙΔΑΥΤΗΠΑΤΡΗΜΙΝΥΠΕΙΡΟΧ
ΠΑΣΑΑΜΑΜΥΡΟΜΕΝΗΤΕΤΑΦΟ

10

ΤΑΡΛΓΕΓΟΝΕΝ
ΤΗΝ ΛΓΟΡΑΝ
ΔΙΑΡΡΗΔΗΝΟ
ΜΟΟΡΑΚΗΙΘΕΟΥΛΓ
ΛΥΘΑΝΙΙΣΙΣ
ΑΩΣΟΥΝΥΠΕ
ΟΝΜΕΣΥ
ΥΜΕ
ΩΣΤ
ΜΙΣΝ
ΜΩΝ
ΣΙΩΡ
ΥΜΕΤ
ΙΛ

Δ
ΕΝΕΝ
ΞΕΝΙ
ΟΓΕΙΗΟΣ

21

ΘΕΟΦΙΛΑΧΡΗΣΤΙ
ΧΑΙΡΕ

ΑΔΑΡΕΤΑΝΣΤΕΡΕΛΣΑΚΑΙΕΝΔΙΚΑΛΕΚΤΡΑ
ΕΥΝΕΥΝΟΥΝΙΚΙΟΥΙΜΕΡΤΑΠΑΙΣΞΕΝΕ
ΘΕΙΟΦΙΛΑΚΕΙΤΑΙΥΠΟΣΚΙΕΡΑΝΣΥΡΟΥ
ΚΟΝΙΝΑΒΑΡΥΠΕΝΘΗΣΟΡΦΑΝΟΜΕΝ
ΙΩΟΙΣΠΑΙΔΑΛΙΠΟΥΣΑΠΑΤΡΟΣ
ΥΣΤΑΤΙΟΝΤΕΛΕΣΑΣΤΟΜΕΓΜΟΙΡΕΩΝ
ΕΝΙΑΥΤΟΝΠΕΜΠΤΟΝΕΠΙΤΡΙΣΣΑΙΣ
ΠΛΗΣΑΜΕΝΑΕΚΑΣΙΝΤΟΥΝΕΚΑΜΙΝ
ΤΑΝΠΡΟΣΘΕΠΕΡΙΦΡΟΝΑΚΛΙΜΑΚΑΡΙΣΤΑΝ
ΕΣΤΙΑΙΟΣΦΟΙΜΕΝΑΝΤΩΙΔΥΠΕΘΗΚΕ
ΤΑΦΩΙ

19

22

ΕΞΟΛΟΝΤΗΔΙΕΡΗΑΚΑΙ
ΕΥΣΕΒΗΑΜΦΙΚΑΛΥΠΤΕΙ
ΧΘΩΝΗΔΕΚΛΕΙΤΟΦΟΝΤΑ
ΤΟΝΕΡΑΞΙΣΘΕΝΟΥ
ΣΤΗΛΗΝΔΕΣΤΗΞΕΝΟΥΤΑΤΗΡ
ΕΠΙΣΗΜΑΤΙΤΗΝΔΕ
ΔΥΣΟΥΣΑΦΗΜΗΝ
ΠΑΤΡΟΣΕΥΚΛΕΝΤΡΑΦΗ

ΠΑΥΛΑΚΑΛΛΙΣΤΟΥ
ΑΡΧΕΙΝΗΧΑΙΡΕ

26

20

ΣΕΡΒΕΙΛΙΑΤΥΧΗΣΕΡΒΕΙΛΙΩΤΡΩΦΙΜΩ
ΧΡΗΣΤΩΠΑΤΡΩΝΙΚΑΘΩΣ
ΔΙΕΤΑΞΕΤΟ

ΑΝΔΡΑΣΟΦΟΝΜΟΥΣΑΙΣΙΤΕΤΕΙΜΕΝΟΝΕΣΟΛΟΝΕΤΑΙΡΟΝ
ΠΑΣΙΦΙΛΟΙΣΑΓΑΘΩΧΡΗΣΑΜΕΝΟΝΒΙΟΤΩ
ΕΙΡΗΝΑΙΟΝΕΔΕΚΙΟΠΑΤΡΗΣΔΕΙΠΗΔΟΣΟΝΤΑ
ΣΥΡΟΣ

ΙΓΡΑΦΑΙ ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΣΥΡΟΥΚ

Β'

13 ΕΥΠΛΑΕΤΟΣ
62 +ΚΕΕ ΝΤΗΝΣΥ
ΠΛΟΙΑΕΤΕΦΛΝΘ
ΣΥΑΤΟΥΑΜΗΝ

66 *ΣΩΙΩ Θ
ΥΓΑ ΤΥΝ
ΔΙΟΚΟΝ
ΤΩΝΝΙΕΚΛ' Υ
ΝΘΕΣΣΩΝ

67 *ΒΟΗΘΕΙΤΩ ΔΟΥΛΩΟΥ
ΕΥΛΙΜΕΝΙΩ
ΕΦΕΙΩΧΤΗ
ΛΕΙΑΚΑΙΤΟΙΣΣΥΝ
ΠΟΛΙΤΕΣΤΟΙΣΑΥΡΑΡΙΟΙΣ

65 ΟΧΩΡΟΣΙΩΝΑΓΙΩΝ Ι
ΑΡΙΛΛΜΕΤΑΤ
ΣΤΙΝΣΙΩΛΗ
ΣΥΝΠΛΑΓΟΝΤΩ

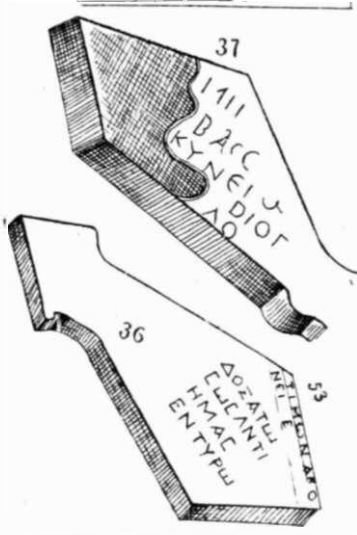
71 ΒΟΗΘΙΤΟΥΛ ΥΛΟΥΣΟΥΛΕΟΝΤΙ
ΑΝΥΚΙΥΕΚΦΟ ΧΚΙΧΩΡΙΟΥ
ΥΠΑΡΙΣΙΟΥΥΜΙΝ
ΘΑΓΕΝΟΥΤ ΣΚΥ ΡΙΕ
ΚΕΒΩΗΘΙΤΟΥΛΟΥ/ ΙΚΙΣ ΙΝ
ΑΝΥΚΙΙ ΔΙ

78 ΚΕΒ ΘΙΤΩΠ/ΟΙΩΜΑΡΙΑΘΗΡΕΩ
ΚΕΙΣΙΔΩΡΟΔΚΟΝΟ'ΚΕΤΟΙΣ
ΠΛΕΟΥΣΙΝΜΕΤΕΑΥΤΟΥ
ΚΕΙΩΑΝΝΗΤΩΓΡΑ+ΣΕΥΠΛΙΑ

79 ΚΕΒΩΗΘΗΘΑΔΛΟΕΘΑΝΑ'
ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΥΗΩΙΩΑΝΝΘΔΙΑΚ
ΘΝΘΝΑ'ΖΗΘΕΓΡΑΦΕΑΝΤΑΓΡΑΜΜΑ
ΤΑΜΗΝΑΓΡΗΛΗΘΡΟΤΗ+

80 ΚΕΒΟΗΘΙΤΟΛΟΥ
ΛΟΣΟΥΕΥΝΟΜΙΟ
ΚΕΠΑΣΗΤΗΣΣΥΝΠΛΟΙ
ΔΑΥΤΟΥΝΛΞΙΟΙΣ

81 ΕΥΧΑΡΙΣΤΟΥΜΕΘΟΙΚΕΩΤΙΕΣΩ
ΣΕΕΤΩΔΘΛΩΕΘ ΔΕΤΕΡΙΝΑΞΙΘ
ΚΕΠΑΣΛΗΘΟΙΠΛΟΙΔΑΥΤΩ
ΛΜΗΝ

82 ΕΙΤΩΔΟΥΛΩΣΟΥ
ΒΑΒΙΡΙΑΝΩ
ΝΣΥΠΑ ΚΑΥΗΙ
ΡΙΩΝ
ΚΑΙΙΣΣΝ
ΣΝΙΩΠΑ
ΣΥΝΠΑΣΙ

54 ΡΙΣΙ W ΛΙΙ ΑΝ
ΙΣΕΣ ΣΗΚ
85 ΘΕΙΑΧΑΗ
ΗΜΑΣ ΗΙΙ

83 ΚΥΡΙΕΒΟΗΘΙΤΩΔΟΥ
ΛΩΣΟΥΓΟΡΡ
ΠΑΡΙΩ

84 +ΚΕΒ
+ΚΕΒΟΘΟΝΤΗΝΣΥΝ
ΠΛΑΥΑΝ'Α ΙΟΥ
ΑΠΙΚΙΑΝΚ ΥΒΑ
ΤΟΥΑΜΗΝΧΡΙΣΤΕ

86 Ε +Ι ΑΥΝ
ΝΑΠ
ΑΝΟΥΙΚ
ΔΙΙ ΤΟΑΜΙΙΝΧΡΣΤΕ

87 ΚΕΒΟΗΘΙΘΑΔΛΟ
ΙΝΑΜΙΑΝΟ
ΑΝΝΟΥΙΙ ΑΤΘΑ

88 ΔΟΥΛΩΣΕ
ΘΕΟΛΩΡΩ
ΙΩΔΙΑΚΟΝ

90 ΚΕΒΟΗΘΙΤΟΛΟΥ
ΟΥΠΑ ΚΙΦΜΗΝ

93 ΚΥΣΩΣΩΝΤΟΠ ΛΙ
ΓΕΩΡΓΙΩΝΙΣΠΕΤΡΟΝΑ
ΚΛΗΡΩΝΜΕΙΑΤΙΣΣΥ
ΠΑΝΑΝΤΟΥΜΙΛΙΣΙΩΝ
ΠΙΛΟΝ ΠΑΝΩΑΜΗΝ+

96 ΣΟΣΟΡ ΠΛΥΝΣΕΡΓΙΘ ΙΙΗΘΟΝΟΣ
ΚΑΙΑΡΧΟΝΤΟΣΚΥ Α ΙΙΕΤΑ
ΤΟΝΠΛΕΟΝΤΟΝΕΝΑΤΟΑΜΙΝ
ΙΙΓΡΗΓΟΡΙΘΠΑΤΙΚΩ

97 ΛΕ
ΝΠΕΤΡΟΝ
ΕΝΤΟΧΑΛΑΦΙΟΝ
ΤΟΣΚΑΦΟΛΝΑΡΙΑΥΘΝΩ
ΟΣΙΩΑΔΕΛΙΘΜΑΘΝΠΕ
ΟΣΤΟΝΕΝΑΤΟΝΑΤΟ
ΚΥΡΙΚΙΘΣΙΒΕΙΘΑΜΙΝ

94 ΕΩΣΩΚΕΠΛΥΩΙΩΑΝΝΘ
ΜΑΡΤΗΡΙΘΜΗΛ Ν
ΜΕΤΑΤΗΣΣΥΝΠΛΑΥΑΤΟ
ΚΑΤΕΠΟΡΕΛΜΕΝΜΙΝΗ
ΙΑΝΝΘΑΡΙΘΙΙΣΙΔ
ΔΑΗΜΕΡΩΕ

95 +ΚΕ(Ω(ΩΤΟΝΑ
ΟΥΛΟΣΟΥΣΝΕΤΟΝ
ΣΤΡΑΤΗΜΕΤΑ
ΤΟΝΣΥΠΛΕΩΝΤΩ
ΑΥΤΟΥΝΗΚΟΓΩ
ΚΟΥΑΜΗ

ΤΟΠΩΝΥΜΙΑΙ
ΣΥΡΟΥ

1 Πανιαυλαί.	11 Α'γ. Ιωάννης.	21 Άνω Σύρος.	31 Εΐθερμος.
2 Κάμπος.	12 ο Φυσώντας.	22 Ξυλομοπή.	32 Όρι(γ) ανόν (=δο=ών) ε.
3 Λεία (άλ(ι) εία).	13 Παπούρι, το.	23 Φρειιάσι(τιον).	33 Επισμοπέιον.
4 Α'γ. Μιχαήλ.	14 (του Παπύρη).	24 Πατελλι.	34 Κοίμδος(υόσμος έγγ)
5 Καστρι.	15 Κυπερούσσα.	25 Αλφθινή.	35 Τάλαντα.
6 Χαλανδριανή.	16 πωμνία.	26 Πλατύς π.	36 Όρος.
7 Λυγερών.	17 Μίταμας ό.	27 Ραχαμός(γμόδ).	37 Δρομάχοι(δρομομάχο)
8 Σιδόελο.	18 Κεφαλοβούνια ό.	28 Καταιλύματα	38 Φυρό Λαγγόνι.
9 (ουοπιά).	19 Πύργος ό.	29 (έρείπια).	39 Σιδόελος ό.
10 Αμυγδαλόν(εο=ών)	20 Πηγή.	30 Καππαρι ό.	40 Κορυθί(ον).
11 Α'γ. Ιωάννης.	21 Άνω Σύρος.	31 Εΐθερμος.	41 Ρώπαμας(αξ=εϊον).
12 ο Φυσώντας.	22 Ξυλομοπή.	32 Όρι(γ) ανόν (=δο=ών) ε.	42 Χρούσα.
13 Παπούρι, το.	23 Φρειιάσι(τιον).	33 Επισμοπέιον.	43 Γερούσι ό.
14 (του Παπύρη).	24 Πατελλι.	34 Κοίμδος(υόσμος έγγ)	44 Βήσσα.
15 Κυπερούσσα.	25 Αλφθινή.	35 Τάλαντα.	45 Καβεϊρι.
16 πωμνία.	26 Πλατύς π.	36 Όρος.	46 Δαναυδόν(ο/αμοις=ών)
17 Ραχαμός(γμόδ).	27 Ραχαμός(γμόδ).	37 Δρομάχοι(δρομομάχο)	47 Συριγώτου.
18 Κεφαλοβούνια ό.	28 Καταιλύματα	38 Φυρό Λαγγόνι.	48 Σταυριά ό.
19 Πύργος ό.	29 (έρείπια).	39 Σιδόελος ό.	49 Ατσιγγανόμασφρο.
30 Καππαρι ό.	40 Κορυθί(ον).	41 Ρώπαμας(αξ=εϊον).	50 Νήταις
41 Ρώπαμας(αξ=εϊον).	42 Χρούσα.	43 Γερούσι ό.	(έσχαται) ό.
42 Χρούσα.	43 Γερούσι ό.	44 Βήσσα.	
43 Γερούσι ό.	44 Βήσσα.	45 Καβεϊρι.	
44 Βήσσα.	45 Καβεϊρι.	46 Δαναυδόν(ο/αμοις=ών)	
45 Καβεϊρι.	46 Δαναυδόν(ο/αμοις=ών)	47 Συριγώτου.	
46 Δαναυδόν(ο/αμοις=ών)	47 Συριγώτου.	48 Σταυριά ό.	
47 Συριγώτου.	48 Σταυριά ό.	49 Ατσιγγανόμασφρο.	
48 Σταυριά ό.	49 Ατσιγγανόμασφρο.	50 Νήταις	
49 Ατσιγγανόμασφρο.	50 Νήταις	(έσχαται) ό.	

Κατατομή Λειψάνων
αρχαίου θεάτρου

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΓΝΗΣΙΟΤΗΤΟΣ ΤΟΥ ΕΡΩΤΙΚΟΥ ΤΟΥ ΛΥΣΙΟΥ.

I.

Τὸ περὶ τῆς γνησιότητος τοῦ Ἐρωτικοῦ τοῦ Λυσίου ζήτημα μεγάλην κέκτηται σπουδαιότητα οὐ μόνον πρὸς τελειότερον ὄρισμόν τῶν εἰδῶν καὶ τοῦ χαρακτῆρος τῆς τέχνης τοῦ ῥήτορος, ἀλλὰ καὶ πρὸς ὀρθὴν κατανόησιν τοῦ περιεχομένου καὶ τοῦ σκοποῦ τοῦ Φαίδρου, ἐν ᾧ ὁ λόγος οὗτος περιέχεται, καὶ ἀκριβῆ γνῶσιν τοῦ τε τρόπου, καθ' ὃν ὁ Πλάτων ἐφιλοσόφει, καὶ τῶν σχέσεων αὐτοῦ πρὸς τὰς ῥητορικὰς σχολὰς τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἃς καὶ ἐν ἄλλοις μὲν τῶν γνησίων αὐτοῦ ἔργων ἐξήλεγξε καὶ κατεπολέμησεν ἐν τῷ προσώπῳ τῶν ἐπισημοτέρων αὐτῶν ἀντιπροσώπων, κατ' ἐξοχὴν ὄμως καὶ ἐν συνόλῳ ἐν τῷ Φαίδρῳ. Διότι ἐκ τῆς διαφόρου γνώμης, ἣν τις περὶ τοῦ ῥηθέντος ζητήματος ἔχει, ἐξήρτηται κατὰ μέγα μέρος καὶ ἡ διάφορος θεωρία περὶ τῆς ἐπόψεως, ὑφ' ἣν ὁ Πλάτων ἐθεώρει τὴν φιλοσοφίαν καὶ ῥητορικὴν, καὶ περὶ τῆς διαγωγῆς, ἣν ὡς φιλόσοφος ἀπέναντι τῆς τελευταίας ταύτης τέχνης ἐτήρησεν.

Εἶνε δὲ τὸ ζήτημα τοῦτο ὄχι ἀρχαῖον, οὐδὲ πηγάζει ἐκ μαρτυριῶν καὶ εἰδήσεων ἀρχαίων συγγραφέων, ἀλλ' εἶνε ἐν ἐκ τῶν πολλῶν κριτικῶν ζητημάτων, ἅτινα ἢ νεωτέρα, ἐν πολλοῖς μὲν ἀκριβεστέρα, ἐν πολλοῖς ὄμως καὶ ὑπὲρ τὸ δέον αὐστηρὰ κριτικῆ ἀνεκάλυψε. Κατὰ πρῶτον δηλ. ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις, καὶ ἰδίως κατὰ τὸν παρόντα αἰῶνα, ἤρξαντο νὰ ἐκφράζωσι κριτικοί τινες δυσπιστίαν περὶ τῆς γνησιότητος τοῦ Ἐρωτικοῦ, ἡ δὲ δυσπιστία αὕτη καὶ ἀμφιβολία ταχέως διεδόθησαν καὶ ἐπεκράτησαν τοσοῦτον, ὥστε ἡ φιλοσοφικὴ σχολὴ τοῦ ἐν Βρεσλαυΐα Πανεπιστημίου ἐνόμισεν ἀναγκαῖον διὰ προκηρύξεως διαγωνίσματος νὰ προκαλέσῃ τὴν ἐξακρίβωσιν καὶ, εἰ δυνατόν, τὴν λύσιν τοῦ ἐγερθέντος ζητήματος. Ἐντεῦθεν λοιπὸν λαβῶν ἀφορμὴν ὁ Γερμανὸς φιλόλογος Ἰδδουάρδος Αἴνις (Hænisch) ἔγραψεν ἐν ἔτει 1827 περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου πραγματείαν, ἐν ἣ μετὰ ἀκριβῆ τοῦ πράγματος ἔρευναν κατήντησεν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ ἐν τῷ Φαίδρῳ Ἐρωτικὸς εἶνε γνήσιον τοῦ Λυσίου ἔργον, διὸ καὶ ἐξέ-

δωκε τὸν ῥηθέντα λόγον ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ ῥήτορος τούτου¹⁾. Ἡ γνώμη ὅμως αὕτη τοῦ Hænisch εὔρεν ἰσχυρὸν ἀντίπαλον τὸν περίφημον φιλόλογον Κάρολον Φριδ. Ἐρμαννον, ὅστις κατὰ πρῶτον μὲν ἐν τῷ περιοδικῷ Heidelberg Jahrbuecher fuer Philologie, ἀργότερα δὲ καὶ δι' ἰδιαιτέρας πραγματείας κατεπόλεμησε σφοδρῶς τὴν γνώμην ταύτην καὶ ὑπεστήριξε τὴν νοθεΐαν τοῦ Ἐρωτικοῦ²⁾. Μετὰ δὲ τοὺς δύο τούτους κυριωτάτους ἀντιπροσώπους τῶν δύο ἀντιθέτων περὶ τοῦ ἀντικειμένου γνωμῶν ἐπελήφθησαν καὶ ἕτεροι πολλοὶ τῆς ὑποθέσεως καὶ ἐτάχθησαν, εἰ καὶ πάντοτε μετὰ τινων προσθηκῶν καὶ διαφορῶν, οἱ μὲν ὑπὲρ τῆς γνώμης τοῦ ἐνός, οἱ δὲ ὑπὲρ τῆς τοῦ ἐτέρου τούτων, οἷον ὁ Stallbaum, Leutsch, Gevers, Γεώργιος Perrot³⁾ καὶ ἕτεροι ὑπὲρ τῆς γνώμης τοῦ Ἐρμάννου, ὁ δὲ Spengel, Westermann, Hælscher, Vater, Krische, Λεοπόλδος Smidt, Ueberweg, Emile Egger, Blass⁴⁾ καὶ ἕτεροι ὑπὲρ τῆς τοῦ Hænisch.

1) Lysiae amatorius. græce. Lectionis varietate et commentario instruxit Eduardus Hænisch. Ἐν Λειψία 1827. Ἡ ῥηθείσα πραγματεία ἐτυπώθη ἐνταῦθα ὡς προλεγόμενα.

2) Πρὸς. Heidelb. Jahrbuecher f. Philol. τοῦ ἔτους 1828. σ. 257 ἐπ. Gesammelte Abhandlungen 1845 ἐν Γοττίγγη. σ. 1—21. καὶ Geschichte und System der Platonischen Philosophie. A'. σελ. 518 ἐπ.

3) Πρὸς. Stallbaum, Lysiaca ad illustrandas Phædri platon. origines. ἐν Λειψία 1851. σ. 29 ἐπ. καὶ Prolegomena ad Phædrum σ. LXIII ἐκδ. 6., von Leutsch, Theses saxaginta. ἐν Γοττίγγη 1833. σ. 13. Gevers, Disputat. de Lysiae Epitaphio auctore. ἐν Γοττίγγη 1839. σ. 7. καὶ Georges Perrot, L'eloquence politique et judiciaire à Athènes. ἐν Παρισίοις 1873. A'. σ. 246. ἐπ.

4) Πρὸς. Spengel, Συναγωγή τεχνῶν sive artium scriptores. σ. 123—135. Westermann, Quæstiones demosth. B'. σ. 73. καὶ Geschichte der Beredsamkeit, σ. 75. Hælscher, de vita et scriptis Lysiae. σ. 121. Vater ἐν Archiv fuer Philologie und Pædagog. τοῦ Jahn, τόμ. 8'. σ. 176. 181. Krische, Ueber Plato's Phædros. ἐν Γοττίγγη 1848. σ. 28. Leop. Schmidt Verhandlungen der Philologenversammlung zu Wien. 1858. σ. 97. Ue-

Μέχρι τοῦδε λοιπὸν ἐπικρατοῦσι δύο διάφοροι περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου γνώμαι καὶ τὸ ζήτημα δὲν φαίνεται ἐξηνητλημένον ὀλοτελῶς διὸ ἀνάγκαϊον καθίσταται νὰ ἐξετασθῇ εἰδικώτερον καὶ λεπτομερέστερον, τουτέστι νὰ ἐρευνηθῇ μὲν ὁ Ἐρωτικός διεξοδικώτερον, ν' ἀνάπτυχθῶσι δὲ καὶ συγκριθῶσι πᾶσαι αἱ διάφοροι ἀντιφατικαὶ γνώμαι, ὅπως οὕτω φάνῃ τίς ἢ πιθανωτέρα καὶ λογικωτέρα τοῦ ζητήματος τούτου λύσις. Πρὸς τὸν σκοπὸν λοιπὸν τοῦτον θέλομεν ἐξετάσει ἐν τῇ πραγματεία ταύτῃ α) ὁποῖα ἡ γνώμη τῆς ἀρχαιότητος περὶ τοῦ ζητήματος τούτου β) ὁποῖός ἐστιν ὑπὸ γλωσσικὴν καὶ τεχνικὴν ἐποψίν ὁ Ἐρωτικός καὶ ὁποῖαν σχέσιν ἔχει πρὸς τὸ γλωσσικὸν ὕφος τοῦ Λυσίου καὶ Πλάτωνος, καὶ γ) τίνες εἰσὶν οἱ τὴν νοθείαν τοῦ λόγου τούτου ὑποστηρίζοντες λόγοι καὶ κατὰ πόσον εἰσὶν ὀρθοὶ καὶ δεδίκαιοι λογημένοι.

II.

Πρὶν ὅμως προβῶμεν εἰς τοῦτο τὸ κύριον ἡμῶν θέμα, ἀνάγκη πρὸς ὀρθὴν καὶ εὐκολωτέραν τοῦ ἀντικειμένου ἐρευναν καὶ κατανόησιν νὰ προτάξωμεν διασαφητικὰς τινὰς παρατηρήσεις περὶ τῆς ὑποθέσεως καὶ τοῦ σκοποῦ τοῦ Φαίδρου, περὶ τοῦ χρόνου τῆς συγγραφῆς αὐτοῦ καὶ περὶ τῆς ἐπόψεως, ὑφ' ἣν τὸ ζήτημα ἡμῶν θεωρητέον.

Καὶ ὑπόθεσις μὲν καὶ σκοπὸς τοῦ Φαίδρου ἐστὶ, συντόμως εἰπεῖν, ὁ ἔλεγχος καὶ ἡ καταπολέμησις τῆς κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην συνήθους ῥητορικῆς τέχνης καὶ τῶν διδασκαλιῶν αὐτῆς καὶ ἡ προτροπὴ πρὸς τὰς φιλοσοφικὰς σπουδὰς, καὶ ἰδίως πρὸς τὴν προφορικὴν ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ διδασκαλίαν. Τὴν ῥητορικὴν τέχνην καὶ τὴν εὐγλωττίαν καθ' ὅλου καὶ κατ' ἀρχὴν δὲν ἀπορρίπτει ὁ Πλάτων, ἀπαιτεῖ ὅμως νὰ βασιζῆται αὕτη ἐπὶ τῆς διαλε-

berweg, ueber die Aechtheit und Zeitfolge der Plat. Schriften. ἐν Βιέννη 1862. σ. 262 ἐπ. Emile Egger ἐν Annuaire de l'association pour l'encouragement des études greque en France. ἐν Παρισίοις 1871. σ. 17—38. καὶ Blass, die attische Beredsamkeit von Gorgias bis zu Lysias. ἐν Λειψία 1868. σ. 417 ἐπ.

κτικῆς, τουτέστι ἐπὶ τῆς φιλοσοφικῆς παιδείας, καὶ ἐπὶ ἐπιστημο-
 γικῆς γνώσεως τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς, ὅπως ἐντέχνως καὶ εὐμεθόδως
 προβαίνουσα ἐν τῷ ἔργῳ αὐτῆς οὐ μόνον πείθῃ, ἀλλὰ καὶ κατα-
 πείθῃ, τουτέστιν ἐλλόγους πεποιθήσεις προκαλῆ ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ
 ἀκροατοῦ, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῶν χωρίων 25⁹, e 266 c. 269, c
 καὶ 274, d τοῦ Φαίδρου¹). Ἐπειδὴ δ' ἡ τότε ρητορικὴ ἦ, ὅλως
 ἐπιτολαία καὶ κίβδηλος καὶ οὐδαμῶς συνῆδε ταῖς φιλοσοφικαῖς
 ἀρχαῖς καὶ ταῖς περὶ ἀνατροφῆς καὶ παιδείας ἰδέαις τοῦ φιλοσόφου,
 ἀνέλαβε τὸν ἔλεγχον καὶ τὴν καταπολέμησιν αὐτῆς καὶ ἐν ἄλλοις
 μὲν ἔργοις αὐτοῦ, κατ' ἐξοχὴν ὅμως ἐν τῷ Φαίδρῳ. Πρὸς ἐπιτυ-
 χίαν δὲ τοῦ σκοποῦ τούτου προβαίνει ὁ Πλάτων ἐν τῷ διαλόγῳ
 τούτῳ ὡς ἐξῆς. Λαμβάνει ἐν ἔργῳ τοῦ τότε περιφημοτάτου πάν-
 τῶν τῶν ῥητοροδιδασκάλων Λυσίου, τὸν Ἑρωτικὸν αὐτοῦ, ἐξε-
 τάζει καὶ ἐπικρίνει αὐτό, ἀποκαλύπτει τὴν μηδαμινότητα αὐτοῦ
 καὶ τὴν παντελῆ ἔλλειψιν ἰδεῶν, καὶ ἀποδεικνύει ὅτι ἡ ὅλη τέχνη
 καὶ ἀξία τοῦ Λυσίου εἰς οὐδὲν ἄλλο κυρίως συνίσταται ἢ διὰ
 πολλῶν καὶ ποικίλων ἐκφράσεων τὰς αὐτὰς πάντοτε ἰδέας νὰ
 ἐπαναλαμβάνῃ καὶ ὡς νέας παρουσιάζῃ, οὕτω δ' ἐξαπατᾷ μόνον
 τὸν ἀκροατὴν, δὲν ἐξαντλεῖ δὲ τὸ θέμα, οὐδὲ διδάσκει αὐτὸν
 τοῦτο σαφῶς. Ἐπειτα ἀντιτάσσει εἰς τὸν Ἑρωτικὸν τοῦ Λυσίου
 διὰ τοῦ Σωκράτους δύο ἀλλεπαλλήλους ἐξ ὑπογείου περὶ τοῦ
 αὐτοῦ ἀντικειμένου ἐκφωνουμένους λόγους, διακρινομένους ἀπὸ
 τοῦ Λυσιακοῦ διὰ τῆς ἐν αὐτοῖς ἐπικρατούσης διαλεκτικῆς, του-
 τέστιν ἐρευνητικῆς μεθόδου καὶ διὰ τῆς πληθύος καὶ βαρύτητος
 τῶν ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου ἐκφραζομένων ἰδεῶν. Ἐνῶ δ' ἤδη συγ-
 κρίνει τοὺς δύο τούτους λόγους πρὸς τὸν τοῦ Λυσίου, καταντᾷ
 εἰς τὴν ἐρευναν τοῦ ζητήματος, πῶς δύναται καὶ ὀφείλει νὰ
 γράφῃ καὶ ὁμιλῇ τις περὶ παντὸς ἀντικειμένου καὶ πῶς τούναν-
 τίων ποιοῦσι τοῦτο αἱ διάφοροι ῥητορικαὶ σχολαί, ὧν τὰς διδα-

1) Πρβ. περὶ τούτου Zeller, Philosophie der Griechen, B', I, σ.
 615 ἐκδ. 6. καὶ ἐτι διεξοδικώτερον Rudolf Hirzel, ueber das Rhetorische
 und seine Bedeutung bei Plato. ἐν Λειψία 1871. Τοῦ τελευταίου
 τούτου ἡ περὶ τοῦ ἀντικειμένου γνώμη φαίνεται ἡμῖν ἐν πολλοῖς
 ὑπερβολικῇ καὶ τολμηρᾷ.

σκαλίας ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ ἀναφέρει καὶ ἐξελέγχει. Ἐντεῦ-
 θεν μεταβαίνει παρεκβολικώτερον εἰς τὴν ἐρώτησιν, ἂν τὸ γράφειν
 ἦνε ἐν γένει ἀγαθόν τι ἢ μὴ, καὶ εἰς ἀπάντησιν ἐκφράζει τὴν
 ἰδέαν, ὅτι τὸ κάλλιστον μέσον πρὸς ἐκπαίδευσιν καὶ ἐξάγνισιν
 τῆς ψυχῆς ἐστὶν ἡ ἐγκατάλειψις πάσης γραφομανίας καὶ ἡ προ-
 φορικὴ διδασκαλία ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ. Μετὰ τὴν σύστασιν δὲ ταύτην
 τῆς προφορικῆς διδασκαλίας ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ κλείει καὶ τὸν διά-
 λόγον¹).

Ὁ δὲ χρόνος τῆς συγγραφῆς τοῦ Φαίδρου, εἴτε κατὰ τὴν νεα-
 νικὴν τοῦ Πλάτωνος ἡλικίαν ὀρισθῆ εἴτε κατὰ τὴν καθεστη-
 κυῖαν, οὐδεμίαν ἐξασκεῖ ἐπιρροὴν ἐπὶ τῆς γνησιότητος ἢ νοθείας
 τοῦ Ἑρωτικοῦ, διότι εἶνε ἀναμφέριστον ὅτι, ἀφοῦ ὁ Λυσίας ἔγρα-
 ψεν ἐρωτικούς λόγους²), ὁ Πλάτων ἠδύνατο κάλλιστα ἐν οἰαδή-
 ποτε ἐποχῇ νὰ μεταχειρισθῆ τοιοῦτόν τινα ἐν τῷ Φαίδρῳ, ἂν
 λόγοι σπουδαῖοι, λ. χ. ἡ ὑπόθεσις καὶ ὁ σκοπὸς τοῦ διαλόγου,
 ὑπηγόρευον αὐτῷ τὸ τοιοῦτον· ἐν δὲ τῷ Φαίδρῳ εἶνε πασιφανὲς
 ὅτι πρὸς ὑπαρξιν τοῦ διαλόγου λόγος τις τοιοῦτος, οἷος ὁ ἐρωτι-
 κός, ἦν ἀναπόφευκτος, χωρὶς ἐν τούτοις νὰ ἐξήρτηται ἡ τοιαύτη
 τοῦ διαλόγου διασκευὴ ἐκ τοῦ λόγου τούτου· διότι οὗτος χρησι-
 μεύει ἐν τῷ διαλόγῳ μόνον ὡς σημεῖον ἀφορμῆσεως διὰ τὴν πε-
 ραιτέρω πλοκὴν. Κακῶς λοιπὸν διῆσχυρίσθησάν τινες ὅτι ἡ γνη-
 σιότης ἢ μὴ τοῦ Ἑρωτικοῦ ἐξήρτηται κατὰ μέγα μέρος ἐκ τοῦ
 χρόνου, καθ' ὃν εἶνε πιθανὸν ὅτι συνεγράφη ὁ Φαῖδρος· διὸ δὲν
 ἐκτεινόμεθα ἐνταῦθα περαιτέρω περὶ τοῦ ζητήματος τούτου καὶ

1) Πρβ. περὶ τῆς πλοκῆς τοῦ διαλόγου τούτου Anton Schmidt,
 Disposition des Platon. Dialogs Phaidros. ἐν Troppan. 1872. L.
 S. Schmidt Commentatio de Platonis Phaidro. ἐν Βερολίῳ
 1858. καὶ Vonnelich, de Phædri Platon. ætate argumentoque.
 Μαλχίν. 1872.

2) Τοῦτο μαρτυρεῖται ὑπὸ τοῦ Σχολιαστοῦ τοῦ Πλάτωνος ἐν Γοργία,
 κώδ. Α. σ. 374 ἐκδ. Bekker. ὑπὸ Ἀρποκρατίωνος ἐν λ. ἀπαγορεύειν·
 ὑπὸ Διονυσίου τοῦ Ἀλικαρνασσεῖος ἐν κρίσει περὶ Λυσ. κεφ. 4. ὑπὸ
 Πλουτάρχου ἐν βίῳ Λυσίου καὶ κατ' αὐτὸν ὑπὸ Φωτίου ἐν Βιβλιοθ. κώδ.
 262. Οὐδεὶς δ' ὑφίσταται λόγος εἰς ἀμφιβολίαν περὶ τῆς ὀρθότητος τῶν
 μαρτυριῶν τούτων.

παραπέμπομεν εἰς ὅσα περὶ αὐτοῦ εἰδικώτερον ἐγράψαμεν ἄλλοτε ἐν Ἀθηναίου τόμ. Γ' τεύχ. Γ'

Περὶ δὲ τῆς ἐπόψεως, ὑφ' ἣν τὸ κύριον ἡμῶν θέμα θεωρητέον, ἀνάγκη νὰ προτάξωμεν τὰς ἐξῆς παρατηρήσεις. Ἡ ὑπό τινων κριτικῶν γενομένη παρατήρησις, ὅτι ὁ Ἔρωτικός κατατάσσεται ὑπὸ τῶν ἀρχαίων μεταξὺ τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Λυσίου, ὑπό τινων δὲ καὶ ἐπιστολὴ καλεῖται, καὶ ἐπομένως οὗτος δὲν εἶνε ῥητορικὸς λόγος, ἀλλ' ἐπιστολὴ ἀσήμαντος διὰ τὴν ῥητορικὴν τοῦ συγγραφέως δεινότητά¹⁾, οὐδεμίαν κέκτηται σπουδαίαν ἐπιρροὴν ἐπὶ τῆς ὀρθῆς λύσεως τοῦ κυρίου ἡμῶν περὶ τῆς γνησιότητος τοῦ ἔργου τούτου ζητήματος· διότι, ἂν ὁ Πλάτων ὡς ἐπιστολὴν δὲν ἔπρεπε νὰ μεταχειρισθῆ τὸν ἔρωτικὸν πρὸς ἐπίκρισιν καὶ χαρακτηρισμὸν τῆς ῥητορικῆς τοῦ Λυσίου δεινότητος καὶ τούτου ἕνεκα ὑπὸ τῶν λογίων τούτων κατηγορεῖται, ἔτι μᾶλλον δὲν ἔπρεπε νὰ ἀπομιμηθῆ τοιαύτην ἐπιστολὴν ἀντὶ σπουδαιότερου τινὸς τοῦ ῥήτορος ἔργου. Ἀλλὰ τὸ πρᾶγμα δὲν ἔχει οὕτω καὶ ἡ μνημονευθεῖσα τῶν λογίων παρατήρησις εἶναι ἐντελῶς ἐσφαλμένη. Ὅτι ὁ Ἔρωτικός εἶναι λόγος καὶ ὄχι ἐπιστολὴ, κατὰ τοὺς κανόνας τῆς ῥητορικῆς τέχνης γεγραμμένος καὶ ἐπομένως πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ Πλάτωνος ἐν τῷ διαλόγῳ ἀρμόδιας, ἐξάγεται πρῶτιστα μὲν ἐκ τοῦ ὅτι ὁ Πλάτων αὐτὸς ἐπανελημμένως λόγον ἀποκαλεῖ αὐτόν· διότι, ὅπως τοῦτο πράττη, ἔπρεπεν ἢ τὸ ὀρθὸν ῥητορικὸν γένος ν' ἀγνοῆ, ὅπερ εἶναι ἐντελῶς ἀπίθανον καὶ ἀδύνατον, ἢ ἐπίτηδες καὶ κακῆ πίστει νὰ πράττη τοῦτο· ἢ τοιαύτη ὅμως διαγωγὴ προὑποθέτει ἀναγκαίως παρ' αὐτῷ μέγαν βαθμὸν ἀναξιόπιστίας καὶ ποταπότητα χαρακτῆρος, ἅπερ ἀναμφιβόλως οὐδεὶς εὖ φρονῶν θέλει τολμήσει ν' ἀποδώσῃ τῷ θείῳ Πλάτωνι²⁾. Ἐπειτα δὲ καὶ ἡ ὅλη διάταξις καὶ πλοκὴ τοῦ Ἔρωτικοῦ εἶναι πλαστῆ,

1) Πρβ. πρὸ πάντων Spengel, Συναγωγὴ τεχνῶν σ. 130 ἐπ., Franz, Dissertat. de Lys. orat. attico κτλ. 1828. σ. 15. καὶ van Heusde, initia Philos. Platon. A'. σ. 101.

2) Πρβ. K. Fr. Hermann Gesammelte Abhandl. σ. 5, ἐπ. Leopold Schmidt, ἐνθ. ἀνωτ. σ. 97 καὶ Stallbaum, Prolegomena ad Phaedrum σ. LIX—LXI. σημ. ἐκδ. 6'.

καὶ μάλιστα οὕτω πεπλασμένη, ὥστε ἀδύνατον νὰ ὑπῆρξεν ἐν τῇ πραγματικότητι, ὥστε ὡς ἐπιστολὴ οὐδένα ἔχει λόγον ὑπάρξεως ὁ Ἔρωτικός, ἀλλὰ μόνον ὡς ῥητορικὴ ἄσκησις. Ἀλλως τε καὶ οὐδὲ μορφήν ἐπιστολῆς ἔχει τὸ ἔργον τοῦτο, διότι ἐν αὐτῷ ἀποτείνεται ὁ συγγραφεὺς προφορικῶς πρὸς τὸν παῖδα παρόντα, ὅπως καὶ ἐν τῷ ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Δημοσθένους περισωθέντι Ἔρωτικῷ ὁ ἐξυμνούμενος Ἐπικράτης ὡς παρὼν παρίσταται¹⁾. Τὸ τέλος μάλιστα τοῦ λόγου: «εἰ δέ τι σὺ ποθεῖς ἡγούμενος παραλελειφθαι, ἐρώτα» αἶρει πᾶσαν ὁμοιότητα αὐτοῦ πρὸς τὰς ἐπιστολάς, ὥστε οἱ ἀρχαῖοι βεβαίως κακῶς καὶ ἐσφαλμένως συγκατέλεξαν τὸν Ἔρωτικὸν μεταξὺ τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Λυσίου, καὶ ἐπομένως δὲν δύναται νὰ θεωρηθῆ νόθον ἔργον, ὡς ἐκεῖναι, αἵτινες κατὰ τὸ πλεῖστον μέρος ὑπὸ μεταγενεστέρων ὑπὸ ψευδῆ ὀνόματα συνεγράφησαν, ὡς ἡ κριτικὴ ἐπὶ πολλῶν ἤδη τοιούτων συλλογῶν ἀπέδειξε τοῦτο.

Καὶ ἡ τοῦ Taylor γνώμη, καθ' ἣν ὁ Ἔρωτικός οὗτος εἶνε ἔργον ὄχι τοῦ γνωστοῦ ῥήτορος Λυσίου, ἀλλ' ἑτέρου δῖθεν, σοφιστοῦ τινος ὁμωνύμου²⁾, οὐδεμιᾶς ἐστὶ σπουδαιότητος διὰ τὸ ἡμέτερον ζήτημα, διότι, ὡς ὁ Spengel καὶ ἕτεροι διὰ μακρῶν ἀπέδειξαν³⁾, εἶνε ἐντελῶς ἡμαρτημένη.

Ἐπίσης πρέπει ν' ἀποκλείσωμεν μετὰ τοῦ K. Φρ. Ἐρμάννου⁴⁾ καὶ τὴν γνώμην τινῶν, ὅτι ὡς βάσις μὲν τοῦ ἡμετέρου Ἔρωτικοῦ ἐχρησίμεισε γνήσιόν τι ἔργον τοῦ Λυσίου, ὁ Πλάτων ὅμως μετεσκεύασεν αὐτὸ καταλλήλως χάριν τῶν σκοπῶν του, ἐπομένως ἐνόθευσεν αὐτὸ, ὅπως εὐκολώτερον τὸ ἐξελέγξῃ⁵⁾. Διότι ἐναντίον

1) Ἴδε Blass, ἐνθ. ἀνωτέρω σ. 416.

2) Πρβ. Vita Lysiae, σ. 151 ἐπ.

3) Πρβ. Spengel, Συναγ. τεχνῶν σ. 131 ἐπ. Wyttembach, ad Plut. Moral. σ. 340. Heindorf, ad Phaedr. σ. 187. Henisch, ἐνθ. ἀνωτ. Prolegom. σ. 3.

4) Πρβ. Gesam. Abhandl. σ. 3 ἐπ.

5) Τῆς γνώμης ταύτης εἶναι ὁ Φρ. Schlegel ἐν Attisches Museum A'. σ. 230. 262. ὁ van Heusde, init. philos. plat. σ. 101 καὶ ἄλλοι.

τῆς τριαύτης ὑποθέσεως ὑπάρχει οὐ μόνον ἡ ἠθικὴ, ἀλλὰ καὶ ἡ ἐλαχίστη φρόνησις, ἣν δύναται τις ν' ἀναγνωρίσῃ παρὰ συγγραφεῖ τινα καθόλου, μάλιστα δὲ παρὰ τῷ συγγραφεῖ τοῦ Φαίδρου, ἐνθα διὰ τριαύτης τινὸς διαγωγῆς ἢ τε ὅλη σπουδαιότης τοῦ διαλόγου θὰ ἐξηφανίζετο καὶ ἡ ἐκτάκτως αὐστηρὰ ἐπικρισις τοῦ Πλάτωνος ἀναφορικῶς πρὸς τὴν ποιότητα τοῦ λόγου, ἣτις προχωρεῖ μέχρι τῆς γλωσσικῆς αὐτοῦ ἐξελεγχέως, θὰ ἦτο ἄλλως ἀδικαιολόγητος.

Ἐπολείπεται λοιπὸν ὡς κύριον ἡμῶν θέμα ν' ἀποδείξωμεν, ἂν ἢ ἐν τῷ Φαίδρῳ τῷ γνωστῷ ῥήτορι Λυσία ἀποδιδόμενος Ἑρωτικός ἦν τῷ ἄντι γνήσιον τοῦ ῥήτορος τούτου ἔργον ἢ ἐλευθέρα τις καὶ τελεία ἀπομίμησις τοῦ Πλάτωνος, γενομένη ἐντελῶς κατὰ τὴν τέχνην καὶ τὸ ὕφος τοῦ Λυσίου χάριν τοῦ διαλόγου.

III.

Ἐπανερχόμενοι ἤδη εἰς τὸ κύριον ἡμῶν θέμα θέλομεν ἐξετάσει κατὰ πρῶτον, ὡς ἀνωτέρω ἐδηλώσαμεν, τὴν γνώμην τῶν ἀρχαίων περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου.

Διὰ τὴν χαρακτηριστικὴν διὰ τὴν ἐν τῇ ἀρχιότητι ἐπικρατοῦσαν περὶ τούτου γνώμην εἶνε ὅτι ἐκ πάντων τῶν ἀρχαίων συγγραφέων, οἵτινες ἔλαβον οἰκονομικὰ ἀφορμὴν νὰ ὁμιλήσωσι περὶ τοῦ ἡμετέρου Ἑρωτικοῦ, οὐδεὶς ἀναφέρει τι περὶ ἀπομιμήσεως καὶ νοθείας αὐτοῦ, οὐδ' ὅσοι ὑπερησπίσθησαν τὸν Λυσίαν κατὰ τῆς κριτικῆς τοῦ Πλάτωνος, οἵτινες βεβαίως οὐδαμῶς ἤθελον παραλείπει νὰ μεταχειρισθῶσι τοιοῦτόν τι κατὰ τοῦ φιλοσόφου. Τούτων πλείον πολλοὶ τῶν ἀρχαίων μαρτυροῦσιν ὅτι ὁ ἐν τῷ Φαίδρῳ Ἑρωτικός εἶναι γνήσιον τοῦ Λυσίου ἔργον. Καὶ πρῶτος πάντων ὁ μέγας τοῦ Λυσίου λάτρης ἐν τῇ ἀρχιότητι, κατὰ δὲ τὸ φαινόμενον, καὶ ὁ κάλλιστος γνώστης τῆς τέχνης καὶ ἀξίας τοῦ Λυσίου, Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασσεύς, ὅστις κάλλιστα πάντων διέκρινε τὰ γένη τῶν ῥητορικῶν τοῦ Λυσίου ἔργων, παρεκλούθησε τὰς ἐποχὰς τῆς ἀναπτύξεως τοῦ ὕφους αὐτοῦ καὶ ὥρισε τὰς διαφορὰς αὐτοῦ, ὡς δὲ γνωστὸν, κατὰ τὸ δεύτερον ἡμισυ τοῦ πρώτου πρὸ Χριστοῦ αἰῶνος ἤκμασε, χαρακτηρίζει τὸν Ἑρωτικὸν ὡς γνή-

σιον τοῦ Λυσίου ἔργον¹⁾. Τὸ ὅτι δ' ὁ συγγραφεὺς καὶ κριτικὸς οὗτος τὴν περὶ τοῦ Ἑρωτικοῦ γνώμην του ταύτην δὲν ἀναφέρει καὶ ἐν τῷ κυρίῳ αὐτοῦ περὶ ῥητόρων ἔργῳ, τοῖς περὶ τῶν ἀρχαίων ῥητόρων ὑπομνηματισμοῖς, δὲν σημαίνει ὅτι ἠλλαξεν αὐτήν, ὡς ὁ Κ. Φρ. Ἑρμαννος διίσχυρίζεται²⁾, ἀλλὰ τοῦτο προέρχεται, διότι τὰς ἐπιστολάς καὶ τοὺς Ἑρωτικούς καὶ τὰ ἄλλα μικρὰς σημασίας τοῦ Λυσίου ἔργα, ὡς μὴ πολλοῦ λόγου ἀξία, ἐπίτηδες παρέλειψε νὰ ἐξετάσῃ ἐν τῷ ἔργῳ ἐκείνῳ, ὡς ὁ ἴδιος λέγει: «Περὶ δὲ τῶν ἐπιστολικῶν αὐτοῦ καὶ τῶν ἐρωτικῶν καὶ τῶν ἄλλων, οὗς μετὰ παιδίας ἔγραψεν, οὐδὲν δεῖμαι λέγειν³⁾». Ἡ ὀρθότης λοιπὸν καὶ βαρύτης τῆς μαρτυρίας τοῦ Διονυσίου μένωσιν ἀμείωτα καὶ διὰ τὸ ἡμέτερον ζήτημα ἰσχύει αὕτη πολὺ, ἅτε ἀρχαιοτέρα πασῶν οὔσα.

Ἐκτὸς δὲ τῆς τοῦ Διονυσίου περιήλθον ἡμῖν παρόμοιαι μαρτυρίαι τοῦ Πλουτάρχου (πῶς δεῖ τῶν νέων ποιημάτων ἀκούειν σ. 40, Δ. 45, Α), τοῦ Ἑρμογένους (περὶ ἰδεῶν ΙΗ, 10), τοῦ Φρόντωνος (Reliquia ed. A. Majus σ. 34 ἐπ.), τοῦ Μαξίμου Τυρίου (Διατριβ. 24, 5), τοῦ Λουκιανοῦ, τοῦ Φιλοστράτου, Διογένης τοῦ Λαερτίου, τοῦ Ἀρποκρατίωνος (ἐν λ. ἀπαγορεύειν) καὶ τέλος τοῦ ἐπὶ τῇ βάσει πάντων τούτων κατὰ τὸ πρῶτον ἡμισυ τοῦ ἔκτου μετὰ Χ. αἰῶνος διεξοδικώτατα ὑπομνηματίσαντος τὸν Φαίδρον σοφιστοῦ Ἑρμείου, ὅστις περὶ Ἑρωτικοῦ λέγει (σ. 77 ἐκδ. Asi): «εἰδέναι δὲ χρὴ ὅτι αὐτοῦ Λυσίου ὁ λόγος οὗτός ἐστι, καὶ φέρεται ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς ταῖς ἐκείνου καὶ αὕτη ἡ ἐπιστολή», χωρὶς νὰ μνημονεύῃ ὡς ὑπαρχούσης ἐναντίας τινὸς γνώμης, ὅπερ, κατὰ τὴν συνήθειάν του, οὐδαμῶς ἤθελε παραλείπει. Ὡστε ἐκ τῆς ὁμοφωνίας ταύτης τῶν ἀρχαίων ἐξάγεται ὅτι καθ' ὅλην τὴν ἀρχαιότητα ἐπεκοράτει ἀποκλειστικῶς ἢ καὶ μέχρι τοῦ ἡμετέρου αἰῶνος μόνη διατηρηθεῖσα γνώμη, ὅτι ὁ ἐν λόγῳ Ἑρωτικός εἶνε γνήσιον τοῦ Λυσίου ἔργον. Ὅσον δὲ καὶ ἂν ἀμφισβητήσῃ τις τὴν

1) Ἐπιστολὴ εἰς Γν. Πομπήϊον, 754. τέχνη. ῥητορ. 10, 6.

2) Gesammelte Abhandl. σ. 9 ἐπ.

3) Περὶ Λυσίου κεφ. 3 πρὸς Leopold Schmidt ἐνθ. ἀνωτ. σ. 96.

ἀκρίβειαν καὶ ὀρθότητα τῶν μαρτυριῶν τῶν ἄλλων μνημονευθέντων συγγραφέων, εἰς τὴν μαρτυρίαν ὅμως τοῦ Διονυσίου οὐδαμῶς δύναται νὰ δυσπιστήσῃ, διότι, ἂν πρὸ αὐτοῦ ἐπεκράτει γνώμη τις περὶ νοθείας, ὁ κριτικὸς οὗτος ἀναμφιβόλως δὲν ἤθελε παραβλέπει αὐτὴν, ἅτε τὰ μέγιστα συντείνουσιν πρὸς ὑποστήριξιν τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἰσχυριζομένων.

Οἱ ἐξωτερικοὶ λοιπὸν ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου λόγοι εἶνε ἀποκλειστικῶς ὑπὲρ τῆς γνησιότητος τοῦ Ἐρωτικοῦ. Ἰδωμεν δ' ἤδη καὶ τοὺς ἐσωτερικοὺς, καὶ δὴ ἐξετάσωμεν κατὰ πρῶτον τὸ ὕφος καὶ τὴν γλωσσικὴν ποιότητα τοῦ λόγου ἐν συγκρίσει πρὸς τὰ πλατωνικὰ καὶ λυσιακὰ συγγράμματα, ὅπως ἴδωμεν τίσι τούτων εἶνε συγγενέστερος ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην.

Ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου τὰς διεξοδικωτέρας ἐρεῖνας ἐποίησε μέχρι τοῦδε ὁ Ἐδουάρδος Haenisch ἐν τῇ προμνημονεύθεισῃ αὐτοῦ πραγματείᾳ, ἐν ἣ ἀπέδειξεν ὅτι ὁ λόγος οὗτος, μεθ' ὅλας τὰς μεγάλας αὐτοῦ ἐλλείψεις, ὡς πρὸς τὴν μεταχείρισιν τοῦ ἀντικειμένου καὶ τὸν ῥητορικὸν τόνον, ἐν τισὶ λίαν χαρακτηριστικοῖς γλωσσικοῖς ἰδιωτισμοῖς καὶ κατὰ τὸν ῥητορικὸν χαρακτῆρα συμφωνεῖ πληρέστατα μετὰ τῶν περιωθέντων λόγων τοῦ Λυσίου¹). Ἐντεῦθεν δ' ἐξάγει ὁ συγγραφεὺς οὗτος ὅτι ὁ Ἐρωτικὸς εἶνε ἀτελὲς μὲν καὶ πολλαχῶς ἐλλιπὲς, ἀλλ' οὐχ ἥττον γνήσιον τοῦ Λυσίου ἔργον. Ὑπολείπεται ὅμως ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην πολὺ ἔτι πρὸς ἔρευναν, ὅπως ὡς ἀκριβέστατα διευκρινηθῇ ἡ ποιότης τοῦ λόγου ὑπὸ τε ῥητορικὴν καὶ τεχνικὴν καὶ ὑπὸ καθαρῶς γλωσσικὴν ἔποψιν, καὶ τὴν τόσῃ σπουδαίαν διὰ τὸ ἡμέτερον ζήτημα ἔλλειψιν ταύτην προτιθέμεθα ν' ἀναπληρώσωμεν ἐνταῦθα κατὰ τὸ ἐφικτὸν ἡμῖν ἐξετάζοντες τὸν λόγον λεπτομερέστερον.

Ὁ Ἐρωτικὸς εἶνε κατὰ τε τὸ περιεχόμενον καὶ τὴν τεχνικὴν του ἐπεξεργασίαν προῖδν καθαρᾶς παιδιᾶς καὶ σοφιστικοῦ ἀστεϊσμοῦ, προσπαθοῦντος τοῦ συγγραφέως δι' ὅλης τῆς ἐφευρετικότητός του καὶ διὰ γλωσσικοῦ κόσμου νὰ ἐπεξεργασθῇ καὶ ὡς τι

1) Πρὸς. Prolegomena σ. 20, 34 καὶ ἐνιαχοῦ τῶν σημειώσεων παρομοίας τινὰς συγκριτικὰς παρατηρήσεις.

τέλειον διακοσμηθῆναι ὅλως ἀκατανόητον καὶ ἀδύνατον. Ἐπειδὴ συνήθως ἐρωτικοὶ λόγοι τίθενται εἰς στόματα ἐρώντων, ὁ Λυσίας θέλει νὰ παραστήσῃ μὴ ἐρώντα ἀρμόδια ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου ὁμιλοῦντα, χωρὶς νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψιν ὅτι ἐρωτικὴ ἐπιθυμία καὶ ἐρωτικαὶ ἐξηγήσεις καὶ διαχύσεις ἐκ μέρους μὴ ἐρώντος εἶνε ὅλως ἄτοπα καὶ ἀκατανόητα. Λαμβάνει λοιπὸν ὡς θέμα ν' ἀποδείξῃ, ὅτι ἐρώμενός τις παῖς πρέπει μᾶλλον νὰ χαρίζηται μὴ ἐρώντι ἢ τῷ ἐρώντι, καὶ τὸ ἄτοπον τοῦτο θέμα προσπαθεῖ ν' ἀναπτύξῃ καὶ ὑποστηρίξῃ δι' ὅσων τὸ δυνατόν πλείονων δικαιολογήσεων καὶ αἰτιῶν (τὸ πλῆθος δὲ τοῦτο τῶν δικαιολογητικῶν λόγων ἐπαινεῖ καὶ ὁ Φαῖδρος ἐν τῷ διαλόγῳ σ. 235, e), χωρὶς νὰ φροντίσῃ νὰ κατατάξῃ τὰς ἀποδείξεις ταύτας συστηματικῶς. Ἐπιστᾶ ὅμως ἐλόκληρον τὴν προσοχὴν του εἰς τὴν τεχνικὴν ἐπεξεργασίαν τῶν διαφόρων περιόδων καὶ μερῶν τοῦ λόγου καὶ τοῦτο γίνεται πληρέστατα κατὰ τὸ γνωστὸν τοῦ Λυσίου ὕφος. Ὑπὸ τεχνικὴν καὶ γλωσσικὴν μόνον ἔποψιν ἐμποιεῖ ὁ Ἐρωτικὸς, κατ' ἀντιδιαστολὴν πρὸς τοὺς ὑπὸ τοῦ Σωκράτους ἐν τῷ διαλόγῳ ἐκφωνουμένους δύο ἀντιπάλους λόγους, διὰ τῆς καθαρότητος καὶ ἀπλότητος τῆς γλώσσης καὶ τῆς ἐντεῦθεν πηγαζούσης ἀφελοῦς χάριτος τὴν ἐντύπωσιν τεχνικῆς τελειότητος. Ἀλλ' ἀμφότερα ταῦτα, τὸ λίαν ἀπλοῦν καὶ ὅμως λεπτὸν ὕφος τῆς γλώσσης καὶ ἡ ἐντεχνος καὶ ἐπιμεμελημένη τῶν περιόδων ἐπεξεργασία, καταδεικνύουσιν ἀριδῆλως τὸ πνεῦμα καὶ τὸ ὕφος τοῦ Λυσίου. Οὐδαμοῦ τοῦ λόγου ἀπαντᾷ περιφραστικὴ τις καὶ σπανία φράσις, ἀλλ' οὐδαμοῦ καί τις τυχαία ἐν δὲ τῇ συνθέσει τοῦ λόγου ἐπικρατεῖ μὲν κατ' ἀντιδιαστολὴν πρὸς τοὺς δικανικοὺς τοῦ Λυσίου λόγους ἐπιδεικτικὴ τις πλατύτης, ἀλλ' οὐχ ἥττον οὐδὲν ὑπάρχει τὸ ἀπαρέσκον, οὐδεμία βραδύτης¹). Ἐν τῷ λόγῳ ὑπάρχει μέγα πλῆθος τῶν γοργιακῶν σχημάτων, τῶν παρίσων, ὁμοιοτελεύτων, ἀντιθέσεων κ. τ. λ., ὡς ἐν σ. 233 Δ τὰ ὁμοιοτέλευτα: ἀεκεῖνοι γὰρ καὶ ἀγαπήσουσι καὶ ἀκολουθήσουσι καὶ ἐπὶ τὰς θύρας ἤξουσι, καὶ μάλιστα ἡσθήσονται καὶ οὐκ ἐλαχίστην χάριν εἶσονται καὶ πολλὰ ἀγαθὰ

1) Ἴδε Blass, ἐνθ. ἀνωτ. σ. 319. ἐπ. 421 ἐπ.

αὐτοῖς αὐξοῦνται», ἐνθα αἱ τρεῖς τελευταῖαι προτάσεις ἐγένοντο τρεῖς προφανῶς διὰ τὸ ἰσάριθμον καὶ ὁμοιοτέλετον, καὶ ὁλόκληρος δ' ὁ λόγος γέμει τοιούτων σχημάτων· τοῦτο ὅμως οὐδόλως φαίνεται παράδοξον, ἐάν τις λάβῃ ὑπ' ὄψιν τὸν ὅλως σοφιστικὸν τοῦ λόγου χαρακτῆρα καὶ ὅτι ὁλόκληρος αὐτοῦ ἡ ὑπόθεσις οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἢ ἀντίθεσις καὶ ἀντιπαραβολὴ μεταξὺ ἐρώντων καὶ μὴ ἐρώντων, ὡς ὀρθῶς ὁ Βλάσιος παρετήρησεν¹⁾. Ἄφ' ἐτέρου ὁμως ἡ κατασκευὴ τῶν μερικῶν περιόδων καὶ κώλων εἶνε ὅλως ἰσχνή, γνησία λυσιακῆ, καὶ ὁ συγγραφεὺς, μεθ' ὅλου τοῦ πλήθους τῶν ἀντιθέσεων, οὐδέποτε κατανατᾶ εἰς κενὴν λέξεων ἀλλαγὴν καὶ ἀνοστον πλατύτητα, ὁ δὲ ῥητορικὸς κόσμος οὐδέποτε καταπονεῖ τὸν ἀναγνώστην διὰ λίαν ὑπερβολικῆς καὶ ἀδικαιολογήτου συσσωρεύσεως, ἀλλὰ τοῦναντίον καὶ ἐνταῦθα ἐπικρατεῖ ἔντεχνόν τι μέτρον.

Ἄλλα πάσαι αἱ ιδιότητες αὗται εἶνε τοῦ ῥήτορος Λυσίου κατ' ἐξοχὴν χαρακτηριστικαί· τὸ ῥητορικὸν αὐτοῦ ὕφος ὑπὸ τε ἀρχαίων καὶ νεωτέρων ὁμολογεῖται ὡς ἰσχνόν καὶ ὄχι πομπῶδες, ἡ δὲ ἐνάργεια, διατύπωσις καὶ ἠθοποιία εἰσὶν αἱ ῥητορικαὶ αὐτοῦ ἀρεταί. Καὶ οὐ μόνον κατὰ τὴν τεχνικὴν ἐπεξεργασίαν εἶνε ὁ Ἐρωτικὸς ὁμοιος μὲ τὰ λοιπὰ περισωθέντα τοῦ Λυσίου ἔργα· καὶ ἡ γλωσσοαὐτῆ, ἡ ὕλη τῆς γλώσσης, εἶνε ἐντελῶς ἡ αὐτῆ καὶ τῶν ἄλλων λυσιακῶν ἔργων, μέχρι τοῦ βαθμοῦ τῆς ὁμοιότητος, ἐννοεῖται, ἐν πρέπει τις πάντοτε νὰ καθορᾶ ἐν παντὶ γνησίῳ ἔργῳ συγγραφῆως τινός, εἰς οἷονδῆποτε γένος καὶ ἂν ἀνήκῃ τοῦτο, ἐξαιρέσει τῶν δι' ἕκαστον γένος ἰδιαζόντων τεχνικῶν ὄρων καὶ φράσεων. Λόγου χάριν πολλοὺς τῶν λόγων του συνειθίζει ν' ἀρχίζῃ ὁ Λυσίας διὰ τοῦ μὲν, ὡς συμβαίνει τοῦτο ἐν 13 λόγοις καὶ 3 ἐπιλόγοις τῶν 34 περισωθέντων αὐτοῦ ἔργων καὶ ἐν τῷ Ἐρωτικῷ. Πρὸς σύνδεσιν τῶν κώλων καὶ περιόδων μεταχειρίζεται ὁ Λυσίας ἐπὶ ὠρισμένων περιπτώσεων πάντοτε ὠρισμένα τινὰ συνδετικά μόρια, οἷον ἔτι δὲ, καὶ μὲν δὴ, ὧν ἑκάτερον ἀπαντᾶ τε-

1) Ἐνθ. ἀνωτ. σ. 422. ἰπ.

τράκις ἐν τῷ Ἐρωτικῷ¹⁾, ἐνῶ ὁ Πλάτων ἐν πᾶσι τοῖς ἔργοις αὐτοῦ μόλις πεντάκις μετεχειρίσθη τὸ τελευταῖον. Ἐπίσης λίαν συχνὰ μεταχειρίζεται ὁ Λυσίας τὸ καίτοι μετ' ἐρωτήσεως (ἐν τῷ Ἐρωτικῷ σ. 231, Δ), τὸ ὥστε συμπερασματικῶς (ἐν τῷ Ἐρωτικῷ ἐξάκις), τὸ τοίνυν μόνον τε καὶ μετὰ προηγουμένων ὡς καὶ ὅτι ἀντι τῶν οὖν, οὐκοῦν, ἄτινα τοῦναντίον εἶνε λίαν συνήθη παρὰ Πλάτωνι. Συχνότατα καὶ κατὰ προτίμησιν μεταχειρίζεται ὁ Λυσίας χρῆ, ἐχρῆν μετ' ἀπαρεμφάτου ἀντὶ τῶν ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος συνήθως προτιμωμένων δεῖ, ἀναγκαῖον κτλ., ἀφ' ἐτέρου δὲ ὁ Πλάτων ποιεῖται μεγάλην χρῆσιν τοῦ συνδέσμου δὴ, ἂν ὁ Λυσίας σπανίως μεταχειρίζεται. Αἱ γλωσσικαὶ δ' αὗται ιδιότητες, αἵτινες διακρίνουσι τὸν Λυσίαν ἀπὸ τοῦ Πλάτωνος ἐν τῷ Φαίδρῳ, ἐπικρατοῦσιν ἐπίσης καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς ἔργοις ἀμφοτέρων τῶν συγγραφέων τούτων καὶ ἐπιβεβαιοῦσιν ἔτι μᾶλλον τὴν γνώμην ὅτι ὁ Ἐρωτικὸς καὶ ὑπὸ γλωσσικὴν ἔποψιν εἶνε ἔργον λυσιακόν. Λόγου χάριν ἐν τῷ μικρῷ κατὰ σιτοπωλῶν λόγῳ τοῦ Λυσίου, ὅστις ἔχει τὸ αὐτὸ περίπου καὶ ὁ Ἐρωτικὸς μέγεθος, ἀπαντῶσι τοίνυν μετὰ προηγουμένων τε μορίων καὶ οὐ τρίς (σ. 6. 7. 10 ἐκδ. Scheibe), χρῆ μετ' ἀπαρεμφάτου τετράκις (7. 12. 17. 20), καίτοι μετ' ἐρωτήσεως δις (16. 18.), ὥστε συμπερασματικῶς δις (16. 19), καὶ μὲν δὴ δις (19. 20), ἐνῶ πάντα ταῦτα ἐν τοῖς πλατωνικοῖς ἔργοις εἶναι σπανιώτερα.

Ἐκ πάντων λοιπὸν τούτων ἐξάγεται ὅτι ὁ Ἐρωτικὸς ὑπὸ τε τεχνικὴν καὶ γλωσσικὴν ἔποψιν εἶνε ὅμοιον μὲ τὰ λοιπὰ τοῦ Λυσίου ἔργα καὶ φέρει καθ' ὁλοκληρίαν τὸν λυσιακὸν χαρακτῆρα καὶ ὕφος, ἡ δὲ μεταξὺ αὐτῶν διαφορὰ ἔγκειται εἰς μόνον τὸν βαθμὸν τῆς τελειότητος. Ἐνῶ δηλ. ἡ αὐτῆ τέχνη καὶ ἡ αὐτῆ γλωσσικὴ ὕλη ἐν τοῖς λοιποῖς ἔργοις εἶνε τελειότερα, ἡ κατασκευὴ τῶν τε κώλων καὶ περιόδων καὶ τῶν λόγων ὁλοκλήρων τεχνικώτερα καὶ μείζονα εὐχέρειαν καὶ ἰκανότητα ῥητορικὴν μαρτυροῦσα, ἐν τῷ Ἐρωτικῷ πάντα ταῦτα μαρτυροῦσι πρωτοπειρίαν τινὰ ἢ τεχνικὴν παραμέλησιν καὶ ἀδιαφορίαν, ἅπερ προέρχονται εἴτε ἐκ

1) Ἐτι δὲ ἐν σ. 231, Α, σ. 232, Α, 233, Δ, καὶ μὲν δὴ ἐν σ. 231, Δ, 232, Β, σ. 233, Α, σ.

τῆς ποιότητος τοῦ θέματος ἢ ἴσως καὶ ἐκ τοῦ βαθμοῦ τῆς τεχνικῆς τοῦ συγγραφέως τελειότητος. Ἐχει λοιπὸν ὁ Ἐρωτικός πρὸς τοὺς λοιποὺς τοῦ Λυσίου λόγους ὄχι ὡς ἀπομίμησις τις πρὸς τὸ πρωτότυπον, ἀλλ' ὡς ἀτελέστερόν τι ἔργον πρὸς τελειότερον τοῦ ἰδίου τεχνίτου· ὁ αὐτὸς τεχνίτης ἐκ τῆς αὐτῆς ὕλης ἐν μὲν τῷ Ἐρωτικῷ κατεσκεύασεν ἀτελέστερόν τι καὶ ἐλλιπὲς ἔργον, ἐν δὲ τοῖς λοιποῖς περισωθεῖσιν ἔργοις τελειότερα.

Καὶ ἐσωτερικῶς λοιπὸν ἐξεταζόμενος ὁ Ἐρωτικός ἀποδεικνύεται ὡς γνήσιον τοῦ Λυσίου ἔργον. Ἰδωμεν ἤδη τίνας ἄλλους λόγους προβάλλουσιν οἱ νοθεύοντες αὐτὸν πρὸς δικαιολόγησιν των. Χαρακτηριστικώτατον δι' αὐτοὺς εἶνε, ὅτι δὲν ἀρνοῦνται ποσῶς τὴν ὁμοιότητα ταύτην τοῦ Ἐρωτικοῦ πρὸς τοὺς λοιποὺς λυσιακούς λόγους, οὐδ' ἐπεχείρησαν ν' ἀνακαλύψωσιν ἐν αὐτῷ πλατωνικούς τινες ἰδιωτισμοὺς τῆς γλώσσης, ὅπως οὕτω καταδηλότατα ἀποδείξωσι τὴν νοθείαν αὐτοῦ, ἅτε ὄντες πεπεισμένοι περὶ τοῦ ἀδυνάτου εὐρέσεως τοιούτων ἰδιωτισμῶν ἐν αὐτῷ, διὸ συνομολογοῦσι πληρέστατα ὅτι ὑπὸ τε γλωσσικὴν καὶ τεχνικὴν ἔποψιν ὁ λόγος εἶνε ὅμοιος τῶν λοιπῶν λυσιακῶν, τὰς ἐλλείψεις ὅμως αὐτοῦ ἐν συγκρίσει πρὸς τοὺς ἄλλους καὶ αὐτὴν τὴν παράδοξον ὁμοιότητα συνδέοντες μετ' ἄλλων ἐσωτερικῶν τοῦ διαλόγου λόγων προσπαθοῦσι νὰ μεταχειρισθῶσιν ὑπὲρ τῆς γνώμης αὐτῶν. Ναι, λέγουσιν οὗτοι, ἡ ὁμοιότης εἶνε μεγίστη καὶ σπανία, ἀλλὰ τίς δύναται ν' ἀρνηθῆ ὅτι ὁ τόσον τέλειος καὶ μοναδικὸς ἐν τῇ γλώσσῃ τεχνίτης Πλάτων ἠδύνατο νὰ γράψῃ καὶ τὴν τελειοτάτην ἀπομίμησιν, ἂν ἐκινεῖτο πρὸς τοῦτο ὑπὸ λόγων ἰδιαιτέρων καὶ σπουδαίων; Τότε δὲ ἡ τόσον σπουδαίως ὑπὲρ τῆς γνησιότητος τοῦ λόγου βαρύνουσα ὁμοφωνία τῆς τῶν ἀρχαίων γνώμης δὲν δύναται εὐκόλως νὰ ἐξηγηθῆ ὡς προσελθοῦσα ἐκ τῆς τελειότητος τῆς ἀπομιμήσεως; Ἄς ὑποθέσωμεν νῦν ὅτι ὁ Πλάτων τῷ ὄντι ἠδύνατο ν' ἀπομιμηθῆ τόσον τελείως τὸν Λυσίαν, ὅπως ἴδωμεν τίνας εἰσὶν οἱ λόγοι, οἵτινες ὄφειλον νὰ κινήσωσιν αὐτὸν πρὸς τοῦτο.

Ἐὰν ὁ Πλάτων, λέγει ὁ κ. Φρ. Ἐρμανός¹), μετεχειρίζετο ἐν

τῷ Φαίδρῳ πρὸς τὸν γνωστὸν σκοπὸν γνήσιόν τι τοῦ Λυσίου ἔργον, τοῦτο θὰ ἦτο ἐν πᾶσι τοῖς ἔργοις αὐτοῦ ἡ μόνη ἐξαίρεσις τῆς συνήθους αὐτοῦ μεθόδου· διότι ἐν παρομοίαις περιπτώσεσιν, ὡς ἐν τῷ Συμποσίῳ, ἐνθα οἱ διάφοροι ἐκφωνούμενοι λόγοι τηροῦσιν οὐ μόνον τὰς ιδέας, ἀλλὰ καὶ τὸ γλωσσικὸν ὕφος καὶ τὰς ιδιότητας τῶν ἀγορευόντων, ἐν τῷ Πρωταγόρᾳ (σ. 320—328), ἐνθα ὁ Πλάτων ἐπίσης οὐ μόνον τὸ πνεῦμα καὶ τὸ ὕφος τοῦ σοφιστοῦ τούτου ἀπομιμεῖται, ἀλλὰ καὶ ὠρισμένας ιδέας αὐτοῦ ἐν τῷ λόγῳ αὐτοῦ παρενεῖρει, ὡσαύτως ἐν τῷ Φαίδρῳ καὶ ἐν τῇ Πολιτείᾳ, ὁ συγγραφεὺς ἐποίησεν αὐτὸς τοὺς διαφόρους λόγους ἀπομιμηθεὶς τὸ ὕφος τῶν ἀγορευόντων. Ὅτι δ' ὁ Ἐρωτικός ἐν τῷ Φαίδρῳ γεγραμμένος παρουσιάζεται καὶ ἀναγινώσκεται, δὲν δύναται νὰ σημάνη πολὺ, διότι τὸ αὐτὸ συμβαίνει καὶ ἐν τῷ Θεαιτήτῳ, πιθανώτατα δὲ καὶ ἐν τῷ Πρωταγόρᾳ, αἱ δὲ μικραὶ διαφοραὶ μεταξὺ τοῦ Φαίδρου καὶ τῶν διαλόγων τούτων ἐξηγοῦνται ἐκ τῆς διαφορῆς αὐτῶν ποιότητος καὶ διασκευῆς, ὥστε καὶ ἐν τῷ Φαίδρῳ πρέπει νὰ ἐτήρησεν ὁ Πλάτων τὴν αὐτὴν μέθοδον, ἣν ἐτήρησεν ἐν πᾶσι τοῖς ὁμοίοις διαλόγοις αὐτοῦ ὑπὸ ὁμοίας περιπτώσεις, καὶ ὁ Ἐρωτικός πρέπει νὰ ἦνε ἐπίσης ἀπομίμησις τοῦ φιλοσόφου.

Οἱ ὑπὸ τοῦ Ἐρμάννου ὑπὲρ τῆς νοθείας τοῦ Ἐρωτικοῦ προβαλλόμενοι λόγοι οὗτοι φαίνονται μὲν ἐκ πρώτης ὄψεως σπουδαῖοι καὶ πειστικοί, πλησιέστερον ὅμως ἐξεταζόμενοι δὲν εὐρίσκονται οὕτω δεδικαιολογημένοι καὶ ἰσχυροί, ὥστε νὰ ὑποστηρίξωσιν ἀποτελεσματικῶς τὴν νοθείαν τοῦ λόγου. Διότι, ὅτι ἐν τῷ Φαίδρῳ ὁ Πλάτων εἶχεν ἀρκούντως ἀφορμὴν καὶ λόγους νὰ παραβῆ τὴν συνήθη αὐτοῦ τακτικὴν καὶ μέθοδον κατ' ἐξαίρεσιν, ἐξάγεται εὐκόλως ἐκ τῶν ἐξῆς. Διὰ τὴν ἐπίκρισιν καὶ ἐξέλεγχιν τῆς ρητορικῆς, ὡς αὐταὶ ἐν τῷ Φαίδρῳ ἐξαιρετικῶς ἐξασκοῦνται, ἡ ἐλλιπὴς κατασκευὴ τοῦ ἐπικρινόμενου λόγου εἶνε πολλῶ ἀναγκαιοτέρα καὶ ἔχει μείζονα σπουδαιότητα ἢ ἀλλαχοῦ ἐν παρομοίαις περιπτώσεσιν, ὥστε ἠδύνατο κάλλιστα ὁ Πλάτων νὰ θεωρήσῃ ἀναγκαῖον καὶ λυσιτελέστερον νὰ καταδείξῃ τὰς ἐλλείψεις τῆς ρητορείας ἐπὶ τινος γνωστοῦ καὶ γνησίου παραδείγματος. Διότι πῶς θὰ ἦ-

1) Gesammelte Abhandl. σ. 12.

σαν πειστικά και θα ἐπετύγχανον τοῦ ἐπιδιωκομένου σκοποῦ ὁ ἔλεγχος και ἡ ἀποδοκιμασία, ἃ ἐκφράζει ὁ Πλάτων ἐξετάζων τὰς ιδέας, τὸ ὕφος και τὴν κατασκευὴν τοῦ διαλόγου, ὅταν ἦτο ἀμφίβολον και ἀβέβαιον, ἂν ταῦτα ἐφηρμόζοντο και ἀπέβλεπον πράγματι λυσιακόν τι ἔργον ἢ ἴσως παρωδίαν τινὰ και ἐλλιπῆ ἀπομίμησιν τῶν ἔργων τοῦ ῥήτορος; Ὁ τρόπος μάλιστα, καθ' ὃν ὁ φιλόσοφος ἐπικρίνει τὸ προοίμιον τοῦ Ἑρωτικοῦ, ἐνθα προχωρεῖ μέχρι τῆς ἐξελέγξεως και ἀποδοκιμασίας και αὐτῆς τῆς ἐκφράσεως και τῆς τῶν κώλων κατασκευῆς, θα ἦτο βεβαίως μεγίστη ἀτοπία και ἀστοχία ἀναξία τοῦ Πλάτωνος, ἂν τοῦτο ἐγίνετο ἐπὶ λόγου ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ἰδίου ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Λυσίου κακῆ τῆ πίστε, γεγραμμένου, ὡς και ὁ Ueberweg ἤδη ὀρθῶς παρετήρησεν¹⁾. Ἄλλως τε και ἡ μεταξὺ τοῦ Ἑρωτικοῦ και τῶν ἐν τῷ Συμποσίῳ, Πρωταγόρα και ἀλλαχοῦ ὑπὸ προσώπων τοῦ διαλόγου ἐκφωνουμένων λόγων ὁμοιότης και σχέσις δὲν εἶνε τοιαῦται, ὥστε νὰ συμπεράνη τις ἀλανθάστως ὅτι, ὡς ἐκείνους, οὕτω και τὸν Ἑρωτικόν, ὁ Πλάτων αὐτὸς κατ' ἀπομίμησιν συνέγραψε· διότι οὐ μόνον ἡ ὁμοιότης τῶν διαφόρων ἐκείνων λόγων πρὸς τὰ πρωτότυπα αὐτῶν δὲν εἶνε οὐδὲ κατὰ προσέγγισιν τόσον μεγάλη και τελεία, ὅσον ἡ τοῦ Ἑρωτικοῦ πρὸς τὰ πρωτότυπα τοῦ Λυσίου, ἀλλὰ και ὁ Πλάτων αὐτὸς ποιεῖται προφανῆ μεταξὺ τοῦ Ἑρωτικοῦ και ἐκείνων διάκρισιν· ἐνῶ δηλ. ἕκαστον τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἀπομιμηθέντων λόγων εἰσάγει πάντοτε προσθέτων «ἦσαν δ' οἱ λόγοι τοιοῦτοι» ἢ «ἔλεγον δ', ὡς ἐγὼμαι, τοιάδε», ἐν τῷ Φαίδρῳ τοῦναντίον ἀποκαλεῖ τὸν Ἑρωτικόν ἐπανελημμένως και σαφῶς ἔργον τοῦ Λυσίου, ὡς ἐν σ. 227, C: γέγραφε γὰρ δὴ ὁ Λυσίας. . . . 228, A: ἃ Λυσίας ἐν χρόνῳ πολλῷ κατὰ σχολὴν συνέθηκε· πρβ. 228, Δ, ε. 243, ε. 262 Δ: ἀνάγνωθι τὴν τοῦ Λυσίου λόγου ἀρχὴν· 263, ε: λέγε, ἴν' ἀκούσω αὐτοῦ ἐκείνου, κτλ. Πῶς λοιπὸν ἄλλως ἐξηγεῖται ἡ ἐπιμονὴ αὕτη, μεθ' ἧς ὁ Πλάτων ἀποκαλεῖ τὸν Ἑρωτικόν ἔργον γνήσιον τοῦ Λυσίου ἐπανελημμένως και ἐξαιρετικῶς, ἂν μὴ ὑπῆρχε διαφορά τις σπου-

1) Ἐνθα ἀνωτέρω σ. 262 ἐπ.

δαία μεταξὺ αὐτοῦ και τῶν ἀπομιμήσεών του ἐκείνων, ὧν πάντοτε ὑποδεικνύει τὴν νοθείαν;

Ἄλλ' ὁ Πλάτων, λέγουσι περαιτέρω οἱ νοθεύοντες, σκοπὸν ἐν τῷ Φαίδρῳ προὔτιθετο προφανῶς τὸν ἔλεγχον και τὴν καταπολέμησιν τῆς τότε ἐπικρατούσης και πάντας κυριευούσης ῥητορείας, τοῦτο δὲ ἠδύνατο κάλλιστα νὰ κατορθώσῃ, ἐὰν ἐπλαττε πρὸς τὸν σκοπὸν και τὸ περιεχόμενον τοῦ διαλόγου λόγον τινὰ ῥητορικόν οὕτως, ὥστε ἀφ' ἐνός μὲν νὰ ἐκλαμβάνηται οὗτος ὡς ἔργον γεγραμμένον πιστῶς κατὰ τοὺς κανόνας τῆς τότε ῥητορικῆς τέχνης και γνήσιον ταύτης προῖον, ἀφ' ἐτέρου ὅμως νὰ ἐμπεριέχῃ συγχρόνως και πάσας τὰς ἐλλείψεις και ἀσχημίας τῆς κιβδήλου ῥητορείας, ὅπως ἐν ἐνὶ ἔργῳ και μιᾷ πληγῇ ἀποκαλύψῃ πάσας τὰς ἐλλείψεις ταύτας και ἀσχημίας και καταδείξῃ τὸ πωταπὸν τῆς τέχνης ταύτης. Ταύτην δὲ τὴν τακτικὴν τοσοῦτω μᾶλλον ἔπρεπε ν' ἀκολουθήσῃ ὁ Πλάτων, ὅσω δι' αὐτῆς προλαμβάνανε και ἀπέφευγε και τὴν ἐνδεχομένην τῶν ἀναγνωστῶν κατηγορίαν, ὅτι ψέγει και ἀποδοκιμάζει τὴν ῥητορικὴν, διότι δὲν δύναται νὰ μιμηθῇ αὐτήν, διότι οὕτω τρανῶς ἀπεδείκνυεν ὅτι δύναται μὲν και ῥητορικῶς νὰ γράψῃ, προτιμᾷ ὅμως τὴν φιλοσοφικὴν διαλεκτικὴν, τουτέστι ἐρευνητικὴν μέθοδον, ὡς πολλῷ ὀρθότεραν και ὠφελιμωτέραν. Ὅτι δὲ και πράγματι τοιαύτην τακτικὴν ἠκολούθησεν ὁ φιλόσοφος και ἐν τῷ Φαίδρῳ, ἐξακολουθοῦσιν οἱ νοθεύοντες, ἐξάγεται ἐκ τοῦ ὅτι ὁ Ἑρωτικὸς ἐν τῷ Φαίδρῳ εἶνε μὲν γεγραμμένος ὑπὸ τὸ πνεῦμα και τὸ ὕφος τοῦ Λυσίου, ἔχει ὅμως τοσαύτην ἔλλειψιν ιδεῶν και τὰ ῥητορικὰ σχήματά εἰσι τοσοῦτον ἐν αὐτῷ σεσωρευμένα, ὡς πάντες ὁμολογοῦσιν, ὥστε τὸ ἔργον δὲν εἶνε ποσῶς ἄξιον τοσοῦτον μεγάλου τεχνίτου, οἷος ὁ Λυσίας. Ἡ δυσκολία ὅμως αὕτη αἴρεται ἀφ' ἑαυτῆς και ἐξηγεῖται εὐκόλως, ὅταν ὁ λόγος οὗτος θεωρηθῇ ὡς παρωδία ὀλοκλήρου τῆς ῥητορικῆς ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ τότε διασημοτέρου αὐτῆς ἀντιπροσώπου, τοῦ Λυσίου, και τότε ὁ Λυσίας κατέχει ἐν τῷ Φαίδρῳ τὴν αὐτὴν θέσιν, ἣν ὁ Σωκράτης ἐν ταῖς Νεφέλαις τοῦ Ἀριστοφάνους. Και τὴν ἄλλην δὲ κατηγορίαν, ὅτι ἐπικρίνει ἐν τῶν χειρίζων τοῦ Λυσίου ἔργων, καίπερ πολλῶν βελτιόνων αὐτοῦ ὑπαρχόντων, ἀπέ-

φευγε διά τῆς μεθόδου ταύτης εὐκολώτατα ὁ Πλάτων, διότι ἡ ἐπίκρισις ἐγένετο ἐπὶ παρωδίας, καὶ ἐπὶ τοιαύτης ἐπετρέπετο αὐτῷ οἰαδῆποτε καὶ ὅσονδῆποτε αὐστηρὰ ἐπίκρισις ¹⁾).

Καὶ οὗτοι οἱ περαιτέρω λόγοι τῶν νοθευόντων δὲν φαίνονται ὅλως ὀρθοὶ καὶ δεδικαιολογημένοι, ἀλλὰ τούναντίον πολλαχῶς ἀντιφάσκουσιν ἀλλήλοις καὶ εὐκόλως φρουδοὶ ἐξελέγχονται. Ὁ Πλάτων, λέγουσιν, ἔγραψε τὸν Ἑρωτικόν, ὅπως καταδείξη τὴν περὶ τὴν συγγραφὴν τοιούτων ἔργων ἰκανότητά του καὶ ἀποφύγη τὴν κατηγορίαν, ὅτι ψέγει τὴν ῥητορικὴν, διότι δὲν δύναται ν' ἀπομιμηθῆ αὐτήν. Ἀλλ', ὡς ἀνωτέρω εἶδομεν, ἡ ὁμοιότης τοῦ Ἑρωτικού πρὸς τὰ λοιπὰ τοῦ Λυσίου ἔργα εἶνε τοιαύτη, ὥστε καὶ οἱ δεινότεροι τῆς ἀρχαιότητος κριταὶ καὶ πραγματογνώμονες ἐξέλαβον αὐτὸν ὡς ἔργον τοῦ Λυσίου. Πρὸς δὲ τούτοις καὶ ὁ Πλάτων αὐτὸς ἀντὶ, ὡς ἀλλαχοῦ πράττει καὶ ὡς ἦν φυσικόν, νὰ καταδείξη τῷ ἀναγνώστῃ τὴν περὶ τὴν ἀπομίμησιν δεινότητα αὐτοῦ ὑποδηλῶν αὐτῷ ὅτι αὐτὸς ἐμιμήθη τὸν λόγον, τούναντίον ὀνομάζει ἐπαυελιημένως καὶ ὀριστικῶς τὸν Λυσίαν ὡς συγγραφέα αὐτοῦ καὶ παντὶ τρόπῳ προσπαθεῖ νὰ ἐπιβεβαιώσῃ τὴν γνώμην ὅτι ὁ Ἑρωτικὸς εἶνε γνήσιον τοῦ Λυσίου ἔργον²⁾). Πῶς λοιπὸν συμβιβάζεται ὁ τρόπος οὗτος τοῦ φιλοσόφου καὶ τὰ ἀποτελέσματα αὐτοῦ πρὸς τὸν ἀνωτέρω σκοπὸν του, ἂν τῷ ὄντι εἶχε τοιοῦτόν τινα, ἀφοῦ οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ κατίδῃ τὴν περὶ τὸ μιμεῖσθαι τοὺς ῥητοροδιδασκάλους ἰκανότητα αὐτοῦ; Δὲν ὑπέπιπτεν οὕτω καὶ πάλιν εἰς τὴν κατηγορίαν, ἣν ὄφειλε δῆθεν ν' ἀποφύγη; Ἐὰν λοιπὸν ὁ Πλάτων εἶχε τὸν ἀποδιδόμενον αὐτῷ σκοπὸν, ὄφειλεν ἐξάπαντος νὰ φροντίσῃ καὶ περὶ ἐπιτυχίας αὐτοῦ, ὑποδηλῶν ὅτι αὐτὸς κατ' ἀπομίμησιν ἔγραψε τὸν Ἑρωτικόν, καὶ ὅχι, ὡς ἤδη συμβαίνει, νὰ πράττῃ τούναντίον τούτου. Ἀλλὰ καὶ αἱ τεχνικαὶ ἐλλείψεις καὶ ἀσχημῖαι τοῦ Ἑρωτικοῦ ὡς ῥητορικοῦ ἔργου καθόλου δὲν εἶνε

(1) πρβ. Stallbaum, Lysiaca... κτλ. σελ. 29 ἐπ. Prolegom. ad Phaedr. σ. LXIII. ἐπ. K. Fr. Hermann, gesam. Abhandl. σ. 49. Geschichte und System d. pl. Philos. A'. σ. 518 ἐπ.

(2) Ἰδὲ ἀνωτ. σ. 28.

τόσον μεγάλοι καὶ καταφανεῖς, ὥστε νὰ χρησιμεύσῃ οὗτος ὡς δείγμα ἀπαράμιλλον κατὰ τοῦτο, ὡς οἱ νοθεύοντες φρονοῦσιν. Ὁ λόγος εἶνε ἐλλιπὴς μόνον ἐν συγκρίσει πρὸς τὰ λοιπὰ τελειότερα τοῦ Λυσίου ἔργα, ἄλλως ὅμως ἔχει καὶ οὗτος τὰς χαρακτηριστικὰς τοῦ Λυσίου ἀρετὰς, ὡς ἀνωτέρω σ. 43 ἐπ. εἶδομεν. Αἱ ἐλλείψεις δ' αὐταὶ ἠδύναντο κάλλιστα νὰ προέρχωνται καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ Λυσίου διὰ τε τὴν ποιότητα τῆς ὑποθέσεως τοῦ λόγου καὶ διὰ τὸ ῥητορικὸν αὐτοῦ γένος· διότι ὁ Ἑρωτικὸς ἀνήκει τῷ ἐπιδεικτικῷ τῆς ῥητορικῆς γένει, ὁ δὲ Λυσίας ἦν ἐν τῷ γένει τούτῳ ἐλλιπὴς ἔνεκα τοῦ ἰσχυροῦ τοῦ λόγου αὐτοῦ ὕφους καὶ κατὰ τοῦτο καὶ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων κριτικῶν αὐστηρῶς ἐπικρίνεται¹⁾). Ἀφοῦ λοιπὸν ὁ ἐρωτικὸς, ὡς ἔχει, καὶ αὐτοῦ τοῦ Λυσίου ἔργον ἠδύνατο νὰ ἦναι, δὲν ἦτο συμφερότερον καὶ ἀποτελεσματικώτερον πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ Πλάτωνος νὰ λάβῃ ἐν τῷ Φαίδρῳ τὸ γνήσιον τοῦτο καὶ ἐλλιπὲς τοῦ διασήμευ ῥήτορος ἔργον; Δὲν διέτρεχεν ἄλλως κίνδυνον νὰ κηρυχθῆ ὑπὸ τῶν ἀντιπάλων του διαβολεὺς, δυναμένων εὐκόλως ν' ἀποδείξωσιν ὅτι τόσον ἐλλιπῶς οὐδέποτε εἶχε γράψῃ ὁ Λυσίας, ὡς ὀρθότατα ὁ Haennisch παρατηρεῖ;²⁾ Τοιοῦτόν τινα λοιπὸν σκοπὸν, οἷον οἱ νοθεύοντες αὐτῷ ἀποδίδουσι, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ εἶχεν ὁ Πλάτων· διότι τότε ἔπρεπε ν' ἀκολουθήσῃ ὅλως ἐναντίαν τῆς νῦν μεθόδου· ἀλλ' οὗτος ἤθελε νὰ καταδείξη τὰς ἐλλείψεις τῆς ῥητορικῆς ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν φιλοσοφίαν ἐπὶ παραδείγματός τινος γνωστοῦ, καὶ τὸ παράδειγμα τοῦτο ἔλαβεν ἐκ τῆς πραγματικότητος, ὡς αὐτὸς λέγει.

Ἀλλ' ἐὰν ὁ λόγος ἦν γνήσιος, λέγει περαιτέρω ὁ Ἑρμαννος³⁾, πῶς ἦτο δυνατόν νὰ συμφωνῇ τοσοῦτον μετὰ τῶν διασωθέντων δικανικῶν τοῦ Λυσίου ἔργων, ἀφοῦ οὗτος ἀνήκει εἰς ὅλως διάφορον ῥητορικὸν γένος, τὸ ἐπιδεικτικόν; Τοῦτο ὅμως θὰ ἐξηγεῖτο

1) Ἰδὲ Κικέρωνος Orat. κεφ. 9. § 30. Brutus, κεφ. 9, §. 35. De optimo dicendi genere κεφ. 3. Διονυσίου τοῦ Ἀλικαρνασσεῶς περὶ Λυσίου 2, 43, 28. Ἑρμογένους τόμ. Γ'. σ. 384 ἐκδ. Walz. καὶ Stallbaum, Lysiaca... κτλ. σ. 27 ἐπ.

2) Ἐνθ. ἀνωτ. προλεγόμ. σ. 19.

3) Gesam. Abhandl. σ. 43 ἐπ.

εύκολως, εάν ἐθεώρει τις τὸν λόγον ὡς ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος ἐλευθέρως ἀπομιμηθέντα· διότι τότε ὑπόθεσιν μὲν ἠδύνατο νὰ ἔχη ἐρωτικὴν, οἷαν ὁ φιλόσοφος μεγάλως ἐχρειάζετο τότε διὰ τὸν διάλογον τοῦτον, ῥητορικὸν ὅμως ὕφος καὶ μορφήν ὁμοίαν μὲ τὴν τῶν λοιπῶν ἔργων τοῦ ῥήτορος καὶ τῶν τότε ῥητόρων καθόλου, οὓς πάντας προὔτιθετο νὰ ἐξελέγξῃ καὶ καταπολεμήσῃ.

Ἀλλά, δύναται τις ν' ἀντείπῃ εἰς ταῦτα, ἡ ὁμοιότης τοῦ ἐρωτικοῦ πρὸς τοὺς λοιποὺς τοῦ Λυσίου λόγους συνίσταται, ὡς εἶδομεν, εἰς μόνην τὴν γλῶσσαν καὶ τὸ καθόλου ὕφος τοῦ λόγου, ἅτινα πάντοτε πρέπει νὰ διακρίνη τις ἐν τοῖς ἔργοις συγγραφῆς τινὸς μέχρι βαθμοῦ τινος, ἐξαιρουμένων, ἐννοεῖται, τῶν εἰς ἕκαστον γένος τῶν ἔργων αὐτοῦ ἰδιαζουσῶν φράσεων καὶ χαρακτηριστικῶν σχημάτων τοῦ λόγου. Εἶνε δὲ πολλῶν εὐκολώτερον νὰ δεχθῇ τις ὅτι ὁ Λυσίας διετήρει τὴν αὐτὴν γλῶσσαν καὶ γενικὸν τινα χαρακτῆρα λόγου ἐν πᾶσι τοῖς ἔργοις αὐτοῦ ἢ ὅτι ὁ Πλάτων ἐποίησε τόσον παράδοξον καὶ τερατώδη μίξιν ἀλλοτρίου ἀντικειμένου καὶ ἀλλοτρίου ὕφους τοῦ λόγου αὐθαίρετως. Διότι πῶς ἤθελεν ἀφήσει τοιοῦτόν τι ἀπαρατήρητον καὶ ἀνεξέλεγκτον ὁ Λυσίας καὶ οἱ ὑπερασπισταὶ αὐτοῦ, ἐν οἷς καὶ Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασσεύς; Ἐὰν δὲ ἡ τολμηρὰ αὕτη καὶ τερατώδης πράξις τοῦ Πλάτωνος ἐφωρᾶτο, ὅπερ ἐξάπαντος ἔπρεπε νὰ συμβῇ, τότε ὁ διάλογος δὲν ἤθελεν ἀπολέσει τὴν σοβαρότητα καὶ σπουδαιότητα αὐτοῦ, καὶ ὁ φιλόσοφος δὲν ἤθελεν ἀποτύχει ἐντελῶς τοῦ σκοποῦ του; Ἡ τερατώδης λοιπὸν μίξις ἀλλοτρίου ἀντικειμένου καὶ ἀλλοτρίου ὕφους ἐν τῷ Ἐρωτικῷ μόνον ἐν τῇ φαντασίᾳ τῶν νοθευόντων ὑφίσταται, καὶ ἡ ἀπάτη αὕτη προῆλθεν ἀναμφιβόλως ἐκ τῆς ἐν τῷ λόγῳ τούτῳ ἐπικρατήσεως τῆς αὐτῆς γλώσσης καὶ τοῦ αὐτοῦ χαρακτῆρος τοῦ λόγου καθόλου καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς δικανικοῖς τοῦ Λυσίου λόγοις.

Ἄλλοτε ὑπὲρ τῆς νοθείας λόγον φέρει ὁ Ἑρμαννος τὸν ἐξῆς¹⁾· ἐπειδὴ, λέγει, ὁ διάλογος συνεγράφη πιθανώτατα ἐν ἐποχῇ, καθ' ἣν ὁ Λυσίας καὶ δι' ἄλλων πολλῶν τελειότερων ἔργων του εἶχε δο-

1) Geschichte und System d. pl. Philos. A'. σ. 518 ἐπ.

ξασθῆ, καὶ πρὸ πολλοῦ ἤδη πανελληνίου ἀπήλαυε φήμης, θὰ ἦτο ἄστοχον καὶ ἀνάξιον τοῦ Πλάτωνος νὰ κρίνῃ οὗτος τὴν ῥητορικὴν τοῦ ἀνδρὸς δεινότητα ἐξετάζων ἐν ἐκ τῶν χειρίστων αὐτοῦ ἔργων, ἐνῶ τοῦτο θὰ ἐπετρέπετο τῷ συγγραφῆ, ἂν οὗτος ἐσκόπει μόνον νὰ δείξῃ ὅτι τειοῦτους λόγους, ἐφ' οἷς οἱ ῥητοροδιδάσκαλοι καυχῶνται, οἱ μαθηταὶ τοῦ Σωκράτους ἐν ἀνάγκῃ καὶ ἐξ ὑπογείου ἠδύναντο νὰ κατασκευάσωσιν.

Εἰς ταῦτα ὅμως δύναται τις ν' ἀντιπαρατηρήσῃ τὰ ἐξῆς. Ἐὰν τότε δὲν ἤρμοζεν εἰς τὸν Πλάτωνα νὰ ἐλέγξῃ τὴν ῥητορικὴν τοῦ Λυσίου δεινότητα ἐπὶ ἐνὸς τῶν χειρίστων καὶ πιθανῶς προτιητερινῶν αὐτοῦ ἔργων, διὰ τὸν αὐτὸν λόγον ἔτι ὀλιγώτερον ἤρμοζε καὶ ἐπετρέπετο αὐτῷ ν' ἀπομιμηθῇ τοιοῦτόν τι ἔργον¹⁾. Ἄλλως τε καὶ, ὡς ὁ Ἑρμαννος αὐτὸς ἀρκούντως ἀπέδειξε²⁾, λόγος ἐρωτικοῦ περιεχομένου ἦν διὰ τὸν σκοπὸν καὶ τὴν ὑπαρξίν τοῦ διαλόγου Φαίδρου ἀναπόφευκτος, διότι ὁ Πλάτων ἐσκόπει ἐκ τοῦ περιεχομένου τοῦ λόγου λαβῶν ἀφορμὴν νὰ ἐκθέσῃ πάσας τὰς τότε ἀπασχολούσας αὐτὸν φιλοσοφικὰς ἰδέας περὶ τοῦ καλοῦ, τοῦ ἔρωτος καὶ τῆς σχέσεως ἀμφοτέρων πρὸς τὴν ψυχὴν· τὸν τοιοῦτον λοιπὸν λόγον τότε μόνον ἐδικαιούτο ὁ Πλάτων νὰ πλάσῃ, ἂν ὁ Λυσίας μηδένα ἐρωτικὸν λόγον εἶχε γράψῃ, ὅπερ ὅμως δὲν εἶνε ἀληθές, ὡς αἱ τῶν ἀρχαίων περὶ τούτου μαρτυρίαι ἀποδεικνύουσιν³⁾. Ὅσον δ' ἤδη ἀφορᾷ καὶ τὴν γνώμην, ὅτι ὁ Πλάτων ἤθελε δῆθεν νὰ δείξῃ πῶς οἱ μαθηταὶ τοῦ Σωκράτους ἐν καιρῷ ἀνάγκης ῥητορικοὺς λόγους καὶ ἐξ ὑπογείου ἐποίουν, μετὰ τὰ μέχρι τοῦδε εἰρημένα εἶνε λίαν προφανές ὅτι οὐδένα διὰ τῆς ἐπιδεικτικότητός του ταύτης ἤθελε δρέψῃ ἐπαινον, καθόσον ὁ λόγος ὃν ἀντιφιλοτιμεῖται νὰ μιμηθῆ, εἶνε μὲν λυσιακός, ἀλλ' ὅχι ἐξ ἐκείνων, ἐφ' οἷς ἡ ῥητορικὴ ἐσεμνύετο, καὶ ἐπομένως ἠδύνατο οὐχ ἦττον νὰ ψεχθῆ ὅτι μόνον τὰ εὐκόλα καὶ μικροῦ λόγου ἄξια, ἀλλ' ὅχι καὶ τὰ τελειότερα καὶ σπουδαῖα ῥητορικά ἔργα ἠδύνατο ν' ἀπομιμηθῆ. Πᾶ-

1) Πρβ. Ueberweg ἐνθ. ἀνωτ. σ. 264.

2) Πρβ. Geschichte und System d. pl. Philos. A'. σ. 516 ἐπ. 673. ἐπ.

3) Ἴδε ἀνωτέρω σ. 43 σημ. 2.

σαι όμως αἱ ἀντιρρήσεις καὶ δυσκολίαι αὗται αἴρονται, ὅταν θεωρησῆται τὸν Ἐρωτικὸν ὡς γνήσιον τοῦ Λυσίου ἔργον, ὅπερ ὁ Πλάτων ἐξελέξατο διὰ τὸν διάλογόν του τοῦτον, μόνον διότι ἦν κατάλληλον πρὸς τε τὸ περιεχόμενον καὶ τὸν σκοπὸν αὐτοῦ, χωρὶς νὰ διακρίνη τοῦτο ποσῶς ἀπὸ τῶν λοιπῶν τοῦ ῥήτορος ἔργων κατὰ τὴν ἀξίαν· διότι τῷ ὄντι, ὡς δύναται τις νὰ ἴδῃ ἐκ τοῦ Φαίδρου, ὁ φιλόσοφος εἶχε περὶ πάντων ἀδιακρίτως τῶν ἔργων τῆς τότε ῥητορικῆς τὴν αὐτὴν ταπεινὴν καὶ περιφρονητικὴν ἰδέαν.

Οὗτοι εἰσὶν οἱ σπουδαιότεροι λόγοι, οὓς μέχρι τοῦδε ἐξεῦρον καὶ προέβαλον οἱ τὴν νοθεΐαν τοῦ Ἐρωτικοῦ ἰσχυρίζομενοι. Ὡς ὅμως μέχρι τοῦδε εἶδομεν, οἱ λόγοι αὐτῶν οὗτοι δὲν εἶνε ἰσχυροὶ καὶ ἀκατάβλητοι, ἀλλὰ τὸναντίον αἱ ἀντιρρήσεις, ἃς δύναται τις κατ' αὐτῶν νὰ ποιήσῃ, εἶναι μᾶλλον δεδικαιολογημένοι καὶ λογικαὶ καὶ ὑπὲρ αὐτῶν τὴν πλάστιγγα ἔλκουςαι. Πρὸς δὲ τούτοις μεγίστην ὑπὲρ τῆς γνησιότητος τοῦ λόγου ἐπιρροὴν ἐξασκεῖ καὶ ἡ ὁμοφωνία τῆς τῶν ἀρχαίων περὶ τούτου γνώμης· διότι ὁ διάλογος, συγγραφεὶς ἐν τῇ ἀρχαιότητι, συνεγράφη βεβαίως καὶ διὰ τὴν ἀρχαιότητα, καὶ ἡ ἐπικράτησις ἐσφαλμένης περὶ τοῦ Ἐρωτικοῦ γνώμης θὰ συνεπῆγε καὶ τὴν παντελεῖ ἀποτυχίαν αὐτοῦ, ὅπερ δὲν συνέβη. Καὶ αὐτὴ δὲ ἡ παραδειγματικὴ ἀυστηρότης, μεθ' ἧς ὁ Πλάτων ἐπικρίνει τὸν λόγον, καὶ ἡ ἐλλιπὴς αὐτοῦ κατασκευὴ ὑπὸ τεχνικὴν ἔκδοσιν συνηγοροῦσι σπουδαίως ὑπὲρ τῆς γνησιότητος αὐτοῦ. Τὸ τέλος μάλιστα τοῦ λόγου σ. 234, c: αἰδέεσθαι τὸν ποθεῖς ἡγούμενος παραλελειφθαι, ἐρώτα» ἦτο ἀδύνατον νὰ θέσῃ ὁ Πλάτων εἰς τὸ στόμα τοῦ Λυσίου, μόνον διότι συνέτεινε πρὸς ἐξακολούθησιν τοῦ διαλόγου καὶ συνέφερον οὕτως αὐτῷ· τοιαύτην αὐθάδειαν οὐδέποτε ἤθελε πράξει ὁ σεμνὸς, ἡ θεῖος Πλάτων, πάντα δὲ τὰ ὑπὸ τοῦ Ἐρμάνου ὑπὲρ τὸναντίου λεγόμενα ἀναφορικῶς πρὸς τὸ χωρίον τοῦτο ¹⁾ δὲν εἶνε πειστικά.

Πάντες λοιπὸν οἱ λόγοι οὗτοι δικαιοῦσιν, ἢ μᾶλλον ἀναγκάζουσιν ἡμᾶς ὡς τὴν μόνην ὀρθὴν περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου γνώμην νὰ θεωρῶμεν τὴν καθ' ὅλην μὲν τὴν ἀρχαιότητα καὶ μέ-

1) Gesam. Abhandl. σ. 21.

χρι τοῦ ἡμετέρου αἰῶνος ἀποκλειστικῶς ἐπικρατοῦσαν καὶ νῦν δ' ἔτι ὑπὸ τῶν πλείστων λογίων πρεσβευομένην, ὅτι ὁ ἐν τῷ Φαίδρω Ἐρωτικὸς εἶνε γνήσιον τοῦ ῥήτορος Λυσίου ἔργον καὶ ὄχι ἐλευθέρα τοῦ Πλάτωνος ἀπομίμησις.

Ἐν Μονάχῳ κατὰ μῆνα Μάρτιον 1875.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΗΣ
Μακεδών.

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΤΗΣ ΛΑΤΡΕΙΑΣ ΑΓΓΛΜΑΤΩΝ ΠΑΡ' ΕΛΛΗΣΙ (*).

Σημασία τοῦ ἀγάλματος τοῦ πολιοῦχου θεοῦ ὡς πρὸς τὴν πόλιν καὶ τοὺς πολίτας, καὶ πῶς ἐξεδηλοῦτο ἡ τούτου προστασία καὶ ἠρωγὴ ἐν δεινοῖς καιροῖς κατὰ τὴν δόξαν τῶν πιστῶν.

Ἐπειδὴ περὶ τῆς λατρείας οὐδενὸς ἄλλου πολιοῦχου θεοῦ γινώσκωμεν ὅσα περὶ τῆς τῶν Ἀθηνῶν Πολιάδος Ἀθηνᾶς, βάσιν ἐν ταῦθα τῆς θεωρίας ἡμῶν θέτομεν τὰ τῆς θεᾶς ταύτης καὶ τὸ ἐν τῇ ἀκροπόλει αὐτῆς ἄγαλμα, ἀναφέροντες τὰ περὶ ταύτης γνωστά, εἰς ἃ προσθέτομεν καὶ ὅσα ἄλλοθεν γινώσκωμεν περὶ ὁμοίων θεῶν ἄλλων πόλεων, οὐδόλως φοβούμενοι μὴ ἐν τούτοις ἀναμίξωμεν ἀλλότρια· διότι ἡ τῶν Ἑλλήνων θρησκεία, καὶ μάλιστα ἡ τῶν θεῶν λατρεία, ὅσον ποικίλη καὶ ἂν ἦτο διὰ τὸ μέγα τῶν θεῶν πλῆθος καὶ τὰ ἰδιάζοντα ἐκάστῳ τούτων προσόντα, ἃ προσκάλουν οὐ μικρὰς διαφορὰς ἐν τῇ λατρείᾳ, πάλιν τὰ κύρια ἦσαν τὰ αὐτά· καθόσον ἡ τῶν Ἑλλήνων θρησκεία ἐπετηρεῖτο ἐν τοῖς πλείστοις καὶ ἐρρυθμίζετο ἐπὶ τῶν ἱστορικῶν τοῦλάχιστον χρόνων καὶ ἐπὶ τῆς ἀκμῆς τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ τοῦ ἐν Δελφοῖς μαντείου· ὥστε

(*) Συνέχεια καὶ τέλος τῆς ἐν τῷ δ' τεύχει τοῦ γ' ἔτους τοῦ Ἀθηναίου (σελ. 414) διακοπέισης διατριβῆς.

πάλιν ἐν τῇ μεγάλῃ ποικιλίᾳ ὑπῆρχεν ἐνότης καὶ ἀρμονία, ὡς ἐν ἄλλῃ προεκδοθείσῃ ἤδη πραγματείᾳ ἡμῶν ὑπεδείξαμεν¹⁾).

Τὸ ἄγαλμα τῆς Ἀθήνησι Πολιάδος Ἀθηνᾶς ἐπιστεύετο ὅτι ἦτο διυπετές²⁾, ὡς καὶ ἄλλα παλλάδια ἐν ἄλλαις πόλεσι σωζόμενα³⁾, καὶ ἐτηρεῖτο ἐν τῷ ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως Ἐρεχθείῳ, ὅπως καὶ πάντα τὰ τῆς αὐτῆς φύσεως ἀγάλματα ἐφυλάσσοντο ἐν ταῖς ἀκροπόλεσι, διότι αὐταὶ τὸ πρῶτον ὠκίσθησαν διὰ τὸ ἀσφαλές, ἵνα ἐκεῖθεν ἐφορῶσιν αὐτὰ ἐπὶ τῆς χώρας ἀπάσης, προστατεύοντα αὐτὴν καὶ τοὺς ἐν αὐτῇ οἰκοῦντας, καὶ ἵνα ἀπανταχόθεν τῆς χώρας δύνανται νὰ προσβλέπωσιν οἱ κάτοικοι πρὸς τὸν ναὸν τοῦ πολιούχου καὶ ἐπικαλῶνται τὴν αὐτοῦ ἐπικουρίαν⁴⁾).

Τὸ ἄγαλμα ταύτης ἦτο τὸ ἀρχαιότατον, καὶ διὰ τοῦτο ἱερώτατον τῶν ἐν Ἀθήναις ἀγαλμάτων, φυλασσόμενον ἐν τῷ πρωτίστῳ καὶ ἱερωτάτῳ τῆς πόλεως ναῷ, ὃς ἦτο σύμπλεγμα πολλῶν οἰκοδομῶν, καὶ ὃν αὐτὸς ὁ θεὸς αὐτῆς υἱὸς Ἐριχθόνιος ἢ Ἐρεχθεὺς⁵⁾ ὠκοδόμησε κατὰ πρῶτον, ἀνεκαίνισαν δὲ ὕστερον παλλάκις οἱ

1) Ἐν Ἀθηναίου τόμ. α' σελ. 139—164.

2) Πaus. 1, 26, 7. «Τὸ δὲ ἀγιώτατον ἐν κοινῷ πολλοῖς πρότερον νομισθὲν ἔτεσιν ἢ συνῆλθον ἀπὸ τῶν δῆμων ἐστὶν Ἀθηνᾶς ἄγαλμα ἐν τῇ νῦν ἀκροπόλει, τότε δὲ ὀνομαζομένη πόλει. Φήμη δὲ εἰς αὐτὸ ἔχει πεσεῖν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ.» Ὁ Ἀπολλόδωρος προσθέτει (3, 14, 6), ὅτι ὁ τῆς Ἀθηνᾶς θεὸς υἱὸς Ἐριχθόνιος ἰδρύσατο τὸ ἐν ἀκροπόλει ξόανον αὐτῆς. Ὁ Tertul. ad gentes 1, σ. 58 καλεῖ τοῦτο palani. πρὸς Müller Minervae Poliadis sacra σελ. 18.

3) Βλ. Ἀθηναίου τομ. γ' σελ. 287 κ. ε.

4) Vitruv. 1, 7, 4. Βλ. τὸ χωρίον ἀνωτέρω σελ. 411 σημ. 5 τοῦ γ' τόμου τοῦ Ἀθηναίου.

5) Ὁμ. Ἰλ. 6, 546 Ὀδ. η, 84. Ἡροδ. 8, 55 καὶ Ἀπολλοδ. ἐν βιβλ. 3, 14, 6. Ὁ ὕστερον ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων λατρευόμενος οὗτος ὡς ἦρωος ἢ θεοῦ ἐν τῷ αὐτῷ τῆς Πολιάδος ναῷ, ἐν ᾧ ἐπιστεύετο ὅτι ἦτο ὁ τάφος του, ὡς καὶ ὁ τοῦ Κέκροπος, ἐγεννήθη κατὰ τοὺς ἀττικοὺς μύθους ἀπὸ Ἡφαίστου, ὀρεχθέντος νὰ συνέλθῃ τῇ Ἀθηνᾷ, καὶ ἐκ τῆς ἐπὶ γῆς πεσοῦσης σποράς. Εἶναι δὲ διὰ τοῦτο προσωποποιήσις αὐτῶν τῶν τῆς Ἀττικῆς κατοίκων, οἵτινες αὐτόχθονες, ἦτοι γηγενεῖς, αὐτοκαλούμενοι, ἐπίστευον ὅτι ἐγεννήθησαν ἐκ τῆς γῆς, ὅπως τὰ φυτὰ, θερμανθείσης δηλονότι ταύτης καὶ ὑγρανθείσης ἐκ τῆς οὐρανοῦ δρόσου. Διὸ καὶ ὁ γεγενῆς

Ἀθηναῖοι καὶ τελευταῖον μετὰ τὰ Μηδικὰ μεγαλοπρεπέστατα ἐν Ἰωνικῷ ῥυθμῷ, οἰκίῳ τῶν Ἰώνων Ἀθηναίων, τηρηθείσης ὅμως πιθανῶς τῆς πρώτης καὶ ἀρχαιοτάτης διαθέσεως αὐτοῦ¹⁾), ὡς ἤδη εἶπομεν.

Καὶ ἐν ἄλλαις πόλεσι τῆς Ἑλλάδος τὰ τῶν πολιούχων θεῶν ἀγάλματα ἐπιστεύοντο ὅτι κατέπεσαν ἐξ οὐρανοῦ ἢ ὅτι ἐδόθησαν ὑπὸ τῶν θεῶν τοῖς γενάρχαις πάσης πόλεως, ἢ ὅτι σούλαχιστον καθιδρύθησαν ὑπὸ τῶν πρώτων ἀρχηγῶν τοῦ γένους, τῆς φυλῆς, ἢ τῶν πρώτων οἰκητῶν χώρας τινός, ὡς πολλαχοῦ τῆς περιηγήσεώς του λέγει ὁ Πausanίας· διὰ τοῦτο δὲ ἐτηροῦντο, ὡς ἤδη εἶπομεν, πάντοτε οἷα παρεδόθησαν ὑπὸ τούτων (διότι ἐν τῇ ἀρχαῖκῃ αὐτῶν μορφῇ συνίσταται καὶ πᾶσα ἡ ἱερότης αὐτῶν καὶ σημασία) καὶ ἐφυλάσσοντο ἐν τοῖς ἀρχαιοτέροις καὶ ἱερωτέροις ναοῖς τῆς πόλεως, ὧν ἡ πρώτη κτίσις ἀνεφέρετο πάλιν εἰς τοὺς πρώτους οἰκῆτορας τῆς πόλεως ἢ εἰς τοὺς γενάρχαις τῶν κατοίκων ταύτης.

Ἐπειδὴ ἐν τῇ σωτηρίᾳ τῶν ἀγαλμάτων τούτων ἐσηρίζετο, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ εἶπομεν, ἢ τῆς πόλεως σωτηρία, καὶ ἐπειδὴ ἐκ τῆς ἀκριβοῦς τηρήσεως τῆς πατροπαραδότου λατρείας τῶν πολιούχων θεῶν καὶ ἡρώων ἐξαρτᾶται καὶ ἡ τούτων πρὸς τοὺς πιστοὺς εὐνοια καὶ προστασία, πανταχοῦ αἱ πόλεις καὶ ἔσωζον οἷοις τρόποις

Ἐριχθόνιος, ἅμα γεννηθεὶς ἐδόθη κατὰ τοὺς μύθους εἰς τὰς θυγατέρας Κέκροπος Πάνδροσον, Ἀγρζυλον καὶ Ἐρσην, ἃ ὀνόματά εἰσιν ἐπίθετα τῆς ὑγρᾶς φύσεως τῆς Ἀθηνᾶς, ἵνα ἀναθρέψωσιν αὐτόν· διότι καὶ τὰ τῆς γῆς γεννήματα διὰ τῆς ὑγρασίας καὶ δρόσου τῆς νυκτός καὶ τοῦ φωτός τῆς ἡμέρας αὐξάνουν καὶ κραταιοῦνται. Κατὰ τοὺς μύθους λοιπὸν τούτους αὐτὰ τὰ τέκνα τῆς ἀττικῆς γῆς, οἱ πρῶτοι δηλονότι κάτοικοι αὐτῆς, ἔκτισαν ναὸν τοῦ ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ καταπεσόντος ἀγάλματος τῆς Ἀθηνᾶς, ἣτις καὶ αὐτὴ οὐδὲν ἄλλο εἶναι τὸ κατ' ἀρχὰς ἢ προσωποποιήσις τοῦ γλαυκοῦ τῆς Ἀττικῆς οὐρανοῦ, τοῦ φωτίζοντος καὶ σώζοντος πᾶν ἐπὶ τῆς ἀττικῆς γῆς φυόμενον καὶ ὑπάρχον, εἰς ἣν ὅμως προϊόντος τοῦ χρόνου ἀπεδόθησαν καὶ πλείσται ἄλλαι ιδιότητες ὑπὸ τῶν ποιητῶν καὶ μάλιστα τῶν Ἀθηναίων. Βλ. K. O. Müller Minervae Poliadis sacra σελ. 5 κ. ε.

1) Αὐτόθι σελ. 24 καὶ Ἀθηναίων ἀνωτέρω ἐν σελ. 301 τὰ ὑφ' ἡμῶν εἰρημένα.

ἠδύναντο τὰ τούτων ἀγάλματα, καὶ ἐλάτρευον ταῦτα αἰείποτε κατὰ τὸν ἄπαξ παραδεδεγμένον τύπον. Ἡ πίσις δὲ τῶν ἀνθρώπων εἰς τὴν ἀπὸ τῶν πολιούχων θεῶν καὶ ἡρώων προστασίαν δὲν ἦτο ἀπλῆ μόνον ἔννοια, ἀλλ' ἐστηρίζετο εἰς τὰ ἐν τοῖς Ὀμηρικοῖς ἔπειαι περὶ τῶν φίλων τοῖς Ἑλλησι καὶ Τρωσὶ θεῶν, ὧν οἱ μὲν σώζουσι ἀοράτως ἐν τοῖς κινδύνοις τοὺς φίλους αὐτῶν, ἄλλοι δὲ ἐν ξένοις προσώποις παρατάσσονται ἐν ταῖς μάχαις καὶ πολεμοῦσιν ὑπὲρ τούτων ἢ ἐκείνων τῶν μαχομένων. Ἐτι δὲ ἐστηρίζετο πολὺ μᾶλλον καὶ εἰς ἀποδείξεις ἱστορικὰς εἴτε συγχρόνους εἴτε προγενεστέρας τῆς ἀμέσου τῶν θεῶν τούτων βοηθείας, δι' ὧν ἡ πίστις μετετρέπετο εἰς βεβαίαν πεποιθήσιν.

Αἱ ἀποδείξεις αὗται ἐλαμβάνοντο ἐκ τυχαίων περιστατικῶν ἢ φυσικῶν φαινομένων ἢ καὶ ἐκ φήμης ἀδεσπότου, ἥτις καὶ αὕτη ἐπιστεύετο οὐρανόπεμπτος καὶ διὰ τοῦτο ἀληθής¹⁾, ἢ ἦσαν πλάσματα τῶν ἱερέων καὶ τῶν πολιτικῶν ἀνδρῶν, οἵτινες ἀπεπειρῶντο οὕτω νὰ ἐμπνεύσωσι τοῖς πιστοῖς θάρρος ἐν κινδύνοις, καὶ νὰ χειραγωγήσωσι τὰ πλήθη πρὸς τοὺς σκοπούς των.

Ἐπειδὴ ἐγίνωσκον πάντες ὅτι οἱ θεοὶ δὲν ἐμφανίζονται τοῖς ἀνθρώποις ἀπὸ τῶν Ὀμηρικῶν χρόνων εἰ μὴ διὰ τεράτων καὶ σημείων²⁾, καὶ ὅτι προσωπικῶς οὐδὲ ἐπὶ τοῦ τρωϊκοῦ πολέμου ἐνεφανίζοντο³⁾, ἀλλὰ κεκαλυμμένοι ἤερι καὶ ὄλως ἄγνωστοι μένοντες τοῖς πολλοῖς τῶν ἀνθρώπων, καὶ μάχονται ὑπὲρ τῶν φίλων ἢ νοθετοῦσιν αὐτούς⁴⁾ ἐκ δὲ τῶν ἀποτελεσμάτων ἢ ἄλλως πως ἐγίνετο καταφανὴς ὕστερον ἢ παρουσία αὐτῶν⁵⁾ ἐπειδὴ δὲ ἔτι ἐπιστεύετο ὅτι ἡ προσωπικὴ ἐμφάνισις αὐτῶν ἦτο ἐπικίν-

1) Βλ. τὰ παρ' Ἡρόδοτῳ (9, 100 κ. ἐ) περὶ τοιαύτης φήμης, ἐλθούσης εἰς τὸ ἐν Μυκάλῃ στρατόπεδον τῶν Ἑλλήνων, ὅτι αὐθημερὸν ἐνίκησαν οἱ Ἕλληνας τὸν Μαρδόκιον ἐν Πλαταιαῖς, ἥτις φήμη ἀπεδείχθη ὕστερον ἀληθὴς καὶ εὐθὺς τότε πλείστον συνετέλεισε πρὸς ἐνθάρρυνσιν τῶν ἐν Μυκάλῃ ἀγωνιζομένων Ἑλλήνων καὶ πρὸς τὴν νίκην αὐτῶν. Πλείω περὶ τοιούτων φημῶν καὶ κληδόνων, ἄς ἀπὸ τῶν Ὀμηρικῶν χρόνων ἐπίστευον οἱ Ἕλληνας οὐρανοπέμπτους, φέρει ὁ Grote ἐν ἑλλ. ἱστ. τόμ. γ' σ. 152.

2) Καὶ ὅπως ἄλλως λέγει ἐν τῇ ὀμηρικῇ (ἀπὸ σελ. 149 τῆς β' ἐκδ.) καὶ τῇ μεθομηρικῇ θεολογίᾳ (ἀπὸ σελ. 157 κ. ἐ.) ὁ Naegelsbach.

3) Ὀδ. π. 161. Οὐ γὰρ πῶ πάντες θεοὶ φαίνονται ἐναργεῖς.

δυνος τοῖς ἀνθρώποις, ἀκίνδυνος δὲ μόνον ἐπὶ τῶν προμηρικῶν ἢ μύθικῶν χρόνων, ὅτε οἱ θεοὶ εἶχον κοινωνίαν πρὸς τοὺς ἀνθρώπους¹⁾, ἀγαθοὺς καὶ δικαίους τότε ὄντας, καὶ ἐκ τῆς κοινωνίας ταύτης ἐγεννήθησαν οἱ ἡμίθεοι ἢ ἥρωες, συνελθόντων θεῶν πρὸς θνητὰς καὶ θεαινῶν πρὸς θνητοὺς, ἐντεῦθεν ἐδέησε νὰ πλασθῶσιν ἄλλαι ἀποδείξεις περὶ τῆς τῶν θεῶν παρουσίας καὶ ἀρωγῆς ἐν τοῖς δεινοῖς, οἷα εἰσιν αἱ ἐπόμεναι, εἰς ἃς δυνατὸν νὰ προστεθῶσιν ἐκ τῶν ἐλλήνων καὶ ῥωμαίων συγγραφέων καὶ ἄλλαι πολλαί.

Διὰ τοὺς εἰρημένους λόγους αἱ τῶν πολιούχων θεῶν καὶ ἡρώων ἐμφανίσεις, ἢ αἱ θεοφάνειαι, οὐδέποτε γίνονται ἐν τῷ προσώπῳ αὐτῶν²⁾ κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους, ἀλλὰ διὰ τεράτων ἢ μᾶλλον ἐν τινι μορφῇ τῶν ἱερῶν αὐτῶν ζώων, ἢ ἄλλως πως ὡς ἡ περὶστασις συνεχώρει. Οὕτως ἡ τῶν Ἀθηνῶν πολιούχος ἐνεφανίσθη πρὸ τῆς ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχίας ἐπὶ τῆς νηὸς τοῦ Θεμιστοκλέους ὡς γλαῦξ, ἥς τὴν ἐμφάνισιν ἐξέλαβεν ὁ Θεμιστοκλῆς ὡς ἀγαθὸν οἰωνόν, προσσημαίνοντα τὴν νίκην τῶν Ἑλλήνων³⁾.

1) Βλ. Ἰλ. ω 463 καὶ Ὀδ. η 201—206 καὶ σημειώσεις Nitzsch ἐνταῦθα. Ἡσιόδου ἀποσπ. 187 β' ἐκδ. Goettl. καὶ Πευσανίου (8, 2, 2) θεωρίαν περὶ τούτου.

2) Τὰ ὑπὸ τοῦ Πεισιστράτου μηχανηθέντα πρὸς κατάληψιν τῆς τῶν Ἀθηνῶν τυραννίδος διὰ γυναικὸς παριστώσης τὴν Ἀθηνᾶν καλεῖ ὁ Ἡρόδοτος (1, 60) εὐήθη, δεικνύων ὅτι ἐπ' αὐτοῦ ἤρχισαν οἱ νοημονέστεροι τῶν Ἑλλήνων νὰ κρίνωσιν ἄλλως περὶ τοιούτων μέσων ἀπάτης τοῦ πλήθους, ἐν ᾧ οἱ κοινοὶ τῶν ἀνθρώπων ἐπίστευον τοιαύτας θεοφάνειας, καὶ πλαστὰς οὔσας, ὡς ἀληθεῖς καὶ πρὸ τοῦ Ἡροδότου καὶ μετ' αὐτὸν αἰείποτε. Ἄλλως οὔτε ὁ Πεισιστράτος ἤθελεν ἐπινοήσει τοιοῦτο, οὔτε ὁ Ἰστρος, ὁ ἀθηδογράφος τοῦ γ' π. Χ. αἰῶνος, καὶ ὁ Ἀντικλῆς ἤθελεν συγγράψαι περὶ ἐπιφανειῶν Ἀπόλλωνος βιβλία, ὧν τὰ σωζόμενα ἀποσπάσματα συνήγαγεν ὁ Siebilis ἐν τῇ περὶ ἀθθίδων πραγματείᾳ του ἐν σελ. 66 καὶ ἐξῆς.

3) Πλουτ. ἐν Θεμιστ. 12. λέγεται ὑπὸ τινῶν, τὸν μὲν Θεμιστοκλέα περὶ τούτων ἀπὸ τοῦ καταστρώματος ἀνωθεν τῆς νεῶς διαλέγεσθαι, γλαῦκα δ' ὀφθῆναι διαπστομένην ἐπὶ τὰ δεξιὰ τῶν νεῶν καὶ τοῖς καρχησίοις ἐπικαθίζουσαν· πρὸς Ἡσυχ. ἐν λ. γλαῦξ ἔπτατο· σταῖς ἀληθείαις πρὸ τῆς μάχης ἐν Σαλαμῖνι γλαῦκά φασι διαπτηῆναι τὴν νίκην προσσημαίνουσαν. Ταῦτα λέγει καὶ ὁ Σχ. Ἀριστοφάνους εἰς Σφηκ. στ. 1086.

Ἡ αὐτὴ θεὰ, ὑποχωροῦσα δὴθεν εἰς τὴν ἀκατάσχετον εἰσβολὴν τῶν Περσῶν, ἵνα σώσῃ τοὺς Ἀθηναίους ἀπὸ τοῦ κινδύνου, ἔδωκε τὸ σημεῖον τῆς ἀποχωρήσεως τῶν Ἀθηναίων ἀπὸ τῆς πόλεως πρὸ τῆς τῶν Περσῶν ἐπιδρομῆς διὰ τῆς ἀπὸ τοῦ ναοῦ εἰς Πειραιᾶ ἀποχωρήσεως τοῦ ἱεροῦ αὐτῆς δράκοντος· δι' οὗ σημείου ἠδυνήθη ὁ Θεμιστοκλῆς νὰ πείσῃ τοὺς Ἀθηναίους ν' ἀφήσωσι τὴν πόλιν καὶ νὰ εἰέλθωσιν εἰς τὰ πλοῖα, ὅπως σωθῶσιν ἀπὸ τοῦ ἐπιχειρήτου βεβαίου κινδύνου¹).

Ἀλλὰ καὶ πρὸ τῆς ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχίας ἐξεδηλώθη ἡ τῶν ἐγχωρίων θεῶν προστασία, καὶ ἡ τῶν ἡρώων ὡσαύτως, οὓς ἐπεκάλεσθησαν οἱ Ἕλληες ἐν τῷ κινδύνῳ, ἡ τοῦ Αἴαντος καὶ Τε-

1) Ἡροδ. 8, 44· λέγουσι οἱ Ἀθηναῖοι, ὅφιν μέγαν φύλακα τῆς ἀκροπόλεως ἐνδαιτιαῖσθαι ἐν τῷ ἱρῷ. Λέγουσι τε ταῦτα, καὶ δὴ καὶ ὡς ἐόντι ἐπιμήνια ἐπιτελοῦσι προτιθέντες, τὰ δὲ ἐπιμήνια μελιττόσσα ἴσθι. Αὕτη δ' ἡ μελιττόσσα ἐν τῷ πρόσθεν αἰεὶ χρόνῳ ἀναισιμουμένη τότε ἦν ἀψαυστος· σημηνάσῃς δὲ ταῦτά τῆς ἱεῖης μᾶλλον τε οἱ Ἀθηναῖοι καὶ προθυμότερον ἐξέλιπον τὴν πόλιν, ὡς καὶ τῆς θεοῦ ἀπολελοιπιῆς τὴν ἀκρόπολιν. Ἡροδ. Πλουτ. ἐν Θεμ. 40 καὶ ἐν τῷ περὶ Ἰσίδος καὶ Ὀσιρ. 71 καὶ Φιλύστρ. ἐν Εἰκ. 2, 17.

Ὁ ἱερός οὗτος ὄφις τῆς Ἀθηνᾶς, ὃς ἦτο ὁ Ἐριχθόνιος (Παυσ. 1, 24, 6 εἴη δ' ἂν Ἐριχθόνιος οὗτος ὁ δράκων) ἡ ζῶν σύμβολον τῆς ἐκ τῆς γῆς γεννήσεως τῶν Ἀθηναίων, ὡς ἀνωτέρω εἴπομεν σ. 56 σημ. 5, καὶ διὰ τοῦτο ἐν πολλοῖς τούτων μνημείοις ἀπεικονίζεται, ἐτρέφετο ἐν τῷ σηκῷ τῆς Πολιάδος Ἀθηνᾶς ἐν τῷ Ἐρεχθίδῳ προτιθεμένων αὐτῷ κατὰ μῆνα εἰς τροφήν πλακουντίων. Βλ. Ἡουχ. ἐν λ. οἰκουρὸς ὄφις· καὶ O. Müller Mit. Pöliad. Sacr. σελ. 28. Creuzer Symb. 3. σελ. 390 καὶ 407 γ' ἐκδ. φέροντα καὶ ἄλλας ἐρμηνείας τοῦ ὄφιος τούτου.

Καὶ ἐν ἄλλοις προσέτι ναοῖς ἄλλων θεῶν καὶ ἡρώων (βλ. Gerhard μυθολογίας 2, 444) ἐτρέφετο ὁ ὄφις οὗτος, σημαίνων τὴν τῆς γῆς ζωτικὴν δύναμιν καὶ τὸν ἀπ' αὐτῆς πλοῦτον φυλάττων, ἐκλαμβανόμενος ὡς ἀγαθὸς δαίμων καὶ φύλαξ τοῦ ἱεροῦ ἐν ᾧ ὑπῆρχεν, ἡ τοῦ χώρου ἐν ᾧ ἐνεργεῖτο, ὅθεν καὶ ἱερός ὄφις λέγεται. Ἐντέθεν καὶ παρ' ἡμῖν σήμερον τηρεῖται ἐτι ἡ δόξα ὅτι ὁ ἐν οἰκίαις ἢ ἀλλαχοῦ ἐν πόλεσιν ὑπάρχων ὄφις εἶναι στοιχεῖον τῆς οἰκίας, ὅπερ φρουρεῖ καὶ φυλάσσει αὐτήν, καὶ διὰ τοῦτο οὐδὲ φονεύεται ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων, ὡς οἱ κοινοὶ ὄφεις, διότι ὁ φόνος αὐτοῦ ἐπάγει δυστυχήματα ἐν τῷ οἴκῳ, ἅτε δὴ ἐκλείψοιτο τοῦ φύλακος αὐτοῦ, οὔτε βλαβερὸς τοῖς οἰκοῦσιν εἶναι.

λαμῶνος ἐν Σαλαμῖνι καὶ ἡ τῶν Αἰακιδῶν ἐν Αἰγίνῃ καθ' Ἡρόδοτον¹). Ὁ αὐτὸς ἱστορικός προσθέτει ὅτι πρὸ τῆς ναυμαχίας, ἐν ὅσῳ ἔτι ἐπορεύετο ἡ τῆς Ἀττικῆς χώρα καὶ ἦτο ἐρημος Ἀθηναίων, ἐξηγέρθη ἐν τῷ Θριασίῳ πεδίῳ κονιορτός, χωρῶν πρὸς Ἐλευσίνα, ἀνδρῶν ὡσεὶ τρισμυρίων, καὶ ἠκούσθη φωνὴ θεία, ὁ μυστικός Ἰακχος· ἐκ δὲ τοῦ κονιορτοῦ καὶ τῆς φωνῆς ἐγένετο νέφος, ὅπερ ἐστράφη πρὸς τὸ ἐν Σαλαμῖνι στρατόπεδον τῶν Ἑλλήνων. Τὸ σημεῖον τοῦτο ἐξελήφθη ὅτι προδηλοῖ τὴν καταστροφὴν τοῦ Περσικοῦ ναυτικοῦ κατὰ τὴν παρ' Ἡροδότῳ ἐξήγησιν τοῦ Ἀθηναίου Δικαίου, ὅστις φυγὰς ὦν ἦτο τότε ἐν τῷ στρατῷ τοῦ Ξέρξου.

Ὁ δὲ Πλούταρχος ἐπαναλαμβάνων ἐν ὀλίγοις τὰ αὐτὰ, προσθέτει ὅτι «Ἐτεροὶ φάσματα καὶ εἰδῶλα καθαρᾶν ἔδοξαν ἐνόπλων ἀνδρῶν, ἀπ' Αἰγίνης τὰς χεῖρας ἀνεχάντων πρὸ τῶν ἑλληνικῶν τριηρῶν οὓς εἰκάζον Αἰακίδας εἶναι, παρακεκλημένους εὐχαῖς πρὸ τῆς μάχης ἐπὶ τὴν βοήθειαν». Καὶ ὁ Ἡρόδοτος μικρὸν κατωτέρω²) προσθέτει ὅτι ἀρξάμενης τῆς ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχίας μετὰ τὴν ἐπάνοδον τῆς εἰς Αἰγίναν πρὸς τοὺς Αἰακίδας σταλείσης νηός, «φάσμα σφι γυναικὸς ἐφάνη, φανεῖσαν δὲ διακελεύσασθαι, ὥστε καὶ ἅπαν ἀκοῦσαι τὸ τῶν Ἑλλήνων στρατόπεδον, ὄνειδίσασαν πρότερον τάδε· ὦ δαιμόνιοι, μέχρι κόσου ἔτι πρύμναν ἀνακρούεσθε».

Σαφῶς ὡσαύτως ἐξεδηλώθη ἡ προστασία καὶ τοῦ ἐν Δελφοῖς θεοῦ ἐπὶ τῆς εἰς τὴν Ἑλλάδα εἰσβολῆς τοῦ αὐτοῦ ἐχθροῦ, ὅτε μετὰ τὴν ἐκπόρθησιν τῶν Θερμοπυλῶν ἐπορεύετο μέρος τοῦ περσικοῦ στρατοῦ ἵνα συλήσῃ τὸ ἐν Δελφοῖς ἱερόν. Οἱ Δελφοὶ φοβηθέντες ἠρώτησαν τὸν θεὸν περὶ τῆς σωτηρίας τῶν αὐτοῦ χρημάτων, ἂν θέλῃ νὰ κατορύξωσιν ποῦ ἢ νὰ ἐκκομίσωσιν εἰς ἄλλην χώραν αὐτά· ἀδ δὲ θεὸς καθ' Ἡρόδοτον σφέας οὐκ ἔα κινεῖν, φὰς αὐτὸς ἰκανὸς εἶναι τῶν ἐωυτοῦ προκατῆσθαι...· ἐπεὶ δὲ ἀγχοῦ τε ἦσαν οἱ βάρβαροι ἐπιόντες καὶ ἐπώρεον τὸ ἱερόν, ἐν τούτῳ ὁ προ-

1) 8, 64. πρβ. καὶ Πλούταρχον Θεμ. 15.

2) 8, 84.

φήτης ὄρξ̄ πρὸ τοῦ νηοῦ ὄπλα προκείμενα ἔσωθεν ἐκ τοῦ μεγάρου ἐξενηνευγμένα ἰρὰ, τῶν οὐκ ὄσιον ἦν ἀπτεσθαι ἀνθρώπων οὐδενί. Ὁ μὲν δὴ ἦε Δελφῶν τοῖσι παρεούσι σημανέων τὸ τέρας. Οἱ δὲ βάρβαροι ἐπειδὴ ἐγίνοντο ἐπειγόμενοι κατὰ τὸ ἱρόν τῆς Προνηΐης Ἀθηναίης, ἐπιγίνεται σφι τέρεα ἔτι μέζονα τοῦ πρὶν γενομένου τέρεος· θύωμα μὲν γὰρ καὶ τοῦτο κάρτα ἐστὶ, ὄπλα ἀρήϊα αὐτόματα φανῆναι ἔξω προκείμενα τοῦ νηοῦ. Τὰ δὲ δὴ ἐπὶ τούτῳ δευτέρα ἐπιγενόμενά καὶ διὰ πάντων φασμάτων ἄξια θωυμάσαι μάλιστα. Ἐπεὶ γὰρ δὴ ἦσαν ἐπιόντες οἱ βάρβαροι κατὰ τὸν νηὸν τῆς Προνηΐης Ἀθηναίης ἐν τούτῳ ἐκ μὲν τοῦ οὐρανοῦ κεραυνοὶ αὐτοῖσι ἐνέπιπτον, ἀπὸ δὲ τοῦ Παρνησοῦ ἀπορράγῃσαι δύο κορυφαὶ ἐφέροντο πολλῶ πατάγῳ ἐς αὐτούς καὶ κατέλαβον συχνοὺς σφέων, ἐκ δὲ τοῦ νηοῦ τῆς Προνηΐης βοή τε καὶ ἀλαλαγμὸς ἐγίνετο. Συμμιγέντων δὲ τούτων πάντων φόβος τοῖσι βαρβάροισι ἐνεπεπτώκεσ· οἱ δὲ ἰθὺ Βοιωτῶν ἔφευγον. Ἐλεγον δὲ οἱ ἀπονοστήσαντες τῶν βαρβάρων, ὡς ἐγὼ πυνθάνομαι, ὡς πρὸς τούτοις καὶ ἄλλα ὄρεον θεῖα· δύο γὰρ ὀπλίτας μέζονας ἢ κατὰ ἀνθρώπων φύσιν ἐπεσθαί σφι κτείνοντας καὶ διώκοντας. Τούτους δὲ τοὺς δύο Δελφοὶ λέγουσιν εἶναι ἐπιχωρίους ἥρωας, Φύλακόν τε καὶ Αὐτόνοον, τῶν τὰ τεμένεά ἐστι περὶ τὸ ἱρόν· οἱ δὲ πεσόντες ἀπὸ τοῦ Παρνησοῦ λίθοι ἔτι καὶ εἰς ἡμέας ἦσαν σῶοι, ἐν τῷ τεμένει τῆς Προνηΐης Ἀθηναίης κείμενοι, ἐς τὸ ἐνέσκηψαν διὰ τῶν βαρβάρων φερόμενοι. Τούτων μὲν νυν τῶν ἀνδρῶν αὕτη ἀπὸ τοῦ ἱροῦ ἀπαλλαγὴ γίνεται'».

Τὰ αὐτὰ θαύματα διηγεῖται ὁ Πausανίας, μιμηθεὶς ἴσως τὸν Ἡρόδοτον, ὅτι ἐπανελήθησαν ὕστερον καὶ ἐπὶ τῆς ὑπὸ τὸν Βρέννον ἐπιδρομῆς τῶν Γαλατῶν κατὰ τῆς Ἑλλάδος τῷ 282 π. Χ., ὅτε οἱ βάρβαροι οὗτοι ἦλθον ἵνα λεηλατήσωσι τὸν ἐν

1) Ἡροδ. 8, 36. Ταῦτά λέγει καὶ ὁ Διόδωρος 44, 44 καὶ ὁ Justinus 2, 42. Τούτοις διαφωνῶν ὁ Πλούταρχος ἐν Νουμᾶ 9 λέγει ὅτι ὁ τοῦ θεοῦ ναὸς καταληφθεὶς ὑπὸ τῶν Μήδων ἐνεπρήσθη, ἀκολουθῶν ἴσως ἄλλην παράδοσιν περὶ τούτου. Ἐν δὲ τοῖς σωζομένοις ἀποσπάσμασι τοῦ Κτησίου § 25 λέγεται ὅτι ὁ Μαρδόνιος, πεμφθεὶς ὑπὸ Ξέρξου ἵνα συλῆσῃ τὸν ναὸν, ἀπέσχε «χαλάζης ἐπιπεσοῦσης παχείας».

Δελφοῖς ναόν. Οἱ Δελφοὶ καταφεύγουσιν ὑπὸ φόβου ἐπὶ τὸ χρηστήριον, καὶ «ὁ θεὸς σφᾶς οὐκ εἶα φοβεῖσθαι, φυλάξειν δὲ αὐτὸς ἐπηγγέλλετο τὰ ἑαυτοῦ»· μεθ' αὐτῶν προσθέτει ὁ Πausανίας, «ταχύ τε καὶ ὦν ἴσμεν φανερώτατα τοῖς βαρβάροις ἀντεσήμεναι τὰ ἐκ τοῦ θεοῦ· ἦ τε γὰρ γῆ πᾶσα, ὅσῃν ἐπεῖχεν ἡ τῶν Γαλατῶν στρατιὰ, βιαίως καὶ ἐπὶ πλεῖστον ἐσειετο τῆς ἡμέρας, βρονταί τε καὶ κεραυνοὶ συνεχεῖς ἐγίνοντο. . . . Τὰ τε τῶν ἠρώων τηνικαῦτά σφισιν ἐφάνη φάσματα, ὁ Ὑπέροχος καὶ ὁ Λαόδοκος τε καὶ ὁ Πύρρος. . . . Τούτοις οἱ βάρβαροι παρὰ πᾶσαν τὴν ἡμέραν παθήμασί τε καὶ ἐκπλήξει συνείχοντο· τὰ δὲ ἐν τῇ νυκτὶ πολλῶ σφᾶς ἐμελλεν ἀλγεινότερα ἐπιλήψεσθαι· ῥιγὸς τε γὰρ ἰσχυρὸν καὶ νιφετὸς ἦν ὁμοῦ τῷ ῥίγει, πέτραι τε ἀπολισθαίνουσαι τοῦ Παρνασοῦ μεγάλαι καὶ κρημνοὶ καταρρήγνυμενοι σκοπὸν τοὺς βαρβάρους εἶχον ἐν αὐτοῖς οὐ κατὰ ἓνα ἢ δύο, ἀλλὰ κατὰ τριάκοντα καὶ ἔτι πλείοσι. . . ἀθρόοις ἢ ἀπώλεια ἐγένετο ὑπὸ τῆς ἐμβολῆς τῶν κρημνῶν'».

Ὁ τῶν Ταναγραίων πρόμαχος ἐπικαλούμενος Ἐρμῆς ἐπὶ τινος εἰσβολῆς τῶν Ἐρετριέων ἐξήγαγε κατ' αὐτῶν τοὺς ἐφήβους, καὶ αὐτὸς ὡς ἐφήβος στλεγγίδι ἀμυνόμενος κατὰ τῶν Ἐρετριέων ἔτρεψεν αὐτοὺς εἰς φυγὴν, καὶ ἐκ τούτου οἱ Ταναγραῖοι λατρεύουσιν ὡς πρόμαχον αὐτῶν τὸν θεὸν τοῦτον²⁾. Καὶ παρὰ Ῥωμαίοις ἔτι

1) Πaus. 10, 23. πρβ. 1, 4, 4. Ταῦτά φέρει καὶ ὁ Justinus 24, 8. Ὁ δὲ Κικέρων ἐν τῷ de divin. 1, 37 λέγει ὅτι ἐν καιρῷ τῆς ἐπιδρομῆς τοῦ Βρέννου ἐρωτηθεὶς ὁ θεὸς περὶ τῶν πρακτέων, ἔδωκε διὰ τῆς Πυθίας τὸν χρησμὸν τοῦτον·

Egō providebo rem istam et albae Virgines.

Ὁν χρησμὸν φέρει ἑλληνιστὶ ὁ Σουίδας ἐν λ. Ἐμοὶ μελήσει,

Ἐμοὶ μελήσει ταῦτα καὶ λευκαῖς κόραις.

προσθέτων αὐστερον ἐφάνη μετὰ Ἀθηνᾶς καὶ Ἀρτέμιδος, ὧν καὶ ἱερά εἰσιν ἐν Δελφοῖς, ἀπαντῶν τοῖς πολεμίοις».

2) Πaus. 9, 22, 2. «Τὸν Ἐρμῆν λέγουσι τὸν Πρόμαχον, Ἐρετριέων ναοῖν ἐξ Εὐβοίας ἐς τὴν Ταναγραίαν σχόντων, τοὺς τε ἐφήβους ἐξαγαγεῖν ἐπὶ τὴν μάχην, καὶ αὐτὸν ἄτε ἐφήβον στλεγγίδι ἀμυνόμενον μάλιστα ἐργάσασθαι τῶν Εὐβοέων τροπὴν».

μᾶλλον ἐπιστεύοντα αἱ τοιαῦται τῶν θεῶν καὶ ἡρώων ἐπιφάνειαι, ἀφ' οὗ χρόνου μάλιστα ἐγένοντο δεκτοὶ Ἕλληνες θεοὶ καὶ ἐλατρεύοντο ὑπὸ ταύτων καθ' ἑλληνικὸν τρόπον. Οὕτως ἐπεφάνησαν ἐπίκουροι τῆς Ῥώμης οἱ Διόσκουροι ἐν τῇ τῶν Ῥωμαίων πρὸς τοὺς Δαπίνους μάχη μετὰ τὴν ἔξωσιν τῶν βασιλέων κατὰ Κικέρωνα¹⁾, καὶ πάλιν ἐν τῷ κατὰ Περσέως τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας πολέμῳ παρασκευάσαντες τοῖς Ῥωμαίοις τὴν νίκην. Ὁ Διονύσιος²⁾ διηγούμενος διὰ μακρῶν τὴν ἐπιφάνειαν ταύτην τῶν Διοσκούρων, προσθέτει ὅτι οἱ Ῥωμαῖοι ἔκτισαν ναὸν τούτων ἐν ᾧ τόπω ἐφάνησαν, καὶ θυσίας καὶ τελετὰς κατ' ἕτας ἤρχισαν ἔκτοτε καὶ τελῶσι πρὸς τούτους, ἀφ' ὧν εἰκάζει ὅτι λίαν θεοφιλεῖς ἦσαν οἱ τότε ἄνθρωποι.

Ψηφισαμένων τῶν Κορινθίων νὰ πέμψωσι τοῖς Συρακουσίους βοήθειαν κατὰ τῶν πιεζόντων αὐτοὺς Καρχηδονίων, καὶ στρατηγὸν τὸν Τιμολέοντα, καὶ ἐτοίμων οὐσῶν τῶν νεῶν, αἱ ἱερεῖαι τῆς Δήμητρος καὶ Κόρης εἶπον ὅτι εἶδον τὰς θεὰς κατ' ὄναρ ἑταιμαζομένας εἰς ἀποδημίαν, καὶ λεγούσας ὅτι μέλλουσι νὰ συμπλεύσωσι μετὰ τοῦ Τιμολέοντος εἰς Σικελίαν. Διὸ κατεσκεύασαν οἱ Κορίνθιοι τριήρη ἱεράν, ἐπώνυμον τῶν θεῶν τούτων. Ἀλλὰ πρὸ τοῦ πλοῦ ἀπελθόντος τοῦ Τιμολέοντος εἰς Δελφοὺς καὶ θύσαντος τῷ θεῷ, καὶ μετὰ τὴν θυσίαν εἰς τὸ μαντεῖον καταβαίνοντος, ἀποκοπεῖσα ταινία τις, στεφάνους ἔχουσα καὶ νίκας, κατέπεσεν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ, ὅπερ σημεῖον ἐξελήφθη ὅτι ὁ θεὸς ἐστεφάνωσεν ἤδη αὐτὸν ἐπὶ ταῖς μελλούσαις νίκαις. Ἐν ᾧ δὲ εἶτα ἔπλεεν εἰς Σικελίαν, ἀπνεύματι καλῶ χρώμενος, ἔδοξεν αἰφνιδίως ραγέντα τὸν οὐρανὸν ὑπὲρ τῆς νεῶς ἐκχέαι πολὺ καὶ περιφανὲς πῦρ. Ἐκ δὲ τούτου λαμπὰς ἀρθεῖσα ταῖς μουσικαῖς ἐμφερῆς καὶ συμπαραθέουσα τὸν αὐτὸν δρόμον, ἧ μάλιστα τῆς Ἰταλίας ἐπεῖχον οἱ κυβερνήται, κατέσκηψεν. Οἱ δὲ μάντις τὸ φάσμα τοῖς ὄνειρασι τῶν ἱερείων μαρτυρεῖν ἀπεφάνοντο, καὶ τὰς θεὰς συνεφαπτομένας τῆς στρατείας προφαίνειν ἐξ οὐρανοῦ τὸ

1) De N. Deor. 2, 2.

2) Ῥωμ. ἀρχ. 6, 13.

σέλας. Εἶναι γὰρ ἱεράν τῆς Κόρης τὴν Σικελίαν ἐπεὶ καὶ τὰ περὶ τὴν ἀρπαγὴν αὐτόθι γενέσθαι, καὶ τὴν νῆσον ἐν τοῖς γάμοις ἀνακαλυπτήριον αὐτῇ δοθῆναι», προσθέτει ὁ διηγούμενος τὸ ἱστορημα τοῦτο Πλούταρχος¹⁾.

Κατὰ Στράβωνα²⁾ ἀγωνιζομένων ἐν Πυθίοις Ἀρίστωνος τοῦ Ῥηγίνου καὶ Εὐνόμου τοῦ ἐκ Λοκρῶν τῆς Σικελίας κιθαρωδοῦ ὑπὲρ τοῦ ἄθλου τῆς νίκης, ἐφαίνετο εὐδοκιμῶν ἐν τῷ ἀγῶνι ὁ Ἀρίστιν παρὰ τοῖς Δελφοῖς, διότι οἱ πρόγονοι αὐτοῦ ἦσαν ἱεροὶ τοῦ θεοῦ καὶ ἐκ Δελφῶν ἐστάλη εἰς Ῥήγιον ἡ ἀποικία καὶ ὅμως ἐνίκησεν ὁ Εὐνόμος, διότι ῥαγείσης κατὰ τὸν ἀγῶνα μιᾶς τῶν χορδῶν τῆς κιθάρας αὐτοῦ, ἔπεμψεν ὁ θεὸς τέττιγα, ὅστις ἐπιστάς ἐξεπλήρωσε τὸν φθόγγον. Εἰς μνήμην τοῦ θαύματος τούτου ἐδεικνύετο ἀνδριάς τοῦ Εὐνόμου ἐν Λοκροῖς, τέττιγα ἐπὶ τὴν κιθάραν καθήμενον ἔχων, ὃν, νικήσας, ἀνέθηκεν ὁ Εὐνόμος. Καὶ ἄλλα χροῦ τῆς Ἑλλάδος ὑπῆρχον βεβαίως ἄλλα τοιαῦτα τῆς τέχνης μνημεῖα, σώζοντα τὴν μνήμην ὁμοίων θαυμάτων.

Ἡ ἀπὸ τῶν πολιούχων θεῶν προσδοκωμένη καὶ πράγματι δηλουμένη βοήθεια πρὸς τοὺς λατρεύοντας αὐτοὺς προήρχετο πολλάκις καὶ παρὰ τῶν ἡρώων χώρας τινός, διότι καὶ περὶ τούτων ἐσώζοντο ἐν πολλαῖς τῆς Ἑλλάδος χώραι παραδόσεις, μαρτυροῦσαι τὴν πρὸς αὐτὰς εὐνοίαν τούτων. Ἀνωτέρω εἶδομεν ἐν τοῖς ῥηθεῖσι περὶ τῆς εἰς τοὺς Δελφοὺς ἐπιδρομῆς τῶν Περσῶν πρότερον καὶ τῶν Γαλατῶν ὕστερον ὅτι πλὴν τοῦ θεοῦ καὶ οἱ αὐτόθι ἐγχώριοι ἦρωες Φύλακος καὶ Ἀντίνοος συνέπραξαν εἰς τὴν ἐκφόβισιν καὶ ἀποχώρησιν τῶν βαρβάρων τούτων.

Εἰς ταῦτα προστίθεται καὶ ἡ ἀπὸ τοῦ Βορρᾶ ἀνέμου χρηγηθεῖσα τοῖς Ἀθηναίοις βοήθεια ἐν τῷ αὐτῷ πολέμῳ τῶν Περσῶν. Κατὰ τὸν Ἡρόδοτον³⁾ ὁ ἄνεμος οὗτος, γαμβρὸς ὢν τῶν Ἀθη-

1) Ἐν βίῳ Τιμολ. 8. Ἡ Σικελία ἦτο ἱερά τῆς Κόρης ἅτε κατ' ἐξοχὴν σιτοφόρος, ὡς καὶ πολλαὶ ἄλλαι τοιαῦται ἑλληνικαὶ χώραι, καθ' ἃ εἶπομεν ἐν Ἀθηναίου α' τόμῳ σελ. 360 κ. ἔ.

2) Ἐν βιβλ. Γ' σελ. 260.

3) Ἐν βιβλ. 6, 44 καὶ 7, 189 καὶ Πaus. 7, 27, 9.

ναίων ἀπὸ Ἐρεϊθυίας τῆς Ἐρεχθέως, ἣν ἤρπασε παίζουσαν ἐπὶ τοῦ Ἰλισσοῦ κατὰ τὰς Ἀθηναίων μυθικὰς παραδόσεις¹⁾, πρῶτον μὲν σφοδρὸς πνεύσας διεσκόρπισε τὸν τῶν Περσῶν στόλον περὶ τὸν Ἄθωνα, εἶτα δὲ καὶ παρὰ τὴν Εὐβοίαν δι' ἣν ἐπικουρίαν εὐγνωμονοῦντες οἱ Ἀθηναῖοι ἔζησαν αὐτῷ βωμὸν παρὰ τὸν Ἰλισσὸν ἐν θέσει Ἀγραις²⁾ καὶ προσέφερον θυσίας καὶ τιμᾶς, ὡς καὶ οἱ Φούριοι καὶ Μεγαλοπολίται δι' ὁμοίαν ἐπικουρίαν³⁾ κατὰ τῶν πολεμίων αὐτῶν.

Ὡσαύτως συνεπράξατο τοῖς Ἡλείοις εἰς τὴν κατὰ τῶν εἰςβαλόντων Ἀρκάδων νίκην ὁ ἐγγχώριος αὐτῶν δαίμων Σωσίπολις, ὃν ἐλάτρευον διὰ τοῦτο οἱ Ἡλεῖοι ἐν ἰδίῳ ναῷ μετὰ τῆς Εἰλειθυίας κατὰ τὴν θρησκευτικὴν παράδοσιν, ἣν διέσωσεν ὁ Πausανίας⁴⁾, ἐξεθέσαμεν δὲ ἡμεῖς ἀνωτέρω⁵⁾ ἐν τοῖς περὶ τῆς ἱερότητος τοῦ ἑλληνικοῦ ναοῦ ῥηθεῖσιν.

Κατὰ Πausανίαν⁶⁾ ἐνεφανίσθη ἐν τῇ ἐν Μαραθῶνι μάχῃ ἀνὴρ τὸ εἶδος καὶ τὴν σκευὴν ἄγροικος, ὅστις πολλοὺς τῶν βαρβάρων ἀρότρῳ φονεύσας ἐγένετο εὐθύς μετὰ τὴν μάχην ἀφανής· καὶ ὅτι τοῖς περὶ αὐτοῦ ὕστερον ἐρωτήσασιν τὸν ἐν Δελφοῖς θεὸν Ἀθηναῖοις οὐδὲν ἔχρησεν οὗτος, ἐκέλευσε δὲ τιμᾶν Ἐχετλεῖον⁷⁾ ἥρωα. Ὁ αὐτὸς Πausανίας⁸⁾ λέγει περὶ ἄλλου ἐγγχωρίου τῆς Ἀττικῆς ἥρωος τοῦ Κυχρέως, ὅτι ὑπῆρχεν ἱερὸν αὐτοῦ ἐν Σαλαμῖνι, καὶ ὅτι ἐν καιρῷ τῆς ἐνταῦθα ναυμαχίας τῶν Ἀθηναίων ἐφάνη ἐν

1) Πλατ. Φαῖδρ. σελ. 229.

2) Πaus. 1, 19, 6.

3) Αἰλ. ποικίλ. ἱστορ. 42, 61 καὶ Πaus. 7, 27, 9.

4) Ἐν βιβλίῳ 6, 20, 2.

5) Ἐν Ἀθηναίου τόμῳ Δ'. σελ. 390.

6) 1, 32, 3.

7) Τοῦτον ἐν 1, 15, 4 καλεῖ ὁ αὐτὸς Ἐχετλον, προσθέτων ὅτι ἦτο καὶ οὗτος γεγραμμένος ἐν τῇ ποικίλῃ στοᾶ ἐν τῇ εἰκόνι τῆς ἐν Μαραθῶνι μάχης. Τὸ δ' ὄνομα τοῦ ἥρωος τούτου ἐπλάσθη ἀπὸ τῆς λέξεως ἐχέτλη, τῆς σημαίνουσης λαβὴν ἀρότρου κατὰ Ἐτυμ. μέγα ἐν λ. ἐχέτλη.

8) 1, 36, 1.

ταῖς ναυσὶ δράκων, περὶ οὗ ἔχρησεν ὁ θεὸς¹⁾ τοῖς Ἀθηναίοις ὅτι οὗτος ἦτο ὁ ἥρωας Κυχρέως.

Ἡ τῶν ἐγγχωρίων ἡρώων προστασία δὲν περιωρίζετο ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς πόλεως καὶ χώρας, ἀλλὰ καὶ ἐκτὸς ταύτης ὅπου ἂν ὑπῆρχον ἄνδρες ἢ στρατοὶ αὐτῆς. Τούτου ἕνεκα, ὅπως οὗτοι ὡς βεβαιότεροι ἐν τούτῳ, ἐλάμβανον ἐν ταῖς στρατείαις μεθ' ἑαυτῶν τὰ ἀγάλματα ἢ σύμβολα τῶν ἡρώων τούτων. Τοῦτο ἐποίουν ἄνωθεν καὶ ἐξ ἀρχῆς κατὰ θρησκευτικὸν ἔθος οἱ Λακεδαιμόνιοι, λαμβάνοντες ἐν ταῖς στρατείαις μεθ' ἑαυτῶν τὰ ἀνωτέρω²⁾ περιγραφέντα σύμβολα τῶν Διοσκούρων, ἃ οὗτοι δόκανα ἐκάλουν. Ὅτε ὅμως ἐδιχονόησαν οἱ τῶν Λακεδαιμονίων βασιλεῖς, στρατεύοντες εὐθύς μετὰ τὴν κατάλυσιν τῆς τῶν Πεισιστρατιδῶν ἀρχῆς ἐπὶ τὴν Ἀττικὴν τὸ τέταρτον καθ' Ἡρόδοτον³⁾, τότε ἐνομοθέτησαν μόνον εἰς τῶν βασιλέων καὶ εἰς τῶν Διοσκούρων νὰ ἐξέρχεται εἰς ἐκστρατείαν, τῶν ἐτέρων ἐν Σπάρτῃ μενόντων⁴⁾.

Ὡσαύτως καὶ οἱ Ἐπιζεφύριοι Λοκροὶ ἐξερχόμενοι εἰς μάχας ἄφιναν κενὴν ἐν τῷ στρατῷ θέσιν διὰ τὸν ἥρωα Αἴαντα τὸν Ὀϊλέως, ὅστις ἦτο συγγενὴς αὐτῶν ἐκ τῆς μητροπόλεως κατὰ τὰ παρὰ Πausανίου⁵⁾ καὶ Κόνωνος⁶⁾ περὶ τούτου λεγόμενα, καθ' ἃ καὶ ἀποδείξεις τῆς παρουσίας αὐτοῦ ὡς προμάχου ἐφέροντο ὑπὸ τῶν Λοκρῶν.

1) Ὁ θεὸς οὗτος εἶναι ὁ ἐν Δελφοῖς, ὃν ἐν θρησκευτικαῖς ἀπορίαις ἡρώτων οἱ Ἕλληνες, καθ' ἃ εἶπομεν ἐν ἄλλῃ ἡμῶν διατριβῇ ἐν Ἀθηναίου τόμῳ α' σελ. 139 καὶ ἰδίως 149, 18.

2) Ἐν σελ. 284 τοῦ γ' τόμου τοῦ Ἀθηναίου.

3) Ἐν βιβλ. 5, 76.

4) Πόσον ἰσχυρὸν καὶ σύνηθες ἦτο τοῖς Σπικριάταις τὸ θρησκευτικὸν τοῦτο ἔθος μαυθάνομεν παρὰ Πολυαίνου ἐν τοῖς στρατηγ. 1, 41 καὶ 2, 31, 4.

5) Ἐν βιβλ. 3, 19, 14.

6) Ἐν διηγήσει 18. «Λοκροὶ μαχόμενοι, ἐπεὶ συγγενὴς αὐτοῖς Αἴας ἦν, ἐν τῇ παρατάξει χώραν κενὴν ἐῷσιν, ὡς δῆθεν Αἴας ἐν αὐτῇ παρατάττειτο. Παρατεταγμένων οὖν ἐν τῇ πρὸς Κροτωνιάτας μάχῃ, Αὐτολέων Κροτωνιάτης ἠβουλήθη διὰ τοῦ διαλείποντος διεκπεσεῖν μέρος καὶ

Ἔτι δὲ καὶ αὐτὰ τὰ ἀγάλματα τῶν προμάχων καὶ πολιούχων θεῶν καὶ ἡρώων παρεχωροῦντο ἐν καιρῷ κινδύνου τοῖς αἰτοῦσι φίλοις, ὅπως ἔχωσιν οὗτοι τὴν ἀπ' αὐτῶν ἐπικουρίαν. Οἱ Αἰγινῆται, ὡς εἶδομεν ἀνωτέρω, ἔδωκαν τοῖς Ἑλλήσι πρὸ τῆς ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχίας τὰ τῶν Αἰακιδῶν¹⁾, μεθ' ὧν τὴν ἔλευσιν συνήθη ἡ ναυμαχία καὶ ἐπῆλθεν ἡ τῶν Ἑλλήνων νίκη. Καὶ οἱ Θεβαῖοι μετὰ τοῦτο αἰτοῦσι κατὰ χρησμὸν παρὰ τῶν αὐτῶν Αἰγινητῶν τὰ αὐτὰ ἐπὶ τῷ αὐτῷ σκοπῷ· ἀλλ' ἐπειδὴ ἀπέτυχον ἐν τῷ πρὸς Ἀθηναίους πολέμῳ, ἐζητήσαντο καὶ ἀνθρωπίνην ἐπικουρίαν παρὰ τῶν Αἰγινητῶν, ἧς καὶ ἔτυχον εὐκόλως διὰ παλαιὸν πρὸς τοὺς Ἀθηναίους μῖσος ἕνεκα τῆς ἐξῆς θρησκευτικῆς αἰτίας. Κατὰ τὴν περὶ ταύτης μακρὰν τοῦ Ἡροδότου²⁾ ἀφήγησιν πάσχοντες οἱ Ἐπιδαύριοι ἐξ ἀφορίας τῆς γῆς, ἠρώτησαν τὸν ἐν Δελφοῖς θεόν, οὗτος δὲ εἶπεν αὐτοῖς νὰ κατασκευάσωσι ἀγάλματα ἐκ ξύλου ἡμέρου ἐλαίας τῆς Δαμίας καὶ Αὐξησίας³⁾. Ἐπειδὴ διὰ ταῦτα μόνον ἐν Ἀθήναις ὑπῆρχε τοιοῦτο ξύλον, οἱ Ἐπιδαύριοι αἰτήσαντες ἔλαβον παρὰ τῶν Ἀθηναίων ἐπὶ τῇ συνθήκῃ νὰ τελῶσι κατ' ἔτος ἱερὰ τῇ πολιάδι Ἀθηναῖ καὶ τῷ Ἐρεχθεῖ, ἃ καὶ ἐτέλουν οὗτοι τακτικῶς ἐφ' ὅσον εἶχον παρ' ἑαυτοῖς τὰ ἀγάλματα. Ἀλλ' ὅτε ὑπερον οἱ Αἰγινῆται ἰσχυροὶ γενόμενοι καὶ ἀπὸ τῶν Ἐπιδαυρίων, οἷς τέως ὑπήκουον, ἀποστάντες ἀφῆρπασαν τὰ ἀγάλματα, ὅπως αὐτοὶ ἔχωσιν τὴν ἀπ' αὐτῶν προστασίαν, καὶ ἴδρυσαν ἐν

κυκλώσασθαι τοὺς πολεμίους. Τρωθεὶς δ' ὑπὸ φάσματος τὸν μηρόν, ἀπετράπη καὶ ἐσφακέλιζεν, ἕως ἂν κατὰ χρησμὸν εἰς τὴν ἐν Πόντῳ Ἀχιλλεῖον νῆσον (ἔστι δ' αὕτη παραπλεύσαντος τὸν Ἰστρον ὑπὲρ τῆς Ταυρικῆς) ἐκείσε πρᾶγεγονῶς καὶ τοὺς τε ἄλλους ἡρώας ἐκμειλιζάμενος, μάλιστα δὲ τὴν Αἴαντος τοῦ Λοκροῦ ψυχὴν, ἰάθη.

1) Ἡροδ. 8, 83.

2) Ὁ αὐτὸς 5, 80 κ' ἐ.

3) Εἰσὶν ἐπίθετα τὸ μὲν τῆς Δήμητρος τὸ δὲ τῆς Κόρης, αἵτινες παρὰ Τεγεαταῖς καρποφόροι ἐκαλοῦντο κατὰ Πaus. 8, 53, 4, παρ' ἄλλοις θεσμοφόροι. Ἐπειδὴ δὲ ἡ τῆς γῆς ἀφορία ἐπιστεύετο ὅτι προήρχετο ἀπὸ τῆς ὀργῆς τῶν θεῶν τούτων, τὸ μαντεῖον διέταξε νὰ ἐξιλεώσωσιν αὐτὰς διὰ τῆς ἰδρύσεως ἀγαλμάτων καὶ ἰδίας λατρείας. Αἱ αὐταὶ μὲν τὰ αὐτὰ ὀνόματα ἐλατρεύοντο καὶ ἐν Τροιζῆνι κατὰ Πaus. 2, 32.

Αἰγίνῃ, τελοῦντες αὐτοῖς ἀντὶ τῶν Ἐπιδαυρίων τακτικῶς τὰ νενομισμένα, οἱ Ἀθηναῖοι, ἐκλαβόντες τὴν ἀπὸ τῶν Ἐπιδαυρίων ἔλλειψιν τῶν ἱερῶν ὕβριν ἑαυτῶν καὶ τῶν ἰδίων θεῶν, καὶ φοβούμενοι μὴ διὰ τὴν ἔλλειψιν ταύτην παροργισθῶσιν οἱ θεοί, ἠτήσαντο παρὰ τῶν Αἰγινητῶν τὰ ἀγάλματα, καὶ μὴ λαβόντες ἐπεμψαν στόλον καὶ ἄνδρας ἵνα λάβωσιν αὐτὰ διὰ τῆς βίας ὡς αὐτοῖς ἀνήκοντα ἕνεκα τῶν ξύλων. Ἐπειδὴ δὲ δὲν ἠδύναντο οὗτοι ν' ἀνασπάσωσιν ἀπὸ τῶν βάρων καὶ νὰ εἰσβιβάσωσιν εἰς τὰ πλοῖα, δέσαντες σχοινία εἴλκον αὐτὰ· ἀλλὰ τότε ἐγένετο βροντὴ καὶ μετὰ τῆς βροντῆς σεισμός, καὶ οἱ ἔλκοντες ἐξέστησαν τῶν φρενῶν καὶ ἔκτειναν ἀλλήλους ὡς πολεμίους, ἐνὸς μόνον σωθέντος τοῦ κομίσαντος εἰς Ἀθήνας τὴν ἀγγελίαν τῆς συμφορᾶς ταύτης, ὃν αἱ γυναῖκες τῶν φονευθέντων ἐφόνευσαν τρυπῶσαι αὐτὸν μετὰς περόνας τῶν ἱματίων· οὗ ἕνεκα οἱ Ἀθηναῖοι μετήλλαξαν τὴν τῶν γυναικῶν τῶν ἐσθῆτα.

Ἡ τῶν πολιούχων θεῶν καὶ ἡρώων προστασία καὶ βοήθεια ἐξετείνεται οὐ μόνον εἰς πόλεις ὅλας καὶ γένη καὶ φυλάς, ἀλλὰ καὶ εἰς οἰκίας καὶ εἰς πρόσωπα ἀπλῶς. Ἐπειδὴ δὲ, καθὰ ἀνωτέρω εἶπομεν, τὰ ἀγάλματα τούτων ἦσαν οἱ ἐπὶ τῆς γῆς ὄρατοὶ ἀντιπρόσωποι αὐτῶν καὶ τὰ ὄργανα δι' ὧν οὗτοι ἐδήλουν τὴν ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων ἐνέργειάν των, πάντες δὲ ἤθελον νὰ ἔχωσιν ὅσον πλησιέστερον τοὺς προστάτας θεοὺς, ἐντεῦθεν ἐξηγεῖται διατί οὐ μόνον ἐν παντὶ οἴκῳ ὑπῆρχον τὰ τῶν θεῶν τούτων καὶ τῶν λοιπῶν, ὅσοι εἶχον οἰανδήποτε σχέσιν πρὸς τοὺς ἐν τῷ οἴκῳ, ἀγάλματα, ἀλλὰ καὶ πᾶς ἄνθρωπος εὐσεβῆς ἔφερε παρ' ἑαυτῷ, ὡς φυλακτήριον, τὸ τοῦ θεοῦ ἄγαλμα ἢ σύμβολόν τι αὐτοῦ. Διὰ τὸν αὐτὸν δὲ λόγον καὶ ἐν τῷ τάφῳ ἐτίθετο παρὰ τῷ νεκρῷ ἀγαλμάτιον τοῦ προστάτου θεοῦ, ἢ καὶ ἄλλων σχέσιν ἐχόντων εἴτε ὡς πατρῶων εἴτε ὡς γενεθλίων καὶ ἐφροστίων θεῶν τούτου, ὅπως καὶ μετὰ θάνατον φρουρῶσι καὶ φυλάττωσιν αὐτόν. Ἐντεῦθεν ἀνευρίσκομεν ἐν τοῖς ἐξορυττομένοις πανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος ἀρχαίοις τάφοις μέγα πλῆθος θείων εἰδωλίων ἐκ ποικίλης ὕλης κατασκευασμένων.

Ἐντεῦθεν καὶ μεγάλοι ἄνδρες, ἄλλως τε ἀπηλλαγμένοι δεισιδαιμονίας, ἔφερον παρ' ἑαυτοῖς ἀγάλματα θεῶν, οὓς προστάτας καὶ σωτῆρας αὐτῶν ἐνόμιζον, ὡς ὁ Σύλλας κατὰ Πλούταρχον¹⁾ εἶχε παρ' αὐτῷ χρυσοῦν ἀγάλματιον τοῦ Ἀπόλλωνος, ἐκ Δελφῶν λαβὼν αὐτὸ, ὅπερ κατεφίλει καὶ ἐθεράπευε πάντοτε, μάλιστα δὲ πρὸ τῶν μαχῶν, πιστεύων ὅτι τῇ προστασίᾳ καὶ ἀρωγῇ αὐτοῦ ἦρθη μέγας καὶ λαμπρὸς διὰ πολλῶν ἀγώνων.

Κατὰ τὸν Εὐριπίδην²⁾ προσεῖραπτον αἱ τῶν Ἀθηναίων γυναῖκες εἰς τὸ ἱμάτιον παντὸς νεογεννήτου παιδὸς γοργόνειον μετὰ ὄφρων χρυσοκεντήτων κατ' ἐντολὴν δῆθεν ἢ μίμησιν αὐτῆς τῆς Ἀθηνᾶς εἰς φύλαξιν τοῦ παιδὸς, ὡς ἀποτρόπαιον παντὸς κακοῦ ἀπ' αὐτοῦ· διότι αὐτὴ ἡ Ἀθηνᾶ, θέσασα ἐν κύστη τὸν θετὸν αὐτῆς υἱὸν Ἐριχθόνιον, ἔθηκε παρ' αὐτῷ καὶ δράκοντα φύλακα τοῦ παιδὸς καὶ παρέδωκε τῇ Πανδρόσῳ³⁾).

Ἐπειδὴ δὲ οὐ μόνον ὡς πεπληρωμένα ἐκ τῆς τῶν θεῶν χάριτος ἐπιστεύοντο τὰ τῆς λατρείας ἀγάλματα, ὡς ἀνωτέρω εἶπομεν, ἀλλὰ καὶ ὡς ζῶντα καὶ αἰσθανόμενα⁴⁾, προσεῖχον διὰ τοῦτο οἱ πιστοὶ ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων, ἵνα μὴ ἐνώπιον αὐτῶν μηδὲν ἄτοπον καὶ αἰσχρὸν καὶ ἀδίκον τελεῖται, ὅπερ ἠδύνατο νὰ διεγείρη τὴν ἀποστροφὴν καὶ ἀγανάκτησιν τοῦ θεοῦ καὶ νὰ μιάνη τὸν ἱερὸν αὐτοῦ χώρον· διότι, ἂν ποτε ἐγίνετο τοιοῦτό τι, εὐθύς ὁ θεὸς ἐδήλου διὰ τοῦ ἀγάλματος αὐτοῦ τὴν κατὰ τούτων ἀποστροφὴν καὶ ἀγανάκτησίν του, ὕστερον δὲ ἔπεμπε καὶ ποινὰς βαρείας κατὰ τῶν ἐκτελεσάντων τὰ τοιαῦτα. Ἐντεῦθεν φέρονται παρὰ τοῖς ἀρχαίοις πολλὰ θαύματα τῶν πολιούχων θεῶν καὶ ἡρώων, ἐξ ὧν εἰσι καὶ τὰ ἐξῆς.

Ὁ Λυκόφρων⁵⁾ φέρει ὅτι ἡ ἐν Τροίᾳ Ἀθηνᾶ, ἐν ᾧ χρόνῳ ἐγί-

1) Ἐν βίῳ Σύλλ. 29 καὶ Val. Max. 1, 2, 3.

2) Ἐν Ἰωνί 1435.

3) Ἀπολλοδ. 3, 14, 16. Πρλ. καὶ ὅσα ἀνωτέρω περὶ τῶν δρακόντων τούτων ἐσημειώσαμεν ἐν σελ. 60 σημ. 1.

4) Πλούταρχ. περὶ τοῦ μὴ χρᾶν ἔμμετρα τὴν Πυθίαν κεφ. 8.

5) Ἀλεξάνδρα 361 καὶ σχολ.

νετο πρὸ αὐτῆς ὁ φόνος τοῦ Πριάμου ἔστρεψε πρὸς τὴν ὄροφὴν τοὺς ὀφθαλμούς, ἵνα μὴ βλέπη τὰ γινόμενα· καὶ ὅτε Λῆας ὁ Ὀϊλέως παρεβίασε τὴν ἱέρειαν Κασσάνδραν, ἔκλεισε τοὺς ὀφθαλμούς. Ἐντεῦθεν ἐξήγουν οἱ ὕστερον τὸ ἡμίκλειστον τῶν ὀφθαλμῶν ἐν τοῖς ἀρχαίοις τούτοις ἀγάλμασιν, ἃ κατὰ μίμησιν τοῦ ἐν Τροίᾳ τῆς Ἀθηνᾶς ἐγένοντο ὕστερον καὶ ἐπεδεικνύοντο ἐν τισὶ πόλεσι τῆς Ἑλλάδος καὶ Ἰταλίας, ὡς διηγεῖται ὁ Στράβων¹⁾).

Ἡ παρ' Εὐριπίδην²⁾ Ἰφιγένεια λέγει σύμφωνα τῇ τῶν ἀρχαίων δόξῃ ὅτι τὸ ἀγαλμα τῆς ἐν Ταύροις Ἀρτέμιδος ἔκλεισε τοὺς ὀφθαλμούς καὶ ἐστράφη ἀπὸ τῶν βάθρων αὐτοῦ, ὅτε προσῆλθεν ὁ Ὀρέστης, ὃς ἦτο μιαρὸς ἐκ τοῦ αἵματος τῆς μητρός του Κλυταιμνήστρας.

Ὁ δὲ Αἰλιανός³⁾ φέρει τὸ διήγημα, ὅτι οἱ Συβαρίται ἐν στάσει τινὶ ἐπιπεσόντες κατὰ κιθαρῳδοῦ, εἰς τὸν βωμὸν τῆς Ἥρας καταφυγόντος ἐπὶ σωτηρίᾳ, ἐφόνευσαν αὐτὸν τε καὶ ἄλλους, καὶ ὅτι ὕστερον ἀνέβρυσεν ἐν τῷ τῆς Ἥρας ναῷ αἷμα ἐν εἴδει πηγῆς ἀενάου, καὶ ὅτι ἐρωτήσαντες τὸν ἐν Δελφοῖς θεὸν περὶ τοῦ πρακτέου, ἔλαβον τὸν παρ' Αἰλιανῷ φοβερόν χρησμὸν, μεθ' ὃν ἐπῆλθε βαρεῖα ἢ τῆς θεοῦ δίκη· διότι μετ' οὐ πολὺ ἠττήθησαν κατὰ κράτος ὑπὸ τῶν Κροτωνιατῶν⁴⁾ καὶ ἡ πόλις αὐτῶν ἠφανίσθη διὰ τὸ ἀσεβήματα τοῦτο. Ἄλλως διηγεῖται τὰ τοῦ ἀσεβήματος τούτου ὁ Ἀθήναιος⁵⁾, συμφωνῶν ὅμως τῷ Αἰλιανῷ ὅτι ἡ τιμωρία ἐπῆλθεν ἐνεκα τῆς πρὸς τοὺς θεοὺς ἀσεβείας τῶν⁶⁾ ἐνώπιον ἀγάλματος τῆς θεᾶς, ἧς τὸ ἀγαλμα ἀπεστράφη ἐπὶ τοῖς φόνοις, καὶ αὐτὴ ἐφάνη αὐτοῖς κατ' ὄναρ ἐν τῇ ἀγορᾷ ἐμοῦσα χολήν.

Ὁ Κάμιλλος, ἐκπορθήσας τὴν τῶν Οὐπίων πόλιν, καὶ θέλων

1) Ἐν βιβλ. ζ' σ. 264. Πλείων ἐν Ἀθηναίου τόμῳ γ' σ. 288 σημ. 1.

2) Ἐν Ταύροις 1165 κ. ε.

3) Ἐν ποικ. ἱστορ. 3, 43 καὶ σημ. Περιζωνίου.

4) Ἡροδ. 5, 44. Διοδ. 12, 9.

5) Ἐν βιβλ. 12, σελ. 522.

6) Φόνος ὅμως ἀκουσίως γινόμενος οὐδὲν ἔπεδάρυνε τὸν πράξαντα ἐκ μέρους τοῦ θεοῦ, ὡς ἄλλο διήγημα παρὰ τῷ αὐτῷ Αἰλιανῷ (12, 44) μαρτυρεῖ.

κατ' ἔθος ῥωμαϊκὸν καὶ ἑλληνικὸν συνάμα νὰ μεταφέρῃ, ὡς πρὸ τοῦ πολέμου εἶχεν ὑποσχεθῆ, εἰς Ῥώμην τὸ ἄγαλμα τῆς προστάτιδος τῆς πόλεως ταύτης Ἡρας, ὅπως ἡ προστασία καὶ εὐνοια ταύτης μεταστραφῆ πρὸς τὴν τῶν Ῥωμαίων πόλιν, ἔθυσσε καὶ πύχθη εὐμενῆ γενέσθαι τὴν θεὰν σύνοικον τοῖς λαχοῦσι τὴν Ῥώμην θεοῖς, τὸ ἄγαλμα εἶπεν ὅτι καὶ βούλεται καὶ συναινεῖ. Τοῦτο οὕτω διηγούμενος ὁ εὐσεβῆς Πλούταρχος¹⁾ ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν ῥωμαῖον ἱστορικὸν Λίβιον²⁾, λέγοντα ὅτι οὐχὶ τὸ ἄγαλμα, ἀλλὰ τινες τῶν παρόντων ἀπεκρίθησαν εἰς τὴν γενομένην ἐρώτησιν *Vis ne Romam ipe, Juno?*, εἰπόντες ὅτι καὶ βούλεται καὶ συγκαταίνει καὶ συνακολουθεῖ προθύμως, προσθέτει ὅτι κοί ἰσχυρίζομενοι καὶ τῷ παραδόξῳ βοηθοῦντες, μεγίστην μὲν ἔχουσι συνήγορον τὴν τύχην τῆς πόλεως, ἣν ἀπὸ μικρᾶς καὶ καταφρονουμένης ἀρχῆς ἐπὶ μέγα δόξης καὶ δυνάμειως προελθεῖν δίχα θεοῦ, πολλαῖς καὶ μεγάλαις ἐπιφανείαις ἐκάστοτε συμπρόντος, ἀμήχανον. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ συνάγουσιν ὁμοειδῆ τινα, τοῦτο μὲν ἰδρῶτας ἀγαλμάτων πολλάκις ἐκχυθέντας, τοῦτο δὲ στεναγμούς ἀκουσθέντας, ἀποστροφᾶς τε δεικνύντες, καὶ καταμύσεις ξοάνων, ἃς ἱστορήκασιν οὐκ ὀλίγοι τῶν πρότερον». Μεθ' αὐτοῦ ἐπάγει καὶ τὴν ἑαυτοῦ περὶ τῶν τοιούτων θαυμάτων δόξαν, ἀπολλὰ τῶν καθ' ἡμᾶς ἀκηκόότες ἀνθρώπων λέγειν ἔχομεν ἄξιον θαύματος, ὧν οὐκ ἂν τις εἰκῆ καταφρονήσειεν. Ἀλλὰ τοῖς τοιούτοις καὶ τὸ πιστεύειν σφόδρα καὶ τὸ λίαν ἀπιστεῖν ἐπισφαλές ἐστι διὰ τὴν ἀνθρωπίνην ἀσθένειαν, ὅρον οὐκ ἔχουσαν, οὐδὲ κρατοῦσαν αὐτῆς, ἀλλ' ἐκφερομένην ὅπου μὲν εἰς δεισιδαιμονίαν καὶ τύφον, ὅπου δ' εἰς ὀλιγωρίαν τῶν θείων καὶ περιφρόνησιν. Ἡ δ' εὐλάβεια καὶ τὸ μηδὲν ἄγαν, ἄριστον».

Ἔτερον θαῦμα τῶν πολιούχων θεῶν ὑπὲρ τῆς ὑπ' αὐτῶν προστατευομένης πόλεως φέρει ὁ Ἀλικαρνασσεὺς Διονύσιος³⁾. Κτίσας

1) Ἐν τῷ Καμύλλου βίῳ κεφ. 6. πρβ. Διον. ἐν β. ἀρχ. 13, 2.

2) Ἐν βιβλ. 5, 22. ἔνθα περιγράφονται καὶ τὰ τῆς συνήθους ἱεροτελεστίας ἐν τοιαύταις περιστάσεσι κατὰ τὴν μεταφορὰν τῶν ἀγαλμάτων.

3) Ἐν ῥωμ. ἀρχ. 1, 67.

ὁ τοῦ Αἰνείου υἱὸς Ἀσκάνιος τὴν Ἀλβαν Λόγγαν, ἀπεπειράθη νὰ μεταγάγῃ ἀπὸ Λαυινίου εἰς τὴν νέαν πόλιν τοὺς πατρώους θεοὺς, οὓς ὁ Αἰνεῖας ἤγαγεν ἐκ Τροίας· καὶ δὴ κομίσας τούτους κατέθηκεν εἰς τὸν αὐτοῖς κτισθέντα νέον ναόν· ἀλλὰ αὐτὴν ἐπιούσαν νύκτα κεκλεισμένων τέως μάλιστα τῶν θυρῶν καὶ οὐδὲν παθόντων οὔτε περιβόλων οὔτε ὀροφῶν, διαμείψαντα τὰ βρέτη τὴν στάσιν ἐπὶ τῶν ἀρχαίων εὐρεθῆναι κείμενα βάθρων· μετακομισθέντα δὲ αὖθις ἐκ τοῦ Λαυινίου σὺν ἰκεσίαις καὶ θυσίαις ἀρεστηρίοις, εἰς τὸ αὐτὸ χωρίον ὁμοίως ἀνελθεῖν». Ἀπορούντων δὲ τῶν ἀνθρώπων περὶ τοῦ πρακτέου, διότι οὔτε νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὴν παλαιὰν πόλιν ἤθελον, οὔτε νὰ οἰκῶσι μακρὰν τῶν πατρῶων θεῶν, τέλος ἐνεκρίθη ἡ γνώμη, «τὰ μὲν ἔδη κατὰ χώραν ἐάσαι μένειν, ἄνδρας δὲ τοὺς ἐπιμεληθησομένους αὐτῶν ἐκ τῆς Ἀλβας εἰς τὸ Λαυίνιον αὖθις ἐποίκους μεταγαγεῖν. Καὶ ἐγένοντο οἱ πεμφθέντες ἑξακόσιοι μελεδωνοὶ τῶν ἱερῶν, αὐτοῖς μεταναστάντες ἐφεστίοις . . . Τοὺς θεοὺς τούτους Ῥωμαῖοι μὲν Πενάτας καλοῦσιν, οἱ δ' ἐξερμηνεύοντες εἰς τὴν ἐλλάδα γλῶσσαν τοῦνομα, οἱ μὲν πατρώους ἀποφαίνουσιν, οἱ δὲ γενεθλίους, εἰσὶ δ' οἱ κτησίους, ἄλλοι δὲ μυχίους ἀποκαλοῦσιν, οἱ δ' Ἑρκίους. Ἔοικε δ' ἕκαστος τούτων κατὰ τινος τῶν συμβεβηκότων αὐτοῖς ποιῆσθαι τὴν ἐπίκλησιν· κινδυνεύουσι δὲ οὐ τὸ αὐτὸ πάντες, ὅμως γέπως τὸ αὐτὸ λέγειν».

Ὁ εὐσεβῆς Διόδωρος¹⁾ ὁ Σικελιώτης ἐν τῇ μακρᾷ περιγραφῇ τοῦ ἱεροῦ πολέμου, ὃν προεκάλεσεν ἡ ἀσεβῆς ἔφεσις τῶν Φωκέων ἵνα διαρπάσῃ τοὺς ἐν τῷ ἱερῷ τῶν Δελφῶν θησαυροὺς, προτάσσει τὰ σημεῖα ἃ ὁ Θεὸς ἐπεμψεν, ὅπως ἀποτρέψῃ αὐτοὺς ἀπὸ τῶν ἀθεμίτων προθέσεων, καὶ ἐν τέλει τῆς ἀφηγήσεως ἐπάγει²⁾ καὶ τὰς ποινὰς, ἃς ὁ θεὸς ἐπέβαλε βαρείας πᾶσι τοῖς ἀσεβήσασιν εἰς τὸν ναὸν αὐτοῦ καὶ εἰς τοὺς ἱερεῖς καὶ εἰς πάντας τοὺς Δελφοὺς, οἵτινες ἦσαν ἱεροὶ καὶ ἀπαραβίαστοι διὰ παντὸς τοῦ προτέρου χρόνου ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως τοῦ χρηστηρίου.

Κατὰ τὸν αὐτὸν Διόδωρον³⁾ μικρὸν πρὸ τῆς ὑπὸ Ἀλεξάνδρου

1) Ἐν βιβλ. 16, 23 κ. ἐ.

2) Ἐν βιβλ. 16, 61.

3) Ἐν βιβλ. 17, 10.

καταστροφῆς τῶν Θεῶν ἐδήλωσαν οἱ θεοὶ τοῖς Θεβαίοις διὰ πολλῶν σημείων τὴν μέλλουσαν αὐτῶν μεγάλην συμφορὰν, ἂν μὴ προλάβωσι τὴν διάλυσιν τῆς διαφορᾶς διὰ μέσων ἀσφαλεστέρων· διότι ἐν τῷ τῆς Δήμητρος ἱερῷ λεπτόν ἀράχνης ὑφασμά τι διαπεπετασμένον ὤφθη, τὸ μέγεθος ἔχον ἱματίου, κύκλῳ δὲ Ἴριν περιφαῖνον, ὁμοίαν τῇ κατ' οὐρανόν· οἱ δὲ κατὰ τὴν ἀγορὰν ἀνδριάντες ἐφάνησαν ἰδρωτὰς ἀφιέντες καὶ μεστοὶ σταλαγμῶν μεγάλων· καὶ ναὸς τις ὑπὸ Θεβαίων ἐν Δελφοῖς ἰδρυθεὶς ἐφάνη ἡματωμένην ἔχων τὴν ὄροφὴν, καὶ ἄλλα πλὴν τούτων πολλά. Ἄλλ' οἱ Θεβαῖοι μὴ θελήσαντες νὰ ὑπακούσωσι τοῖς θεοῖς, ἠττήθησαν ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἐξηκδραποδίσθησαν καὶ ἡ πόλις αὐτῶν κατεσκάφη.

Ὡσαύτως καὶ ὁ ἐν Δελφοῖς θεὸς προσῆπε τοῖς ἐρωτῶσιν Ἀθηναίοις περὶ τῆς ἀπὸ τῶν εἰσβαλόντων Περσῶν σωτηρίας νὰ καταφύγωσιν εἰς ξύλινα τεῖχη, διότι δὲν δύναται ἡ Παλλάς νὰ ἐξιλεώσῃ τὸν Ὀλύμπιον Δία νὰ σώσῃ ἄλλως τοὺς Ἀθηναίους ἀπὸ τοῦ ἐπικειμένου αὐτοῖς μεγάλου κινδύνου, ὃς προεδηλώθη κατὰ τὸν δόξεντα χρησμὸν διὰ πολλοῦ ῥέοντος ἰδρωτὸς τῶν ναῶν καὶ τῶν ἐκ δειμάτος παλμῶν αὐτῶν καὶ διὰ τοῦ ἐν τοῖς ἀκροτάτοις ὀρόφοις ἐκχυθέντος αἵματος. Καὶ ὅσοι μὲν τῶν Ἀθηναίων ὑπακούσαντες τῷ θεῷ κατέφυγον εἰς τὰ ξύλινα τεῖχη, εἰς τὰς ναῦς δηλαδὴ, ἐνίκησαν καὶ ἐσώθησαν, οἱ δὲ μὴ νοήσαντες καλῶς τὴν ἔννοιαν τοῦ θεοῦ καὶ ἐγκλεισθέντες ἐν ξυλίνοις τείχεσι ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως, ἐξεπολιορκήθησαν καὶ ἠχμαλωτίσθησαν ὑπὸ τῶν Περσῶν¹⁾.

Τοῖς αὐτοῖς Ἀθηναίοις, ἐξευτελισθεῖσιν ἐν ταῖς πρὸς Δημήτριον τὸν Πολιορκητὴν κολακείαις, καθ' ὃν τρόπον ὁ Πλούταρχος²⁾ καὶ ὁ Ἀθήναιος³⁾ περιγράφουσι, ἐδήλωσε τὸ θεῖον τὴν πρὸς αὐτοὺς δυσμένειαν, διότι ὁ τῆς Ἀθηνᾶς πέπλος, ἐν ᾧ ἐνέγραψαν μετὰ τοῦ Διὸς καὶ τῆς Ἀθηνᾶς καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ Δημητρίου καὶ Ἀντι-

1) Ἡροδ. 7, 140.

2) Ἐν βίῳ Δημ. 10.

3) Ἐν βιβλ. 6, 253.

γόνου, ἀμέσος ἐρράγη πεμπόμενος διὰ τοῦ Κεραμεικοῦ, θυέλλης ἐμπεσοῦσης· περὶ δὲ τοὺς βωμοὺς τοὺς ἐκείνων ἐξήνθησεν ἡ γῆ κύκλῳ πολὺ κώνειον, ἄλλως μὴδὲ τῆς χώρας πολλαχοῦ φυόμενον. Τῇ δὲ ἡμέρᾳ ἣ τὰ Διονύσια ἐγίνετο τὴν πομπὴν κατέλυσαν, ἰσχυρῶν πάγων γενομένων παρ' ὦραν καὶ πάχνης βαθείας πεσοῦσης, οὐ μόνον ἀμπέλους καὶ συκᾶς ἀπάσας ἀπέκαυσε τὸ ψῦχος, ἀλλὰ καὶ τοῦ σίτου τὸ πλεῖστον κατέφθειρεν ἐν χλόῃ».

ΕΥΘ. ΚΑΣΤΟΡΧΗΣ.

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΤΕΛΕΥΤΑΙΟΥ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΥ ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΑΤΟΣ
ΤΟΥ ΚΥΡΙΟΥ Θ. Π. ΡΟΔΟΚΑΝΑΚΗ.

Τῇ 18 ματου, ἡμέρα κυριακῆ, ἀνεγνώσθη ἐν τῇ μεγάλῃ τοῦ Πανεπιστημίου αἰθούσῃ παρὰ τοῦ καθηγητοῦ κ. Εὐθ. Καστόρχη ἐνώπιον πολλοῦ καὶ ἐκλεκτοῦ ἀκροατηρίου ἡ ἐπομένη ἔκθεσις περὶ τοῦ φιλολογικοῦ διαγωνίσματος, ὃ πρὸ δεκαπέντε ἐτῶν συντηρεῖ γενναιοφρόνως ὁ ἐν Ὀδησσῷ κύριος Θεόδωρος Π. Ροδοκανάκης.

Ἡ ἐπὶ τοῦ διαγωνίσματος τούτου μόνιμοι ἐπιτροπεῖα, συνισταμένη ἐκ τῶν τοῦ Πανεπιστημίου καθηγητῶν κκ. Φιλίππου Ἰωάννου, Στ. Α. Κουμανούδη καὶ Εὐθ. Καστόρχη, ἔθηκε πρὸ ἐτῶν ὡς τελευταῖον διαγωνισμοῦ θέμα τῆν καθ' Ὁμηρον θεολογίαν καὶ λατρείαν τοῦ θεοῦ. Ἐκ δὲ τῶν τριῶν διαγωνισθέντων πρὸς λύσιν τοῦ θέματος τούτου ἐπηρέθη ὑπὸ τῶν ἀγωνοδικῶν εἰς, λαβὼν καὶ 500 δραχμὰς, ἐβραβεύθη δὲ ἕτερος, εἰς ὃν ἀπεδόθη ὁ τῆς νίκης στέφανος καὶ 1500 δραχμαί. Μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τῆς ἐκθέσεως ἀποσφραγίσας κατὰ τὰ εἰθισμένα ὁ Πρύτασις τὸ δελτίον, ἐν ᾧ ἦτο γεγραμμένον τὸ ὄνομα τοῦ νικῆσαντος, ἀνεφώνησεν ὅτι οὗτος εἶναι ὁ ἐκ Μακεδονίας Γεώργιος Κωνσταντινίδης, φοιτητὴς ἐν Μονάχῳ, ὃν ἐπευφήμησε τὸ ἀκροατήριον διὰ παρατεταμένων χειροκροτήσεων.

Ἀπὸ τῆς ἀναγεννήσεως τῶν γραμμάτων πλεῖστοι τῶν τῆς ἐσπερίας Εὐρώπης σοφῶν ἀνεζήτησαν τὰς τῶν Ἑλλήνων ἀρχαιοτάτας γνώσεις καὶ δοξασίας περὶ τῆς αὐτῶν μυθολογίας καὶ θρησκείας, καὶ ὑπὸ πολλὰς ἐξετάζοντες αὐτὰς ἐπόψεις, ἀνεῦρον ἐν τῇ ἀλληγορικῇ ἢ μυθολογικῇ αὐτῶν δηλώσει τὴν ὑποκρυπτομένην κατ' αὐτοὺς ἀληθῆ ἔννοιαν. Καὶ ἄλλοι μὲν ἐπίστευσαν ὅτι ἐν τῇ μυθολογίᾳ τῶν Ἑλλήνων ὑποκρύπτεται ἀληθὴς ἱστορία, καὶ ὅτι οἱ μυθεύομενοι θεοὶ καὶ ἥρωες καὶ δαίμονες ἦσαν ἄνθρωποι, ἐξοχωτέρας ὅμως τῶν κοινῶν ἀνθρώπων φύσεως, οἵτινες διὰ τὰς πρὸς τὸ ἀνθρώπινον γένος εὐεργεσίας τῶν ἀπεθεώθησαν ἔπειτα ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων.

Ἄλλοι ἀνεῦρον ἐν τοῖς μύθοις κεκρυμμένας θρησκευτικὰς καὶ ἐπιστημονικὰς ἀληθείας, ἃς ὑπὸ τὸν τύπον τῶν μύθων ἐξέφρασαν οἱ τότε σοφοί, ὅπως καταστήσωσι μᾶλλον καταληπτὰς τοῖς κοινοῖς τῶν ἀνθρώπων.

Ἄλλοι ὅτι ἡ τῶν Ἑλλήνων θρησκεία, ὡς καὶ πᾶσα ἄλλη θρησκεία, προῆλθεν ἐξ ἀποπλανήσεως ἀπὸ τῆς ἀληθοῦς θρησκείας, τῆς ἐν τῇ παλαιᾷ Γραφῇ ἐκδηλουμένης.

Ἄλλοι ἀνεκάλυψαν ἐν αὐτῇ ἀστρονομικὰ καὶ μετεωρολογικὰ καὶ ἐν γένει φυσικὰ φαινόμενα, καὶ ὅτι αἱ ἐν αὐτοῖς ἐνεργοῦσαι φυσικαὶ δυνάμεις ἐξελήφθησαν παρὰ τῶν Ἑλλήνων ὡς θεοί· ὁ κεραυνὸς δηλαδὴ Ζεὺς, ἡ θάλασσα Ποσειδῶν· ὡσαύτως καὶ αἱ τῶν ἀνθρώπων πρὸς ἀλλήλους παντὸς εἶδους σχέσεις· οἷον ὁ γάμος ὡς Ἥρα, ὁ θάνατος ὡς Πλούτων κλπ.

Ἄλλοι δὲ πάλιν πάντα ταῦτα τὰ στοιχεῖα καὶ ἄλλα πρὸς τούτοις εὔρον ἐν τῇ ἑλληνικῇ μυθολογίᾳ, καὶ κατ' αὐτὰ ἀπεπειράθησαν νὰ ἐξηγήσωσι τοὺς ἑλληνικοὺς μύθους μέχρι τέλους τοῦ ἰσχυροῦ αἰῶνος. Οὐκ ὀλίγοι δὲ ἀρχαίων καὶ νεωτέρων ἠρκέσθησαν εἰς ἀπλήν ἀφήγησιν τῶν μύθων τῆς Ἑλλάδος, οὐδὲν περὶ τῆς ἐννοίας αὐτῶν ἀποπειραθέντες νὰ εἰπωσι, νομίζοντες ματαίαν ἢ ἀδύνατον τὴν εὔρεσιν ταύτην νῦν.

Σπουδαιότερον ὅμως καὶ κριτικώτερον ἠσχολήθησαν εἰς τὰ τῆς ἑλληνικῆς μυθολογίας οἱ Γερμανοὶ ἰδίως ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ παρόντος αἰῶνος· οἵτινες, φωτιζόμενοι ὑπὸ τοῦ φωτὸς τῆς ἤδη ἀρ-

ξαμένης συγκριτικῆς φιλολογίας καὶ γλωσσολογίας, καὶ ἐκ τῶν περὶ τῆς ἀρχαιοτάτης θρησκείας τῶν Ἀρίων ἐθνῶν ἤδη γνωστῶν, ἀπεπειράθησαν νὰ συνάψωσιν εἰς σύστημα ὅ,τι ὀρθὸν καὶ ὑγιὲς ἔχει ἀνακαλύψει ἡ τῶν παρελθόντων αἰῶνων μελέτη τοῦ κλάδου τούτου τῶν ἀνθρωπίνων γνώσεων. Ἐπὶ τῶν ἐξαγομένων λοιπὸν τῆς συγκριτικῆς φιλολογίας καὶ τῶν ἐρευνῶν τοῦ Κ. Ὀδοφρήδου Μυλλέρου καὶ ἄλλων ἐρειδόμενοι τελευταῖον οἱ γερμανοὶ Welcker καὶ Gerhard καὶ Preller καὶ ὁ γάλλος Maury καὶ ἄλλοι τινὲς συνέγραψαν ἴδια περὶ ἑλληνικῆς μυθολογίας πονήματα, ἀποφαινόμενοι ὅτι βᾶσις τοῦ παντὸς ἑλληνικοῦ μυθολογικοῦ συστήματος καὶ ἀρχὴ εἰσι τὰ πρῶτα ἐκεῖνα στοιχεῖα τῆς καθόλου θρησκείας τῶν Ἀρίων λαῶν, ἅτινα ὑπόστασιν ἔσχον ἐκ τῶν ἐν οὐρανῷ καὶ ἐν τῇ ἀτμοσφαίρᾳ καὶ τῶν ἐπὶ τῆς γῆς φαινομένων· διότι ταῦτα οἱ πρῶτοι ἐκεῖνοι λαοὶ ἐξέλαβον ὡς ἀπόρροϊαν καὶ ἀποτέλεσμα δυνάμεων ἀνθρωπίνης φύσεως ἢ ὁμοίας περίπου ταύτης. Ἀλλὰ περαιτέρω βαίνοντες, ἀποφαίνονται οὗτοι ὅτι οἱ Ἕλληνες ἐπὶ τῶν βάσεων τούτων ἀνέπτυξαν καὶ ἐπωκοδόμησαν κατὰ τὰς ἐμπνεύσεις τῆς ἰδίας διανοίας καὶ φαντασίας, καὶ κατὰ τὰς ἐντυπώσεις τῆς ἀτμοσφαίρας καὶ τοῦ κλίματος τῆς ἑλληνικῆς γῆς, τὸ γνωστὸν μυθολογικὸν καὶ θρησκευτικὸν σύστημα, ὅπερ αἰείποτε ὑπὸ τῶν ἰδίων ποιητῶν καὶ τεχνιτῶν ἐπὶ τὸ τελειότερον καὶ φιλοκαλέστερον μορφούμενον, καὶ ὕστερον διὰ προσθήκης παντὸς, ὅπερ εὔρισκον παρὰ τοῖς γείτοσι λαοῖς, συμπληρούμενον, περιέλαβεν ἀπὸ τῶν χρόνων μάλιστα τῶν Μακεδόνων καὶ Ῥωμαίων πάντα τὰ τῆς Θράκης καὶ Μικρᾶς Ἀσίας, Φοινίκης καὶ Αἰγύπτου φυσικὰ θρησκευτά. Ταῦτα δὲ πάντα συγχωνευθέντα μετὰ τῶν γνησίων ἑλληνικῶν ἀπετέλεσαν θρησκευτικὸν κρᾶμα ἐκ ποικίλων θρησκευμάτων, οὗ βᾶσις πάλιν ἦτο ἡ τῆς φύσεως ἀποθέωσις ὑπὸ ἀνθρωπίνην μορφήν καὶ ἔννοιαν.

Ἐνεκα τῆς ἐπὶ τὴν ἑλληνικὴν θρησκείαν καὶ μυθολογίαν οὕτω σπουδαίως τραπέισης τῶν σοφῶν τῆς Γερμανίας ἰδίως προσοχῆς κατὰ τὴν τελευταίαν μάλιστα ἑκατονταετηρίδα συνεγράφη μέγα πλῆθος συγγραμμάτων, ὧν ἄλλα μὲν πραγματεύονται τὸ ὅλον τῆς ἑλληνικῆς μυθολογίας, ἄλλα δὲ μέρη ταύτης μόνον. Παρ' ἡ-

μῖν δὲ μόλις ὑπάρχουσιν ὀλίγα τινὰ μυθολογικὰ πονήματα, περιέχοντα ἢ τὰ στοιχειωδέστατα τῆς ἑλληνικῆς μυθολογίας, ἢ καὶ τὸ ὅλον ταύτης, ἀλλ' ἄνευ πολλῆς ἐπιστημονικῆς ἀκριβείας, διότι ἐγράφησαν καὶ ἐδημοσιεύθησαν ἐν χρόνοις, καθ' οὓς οὐδὲ οἱ τῆς ἑσπερίας Εὐρώπης σοφοὶ εἶχον ἐξακριβώσει τὰ τῆς ἑλληνικῆς μυθολογίας, οὐδὲ συμπεριλάβει εἰς τὰς μυθολογικὰς αὐτῶν ἐρεῦνας καὶ συγγραφὰς τὸ ἐκ τῆς συγκριτικῆς φιλολογίας ἐκπηγάζον φῶς.

Οἱ ἐπὶ τοῦ φιλολογικοῦ ἀγῶνος τοῦ φιλομούσου κ. Θ. Π. Ῥοδοκανάκη κατασταθέντες καθηγηταί, θέλοντες σύμφωνα ταῖς καὶ ἄλλοτε δηλωθείσαις ἀρχαῖς τοῦ ἀγῶνος τούτου νὰ προτρέψωσι τοὺς ἡμετέρους φιλομαθεῖς νέους καὶ εἰς τοιαύτας μελέτας, ὅπως κατὰ τὸ αὐτοῖς δυνατὸν ἀναπληρώσωσι τὴν σπουδαίαν ταύτην ἔλλειψιν τῆς ἡμετέρας φιλολογίας διὰ συγγραφῆς φιλολογικοῦ πονήματος, στηριζομένου εἰς τὰς νεωτάτας ἐπιστημονικὰς τοῦ κλάδου τούτου ἐρεῦνας, προέτειναν αὐτοῖς πρὸ ἐτῶν ὡς θέμα διαγωνίσματος τὴν καθ' Ὁμηρον μυθολογίαν καὶ λατρείαν τοῦ θεοῦ παρ' Ἑλλήσι, πιστεύοντες ὅτι ταύτης ἡ ἐξέτασις καὶ συγγραφή, περιοριζομένη εἰς τὰ ὁμηρικὰ μόνον ἔπη καὶ τὰ εἰς ταῦτα μόνον ἀναφορὰν ἔχοντα συγγράμματα τῶν νεωτέρων, θὰ ἦτο προγύμνασμα εἰς σπουδαιότερον καὶ ἐπιμοχθότερον ἔργον, εἰς τὴν σύνταξιν τῆς καθόλου ἑλληνικῆς θρησκείας καὶ μυθολογίας.

Δὲν ἔμενεν ὅμως ἄγνωστος τοῖς αὐτοῖς οὔτε ἡ παρ' ἡμῖν σπάνις ἢ μᾶλλον ἔλλειψις λογίων εἰς τοιαῦτα ἀσχολουμένων, οὔτε αἱ πολλαὶ καὶ μεγάλαι δυσχέρειαι τῆς τοιαύτης σχεδὸν πρωτοφανοῦς παρ' ἡμῖν σπουδῆς ἕνεκα τοῦ πλήθους τῶν νεωτέρων συγγραφεῶν ἐν πολλαῖς τῆς σοφῆς Εὐρώπης γλώσσαις καὶ τῆς ἀσυμφωνίας τῶν συγγραφεῶν τούτων ἐν τοῖς κυριωδέστεροις. Ἄλλ' ἐπίστευσαν ὅτι ἐπέστη ἤδη ὁ καιρὸς, ἵνα καὶ ἡμεῖς, ἀσχολούμενοι ὅπωςδῆποτε περὶ τὰς λοιπὰς φιλολογικὰς ἐπιστήμας, στρέψωμεν τὴν προσοχὴν καὶ εἰς τὴν μυθολογίαν καὶ θρησκείαν τῶν ἡμετέρων προγόνων, ἧτις περιλαμβάνει τὸ κυριώτερον μέρος τοῦ πνευματικοῦ αὐτῶν βίου καὶ τὰς ἀρχαιοτάτας καὶ πρώτας αὐ-

τῶν ἐννοίας καὶ γνώσεις περὶ φύσεως καὶ ἀνθρώπου, ὡς περιέχουσα ἀληθῶς τὰ πρῶτα σπέρματα καὶ στοιχεῖα τῶν ὕστερον παρ' αὐτοῖς ἀναφυσισῶν ἐπιστημῶν.

Ἐκτὸς δὲ τούτων μένει ἡμῖν σκοτεινὴ καὶ ἐλλιπὴς πᾶσα μελέτη καὶ γνώσις τῆς ἑλληνικῆς ποιήσεως καὶ καλλιτεχνίας ἄνευ τῆς γνώσεως τῆς ἑλληνικῆς μυθολογίας καὶ θρησκείας. Ὅρθως δ' ἐρρέθη ὅτι ἡ τῶν Ἑλλήνων θρησκεία εἶναι μήτηρ τῶν ἐπιστημῶν καὶ τῆς φιλοσοφίας, διότι οἱ πρῶτοι φιλοσοφῆσαντες Ἕλληνες αὐτὰ ταῦτα ὑπέθεσαν ἀρχὰς καὶ πηγὴν τῶν ὄντων, ἃ καὶ ἡ τῶν Ἑλλήνων μυθολογία, τὸ χάος δηλαδή, τὸ ὕδωρ, τὸ πῦρ, τὸν ἀέρα καὶ τὰ τούτοις συγγενῆ. Αὐτὴ τῶν Ἑλλήνων ἡ μυθολογία καὶ θρησκεία παρήγαγε καὶ ἐξέθρεψε καὶ αὐτὴν προσέτι τὴν ποίησιν. Ἡ τῶν Ἑλλήνων ποίησις πάλιν ἔσωσε καὶ συνεπλήρωσε τοὺς ἐν τῷ στόματι τοῦ λαοῦ καὶ τῇ μνήμῃ παναρχαίους μύθους καὶ μυθικὰς παραδόσεις· ἐξέτεινε καὶ ἐσυστηματοποίησε καὶ διεβύθμισε αὐτοὺς διὰ τοῦ Ὀμήρου καὶ Ἡσιόδου πρὸ πάντων (καθ' Ἡροδ. 2, 53)· αὐτὴ ἡ ποίησις οὔσα καὶ πρότερον καὶ ὕστερον ἡ κυριώτερα πηγὴ τῆς μυθολογίας καὶ θρησκείας.

Τὴν αὐτὴν σχέσιν πρὸς τὴν ἑλληνικὴν μυθολογίαν καὶ θρησκείαν ἔχει καὶ ἡ τέχνη πᾶσα, οὐχὶ αἱ τρεῖς κυριώτεραι ταύτης ἐκδηλώσεις ἢ κλάδοι μόνον, ἡ ἀρχιτεκτονικὴ δηλαδή καὶ πλαστικὴ καὶ γραφικὴ, ἀλλὰ καὶ ἡ μουσικὴ καὶ ἡ ὄρχησις· διότι πᾶσαι αὗται κατ' ἀρχὰς εἰσιν ὑπηρέτιδες τῆς τῶν θεῶν λατρείας, καὶ πᾶσαι ἀνεφάνησαν καὶ ἐν χρήσει ἦσαν μέχρι τῆς τῶν Ἑλλήνων ἀκμῆς εἰς τὴν τῶν θεῶν λατρείαν. Τὰ πρῶτα τούτων ἔργα εἰσὶ θρησκευτικὰ, διότι καὶ ναοὶ καὶ ἀγάλματα καὶ εἰκόνες γράπται, καὶ μουσικὴ καὶ ὄρχησις παντὸς εἶδους συμπράττουσιν εἰς τὴν τελειότεραν δῆλωσιν τῶν θρησκευτικῶν ἐννοιῶν καὶ εἰς τὴν μεγαλοπρεπεστέραν τῶν θεῶν καὶ ἡρώων λατρείαν. Εἰς οὐδὲν ἄλλο εἰσὶν οἱ Ἕλληνες ἀφειδέστεροι ἢ εἰς τὰ τῆς θρησκείας. Αὕτη εἶναι κατὰ τὴν ἔκφρασιν νεωτέρου τινὸς σοφοῦ τὸ πολυτιμότερον κειμήλιον καὶ ἀγλαΐσμα τοῦ ὄντως δαιμονίου τούτου λαοῦ. Ἐντεῦθεν καὶ ναοὺς πολυταλάντους καὶ ἀγάλματα βαρύτιμα καὶ σκεύη τῶν ναῶν πολυτελέστατα προεκάλει ἡ τῶν ἑλληνίδων πρό-

λων φιλοτιμία και ἀμιλλα ἐν καιρῷ τῆς ἀκμῆς τῆς Ἑλλάδος· διότι ἐν τούτοις ἐφιλοτιμεῖτο πᾶσα ἑλληνικὴ πόλις νὰ ἐπιδείξῃ τὸ πρὸς τοὺς θεοὺς σέβας καὶ τὸν πλοῦτον αὐτῆς ἐν καιρῷ τῶν πανηγύρεων καὶ θρησκευτικῶν ἐορτῶν, εἰς ἃς συνήρχετο πᾶσα ἡ Ἑλλάς, ἵνα λατρεύσῃ ἐν κοινῷ ὡς μεγαλοπρεπέστατα τοὺς πανελληνίους θεοὺς καὶ ἀπολαύσῃ τῶν ἀγαθῶν τῆς φύσεως καὶ τέχνης καὶ διανοίας τῶν ἰδίων αὐτῆς τέκνων, καὶ θαυμάσῃ καὶ ἀποθεώσῃ τοὺς ἐν τούτοις ἀριστεύοντας. Οὐδὲ ὑπερβολὴ ἴσως εἶναι νὰ εἴπωμεν ὅτι ἄνευ τοιαύτης θρησκείας, προκαλούσης τὴν τῶν τεχνῶν τελειότητα καὶ τῆς διανοίας τὴν ἀνάπτυξιν, ἴσως ἡ ἑλληνικὴ τέχνη καὶ ἡ ποίησις δὲν θὰ προέβαινον εἰς ὃν προέβησαν ἀπαράμιλλον βαθμὸν τελειότητος καὶ χάριτος.

Οἱ λόγοι οὗτοι πάντες ἐπεισαν τοὺς ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος τούτου νὰ προτείνωσι τὸ μυθολογικὸν τοῦτο ζήτημα τρίς, πρῶτον τῷ 1867 (1) καὶ πάλιν τῷ 1871, ἐπειδὴ τὸ πρῶτον οὐδεὶς ἐνεφανίσθη ἀγωνιστῆς, νομίζοντες ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ ἔθνικὴ φιλοτιμία ἐπιβάλλει ἡμῖν τὸ καθῆκον νὰ μὴ μένωμεν ἀδρανεῖς καὶ ἀδιάφοροι εἰς θεωρίας καὶ μελέτας, αἵτινες διαλευκαίνουσαι τὴν ἀρχαιοτάτην ἡμῶν ἱστορίαν καὶ θρησκείαν, παρέχουσι φῶς πρὸς ἀκριβεστάτην κατάληψιν καὶ ἀπόλαυσιν τῶν καταλειφθέντων ἡμῖν θησαυρῶν τῆς προγονικῆς καλλιτεχνίας καὶ ποιήσεως.

Εἰς τὸν ἐπὶ τοιαύταις ἐλπίσιν ἐκ νέου προταθέντα τῷ 1871 ἀγῶνα κατῆλθον πρὸ διετίας δύο φιλότιμοι ἀγωνισταί, ὑποβαλόντες εἰς κρίσιν δύο διεξοδικὰς πραγματείας. Ἄλλ' ἐπειδὴ οὐδετέρω αὐτῶν ἔλυε προσηκόντως τὸ τεθὲν ζήτημα, ἐκρίθη ὠφέλιμον νὰ προκηρυχθῇ καὶ τρίτον τὸ αὐτὸ εἰς λύσιν, καὶ νὰ διπλασιασθῇ τὸ ἄθλον ἐγκρίσει καὶ αὐτοῦ τοῦ γενναίου ἀγωνοθέτου κ. Θ. Π. Ῥοδοκανάκη.

Ἐπιστάντος δὲ τοῦ χρόνου, καθ' ὃν ἔδει νὰ ὑποβληθῶσιν εἰς κρίσιν αἱ τὸ ζήτημα λύουσαι πραγματεῖαι, παρεδόθησαν σύμφω-

(1) Βλ. Κρίσιν τῶν κατὰ τὴν δ' περίοδον τοῦ ἀγῶνος τούτου σταλεισῶν διατριβῶν, γενομένην τῷ 1867, καὶ Ἀθηναίου 6' ἔτος σ. 68.

να πρὸς τὰ προκηρυχθέντα τοῖς ἀγωνοδίκαις τρεῖς τοιαῦται λίαν ἐκτενεῖς. Ἄλλ' ἐν ἔτος ἀκριβῶς πρὸ τοῦ χρόνου τούτου εἶχε παραδοθῆ τοῖς αὐτοῖς ἀνωνύμως ὡς συνήθως καὶ τετάρτη, ἣν ὡς προῶρος ἐλθοῦσαν ἐτήρησαν ἐσφραγισμένην μέχρι τῆς λήξεως τῆς τεθείσης προθεσμίας· ἀποσφραγίσαντες δὲ νῦν, ἐπείσθησαν ἐκ τῆς σφραγίδος καὶ τῆς ἐπιγραφῆς καὶ τοῦ χαρακτῆρος τῆς γραφῆς, καὶ δὴ καὶ ἐκ τοῦ ὕφους αὐτοῦ τῆς γλώσσης καὶ τῆς μεθόδου τῆς συγγραφῆς ὅτι αὕτη συνεγράφη ὑφ' ἐνὸς τῶν τριῶν νῦν διαγωνιζομένων, ὅστις νομίσας ἴσως ὅτι πρὸ ἔτους ἔμελλε νὰ γείνη ἡ κρίσις, ἐπέμψε τότε τὴν πραγματείαν ταύτην· εἶτα δὲ βεβαιωθείς περὶ τοῦ ἀληθοῦς χρόνου τῆς κρίσεως, διεσκεύασε τὰ πρῶτον γραφέντα, καὶ συμπληρώσας τὰ ἐλλιπῆ, ἐπέμψεν εἰς κρίσιν ἄλλην τελειοτέραν καὶ πληρεστέραν, φέρουσαν ὅμως τὴν αὐτὴν τῆς προτέρας ἐπιγραφῆν, διότι ἀμφότεραι ἐπιγράφονται Ὀμηρικὴ Θεολογία. Τούτου λοιπὸν ἕνεκα ἐκρίθη δίκαιον νὰ ληφθῆ εἰς κρίσιν μόνον ἡ νεωτέρα καὶ τελειότερα τούτων μετὰ τῶν δύο ἄλλων τῶν συγχρόνως παραδοθεισῶν τοῖς ἀγωνοδίκαις.

Καὶ ἡ μὲν τῶν τριῶν τούτων φέρει ἐπιγραφῆν

Ἡ μυθολογία καὶ τοῦ θεοῦ λατρεία καθ' Ὀμηρον,
καὶ ῥητὸν τὸ τοῦ Ἡροδότου 2, 53, 15.

«Οὗτοι δὲ (Ὀμηρὸς καὶ Ἡσίοδος) εἰσὶ οἱ ποιήσαντες θεογονίην τοῖς Ἑλλησι καὶ τοῖσι θεοῖσι τὰς ἐπωνυμίας δόντες, καὶ τιμὰς τε καὶ τέχνας διελόντες καὶ εἶδεα αὐτῶν σημανάντες.»

πληροῦσα 39 φύλλα κοινοῦ χάρτου.

Ἡ δὲ δευτέρα ἐπιγράφεται

Τὰ παρ' Ὀμήρῳ θεολογούμενα,
καὶ ῥητὸν φέρει τὸ τῆς Ἰλιάδος ἐν στίχ. 328 τῆς Σ ῥαψωδίας·

«ἀλλ' οὐ Ζεὺς ἀνδρεςσι νοήματα πάντα τελευτᾷ.»

πληροῖ δὲ 432 σελίδας ἢ 108 φύλλα κοινοῦ χάρτου.

Ἡ δὲ τρίτη ἐπιγράφεται (ὡς καὶ ἡ δ' περὶ ἧς ἀνωτέρω ὁ λόγος)

Ὀμηρικὴ Θεολογία, ἧται οἱ θεοὶ καὶ ἡ λατρεία αὐτῶν ἐν Ἰλιάδι καὶ Ὀδυσσεΐα,

καὶ ῥητόν φέρει τὸ τοῦ Ἀρχιλόχου

ἄπ. 287. Τοῖς θεοῖς τιθεῖν ἅπαντα. (1)

πληροῖ δὲ σελ. 287 κειμένου καὶ κά προλεγομένων, λεπτοῖς γράμμασι γεγραμμένων.

Καὶ περὶ τῶν τριῶν τούτων πραγματειῶν γενικῶς ἀποφαινόμενοι λέγομεν ὅτι πᾶσαι στηρίζονται ἐπὶ τῶν ἐρευνῶν τοῦ Nae-gelsbach ἐν τῇ Ὀμηρικῇ Θεολογίᾳ καὶ τῶν τοῦ Friedreich ἐν τοῖς Realien τῆς Ἰλιάδος καὶ Ὀδυσσεΐας, ἐξ ὧν λαμβάνουσι τὸ πλεῖστον τῆς ὕλης καὶ ἐξ ἄλλων νέων μυθολόγων οὐκ ὀλίγα. Διὸ καθ' ὕλην ὀλίγον διαφέρουσι καὶ αἱ τρεῖς ἀπ' ἀλλήλων. Διαφέρουσι ὅμως πολὺ κατ' εἶδος, ἐν τῇ διατάξει καὶ χρήσει δηλονότι τῆς ὕλης· ἔτι δὲ μᾶλλον ἐν τῇ ἐκπληρώσει πάντων τῶν τοῦ θέματος μερῶν.

Ὁ μὲν τῆς Α' πραγματείας συγγραφεὺς ὁμολογεῖ ἐν τῷ ἐπιλόγῳ ὅτι ἀελάχιστά εἰσι τὰ αὐτοῦ, καὶ ὅτι θὰ ἦτο περιττός σκοπὸς νὰ συλλέξῃ αὐτὸς τὰ διάφορα ὁμηρικὰ χωρία, ἐφ' ὧν στηρίζεται ἡ ὅλη πραγματεία, καὶ οὕτω νὰ προβῇ εἰς τὴν λύσιν τῶν προταθέντων ζητημάτων, ἀφοῦ οἱ Γερμανοὶ φιλόλογοι τὰ πάντα πρὸ πολλοῦ ἐξωνύχισαν καὶ διεσάφησαν. Ὅθεν παρακαλεῖ τοὺς κ. ἀγωνοδίκας νὰ μὴ ζητήσωσι νὰ κρίνωσιν ἂν τὸ ἔργον τοῦ ἦνε πρωτότυπον. . . Ὁμολογεῖ ὅτι δὲν ἠκολούθησεν πρὸς τὴν λύσιν τῶν προταθέντων ζητημάτων πιστῶς τὴν ὀρισθεῖσαν ὑπὸ τῶν ἀγωνοδικῶν τάξιν. . . Τινὰς τῶν παραπομπῶν, καὶ ἰδίως ὅπου εἶνε πολλαί, δὲν ἀνεθεώρησε κατὰ τὴν ἀντιγραφὴν, ἐλπίζει ὅμως ὅτι ὀλίγα εἶνε ἐσφαλμένοι, ἃς κατὰ τὴν ἐτύπωσιν τοῦ ἔργου θέλει διορθώσει.»

Ἀληθῶς οὐδὲ οἱ ἀγωνοδίκαι ἀπήτησαν παρὰ τῶν ἀγωνισθησομένων νὰ συγγράψωσι πρωτοτύπους πραγματείας, γινώσκοντες πόσον δύσκολοί εἰσι παρ' ἡμῖν ἐπὶ τοῦ παρόντος τοιαῦται συγγραφαί· οὐδὲ ἀπήτησαν νὰ τηρηθῇ ἡ τοῦ προγράμματος αὐτῶν

(1) Ἄλλοι γράφουσι

«Τοῖς θεοῖς τίθει τὰ πάντα.»

σελ. 185 τῆς Bergk μικρᾶς ἐκδόσεως τῶν ἐλληνικῶν λυρικῶν.

τάξις ἐν τῇ ἐκθέσει τῆς ὕλης, ἀλλ' ἀπλῶς ὑπέδειξαν τὰ μέρη τοῦ λυτέου ζήτηματος, ἀφήσαντες ἐλεύθερον πάντα ἀγωνιζόμενον νὰ τηρήσῃ ἢν αὐτὸς καταλληλοτέραν νομίζει τάξιν. Ἀπήτησαν ὅμως νὰ βασανισθῶσι καλῶς τὰ παρ' ἄλλων λαμβανόμενα δι' ἀντιπαραβολῆς πρὸς τὰ τοῦ Ὀμήρου, ὅπως οὕτως εὔρεθῇ τὸ ἀληθές, καὶ ὅπως οὕτως ἐθίσωσιν οἱ ἡμέτεροι νέοι λόγιοι εἰς τὴν ἀκριβῆ ἐρευναν τῶν τοιούτων φιλολογικῶν ζητημάτων· διότι τὸ ἀγώνισμα τοῦτο τοιοῦτον κυρίως σκοπὸν προτίθεται, ὡς πολλάκις προανήγγειλαν οἱ ἀγωνοδίκαι. Ἀπήτησαν πρὸς τούτοις τὴν ἐκπλήρωσιν πάντων τῶν ὄρων τοῦ προγράμματος, διότι οὕτως ἐπιτυγχάνεται ἡ τελεία καὶ ἀκριβὴς λύσις τοῦ ζητήματος. Διὸ δις παρέτειναν τὴν προθεσίαν, ὅπως δώσωσιν ἱκανὸν χρόνον τοῖς ἀγωνιζομένοις. Ὁ τῆς πραγματείας ταύτης συγγραφεὺς ὅμως ἠρέκεσθη νὰ περιορίσῃ αὐτὴν εἰς τὰ τῆς ὁμηρικῆς θεολογίας καὶ λατρείας μόνον, οὐδὲν εἰπὼν περὶ τῶν ὑπαρχουσῶν ἐν τούτοις διαφορῶν ἐν τοῖς δυσὶν ὁμηρικοῖς ἔπεσιν, ἐξ ὧν ἤθελε δειχθῆ ἂν ὁ αὐτὸς ποιητὴς ἐποίησεν ἀμφοτέρω ταῦτα ἢ ὄχι, διότι καὶ τοῦτο πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐζητήθη. Ὅσα δὲ περὶ τούτου λέγει ἐν τῷ μέσῳ τοῦ πονήματός του μετὰ τὰ περὶ μοίρας ἐν δυσὶ σελίσιν, εἰσὶν ὀλίγιστα καὶ ἐν παρόδῳ εἰρημένα καὶ διὰ τοῦτο ἀνεπαρκῆ. Ὡς αὐτῶς ἀνεπαρκῆ εἰσι καὶ ὅσα ἐν τῇ εἰσαγωγῇ του προτάσσει περὶ τῆς γενέσεως τῶν παρ' Ἑλλησι θρησκευτικῶν ἐννοιῶν καὶ τοιαῦτα, ὥστε γίνεται δῆλον ὅτι τὰ τῆς συγκριτικῆς φιλολογίας ἐξαγόμενα περὶ τῶν ἀρχαίων θρησκευμάτων τῶν συγγενῶν Ἀρίων ἐθνῶν δὲν ἔλαβεν ὑπ' ὄψιν. Καὶ ἐν γένει τὸ ὑπὸ τούτου ἐν τῷ ἐπιλόγῳ λεγόμενον ὅτι δὲν ἀνεθεώρησε τὰς παραπομπὰς, ἦτοι τὰς φερομένας πρὸς ἀπόδειξιν τῶν λόγων του μαρτυρίας, νομίζομεν ὅτι ἰσχύει ἐπὶ παντός τοῦ πονήματος αὐτοῦ, ὅπερ οὔτε νὰ συμπληρώσῃ ἔσχεν ἱκανὸν χρόνον, οὔτε νὰ ἀναθεωρήσῃ καὶ βασανίσῃ ἱκανῶς πάντα τὰ μέρη αὐτοῦ, καὶ οὕτω νὰ δώσῃ αὐτοῖς τὸν τῆς ἐπιστημονικῆς ἀκριβείας τύπον, ὅστις δέον νὰ ἦναι τὸ πρῶτον καὶ κύριον προσὸν πάσης εἰς ἀγῶνα πεμπομένης διατριβῆς καὶ ἐπὶ τοῦ ἄθλου ἀξιώσεις ἐχούσης.

Ἡ δευτέρα κατὰ τὴν ἄνω ὀρισθεῖσαν τάξιν πραγματεία εἶναι

το μόνον πλήρωςτέρα τῆς πρώτης ἐν πᾶσιν, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἐξελικτικῶς ἐν πολλοῖς. Ὁ γράψας αὐτὴν δις κατελθὼν εἰς τὸν ἔργον, ὡς αὐτὸς λέγει, εἰργάσθη μετὰ πολλοῦ ἀληθῶς ζήλου, ὅπως καταστήσῃ τελειοτέραν τὴν πραγματείαν του, ἀναγνοῦς πολλοῦ τῶν νεωτέρων μυθολόγων, ὧν τὰ συγγράμματα ὀνομάζει, καὶ ἐξ αὐτῶν λαβὼν τὸ πρὸς τὸν σκοπὸν του συντελοῦν. Ἄλλ' ἐκ τούτου ὑπέπεσεν εἰς τὸ ἀμάρτημα νὰ παρεμβάλλῃ πολλὰ χυμὰ ἀνήκοντα εἰς τὴν καθόλου μυθολογίαν τῶν Ἑλλήνων μᾶλλον ἢ εἰς τὴν τοῦ Ὀμήρου. Διὸ δαπανώμενος ἐν μὴ ζητηθείσιν, δὲν ἠδυνήθη οὔτε προσηκόντως νὰ ἐξακριβώσῃ πάντα τὰ τῆς πραγματείας του μέρη, ὡς αὐτὸς ὀμολογεῖ τούτο περὶ τῶν ἐν τῇ εἰσαγωγῇ του, οὐδὲ νὰ διευκρινίσῃ ἱκανῶς τὰ τοῦ ὁμηρικῶς ζητήματος. Πρὸς τούτους παρέλειψε νὰ πραγματευθῇ ἰδιαιτέρως καὶ ἐκτενῶς οὐσιώδεις τοῦ ζητήματος μέρος, τὰς ἐν τῇ θρησκείᾳ διαφορὰς, αἵτινες δυνατόν νὰ ὑπάρχωσιν ἐν Ἰλιάδι καὶ Ὀδυσσεΐᾳ. Ὅσα δὲ ἐν τῷ γ' κεφαλαίῳ τοῦ α' τμήματος λέγει, ἐν τῇ εἰσαγωγῇ δηλαδὴ, περὶ διαφορῶν τῆς Ἰλιάδος καὶ Ὀδυσσεΐας ἐν σ. 107, ταῦτα ἀναφέρονται εἰς τὰς ἐν γένει διαφορὰς τῶν ἐπῶν τούτων, οὐχὶ δὲ εἰς τὰ τῆς μυθολογίας καὶ θρησκείας μόνον, καὶ διὰ τούτο τὰ περὶ τῶν τελευταίων τούτων φερόμενα εἰσὶν ἀνεπαρκῆ, καὶ πάντα σχεδὸν ἐξηγοῦνται ἐκ τῆς διαφόρου ὑποθέσεως τῶν ἐπῶν τούτων. Διὰ τῆς ἀκριβοῦς ἐρεῦνης τοῦ μέρους τούτου ἤθελεν ἀποδείξει πόσον ἐμελέτησεν αὐτὸς τὰ ὁμηρικὰ ἔπη, καὶ πόσα καὶ τίνα τῆς ὁμηρικῆς θεολογίας καὶ λατρείας. Ἐλαβεν αὐτὸς ἐξ ἑκατέρου ἔπους, καὶ τίνα τούτων συμφωνοῦσιν ἢ ἀντιμάχοντα πρὸς ἀλληλα, ἐξ ὧν ἠδύνατο νὰ εἰκάσῃ καὶ αὐτὸς ἀν' ἀμφοτέρω τὰ ἔπη εἰσὶ τοῦ αὐτοῦ ποιητοῦ ἢ ὄχι. Τὴν ἔλλειψιν ταύτην νομίζουσιν οἱ ἀγωνοδίκαι διὰ τοῦτο μάλιστα σπουδαίαν, διότι ἐν αὐτῇ ἤθελε δεῖξει ὁ διαγωνιζόμενος τὴν ἐαυτοῦ ἱκανότητα ἐν τῶν αὐταῖς φιλολογικαῖς μελέταις, ὡς μὴ εὐρίσκων παρ' ἄλλοις ἔτοιμα τὰ τῆς λύσεως καὶ τούτου τοῦ μέρους τοῦ ζητήματος, ὅπως τὰ τῶν ἄλλων.

Τῶν δύο τούτων ὑπερέχει κατὰ τὴν ἐκλογὴν τῆς ὕλης καὶ τὴν περιεσχευμένην διαχείρισιν αὐτῆς ἡ τρίτη πραγματεία. Ὁ

συγγραφεὺς ταύτης φαίνεται ὅτι ἐμελέτησέ τινα τῆς συγκριτικῆς φιλολογίας συγγράμματα καὶ μάλιστα τὰ νεώτατα τοῦ Μάξ. Μυλλέρου περὶ συγκριτικῆς μυθολογίας καὶ θρησκείας, ἐξ ὧν συνεπλήρωσε τὸν μακρὸν πρόλογόν του, ἐν ᾧ δεικνύει τὴν φύσιν καὶ σχέσιν τῆς τῶν Ἑλλήνων θρησκείας πρὸς τὴν τῶν συγγενῶν λαῶν, καὶ τὴν ὕστερον διάπλασιν καὶ ἀνάπτυξιν αὐτῆς σύμφωνα πρὸς τὴν γόνιμον τῶν Ἑλλήνων φαντασίαν καὶ τὸ ποικίλον τῆς χώρας αὐτῶν καὶ τοῦ κλίματος, καὶ ἐν ᾧ ἀποπειράται νὰ δεῖξῃ ὅτι ἡ φύσις τῆς πρὸ Ὀμήρου θρησκείας τῶν Ἑλλήνων ἦτο ἀνάλογος πρὸς τὸν τότε τραχὺν βίον αὐτῶν, καὶ διὰ τοῦτο οὐκ ὀλίγον διάφορος τῆς ὑπὸ Ἡσιόδου καὶ τῶν ὕστερον ποιητῶν διαγραφομένης.

Μετὰ τὸν πρόλογον εἰέρχεται εἰς τὴν περιγραφὴν τῆς καθ' Ὀμηρον θεολογίας καὶ εἶτα τῆς κατ' αὐτὸν λατρείας τῶν θεῶν. ἔχει μὲν καὶ οὗτος ὑπ' ὄψιν τὰ τῆς ἐσπερίας Εὐρώπης μυθολογικὰ συγγράμματα, ἐκλέγει ἐξ αὐτῶν τὰ πρὸς τὸν σκοπὸν του συντείνοντα, ἀλλὰ καὶ ἡ οἰκονομία καὶ διάταξις τούτων καὶ ἡ ἐκθεσις εἶναι ἴδια αὐτοῦ· ἐξ οὗ πείθεται ὁ ἀναγνώστης ὅτι ὁ διαγωνιζόμενος ἐμελέτησε τὰ τῶν ἄλλων, καὶ πρὸς τὸν Ὀμηρον παρέβαλε, καὶ εἶτα προέβη εἰς τὴν συγγραφὴν, τηρήσας τὰ ξιν, ἧτις τῷ ἐφάνη ἀρμολιωτέρα πρὸς λύσιν τῶν τοῦ ζητήματος μερῶν καὶ πρὸς σαφῆ τῆς ὑποθέσεως παράστασιν. Τούτου ἕνεκα πάντα τὰ μέρη, ἐξ ὧν συνίσταται ἡ ὅλη πραγματεία, εἰσὶν ἐν ἀλληλουχίᾳ καὶ συμμετρίᾳ ἀναλόγῳ τῆς σπουδαιότητος ἐκάστου, ὥστε πᾶς τις πείθεται ὅτι τὸ ὅλον προήλθεν ἐκ τοῦ αὐτοῦ χωνευτηρίου. Γίνεται δὲ τοῦτο μᾶλλον καταφανές ἐν τῷ γ' καὶ τελευταίῳ μέρει, ἐν ᾧ ἐξετάζει ὁ διαγωνιζόμενος τὰς ἐν Ἰλιάδι καὶ Ὀδυσσεΐᾳ ἀπαντωμένας θρησκευτικὰς διαφορὰς, ἃς εὐρίσκων ὀλίγας καὶ ἐπουσιώδεις ἐν τοῖς ὀμολογουμένως γνησίοις μέρεσι τῶν δύο τούτων ἐπῶν, ἀποφαίνεται περὶ τῆς ταυτότητος τοῦ ποιητοῦ ἑκατέρου ἔπους, τὰς ἀποδείξεις φέρων ἐκ τῶν ἐν τοῖς ἡγαυομένοις δυσὶ μέρεσι τῆς πραγματείας, ἐνθα περὶ τούτων διεξοδικῶς ἐλάλησε καὶ προσηκόντως διευκρίνησεν. Ἐν ἀμφοτέροις τοῖς ἔπεσι λέγει ἀπαντῶνται οἱ αὐτοὶ θεοὶ καὶ ἥρωες, καὶ τὰ αὐτὰ

τούτων χαρακτηριστικὰ φαίνονται· αἱ δὲ ἐν τούτοις διαφοραὶ προέρχονται κατ' αὐτὸν εἴτε ἐκ τῆς διαφορῆς ὑποθέσεως τῶν δύο ἐπιπέδων, καὶ τοῦ χρόνου καθ' ὃν ἐκάτερον ἐποιήθη, εἴτε ἐξ ἄλλης εὐλόγου αἰτίας, εἴτε καὶ ἐκ τῆς ὑπάρξεως διαφορῶν παραδόσεων περὶ τοῦ αὐτοῦ θεοῦ καὶ πράγματος· ἔτι δὲ καὶ ἐκ τῆς νοθείας στίχων τινῶν καὶ ἰδίως τῶν 200 πρώτων τῆς ὠραφωδίας τῆς Ὀδυσσεΐας.

Ἡ γλῶσσα εἶναι σαφὴς καὶ σχεδὸν καθαρεύουσα ἀπὸ γραμματικῶν ἀμαρτημάτων. Αἱ πρὸς ἀπόδειξιν φερόμεναι μαρτυρίαι ἀπὸ τοῦ ποιητοῦ καὶ ἄλλων νέων συγγραφέων τσαῦται, ὅσαι ἀρκοῦσιν εἰς πίστωσιν τοῦ λόγου· ὥστε οὐδ' ἐν τούτοις ὑπάρχει ὑπερβολὴ ἢ ἔλλειψις.

Οὕτω βραχέως καὶ γενικῶς χαρακτηρίσαντες τὴν φύσιν ἐκάστης τῶν τριῶν τούτων φιλολογικῶν πραγματειῶν, καὶ μὴ δυνάμενοι ἕνεκα τῆς βραχύτητος τοῦ πρὸς κρίσιν μεμετρημένου χρόνου νὰ εἰσέλθωμεν εἰς λεπτομερεστέραν ἐξέτασιν αὐτῶν καὶ σύγκρισιν τῶν καθ' ἕκαστον πρὸς τὰ παρ' Ὀμήρῳ καὶ τὰ ὑπὸ τῶν νεωτέρων ῥηθέντα, νομίζομεν ὅτι δὲν ἀπέχουμεν τῆς ἀληθείας λέγοντες ὅτι ἡ τελευταία πραγματεία, ἡ ἐπιγραφομένη Ὀμηρικὴ Θεολογία, εἶναι ἡ ἀκριβέστερον καὶ ἐπιμελέστερον φιλοπονηθεῖσα καὶ πάντας τοὺς ὅρους τοῦ προγράμματος ἐκπληροῦσα κατὰ τὸ μέτρον τῶν δυνάμεων τοῦ συντάξαντος αὐτήν· καὶ ὅτι μετ' αὐτὴν ἔπεται κατὰ τὴν ἀξίαν ἡ ἐπιγραφομένη τὰ παρ' Ὀμήρῳ Θεολογούμενα, ἥτις δὲν ἐκπληροῖ μὲν ἱκανῶς πάντας τοὺς ὅρους τοῦ προγράμματος, συνετάχθη ὁμως μετὰ φιλοπονίας ἀξιεπαίνου. Διὸ νομίζουσι δίκαιον οἱ ἀγωνοδῆκται νὰ ἐπαινέσωσι τὸν συγγραφέα αὐτῆς καὶ ν' ἀπονεύωσιν τούτῳ μὲν ἐκ τοῦ διςχιλιοδράχμου ἀθλοῦ πεντακοσίας δραχμάς, εἰς δὲ τὸν τῆς Ὀμηρικῆς θεολογίας τὰς ὑπολοίπους χιλίας πεντακοσίας καὶ τὰ νικητήρια.

Βραβεύοντες ταύτην παραινῶσι τὸν συγγραφέα νὰ μὴ σπεύσῃ εἰς τὴν ἐκδοσιν τοῦ πονήματός του, ἀλλὰ ν' ἀναθεωρήσῃ καὶ πάλιν τὸ τε ὅλον καὶ τὰ μέρη, νὰ συγκρίνῃ προηγουμένως τὰ ἐξαγόμενα τῶν ἐρευνῶν του πρὸς τὰ παρ' Ὀμήρῳ καὶ πρὸς τὰ τῶν

δοκιμωτέρων μυθολογικῶν συγγραμμάτων, νὰ διορθώσῃ καὶ εἴ τι λεκτικὸν ἀμάρτημα παρεισέφρησε, καὶ οὕτω πεισθεὶς πρῶτος αὐτὸς περὶ τῆς ὀρθότητος τῶν ἐρευνῶν του, νὰ μεταδώσῃ ὑστερον τοῖς ἡμετέροις ὅσον οἶόν τε ἀληθεῖς καὶ βεβαίαις εἰδήσεις περὶ τῆς καθ' Ὀμηρον μυθολογίας καὶ θρησκείας τῶν ἡμετέρων προγόνων.

Οἱ ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος

ΦΙΛΙΠΠΟΣ ΙΩΑΝΝΟΥ.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ Α. ΚΟΥΜΑΝΟΥΔΗΣ.

ΕΥΘΥΜΙΟΣ ΚΑΣΤΟΡΧΗΣ.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.

Πινδάρου σχόλια πατμιακά, νῦν πρῶτον ἀναλώμασι τοῖς τοῦ Ἀθηναίου ἐπίκλην περιοδικοῦ συγγράμματος ἐκδιδομένα. Ἀθήνησιν, ἐκ τοῦ τυπογραφείου Ἐρμού, 1875. 8^{ον} σελ. κδ' καὶ 134.

Ὁ ἐλλόγιμος κ. Ἰωάννης Σακκελίω, γνωστὸς ἐξ ἄλλων τε πολλῶν καὶ ἐκ δημοσιεύσεων ἐν τῇ Πανδώρα ἀνεκδότων τινῶν, ἀναδιψῶν τὴν ἐν Πάτμῳ βιβλιοθήκην, ἀνεῦρεν ἐν ἀντιτύπῳ τῆς ὑπὸ Ζαχαρίου Καλλιέργου τοῦ Κρητὸς ἐν Ῥώμῃ γενομένης τῷ αἰεὶ πρώτης ἐκδόσεως τῶν τοῦ Πινδάρου ἐπινικίων σχόλια εἰς τὸν ποιητὴν τοῦτον, γεγραμμένα ὑπὸ χειρὸς τοῦ 15^{ου} αἰῶνος ἀλλὰ μὲν ἐν τῷ περιθωρίῳ τῆς ἐκδόσεως ταύτης, ἀλλὰ δὲ μεταξὺ τοῦ κειμένου. Ταῦτα πάντα ἀντιγράψας ἀκριβῶς καὶ συμπληρώσας ἐν πολλοῖς, διότι ἐκ τοῦ χρόνου εἰσὶ δυσανάγνωστα καὶ οὐκ ὀλίγον ἐφθαρμένα, ἐπεμψε πρὸ μηνῶν εἰς τὴν διεύθυνσιν τοῦ Ἀθηναίου πρὸς ἔκδοσιν. Αὕτη, μὴ θέλουσα νὰ στερήσῃ τοῦ φωτὸς τοῦ τύπου τὰ σχόλια ταῦτα, εἰ καὶ τοῦ Πινδάρου πλεῖστα ἀρχαῖα καὶ καλὰ σχόλια ὑπάρχουσιν ἐκδεδομένα, καὶ τὰ τοῦ Ἀθηναίου χρηματικὰ μέσα μόλις ἀρκοῦσι πρὸς συντήρησιν αὐτοῦ τούτου, πιστεύουσα ὁμως ὅτι ἐνδεχόμενον καὶ τὰ σχόλια ταῦτα

νά συμπληρώσῃ πως εἰς διαφώτισιν τοῦ μεγάλου λυρικοῦ καὶ εἰς συμπλήρωσιν τῶν τούτου ἀρχαίων σχολίων, δὲν ἐδίστασε νὰ χορηγήσῃ ἐκ τῶν ἐνόμων τὰς τοῦ τύπου δαπάνας, παρακαλέσασα τὸν καθηγητὴν κ. Δημήτριον Χ. Σεμιτέλον, ἐντριβῆ περὶ τὴν τοῦ Πινδαροῦ καὶ τῶν ἀρχαίων αὐτοῦ σχολίων γλῶσσαν, νὰ ἀναδεχθῆ τοὺς τῆς ἐκδόσεως πόνους. Οὗτος εὐχαρίστως ἀποδεχθεὶς τὴν παράκλησιν, οὐ μόνον ἐπεμελήθη τῆς ἐκδόσεως τοῦ ὑπὸ Σακκελίωτος γενομένου ἀντιγράφου τῶν σχολίων τούτων, ἀλλὰ καὶ ἐν πολλοῖς διώρθωσεν ἐπιτυχῶς τὰ διορθώσεως χρίζοντα, καὶ ἐν μακρῷ προλόγῳ ἐπειράθη ἐκ τοῦ λεκτικοῦ καὶ πραγματικοῦ τῶν σχολίων τούτων, παραβαλλομένων πρὸς τὰ ἄλλων ἀρχαίων σχολίων καὶ σχολιαστῶν, νὰ ἀνεύρη τοὺς ἀληθεῖς συγγραφεῖς αὐτῶν, ἀνθ' ὧν ἐνιαχοῦ τῶν σχολίων φέρονται ἐσφαλμένως ξένα ὀνόματα. Ἐκ τῆς παραβολῆς δὲ ταύτης ἐξήγαγε τὸ συμπέρασμα ὅτι ὀλίγα τῶν σχολίων τούτων εἰσὶν Ἀλεξάνδρου τοῦ Φορτίου, τὰ πλεῖστα δὲ καὶ σπουδαιότερα τῶν ἄλλων τοῦ Τρικλινίου.

Οὕτω παραδίδοτες εἰς κοινὴν χρῆσιν τὰ σχόλια ταῦτα, νομίζομεν ὅτι ἐξεπληρώσαμεν εὐχὴν τῶν περὶ τὸν Πίνδαρον ἐντροφῶντων λογίων, οἵτινες πᾶσαν τὴν ἐξ αὐτῶν ὠφέλειαν, ἀν τοιαύτη πρὸς ἡμᾶς ἐπέλθῃ, δεόν ν' ἀποδώσωσιν εἰς τὸν ἀναδεχθέντα τὸν πόνον τῆς ἀνευρέσεως καὶ ἀκριβοῦς ἀντιγραφῆς αὐτῶν κ. Σακκελίωνα, καὶ εἰς τὸν καθηγητὴν κ. Σεμιτέλον, τὸν ἀποπειραθέντα νὰ καθαρῶσιν ὅσον οἶόν τε αὐτὰ ἀπὸ γραφικῶν ἀμαρτημάτων, νὰ ἐκτυπώσῃ μετὰ πάσης ἀκριβείας καὶ ἀνεύρη διὰ πολλῆς ὀξυνοῖας τοὺς ἀληθεῖς αὐτῶν συγγραφεῖς.

Περατρῶντες τὴν βραχεῖαν ταύτην βιβλιογραφίαν δὲν δυνάμεθα νὰ μὴ θηλώσωμεν καὶ τὴν λύπην ἡμῶν τε καὶ πολλῶν παρ' ἡμῖν λαχόντων, ὅσοι ἐγνώρισαν τὴν ἐν τῇ παλαιογραφίᾳ πολλὴν ἐμπειρίαν τοῦ κ. Σακκελίωτος, ὅτι ἀνὴρ ἐντριβῆς ἐν τῇ ἀναγνώσει καὶ ἐκτιμᾶσει ἀρχαίων χειρογράφων μένει μακρὰν τῶν Ἀθηναίων καὶ τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν Βιβλιοθήκης, ὅστις οὐ μόνον ἠδύνατο νὰ ἀνερευνήσῃ τὰ ἐν αὐτῇ χειρόγραφα καὶ ἀνεύρη ἀν ὑπάρχη καὶ τι παλιμνηστον ἐν αὐτοῖς καὶ ἀνεκδοτον, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς γείτονος χώρας βιβλίας περιερχόμενος νὰ καταστῆ

πολλαχῶς ὠφέλιμος εἰς τὴν ἡμετέραν φιλολογίαν. Μόνον ἐκ τύχης (διότι τύχη ἀληθῶς διευθύνει ἐπίσης τὰς τῆς παιδείας, ἵνα μὴ εἴπωμεν ἄλλο τι) διωρίσθη πρὸ δεκαετίας εἰς τὴν ἡμετέραν βιβλιοθήκην ἐπὶ τῶν χειρογράφων αὐτῆς, ἀλλὰ μικρὴν ἐνέμεινε ἐν αὐτῇ, διότι ἄλλοι ἐπιτηδειότεροι εἰς τὸ ζητεῖν καὶ λαμβάνειν θέσεις, ἐξώθησαν αὐτὸν εἰς τὴν Πάτρων, ἐνθα μονάζων τρόπον τινὰ καὶ ἐκ τῆς διδασκαλίας ζῶν, δὲν παύει ἐργαζόμενος ἐν τῇ ἐκεῖ βιβλιοθήκῃ τοῦ Θεολόγου, καὶ δείγματα δίδων τῆς φιλοπονίας καὶ ἰκανότητος αὐτοῦ ἐν τῇ ἐρευνῇ τῶν χειρογράφων. Τὸ Πανεπιστήμιον, θέλον νὰ κάμῃ χραισιμώτερον τὸν ἄνδρα εἰς τὰ γράμματα, τῷ ἐπρότεινέ ποτε νὰ περιέλθῃ τὰς τῆς Τουρκίας βιβλιοθήκας πρὸς ἀναζήτησιν χειρογράφων ὑπὲρ τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν βιβλιοθήκης· ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ τοιαύτη πρόσκλησις καὶ ἐργασία ἐμελλε νὰ ἦναι προσωρινή, καὶ ὡς τοιαύτη ἐπιβλαβὴς εἰς τὸ πακτικὸν αὐτοῦ ἔργον ἐν τῇ Πάτρῳ, δὲν ἠδυνήθη νὰ δεχθῆ αὐτήν. Ἰπολείπεται ὅμως ἐλπίς ὅτι ἐν τῇ νῦν διανεργουμένῃ ρυθμίσει τῶν τῆς ἐθν. βιβλιοθήκης δυνατὸν τὸ Ἰπουργεῖον τῆς παιδείας ἢ τὸ Πανεπιστήμιον νὰ χρησιμοποίησῃ τὸν σπάνιον τούτον λόγον πρὸς ὠφέλειαν τῆς παλαιογραφίας, διότι οὐ μόνον γνώσεις ἐν ταύτῃ ἀπέδειξεν ὅτι κέκτηται, ἀλλὰ καὶ φιλοπονίαν καὶ τι πλεόν, ὅπερ σπανίως ἀπαντᾶται παρ' ἡμῖν, τὴν ἀρετὴν τοῦ γινώσκειν ἑαυτὸν καὶ μὴ πολυπραγμαγεῖν.

E. K.

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΓΑΜΟΥ ΤΩΝ ΠΟΙΜΕΝΩΝ ΤΗΣ ΘΟΥΡΟΣ.

Εἰσαγωγή.

Μέλλω νὰ περιγράψω τὸν ποιμενικὸν γάμον τῶν τῆν Ὀθρυν οἰκούντων πιστῶς, ὡς ἤκουσα τὴν ἀφήγησιν αὐτοῦ παρ' ἐδουστῶς ποιμενίδος. Οὕτω τελεῖται καθ' ἅπαν τὸ βρος τοῦτο καὶ παρ' ἄλλοις τοῖς ποιμέσι καὶ γεωργοῖς τοῖς Φθιώτιδος, μέ τινας τοπικὰς ἢ φυλετικὰς διαφορὰς.

Εἶναι δ' ὁ γάμος ἡ μεγίστη τελετὴ τοῦ ποιμένου, καὶ ἕνεκα

τούτου ἐκτελεῖται μετὰ πολλῆς ἐπισημότητος. Τὸ ὅλον τῆς τελευτῆς ταύτης, τὸ ἄσμα, αἱ εὐχαὶ καὶ αἱ προλήψεις δηλοῦσι τὸ δέος μεθ' οὗ εἰσέρχεται ὁ ποιμὴν εἰς τὸ πολυκύμαντον τοῦ πρακτικοῦ βίου στάδιον, καὶ παντὶ σθένει προσπαθεῖ νὰ φέρῃ τὴν εὐδαιμονίαν ἐν τῇ καλύβῃ του.

Μετ' ἀξιοπαρατηρήτου σπουδῆς πειρῶνται ν' ἀποφύγωσι πᾶν τὸ παρ' αὐτοῖς δυσρίωνον νομιζόμενον. Ἄν συμβῇ νὰ μετανοήσῃ ὁ πενθερός, ἐνῶ ἐπορεύθησαν πρὸς παραλαβὴν τῆς νύμφης, ἐκλαμβάνουσι τοῦτο ὡς μέγιστον ἀτύχημα, τὴν διακοπὴν τοῦ γάμου, καὶ πορευόμενοι εἰς ἄλλο ποιμνιοστάσιον αὐθημερόν λαμβάνουσι τὴν παρατυχοῦσαν νύμφην.

Ὡς πρὸς τὴν προῖκα, ἀπαραβάτως ὑπεῖκουν εἰς τὸν νόμον τοῦ Σόλωνος· αὐτὸ γὰρ ἐβούλετο μισθοφόρον οὐδ' ὄνιον εἶναι τὸν γάμον, ἀλλ' ἐπὶ τεκνώσει καὶ χάριτι καὶ φιλότῃτι γίνεσθαι τὸν ἄνδρὸς καὶ γυναικὸς συνοικισμὸν.

Τὸ ἄπροικον τὰ μέγιστα συντελεῖ παρ' αὐτοῖς εἰς τὴν ἐπικρατοῦσαν ἠθικὴν. Ἄποροι καὶ ὄρφαναὶ κόραι νυμφεύονται μετὰ τῆς αὐτῆς εὐκολίας ὡς καὶ αἱ τῶν πλουσίων ποιμένων. Σπανίως δ' ἀπαντᾷ τις μεταξὺ ἑκατὸν οἰκογενειῶν εἰκοσιπενταετῆ ἄνυμφον κόρην.

Ὁ ἔρως, ἀγνὸς καὶ ἀφελέστατος, συνήθως προηγεῖται τοῦ γάμου. Ἀμα δὲ παρατηρήσωσιν οἱ μελλονύμφοι τὴν ἀναβολὴν τῆς τελέσεως αὐτοῦ, ἔνεκα ἀπορίας τοῦ πενθεροῦ ἢ μὴ παραδοχῆς τινὸς τῶν συγγενῶν, εὐκόλως προσφεύγουσιν εἰς τὴν παρ' αὐτοῖς συνήθη Σπαρτιατικὴν ἀρπαγὴν.

Τὸ ποιμενικὸν φύλον ἐθεωρήθη μέχρι τοῦδε ὡς ἀπόβλητον τῆς κοινωνίας μέλος, ἔνεκα τῆς ληστείας· ἐγκατελείφθη εἰς τὴν φυσικὴν του κατάστασιν, ἢ κοινωνία δ' ἅπασα ἠσθάνετο ἀπέχθειαν κατ' αὐτοῦ. Ἐξετάζων τις σπουδαίως τοὺς ποιμένας, τὰ φυσικὰ ταῦτα τέκνα, θ' ἀπορήσῃ πῶς δὲν εἶναι χειρότεροι. Οὐδέποτε ὁ διδάσκαλος ἐπαιδαγώγησεν αὐτοὺς, οὐδέποτε ὁ ἱερεὺς ἐπειράθη διὰ τοῦ θεοῦ λόγου νὰ μαλάξῃ τὴν καρδίαν αὐτῶν. Δείποτε σχεδὸν εἰς τὰ ὄρη καὶ τὰς φάραγγας ζῶντες, μετὰ τῶν ἀγρίων θηρίων παλαιοῦτες, εἶναι θαυμαστὸν πῶς δὲν ἀπέβαλον ἐντελῶς

τὴν ἀνθρωπίνην ἡμερότητα. Τοῦτο βεβαίως ὀφείλεται εἰς τὸ ἥθικόν τοῦ οἰκογενειακοῦ βίου καὶ εἰς τὸ γενικῶς εὐάγωγον καὶ μαλακὸν τοῦ χαρακτῆρος τοῦ Φθιώτου.

Καιρὸς ἤδη νὰ μεριμνήσῃ ἢ τε Κυβέρνησις καὶ ἡ κοινωνία ὑπὲρ τοῦ φύλου τούτου, ὅπερ, ὄν εὐφυὲς καὶ εὐρωστον, ἀφεύκτως διὰ τῆς ἐκπαιδεύσεως θὰ φέρῃ γενναίους καρπούς. Ποιμενικὰ σχολεῖα εἶναι χρησιμώτατα διὰ πολλοὺς λόγους, οὓς δὲν εἶναι τοῦ παρόντος νὰ ἐκθέσω.

Ἐν Λιμογαρδίῳ, τῇ 10 Ἰουνίου 1875.

Ε. Δ.

Πρότασις γάμου.

Ἄμα ἀποφασισθῇ ἡ ἐκλογὴ νύμφης ἔκ τινος ποιμνιοστασίου, πηγαίνουσιν εἰς ἡ δὴν ἐκ τῶν συγγενῶν τοῦ γαμβροῦ πρὸς ἐπιθεώρησιν αὐτῆς, ἀλλὰ μὴ ἀρκούμενοι εἰς τοῦτο, πέμπουσι καὶ μίαν γραῖαν, ἣτις ἐπιθεωρεῖ μετὰ προσοχῆς τὴν νύμφην. Ἀμα δ' ἀρέσῃ αὕτη, προτείνουν μυστικῶς οἱ προξενηταὶ εἰς τὸν πενθερὸν καὶ τὴν πενθεράν, ἂν ἔχουσιν εὐχαρίστησιν νὰ δώσωσι τὴν θυγατέρα αὐτῶν, ἣν εἶδον καὶ εὐχαριστήθησαν. Εἰς τὴν πρότασιν ταύτην ἀπαντᾷ συνήθως ὁ πατήρ, εἶδετε καὶ εὐχαριστήθητε· θὰ ἰδῶ καὶ ἐγὼ ἐν τῇ ἐβδομαδιαίᾳ ἀγορᾷ τὸ προσεχὲς Σάββατον τὸν γαμβρόν, καὶ σᾶς ἀπαντῶ. Ἀμα εὐχαριστήθῃ καὶ ὁ πατήρ, ὀρίζουν τὴν ἡμέραν τῶν ἀρράβωνων (τῆς συβάσεως).

Ἀρράβων.

Τὴν προσδιορισθεῖσαν Κυριακὴν θὰ ὑπάγωσι τέσσαρες ἢ πέντε συμπέθεροι εἰς τὴν καλύβην τοῦ πενθεροῦ, φέροντες μίαν κόφφαν οἴνου καὶ μίαν κουλοῦραν. Μετὰ μικρὰν ἀνάπαυσιν τελοῦσι τὰ τῶν ἀρράβωνων, ἀλλάζοντες τὰ δακτυλίδια καὶ θέτοντες αὐτὰ ἐπὶ τινος ταψίου· τότε δ' εἰς τῶν πλησιεστέρων τοῦ γαμβροῦ συγγενῶν ρίπτει ἐντὸς τοῦ ταψίου ἐν τάλληρον· οἱ δὲ περικαθήμενοι ἀστειεύονται λέγοντες αὐτῶ, τοιοῦτο ταψὶ δὲν γανόνεται μὲ ἐν τάλληρον· καὶ οὕτω ἀναγκάζεται γὰ ρίψῃ χρήματά τινα ἀκόμη.

ἔπειτα δὲ κατὰ σειράν ρίπτουν ὅ,τι βούλονται καὶ οἱ ἄλλοι. Τὰ κομμάτια ταῦτα, κεράσματα τῆς νύμφης καλούμενα, μεταποιοῦνται ὑπ' αὐτῆς εἰς ἄλυσιν, ἣν θέτει εἰς τὸν λαιμὸν τῆς. Μετὰ ταῦτα προσδιορίζουν τὴν ἡμέραν τοῦ γάμου, ὅτε ὁ πενθερὸς ὀρίζει, ἀναλόγως τοῦ ἀριθμοῦ τῶν συγγενῶν του, τὰ δῶρα, ἅτινα ὀφείλει νὰ φέρῃ ὁ γαμβρὸς. Συνήθως εἶναι τὰ ἀκόλουθα· ἓν ζεύγος πεδίων διὰ τὴν νύμφην, μία πρόπη καὶ μία ζώνη ἀργυρᾶ, ἓν ζεύγος ἐνωτίων, εἰς κοῦκλος⁽¹⁾, ζεύγη τινὰ τσαρουχίων καὶ πεδίων, εἰς ἀμνός (τὸ καλούμενον ψιτὸν τῆς νύμφης), μία κουλούρα καὶ ἓν ζεύγος πεδίων τοῦ νουοῦ. Ἀφοῦ δ' εὐωχῆσονται πίνοντες οἶνον καὶ ἄδοντες, προσδιορίζουσι τὴν ἡμέραν τοῦ γάμου καὶ ἀναχωροῦσιν οἱ συμπέθεροι.

Γάμος.

Κατὰ τὴν τελευταίαν Τετάρτην συναθροίζονται πολλαὶ γυναῖκες, ἔχουσαι μεθ' ἑαυτῶν καὶ δύο ἄρρενα παιδιά καὶ μίαν κόρην, εἰς τὴν καλύβην, ἵνα πιάσωσι τὰ προζύμια τοῦ γαμβροῦ. Ταῦτα δὲ τὰ παιδιά καὶ ἡ κόρη, ἐξ ὧν οὐδὲν εἶναι ἄρφανόν, κοσκινίζουν τὸ ἄλευρον, ὅτε οἱ συγγενεῖς τὸ ἀσημόνουσι, ρίπτοντες ἀργυρᾶ νομίσματα (δῶρα τῶν γυναικῶν αὐτῶν). Τούτων δὲ γινομένων ἄδουσι συγχρόνως τὸ ἐπόμενον ἄσμα·

Εὐχῆσου με, μαγοῦλά μου, ὅ,τὰ πρῶτα κοσκινίδια.
Μὲ τὴν εὐχή μου, γυιόκα μου, Θεὸς νὰ σὲ προκόψῃ.
Εὐχῆσου με, πατέρα μου, ὅ,τὰ πρῶτα κοσκινίδια.
Μὲ τὴν εὐχή μου, γυιόκα μου, Θεὸς νὰ σὲ προκόψῃ.
Εὐχῆστέ μ', ἀδερφάκια μου, ὅ,τὰ πρῶτα κοσκινίδια.
Μὲ τὴν εὐχή μας, γυιόκα μου, Θεὸς νὰ σὲ προκόψῃ (2).
Ἀγόρας ν' ἀναπιάνει, Ξανθὴ ν' ἀναιβατίζει
Μὲ μάνα, μὲ πατέρα, μ' ἀδέρφια, μὲ ἑαδέρφια,
μ' οὔλο τὰ συγγενό της.

(1) Σκέπη νυμφική, κάλυμμα τοῦ προσώπου λεπτότατον, καλύπτρα. Σ.Ε.

(2) Ἐπαναλαμβάνουν τὸν αὐτὸν στίχον λέγουσαι μπαμπάδες μου, θειοπάλας μου, ἑαδέρφια μου.

Ἀφοῦ δὲ ἄσωσι τὸ ἄσμα αὐτὸ μετὰ περιπαθοῦς καὶ λυγηρᾶς φωνῆς, ὑπεμφαινούσης πάντοτε τὸ δύσκολον τῆς κτήσεως τῆς εὐδαιμονίας, τρώγουσι καὶ πίνουσι περικαθήμενοι πέριξ λιτῆς τραπέζης. Μετὰ δὲ τοῦτο ἄρχονται τοῦ ἀκολούθου ἄσματος·

Κυργιοί μου, ποῖος τὸν κάνει αὐτὸν τὸν νέον γάμον;
Ὁ πατέρας μου τὸν κάνει αὐτὸν τὸν νέον γάμον.
Κυργιοί μου, ποῖος τὸν κάνει αὐτὸν τὸν νέον γάμον;
Ἡ μάνα μου τὸν κάνει αὐτὸν τὸν νέον γάμον.
Μὲ τ' ἄνθι, μὲ τὸ βόϊδο, μὲ τὸ φιλι πλεμμένον.
Τὰ ἑαδέρφια μου τὸν κάνουν αὐτὸν τὸν νέον γάμον.
Μὲ τ' ἄνθι, μὲ τὸ βόϊδο, μὲ τὸ φιλι πλεμμένον.
Οἱ μπαμπάδες μου τὸν κάνουν αὐτὸν τὸν νέον γάμον.
Μὲ τ' ἄνθι, μὲ τὸ βόϊδο, μὲ τὸ φιλι πλεμμένον.
Οἱ θειακούλαις μου τὸν κάνουν αὐτὸν τὸν νέον γάμον.
Μὲ τ' ἄνθι, μὲ τὸ βόϊδο, μὲ τὸ φιλι πλεμμένον (4).

Εἶτα δὲ, ἀφοῦ καὶ ἄλλα ἄσματα ψάλωσιν, ἀπέρχονται. Τὴν μὲν Πέμπτην αἱ γυναῖκες τοῦ ποιμνιστασίου θὰ φέρωσι ξύλα εἰς τὴν καλύβην τοῦ γαμβροῦ, τὴν δὲ Παρασκευὴν θὰ ζυμώσωσι τὰς κουλούρας, καὶ θὰ γίνωσιν αἱ προσκλήσεις διὰ κουφέτων ἐντὸς τεμαχίου χαρτίου. Τὰ αὐτὰ γίνονται καὶ παρὰ τῇ νύμφῃ.

Τὸ δὲ Σάββατον τὸ ἑσπέρας προσκαλοῦνται ἅπαντες εἰς εὐωχίαν καὶ διασκέδασιν. Τότε οἱ ἀδελφοποιοὶ θὰ κατασκευάσωσι τὸ φλάμπουρον (2).

Ὅταν δ' οἱ ἀδελφοποιοὶ ρίπτουν τὸ μανδῆλιον εἰς τὸ φλάμπουρον, ἄρχονται τοῦ ἐπομένου ἄσματος·

Τίνος εἶν' ὁ φλάμπουρος, τ' ἄξιο καὶ τὸ κόκκινο;
Τοῦ γαμβροῦ εἶν' ὁ φλάμπουρος, τ' ἄξιο καὶ τὸ κόκκινο.
Ποῖος τὸν βίφτει, ποῖος τὸν φκειάνει, ποῖος τὸν κατακοκκινίζει,
Μῆλα, βόδια τὸν γεμίζει;

(1) Τὴν δὲ Πέμπτην τὸ ἑσπέρας πίνουσι τὰ προζύμια τῆς νύμφης ἄδοντες τὰ ἴδια ἄσματα.

(2) Τὸ φλάμπουρον εἶναι μακρὰ καλαμίνη συνήθως βάρδος, εἰς ἧς τὸ ἄκρον τοῦ ἄνω μέρους σχηματίζουσι σταυρὸν ἀπὸ τρία μῆλα, κρεμῶντες εἰς τὴν ἄκραν μανδῆλια κόκκινα.

Ἐσένα, φλαμπουργιάρη μου, θὲ νὰ σὲ τραγουδήσω,
 Νὰ σὲ πολυχρονήτω, νὰ σὲ χαρῆ ἢ μανοῦλά σου,
 νὰ σὲ 'πανδρέψη γλήγορα,
 Νὰ βάλῃ ἄσπρο φλάμπουρον, νὰ βάλῃ κατακόκκινον.
 Καὶ σὲς, μπρατιῖμοι τοῦ γαμβροῦ, ράψτε τὸ φλάμπουρον καλῶ.
 Θὰ γύρη ράχαις καὶ βουνά, μὴ τὸν χαλάσουν τὰ κλαριά
 καὶ τὸν γελάσῃ ἢ πεθερά.

Μετὰ δὲ ταῦτα ξυρίζουσιν οἱ ἀδελφοποιτοὶ τὸν γαμβρόν, ἀδου-
 σῶν τῶν γυναικῶν καὶ κορασιῶν ὡς ἐξῆς·

Λούζειτ' ὁ γυιὸς τοῦ βασιληᾶ, νὰ πάῃ ν' ἀρραβωνίσῃ.
 Ξουράφι μου ἀλεφαντινὸ, κι' ἀκόνι ἀπὸ τὴν Πόλι,
 Ἄνεσια, ἀνεσία νὰ διαβῆ, τρίχα νὰ μὴ τοῦ κόψῃ.
 Ἔτσ' εἶναι χάρισμα (1) ἀπ' τὰ γονικά του,
 Χάρισμ' ἀπὸ τὴ μάνα του, χάρισμ' ἀπ' τὸ νουὸ του.

Τὴν δὲ Κυριακὴν τὸ πρῶτ' ἐτοιμάζονται, ἵνα πορευθῶσιν εἰς πα-
 ραλαβὴν τῆς νύμφης. Οἱ ἀδελφοποιτοὶ φροντίζουσι νὰ φέρωσιν
 ὅλα τὰ δῶρα τὰ προσδιορισθέντα ὑπὸ τοῦ πενθεροῦ. Ἡ παραμι-
 κρὰ ἔλλειψις παροργίζει μεγάλως τὸν πενθερόν, διότι θεωρεῖται ὡς
 κακὸς οἰωνός. Μετὰ τὸ πέρας τῆς προπαρασκευῆς, προηγουμένου
 τοῦ φλαμπουργιάρη καὶ τῶν ἄλλων ἐπίππων ἐπομένων, ἐπιμελῶς
 δὲ καὶ καθαρῶς ἐνδεδυμένων, ἰππεύει ὁ γαμβρός ἐπὶ ἵππου λευ-
 κοῦ, ἀδόντων ἀπάντων·

Εὐχήσου με, μανοῦλά μου, τώρα 'στὸ κίνημά μου.
 Μὲ τὴν εὐχή μου, γυιόκα μου, Θεὸς νὰ σὲ προκόψῃ.
 Εὐχήσου με, πατέρα μου, τώρα 'στὸ κίνημά μου.
 Μὲ τὴν εὐχή μου, γυιόκα μου, Θεὸς νὰ σὲ προκόψῃ (2).
 Ὅντας κινᾷ ὁ σταυραστὸς νὰ πάῃ γιὰ τὴν πέρδικα,
 Σκύβει, φιλεῖ τὰ νύχια του, τινάζει τὰ φτερούλια του.
 Βρὲ νύχια καὶ νυχάκια μου καὶ νυχοποδαράκια μου,
 Τὴν πέρδικ' ἂν τὴν πιάσετε, φτερὸ νὰ μὴ τῆς βγάλτε.
 Θέλω νὰ τὴ βάλω 'στὸ κλωβὶ νὰ μοῦ λαλῇ τ' ἀποταχύ.

(1) Ἐδῶ εἶναι χαλασμένον τὸ μέτρον. Ἴσως συμπληρωτέος ὁ στίχος
 οὕτως·

Ἔτσ' εἶναι χάρισμ' [ἀπὸ 'μᾶς κι'] ἀπὸ τὰ γονικά του. Σημ. ἐκδ.

(2) Ἐπαναλαμβάνουν τὰ αὐτὰ ἄδοντες· ἀδερφάκια μου, μπαρμπάδες
 μου, θεϊδάεις μου.

Μετὰ δὲ τὸ τέλος τοῦ ἄσματος αὐτοῦ, πορεύονται πρὸς τὸ
 ποιμνιοστάσιον, ὅπου κατοικεῖ ὁ πενθερός, οἱ μὲν ἄνδρες ἔφιπποι,
 αἱ δὲ γυναῖκες πεζαί· ἅμα δ' εἶναι περὶ τὰ διακόσια βήματα μα-
 κρὰν τοῦ ποιμνιοστασίου, ἀφιππεύουσι πάντες καὶ χορεύουσι.
 Τρεῖς δὲ, οἱ κολουριαραῖοι καλούμενοι, πορεύονται εἰς τὴν καλύ-
 βην τοῦ πενθεροῦ φέροντες οἶνον, τὴν κολουῦραν καὶ τὸ ψητόν. Ἡ
 ὑποδοχὴ αὐτῶν γίνεται οὕτως. Ἡ νύμφη εἶναι κεκρυμμένη ὀπισθεν
 καλύμματος, καὶ ἐξάγουσα τὴν δεξιὰν χεῖρα λαμβάνει τὴν κου-
 λοῦραν, ἣτις εἶναι κεκομμένη εἰς τὸ μέσον· ἐξ αὐτῆς δὲ τὸ ἥμισυ
 δίδει εἰς τοὺς ἀδελφοποιτούς, ὅπερ δίδουν οὗτοι τῇ πενθερᾷ, λαμ-
 βάνοντες παρ' αὐτῆς ἄλλην κολουῦραν, ἢ δὲ πενθερὰ δωρεῖ εἰς ἕκα-
 στον ἔν μανδήλιον. Ὅτε δ' ἐπανέρχονται, ρίπτουν ἔν ὄπλον, καὶ
 τότε ὅλοι οἱ συμπέθεροι βαίνουν πρὸς τὴν καλύβην τοῦ πενθεροῦ,
 προηγουμένου τοῦ φλαμπουργιάρη, ὅστις ἐμπήγει τὸ φλάμπουρον
 εἰς τὴν θύραν τῆς καλύβης· ἢ δὲ πενθερὰ κρεμᾷ ἐπ' αὐτοῦ ἔν κόκ-
 κινον μανδήλιον. Ἀφικομένου δὲ καὶ τοῦ γαμβροῦ, ρίπτει ἢ πεν-
 θερὰ βαμβακόσπορον, σῖτον καὶ ρύζι, ἐνῶ ἄδουσιν αἱ γυναῖκες καὶ
 αἱ κόραι τὸν ἔφιππον γαμβρόν·

Τοῦτο τ' ἀρχοντόπουλο καὶ τὸ βεζυρόπουλο,
 Τί ἔχασε, τί χάλευε κ' ἔρχεται χαλεύοντα,
 Κ' ἔρχεται χαλεύοντα κι' ὄλο φαχουλεύοντα·
 Περδικούλα ἔχασε κ' ἔρχεται χαλεύοντα,
 Κ' ἔρχεται χαλεύοντα κι' ὄλο φαχουλεύοντα.
 Τὴν εἶχε μέσα 'στὸ κλωβί· μοῦ σκανταλισθηκε τὸ κλωβί,
 καὶ μ' ὄφυγε τ' ἀποταχύ.

Τότε ρίπτει ὁ γαμβρός ἔν μῆλον, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ὑπάρχουν
 ἀργυρᾶ καὶ χάλκινα νομίσματα, ὅποιαν δὲ κόρην κτυπήσῃ δι'
 αὐτοῦ, θεωρεῖται ὡς καλὸς οἰωνός προσεχοῦς νυμφεύσεως ταύτης.
 Ἄμα δ' ἀφιππεύσῃ ὁ γαμβρός, κρεμῶσι πλησίον τοῦ ὠτός τοῦ
 ἵππου του ἔν κόκκινον μανδήλιον. Τότε δ' ἀναβαίνει ἐπὶ τοῦ
 ἵππου τοῦ γαμβροῦ ἔν παιδίον, ὄχι ὄρφανόν, ἀλλ' ἔχον πατέρα
 καὶ μητέρα, εἰς τὸ ὁποῖον θὰ δώσῃ ὁ πρωτοβλάμης ὁ φλαμ-
 πουργιάρης δῶρόν τι, διὰ νὰ κατέλθῃ. Τοῦτο βεβαίως προκα-
 λεῖ τὴν εὐτυχίαν τοῦ γαμβροῦ καὶ τὴν ἀπόκτησιν ἀρρένων τέ-

κνών. Μετά τούτο διανέμονται οἱ συμπέθεροι εἰς πολλές καλύ-
βας πρὸς εὐωχίαν, ὃ δὲ γαμβρὸς μετὰ τῶν ἀδελφοποιτῶν εἰσέρ-
χεται εἰς τὴν καλύβην τοῦ πενθεροῦ, ὅπου προσφέρεται αὐτῷ μία
πίττα καὶ αὐγά με μέλι. Αἱ δὲ συγγενεῖς γυναῖκες τοῦ γαμβροῦ
ἀρχίζουσι νὰ κτενίζωσι τὴν νύμφην με τὸ κτένι τοῦ γαμβροῦ,
ἄδουσαι ὅτι·

Ἄνοιξέ, χρυσὸ σεντούκι, κ' ἔβγαλε χρυσὸ κτενάκι,
χρυσὸ, μαλαματένιο.

Κ' ἔφκιασε χρυσὴ νυφοῦλα, καὶ χρυσὴ, μαλαματένια.

Κόρη μου, τὸ τί ξεπλέγεις;

Μὴ δὰρ ἐγὼ ξεπλέγομαι; μανοῦλά μου με ξεπλέξε.

Κόρη μου τὸ τί ξεπλέγεις;

Μὴ δὰρ ἐγὼ ξεπλέγομαι; πατέρας μου με ξεπλέξε (1).

Κόρη μου τὸ τί ἀναπλέγεις;

Μὴ δὰρ ἐγὼ ἀναπλέγομαι; μανοῦλά μου μ' ἀνάπλεξε.

Κόρη μου, τὸ τί ἀναπλέγεις;

Μὴ δὰρ ἐγὼ ἀναπλέγομαι; πατέρας μου μ' ἀνάπλεξε.

Ἄνοιξέ, χρυσὸ σεντούκι, κ' ἔβγαλε χρυσὸ πλεξίδι,

Κ' ἐπλέξε χρυσὴ νυφοῦλα, καὶ χρυσὴ μαλαματένια.

Ἄνοιξε, χρυσὸ σεντούκι, κ' ἔβγαλε χρυσὴ σκουφοῦλα.

Σκούφουσε χρυσὴ νυφοῦλα, καὶ χρυσὴ, μαλαματένια.

Ἄνοιξε, χρυσὸ σεντούκι, κ' ἔβγαλε χρυσὸ μανδηλι.

Κούκλουσε χρυσὴ νυφοῦλα, καὶ χρυσὴ, μαλαματένια.

Ἄνοιξε, χρυσὸ σεντούκι, κ' ἔβγαλε χρυσὸ βελόνι,

Κ' ἔβραψε χρυσὴ νυφοῦλα, καὶ χρυσὴ, μαλαματένια.

Ἄνοιξε, χρυσὸ σεντούκι, κ' ἔβγαλε χρυσὴ κοπτσούλα,

Κ' ἔφκιασε χρυσὴ νυφοῦλα, καὶ χρυσὴ, μαλαματένια.

Ἐπειτα δ' ἔρχεται ὁ ἀνδράδελφος φέρων τὰ πέδιλα τῆς νύμ-
φης, ἅτινα ἀλλάσσει ἐκ τοῦ ἑνὸς εἰς τὸν ἄλλον πόδα τρίς· ρίπτει
ἐντὸς τοῦ ἑνὸς οἴνον, χύνων τρίς ἐκ τοῦ ἑνὸς εἰς τὸ ἕτερον πέδι-
λον· πίνει ὀλίγον ἐξ αὐτοῦ, δίδει καὶ τῇ νύμφῃ, ἣτις πίνει ἐπίσης.
Προσθετέον ὅτι τότε τελεῖται ἡ ἱεροτελεστία.

Ἄφου δ' ἔφαγον καὶ ἔπιον ἄλλοντες καὶ χορεύοντες, ἐτοιμά-
ζονται πρὸς ἀναχώρησιν. Τότε θέτουν εἰς τὸ κατώφλιον τῆς θύρας

(1) Ἐπαναλαμβάνουν τὰ αὐτὰ· τὰ ἀδέρφια μου, οἱ μπαρμπάδες μου,
οἱ θειάδες μου.

τὴν προῖκα, ἐφ' ἧς κάθεται ὁ ἀδελφὸς τῆς νύμφης, ζητῶν δῶρον,
ἵνα ἐπιτρέψῃ τὴν παραλαβὴν· δίδουσι δῶρόν τι αὐτῷ καὶ παρα-
λαμβάνουσι τὴν προῖκα.

Ὁ δὲ γαμβρὸς σύρει ἐκ τῆς χειρὸς τὴν νύμφην, ὅτε οἱ συγγε-
νεῖς αὐτῆς ἄδουσιν·

Εὐχῆσου με, μανοῦλά μου, τώρα 'στὸ κίνημά μου.

Μὲ τὴν εὐχή μου, κόρη μου, Θεὸς νὰ σὲ προκόψῃ.

Εὐχῆσου με, πατέρα μου, τώρα 'στὸ κίνημά μου.

Μὲ τὴν εὐχή μου, κόρη μου, Θεὸς νὰ σὲ προκόψῃ (1).

Τότε ἡ μήτηρ θέτει ἐντὸς καπακίου νερόν καὶ ἀλάτι, ὅπερ
λυόνουσα βαντίζει τὴν νύμφην καὶ τὸν γαμβρόν, εὐχομένη καλο-
ρίζικον γάμον, καὶ λέγουσα τῇ νύμφῃ· Ὅ,τι σοῦ εἶπα, νερό κι' ἀ-
λάτι. Τοῦτο δηλοῖ, ὅτι ὡς λυόνει ἐντὸς τοῦ ὕδατος τὸ ἄλας, οὕτω
νὰ λυώσῃ πᾶσα κατάρρα, ἣν ποτε ἐν τῇ ὀργῇ τῆς ἐξέφερε κατὰ
τῆς θυγατρὸς αὐτῆς. Τὸ καπάκι αὐτὸ τὸ θέτει εἰς τὸν ντορβᾶν
τῆς νύμφης· ἡ δὲ νύμφη προσκυνεῖ κεκαλυμμένη διὰ τοῦ κούκλου
καὶ φιλεῖ τὸν πόδα καὶ τὴν χεῖρα τοῦ πατρὸς, τῆς μητρὸς καὶ
τῶν ἀδελφῶν τῆς. Τότε ἡ μήτηρ τῆς νύμφης δωρεῖται εἰς αὐτὴν
μίαν ὄρνιθα. Ἐν σπουδῇ προσπαθοῦσι τίς νὰ πρωτοῖππεύσῃ, ἀλλὰ
πάντοτε πρῶτος ἰππεύει ὁ γαμβρὸς· ἡ δὲ νύμφη ἰππεύει ἐπὶ τοῦ
λευκοῦ ἵππου, ὃν ἔφερον ὁ γαμβρὸς ἔφιππος. Τότε πλησιάζουσι
τὸν γαμβρόν πρὸς τὰ δεξιὰ τῆς νύμφης, ὅτε ὁ γαμβρὸς περιφέρει
τὴν χεῖρα περὶ τὴν κεφαλὴν τῆς νύμφης κρατῶν νόμισμα ἀργυ-
ροῦν, ὅπερ δίδει τῇ νύμφῃ, ἣτις λαμβάνει αὐτὸ φιλοῦσα τὴν χεῖρά
του. Ἐπειτα ἐκβάλλει τὴν μάχαιραν, ἣν περιφέρει σταυροειδῶς
περὶ τὴν κεφαλὴν τῆς νύμφης, κτυπῶν τρίς τὴν πλάτην αὐτῆς.
Αἱ γυναῖκες ἄδουσιν·

Ἀδέρφια μου, μπαρμπάδες μου, θειάδες μου.

Ἐβγα, 'κόνια 'κονισμένη, σὰν μηλιὰ λουλουδιασμένη.

Δὲν μ' ἀφίνει ὁ πόνος νὰ βγῶ ἀπὸ τῆ χρυσῆ μου μέννα (2).

(1) Εἶτα ἐπαναλαμβάνουν τὰ αὐτὰ· τὰ ἀδέρφια μου, μπαρμπάδες μου,
θειάδες μου.

(2) Ἐπαναλαμβάνουν, ἀπὸ τὸν χρυσόν μου πατέρα, ἀπὸ τὰ χρυσᾶ μου
ἀδέρφια.

Ἄμα δ' ἄρχονται τῆς ἀναχωρήσεως ἄδουσιν·

Μὴ σᾶς ἐκακοφάνηκε ποῦρθαμε 'στὸ χωριό σας;
Ἐμεῖς τὴν νύφη πήραμε, καὶ τὸ χωριὸ 'δικό σας.
Ἐκίνησ' ἡ λεπτοκαρυὰ μ' ὅλα τὰ λεπτοκάρυα,
Ἐκίνησε κ' Ἀντρίτζος μας μ' ὅλα τὰ παληκάρια,
Καὶ πᾶνε νὰ πατήσουνε τῆς Λειβαδιᾶς τὸν κάμπο,
Νὰ πάρουν ἄσπρα καὶ φλωριὰ, νὰ πάρουν καὶ μιὰ παππαδιὰ,
Νάχη κορμί γιὰ φόρεμα, καὶ μέση γιὰ ζωνάρι.

Τότε ἐκατέρωθεν ρίπτουν ὄπλα βαδίζοντες πρὸς τὴν κητοικίαν τοῦ γαμβροῦ, ὅτε εἰς τῶν ἀδελφοποιτῶν ἀφαιρεῖ τὸ πέδιλον ἐκ τοῦ δεξιοῦ ποδὸς τῆς νύμφης, ὅπερ φέρει εἰς τὴν πενθεράν, ὡς τεκμήριον τῆς προσεχοῦς ἐλεύσεως τῆς νύμφης. Ἡ πενθερὰ δωρεῖται αὐτῷ ἓν μανδύηλιον, αὐτὸς δὲ ἐπαναφέρει τὸ πέδιλον τῆς νύμφης καὶ ἅπαντες πορεύονται εἰς τὴν κατοικίαν τοῦ γαμβροῦ.
Ἄμα πλησιάσωσιν, ἐκατέρωθεν ἀρχεται πυροβολισμὸς διαρκῆς· φθάσαντας δὲ εἰς τὴν καλύβην τοῦ πενθεροῦ βαντίζουσιν καὶ πάλιν μὲ βαμβακόσπορον καὶ τὰ ἄλλα.

Προκειμένου δὲ ν' ἀφιππεύσῃ ἡ νύμφη ἄδουσιν αἱ γυναῖκες·

Πέζα μῆλο, πέζα ρόιδο, πέζα δροσερὸ σταφύλι.
Δὲν πεζεύω, καμαρόνω, χάρισμα πολὺ γυρεύω
Ἄπ' τὸν κύργιο πενθερόν μου νὰ μοῦ δώτῃ νὰ πεζεύσω (1).

Ἄφοῦ ὑποσχεθοῦν αὐτῇ δῶρόν τι, τῇ δίδουν μίαν κουλοῦραν, ἣν κόπτει εἰς τέσσαρα μέρη, πετῶσα σταυροειδῶς αὐτά· ἐπίσης δὲ χύνει ἐνώπιον τῆς κεφαλῆς τοῦ ἵππου σταυροειδῶς οἶνον.

Ἄφιππευσάσης τῆς νύμφης ἄδουσιν αἱ γυναῖκες·

Σὰν δασιά'ν τὰ κυπαρίσσια,
Ἄριψέ τα μία ψίχα,
Νὰ διαβῇ ὁ γαμβρὸς κ' ἡ νύφη,
Νὰ διαδοῦν κ' οἱ συμπεθέροι.

Ἐνῶ πρόκειται νὰ εἰσέλθῃ ἡ νύμφη εἰς τὴν καλύβην, ρίπτουσιν εἰς τὸν οὐδὸν τῆς θύρας μίαν μάχαιραν, ἣν ὅτε ὑπερπηδᾷ, ἄδουσιν αἱ γυναῖκες·

(1) Ἐπαναλαμβάνεται ἀπὸ τὴν κύργια πενθερά μου καὶ ἀπὸ τὰ ἀνδραδέρφια μου.

Ἄδ' αὐτοῦ πουλιὰ νὰ βγάλῃς,
Καὶ ἀδ' αὐτοῦ νὰ τὰ πετάξῃς.

Εἶτα δὲ κρεμῶσιν εἰς τὴν μέσην τῆς νύμφης ἓνα στατῆρα· ὀδηγούμενη δὲ ὑπ' ἄλλων γυναικῶν, καὶ ἰδίᾳ ὑπὸ τῆς νυμφευτρίας, θέτει τὴν χεῖρά της ἐντὸς τοῦ ἀλευροσάκκου καὶ ἐντὸς τοῦ τυροῦ. Ἡ νύμφη προσκυνεῖ ἀδιακόπως· δὲν τρώγει μετὰ τῶν ἄλλων ἅμα λάβῃ καιρὸν, τρώγει μόνη ὡς τινα.

Τὸ δ' ἐσπέρας εἶναι ἡ ἐπίσημος εὐωχία, παρατιθεμένων καὶ τῶν δῶρων τοῦ νουνοῦ, τοῦ ψητοῦ, τῆς κουλούρας καὶ τοῦ οἴνου, ἄλλα καὶ πάντες οἱ προσκεκλημένοι κατ' ἔθος φέρουσιν οἶνον καὶ μίαν κουλοῦραν, οἱ δὲ πλησιέστεροι συγγενεῖς καὶ ἀμνόν.

Οὕτω διὰ τῆς ἀλληλοβοηθείας ἐλαττοῦνται αἱ δαπάναι τοῦ πενθεροῦ· ἄλλως οἱ πτωχοὶ δὲν θὰ ἠδύναντο νὰ ὑποστῶσι τὴν δαπάνην τοῦ γάμου.

Ἄφοῦ ἐτοιμασθῶσι τὰ φαγητὰ, κάθηνται κυκλοτερῶς· ἐνῶ δὲ λιανίζουσι τὸ ψητὸν τοῦ νουνοῦ, ἄδουσι·

Τοῦ νουνοῦ μας τὸ ψημμένο ἀπ' τὴν Πόλι εἶναι φερμένο,
Κι' ἀπ' τὴ Σύρα διαβημένο,
Κ' ὅποιος πάει νὰ τὸ κόψῃ, τὸ χεράκι του νὰ κόψῃ,
Καὶ ποτὲ μὴ τὸ γιατρέψῃ.
Ἄπ' τὴν Πόλι ἀπάνω ἴπῃγα, τέτοιο νεῖδ νουνὸ δὲν εἶδα·
Τέτοιο νεῖδ, τέτοιο πετρίτη,
Τέτοιο καστροπολεμίτη.
Μὲ τὰ κάστρα πολεμάει, ὅσο ν' ἀποστεφινώσῃ.
Εἰς τὴν Πόλι ἀπάνω ἴπῃγα, τέτοιο νεῖδ νουνὸ δὲν εἶδα.
Τοῦ νουνοῦ μας ἡ φλοκάτα ἀπ' τὴν Πόλι εἶναι φερμένη,
Καὶ ὅτῃ Σύρα διαβημένη, ὅτῃν ἀμυγδαλιὰ ἀπλωμένη.

Οἱ ἀδελφοποιτοὶ λέγουσι πόσα δῶρα ἔφερον ὁ νουνὸς, καὶ ἐνῶ πίνουσιν ἐκ τοῦ οἴνου τοῦ ἄδουσι·

Τοῦ νουνοῦ μας τὸ γεμάτο, τὸ ζαχαρομυγδαλάτο,
Τιμημένο κ' ἀξιωμένο, ὅτῃ Θεὸ εὐχαριστημένο.

Ἡ εὐωχία ἐξακολουθεῖ ἐπὶ ὥρας πολλὰς, τοῦ οἴνου διὰ τῆς τσότρας ἀδιακόπως περιφερομένου, καὶ τοῦ ἄσματος μὴ διακοπτομένου. Οὕτω δὲ κεκορεσμένοι ὑπὸ τε οἴνου καὶ κρέατος, ἀπέρχονται ἕκαστος εἰς τὴν ἰδίαν κατοικίαν.

Τὴν Δευτέραν δὲ τὸ πρῶτ', ἀφοῦ αὖθις εὐωχῆσωσιν οἱ ἄνδρες, ὀδηγοῦσιν αἱ γυναῖκες τὴν νύμφην εἰς τὴν τράπεζαν φέρουσαι κόσμιον, ἐν ᾧ ἔθεσαν μανδήλια καὶ περικνημίδας. Ἡ νύμφη ἄρχεται ἐκ δεξιῶν προσκυνοῦσα καὶ ῥίπτουσα ἐπὶ τοῦ ὤμου ἐκάστου ἀνδρὸς ἓν δῶρον· εἰς ἀντάλλαγμα δίδουσι τῇ νύμφῃ ἓν ἀργυροῦν νόμισμα.

Μετὰ δὲ ταῦτα ἄρχεται ὁ χορὸς· ἄγουσι δ' αἱ γυναῖκες καὶ τὴν νύμφην εἰς τὸν χορὸν, ἣν θέτουσιν ἐν μέσῳ τοῦ γαμβροῦ καὶ τοῦ νουνού, ἄδουσαι ὡς ἐξῆς·

Ἔβγα, μαννοῦλα πεθερά, νὰ ᾄῃς τῇ νύμφῃ ἰστὸ χορὸ
 Πῶς σείεται, πῶς λυγίζεται, πῶς βεργοκαμαρίζεται,
 Κ' ἀπ' τὸ καμάρι τοῦ γαμβροῦ δὲν σείεται, δὲν λυγίζεται,
 δὲν βεργοκαμαρίζεται.

Δὲν ἀκοῦς, κυράτζα νύμφη,
 Τί σοῦ λέει τ' ἅγιο Βαγγέλιο;
 Νὰ τιμᾷς τὸν πεθερόν σου,
 Πάντα τιμημένη νᾶσαι.
 Δὲν ἀκοῦς, κυράτζα νύμφη,
 Τί σοῦ λέει τ' ἅγιο Βαγγέλιο;
 Νὰ τιμᾷς τὴν πεθερά σου,
 Πάντα τιμημένη νᾶσαι.
 Νὰ τὴν ᾄῃς, κυράτζα μάννα,
 Νὰ σὲ ᾄῃ, κυράτζα νύμφη.
 Δὲν ἀκοῦς, κυράτζα νύμφη,
 Τί σοῦ λέει τ' ἅγιο Βαγγέλιο;
 Νὰ τιμᾷς τὰ ἀνδραδέρφια,
 Πάντα τιμημένη νᾶσαι.
 Νὰ τιμᾷς καὶ τὸ νουνό σου,
 Πάντα τιμημένη νᾶσαι.

Μετὰ τὸ πέρας τοῦ ἄσματος αὐτοῦ παιδίον ὄχι ὀρφανόν, ἀλλὰ μὲ μάνναν καὶ μὲ πατέρα, χωρίζει τὴν νύμφην ἀπὸ τὸν γαμβρόν· ὀδηγεῖ αὐτὴν ἢ νυμφεύτρια εἰς τὴν καλύβην, ὅπου ἔρχονται μετ' ὀλίγον καὶ οἱ ἄνδρες, καὶ ἀφαιροῦσι τὸν κυκλὸν τῆς νύμφης. Ἐπειτα ἐκβάλλουσιν ἐκ τῶν σάκκων τὴν προῖκα, ἣν ἀπαριθμεῖ εἰς ἀδελφοποιτός· ἀφαιροῦσι δὲ καὶ τὰ μῆλα ἐκ τοῦ φλαμπόρου, ἅτινα τρώγουσιν οἱ ἀδελφοποιτοί. Τότε παραθέτει τράπεζαν ἢ νύμφη,

δίδουσα δῶρα, μανδήλια, ζώνας, περικνημίδας, ἀνθ' ὧν λαμβάνει νομίσματα ἀργυρᾶ. Δίδει δῶρόν τι καὶ πρὸς τὸν ἀναχωροῦντα κουμπάρον, ὃν προπέμπουν πυροβολοῦντες.

Τὴν αὐτὴν ἡμέραν ἢ νύμφη πηγαίνει εἰς τὴν κρήνην συνοδευομένη ὑπὸ ἐνὸς ἢ δύο παιδίων, φέρουσα δύο ἀγγεῖα. Κατὰ πρῶτον ῥίπτει χάλκινόν τι ἢ ἀργυροῦν νόμισμα ἐντὸς τοῦ ὕδατος, χαιρετίζουσα οὕτω τὴν κρήνην.

Τὴν προσεχῆ Τετάρτην ὑπάγει ἢ νύμφη εἰς τὸ ρεῦμα καὶ πλύνει τὰ τοῦ οἴκου, καὶ ἰδίως τὰ στρωσίδια.

Οὕτω περατοῦται ὁ γάμος· τὴν δὲ πρώτην Κυριακὴν τελοῦνται τὰ ἐπιστρόφια. Μετὰ τινων ἀδελφοποιτῶν ἐπισκέπτεται ὁ γαμβρὸς τὸν πενθερόν, ὅπου εὐωχοῦνται· τὴν δ' ἀμέσως ἐπομένην Κυριακὴν ἐπισκέπτεται ὁ πενθερὸς τὸν γαμβρόν.

ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ ΒΟΙΩΤΙΑΣ, ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ ΚΑΙ ΑΤΤΙΚΗΣ.

¶

Τῇ 30 Ἀπριλίου 1873 ἐκδίδοντες ἐν Ἀθηναίου τῆμω α'. σελ. 490—500 ἐπιγραφὰς πολλάς ἐκ τῆς ἐν τοῖς μεθορίοις Βοιωτίας καὶ Δοκρίδος τῆς Ὀπουντίας θέσεως Δένδρας, εἶπομεν, ὅτι ὁ Π. Σταματάκης, παρ' οὗ εἶχομεν λάβει τὰ ἔκτυπα τῶν ἐπιγραφῶν ἐκείνων, ἐξήνεγκεν εἰκασίαν, ὅτι τὰ ἐν τῇ θέσει Δένδρας λείψανα τειχῶν θεωρεῖ ὡς τὰ τῆς ἀρχαίας πόλεως Ἰήττου, τοὺς δὲ ὑπὲρ τῆς εἰκασίας λόγους τοῦ παρετρέξαμεν τότε, ὅχι ὡς ἀπαξιοῦντες νὰ τοὺς ἀναφέρωμεν, ἀλλ' ὡς ἔχοντες ἄλλα, κατὰ τὴν γνώμην ἡμῶν προῦργαίτερα, τὸ πλῆθος τῶν ἀνακοινωτέων ἐπιγραφῶν. Σήμερον δὲ ἔχομεν λόγον νὰ ἐπανέλθωμεν εἰς τὸ πρᾶγμα. Διότι ἀκριβῶς δύο ἔτη μετὰ τὴν τότε ἔκδοσιν τῶν τοῦ Σταματάκη ἀντιγράφων ἔρχεται πᾶν ἀσπασίως βᾶθρον, νεωστὶ ἀνακαλυφθὲν ἐν Δένδρα, νὰ ἐπικυρώσῃ ἐκείνην τὴν περὶ Ἰήττου εἰκασίαν. Ὁ ἕτερος δηλαδὴ τῶν ἀποστόλων τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἡμῶν Ἑταιρίας Ἀθανάσιος Δημητριάδης, πορευθεὶς πρό τινος χρό-

νου εἰς τὴν μονὴν Μαλεσίνης ἐπεσκέφθη καὶ τὰ πλησίον ἐρείπια τῆς Δένδρας καὶ εὔρε τῆ 6 Ἀπριλίου τοῦ ἔτους τούτου, ὡς ἔγραψεν ἡμῖν, ἀέν τῷ ναῶ τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου, κειμένῳ ἐντὸς τῆς ἀκροπόλεως τῆς κατὰ τὴν Δένδραν παλαιᾶς πόλεως, τὴν ἁγίαν ἑράπεζαν φέρουσαν ὡς πλάκα βάρθρον λίθου μέλανος, ἔχον ὕψος ὡς 0, 25, πλάτος ὡς 1 μέτρου καὶ πάχος ἄλλο τόσον, καὶ ἐπὶ τῆς δεξιᾶς τῷ εἰσιόντι τῶν τεσσάρων στενωτέρων ἐπιφανειῶν αὐτοῦ ἀνέγνω τάδε·

Αὐτ. ΚΛ. Σεπ. Σεουῆρον, Περτί-
νακα. Ἀραβικόν. Ἀδιαθητικόν. Παρ-
θικόν. μέγιστον. σεβαστόν. εὐ-
σεβῆ. εὐτυχῆ. ἡ πόλις Ἰητιίων.»

Τὸ βάρθρον τοῦτο βεβαίως ἀνεῖχε ποτε τὸν ἀνδριάντα τοῦ ἀπὸ 193—211 μ. Χ. αὐτοκρατορεύσαντος Σεπτιμίου Σεουήρου, ὅστις καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Περτίνακος (τοῦ διαδεχθέντος τὸν Κόμμοδον) εἶχε προσλάβει ἐπελθὼν ὡς ἐκδικητῆς αὐτοῦ κατὰ τοῦ ὀλιγοήμερου Ἰουλιανοῦ. Τὰ ἐν τῷ α' στίχῳ δύο γράμματα ΚΛ ἄφησα οὕτω ὡς μοὶ ὑπεβλήθησαν ἐν τῷ ἀντιγράφῳ, μοὶ φαίνεται δὲ ὅτι λανθάνει ἐν αὐτοῖς τὸ Κ(αῖσαρα) Λ(ούκιον.) Εὐρέθη δέ ποτε καὶ ἐν Ἐρημοκάστρῳ (Θεσπιαῖς) τιμητικὴ εἰς τὸν αὐτὸν Καίσαρα Σεπτίμιον Σεουῆρον ἐπιγραφή, ἢ ἐν C. I. Gr. ὑπ' ἀρ. 1618 τυπωθεῖσα. Τὸ δὲ βάρθρον τοῦτο τῆς Δένδρας δὲν εἶναι διόλου πιθανὸν νὰ μετεκομίσθη ἀλλαχόθεν εἰς τὸν ἐντὸς τῆς ἀκροπόλεως χῶρον, καὶ πρέπει νὰ δεχθῶμεν ἀδιστακτικῶς, ὅτι ἐκεῖ κατῴκουν οἱ Ἰηττιοί, ὧν τὸ ὄνομα πρώτην φοράν τώρα ἐπὶ λίθου γεγραμμένον παρουσιάζεται, αὐτὴν δὲ τὴν Ἰηττον ἢ Ἰηττόν ἴσως δύο μόνον συγγραφεῖς ἀρχαῖοι ἀναφέρουσιν, ὁ Πausanias (9, 24, 5 καὶ 9, 36, 6) καὶ ὁ Στέφανος ὁ Βυζάντιος ἐν λ. Περιέργον δὲ, ὅτι ἐνῶ ὁ Πausanias δις τὴν ὀνομάζει κώμην καὶ ὄχι πόλιν, ἐδῶ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ λέγεται πόλις. Ἐν τούτοις ὁ Πausanias θεᾶς ἄξιον ἐν Ἰηττῷ λέγει ναὸν Ἡρακλέους καὶ ὅτι ἰάματα εὔρασθαι παρ' αὐτοῦ τοῖς κάμνουσιν ἐστίν, ὄντος οὐχὶ ἀγάλματος σὺν τέχνῃ, λίθου δὲ ἀργοῦ κατὰ τὸ ἀρχαῖον. Οὔτε δὲ ὁ Γαλλικὸς μέγας χάρτης,

οὔτε ὁ τοῦ Kierpert ἄτλας τοποθετοῦσι τὴν Ἰηττον ἐνθα ἢ Δένδρα, ἀλλ' ἀλλαχοῦ. Αἰτία δὲ αἱ ἀσαφεῖς τοῦ Πausanίου φράσεις, ὅστις λέγει μὲν «Κωπῶν δὲ ἐν ἀριστερᾷ σταδίου προελθόντι ὡς δώδεκά εἰσιν Ὀλμωνες, Ὀλμωνέων δὲ ἐπτά που στάδια Ἰηττος ἀφέστηκε, κῶμαι νῦν τε οὔσαι καὶ εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς» δὲν προσγράφει δὲ καὶ πρὸς ποῖον σημεῖον τοῦ ὀρίζοντος ἐννοεῖ τὰς θέσεις των, ἀν καὶ ὁ Bursian ἐν Geographie von Griechenland, τόμ. α'. σελ. 212, σημ. 1, προσπαθεῖ νὰ μαντεύσῃ τοῦτο, ὡς ἐκ τῆς πρὸς τὴν Λοκρίδα πορείας τοῦ περιηγητοῦ. Ἀλλὰ τὰ τοιαῦτα πολλάκις εἶναι σφαλερά· ὥστε πρέπει τώρα ἡμεῖς νὰ εὐγνωμονῶμεν εἰς τὸ ἀναφανέν βάρθρον, τὸ παρέχον βέβαιον τεκμήριον.

Γνωστὸν δ' ἔτι ποιούμεν, ὅτι καὶ εἰς τὸ ἕτερον ἄκρον τῆς Βοιωτίας τὸ νοτιοδυτικώτατον εὔρεν ὁ Σταματάκης ἀρτίως ἐπιγραφάς, τῆς πόλεως τῶν Χορσειείων, κειμένης νοτιανατολικῶς τῆς Μονῆς Ταξιαρχῶν 10 λεπτά τῆς ὥρας, τοῦ δὲ σημερινοῦ χωρίου Χόστεια ἡμίσειαν ὥραν πρὸς δυσμᾶς. Ταύτας θέλομεν ἐκδώσει προσεχῶς.

2.

Ἐπιγραφή Κορώνης.

Κατὰ τὸν δυτικὸν μυχὸν τοῦ Μεσσηνιακοῦ κόλπου κατοικεῖται σήμερον τὸ Πεταλίδιον, ὃν ἐκτισμένον ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῆς ἀρχαίας πόλεως Κορώνης. Καθ' ἅπαν τὸ χωρίον σώζονται θεμέλια ἀρχαίων οἰκοδομῶν ἀναμειγμένα μετὰ μεταγενεστέρων καὶ λίθοι ἀρχαῖοι ἐντετειχισμένοι ἐν ταῖς οἰκίαις καὶ ἐρριμμένοι ἐν ταῖς αὐλαῖς τῶν οἰκιῶν καὶ τῆδε κάκεισε. Ἀρχὰς Ἰανουαρίου τοῦ ἔτους τούτου ἀποσταλεῖς ἐκεῖ ὑπὸ τῆς ἀρχαιολογικῆς ἡμῶν Ἐταιρίας ὁ Π. Σταματάκης ἀντέγραψεν ἄλλας τε ἐπιγραφάς καὶ τὴν ἐξῆς. Ἐπεμψε δὲ εἰς Ἀθήνας καὶ χάρτινον ἔκτυπον, ἐξ οὗ πολὺ ἐβοηθήθημεν εἰς τὴν ὄσον ἐνεδέχετο ὀρθὴν συγκρότησιν τοῦ κειμένου.

- 10 Γ. Κλώ. Ίούλ. Κλε-
δούλος
- 5 Γ. Ίούλ. Θεαγέ-
νους υἱός
- 10 Γ. Ίούλ. Θεαγένης
Κλεοβούλου
- 15 Γ. Ίούλ. Θεαγένους
ἕγγονος τοῦ
- 20 Λοκ. Βάσσος
Αὐρ. Ἀβροντιανός
Αὐρ. Τερυντιανός
Αὐρ. Σερῆνος
Αὐρ. Ἀρέσκων
- 25 Αὐρ. Συνέρως
Ίούλ. Μένανδρος
Αὐρ. Καλλιτίθερις
Φλ. Τέρτιος
Κασ. Ίανουάριος
- 30 Πασ. Εὐτυχιανός
[στίχος ἀπεξεσμένος]
Κλ. Ἐπίγονος
Κλ. Δελμάτις
Κλ. Ἀρτεμισίος
Αὐρ. Εὐφρόσ(υνός
- 35 Αὐρ.
Αὐρ. Φιλόμουσος
Αὐρ. Κλεόδουλος
Αὐρ. Εὐυδίων
Αὐρ. Νείκων

Ἐκτυπῶμεν ἐδῶ καὶ τὸ ἐξῆς ψήφισμα, ὡς περιέρχον, διότι ἀρχῆθεν δὲν ἐγράφη ἐπὶ τῆς
πλακῆς ὅλον, δι' οἰωνδήτινα λόγον, ὁ δὲ τόπος κάτω ἔμεινα κενός.

Ἄγαθαί τύχαι.
Ἐπὶ γραμματέος τῶν συνόδων Νικάτορος
τοῦ Διοκληίδα, ἔτους δὲ ὀδοιχαστοῦ καὶ ἐνάτου
ἐπειάνακλῆθαι.

Ἡ πλάξ τετράγωνος, λίθου φαιοῦ, ὑψ. 0,62, πλάτ. 0,53, πάχ. 0,10. Εὐρέθη ἐν τῇ
ἀκροπόλει Κορώνης καὶ νῦν εἶναι ἐντετελιχισμένη ἐν τῇ βορειοδυτικῇ γωνίᾳ τῆς οἰκίας τοῦ
Στεφ. Μ. Μαρκοπούλου. Τὸ ἔκτυπον μοὶ δεῖκνυσι γράμματα τῶν Ρωμ. χρόνων.

Ἄπ
Αὐρ. Βερνεκιανός

- 40 Αὐρ. Εὐτυχᾶς
Ἄττ. Τρυφωνιανός
Αὐρ. Ἐρωτίων
Ἄττ. Κρότων
Κλ. Μελίτις
- 45 Κλ. Ζώπυρος
Κλ. Νείκων
[στίχ. ἐξεσμ. ἀρχῆθ].
Ἰγν. Εὐτύχης
Αὐρ. Νείκων
Ἄντ. Λύκος
- 50 Ἄντ. Εὐφρόσυνος
Αὐρ. Εὐκάρπος
Αὐρ. Φοιβίων
Αὐρ. Λεωνίδης
Αὐρ. Ζώπιμος
- 55 Αὐρ. Σοῖδας
Αὐρ. Ὀνητᾶς
Αὐρ. Θεοδοσίος
Αὐρ. Ἀρίστων
Αὐρ. Φιλοκλῆς
- 60 Αὐρ. Πρεῖμος
Αὐρ. Ἐλπιδηφόρος
Αὐρ. Συνέκδημος
Λασ. Ἀκύλας
Αὐρ. Δημήτριος
- 65 Αὐρ. Χαρμόβουλος
Α. Ἐρμείας
Αὐρ. Λούκιος
Αὐρ. Ζωσιμᾶς
Αὐρ. Ὀνησιφόρος
- 70 Αὐρ. Ἀρέτων
Αὐρ. Νεικέρως
Ὀπ. Τρόφιμος
Ὀπ. Ζώπυρος
Ἰγν. Ζώσιμος
- 75 Ἰγν. Εὐφρόσυνος
Αὐρ. Ὀνασικλῆς
Αὐρ. Εὐ.
. . . ; . . .

- Αὐρ. Ἡρᾶς
- Αἰλ. Χρησ(τί)ων
- Αὐρ. Εὐπόριστος
- Αὐρ. Νεῖτος
- Ὀπ. Ἀρτεμισίος
- Ἰγν. Ὀλυμπιακός
- Αὐρ. Εὐφρᾶς
- Αὐρ. Εὐφρόσυνος
- Αὐρ. Εἰσᾶς
- Αὐρ. Ἰωσῆς
- Αὐρ. Ἰωσῆς
- Αὐρ. Πούπλιος
- Αὐρ. Πτελλᾶς
- Αὐρ. Ἀλέξανδρος
- Αὐρ. Ἀρέτων
- Αὐρ. Σύνετο(ς)
- Αὐρ. Τει.ος
- Αὐρ.ης

Κατὰ τὸν Σταματάκην τὴν ἄνω ἐπιγραφὴν ἔχουσι «τρία τεμαχία κυλινδρικά λίθου ὑπομέλανος, ἀνήκοντα εἰς ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν κίονα, μήκους ἐν ὄλῳ 2, 30, διαμέτρου δὲ 0, 34, εὐρεθέντα καὶ τὰ τρία πρὸ πολλῶν ἐτῶν, καθαριζομένου τοῦ φρέατος τοῦ ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ ὑποστρατήγου Ν. Πιεράκου. Κατὰ τὴν συναρμογὴν τοῦ τεμαχίου Α μετὰ τοῦ Β, ἤτοι μετὰ τὸν 14^{ον} στίχον, ἐλλείπουσιν εἰς ἡ δύο στίχοι, κατὰ δὲ τὴν τοῦ τεμαχίου Β μετὰ τοῦ Γ, ἤτοι μετὰ τὸν 34^{ον} θὰ ἐλλείπουσι πλείονες τῶν δύο. Πόσοι δὲ στίχοι ἔτι ἐξηκολούθουν μετὰ τὸ τέλος τοῦ τεμαχίου Γ, ἄγνωστον». Παρατηροῦμεν δ' ἡμεῖς, ὅτι τὰ τῆς Β' σελίδος ὀνόματα, ἐνθα περὶ τὸ τέλος, (ἀπὸ τοῦ λη'. καὶ μετὰ διάλειμμά τι κενὸν γραμμάτων, πάλιν ἀπὸ τοῦ με'.) ἀναφαίνονται, εἶναι ὀπωσοῦν μείζοσι γράμμασι κεχαραγμένα καὶ οὕτω περίπου, ὡς τὸ ἀπεδώκαμεν, ἀραιοῦνται ἐκεῖ οἱ στίχοι.

Τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης εἶχεν ἰδεῖ καὶ ἀντιγράψει πρὸ ἐτῶν ὁ Γάλλος Lebas μόνον τὸ ἀνωτάτω πρῶτον τεμαχίον τὸ μέχρι τοῦ νῦν 14^{ον} στίχου· ἀλλὰ τότε ἐσώζετο καὶ 15^{ος} στίχος, καθὼς βλέπω ἐκ τῆς ἐκδόσεως ἣν ἐδημοσίευσεν ὁ P. Foucart ἐν τῇ Ἑξακολουθήσει τῶν ἐπιγραφῶν τοῦ Lebas, ἐν partie II, Mégaride et Péloponnèse, section V, Messénie, N° 305, ἐνθα ἀναγινώσκονται τὰ : αἰωνίου πρεσβ, ἅπερ ἐγὼ παραλαβὼν ἐκεῖθεν ἔθηκα ἐντὸς ὀρθογώνιων ἀγκυλῶν, διότι οὐδόλως φαίνονται ἐπὶ τοῦ ἐκτύπου. Πάντες δὲ οἱ τῶν ἄλλων τεμαχίων στίχοι ἔρχονται νῦν πρῶτον εἰς ὄψιν τοῦ κοινοῦ, χάρις τῷ Σταματάκῃ.

Τὸ ἔτος 277 τοῦ α'. στίχου νοητέον ὡς τὸ ἀπὸ τῆς ὑπὸ Ῥωμαίων ἀλώσεως τῆς Κορίνθου, (συμπῖπτον τῷ 131 μ. Χ.) καθ' ἃ οἱ ἐπιγραφικοὶ ἄνδρες ἐκ συγκρίσεως πλειόνων ἐπιγραφῶν πρὸς ἀλλήλας ἐξιχνίασαν τὰ κατὰ τὰς τοιαύτας χρονολογικὰς ἐποχὰς καὶ οὐχ ἤκιστα τὰ κατὰ ταύτην. Ἴδε τὰ σημειώματα τοῦ Foucart ἐνθα ἀνωτέρω, ὅπου καὶ περὶ τοῦ ὅτι ἡ Κορώνη εἰς τὸ κοινὸν Ἀχαιῶν ἀνῆκε ποτε, εἰ καὶ μὴ πάντοτε καὶ ἄνευ διακοπῆς, λέγονται τὰ δέοντα. Περὶ τῆς πόλεως Κορώνης καὶ τῶν ἐν αὐτῇ ἔχει εἰπεῖ, ὅσα ἔκρινε νὰ εἴπῃ, ὁ Παυσανίας ἐν βιβλ. 4, 34 κ. ἐ. ἐνθα καὶ ταῦτα λέγει· ἀφ' ὅτῳ δὲ τὸν λιμένα Ἀχαιῶν καλοῦσιν, οὐκ οἶδα»·

Ἄλλο τι τό γε νῦν ἡμεῖς δὲν κρίνομεν προσθετέον εἰς ἐρμηνείαν τῶν τῆς ἐπιγραφῆς. Λέγομεν μόνον, ὅτι τὰ πρωτοφανῆ ἡμῖν φανέντα ἐφήβων ὀνόματα ἀραιογραφήσαμεν κατὰ τὴν ἀνέκαθεν συνήθειάν μας. Παραξενώτατον δὲ ὅτι καὶ Ἑβραϊκὸν ὄνομα τὸ Ἰωσῆς δις ἐν τῇ β'. σελίδι ἀπαντᾷ. Εἶχαν ζηλώσει, φαίνεται, καὶ Ἑβραῖοι τὰ Ἑλληνικὰ τῆς ἐφηβείας ἔθιμα ἐν Κορώνῃ καὶ ἐζήτησαν καὶ ἔλαβαν τὸ δικαίωμα νὰ ἐφηβεύωσι μετὰ τῶν ἄλλων ἐγχωρίων, ἔξω ἂν εἴπῃ τις, ὅτι ἦσαν ἐκεῖ καὶ Ἕλληνες ἰουδαίζοντες.

3.

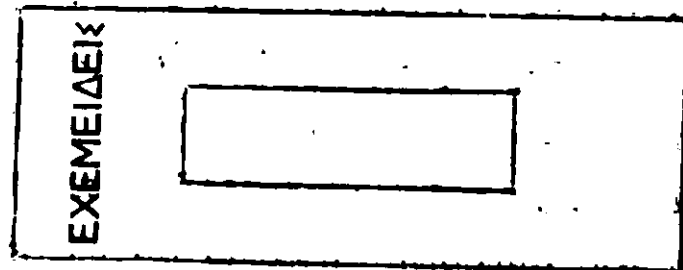
Ἀρχαῖκον ἐπιτύμβιον ἀνάγλυφον ἐκ Θεσπιῶν.

Περὶ τὰ τέλη τοῦ παρελθόντος Μαΐου ὁ Ἀθ. Δημητριάδης ἔφορος τῶν κατὰ τὴν στερεὰν Ἑλλάδα ἀρχαιοτήτων ἐπέστειλε τῷ Συμβουλίῳ τῆς ἀρχαιολ. Ἑταιρίας, ὅτι «εἶδεν ἐν τῷ χωρίῳ Βάγια τοῦ δήμου Θεσπιῶν παρὰ τινι παντοπώλῃ ἐν κάτω μέρος ἀναγλύφου ἀξιολόγου μετὰ βάρου¹⁾ καὶ ἀρχαϊκῆς ἐπιγραφῆς, ὅπερ εἶχεν αὐτόσε μετακομισθῆ ἐκ τῶν ἐρειπίων τῶν Θεσπιῶν (τανῦν Ἐρημοκάστρου) ἐν ἀγνοίᾳ τῆς ἀρχῆς. Ὅθεν ἔγραψε πρὸς τὸν ἔπαρχον Θεσπιῶν περὶ τῆς ἐξασφαλίσεώς του.» Μετὰ δὲ δύο ἐβδομάδας ἀποσταλεῖς ἐκτάκτως εἰς ἐκεῖνα τὰ μέρη ὁ τῶν κατὰ τὴν Πελοπόννησον ἀρχαιοτήτων ἔφορος Παν. Σταματάκης (ἐπειδὴ ὁ Δημητριάδης εἶχεν ὑπάγει εἰς Λοκρίδα) ἐπρόσεξε πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ εἰς τὸ ῥηθὲν ἀνάγλυφον καὶ τὸ μετεκόμισε προσωρινῶς διὰ φύλαξιν εἰς τὴν ἐν Θήβαις συλλογὴν. Ἐξακρίβωσε δὲ περὶ αὐτοῦ, ὡς ἐπέστειλε τῷ Συμβουλίῳ τῆς Ἀρχαιολ. Ἑταιρίας, τὰ ἐξῆς· Ἀνεκαλύφθη τὸ ἀνάγλυφον πρὸ δέκα περίπου ἐτῶν ὑπὸ τινῶν Ἐρημοκαστριτῶν παρὰ τὸ ἐντελῶς κατεστραμμένον ἐρημοκλήσιον τῆς ἀγ. Βαρβάρας μακρὰν αὐτοῦ πρὸς ἄρκτον 20

(1) Βάρου ἐννοεῖται ἐδῶ, ὡς ἐκ τῶν κατωτέρω θὰ φανῆ, ὅχι χωριστός τις λίθος, ἀλλὰ τὸ κατωτάτω μέρος τῆς ἀναγλύπτου στήλης, τὸ ἔχον τὴν ἐπιγραφὴν.

βήματα περίπου, κείμενον πρὸς μεσημβρίαν τῶν Θεσπιῶν μακρὰν 10 λεπτά τῆς ὥρας ἐπὶ τῶν μεσημβρινῶν κλιτύων τῶν ἐκεῖ γηλόφων, ὡς κάλυμμα τάφου Χριστιανικῶν χρόνων. Ἐμενε δ' ἐκεῖ ἐκτεθειμένον πολλὰ ἔτη, πρὸ 3 δὲ περίπου ἐτῶν ποιμὴν τις λαβῶν μετεκόμισεν αὐτὸ εἰς τὴν ἐν Ἐρημοκάστρῳ οἰκίαν του καὶ τὸ παρελθὼν ἔτος τὸ παρεχώρησεν εἰς τὸν ἐν Βάγια παντοπώλην. Ὁ τόπος οὗτος πρῶτον εὗρέθη εἶναι δημόσιος.

Ἐπειδὴ δὲ τὸ ἀνάγλυφον ἦτο κολοβόν, σωζομένου μόνου τοῦ κάτω ἡμίσεος μέρους, ἔκαμεν ὁ Σταματάκης μίαν ἡμέραν (πλειότερον καιρὸν δὲν εἶχε) ζητήσεις δι' ἀνασκαφῆς εἰς τὰ πέριξ τοῦ τάφου, ἔνθα εἶχε ποτε ἀνακαλυφθῆ, μήπως εὔρη καὶ τὸ ὑπόλοιπον μέρος του. Εὔρε δὲ αὐτὸ μὲν ὄχι, τάφους δὲ 10—12 χριστιανικούς, οὐδὲν ἐμπεριέχοντας πλὴν ὀστέων. Τινὲς τούτων εἶχον καλύμματα ἀρχαίους κεράμους τεθλασμένους, ὧν εἰς ἔφερον ἐντυπα τὰ **ΘΕΙΣΠ**. Περὶ τὸ κατεστραμμένον ἐρημοκλήσιον εὔρε καὶ λίθους ἀρχαίους σποράδην κειμένους. Τρεῖς δὲ τινες τοιοῦτοι ἐξεργασμένοι τετράγωνοι ἴστανται ἐπὶ θεμελίου τοίχου μεταγενεστέρου, ἔχοντος διεύθυνσιν ἐξ ἀνατολῶν πρὸς δυσμᾶς. Ὁ εἰς τούτων ἀνασκαφῆς οὐδεμίαν ἐπιγραφὴν ἔδειξεν, ὁ δεῦτερος εἶχε μόνον τὰ **ΚΟΚΛΗΣ**. Ὁ τρίτος πολὺ μείζων τῶν ἄλλων εἶναι φαίς, μήκους 1,10, πλάτους 0,68, πάχους 0,55. Ἐπὶ τῆς μιᾶς πλευρᾶς κατὰ τὸ μῆκος της ἔχει ἐπιμήκη τετράγωνον κοιλότητα μήκους 0,65, πλάτους 0,25 καὶ βάθους 0,12, κατὰ δὲ τὸ ἕτερον ἄκρον καὶ ὑπὲρ τὴν κοιλότητα ἔχει τὴν ἐπιγραφὴν **Ἐχεμείδεις** (= Ἐχεμῆδης). Ἴδὲ τὸ σχῆμα τοῦ λίθου

Τὸν τετράγωνον τοῦτον λίθον θεωρῶν ὁ Σταματάκης βάθρον, συσχετιστὸν πρὸς τὸ ἀνάγλυφον, ἐκφέρει καὶ τινὰ περὶ αὐτοῦ εἰκασίαν, ὄχι ἀπλῆν, ἀλλὰ περιεργότεραν τοῦ δέοντος, δι' ἧ καὶ

δυσπαράδεκτον. Ἀλλὰ περὶ τούτου κατωτέρω. Νῦν δὲ δίδομεν διὰ λόγων τὴν περιγραφὴν τοῦ ἀναγλύφου, ὡς εἰς τὰ ὄμματα ἡμῶν παρίσταται ἐκ τοῦ χαρτίνου ἐκτύπου, τοῦ ἐπιμελῶς ὑπὸ Σταματάκη παρασκευασθέντος καὶ κομισθέντος ἀρτίως εἰς Ἀθήνας.

Καθ' ὅλου μὲν παρέχει ἡ κολοβὴ αὕτη στήλη (ἣτις εἶναι λίθου λευκοῦ, ὕψους 1,06, πλάτους 0,42 καὶ πάχους 0,09) τὸ σχῆμα καὶ τὸν τύπον τῆς στήλης τῆς γνωστῆς τοῦ Ἀριστίωνος, τῆς ἐν τῷ Θεσπιῶ, εἰ καὶ ἡ τεχνοτροπία της εἶναι κατὰ τινα διάφορος· ἀλλὰ περὶ τούτων δὲν εἶναι τοῦ παρόντος χρόνου νὰ γραφῆ τι, ἀφοῦ τὸν λόγον δὲν συναδεύει εἰκῶν. Παριστᾶ δὲ τὰ κάτωθεν τῆς ὀσφύος ἀνδρὸς γυμνοῦ, ὅστις κατὰ πρώτην πρόσβλεψιν φαίνεται εἰς ὧν, ἐστραμμένος πρὸς δεξιὰ τῷ θεωμένῳ. Παρὰ τὸν ἀριστερὸν μηρὸν σῶζεται καὶ τὸ κάτωθεν τοῦ ἀγκῶνος μέρος τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς γυμνῆς, κρατούσης ὀπώραν, ἐκατέρωθεν δὲ τῶν γλουτῶν κατέρχονται ἐκ τῶν ἄνω τὰ ἄκρα κομψῶς ἐπτυγμένων φορεμάτων. Ἀλλ' εἰς τὰ ἄκρα ταῦτα ἂν προσέξῃ τις πλειότερον, θέλουσι τῷ φανῆ διπλᾶ ἐκατέρωθεν, μάλιστα κατὰ τὸ ἕτερον μέρος, τὸ μὲν ἴσως χλαμύδος, τὸ δὲ ἱματίου. Ὡσαύτως καὶ παρὰ τὸ δεξιὸν σκέλος πρὸς τὰ ἔξω, ἦται τὸ ἄκρον τῆς στήλης, ἐν βαθυτέρᾳ δὲ ἐπιφανείᾳ, διακρίνεται τις ὀλίγον ἐξέχουσα ἀνάγλυπτος γραμμὴ, ἔχουσα τὸ σχῆμα τοῦ πλησίον σκέλους καὶ παρακολουθοῦσα αὐτὸ ἄνωθεν ἕως κάτω, ὅπου καὶ σβῆνει ὑπὸ τὴν πτέρναν. Ἀπὸ ταύτης δὲ τῆς ἐξωτερᾶς σκέλους γραμμῆς, ἄνωθεν ἕως τὸ σφυρόν, χωροῦσι διαγωνίως πρὸς τ' ἄνω λεπταί τινες κατὰ διαλείμματα γραμμαί, αἵτινες ἀναφαίνονται καὶ μεταξὺ τῶν δύο σκελῶν εἰς τὸ βάθος καὶ ὑπαδεικνύουσι πτυχᾶς ἱματίου ἀνδρὸς, ὅπερ στενῶς περικείται τῷ σώματι, ὡς κρατούμενον ἄνω που περὶ τὸν ἀντικείμενον ῥῆμον. Τὸ δὲ ἀριστερὸν σκέλος τοῦ γυμνοῦ ἀνδρὸς ἀπὸ τοῦ αἰδοίου τοῦ σωζομένου μέχρι τῶν κατωτάτω ἄκρων τοῦ ποδός, ὅστις οἶονεὶ βαίνει ἐπὶ τῶν ἄκρων δακτύλων τοῦ δεξιοῦ (ἐξ ἀτεχνίας τοῦτο, ἀντὶ νὰ παρίσταται παροπίσω) σῶζεται ὅλον σαφῶς ὄν ἀπλοῦν, ἄνευ διπλῆς τινος ἔσωθεν ἢ ἐξωθεν γλυπτῆς γραμμῆς. Ταῦτα βλέπει τις

ἀπρόληπτος ὢν καὶ προσεκτικός. Τὸ κατωτάτω δὲ μέρος τῆς στήλης, ἐφ' ἧς τὸ ἀνάγλυφον, ἐξέχει τοῦ πάχους κατὰ 0,03 περίπου καὶ ἔχει ταύτην τὴν ἐπιγραφὴν·

ΑΝΑΜΕΠΙΛΑΘΟΝΙ
ΚΑΡΙΤΟΚΡΑΤΕΙ

ἦτοι· μνᾶμ' ἐπὶ Γ; ἄθωνι
κ' Ἀριστοκράτει (*)

Καθ' ἡμᾶς ἢ τε ἐπιγραφὴ καὶ ἢ γλυφὴ μονονουχὶ φωνὴν ἀφιάσι, ὅτι δύο εἶχε ποτε ἀναγεγλυμμένους ἄνδρας ἢ στήλη ἐν καταγραφῇ ἢ κατατομῇ (en profil) παραλλήλως (νοοῦμεν, πρὸς τὸ βάθος) ἵσταμένους, καὶ τὸν ἓνα τὸν ἐμπροσθινόν, ἦτοι τὸν ὑπερέχοντα, γυμνὸν καὶ σκεπάζοντα σχεδὸν ἐξ ὀλοκλήρου τὸν ὀπισθινόν, ἦτοι τὸν βαθύτερον καὶ περιβεβλημένον ἱμάτιον. Πῶς δὲ ὁ παλαιὸς τεχνίτης ὠκονόμησε τὴν διπλὴν παράστασιν καὶ μάλιστα τὰς κεφαλὰς καὶ τὰς χεῖρας, ἂν καλῶς ἢ κακῶς, δὲν δυνάμεθα τώρα νὰ κρίνωμεν, ἀλλὰ φαίνεται πως, ὅτι ὄχι πολὺ ἀνεπιτυχῶς, ἂν κρίνη τις ἐκ τῆς ἔστω καὶ ἀτελοῦς ἐκείνης ὑποδείξεως τοῦ δεξιοῦ μόνον δευτέρου σκέλους μετὰ τῶν πτυχῶν τοῦ ἱματίου καὶ τῶν κομψῶς εἰ καὶ ὁμοιομόρφως ἀναγεγλυμμένων διπλῶν ἄκρων χλαμύδος καὶ ἱματίου. Ἀτέλειαι δὲ τινες συγχωρητέαι κρίνονται ἐν χρόνοις ἀπλότητος καὶ ἀδυναμίας τοῦ κατὰ τέχνην προοπτικῆν σχεδιάσματος.

Καὶ ταῦτα μὲν λέγομεν ἡμεῖς· ὁ δὲ Σταματάκης, ὁ τὸν λίθον αὐτὸν ἰδὼν, ἐπέστειλεν ἡμῖν τάδε· Παρὰ τὸ δεξιὸν σκέλος πρὸς τὰ ἔξω διακρίνεται ἀνάγλυπτος γραμμὴ, ἔχουσα τὸ σχῆμα τοῦ σκέλους, οὐχὶ καλῶς ἐξεργασμένον. Τὸ φαινόμενον δὲ τοῦτο σκέλος δύναται νὰ ἐκληφθῇ καὶ ὡς πραγματικὸν σκέλος ἐτέρου ἀνδρός, τὸ δεξιόν, ἀλλὰ τὸ ἀριστερὸν σκέλος τοῦ ἀνδρός τούτου δὲν διακρίνεται οὐδαμοῦ μεταξὺ τῶν σκελῶν τοῦ ἵσταμένου ἀνδρός.

(*) Ἐν τῷ α'. σίγῳ, τοῦ ἰῶτα τοῦ μετὰ τὸ πὶ σώζεται μόνον τὸ κάτω μέρος, ἀλλ' ὅμως μοὶ φαίνεται ὅτι εἶναι μᾶλλον ἰῶτα ἢ μέρος ἡμισυ τοῦ Α· τὸ δὲ μετὰ τοῦτο γράμμα εἶναι γάμμα, καὶ τότε ἔχομεν ὄνομα ἀνθρώπου Γάθων, ὁποῖον μέχρι τοῦδε δὲν ἐγνώσθη.

Ὡς ἐκ τῆς ἐλλείψεως δὲ ταύτης ἀριστεροῦ σκέλους δύναται νὰ ἐκληφθῇ ἢ ῥηθεῖσα γραμμὴ ὡς σκιά, ἔνεκα τοῦ τρόπου τῆς ἀρχαϊκῆς τέχνης. Ἴνα δὲ ἐρμηνευθῇ ἢ ἐπιγραφὴ ἢ ὑπὸ τοὺς πόδας, ἠτις δεικνύει, ὅτι ἢ στήλη ἵστατο ἐπὶ τάφου δύο νεκρῶν, δύναται τις νὰ προβῇ εἰς τὴν δε τὴν εἰκασίαν· ἐπὶ κοινοῦ τάφου τοῦ τῷ Ἀγάθωνος καὶ τοῦ Ἀριστοκράτους νὰ ἵσταντο δύο στήλαι προσηρμοσμένοι κατὰ τὰ νῶτα, καὶ ἐπὶ τῆς μιᾶς μὲν νὰ ἦτο ἀνάγλυπτος ὁ Ἀγάθων, ἔχων κατὰ τὴν βάσιν τὰ Μνᾶμ' ἐπ' Ἀγάθωνι κ' Ἀριστοκράτει, ἐπὶ δὲ τῆς ἐτέρας ὁ Ἀριστοκράτης, ἔχων οὗτος κατὰ τὴν βάσιν τὰ Μνᾶμ' ἐπ' Ἀριστοκράτει κ' Ἀγάθωνι. Ὅτι δὲ τὸ [ἀνωτέρω μνημονευθέν] βᾶθρον θὰ ἦτο κοινὸν τῶν δύο ποτὲ στήλῶν, ὑποδεικνύεται ἐκ τῶν ἐξῆς· α.) ἅπαντες οἱ ἐπιτύμβιοι λίθοι Θεσπῶν, Θεσπιῶν καὶ Θίσβης, οὓς εἶδον, οὐδεὶς φέρει κοιλότητα τοιαύτην ἢ ἐτέρου εἶδους ἐπὶ τῆς ἐμπροσθεν πλευρᾶς, ἐφ' ἧς ἢ εἰκὼν ἢ τὸ ὄνομα τοῦ νεκροῦ, πλεῖστοι δὲ τούτων, καὶ ἰδίως οἱ ἔχοντες ἀνάγλυφα, φέρουσι στρογγύλην βαθεῖαν κοιλότητα μετὰ δύο ἐλασσόνων ἐκατέρωθεν αὐτῆς ἐπὶ τῆς ἀνω ἐπιφανείας, τῆς πρὸς τὸν οὐρανὸν ἐστραμμένης· β.) τὸ μῆκος 0,65 τῆς ἐπιμήκους κοιλότητος εἶναι σχεδὸν ἀνάλογον πρὸς τὸ πλάτος 0,42 τοῦ ἀναγλύφου, τὸ δὲ πλάτος 0,25 τῆς κοιλότητος εἶναι διπλάσιον τοῦ πάχους 0,12 τῆς βάσεως τοῦ ἀναγλύφου. Ἐκ τούτου δὲ ὑποδεικνύεται, ὅτι ἐπὶ τοῦ βᾶθρου ἵσταντο δύο ἀνάγλυφα κατὰ τὰ νῶτα, ὡς προεῖπον, προσηρμοσμένα. Οἱ δὲ μεταγενέστεροι, ὅτε εὔρον τὸ βᾶθρον ἄνευ τῶν ἀναγλύφων ἢ ἀναγλύφου, μετεχειρίσθησαν αὐτὸ ὡς στήλην ἐπιτυμβίαν ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ Ἐχεμῆδους, οὗ καὶ τὸ ὄνομα ἐπέγραψαν.»

Εἰς τὰ ἀνωτέρω ἀντιτάσσομεν ὀλίγα· ὁ α'. λόγος ὁ περὶ τῶν ἐπιτυμβίων λίθων, τῶν μὴ ἐχόντων τοιαύτην κοιλότητα, ἀποδεικνύει μόνον, ὅτι τὸ Ἐχεμείδεις εἶναι ὄντως ὀφιαίτερα ἐπιγεγραμμένον ἐπὶ δευτέρας τοῦ βᾶθρου χρήσεως, καὶ τίποτε περισσότερον· ὁ δὲ β'. λόγος ὁ ἐκ τῶν ἀναλογιῶν τοῦ μήκους, πλάτους, πάχους καὶ βάθους, ἐκτὸς τοῦ ὅτι πταίει ἐν τῇ συσχετίσει τοῦ 0,65 πρὸς τὸ 0,42, εἶναι καὶ αὐτὸς καθ' ἑαυτὸν ἀσθενής· διότι πολλὰς δὲ ἄλλας στήλας μονάς, μὴ περιελθούσας εἰς ἡμᾶς, δυνάμεθα νὰ

φαντασθῶμεν ἕνεκά γε τοῦ μέτρου των ἑναρμολογούσας καλῶς εἰς
πρώτου τοῦ βάρου τὸ κοίλωμα, χωρὶς νὰ ποθῶμεν τὸ δῆθεν ἀπο-
λαθῆν ἰταῖρι τῆς νῦν σωζομένης.

Ἐνεγράψαμεν δὲ τὰ τε παρὰ τοῦ Σταματάκη ἐπεσταλμένα
καὶ τὴν καθ' ἡμᾶς εὐλογον ἀναίρεσιν, ἅμα μὲν ἵνα δείξωμεν, ὅτι
οὐδὲ πως ἀπαξιούμεν νὰ προσέχωμεν εἰς λόγους προερχομένους ἐξ
αὐτοπτῶν, κεκτημένων πείραν καὶ ἄλλως συνετῶν, ἅμα δὲ ἵνα
προκαλέσωμεν καὶ ἄλλων τὴν προσοχήν. Ἄς σκέπτονται ἐπὶ ἀμ-
φιβόλων πραγμάτων καὶ πλείονες, οὐχὶ εἰς ἡ δύο (ἐν τῷ παρόντι
ὁ Σταματάκης κ' ἐγώ,) οἵτινες αὐτὸ τε καὶ χειρόν εἰπόντες νὰ
πιστεύωνται, ἢ δὲ ἀλήθεια νὰ κινδυνεύη.

4.

Ἐπιγέν(ης) Μητροδώρου

Κυδαθηναίου

Προκλείδης ἐκ Κεραμῶν εἶπεν· (ἐπ-
εἶδη Ἐπιγένης ἄρχων αἰρεθείς (ὑ-
πὸ Μεσογέων τὰς θυσίας ἔθυσσε τοῖς
θεοῖς καὶ τοῖς ἥρωσι καλῶς καὶ
κατὰ τὰ πάτρια καὶ τῆς παλαιᾶς ἐπι-
μελήθη τῷ Ἡρακλεῖ καλῶς καὶ φι-
λοτιμῶς καὶ τὰ κρέα ἅπαντας Ἰσέ-
πραξε, δεδόχθαι Μεσογείοις ἐπα-
ινῆσαι αὐτὸν καὶ στεφανῶσαι χρ-
υσῶι στεφάνῳ ἀπὸ πεντακοσίων (δ-
ραχμῶν καὶ ἀνειπέτω ὁ κήρυξ ἐν τ-
εἰ ἔορτεῖ τοῦ Ἡρακλέους ἐν τῷ

Ἡρακλεῖ, ὅτι Μεσόγειοι στεφανου-
σι Ἐπιγένην Μητροδώρου Κυδαθη-
ναῖα δικαιοσύνης ἕνεκα· ἐπαινε-
σαι δὲ καὶ τὸν ἱερέα τοῦ Ἡρακλῶος
καὶ τὸν τοῦ Διόμου καὶ τοὺς μνῆμο-
νας καὶ τὸν πυρφόρον καὶ τὸν κορα-
γωγὸν καὶ τὸν κήρυκα τὸν πατρῶν καὶ
στεφανῶσαι ἕκαστον αὐτῶν θαλλοῦ
στεφάνῳ ὅτι (κ)αλῶς καὶ φιλοτιμῶς
συνεπεμελήθησαν τῆς πομπῆς τῷ Ἡ-

ρακλεῖ καὶ τῆς θυσίας· ἀναγράψαι δ-

ἔ τὸδε τὸ ψήφισμα ἐν στήλῃ λιθίν-
ῃ καὶ στήσαι ἐν τῷ ἱερῷ· εἰς δὲ τ-
ὴν ἀναγραφὴν τῆς στήλης Τότῳ ὁ ἄρ-
χων Ἀδείμαντος : Δ : δραχμᾶς ἕκ τῆς
30 κοινῆς προσόδου τῶν τοῦ θεοῦ χρη-
μάτων καὶ εἰς θυσίαν : ΔΠ : δραχμᾶς.

Τὴν ἄνω ἐπιγραφὴν, οὖσαν, ὡς βλέπει ὁ ἀναγνώστης, ψήφι-
σμα τῶν Μεσογείων, θρησκευτικῆς ὑποθέσεως, ἀντεγράψαμεν ἀπὸ
στήλης εὐρεθείσης πρὸ ἐβδομάδων τινῶν ἐν σκαφῇ θεμελίων οἰ-
κίας ἀγροτικῆς κατὰ τὸ δυτικοβόρειον ἄκρον τῶν Ἀθηνῶν καὶ
ἀκριβέστερον εἶπεν ὡς 150 βήματα πρὸς νότον τῆς γνωστῆς οἰ-
κίας τοῦ ποτὲ Μιχάλοδα. Ὁ τόπος οὗτος καθόλου εἶπεν εἶναι
αὐτὸς ἐκεῖνος, ὅπου πρὸ τινῶν δεκαετηρίδων εὐρέθη, ἄλλη στήλη
ἔχουσα ὡσαύτως ψήφισμα τῶν Μεσογείων, ὅπερ ὁ Πιπτάκης ἐκ-
δίδων ἐν Ἐφ. Ἀρχ. ἀρ. 369, εἶπεν, ὅτι ὁ τόπος τῆς εὐρέσεως
του (ἢ ἔτι καὶ νῦν γνωστὴ οἰκία τοῦ Βλαχούτση, οὐ μακρὰν τῆς
τοῦ Μιχάλοδα) εἶναι εἰς τὸ μέρος, ὅπερ ὀνομάζεται Βάθεια.
Τοῦτο δὲ καὶ ἡμεῖς μαθόντες παρὰ τῶν περιοίκων μαρτυροῦμεν.
Ἦθελε δὲ ὁ μακαρίτης τὸ Βάθεια παραφθορὰν νεωτερικὴν τοῦ
ἀρχαίου Βατή, διότι ἐν τῷ ψήφισματι ἐκείνῳ ὅτε εἰπὼν αὐτὸ
Ἀμυνόμαχος καὶ ὁ τιμώμενος Πολύευκτος εἶναι Βατήθεν. Ἀλ-
λὰ νομίζομεν, ὅτι τὸ οὐσιῶδες, ὅπερ ἔχομεν νὰ ζητήσωμεν, δὲν
εἶναι τόσον τοῦτο, ὅσον ἄλλο· διότι ἰδοὺ τώρα δύο ψήφισματα
ἐν τῷ αὐτῷ περίπτῳ τόπῳ εὐρεθέντα, ὧν τὸ μὲν εἶπέ τις Βατή-
θεν, τὸ δὲ (τὸ σήμερον ἐκδιδόμενον) ἐκ Κεραμῶν τις. Ταῦτα
δὲ εἶναι ἀμφότερα ψήφισματα τῶν Μεσογείων καὶ δὴ πλησιόχρονα
ἀλλήλοις πολὺ, ὡς ἐκ διαφόρων τεκμηρίων συνάγεται, (τῶν περὶ
τὴν ρκς' Ὀλυμπιάδα χρόνων) καὶ περὶ τὴν αὐτὴν στρεφόμενα
ὑπόθεσιν, τὴν λατρείαν τοῦ Ἡρακλέους ἐν ἰδίῳ ἱερῷ. Μεσόγειοι
λοιπὸν θὰ εἶναι οἱ κάτοικοι πλείονων τινῶν δήμων πλησιοχώρων
τῷ ἄστει καὶ ἐν αὐτῷ τῷ ἄστει κειμένων, ἐνταῦθα που κοινὸν
ἱερὸν ἔχοντες τοῦ Ἡρακλέους, ὅχι δὲ οἱ κατοικοῦντες τὰ σήμερον
καλούμενα Μεσόγαια, τὰ ὀπίσω τοῦ Ὑμηττοῦ. Τί ἐκώλυε τῷ
ὄντι νὰ ἔχῃσι τὸ πάλαι Μεσογείων ὄνομα οἱ κατοικοῦντες ἰκανῶς

μακρὰν τῆς θαλάσσης τοὺς μεταξὺ τῶν ποταμίων Κηφισοῦ καὶ Ἰλισσοῦ τόπους ; Ἐπειτα ἐν τῷ ἡμετέρῳ ψηφίσματι ἀναφέρεται καὶ ἱερεὺς τοῦ Διομοῦ, ἐκείνου τοῦ παλαιοῦ Ἀττικοῦ ἥρωος, τοῦ ἐν σχέσει στενῇ πρὸς τὸν Ἡρακλῆν καὶ παρασχόντος τὸ ὄνομά του εἰς τοὺς Διομειεῖς, ὧν ὁ δῆμος ἐπίσης πλησίον τοῦ ἄστεος ἔκειτο καὶ δὴ πρὸς βορρᾶν καὶ ἀνατολάς. Εἶναι ἔτι ὁ ἐν τῷ ἡμετέρῳ ψηφίσματι τιμώμενος Κυδαθηναίεὺς τὸν δῆμον, οἱ δὲ Κυδαθηναίεῖς ἦσαν βεβαίως μέρος τοῦ ἄστεος. Περὶ δὲ τοῦ εἰπόντος τὸ ψηφίσμα Κεραμέως περιττὸν καὶ ὄλως νὰ ὑπομνήσω τι. Τὰ πάντα λοιπὸν ἐκ τῶν δύο ψηφισμάτων συντρέχουσιν, ἵνα μᾶς καταστήσωσι λίαν πιθανὸν τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἐκεῖ που ἔνθα αὗται αἱ δύο στῆλαι εὐρέθησαν, ἔκειτο ἱερὸν τοῦ Ἡρακλέους, ἔχον ἰδίαν χρηματικὴν πρόσοδον καὶ ἐν τιμῇ ὃν παρὰ τοῖς Μεσογείοις μεγάλη, διὰ τὴν λατρείαν τοῦ ὁποίου καὶ κοινὸν τινα ἄρχοντα καθίστων οἱ Μεσόγειοι καὶ ἄλλα τε κοινῶς ἐψήφίζον καὶ τιμᾶς ὄχι εὐκαταφρονήτους εἰς τὸν ἐκάστοτε καλῶς ἄρξαντα. Ἄν περὶ τοὺς τόπους τούτους ἐγίνοντο ἀνασκαφαί, ἴσως ἤθελαν εὐρεθῆ τοῦ ἱεροῦ τούτου τὰ θεμέλια· διότι δὲν εἶναι πάντως ἀνάγκη νὰ ὑποθέσωμεν μετὰ τοῦ Πιττάκη τὸ ἐν Κυνοσάργει γνωστὸν ἱερὸν τοῦ Ἡρακλέους, ὡς ἐκεῖνο, ἐν ᾧ ἐτελεῖτο ἢ ὑπὸ τῶν Μεσογείων τελευμένη ἑορτὴ καὶ παμπῆ. Ἡράκλεια ἱερά ἦσαν πολλὰ ἐν τῇ Ἀττικῇ καὶ ἐν ταῖς Ἀθήναις αὐταῖς ἐπιφανέστατον ἦτο τὸ ἐν Μελίτῃ, ἄλλο δὲ μνημονεύεται τὸ Διομέων Ἡράκλειον, ἐν ᾧ ὡς ἐν λέσχῃ συνθηροῖζοντο οἱ τὰ γέλοια λέγοντες, τοὺς ὁποίους ἠγάπα Φίλιππος ὁ Μακεδὼν καὶ ἐφρόντιζε νὰ λαμβάνῃ πρὸς ἀνάγνωσιν τὰ πρακτικά των. Ποῦ δὲ ταῦτα τὰ ἱερά ἔκειντο, Κύριος οἶδε (*). Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ὁ μέλλων χρόνος καὶ ἡ σκαπάνη θὰ δείξουν, δὲν ἀμφιβάλλομεν.

(*) Κύριος οἶδε, λέγω, διότι τιμῶ τὸ εἰδέναι καὶ μάλιστα μὲν τὸ θεωρῶ κτῆμα καὶ ιδιότητα τοῦ Θεοῦ, ἔπειτα δὲ ἐν τισι μικροτέροις καὶ ἀνθρώπων κτῆμα, ἀλλὰ τῶν σοφωτάτων μόνον. Εἰ δὲ τὸ εἰδέναι ἐθεώρουν ὡς ἄλλο τι παιγνιώδες χρῆμα, θὰ ἀνέγραφα ἐδῶ κατὰ μῆκος καὶ πλάτος, ποῦ ἕκαστος τῶν συγχερόνων λογίων τῆς Εὐρώπης θέτει τὰ ἱερά ταῦτα, ἔπειθ θὰ μοὶ ἦτο εὐκολώτατον. Δὲν θὰ εἶχα παρὰ ν' ἀντιγράψω τὰ ἐγ-

Ἡ δὲ στῆλη, ἧς ἀπεδώκαμεν τὸ κείμενον ὅσον ἠδυνήθημεν πιστῶς (μετὰ καὶ τῶν ἀνωμαλιῶν τῆς γραφῆς, τῶν ἐν ταῖς στίχοις 5, 7, 9, 10, 15, 18 καὶ τῶν σφαλμάτων, τῶν ἐν τοῖς στίχοις 28 καὶ 29) εἶναι λίθου Ὑμηττείου, ὕψους 0,98, πλάτους 0,38, πάχους 0,28, ἔχουσα ἄνω οἶον ἐπίκρανον, ὀγκωδέστερον τοῦ λοιποῦ σώματός της, ἀποτεθραυσμένον δὲ κατὰ τὴν κορυφήν, ὅθεν καὶ ἄδηλον μένει, ἀν ἐκεῖ τριῶν στίχων ποτὲ ὑπῆρχον ἀραιὰ γράμματα, ἢ δύο, ὅπερ μᾶλλον πιστεύω. Εἰς τὰ καθ' ἕκαστα τοῦ κειμένου δὲν σημειῶ παρὰ δύο τινὰ μόνον, α) ὅτι ὁ ἐν στίχῳ 20 κοραγωγὸς, λέξις ἐμοὶ πρωτοφανής, δὲν κεῖται ἴσως ἐν ἄλλῃ σημασίᾳ ἢ ἐν ἧ καὶ οἱ κοραγοί, οἱ ἀναγνωσθέντες ὑπ' ἐμοῦ ἐν τινι ψηφίσματι τῆς Μαντινείας (*), ἐν ᾧ τιμᾶται ἱερεὶά τις Δήμητρος, ἔχοντι τὰ « ἡ σύνοδος τῶν κοραγῶν. » Ἐτι ἐν τῷ αὐτῷ ψηφίσματι ἀνεγνώσθησάν μοι καὶ τὰ « πομπὰν Κοραγίων ἄγαγεν. » Ἐν ἄλλῳ δὲ τῆς Μαντινείας ψηφίσματι, τυπωθέντι ὑπὸ P. Foucart ἐν τῷ Bulletin de l'école française d'Athènes, N° 1 (Juillet 1868) p. 7 ἀναγινώσκονται τὰ « τὸ ψάφισμα ἀναθεῖναι εἰς τὸ Κοράγιον ». Ἄν τὸ Κοράγιον καὶ τὰ κοράγια καὶ οἱ κοραγοί καὶ τὸ παρ' Ἡσυχίου κοραγεῖν εἰκότως ἐκ τοῦ τὰν κόραν (τὴν Περσεφόνην) ἄγειν ἐτυμολογητέα, καὶ ὁ κοραγωγὸς ὁμοίως· ἀλλὰ πρέπει ἄρά γε καὶ ἐδῶ ἐν Ἀθήναις ἐν τῇ τοῦ Ἡρακλέους ἑορτῇ τὴν Κόρην τῆς Δήμητρος νὰ ὑποθέσωμεν ἀναμειγμένην ὅπωςδήποτε, (ἴδε Διόδωρ. Δ, 23 καὶ Ε, 4.) ἢ νὰ εἰκάσωμεν μᾶλλον τῆς κόρης Ἡῆς τινὰ τελετήν, προσαγομένης ὡς θεῶ ἤδη τῷ Ἡρακλεῖ; Ἀφίνω ἄλλους νὰ σκεφθῶσιν περὶ τούτου, μυθολογικωτέρους ἐμοῦ· β) ὁ ἐν στίχῳ 29 ἄρχων Ἀδείμαντος εὐλογον εἶναι νὰ ὑποτεθῆ ὄχι ἐπώνυμος τῶν Ἀθηναίων, ἀλλ' ὁ διάδοχος τοῦ τιμωμένου Ἐπιγένους, ἄρχων τῶν Μεσογείων διὰ τὰ ἱερά.

χειρίδια καὶ τινα τῶν ἐδῶ κ' ἐκεῖ τῶν περιοδικῶν ἐσκορπισμένα ἀρθρίδια, οἱ οὗ καὶ πολυαναγνωσίας ἐπαινος ἤθελε μοὶ κολλήσει. Ἀλλὰ δὲν θέλω νὰ καταργῶ τὸν χρήσιμον ἄλλως λευκὸν χάρτην.

(*) Εἶχε κομίσει τούτου ἔκτυπον εἰς Ἀθήνας τῷ 1871 ὁ Α. Π. Βλαστός.

Ἐκδίδομεν ἐννέα ἀκόμη συντόμους ἐπιγραφάς, ἐκ πολλῶν ἄλλων ἀρτίως εὐρεθεισῶν ἐκλέγοντες αὐτάς. Τούτων ὅμως εὐθύς ἢ πρώτη δὲν εἶναι ἀνέκδοτος, διότι ἐξεδόθη πρὸ ἐβδομάδων τινῶν ἐν ταῖς πολιτικαῖς ἐφημερίσι τῆς πρωτευούσης. Ἐχει δὲ οὕτως·

B.

Ἀυτοκράτορα
Καίσαρα Γραϊανόν
Ἀδριανόν σεβαστὸν
Ὀλύμπιον
τὸν σωτῆρα καὶ
εὐεργέτην
Γ. Κλαύδιος Σιλιανός.

Εἶναι κεχαραγμένη ἐπὶ μεγάλου βάθρου λίθου Πεντελησίου, ὃ εὐρέθη ὅλως κατὰ τύχην εἰς μικρὸν βάθος ἐντὸς τοῦ περιβόλου τοῦ ναοῦ τοῦ Ὀλυμπίου Διός, πρὸς τὸ βορειοανατολικὸν ἄκρον, ἦτοι, ἀκριβέστερον εἰπεῖν, ὡς 10 βήματα ἐνδοθεν τῆς γραμμῆς τοῦ πρὸς ἄρκτον τοίχου τοῦ περιβόλου καὶ κατὰ διεύθυνσιν πρὸς τὴν πρώτην σειρὰν τῶν ἀνατολικῶν κιόνων τοῦ ναοῦ. Ἐπειδὴ δὲ ἦτο τὸ βάθρον τοῦτο ἀνατετραμμένον εἰς τὰ χῶματα καὶ ὄχι κατὰ χῶραν ἰδρυμένον, μετεκομίσθη ὕστερον εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου, τοῦ ἐν ὁδῷ Πατησίων. Εἰς τὰ περίξ περαιτέρω σκαφή δὲν ἔγεινε διὰ τὸν φόβον τῶν Ἰουδαίων (= ἰδιοκτητῶν τῆς γῆς!). Εἶναι ἐκ τῶν μεγίστων ἐν Ἀθήναις βάθρων, διότι ἔχει ὕψ. 1,48, πλ. καὶ πᾶχ. τὸ αὐτό 1,03. Εἶναι ἀρχιτεκτονικῶς κεκοσμημένον ἄνω καὶ κάτω μὲ κυμάτια, ἐπὶ δὲ τῆς ἄνω ὀριζοντείου ἐπιφανείας ἔχει κοιλώματα ἐμφαίνοντα, ὅτι ἴστατό ποτε ἐπ' αὐτοῦ ὁ ἀνδριάς τοῦ βασιλέως, κατὰ δὲ τὰ πλάγια τῆς ἐτέρας τῶν τοῦ βάθρου πλευρῶν ἔχει λαξεύματά τινα, ὑποδηλοῦντα, ὅτι κιγκλίδωμά τι ἢ ἄλλο κτίσμα πρὸς αὐτῷ ποτε προσεκολλᾶτο. Ἀλλ' ὅ,τι ἴσως εἶναι τὸ περιεργότερον τοῦ βάθρου τούτου, εἶναι, ὅτι ἀνεῖχέ ποτε ἀνδριάντα τοῦ Ἀδριανοῦ ὄχι ὑπὸ πόλεως τινος ἐνταῦθα ἀνατεθειμένον, ἀλλ' ὑπὸ ἰδιώτου. Ὁ Πausanias δηλ. ἐν βιβλ. 1, 18, 6 λέγει· ἀπὸ μὲν δὴ πᾶς περίβολος

σταδίων μάλιστα τεσσάρων ἐστίν, ἀνδριάντων δὲ πλήρης· ἀπὸ γὰρ π ὀ λ ε ω ς ἐ κ ἄ σ τ η ς εἰκὼν Ἀδριανοῦ βασιλέως ἀνάκειται καὶ σφᾶς ὑπερεβάλλοντο Ἀθηναῖοι, τὸν κολοσσὸν ἀναθέντες ὀπισθε τοῦ ναοῦ θεᾶς ἄξιον.» Καὶ ὄντως εὐρέθησαν ἕως τῶρα ἐπὶ τοῦ ἐμβαδοῦ τοῦ περιβόλου κατὰ διαφόρους καιροὺς βάρθρα πλείονα μὲ διαφόρων πόλεων τοῦ Ἑλληνορωμαϊκοῦ κόσμου τὰ ὀνόματα καὶ ἄλλα ἔτι θὰ κρύπτονται ὑπὸ γῆν, ἴσως καὶ μὲ τοὺς ἀνδριάντας των (*). τοῦτο δὲ ἡμῖν φαίνεται τὸ δεύτερον ἴσως τῶν παρ' ἰδιωτῶν ἀνατεθὲν ἐνταῦθα (ἀλλαχοῦ τῆς πόλεως Ἀθηνῶν ὄχι ὀλίγα παρ' ἰδιωτῶν ἰδρυμένα βάρθρα τῷ Ἀδριανῷ εὐρέθησαν). Τὸ δὲ πρῶτον εἶναι τὸ ἐν C. I. G. ἀρ. 345 παρὰ δύο ἀνδρῶν Θηραίων, οἵτινες τὸν Ἀδριανὸν καλοῦσι σωτῆρα τοῦ πάππου των, καὶ δὲν λέγεται μὲν διαρρήδην ἐπ' ἐκείνου τοῦ λίθου, ὅτι εἶναι Θηραῖοι οἱ ἀνατιθέντες, ἀλλ' ὁ ἐκδότης ἄλλοθεν ἀσφαλέστατα τὸ συνεπέρανεν. Ἴσως λοιπὸν καὶ οὗτος ὁ Σιλιανός ἦτο ξένος τις καὶ ταυτιστέος μὲ τὸν «Γ. Κλαύδιον Σειλιανὸν ἰατρὸν Ἐφέσιον», τὸν ἀναγνωσθέντα ἐπὶ στήλης (ἴσως ἐπιτυμβίας) εὐρεθείσης ποτὲ μεταξὺ Παταβίου καὶ Ἐνετίας. Ἴδε C. I. G. ἀρ. 6748. Ὅστις δὲ δὲν θέλει τοῦτο, ἄς λάβῃ ὡς ταυτιστέον τὸν ἐν ἐπιγραφῇ Ἐλευσῖνος (ἐν τῷ C. I. G. ὑπ' ἀρ. 393) ἀναγνωσθέντα: «Γ. Κλαύδιον Σειλιανὸν Πολύκριτον. . . μνηθέντα ἀφ' ἐστίας ταῖν θεαῖν». Ὅτι ἐν ἀμφοτέραις ταύταις ταῖς ἐπιγραφαῖς τὸ Σει γράφεται διὰ διφθόγγου καὶ ὅτι ἐν τῇ τελευταίᾳ προστίθεται τὸ Πολύκριτον, ὡς τὸ κυρίως Ἑλληνικὸν ὄνομα τοῦ εἰς Ῥωμαϊκὴν οἰκογένειαν εἰσποιηθέντος Ἑλληνοσ, διατηρηθὲν κατὰ τὸ σταθερὸν ἔθος ἐν τετάρτῃ θέσει, ταῦτα δὲν σημαίνουσι πολὺ, ὥστε νὰ μᾶς ἀπομακρύνωσι τῶν δύο τούτων Σειλιανῶν. Ἀλλ' ὅμως ὁ ἀναγνώ-

(*) Χάριν τῶν περιέργων καὶ μὴ ἐχόντων ἐπιγραφικὰ βιβλία σημειοῦμεν ἐδῶ, ὅτι μέχρι τοῦδε ἐν τῷ περιβόλῳ αὐτῷ εὐρέθησαν βάρθρα τῶν ἐξῆς· Ἀβυδηνῶν, Σησιῶν, Ἐφεσίων, Μιλησίων, Λαοδικέων, Κεραμιητῶν, Σεβαστοπολεϊτῶν τῶν ἐν Πόντῳ, Πομπηϊοπολεϊτῶν Κιλικίας, Παλίων Κεφαλληνίας· ἐν δὲ ἄλλοις μέρεσι τῶν Ἀθηνῶν εὐρέθησαν βάρθρα (πιθανῶς μετακινήθέντα ἐκ τοῦ Ὀλυμπίου) τῶν ἐξῆς· Αἰγυνητῶν, Ἀμφιπολεϊτῶν, Ἀνεμουριῶν Κιλικίας, Θασίων, Κυζικηνῶν.

στῆς εἶναι ἐλεύθερος νὰ θεωρῆ ἄλλον παρ' αὐτοῦς τοῦτον τὸν τοῦ ἡρατοῦ βάρου Σιλιανόν.

6.

Δήμητρι καὶ κόρη

Φιλλια

Φιλοκλέ(ο)υς

Σουιέ(ω)ς

Θυγάτηρ

καὶ ἡ μήτηρ Φιλια ἀ(νέθ)ηκεν

Κηφισόδοτος ἐπόησε.

Τὰ ἄνω ἀναγινώσκονται ἐπὶ βάρου λίθου Ὑμηττείου ὕψους 0,70, πλάτ. 1,14, πάχ. 0,38, εὑρεθέντος πρὸ μηνὸς περίπου ἐν τῇ ἀνασκαφῇ, ἣν ἀπὸ ἔτους σχεδὸν περὶ τὸ ὠρολόγιον τοῦ Ἀνδρονίκου Κυρρήστου ποιεῖ τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Ἐσωτερικῶν, θέλον ἄλλως νὰ ῥυθμίσῃ τὴν ἐκεῖ πλατεῖαν. Καὶ περὶ μὲν τῶν ἄλλων ἐκεῖ ἀναφανέντων κτισμάτων ἢ γλυπτῶν καὶ ἐνεπιγράφων τεμαχίων δὲν λέγομεν πρὸς τὸ παρὸν τίποτε, τοῦτο δὲ τὸ βάρου ἀναλέγοντες μόνον σημειοῦμεν, ὅτι εὑρέθη ἀκριβῶς εἰπεῖν μεταξὺ τοῦ ἐκεῖ πρὸς δυσμὰς τοῦ ὠρολογίου μικροῦ στρατῶνος καὶ τῆς τοῦ ποτῆ Π. Σοφριανοπούλου οἰκίας, τῆς ἐπικαλουμένης Πανθέου, καὶ δὴ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ καὶ εἰς μικρὸν ὑπὸ τὴν νῦν ἐπιφάνειαν βάθος, ὅτε καὶ πρὸς ἐκεῖνο τὸ μέρος οἱ σκαφεῖς χάριν τῆς ἰσοπεδώσεως προέβησαν. Ἡ ἐπιφάνεια τοῦ μαρμάρου ἔχει πάθει πολὺ ἀπὸ τὸν χρόνον, μάλιστα ἢ πρὸς τ' ἀριστερὰ τῶ θεωμένῳ, ἐνθα ὑπὸ τὰ Δημητρι φαίνονται τινα ὡσάν ἵχνη γραμμῶν, ἀλλὰ πολὺ ἀβέβαια. Ἀμέσως ὅμως πρὸ τοῦ Κηφισόδοτος ἡ ἐπιφάνεια δὲν μοι φαίνεται νὰ εἴχῃ ποτε γράμματα· ὥστε ὁ τεχνίτης οὗτος, υἱὸς τοῦ περιφήμου Πραξιτέλους, ἦτο μόνος ἐδῶ ἀναγεγραμμένος, ὅχι μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ Τιμάρχου, ὡς ἐπὶ ἄλλων λίθων, τοῦτο δὲ καὶ τὸ σε τοῦ ἐπόησε, εἰ καὶ δυσκόλως ἀναγινωσκόμενον, βεβαιοῖ.

7.

Πῶλ(λα) ;

τηρ Ποπλιο...ε.....

ὄν Βάσσον τὸν (ἑαυτ.....

δοῦν Εἰλειθυί(α ἀνέθηκ..

Τὰ ἀνωτέρω ἀναγινώσκονται ἐπὶ τμήματος βαθριδίου λίθου Ὑμηττείου, τοῦ ὁποῖου ἀποθραυσθὲν ἐξέλιπε τὸ μέρος τὸ πρὸς τὰ δεξιὰ τῶ ὀρῶντι, ἦτοι τὸ ἔχον ποτὲ τὰ τέλη τῶν τεσσάρων τῆς ἐπιγραφῆς στίχων. Πλείονας στίχους οὐδέποτε εἶχεν· διότι σώζεται σαφῶς ἢ ἄνω καὶ ἢ κάτω ἐπιφάνεια τοῦ χαμηλοτάτου βαθριδίου, ἐφ' οὔ θὰ ἦτο ποτὲ ἀνιδρυμένος ὁ τῇ Εἰλειθυίᾳ ἀνατεθειμένος εἴτε υἱδοῦς εἴτε ἀδελφιδοῦς εἴτε ἀνεψιαδοῦς, ὅστις μὲ τρίτον ὄνομα κατὰ Ῥωμαϊκὸν ἔθος θὰ ἐκαλεῖτο Βάσσος. Δὲν ἔκαμα πλείονας συμπληρώσεις παρ' ὅσας βλέπει ὁ ἀναγνώστης, διότι δὲν δύναμαι νὰ μαντεύσω, ἂν εἷς ἢ δύο ἦσαν οἱ ἀναθέντες. Ὁ λίθος ἔχει ὕψος 0,060, μῆκος 0,155, βάθος 0,085. Εὑρέθη δέ, ὡς εἶπεν ὁ πωλήσας αὐτὸν εἰς τὴν Ἀρχαιολογικὴν Ἐταιρίαν, ἐν Ἀθήναις κατὰ τὸ Γεράνι, κατωτέρω τοῦ ναοῦ τοῦ ἀγ. Κωνσταντίνου. Ἐν τῷ β. τμήτῳ τῶν Antiquités helléniques τοῦ Ἄλ. Ραγκαβῆ εἶναι ἐκτετυπωμένοι δύο ἀναθηματικοὶ λίθοι τῇ Εἰλειθυίᾳ, οἱ ὑπ' ἀρ. 1061—2. Ἐπ' ἀμφοτέρων εἶναι θυγατέρες αἱ ἀνατιθέμεναι, ἐδῶ ὅχι. Διαφέρουσιν ὅλως καὶ οἱ τόποι τῆς εὑρέσεως τῶν τριῶν λίθων, ὥστε οὐδὲν κέρδος τοπογραφικὸν πορίζομεθα περὶ τοῦ ποῦ ποτε ἔκειτο ὁ τῆς Εἰλειθυίας ναὸς ἐν Ἀθήναις, οὔ μνημονεύει ὁ Πausanias βιβλ. 1, 18, 4 καὶ 5, ὀλίγον πρὶν ἔμβῃ εἰς τὴν περιγραφὴν τοῦ Ὀλυμπείου.

8.

.. Δομίτιος

Θεόδωρος

Μαραθῶνιος

τοῖς θεοῖς

ἔ σὺν τῇ κλισίᾳ

κατὰ ὄναρ **Θ**

Ἡ ἀνωτέρω ἐπιγραφὴ εἶναι ἐγκεχαραγμένη ἐπὶ λίθου Ὑμηττείου σχήματος κυλινδρικοῦ, ἀνωθὲν τε καὶ κάτωθεν κολοβοῦ, ὕψους 0,44, διαμέτρου 0,34, ὅστις πρὸ ὀλίγων ἐβδομάδων εὑρέθη ἐν Ἀθήναις ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Καλαμιώτου, ἀνιόντων ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας Καπνικαρέας ἐπὶ δεξιὰ, μετὰ τὸ τρίτον ἐργαστήριον, ἐνθα ἀνέσκαπτε θεμέλια ἵνα κτίσῃ οἰκίαν ὁ ξυλέμπορος

Ἐπιγραφή. Ἐὑρεν οὗτος ἐκεῖ καὶ ἄλλα τινὰ λίθων γλυπτῶν καὶ ἐνεπιγράφων τεμάχια, κατακεχωσμένα ἀτάκτως, καὶ πάντα προσήνεγκε δωρεὰν εἰς τὴν Ἀρχαιολογικὴν Ἑταιρίαν. Θεμέλιοι ἀρχαίας οἰκοδομῆς, καθ' ὅσον ἐμάθομεν, δὲν ἐφάνησαν. Ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς δὲν διδασκόμεθα, τί ἦτο κυρίως ὅπερ σὺν τῇ κλισίᾳ ἀνέθηκεν ὁ ἀναθεὶς. Ἴσως ὅμως ἦτο βωμός, αὐτὸς δὲ ὁ περισωθεὶς εἰς κακὴν κατάστασιν λίθος. Πολλοὶ δὲ τῶν ἐθνικῶν τὸ πάλαι ἐκελεύοντο κατ' ὄναρ νὰ κάμνωσιν ἀφιερῶματα, ὡς μαρτυροῦσι πολλαὶ σωζόμεναι ἐπιγραφαί, ἀπαράλλακτα καθὼς καὶ τὴν σήμερον γίνεται παρ' ἡμῖν τε καὶ παρὰ τοῖς πεφωτισμένοις Εὐρωπαίοις.

Ἐν τοῖς πέριξ δὲ τοῦ Μαρκοπούλου, χωρίου τῶν Μεσογαίων Ἀττικῆς, ὁ Π. Σταματάκης συνέλεξε λίθους ἐνεπιγράφους καὶ ἐκόμισεν εἰς Ἀθήνας, (εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Μουσείου) τοὺς ἐξῆς:

9.

...ταχος ἰ ἀνέθεκε.

Ἡ ἀρχῆθεν μονόστιχος αὕτη ἐπιγραφή ἀναγινώσκειται ἐπὶ βάθρου τετραγώνου, πλατυνομένου ἡρέμα πρὸς τὰ κάτω, λίθου ὑμηττείου, ὕψους 1,03, πλάτους 0,46 καὶ πάχους 9,41, ἐχούσης δὲ ἐν τῇ ἐπιφανείᾳ τετράγωνον κοιλότητα. Ἡ ἄνω γωνία τῆς στήλης ἢ κατ' ἀριστερὰ τῶ θεωμένῳ εἶναι ἀποκεκρουσμένη, ἐξ οὗ καὶ ἡ ἀρχὴ τοῦ ὀνόματος τοῦ ἀναθέντος τὸ οἰονδήποτε ἀνάθημα ἐξέλιπεν. Ἐκαλεῖτο ἴσως Βρόταξ, διότι τριῶν ἐκεῖ περιπίπτου γραμμάτων τόπος εἶναι. Βρόταχος κατ' ὀνομαστικὴν πτώσιν ὄνομα γινώσκειται ἀνδρὸς Γορτυνίου ἐκ Κρήτης. Δὲν εἶναι ἀδύνατον νὰ ὑπῆρχέ ποτε καὶ τριτόκλιτον περιττοσύλλαβον ἐκ τῆς αὐτῆς ρίζης. Τὰ τριτόκλιτα ἦσαν παρὰ τοῖς Ἰωσιν ἀγαπητά, τὰ δὲ ἰσοσύλλαβα παρὰ τοῖς Δωριεῦσιν, οἷον Διογείτων καὶ Διόγειτος κτλ. Παράβαλε καὶ τὰ ὀνόματα τῶν Ἰωνικῶν μηνῶν πρὸς τὰ τῶν Δωριέων Βοηδρομιῶν καὶ Βαδρόμιος κτλ.

10.

Ἐ ὕφορος ἐπόσειν.

Αὕτη ἡ ἐπιγραφή, ἡ δηλοῦσα ἡμῖν Ἀττικοῦ τεχνίτου τέως ἀγνώστου τὸ ὄνομα, γράμμασι τῶν ἀμέσως ἴσως μετ' Εὐκλείδην ἄρχοντα χρόνων, ἀναγινώσκειται ἐπὶ πλακῶς τετραγώνου ἐπιμήκους, λίθου λευκοῦ, μήκους 1,40, πλάτους 0,70, πάχους 0,14. Τὰ γράμματα εἶναι κατὰ τὸ μέσον τῆς στενῆς πλευρᾶς, τῆς τοῦ πάχους, ἐγκεχαραγμένα κατὰ μῆκος. Ἄνωθεν τῆς πλακῶς ἐπὶ ἄλλου λίθου θὰ ἦτό ποτε τὸ τεχνούργημα τοῦ Εὐφόρου. Μέρος τι τῆς πλακῶς ἐκ τῆς ἀντιθέτου τῇ ἐπιγραφῇ πλευρᾶς λείπει ἀποκρουσθέν. Ἄλλ' ἐκ τούτου τίποτε δὲν ζημιούμεθα.

11.

Ὅρος χωρίου κοινοῦ
Εἰκαδείων
μὴ συνβάλλειν
εἰς τοῦτο τὸ χω-
ρίον μηθένα
μηθέν.

Ἀναγινώσκειται ἡ πλήρης αὕτη ἐξάστιχος ἐπιγραφή ἐπὶ στήλης λίθου ὕμηττείου, ὕψους 1,36, πλάτους 0,34, πάχους 0,14. Πάντα τὰ στοιχεῖα παλαιόθεν ἐπεκρούσθησαν σφύρα, ἵνα μὴ ἀναγνώσκωνται, ἀδῆλον πρὸς τίνα σκοπὸν ἀναγινώσκονται δὲ ὅμως ἔτι. Οἱ Εἰκαδεῖς, ὡς καὶ ἀλλαχόθεν ἠξεύρομεν, ἦσαν θρησκευτικὸς θίασος, κατὰ τὰς εἰκάδας τοῦ μηνὸς θύοντες εἰς θεὸν τινα, πιθανῶς τὸν Ἀπόλλωνα, οὗ ἦτο ἱερὰ ἡ ἡμέρα αὕτη, κατὰ τὸν Μέγαν Ἐτυμολόγον ἐν σελ. 298. Εἶχον δὲ, ὡς καὶ ἄλλοι θίασοι, κοινὰς προσόδους καὶ ταμεῖον κτλ. Τὸ ἐν ἁ. σίχῳ ἐπίθετον κοινοῦ δύναται μὲν νὰ συναφθῇ στενῶς πρὸς τὸ προηγούμενον οὐσιαστικὸν χωρίου, ἀλλὰ κάλλιον ἴσως νὰ συναφθῇ μετὰ τῆς ἐπομένης γενικῆς Εἰκαδείων καὶ οὕτω νὰ νοῆται Κοινὸν (=κοινοῦ, σωματεῖον, ἀδελφάτον) Εἰκαδείων, οὗ νὰ ἦτο κτῆμα τὸ χωρίον· διότι οἱ θίασοι καὶ κοινὰ λέγονται. Τὰ δὲ: μὴ συνβάλλειν κτλ. ἐννοοῦμεν οὕτω τὸ τεθειμένον ἐπὶ τοῦ χωρίου ὀρόσημον ἀπηγόρευε νὰ μὴ καταθέτη μηδεὶς ἐκ συμβολῆς ἢ ἐράνου ἀργύριον δανεικὸν ἐπὶ ὑποθήκῃ τοῦ χωρίου τούτου, ἂν δηλαδὴ ἰδιώτης τις τὸ χωρίον δολίως ὡς ἰδικὸν του ἤθελε παραστήσει.—Ὅτι δὲ οἱ ὄροι καὶ πρὸς ἐξασφάλισιν τῶν ὑποθηκῶν πλειστάκις ἐτίθεντο, ὅχι

μόνον πρὸς βεβαίωσιν τῆς κτήσεως, εἶναι γνωστόν. Οἱ ἄνω τρεῖς λίθοι ποῦ ἀκριβῶς ἀνεσκάφησαν, δὲν εἶναι γνωστόν. Τοὺς μετεκόμισαν ἐκ πολλῶν πέριξ τοῦ Μαρκοπούλου ἐρημοκκλησίων, ἵνα τοὺς μεταχειρισθῶσιν εἰς τὴν οἰκοδομὴν τῆς Εὐαγγελιστρίας, ἣν οἰκοδομοῦσι πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Μαρκοπούλου, 5 λεπτὰ τῆς ὥρας μακρὰν, καὶ ἐκεῖθεν τοὺς ἔσωσεν ὁ Σταματάκης. Τώρα κεῖνται ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου.—Ὁ δὲ ἐπόμενος λίθος εὑρέθη ἐν τινι ἀγρῷ, νοτιοδυτικῶς τοῦ Μαρκοπούλου, κατὰ τὴν θέσιν Δαρδίστη.

12.

Ὁρος χωρίο
πεπραμένο
ἐπὶ λύσει : Χ

Ὁρος εἶναι καὶ οὗτος, ἔχων ὀλίγον ἀρχαϊκώτεραν τὴν γραφὴν, καθ' ὅσον ἀπαντᾷ ἐν αὐτῷ τὸ δασύ Η καὶ ἡ γενικὴ εἰς ο ἀντὶ εἰς ου· ὁ δὲ λίθος ἄξεστος, ὕψους 0,45, πλάτους 0,38, πάχους 0,05. Τὸ νόημα τούτων τῶν ὄρων, τῶν ἐχόντων τὰ: πεπραμένου ἐπὶ λύσει, διεσάφησεν ὁ Bæckh ἐν τῷ ἀ. τοῦ C. I. Gr. σελ. 484—5 καὶ ἐν τῇ Πολιτικῇ Ἀθηναίων οἰκονομία, τόμ. ἀ. σελ. 180 τῆς β.' ἐκδ. καὶ ἡμεῖς αὐτοὶ εἴπομέν τινα περὶ τούτων ἐν ἀρθρῷ ἐκτυπωθέντι ἐν τῇ Ἐφημερίδι τῶν Φιλομαθῶν, φύλ. τῆς 10 Ὀκτωβρίου τοῦ ἔτους 1865, ἐνθα ἐξεδώκαμεν ἐξ ταιούτους ὄρους καὶ ἀπηρεθμήσαμεν καὶ πάντας τοὺς ἕως τότε γνωστούς. Ἐκ τῶν ἐκεῖ γενικώτερον εἰρημένων τοῦτο μόνον δὲν κρίνομεν περιττὸν νὰ ἐπαναλάβωμεν ἐδῶ, ὅτι αὐδεῖς τούτων τῶν ὄρων φθάνει τοὺς χρόνους τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, οὔτε καταβαίνει κάτω τῶν μέσων ἢ τελευταίων Μακεδονικῶν, ὡς τοῦτο ἀσφαλῶς ἐξάγεται ἐκ τε τοῦ σχήματος τῶν γραμμάτων καὶ τῆς ὀρθογραφίας καὶ τῆς ὑγιῶς καὶ ἀκριβοῦς φρασεολογίας. Οἱ πλεῖστοι τῶν σωζομένων εἶναι ἐκ τῶν χρόνων, καθ' οὓς ὁ Ἰσαῖος καὶ ὁ Δημοσθένης ἐσύνθεταν τοὺς σωζομένους περὶ ἰδιωτικῶν δικῶν λόγους των. Ἡ λοιπὸν ῥητέον, ὅτι, ἀφοῦ ὑπέπεσαν εἰς δουλείαν οἱ Ἀθηναῖοι, ἠμέλησαν πλέον τὸ νὰ κανονίζωσι καὶ ἀσφαλιζῶσιν ἐννόμως τὰ τῆς ἰδιοκτησίας, ἢ ὅτι τοῦτο μὲν δὲν ἠμέλησαν, ἔγραψαν δὲ τὰ τοιαῦτα οὐχὶ πλέον ἐπὶ λίθων, ἀλλ' ἐπὶ διφθερῶν, κατατι-

θεμένων παρ' εὐὑπολήπτοις πολίταις ἢ ἐν ἀρχείοις δημοσίοις.» Ἰδοὺ σχεδὸν 10 ἔτη ἔκτοτε συνεπληρώθησαν, καὶ ἀφοῦ εὑρέθησαν καὶ ἄλλοι ὄχι ὀλίγοι ἐνταῦθα ὄροι, οὐδεὶς φαίνεται ὦν τῶν χρόνων τῶν Ῥωμαϊκῶν. Ἀλλὰ καὶ οἱ ὄροι τῶν μνημάτων ἢ σημάτων κ' ἐκεῖνοι δὲν κατέρχονται μέχρι τῶν Ῥωμαϊκῶν χρόνων, ὡς ἤδη τοῦτο παρατηρήσαμεν ἐν τοῖς προλεγομένοις τῶν ἡμετέρων «Ἐπιγραφῶν Ἀττικῆς ἐπιτυμβίων» ἐν σελ. 5'. Καὶ τότε μὲν, ἐν ἔτει 1871, εἴχομεν ὑπ' ὄψιν μας 14 μόνον ταιούτους ὄρους· ἔκτοτε δὲ εὑρέθησαν ἄλλοι 10, πάντες παλαιοί, εἰς μάλιστα εἶναι καὶ παλαιότερος τῶν χρόνων τοῦ Εὐκλείδου ἀρχοντος, ἔχων τὰ γράμματα ἀπὸ δεξιῶν πρὸς ἀριστερά. Τὸν ἐξέδωκεν ὁ ἐνταῦθα Δρ Lolling ἐν Monatsberichte der k. pr. Acad. d. Wiss. December, 1872. Ἡμεῖς δ' ἐδῶ σήμερον ἐκδίδομεν τὸν ἐξῆς, ὅστις εὑρέθη πρὸ ἐνὸς περίπου ἔτους ἐν τῇ καταβολῇ τῶν θεμελίων τῶν δύο ἐν Ἀθήναις οἰκιῶν τοῦ Βούρου καὶ τοῦ Σκουλούδη, τῶν πρὸς βορρᾶν τοῦ κάτωθεν τῶν ἀνακτόρων κήπου, νῦν δὲ ἀπόκειται ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου, προσενεχθεῖς δῶρον μετὰ καὶ ἄλλων τινῶν λίθων.

13.

Ὁρος σήματος
Γλύκης Μαρ-
αθονόθεν ἐν
ἄστει οἰκόσ-
5 τῆς ἀδελφ. ἐς
Ἐσχατίου Κ-
αλλίου.

Εἶναι ὁ κομψότατα πάντων τῶν Ἀττικῶν ὄρων κεγαραγμένος ἐξ ὄσων εἶδα. Ἐνεκα τῆς ἀνωμάλου ὀρθογραφίας του περὶ τὸ Ε καὶ τὸ Η ὑποθέτω, ὅτι εἶναι τῶν περὶ Εὐκλείδην ἀρχοντα χρόνων. Ἀλλο τι δὲν παρατηρῶ εἰμὴ ὅτι πρὸ τοῦ ἐς τοῦ ἐν τέλει τοῦ ἐ. στίχου ὁ τόπος ὁ ἀφεθεῖς παρ' ἡμῶν κενός φαίνεται ἔχων ἐν Ο, ἀλλ' οἶον ἐπίτηδες ἀπεξεσμένον. Ἴσως ἐχαράχθη πρῶτον τὸ Ο, (ἀντὶ τοῦ ου δηλαδὴ) καὶ ὕστερον εὐθὺς τὸ ΕΣ, ὡς ἀρχὴ τοῦ ἐπομένου κυρίου ὀνόματος, μετὰ ταῦτα δὲ ἐν τῷ ἐπομένῳ στίχῳ ἐπανελήφθη τὸ Σ ἀτόπως. Τέλος ἀφοῦ διεγράφη τὸ Ο, ὡς ἄηθες ἐπὶ τοῦ θήλεος γένους, ἔμεινε τὸ ἐν τέλει τοῦ στίχου ἐς ἀντὶ τῆς, δὲν προσετέθη ὁμως πλέον ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ ἐπομένου στίχου τὸ ἀναγκαῖον Ε ἐξω τῆς καθέτου γραμμῆς. Τοῦτο ἡμεῖς προσεθέσαμεν. Συγγνώμην δὲ ζητοῦμεν διὰ τὴν ἀναγκαίαν ταύτην πολυλογίαν.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 9 Ἰουλίου 1875.

Μετεωρολογικαὶ παρατηρήσεις κοινοποιηθεῖσαι
ἐκ τοῦ ἀστεροσκοπείου Ἀθηνῶν.

1875. Μάϊος (Ε. Ν.)

Μέση βαρομετρικὴ θλίψις 753,29.
Μεγίστη » » 757,00 (τὴν 4ην).
Ἐλαχίστη » » 748,69 (τὴν 27αν).
Μέση θερμοκρασία 21,02 ἐκ.
Μεγίστη » 29,5 (τὴν 31ην).
Ἐλαχίστη » 6,2 (τὴν 1ην).
Ἡμέραι βροχῆς 10, (ποσὸν τοῦ καταπεσόντος ὕδατος
48,26χμ.), ἀστραπῶν 3, βροντῶν 3.
Ἄνεμοι ἐπνευσαν κατὰ 16 ἡμέρας ΝΔ, 6 Ν, 4 ΒΑ, 2 Β,
1 ΒΔ, 1 Δ, καὶ 1 Α.

Ἰούnius.

Μέση βαρομετρικὴ θλίψις 751,55.
Μεγίστη » » 754,74 (τὴν 19ην).
Ἐλαχίστη » » 744,02 (τὴν 26ην).
Μέση θερμοκρασία 27,53 ἐκ.
Μεγίστη » 33,6 (τὴν 15ην).
Ἐλαχίστη » 18,1 (τὴν 6ην).
Ἡμέραι βροχῆς 28 (ποσὸν τοῦ καταπεσόντος ὕδατος 8,00χμ.),
ἀστραπῶν 9, βροντῶν 1.
Ἄνεμοι ἐπνευσαν κατὰ 14 ἡμέρας ΒΑ, 6 ΝΔ, 6 Ν, 2 ΝΑ,
1 ΒΔ, 1 Α.

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ.

Σελ. 25, ἀρ. 65, στ. 4 γρ. συμπλεόντω(ν.—Σελ. 26, ἀρ. 82, στ. 2
γρ. Μαβριανῶ;—Σελ. 27, ἀρ. 95, στ. 4 γρ. συμπλεώντω[ν.

ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ ΜΕΛΕΤΉ.

Περὶ τοῦ τάφου τοῦ Πατριάρχου Γρηγορίου τοῦ Ε'
ἐπιστολὴ Α. Ρ. Ραγκαβῆ καὶ ἀπάντησις εἰς
αὐτὴν ὑπὸ Α. Καυτανζόγλου.

Ἡ ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως τελευταῖον κατασταθεῖσα ἐπιτρο-
πεία, ἵνα κατασκευάσῃ διὰ τῶν ἐκ συνδρομῆς τῶν ἡμετέρων συλ-
λεγέντων χρημάτων μνημεῖον τοῦ Πατριάρχου Γρηγορίου τοῦ Ε'
ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ Δημητσάνῃ, ἔκρινεν ἀναγκαῖον νὰ κατα-
σκευάσῃ πρὸ τούτου τάφον ἢ λάρνακα ἐκ λευκοῦ Πεντελησίου λί-
θου, καὶ νὰ θέσῃ ἐν αὐτῷ τὸ ἐν τῇ Μητροπόλει Ἀθηνῶν σωζόμε-
νον λείψανον τοῦ Πατριάρχου. Παρακλήσει τῆς ἐπιτροπείας ταύ-
της ὁ ἀρχιτέκτων κ. Λύσανδρος Καυτανζόγλος ὑπετύπωσε τὸ
τοῦ τάφου σχέδιον, προσθεῖς ἐπ' αὐτοῦ ἐν ἀναγλύφοις τὴν ἐξ
᾽Οδησσοῦ εἰς Ἀθήνας μετακομιδὴν τοῦ λειψάνου τοῦ Πατριάρ-
χου¹⁾. Ἡ δ' ἐπιτροπεία παραβαλοῦσα τούτο πρὸς ἄλλο ἄλλου σχέ-

1) Τὰ οὐσιωδέστερα τοῦ σχεδιασματος τούτου ἔχουσιν οὕτω·

Ἐπὶ τῆς κυρίας προσόψεως τῆς λάρνακος ἀπεικονίζεται πλοῖον,
κατάγον τὸ ἱερόν τοῦ Πατριάρχου λείψανον ἀπ' ᾽Οδησσοῦ εἰς Ἀθή-
νας. Ἐπὶ τῆς πρῦμνης καὶ πρῶρας τούτου κάθηνται δύο πτεροφόροι
ἄγγελοι, ὀδηγοὶ καὶ φρουροὶ τοῦ ἐν τῷ πλοίῳ λειψάνου, ὧν ὁ μὲν πηδα-
λιουχεῖ, ὁ δὲ κωπηλατεῖ. Ἐν τῷ μέσῳ τοῦ πλοίου καθορᾶται ἡ φέρουσα
τὸ λείψανον λάρναξ, ἣν καλύπτει διὰ τῶν πτερύγων του ὁ δικέφαλος ἀε-
τὸς, τὸ σύμβολον τῆς πατριαρχικῆς ἐξουσίας, καὶ ἐπὶ τοῦ ὀρίζοντος ὑ-
ψοῦται ἀκτινοβολῶν ὁ ἥλιος. Ἐπὶ τῶν τριῶν ἄλλων προσόψεων τοῦ τά-
φου ἀπεικονίζονται ἐν ἀναγλύφοις ἄλλαι ἱεραὶ συμβολικαὶ παραστάσεις
καὶ ἐν μιᾷ τούτων ἐπίγραμμα, ἐξιστοροῦν τὰ τοῦ θανάτου τοῦ πατριάρ-
χου. Ἐπὶ δὲ τοῦ καλύμματος τῆς λάρνακος ἐν τῷ μέσῳ ὑψοῦται ἡ πα-
τριαρχικὴ μίτρα, καὶ ἐν ταῖς γωνίαις αὐτοῦ καὶ τοῖς ἄκροις ὑπάρχουσι
κατάλληλα ἀρχιτεκτονικὰ κοσμήματα. Τὸ ὅλον στηρίζεται ἐπὶ βάσει
ἐκ μέλανος καὶ λευκοῦ λίθου, ἐχούσης τρεῖς βαθμίδας καὶ ἀνάλογον ὕψος.

διον, ἀπεικονίζον τὴν τοῦ Πατριάρχου ἀπαγχόνισιν, ἐνέκρινεν ἐκ τοῦ τελευταίου τούτου νὰ ληφθῶσιν ἱερατικά τινὰ σύμβολα καὶ ν' ἀπεικονισθῶσιν εἰς τὰς δύο βραχείας τοῦ τάφου πλευρᾶς, ἐκ δὲ τοῦ τοῦ κ. Λ. Καυτανζόγλου νὰ ληφθῆ ἡ μετακομιδὴ τοῦ λειψάνου εἰς Ἀθήνας ὡς τελευταῖον σημαντικὸν γεγονός τῶν κατὰ τὸν Πατριάρχην, ἐμφαῖνον συμβολικῶς τὸν θρίαμβον τοῦ τῶν Ἑλλήνων πατριωτισμοῦ βραβευομένου καὶ ὑπὸ τῆς θρησκείας ἡμῶν, καὶ ν' ἀπεικονισθῆ αὕτη ἐπὶ τῆς μιᾶς πλατείας πλευρᾶς, ἐπὶ δὲ τῆς ἑτέρας κατάλληλον ἐπίγραμμα.

Ἄλλ' ἐν τῇ ἐκτελέσει τῆς ἀποφάσεως ταύτης πέμπεται περὶ τὰς ἀρχὰς Αὐγούστου ἐκ Górlitz τῆς Πρωσίας ἡ ἐπομένη τοῦ κ. Α. Ρ. Ῥαγκαβῆ ἐπιστολὴ, ἣτις ἐδημοσιεύθη εἰς τὴν α' Ἐφημερίδα τῆ 16 Αὐγούστου, ἐν ἣ ἀξιοῖ ὁ αὐτοκλήτως ἐπιστέλλων νὰ ἐμποδισθῆ ἡ ἐκτέλεσις τῆς ἀποφάσεως τῆς ἐπιτροπῆς καὶ νὰ προτιμηθῆ τὸ ὑπ' αὐτοῦ προτεινόμενον σχέδιον τῶν ἐπὶ τοῦ τάφου παραστάσεων διὰ τοὺς ἐν τῇ ἐπιστολῇ φερομένους ὑπ' αὐτοῦ λόγους. Ὁ ἀρχιτέκτων κ. Λ. Καυτανζόγλος, ἀναγνούς τὴν ἐπιστολὴν, ὑπέβαλεν εἰς τὴν ἐπιτροπεῖαν δι' ἐπιστολῆς του πρὸς τὸν κ. Καστόρχην παρατηρήσεις, δι' ὧν οὐ μόνον ἐνισχύει τὴν ἐπιτροπεῖαν νὰ ἐμμένῃ εἰς τὰ ἅπαξ ὑπ' αὐτῆς ἐγκριθέντα καὶ ἐκτελούμενα, ἀλλ' ἀπορρίπτει ὅλως τὰ ὑπὸ τοῦ κ. Ῥαγκαβῆ προτεινόμενα ὡς ἀντικείμενα εἰς τοὺς κανόνας τῆς τέχνης, εἰς τὰ ἔθιμα τῆς ἐκκλησίας ἡμῶν καὶ εἰς τὴν ἱστορίαν αὐτήν. Ἐπειδὴ δὲ οἱ ὑπ' αὐτοῦ φερόμενοι λόγοι ἔχουσιν ἐπιστημονικὴν ἀξίαν, ἔκρινε καλὸν ἢ τοῦ Ἀθηναίου διεύθυνσις νὰ καταχωρίσῃ τὰς δύο ταύτας ἐπιστολάς εἰς τὸ περιοδικὸν τοῦτο χάριν τῶν ἀναγνωστῶν αὐτοῦ.

Ἐπιστολὴ τοῦ κ. Ῥαγκαβῆ.

«Φίλτατε κ. Ἀγγελόπουλε,

Ἐἰς μίαν τῶν ἐφημερίδων ἀνέγνων ὅτι ὁ καλλιτέχνης καὶ ἡ ἐπιτροπὴ τοῦ μνημείου τοῦ Πατριάρχου ἀπεφάσισαν ὅτι ἐπὶ τῆς λάρνακος (διότι ὑποθέτω ὅτι κατὰ τὰ ἀνέκαθεν ἀποφασί-

σθέντα¹⁾, θὰ γίνῃ μόνον λάρναξ, σαρκοφάγος, διὰ νὰ τεθῆ ἐντὸς τοῦ ἐκκλησιδίου) θέλει χαραχθῆ οὐχὶ τὸ μαρτύριον, ἀλλ' ὁ πλοῦς τοῦ πρωτομάρτυρος ἐξ Ὀδησοῦ εἰς Πειραιᾶ, διότι ἐκεῖνο ἐζωγράφησεν ἤδη ὁ Λύτρας, καὶ ἴσως καὶ ἄλλοι τινὲς τῶν παρ' ἡμῖν ζωγράφων, θέλουν δὲ ἤδη νὰ παραγάγωσι τι πρωτότυπον.

Ἐγνοῶν ἐκ τίνων μελῶν σύγκειται ἡ ἐπιτροπὴ, καὶ τίς εἶναι ὁ καλλιτέχνης, ὁμολογῶ μόνον ὅτι ἐντελῶς καὶ ἀληθῶς πρωτότυπον μοὶ φαίνεται ἀντὶ τῆς μεγάλης ἱλαστηρίου θυσίας του, τοῦ εὐγενοῦς του θανάτου, τοῦ ἀναδείξαντος τὸν ἱερὸν ἄνδρα μιμητὴν τοῦ σωτῆρος, νὰ παρασταθῆ ἡ ἐσχάτη ὁδοιπορία του, ὡς ἂν ἦτο Αἰγύπτιος βασιλεὺς διαπλέων τὸν Νεῖλον πρὸς τὰ Μεμνόνια! Θέλουσι πρωτοτυπίαν; Ὁ εὐφυῆς καλλιτέχνης ἐπιδιώκει αὐτὴν οὐχὶ ζητῶν νέαν ὑπόθεσιν, νέον ἀντικείμενον παραστάσεως, ἀλλὰ νέον τρόπον αὐτῆς κατὰ τὴν ἀντίληψιν, τὴν ἔκφρασιν καὶ τὴν ἐκτέλεσιν. Οἱ ἀρχαῖοι, κατὰ τὴν μεγάλην ἐποχὴν τῆς τέχνης, εἶχον δύο ἢ τρία ἀντικείμενα, ἅτινα πάντοτε παρίστων, ἐπαναλαμβάνοντες αὐτὰ, τὴν ἀμαζονομαχίαν, τὴν γιγαντομαχίαν, τὴν περσομαχίαν, ἀλλὰ μετὰ νέας ζωῆς πάντοτε, διότι ἕκαστος ἐπίσημος καλλιτέχνης ἐνεφύσα εἰς αὐτὰ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ζωὴν. Ἡ ἐκλογὴ νέου ἀντικειμένου, ἵνα φανῆ ἄλλοῖον τῶν προηγουμένως παρασταθέντων, ἀποδεικνύει πτωχίαν, οὐχὶ πλοῦτον.

Ἐὰν τὸ προκείμενον μνημεῖον τί εὐγενεστέρα σύνθεσις φέρ' εἰπεῖν τὸ νὰ παρασταθῆ ὁ Πατριάρχης καθ' ἣν στιγμὴν εὐλογεῖ διὰ τῆς χειρὸς τὸν βρόχον, τὸ βλέμμα αἴρων εἰς τὸν οὐρανόν, τοῦ δὲ βρόχου τὴν ἄκραν νὰ κρατῆ ὁ ἄγριος δῆμιος, ἔχων ὀπίσω αὐτοῦ δυσμόρφους ἰουδαίους, περιμένοντας τὸ θῦμά των ἵνα τὸ σύρωσιν εἰς τὸν βόρβορον· συγχρόνως δὲ πρὸ τοῦ Πατριάρχου προσπίπτων χριστιανὸς φουστανελοφόρος νὰ ἀσπάζη-

¹⁾ Πόθεν ἐγίνωσκεν ὁ κ. Ῥ. ταῦτα, ἀγνοῶν, ὡς ἐφεξῆς λέγει, τὰ τῆς ἐπιτροπῆς πρόσωπα καὶ τὸ τοῦ ἀρχιτέκτονος; ἢ μήπως αὐτὸς ἀπεφάσισεν ἀνέκαθεν νὰ γείνη λάρναξ ἢ σαρκοφάγος;

ται διὰ τῆς ἀριστερᾶς τὸ κράσπεδον αὐτοῦ, ἐν ᾧ διὰ τῆς δεξιᾶς σύρει κρυφίως ἐκ τῆς ζώνης του ἐγχειρίδιον ἐκδικήσεως ὀπίσω δ' αὐτοῦ δύνανται νὰ παραστηθῶσι καὶ ἄλλοι χριστιανοὶ καὶ χριστιανῶν εἰς διαφόρους θέσεις· καὶ ἂν ἡ σύνθεσις πρέπη νὰ ἦνε μικροτέρα, τότε οὗτοι δύνανται νὰ λείψωσι, καθὼς καὶ οἱ Ἰουδαῖοι. Ἐννοεῖς, ταῦτα λέγω ὡς παράδειγμα ἀπλοῦν, καὶ ἐναπόκειται εἰς τὸν γλύπτην οἷον δὴποτε ἄλλο τοιοῦτο σύμπλεγμα τῆς ἐπινοίας αὐτοῦ ν' ἀντικαταστήσῃ. Εἰς τὰς δύο δὲ μικρὰς πλευρὰς τοῦ σαρκοφάγου δύνανται ἴσως νὰ γλυφῶσι δύο πλοῖα, τὸ μὲν ἰστιοφόρον τὸ δὲ ἀτμόπλοον, ἔχοντα ἐσταυρωμένας τὰς κεραίας καὶ κάτω τὴν σημαίαν, ὡς σύμβολα ἀπλᾶ, τὸ μὲν τῆς διασώσεως τοῦ νεκροῦ εἰς Ὀδησσόν, τὸ δὲ τῆς μετακομιδῆς αὐτοῦ εἰς Ἀθήνας. Εἰς δὲ τὴν τετάρτην πλευρὰν, τὴν ὀπισθίαν, πρέπει νὰ χαραχθῇ ἐπιτάφιος ἐκ στίχων ἡρωϊκῶν, ἢ νὰ παρακληθῇ νὰ ποιήσῃ ὁ κ. Φίλιππος Ἰωάννου, καὶ ὅστις νὰ λέγῃ περίπου ὅτι ὁ ποιμενάρχης διὰ τοῦ θανάτου τρυφώδηγησε τὸ ποίμνιον τοῦ Χριστοῦ εἰς τὴν ἐλευθερίαν, ἢ τοιαύτην τινὰ ιδέαν.

»Σὰς γράφω, φίλτατε κ. Ἀγγελόπουλε, ταῦτα ἐν ἄκρᾳ βίᾳ, ἵνα σὰς προτρέψω, ἂν ὅ,τι ἀνέγνων εἰς τὰς ἐφημερίδας ἀληθεύῃ, νὰ προσπαθήσητε νὰ τὸ ἐμποδίσητε ὑμεῖς ὅστις τοσοῦτον ἀξιέπαινον ζῆλον κατεβάλατε, ἵνα ἡ Ἑλλάς φέρῃ εἰς τὸν πρωτομάρτυρα τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς τὸν ὀφειλόμενον αὐτῷ φόρον εὐγνωμοσύνης.

»Μετὰ πάσης ὑπολήψεως καὶ ἀγάπης

Ὅπως ὑμέτερος

»Α. Ρ. ΡΑΓΚΑΒΗΣ.

»Ἐν Górlitz, τῆ 29 Ἰουλίου (10 Αὐγ.) 1875.»

Κρίσεις τῶν ἐν τῇ ἐπιστολῇ ταύτῃ ὑπὸ τοῦ κ. Καυτανζόγλου.

Φίλε κ. Εὐθ. Καστόρχη.

Διατρέβων ἐν τῷ ἐπὶ τῆς ἱερᾶς ὁδοῦ ἀγροτικῷ μου οἰκίσκῳ παρὰ τῷ φρέατι τοῦ ναοῦ τοῦ ἀγίου Σάββα, ἔνθα ἐν ἡρεμίᾳ ἀνε-

πόλουν τὰς διὰ τῆς ὁδοῦ ταύτης διερχομένας ἐπὶ τῶν ἐνδόξων τῆς Ἑλλάδος ἡμερῶν ἱερὰς θεωρίας, καὶ ἐνετρώφων ἐν τῇ θεᾷ τῶν κατέναντι γεραρῶν μνημείων τῆς Ἀκροπόλεως, καὶ μάλιστα τοῦ μεγαλοπρεποῦς Παρθενῶνος, ὅστις διὰ τῆς κατεδαφίσεως τοῦ βαρβάρου φραγκικοῦ πύργου, ἀναλαμβάνει μετὰ τοσοῦτους αἰῶνας τὴν κυριαρχίαν του σύμφωνα πρὸς τὴν ὀπτικὴν ἀρμονίαν τῶν καλλιτεχνικῶν γραμμῶν τῶν λοιπῶν παρακειμένων αὐτῷ μνημείων, ἢ δὲ σεμνοπρεπῆς Ἀκρόπολις ἀνακτᾶ διὰ τῆς ἀφαιρέσεως τοῦ ὑψιδόμου τούτου ὀρθογωνίου ὄγκου τὴν γενικὴν ἐνότητα τῆς ὀπτικῆς καλλονῆς, καὶ τὴν ἀρμονίαν διὰ τῆς ἀντικατασταθείσης ἀρχικῆς καὶ κυριάρχου ἐν τοῖς ἑλληνικοῖς κτιρίοις ὀριζοντίου γραμμῆς, ἔλαβον τὴν παρὰ σοῦ σταλεῖσάν μοι Ἐφημερίδα (ἀρ. 228. τῆς 16 αὐγούστου ἐ. ἔ.), ἐν ἣ εἶδον ἀνελπίζτως τὴν ἐπιστολὴν τοῦ ἡμετέρου φίλου κ. Α. Ῥαγκαβῆ. Εὐχαριστῶ σοι λοιπόν, διότι μοὶ ἔδωκες οὕτως ἀφορμὴν ν' ἀναγνώσω ἐν ἡσυχίᾳ τὴν ἀποφθεγματικὴν του γνώμην περὶ τῆς ἤδη πρὸς ἐναπόθεσιν τοῦ λειψάνου τοῦ Πατριάρχου κατασκευαζομένης λάρνακος. Βλέπω ὅτι ὁ κ. Α. Ῥαγκαβῆς ἐν τῇ ἐπιστολῇ του ταύτῃ, οὐ μόνον κατακρίνει καὶ ἀποδοκιμάζει τὴν ὑπὸ τῆς ἐπιτροπῆς ἐγκριθεῖσαν παράστασιν, ἀλλὰ συνάμα γνωμοδοτεῖ ἵνα ἐξαλειφθῇ αὕτη καὶ ἀντικατασταθῇ διὰ τῆς ὑπ' αὐτοῦ περιγραφομένης εἰκόνας τῆς ἀπαγχονίσεως τοῦ Πατριάρχου.

Εἶναι τῷ ὄντι λυπηρὸν ὅτι τὸ κοινῶς παρ' ἡμῖν λεγόμενον

Ἐλεύθερος ὁ Ἕλλην νὰ λέγῃ καὶ νὰ γράφῃ
Δι' ὅ,τι καὶ ἂν θέλῃ, καὶ ὅπως αὐτὸς θέλει,

κινδυνεύει νὰ κατασταθῇ σήμερον ἐν Ἑλλάδι νόσημα ἐνδημικὸν καὶ δυσίατον. Καὶ ὡς νὰ μὴ ἴρκει τοσαύτη ἐνταῦθα πληθὺς ἀκρίτων κριτῶν, κρινόντων ἐκ τοῦ προχείρου περὶ πάντων, ἦλθεν αὐτόκλητος καὶ ὡς ἀπὸ μηχανῆς καὶ ἡ ἀπὸ Górlitz τῆς Γερμανίας ἐπιστολὴ, ἵνα διαταράξῃ τὴν πατριωτικὴν ἐνέργειαν τῆς ἐπιτροπῆς.

Ὁ κ. Ῥαγκαβῆς λέγει ὅτι ἐν ἄκρᾳ βίᾳ ἔγραψε τὰς καλλιτεχνικὰς αὐτοῦ σκέψεις καὶ θεωρίας. Τὸ πιστεύομεν καὶ χωρὶς νὰ

τὸ εἶπη. Ἄλλ' ἀποροῦμεν, πῶς ἐν τῇ ἄκρᾳ βίᾳ δὲν κατέστρωσε δεκαπλασίαν τοῦλάχιστον καλλιτεχνικὴν πραγματείαν περὶ τοῦ μικρογραφικοῦ τούτου ἀντικειμένου. Ὁ κ. 'Ρ. ἔχων τὴν ἀξίωσιν νὰ μεταβληθῇ τὸ ὑπὸ τῆς ἐπιτροπῆς ἐγκριθέν θέμα τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος μνημείου, ὅπερ συνετάχθη ἀναλόγως τῶν διαστάσεων καὶ τοῦ χώρου τῆς λάρνακος, καὶ νὰ ἀντικατασταθῇ διὰ τοῦ ὑπ' αὐτοῦ προτεινομένου, ὡφείλε, νομίζομεν, οὐχὶ ἐν ἄκρᾳ βίᾳ νὰ γράψῃ, ἀλλὰ μετὰ τινος περισκέψεως καὶ μελέτης. Ἄλλ' ἰδοὺ τὸ ἀστεῖον, καὶ λυπηρὸν ἐν ταύτῳ. Ὁ κ. 'Ρ. δὲν συστέλλεται νὰ προτείνῃ ἀλλαγὴν ὑποθέσεως γλυπτικοῦ ἔργου, χωρὶς νὰ γνωρίσῃ προηγουμένως τὸ σχέδιον τῆς λάρνακος, τὴν ἀρμοδίως προσδιορισθεῖσαν θέσιν, χωρὶς νὰ σκεφθῇ ἂν ἡ παρ' αὐτοῦ προτεινομένη ἀντικατάστασις τοῦ θέματος ἠδύνατο πρεπόντως νὰ τοποθετηθῇ ἐν τῷ προσδιωρισμένῳ τῆς λάρνακος τόπῳ, χωρὶς νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψιν τὴν μετριωτάτην δαπάνην δέκα χιλιάδων δραχμῶν ὑπὲρ κατασκευῆς μνημείου ἐκ τοῦ λευκοτέρου μαρμάρου τῆς Πεντέλης, ἔχοντος ὑπὲρ τὰ πέντε κυβικὰ μέτρα ὄγκον· καὶ τὸ θαυμαστότερον πάντων, χωρὶς νὰ συλλογισθῇ ἂν ἡ πομπώδης παρ' αὐτοῦ ἐν τῇ ἐπιστολῇ περιγραφομένη πολυπρόσωπος εἰκὼν εἶναι δυνατὸν νὰ παρασταθῇ κατὰ τοὺς κανόνας τῆς γλυπτικῆς ἐπὶ τοῦ χώρου μιᾶς πλευρᾶς τῆς λάρνακος. Οὐδὲν τούτων λοιπὸν λαμβάνων ὑπ' ὄψιν ὁ κ. 'Ρ. καταδικάζει τὰ ὑπὸ τῆς ἐπιτροπῆς ἐγκριθέντα, καὶ ἀξιωματικῶς ζητεῖ τὴν τοῦ ἔργου ἀναστολήν. Ἄγνοεῖ, φαίνεται, ὅτι ἐν ταῖς καλαῖς τέχναις τὸ Πυθαγόρειον «*Αὐτὸς ἔφα*» οὐδέποτε ἐγένετο οὔτε θέλει γείνη παραδεκτὸν καθόσον ἐκάστη τῶν τεχνῶν τούτων παριστᾶ δι' ἔργων οὐχὶ δι' ἐπιπολαίων λόγων καὶ πομπωδῶν φράσεων τὰς ἰδίας ὑποθέσεις. Ταῦτα ἦσαν ἱκανὰ ἴσως εἰς ἀπάντησιν τῆς ἐπιστολῆς τοῦ κ. Α. 'Ραγκαβῆ. Ἄλλ' ἡμεῖς, θέλοντες χάριν τῆς ἀναθαλλούσης ἤδη παρ' ἡμῖν τέχνης νὰ διαφωτίσωμεν τὸ κοινόν, ἵνα μὴ διαβουκολῆται ἐκ τοιούτων θεωριῶν, αἵτινες δυνατὸν νὰ φανῶσιν ὅτι πηγάζουσιν ἐξ ἀκηράτου πηγῆς καὶ ἀλανθάστου διανοίας, κρίνομεν ἀναγκαῖον νὰ ἐξετάσωμεν διὰ πλειόνων τὰ τῆς ἐπιστολῆς ταύτης, ὑμεῖς δὲ ποιήσατε αὐτῶν οἷαν βούλεσθε χρῆσιν.

Γνωστὸν εἶναι εἰς τοὺς εἰδήμονας, ὅτι πᾶσα καλλιτεχνικὴ ὑπόθεσις ἐκπορεύεται συνήθως ἐκ τῆς φαντασίας τοῦ καλλιτέχνου, ὅστις εἴτε ἐμπνέεται ἐλευθέρως ἐκ γεγονότος τινός, εἴτε συμμορφοῦται πρὸς τὴν φύσιν, εἴτε δανείζεται αὐτὴν ἐκ τῆς ἱστορίας, τῆς ποιήσεως, τῆς μυθολογίας κλ. Ὄταν ὅμως πρόκηται περὶ παραστάσεως εἰκόνας θρησκευτικῆς, ὁ καθ' ἡμᾶς καλλιτέχνης ὀφείλει νὰ περιορίζηται εἰς τὰ ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας παραδεδεγμένα καὶ ὑπ' αὐτῆς τρόπον τινὰ καθιερωθέντα καὶ ἐπιβαλλόμενα.

Τούτου τεθέντος, ἕκαστος εὐκόλως ἐννοεῖ ὅτι τὸ καλλιτεχνικὸν θέμα, ὅπερ παρεδέχθη ἡ ἐπιτροπὴ, δὲν εἶναι προῖον ἄκρας βίας, ἀλλὰ μελέτης καὶ σκέψεως ὠρίμου· ὁ δὲ καλλιτέχνης δὲν ἐζήτησε τὰς ἐμπνεύσεις τῆς ὑποθέσεως ἐκ τοῦ ἐπὶ τοῦ *Νείλου πλοῦ τῶν Αἰγυπτίων βασιλέων πρὸς τὰ Μεμνόνια* (Ἐφημ. ἀριθ. 218), ὡς κακοζήλως καὶ χάριν ἀρχαιολογικῆς ἐπιδείξεως λέγει ἐν τῇ ἐπιστολῇ τοῦ ὁ κ. 'Ρ., ἀλλ' ἐνεπνεύσθη ἐκ τῆς πραγματικότητος τοῦ γεγονότος, ἐν πάσῃ τῇ καθολικότητι αὐτοῦ λαμβανομένου, καὶ ἔπλασε τὸ ἀρμόδιον θέμα, ἵνα τεθῇ ἐπὶ τῆς πλευρᾶς τῆς νεκρικῆς λάρνακος. Καὶ τοῦτο, διότι ὡφείλε ν' ἀκολουθήσῃ τοὺς κανόνας τῆς τέχνης καὶ τοῦ πρέποντος, τὰ ἔθιμα τῆς ἡμετέρας ἐκκλησίας, καὶ μάλιστα τὰ σοφὰ παραγγέλματα τοῦ Ὁρατίου, τοῦ ἀρίστου διδασκάλου τῆς τε τέχνης καὶ τῆς ποιήσεως, καθ' ὃν ἡ τοῦ θέματος ἐκλογὴ καὶ σύνθεσις γίνεται ἀρμοδιώτερον ἐκ γνωστῶν, πιθανῶν καὶ ἀλλήλοις προσηκόντων.

Ἡ ἀλήθεια ὅμως αὕτη συνήθως παραβλέπεται, λέγει ὁ Μοντανβέρτιος, καὶ πολλάκις ἡ ἐκλογὴ τοῦ καλλιτέχνου, ἀντὶ νὰ περιεσφρέφηται εἰς τὰ γενικά, χάνεται εἰς ἐξαιρέσεις καὶ λεπτολογίας καὶ εἰς ἐπεισόδια, ἄτινα, ἀντὶ νὰ ὠφελήσωσι, βλάπτουσιν οὐσιωδῶς τὸν σκοπὸν καὶ τὸ ὕψος τῆς παραστάσεως.» Ὁ δὲ Βιγκελμάννος, περὶ τῶν ἀναγκαίων προσώπων ἐν τῇ συνθέσει τῶν εἰκόνων πραγματευόμενος, λέγει ὅτι οἱ ἀρχαῖοι παρεδέχθησαν ὡς ἀρχὴν τὸ ἀπεικονίζεῖν ὅσον οἷόν τε ὀλιγώτερα, ἢν οὐδέποτε παρέβαινον. Καὶ ἐπὶ τέλους ὁ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς φιλόσοφος Μιλιτίας δογματίζει, ὅτι ἀρχὴ καὶ βᾶσις πασῶν τῶν καλῶν τεχνῶν καὶ μηχανικῶν πρέπει νὰ ᾖναι τὸ πολὺ δι' ὀλίγου ἐκφραζόμενον, συμ-

φώνως πρὸς τὸ ἀρχαῖον ἐκεῖνο γνωμικὸν «οὐκ ἐν τῷ πολλῷ τὸ εὖ, ἀλλ' ἐν τῷ εὖ τὸ πολὺ». Ὑπὸ τοιούτων ἀρχῶν ἐμπνεόμενος ὁ καλλιτέχνης, καὶ ἐπὶ τοιούτων κανόνων στηριζόμενος, ἐνόμισεν ὅτι προσηκόντως ἐκφράζει τὸν κύριον καὶ τελικὸν σκοπὸν τῆς καθόλου ἐννοίας τοῦ μνημείου, ἀποτυπῶν ἐν ἀναγλύφῳ τὴν ἀληθῆ καὶ τελευταίαν πράξιν τοῦ δράματος, ἤτοι τὸν θρίαμβον τοῦ ἡπέρ τοῦ ποιμνίου αὐτοῦ μαρτυρήσαντος Ποιμενάρχου. Τίς δ' ἄλλη παρά ταύτην ἐξεκόνισις θριάμβου θὰ ἦτο μεγαλοπρεπεστέρα καὶ ἠθικωτέρα πρὸς ἱκανοποίησιν τῆς δεινῆς καταδίκης τοῦ μάρτυρος; Δὲν ἐκπλήσεται ὁ θεατῆς, καὶ δὲν διατίθεται εὐσεβῶς, βλέπων τὰ ἱερὸν τοῦ Πατριάρχου λείψανον, τὸ ἀπανθρώπως καταδικασθὲν γὰ ῥιφθῆ εἰς τὸν βόρβορον τοῦ Βαλατᾶ, νὰ διαπορθμεύηται μεγαλοπρεπῶς ἐπὶ ἀκατίου πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τῶν καταδικασάντων αὐτὸν, συνοδευόμενον ὑπὸ δύο ἀγγέλων φυλάκων, σεμνοπρεπῶς καὶ ἀγερώχως διασχίζον τὴν θάλασσαν ἀπέγαντι τοῦ κέντρου τῶν ἐλληνικῶν ἐλπίδων, τῆς ἀγίας Σοφίας, κατευθυνόμενον πρὸς τὸν ποθητὸν λιμένα τοῦ Ἑλληνισμοῦ;

Ἐπὶ πλεόν ἢ ἐν ἀναγλύφῳ αὕτη παράστασις ἀποφεύγει ἀνεπαισθήτως καὶ τὴν προσωπογλυφίαν, ἣτις πρὸς βλάβην οὐ μικρὰν τῆς προόδου τῆς καλλιτεχνίας, δὲν ἔχει εἰσέτι τὴν εἰσοδὸν ἐπισήμως ἐλευθέραν εἰς ὀρθόδοξον ναόν¹⁾. Τοσοῦτο λοιπὸν ἀπλήν καὶ ἐκφραστικὴν ἰδέαν, στηριζομένην ἐπὶ τῶν καλλιτεχνικῶν τῆς ἀρχαιότητος ἀρχῶν, ἐπὶ τῆς ἱστορίας καὶ ἐπὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἐθίμων, ὁ κύριος Ραγκαβῆς ἀποδοκιμάζει καὶ ἀποκαλεῖ αὐτὴν «πτωχῆς φαντασίας» ἀποκύημα! Διὸ προτρέπει τὸν ἀγαθὸν ἀνταποκριτὴν του νὰ προσπαθήσῃ ταύτης μὲν τὴν ἐκτέλεσιν νὰ ἐμποδίσῃ, συστήσῃ δὲ τὴν πραγματοποίησιν τῆς ἰδικῆς του.

Ἄλλ' ἰδῶμεν τί αὐτὸς ἀντὶ ταύτης προτείνει ὡς πρωτότυπον καὶ κλασικὸν προῖδον πλουσίας φαντασίας. «Διὰ τὸ προκείμενον μνημεῖον τίς ἄλλη (γράφει ὁ κ. Ραγκαβῆς) εὐγενεστέρα σύν-

4) Οἱ ἐν Ἀθήναις γινώσκουσι τὰ τοῦ νέου μαρμαρίνου ἱεροῦ ἄμβωνος τῆς ἀγίας Βίρηνης, ὃν ἀπεδοκίμαζεν ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἀρχὴ, διότι φέρει ἀναγλύφους εἰκόνας οὐχὶ κοινῶν ἀνθρώπων, ἀλλ' ἱερῶν μάλιστα προσώπων.

»θεσις φέρο' εἰπεῖν ἢ νὰ παρασταθῇ ὁ Πατριάρχης καθ' ἣν στιγμὴν εὐλογεῖ διὰ τῆς χειρὸς τὸν βρόχον, τὸ βλέμμα αἴρων εἰς τὸν οὐρανόν, τοῦ δὲ βρόχου τὴν ἄκρην νὰ κρατῇ ὁ ἄγριος δῆμιος, ἔχων ὀπίσω τοὺς δυσμόρφους Ἰουδαίους, περιμένοντας τὸ θῦμά των ἵνα τὸ σύρωσιν εἰς τὸν βόρβορον; Συγχρόνως δὲ πρὸ τοῦ Πατριάρχου προσπίπτων χριστιανὸς φουστανελοφόρος νὰ ἀσπάζηται διὰ τῆς ἀριστερᾶς τὸ κράσπεδον αὐτοῦ, ἐν ᾧ διὰ τῆς δεξιᾶς ἠσύρει κρυφίως ἐκ τῆς ζώνης του ἐγχειρίδιον ἐκδικήσεως ὀπίσω ἡδ' αὐτοῦ δύνανται νὰ παρασταθῶσι καὶ ἄλλοι χριστιανοὶ καὶ ἠχριστιανὰ εἰς διαφόρους θέσεις».

Ἄλλ' ἐξετάσωμεν νῦν τὴν εὐγενεστέραν ταύτην σύνθεσιν αἰσθητικῶς, καὶ καλλιτεχνικῶς, καὶ ἱστορικῶς, ἂν ἀληθῶς ἦναι τοιαύτη. Ὁ Πατριάρχης, κατὰ τὸν κ. Ρ. καθ' ἣν στιγμὴν εὐλογεῖ τὸν βρόχον διὰ τῆς χειρὸς, αἶρει τοὺς ὀφθαλμοὺς συνάμα πρὸς τὸν οὐρανόν!! Τίς δὲν βλέπει ἐνταῦθα διχασμὸν τῆς ἐννοίας, δι' οὗ ἡ πρώτη ἀρχὴ καὶ βάσις παντὸς καλλιτεχνικοῦ ἔργου, ἡ τῆς ἐνόητος δηλονότι, διασπᾶται. Διὰ τοῦ διχασμοῦ τούτου μένει ἀμφίβολον τίς ὁ κυριεῦων αἰσθητικὸς χαρακτήρ τῆς εἰκόνης ταύτης, ἡ εὐλογία ἢ ἡ δέησις; Ἐπειτα ὁ Πατριάρχης ἐξ ἑνὸς αἶρει τοὺς ὀφθαλμοὺς, δηλαδὴ ἰκετεύει ἢ δοξάζει τὸν θεόν, ἐξ ἄλλου δὲ εὐλογεῖ. Ποῖον; τὸν βρόχον, ὃν ἠδόκησε νὰ τῷ φιλοδώρησῃ ὁ μεγαλόδωρος Σουλτάν Μαχμούτ!! Ἐνταῦθα συμπεριλαμβάνονται δύο ἰδέαι· ἀλλὰ κατὰ τοὺς κανόνας τῆς τέχνης παντὸς καλλιτεχνήματος δεόν νὰ ἦναι μία καὶ μόνη ἡ γενικὴ καὶ κυρία ἰδέα καὶ ταύτης εἰς ἀκριβῆ δῆλωσιν προώρισται τὸ καλλιτέχνημα.

Τοῦ δὲ βρόχου τὴν ἄκρην (τὴν μίαν δηλαδὴ) πρέπει κατὰ τὸν κ. Ρ. νὰ κρατῇ ὁ ἄγριος δῆμιος, τὴν δὲ ἑτέραν δεόν νὰ κρατῇ φυσικῶς τῷ λόγῳ ὁ Πατριάρχης, καὶ συγχρόνως νὰ εὐλογῇ αὐτὸν ἐν πάσῃ ψυχικῇ γαλήνῃ καὶ ἡρεμίᾳ! Κατὰ τὸν κ. Ρ. ὁ δῆμιος δεόν νὰ ἴσταται ὀπίσω τοῦ Πατριάρχου, διότι οὗτος μέλλει νὰ ἦναι τὸ πρωτοστατοῦν τῆς εἰκόνης πρόσωπον ὡς τὸ κυριεῦον αὐτῆς, καὶ οἱ Ἰουδαῖοι οἱ δυσμόρφοι ὀπίσω τοῦ ἀγρίου δημίου, ἔμπροσθεν δὲ τοῦ Πατριάρχου δεόν νὰ εὐρίσκετο προσπίπτων ὁ φουστανελοφόρος, καὶ ὀπίσω τούτων πάντων θεαταὶ χριστιανὰ

και χριστιανοί εις διαφόρους θέσεις. Ἐντεῦθεν εἰκάζει ἕκαστος, ὅτι ὁ μὲν φουστανελοφόρος προσπίπτων εὐρίσκεται εἰς πρῶτον ἐπίπεδον, ὁ Πατριάρχης εἰς δεύτερον, ὁ δῆμιος εἰς τρίτον, οἱ δὲ Ἰουδαῖοι εἰς τέταρτον καὶ οἱ θεαταὶ εἰς πέμπτον καὶ ἕκτον ἐπίπεδον.

Ἀλλὰ τοιαύτη τῶν πολλῶν τούτων προσώπων διάταξις δυνατὸν ποιητικῶς, ἴσως δὲ καὶ ἐν τῇ ζωγραφικῇ διὰ τῆς ὀπτικῆς καὶ τοῦ χρωματισμοῦ νὰ παρασταθῇ, οὐχὶ ὅμως καὶ ἐν τῇ γλυπτικῇ, ἥτις δὲν ἔχει τὰ βοηθητικὰ τῆς ζωγραφικῆς μέσα, οὐδ' ἄλλως δύναται νὰ παραστήσῃ τοσαῦτα πρόσωπα ἐπὶ τοσοῦτων διαφορῶν ἐπιπέδων, καὶ ἐπὶ τοσοῦτου μικροῦ χώρου, διότι ἡ τοῦ τάφου πλευρὰ, ἐφ' ἧς μέλλουσι νὰ παρασταθῶσιν αὐτὰ κατὰ Ῥ. ἔχει ὕψος τεσσαράκοντα ἑκατοστῶν καὶ ἐν μόλις μέτρον μῆκος. Πᾶς καὶ μὴ καλλιτέχνης ἐννοεῖ, πιστεύομεν, τὸ ἀδύνατον τῆς τοιαύτης παραστάσεως.

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῆς γλυπτικῆς διαθέσεως τῶν πολλῶν προσώπων ἃς ἐξετάσωμεν δὲ νῦν τὴν καλλιτεχνικὴν παράστασιν τοῦ ἀναγλύφου τοῦ κ. Ῥαγκαβῆ.

Ἀπὸ τοῦ Πατριάρχου, προσπίπτων χριστιανὸς φουστανελοφόρος κατὰ τὸν κ. Ῥ. ἀσπάζεται κρατῶν διὰ τῆς ἀριστερᾶς τὸ κρᾶσπεδον αὐτοῦ (κατ' ἔθος τουρκικὸν βεβαίως, διότι οἱ χριστιανοὶ ἀσπάζονται εὐλαδῶς τὴν χεῖρα τῶν ἱερωμένων, οὐχὶ δὲ τὸ κρᾶσπεδον ἢ τὴν ποδῖαν αὐτῶν), διὰ δὲ τῆς δεξιᾶς σύρει κρυφίως ἐκ τῆς ζώνης τοῦ ἐγχειρίδιον ἐκδικήσεως!! Τοῦτο δὲ εἶναι τὸ εὐγενέστερον, κατὰ Ῥ., καὶ τὸ ὑψηλὸν μέρος τῆς εἰκόνας, δηλαδὴ τὸ καλλιτεχνικῶς μᾶλλον σόλοικον καὶ ἀντιχριστιανικὸν ὡς δόλιον. Τίς δὲν αἰσθάνεται ὅτι ἡ προσθήκη τοιοῦτου προσώπου (τοῦ φουστανελοφόρου μετὰ τοῦ φονικοῦ λάζου του) συντελεῖ νὰ μετατρέψῃ τὸ τέλος τῆς τραγικῆς παραστάσεως εἰς κωμικοτραγικὸν καὶ ἀποτρόπαιον; Πλὴν τούτου καὶ ἐνταῦθα πάλιν παραβαίνεται ἐξ ἀγνοίας ἢ τῆς ἐνότητος ἐννοια τοῦ καλλιτεχνήματος, διότι ἐξ ἐνός μὲν ἀσπάζεται, ἐξ ἄλλου δὲ σύρει ὁ φουστανελοφόρος ἐγχειρίδιον, καὶ τοῦτο ἔμπροσθεν τοῦ ἀγρίου δημίου, καὶ πολλῶν ἄλλων γιασακτζήδων καὶ γιανιτσάρων, παρόντων κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἀπαγχονίσεως! Ἄλλως δὲν μᾶς

λέγει ὁ κ. Ῥ. πῶς συγχωρεῖται ἡ παρουσία τοιοῦτου προσώπου ἐν ἐκείνῃ τῇ φοικαλέᾳ ὥρᾳ τῆς γενικῆς τῶν χριστιανῶν σφαγῆς; Ἱστορικῶς βεβαίως ὄχι, ἴσως ποιητικῇ ἀδείᾳ, ἧς χάριν καὶ χριστιανοὶ καὶ χριστιανὰί παρίστανται θεαταὶ τοῦ μαρτυρίου τοῦ πατριάρχου¹⁾ διότι ὡς ποιητῆς ὁ κ. Ῥ. ἐπιτρέπει τοιαύτας ἐλευθερίας καὶ ἐν τῇ ἄλλως αὐστηρᾷ γλυπτικῇ. Ἀλλὰ συγχωροῦντες τοῦτο, ἀδυνατοῦμεν ὡς χριστιανοὶ νὰ δεχθῶμεν μετὰ τοῦ ἀσπασμοῦ τοῦ κρᾶσπέδου τοῦ Πατριάρχου καὶ τὸ σύρειν κρύφα ἐγχειρίδιον διὰ τῆς ἀριστερᾶς, διότι τοῦτο νομιζομεν οὐχὶ μόνον γελοῖον, ἀλλὰ καὶ ἀντιχριστιανικόν. Ἄν ἀληθῶς ὁ Πατριάρχης εἶναι μιμητῆς τοῦ Χριστοῦ ὡς ἐν παντὶ τῷ βίῳ αὐτοῦ φαίνεται καθὰ καὶ ὁ κ. Ῥ. λέγει, τότε πῶς συμβιβάζει ὁ κ. Ῥ. τὴν ἐνώπιον τοῦ Πατριάρχου ἀπόπειραν ταύτην πρὸς τὰ παραγγέλματα τοῦ Χριστοῦ, ὅστις συνεχῶρει καὶ αὐτοὺς τοὺς σταυρώσαντας αὐτὸν, λέγων, Πάτερ, ἄφες αὐτοῖς, οὐ γὰρ οἶδασι τί ποιοῦσιν; Ἄλλ' ἔστω ἴσως ὁ φουστανελοφόρος ἀποδέχεται τὰς ἀρχὰς μᾶλλον τῶν Ἰουδαίων ἢ τὰς τοῦ χριστιανισμοῦ, ὅπως ἀσπαζόμενος τὸ κρᾶσπεδον τοῦ Πατριάρχου μιμεῖται τοὺς Τούρκους μᾶλλον ἢ ἡμᾶς τοὺς Ἕλληνας; ἔχει καὶ οὗτος ἰδίᾳς δοξασίας ποιητικῇ ἀδείᾳ. Ἰδωμεν νῦν τί ἄρά γε νὰ σημαίνῃ ἡ ὑπὸ τοῦ φουστανελοφόρου χριστιανοῦ κρυφία ἐκ τῆς ζώνης ἐξαγωγή τοῦ ἐγχειριδίου. Ὁ εὐαίσθητος κ. Ῥαγκαβῆς, ὡς εὐφυῆς ποιητῆς, καλεῖ τοῦτο ἐγχειρίδιον ἐκδικήσεως. Διατί τάχα ἄλλος, καὶ μὴ εὐφυῆς, νὰ μὴ καλέσῃ

1) Ἴδου ὅμως ὅποια ἦτο ἡ τῆς Κωνσταντινουπόλεως κατάστασις καθ' ὃν χρόνον ἐξετελεῖτο ἡ τοῦ Πατριάρχου ἀπαγχονίσις κατὰ τινα νεώτερον ἱστορικόν.

«Αἱ ἡμέραι ἐκεῖναι ἦσαν ἡμέραι φρίκης καὶ τρόμου διὰ τοὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει χριστιανούς. Αἱ οἰκίαι καὶ οἱ γυναικωνῖται ἐπατοῦντο, οἱ αἰμοχαρεῖς Ἀσιανοὶ Τούρκοι, σείοντες γυμνάς τὰς ρομφαίας καὶ φρυάττοντες, περιέτρεχον τὰς ὁδοὺς θύοντες καὶ ἀπολύοντες ὄσους τοῦ κοινοῦ λαοῦ ἀπήντων ἄλλους ἔσφαζον ἐπὶ τῶν ὁδῶν, ἄλλους ἐκρέμων, ἄλλους παρέδιδον εἰς τὰ βασανιστήρια, ἐκκλησίας ἐμίαινον καὶ ἐγύμνονον, παρουσίας ἐδήμευον, γυναῖκας καὶ κοράσια ἤρπαζον καὶ ἐν γένει ἔπραττον ὅσα ἢ θηριωδία καὶ ἢ λύστα αὐτῶν τοὺς ὠδήγει.»

τοῦτο ἐπιτυχέστερον ἴσως ἐγχειρίδιον δολοφονίας; Ἄλλ' ἔστω καὶ τοῦτο. Δὲν μᾶς λέγει ὁ κ. 'Ρ. εἰσάγων ἐν τῇ εἰκόνι τοῦ Πατριάρχου τὸν φουστανελοφόρον τοῦτον, πῶς θὰ δυνηθῆ ὁ θεατῆς νὰ γνωρίσῃ ἂν ὁ τὸ ἔνδυμα τοῦτο φέρων εἶναι χριστιανὸς ἢ ἄλβανὸς μωαμεθανός;

Ἄλλ' ἡμεῖς δεχόμεθα χάριν τοῦ κ. 'Ρ. ὅτι οὗτος εἶναι χριστιανὸς τοῦ 1821. Ἐρωτῶμεν ὅμως, διατί προετίμησε νὰ παραστήσῃ τοῦτον φουστανελοφόρον καὶ οὐχὶ βρακοφόρον, ἢ καλπακοφόρον, ἢ σαρικοφόρον ἢ καὶ σκουφοφόρον κατὰ τὸ τότε εἰς ταῦς λογιωτάτους κυρίως σύνθετες τοῦτο ἔνδυμα, ἐν ᾧ ἡ φουστανέλα, ὡς γνωστὸν, ἦτο ἐνδυμασία κυρίως τῶν ἄλβανῶν σρατιωτῶν τοῦ Ἀληπασᾶ, τῶν λεγομένων σεϊμένιδων, ἢτοι καθ' αὐτὸ ἄλβανῶν τούρκων καὶ χριστιανῶν; Μόνοι τάχα οἱ φουστανελοφόροι σεϊμένιδες ἐδικαιοῦντο νὰ ἐκδικηθῶσι τὸν θάνατον τοῦ Πατριάρχου, οὐχὶ δὲ οἱ βρακοφόροι Κανάραι καὶ Μιαοῦλαι καὶ ἅπαντες οἱ λεοντοκάρδιοι θαλάσσιοι ἥρωες τοῦ 1821, οἵτινες οὐχὶ διὰ τοῦ κρυπτοῦ δολοφάνου λάζου, ἀλλὰ διὰ τῆς σπάθης καὶ τῶν πυρπολικῶν τῶν δαυλῶν συνετέλεσαν κυρίως εἰς τὴν συντριβὴν τῶν ἀλύσεων τῆς δουλείας; Οἱ πτωχοὶ σκουφοφόροι λόγιοι δὲν ἤναψαν πρῶτοι τὴν ὑπὲρ ἐλευθερίας ἐπαναστατικὴν πυράν; Οἱ ἔμποροι καὶ προεστῶτες καλπακοφόροι δὲν συνετέλεσαν εἰς τὴν ἀνάστασιν τοῦ ἔθνους; Διατί λοιπὸν παρίσταται κατ' ἐκείνην τὴν φρικαλέαν περίστασιν ὁ Ἕλληνας, μόνον ὡς φουστανελοφόρος ἄλβανὸς τοῦ Ἀληπασᾶ, σύρων τὸ ἐγχειρίδιον τῆς ἐκδικήσεως; Κατὰ τὴν ἡμετέραν κρίσιν, ἂν ἐν τῇ εἰκόνι ταύτῃ τοῦ κ. 'Ρ. ἦτο ἀνάγκη ἐνὸς προσώπου, παριστῶντος τὸν Ἕλληνα, προσφορώτερον τούτου ἔνδυμα ἦτο τὸ τοῦ Ἱερολοχίτου, ὅπερ παρεδέχθησαν πάντες οἱ εἰς τὸν λόχον αὐτὸν καταταχθέντες ὡς τακτικοὶ σρατιῶται ἔνδυμα, τὸ ὁποῖον ἔπρεπε νὰ φέρῃ ἐν τάγμα τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ ἢ τῆς ἐθνοφυλακῆς, ὡς καὶ ἄλλοτε εἶπομεν, ἢ τοῦλάχιστον ἢ σχολῆ τῶν Εὐελπίδων εἰς ἀνάμνησιν τῶν πρώτων ἐκείνων γενναίων μαρτύρων τῆς ἐλληνικῆς παλιγγενεσίας.

Ἀλλὰ παραλείποντες καὶ ταῦτα χάριν τῆς ποιητικῆς ἀδείας, ἀποροῦμεν πῶς ὁ κ. 'Ρ. λησμονήσας τὸ τοῦ Ὁρατίου παράγ-

γελμα, ὅπερ ἰσχύει ἐπὶ πασῶν τῶν καλῶν τεχνῶν, καθ' ὃ πᾶν καλλιτέχνημα δέον νὰ ἦναι *Simplex dumtaxat et unum*, ἐξακολουθεῖ νὰ προσθέτῃ ἐπὶ τῆς αὐτῆς εἰκόνας καὶ ἐπὶ διαφόρων, ὡς εἶπομεν, ἐπιπέδων καὶ ἄλλα πολλὰ, ἢ μᾶλλον πλεῖστα, πρόσωπα. Ὅπισω τοῦ φουστανελοφόρου, λέγει, *δύναται νὰ παρασταθῶσιν*, ἐν προσθήκης δηλαδὴ μέρει, *καὶ ἄλλοι χριστιανοὶ καὶ χριστιανὰ εἰς διαφόρους θέσεις*. Καμαρώνοντες βεβαίως κατὰ τὴν φρικαλέαν ἐκείνην ὥραν ἐν πάσῃ ἡσυχίᾳ τὸ μαρτύριον τοῦ Πατριάρχου ἐν μέσῳ τῶν γενιτζάρων, καβάσιδων καὶ τῶν δυσμόρφων Ἰουδαίων!

Ὁ κ. 'Ραγκαβῆς, καίτοι ἐγκρατῆς τῆς θεωρίας τῶν καλῶν τεχνῶν, ἐνεκα τῆς ἄκρας ὅμως βίας ἐλησμόνησεν, ὡς φαίνεται, ὅτι ὅσα εἶναι δυνατόν νὰ παρασταθῶσι ποιητικῶς, δὲν δύναται ἐξ ἴσου νὰ παρασταθῶσι καὶ διὰ τῶν εἰκαστικῶν τεχνῶν. Δὲν ἀγνοεῖ βεβαίως ὅτι ἐκάστη τῶν καλῶν τεχνῶν ἔχει ἴδιον τρόπον τοῦ ἐκφράζεσθαι καὶ ὅρια, ἔν περὶν ἀδυνατεῖ νὰ προβῆ, καὶ ὅτι τὸ διὰ τῆς ποιήσεως; κομψῶς καὶ χαριέντως ἐκφραζόμενον, τὸ αὐτὸ διὰ τῆς γλυπτικῆς καὶ ζωγραφικῆς παριστάμενον ἀποβαίνει πολλάκις ἄχαρι καὶ ἄκομψον, ἢ καὶ γελοῖον. Οὕτω π. χ. ἡ ὑπὸ τοῦ Βιργιλίου διὰ τῆς ποιήσεως περιγραφομένη εἰκὼν τῆς ἐπὶ τῶν ὤμων τοῦ Αἰνείου μεταφορᾶς τοῦ Ἀγχίσου παρίσταται ἐν τῇ διανοίᾳ τοῦ ἀναγνώστου καὶ ἀκροατοῦ μεγαλοπρεπῆς, συγκινητικῆς καὶ θαυμασίας ἢ αὐτῆ ὅμως διὰ τῆς γλυπτικῆς ἀπεικονιζομένη ἀποβαίνει κοινὴ, τετριμμένη καὶ κωμικῆ. Ὅθεν ὀρθότατα παρατηρεῖ ὁ Reynolds ὅτι ἰδέαι, αἱ διὰ τινος αἰσθήσεως καλῶς μεταδιδόμεναι εἰς τὸν νοῦν, δὲν δύναται αἱ αὐταὶ πάντοτε νὰ φθάσωσιν εἰς αὐτὸν ἐξ ἴσου καλῶς δι' ἄλλης οἰαςδήποτε.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω εὐκόλως κρίνει ἕκαστος, ὅτι ἡ προτεινομένη τοῦ κ. 'Ραγκαβῆ παράστασις δύναται νὰ ἀπεικονισθῇ καλῶς διὰ μόνης τῆς ποιητικῆς, οὐχὶ δὲ καὶ διὰ τῆς διαλέκτου τῆς γλυπτικῆς σύμφωνα πρὸς τοὺς κανόνας τῆς περὶ ἀναγλύφων τέχνης τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων.

Τέλος, ἐπειδὴ κατ' ἐκείνην τὴν φοβερὰν καὶ φρικαλέαν ἐποχὴν ὁ δι' ἀγχόνης θάνατος ἦτο κοινός, καὶ δι' αὐτοῦ ἐμαρτύρησαν οἱ

πλειστοι τῶν ἀρχιερέων, διατί ἐλησμόνησεν ὁ κ. Ῥαγκαβῆς νὰ προσθέσῃ σημεῖα, δι' ὧν θὰ διεκρίνετο ἡ τοῦ Πατριάρχου ἀπαγχόνι- σις ἀπὸ τῆς τῶν ἄλλων συνοδικῶν ἀρχιερέων; Τοιαῦτα διακριτικὰ σημεῖα εἶναι ἐνταῦθα λίαν ἀναγκαῖα, ὅπως δὲ περιττὰ εἰς τὴν διὰ θαλάσσης μετακομιδὴν τοῦ λειψάνου τοῦ Πατριάρχου, διότι αὕτη εἶναι ἐξαιρετικὴ, ὡς εἰς μόνον τὸν Πατριάρχην Γρηγόριον τὸν Ε' γενομένη. Προστούτοις ἡ παράστασις αὕτη ἡ ἐξαιρετικὴ φέρει ὡσαύτως τὴν ἐξαιρετικὴν ιδιότητα, ὅτι θεωρεῖται εὐλόγως παρὰ τοῖς εὐσεβέσιν ὡς θαῦμα τῆς θείας Προνοίας ἢ ἀνεύρεσις τοῦ λειψάνου τοῦ Πατριάρχου, καὶ ἡ διὰ θαλάσσης μετακομιδὴ αὐ- τοῦ εἰς Ὁδησσόν, καὶ ἀπ' Ὁδησοῦ εἰς Ἀθήνας. Ἀλλ' ἂν ὁ κ. Ῥ. ἐπιμένῃ εἰς τὴν ἐπὶ τῆς λάρνακος παράστασιν τῆς ἀπαγχονίσεως, ἣν εὐγενεστέραν καλεῖ, ἄγνωστον διὰ τίνος λόγους, δὲν μᾶς λέ- γει, ἐπειδὴ οὕτω θέλει νὰ ᾖ πιστὸς φύλαξ τῶν γεγονότων, τί ἤθελε πράξῃ ἂν τὸ μαρτύριον τοῦ Πατριάρχου ἐξετελεῖτο διὰ τοῦ ἀνασκολοπισμοῦ ἢ τῆς διοβελίσεως, συνήθους παρὰ τοῖς Ὁθωμανοῖς κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν; ἤθελεν ἐπιμένει καὶ τότε νὰ χαραχθῇ ἐπὶ τῆς λάρνακος ἡ τοιαύτη παράστασις; Πιστεύο- μεν ὄχι, διότι δὲν ἀγνοεῖ βεβαίως ὁ κ. Ῥ., καλλιτέχνης ὢν, πόσον ἐπιμελῶς οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες καλλιτέχναι ἐσπούδαζον ν' ἀποφεύγωσι τὰς βδελυρὰς καὶ ἀπανθρώπους παραστάσεις; Ἄς συγχωρήσῃ λοιπὸν καὶ εἰς ἡμᾶς, ἂν θέλῃ, ν' ἀποφύγωμεν τὸν τῆς ἀπαγχονίσεως θάνατον διὰ τὸν αὐτὸν λόγον.

Ἀλλ' ὁ κ. Ῥ. ἐπιμένων πάλιν εἰς τὴν παράστασιν τοῦ δι' ἀγ- χόνης θανάτου τοῦ Πατριάρχου καὶ κατακρίνων τὴν προτίμησιν τοῦ παρὰ τῆς ἐπιτροπῆς παραδεχθέντος νέου θέματος ὡς καὶ πᾶσαν ἄλλην νέαν παράστασιν, ὡς ἀποδεικνύουσιν κατ' αὐτὸν πτω- χείαν καὶ οὐχὶ πλοῦτον πνεύματος, φέρει εἰς ἐνίσχυσιν τῆς ἐπι- μονῆς του ἐν τῷ δι' ἀγχόνης θανάτῳ καὶ πρὸς ὑποστήριξιν τῆς ὑπ' αὐτοῦ κατακρίσεως τοῦ ἐτέρου θέματος τοὺς ἀρχαίους, λέγων ὅτι οὗτοι ἐν καιρῷ τῆς λαμπρᾶς ἐποχῆς τῆς τέχνης εἶχον δύο ἢ τρία μόνον ἀντικείμενα, ἅτινα πάντοτε παρίστων ἐν τοῖς ἔργοις αὐτῶν, τὴν ἀμαζονομαχίαν, τὴν γιγαντομαχίαν καὶ τὴν Περσο- μαχίαν, εἰς ἃ προσθέτομεν ἡμεῖς πρὸς χάριν του καὶ τὴν κενταυ-

ρομαχίαν. Ἄς μᾶς συγχωρήσῃ ὁμως νὰ εἰπώμεν αὐτῷ ὅτι lapsu calami συγγέει ἐνταῦθα ἱεράς παραστάσεις, προωρισμένας πρὸς διακόσμησιν ναῶν, καὶ ὑπηρετούσας εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν αὐτῶν ἀρμονίαν μετὰ τῶν νεκρικῶν παραστάσεων. Ἐν ταῖς τελευταίαις ταύταις, μὴ δεσμευόμενοι οἱ ἀρχαῖοι ὑπὸ τῆς θρησκείας, συνεχώρουν τῷ τεχνίτῃ νὰ ἐπινοήσῃ οἷας ἤθελε παραστάσεις καὶ ν' ἀπεικονίσῃ αὐτὰς ἐπὶ τῶν τάφων, ὡς δεικνύει, ἵνα μὴ φέρωμεν ἄλλας ἄλλοθεν μαρτυρίας, τὸ ἀρχαῖον πολύτιμον νεκροταφεῖον ἐν τῷ Κεραμεικῷ τῶν Ἀθηνῶν παρὰ τὴν ἁγίαν Τριάδα, ἐν ᾧ βλέπομεν πάμπολλα πα- ραδείγματα διαφόρων παραστάσεων, ἐξ ὧν εἰκάζεται, ὅτι ἐνταῦθα οὐδεὶς περιορισμὸς ἐπεβάλλετο τῷ τεχνίτῃ ἐν ἐκείναις ὁμως ἐδε- σμευέτῳ πως οὗτος ὑπὸ τῆς θρησκείας, καὶ ὥφειλε νὰ ἐπαναλάβῃ πάντοτε τὰ αὐτὰ ἐν τοῖς ναοῖς τῶν θεῶν καὶ ἡρώων, διότι αὗται εἶχον ἀναφορὰν εἰς τοὺς μύθους καὶ τὰς περὶ τῶν θεῶν καὶ ἡρώων ἱεράς παραδόσεις, καὶ ἐχρησίμευεν ἡ τούτων ἀπεικονίσις οὐχὶ πρὸς ἐξωραϊσμὸν μόνον τῶν ναῶν, ἀλλὰ καὶ πρὸς δόξαν καὶ θαυμα- σμὸν τῶν εἰς οὓς οἱ ναοὶ ἦσαν καθιερωμένοι θεοὺς καὶ ἥρωας. Ἐν- τεῦθεν εἰς ναοὺς θεῶν ἀπεικονίζονται μὲν γιγαντομαχίαι, διότι, οἱ θεοὶ συμμαχοῦντες τῷ Διὶ, κατέβαλον τοὺς Γίγαντας, εἰς ἄλλους ναοὺς θεῶν καὶ ἡρώων ἀπεικονίζονται μᾶλλον ἀμαζονο- μαχίαι καὶ κενταυρομαχίαι καὶ ἄλλαι τοιαῦται μάχαι, εἰς ἃς οὗ- τοι ἔσχον μέρος ἢ ὅπωςδὴποτε ἀνemίχθησαν κατὰ τοὺς μύθους. Ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα ὁ περιορισμὸς οὗτος δὲν εἶναι ἀπόλυτος, ὡς πιστεύει ὁ κ. Ῥ., οὐδὲ ἐδεσμεύετο ἡ τοῦ καλλιτέχνου εὐφυΐα νὰ ἐπινοήσῃ καὶ νέας ἱστορικὰς παραστάσεις καὶ νὰ προσθέσῃ αὐτὰς εἰς τὰς μυθολογικάς, ὅπως οἱ περὶ τὸν Φειδίαν τεχνῖται προσέθηκαν τὴν Περσομαχίαν καὶ θρησκευτικὰς τελετὰς καὶ πομ- πὰς ἐν τοῖς ἀναγλύφοις τοῦ Παρθενῶνος, τοῦ ναοῦ τῆς Νίκης καὶ ἄλλων ἱερατικῶν μνημείων, ὃ ἐξέφυγε τὴν ὀξύνοϊαν τοῦ κ. Ῥ. φέ- ροντος καὶ τοῦτο εἰς παράδειγμα τοῦ περιορισμοῦ τῶν ἀρχαίων. Ἡ ἐπινοήσις καὶ προσθήκη τούτων εἰς τὰ ἀρχῆθεν ὑπὸ τῆς θρη- σκείας ἐπιβαλλόμενα, μὴ ἀντιβαίνουσα ἀλλὰ συμπληροῦσα αὐτὰ, καὶ εἰς μείζονα δόξαν τοῦ θεοῦ καὶ ἥρωος συντελοῦσα, δὲν ἀπε- δοκιμάζετο ὡς ἔργον πτωχῆς διανοίας, ὡς φρονεῖ ὁ κ. Ῥ., ἀλ-

λά τούναντίον ἐνεκρίνετο ὑπὸ τῶν εἰς ὑπατον βαθμὸν ἀνεπτυγ-
 μένον τὸ τοῦ καλοῦ αἰσθημα ἐχόντων ἀρχαίων, καὶ διὰ τῆς τέ-
 χνης ἐκτελουμένη ἐθαυμάζετο ὡς προϊόν γονίμου καὶ ὑψηλῆς φαν-
 τασίας. Ἐντεῦθεν βλέπομεν ὅτι ἐν τῷ ἐν Αἰγίνῃ ναῶ τῆς Ἀθηνᾶς
 ἀπεικονίζεται ἡ Ἀθηνᾶ διευθύνουσα τὰς μάχας τῶν Λιακιδῶν
 ἐπὶ Τροίας κατὰ Λαομέδοντος καὶ περὶ τὸν νεκρὸν τοῦ Ἀχιλ-
 λέως ἢ Πατρόκλου ἐν τῷ Θησεῖῳ εἰσὶν ἐν ἀναγλύφοις ἀπεικони-
 σμένοι πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ μάχαι τοῦ ἥρωος τούτου πρὸς τοὺς
 Παλλαντίδας, καὶ κενταυρομαχίαι, ἐν αἷς ὁ ἥρωος ἔσχε μέρος συμ-
 μαχῶν τοῖς Λαπίθαις κατὰ τῶν Κενταύρων. Ἐν τῷ ἐν Βάσσαις
 τῆς Φιγαλίας ναῶ τοῦ Ἐπικουρίου Ἀπόλλωνος ἀπεικονίζονται
 κενταυρομαχίαι καὶ ἀμαζονομαχίαι κατὰ μίμησιν τῶν ἀττικῶν
 ἔργων, διότι ὁ θεὸς οὗτος ὡς ἀλεξίκακος ἐπιστεύετο ὅτι ἦτο ἐπί-
 κουρος τῶν Ἑλλήνων ἐν ταῖς μάχαις ταύταις. Ἐν δὲ τῷ τοῦ Λυ-
 σικράτους χορηγικῷ μνημείῳ βλέπομεν ἀπεικονιζομένας ἐν τῇ ζω-
 φῶρῳ μάχας τοῦ Διονύσου κατὰ τῶν τυρρηνῶν πειρατῶν. Παρα-
 λείπομεν ἄλλα γνωστά. Τίς δ' οἶδε καὶ πόσα ἄλλα ἄγνωστα
 ἡμῖν τοιαῦτα ἀντικείμενα ἀπεικονίζοντο ὑπὸ τῶν ἀρχαίων εἰς
 ἄλλα μὴ σωζόμενα οἰκοδομήματα ἱερά καὶ μὴ ἀντὶ τῶν δύο ἢ
 τριῶν, ἀ ὁ κ. Ρ. ὀνομάζει, δεσμεύων ἐν αὐτοῖς τὴν ἀρχαίαν τέ-
 χνην; Ὁρθῶς λοιπὸν λέγει ὁ μακαρίτης Ῥόσσιος ἐν τῷ ἐγχειρι-
 δίῳ τῆς ἀρχαιολογίας (σελ. 142) ὅτι «*ἡ ἐκλογή τῆς ὑποθέσεως
 τῶν τοιούτων πλαστικῶν ἔργων ἐξήρητο ἐλευθέρως ἐκ μό-
 νης τῆς φιλοκάλου κρίσεως ἢ τῆς φιλοπάτριδος προαιρέσεως
 τοῦ τεχνίτου.*» Ἀκούεις, κ. Ραγκαβῆ, κρίσιν ἀνδρὸς, ἀφιερῶσαν-
 τος πάντα τὸν βίον του εἰς τὴν μελέτην τῶν ἐν Ἑλλάδι καὶ ἄλ-
 λαχοῦ μνημείων τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς τέχνης, καὶ τὴν ἀρχαιο-
 λογίαν μετελθόντος ὡς μόνον αὐτοῦ ἔργον καὶ ἐντρύφημα πρὸς
 οὐδένα ἄλλον σκοπὸν ἢ τὸν τῆς ἐπιστήμης, ἀφ' ἧς καὶ μόνης
 ἐλάμβανεν ἀληθεῖς καὶ ἀλανθάστους ἐμπνεύσεις;

Ὁ κ. Ρ. μὴ ἀρκεσθεὶς νὰ σχεδιογραφήσῃ τὰ ἐπὶ τῆς κυρίας
 τοῦ τάφου πλευρᾶς ἀπεικονισθησόμενα, ἐμερίμνησε καὶ περὶ τῶν
 λοιπῶν τριῶν πλευρῶν. Καὶ εἰς μὲν τὴν ἐτέραν πλατεῖαν προτείνει
 νὰ χαραχθῇ ἐπιτάφιος, εἰς δὲ τὰς δύο βραχείας ὀρίζει ν' ἀπεικο-

νισθῶσι δύο πλοῖα, τὸ μὲν ἰστιοφόρον τὸ δὲ ἀτμοκίνητον, λησμο-
 νήσας ὅτι αὐτὸς προλαβὼν κατέκρινε τὸ ἐπὶ τοῦ ἐγκριθέντος σχε-
 δίου πλοῖον ὡς ὑπενθυμίζον τοὺς εἰς τὰ Μεμνόνια τοῦ Νείλου
 διαπλέοντας βασιλεῖς τῆς Αἰγύπτου! ἀλλ' ἴσως τὰ ἰδικά του
 πλοῖα καὶ ἄνευ ἐπιγραφῆς ἔχουσι τὸ προνόμιον τὸ μὲν ν' ἀνακαλῆ
 εἰς τὴν μνήμην τοῦ θεατοῦ τὸν τοῦ νεκροῦ τοῦ Πατριάρχου πλοῦν
 εἰς Ὀδησσὸν, τὸ δὲ τὸν εἰς Πειραιᾶ.

Οὕτω περιέλαβε προνοητικῶς ὁ κ. Ραγκαβῆς πᾶσαν τὴν τῶν
 παθῶν τοῦ Πατριάρχου ἱστορίαν εἰς τὰς τέσσαρας πλευράς· ἂν
 ὅμως ὁ τάφος εἶχε καὶ ἄλλας, ἴσως ἤθελε προσθέσει εἰς ταύτας
 καὶ τὸν μεταξὺ Πειραιῶς καὶ Ἀθηνῶν σιδηρόδρομον, δι' οὗ ἀνεβι-
 βάσθη τὸ λείψανον εἰς Ἀθήνας, καὶ τὴν ἀπὸ τοῦ σταθμοῦ τούτου
 μεγαλοπρεπῆ τελετὴν τῆς μετακομιδῆς εἰς τὸν τῆς Μητροπόλεως
 ναόν· μετὰ τοῦτο δὲ καὶ τὰ ἀποκαλυπτῆρια τοῦ ἀνδριάντος τοῦ
 Πατριάρχου, ὅπως οὕτω συμπληρωθῇ πᾶσα ἡ τοῦ Πατριάρχου
 ἱστορία ἀπὸ τοῦ δι' ἀγχόνης θανάτου αὐτοῦ μέχρι τῆς πανηγυ-
 ρικῆς τελετῆς τῆς καθιδρύσεως τοῦ ἀνδριάντος αὐτοῦ.

Ἡ πρόνοια τοῦ κ. Ρ. δὲν περιορίζεται μόνον εἰς τὸ τεχνικὸν
 μέρος, ἀλλὰ δίδει προσέτι συμβουλὰς εἰς τὴν ἐπιτροπὴν νὰ παρα-
 καλέσῃ τὸν κ. Φίλιππον Ἰωάννου, καὶ ὄχι ἄλλον, νὰ ποιήσῃ ἐπι-
 τάφιον ἐπιγράμμα· δυσπιστῶν δὲ ἴσως καὶ εἰς τὴν ἱκανότητα τού-
 του, ὀρίζει αὐτὸς καὶ τὸ τοῦ ἐπιγράμματος μέτρον καὶ τὴν ὑπό-
 θεσιν αὐτοῦ, λέγων ὅτι αὕτη δεόν νὰ περιέχῃ «*ὅτι ὁ Ποιμενάρ-
 »χης διὰ τοῦ θανάτου του ὠδήγησε τὸ ποίμνιον τοῦ Χρι-
 στοῦ εἰς τὴν ἐλευθερίαν ἢ τοιαύτην τινα ἰδέαν*».

Ἀλλ' ἐνταῦθα ἡ τῆς ἐπιτροπῆς πρόνοια συνέπεσεν εὐτυχῶς
 νὰ συμφωνήσῃ μὲ τὸ πρῶτον μέρος τῆς γνώμης τοῦ κ. Ρ., διότι
 πολὺ πρὸ τῆς ἐλεύσεως εἰς Ἀθήνας τῆς ἐπιστολῆς του παρεκά-
 λεσεν αὕτη τὸν σοφὸν καθηγητὴν νὰ συντάξῃ οἷον κρίνει ἀρμόδιον
 ἐπιγράμμα τοῦ κατασκευαζομένου τάφου· ὡς πρὸς τὸ δεύτερον
 ὅμως μέρος δὲν ἦτο δυνατόν νὰ συμφωνήσῃ, προσδιορίζουσα αὐτῷ
 τὸ εἶδος τοῦ μέτρου καὶ τὴν ὑπόθεσιν τοῦ ἐπιγράμματος, διότι
 εἶχε καὶ ἔχει πεποίθησιν εἰς τὴν περὶ τὰ τοιαῦτα ἐμπειρίαν αὐ-

τοῦ ὡς καὶ εἰς τὴν φιλοπατρίαν του· νῦν ὅμως δύναται καὶ οὗτος ἀνθέλῃ νὰ ὠφελῆθῃ ἐκ τῶν ὁδηγιῶν τοῦ κ. Ρ.

Καὶ ταῦτα μὲν, φίλε, ἀφορμὴν λαβὼν ἐκ τῆς ἐπιστολῆς τοῦ κ. Ραγκαβῆ, σοὶ γράφω οὐχὶ κυρίως πρὸς ἀπάντησιν, διότι ἡ ἀρμοδία ἀπάντησις κεῖται, νομίζω, ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτοῦ ἐπιστολῇ, ἀλλὰ χάριν τῆς ἐπιτροπῆς καὶ μάλιστα τῆς τέχνης, ὑπὲρ ἧς ἀναθέτων ὁ θεσπέσιος νοῦς τοῦ Πλάτωνος εἰς τοὺς ἄρχοντας τὴν διεύθυνσιν καὶ ἐπίβλεψιν τῶν καλλιτεχνικῶν ἔργων, διακελεύει ἐν τῇ πολιτείᾳ του «αὐτοῖς τε καὶ τοῖς ἄλλοις δημιουργοῖς ἐπιστατητέον καὶ διακωλυτέον τὸ κακόηθες καὶ ἀκόλαστον καὶ ἀνελεύθερον καὶ ἀσχημον ἐν εἰκόσι ζώων, ἐν οἰκοδομήμασι καὶ ἐν ἄλλῳ παντὶ δημιουργουμένῳ».

Ἐν ἀγίῳ Σάββα τῇ 30 Αὐγούστου 1875.

Ὅπως ὑμέτερος

ΛΥΣΑΝΔΡΟΣ ΚΑΥΤΑΝΖΟΓΛΟΣ.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΛΑΤΡΕΙΑΣ.

Τὰ τῆς κυρίως χριστιανικῆς λατρείας εἰς δύο ἔκπαλαι διηροῦντο μέρη, ὧν τὸ μὲν ἀπετέλει ἡ τῶν κατηχομένων λεγομένη λειτουργία, τὸ δὲ ἡ τῶν πιστῶν.

Ἀλλὰ περὶ μὲν ἐκείνης ἀλλαχοῦ ἄλλοτε σὺν θεῷ κατὰ πλάτος ὁ λόγος· νῦν δὲ τὸ περὶ τῆς τῶν πιστῶν λειτουργίας ζήτημα ἔστω τῆς παρούσης πραγματείας τὸ θέμα.

Α'.

Περὶ τοῦ τύπου τῶν λειτουργιῶν κατὰ τὰς τρεῖς πρώτας τῆς Ἐκκλησίας ἑκατονταετηρίδας.

Ἐν προοιμίῳ εἰρήσθω ὅτι λειτουργίας ἐνταῦθα λέγοντες νοοῦμεν τὰς δέλτους τὰς περιεχούσας συλλογὴν ὠρισμένων εὐχῶν, οὐχὶ ἀσχετῶς ἀλλήλαις παρατεθειμένων, ἀλλ' ἐν ἐξωτερικῇ

ἁρμονία καὶ ἐσωτερικῇ ἐνότητι συνηρμολογημένων, αἵτινες ἔδει ἀνυπερθέτως νὰ ἀναγινώσκωνται ἐν τῇ θεῇ μυσταγωγίᾳ, καὶ προσφωνήσεις καὶ ἀντιφωνήσεις ὁμοίως ὠρισμένας, αἵτινες ἀναγκαιῶς ὡσαύτως ἔπρεπε κατὰ τὴν προσήκουσαν ἀκρίβειαν καὶ τάξιν νὰ ἐκφωνῶνται, διαρκούσης τῆς ἱεράς ταύτης τελετῆς.

Τοιούτων τοίνυν λειτουργιῶν σύστημα οὔτε ἐν τῇ καινῇ διαθήκῃ, οὔτε ἐν τοῖς συγγράμμασι τῶν ἀποστολικῶν πατέρων εὐρίσκομεν. Ὁ δὲ ἀρχαιότερος τῶν ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων, παρ' ᾧ τοιοῦτος λειτουργίας τύπος, ἀπλοῦς ὅλως καὶ ἀφελῆς, ἀπαντᾷ, εἶναι ὁ φιλόσοφος καὶ μάρτυς Ἰουστίνος, ὅστις περιγράφων τὴν τοῦ μυστηρίου τῆς θείας εὐχαριστίας τελετὴν, ὡς ἐγένετο κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους, ἐξομοιοῖ ταύτην πρὸς τὰ τελούμενα ἐν τοῖς τοῦ Μίθρα μυστηρίοις (1). Ἀλλ' ὅμως καὶ παρ' αὐτῷ οὐδεὶς γίνεται λόγος περὶ ἱεροτελεσίας καθιερωμένης ἐν τῇ τῶν πιστῶν λειτουργίᾳ, ἐξ ἧς οἱ μὲν ἄπιστοι, οἱ κατηχοῦμενοι, οἱ ἐνεργούμενοι καὶ οἱ ἐν μετανοίᾳ, ἀπεκλείοντο, τοῖς δὲ πιστοῖς μόνοις τὸ παρευρίσκεισθαι συνεχωρεῖτο. Καθόλου δ' εἰπεῖν κατὰ τὰς πρώτας ἑκατονταετηρίδας ἡ τελετὴ τῆς θείας εὐχαριστίας, ὡς κατ' ἐξοχὴν λειτουργίας τῶν πιστῶν, ὑπῆρχεν ἀπλουστάτη, ὡς μὴ συγχωρουσῶν τῶν καιρικῶν περιστάσεων τὴν ἐξωτερικὴν μεγαλοπρέπειαν, καὶ τὸ πανηγυρικὸν καὶ ἐορτῶδες. Εὐεξήγητος ἄρα εἶναι ὁ λόγος, δι' ὃν κατὰ τὰς πρώτας ἑκατονταετηρίδας οὐδεμίαν διατετυπωμένην λειτουργίας μορφήν εὐρίσκομεν· διότι ἐν ὅσῳ χρόνῳ ἐπεκράτουν καὶ συνετάρασσον τὴν Ἐκκλησίαν οἱ κατ' αὐτῆς διωγμοί, τὰ μυστηριώδη τῆς χριστιανικῆς πίστεως καὶ λατρείας ἔδει κατ' ἀνάγκην νὰ τηρῶνται ὅλως ἀπόκρυφα· διὸ καὶ τὴν ἔγγραφον παράστασιν καὶ δημοσίευσιν τῆς τοσοῦτον σπουδαίας λειτουργικῆς πράξεως ἐκ προνοίας ἀπέφευγεν ἡ Ἐκκλησία.

Τῆς καταθλιπτικῆς ὅμως ταύτης περιόδου παρελθούσης, καὶ εἰρήνης ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐπανηθασίας, ἐλαμπρύνθη καὶ τῆς τελετῆς ταύτης ἡ πράξις κατὰ τρόπον ἀρμοζόντα τῷ τε ὕψει τῆς

(1) Ἰουστ. Ἀπολ. Α'. §. 46.

έννοίας τοῦ μυστηρίου τούτου καὶ τῆ καθόλου εὐκοσμία τῆς λατρείας τῆς χριστιανικῆς.

Κατὰ τὸν μάρτυρα λοιπὸν καὶ φιλόσοφον Ἰουστίνον ἡ ἱεροπραξία τῆς θείας εὐχαριστίας ἤρχετο ἐξ εὐχῆς τινος, παρὰ πάντων τῶν παρόντων γινομένης⁽¹⁾, μεθ' ἧν ἐπηκολούθει ὁ κοινὸς ἀσπασμὸς (φίλημα ἅγιον, εἰρήνη, osculum pacis) ⁽²⁾. Εἶτα ὁ ἐπίσκοπος, ἢ ἐν ἀπουσίᾳ αὐτοῦ ὁ πρεσβύτερος, τῆ ἀδείᾳ πάντοτε καὶ συγκαταθέσει τοῦ ἐπισκόπου⁽³⁾, ἐδέετο ὑπὲρ τῶν προκειμένων δώρων⁽⁴⁾. Διὰ δὲ τῆς δεήσεως ταύτης καὶ ἐπικλήσεως, εὐχαριστίας κοινῶς καλουμένης, ἐξ ἧς ὠνομάσθησαν οὕτω καὶ τὰ δι' αὐτῆς καθαγιαζόμενα εἶδη τοῦ ἄρτου καὶ οἴνου, καὶ πᾶσα καθόλου τῆς ἱεροπραξίας ταύτης ἡ τελετὴ, ὁ προκειμένος ἄρτος καὶ οἶνος μετεβάλλοντο ὑπερφυῶς εἰς σῶμα καὶ αἷμα Χριστοῦ⁽⁵⁾. Μετὰ δὲ τὸ τέλος τῆς δεήσεως οἱ μὲν παρεστῶτες ἐπεφώνουν τὸ ἀμήν⁽⁶⁾· οἱ δὲ διάκονοι προσέφερον πᾶσι τοῖς παροῦσι καὶ τοῖς δι' εὐλόγουσ αἰτίας ἀποῦσιν ἀμφοτέρω τὰ εἶδη τῶν θείων δώρων, ἐξ ὧν ἐκοι-

(1) Ἰουστ. αὐτόθι. «Κοινὰς εὐχὰς ποιησάμενοι ὑπὲρ τε ἑαυτῶν κτλ.»

(2) Αὐτόθι. «Ἀλλήλους φιλήματι ἀσπασόμεθα παυσάμενοι τῶν εὐχῶν.»

(3) Ἰγνατ. πρ. Σμυρν. κεφ. η'. «Ἐκείνη βεβαία εὐχαριστία ἡγείσθω ἢ ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου οὔσα, ἢ ὧ ἂν αὐτὸς ἐπιτρέψῃ.»

(4) Ἰουστ. αὐτόθι. «Ἐπειτα προσφέρεται τῷ προεστῶτι τῶν ἀδελφῶν ἄρτος καὶ ποτήριον ὕδατος καὶ κρέματος, καὶ οὗτος λαβὼν αἶνον καὶ δόξαν τῷ πατρὶ τῶν ὄλων διὰ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου ἀναπέμπει, καὶ εὐχαριστίαν ὑπὲρ τοῦ καταξιοθῆναι τούτων παρ' αὐτοῦ ἐπὶ πολὺ ποιεῖται.»

(5) Ἰουστ. αὐτόθι. «Καὶ ἡ τροφή αὕτη (ὁ ἄρτος δηλαδὴ, ὁ οἶνος καὶ τὸ ὕδωρ) καλεῖται παρ' ἡμῖν εὐχαριστία... οὐ γὰρ ὡς κοινὸν ἄρτον, οὐδὲ κοινὸν πόμα ταῦτα λαμβάνομεν, ἀλλ' ὄν τρόπον διὰ λόγου Θεοῦ σαρκοποιθεὶς Ἰησοῦς Χριστὸς, ὁ σωτὴρ ἡμῶν, καὶ σάρκα καὶ αἷμα ὑπὲρ σωτηρίας ἡμῶν ἔσχεν, οὕτω καὶ τὴν δι' εὐχῆς λόγου τοῦ παρ' αὐτοῦ εὐχαριστηθεῖσαν τροφήν... ἐκείνου τοῦ σαρκοποιηθέντος Ἰησοῦ καὶ σάρκα καὶ αἷμα ἐδιδάχθημεν εἶναι.»

(6) Ὁ αὐτὸς αὐτόθι. «Οὐ (προεστῶτος) συντελέσαντος τὰς εὐχὰς καὶ τὴν εὐχαριστίαν, πᾶς ὁ παρὼν λαὸς ἐπευρημεῖ λέγων· ἀμήν.»

νώνουν ⁽¹⁾. Τοιοῦτος λοιπὸν ἐν συνόψει ὑπῆρχεν ὁ τύπος τῆς ἱεροτελεστίας ταύτης κατὰ τὰς τρεῖς πρώτας ἑκατονταετηρίδας ἐν πάσαις σχεδὸν ταῖς κατὰ τόπους ἐκκλησίαις.

Β'.

Περὶ τῶν κυρίως λειτουργιῶν μετὰ τὰς τρεῖς πρώτας ἑκατονταετηρίδας.

Ἀπὸ τῆς τρίτης ἑκατονταετηρίδος ἡ ἱεροτελεστία τῆς θείας εὐχαριστίας προσέλαβε μείζονα ἐξωτερικὴν μεγαλοπρέπειαν· ὡς ἐκ τούτου καὶ ὁ λειτουργικὸς τύπος ἔπρεπε κατ' ἀνάγκην νὰ καταστῆ ποικιλώτερος. Καὶ ὄντως, ἐκ τοτε ἐκάστη κατὰ τόπους μητροπολιτικὴ ἐκκλησία διετύπωσεν ἰδίαν τάξιν ἐν τῇ ἱεροτελεστίᾳ ταύτῃ, ἥτις πρὸς τήρησιν τοῦ ὁμοιομόρφου καθ' ἅπασαν τὴν κανονικὴν αὐτῆς περιφέρειαν ⁽²⁾, γραφῇ παραδοθεῖσα, ὠνομάσθη λειτουργία. Ῥητέον ὅμως ὅτι ἡ σύνταξις καὶ σύνθεσις τῶν λειτουργιῶν τούτων δὲν ἐγένετο αὐθαιρέτως καὶ κατὰ τὸ ἐκάστῳ δοκοῦν, ἀλλ' ἐστηρίζετο ἐπὶ τῆς ἐν ἐκάστῃ ἐκκλησίᾳ τηρουμένης ἀγράφου παραδόσεως τῶν ἀρχαιοτέρων χρόνων⁽³⁾. Οὕτω λ. χ.

(1) Ὁ αὐτὸς αὐτόθι. «Εὐχαριστήσαντος δὲ τοῦ προεστῶτος καὶ ἐπευρημησάντος παντὸς τοῦ λαοῦ, οἱ καλούμενοι παρ' ἡμῖν διάκονοι διδώσιν ἐκάστῳ τῶν παρόντων μεταλαβεῖν ἀπὸ τοῦ εὐχαριστηθέντος ἄρτου καὶ οἴνου καὶ ὕδατος, καὶ τοῖς οὐ παροῦσιν ἀποφέρουσιν.»

(2) Concil. Epaonense, c. 27. «Ad celebranda divina officia ordinem, quem metropolitani tenent, provinciales eorum observare debebunt».—Καὶ Concil. Gerundense, c. 4. (ἐν ἔτει 547, συνεκροτήθη αὕτη ἡ τοπικὴ Σύνοδος) ἐνθα ὁ λόγος περὶ τῆς συμφωνίας ὡς πρὸς τὴν λειτουργίαν τῶν κατὰ τὴν Ἰσπανίαν ἐκκλησιῶν. «Vt institutio missarum, sicut in metropolitana ecclesia agitur, ita in vdei nomine in omni Tarraconensi provincia tam ipsius missae ordo, quam psallendi, vel ministrandi consuetudo servetur».

(3) Βασιλ. τοῦ Μ. περὶ ἁγ. πνεύμ. κ. κζ'. «Τὰ τῆς ἐπικλήσεως ῥήματα ἐπὶ τῇ ἀναδείξει τοῦ ἄρτου τῆς εὐχαριστίας καὶ τοῦ ποτηρίου τῆς εὐλογίας, τίς τῶν ἁγίων ἐγγράφως ἡμῖν καταλέλοιπεν; οὐ γὰρ δὴ τοῦτοις ἀρκούμεθα, ὧν ὁ ἀπόστολος ἦ τὸ εὐαγγέλιον ἐπεμνήσθη, ἀλλὰ καὶ προλέγομεν καὶ ἐπιλέγομεν ἕτερα, ὡς μεγάλην ἔχοντα πρὸς τὸ μυστήριον τὴν ἰσχύν, ἐκ τῆς ἀγράφου διδασκαλίας παραλαβόντες.»

συνετελέσθη ἡ τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις ἐκκλησίας λειτουργία, ἣτις κατὰ πιθανώτατον λόγον ὑπῆρχε διαδεδομένη ἀνά πάσας τὰς τῆς Παλαιστίνης ἐκκλησίας· διότι ἡ λειτουργία αὕτη διεσκευάσθη κατὰ τὸν ἀρχικὸν τύπον τῆς ἔτι σωζομένης λειτουργίας τῆς ἱεροσολυμικῆς ἐκκλησίας, ἣτις φέρει τὸ ὄνομα τοῦ ἀποστόλου Ἰακώβου, τοῦ καὶ πρώτου ἱεράρχου τῆς αὐτῆς ἐκκλησίας χρηματίσαντος⁽¹⁾. Ὡσαύτως ἐκ τῶν ἀρχαίων λειτουργιῶν τῆς ἐν Καισαρίᾳ Καππαδοκίας ἐκκλησίας ἀνεφάνη ἡ τοῦ Μ. Βασιλείου καλουμένη λειτουργία, ἥς ἡ χρῆσις λίαν πρωίμως ἐξηπλώθη καθ' ἅπασαν τὴν Ἀνατολήν⁽²⁾. Ἐκ δὲ τῆς ἀρχαίας λειτουργίας τῆς ἐν Ἀντιο-

(1) Ἐπειδὴ καὶ ἡ λειτουργία τοῦ ἐν ἀγίοις πατρὸς ἡμῶν Κυρίλλου Ἱεροσολύμων, ἡ ἐν τῇ ε' μυσταγωγικῇ αὐτοῦ κατηχήσει ἡμῖν περιωθεισα, ὡς καὶ ἡ ἐν ταῖς διαταγαῖς τῶν ἀγίων ἀποστόλων περιεχομένη (βιβλ. Η'. κεφ. ια'. καὶ ιβ'.) πολλὴν ἔχουσι πρὸς ἀλλήλας τὴν ὁμοιότητα, διὰ τοῦτο εὐλόγως ἠδυνατό τις νὰ εἰκάσῃ ὅτι αἱ τρεῖς αὗται λειτουργίαι (συμπεριλαμβανομένης δηλονότι καὶ τῆς τοῦ Ἰακώβου), ἀμοιβαίως συμπληρωθεῖσαι, ὑπῆρχον πᾶσαι ὁμοίως ἐν χρῆσει ἐν ταῖς κατὰ τὴν Παλαιστίνην ἐκκλησίαις. Σημειωτέον πρὸς τούτοις ὅτι ἡ περὶ τῆς ἐν τῷ κειμένῳ ὁ λόγος λειτουργία ἀποδίδεται, ὡς ἔχει, ὑπὸ τῆς ἐν Γρούλλῳ Συνόδου (καν. ιβ'.) εἰς τὸν ἀπόστολον Ἰακώβον· «Ἰακώβος ὁ κατὰ σάρκα Χριστοῦ τοῦ ρθεοῦ ἡμῶν ἀδελφός, ὃς τῆς ἱεροσολυμιτῶν ἐκκλησίας πρώτως τὸν ὀρθόνον ἐπιστεύθη, καὶ Βασιλείος, ὁ τῆς Καισαρέων ἀρχιεπίσκοπος... ἐγγράφως τὴν μυστικὴν ἡμῖν ἱεουργίαν παραδεδωκότες, οὕτω τελειοῦν ἐν τῇ θεῖᾳ λειτουργίᾳ ἐξ ὕδατός τε καὶ οἴνου τὸ ἱερὸν ποτήριον ἐκδεδώκασιν». — Ἄλλως ὅμως κρίνει περὶ αὐτῆς, ὡς καὶ περὶ τῆς λειτουργίας τῆς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἐκκλησίας, τῆς κοινῶς λεγομένης τοῦ εὐαγγελιστοῦ Μάρκου, ὁ Βαλσαμών. Ἐρώτησις Μάρκου Πατρ. Ἀλεξανδρ. (ἔκδ. Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ· τόμ. Δ'. σελ. 488) «Αἱ περὶ τὰ μέρη τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ τῶν Ἱεροσολύμων ἀναγινωσκόμεναι λειτουργίαι, καὶ λεγόμεναι συγγραφεῖναι παρὰ τῶν ἀγίων ἀποστόλων Ἰακώβου τοῦ ἀδελφοθέου καὶ Μάρκου δεκταί εἰσι τῇ ἀγίᾳ καὶ καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ, ἢ οὐ;». Ὁρα διὰ τί οὐ, αὐτόθι.

(2) Τοῦτο γίνεται δῆλον ἐκ τινος χωρίου τοῦ Πέτρου διακόνου Ἀφρικανοῦ περὶ τὸ 520 ἔτος ἀκμάσαντος (Ὁρ. Liber de incarnatione et gratia Christi ad Fulgentium. c. 8.) «Beatus Basilius Caesariensis episcopus in oratione sacra altaris, quam pene univ-
ersus frequentat oriens, inter cetera: Dona, inquit,

χείᾳ ἐκκλησίας, ἥς πλεῖστα τεμάχια καὶ περικοπαὶ εὐρίσκονται ἐν διαφόροις λόγοις τοῦ ἱεροῦ Χρυσοστόμου, ἐπήγασεν ἡ πρῶτον μὲν καθ' ἅπασας τὰς τῆς Συρίας ἐκκλησίας, ἔπειτα δὲ καὶ πανταχοῦ τῶν τῆς Ἀνατολῆς ἐκκλησιῶν διαδοθεῖσα λειτουργία τοῦ Χρυσοστόμου. Πρὸς τούτοις ἐκ τῆς ἀρχαίας ἀγράφου παραδόσεως τῆς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἐκκλησίας διετυπώθη πιθανῶς ἡ τοῦ εὐαγγελιστοῦ Μάρκου, τοῦ τῆς ἐκκλησίας ταύτης θεμελιωτοῦ γενομένου, λεγομένη λειτουργία, ἣ τινι ἐχρῶντο αἱ κατ' Αἴγυπτον ὀρθόδοξοι ἐκκλησίαι. Ἐκ ταύτης δὲ πάλιν προῆλθεν ἡ εἰς τὸν Ἀλεξανδρείας Κύριλλον ἀποδιδόμενη λειτουργία, ἡ ἐν τοῖς κεφαλαιωδεστάτοις πρὸς ἐκείνην συμφωνοῦσα. Σημειωτέον ὅμως ὅτι ἡ ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Ἀλεξανδρείας Κυρίλλου φερομένη λειτουργία ἐγένετο ἀσπαστὴ καὶ εὐχρηστος παρὰ μόνοις τοῖς ἐν Αἰγύπτῳ Μονοφυσίταις. Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῶν λειτουργιῶν τῶν τῆς Ἀνατολῆς ἐκκλησιῶν.

Ἐν δὲ τῇ Ἑσπερίᾳ διὰ τὸν αὐτὸν ὡσαύτως λόγον ἐν ἐκάστη μητροπολιτικῇ ἐκκλησίᾳ διετυπώθη ἰδιαιτέρα λειτουργία, ἥς ἡ χρῆσις ἐξηπλοῦτο βαθμηδὸν καθ' ἅπασαν τὴν περιφέρειαν τῆς κανονικῆς αὐτῆς δικαιοδοσίας. Ὡς πρώτη δὲ καὶ παλαιότερα πασῶν τῶν λειτουργιῶν τῶν κατὰ τὴν Δύσιν ἐκκλησιῶν ἀναγνωρίζεται ἡ τῆς ἐν Καρχηδόνι ἐκκλησίας, ἥς ἵχνη μὲν ἀναφαίνονται ἐν τοῖς συγγράμμασι τοῦ ἱερομάρτυρος Κυπριανοῦ, περικοπὰς δὲ ὀλοκλήρους διέσωσεν ἡμῖν ὁ ἱερὸς Αὐγουστίνος⁽¹⁾. Μετ' αὐτὴν ἀνα-

»domine, virtutem ac tutamentum malos, quaesumus, bonos facito, bonos in bonitate conserva, omnia enim potes, nec est qui contradicat tibi; cum enim volueris salvos, et nullus resisti voluntati tuae». Τὰ ἐν τῷ τεμαχίῳ τούτῳ, παραβαλλόμενα πρὸς τὰ ἐν τῇ νῦν ἐν χρῆσει οὖσα λειτουργία τοῦ θεοῦ τούτου Πατρὸς (α τοὺς ἀγαθοὺς ἐν τῇ ἀγαθότητί σου διατήρησον· τοὺς πονηροὺς ἀγαθοὺς ποιήσον ἐν τῇ χρηστότητί σου, κτλ.) μαρτυροῦσι τὴν γνησιότητα αὐτῆς, καὶ ἐσφαλμένην ἐξελέγχουσι τὴν γνώμην τῶν διατεινομένων ὅτι ἡ τοῦ Μ. Βασιλείου λειτουργία, ὡς γε νῦν ἔχει, δὲν εἶναι γνήσιον τῆς γραφίδος αὐτοῦ προῖόν. Παρβλ. Renaudot. dissertatio de liturgiis orientalium origine et aetate. T. I. p. 36.

(1) August. ser. 227. ad infant.—Ep. 217. ad Vital.—Lib. de bono perseverant. c. 7.

φαίνονται πολλαὶ λειτουργίαι τῆς ἐν Ῥώμῃ ἐκκλησίας, ὧν αἱ κυριώτεραι καὶ γνωστότεραι, ἐκ τοῦ φιλοπονήσαντος τὴν προσωνομίαν ἐκάστη λαβοῦσα, εἰσὶν αἱ ἐξῆς τρεῖς· ἢτοι ἡ ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου Ῥώμης Λέοντος τοῦ Α' (Sacramentarium Leonianum), ἡ ὑπὸ τοῦ πάπα Γελασίου (Sacramentarium Gelasianum) καὶ ἡ ὑπὸ Γρηγορίου τοῦ μεγάλου (Sacramentarium Gregorianum). Πρὸς χρῆσιν δὲ τῶν κατὰ τὴν Γαλλίαν ἐκκλησιῶν συνετάχθησαν ὡσαύτως ἰδιαίτεραι λειτουργίαι, ὧν ἀρχαιοτέρα εἶναι ἐκείνη, ἧς ἴχνη ἀπαντῶσιν ἐν τοῖς συγγράμμασι Γρηγορίου ἐπισκόπου Τούρης (Greg. Turonensis), περὶ τὸ ἔτος 539 ἀκμάσαντος. Τὴν δὲ ὑπάρχουσαν διαφορὰν ἀπ' αὐτῶν τῶν ἀρχαιοτάτων ἤδη χρόνων μεταξὺ αὐτῆς καὶ τῆς λειτουργίας τῆς ἐκκλησίας τῆς Ῥώμης, τῆς ὑπὸ Γρηγορίου τοῦ μεγάλου συνταχθείσης, καὶ προϊόντος τοῦ χρόνου πανταχοῦ τῆς Δύσεως ἐπικρατησάσης, μαρτυρεῖ αὐτὸς οὗτος ὁ ἐπίσκοπος Ῥώμης Γρηγόριος ὁ μέγας⁽¹⁾.

Καὶ αἱ κατὰ τὴν Ἰσπανίαν ἐκκλησίαι ἰδίαις ἐχρῶντο λειτουργίαις, ἃς ἀπὸ τῆς ἐβδόμης ἑκατονταετηρίδος διερρύθμισαν κατὰ τὸν τύπον τῶν λειτουργιῶν τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκκλησίας οἱ ἐπίσκοποι Λεάνδρος, Ἰσίδωρος, Ἰουλιανός κλ. ⁽²⁾. Μεταξὺ δὲ τούτων διεκρίθη ἡ Μοσαραβικὴ καλουμένη (Missale Mozarabicum· ἢ ὀρθότερον, Mostarabicum), ἧτις ὠνομάσθη οὕτως ὡς ἐκ τῆς γενικῆς αὐτῆς ἐν Ἰσπανίᾳ χρήσεως ἐπὶ τῆς κυριαρχίας τῶν Ἀράβων. Ῥητέον προσέτι ὅτι ἡ λειτουργία αὕτη ἐτηρεῖτο πολ-

(1) Greg. M. Epist. 4. XI. ep. 64. ad August. «Cum una sit »fides, diversae sunt ecclesiarum consuetudines, et altera consuetudo missarum est in Romana ecclesia, altera in Galliarum »ecclesiis tenetur».

(2) Le Brun. Dissertatio xij. Liturg. omn. quoad sacrificium ect. art. III. «Hispaniarum ecclesiae, quae multis in rebus Galliarum ritum imitatae sunt, a Constantinopolitana quoque ecclesia multa sumpserunt». Συνίστη δὲ τὸν ὁμοιόμορφον τῆς λειτουργίας τύπον καθ' ἀπάσας τὰς ἐν Ἰσπανίᾳ ἐκκλησίας ἡ Β' ἐν Τολήτῳ Σύνοδος ἐν κανόνι 6', ἔχοντι ὡς ἐξῆς· «Per omnem Hispaniam . . . »unus modus in missarum solemnitatibus conserve»tur, nec diversa sit ultra in nobis ecclesiastica consuetudo».

λαχοῦ ἀλλαχοῦ ἐν Ἰσπανίᾳ, ἰδίως μάλιστα ἐν τῇ ἐν Τολήτῳ ἐκκλησίᾳ καὶ μετὰ τὴν ἀπὸ τῆς δεκάτης πρώτης ἑκατονταετηρίδος ἀρξαμένην δεινὴν τῆς Ῥωμάνας ἐκκλησίας πίεσιν πρὸς ἐκδίωξιν μὲν αὐτῆς, εἰσαγωγὴν δὲ τῆς γρηγοριανῆς λειτουργίας.

Ταύταις προστεθείσθω καὶ ἡ τῆς ἐν Μεδιολάνοις ἐκκλησίας λειτουργία, ἧτις ἀποδίδεται εἰς τὸν τῆς πόλεως ἐκείνης ἐπίσκοπον, τὸν μακάριον Ἀμβρόσιον (Missa Ambrosiana). Ἀλλ' ὡςπερ τὰς τῶν ἐν Γαλλίᾳ καὶ Ἰσπανίᾳ ἐκκλησιῶν λειτουργίας, οὕτω καὶ ταύτην μετ' ἐπιμονῆς πολλῆς ἡ παπικὴ δυναστεία κατεπολέμησε. Καί τοι δὲ ἐπὶ ἑκατονταετηρίδας ὅλας ἡ τῶν Μεδιολάνων ἐκκλησία κατὰ τῆς παπικῆς καταθλίψεως καρτερικῶς ἀντέστη ⁽¹⁾, ἀλλ' ὅμως ἐνέδωκεν ἐπὶ τέλους. Καὶ οὕτω κατωρθώθη τῇ παπικῇ δεσποτείᾳ ἵνα σὺν τοῖς ἄλλοις ἐπιβάλη καὶ τὴν ἑαυτῆς λειτουργίαν πανταχοῦ τῆς Δύσεως τρόμῳ καὶ βίᾳ. Ἄξιον ὅμως σημειώσεως εἶναι ὅτι Γρηγόριος ὁ μέγας, ὁ τῆς λειτουργίας τῆς ἐν Ῥώμῃ ἐκκλησίας συγγραφεὺς, ἔγραψε ταύτην χάριν αὐτῆς τῆς ἐν Ῥώμῃ ἐκκλησίας, ἧς ἐχρημάτισεν ἐπίσκοπος, καὶ οὐδέποτε διενεόθη ἵνα τὰς μὲν τῶν ἄλλων ἐκκλησιῶν λειτουργίας καταργήσῃ, ἐπιβάλη δὲ τὴν ἑαυτοῦ βίᾳ μάλιστα καὶ τρόμῳ⁽²⁾.

(1) Ἡ τῆς καταθλίψεως ἐπίτασις συνέβη ἐπὶ Καρόλου τοῦ Μ. τῆς συνεργίας τοῦ πάπα Ῥώμης Ἀδριανοῦ. Ὅρ. Landulph. Sen. (περὶ τὸ 1070 ἀκμάσαντος) Chronic. Mediol. L. II. c. 10. «... Carolus »omnes libros Ambrosiano titulo sigillatos, quos vel pretio, vel »dono, vel vi habere potuit, alios comburens, alios trans montes »quasi in exilio secum detulit. . . at deus, qui omnia videt et cuncta cognoscit, quod ad laudem et honorem nominis sui per »spiritum sanctum S. Ambrosio dictante episcopo ordinatum »noverat, violari et a malis dilacerari non passus est».

(2) Τοῦτο γίνεται δῆλον ἐκ τῆς ἐπιστολῆς αὐτοῦ πρὸς Ἀύγουστινον, ἀπόστολον τῶν Ἀγγλων (παρὰ Beda, histor. ecclesiasti.)· «Novit »fraternitas tua Romanae ecclesiae consuetudinem, in qua se »meminit nutrium; sed mihi placet, ut sive in Romana sive in »Galliarum, seu in qualibet ecclesia aliquit invenisti, quod plus »omnipotente deo possit placere, sollicite eligas, et in Anglorum

Καί ταῦτα μὲν καθόλου περὶ τῶν λειτουργιῶν τῶν ἐκκλησιῶν τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Ἑσπερίας.

Κατὰ δὲ τὴν ἐσωτερικὴν οἰκονομίαν καὶ διασκευὴν αἱ τῆς Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως λειτουργίαι διαστέλλονται ἐκ τῶν ἐξῆς· ἦτοι αἱ μὲν τῶν ἀνατολικῶν ἐκκλησιῶν λειτουργίαι, ἃς περικοσμεῖ τῆς πολιᾶς ἀρχαιότητος ὁ τύπος μᾶλλον ἢ τὰς τῆς Δύσεως, εἰσι διεξοδικαί, αἱ δὲ τῶν ἐσπερίων συνοπτικώτεραι. Ἐκείνας χαρακτηρίζει πλοκή τις καὶ ὑφὴ δραματικῆ, ἧς ἡ παράστασις διεξάγεται τῇ συμπράξει καὶ συνεργείᾳ πολλῶν ὁμοῦ προσώπων. Αὗται δὲ ἀπεικονίζουσιν εἶδος τι μονολογίας ἢ μονωδίας, ἐν ἧ μόνον τὸ ἐπὶ τῆς ἱερᾶς σκηνῆς πρόσωπον φαίνεται καὶ ἀκούεται· διότι κατ' ἐκείνας οὐ μόνον τὰ λειτουργικὰ πρόσωπα (ὁ διάκονος δηλονότι, ὁ ἱερεὺς καὶ ὁ ἐπίσκοπος) δέονται, λιτανεύουσι καὶ δρῶσιν, ἀλλὰ καὶ ἅπας ὁ παρестὼς λαὸς συμμετέχει τῶν εὐχῶν καὶ τῶν δεήσεων, καὶ συνδρά, οὕτως εἰπεῖν, τοῖς λειτουργοῦσι⁽¹⁾. Κατὰ δὲ τὰς τῆς Δύσεως λειτουργίας τὸναντίον ἀπ' ἀρχῆς ἕως τέλους ἄκρα ἐπιβάλλεται τῷ παρισταμένῳ λαῷ σιγή, καὶ τὸ τοῦ ἱερέως πρόσωπον παρίσταται μόνον ὡς τὸ διεξάγον τὰ τῆς ἱερᾶς ὑποθέσεως⁽²⁾.

»ecclesia, quae adhuc ad fidem nova est, institutione praecipua, »quae de multis ecclesiis colligere potuisti, infundas. Non enim »pro locis res, sed pro bonis rebus loca amanda sunt ect».

εἰς (4) Χρυσοστ. εἰς τὴν Β'. Κορινθ. ὁμ. ιγ'. «Ἐπὶ τῶν φρικωδεστάτων μυστηρίων ἐπεύχεται ὁ ἱερεὺς τῷ λαῷ, ἐπεύχεται καὶ ὁ λαὸς τῷ ἱερεῖ. «τὸ γὰρ μετὰ τοῦ πνεύματός σου οὐδὲν ἄλλο ἐστὶ ἢ τοῦτο. Τὰ τῆς εὐχαριστίας πάλιν κοινά· οὐδὲ γὰρ ἐκεῖνος εὐχαριστεῖ μόνος, ἀλλὰ καὶ ὁ λαὸς ἅπας· πρότερον γὰρ αὐτῶν λαβῶν φωνὴν, εἶτα συντιθεμένων, »δτι ἀξίως καὶ δικαίως τοῦτο γίνεται, τότε ἄρχεται τῆς εὐχαριστίας».

(2) Ἡ ἀνωτέρω θεωρία περὶ τοῦ χαρακτῆρος τῶν λειτουργιῶν τῆς Ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας βεβαιοῦται καὶ κρατύνεται ἔτι μᾶλλον ἐκ τῶν ἐξῆς λόγων Γρηγορίου τοῦ Μ., οἵτινες ἀναφέρονται ἐν τῇ ἐπιστολῇ αὐτοῦ πρὸς τὸν Συρακουσῶν ἐπίσκοπον Ἰωάννην (Epist. L. VII. ep. 64). «Kyrie »eleison autem nos neque diximus, neque dicimus, sicut a Grae- »cis dicitur; quia in Graecis simul omnes dicunt, apud »nos autem a clericis dicitur... Et dominica oratio apud

Ἐκ ταύτης δὲ τῆς κατὰ τε τὸ σύνολον (καὶ κατὰ τὰ μέρη, ὡς παρακατιόντες ὀφόμεθα) οὐσιώδους διαστολῆς τοῦ χαρακτῆρος τῶν λειτουργιῶν τῆς ἑλληνικῆς ὀρθοδόξου καὶ τῆς λατινικῆς παπικῆς ἐκκλησίας ἐκδηλοῦται εὐκρινῶς ὁ ἐπὶ τῆς λατρειας διαχαραχθεὶς ἰδιάζων τῷ ἑλληνικῷ καὶ Ῥωμαϊκῷ λαῷ τύπος, ὅστις καθορᾶται εὐκρινέστερον ἐν τε τῷ χριστιανικῷ πολιτεύματι καὶ τῇ χριστιανικῇ τέχνῃ· διότι παρὰ τοῖς Ἕλλησιν, ὡς περ ἐν τῇ θείᾳ λειτουργίᾳ, τῇ ἀποτελούσῃ τὸ οὐσιωδέστατον καὶ κράτιστον τῆς ὅλης χριστιανικῆς λατρειας, ἡ ἀπὸ κοινοῦ ἐπεκράτει σύμπραξις λαοῦ τε καὶ κλήρου, ὡς ἀνωτέρω δέδεικται, οὕτω καὶ ἐν τῷ πολιτεύματι ὁ λαὸς οὐδέποτε ἐνομιόθη ἀδρανὲς πλῆθος, τυφλὸν ὑπήκοον καὶ ξένον ὅλως καὶ ἀμέτοχον τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων, ὡς παρὰ τοῖς λατινικοῖς λαοῖς. Τοῦτου ἕνεκα καὶ ἡ τοῦ κλήρου ἐξουσία οὐδέποτε κατήνησεν εἰς ἱεροκρατίαν καὶ πανταρχίαν, ὡς συνέβη ἐν ταῖς λατινικαῖς φυλαῖς. Τοῦτ' αὐτὸ παρατηρητέον καὶ ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ τέχνῃ, καὶ μάλιστα τῇ ἀρχιτεκτονικῇ, ἣτις ἐξωτερικῆ οὐσα ἔκφανσις τῆς ἀντιλήψεως τῆς χριστιανικῆς λατρειας, πιστῶς διερμηνεύουσα τὴν ἐσωτερικὴν τῆς λατρειας συναίσθησιν λαοῦ τινοῦ, ἐν μὲν ταῖς ἑλληνικαῖς χώραις διεῖρθετο τοὺς ἱεροὺς ναοὺς εἰς τρόπον ἐπιτήδειον πρὸς παράστασιν τοῦ δράματος τῆς ἱερᾶς λειτουργίας, καὶ εἰς ἕκαστον ναὸν μίαν μόνην θῆσιν ἀνέδειξεν ὡς βῆμα, διὰ παραπετάσματος κεχωρισμένην τοῦ λοιποῦ τοῦ ναοῦ χώρου, καὶ μίαν μόνην, ὡς ἦν ἐπόμεινον, πρᾶξιν τῆς ἱερᾶς μυσταγωγίας ἐν τῷ αὐτῷ χρόνῳ συνεχώρησεν. Ἐν δὲ τῇ Ἑσπερίᾳ διὰ τὸν τῆς μονολογίας ἢ μονωδίας τύπον τῶν λειτουργιῶν τῆς Ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας πλεονα τοῦ ἐνδὸς ἐν τῷ αὐτῷ ναῷ ὠρίσθησαν βήματα, καὶ

»Graecos ab omni populo dicitur, apud nos vero a »solo sacerdote est». Καὶ αὐτὴν δὲ τὴν τοῦ «Ἀμὴν» ἐπιφώνησιν ἀπηγόρευσε Γρηγόριος ὁ Μ. τοῖς ἐν τῇ ἱερᾷ μυσταγωγίᾳ παρευρισκομένοις λαϊκοῖς.

πλεῖστοι ἐν τῷ αὐτῷ χρόνῳ δύνανται νὰ τελῶνται ἐν αὐτῷ ἱερωουργίαι, ὡς ἐκ τῆς ἐλλείψεως ἐν αὐταῖς δραματικῆς ἐνό-
τητος.

Γ'.

Περὶ τῆς τῶν πιστῶν λειτουργίας.

Αἱ λειτουργίαι τῶν τῆς Ἀνατολῆς ἐκκλησιῶν, ἐν αἷς τὸ δρα-
ματικὸν ὡς χαρακτηριστικὸν ἰδιάζον ἐπικρατεῖ, ὡς εἴρηται, εὐλό-
γως δύνανται νὰ νοηθῶσιν ὡς εἰς τρία κεφαλαιώδη διαιρούμεναι
μέρη. Ἐπομένως καὶ τὴν ἱερὰν μυσταγωγίαν ἅπασαν, ἥτοι τὴν
κυρίως λειτουργίαν τῶν πιστῶν, προσφυῶς ἠδύνατό τις ὁμοίως εἰς
τρεις περιόδους νὰ διαχωρίσῃ, τὰς ἐξῆς· ἥτοι εἰς τὴν ἀπὸ τῆς ἀ-
ποχωρήσεως τῶν κατηχομένων καὶ τῶν ἐν μετανοίᾳ μέχρι τοῦ
ἀγιασμοῦ τῶν τιμίων δώρων· εἰς τὴν πράξιν αὐτῆς τῆς καθαγια-
σεως, ἥτις ἀποτελεῖ τὸ κέντρον τῆς ὑποθέσεως, καὶ τὸ οὐσιωδέ-
στατον καὶ σπουδαιότατον τῆς ὅλης λειτουργίας μέρος· καὶ εἰς
τὴν ἀπὸ ταύτης τῆς στιγμῆς μέχρι τέλους τῆς λειτουργίας.

I.

Τὰ ἀπ' ἀρχῆς τῆς τῶν πιστῶν λειτουργίας μέχρι τῆς
τῶν τιμίων δώρων εὐλογίας.

Ἀποχωρησάντων τῶν κατηχομένων, καὶ κλεισθεισῶν τῶν
θυρῶν τοῦ ναοῦ, ἤρχετο ἡ τῶν πιστῶν λειτουργία (1). Ταύτης ἡ
ἐναρξίς ἐγένετο ὡς ἐξῆς. Ὁ διάκονος προσεκάλει κατὰ πρῶτον
τοὺς παρεστῶτας πιστοὺς ἵνα κλίνωσι γόνυ (2)· αὐτὸς δὲ ὡς ἐξ

(1) Διονυσ. Ἀρεοπ. περὶ ἐκκλ. ἱεραρχ. κεφ. γ. «Μετὰ τὴν τῶν ἀγιο-
γράφων δέλτων ἀνάγνωσιν . . . ἐξω γίνονται τῆς ἱερᾶς περιοχῆς οἱ κα-
τηχοῦμενοι, καὶ πρὸς αὐτοῖς οἱ ἐνεργούμενοι καὶ οἱ ἐν μετανοίᾳ ὄντες,
μένουσιν οἱ τῆς τῶν θείων ἐποψίας καὶ κοινωνίας ἄξιοι. Τῶν λειτουρ-
γῶν δὲ (=διακόνων) οἱ μὲν ἐστᾶσι παρὰ τὰς τοῦ ἱεροῦ πύλας συγκε-
κλεισμέναι, οἱ δὲ ἄλλο τι τῶν τῆς οἰκείας τάξεως ἐνεργοῦσιν».

(2) Διαταγ. τῶν ἀγ. Ἀποστ. Π. ἡ. «Μή τις τῶν μὴ δυναμένων
προελθέτω· ὅσοι πιστοὶ, κλίνωμεν γόνυ». — Χρυσοστ. εἰς τὴν Β. Κο-
ρινθ. ὁμ. ιη. «Ἐπειδὴν εἴρξωμεν τῶν ἱερῶν περιβόλων τοὺς οὐ δυναμέ-
νους τῆς ἱερᾶς μετασχεῖν τραπέζης, ἐτέραν δὲ γενέσθαι εὐχὴν, καὶ πάν-
τες ὁμοίως ἐπ' ἐδάφους κείμεθα, καὶ πάντες ὁμοίως ἀνιστάμεθα».

ἀπάσης τῆς κοινότητος ἤρχετο ὑπὲρ εἰρήνης τοῦ κόσμου, ὑπὲρ τῆς
ἀπὸ περάτων ἕως περάτων Ἐκκλησίας, ὑπὲρ τῆς ἐν τῇ πόλει
ἐκείνῃ χριστιανικῆς κοινότητος, ὑπὲρ πάσης ἐπισκοπῆς ὀρθοτομού-
σης τὸν λόγον τῆς ἀληθείας, ὑπὲρ τοῦ τῆς παροικίας ἐπισκόπου,
ὑπὲρ τοῦ πρεσβυτερίου καὶ τῶν ἐν τῷ ναῷ διακονούντων, ὑπὲρ
τῶν νεοφωτίστων, τῶν ἐν ἐξορίᾳ καὶ φυλακαῖς διατελούντων,
ὑπὲρ τῶν ἐχθρῶν, τῶν ἀπίστων κλ. (1). Μετὰ ταῦτα, τοῦ δια-
κόνου κελεύοντος, ἠγείρετο ὁ κεκλιμένον ἔχων τὸ γόνυ λαός. Ὁ
δὲ ἐπίσκοπος ἀνέπεμπεν εὐχὴν τινα πρὸς τὸν θεὸν ὑπὲρ τοῦ χρι-
στιανικοῦ αὐτοῦ ποιμνίου (2). Τούτων δὲ γενομένων, ὁ διάκονος
ἀνέκραζε γεγонуῖα τῇ φωνῇ λέγων, ἀπρόσχωμεν (3). Σιγῆς δὲ
ἐπελθούσης, ὁ ἐπίσκοπος εὐλογῶν τὸν παρεστῶτα λαὸν ἐδίδου
τὴν εἰρήνην διὰ τῶν ἐξῆς λέξεων, ἢ εἰρήνη τοῦ θεοῦ μετὰ πάν-
των ὑμῶν (4). Ὁ δὲ λαὸς ἀπεκρίνετο «καὶ μετὰ τοῦ πνεύμα-
τός σου (5)». Μετὰ ταῦτα ἐπηκολούθει πράξις τις ἐκφραστικῆ
λίαν τοῦ οὐσιωδεστάτου τῆς χριστιανικῆς θρησκείας γνωρίσματος,
ὅ ἐστι τῆς ἀγάπης. Ἡ πράξις αὕτη ἦν ὁ ἀμοιβαῖος πάντων τῶν
ἐν τῇ ἱερᾷ μυσταγωγίᾳ παρευρισκομένων ἀσπασμός, ὅστις κοινῶς

(1) Κατὰ τὴν λειτουργίαν τοῦ ἐν ἀγίοις Πατρὸς ἡμῶν Κυρίλλου
Ἱεροσολύμων ἡ ὑπὲρ τῶν ἀνωτέρω ἀριθμηθέντων δέησις ὤφειλε νὰ γίνη-
ται μετὰ τὴν τῶν θείων δώρων εὐλογίαν. Ὁρ. Κατηχ. μυστ. Ε'. ἡ.

(2) Διαταγ. τῶν ἀγ. Ἀποστ. Η'. θ'. «Ἐπευχέσθω δὲ ὁ ἀρχιερεὺς
καὶ λεγέτω· Κύριε παντοκράτωρ κτλ.».

(3) Αὐτόθι Η'. ι. «Μετὰ τοῦτο ὁ διάκονος, πρόσχωμεν».

(4) Αὐτόθι. «Καὶ ἀσπαζέσθω ὁ ἐπίσκοπος τὴν ἐκκλησίαν, καὶ λεγέ-
τω· ἡ εἰρήνη τοῦ θεοῦ μετὰ πάντων ὑμῶν». — Θεοδωρ. ἐπιστ. ρμς'.
«Τοῦτο ἐν πάσαις ταῖς ἐκκλησίαις τῆς μυστικῆς ἐστὶ λειτουργίας προέ-
μιον». — Κυρίλλ. Ἀλεξ. ὑπόμν. εἰς Ἰωάνν. β:βλ. ΙΒ'. «Κατασπάζεται
πρὸς πάλιν (ὁ ἐπίσκοπος), τὸ σύνθημα ἐκεῖνο λέγων, τοῦτ' ἐστὶν· εἰρήνη
ὑμῖν, νόμον ὡς πέρ τινα καὶ τὸν ἐπὶ τούτῳ τιθεὶς τοῖς τῆς ἐκκλησίας
τέκνοις. Τοιγάρ τοι καὶ ἐν ταῖς ἀγίαις μάλιστα συνόδοις, ἥτοι συνά-
ξεις, παρ' αὐτὰς τοῦ μυστηρίου ἀρχὰς, τοῦτο καὶ ἡμεῖς ἀλλήλοις
ἐφαμέν».

(5) Διαταγ. τῶν ἀγ. Ἀποστ. αὐτόθι. «Καὶ ὁ λαὸς ἀποκρινέσθω· καὶ
μετὰ τοῦ πνεύματός σου».

«φίλημα ἅγιον» ἢ «φίλημα ἀγάπης» ἐκαλεῖτο ⁽¹⁾. Ῥητέον δὲ ὅτι ὁ ἀσπασμὸς, δι' οὗ ἐξεδηλοῦτο ἡ ἐν Χριστῷ οἰκειότης καὶ ἡ ἐν τῷ συνδέσμῳ τῆς ἀγάπης ἀδελφικὴ σύσφιγξις τῶν πιστῶν ⁽²⁾, ὑπῆρχεν ἐκπαλαι συνηθέστατος καὶ ἐν τῷ βαπτίσματι, καὶ ἐν τῇ χειροθεσίᾳ, καὶ ἐν τῇ τοῦ γάμου εὐλογίᾳ, καὶ δὴ καὶ ἐν τῇ τῶν τεθνεώτων ἀκολουθίᾳ ⁽³⁾. ἀλλὰ κατ' ἰδιάζοντα τρόπον προσῆκε τῇ ἰσραὴ μυσταγωγία. Καί τοι δὲ κατὰ τοὺς πρώτους τῆς Ἐκκλησίας αἰῶνας, ὅτε ἡ ἱερὰ μυσταγωγία ἐτελεῖτο ἐν μέρεσιν ἀποκρύφους, οἱ ἐθνικοὶ, οἷς καὶ αἱ ἀθώοτατοι τῶν χριστιανῶν πράξεις πολλῶν ἀτόπων ὑπονοιῶν παρεῖχον ἀφορμὴν, ἐκ τοῦ ἀμοιβαίου ἀσπασμοῦ τῶν πιστῶν πρόσφορον ἐλάμ-

(1) Αὐτόθι. «Καὶ ὁ διάκονος εἰπάτω πᾶσιν· ἀσπάσαθε ἀλλήλους ἐν φιλίᾳ ἀγίῳ». — Κυριλλ. Ἱεροσολύμων κατήχ. μυστ. Β'. γ'. «Εἶτα βραχὺ ὁ διάκονος ἀλλήλους ἀπολάβετε, καὶ ἀλλήλους ἀσπαζόμεθα». Παρβλ. καὶ Ἰουστ. Ἀπολ. Α'. κεφ. ζέ.

(2) Παρβλ. πρ. Ῥωμ. ΙΓ', 16. Α'. Κορινθ. ΙΓ', 20. Β', ΙΓ', 12. Καὶ Χρυσοστ. εἰς τὴν προδοσ. τοῦ Ἰούδα ὁμ. λ'. «Μνημονεύομεν διαπαντός τῶν ἀγίων φιλημάτων καὶ τοῦ φρικωδεστάτου ἀσπασμοῦ τοῦ πρὸς ἀλλήλους. Τοῦτο συμπλέκει τὰς διανοίας ἡμῶν, καὶ ποιεῖ σῶμα γενέσθαι ἐν ἅπαντας, ἐπειδὴν καὶ ἐνὸς σώματος μετέχομεν οἱ πάντες».

(3) Διονυσ. Ἀρεοπ. περὶ ἐκκλ. ἱεραρχ. Ζ', 6'. «Αὐτός τε ὁ ἱεράρχης ἀσπάζεται τὸν κεκοιμημένον, καὶ μετ' αὐτὸν οἱ παρόντες ἅπαντες». Ὁ μεταξὺ τῶν πιστῶν ἀσπασμὸς φαίνεται ὅτι ἀπηγορεύετο κατ' ἐξαιρέσιν τῇ ἀγίᾳ καὶ μεγάλῃ παρασκευῇ. Τοῦτο δηλοῦται ἐκ τῶν ἐξῆς τοῦ Τερτυλλιανοῦ λόγων (de orat. c. 14.) «Sic et die Paschæ, qui communis et quasi publica jejunii religio est, merito deponimus osculum; nihil curantes de occultando quod cum omnibus faciamus». Καὶ Προκόπιος (ιστ. ἰερ. κεφ. θ'). «Παρέλαβον τὴν βασιλειον (Ἰουστινιανὸς ὁ Αὐτοκράτωρ καὶ ἡ Θεοδώρα ἐν ἔτει 527) πρῶτον τῆς ἑορτῆς ἡμέραις τρισίν, ὅτε δὴ οὐτε ἀσπασσάσθαι ἔτινα, οὔτε εἰρηναῖα προσειπεῖν ἔξεστιν». Τῆς δὲ καθιερώσεως τοῦ ἔθους τούτου ὁ λόγος εἶναι σαφής καὶ πρόδηλος. Ἐπειδὴ ἡ Ἐκκλησία ἀνεπόλει εἰς τὴν μνήμην ἐν τῇ τῶν παθῶν ἡμέρᾳ τὸ δόλιον ἐκεῖνο τὸ Ἰούδα φίλημα (Ματθ. κς', 48. 49.), δι' οὗ προδοθεὶς ὁ Σωτὴρ ἀπέθανε σωματικῶς τὸν ἐπὶ σταυροῦ θάνατον, ἀπηγόρευσε τὸν συνήθη ἀσπασμὸν, ὅπως μὴ ἐπαυξάνῃ τρόπον τινὰ τὴν ἐαυτῆς ἄλγος ἢ ἐπανάληψις πράξεως, τηλικαύτην προκαλεσάσης ἀνοσιουργίαν.

βανον αἰτίαν εἰς τὸ συκοφαντεῖν αὐτούς ⁽¹⁾. ἀλλ' ὅμως ἡ Ἐκκλησία οὐδέποτε ἔνεκα τούτων τῶν ὑπονοιῶν ἠβουλήθη νὰ καταργήσῃ τὴν συνήθειαν τοῦ ἀσπασμοῦ, ὡς πηγάσασαν ἐξ αὐτῆς τῆς τῶν Ἀποστόλων διδασκαλίας, καὶ ἐσπούδαζε νὰ προφυλάτῃ τὴν καθ' ἑαυτὴν ἀθώαν καὶ ἀγίαν ταύτην χριστιανικὴν πράξιν πάσης κακοβούλου προθέσεως ἀπηλλαγμένην ⁽²⁾. Διὸ, προϊόντος τοῦ χρόνου, κατεβλήθη ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας ἡ δέουσα φροντίς, ὅπως ὁ κατὰ τὴν ἱερὰν μυσταγωγίαν ἀμοιβαῖος τῶν πιστῶν ἀσπασμὸς τελῆται ἐν τρόπῳ εὐσχήμῳ καὶ τάξει τῇ προσηκούσῃ. Τούτου ἔνεκα καὶ πρόσωπα εἰς τοῦτο τεταγμένα ὠρίσθησαν ⁽³⁾.

(1) Φαίνεται ὅτι ἐνιαχοῦ ὄντως τὸ ἀγνὸν καὶ ἄδολον τοῦ χριστιανικοῦ ἀσπασμοῦ κατεχράινετο διανοήμασιν ἀσέμνοισ. Κλημ. Ἀλεξ. ἐν Παιδαγ. βιβλ. Γ'. ια'. «Ἀγάπη δὲ οὐκ ἐν φιλίᾳ, ἀλλ' ἐν εὐνοίᾳ κρίνεται· οἱ δὲ οὐδὲν ἀλλ' ἢ φιλίᾳ καταψοφοῦσι τὰς ἐκκλησίας, τὸ φιλοῦν ἔνδον; οὐκ ἔχοντες αὐτό· καὶ γὰρ δὴ καὶ τοῦτο ἐκπέπληκεν ὑπονοίας· αἰσχροῦ καὶ βλασφημίας, τὸ ἀναίδην χρῆσθαι τῷ φιλίᾳ, ὅπερ ἐχρῆν εἶναι μυστικόν· ἅγιον αὐτὸ κέκληκεν ὁ Ἀπόστολος». — Ἀθηναγ. Πρεσβ. ὑπὲρ χριστ. κεφ. λβ'. «Ἀνύβριστα αὐτῶν τὰ σώματα μενεῖν... οὕτως οὖν ἀκριβῶσασθαι τὸ φίλημα, μᾶλλον δὲ τὸ προσκύνημα δεῖ· ὡς εἴ που μικρὸν τῇ διανοίᾳ παραθλωθεῖη, ἔξω ἡμᾶς τῆς αἰωνίου τιθέντας ὕψους».

(2) Κύριλλ. Ἱεροσολ. Κατήχ. μυστ. Β'. γ'. «Μὴ ὑπολάβῃς τὸ φίλημα ἐκεῖνο (τὸ ἐν τῇ λειτουργίᾳ) σύνηθεσ εἶναι τοῖς ἐπ' ἀγορᾶς γινόμενοις ὑπὸ τῶν κοινῶν φίλων· οὐκ ἔστι τοίνυν τοιοῦτο τὸ φίλημα· ἀνακίρνησι τὰς ψυχὰς ἀλλήλαις, καὶ πᾶσαν ἀμνησικακίαν αὐταῖς μνηστεύεται».

(3) Διαταγ. ἀγ. Ἀποστ. Η', ια'. «Καὶ ἀσπαζέσθωσαν οἱ τοῦ κλήρου τὸν ἐπίσκοπον, οἱ λαϊκοὶ ἄνδρες τοὺς λαϊκοὺς, αἱ γυναῖκες τὰς γυναῖκας. Τὰ παιδία δὲ στηκέτωσαν πρὸς τῷ βήματι. Καὶ διάκονος αὐτοῖς ἕτερος ἔστω ἐφεστῶς, ὅπως μὴ ἀτακτῶσι. Καὶ ἄλλοι διάκονοι περιπατεῖτωσαν καὶ σκοπεῖτωσαν τοὺς ἄνδρας καὶ τὰς γυναῖκας, ὅπως μὴ θύβρως τις γένηται, καὶ μή τις νεύση ἢ ψιθυρίσῃ ἢ νυστάξῃ. Οἱ δὲ διάκονοι ἰστάσθωσαν εἰς τὰς τῶν ἀνδρῶν θύρας καὶ οἱ ὑποδιάκονοι εἰς τὰς τῶν γυναικῶν, ὅπως μή τις ἐξέλθῃ μήτε ἀνοιχθῇ ἡ θύρα, κἂν πιστός τις ᾖ, κατὰ τὸν καιρὸν τῆς ἀναφορᾶς». — Ὁ δὲ χρόνος τῆς καταργήσεως τοῦ ἔθιμου τούτου ἐν ταῖς τῆς Ἀνατολῆς ἐκκλησίαις δυσκόλως δύναται νὰ προσδιορισθῇ δι' ἔλλειψιν ἱστορικῶν εἰδήσεων. Ἐν ταῖς κατὰ

Αηγούσης δὲ τῆς πέμπτης ἑκατονταετηρίδος, ἐπεκράτησε καθ' ἀπάσας τὰς τῆς Ἀνατολῆς ἐκκλησίας τὸ ἔθος τοῦ ἀναγινώσκεισθαι ἐν τῇ ἱερᾷ μυσταγωγίᾳ τὸ ἱερὸν τῆς πίστεως σύμβολον ⁽¹⁾. Διαφορὰ δὲ μόνον ὑπῆρχεν ὡς πρὸς τὴν τάξιν· διότι κατὰ τινὰς μὲν διατυπώσεις τὸ σύμβολον τῆς πίστεως ἔπρεπε νὰ ἀναγινώσκηται ὑπὸ παντὸς τοῦ ἐκκλησιαζομένου λαοῦ πρὸ τοῦ ἀσπασμοῦ ⁽²⁾, ἢ εὐθὺς μετὰ τὴν τῶν ἁγίων Γραφῶν ἀνάγνωσιν ⁽³⁾· κατὰ δὲ τὰς λειτουργίας τοῦ Ἰακώβου καὶ Μάρκου (διότι ἐν τῇ λειτουργίᾳ τῇ σωζομένῃ ἐν ταῖς ἀποστολικαῖς διαταγαῖς παντελῶς τὸ σύμβολον παρασιωπᾶται) μετὰ τὸν ἀσπασμὸν, καὶ ὑπὸ μόνου τοῦ λειτουργοῦντος ἱερέως.

Ἐκ τῆς Ἀνατολῆς μετέβη τὸ ἔθος τοῦτο εἰς τὰς τῆς Ἑσπερίας ἐκκλησίας. Καὶ κατὰ πρῶτον εὐρίσκομεν τὸ σύμβολον τῶν ἐν Νικαίᾳ καὶ Κωνσταντινουπόλει Συνόδων ἐν τῇ ἱερᾷ μυσταγωγίᾳ πρὸ τῆς κυριακῆς προσευχῆς ἀναγινωσκόμενον ὑπὸ παντὸς

τὴν Ἑσπερίαν ὁμοῦς ἐκκλησίαις εἶναι φανερὸν ὅτι παρετάθη μέχρι τῆς ὀγδόης καὶ ἐνάτης ἑκατονταετηρίδος. Περὶ τούτου ὄρ. Concil. Francofurt. (ἐν ἔτει 794) c. 50. «Confectis sacris mysteriis in Missarum solemnissimis omnes generaliter pacem ad invicem præbeant». — Παρβλ. καὶ Concil. Mogunt. (ἐν ἔτει 813) c. 44.

(1) Θεόδωρ. Ἀναγν. ἱστ. ἐκκλ. Β'. «Τιμόθεος (Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως χρηματίσας περὶ τὸ ἔτος 514.) τὸ τῶν τριακοσίων δέκα καὶ ὀκτὼ Πατέρων τῆς πίστεως σύμβολον καθ' ἑκάστην εὐχὴν ἀναγινώσκεισθαι παρεσκεύασεν».

(2) Διονυσ. Ἀρεοπ. περὶ τῆς ἐκκλ. ἱεραρχ. κεφ. Γ' β'. «Οἱ δὲ τῆς λειτουργικῆς διακοσμῆσεως ἔκκριτοι σὺν τοῖς ἱερεῦσιν ἐπὶ τοῦ θυσιαστηρίου προτιθέασι τὸν ἱερὸν ἄρτον καὶ τὸ τῆς εὐλογίας ποτήριον, προομολογηθεῖσης ὑπὸ παντὸς τοῦ τῆς ἐκκλησίας πληρώματος τῆς καθολικῆς ὑμνολογίας. Πρὸς οἷς ὁ θεῖος ἱεράρχης εὐχὴν ἱερὰν τελεῖ, καὶ τὴν ἁγίαν εἰρήνην ἄπασιν διαγγέλλει... ἀσπασμένων ἀλλήλους πάντων».

(3) Πρακτ. τῆς ἐν Κωνστ. Συνόδου, ἐν ἔτει 534 συγκροτηθείσης ἐπὶ Μηνᾷ τοῦ Κωνστ. Πατριάρχου, Πραξ. Ε'. «Μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ ἀγίου εὐαγγελίου, ἐξ ἔθους τῆς θείας λειτουργίας ἐπιτελουμένης, καὶ τῶν θυρῶν κλεισθεισῶν, καὶ τοῦ ἁγίου μαθήματος κατὰ τὸ εὐαγγέλιον λεχθέντος».

τοῦ λαοῦ ἐν ταῖς κατὰ τὴν Ἰσπανίαν ἐκκλησίαις. Καὶ τοῦτο, ὡς ῥητῶς ἡ Γ'. ἐν Τολήτῳ ἐν ἔτει 589 συγκροτηθεῖσα Σύνοδος ἀποφαίνεται κατὰ μίμησιν τῶν ἐκκλησιῶν τῆς Ἀνατολῆς ⁽¹⁾. Τὸ παράδειγμα τῆς ἐν Ἰσπανίᾳ ἐκκλησίας ἐμιμήθησαν αἱ ἐκκλησίαι τῆς Γαλλίας περὶ τὴν ὀγδόην ἑκατονταετηρίδα. Ἡ δὲ ἐκκλησία τῆς Ῥώμης καθιέρωσε τὴν τοῦ συμβόλου ἀνάγνωσιν ἐν τῇ θεῖᾳ μυσταγωγίᾳ πολλῶ ὀφιαίτερον, ἤτοι περὶ τὴν ἐνδεκάτην ἑκατονταετηρίδα (1014) ἐπὶ πάπα Βενεδίκτου τοῦ Η'.

Τοῦ συμβόλου ἀναγνωσθέντος, προσήγετο ὑπὸ τοῦ διακόνου τῶν λειτουργοῦντι ἐπισκόπῳ καὶ τοῖς πρεσβυτέροις ὕδωρ πρὸς ἀπονιψίν τῶν χειρῶν εἰς σύμβολον τῆς τῆς διανοίας καθαρότητος, ἣτις ὄφειλε νὰ ὑπάρχη παρὰ τοῖς κοινωνοῦσι τῶν ἀχράντων μυστηρίων ⁽²⁾. Εἶτα ὁ διάκονος τοὺς μὲν κατηχομένους, ἀκρωμένους, αἰρετικούς καὶ ἀπίστους ἐκάλει αὐθις νὰ ἐξέλθωσι τοῦ ναοῦ, τοὺς δὲ πιστοὺς νὰ προετοιμασθῶσιν ἵνα ἐν καθαρότητι καρδίας καὶ νοῦ καὶ ἐν φόβῳ θεοῦ παραστῶσιν εἰς τὴν τοῦ φρικτοῦ μυστηρίου τέλεσιν ⁽³⁾. Ἐν ταύτῃ δὲ τῇ στιγμῇ προσεκο-

(1) Concil. Tolet. c. 2. «Sancta constituit Synodus, ut per omnes ecclesias Hispaniæ et Gallicæ, secundum formam Orientalium ecclesiarum concilii Constantinopolitani, hoc est centum quinquaginta episcoporum, symbolum fidei recitetur; ut prius quam dominica dicatur oratio, voce clara prædicetur, quo et fides vera manifestum testimonium habeat, et ad Christi corpus et sanguinem prælibandum pectora populorum fide purificata accedant».

(2) Κύριλλ. Ἱεροσολ. κατήχ. μυστ. Ε'. β'. «Ἐωράκατε τὸν διάκονον πρὸς τὸν νίψασθαι διδόντα τῷ ἱερεῖ καὶ τοῖς κυκλοῦσι τὸ θυσιαστήριον τοῦ θεοῦ πρεσβυτέροις· οὐ πάντως δὲ ἐδίδου διὰ τὸν σωματικὸν ῥύπον· οὐκ ἔστι τοῦτο· οὔτε γὰρ ῥύπον σώματος ἔχοντες τὴν ἀρχὴν εἰσήμεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν· ἀλλὰ σύμβολόν ἐστι τοῦ δεῖν ὑμᾶς καθαρεῦσιν πάντων ἁμαρτημάτων καὶ ἀνομιμάτων τὸ νίψασθαι· νίψασθαι ταύτας, τὸ καθαρόν δηλονότι καὶ ἄμωμον τῶν πράξεων αἰνιττόμεθα».

(3) Διαταγ. τῶν ἁγ. Ἀποστ. Η', ια'. «Εὐθὺς ὁ διάκονος λέγει· μή τις τῶν κατηχομένων, μή τις τῶν ἀκρωμένων, μή τις τῶν ἀπίστων, μή τις τῶν ἑτεροδόξων. Τὰ παιδία προσλαμβάνεσθε αἱ μητέρες· μή τις κατὰ τινος, μή τις ἐν ὑποκρίσει. Ὁρθοὶ πρὸς Κύριον μετὰ φόβου καὶ

μίζοντο τῷ λειτουργοῦντι ἐπισκόπῳ ὑπὸ τῶν διακόνων αἱ ὑπὸ τῶν παστῶν, τῶν ἀξίων τῆς τῶν μυστηρίων κοινωνίας, προσερχθεῖσαι προσφοραί, ὁ ἄρτος δηλονότι καὶ ὁ αἶνος, καὶ ἐτίθεντο ἐπὶ τῆς ἱερᾶς τραπέζης (1). Δύα δὲ διάκονοι, ἐξ ἑκατέρων τῶν μερῶν τῆς ἁγίας τραπέζης ἱστάμενοι, ὥφειλαν ἀπὸ ταύτης τῆς στιγμῆς διὰ ριπιδίων, κατεσκευασμένων εἴτε ἐξ ὑμένων λεπτῶν, εἴτε ἐκ πτερῶν ταῶνος, εἴτε ἐξ ὀθόνης, ἡρέμα νὰ ἀποσοβῶσι τὰ περιεπτάμενα ἔντομα, ὅπως μὴ ἐγχριπτονται εἰς τὰ σκεύη, τὰ περιέχοντα τὰ προσκομισθέντα δῶρα (2). Κατ' ἄλλους ὅμως ἢ τῶν ριπιδίων ἐπικινήσεις ἀνωθεν τῶν προκειμένων δώρων παρίστα συμβολικῶς τὰ ἑξαπτέρυγα, τὰ ἐνώπιον τοῦ θρόνου τοῦ θεοῦ παριστάμενα, καὶ διὰ τῶν πτερῶν τὰ πρόσωπα καὶ τοὺς πόδας αὐτῶν περικαλύπτοντα (3). Τούτων οὕτω τελουμένων, ὁ ἐπίσκοπος, λαμπρὰν περιβεβλημένος στολὴν, ἵστατο πρὸ τῆς ἱερᾶς τραπέζης, καὶ περὶ αὐτὸν οἱ συλλειτουργοῦντες πρεσβύτεροι. Αὐτόθι δ' ἱστάμενος προσηύχετο πρῶτον καθ' ἑαυτὸν εἶτα, τῷ σημείῳ τοῦ σταυροῦ ἑαυτὸν σφραγίσας, προσεφώνει τὰ περιεπτάμενον χριστιανικὸν πλήρωμα διὰ τῶν ἐξῆς λέξεων· «Ὁ χάρις τοῦ παντοκράτορος θεοῦ, καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χρι-

στοῦ ἐστῶτες ὡς προσφέρειν». — Χρυσόστ., περὶ Ἀκαταλήπτων, ὁμιλ. δ'. «Ὅρθοι στῶμεν καλῶς, οὐχ ἀπλῶς οὐδὲ εἰκῆ νενομοθέτηται, ἀλλ' ἵνα τοὺς χαμαὶ κυρομένους λογισμοὺς ἀνορθώσωμεν, ἵνα τὴν ἐκλουσιν τὴν ἐκ τῶν βιωτικῶν ἡμῶν γινομένην πραγμάτων ἐκβαλόντες, εὐεχθῆν ἐμπροσθεν τοῦ θεοῦ παραστήσαι δυνηθῶμεν ἡμῶν τὴν ψυχὴν».

(1) Διαταγ. τῶν ἀγ. Ἀποστ. αὐτόθι· «Ὦν γενομένων, οἱ διάκονοι προσεγέτωσαν τὰ δῶρα τῷ ἐπισκόπῳ πρὸς τὸ θυσιαστήριον».

(2) Αὐτόθι.

(3) Ἰόβιος μοναχός, παρὰ Φωτίῳ (ἐν Βιβλιοθ. σκβ'). «Λέγει δὲ (ὁ Ἰόβιος) καὶ τοῦ κυριακοῦ σώματος ἐπὶ τῆς ἱερᾶς τραπέζης προτεθέντος, διὰ τοῦτο τοὺς παρ' ἑκάτερα τῶν τὰ ἱερὰ ὑπηρετουμένων, ριπίδας πτερῶν πεποιημένας, τοῖς προκειμένοις φρικτοῖς ἐπικινεῖν τῶν ἑξαπτερυγίων φέροντας σύμβολα· ὡς ἂν μὴ ἐῷσι τοὺς τελουμένους τοῖς ὀρωμένοις ἐναπομένειν, ἀλλὰ παντὸς προσύλου ὑπεράνω γενομένους νοεοῖς εὐφθαλμοῖς, διὰ τῶν ὀρωμένων ἐπὶ τὴν ἀόρατον θεάν καὶ τὸ ἀμήχανον ἐκεῖνο κάλλος παρασκευάζουσιν ἀναδραμεῖν».

στοῦ, καὶ ἡ κοινωνία τοῦ ἁγίου πνεύματος ἔστω μετὰ πάντων ὑμῶν»· ὁ δὲ λαὸς ἀντεφώνει· «καὶ μετὰ τοῦ πνεύματός σου» (1).

Καὶ ἐνταῦθα ἀπέληγε τὸ πρῶτον τῆς ἱερᾶς μυσταγωγίας μέρος.

II.

Περὶ τῆς κυρίως μυσταγωγίας.

Πάντα τὰ ἐν τῷ πρώτῳ μέρει γινόμενα ἦσαν προεισαγωγικὰ εἰς τὴν κυρίαν ὑπόθεσιν, καὶ οἰοεὶ πρόλογος τῆς κυρίως μυσταγωγίας. Τὴν δὲ μετάβασιν ἀπὸ τοῦ πρώτου μέρους τῆς ἱερᾶς μυσταγωγίας εἰς τὸ δεύτερον ἐσήμαινε συνήθως ἡ ἄρσις τοῦ καταπετάσματος, τοῦ διαχωρίζοντος τὴν ναῦν τοῦ ναοῦ ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ βήματος καὶ τοῦ θυσιαστηρίου (2). Ἐπειδὴ δὲ τὸ δεύτερον τοῦτο μέρος ἀπετέλει τοῦ ὅλου ἱεροῦ δράματος τὸ κέντρον, καὶ ἐξεδηλοῦτο ἐν αὐτῷ καταφανῶς ὁ θεῖος σκοπὸς καὶ ἡ κυρία τῆς ἱερᾶς παραστάσεως ὑπόθεσις, διὰ τοῦτο εὐθὺς ἐν ἀρχῇ ὁ τελετουργὸς ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ βήματος ἱστάμενος, οἰοεὶ κήρυξ, ἐξήγειρε διὰ προσφωνήσεως καταλλήλου τοῦ παρεστῶτος λαοῦ τὴν προσοχὴν καὶ παρεκελεύετο τοὺς πάντας ἵνα συντόκως ἀφοσιώσωσι τὸν νοῦν αὐτῶν καὶ τὴν καρδίαν εἰς τὰ τελούμενα. Ἡ προσφώνη-

(1) Διαταγ. τῶν ἀγ. Ἀποστ. Αὐτ. «Εὐξάμενος οὖν καθ' ἑαυτὸν ὁ ἄρχιερεὺς ἅμα τοῖς ἱερεῦσι, καὶ λαμπρὰν ἐσθῆτα μετενδύς, καὶ στὰς πρὸς τῷ θυσιαστηρίῳ, τὸ τρίπαιον τοῦ σταυροῦ κατὰ τοῦ μετώπου τῆ χειρὶ ποιησάμενος, εἰς πάντας εἰπάτω· ἡ χάρις κλ.».

(2) Ὁρ. λειτουργ. τοῦ ἀποστ. Ἰακώβου, κεφ. κβ'. «Εὐχὴ τοῦ καταπετάσματος· Εὐχαριστοῦμέν σοι, Κύριε ὁ θεὸς ἡμῶν, ὅτι ἔδωκας ἡμῖν παρρησίαν εἰς τὴν εἴσοδον τῶν ἁγίων σου, ἣν ἀνεκαίνισας ἡμῖν ὁδὸν πρὸς σφάτον καὶ ζῶσαν διὰ τοῦ καταπετάσματος τῆς σαρκὸς τοῦ Χριστοῦ σου. Καταξιωθέντες οὖν εἰσελθεῖν εἰς τόπον σκηνώματος δόξης σου, ἔσωτε γενέσθαι τοῦ καταπετάσματος, καὶ τὰ ἅγια τῶν ἁγίων κατοπτεῦσαι, προσπίπτομεν τῇ σῇ ἀγαθότητι. Δέσποτα, ἐλέησαι ἡμᾶς· ἐπειδὴ ἔμφοβοι καὶ ἔντρομοί ἐσμεν, μέλλοντες παρεστάναι τῷ ἁγίῳ σου θυσιαστηρίῳ καὶ προσφέρειν τὴν φοβερὰν ταύτην καὶ ἀναίμακτον θυσίαν... Ἐξάποστελλον ὁ Θεὸς τὴν χάριν σου τὴν ἀγαθὴν, καὶ ἁγιάσον ἡμῶν τὰς ψυχὰς καὶ τὰ σώματα καὶ τὰ πνεύματα· καὶ ἀλλοίωσον ἡμῶν τὰ ὑφρονήματα πρὸς εὐσέβειαν».

σις αὐτῆ· εἶχεν ὡς ἐξῆς· «ἄνω τὸν νοῦν» (1) ἢ «ἀνασχῶμεν ἡμῖν τὸν νοῦν καὶ τὰς καρδίας (sursum corda)». Ὁ δὲ παρεστὼς λαὸς ἀντεφώνει· «ἔχομεν πρὸς τὸν κύριον (habemus ad dominum)» (2).

Τούτου γενομένου, ὁ λειτουργῶν ἱερεὺς εἰσέρχεται εὐθὺς εἰς τὴν τῆς ἱεράς θυσίας τέλεσιν, ποιούμενος τὴν ἀρχὴν ἐκ τινος εὐχῆς, ἣν ὑπετίθετο ὅτι ἀνέπεμπε πρὸς τὸν Θεὸν σύμπαν τὸ παριστάμενον πλῆθος ἀπὸ κοινοῦ τοῖς ἐν οὐρανῷ ἀγγέλοις. Ἐν ταύτῃ τῇ εὐχῇ, τῇ κατὰ τὴν ἀρχαιοπρεπεστέραν αὐτῆς μορφήν σωζομένη ἐν τῇ τῶν Ἀποστόλων λειτουργίᾳ, ἐξ ἧς πᾶσαι μᾶλλον ἢ ἥττον αἱ ἄλλαι λειτουργίαι τῶν ἐκκλησιῶν τῆς Ἀνατολῆς ἠρύσαντο ἐννοίαν καὶ φράσεις, ἐπανθεῖ ἰδιάζουσα γλαφυρότης, θρησκευτικοῦ αἰσθήματος λεπτότης πολλή, καὶ θαυμαστὴ ποικιλία εἰκόνων. Κατὰ τὸ περιεχόμενον τῆς εὐχῆς ταύτης τὸ χριστιανικὸν πλήρωμα ἀναλογιζόμενον τῶν ἀπειρῶν καὶ μεγάλων τοῦ θεοῦ χαρισμάτων, ὧν γίνεται κοινωνὸν διὰ τῆς μεταλήψεως τοῦ σώματος καὶ αἵματος τοῦ Κυρίου, καὶ πληρούμενον εὐφροσύνης καὶ θυμηδείας πνευματικῆς ἐπὶ τῇ ἀπαλλαγῇ ἐκ τοῦ θανάτου καὶ τῇ κληρονομίᾳ τῆς αἰωνίου ζωῆς διὰ τοῦ θανάτου τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ, διαχέεται εἰς δοξολογίαν τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ. Περιγράφονται λοιπὸν ἐν αὐτῇ θαυμασίως καὶ μετὰ ἐξάρσεως πολλῆς αἱ τελειότητες τῶν θείων ιδιοτήτων· ἐξαίρεται ἡ ἀπειρος τοῦ θεοῦ ἀγαθότης, καὶ ἐπαριθμοῦνται λεπτομερῶς καὶ χαριέντως τὰ θαυμαστά τῶν ἔργων αὐτοῦ ἐν τε τῷ οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς. Ἰδίως ὅμως μεγαλύνεται διὰ μακρῶν τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐπὶ τῇ κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν δημιουργίᾳ τοῦ ἀνθρώπου, καὶ τῇ φιλανθρώπῳ προνοίᾳ περὶ τῆς σωτηρίας αὐτοῦ. Τελευταῖα δὲ ἡ εὐχὴ διὰ τῆς ἀκαταπαύστου δο-

(1) Διαταγ. τῶν ἀγ. Ἀποστ. Η', 16'.

(2) Αὐτόθι· «Ὁ ἀρχιερεὺς· ἄνω τὸν νοῦν· καὶ πάντες· ἔχομεν πρὸς τὸν κύριον».

«Καὶ ὁ ἀρχιερεὺς· εὐχαριστήσωμεν τῷ Κυρίῳ».

«Καὶ πάντες· ἄξιον καὶ δίκαιον». — Παρβλ. καὶ Κυρίλλ. Ἱεροσολ. κζ-τήχ. μυσταγ. Ε', γ'.

ξολογίας τῶν οὐρανίων δυνάμεων (1). Ἐν τῇ στιγμῇ ταύτῃ ἡ ἱερά παράστασις ἀπέβαινε φαιδροτέρα ἑαυτῆς καὶ πανηγυρικωτέρα· διότι τότε ὁ χορὸς καὶ τὸ παριστάμενον πλῆθος συνέψαλλον τὸν ἐπινίκιον λεγόμενον ὕμνον, καὶ συμμετεῖχεν οὕτω τῶν ἀγγελικῶν ἔργων ἢ ἀνθρωπότης διὰ τὴν ἔνσαρκον οἰκονομίαν τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ (2).

Ἄμα τοῦ ἐπινικίου ὕμνου ὑπὸ τοῦ χοροῦ ψαλέντος, ὁ λειτουργῶν ἱερεὺς συνεχίζει δι' ἄλλης εὐχῆς τὴν διακοπεῖσαν δέησιν. Ἐμφάσεως δὲ χάριν ἐπαναλαμβάνονται εὐθὺς ἐν αὐτῇ αἱ αὐταὶ λέξεις καὶ χαριέντως ἐπιτείνεται ἔτι μᾶλλον ὁ αἶνος καὶ ἡ δοξολογία τοῦ θείου ὀνόματος ὡς ἀξία καὶ δικαία (3). Ἐφεξῆς προ-

(1) Διαταγ. τῶν ἀγ. Ἀποστ. αὐτόθι· «Σὲ προσκυνοῦσιν ἀνάρθμοι στρατιαὶ ἀγγέλων, ἀρχαγγέλων, θρόνων, κυριοτήτων, ἀρχῶν, ἐξουσιῶν, δυνάμεων, στρατιῶν αἰωνίων· τὰ Χερουβὶμ καὶ τὰ ἑξαπτέρυγα Σεραφίμ, ταῖς μὲν δυοὶ κατακαλύπτοντα τοὺς πόδας, ταῖς δὲ δυοὶ τὰς κεφαλὰς, ταῖς δὲ δυοὶ πετόμενα (Ἠσαίας, Γ', 2), καὶ λέγοντα ἅμα χιλιάς χιλιάσιν ἀρχαγγέλων, καὶ μυριάς μυριάσιν ἀγγέλων (Δανιὴλ Ζ', 10), ἀκαταπαύστως καὶ ἀσιγήτως βοῶσαι· καὶ πᾶς ὁ λαὸς ἅμα εἰπάτω· ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος κύριος Σαβαώθ· πλήρης ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ τῆς δόξης αὐτοῦ· εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας· ἀμήν».

(2) Χρυσοστ. εἰς τὸν Ἠσαίαν ὁμ. ἀ. (τόμ. 6, ἔκδ. Migne)· «Ἄνω τὰ Σεραφίμ τὸν τρισάγιον ὕμνον ἀναβοᾷ, κάτω τὸν αὐτὸν ἢ τῶν ἀνθρώπων ἀναπέμπει πλῆθος· κοινὴ τῶν ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων συγκροτεῖται πανηγυρις· μία εὐχαριστία, ἐν ἀγαλλίαμα, μία εὐφρόσυνος χοροστασία». — Κυρίλλ. Ἱεροσολ. Κατήχ. μυστ. Ε', ς'. «Μετὰ ταῦτα μνημονεύομεν οὐρανοῦ καὶ γῆς καὶ θαλάσσης· ἡλίου καὶ σελήνης· ἀστρων, καὶ πάσης τῆς κτίσεως λογικῆς τε καὶ ἀλόγου ὄρατῆς τε καὶ ἀοράτου· ἀγγέλων, ἀρχαγγέλων, δυνάμεων, κυριοτήτων, ἀρχῶν, ἐξουσιῶν, θρόνων, τῶν Χερουβὶμ τῶν πολυπροσώπων καὶ τῶν Σεραφίμ, ἃ ἐν πνεύματι ἁγίῳ ἐθεάσατο Ἠσαίας παρεστηκότα κύκλῳ τοῦ θρόνου τοῦ θεοῦ... καὶ λέγοντα· ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος κύριος Σαβαώθ· διὰ τοῦτο γὰρ τὴν παραδοθεῖσαν ἡμῖν ἐκ τῶν Σεραφίμ θεολογίαν ταύτην λέγομεν, ὅπως κοινοῦ τῆς ὕμνωδίας ταῖς ὑπερκοσμίας γενόμεθα στρατιαῖς».

(3) Διαταγ. τῶν ἀγ. Ἀποστ. ΙΙ', 1. «Ἄξιον ὡς ἀληθῶς καὶ δίκαιον πρὸ πάντων ὑμνεῖν σε τὸν ὄντως ὄντα θεὸν κτλ.». — Λειτουργγ. Ἰακώβ. κθ'. «Ἄγιος εἶ, βασιλεῦ τῶν αἰώνων καὶ πάσης ἀγιωσύνης κύριος καὶ

βαίνει ὁ ἱερεὺς, τοῦ θεοῦ τὰς χάριτας ἀφηγούμενος, τὰ τῆς ἐνσάρκου οἰκονομίας ἐξιστορῶν, τὰ θαύματα τοῦ Σωτῆρος, δι' ὧν ἐφανερώσε τὸ ὄνομα τοῦ ἀληθινοῦ θεοῦ τοῖς ἀνθρώποις καὶ ἐφυγάδευσε τὸ σκότος τῆς πλάνης, ἐπαριθμῶν, τοῦ σταυροῦ, τῆς ταφῆς, τῆς ἀναστάσεως καὶ τῆς εἰς οὐρανοὺς ἀναλήψεως μνημονεύων. Ἀλλὰ κατ' ἐξοχὴν ἐνθους καὶ λαμπρὸς γίνεται ὁ χαρακτήρ τῆς εὐχῆς ταύτης καὶ ἐνδείκνυται τὸ ὕψος καὶ μεγαλεῖον τοῦ λόγου ἐν τῇ τοῦ μεγάλου Βασιλείου λειτουργίᾳ, ἐνθα μετὰ τὸν ἀγγελικὸν ὕμνον μεγαλύνεται τῆς τρισαγίου θεότητος τὸ ὄνομα οὕτως: « Ἅγιος εἶ ὡς ἀληθῶς, καὶ πανάγιος, καὶ οὐκ ἔστι μέτρον » τῆς μεγαλοπρεπείας τῆς ἀγνωσύνης σου » καὶ περιγράφονται μεγαλοπρεπῶς τὰ ἔργα τοῦ θεοῦ ἀπὸ τῆς τοῦ ἀνθρώπου δημιουργίας μέχρι τῆς δευτέρας τοῦ Χριστοῦ παρουσίας. Ἐν τούτοις ἀξίον σημειώσεως εἶναι ὅτι ἐν τούτῳ τῆς λειτουργίας τῷ μέρει, ἐν ᾧ τῆς ἱερᾶς μυσταγωγίας κορυφοῦται ἡ ἐννοια, ἀναφαίνεται αὐθις εὐκρινῆς ὁ ἰδιάζων χαρακτήρ τῆς ἰδιοφυίας καὶ τῆς χριστιανικῆς ἀντιλήψεως τῶν ἐλληνικῶν καὶ τῶν ῥωμαϊκῶν λαῶν. Ὅθεν ὡς ἐπὶ τῆς καθόλου λειτουργίας, οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν μερῶν αὐτῆς ἐνεχάρηθη ὁ τύπος τῆς φυσικῆς ἰδιοπαθείας τῶν λαῶν τούτων. Καὶ κατὰ μὲν τὰς ἀνατολικὰς λειτουργίας ἐν ταύτῃ τῇ σπουδαιοτάτῃ τῆς ἱερᾶς μυσταγωγίας στιγμῇ τῶν προτασσομένων εὐχῶν κυρία καὶ διηνεκῆς ὑπόθεσις εἶναι ἡ παρατεταμένη καὶ, ὡς εἰπεῖν, ἀτελεύτητος ἐξύμνησις τῶν ὑπερφυῶν τῆς θείας οἰκονομίας θαυμάτων, δι' ὧν ἐξήστραψε τῆς ἀληθείας τὸ φῶς, καὶ ἀπηλλάγη τὸ ἀνθρώπινον γένος τῆς πλάνης. Κατὰ δὲ τὰς ῥωμαϊκὰς λειτουργίας τῶν εἰρημένων εὐχῶν τὸ οὐσιωδέστατον κεφάλαιον ἀποτελεῖ ἡ ζωνρὰ καὶ ἐνθερμος πρὸς τὸν θεὸν εὐχαριστία ἐπὶ τῇ ἀποδοχῇ τῶν ἀνθρώπων τοῦ δώρου τῆς χάριτος. Ἐν ἐκείναις ἐπικρατεῖ τῆς φαντασίας ἡ ἀναπτέρωσις καὶ τοῦ λόγου ἡ ἔξαρσις: ἐν ταύταις δεσπόζει τῆς ψυχῆς ἡ θυμηδία καὶ τῆς καρδίας ἡ βαθεῖα συντριβὴ καὶ ταπεινώσις. Ἐκεῖ ἐπιλάμπει ἡ δοξολογία: ἐνταῦθα ἡ εὐγνω-

» δωτῆρ κτλ. » — Λειτουργ. Μάρκου, ις'. « Πλήρης γάρ ἐστιν ὡς ἀληθῶς ὁ πρῶτανός καὶ ἡ γῆ τῆς ἀγίας σου δόξης κτλ. ».

μοσύνη. Συνέβη δὲ τὸ πρᾶγμα οὐχὶ εἰκῆ καὶ ὡς ἔτυχεν, ἀλλ' ἐκ τοῦ αὐτοῦ ψυχολογικοῦ λόγου, δι' ὃν καὶ ἐν τῷ ἐκκλησιαστικῷ πολιτεύματι καὶ ἐν τῇ χριστιανικῇ λατρείᾳ ἐκάτερος τῶν λαῶν τούτων τὸν ἰδιάζοντα τῷ ἑαυτοῦ χαρακτήρι τύπον ἐπέθηκεν. Ὡςτε ἐν τῇ στιγμῇ ταύτῃ τῆς θείας μυσταγωγίας ἡ μὲν ἐξύμνησις τῶν ἔργων τῆς θείας μεγαλειότητος καὶ ἡ δοξολογία προσῆκε τῇ ἰδιοφυίᾳ τῶν Ἑλλήνων, παρ' οἷς ἡ ἀναπτερωτικὴ φαντασία καὶ ὁ ἐποπτικὸς αὐτῶν νοῦς ἐν τοῖς μεγαλουργήμασι καὶ ἐτρέφοντο καὶ ἐτέρποντο. Ἡ δὲ ἐνδείξις καὶ διατρένωσις τῆς εὐγνωμοσύνης ἐπὶ τῇ ἀποδοχῇ τοῦ δώρου τῆς χάριτος ἴδιον ἦν τῇ φύσει τῶν Ῥωμαίων, ὧν ἡ πρακτικὴ διάνοια μόνον τοῖς ἤδη κεκτημένοις καὶ οὐχὶ τοῖς ἰνδαλματιζομένοις ἀγαθοῖς προσηλοῦτο καὶ ἐπανεπαύετο.

Μετὰ τὰς εἰρημένας εὐχὰς ἐπηκολούθει ἡ σπουδαιοτάτη τῆς ὅλης δραματικῆς παραστάσεως πράξις, ἐν ᾗ ὡς ἐν πυρῆνι καὶ κέντρῳ πάντα τὰ προηγούμενα καὶ τὰ ἐπόμενα τῆς ἱερᾶς μυσταγωγίας συνεπλέκοντο. Ἡ πράξις αὕτη ἦν ἡ τοῦ ἀγίου πνεύματος ἐπίκλησις, ὅπερ ὁ λειτουργῶν ἱερεὺς αἶρων ὑψοῦ τὰς χεῖρας ἐπεκαλεῖτο, ἵνα ἐπιφοιτῆσαν κατὰ ταύτην τὴν στιγμὴν ἀψηται τῶν προκειμένων δώρων, καὶ τῇ ἀγίᾳ αὐτοῦ ἐνεργείᾳ καὶ χάριτι μεταβάλλῃ ταῦτα ὑπερφυῶς εἰς σῶμα καὶ αἷμα Χριστοῦ. Ἐν τῇ ὥρᾳ ταύτῃ τὸ παριστάμενον πλῆθος ὄφειλε νὰ δεικνύῃ συντονωτέραν τὴν προσοχὴν καὶ τὴν εὐλάβειαν (1).

Ἀλλ' ἐνταῦθα, ἀνακόπτοντες μικρὸν τῆς ἀφηγήσεως τὸν εἰρημὸν, εὐκαιρὸν ἡγούμεθα ἵνα ἐξετάσωμεν διὰ βραχέων τὰ περὶ τῆς δογματικῆς διαφορᾶς, ἥτις ἐν τούτῳ τῆς ἱερᾶς μυσταγωγίας τῷ μέρει παλαιόθεν ἐπεκράτησε μεταξύ τῆς ἀνατολικῆς καὶ τῆς ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας.

(1) Χρυσόστ. περὶ τοῦ κοιμητηρίου καὶ τοῦ Σταυροῦ. τόμ. Β'. « Ἐπιφοιτῆσαι, ἄνθρωπε; ὅταν ἐστήκη πρὸ τῆς τραπέζης ὁ ἱερεὺς τὰς χεῖρας ἀνατείνων εἰς τὸν οὐρανόν, καλῶν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον τοῦ παραγενέσθαι καὶ ἀψασθαι τῶν προκειμένων, πολλῇ ἡσυχίᾳ, πολλῇ σιγῇ, ὅταν διδῶ τὴν χάριν τὸ πνεῦμα, ὅταν κατέλθῃ, ὅταν ἀψηται τῶν προκειμένων, ὅταν ἴδῃς τὸ πρόβατον ἐσφαγμένον καὶ ἀπρητισμένον, τότε θόρυβον, τότε ταραχὴν, τότε φιλονεικίαν, τότε λοιδορίας ἐπεισάγεις; ».

Ἡ παπικὴ ἐκκλησία δοξάζει ὅτι ἡ μεταβολὴ τοῦ ἄρτου καὶ τοῦ οἴνου εἰς σῶμα καὶ αἷμα Χριστοῦ γίνεται οὐχὶ διὰ τῆς ἐπικλήσεως τοῦ ἁγίου πνεύματος, ἀλλὰ διὰ τῶν κυριακῶν λογίων «τοῦτό ἐστι τὸ σῶμά μου» καὶ «τοῦτό ἐστι τὸ αἷμά μου». Ἡ δὲ ἀνατολικὴ ἐκκλησία τὸναντίον δογματίζει ὅτι ἡ μεταβολὴ τελεσιουργεῖται τῇ τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐπικλήσει καὶ οὐχὶ τῇ τῶν κυριακῶν ῥημάτων ἐκφωνήσει. Στηρίζει δὲ τὸ δόγμα τοῦτο ἐπὶ τῶν ἐξῆς. Ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, ὁ αὐτουργός καὶ ἀριστοτέχνης τοῦ μυστηρίου τούτου, ἱερούργησε τὴν πρώτην ἐκείνην ἱεουργίαν δι' εὐχαριστίας καὶ εὐλογίας καὶ ἐπικλήσεως τοῦ οὐρανοῦ αὐτοῦ Πατρός. Καὶ ἀφοῦ τοῦτο ἔπραξε, καὶ διὰ τῆς εὐλογίας μετέβαλε τὸν ἄρτον καὶ τὸν οἶνον εἰς σῶμα καὶ αἷμα αὐτοῦ, τότε διδούς ταῦτα τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς εἰς βρωσιν καὶ πόσιν εἶπε «φάγετε ἐξ αὐτοῦ πάντες, τοῦτό ἐστι τὸ σῶμά μου» καὶ «πίετε ἐξ αὐτοῦ πάντες, τοῦτό ἐστι τὸ αἷμά μου». Ὡστε τὰ ῥήματα ταῦτα, ὡς ἐναργέστατα δηλοῦνται ἐκ τῆς συνεχείας τοῦ λόγου τῶν ἱερῶν Εὐαγγελιστῶν, δὲν ἐρρέθησαν πρὸς ἱεουργίαν, ὡςπερ ἡ παπικὴ ἐκκλησία παρὰ τὴν γνώμην τῶν ἀρχαίων αὐτῆς διδασκάλων δοξάζει, ἀλλὰ μόνον πρὸς τὸ προσδιορίσαι καὶ σαφηνίσαι τὸ πρὸ μικροῦ ἤδη τελεσθὲν διὰ τῆς εὐλογίας μυστήριον, τὸ κρυπτόμενον ὑπὸ τὰ εἶδη τοῦ ἄρτου καὶ τοῦ οἴνου. Κατὰ ταύτην τοίνυν τὴν τῆς ἁγίας Γραφῆς σαφεστάτην διδασκαλίαν πάντες ἀνεξαιρέτως οἱ τῆς Ἐκκλησίας διδάσκαλοι, Ἕλληνες τε καὶ Λατῖνοι ⁽¹⁾, ἀπὸ τῶν ἀποστολικῶν ἤδη χρόνων καὶ ἐφεξῆς, ἐπίστευον καὶ ἐδίδασκον ὅτι ἡ τῆς μεταβολῆς ὑπερφυῆς ἐνέργεια ἐν τῇ ἱερᾷ μυσταγωγίᾳ ἐτελεῖτο διὰ τῆς εὐλογίας καὶ τῆς ἐπικλήσεως τοῦ ἁγίου πνεύματος, καὶ οὐχὶ διὰ τῶν κυριακῶν λογίων. Ἡ δὲ Ἐκκλησία μιμουμένη τὸ τοῦ Κυρίου παράδειγμα, καὶ στηρίζουσα τὴν τοῦ μυστηρίου τούτου τελεσιουργίαν ἐπὶ τῆς

καὶ ἐπὶ τῆς

(1) Τὰς περὶ τοῦ ζητήματος τούτου γνώμας τῶν Πατέρων καὶ διδασκάλων τῆς ἀνατολικῆς καὶ δυτικῆς ἐκκλησίας, ἐν πλάτει κατειλεγμένας, ὄρα παρ' Εὐστρατίῳ Ἀργέντῃ, ἐν τῷ «κατὰ ἀζύμων» ἐμβριθεστάτῳ αὐτοῦ Συντάγματι. σελ. 80. ἔκδ. Ναυπλίου.

πράξεως αὐτοῦ τοῦ Κυρίου, ὅστις μετὰ τὴν ὑπουργίαν τοῦ ἱεροτάτου ἐκείνου μυστηρίου προσετάξατο εἰπὼν «τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν» ἐθέσπισεν ἵνα οἱ ἱερεῖς ἱεουργῶσι τὸν ἄρτον καὶ τὸν οἶνον τοῦ κυριακοῦ δείπνου δι' εὐχαριστίας καὶ εὐλογίας καὶ ἐπικλήσεως, ἀλλ' οὐχὶ διὰ τῶν ῥημάτων «τοῦτό ἐστι τὸ σῶμά μου κτλ». Ταῦτα δὲ τὰ κυριακὰ λόγια ὀφείλει νὰ προσφέρῃ ὁ λειτουργῶν ἱερεὺς οὐχὶ πρὸς τὸ ἱεουργῆσαι, ἀλλ' ἔνθεν μὲν πρὸς τὸ δεῖξαι ὅτι σκοπεῖ νὰ ἐκτελέσῃ ἐκεῖνο, ὅπερ ἐποίησεν ὁ Χριστός· ἔνθεν δὲ πρὸς τὸ ἐξηγήσαι τοῖς μεταλαμβάνουσι τὸ διδόμενον αὐτοῖς, καθάπερ καὶ ὁ Χριστός ἐξήγησεν αὐτὸ τοῖς Ἀποστόλοις διὰ τῶν περὶ ὧν ὁ λόγος λέξεων.

Ἄλλως τε δὲ ἡ τῶν ἀνατολικῶν ἐκκλησιῶν διδασκαλία περὶ τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπικλήσεως καὶ ἐπιφοιτήσεως ἐπὶ τὰ προκείμενα τῆς θείας εὐχαριστίας δῶρα πηγάζει φυσικῶς ἐκ τῆς καθόλου πλοκῆς καὶ θεωρίας τῶν προηγηθεισῶν εὐχῶν, καθ' ἃς πρῶτον μὲν τὰ θαυμαστά τοῦ Θεοῦ (Πατρός) ἔργα, ὡς συντελεστικὰ τῆς θείας ἀπολυτρώσεως, ἐπαριθμοῦνται καὶ γεραίρονται· ἔπειτα δὲ ἀκολουθεῖ ὁ τῶν τιμίων δώρων ἁγιασμός, ὡς πράξις αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ. Ἐπομένως τὸ κατὰ ταύτην τὴν στιγμὴν ἐπικαλεῖσθαι τὴν παρουσίαν καὶ ἐνέργειαν τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ὅπερ ὡς τελειοποιὸν καὶ ζωοποιὸν παρέχει διηνεκῶς καὶ ἀενάως τοῖς ἀξίοις τὴν χάριν, τὴν δαψιλευθεῖσαν ἅπαξ διὰ τῆς ἐπὶ τοῦ σταυροῦ θυσίας, εἶναι ὀρθότατον καὶ δογματικῶς ἀναπόφευκτον· διότι τὸ τῆς ἀναιμάκτου θυσίας μυστήριον ἔργον εἶναι τῆς ὅλης τριςυποστάτου Θεότητος, καὶ κατ' ἀνάγκην σὺν τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ πρέπει νὰ παριστῆται ἐνεργὸν καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Τούτων οὕτως ἐχόντων, ἐπειδὴ τὸ ἅγιον Πνεῦμα εἶναι ἡ ζωοπάροχος πηγὴ πάσης ἀληθείας καὶ χάριτος καὶ ἁγιασμοῦ κατὰ τε τὴν τῶν ἁγίων Γραφῶν διδασκαλίαν καὶ τὴν ἱερὰν παράδοσιν, διὰ τοῦτο ἡ ἐπικλήσις αὐτοῦ ἐν τῇ μεταβολῇ τοῦ ἄρτου καὶ τοῦ οἴνου εἰς σῶμα καὶ αἷμα Χριστοῦ εἶναι καὶ εὐλογος καὶ σύμφωνος πρὸς τὸ ὑγιὲς καὶ ὀρθὸν φρόνημα τῆς Ἐκκλησίας. Κατὰ τοῦτον λοιπὸν τὸν λόγον οὐ μόνον πᾶσαι καθόλου τῶν ἀνατολικῶν ἐκκλησιῶν αἱ ἀρχαῖαι λειτουργίαι περιέχουσι τὴν τοῦ ἁγίου Πνεύ-

μαρτύριον ἐπίκλησιν (1), ἀλλὰ καὶ αἱ παλαιότεραι τῶν Ἑσπερίων (2), καὶ αὐτῆς ἐτι τῆς ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας (3).

Τούτων οὕτως ἐχόντων, αἰτίποτε ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ σταθερῶς ἐπιστεύετο ὅτι τὰ προκείμενα τῆς εὐχαριστίας δῶρα πρὸ τῆς εὐλογίας καὶ ἐπικλήσεως ἦσαν ἀπλοῦς ἄρτος καὶ οἶνος, μετὰ δὲ

(1) Διαταγ. τῶν ἁγ. Ἀποστ. 18. α. . . Καὶ ἀξιουμέν σε, ὅπως εὐμενῶς ἐπιβλέψῃς ἐπὶ τὰ προκείμενα δῶρα ταῦτα ἐνώπιόν σου, σὺ ὁ ἀνεκδοκὸς Θεός, καὶ εὐδοκήσῃς ἐπ' αὐτοῖς εἰς τιμὴν τοῦ Χριστοῦ σου, καὶ καταπέμψῃς τὸ ἅγιόν σου πνεῦμα ἐπὶ τὴν οὐσίαν ταύτην. . . , ὅπως ἀποφῆνῃ τὸν ἄρτον τοῦτον σῶμα τοῦ Χριστοῦ σου, καὶ τὸ ποτήριον τοῦτο αἷμα τοῦ Χριστοῦ σου, κτλ.» — Κύριλλ. Ἱεροσ. Κατήχ. μυστ. Ε', ες. «Ἐἶτα ἀγιάσαντες αὐτοὺς διὰ τῶν πνευματικῶν τούτων ὕμνων, παρακαλοῦμεν τὸν φιλόθεον Θεὸν τὸ ἅγιον πνεῦμα ἐξαποστείλαι ἐπὶ τὰ προκείμενα, ἵνα ποιήσῃ τὸν μὲν ἄρτον σῶμα Χριστοῦ, τὸν δὲ οἶνον αἷμα Χριστοῦ, κτλ.» — Λειτουργ. Ἰακώβ. 16'. «Αὐτὸ τὸ πνεῦμά σου πρὸ πάντων ἀποπέμψον, Δέσποτα, ἐφ' ἡμᾶς καὶ ἐπὶ τὰ προκείμενα ἅγια δῶρα ταῦτα, ἵνα ἐπιφοιτήσῃς τῇ ἀγίᾳ καὶ ἀγαθῇ καὶ ἐνδόξῃ αὐτοῦ παρουσίᾳ ἀγίασῃ καὶ ποιήσῃ τὸν μὲν ἄρτον τοῦτον σῶμα ἅγιον τοῦ Χριστοῦ σου καὶ τὸ ποτήριον τοῦτο, αἷμα τιμιον τοῦ Χριστοῦ σου.» — Λειτουργ. Μάρκου. α. . . ἐξαπόστειλον . . . ἐφ' ἡμᾶς καὶ ἐπὶ τοὺς ἄρτους τοὺς τοὺς, καὶ ἐπὶ τὰ ποτήρια ταῦτα, τὸ πνεῦμά σου τὸ ἅγιον, ἵνα ἐκτίμῃς ἀγίασῃ καὶ τελειώσῃ, ὡς παντοδύναμος Θεός, καὶ ποιήσῃ, κτλ.»

(2) Missale Gothicum. «Descendat, Domine, in his sacrificiis tua benedictionis coaeternus et cooperator Paraclitus Spiritus, aut oblationem, quam tibi de tua terra fructificante porrigimus, te sanctificante sumamus. . . Te oramus, ut hoc sacrificium tua benedictione benedicas et Spiritus Sancti tui rore perfundas, sicut sit omnibus legitima Eucharistia.» — Ὁ αὐτὸς τύπος τῆς τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐπικλήσεως ἐπαναλαμβάνεται ἐν μὲν τῇ Μοσαραβικῇ λειτουργίᾳ πεντάκις, ἐν δὲ τῇ ἀρχαίᾳ γαλλικανικῇ (Missale Gallicano) πολλάκις. Πρὸς τούτοις καὶ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ καὶ νεωτέρᾳ τοῦ ἱεροῦ Ἀμβροσίου λειτουργίᾳ τὰ τῆς ἐπικλήσεως ῥήματα ἔχουσιν ὡς ἑξῆς: «Sacramentum ineffabile gratiae divinae per infusionem Sp. S. fit corpus et sanguis Jesu Christi.»

(3) Παρβλ. Bona, Ker. lit. lib. II. c. 13. καὶ Martene, de ant. eccl. rit. lib. I. c. 4. art. 7.

τὴν εὐλογίαν καὶ ἐπίκλησιν τοῦ ἁγίου Πνεύματος μετεβάλλοντο ὑπερφυῶς εἰς σῶμα καὶ αἷμα Χριστοῦ (1).

III.

Τὰ μετὰ τὴν τῶν τιμιῶν δῶρων εὐλογία μὲχρι τέλους τῆς τῶν πιστῶν λειτουργίας.

Ἡ ἱερὰ μυσταγωγία ἐν τῇ κεφαλαιωδεστάτῃ δογματικῇ αὐτῆς ἐκδοχῇ νοητέα ὡς θυσία προσαγομένη τῷ Θεῷ, καὶ θυομένη εἰς δόξαν μὲν αὐτοῦ, εἰς ἀνάμνησιν δὲ τῆς θυσίας τοῦ Χριστοῦ, εἰς τιμὴν τῶν ἁγίων καὶ εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν ζώντων τε καὶ τεθνεώτων. Κατὰ ταύτην τοίνυν αὐτῆς τὴν ἔννοιαν πάντῃ προσηκόντως ἐν αὐτῇ τῇ σπουδαιοτάτῃ τῆς ἱερᾶς μυσταγωγίας στιγμῇ ἐθεσπίσθη, ἵνα ἀναπέμπωνται εὐχαὶ καὶ δεήσεις ὑπὲρ τῆς καθόλου Ἐκκλησίας τῆς ἀπὸ περάτων ἕως περάτων τῆς οἰκουμένης καὶ τῶν διακονούντων ἐν αὐτῇ (2), ὑπὲρ εἰρήνης τοῦ κόσμου, ὑπὲρ βασιλέων, στρατιωτῶν καὶ συμμάχων (3), ὑπὲρ τῶν ἐν ὁδοιπορίαις, ἀσθενείαις, ἐξορίαις καὶ διωγμοῖς διατελούντων, ὑπὲρ τῶν ἀπίστων, τῶν ἐν μετανοίᾳ, τῶν κατηχομένων, τῶν νεοφύτων, καὶ ὑπὲρ πάσης ἐν γένει τάξεως καὶ καταστάσεως ἀνθρώπων (4).

(1) Θεοδώρ. περὶ Τριάδ. διάλ. 6', τόμ. Ε'. «Τί καλεῖς τὸ προσφερθέν δῶρον πρὸ τῆς ἱερατικῆς ἐπικλήσεως; . . . τὴν ἐκ τοιῶνδε σπερμάτων τροφήν. . . Μετὰ δὲ γε τὸν ἀγιασμόν πῶς ταῦτα προσαγορεύεις; » σῶμα Χριστοῦ καὶ αἷμα Χριστοῦ».

(2) Χρυσόστ. εἰς τὰς Πράξ. ὁμ. 15'. «Ἀναγκαῖαι αἱ εὐχαὶ ἐνταῦθα γίνονται ὑπὲρ τῆς οἰκουμένης, ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας τῆς ἐπὶ περάτων» — Ὁ αὐτὸς εἰς τὴν Β'. πρὸς Κορινθ. ὁμ. 6'. «ὑπὲρ ἐπισκόπων, ὑπὲρ πρεσβυτέρων, κτλ.»

(3) Χρυσόστ. αὐτόθι. «ὑπὲρ βασιλέων, ὑπὲρ κρατούντων, ὑπὲρ γῆς καὶ θαλάσσης, ὑπὲρ ἀέρων, ὑπὲρ τῆς οἰκουμένης ἀπάσης». — Κύριλλ. Ἱεροσολ. κατήχ. μυστ. Ε', 6'. «Μετὰ τὸ ἀπαρτισθῆναι τὴν πνευματικὴν θυσίαν, τὴν ἀνάμακτον λατρείαν, ἐπὶ τῆς οὐσίας ἐκείνης τοῦ ἱλασμοῦ, παρακαλοῦμεν τὸν Θεὸν ὑπὲρ κοινῆς τῶν ἐκκλησιῶν εἰρήνης, ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου εὐσταθείας, ὑπὲρ βασιλέων, ὑπὲρ στρατιωτῶν καὶ συμμάχων».

(4) Διαταγ. τῶν ἁγ. Ἀποστ. 15'. «ὑπὲρ τοῦ λαοῦ τούτου, ἵνα ἀνα-

Μετὰ δὲ τὴν ὑπὲρ τῶν ζώντων δέησιν ἐπηκολούθει ἡ ὑπὲρ τῶν κεκοιμημένων, εἰς δύο συνήθως τάξεις διαιρουμένων, ὧν ἡ μὲν περιελάμβανε γενικῶς πάντας τοὺς ἀπ' αἰῶνος εὐαρεστήσαντας τῷ θεῷ⁽¹⁾, ἡ δὲ εἰδικῶς καὶ ὠρισμένως τοὺς ἐν τοῖς ἱεροῖς διπτύχοις καταγεγραμμένους⁽²⁾. Εὐθύς μετὰ τὰς εἰρημένας δεήσεις ἀνεγινώσκετο ἡ κυριακὴ προσευχή⁽³⁾, εἰ καὶ αἱ διάφοροι

»δείξῃς αὐτὸν εἰς ἔπαινον τοῦ Χριστοῦ σου βασιλείου ἱεράτευμα... ὑπὲρ τῶν ἐν παρθενίᾳ καὶ ἀγνείᾳ, ὑπὲρ τῶν χηρῶν... ὑπὲρ τῶν ἐν σεμνοῖς ἐγάμοις καὶ τεκνογονίαις, ὑπὲρ τῶν νηπίων τοῦ λαοῦ σου... ὑπὲρ τῆς ἐπόλεως ταύτης καὶ τῶν ἐνοικούντων, ὑπὲρ τῶν ἐν ἀρρώσταις, ὑπὲρ τῶν ἐν πικρᾷ δουλείᾳ, ὑπὲρ τῶν ἐν ἐξορίαις, ὑπὲρ τῶν ἐν δημεύσει, ὑπὲρ πλεόντων καὶ ὀδοιπορούντων... ὑπὲρ τῶν μισούντων ἡμᾶς καὶ βδελύσσοντων ἡμᾶς διὰ τὸ ὄνομά σου, ὑπὲρ τῶν ἐξω ὄντων καὶ πεπλανημένων... ὑπὲρ τῶν κατηχουμένων τῆς ἐκκλησίας, ὑπὲρ τῶν χειμαζομένων ὑπὸ τοῦ ἀλλοτρίου, ὑπὲρ τῶν ἐν μετανοίᾳ... ὑπὲρ τῆς εὐκρασίας τοῦ ἀέρος καὶ τῆς εὐπορίας τῶν καρπῶν... ὑπὲρ τῶν δι' εὐλογον αἰτίαν ἀπόντων».

(1) Αὐτόθι: «Ἔτι προσφέρομέν σοι καὶ ὑπὲρ πάντων τῶν ἀπ' αἰῶνος εὐαρεστησάντων σοι ἀγίων, πατριαρχῶν, προφητῶν, δικαίων, ἀποστόλων, μαρτύρων, ὁμολογητῶν, ἐπισκόπων, πρεσβυτέρων, διακόνων, ὑποδιακόνων, ἀναγνωστῶν, ψαλτῶν, παρθένων, χηρῶν, λαϊκῶν καὶ πάντων, ὧν αὐτὸς ἐπίστασαι τὰ ὀνόματα». — Κύριλλ. Ἱεροσολ. κατήχ. μυστ. Ε', 0'. «Ἐἴτα μνημονεύομεν καὶ τῶν προκεκοιμημένων, πρῶτον πατριαρχῶν, προφητῶν, ἀποστόλων, μαρτύρων... εἴτα καὶ ὑπὲρ τῶν προκεκοιμημένων ἀγίων πατέρων καὶ ἐπισκόπων καὶ πάντων ἀπλῶς τῶν ἐν ἡμῖν προκεκοιμημένων».

(2) Διονυσ. Ἀρσ. παγ. περὶ ἐκκλ. ἱερ. κεφ. Γ'. «Τῶν ἱερῶν πτυχῶν ἡ μετὰ τὴν εἰρήνην ἀνάρρησις ἀνακηρύττει τοὺς ὁσίως βεβιωκότας, καὶ πρὸς ἐναρέτου ζωῆς τελείωσιν ἀμεταστάτως ἀφικομένους· ἡμᾶς μὲν ἐπὶ τὴν δι' ὁμοιότητος αὐτῶν μακαριστὴν ἔξιν καὶ θεοειδῆ λῆξιν προτρέπουσα καὶ χειραγωγούσα, τοὺς δὲ ὡς ζῶντας ἀνακηρύττουσα, καὶ, ὡς ἡ θεολογία φησὶν, οὐ νεκρωθέντας, ἀλλ' εἰς θειοτάτην ζωὴν ἐκ θανάτου μεταφοιτήσαντας».

(3) Κύριλλ. Ἱεροσολ. κατήχ. μυστ. Ε', 6'. «Ἐἴτα μετὰ ταῦτα τὴν εὐχὴν λέγομεν ἐκείνην, ἣν ὁ Σωτὴρ παρέδωκε τοῖς οἰκέλοις αὐτοῦ μαθηταῖς, μετὰ καθαρᾶς συνειδήσεως πατέρα ἐπιγραφόμενοι τὸν θεόν, καὶ λέγοντες: «Πάτερ ἡμῶν κτλ.» — August. serm. 227. «Post

λειτουργίαι τῶν τε ἀνατολικῶν καὶ τῶν ἐσπερίων ἐκκλησιῶν διαφοροῦν αὐτῇ προσδιορίζουσι θέσιν, ἐξαιρεθείσης μόνης τῆς ἐν ταῖς τῶν Ἀποστόλων διαταγαῖς, ἐν ἧ παραλείπεται ὅλως.

Μετὰ τοῦτο ὁ διάκονος ἔλεγε «πρόσχωμεν»· ὁ δὲ ἐπίσκοπος ἢ ὁ ἱερεὺς, καλῶν τὸ τῶν πιστῶν πλήρωμα εἰς μετάληψιν τῶν δώρων τῆς εὐχαριστίας, προσεφώνει «τὰ ἅγια τοῖς ἁγίοις»⁽¹⁾. Ὁ δὲ λαὸς ἀνέκραζεν «Εἰς ἅγιος, εἰς Κύριος, εἰς Ἰησοῦς Χριστὸς, νεὶς δόξαν Θεοῦ Πατρὸς, εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας»⁽²⁾. Μεθ' οὗ ἐπηκολούθει ἡ μεγάλη καλουμένη δοξολογία⁽³⁾. Τούτων οὕτω τελεσθέντων, ἀπεκαλύπτετο ὁ ἅγιος ἄρτος, καὶ κατετέμενετο κατ' ἔθος ἄρχαιον εἰς τεμάχια (κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ Κυρίου, καὶ εἰς σύμβολον τοῦ πάθους καὶ τῆς σταυρώσεως)⁽⁴⁾, τέσσαρα

»sanctificationem sacrificii Dei, quia nos ipsos voluit esse sacrificium suum... dicimus orationem dominicam». — Greg. M. epist. IX, 12. «Orationem dominicam idcirco mox post precem dicimus, quia mos apostolorum fuit, ut ad ipsam solummodo orationem oblationis hostiam consecrarent».

(1) Διαταγ. τῶν ἀγ. Ἀποστ. Η'. ιη'. — Κύριλλ. Ἱεροσ. κατήχ. μυστ. Ε', 6'. «Μετὰ ταῦτα λέγει ὁ ἱερεὺς: τὰ ἅγια τοῖς ἁγίοις· ἅγια τὰ προκεκοιμημένα, ἐπιφοίτησιν δεξάμενα ἁγίου πνεύματος· ἅγιοι καὶ ὑμεῖς, πνεύματος ἁγίου καταξιοθέντες». — Χρυσ. ὁμ. ιζ'. εἰς τὴν πρὸς Ἑβρ. «Ὅταν εἴπῃ «τὰ ἅγια τοῖς ἁγίοις» τοῦτο λέγει· εἴ τις οὐκ ἔστιν ἅγιος, μὴ προσίτω. Οὐχ ἀπλῶς φησιν, ἁμαρτημάτων καθαρὸς, ἀλλ' ἅγιος... Ὁ δὲ βούλομαι μόνον, φησὶ, βορβοροῦ ἀπηλλάχθαι ὑμᾶς, ἀλλὰ καὶ λευκοὺς εἶναι, καὶ ὠραίους».

(2) Διαταγ. τῶν ἀγ. Ἀποστ. ἐνθ. ἀνωτ.

(3) Αὐτόθι. «Δόξα ἐν ὑψίστοις θεῷ καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη, ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία. Ὡσαννὰ τῷ υἱῷ Δαβὶδ, εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι κυρίου, θεὸς κύριος καὶ ἐπεφάνη ἡμῖν. Ὡσαννὰ ἐν τοῖς ὑψίστοις». — Χρυσ. εἰς τὴν πρὸς Κολοσσ. ὁμιλ. γ'. «Εὐχαριστοῦντες λέγομεν, δόξα ἐν ὑψίστοις θεῷ καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη, ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία».

(4) Χρυσ. εἰς τὴν Α'. πρὸς Κορ. ὁμ. κδ'. «Διὰ τί ὁ προσέθηκεν, «τὸ κλῶμεν; τοῦτο γὰρ ἐπὶ μὲν εὐχαριστίας ἐστὶν ἰδεῖν γινόμενον· ἐπὶ δὲ τοῦ σταυροῦ οὐκέτι, ἀλλὰ καὶ τὸναντίον τούτου· ὅστω γὰρ αὐτοῦ, φησὶν, οὐ συντριβήσεται· ἀλλ' ὅπερ οὐκ ἔπαθεν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ, τοῦτο πᾶσχει ἐπὶ τῆς προσφορᾶς διὰ σὲ, καὶ ἀνέχεται διακλῶμενος, ἵνα πάντας ἐμπλήσῃ».

μὲν παρ' Ἑλλήσιν, τρία δὲ παρὰ Λατίνοις, καὶ ἑννέα παρ' Ἰσπανοῖς κατὰ τὴν Μοσαραβικὴν λειτουργίαν. Ταῦτα δὲ πάλιν τὰ τεμάχια κατεμελίζοντο εἰς μοίρας πλείονας ἀναλόγους τοῦ πλήθους τῶν εἰς μετάληψιν προετοιμαζομένων (1).

Ἐν τῷ Προσερχομένῳ τῶν πιστῶν εἰς τὴν τῶν ἀχράντων μυστηρίων μετάληψιν, ἐψάλλοντο ὑπὸ τοῦ χοροῦ διάφοροι τοῦ Δαβὶδ ψαλμοί. Ἰδιούτοι δ' ἦσαν κατὰ μὲν τὰς τῶν Ἀποστόλων διαταγὰς (Ἐφ', 13.) ὁ λδ', κατὰ δὲ τὴν λειτουργίαν τῆς ἐν Παλαιστίνῃ ἐκκλησίας τοῦ αὐτοῦ ψαλμοῦ ὁ θ' στίχος (2), καὶ κατ' ἄλλους ἄλλοι (3). Καὶ τῆς προσπελάσεως δ' αὐτῆς ὁ τρόπος ἔπρεπε νὰ γίνηται οὐχὶ ἀπλῶς καὶ ὡς ἔτυχεν, ἀλλ' ἐν τάξει τῇ προσηκούσῃ, ἵνα τηρῆται ἡ ἀπαιτούμενη εὐκοσμία καὶ ἡσυχία, ὡς ἤρμοζεν ἐν τοιαύτῃ στιγμῇ. Καὶ δὴ πάντες ὁμοῦ καὶ ἕκαστος ἰδίᾳ ὤφειλον εὐλαβῶς νὰ προσέρχωνται καὶ εὐσχήμως (4), τῶν μὲν κληρικῶν κατὰ τὸν τοῦ ἀξιώματος βαθμὸν ἡγουμένων, τῶν δὲ λαϊκῶν κατὰ

(1) Κλήμ. Ἀλεξ. Στρωμ. βιβλ. Α'. εἴη καὶ τὴν εὐχαριστίαν τινὲς διανείμαντες, ὡς ἔθος, αὐτῶν δὲ ἕκαστον τοῦ λαβεῖν τὴν μοῖραν ἐπιτρέπουσιν». — Διονύσιος. Ἀρσ. περὶ ἐκκλ. ἱεραρχ. κεφ. Γ'. «Τὸν ἐγκυκαλυμμένον καὶ ἀδιαίρετον ἄρτον ἀνακαλύψας, καὶ εἰς πολλὰ διελθὼν, καὶ τὸ ἐνιαῖον τοῦ ποτηρίου πᾶσι καταμερίσας, συμβολικῶς τὴν ἐνότητά τα πληθύνει καὶ διανέμει, παναγεστάτην ἐν τούτοις ἱερουργίαν τελῶν».

(2) «Γεύσαθε καὶ ἴδετε ὅτι χρηστὸς ὁ Κύριος». Παρβλ. Κυρίλλ. Ἱεροσ. κατήχ. μυστ. Ε', 20.

(3) Οὕτω λ. γ. καθ' Ἱερώνυμον (cp. 74 ad Lucin.) ἠγαπήσατο τοῦ λδ' ψαλμοῦ ὁ πρῶτος στίχος «Ἐξηρεύξατο ἡ καρδία μου λόγον ἀγαθόν». Καὶ ἡ Μοσαβικὴ δὲ λειτουργία τὸν στίχον τοῦτον περιέχει.

(4) Κυρίλλ. Ἱεροσ. ἐνθ. ἀνωτ. «Προσιῶν μὴ τεταμένοις τοῖς τῶν χειρῶν καρποῖς προσέρχου, μηδὲ διηρημένοις τοῖς δακτύλοις, ἀλλὰ τὴν ἀριστερὰν θρόνον ποιήσας τῇ δεξιᾷ, ὡς μελλούσῃ βασιλεῖα ὑποδέχεσθαι, καὶ καλάνας τὴν παλάμην δεῖχου τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ... προσέχων μὴ παρακολλήσης τι ἐκ τούτου αὐτοῦ. Ἐἵτα προσέρχου καὶ τῷ ποτηρίῳ τοῦ αἵματος, μὴ ἀνατείνων τὰς χεῖρας, ἀλλὰ κύπτων καὶ τρόπῳ προσκυνήσεως καὶ σεβάσματος λέγων τὸ Ἀμήν. Ἔτι δὲ τῆς νοτίδος ἐνούσης ταῖς χεῖρας σου, χερσὶν ἐπαφώμενος καὶ ὀφθαλμοῦς καὶ μέτωπον καὶ τὰ λοιπὰ ἀγίαζε αἰσθητήρια».

τὴν τῆς ἡλικίας κλίμακα ἐπομένων (1). Ἡ δὲ μετάδοσις τῆς εὐχαριστίας ἔπρεπε νὰ γίνηται διὰ τῶν ἱερέων, καὶ οὐδενὶ τῶν λαϊκῶν συνεχωρεῖτο, παρόντος ἐπισκόπου ἢ πρεσβυτέρου ἢ διακόνου, νὰ μεταλαμβάνῃ ὁ ἴδιος (2). Καὶ οἱ μὲν ἱερεῖς ἐκοινωνοῦν ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ βήματος, οἱ δὲ κληρικοὶ ἔξωθεν αὐτοῦ ἐν τῷ χορῷ, οἱ δὲ λαϊκοὶ ἐκτὸς τοῦ χοροῦ (3). Ἐκάστῳ τῶν μεταλαμβανόντων ὁ ἐπίσκοπος ἢ ὁ πρεσβύτερος, ἐν ἀνάγκῃ δὲ καὶ ὁ διάκονος (4), παρέχων τὸν ἅγιον ἄρτον ἔλεγε «σῶμα Χριστοῦ (5)»· ὁ δὲ μεταλαμβάνων ὁμολογῶν τοῦτο καὶ ἐπιβεβαιούμενος ἀπὸ πάντων «ἀμήν»· ὁμοίως καὶ ὁ διάκονος προσφέρων τὸ ἅγιον ποτήριον προσεπέλεγεν «Αἷμα Χριστοῦ, ποτήριον ζωῆς (6)»· ὁ δὲ κοινωνῶν «Ἀμήν».

Μετὰ ταῦτα ἀνεγινώσκοντο εὐχαριστήριοι πρὸς τὸν θεὸν εὐχαί

(1) Διαταγ. τῶν ἀγ. Ἀποστ. Ἡ', ιγ'. «Μεταλαμβάνέτω ὁ ἐπίσκοπος, ἔπειτα οἱ πρεσβύτεροι, καὶ οἱ διάκονοι, καὶ ὑποδιάκονοι, καὶ οἱ ἀναγνώσταται, καὶ οἱ ψάλται, καὶ οἱ ἀσκηταὶ καὶ ἐν ταῖς γυναῖξιν αἱ διακόνισσαι καὶ αἱ παρθέναι καὶ αἱ χῆραι (Β', νζ'. «αἱ γυναῖκες κατακεκαλυμμέναι τὴν κεφαλὴν, ὡς ἀρμόζει γυναικῶν τάξει, προσερχέσθωσαν), εἴτα τὰ παιδία, καὶ τότε πᾶς ὁ λαὸς κατὰ τάξιν μετὰ αἰδοῦς καὶ εὐλαβείας ἄνευ θορύβου (Β', νζ'. «ὡς βραχιλέως προσερχόμενοι σώματι»)».

(2) Τῆς ἐν Τρούλλ. Συνόδ. καν. νη'. «Μηδεὶς τῶν ἐν λαϊκοῖς τεταγμένων ἑαυτῷ τῶν θείων μυστηρίων μεταδιδότω, παρόντος ἐπισκόπου, ἢ πρεσβυτέρου, ἢ διακόνου».

(3) Concil. Tolet. IV. c. 17. «Sacerdos et Levita ante altare communicent, in choro clerus, extra chorum populi». — παρβλ. καὶ Concil. Bracar. I c. 31.

(4) Statut. eccl. ant. c. 38. «Diaconus, praesente presbytero, neucharistiam corporis Christi populo, si necessitas cogat, jussus veroget».

(5) Ἐν τῇ τῆς Ῥώμης ἐκκλησίᾳ ἐπὶ Γρηγορίου Α', τοῦ ἱερέως τὰ βήματα ἐν τῇ προσφορᾷ τοῦ ἁγίου ἄρτου εἶχον ὡς ἑξῆς· «Corpus Domini nostri Jesu Christi cum panem tuam». Ὁρα Joann. Diacon. Vita Greg. h. II. c. 41.

(6) Λειτουργ. τοῦ Ἀποστ. ἄρκου κεφ. Κ'. «Ὁ ἱερεὺς ὅταν μεταδίδῃ τὸν κλῆρον, λέγει «σῶμα ἅγιον». Καὶ εἰς τὸ ποτήριον λέγει· «Αἷμα ἀίμιον τοῦ κυρίου καὶ θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν».

ὑπὸ τοῦ διακόνου (1) καὶ τοῦ ἐπίσκοπου (2). Τὸ δὲ ἐξέρχεται τοῦ νόμου πρὸ τῆς συμπληρώσεως τῶν εὐχῶν τούτων, δι' ὧν συνεπληροῦτο καὶ ἡ ἱερὰ μυσταγωγία, κατεκρίνετο σφόδρα (3). Τῶν εὐχῶν τούτων ἀναγνωσθεισῶν, ὁ διάκονος ἔλεγε «Τῷ θεῷ διὰ τοῦ Ἰησοῦ κλίνατε καὶ εὐλογεῖσθε», ὁ δὲ ἐπίσκοπος ἤρχετο καὶ

καὶ ἡ συνάξις αὐτῶν ἡ

(1) Διαταγ. τῶν ἀγ. Ἀποστ. Η', κ'. «Καὶ ὁ διάκονος λεγέτω, παυσάμενου τοῦ ψάλλοντος· Μεταλαβόντες τοῦ τιμίου σώματος καὶ τοῦ τιμίου αἵματος τοῦ Χριστοῦ, εὐχαριστήσωμεν τῷ καταξιώσαντι ἡμᾶς ἐμεταλαβεῖν τῶν ἁγίων αὐτοῦ μυστηρίων, καὶ παρακαλέσωμεν μὴ εἰς κέρμα, ἀλλὰ εἰς σωτηρίαν ἡμῖν γενέσθαι, εἰς ὠφέλειαν ψυχῆς καὶ σώματος, εἰς φυλακὴν εὐσεβείας, εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν, εἰς ζωὴν τοῦ μέλλοντος αἰῶνος».

(2) Αὐτόθι· «Καὶ ὁ ἐπίσκοπος εὐχαριστεῖτω... Δέσποτα ὁ θεὸς ὁ παντοκράτωρ ὁ πατὴρ τοῦ Χριστοῦ σου... εὐχαριστοῦμέν σοι ὅτι κατηξίωσας ἡμᾶς μεταλαβεῖν τῶν ἁγίων σου μυστηρίων... ὁ χωρίσας ἡμᾶς ἀπὸ τῆς τῶν ἀσεβῶν κοινωνίας, ἔνωσον ἡμᾶς μετὰ τῶν καθωσιωμένων σοι, ἐστήριξον ἐν τῇ ἀληθείᾳ τῇ τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐπιφοιτήσει... τοὺς εἰρηεῖς ἀμώμους διαφύλαξον ἐν τῇ λατρείᾳ σου, τοὺς βασιλεῖς διατήρησον ἐν εἰρήνῃ, τοὺς ἄρχοντας ἐν δικαιοσύνῃ... τὸν λαόν σου ἁγιάσον... ἐπὶ τὰ νήπια ἄδρυνον, τοὺς νεωτελεῖς βεβαίωσον· τοὺς ἐν κατηχήσει παιδεύσον καὶ τῆς μυστικῆς ἀξίους ἀνάδειξον· καὶ πάντα ἡμᾶς ἐπισυνάγαγε εἰς τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν».

(3) Χρυσοστ. ὁμιλ. πρὸς τοὺς ἀπολιμπαν. τῶν θείων συνάξεων. τόμ. Β'. «Τί ποιεῖς ἄνθρωπε; τοῦ Χριστοῦ παρόντος, τῶν ἀγγέλων παρεστώτων, τῆς φρικτῆς ταύτης τραπέζης προκειμένης, τῶν ἀδελφῶν σου μυσταγωγουμένων ἔτι, αὐτὸς καταλιπὼν ἀποπηδᾷ; καὶ ἐπὶ δεῖπνον μὲν εἰ κληθῆς, κἂν πρότερον κορεσθῆς, οὐ τολμᾷς, τῶν ἄλλων ἀνακειμένων, ἀναχωρῆσαι πρὸ τῶν φίλων αὐτότε. Ἐνταῦθα δὲ τῶν φρικτῶν τοῦ Χριστοῦ μυστηρίων ἐπιτελουμένων, τῆς ἱερᾶς τελετῆς συνεστῶσης ἔτι, ἠκαταλιμπάνεις ἐν μέσῳ πάντα καὶ ἀναχωρεῖς. Καὶ ποῦ ταῦτα συγγνώμης ἀξία; ποίας δὲ ἀπολογίας; βούλεσθε εἶπω, τίνος ἔργον ποιῶσιν ὑμεῖς πρὸ τῆς συμπληρώσεως ἀναχωροῦντες, καὶ τὰς εὐχαριστηρίους ὡδὰς οὐκ ἐπιφέροντες τῷ τέλει τῆς τραπέζης;... Ὅτε ἐκοινωνήσε τὸ ἔσχατον δεῖπνον ὁ Ἰούδας, τὸ κατὰ τὴν τελευταίαν νύκτα ἐκέλευεν, τῶν ἄλλων ἀπάντων ἀνακειμένων, αὐτὸς προπηδήσας ἐξέβη. Ἐκεῖνον τοίνυν μιμῶνται καὶ οὗτοι, οἱ πρὸ τῆς ἐσχάτης ἀποπηδῶντες εὐχαριστίας· Ἐκεῖνος γὰρ εἰ μὴ κατέλιπε τοὺς συμμαθητάς, οὐκ ἂν ἀπώλετο».

εὐλόγει αὐτούς (1). Μετὰ ταῦτα ὁ διάκονος διαλύων τὴν ἱερὰν σύναξιν ἀνέκραζεν «Ἀπολύεσθε ἐν εἰρήνῃ» καὶ οὕτω ἀπεπερατοῦτο ἡ τῶν πιστῶν λειτουργία.

ΝΙΚΗΦΟΡΟΣ ΚΑΛΟΓΕΡΑΣ.

BIBΛΙΟΚΡΙΣΙΑ.

Les exploits de Digénis Akritas, épopée byzantine du dixième siècle publiée pour la première fois d'après le manuscrit unique de Trébizonde par C. Sathas et E. Legrand. Paris. MDCCLXXV.—Εἰς 8ον σελ. CLII, 299.

Τὴν μὲν εἰσαγωγὴν τοῦ βιβλίου τούτου ἐξήτασαν ἤδη ἱστορικῶς ὁ κ. Rambaud ἐν τῇ Revue des deux mondes (15 Αὐγούστου 1875) καὶ ὁ κ. Κ. Παπαρρηγόπουλος ἐν τῷ «Αἰῶνι» τῆς 21 Αὐγούστου, ἐκάτερος δ' αὐτῶν ἔφθασεν εἰς ἄλλα συμπεράσματα, ἐκεῖνος μὲν παραδεχόμενος πάντα τὰ λεγόμενα ὑπὸ τοῦ κ. Σάθα, οὐ ἔργον εἶνε ὁ πρόλογος κατὰ τινὰ ἐν τῷ ὑπὸ ἡμερομηνίαν 6|18 Σεπτεμβρίου φύλλῳ τῆς «Κλειοῦς» δῆλωσίν του, ὁ δὲ παρ' ἡμῖν διακεκριμένος καθηγητὴς καταδεικνύων σφάλματά τινὰ ἱστορικὰ καὶ ἀναχρονισμοὺς ἀναντιρρήτους. Ἡ δημοσίευσίς εἶνε ἀξία ὅπως δῆποτε νὰ προκαλέσῃ παντοίας κρίσεις, ἐξεταζομένης προσέτι μάλιστα τῆς τε φιλολογικῆς καὶ γλωσσικῆς τοῦ ποιήματος ἀξίας, ὅπερ κατὰ τὸν δέκατον αἰῶνα πιθανώτατα

(1) Διαταγ. τῶν ἀγ. Ἀποστ. ἐνθ. ἀνωτ. «Ὁ θεὸς ὁ παντοκράτωρ... νεύμενης γενόμενος ἐπάκουσόν μου διὰ τὸ ὄνομά σου καὶ εὐλόγησον τοὺς ἄνθρωποις κεκληκότας τοὺς ἑαυτῶν αὐχένας, καὶ δὸς αὐτοῖς τὰ αἰτήματα τῶν καρδιῶν αὐτῶν τὰ ἐπὶ τῷ συμφέροντι, καὶ μηδένα αὐτῶν ἀπόβλητον ποιήσης ἐκ τῆς βασιλείας σου, ἀλλὰ ἁγιάσον αὐτούς, φρούρησον, σκέπασσον, ἀντιλαβοῦ, ρῦσαι τοῦ ἀλλοτρίου, καὶ παντὸς ἐχθροῦ, τοὺς οἴκους αὐτῶν φύλαξον, τὰς εἰσόδους αὐτῶν καὶ τὰς ἐξόδους φρούρησον κτλ.».

(Ἀθηναίου τεύχος γ' ἔτους δ')

γράφειν εἶνε τὸ ἀρχαιότατον τῶν γνωστῶν μνημείων τῆς νέας ἑλληνικῆς ποιήσεως καὶ γλώσσης. Εἶνε δ' ἐντεῦθεν ἀρμοδιώτατον πρὸς ἐπίλυσιν τοῦ αἰνίγματος πῶς ἐκ τοῦ ῥωμαϊκοῦ τὴν ἀρχὴν ἐκείνου κράτους γεννᾶται κατὰ μικρὸν ὁ παραδόξως κεκραμένος βυζαντιακὸς κόσμος, ὅστις διατηρεῖ μὲν ὡς πιστὸς φύλαξ τὰς παραδόσεις καὶ ἀναμνήσεις τοῦ ἑλληνικοῦ τε καὶ ῥωμαϊκοῦ βίου ἀναμιξ, συνενόει δ' ἐν ἑαυτῷ τὸν σύγχρονον βίον τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως, εἶνε δ' ἅμα τὸ κατ' ἐξοχὴν χριστιανικὸν κράτος καὶ ἡ πηγὴ τοῦ καθ' ἡμᾶς ἑλληνισμοῦ. Καὶ δὴ πάντα ταῦτα τὰ στοιχεῖα ἀναγνωρίζονται ἐν τῇ περὶ Ἀκρίτου ἐποποιίᾳ. Καὶ τῆς μὲν ῥωμαϊκῆς ἀρχῆς τὸ κράτος διαδηλοῦται πανταχοῦ, μάλιστα δ' ἐν τῇ πολιτικῇ ἰσχύϊ καὶ τῇ ἱεραρχίᾳ τῇ στρατιωτικῇ ἣν παριστά πρὸ ἡμῶν τὸ ἔπος. Τοῦ δὲ ἀνατολικοῦ κόσμου τὸ μέγεθος ζωηρῶς ζωγραφεῖ ὁ ποιητὴς πρὸ ἡμῶν περιγράφων τὴν αὐλὴν τοῦ Ἐμίρου καὶ τῶν δούλων τὸ πλῆθος καὶ τῶν μεγάρων τὴν λάμψιν. Τὴν δὲ Δύσιν ὑπομιμνήσκει ἡμᾶς ὁ ἐρωτικὸς ἵπποτισμὸς καὶ αἱ ἀρπαγαὶ παρθένων καὶ αἱ ὠδαὶ ὑπὸ τὰ παράθυρα τῆς ἐρωμένης. Ἀφ' ἐτέρου ὁ χριστιανισμὸς παρίσταται ἐν ὅλῃ αὐτοῦ τῇ δυνάμει, εἰς δὲ τὴν δαιμονίαν αὐτοῦ πειθῶ ὑπέικει μὲν ὁ ἰσχυρὸς Ἐμίρης τῆς Ἰωνίας, ὑπέικει δὲ ἡ μήτηρ αὐτοῦ καὶ ἄλλοι πολλοὶ τῶν ἀλλοδόξων. Τέλος δὲ τὸν μὲν ἀρχαῖον ἑλληνισμὸν ὑποφαίνουσιν αἱ τῆδε κάκεισε τοῦ ποιήματος ὑπομνήσεις τῶν ἐκκρίτων ἑλλήνων ποιητῶν, μάλιστα δὲ αὐτὴ αὕτη ἡ γλῶσσα ἐν ἣ εἶνε γεγραμμένον τὸ ἔπος, ἣτις καίπερ πολλὰς ἐνέχουσα κοινὰς λέξεις, πλείους δὲ σχηματισμοὺς νεωτέρους καὶ συντάξεις τῆς καθωμιλημένης εἶνε ὁμως ἔτι κατὰ τὰ ἐξ δέκατα ἡ ἀδιάφθορος ἀρχαία γλῶσσα. Ὁ δὲ καθ' ἡμᾶς ἑλληνισμὸς ἀνευρίσκει ἐν τῷ ποιήματι τούτῳ πολλὰς πράξεις καὶ ἥρωας πολλοὺς οἵτινες ἀναμιμνήσκουσιν αὐτὸν τῶν χθὲς καὶ πρώην ἡμερῶν τὰ ἔργα καὶ τοὺς ἀγῶνας. Ἀλλὰ πλὴν τῆς τοιαύτης ἐξετάσεως τῶν τότε ἠθοποιῶν δυνάμεων—διότι καθαρῶς ἱστορικὴ ἀξία δὲν δύναται νὰ ποδοθῆ εἰς τὸ ποίημα—καὶ ἄλλως δύνανται νὰ μελετηθῶσιν οἱ περὶ Ἀκρίτου στίχοι, καὶ δὴ ὡς ἔπος. Τίς ἡ σχέσις τοῦ ἐκ δέκα λόγων καὶ ὑπερτρισηλίων στίχων συγκειμένου τούτου προϊόντος τῆς βυ-

ζαντιακῆς φιλολογίας, τοῦ προφανῶς ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ γεγραμμένου, πρὸς τὴν αὐτοφυσίαν καὶ πολὺκλαδὸν ποίησιν τοῦ λαοῦ τὴν ὑμνοῦσαν τὰ κατορθώματα δημοτικοῦ τινος ἥρωος παρεμφεροῦς πρὸς τὸν Ἡρακλέα, ἄλλως ἀλλαχοῦ ὀνομαζομένου; Τίς δὲ ὄλου τούτου τοῦ κύκλου τῶν ἀσμάτων καὶ ἐπυλλίων ἢ πρὸς ἄλληλα, πρὸς τὴν σύγχρονον ἱστορίαν, πρὸς τὴν ἀρχαίαν μυθολογίαν σχέσις; Τίνα τῶν παρεμφερῶν ἀλλήλοις τούτων ἐπυλλίων ἀληθῶς δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ἀναφερόμενα εἰς τὸν ἀκριτικὸν κύκλον (sit venia verbo), διότι οὐ πάντα ὅσα ἐν τῇ εἰσαγωγῇ συνέλεξαν οἱ ἐκδότες ἀνήκουσιν ἐνταῦθα, ἥμιστα δὲ βεβαίως τὸ «Μάνα μὲ τοὺς ἐννιά σου γιουὺς καὶ μὲ τὴ μιά σου κόρη»; Τέλος δὲ ἀφ' οὔ πρῶτον ἐξετασθῆ ἡ σχέσις τούτου τοῦ ποιήματος πρὸς τὰ ὁμοίαν ὑπόστασιν ἔχοντα ἐπύλλια καὶ ἀσματα, καθ' ἑαυτὸ ἐξεταζόμενον εἶνε τι ἐνιαῖον, ὑπὸ ἐνὸς στιχοῦργου ἐν ἐνὶ χρόνῳ γραφέν καὶ, ἂν τοῦτο, πότε ἐγράφη; Τέλος δὲ πάντων ἄρα εἶνε ἄσημος ἡ γλωσσικὴ μελέτη ἣτις δύναται νὰ γεννηθῆ ἀφετηρίαν λαμβάνουσα τούτους τοὺς στίχους; Δύναται δὲ μάλιστα αὕτη οὐκ ὀλίγον νὰ συντείνῃ εἰς τὸν ὀρισμὸν τοῦ χρόνου καθ' ὃν ἀκριβῶς ἐγράφη τὸ ποίημα τοῦτο ὡς ὅλον ἢ τὰ μέρη αὐτοῦ ἂν ἐγράφη κατὰ διαφόρους χρόνους, ὡς ἴσως ἦτο δυνατόν νὰ ποδειχθῆ. Διότι ἔχομεν σταθερὸν σημεῖον ἀφ' οὔ δυνάμεθα νὰ φορμηθῶμεν ἐν ταύτῃ τῇ μελέτῃ, δῆλα δὲ τὰ ἐν τῇ κοινῇ γλώσσῃ γεγραμμένα ποιήματα τοῦ Θεοδώρου Προδρόμου, περὶ ὧν εἴμεθα βέβαιοι ὅτι ἐγράφησαν τὸν ἑβ' αἰῶνα καὶ τὸ ποίημα *παραιρετικὸν Ἀλεξίου Κομνηνοῦ* τοῦ λεγομένου Σπανέα τὸ τελευταῖον ὑπὸ Γουλιέλμου Wagner ἐκδοθὲν (*), ὅπερ καὶ ἀρχαιότερον ἐνδέχεται νὰ ἦνε. Δὲν πρέπει δὲ ἐν τῇ περὶ γλώσσης μελέτῃ νὰ λησμονηθῆ καὶ ἡ ἐπὶ τὸν ποιῶντα ἐπίδρασις τοῦ κατὰ τὸν Πόντον κοινοῦ ιδιώματος, ἐξ ἧς πολλὰ εὐχερέστερον θὰ ἐξηγηθῶσι.

Καὶ περὶ τούτων μὲν πάντων ἀφίνω εἰς ἄλλους ἢ εἰς ἄλλοτε τὴν μελέτην, περιορίζομαι δ' ἐνταῦθα εἰς ἐξέτασιν τῆς ἐκδόσεως

(*) Ἐν τῇ σπουδαίᾳ συλλογῇ *Carmina Graeca Medii Aevi*. Lipsiae MDCCCLXXIII. σ. 1—27.

αὐτοῦ τοῦ ποιήματος, τῶν γραφῶν τοῦ χειρογράφου καὶ τῶν ὑπὸ τῶν ἐκδοτῶν γενομένων διορθώσεων ὑπὸ κριτικὴν φιλολογικὴν ἐποψιν. Ὁμολογῶ δὲ χάριτας εἰς τὸν ἕτερον τῶν ἐκδοτῶν, τὸν φιλότιμον κ. Legrand, ὅστις διαμένων πρό τινων ἐβδομάδων ἐν Ἀθήναις εὐγενῶς παρέσχε μοι πρὸς μελέτην αὐτὸ τὸ χειρόγραφον, τοῦθ' ὅπερ ἐγένετό μοι πάροχον ὠφελείας οὐ μικρᾶς. Ὁφείλω δὲ ἤδη ἐν ἀρχῇ νὰ σημειώσω ὅτι ἡ μὲν ἀνάγνωσις τοῦ χειρογράφου ἐγένετο ὑπὸ τοῦ ἐκδότου ὡς οἶόν τε ἐπιμελῶς, ὀλίγιστα δὲ χωρία ἢ κακῶς ἀνεγνώσθησαν ἢ διορθώθησαν ἐν οὐ δέοντι, ἅτινα πάντα θέλω σημειώσαι ἕκαστον ἐν τῷ οἰκείῳ τόπῳ, ὅτι δὲ πολλὰ τῶν κακῶς γεγραμμένων διορθώθησαν ἐπιτυχῶς, ἅτινα δύναται ὁ ἀναγινώσκων αὐτὸς νὰ εὕρῃ παραβάλλων πρὸς τὰς ὑπὸ τὸ ἔδαφος διαφόρους γραφάς.

κ. Πρὶν δὲ προβῶ εἰς τὰ εἰδικὰ, δύο τινὰ νομίζω δίκαιον ἀμέσως ἐνταῦθα νὰ παρατηρήσω, διότι ἀφορῶσιν εἰς τὸ ὅλον.

α. Καὶ πρῶτον μὲν ἡ παραβολὴ τοῦ κώδικος κατέστησέ μοι φανερόν, ὅτι αἱ γραφαὶ τοῦ χειρογράφου ὅσαι κακῶς ἔχουσαι ἐν μὲν τῷ ἐδάφει ἀντικατέστησαν δι' ἄλλων, ἀνεκοινώθησαν δὲ ὑπὸ τὸ κείμενον δὲν εἶνε ἅπασαι, λείπουσι δὲ πολλά. Τοῦτο εἶνε ἄτοπον, ὅτε μάλιστα ἓνα μόνον ἔχομεν κώδικα, τοῦτον τὸν τῆς βιβλιοθήκης τοῦ ἐλληνικοῦ φροντιστηρίου Τραπεζοῦντος, γεγραμμένον, καθ' ὅσον τις δύναται ἐκ τοῦ τρόπου τῆς γραφῆς νὰ εἰκάσῃ, περὶ τὸν ἐκκαίδεκατον αἰῶνα. Οὐδὲ δυνάμεθα νὰ νοήσωμεν τὸν λόγον δι' ὃν τινὲς μὲν γραφαὶ παρελήφθησαν, ἄλλαι δὲ ἔμειναν ἐκτός.

β. Τὸ δεύτερον δὲ ἄξιον σημειώσεως εἶνε ὅτι δὲν ἐτηρήθη ἡ δέουσα προσοχὴ περὶ τὸν ὀρθὸν τονισμὸν καὶ τὴν γραφὴν τῶν ἐγκλιτικῶν καὶ ἐγκλινομένων λέξεων. Ἐνιαχοῦ δὲ, καίτοι ταῦτα ἐν τῷ χειρογράφῳ ὀρθῶς ἔχουσιν, ἐν τῇ ἐκδόσει εἶνε ἐσφαλμένως γεγραμμένα. Ἐσημείωσα δὲ τοιαῦτα περὶ τὸν τονισμὸν τῶν ἐγκλιτικῶν ἐσφαλμένα χωρία ὑπὲρ τὰ ἑκατὸν νομίζων δὲ περιττὴν τὴν καταρίθμησιν τούτων πάντων ἐνταῦθα, ἀρκοῦμαι εἰς τὴν καταγραφὴν ἐκείνων μόνον ὅσα ὀρθῶς ἔχοντα ἐν τῷ χειρογράφῳ οὐκ ὀρθῶς ἐγράφησαν δημοσιευομένου ταῦ ἔπους.

Διὸ γραπτέον καὶ διορθωτέον.

Μῆ μου ἀντι: μὴ μου ς. 2650. — γυναικαδελφοῖς μου ἀντι: γυναικάδελφοίς μου ς. 1330. Νὰ τονίσωμεν δὲ τὴν λέξιν οὕτως, ἐν τῇ ληγούσῃ, ἀφίνει ἡμᾶς ἐλευθέρους τὸ χειρόγραφον καὶ ἐν ς. 1387 ἐνθα γέγραπται γυναικαδελφους ἀνευ τόνου. — § ἀρεστόν μοι ἀντι: ἀρεστὸν μοι ς. 256. — γηραιός μοι ἀντι: γηραῖός μοι ς. 1781. — μὲν μοι ἀντι: μὲν μοι ς. 2034. — δέ μοι ἀντι: δέ, μοι ς. 2276. — τίς μοι ἀντι: τίς μοι ς. 3014. — αὐτοῦ μοι ἀντι: αὐτοῦ μοι ς. 1799. — οὖν μοι ἀντι: οὖν μοι ς. 2147. — κρυπτῶς μοι ἀντι: κρυπτῶς μοι ς. 2171. — ἄσπερ μοι ἀντι: ἄσπερ μοι ς. 1522 — ὅστις μοι ἀντι: ὅστις μοι ς. 1996. — ὀλίγον μοι ἀντι: ὀλίγον μοι ς. 2078. — μόνον μοι ἀντι: μόνον μοι ς. 2148. — σπαθέαν μοι ἀντι: σπαθέαν μοι ς. 2193. — φίλημά μοι ἀντι: φίλημα μοι ς. 98. — § Οἱ με ἀντι: οἱ με ς. 81. — διαλεκτοῦς με ἀντι: διαλεκτοῦς με ς. 85. — γυνή με ἀντι: γυνή με ς. 89. — ἐάν με ἀντι: ἐάν με ς. 94. — πρὸς με ἀντι: πρὸς με ς. 251, 556, 1643, 2329, 2405, 2490, 2502. — νὰ με ἀντι: νὰ με ς. 264. — μηδέν με ἀντι: μηδέν με ς. 1281. — δέ με ἀντι: δέ με ς. 2476. — γάρ με ἀντι: γάρ με ς. 2525. — μὴ με ἀντι: μὴ με ς. 2890. — πῶς με ἀντι: πῶς με ς. 186. — τοῦ με ἀντι: τοῦ με ς. 2440. — ἦν με ἀντι: ἦν με ς. 2285. — πλέον με ἀντι: πλέον με ς. 1252. — οὕτως με ἀντι: οὕτως με ς. 2124. — κονταρεὰς με ἀντι: κονταρεὰς με ς. 2478. — δάκνει με ἀντι: δάκνει με ς. 2661. — δέσμιον με ἀντι: δέσμιον με ς. 359.

Θεός σοι ἀντι: θεὸς σοι ς. 1983. — ὦν σοι ἀντι: ὦν σοι ς. 1726. — πάντες σοι ἀντι: πάντες σοι ς. 76. — φαρία σοι ἀντι: φαρία σοι ς. 327. — ὄφελός σοι ἀντι: ὄφελος σοι ς. 627. — § μὴ σε ἀντι: μὴ σέ ς. 224, 349 (δῖς), 530. — δέ σε ἀντι: δέ σέ ς. 525. — ἐγὼ σε ἀντι: ἐγὼ σέ ς. 1793. — μίαν σε ἀντι: μίαν σε ς. 118. — πότε σε ἀντι: πότε σέ ς. 151. — αἰχμάλωτόν σε ἀντι: αἰχμάλωτον σέ ς. 356. — ζῆν σε ἀντι: ζῆν σέ ς. 156.

Νὰ τον ἀντι: νὰ τὸν ς. 132, 2058 (δῖς). — Νὰ τὴν ἀντι: νὰ τὴν ς. 100. — δέν το ἀντι: δέν τὸ ς. 538.

Χωρίς τινος ἀντὶ χωρίς τινός ς. 1449.

Οἶδα πῶς ς. 1791, ὅπερ καλῶς οὕτως ἔχον ἐν τῷ κώδικι οὐκ ὀρθῶς διώρθωσεν ὁ ἐκδότης εἰς: *οἶδά πως*: διότι τὸ πῶς ἐνταῦθα δὲν εἶνε τὸ ἐγκλινόμενον μόριον, ἀλλὰ συγκοπή τοῦ *δ*-*πως*, τὰ δὲ τοιαῦτα δὲν πρέπει βεβαίως νὰ ἐγκλίνωνται.

Συνελθεῖν ποτε ἀντί: *συνελθεῖν ποτέ* ς. 2611.—Ἐν δὲ ς. 1846 τοῦ χειρογράφου γέγραπται *μή ποτε τί* ὅπερ διορθωτέον εἰς *μή ποτέ τι*, οὕτω δὲ γραπτέον καὶ οὐ: *μήποτε τί*.

Δέ γε ἀντί: δὲ γέ ς. 319.

Πλὴν δὲ τούτων ἠθέλομεν ἐπιθυμήσει καὶ μείζω σταθερότητα περὶ τὴν γραφὴν λέξεων τινῶν, ὡς π. χ. ἐκείνης ἢ ἀποκεκομμένη χρῆται ἐπ' ἄλλη σημασίᾳ ὁ λαὸς λέγων *πηλάλῳ*. Οὕτως ἐν μὲν ς. 2119, 2201, 2501 κτλ. γράφεται παρὰ τοῦ ἐκδότου *ἐπηλάλησα*, *ἐπηλάλησεν*, *ἐπιλάλησα* κτλ., ἐν δὲ ς. 1166, 1260 καὶ ἀλλαχοῦ *ἱπηλάλησεν*, τοῦθ' ὅπερ φαίνεται νὰ ἦνε καὶ τὸ ὀρθόν, τῆς λέξεως λεγομένης πιθανῶς παρὰ τὸ *ἵππος* καὶ *λαλῶ* (Πρβλ. *λαλήσαντες* τοὺς ἵππους ς. 2581.—[ὁ Ἀγκύλας] ἐλάλησε τὸ ἱππάριον ς. 2118· ἴδε καὶ 2408 κτλ.) Ἄν δέ που λέγη ὁ ποιητὴς *τὸν ἵππον ἱπηλάλησα* (ς. 2501 κτλ.) ἢ *τὸν μούρντον ἱπηλάλησα* (ς. 2119), ἀναμιμνήσκει τοῦτο συντάξεις οἷα ἡ *γαυπηγῶ γαῦν* ἢ *πλοῖον* καὶ ἄλλας πολλὰς ὁμοίας. Ἐν δὲ τῷ χειρογράφῳ γράφεται ἡ λέξις ἄλλοτε ἄλλως ὡς καὶ παρὰ τῷ ἐκδότη.

Τὸ αὐτὸ δὲ ρητέον καὶ περὶ τῶν παρὰ τῷ ἐκδότη ὡς καὶ ἐν τῷ κώδικι ἄλλοτε ἄλλως γραφομένων ἀρνήσωμαι (ς. 96), ἡρτίστην (ς. 361), ἀρρισθῆς (ς. 364), ἀρρησάμενος (ς. 819), ἀρρησθῆναι (ς. 1597) καὶ εἴ που ἀλλαχοῦ νομίζω δὲ ὅτι ἔπρεπε νὰ γραφῆ τὸ ῥῆμα πανταχοῦ ἐν τῷ Η, τοῦ Σ προστεθειμένου κατ' ἐπενθήκην, διότι οὐδὲ φαίνεται ὁ ποιητὴς παραδεχόμενος θέμα ἀρρίζομαι, ἀπ' ἐναντίας δὲ ἀπαντᾷ παρ' αὐτῷ καὶ ὁ ἐνεστώσ ἀρροῦμαι καὶ τὸ παράγωγον ἀρρητής.

Τοιαῦται δὲ περὶ τὴν γραφὴν ἀστασίαι ἀπαντῶσι καὶ ἄλλαι ἐν τῇ ἐκδόσει.

Καθόλου δὲ δύναται νὰ ρηθῆ περὶ τοῦ ἐκδότου, ὅτι ἐποίησατο

ἐπιμελῆ χρῆσιν τοῦ κώδικος, ἀναγνοὺς αὐτὸν πιστῶς καὶ τηρήσας τὸ κείμενον ὅσον μᾶλλον ἠδύνατο· ἀλλὰ συνέβη καὶ εἰς αὐτὸν ὅτι μονοῦ εἰς πάντας τοὺς δημοσιεύοντάς τι τὸ πρῶτον καὶ ἀφ' ἐνός μόνου χειρογράφου, ὅτι περὶ πολλὰ μὲν ἐφάνη συντηρικώτερος τοῦ δέοντος, ἐνεωτέρισε δὲ περὶ ἄλλα ἔνθα τις αὐστηρότερος ἐπικριτὴς θὰ ἤϋχετο νὰ ἔβλεπεν αὐτὸν εὐλαβέστερον ἐμμένοντα τοῖς καθεστῶσι.

Τὰ ὀλίγα ταῦτα ἀρκοῦσιν ἵνα καταδείξωσι καὶ τὴν σχέσιν ἡμῶν πρὸς τὸν κώδικα καὶ τὸ κείμενον· ἐν δὲ τοῖς ἐξῆς θάποπειραθῶ νὰ διορθώσω ταῦτα τὰ κατ' ἐμὲ κριτὴν ἐν τῷ κειμένῳ, οἷον πρόκειται ἡμῖν ἐν ταύτῃ τῇ ἐκδόσει, κακῶς ἔχοντα. Ἐντεῦθεν αἱ μὲν τῶν διορθώσεων μου, ἀναγόμεναι εἰς τὰς γραφὰς τοῦ κώδικος καὶ ἡ ταύτας ὡς ἔχουσι τηροῦσαι ἢ ἀπ' αὐτῶν ἀφορμώμεναι, εἶνε ἀσφαλέστεραι, αἱ δὲ, στηριζόμεναι ἐπὶ τῆς ὑψηλοτέρας κριτικῆς, εἶνε μᾶλλον εἰκασίαι πρὸς διορθώσιν (*).

Ἐν τῇ ἐπομένῃ καταγραφῇ τῶν ἐμῶν διορθώσεων ἔνθα μὲν παρατίθεται τῇ γραφῇ τῶν ἐκδοτῶν τὸ (sic), σημεῖον ὅτι ἡ γραφὴ αὐτῶν εἶνε αὐτὴ ἢ τοῦ κώδικος, ἔνθα δ' ἐν τῷ κώδικι ἄλλα γράφονται ἐσημείωσα τοῦτο ῥητῶς. Τέλος δὲ ἔνθα οὐδὲν σημειοῦται, ἡ γραφὴ τοῦ κώδικος συμφωνεῖ πρὸς τὴν ἐμήν.

Διόρθου ς. 12. *ποίαν κάραν ἐπάρωμεν ἀντί*: ἐπάρωμεν (sic). ς. 14. *πῶς . . . ἐκτίλη ἀντί*: ἐκτίλλει (κώδ. ἐκτεῖλει).

(*) Πρὸ τῆς καταγραφῆς τῶν ἐμῶν διορθώσεων θεωρῶ χρέος μου ἐνταῦθα νὰ σημειώσω ἀμαρτήματά τινα ἅτινα βεβαίως εἶνε τυπογραφικά.

Χεῖρ ἀντί: χεῖρ ς. 25.—*μετ' ἐαυτοῦ ἀντί*: μεθ' ἐαυτοῦ ς. 699.—*τὴν φόβον ἀντί*: τὸν φόβον ς. 1653.—*ἀεῖ σου ἀντί*: ἀεῖ σου ς. 1677.—Μετὰ τὸν ς. 1774 διορθωτέον ἐν τῇ σημειώσει τὸ *λοῖπη* εἰς *λοῖπη*, διότι τοῦτο πράγματι ἔχει ὁ κώδιξ.—*ὄρμην ἀντί*: ὄρμην (κώδ. ὄρμην) ς. 1949.—*γένοιτο ἀντί*: γένοιτο ς. 2379.—Μετὰ τὸν ς. 2424 ἐν τῇ ἐπιγραφῇ *πολεμει ἀντί*: *πολεμεῖ*—*πορφυραντε ἀντί*: *πορφύραντε* ς. 2747.—*εἶχεν ἀντί*: εἶχεν ς. 2791.—*ἀφαιρετέα ἢ κάτω στιγμή μετὰ τὴν λ. λίθων ἐν ς. 2833*.—*ἀπειθοῦντας ἀντί*: ἀπειθοῦντας ς. 3113.—*οὐκ ὑπεστρέφην ἀντί*: οὐχ ὑπεστρέφην ς. 3181.

- ς. 42. ὦ ἀμηρᾶ, πρῶτ' ἀμηρᾶ καὶ κίων τῆς Συρίας ἀντί: κύων (sic), διότι ἀποκαλεῖται μὲν ἐν ς. 32 ὁ ἀμηρᾶς κύων, δὲν εἶνε ὁμως πιθανὸν νὰ προσφωνῆται οὕτως ὑπὸ τῶν ἀδελφῶν αἰτούντων νὰπολάβωσι παρ' αὐτοῦ τὴν αἰχμαλωτισθεῖσαν ἀδελφὴν.
- ς. 63. οὐδεὶς ἡμῶν ἐτύγχανεν ἐν τῇ ἐπιδημίᾳ ἀντί: ἀποδημία (sic). Ὅτι δὲ οὕτω πρέπει ἀναγκαίως νὰ γραφῆ ἀποδεικνύει καὶ αὐτὴ ἡ μετάφρασις τῶν ἐκδοτῶν « nous étions tous à l' étranger ».
- ς. 90. διὰ τοῦτο ὑμᾶς ἐπείρασα ἵνα τὸ βέβαιον μάθω ἀντί: ἐπείραζα (sic).
- ς. 105. Ταύτην τὴν γῆν ἀντί: ταύτην τὴν γῆν. Οὕτω δὲ τὸ ταύτην ἀναφέρεται εἰς τὴν λ. γῆν, οὐχὶ δὲ εἰς τὸ κόρην τοῦ ἡγουμένου στίχου. Διότι τοιοῦτος χωρισμὸς τοῦ οὐσιαστικοῦ ἀπὸ τοῦ ἐπιθέτου εἶνε παρὰ τὴν ἔξιν τοῦ ποιητοῦ.
- ς. 108. λιποθυμήσαντας ἀντί: λειποθυμήσαντας (κώδ. λυποθημήσαντας).
- ς. 119. ζῶσάν σε ἐτήρησαν, ἀδελφίην ἀντί: ἐτήρησαν ἀδελφὴν [μας] (κώδ. ἀδελφίην). Ἐνταῦθα θὰ ἔμενεν ἡ συλλαβὴ μας ἔξω μέτρου· νομίζω δὲ πιθανὴν τὴν ἐμὴν διόρθωσιν, διότι συνήθη τὰ τοιαῦτα ὑποκορίσματα κατὰ τὸν Πόντον, καὶ ἐν τῷ ἔπει δὲ τούτῳ ἀπαντῶσι πολλὰ τὰ ἀνάλογα.
- ς. 157. Καὶ ταῦτα ἡ στρατήγισσα χαίρουσα ἐμελώδει. Μετὰ τοῦτον τὸν στίχον οἱ ἐκδόται ἐσημείωσαν ὅτι ἔπεται χάσμα· ἀλλὰ νομίζω ὅτι οὐδὲν λείπει, διότι τὸ ταῦτα δὲν φαίνεται προαγγέλλον νέον μονόλογον τῆς στρατηγίσσης, ἀλλ' ἀναφέρεται μᾶλλον πρὸς τὰ ἤδη ὑπ' αὐτῆς ρηθέντα.
- ς. 171. Χριστὲ θεέ μου, λέγουσα, πᾶς ὁ εἰς σὲ πιστεύων ἀντί: φῶς, ὁ εἰς σὲ πιστεύων (sic).
- ς. 188. ῥωμαίους ἀντί: Ῥωμαίους
- ς. 226. εἶσαι κατηραμένος ἀντί: ἦσαι (sic). Μόνον ὀριστικὴ δύναται νὰ γραφῆ καταλλήλως ἐνταῦθα, διότι καὶ ἂν ἀφήσωμεν οὕτω γεγραμμένην τὴν ὑποτακτικὴν, δὲν δύναται αὕτη νάντικαταστάσῃ τὴν προστακτικὴν ἥς μάλιστα θὰ ἔχομεν χρεῖαν.

- ς. 234. βούλη ἀντί: βούλει (κώδ. βούλη)
- ς. 240. τὰς πόλεις ἀντί: καὶ πόλεις.
- ς. 294. σκοτίας ἀντί: σκοτιᾶς (κώδ. σκοτείας).
- ς. 399. μητρὸς αὐτοῦ ἀντί: αὐτοῦ (sic).
- ς. 426. εἰ ἐπιλάβωμαι ἀντί: ἐπιλάβομαι (sic). Εἶνε δ' ἐν τῷ ποιήματι ἡ σύνταξις τοῦ εἰ μεθ' ὑποτακτικῆς οὐχὶ τι τῶν ἀσυνήθων.
- ς. 505. οὐδ' εἶπερ . . . ἔχοι ἀντί: ἔχει (sic) καὶ διὰ τὸ πρέπον καὶ κατ' ἀναλογίαν πρὸς τὸ ἐν ς. 504 εἰ . . . ἔχοιτο.
- ς. 533. ἔβαλον ἀντί: ἔλαβον. Δὲν ἐννοῶ διὰ τίνα λόγον εἶνε ἀνάγκη νάλλαγῆ τὸ βουλὴν ἔβαλον τοῦ κώδικος εἰς βουλὴν ἔλαβον. Ἄν τοῦτο ἐνθυμίζῃ τὸ νεωτερικὸν πῆρα τὴν ἀπόφασιν, δὲν εἶνε ἐκεῖνο ἀνάλογον τοῦ βουλὴν προτίθημι;
- ς. 687. ῥάθυμος ἀντί: ῥαθυμὸς (κώδ. ῥάθυμος).
- ς. 743. ἔφερον καὶ τὸν Διγενῆ αἰ βᾶϊαί του ἔσω ἀντί: αἰ βᾶϊαί τε (κώδ. βᾶϊαί ται).
- ς. 768. τέλος δὲ τοῦδε τοῦ βίου δέδωκεν ἐν εἰρήρῃ ἀντί: δὲ δέδωκεν (sic). Ἡ διόρθωσις, ἣν καθιστᾷ ἀναγκαίαν αὐτὸς ὁ στίχος χωλαίνων, εἶνε οἷον αὐτόδηλος.
- ς. 782. ἐδεδοίκει τε ἀντί: ἐδεδοίκεται (κώδ. ἐδεδοίκεται).
- ς. 784-5. γέγραπται:
 ῥύχτας ἡμέρας προσδοκῶν καὶ τὰς κλεισοῦρας, κάμπους εὐθείας λογιζόμενος καὶ ἄλλων δεινῶν κινδύνων (sic).
 Τὸ χωρίον εἶνε προφανῶς ἐφθαρμένον, νομίζω δὲ ὅτι ἄριστα διορθοῦται ἂν τραπῆ τὸ ἄλλων δεινῶν εἰς ἀμελῶν (μετοχήν).
- ς. 822. διὰ ὥραίας πόθου ἀντί: διὰ ὥραίας πόθον. Εἶνε δὲ ἡ σύνταξις τῆς προθέσεως διὰ μετὰ γενικῆς πρὸς δήλωσιν τοῦ αἰτίου παρὰ τῷ ποιητῇ συνηθεστάτη. Ἰδ. ς. 521, 528, 818 κτλ.
- ς. 836. δες τέθνηκεν ἐξόριστος βασιλικῆ προσταξεί Ῥωμαγοῦ τοῦ παρεντυχοῦς διὰ τινος προλήψεως ἀντί: προσλήψεως (sic).
- ς. 1217. ἀπάγγειλόν μοι ἀντί: ἀπάγγειλόν μου.

- ς. 1240 και άλλαχου. ἀφ' οὗ ἀντί: ἀφοῦ. Ἡ ὀρθότερα αὕτη διαλελυμένη γραφή εἶνε και μεταβίβασις εἰς τὸν ἄλλον τύπον ἀφ' οὗ, ὅστις δὲν εἶνε σπάνιος ἐν τούτῳ τῷ ἔπει.
- ς. 1322. εὐχαριστήση και θεὸν και χαίρη εἰς τὸν κόσμον ἀντί: εὐχαριστήσει και . . . χαίρει (sic). Διότι εἶνε ταῦτα τὰ ῥήματα ὑποτακτικῆς ἐγκλίσεως, ὡς και τὸ ἀνωτέρω ἴδη, δὲν εἶνε δὲ σπάνιον τι ἐν τούτῳ τῷ ἔπει τοιαῦται ὑποτακτικαὶ ἐξηρητημένοι ἀπὸ νοουμένου τινὸς ἵνα ἢ τι τοιοῦτον.
- ς. 1368. Καὶ τὴν κόρην ἐκάθισαν ἀντί: ἐκάθισεν (sic), διότι ἀναφέρεται εἰς τὴν πρᾶξιν τῶν οἰκετῶν τῶν τοῦτο ἐπιτραπέντων μᾶλλον ἢ εἰς τὴν ἐντολὴν τοῦ ἀμηνᾶ.
- ς. 1377. αἱ πέτραι ἀειδοῦσαν ἀντί: ἀηδονοῦσαν (sic). Ἀπιθανώτατόν τι θὰ ἦτο νὰ παρίστη ὁ ποιητὴς τοὺς λίθους ἄδοντας δίκην ἀηδόνων, ὡς θὰ ἐδεχόμεθα κατ' ἀνάγκην ἂν ἐτηροῦμεν τὴν γραφὴν τοῦ χειρογράφου μετὰ τοῦ ἐκδότου, ὅστις διὰ τοῦτο και μεταφράζει les rochers chantèrent mélodieusement. Διὰ μικρᾶς δὲ διορθώσεως ἀποκτῶμεν ῥήμα ἀειδονέω (= αἰεὶ δονέω), οὗ τὴν ὑπαρξιν οὕτω μάλιστα γεγραμμένου ἐν μιᾷ λέξει, ἐπικυροῖ και ἢ ἐν τῇ δημοτικῇ χρῆσις ῥήματος ἀειδορίζω=ἀνακατόνω και ὀνόματος ἀειδόνισον (ἐκ τοῦ αἰεὶ δόνισον)=εἶδος χουλιάρας πρὸς ἀνάμιξιν τῆς μιζύθρας (*Ιδ. Συλλογὴ λέξεων ἐν χρῆσει ἐν τε Αἰγίλῃ και Κρήτῃ ὑπὸ Νέστορος Ξυδιᾶ ἐν Πανδώρα, τόμ. Κ', 1870, σελ. 158). Ἄλλως δὲ ῥήμα παραγόμενον ἐκ τοῦ ἀηδῶν και ἀνάλογον νοῦν ἔχον δὲν εἶνέ τι ὅλως ἄχρηστον ἐν τῇ δημοτικῇ.
- ς. 1448-49. πόθοι δὲ εἶχεν ἀπειρον τοῦ μόγιος διοδεύειν και μόγιος του ἀνδραγαθεῖν κτλ. Ὁδῶ νομίζω ἐνταῦθα διορθωτέον ἀντί: μόγιος τοῦ ἀνδραγαθεῖν (sic).
- ς. 1493. ὑπὲρ ἀνθρωπον ἀντί: ὑπεράνθρωπον.
- ς. 1650. ὡς ἂν ἀντί: ὡσάν, οὕτω δὲ καθίσταται και φανερώτερον ὅτι ἢ λέξις δύναται ἐνταῦθα ἴσα και τὸ ἵνα.
- ς. 1651. ψυχῆς γὰρ τὸ λυπούμενον σὺν τῷ λέγειν ἐξίει ἀντί: ἐξήει. Νομίζω ὅτι πρέπει νὰ μείνη ὡς ἔχει ἐν τῷ κώ.

- δηκι τοῦτο τὸ αὐτοσχέδιον ῥήμα ἐξίει, ὅπερ αὐθαιρέτως οὕτως ἐγράφη ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ παραχθέντος ἴσως ἐκ τῆς ἀπαρεμφάτου ἐξίει εἰς σχηματισμὸν τούτου τοῦ τύπου· διότι ἄρα μὴ γραφόμενον ἐν τῷ παρατατικῷ ἐξήει ἀποδίδει τὴν ἐννοιαν ἧς ἐδῶ ἔχομεν χρεῖαν;
- ς. 1670. φαρία τοῦτον δέδωκα, πρωτεῖα τοῦ πατρός μου ἀντί: φαρία του τὸν δέδωκα (κώδ. φαρία τοῦ τὸν).
- ς. 1683. τήνδε βουλήν ἀντί: τὴν δὲ βουλήν (sic).
- ς. 1701 και 1704. ὠδεύομεν ἀντί: ὀδεύομεν (sic). Ἡ χρῆσις τοῦ ἱστορικοῦ ἐνεστῶτος σπανία ἐν τῷ ἔπει, μάλιστα δ' ἐνταῦθα ἀκατάλληλος ἐν μέσῳ πολλῶν παρωχημένων χρόνων.
- ς. 1711. ἐρωτικὰς περιβολὰς ἀντί: μεταβολὰς (sic).
- ς. 1724 πεζῆ ἀντί: πεζῆ (κώδ. πεζῆ).
- ς. 1772. ἢ ἀδοκῆτως ἀγαθοῦ τοιοῦτου χωρισθῆναι ἢ τὸ γλυκὺ κτλ. ἀντί: ἢ ἀδοκῆτως (sic).
- ς. 1802. δι' [δν] γονεῖς και συγγενεῖς οὐδὲν προσελογίσθην ἀντί: προελογίσθην (sic). Πρβλ. κατωτ. ἐν ς. 3041.
- ς. 1811. οὐκ εἶχον ὅστις γένωμαι ἀντί: γένομαι. Ὁμοίως δ' ἐν ς. 2637.
- ς. 1814-6. Καὶ πάσας μου καταλαβὼν μέλσει τὰς αἰσθήσεις ἐν κάλλει τε τοὺς ὀφθαλμοὺς, ἐν τῇ ἀφῆ τὰς χεῖρας, τὸ στόμα τοῖς φιλήμασι και ἀκοὴν τοῖς λόγοις ἀντί: ἀκοῆ (κώδ. ἀκοῆ).
- ς. 1820. και εἰς θεὸν ὀρχίζουσα και εἰς ψυχὰς γονέων ἀντί: εὐχὰς (sic). Ἴσως και τοῦτο δὲν θὰ ἦτο ὅλως ἀπόβλητον κατὰ παραβολὴν πρὸς τὸ τῆς καθωμιλημένης γὰ ἔχης τὴν εὐχὴν τῶν γονέων σου, ἀλλ' ἂν γράψωμεν ψυχὰς ὑπομιμνήσκομεν προσφώνημα φυσικώτερον και συνηθέστερον λεγόμενον ὑπὸ τοῦ αἰτοῦντος χάριν τινὰ, ἐν ᾧ τὸ πρῶτον μᾶλλον εὐχαριστήριον συνήθως εἶνε.
- ς. 1821 κ. ἐ. Ἄλλ' οὖν ὁ ἀντικείμενος, ὁ σκότους τε προστάτης κτλ. αὐτὸν γὰρ παρεσκεύασε θεὸν ἐπιλαθῆσθαι.

ἀντί: ἀλλ' οὐ (sic).

ς. 1835 κ. ε. *Αὐτὸν ἐκεῖσε εὐρηκῶς καὶ πλεῖστα νοθετήσας*
καὶ μετεπαγγειλάμενος μὴ ταύτην ἀθετήσῃ,
ἀλλ' ἔχειν, ὡς ὑπέσχετο, ἐν βίῳ γαμετὴν του,
διηγησάμην ἅπασι κτλ.

Ἐνταῦθα διώρθωσα μὲν εἰς μετεπαγγειλάμενος τὸ τῆς ἐκδό-
σεως μετεπαγγειλάμενος (sic), ὡς ἀναζητήτως γέγραπται
ἀμέσως κατωτέρω ἐν ς. 1845 ἐπαγγειλάμενος, διώρθωσα
δὲ εἰς γαμετὴν του τὸ γαμετὴν τε (sic), πρὸς δὲ ἔτρεψα
εἰς κόμμα τὴν ἐν τῷ κειμένῳ κάτω στιγμὴν μεθ' ἣν εἶπετο
νέα ἀρχὴ ἀπὸ τοῦ *Διηγησάμην κ. ε.*

ς. 1840. *τοὺς δὲ μὴ θέμις ἐξαιρεῖν παρετρέχον τῶν λόγων*
ἀντί: τὸν λόγον (sic).

ς. 1842. *προσχορηγήσας ἀντί: προχορηγήσας (sic).*

ς. 1846. *τοῦ μὴ ποτέ τι ἄδικον τῆ κόρη διαπραΐξαι*
ἀντί: διαπραΐξῃ (sic).

ς. 1851. *τὴν ἄθλιον ἐμὴν ψυχὴν ἀντί: τὸν ἥλιον ἐμῆς ψυχῆς*
(κώδ. τὸν ἥλιον, ἐμὴν ψυχὴν). Νομίζω ὅτι οὕτω πρέπει νὰ
διορθωθῇ τὸ χωρίον, διότι τὸ μὲν δὲν εὐρίσκω ἔχουσάν τινα
νοῦν τὴν φράσιν, ἀν μείνη ὡς ἐγράφη ὑπὸ τῶν ἐκδοτῶν, τὸ δὲ
δὲν ἦτο δυνατόν, ὁ ἐπὶ τοῖς ἀθέσμως πεπραγμένοις ταλανί-
ζων ἑαυτὸν ἄκριτης καὶ αἰσχυρόμενος ἐπὶ τῆ ἑαυτοῦ ἀδικίᾳ
νὰ λέγῃ ὅτι κατεῖδε τὸν ἥλιον τῆς ἑαυτοῦ ψυχῆς.

ς. 1908. *τὰς παρείας παρείκαζε... στυλβούσας ἀντί: τὰς*
παρείας παρείκαζε... στυλβώσας (sic).

ς. 1962. *ἐγὼ δ' ἐπὶ τὴν κλίτην μου ἀντί: ἐγὼ δὲ ἐπὶ (sic).*

ς. 1963. *ἠδὺς γὰρ οὐ ἐκάθευδον ὑπῆρχέ μοι ὁ τόπος*
ἀντί: ἠδὺς γὰρ ἦν κτλ. (sic).

ς. 2001-2. *καὶ πάντες ἐκινήθησαν εἰς ἔρωτα συντόμως*
ἄπειρον, ὅ τι μέγιστον τῆς ἠδονῆς ἐκείνης.

ἀντί: ἄπειρον ὅτι μέγιστον (sic). Κατὰ τοῦτο δὲ διορθωτέα
καὶ τὰ τῆς μεταφράσεως «*et tous brûlèrent d'un amour*
aussi immense que peut le comporter cette passion»,
διότι ὡς διορθοῦμεν τὸ χωρίον θὰ ἐσήμαινε «καὶ πάντες ταχέως

κατελήφθησαν ὑπὸ ἔρωτος ἀπείρου, ὅ τι μέγιστου νὰπολαύ-
σωσιν ἐκείνην.

ς. 2097. *γέγραπται ἐν τε τῷ κώδικι καὶ τῆ ἐκδόσει*

«*Χρόνον οὐκοῦν ἐπλήρωσα καὶ εἶλλέ με ὁ πόνος*
καὶ μετὰ τὴν συμπλήρωσιν τοῦ ἐναρτίου χρόνου κτλ.».

Ἐνταῦθα φαίνεται ἀκατάλληλος ἡ λέξις ἐναρτίου πλὴν ἢ ἀν-
ἐσήμαινε τὸν χρόνον ὡς παρεμβάλλοντα προσκόμματα εἰς τὴν
ἐκτέλεσιν τῆς ἐκδικήσεως, ἀλλὰ καὶ τοῦτο οὐ φυσικὸν προ-
τείνω δὲ νὰ διορθωθῇ ἡ λέξις εἰς ἐνιαυσίου, ὅτε τὸ νόημα εὐο-
δοῦται.

ς. 2135. *οἱ καὶ θαρροῦντες τοῦ νικᾶν ἀντί: οἱ καὶ θαρροῦν-*
τες (sic). Ἄν τηρήσωμεν τὴν γραφὴν τοῦ χειρογράφου καὶ
τῶν ἐκδοτῶν, πρέπει νὰ νοήσωμεν τὴν μετοχὴν *θαρροῦντες*
ἰσοδύναμον ῥήματι ὀριστικῆς ἐγκλίσεως, ὅπερ οὐκ ἀσύνηθες
ἐν τῷδε τῷ ἔπει.

ς. 2152. *ὠπισθοπόδησα ἀντί: ὠπισθαπόδησα (sic).*

ς. 2231. *πάσας γὰρ τὰς περιφανεῖς ἅς πρότερον κατεῖδον*
ἀντί: πόσας κτλ. (sic).

ς. 2242. Ἐν τῆ μετὰ τοῦτον τὸν στίχον σημειώσῃ *ἀνήψαν*
τοὺς φανοὺς ἀντί: ἀνήψαντες φανοὺς (κώδ. ἀνήψαντες).

ς. 2253. Ἐν τῆ ἐκδόσει γέγραπται: *οὐ γὰρ ἐθαύμασας πολλὰ*
ἡμῶν ὡς ἀηττήτους (sic), οὕτω δ' ἔχοντα νομίζω τὸν στί-
χον ὑποπτον διορθωτέον δὲ ἢ τὸ πολλὰ εἰς πολλοὺς ἢ τὸ
ἀηττήτους εἰς ἀηττήτων, μᾶλλον δ' ἐκεῖνο.

ς. 2268. *αὕτη δὲ ἦν ἀπόγονος ἀντί: ἀπόγονον (sic).* Διότι
μόνον ἀρσενικὰ ὀνόματα τῆς δευτέρας λεγομένης κλίσεως βλέ-
πομεν κατὰ τὸ τραπεζούντιον ἰδίωμα ἀπολήγοντα ἐν τῆ ὀνο-
μαστικῇ εἰς *ν*, ὡς ὁ *ἄνθρωπον* κτλ.

ς. 2286 *τέκνων μου τῶν φιλάτων ἀντί: τῶν τέκνων μου*
φιλάτων. Δὲν ὑπάρχει λόγος μεταβολῆς τοῦ κειμένου.

ς. 2294. *ἐξ ὀφθαλμῶν ἀπόρρητον τὴν χάριν κεκτημένη*
ἀντί: κεκτημένην.

ς. 2320. *χιλίων ἀντί: χιλίων.* Περιττὴ ἡ καταδίβασις τοῦ
τόνου.

ς. 2345. *καὶ γένηται διὰ κενῆς . . . ὁ κόπος ἀντί: διακενῆς*
(κώδ. διακενῆς).

ς. 2374. *ὡς ἐφθήμεν εἰπόντες ἀντί: ἐφήμεν (sic).*

ς. 2437. *ἐπεὶπερ τις ἠδύνατο τοσοῦτους πρὸς ὀπλίτας*

κατεθωρακισμένους;

ἀντί: ἐπεὶπερ τις ἠδύνατο, τοσοῦτους προσοπλίτας

κατεθωρακισμένους.

Ἐκ τῆς ἐμμονῆς ταύτης εἰς τὴν γραφὴν τοῦ κώδικος ἐπέ-
ρχεται καὶ νοῦς τοῦ ὄλου ἄλλος ἢ ὁ κατὰ τὴν μετάφρασιν τοῦ
ἐκδότου.

ς. 2470. *ἐλπίζοντες με ἀνελεῖν ἀντί: ἐλπίζοντες μοὶ ἀνελεῖν*
(κώδ. ἐλπίζοντες μοι).

ς. 2592. *χεῖρα δ' αὐτῆς τὴν δεξιὰν πλήξας ἐν τοῖς δακτύ-
λοις ἀντί: πλήξας (sic).*

ς. 2615. *καὶ τὰς ὀρέξεις ἐφυγον, κατάρας τῆς σαρκός μου*
ἀντί: καὶ τὰς ὀρέξεις ἐφυγον καθαρὰς τῆς σαρκός μου.
(κώδ. καθάρας). Λέγουσα ἀμέσως πρότερον ἡ Μαξιμὴ περὶ
τῆς μέχρις ἐκείνης τῆς στιγμῆς τηρήσεως τῆς παρθενίας της
καὶ τοῦτο μὲν ἐφύλαξα ἕως ἀρτίως ὧδε» θὰ ἐπέφερε τὴν
ἀκατανόητον ἀνευ τῆς διορθώσεως ἦν προτείνω, οὐδὲ ἠδύνατο
νὰ λέγη ὀρέξεις καθαρὰς τὴν γενετήσιον ὁρμήν· κατάρας δὲ,
ὡς διορθῶ, θὰ ἐσήμαινε τότε—ἐπαράτους ἐπιθυμίας.

ς. 2625. *εἰώθαμεν ἀντί: εἰώθημεν (sic).*

ς. 2644. *λόγους παγγλυκυτάτους ἀντί: λόγοις παγγλυκυτά-
τοις (sic), ἐκτὸς ἂν ἔχη δύναμιν αἰτιατικῆς τοῦτο τὸ λόγους,*
ὅπερ δὲν θὰ ἔμενε ἀνευ ἀναλογιῶν ἐν τῷ ἔπει.

ς. 2646. *ἠττήθη οὖν ὁ λογισμὸς βεβήλω ἐπιθυμίᾳ ἀντί:
ἐπιθύμει (sic).*

ς. 2706. *κατωχυρωμένον ἀντί: καταχυρωμένον (sic).*

ς. 2732. *ἀπαντες γὰρ δεδύνηται παράδοξοι οἱ λίθοι*
ὡς μὴ λοιπὸν ἐκφαίνεσθαι τὴν θεωρίαν τούτων
ὡς ἀπὸ πέτρας τοιγαροῦν ὑπάρχουσιν καλλίστας.

Οὕτω γέγραπται τὸ χωρίον παρὰ τοῖς ἐκδόταις, τηρηθείσης
πλὴν ἀσήμεων παραλλαγῶν τῆς γραφῆς τοῦ κώδικος. Ἀλλὰ

προφανῶς εἶνε οἱ στίχοι οὗτοι ἐφθαρμένοι, διὸ ἀτελής καὶ ἀνα-
κριβής ἐγένετο καὶ ἡ μετάφρασις «chaque pierre était polie
avec un art si merveilleux que la surface ne se pouvait
apercevoir.» Ἡ κυριώτατα ἐφθαρμένη λέξις εἶνε βεβαίως τὸ
δεδύνηται· ἀλλ' ἀδυνατῶ νὰ εὑρω λέξιν ἣτις ἀντικαθιστάσα
ταύτην νὰ ποδίδῃ καὶ εἰς τὸ ὄλον χωρίον νοῦν τινα. Μὴ ἦτο ἄρα
γεγραμμένον τὴν ἀρχὴν μᾶλλον δεδόμενται κατὰ βαρβαρισμὸν
οὐχὶ ὄλως ξένον τῇ λέξει τούτου τοῦ ἔπους;

ς. 2736. *τέσσαρας ἀντί: τέσσαρες (sic).*

ς. 2749. *μουσειόκτιστος ἀντί: μουσιόκτιστος (κώδ. μουσιώ-
κτιστος).* Ἡ λέξις γέγραπται ἐν ἄλλοις στίχοις ὀρθῶς.

ς. 2759. *τὰς ὄψεις πάντων τῶν ἐκεῖ ἕτερπε τυγχαρόντων*
ἀντί: πάντων τὰς (sic).

ς. 2829-33. Ἐν τῇ ἐκδόσει γέγραπται τὸ πλεῖστον συμφώνως
πρὸς τὸν κώδικα:

ταῦτα καὶ ἄλλα πλεῖστα ἐν τοῖς δυοῖς τρικλίνοις
τὰ πάντα χρυσιόμουσα ἱστορήσεν Ἀκριτής,
ὡς τοῖς ὀρῶσιν ἄμετρον τὴν ἠδονὴν παρέχων,
πολὺν ἔχων διάστημα τὸ μῆκος καὶ τὸ πλάτος
τὸ ἔδαφος ἐσκέπασε μετὰ τιμίων λίθων κτλ.

καὶ μεταφράζονται ταῦτα οὕτω· «Telles étaient, et beau-
coup d'autres encore, les peintures des deux salles,
toutes exécutées en mosaïque et en or par Acritas.
Elles faisaient à qui les voyait un plaisir extrême, à
cause de leurs vastes dimensions en hauteur et en
largeur. Les pierres précieuses dont le parvis était
constellé etc.»—Ἐνταῦθα νομίζω ὅτι μετὰ μὲν τὸ Ἀκρι-
τής γραπτέον ἄνω στιγμὴν, τὸ δὲ ἔχων διορθωτέον εἰς ἔχων,
οὕτως ὥστε τότε τὸ μὲν ὡς . . . παρέχων θὰ σημαίνει βου-
λόμενος παρασχεῖν, τὸ δ' ἔχων θὰ συντάσσεται κανονικῶς
ἀναφερόμενον εἰς τὸ ἔδαφος, ἐν ᾧ νῦν ἀνωμαλώτατα ἀναφέ-
ρεται εἰς τὰ τρίκλινα.

ς. 2933. *κ' ἐπαίταις τοῦτο ἔδιδεν ὡς ψυχικὸν πατρῶον*
ἀντί τοῦ ἀκαταλήπτου καὶ ἴταις (sic)· ὅτι δὲ τὴν ἔννοιαν

ταύτην ἀπαιτεῖ τὸ χωρίον δεικνύει καὶ ἡ ὀρθὴ μετάφρασις
 «qu' il donnait aux pauvres comme une aumône κτλ.»

ς. 2958. καὶ τὴν αἰτίαν ἑαυτοῦ προσγράφει ἁμαρτία

ἀντι: προγράφει ἁμαρτίαν (sic).

ς. 2966. πρὸ τοῦ μὴ ἐρευνησαὶ ἀντι: πρότου κτλ.

ς. 3041. κόρην ἐκείνην τὴν τερπνὴν ἠγάλλετο προσβλέπων
 ἀντι: προβλέπων (sic). Εἶνε γνωστὴ ἡ ἀπὸ ἀντιγράφου εἰς
 ἀντίγραφον σύγχυσις τούτων τῶν δύο προθέσεων, τῆς πρὸ
 καὶ πρὸς. Πρβλ. καὶ ἀνωτ. ς. 836, 1842, 2958.

ς. 3054. ὁ παροχεὺς βαθύτατος εἰρήνης Ῥωμανίας
 ἀντι: ὁ παροχεὺς βαθύτατος, εἰρήνη Ῥωμανίας (sic).

ς. 3091 κ. ε.

Οὐδεὶς ἐτόλμησεν ἐλθεῖν ἔμπροσθεν τούτου νέος
 καὶ ἦν εἰρήνη πανταχοῦ καὶ ἀνενοχλησία
 ἀντι: καὶ ἡ εἰρήνη πανταχοῦ καὶ ἡ ἀνενοχλησία, κατὰ τὸν ἀ-
 μέσως κατωτέρω ς. 3104 ἀκαὶ ἦν εἰρήνη πανταχοῦ καὶ ἀνε-
 νοχλησία.»

ς. 3125. πέπραχεν ἀντι: πέπρακεν, οὐδ' ἐννοῶ δι' ὄντινα λόγον
 τὸ ὀρθῶς ἔχον διωρθώθη εἰς ἐσφαλμένον. Ὅτι δὲ καὶ ἐν τῷ
 κώδηκι γέγραπται πέπραχεν μαρτυρεῖ καὶ ἡ ὑποσελίδιος κρι-
 τικὴ σημείωσις ἐν τῇ προκειμένῃ ἐκδόσει.

ς. 3157. αἱ χεῖρες γὰρ ἐλύθησαν τὰ ἄθλα οὐ ποιοῦσαι

ἀντι: . . . αἱ ποιοῦσαι. Καλῶς εἶχεν ἐκείνην τὴν γραφὴν ὁ κώ-
 δηξ, ὁ νοῦς δὲ τοῦ χωρίου εἶνε ὅτι ἐλύθησαν αἱ χεῖρες καὶ οὐ
 ποιοῦσιν ἄθλα τὸ ἐξῆς· δὲν πιστεύω δὲ νάναγκάζῃ εἰς τὴν
 διόρθωσιν ὁ ἐπόμενος στίχος «οἱ πόδες ἐδεσμεύθησαν οἱ τὰς
 ὁδοὺς κρατοῦντες.»

Καὶ τοιαῦται μὲν αἱ ἐμαὶ διορθώσεις· ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ νο-
 μισθῇ—πολλοῦ γε καὶ δεῖ—ὅτι διὰ τῶν ἀνω σημειωθέντων ἐξη-
 λείφθησαν ἅπαντα τὰ παρὰ τῷ ποιητῇ βαρβάρως ἢ σολοίκως
 ἔχοντα, διότι οὐδ' ἠθέλησα τοῦτο. Ἐσκόπουν δὲ μόνον νάποκα-
 ταστήσω τὸ κείμενον οἷον κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἐγράφη τὸ
 πρῶτον, διατηρῶν τὰ ἰδιάζοντα εἰς τὴν λέξιν τοῦ ποιητοῦ καὶ
 ἀποτελοῦντα τὸν γλωσσικὸν χαρακτῆρα τούτου τοῦ ἔπους. Καθί-

στατο δὲ τὸ ἔργον δυσχερέστερον ἐντεῦθεν, ὅτι δῆλα δὴ ἡ
 γλῶσσα ἐν ἣ τὸ ποίημα ἐγράφη κατέχει τὸ μεταίχμιον μεταξὺ
 τῆς ἀρχαίας καὶ τῆς καθωμιλημένης, δὲν εἶνε τις σῶφρων καὶ πε-
 πηγυῖα, ἀλλὰ βατταρίζει ἄλλοτε ἄλλα καὶ πολλάκις ἄλλως τὰ
 αὐτά. Οἱ μὲν γραμματικοὶ τύποι εἶνε ἀσταθεῖς καὶ οἰονεὶ ῥέοντες,
 ἡ δὲ μετοχὴ, τηροῦσα ἐνίοτε τὸν γνήσιον αὐτῆς χαρακτῆρα, ἔχει
 τὸ πλεῖστον σημασίαν ῥήματος, αἱ πτώσεις ἐναλλάσσονται συνε-
 χῶς, αἱ λέξεις πολλάκις κολοβοῦνται ἀθαιρέτως ἢ μηκύνονται
 περιέργως, τῆδε κάκεισε ἀναφαίνονται λέξεις περὶ ὧν τις δικαίως
 ἀμφιβάλλει ἂν ἦνε τῆς ἀρχαίας λείψανα ἐρημιμμένα ἢ τῆς νέας
 γλώσσης οἱ πρῶτοι βλαστοί. Πλὴν ἀλλ' ὅμως καὶ δι' ὅλου τού-
 του τοῦ λαβυρίνθου εὐρίσκει τις ἀριάδνειον μίτον· ὑπάρχουσί τι-
 νες κανόνες καθ' οὓς ἐγράφη τὸ ἔπος, ὑπάρχει τις ἐνότης λέξεως
 καὶ τρόπου, ἀλλὰ ταῦτα πάντα μᾶλλον νὰ ἐννοηθῶσι καὶ νὰ
 μαντευθῶσι δύνανται ἢ νὰ περιγραφῶσι. Διὸ προέβην εἰς τὴν ὡς
 ἀνωτέρω διόρθωσιν μόνων ἐκείνων τῶν χωρίων περὶ ὧν ἐνόμιζον
 ὅτι ἀκατάλληλα ὄντα ἔπρεπε νὰ γραφῶσι συνωδὰ τούτῳ τῷ
 οἰωδῆποτε λεκτικῷ τρόπῳ τοῦ ἔπους. Ἀλλὰ διὰ τὸ νὰ μὴ ἦνε ὁ
 χαρακτῆρ οὗτος εὐδιάγνωστός τις καὶ ὠρισμένος, εἰκὸς εἶνε ἄλλος
 νὰ ἐκλάβῃ αὐτὸν ἄλλως, ἀφίεται δὲ οὕτως εἰς κριτικὰς ἐπιστα-
 σίας καὶ διορθώσεις κέλευθος πλατεῖα, ὥστε καί τις ἐπεξεργαζόμε-
 νος μετ' ἐμὲ τοὺς στίχους τοῦ ἔπους νὰ θελήσῃ ἄλλα νὰ διορθώσῃ
 πλείω, ἢ τῶν ἐμοὶ διωρθωμένων τινὰ πάλιν νὰ φήσῃ ὡς ἔχουσι.

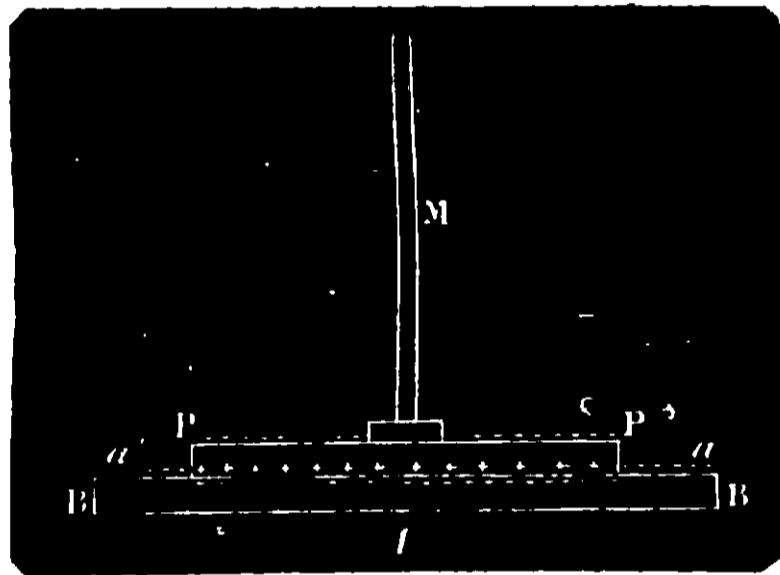
Τὸ βέβαιον δὲ εἶνε τοῦτο, ὅτι τὸ περὶ Ἀκρίτου ἔπος, ὃν πι-
 θανώτατα τὸ πρῶτον μνημεῖον τῆς καθωμιλημένης, εἶνε ἄξιον νὰ
 προκαλέσῃ καὶ δευτέρας ποτὲ φροντίδας, αἵτινες ἄς ἐλπίσωμεν
 ὅτι θὰ ἦνε σοφώτεροι τῶν πρώτων. Διότι ἠρξάμεθα τέλος ἀσχο-
 λούμενοί πως καὶ περὶ ταῦτα τὰ μνημεῖα τῆς νεωτέρας ἡμῶν
 γλώσσης, ὡς ἔδει, διὸ καὶ πρέπει νὰ εὐγνωμονῶμεν εἰς τοὺς σώ-
 ζοντας αὐτὰ ἀπὸ τῆς λήθης· τό γε νῦν ἔχον δὲ ἄς ὁμολογήσωμεν
 χάριτας τὰς ὀφειλομένας εἰς τοὺς φιλοπόνους ἐκδότας τοῦ Ἀκρί-
 του, ὅστις ἔδωκεν ἡμῖν ἀφορμὴν πρὸς τὴν προκειμένην μελέτην.

Ἐν Ἀθήναις, τῇ 20 Ἰουλίου 1875.

ΣΠΥΡΙΔΩΝ Π. ΛΑΜΠΡΟΣ Δ. Φ.

1. Τὸ ἠλεκτροφόρον, ὡς τὸ ὄνομα δεικνύει, χρησιμεύει εἰς τὸ νὰ μᾶς δώσῃ ἠλεκτρικὸν σπινθῆρα.

Ὁ σπινθῆρ οὗτος ἔχει τὴν ἀρχὴν του εἰς τὴν ἐπίδρασιν τῆς ἀρνητικῆς ἠλεκτρικῆς τοῦ ῥητινώδους πλακοῦντος BB, σχ. 1, (ἣν λαμβάνει προστριφθεὶς μὲ δέρμα αἰλούρου) ἐπὶ τῆς οὐδετέρας, ἥτοι φυσικῆς ἠλεκτρικῆς, τοῦ μεταλλικοῦ δίσκου PP, ὅστις τίθεται ἐπὶ τοῦ πλακοῦντος BB.

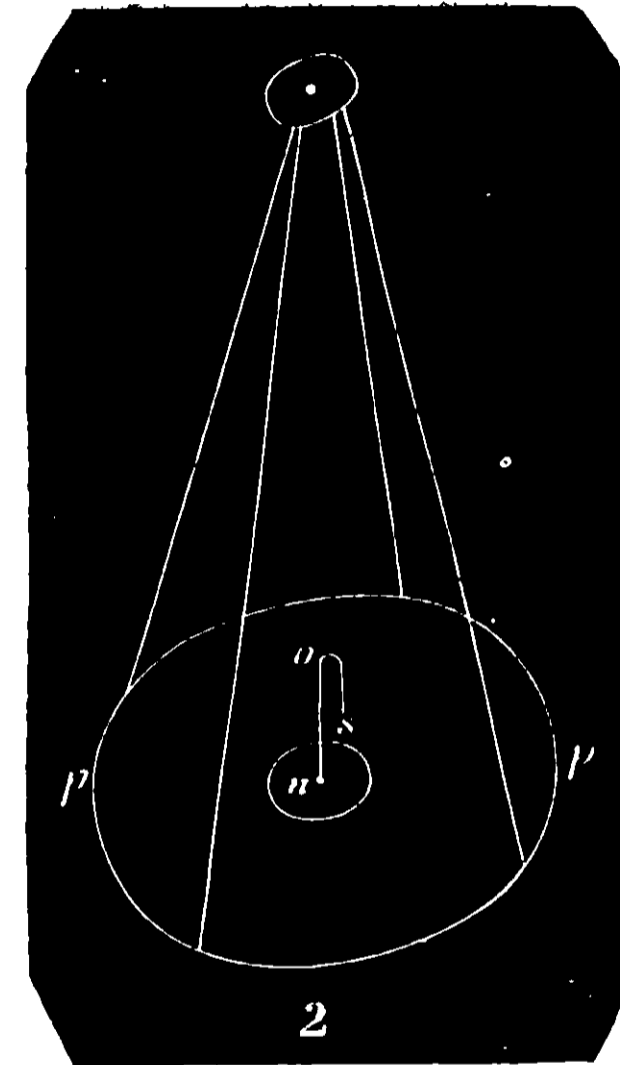

Καθ' ἃ γινώσκομεν ἐκ τῆς πόρρωθεν ἐπιδράσεως ἠλεκτρισμένου σώματος πρὸς ἀνηλέκτιστον, ἡ κάτω ἐπιφάνεια τοῦ δίσκου PP, ἡ ἐφαπτομένη τοῦ πλακοῦντος BB, πρέπει νὰ ἔχῃ θετικὴν ἠλεκτρικὴν, ἡ δὲ ἄνω ἀρνητικὴν.

2. Ὅτι δὲ καὶ ἡ ἄνω ἐπιφάνεια τοῦ δίσκου PP φέρει ἠλεκτρικὴν, ἀποδεικνύεται ἐκ τοῦ μικροῦ ψόφου, ὃν ἀκούομεν ὅταν πλησιάσωμεν τὸν δάκτυλον εἰς τὴν ἄνω ἐπιφάνειαν τοῦ δίσκου· οὕτως ὅμως ἀσθενοῦς τῆς ἠλεκτρικῆς ταύτης, ὃ ῥηθεὶς ψόφος εἰς μικρὰν ἀπόστασιν γίνεται ἀκουστός, ὃ δὲ συνεξερχόμενος σπινθῆρ μόλις ὁρατός. Διὰ τῶν ἐπομένων πειραμάτων, ἅτινα ἐπενοήσαμεν, καθιστῶμεν καταφανῆ τὴν ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας τοῦ δίσκου PP ἠλεκτρικὴν καὶ εἰς τοὺς θεατὰς τοὺς λίαν πόρρωθεν ὁρῶντας.

3. Ἀφαιρεθείσης τῆς ὑαλίνης λαβῆς M τοῦ δίσκου PP, ἐξαρ-

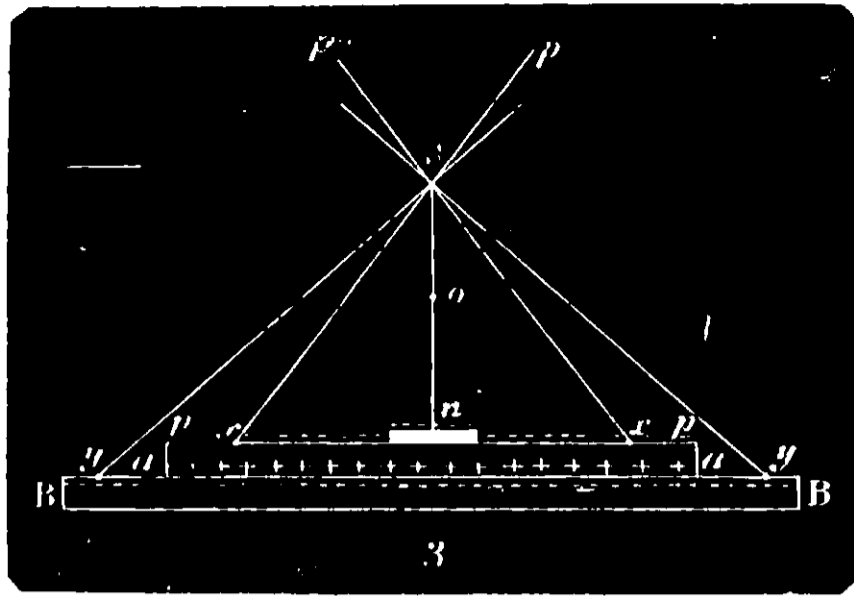
τῶμεν τοῦτον ἐκ τεσσάρων νημάτων μετάξης, σχ. 2, δεδεμένων εἰς κρίκον ἄνωθεν, εἰς τὸ κέντρον δὲ τοῦ δίσκου τιθέμεθα μικρὸν μεταλλικὸν δίσκον π, φέροντα ἐν τῷ μέσῳ αὐτοῦ ἐστηριγμένον νῆμα χαλκοῦν πO, ἔχον εἰς τὸ πέρασ O φύλλον χρυσοῦ προσκεκολλημένον, πρὸς τὰ κάτω δὲ φερόμενον, τὸ OS.

Τούτων οὕτω διατεθέντων, σχ. 2, φέρομεν τὸν δίσκον PP ἐπὶ τοῦ ἠλεκτρισθέντος πλακοῦντος BB καὶ τιθέμεθα ἐν τῷ μέσῳ βλέπομεν τότε τὸ φύλλον χρυσοῦ ἀνυψωθὲν καὶ ἡρεμοῦν ἐν τῇ καθέτῳ τῷ ὀρίζοντι διεθύνσει OS, σχ. 3, τοῦθ' ὅπερ συμβαίνει, διότι τὸ χρυσοῦν φύλλον OS φέρει ἀρνητικὴν ἠλεκτρικὴν, ὠθεῖται δὲ συμμετρικῶς ὑπὸ τῆς ἀρνητικῆς τοῦ δίσκου pp καὶ ὑπὸ τῆς κυκλικῆς ζώνης α', α τοῦ πλακοῦντος, τῆς μὴ ὑπὸ τοῦ δίσκου κεκαλυμμένης.

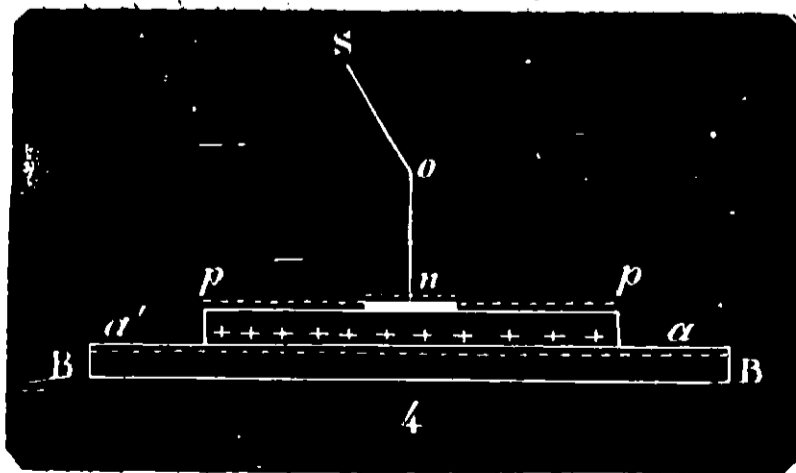
Καὶ τὰ μὲν δύο σημεῖα x, x, κείμενα συμμετρικῶς, ἐνεργοῦσιν ἐπὶ τοῦ s κατὰ τὰς διεθύνσεις sp, sp' οὕσῳν δὲ ἴσων τῶν ὤσεων τούτων, ἡ συνισταμένη αὐτῶν διαιρεῖ δίχα τὴν γωνίαν

πυκνωτή
κόσκιαν
κονέιτρον
ακροῦ

τῶν δύο δυνάμεων p, p , ἔχει δὲ διεύθυνσιν κάθετον τῇ ὀριζοντίῳ PP' · τοῦτο αὐτὸ γίνεται καὶ ἐπὶ τῶν λοιπῶν σημείων τῆς OS' τῶν ὤσεων ἐπὶ τῶν πλησιεστέρων σημείων, οἷον τοῦ O , οὐσῶν ἐντατικωτέρων. Τὰ λοιπὰ σημεία τοῦ δίσκου PP ἐνεργοῦσιν ἀνὰ δύο συμμετρικῶς ἔνθεν καὶ ἔνθεν ἐπίσης, πᾶσαι δὲ αἱ κάθετοι τῷ ὀρίζοντι συνιστάμεναι προστίθενται, ἐπὶ τοῦ s ἐφηρμοσμένα οὔσαι. Ὡσαύτως δύο σημεία y, y ἐπὶ τῆς ζώνης $\alpha \alpha$, συμμετρικῶς κείμενα, ἐνεργοῦσι καθ' ὅμοιον τρόπον. Ἐκ τούτων ἔπεται ὅτι τὸ φύλλον χρυσοῦ OS δὲν δύναται νὰ ἰσορροπήσῃ, εἰ μὴ κείμενον ἐπὶ τῆς καθέτου τῷ ὀρίζοντι.

4. Τοῦ φύλλου χρυσοῦ ὀρθοῦ ἐν ἰσορροπία ὄντος, σχ. 3, ἀφαιρέσωμεν μὲ τὴν χεῖρα τὴν ἠλεκτρικὴν α , ἐφαπτόμενοι τοῦ ἡμισείας τῆς κυκλικῆς ζώνης τοῦ πλακοῦντος, προσέχοντες δὲ νὰ μὴ ἐγγίξωμεν τὸν δίσκον p, p , βλέπομεν τότε τὸ φύλλον χρυσοῦ διευθυνόμενον πρὸς τὰ ἀριστερά, σχ. 4, τῆς ἡμισείας ζώνης α ὠθούσης τὸ φύλλον χρυσοῦ κατὰ τὴν ῥοπὴν ταύτην.

πυκνωτή
κόνετρον
ακροῦ

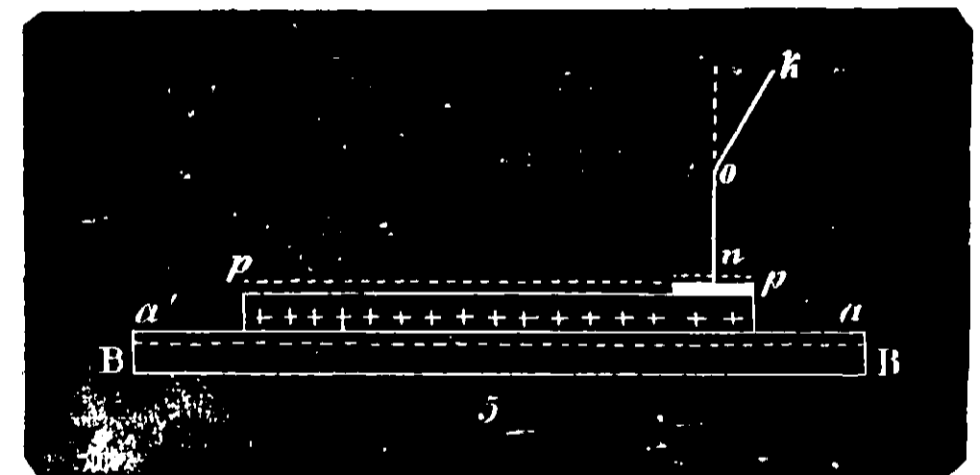
αὐτοῦ
αὐτοῦ

Ἀφαιρέσωμεν τέλος καὶ τὴν ἠλεκτρικὴν α , τὴν ἀπολειφθεῖσαν

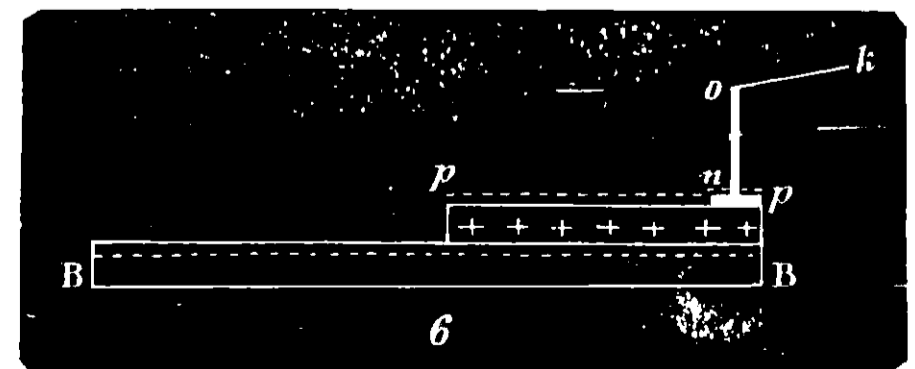
ἐπὶ τῆς πρὸς τὰ δεξιὰ ἡμισείας κυκλικῆς ζώνης α τοῦ πλακοῦντος, τὸ φύλλον χρυσοῦ διευθύνεται τότε καθέτως τῷ ὀρίζοντι, ὠθούμενον ἐπίσης κατὰ πᾶσαν διεύθυνσιν ὑπὸ τῆς ἠλεκτρικῆς μόνου τοῦ δίσκου PP .

5. Ἐὰν ἀνυψοῦντες τὸν δίσκον PP εἰς ἀπόστασιν ἐνὸς ἑκατομέτρου ἐκ τοῦ πλακοῦντος, δόσωμεν αὐτῷ κίνησιν περιστροφικὴν βραδεῖαν, σχ. 3, τὸ φύλλον τοῦ χρυσοῦ καὶ τότε κάθετον τῷ ὀρίζοντι διαμένει, ἢ δὲ ἀντίστασις τοῦ ἀέρος δὲν μεταβάλλει τὴν διεύθυνσιν ταύτην, διότι τοῦ χρυσοῦ φύλλου ὄντος ὀρθοῦ ἐν τῇ αὐτῇ θέσει, ἀπὸ δὲν μετατοπίζεται.

6. Μεταθέσωμεν νῦν τὴν μικρὸν δίσκον π ἐκ τοῦ κέντρου εἰς τὸν γῦρον p , σχ. 5, βλέπομεν τότε τὸ χρυσοῦν φύλλον λαμβάνον θέσιν τὴν OK , κατ' ἐλάχιστον κεκλιμένον ὡς πρὸς τὴν κάθετον τῷ ὀρίζοντι, διευθυνόμενον δὲ πρὸς τὰ δεξιὰ, τῆς ὠστικῆς ἐνεργείας ἐκ τῶν ἀριστερῶν πρὸς τὰ δεξιὰ ἐπὶ τοῦ χρυσοῦ φύλλου OK οὔσης μείζονος τῆς γινομένης ἀντιρρόπως.

Ἐὰν, τούτων οὔτως ἐχόντων, ἀφαιρέσωμεν τὴν ἠλεκτρικὴν τοῦ ἡμιζωνίου α τοῦ πλακοῦντος, ἐφαπτόμενοι ταύτης διὰ τῆς χειρὸς, ἢ κλίσις τοῦ φύλλου OK αὐξάνει καταφανῶς πρὸς τὰ δεξιὰ καὶ πλησιάζει πολὺ τῇ ὀριζοντίῳ.

7. Μεταφέρωμεν τέλος τὸν δίσκον ρρ, τὸν φέροντα εἰς τὸν γῦρον ρ τὸ χρυσοῦν φύλλον, εἰς τὸ πέρασ Β τοῦ πλακοῦντος, σχ. 6, τὸ φύλλον τοῦτο τίθεται τότε σχεδὸν ὀριζοντίως.

8. Θεωρήσωμεν τέλος τὴν περίστασιν, σχ. 3, καθ' ἣν ὁ μικρὸς δίσκος κεῖται ἐν τῷ κέντρῳ τοῦ δίσκου ρρ, τοῦ τεθέντος ἐν τῷ μέσῳ τοῦ πλακοῦντος ὁπότε τὸ χρυσοῦν φύλλον εἶναι κάθετον τῷ ὀριζοντι, ἐφαψώμεθα δὲ τοῦ δίσκου ρρ διὰ τοῦ δακτύλου ἢ ἀρνητικῆ ἢ ηλεκτρικῆ τοῦ δίσκου διοχετεύεται τότε εἰς τὴν γῆν καὶ τὸ χρυσοῦν φύλλον ἀποβαλὸν τὴν ἢλεκτρικὴν του ταύτην, ἀναλαμβάνει τὴν κάθετον τῷ ὀριζοντι θέσιν. Ἐὰν τότε σηκώσωμεν τὸν δίσκον ρρ καὶ φέρωμεν αὐτὸν πόρρω τοῦ πλακοῦντος, ἀμέσως τὸ χρυσοῦν φύλλον ἀνυψοῦται με ὀρμὴν, διότι ἡ θετικὴ ἢλεκτρικὴ, ἣτις ἔκειτο εἰς τὴν κάτω ἐπιφάνειαν τοῦ δίσκου ρρ, διαμοιράζεται ἐξίσου ἐπὶ πάσης τῆς ἐπιφανείας αὐτοῦ. Ἐὰν δὲ τότε πλησιάσωμεν τὸν δάκτυλον εἰς τὸν δίσκον ρρ, δεχόμεθα σπινθῆρα ἢλεκτρικόν, ὡς γνωστὸν πολύκροτον, τὸ χρυσοῦν φύλλον καταφέρεται, ὁ δὲ δίσκος ρρ ἐπανέρχεται εἰς τὴν φυσικὴν αὐτοῦ κατάστασιν.

Σημείωσις. Τοῦ περιβάλλοντος ἀέρος ὄντας λίαν ξηροῦ, τὰ ἀνωτέρω πειράματα ἐκτελοῦνται λίαν εὐκόλως.

Δ. Σ. ΣΤΡΟΥΜΠΟΣ.

(Κατεχωρίσθη ἐν τῇ Revue des Sciences Les Mondes. p. 31. T. xxxviii. N° 1. 2 Septembre 1875. à Paris.)

ΕΙΔΗΣΕΙΣ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΚΑΤΕΔΑΦΙΣΕΩΣ ΤΟΥ ΕΠΙ ΤΗΣ ΑΚΡΟΠΟΛΕΩΣ ΑΘΗΝΩΝ ΠΥΡΓΟΥ ΚΑΙ ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ ΕΞ ΑΥΤΟΥ.

Τὰ ἐξῆς τρία ἄρθρα ἐδημοσιεύσαμεν διὰ τῆς ἐν Ἀθήναις ἐκδομένης πολιτικῆς ἐφημερίδος Παλιγγενεσίας, (ἀρ. 3265, 3278, 3317, 3320.) καὶ νῦν ἀνατυποῦμεν αὐτὰ ἐνταῦθα μετ' ὀλίγων διορθώσεων καὶ προσθηκῶν.

Ι.

Ἀπὸ τινος χρόνου ἐπεχείρησεν, ὡς γνωστὸν, ἡ ἀρχαιολογικὴ ἡμῶν ἐταιρία τὴν κατεδάφισιν τοῦ ἐπὶ τῆς Ἀθήνησιν ἀκροπόλεως μεσαιωνικοῦ πύργου, τὴν δαπάνην χορηγήσαντος τοῦ παρ' ἡμῖν φιλέλληνος Δρος Σχλίεμανν. Τὸ ἔργον γίνεται μετὰ προσοχῆς, ὥστε νὰ μὴ βλαφθῶσιν οἱ ὑποκάτω τοῖχοι τῶν Προπυλαίων ἢ ὁ πλησίον ναὸς τῆς Νίκης, καὶ νὰ διατηρηθῇ πᾶν ὅ,τι ἐκ τῶν τοίχων τοῦ πύργου ἐξάγεται γλυπτὸν ἢ ἐνεπίγραφον. Οὕτω μέχρι τοῦδε ἐξήχθησαν μαρμάρινα τὰδε· δύο ἀνώφλια ἴσως, ἔχοντα γλυφὰς μεσαιωνικὰς σταυροῦ καὶ πτηνῶν ἐκατέρωθεν, μία γλυφὴ γλαυκὸς ὑπὸ γείσον, ὡς αἱ ἐν τῷ Παναθηναϊκῷ σταδίῳ ποτὲ εὑρεθεῖσαι (*), ἐν κολοσσιαῖον πρόσωπον, Ἀθηναῖς ἴσως, κολοβόν, εἰς τραπεζόπους ἢ τραπεζοφόρος, ἐφ' οὗ ἐπειργασμένα εἶναι τὰ ἄνω Σατύρου, ὅστις ἀνέχει δορὰν λέοντος ἢ τίγρεως, ἐφ' ἧς ἴσως ποτὲ ἐκάθητο Διόνυσος. Σημαντικώτερα δὲ φαίνονται τὰ ἐξαχθέντα γραπτὰ μνημεῖα, ἅπερ μέχρι τοῦδε εἶναι πέντε. Ἀρχαιότατον τούτων εἶναι ἐν βάθρον τετράγωνον λίθου Πεντελησίου ἔχον τὴν ἐξῆς ἐπιγραφὴν·

(*) Ἴδε τὴν figure 4, Blatt IV, ἐν τῇ πραγματείᾳ Ausgrabungen am Panathenäischen Stadion etc. von E. Ziller. Berlin, 1870.

Λεωντίδος πρυτάνεις Λεῶν
νικήσαντες, δόξαν τῶι δήμωι.

Κ)ήτιοι	Φρεάριοι	Πήληκες
5 Ἀμφιτέλης	Ἀντιχάρης	Τιμέας
Ἀμφιτελίδο	Φιλίωνος	Φιλοθή-
Τελέσιππος	Φιλέας	Ἱεροκλειδης(ς)
Πεισίο	Φιλίωνος	Φείδωνος
Ἀντικλειδης	Πειθιάδης	Ἰθάδαι
Ἀντικλει-	Διοδώρο	Σίμων
10 Ἀλιμόσιοι	Ἀριστοκράτης	Σιμωνδο
Πρεσβυχάρτης(ς)	Ἀρίστωνος	Χαιρίων
Ἀρίστωνος(ς)	Εὐάγγελος	Πόλλιδος
Νικήρατος	Χαιρέλ(εω)	Ἐξ Οἴο
Λεωκράτος	Ἡγήμων	Γλαῦκος
45 Θόκριτος	Λάβητος	Γλαυκέτο
Κηφισοδώρο	Φανόδημος	Ἐκαλειῆς
Ποτάμιοι καθύ-	-----	Φειδέστρατος
Χ(α)ρίνος	Θεμιστοκλῆς	Σωσικλέος
Λάχητος	-----	Κρωπίδαι
20 Φίλιπποςστρατος	Ἐνδημος
Φιλίωνος	-----	Ἀρρηνίδο
Ποτάμιοι υπέν-	Σονίης	Παιονίδαι
Κλεόνικος	Σπυσει;κ.λῆς	Μενέστρατο(ς)
Στησάρχο	Δημητ(ρ)ίο	Οἰνοφιλο
25 Σκαμβωνίδαι	Κλεζόμαχος	Θεογένης
Ἀντικράτης	Θεοδώρο
Ε(υ)κράτος	Πολύξενος	Φιλόθηρος
Π(υθ)όδωρος	Πολυκρα-	Θεοφράστο
Πυθοκλέος	Σμίκρων	Εὐπυρίδαι
30 Ἀριστηίδης	-----	Φειδέστρατο(ς)
Ἰμεραίο	Δειραδιῶται	Χαιρε.τ..
Λευκονοίης	Ἄγνω	Ἀντίρητος
Καλλίμαχος	Τιμοκλέος	Αἰσχέο
Ἄλκιο	Χαιρεφῶν	Αἰθαλίδαι
35 Χαριάδης	-----	Κτήσιππος
Χαιροκλέος	Ποτάμιοι [οὔτω]	Κτησωνίδο
Διόγνητος	Νίκων	Εὐκλειδης
Διογένο	-----	Εὐκλέος
Χολληίδαι	Στρατόνικος	Κολωνῆς
40 Ἀλκισθένης	-----	Μενέστρατο(ς)
Ἀλκιβιάδο	-----	Μενεκρα(τ..
...αρχος	-----	Ἐρμόδωρος
Νι;κοξένο	-----	Ἐρ(μο)λύκο.

Σχῆμα γραμμάτων τὸ τοῦ 4ου πρὸ Χρ. αἰῶνος, τρόπος γραφῆς ὁ στοιχηδόν. Τὸ νόημα τῆς διστίχου κεφαλίδος δὲν εἶναι τόσο σαφές, διότι ἡ τυπικὴ φρασεολογία τῶν ἀθησετέρων, ἂν ὄχι καὶ πρωτοφανής. Τὸ ἐλλεῖπον «ἀνέθηκαν» ὑπονοεῖται εὐκόλως, καὶ τότε πρὸς τὸ ῥῆμα τοῦτο φέρεται ἡ δοτικὴ Λεῶ, τῶ ἐπωνύμῳ δηλ. ἐκείνῳ ἥρωι τῆς Λεωντίδος φυλῆς, ἧς οἱ 50 πρυτάνεις πάντες εἶναι καταγεγραμμένοι ὑποκάτω, μόνων ἐλλειπόντων 8 ὀνομάτων πατέρων, ἅπερ οὐδέποτε ἐπὶ τοῦ λίθου φαίνονται χαρᾶχθέντα, ἀφεθέντος τοῦ τόπου κενοῦ. Ἀλλὰ τί νικήσαντες οὗτοι οἱ πρυτάνεις ἀνέθηκαν ὅ,τι ἀνέθηκαν ἐπὶ τοῦ βήθρου τοῦ ἔχοντος ἄνω κοιλότητα; Ἄν ὑποθέσωμεν, ὅτι ἐν ἐορτῇ τοῦ Λεῶ ἐνίκησαν ἀγῶνα (μόνον δὲ ὅτι ἐν τῶ δήμῳ Ἀγνοῦντι θυσία τῶ Λεῶ ἐγένετο ἡξεύρομεν ἐκ τοῦ Στεφάνου τοῦ Βυζαντίου, ἐκδ. Mein. 20, 2), λέγεται ποτε περὶ πρυτάνεων, ὅτι νικῶσι; Ἡ φυλὴ νικᾷ, καὶ νικᾷ ἀνταγωνιζομένη πρὸς ἄλλην. Ἐν δὲ Ἀγνοῦντι ἡγωνίσθη ἄρά γε καὶ ἄλλη τις φυλὴ; Ἡ ἐν τῶ Ἀθήνησι Λεωκορίῳ ἐτελεῖτο τις ἀγὼν κοινὸς πάντων τῶν Ἀθηναίων, ἐνθα νὰ ἦτο συνήθεια οἱ πρυτάνεις, οἱ τυχόν ἐπιμελούμενοι τῆς περὶ τὸν ἀγῶνα παρασκευῆς, νὰ ἀνακηρύττωνται ὡς νικηταὶ καὶ ὄχι ἡ φυλὴ, καθὼς ἐν ταῖς ἄλλαις χορηγίαις; Ἡ τέλος τὸ νικήσαντες ὑποσημαίνει ἡμῖν ἀγῶνά τινα τῶν πρυτάνεων ἐκάστης φυλῆς περὶ πολιτικῆς διαγωγῆς ἐν τέλει τοῦ βουλευτικοῦ ἔτους καὶ κρίσιν καὶ νίκην, ὅτε ἡ νικῶσα φυλὴ ἀνετίθει τὸ ληφθὲν βραβεῖον εἰς τὸν ἰδίον τῆς ἐπώνυμον ἥρωα; Ἴσως. Ἀπορον δὲ καὶ διὰ τί Ποτάμιοι ἐν στίχῳ 36 τῆς δευτέρας σελίδος τρίτην φορὰν ἀναγράφονται, ἀφοῦ πρότερον ἤδη δις ἀνεγράφησαν, διηρημένοι, ὡς ἦσαν, εἰς καθύπερθεν καὶ ὑπένερθεν Ποταμίους. Ἐπιγραφὴν ὀλίγον ὁμοιάζουσαν τῇ παρούσῃ γνωρίζω τὴν ἐν Corp. Inscr. Græc. ὑπ' ἀριθ. 199, ἀλλ' ἐκείνη ἐπάνω μὲν εἶναι κολοβή, κάτω δὲ γίνεται ἄλλοια, διότι λέγονται ἐκεῖ «(στεφανω)θέντες οἱ πρυτάνεις ὑπὸ τῆς βουλῆς, καὶ τοῦ δήμου» ὥστε δὲν βοηθεῖ τίποτε εἰς ἐρμηνείαν τῆς παρούσης. Τοιαύτη τις καὶ ἡ παρὰ τῶ Ῥαγκαβῆ ἐν Ant. Hel. ἀριθ. 1161. Ταῦτα ἐγώ, ἄλλος δὲ ἄς εἶπη καιριώτερα.

2.

Καὶ σήμερον δίδομεν εἰδήσεις τινὰς περὶ τῶν ἐκ τοῦ κατεδαφιζομένου πύργου τῆς Ἀκροπόλεως ἐξαγομένων ἀρχαίων. Ἐξήχθησαν λοιπὸν ἔτι κατὰ τὰς τελευταίας ἐβδομάδας τὰ ἐξῆς μαρμάρια· τρία ἀνώφλια, ἕκαστον μὲ γλυφὰς πλειόνων σταυρῶν ἐντὸς κύκλων. Παρατηρήσεως δὲ ἄξιον, ὅτι καὶ ταῦτα, ὡς καὶ τὰ δύο ἄλλα, περίπου ὅμοια, τὰ πρότερον ἐξαχθέντα, εὐρέθησαν ἀπλῶς ὡς ὕλη οἰκοδομήσιμος ἐντετειχισμένα ἐδῶ κ' ἐκεῖ, ὅχι δὲ ὡς τινων τοῦ πύργου μερῶν ἀρχιτεκτονικὰ κοσμήματα, ἢ τῆς θυρίδος αὐτοῦ, φέρ' εἰπεῖν, τῆς ποτὲ πρὸς ἀνατολὰς οὔσης, ἢ τῆς πρὸς βορρᾶν ἐκείνης ὑποκοίλου προεξοχῆς. Ἐπι ἐξήχθησαν δύο ἐπιμήκεις πλίνθοι μαρμάριναι, ἔχουσαι ἑκατέρωθεν τὴν ἐπιφάνειαν τῆς μιᾶς τῶν τεσσάρων μακρῶν πλευρῶν διὰ γλυφῆς χωρισμένην εἰς τετράγωνα μικρὰ, ἐναλλάξ καὶ διαγωνίως εἰσέχοντα καὶ ἐξέχοντα. Ἡ ἑτέρα τῶν πλίνθων τούτων, ἢ καὶ σφοδρότερα, ἔχει τέσσαρας σειρὰς ἤτοι δόμους τοιούτων τετραγώνων, ὧν ἡ τρίτη παρουσιάζει καὶ διαφορὰν τινα κατὰ τὴν διάθεσιν των. Πιθανῶς ἀπετέλουν αἱ πλίνθοι αὗται ἐπιφάνειαν τοίχου τινὸς τοιαύτην, ὁποῖαν μέχρι τοῦδε ἐν Ἀθήναις δὲν ἐνθυμούμεθα νὰ εἶδαμεν.

Ἄλλ' ἀξιολογώτατα τῶν ἐξαχθέντων εἶναι βεβαίως τὰ πολλὰ καὶ μεγάλα ἀρχιτεκτονικὰ τεμάχια λίθου Πεντελησίου, τὰ ὁποῖα εἰς τὰ Προπύλαια ποτὲ ἀνήκον, ὡς τὰ μεγέθη αὐτῶν καὶ ἡ ὅλη τέχνη δεικνύουσιν. Ἐκ τούτων παρετηρήσαμεν μετὰ πλείονος προσοχῆς τὰ ἐξῆς· πέντε κίονων τύμπανα ῥαβδωτῶν, θριγκώματος μέρη τινὰ, ἐν οἷς ἐν γωνιακὸν μετὰ τριγλύφων καὶ δύο γείσου μέρη μετὰ σταλαγμῶν, 2—3 ἐπίκρανα γωνιαίων τοίχου παραστάδων, 7—8 τεμάχια φατνωματικῆς ὀροφῆς, μίαν τετράγωνον μεγάλην πλάκα στρώσεως, ἐφ' ἧς ποτε ἔβαινε παραστάς τοίχου, τέλος, τὸ σημαντικώτατον, ἐν ἀετώματος γωνιαῖον ἀριστερὸν τεμάχιον, σῶζον ὡς 1 1/2 μέτρου μήκος. Φίλος τις ἡμέτερος ἀκούσας περὶ τούτου τοῦ τεμαχίου ἀετώματος εἶπε· καὶ μόνον τοῦτο ἂν ἤθελεν εὐρεθῆ, θὰ ἦτο δικαιολογημένη ἡ κατεδάφισις τοῦ πύργου. Καὶ ἡμεῖς συμφωνοῦμεν πληρέστατα. Ἦδ' ἡ καὶ ὁ Beulé εἶχε ποτε ἀναγνωρίσει ἐν μέρει ἀετώματος γωνιαῖον ἐν

τοῖς κατακειμένοις ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως λίθοις· ὡς βλέπομεν ἐκ τοῦ Breton (Athènes, σελ. 43, σημ. 2). Ἄλλ' ἡμεῖς δὲν εἶχομεν καιρὸν νὰ τὸ ἀναζητήσωμεν τώρα καὶ νὰ ἴδωμεν, ἂν εἶναι ἴσαρι τοῦ νῦν εὐρεθέντος, δηλ. τὸ δεξιὸν ἄκρον. (*) Λέγομεν μόνον, ὅτι ἴσως τὸ νῦν εὐρεθὲν τεμάχιον εἶναι τοῦ ἀετώματος τοῦ πρὸς ἀνατολὰς, διότι τὸ ἐξω ἀέτωμα τὸ πρὸς δυσμὰς ἐσώζετο ἔτι ἐπὶ τῶν περιηγητῶν Spon καὶ Wheler τῷ 1676, ὁ δὲ πύργος ὑποτίθεται κοινῶς παλαιότερος, ἐκ τῶν ἀρχῶν τοῦ 1. αἰῶνος. Ἄλλὰ ταῦτα ἄλλοι θέλουσιν ἐξακριβώσει. Ἡμεῖς δὲ ἄς παραδώσωμεν ὧδε εἰς τὸ κοινὸν καὶ δύο ἐπιγραφὰς ἐκ τῶν νεωστὶ ἐξαχθεισῶν.

1.

Λυσιφάνης Λυσιδήμου	Σωστράτη Εὐκράτους
Ἄγνούσιος· Καλλίας	Ἐπιμηφισίου θυγάτηρ
Δημάδης Σκαμβωνίδης ;	Λυσιδήμου γυνή.
ἐ)ποίησατο ὑν ἑαυτῶι.	Ὁ δῆμος Τερεντίαν Νάλου
5 Ὁ δῆμος Αὐκίον Οὐαλέ-	πιστων ἐποίησεν θυγατέρα Ἰσχυλλαν
ριον Λο)υκίου υἱὸν Κάτυλλον	Κατύλλου μητέρα.
ἀρετῆς) ἔνεκα καὶ σωφροσύνης.	

Αὕτη ἡ ἐπιγραφή εἶναι ἐκ τῶν ἐπεγγράφων ἢ διττογράφων, διότι ὁ λίθος ὁ ἔχων αὐτὴν (εἶναι δὲ ὑπόμελας καὶ τὸ σχῆμά του ἐπίμηκες, ὡς δοκοῦ), τὰ μὲν τῶν ἀνωτέρω στίχων γράμματα δεικνύει ὄντα τῶν μέσων Μακεδονικῶν χρόνων, τὰ δὲ κατωτέρω τῶν Ῥωμαϊκῶν, ὥστε ἐγένετο αὐτοῦ δις χρῆσις ἐκ κακοδαμονίας τῶν ὑστέρων Ἀθηναίων καὶ ἀναισθητούντων τῶν Ῥωμαίων, τῶν οὕτω εὐτελεῖς τιμὰς ἀποδεχομένων. Ἄλλ' εἶεν. — Ἡ πρότερα ἐπιγραφή ὑποδηλοῖ ἀνάθημά τι γλυπτὸν ἀνατεθὲν ἐπὶ υἰοθεσίᾳ. Ἄλλὰ τίς ὁ υἰοθετῶν καὶ τίς ὁ υἰοθετούμενος; Αἱ λέξεις δὲν τὸ σαφηνίζουσι. Ἡ δὲ Σωστράτη ὡς τίς εἶναι ἀναγεγραμμένη; ὡς μάρτυς; ἄλλ' ἄτοπον, γυνὴ οὔσα. Ὡς γυνὴ δὲ ἐνός τῶν

(*) Μεθ' ἡμέρας τινὰς τὸ εὐρομεν κείμενον ἐν ἀριστερᾷ τῶν εἰσιόντων διὰ τῆς δευτέρας νεωτερικῆς πύλης τῆς ἀκροπόλεως, τῆς ἀγούσης πλάγιως πρὸς τὴν μεγάλην ἀναθήραν τῶν προπυλαίων. Εἶναι δὲ δεξιὸν γωνιαῖον.

δύο, ἢ τοῦ υἱοθετοῦντος ἢ τοῦ υἱοθετουμένου (ὅπερ θὰ ὑπεφέρετο) βεβαίως δὲν εἶναι ἀναγεγραμμένη, ἀλλ' ὡς γυνὴ τοῦ πατρὸς ἐνὸς τῶν δύο, ἦτοι τοῦ Λυσιδήμου. Ὅθεν ἐγὼ οὐδὲν τῇ ἀληθείᾳ δύναμαι νὰ διευκρινήσω. Ἄς δεχθῶμεν ὁμῶς εὐγνωμόνως ἐκ τοῦ οὕτως ἔχοντος λίθου τὸ τοῦ τεχνίτου Πίστωνος ὄνομα, νῦν ἴσως πρῶτον ἐν ἐπιγραφῇ ἐμφανιζόμενον, παρὰ Πλινίῳ δὲ (ἐν Φυσ. Ἰστ. 34, 8) κεῖται πρόπαλαι ἀναγεγραμμένος ὁ ἀνὴρ, ὡς ὄχι ἄσημος χαλκοτύπος, καὶ τίθεται νῦν παρὰ τινων ἢ ἀκμὴ του περὶ τὴν ρκς'. Ὀλυμπιάδα, ἦτοι περὶ τὰ 276 πρ. Χρ.

Περὶ δὲ τῆς δευτέρας ἐπιγραφῆς, εἰ καὶ ἱκανὰ ἀνεδίφησα βιβλία, δὲν εὔρον τίποτε δυνάμενον ἀσφαλῶς νὰ ῥηθῆ καθ' ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰ τιμώμενα πρόσωπα. Εἰκαστικῶς δὲ λέγω, ὅτι ἡ μὲν Τερεντία Ἰσπυλλα ἴσως εἶναι ἀδελφὴ ἢ ἀνεψιὰ τοῦ παρὰ Κικέρωνι ἐν Ἐπιστολ. πρὸς τοὺς οἰκείους (XIII, 65) Ποπλίου Τερεντίου Ἰσπωνος, ὁ δὲ ἐπὶ τοῦ λίθου υἱὸς τῆς ἴσως εἶναι ὁ ἀδελφὸς τοῦ γνωστοῦ λυρικοῦ ποιητοῦ Κατύλλου (ἂν ὁμῶς εἶχεν ὁ ἀδελφὸς προωνύμιον Λουκίου, ὅπερ ἀγνοῶ.) Ἐκφέρω δὲ ταύτην τὴν εἰκασίαν, διότι ὁ Τερέντιος ἐκεῖνος Ἰσπων ἐν τῇ τοῦ Κικέρωνος ἐπιστολῇ λέγεται ἀπερχόμενος εἰς Βιθυνίαν διὰ ὑποθέσεις του καὶ συνιστᾶται εἰς τὸν ἐκεῖ Ῥωμαῖον ἀντιστράτηγον, εἰς Βιθυνίαν δὲ ἀπῆλθέ ποτε καὶ ὁ ἀδελφὸς τοῦ ποιητοῦ Κατύλλου καὶ ἐπιστρέφων ἐκεῖθεν ἀπέθανεν ἐν Τρωάδι, ὡς ταῦτα ἐκ βιβλίων ἠξεύρομεν ὕστερον δὲ καὶ ὁ ποιητὴς ἀπῆλθεν εἰς ἐκεῖνα τὰ μέρη καὶ τὸν ἐκλαυσεν. Πιθανὸν λοιπὸν νὰ διῆλθον οἱ τιμώμενοι καὶ δι' Ἀθηνῶν καὶ νὰ ἐτιμήθησαν δι' ὄντιναδήποτε λόγον παρὰ τῶν ἡμετέρων προγόνων, οἵτινες οὐδένα σχεδὸν Ῥωμαῖον ἐπιβαίνοντα τῆς γῆς τῶν ἄφηναν κακοκαρδισμένον. Ὑποφαίνεται δὲ διὰ τῆς φράσεως « ἀρετῆς ἕνεκα καὶ σωφροσύνης » ὅτι νέος τὴν ἡλικίαν θὰ ἦτο ὁ Λούκιος καὶ διὰ τοῦτο ἴσως καὶ τὸν συνώδευεν ἡ μήτηρ. Ὅστις δὲ τὴν ὀπωσοῦν πολὺπλοκον ταύτην εἰκοτολογίαν δὲν ἀσπάζεται, ἄς ταυτίσῃ ἂν θέλῃ, τὸν τῆς ἐπιγραφῆς ἡμῶν Κάτυλλον μὲ ἓνα Λούκιον Οὐαλέριον Κάτυλλον, ἀναγνωσθέντα ἐπὶ νομίσματος τῶν Αὐγούστου χρόνων (παρὰ τῷ Eckhel, 5, 333) ὡς ἓνα τῶν τριῶν ἀνδρῶν, τῶν τὸ νομίσματος κόμμα μεταχειριζομένων. Μίαν

δὲ Ῥωμαίαν Hispullam, ἣν εὕρισκω σατυριζομένην παρὰ Ἰουβενάλιῳ (VI, 74 καὶ XII, 41) δὲν θέλω οὐδαμῶς νὰ φέρω εἰς σχέσιν μὲ τὴν ἐπὶ τοῦ λίθου Ἰσπυλλαν καὶ ἄλλως καὶ διότι μεταγενεστέραν τὴν θεωρῶ, τὴν ἀναφέρω δὲ μόνον πρὸς δεῖξιν τοῦ ποῖον Λατινικὸν ὄνομα μετεγράψτο Ἑλληνιστὶ Ἰσπυλλα.

Παρατηρηθήτωσαν ἐπὶ τέλους δύο σφάλματα τῶν χαραζάντων τὸν λίθον, ἐν τοῦ παλαιοῦ, ἐν τῷ ὀνόματι Δ η μ ἄ λ κ ο υ ς καὶ ἐν τοῦ νεωτέρου, ἐν τῷ Λ ο ὑ κ ι ο ν. Ἀμρότεροι πάνυ παραδόξως ἐχάραξαν Α. ἀντὶ Λ. Ἔτι δὲ καὶ τὸ Ναίου ἴσως εἶναι σφάλμα ἀντὶ Γναίου.

2.

Ὁ (σε)μνότατος ἀγ(ω-
νο)θέτης τῶν με(γά-
λων) Παναθηνα(ίων
καὶ ἱερεὺς πανα(γῆς

5 Π. Ἐρέννιος Δέξιπ-
πος Πτολεμαίου

Ἐρ)μειος τὸ ἀκρο-
στόλιον τῇ Πολι(άδι; ἢ τῇ πόλε(ι;
τῆς Π)αναθηναϊδ(ος

10 σκά)φης καὶ τὸ ἔδο(ς
τῆ)ς θεοῦ ἀνέστη-
σεν).—

Ἐπὶ ὀγκώδους πλίνθου λίθου Πεντελησίου ἀναγινώσκονται οἱ ἀνωτέρω στίχοι, κεχαραγμένοι ὄντες ἐπὶ μιᾶς τῶν στενῶν πλευρῶν. Δέν μοι φαίνεται ποτε νὰ ἀπετέλει ὁ λίθος οὗτος οὔτε βάρθρον οὔτε στήλην ἀθύπαρκτον, ἀλλ' ὡς ὑποδεικνύουσιν ἀρχιτεκτονικαὶ γραμμαὶ πλαγιόθεν, θὰ ἦτο μέρος παραστάδος τοίχου οἰκοδομῆς τινος καὶ δὴ ναοῦ καὶ ἴσως τοῦ Ἐρεχθείου, εἰς ἣν εἰκασίαν ἄγομαι ἐκ τοῦ εἶδους τῶν ἀναγεγραμμένων ἀναθημάτων.

Ὁ Δέξιππος εἶναι ἀσπᾶσιον ὄνομα ἡμῖν τοῖς κατοικοῦσι τὰς Ἀθήνας, γνωστὸς καὶ ἐξ ἄλλων ἐπιγραφῶν καὶ βιβλίων ὡς τοῦ γ'. μ. Χ, αἰῶνος ἀνὴρ ἐπίσημος. Εἶναι αὐτὸς ἐκεῖνος, ὅστις τῷ 267 ἔτει ἐξεδικήθη τὴν ὑπὸ τῶν Ἐρούλων ἄλωσιν τῶν Ἀθηνῶν,

ἐπενεγκῶν μετὰ δισχιλίων συμπολιτῶν του μεγάλην εἰς τοὺς βαρβάρους φθορὰν καὶ ἐκδιώξας αὐτούς. Ἦτο δὲ καὶ ῥήτωρ καὶ ιστοριογράφος, ἀλλ' ὀλίγα τεμάχια τῶν συγγραφῶν του σώζονται, ἐκδοθέντα ἐν τῷ ἀ. τόμῳ τῆς Βυζαντίδος τῆς Βόννας. Οἱ ἐν τῇ ἡμετέρᾳ ἐπιγραφῇ τίτλοι του εἶναι καὶ ἀλλαχόθεν γνωστοί. Εἶχε μάλιστα χρηματίσει καὶ ἄρχων ἐπώνυμος. Ἴδε Corp. Inscr. Gr. ἀριθ. 380.— Περὶ τῶν συμπληρώσεών μου, μάλιστα τῶν ἀπὸ τοῦ ἡ. στίχου καὶ ἐξῆς, ἃς κρίνωσιν οἱ ἐπαίοντες.— Ὑπὸ δὲ τὸν τελευταῖον στίχον ἐπὶ τῆς κενῆς ἔτι ἐπιφανείας τοῦ λίθου διακρίνονται τινὰ λεπταλέα ξέσματα ὀλίγων γραμμάτων εἰς ἓνα στίχον, καὶ τοῦτον λοξόν, λέγοντα περίπου Ἑρμη: . . δ: οτος. Ταῦτα δὲν θεωρῶ ἐπίσημα, ἀλλὰ παίγιον ματαιοσχόλου τινὸς τῶν πάλαι χρόνων.

Ἐν Ἀθήναις, τῇ 22 Αὐγούστου 1875.

Σ. Α. Κ.

3.

Μετὰ τὰ δύο ἐν τῇ ἐφημερίδι ταύτῃ ἄρθρα περὶ τῆς κατεδαφίσεως τοῦ ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως Ἀθηνῶν πύργου ἔστω τρίτον καὶ τελευταῖον τὸ παρόν, διότι ἤδη καὶ ἐτελείωσεν ἡ κατεδάφισις. Καὶ τὰ πρότερα δὲ ἐκεῖνα ἄρθρα καὶ τὸ σημερινὸν ἐγράφησαν ὄχι μὲ ἀξίωσιν ἐπιστημονικῆς κατὰ πάντα ἀκριβείας, ἀλλ' ὡς εἰδήσεις ἀπλαῖ διὰ τοὺς ἀρχαιολογοῦντας, ἔτι δὲ καὶ ὡς πληροφορίαι, δυνάμεναι ἴσως διὰ τοῦ περιεχομένου των αὐτοῦ, χωρὶς ῥητορικῆς, νὰ μεταπέισωσιν ἐνίους τῶν παρ' ἡμῖν γενικῶς πεπαιδευμένων, οἵτινες ἐφρόνουν καὶ ἔτι φρονοῦσιν, ὅτι δὲν ἦτον εὐλόγον νὰ δαπανήσῃ ἡ ἀρχαιολογικὴ Ἀθηνῶν ἐταιρία χιλιάδας δραχμῶν τοῦ ἀγαθοῦ Σχλιεμάννου, ἵνα καταστρέψῃ μνημεῖον, ὡς αὐτοὶ λέγουσιν, ἱστορικόν, τοῦ ὁποίου ὅμως οὔτε τὴν ἐποχὴν οὔτε τὸν κτίστην ἠξέουρον νὰ μᾶς εἴπωσι, Γάλλους μόνον δοῦκας Δελαρόχας καὶ Ἴταλοὺς Ἀγκιαϊούλους ἀναφέροντες, ἀναποδείκτως ὅλως. Οὗτοι λοιπὸν δὲν βλάπτει νὰ μάθωσιν, ὅτι δι' ὃν λόγον κατεδαφίσθησαν ἄλλοτε τὸ τζαμίον τὸ ἐν τῷ Παρθενῶνι καὶ ἡ ἐν τῷ αὐτῷ ναῷ κόγχη τοῦ χριστιανικοῦ ἱεροῦ, τὸ κανονοστάσιον

τὸ ἐπὶ τῶν Προπυλαίων, ἡ Πυργιώτισσα ἡ πρὸ τῆς Ἀττάλου στοᾶς, τὸ λεγόμενον πρυτανεῖον τὸ ἐν ὁδῷ Ἀδριανοῦ, τὸ ἐπὶ τῶν στύλων τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς ἀσκητήριον Μωαμεθανοῦ δερβίση καὶ τόσα ἄλλα ἱστορικὰ βεβαίως καὶ αὐτὰ μνημεῖα ὅπως δήποτε, ἀλλ' ἐν χρόνοις βαρβάρους ἐνιδρυθέντα ὅπου καὶ ὅπως δὲν ἔπρεπε, δι' ὃν, λέγομεν, λόγον καὶ ἄλλα ἔτι θὰ κατεδαφισθῶσι τοιαῦτα κτίσματα, ἂν σωφρονῇ ἡ κυβέρνησις ἡμῶν καὶ ἡ ἀρχαιολογικὴ ἐταιρία, διὰ τὸν αὐτὸν λόγον ἐγένετο καὶ ἡ κατεδάφισις τοῦ ἐπὶ τῆς νοτίου πτέρυγος τῶν Προπυλαίων πύργου, ἵνα δηλαδὴ προβῇ εἰς ὄψιν ἡμῶν ἐν τέως ἀόρατον μέρος ἀρχαίου λαμπροῦ οἰκοδομήματος καὶ προσθήσῃ οὕτω τὴν ἐξ ἑαυτοῦ καλὴν ἀρμονίαν εἰς τὰ λοιπὰ συνημμένα αὐτῷ μέρη τὰ πρότερον καθαρισθέντα. Ἄν δέ τι καὶ ἄλλο ἐκ τῆς κατεδαφίσεως κέρδος ἠλπίζετο, τοῦτο ἦτο ἐπίμετρον, ὄχι πάντως ἀπαιτητόν. Ἄλλ' ἦλθε καὶ τοιοῦτο κέρδος, ὄχι βέβαια, ὡς οἱ ἀπληστότεροι ἤχοντο, σύμπλεγμά τι τοῦ Λαοκόωντος ἢ τις Ἀφροδίτη τῆς Μήλου, Ἑρμιαία σπάνια καὶ δι' αἰῶνων ἐμφανιζόμενα, ἀλλὰ κέρδος μετριώτερον μὲν κατὰ τὸ φαινόμενον, διότι δὲν εἶναι διόλου ἐπιδεικτικόν, ὅπως νῦν διάκειται, τὸ πολὺ λέγομεν ὑλικὸν τῶν ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν τῶν Προπυλαίων αὐτῶν, τιμιώτατον δὲ μέλλον νὰ ἀποδειχθῇ ὅταν καλῶς σπουδασθὲν χρησιμεύσῃ εἰς τὴν κατὰ τέχνην ἐν τῇ φαντασίᾳ ἡμῶν ἴσως δὲ καὶ τῇ αἰσθήσει τῆς δράσεως ἀνοικοδόμησιν ἢ ἀποκατάστασιν τοῦ Μνησικλείου ἀριστουργήματος. Ὅτι δὲ καὶ γλυπτικῆς τινὰ τεμάχια (*) καὶ ἐπιγραφαὶ δεκαε-

(*) Δέκα τέσσαρα ἡμεῖς ἐσημειώσαμεν. Τούτων τὰ τρία ἀνεφέραμεν ἐν τῷ πρώτῳ ἡμῶν ἄρθρῳ. Τὰ ὑπολειπόμενα, πάντα, ἂν καλῶς παρετηρήσαμεν, ἀνάγλυφα ὄντα, πλὴν τῶν δύο τελευταίων, εἶναι: α. ἵππεὺς ἀκέφαλος εἰς τρία κομμάτια, β'. γυνὴ ἀκέφαλος καὶ παρ' αὐτὴν ξιφηφόρος ἀνὴρ, γ'. Κυβέλαι δύο ἐν ἐνὶ συμφυεῖ διπλῷ ναϊδίῳ, δ'. οἶον μέρος θρόνου καὶ μορφῆς ἐνδεδυμένης, ε. καὶ ς'. μέρη μορφῶν ἀκεφάλων ἐνδεδυμένων, ὧν ἡ μία κρατεῖ τι τῇ ἀριστερᾷ χειρὶ πρὸς τὰ κάτω κρεμάμενον, ἡ ἄλλη ἔχει πλοκάμους μακροὺς, ζ'. μορφῆς γυναικείας τὰ ἄνω μὲ μέρος τῆς κεφαλῆς, ἡ. μορφῆς γυναικείας μέρος μὲ πόδα ἵππου πλησίον, θ'. νεκρόδειπνον κολοβόν, ι. ὀπλὴ ἵππου εὐμεγέθους, ια. ὀπίσθια ζώου τῶν τετραπόδων.

πτά (*) ἐξήχθησαν ἐκ τῶν τοίχων τοῦ πύργου, δὲν εἶναι ἀξιοκαταφρόνητον, νομίζομεν, πρᾶγμα.

Ταῦτα μὲν οὕτω τώρα δὲ ἄς εἰπωμέν τινὰς μερικότητας. Ἡ μεσημβρινὴ λοιπὸν στοᾶ τῶν Προπυλαίων, καθ' ὅσον ἐσώζετο ὑπὸ τοὺς παχεῖς τοῦ πύργου τοίχους, ἐγυμνώθη νῦν ὅλη καὶ ἐφάνησαν ἢ συνάπτουσα τῷ ἀνατολικῷ μέρει τῆς οἰκοδομῆς παραστάς, οἱ δύο ἐφεξῆς κίονες μετὰ τοῦ ἐπ' αὐτῶν ἐπιστυλίου καὶ τοῦ διαζώματος καὶ τὸ ἔσω τῶν δύο τοίχων, τοῦ ἀνατολικοῦ καὶ τοῦ μεσημβρινοῦ. Μόνον δὲ, ἐπειδὴ τὸ δυτικὸν ἄκρον τοῦ ἐπιστυλίου ἐφάνη ὃν διεῖρωγός ὡς καὶ τὸ κιονόκρανον τοῦ ὑπ' αὐτὸ κίονος, ἀφέθη ἐκεῖ ἐκ τοῦ πυργικοῦ τοίχου μία στηλοειδῆς ἄκρα ἕως κάτω, κριθεῖσα ἀναγκαίᾳ πρὸς ὑποστήριξιν.

Οἱ τοῖχοι δὲ τῆς στοᾶς ἔσωθεν ἔχουσιν ὁμοίαν καθ' ὅλου εἰπεῖν τὴν ἐργασίαν τῆς ἐπιφανείας των, ὡς ἐν τῇ ἀπέναντι στοᾶ τῇ πρὸ τῆς Πινακοθήκης, πλὴν τινῶν διαφορῶν, λείπει λ. χ. ἐδῶ ἢ ἐκ μέλανος Ἐλευσινίου λίθου ζώνη, καὶ τὸ βάθος αὐτὸ τῆς στοᾶς εἶναι μείζον κατὰ $\frac{4}{5}$ περίπου πόδας, τὸ μῆκός της δὲ βραχύτερον, ὡς τοῦτο καὶ πρότερον ἐγνωρίζετο, νῦν δὲ καὶ σαφέστερον ἐφάνη, ἀναδειχθέντος κάλλιον καὶ τοῦ ἐν τῇ πρὸς δύσιν ἀνοικτῇ ποτὲ πλευρᾷ ἵχνους παραστάδος. Οἱ δύο τοῖχοι σώζονται μέχρι τοῦ ἐπάνω γείσου καὶ τι πρὸς ὃ νότιος ἔχει ὑπερθεὶν τοῦ γείσου καὶ τινὰς ἐν γραμμῇ κανονικὰς κοιλότητας πρὸς ὑποδοχὴν δοκῶν ὀροφῆς· κατωτέρω δὲ πολὺ, ἐν τῷ μέσῳ περίπου τοῦ ὅλου ὕψους, ἔχει ἐτέρας ἐν γραμμῇ ὀρίζοντεῖω κοιλότητας, μικροτέρας ταύτας, δι' ἐνθεσιν δὲ δοκῶν πάντως καὶ αὐτάς. Ἄν αὗται ὡς καὶ ἐν ἐπικλινέσιν σκάμμα ἐπὶ τοῦ ἀνωτέρω τοῦ γείσου μέρους τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου, οἷον πρὸς ἐνάρμοσιν στέγης γενόμενον, εἶναι μεταγενέστερά τινων ἔργα, ἢ παλαιὰ, ἀδηλον εἰς ἐμέ. (Ἐπικλινέσιν τοιοῦτο σκάμμα φαίνεται καὶ ἐν τῷ ἀνατολικῷ τῆς πινακοθήκης τοίχῳ.) Ἐχουσι δ' ἔ.ι οἱ τοῖχοι ἐδῶ καὶ ἐκεῖ μέλανι χρώματι γεγραμμένα σχήματα πολλὰ καὶ διάφορα, οἷον πλοῖα ἢ ζῶα ἢ

(*) Τούτων τρεῖς ἐξεδώκαμεν ἤδη ἐν τῷ πρώτῳ καὶ τῷ δευτέρῳ ἡμῶν ἄρθρῳ, ἐκδίδομεν δὲ καὶ κατωτέρω τέσσαρας.

μηχανὰς ἢ καὶ γράμματα ἴσως, τὰ ὁποῖα τώρα ἀκόμη δὲν διακρίνονται καλῶς διὰ τὸ ἐπικεκολλημένον πολλαχοῦ σκληρὸν χορῆγι, ὅταν δὲ ποτε τοῦτο ἐπιμελῶς ἀφαιρεθῇ (καὶ δὲν προστεθῶν ἕως τότε ἄλλα τοῦ νῦν ἀθλίου συρμοῦ μελανώματα καὶ ξέσματα), ἴσως θὰ μάθωμεν, τίνες καὶ πότε ἐμελάνωσαν τοὺς καλοὺς τούτους τοίχους, ἐξ οὗ θὰ συμπερανθῇ καὶ ἕως πότε περίπου δὲν ἦτο ἐκτισμένος ὁ πύργος ὁ καλύψας τὰ μελανώματα. Παρατηρήθησαν ἔτι καὶ δύο ξέσματα σταυρῶν ἐπὶ τοῦ πρώην κεκαλυμμένου μέρους τῆς παραστάδος, ὧν ὁ εἰς τοιοῦτος·

ὁ δὲ ἄλλος τοιοῦτος·

καὶ γράμματα χωριστὰ ἐν ἄλλῃ θέσει τῆς παραστάδος κεχαραγμένα τάδε·

Δ Η Μ Η Π Η Γ Δ

ἄλλο δὲ ξέσμα ἢ χάραγμα οὐδέν.

Τὸ δὲ ἔδαφος ἐφάνη σῶζον τὴν μαρμαρίνην ἀρχαίαν στρωσίν του, ἀλλ' ὄχι καθ' ὅλοκληρίαν, διότι εἰς πλάτος 74 ἑκατοστῶν τοῦ μέτρου παρὰ τοὺς δύο τοίχους ἀφηρέθησαν πρόπαλαι αἱ πλάκες καὶ δὴ ὅτε ἐκτίζετο ὁ πύργος, ἵνα δηλ. κτισθῇ με παντοίους λίθους καὶ ἀμμοκονίαν ἄλλο βαθύτερον θεμέλιον διὰ τὸν μέλλοντα νὰ ὑψωθῇ ὄγκον, καὶ τοῦτο τώρα τὸ θεμέλιον, ξυρισθὲν ἄρτι, ὡς ἔπρεπε, μέχρι τῆς μαρμαροστρώτου λοιπῆς ἐπιφανείας, βλέπομεν αὐτοῦ. Εἰς τῶν ἐπιπολῆς ἐνταῦθα λίθων ἐφάνη ἔχων ἐπιγραφὴν τῶν καλῶν τῆς Ἑλλάδος χρόνων καὶ διὰ τοῦτο ἐξηρέθη. Νομίζομεν δὲ, ὅτι καὶ ἅπας ὁ λοιπὸς ἐνταῦθα γόμος πρέπει τῷ χρόνῳ νὰ ἐξαιρεθῇ μετ' ἐπιμελείας, ἐπειδὴ εἶναι πιθανόν, ὅτι θὰ ἐγκρύπτη καὶ ἄλλα γλυπτὰ ἢ ἐνεπίγραφα μάρμαρα. Ἡ δὲ ἐξαγωγή του δὲν μέλλει κατ' οὐδὲν νὰ παραβλάβῃ τὴν στερεότητα

τῶν παρ' αὐτὸν δύο ἀρχαίων τοίχων τοῦ Μνησικλέους, διότι κατ' εὐτυχίαν βαίνουσιν ἔτι οὗτοι ἐπὶ τῶν ἀρχῆθεν ἰδίων παχυτάτων πλακῶν τῆς στρώσεως, αἵτινες πλάκες προφαίνονται ποιῶσαι τὴν ἀρχὴν τῆς ἐπιπέδου ἐπιφανείας πανταχοῦ κανονικῶς ὡς 9 ἑκατοστὰ τοῦ μέτρου καὶ παρέχουσιν οὕτω ἰκανὴν ἀσφάλειαν.

Ἐν τῷ δευτέρῳ τῶν ἐν ταύτῃ τῇ ἐφημερίδι τυπωθέντων ἀρθρῶν περὶ τῆς κατεδαφίσεως τοῦ ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως πύργου ἀνεφεράμεν ἰκανὰ τῶν ἐξαχθέντων ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν, τὰ ὁποῖα τότε ἀνεγνωρίσθησαν ὡς εἰς τὰ Προπύλαια ἀνήκοντα. Καὶ σήμερον λέγομεν, ὅτι καὶ ἄλλα ἔτι τοιαῦτα ὕστερον ἐξήχθησαν ὄχι ὀλίγα, μάλιστα δὲ εἰς μετέωρα γείσου τμήματα, σώζοντα ἐν μέρει καὶ λείψανα χρωματισμοῦ ἐρυθροῦ καὶ κυανοῦ, ἀλλὰ τὰ ἀξιολογώτατα τῶν παρατηρηθέντων εἶναι ἐννέα πλίνθοι τοίχου ἰσομεγέθεις, ἑκάστη μῆκους (ἦτοι πλάτους, κατὰ τὴν ὀριζόντιον ποτὲ θέσιν των) 6 περίπου ποδῶν, ὧν αἱ δύο εἶναι ἐκ τῶν ἔχουσῶν ἔνθεν καὶ ἔνθεν ἐπίκρανα. Αὗται αἱ πλίνθοι ἔχουσιν ἀναμφιβόλως τὴν ὠρισμένην θέσιν των ἐν τοῖς Προπυλαίοις, πιθανῶς τὸ δυτικονότιον μέρος τῆς νῦν ἀναδειχθείσης στοᾶς, καὶ θέλουσι πάντως τὴν εὐρεῖ μετ' οὐ πολὺ. Ἔτι εἰς τὰ ἀξιολογώτατα καταλεκτέον ἐν μέγα κορυφαῖον μέρος ἀετώματος. Τόσον μόνον εἶναι δίκαιον περὶ τούτων ἡμεῖς νὰ εἴπωμεν οἱ ὄχι ἀρχιτεκτονικοί. Προσθέτοντες δ' ἔτι καὶ τοῦτο, ὅτι πάντα τὰ καλὰ ταῦτα καὶ τὸ πλεῖστον καλῶς σωζόμενα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη εὐθετήθησαν νοτιονατολικῶς τῶν Προπυλαίων εἰς δύο μακροὺς στοίχους, ὥστε διαβαίνων τις διὰ μέσου νὰ τὰ βλέπῃ μετ' εὐκολίας, μεταδιβάζομεν τὸν λόγον εἰς τὰς ἐξαχθείσας ἐπιγραφάς.

Εἶχομεν ἤδη εἰπεῖ προχθές, ὅτι 17 εἶναι τὸ ὄλον. Σήμερον εἶδαμεν καὶ μίαν δεκάτην ὀγδόην. Πᾶσαι δὲ ἀνήκουσιν ἢ εἰς τοὺς Ἑλληνομακεδονικοὺς, ἢ εἰς τοὺς Ῥωμαϊκοὺς χρόνους, εἰς τοὺς Βυζαντινοὺς δὲ ἢ Φραγκικοὺς οὐδεμίαν. Πρὸς ταῖς τρισὶ ταῖς πρότερον ἐκδοθείσαις μόνον ἔτι τέσσαρας εὐκολυνόμεθα ἐνταῦθα σήμερον νὰ ἐκδώσωμεν. Πρώτη ἔστω ἡ ἐξῆς, οὕσα κεχαραγμένη ἐπὶ ἄνω μέρος στηλῆς λίθου Πεντελησίου, ἧς τὰ κάτω καὶ τὰ πλάγια κολοβά.

...δ(ια)ι) τηται;	ἐπὶ Κηφισοφῶ(ντος ἄρχοντος....
....	Λεω(ντ)ίδος Ἀκαμαν(τίδος
....	Φιλοκράτης Ε....
...Πρ)οβαλίσ -	Σωστράτου Φρεάρρ-Αδοκλε....
δ.....	Θεογένης Καλλι....
....	Ἀντίλοχος Διογε....
....	Σ)καμβωνίδης ἐκ Κε(ραμίων.
....	...Κ)ίων Σωσι....
10....	Σκαμ)βωνίδης Προσ(πάλτιος
	...α)νδρος Εὐθ....

Τοῦ πρώτου στίχου τὰ πέντε πρῶτα σωζόμενα γράμματα εἶναι πολὺ τετριμμένα καὶ ἀμφίβολα, ἀλλ' ὅμως τὰ ἐθεωρήσαμεν ὡς ΤΗΤΑΙ, καὶ ἐπομένως τὰ συνεπληρώσαμεν ὅπως βλέπει ὁ ἀναγνώστης.

Ὁ δὲ Κηφισοφῶν ἦτο ἄρχων ἐν Ἀθήναις τὸ δ'. ἔτος τῆς ριβ' Ὀλυμπιάδος, ἦτοι 319 πρ Χρ. Δύο τοιαύτας ἐπιγραφάς, πλησιοχρόνους τῇ παρουσίᾳ καὶ ὡσαύτως ἐν τῇ Ἀκροπόλει ποτὲ εὐρεθείσας, ἐξέδωκε μετ' ἄλλους ὁ Ἀλ. Ραγκαβῆς καὶ ἐσχολίασεν ἐν τῷ β'. τόμῳ τῶν Antiquités helléniques ὑπ' ἀριθ. 1162 καὶ 1163. Ἐξ ἐκείνων, ἅτε πληρεστέρων οὐσῶν τῆς ἡμετέρας κατὰ τὴν κεφαλίδα, βλέπομεν ὅτι οἱ δημόσιοι οὗτοι διαιτηταὶ καλῶς καὶ δικαίως διαιτήσαντες ἐστεφανοῦντο καὶ ἀνέθεταν ὕστερον ἀνάθημα, ὁποῖον ἀγνοῶ, τοὺς στεφάνους των αὐτοὺς ἢ ἄλλο τι. Περὶ τῶν διαιτητῶν ἐν γένει λέγει μὲν τὰ εἰκότα ὁ Schoemann ἐν τῷ βιβλίῳ του Griech. Alterthuerer, β' ἐκδ. τόμ. α. σελ. 488—90· ἀλλ' ἵνα γνωσθῶσι καλῶς πάντα τὰ κατ' αὐτοὺς, χρεῖα ἔτι νὰ ἀναδώσῃ λίθους ἢ γῆ, ἐργαζομένης τῆς σκαπάνης.

Αἱ δὲ ἐξῆς δύο ἐπιγραφαὶ εἶναι κεχαραγμέναι ἐπὶ δύο χαμηλῶν βάθρων λίθου μέλανος, πολὺ βεβλαμμένων.

Ὁ δῆμος Γά)ιον Ἰούλιον Λ(αχάρους υἱὸν ??
Εὐρυκλέα ἀρετῆς ἕνεκεν.

Ὁ δῆμος Γάϊον Ἰουλίον Δεξίμαχον
Εὐρυκλέους υἱόν.

Οἱ λίθοι ἀνεῖχόν ποτε βεβαίως ἀνδριάντας τῶν ἐπιγεγραμμένων ἀνδρῶν, οἵτινες ἦσαν Λακεδαιμόνιοι τῶν τελευταίων τῆς Ῥωμαϊκῆς δημοκρατίας χρόνων. Ὁ Εὐρυκλῆς τοῦ προτέρου λίθου, (ἀν ἢ παρ' ἡμῶν συμπλήρωσις τοῦ ὀνόματος τοῦ πατρός του εἶναι ὀρθή) γνωρίζεται ὡς τοῦ Αὐγούστου φίλος καὶ μεγαλοδύναμος ἐν τοῖς Ἑλλησι καὶ τοῖς βαρβάροις καὶ πολυτελῆς καὶ ραδιουργικὸς ἐκ τῶν ιστορουμένων παρὰ Στράβωνι (8, σ. 363 καὶ 366), Ἰωσήφῳ (Ἰουδ. ἀρχαιολ. 16, 10 καὶ Πολ. Ἰουδ. 1, 26), Πλουτάρχῳ (Ἄντων. 67), Πausανίᾳ (3, 14) ὡσαύτως δὲ καὶ ἐξ ἐπιγραφῶν (αἶον C. I. Gr. 1389) καὶ νομισμάτων. Παρὰ Στράβωνι ἀναφέρεται καὶ υἱὸς αὐτοῦ ἀνωνύμως, καὶ πιθανῶς εἶναι οὗτος δὴ ὁ τῆς δευτέρας ἐπιγραφῆς Δεξίμαχος. Ἀλλὰ τὰ κατὰ τὴν οἰκογένειαν ταύτην, ἣτις ἤκμαζε μέχρι Ἀδριανοῦ, χρήζουσιν ἐπιστάσις πλείονος, ἧς δὲν εἶναι καιρὸς τώρα. Ἐν τούτοις παραπέμπω εἰς τὰς σημειώσεις τοῦ P. Foucart εἰς τὴν ἐπιγρ. 245, b τῆς ὑπ' αὐτοῦ ἐξακολουθήσεως τῶν τοῦ Lebas ἑλλην. ἐπιγραφῶν, partie II, section IV.

Ὁ δὲ τὴν ἐξῆς ἐπιγραφὴν ἔχων λίθος εἶναι Ὑμήττειος, καὶ ἦτο ἐντετειχισμένος ἐν τῇ βορειανατολικῇ γωνίᾳ τοῦ πύργου, ἐξῶθεν ἔχων τὴν γραμματοφόρον ὄψιν του καὶ ὀλίγῳ ὑπερθεῖν τοῦ θριγκώματος τῶν Προπυλαίων, ὥστε ἐφαίνοντο τὰ γράμματά του εἰς τοὺς προσεκτικωτέρους τῶν παρατηρητῶν. Ὄθεν καὶ ἀντιγραφεῖς τῷ 1801, ὄχι ὅμως ἀκριβέστατα, ὑπὸ τοῦ Ἀγγλοῦ Dodwell ἐξεδόθη ἐν τῷ αὐτοῦ *Itineraire* τόμ. 1 σελ. 318, ἐκεῖθεν δὲ ὄχι τόσον πιστῶς καὶ μετὰ ἀτυχῶν συμπληρώσεων μετηνέχθη εἰς τὸ Corp. Inscr. Graec. ὑπ' ἀριθ. 411. Διὰ ταῦτα δημοσιεύομεν τὸ κείμενον, ὅπως νῦν ἐκ τοῦ πλησίον καὶ μετ' εὐκολίας ἀναγινώσκειται ὀρθότερον.

Ὁ δῆμος

..κρ)άτη Σωκράτους Θορίκιο(ν.
.... σ;)ās ἐδ(ά)ησαν ἀπὸ φρενὸς ἄξια Μοισᾶ(ν
.....ες Ὁγυγίων υἱες Ἐριχθονιδᾶν
5.....σοφίας ἔδοσαν γέρας· αἱ γὰρ Ἀθᾶναι
.....τοιῶιδ' ἀνδρὶ τεκεῖν χάριτα.

Αἱ ἀρχαὶ τῶν στίχων ἦσαν ποτε ἐπὶ ἄλλου λίθου προσκολλημένου εἰς τὸν νῦν σωζόμενον καὶ ἐκλιπόντος. Ἐν τῷ τρίτῳ στίχῳ τὸ ὑφ' ἡμῶν τεθὲν ἐν παρενθέσει α εἶναι πιθανόν, διὰ τι μικρὸν ἐκεῖ ὑπόλοιπον ἔχνος γράμματος. Σχῆμα γραμμάτων τὸ τῶν Ῥωμαϊκῶν χρόνων.

Τὰς ἄλλας ἐπιγραφάς, ὧν μία τιμητικὴ εἰς αὐτοκράτορα Ῥωμαῖον, οὗ τὸ ὄνομα λείπει, παραλείπομεν τόγχε νῦν. Πρὶν δὲ ἀποθέσωμεν τὸν κάλαμον, ἀναφέρομεν ἐν μέγα ὡς ἐνός μέτρου τμήμα θριγκοῦ λίθου Πεντελησίου, ἐξαχθὲν καὶ αὐτὸ ἐκ τοῦ πύργου, μόνον διότι ἔχει ἐπειργασμένον ἐχθρον μὲ τὰ μέγιστα ὄσων ἡμεῖς ποτε εἶδομεν ὡὰ καὶ ἀστραγάλου λεσβίου ὑπ' αὐτὰ σειράν. Εἶναι μιᾶς σπιθαμῆς ἕκαστον ὦν καὶ λίαν ἐξέχουσα ἢ ἔκτυπος ἐργασία των. Ἀξίον τοῦ κόπου θὰ ἦτο τῷ ὄντι νὰ ἀναζητηθῇ καὶ εὑρεθῇ ἢ ὑπερβαλλόντως μεγάλη ἐν Ἀθήναις οἰκοδομή, εἰς ἣν ποτε τὸ οὕτως ἔχον ἀρχιτεκτονικὸν μέλος ἀνῆκε.

Ἐν Ἀθήναις, τῇ 10 Ὀκτωβρίου 1875.

Σ. Α. Κ.

ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ ΤΑΝΑΓΡΑΙΩΝ ΚΑΙ ΧΟΡΣΙΕΙΩΝ.

Ὁ πρῶτον μὲν ἀπόστολος τῆς ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρίας, εἶτα δὲ παρὰ τῆς Κυβερνήσεως διορισθεὶς ἔφορος τῆς Πελοποννήσου καὶ ἐσχάτως μετατεθεὶς εἰς τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα Π. Σταματάκης, ἀφοῦ ἐπέστρεψεν ἐκ Κυθῆρων, ὅπου εἶχεν ἐπιστατήσει εἰς τὴν τοῦ βυθοῦ τῆς θαλάσσης διὰ δυτῶν ἔρευναν, τὴν ἐπιχειρηθεῖσαν διὰ τὰ μάρμαρα τοῦ Ἑλγιν (*), ἀπῆλθε τῇ 8 Σεπτεμ-

(*) Ἀλλοτε θείουσιν ἐκτεθῆ τὰ κατὰ τὴν ἔρευναν ταύτην, ἣτις, ὡς γνωστόν, ἀπέδειξεν ἀνυπόστατα τὰ θρυλληθέντα. Ἀλλ' ἵνα μὴ δυσφορῇ

βρίου, καθὼς ἔκρινε καλὸν ἢ Ἑταιρία, εἰς Τάναγραν, ἵνα τὸ μὲν καταγράψῃ τὰ πολλὰ ἐκεῖ ἐσχάτως συναχθέντα λίθινα καὶ ἀλλοῖα ἀρχαῖα, τὸ δὲ καὶ ἀνασκαφάς τινας κάμη. Αἱ ἀνασκαφαί, γενόμεναι παρὰ τὸν ἀρχαῖον τῆς πόλεως περίβολον, ὑπῆρξαν ὄχι ἄκαρποι. Καθ' ἣν ἔχομεν ὑπ' ὄψιν μας ἔκθεσιν τοῦ ἐφόρου, εὐρέθησαν 19 ἐπιγραφαί, ἐξ ὧν σήμερον δημοσιεύομεν τέσσαρας. Αἱ πρῶται τρεῖς εἶναι ἐπὶ τῶν τριῶν πλευρῶν μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς πλίνθου λίθου μέλανος, ἥτις εὐρέθη ἐν τοῖς θεμελίοις τοῦ τείχους ὑπερθεῖν τοῦ θεάτρου, ἐντεθεῖσά ποτε αὐτοῦ κατὰ τινα ἐπισκευὴν βεβαίως. Μῆκος ἔχει 0,52, πλάτος 0,52, καὶ ὕψος 0,29. Ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας ὑπάρχει τύπος δύο ποδῶν, ἵχνος τοῦ ποτὲ ἐπ' αὐτοῦ ἰδρυμένου ἀνδριάντος. Ἴδου τὸ κείμενον, πρῶτον τὸ τῆς κυρίας ὄψεως, εἶτα τῶν δύο πλαγίων πλευρῶν.

1.

Ἰαρώνυμος Κάλλις
Κλιηνέτω μναμεῖον
νικάσαντος Βασίλεια
τῆς θίυς.

5 Εὐβουλίδης ἐπόησε.

2.

Ἀριστοκλῖδαο ἄρχοντος, μεῖνος Θεοῖω νευμεινίη,
κατὰ δὲ θλον Ὁμολωῖω ἐσκηδεκάτη, ἐπεψάφιδδε Ἀγάθαρχος·
Εὐνοστος Μελίτωνος ἔλεξε· δεδόχθη τῷ δάμυ, πρόξενον εἶμεν κὴ εὐεργέταν τᾶς πόλιος Ταναγρῶν Διω-

πολὸ τὸ Ἑλληνικὸν κοινόν, ὅτι δαπάναι ἐγένοντο διὰ μάταιον ἔργον, ἃς εἴπωμεν, ὅτι ὄλως ἀκερδῆς δὲν ἀπέβη ἢ τοῦ Σταματάκη ἀποστολῆ εἰς Κύθηρα. Ἐκτὸς τῆς μετὰ βεβαιότητος ἀποκτηθείσης γνώσεως τοῦ ὅτι δὲν ἔχει ὁ βυθὸς λείψανα τῶν Φειδιακῶν ἔργων, ἐξητάσθησαν τινὰ μέρη τῆς νήσου ἀρχαιολογικῶς καὶ τινα ἀρχαῖα τέως ἀγνοούμενα ἐσημειώθησαν ἢ ἀντεγράφησαν, ἄλλα δὲ καὶ ἐκομίσθησαν εἰς τὸ ἐνταῦθα Μουσεῖον τῆς Ἑταιρίας, σταλέντα δωρεὰν παρὰ τοῦ αὐτόθι. Ἐμ. Μόρμωρη, περὶ ὧν πάντων θὰ κάμωμέγ ποτε λόγον.

5 νούσιον Θεοφίλιος Δαματριεῖα αὐτον κὴ ἐσγόνως κὴ εἶμεν αὐτος γᾶς κὴ Φυκίας ἔππασιν κὴ Γισοτελίαν κὴ ἀσφαλίαν κὴ ἀσουλίαν κὴ πολέμω κὴ ἱράνας ἰώσας κὴ κατὰ γᾶν κὴ κατὰ θάλατταν κὴ τὰ ἄλλα πάντα καθάπερ τῆς ἄλλυς προξένυς κὴ εὐεργέτης.

3.

Νικίαιο ἄρχοντος, μεῖνος Ἀλαλκομενίω ἔκ(τη) ἀπιόντος ἐπεψάφιδδε Εὐκτεῖμων· Θεόπομπος Εὐνόμω ἔλεξε· δε-

δόχθη τῷ δάμυ, προξένως εἶμεν κὴ εὐεργέτας τᾶς πόλιος Ταναγρῶν Φιλοκράτην Ζωίλω Θεραμένην Δαματρίω

5 Ἀπολλοφάνην Ἀθανοδότω Ἀντιοχεῖας τῶν ποδὸ Δάφνη, αὐτως κὴ ἐσγόνως κὴ εἶμεν αὐτος γᾶς κὴ Φυκίας ἔππασιν κὴ Γισοτελίαν κὴ ἀσφαλίαν κὴ ἀσουλίαν κὴ πολέμω κὴ ἱράνας ἰώσας κὴ κατὰ γᾶν κὴ κατὰ θάλατταν κὴ τὰ ἄλλα πάντα καθάπερ τῆς ἄλλυς προξένυς κὴ εὐεργέτης.

40

Εἶναι πρόδηλον, ὅτι ἡ πρώτη ἐπιγραφή ὑπῆρξεν ἐξ ἀρχῆς ἢ μόνη τοῦ βάρου καὶ ὅτι ὕστερον πολὺ ἐχαράχθησαν ἐπὶ τῶν δύο ἄλλων πλευρῶν τὰ δύο προξενικά ψηφίσματα. Τὰ γράμματα, ὡς δεικνύει τὸ ὑπ' ὄψιν μου χάρτινον ἔκτυπον, τῆς μὲν πρώτης εἶναι τῶν καλῶν ἥτοι μέσων χρόνων τῆς Ἑλλάδος, πάντως ὁμῶς τῶν μετὰ τὴν ἐν Λεύκτροις μάχην (371 πρ. Χρ.), διότι ἀναφέρονται ἐδῶ τὰ Βασίλεια, ἀγὼν ἐν Λεβαδείᾳ ὅστις, ὡς γνωστόν, μετ' ἐκείνην τὴν μάχην συνέστη· τὰ δὲ τῶν ψηφισμάτων ἐμφαίνουσι τοὺς Ῥωμαϊκοὺς χρόνους, ἀλλὰ πιθανῶς τοὺς πρὸ Χριστοῦ.

Τῆς πρώτης ἐπιγραφῆς, ἥτις εἶναι ἀναθηματικὴ, τὸ νόημα εἶναι ὑποσκότεινον. Ἐν τούτοις τὸ ἰαρώνυμος θεωρῶ ἐγὼ ὡς προσηγορικόν, ὄχι ὡς κύριον ὄνομα, καὶ ἡ ἐπιγραφή μοι φαίνεται νὰ λέγῃ ὅτι «ὁ ἰερώνυμος Κάλλις ἀνέθηκε (τὸ ῥῆμα παραλείπεται) τοῖς θεοῖς τὸ μνημεῖον τόδε τοῦ Κλεαινέτου, νικήσαντος Βασίλεια». Τὸ ἰαρώνυμος ἴσως δὲν κεῖται κατὰ τὴν χρῆσιν τὴν παρὰ Λουκιανῶ (ἐν Λεξιφάνει, § 10) καθ' ἣν ἱερεῖς τινὲς δὲν ὠνομάζοντο εἰμῆ ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ ἱερατικοῦ των ἀξιώματος· διότι ἴσως τότε οὐδὲ θὰ παρετίθετο ὄλως τὸ κύριον Κάλλις, ἀλλὰ θὰ εἰσι-

γατο, ὡς ἐν τῷ ἐπιγράμματι τῷ ἐν C. I. Gr. ὑπ' ἀρ. 434. Ἐν τούτοις ὁμως ἴδε αὐτόθι καὶ τὸν ἀρ. 190 καὶ τὰς εἰς αὐτὸν σημειώσεις τοῦ Bœckh, ἐπειδὴ τὸ πρᾶγμα δὲν εἶναι τόσον ἀπλοῦν. Ἄλλ' ὅπωςδήποτε, τὸ ἱαρόνυμος ἐν τῇ ἡμετέρα ἐπιγραφῇ, φαίνεται, σημαίνει ἱερόν τινα ἄνδρα, ὁποῖοι περίπου εἶναι οἱ ἱεροὶ καὶ αἱ ἱεραί, αἱ μνημονευόμεναι ἐν τῇ μεγάλῃ τῆς Ἀνδανείας ἐπιγραφῇ. Ἴδε αὐτὴν τελευταῖον ἐκδεδομένην ἐν τῇ ὑπὸ Foucart ἐξακολουθήσει τῶν τοῦ Lebas Ἑλλην. ἐπιγραφῶν.—Ὁ δὲ τεχνίτης Εὐβουλίδης πιθανῶς εἶναι ὁ πρῶτος τῶν μὲ τοῦτο τὸ ὄνομα τεχνιτῶν, οἵτινες ἐξ Ἀττικῆς ἦσαν καὶ ἐκ τοῦ δήμου Κρωπιδῶν, καὶ οἰκογενείας, ἐν ἣ τὰ ὀνόματα Εὐχειρ καὶ Εὐβουλίδης ἀμοιβαδὸν ἦσαν ἐν χρήσει ἀπὸ πατρὸς εἰς υἱόν, ὡς τοῦτο πολλαχόθεν γνωρίζομεν ἐκ βιβλίων τε καὶ ἐπιγραφῶν. Ἴδε περὶ αὐτοῦ τὸ τοῦ G. Hirschfeld βιβλίον Tituli statuariae sculptorumque graecorum καὶ μάλιστα τὰς εἰς αὐτὸ Προσθήκας, ἃς κατεχώρισεν ἐν τῇ Βερολίνου Ἀρχαιολ. Ἐφημερίδι τοῦ ἔτους 1872 (Neue Folge, Bd. V.) ἐνθα τὰ κατὰ τὴν χρονολογίαν τῶν Εὐχειρῶν καὶ Εὐβουλιδῶν ἐξετάζονται διὰ μακρῶν.

Εἰς τὰ δύο ψήφισματα παρατηρῶ τὰ ἐξῆς ὀλίγα. Ὁ Θούϊος μὲν εἶναι ἕτερος τύπος τοῦ Θύου καὶ Θυίου.—Τὸ νευμηνίη (κατὰ δοτικὴν κείμενον ἄνευ τοῦ προσγραφομένου ἰῶτα) ἔχει τὸν ἰωνισμόν ὡς ἐν τῷ τῆ ἀγορῆ ἐν Βοιωτικαῖς ἐπιγραφαῖς, περὶ οὗ ἴδε Kuehner, Ausfuehrl. Grammatik d. gr. Spr. Τόμ. ἀ. σελ. 109. Ἀνεγνων δὲ ἐγὼ ἐν ἐκτύποις καὶ δύο ἄλλων Ταναγραϊκῶν ἐπιγραφῶν κατ' αὐτὰς καὶ τὸ προξενίη κατ' ὀνομαστικὴν.—Πῶς δὲ ἡ νουμηνία τοῦ Θουίου συμπίπτει, ὡς λέγει τὸ ψήφισμα, μὲ τὴν ἰς'. τοῦ Ὁμολωίου κατὰ θεόν, οἱ μαθηματικώτεροι ἐμοῦ ἃς διευκρινήσωσι. Τόσον δὲ μόνον ἐγὼ λέγω, ὅτι ἡ φράσις κατὰ θεὸν δὲν ἐμφανίζεται πρώτην φοράν ἐδῶ. Ἀνεγνώσθη τετράκις ἤδη ἐν Ἀττικοῖς ψήφισμασι, τὰς μὲν δύο φορές ὄχι σαφῶς ἐν τοῖς ἀρ. 457 καὶ 499 τῶν Ant. hel. τοῦ Ραγκαβῆ, ὅθεν καὶ πολὺ ὕστερον διεγνώσθη ἡ οὐσία τῆς φράσεως, ὅτι ἔχει σχέσιν πρὸς τὰς ὑπὸ Μέτωνος καὶ Καλλιππου μεταρρυθμίσεις τοῦ σεληνιακοῦ ἔτους (ἴδε Hermanu, gottesdienstl. Alterthuem.

d. Griech. τῆς ἐκδ. Stark, τοῦ ἔτους 1858, § 45, σημ. 16.), τὰς δὲ δύο ἄλλας φορές σαφῶς, ἀ. ἐν τῷ ἐπὶ Νικοδήμου ἄρχοντος ἐφηβικῷ, τῷ τυπωθέντι ἐν Φιλίστορος τόμ. ἀ. τεύχει ἀ. Ἡ φράσις ἐκεῖ ἔχει οὕτως· Βοηδρομιῶνος ὀγδόῃ ἱσταμένου ἐμβολίμῳ κατ' ἄρχοντα, κατὰ θεὸν δὲ ἐνάτῃ ἱσταμένου, ἐνάτῃ τῆς πρυτανείας· καὶ β'. ἐν τῷ ἐπὶ Μητροφάνου ἄρχοντος, τῷ τυπωθέντι ἐν Ἐφημ. Ἀρχαιολ. Ἀθηνῶν, περ. β'. ἀρ. 108, ἐνθα τάδε· Ἐλαφβολιῶνος ἐνάτει μετ' εἰκάδας κατ' ἄρχοντα, κατὰ θεὸν δὲ Μουνιχιῶνος δωδεκάτει, δωδεκάτει τῆς πρυτανείας.—Τὸ δὲ ἐσκηδεκάτη ὅτι εἶναι διαλεκτικῶς ἀντὶ ἐξ-ἡ ἐκκαϊδεκάτη δὲν εἶναι χρεῖα νὰ εἴπωμεν. Ὁμοιον τὸ ἐσγόνως=ἐκγόνως.

4.

Κοῆρενος	Χάδας	Γοθλίδας	...ος
Ἀφρόδιτος	Αἰσίνιας	Μισσθλίδας	...ος
Σαγυθινίδας(ς)	Πύραλλος	Σαμίας	...δας
Σαυγῆνες	Ἀκύλλε(ς)	Πυθάνγελος	...κ/ος
Εὐκλίδας	Ἐργαένετος	Ἀριστόδαμος	Ἀριστοτέλης
Δαμόνεος	Φάλαρις	Χαρῶδας	Μοέριος
Χαρῶδας	Ἐράτων	Εὐαγοντίδας	Ἀριστόθεος
Καφισοφάν	Ἀμινοκλῆς	Δακριδίου	Διότοπος
Καλλιχάρτες	Μάτρον	Δαμομέλον	Δαλίδας
Ἴσοκλῆς	Ἰνατορίδας	Διάκριτος	40 Ἀδαεόδορος
Χοερίλος	Φιλογάφης	Μελίτων	Δάκων
Σάββαλος	Ἀπολλόδορος	Μορυχίδας	Παυσανίας
Γόργος	Μεγγίδας	Βαχχυλίδας	Πίλαρχος
Ἀπολλόδορος	Ἡστιάτιδας	Ἀριόμαστος	Δαμότιμος
Βυλί(δ)ας(ς)	Θεόζωτος	Μεγαλίνοσ	10 Νίκιας
Ἀμεύ(σιπ)τος			Φανδάμος Ἐρετριεύς
			Ἐύνας Ἐρετριεύς

Ἡ τετάρτη αὕτη ἐπιγραφή εἶναι ἐπὶ λίθου μέλανος, μήκους 0,85, πλάτους 0,80, πάχους 0,35. Ἄνω φέρει ὠοειδῆ κοιλοτή-
τα, καὶ νῦν εὐρίσκεται ἐν τῇ ἐν Σχηματαρίῳ συλλογῇ.

Τὰ γράμματα εἶναι μὲν ἀρχαῖκά, ἀλλ' ὄχι τοῦ παλαιοτάτου εἶδους, ὄχι λ. χ. ὡς ἐκεῖνα, ὧν τὸ σχῆμα ἀπεδώκαμεν διὰ ξυλο-
γραφίας ἐν Ἀθηναίου τόμ. β'. σελ. 405, οὔτε ὡς τὰ ἐν τόμ. γ'.
σελ. 167, ἀλλὰ πλησιάζουσι μᾶλλον πρὸς τὰ ὕστερον κανονικά
καταστάντα. Ὅμως δὲ ἐπιεικῶς ἀρχαίζουσι τὰ ἐξῆς δέκα· β, γ,
δ, λ, ν, ξ, ρ, σ, φ, χ, ἔχοντα τὸδε τὸ σχῆμα:

Β Λ Δ Ν Τ Ρ Σ Θ Ψ

Αἱ διπλαῖ γραμμαὶ αἱ χωρίζουσαι τὰς σελίδας εἶναι ἐπὶ τοῦ
λίθου, ὡς τὰς ἀπεδώκαμεν.

Ἀδύνατον δὲ νομίζω νὰ ὀρισθῇ ὁ τῆς ἀναγραφῆς τῶν ὀνομά-
των ταύτης σκοπός. Πᾶς δὲ τις παρατηρεῖ πρῶτον τὰ πολλὰ
νεοφανῆ κύρια ὀνόματα, ἅτινα ἀραιογράφησα, δεύτερον ὅτι ἡ
γραφὴ τῶν διφθόγγων αε καὶ οε, ἥτις τέως ἦτο σπανία, τώρα
γίνεται ἐδῶ συχνή, ἐμφανιζομένη ἐξάκις, πλὴν ἐν τῷ Αἰσχίνας.
Ἐγὼ ἐξ ἑμαυτοῦ τίποτε νὰ προσθέσω δὲν ἔχω, μόνον δὲ συνι-
στῶ εἰς τοὺς τὰ ἔτυμα τῆς Ἑλληνικῆς ἐξετάζοντας τὰ δύο ὀνό-
ματα Γοθθίδας καὶ Σαγυθινίδας, βεβαιῶν τὴν ὀρθότητα τῆς ἀν-
τιγραφῆς.

Δίδομεν τώρα τὰ τοῦ λίθου Χορσιείων γράμματα, ὡς ὑπεσχέ-
θημεν πρὸ τεσσάρων μηνῶν. Ἀντιγράφομεν πρῶτον περὶ τοῦ
λίθου τὰδε ἐκ τῆς τοῦ Σταματάκη ἐκθέσεως τῆς 12 Ἰουνίου
1875.

«Τὰ ἐρείπια τῆς πόλεως Χορσείας (κοινῶς Παληόκαστρο) ἀπέ-
χουν τῆς Θίσβης πρὸς δυσμὰς 2 περίπου ὥρας, τοῦ δὲ σημερινοῦ
χωρίου Χόστεια ἡμίσειαν ὁμοίως πρὸς δυσμὰς. . . Ὑπὸ τὴν ἀκρό-
πολιν Χορσείας πρὸς μεσημβρίαν ἐν τῇ πεδιάδι παρὰ τὴν δεξιὰν
ὄχθην τοῦ κατερχομένου ποταμίσκου, καλουμένου Φίκεζα, ὑπάρ-
χει ἐρημοκλήσιον ἀγ. Ἰωάννου, κατεστραμμένον ἕνεκα τοῦ πο-
ταμίσκου, ὅστις παρέσυρε σχεδὸν τὸ ἥμισυ αὐτοῦ. Τὸ ἐρημοκ-
λήσιον. . . εἶναι ὠκοδομημένον ἐπὶ ἀρχαίου ψηφιδωτοῦ ἐδάφους

. . . Ἐν τῷ ἐρημοκλήσιῳ καὶ πρὸ πάντων ἐν τῇ κοίτῃ τοῦ πο-
ταμίσκου ὑπάρχουσι πολλοὶ λίθοι ἀρχαῖοι. Τούτων εἰς παρεσύρθη
μακρὰν περὶ τὰ 200 βήματα. Εἶναι φαιοῦ χρώματος, τεθλασμένος
νος πανταχόθεν, ὕψους 0,35, πλάτους 0,55, πάχους 0,22.
Ἐξήχθη ἐκ τῆς κοίτης τοῦ ποταμίσκου ὑπὸ τῶν μοναχῶν τῆς
πλησίον μονῆς τῶν Ταξιαρχῶν καὶ ἐτοποθετήθη εἰς μέρος ἀσφα-
λές. » Ἴδου νῦν τὸ κείμενον, ὡς ἡμῖν ἐν τῷ ἐκτύπῳ χαρτίῳ πρό-
κειται.

.....
εἶμεν κῆ εὐεργέ(τ. . τὰς πόλ-
ιος Χορσιείων (α)ῦτ. . κῆ ἐτ-
γόνως κῆ εἶμε(ν αὐτος γᾶς
κῆ Γυκίας ἔππασι(ν κῆ ἀσουλί-
αν κῆ κατὰ γᾶν κῆ κ(ατὰ θάλατ-
ταν κῆ πολέμω κῆ ἰ(ράνας κῆ
τὰ ἄλλα πάντα καθάπερ (τῆς
ἄλλυς προξένους κῆ εὐεργέ-
της.

.....
5 . . ἀσουλί)αν (κῆ κα)τὰ γᾶν κῆ
κατὰ θάλα)τταν (κῆ π)ολέμω κῆ
ἰράνας κῆ τ)ὰ ἄλλα πάντα καθά-
περ τοῖς ἄλ)λοις προξένους κῆ
(εὐεργέτης)
40 ἄρχοντος
. Σίμωνος ἔλεξε
δεδόχθη τῷ δάμυ Ὀλυμπιάδ(αν
. Φ;ενάταν πρ(ό)ξεν-
νον εἶμ)εν κῆ εὐ.εργ(έταν τᾶς
15 πόλιος Χορσι)είων αὐτ(ον) κῆ ἐτ-
γόνως κῆ εἶμ)εν αὐτος γᾶς
κῆ Γυκίας ἔππ)ασιν κῆ ἀσουλί
αν κῆ κατὰ γᾶν κῆ) κατὰ θάλατ-
ταν κῆ πολέμω κῆ ἰ(ράν)ας κῆ τὰ ἄλ-
20 (λα πάντα κτλ.)

Μελίτωνος ἄρχοντος οἶ;(δε
ἐσσέγραφε(ν) ἐν
(π)ελτοφόρας
. . ὀδωρος Ἀλκίφρον(ος

Σωστρότῳ ἄρχοντος Βο(ιωτοῖς,
ἐπὶ δὲ πόλιος Κα.ο.
ἐσσέγραφεν ἐν π(ελτοφόρας.
Εὐκλιδ;ας Θ.ΑΛ.
Δαμόφιλος Τισάν;(δρου
Εὐξενος ἸάΡ;(ω)ν(ος

Δὲν ἔχομεν τίποτε σχεδὸν ἄλλο νὰ παρατηρήσωμεν εἰς τὸ
ἀνωτέρω κείμενον, εἰμὴ ὅτι ἐπὶ ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ λίθου, ἴσως καὶ
ὑπὸ τῆς αὐτῆς χειρὸς, γράφονται διττῶς αἱ δοτικαὶ εἰς οἰς καὶ εἰς
υς ἐν τῷ ὀγδόῳ στίχῳ, καὶ ὅτι τὸ οἶδ εἰς τῷ δεκάτῳ στίχῳ
θεωροῦμεν πολὺ ἀμφίβολον, τὸ δὲ ἐ σ σ ἐ γ ρ α φ ε ν (=ἐξεγρά-
φησαν) κεῖται ἀντὶ τοῦ ἐν ἄλλαις Βοιωτικαῖς ἐπιγραφαῖς ἀ πε-
γ ρ ᾶ ψ α ν θ ο.

Καὶ ἕτερον δὲ τεμάχιον ψηφίσματος ἐκ τοῦ ἄνω μέρους στή-

λκς, ως 20 στίχων, ἐν ᾧ τὸ ὄνομα Χορσειίων, ἔγραφεν ὁ Σταματάκης, ὅτι εὔρεν ἐν τῇ μονῇ Ταξιαρχῶν.—Τοῦτο ἐκομίσθη εἰς Ἀθήνας, ὡς ἀκούομεν, καὶ εἶναι ἐν τῷ Ὑπουργείῳ τῆς παιδείας, ὁμοῦ μετὰ τοῦ ἀρχαῖκου ἐκείνου τῶν Θεσπιῶν ἀναγλύφου, περὶ οὗ τόσα ἐγράψαμεν ἐν τῷ προηγουμένῳ τεύχει, ἐπειδὴ δὲν ἤξεύραμεν τότε, ὅτι εἶχεν ἡ ἐπιγραφή του πρότερον ἐκδοθῆ ὑπὸ Kaihel ἐν τῷ τοῦ Βερολίνου περιοδικῷ Hermes καὶ ἡ γλυφὴ δέ, εἰ καὶ συντόμως, ὀρθῶς εἶχε περιγραφῆ, τοῦθ' ὅπερ κατὰ χρέος νῦν ἀναφέρομεν.

ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ ΑΤΤΙΚΗΣ.

(ἐκ τῆς Παλιγγενεσίας, ἀρ. 3243 τῆς 15 Ἰουλίου 1875.)

Ἐν τῷ Ὑπουργείῳ τῆς παιδείας εἶδαμεν χθὲς καὶ ἀντεγράψαμεν τὰς ἐξῆς δύο ἐκ Πειραιῶς ἐπιγραφάς:

1.

Θ (ε ο ι.
 Ο ἰ δ ε τὸ ἄ γ α (λ μ α.....
 κ α ἰ τὸ ἰ ε ρ ὸ ν.....
 5 Ἀριστοφάνης Πειραιε-
 Ἀντικλῆς Κηφισιε-
 Ποσειδίππος Φυλά-
 Καλλίμαχος Αλ.....
 Φίλιππος Πα.....
 Μένιππος Π.....
 10 Σμίκυθος.....
 Ἀριστόλε(ως.....
 Φανόμαχο(ς..
 Εὐδημίδη(ς.....
 Τελέσαν(δρος...
 15 Εὐκτημον(ίδης...
 Ἀλκαῖος.....
 Εὐβου(λ.....

Ἡ στήλη λίθου Ὑμηττείου καὶ κολοβὴ πρὸς τ' ἀριστερὰ τῷ ὀρῶντι καὶ κάτω. Τὸ ἐκλιπὸν μέρος λέγεται ὅτι ἐνεκτίσθη πού, καὶ ἴσως ἀναζητηθὲν εὔρεθῆ. Σχῆμα γραμμάτων τὸ τῶν Μακεδονικῶν χρόνων.

Ἐκ τῆς ἐπικεφαλίδος, ἂν δὲν ἦτο κολοβή, θὰ ἐμανθάνομεν, τίνας θεοῦ ἢ ἥρωος ἦτο τὸ ἄγαλμα καὶ τὸ ἱερόν, εἰς οὗ τὴν ἀνάθεσιν συνετέλεσαν οἱ ὑπογεγραμμένοι Ἀττικῆς δημόται. Τούτων δὲ καὶ δευτέρα θὰ ὑπῆρχέ ποτε σελίς, ὡς ἀπαιτεῖ τὸ εὐλόγως ὑποτιθέμενον πλάτος τῆς στήλης.

2.

Ὅρος οἰκίας
 ἐν προικί ἀπο-
 τετιμημέ-
 μένης : ΠΗΗ :
 5 Ἀγνοκλείαι.

Καὶ τούτου τοῦ ὄρου, ἢ, ὡς ἡ νεωτέρα ἡμῶν νομοθεσία λέγει, ὀ ρ ο σ ἦ μ ο υ, τὰ γράμματα εἶναι τῶν Μακεδονικῶν χρόνων. Ὁ λίθος Ὑμηττεῖος. Τόπος εὔρεσεως τὸ κτῆμα τοῦ Πολυχρόνη Κορωναίου.

Πρὸς τὴν φράσιν ἐν προικί κτλ. παραβληθῆτω ἡ ἐν τῷ ὄρω τῷ παρὰ Ἀλ. Ραγκαβῆ ἐν Antiquités helléniques ἀρ. 887: ἀποτετιμημένων προικί τῇ Διοδώρου θυγατρὶ Καλλιστράτῃ. Ἐτι δὲ καὶ ἡ ἐν Ἐφημ. Ἀρχαιολ. Ἀθηνῶν, Β'. περ. ἀρ. 76, ἡ λέγουσα προικὸς ἀποτίμημα Τιμοδίκει.

Ἐτι ἐν τῷ αὐτῷ Ὑπουργείῳ ἀντεγράψαμεν τὴν ἐξῆς ἀναθηματικὴν ἐπιγραφὴν, ἣν ἔχει βᾶθρον μικρὸν χαμηλὸν καὶ στρογγύλον, λίθου Πεντελησίου, καταβιβασθὲν ἀπὸ τῆς κορυφῆς τοῦ Λυκαβηττοῦ, ὅπου εἶχεν εὔρεθῆ ἐν τῷ κελλίῳ τοῦ ἐκεῖ κατοικοῦντος μοναχοῦ. Ἀγνωστον δέ, ἂν ἐκεῖ ἀνέκαθεν ἦτο, ἢ ἐκ τῆς κάτω πόλεως ποτε ὡς οἰκοδομικὴ ὕλη ἀνεβιβάσθη. Ἀναγινώσκομεν:

Φλ[αβία] Μηνοδώρα
 ἀνέθηκε.

Σχῆμα γραμμάτων τὸ τῶν μετὰ Χριστὸν Ῥωμαϊκῶν χρόνων. Πιθανῶς δὲ θεότητος τινος ἀγαλμάτιον θὰ ἦτο ποτε ἰδρυμένον ἐν τῇ κοιλότητι, τῇ ὀρωμένη ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας τοῦ βαθριδίου.

Ἐν Ἀθήναις, τῇ 11 Ἰουλίου 1875. Σ. Α. Κ.

* * *

Ἐκτυποῦμεν καὶ τὰς ἐξῆς τρεῖς ἀνεκδότους Ἀττικὰς ἐπιγραφάς.

1.

... ἐπὶ τὰς προ)σόδους οἷδε κεχειροτόνιται·
 εἰς τὸ μυλωθρικόν
 εἰς τὸ ἀρτοπωλικόν
 5 εἰς τὸ ἀρτοπωλικόν
 εἰς τὸ ἀρτοπωλικόν
 εἰς τὸ ἀρτοπωλικόν
 10 ἐπὶ τὴν οἴνηράν
 Ἀχα(ρνεύς.

Εἶναι ἐπὶ ἄνω μέρος στήλης λίθου Ὑμηττείου ὕψους 0,20, πλ. 0,25, πᾶχ. 0,08, πάνυ μικροῖς γράμμασι τῶν Μακεδονικῶν χρόνων. Εὐρέθη ἐν τῇ ἀνασκαφῇ τῆς Ἀρχαιολ. Ἐταιρίας, ἣν ἀπὸ τῆς 25 Ἰουνίου 1875 ἤρχισε πρὸς νότον τῆς δεξιαμενῆς τῆς Ἀγ. Τριάδος, ἐνθα πολλὰ ἕως τῶρα καὶ διάφορα ἀνευρέθησαν ἀρχαῖα, ἀξιολογώτατα δὲ δύο μαρμάρια Σειρήνες, ἐπιτύμβια οὔσαι ποτε ἐπιθέματα, καὶ ἀγγεῖα πολλὰ μετὰ γραφῶν, μάλιστα λευκαὶ λήκυθοι, ὧν οὐκ ὀλίγαι καλῆς διατηρήσεως καὶ περιέργων παραστάσεων. Ἀλλὰ περὶ τούτων ἄλλοτε. Ἡ δὲ παρούσα ἐπιγραφή εἰς τὴν διοίκησιν τῶν Ἀθήνησιν οἰκονομικῶν ἀναφερομένη, εἶναι λυπηρόν, ὅτι περιῆλθεν εἰς ἡμᾶς τόσον κολοβή, ἐνῶ ἀκριβῶς ὁμοία ταύτης ἄλλη, νομίζω, δὲν γνωρίζεται. Ὑποθέτω, ὅτι κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ ἀ. στίχου πρὸ τῶν ὑπ' ἐμοῦ συμπληρωθεισῶν τεσσ-

σάρων συλλαβῶν, ἐξέλιπαν ἔτι καὶ ἄλλα γράμματα, ἴσως τοῦ ἀρχοντος τὸ ὄνομα, ἐφ' οὗ ἐγένετο ἡ χειροτονία.

2.

Ὅρος
 ἀποτιμ-
 ήματος
 ΕὐΗΘ;ίο
 5 παί(δ)ων
 Θ;η(μακέως ;

Ἐπὶ μικροῦ στηλιδίου λίθου λευκοῦ, εἰς δύο νῦν τεμάχια τετραυσιμέντου καὶ εὐρεθέντος ἐν Λαυρίῳ, ἀναγινώσκονται τὰ ἄνω γράμμασι τῶν καλῶν τῆς Ἑλλάδος χρόνων, ὡς πάντες οἱ τοιοῦτοι ὄροι. Τὸν λίθον προσήνεγκε δῶρον τῇ Ἀρχαιολ. Ἐταιρίᾳ ὁ ἀξιωματικὸς τοῦ μηχανικοῦ Τ. Μαρκόπουλος.

3.

Ὅρος οἰκ(ί-
 ας πεπρα-
 μένης ἐπὶ λ-
 ύσει ΗΗΗΗ

Ἐπὶ στηλιδίου λίθου Ὑμηττείου, εὐρεθέντος ἐν τῇ σκαφῇ τῶν θεμελιῶν τῆς ἐνταῦθα ἐν ὁδῷ Σταδίου οἰκίας τοῦ καθηγητοῦ Ε. Καστόρη, ὅστις καὶ ἐδωρήσατο αὐτὸ τῇ Ἀρχαιολογικῇ Ἐταιρίᾳ. Καὶ τούτου τοῦ ὄρου τὰ γράμματα εἶναι τῶν καλῶν χρόνων ἢ τοῦλάχιστον τῶν πρώτων Μακεδονικῶν. Δὲν εἶχε δὲ οὐδέποτε ὁ ὄρος οὗτος κύριον ὄνομα. Κατωτέρω τοῦ στίχου ὑπάρχει ἔτι κενὸς τόπος. Τοιοῦτος ὄρος ἦτο καὶ ὁ τυπωθεὶς ἐν τῷ προηγουμένῳ τεύχει τοῦ Ἀθηναίου, σελ. 122.

Ἐν Ἀθήναις, τῇ 25 Ὀκτωβρίου 1875.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ Α. ΚΟΥΜΑΝΟΥΔΗΣ.

ΓΝΩΣΤΟΠΟΙΗΣΙΣ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΥ
ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΑΤΟΣ.

Ἐν τῷ ἄ τεύχει τοῦ ἔτους τούτου τοῦ Ἀθηναίου ἐδημοσιεύθη ἡ ἐφετεινὴ κρίσις τοῦ διαγωνίσματος τούτου ἄνευ προσθήκης κατὰ τὸ σύνθημα νέου φιλολογικοῦ θέματος λυτέου κατὰ τὴν ἐπομένην περίοδον. Τὴν ἔλλειψιν ταύτην ἐρχόμεθα νὰ ἐξηγήσωμεν νῦν πρὸς ὁδηγίαν τῶν συνήθως ἀποδυομένων εἰς τοιαῦτα ἀγωνίσματα νέων.

Οἱ ἐπὶ τοῦ διαγωνίσματος τούτου καθηγηταὶ ἔκριναν καλὸν νὰ περιορίσωσι τοῦτο ἐπὶ τινα ἐφεξῆς ἔτη εἰς τοὺς τοῦ φιλολογικοῦ φροντιστηρίου φοιτητάς, προτείνοντες αὐτοῖς ἀνάλογα τῶν δυνάμεών των θέματα, ὅπως ἐρεθίσωσι τὴν φιλομάθειαν αὐτῶν εἰς τὸν ἀγῶνα τοῦτον καὶ ὁδηγήσωσιν εἰς ἀκριβεστέρας μελέτας καὶ ἐπιστημονικὰς συγγραφάς. Πρὶν προβῶσιν ὅμως εἰς ἐκτέλεσιν ἐνόμισαν ἀναγκαῖον νὰ ἀνακοινώσωσι προηγουμένως τῷ ἀγωνοθέτῃ κ. Θ. Π. Ῥοδοκανάκῃ τὴν πρόθεσιν των ταύτην καὶ λάβωσι τὴν ἔγκρισιν αὐτοῦ, ὑποδείξαντες αὐτῷ ὡς μᾶλλον συντελεστικὸν πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ ἀγωνίσματος νὰ τελεῖται τοῦτο κατ' ἔτος καὶ οὐχὶ κατὰ διετίαν, ὡς μέχρι τοῦδε ἐγίνετο, χορηγουμένου τοῦ αὐτοῦ χρηματικοῦ ποσοῦ τοῖς νικῶσι νέοις καὶ ἀναδεχομένων τῶν καθηγητῶν τὴν ἀγωνοδικίαν ἄνευ ἀμοιβῆς. Ἄλλ' ἐπειδὴ ὁ ἀγωνοθέτης κ. Ῥοδοκανάκης ἀπαντῶν δι' ἐπιστολῆς του ἀπὸ 2 αὐγούστου ἐ. ἔ. δὲν ἀπεδέχθη τὴν πρότασιν ταύτην, νομίσας ὠφελιμώτερον νὰ διαθέσῃ ὑπὲρ ἀγαθοεργῶν καθιδρυμάτων τὸ εἰς τὸν ἀγῶνα τοῦτον χορηγούμενον ὑπ' αὐτοῦ χρηματικὸν ποσόν, παύει ἕνεκα τούτου τὸ διαγώνισμα.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 14 Ὀκτωβρίου 1875.

Οἱ ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος

ΦΙΛΙΠΠΟΣ ΙΩΑΝΝΟΥ, ΣΤ. Α. ΚΟΥΜΑΝΟΥΔΗΣ,
ΕΥΘ. ΚΑΣΤΟΡΧΗΣ.

Π Α Ρ Ο Ρ Α Μ Α Τ Α.

Ἐν σελ. 157, σημ. 2, στίχ. 6, μετὰ τὸ «τὸ νίψασθαι» προστεθῆσαν τάδε: «Ἐπειδὴ γὰρ αἱ χεῖρες σύμβολον πράξεως,»

ΠΕΡΙ ΕΥΣΤΡΑΤΙΟΥ ΤΟΥ ΝΙΚΑΙΑΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ,
ΥΠΟ Ι. ΣΑΚΚΕΛΙΩΝΟΣ.

Τέσσαρες ἱεράρχαι τῆς καθ' ἡμᾶς ἀγιωτάτης Ἐκκλησίας ἐπὶ σοφία καὶ ἀρετῇ διαλάμπαντες ἀνεφάνησαν δίκην πυρσοβόλων ἀστέρων κατὰ τὴν σκοτεινὴν περίοδον τῆς IB' τῶν ἀπὸ Χριστοῦ σωτῆρος ἑκατονταετηρίδων· οὗτοι δ' εἰσὶν, ὁ Νικαίας Εὐστράτιος, ὁ Θεσσαλονίκης Εὐστάθιος, ὁ Κορίνθου Γρηγόριος καὶ ὁ Ἀθηναίων Μιχαὴλ, πρεσβύτερος ἀδελφὸς τοῦ γνωστοῦ ἱστοριογράφου Νικήτα Χωνιάτου. Καὶ τοῦ μὲν Εὐσταθίου τὸ ὄνομα τῆ τοῦ Ὀμήρου τηλαυγεῖ δόξῃ συνδέεται, καὶ σὺν ἐκείνῳ εἰς τὸν ἅπαντα ζήσεται χρόνον. Ὁ δὲ Γρηγόριος ἀρίγνωτός ἐστιν ἐκ τοῦ *Περὶ διαλέκτων* σοφοῦ αὐτοῦ πονήματος καὶ τινῶν ἄλλων. Μιχαὴλ δ' αὖ τοῦ Χωνιάτου ἐνίας τῶν φερομένων συγγραφῶν ἐξέδωκε πρῶτος Θεόφιλος ὁ Ταφέλιος (Tafel) ἐν τῷ: «Eustathii Metropolitæ Thessalonicensis Opuscula, etc. Francof. ad Moen. 1832.» καὶ ἐν τῷ: «De Thessalonica ejusque agro dissertatio geographica. Berol. 1839.» Ὡν τινὰς συμπεριέλαβεν ἔπειτα καὶ Ἀδόλφος ὁ Ἐλισσένιος ἐν τῷ ὑπ' αὐτοῦ ἐκδοθέντι πονήματι: «*Περὶ Μιχαὴλ Ἀκωμινάτου τοῦ Χωνιάτου ἀρχιεπισκόπου Ἀθηναίων. Γοττλῆγη 1846.*» (Michael Acominatos von Chonæ erstbischof von Athen. Von Dr. Adolf Elissen. Gætting. 1846.). Καὶ ἐκ τῶν ἡμετέρων δὲ ἀξιόλογον *Μελέτην* περὶ αὐτοῦ ἔγραψεν ὁ καθηγητῆς Κωνστ. Παπαρρήγόπουλος¹⁾. Πάνθ' ὅσα δὲ τέως ἔγνωστο περὶ

(1) Βλ. Πανδ. τόμ. Δ', σελ. 127 καὶ 217. Προσθετέον δέ μοι ἐνταῦθα ὡς ἐν παρόδῳ ὅτι ἐν τῇ τοῦ Ἀθήνησι σεβαστοῦ μοι φίλου Παύλου Λάμπρου πολυτίμῃ νομισματικῇ συλλογῇ διατηρεῖται μολύβδινον ἐκτύπωμα (μολυβδόσουλλον) τῆς σφραγίδος Μιχαὴλ μητροπολίτου Ἀθηναίων,

τοῦ Νικαίας Εὐστρατίου ἐνὸς τῶν Ἀριστοτέλους ὑπομνηματιστῶν, ταῦτα συλλέξας ὁ εὐκλείης Ἀσώπιος ἀπεταμίευσεν ἐν τῷ

δν ἔγωγε ὑπολαμβάνω τοῦτον αὐτὸν εἶναι τὸν Χωνιάτην. Καὶ ἔνθεν μὲν φέρεται τὴν εἰκόνα τῆς Θεοτόκου μετ' ἐπιγραφῆς: ΜΡ ΘΥ Π ΑΘΗΝΙΟ... .., ἔνθεν δὲ τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην: ΜΗΤΗΡ ΘΕΟΥ ΒΟΗΘΕΙ ΜΟΙ ΤΩ Ω ΔΟΥΩ ΜΙΧΗΛ ΤΩ ΜΡΟΠΟΛΙΤΗ ΑΘΗΝΩΝ. Τὸ μὲν οὖν λελωδημένον τῆς προτέρας ἐπιγραφῆς εὐσιτόχως ὁ φίλος ἀναπληροῖ οὕτως: Η ΑΘΗΝΙ[ΩΤΙ]... [Οτι ἐξ ἐπιγραφῶν καὶ ὀνομαστῶν ναῶς τῆς Θεοτόκου ὑπῆρχεν ἐν Ἀθήναις τῆς πόλεως πῶνυμος. τοῦτο μανθάνομεν καὶ ἐκ τινος Χρυσοβούλλου Ἰσακίου τοῦ Ἀγγέλου, ὅπερ διατηρεῖται ἐν τῷ τῆς γεραρᾶς μονῆς τῆς Πάτμου γραμματοφυλακείῳ ὑπ' ἀριθ. 23 κατατεταγμένον, ἐκδοθηζόμενον δὲ μετὰ τῶν λοιπῶν ἐν τῇ ἐμῇ Ἀναγραφῇ τῆς Πατριακῆς βιβλιοθήκης. Τοῦτον δὲ τὸν ναὸν πάντως ὑπαινίττεται καὶ Ζωναρᾶς ἐν οἷς περὶ Βασιλείου τοῦ Βουλγαροκτόνου ἱστορήσει, λέγων: εὐφ' αὐτὸν τὴν ἅπασαν Βουλγαρίαν πεποιτηκώς, καὶ τὰ μὲν τῶν φρουρίων καταστρεψάμενος, τὰ δὲ κατοχυρώσας, καὶ φρουρὰς ἀρκούσας καταλιπὼν, αὐτὸς εἰς Ἀθήνας ἐφίκετο θύσων τῇ Θεοτόκῳ τὰ χαριστήρια· καὶ ἀναθέμενος τῷ ναῷ πολλὰ καὶ πολυτελῆ ἐπανεξέσεν εἰς τὴν ὑπερκειμένην τῶν πόλεων, κτλ.] [Χρον. σελ. 227. Paris.]. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ αὐτὸς οὗτος ὁ Ἀθηναῖος μητροπολίτης Μιχαὴλ περὶ τοῦ αὐτοῦ ναοῦ λέγειν δοκεῖ ἐν τῷ αὐτοῦ: Ὑπομνηστικῶς πρὸς τὸν βασιλέα κύριον Ἀλέξιον τὸν Κομνηνὸν, ἐν ᾧ ἐκτραγωδῶν δεινοπαθῶς τὰς ἐπηρείας καὶ καταθλίψεις τῶν λειτουργῶν τοῦ δημοσίου, καὶ αὐτοῦ τοῦ τῆς Ἑλλάδος πραιτώρος, λέγει καὶ ταῦτα: «Ὁ δὲ [πραιτώρ] σκῆπτεται μὲν τὴν ἐνεκά γε προσκυνήσεως εἰσέλευσιν αἰδοῖ τάχα τῶν χρυσοβούλλων, ἐπέρχεται δὲ πανστρατιᾷ μετὰ τῶν ἑαυτοῦ... καὶ τὴν ἐφήμερον τροφὴν ἐξ ἀρπαγῆς καὶ κλοπῆς ποριζόμενος, ὥσπερ ἂν εἰ κατὰ πολεμίας τινὸς καὶ βαρβαρικῆς χώρας εἰσβαλεῖν ἠ.ε.ε.ε.». Ἐμπροσθεν δὲ αὐτοῦ, τὸ τῆς γραφῆς εἰπεῖν, τρέχει ἀπώλεια (Ἰωδ. μ.α., 14), ὑποδοχάτορες τινες καλούμενοι πεντακοσμιεδύμους ζητοῦντες ἐκάστης, ἀνδρῶν τε καὶ ἵππων τροφᾶς, καὶ θρεμμάτων ὅλα ποίμνια καὶ ὄρνιθων ὅλας ἀγέλας, καὶ τὸ σύμπαν τῆς θαλάττης ὄψον εἰσπραττόμενοι, οἴνου τε χρῆμα, ὅσον οὐδ' ἂν αἰ καθ' ἡμᾶς ἀμπελοὶ γεωργήσαιεν. Καὶ ἵνα μὴ μακρηγορῶμεν, τοῖς κατὰ μέρος ἐπιξιόντες, καὶ μισθὸν ἐπὶ τούτοις ἀπαιτοῦσιν ὡς εὐεργέται τινές· καὶ μισθὸν οὐ φαῦλόν τινα καὶ κοῦφον, ἀλλ' ὀλίγην χρυσίου, ὅσην ἂν αὐτῆς περιστήσῃ τὸ τῆς ἀπλήστου ψυχῆς ἐφιέμενον. Ἐπὶ τούτοις ἔπεισιν ὁ πραιτώρ αὐτὸς, καὶ πρὶν ἢ πολλάκις τὴν προσκύνειν ἀ-

Ἀ' τόμῳ τῆς αὐτοῦ: Ἱστορίας τῶν Ἑλλήνων ποιητῶν καὶ συγγραφέων, τῆς ἀτυχῶς καὶ πρὸς οὐ μικρὰν τῶν γραμμάτων ζημίαν ἀτελοῦς καταλειφθείσης. Ἐπεὶ τοίνυν περὶ τοῦ ἱεράρχου τούτου ὁ λόγος ἡμῖν μεταφέρομεν ἐνταῦθα ἀπὸ τοῦ μνημονευθέντος συγγράμματος τὰ περὶ αὐτοῦ ἱστορούμενα:

«Εὐστράτιος ὁ Νικαίας. Περὶ τοῦ μητροπολίτου τούτου τῆς ἐξ Ἀντιγονίας μετονομασθείσης Νικαίας ὑπὸ Λυσιμάχου εἰς τιμὴν τῆς γυναικὸς του, θυγατρὸς τοῦ Ἀντιπάτρου, μητροπόλεως τῆς Βιθυνίας, ἐν ἣ ἔγινεν ἡ πρώτη οἰκουμένη συνόδος ἡ ὀρίσασα τὸ σύμβολον τῆς ὀρθοδόξου πίστεως, δὲν γνωρίζομεν ἄλλο ἢ ὅτι ἤκμασεν ἐπὶ Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ, περὶ τὴν πρώτην, ὡς ὁ Θεσσαλονίκης Εὐστάθιος περὶ τὴν δευτέραν, πεντηκονταετηρίδα τῆς δωδεκάτης μ. Χ. ἑκατονταετηρίδος. Ἐκ μικρῶν τινῶν τεκμηρίων τῶν αὐτοῦ συγγραμμάτων συνάγεται ὅτι ἔζησε καὶ συνέγραψεν ἐν Κωνσταντινουπόλει.

»Τὰ συγγράμματα τοῦ Εὐστρατίου εἶναι διττά, θεολογικὰ καὶ φιλοσοφικά. Θεολογικὰ εἶναι τὸ περὶ Ἐκπορεύσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, κατὰ Χρυσολανοῦ, ὡς ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις σωζόμενον ὑπὸ Καυαίου ἀναφερόμενον, καὶ πέντε περὶ τῆς αὐτῆς ὕλης πραγματεῖαι, ἅσπερ ὁ αὐτὸς Καύαιος ἐξ Ἀλλατίου (de Consens. ect. p. 629) ἀναφέρει. Τὰ φιλοσοφικά συγγράμματα τοῦ Εὐ-

φοσιώσεται τῇ Θεομητορί, τοῦ μὲν κατηγορεῖ μὴ ἀπαντήσαντος, ἄλλον δὲ κατ' ἄλλην αἰτίαν καθείργουσι καὶ ζημιοῖ· καὶ οὕτω κατευωχηθεῖς ἡμῶν, ἐφ' ὅσον ἂν βούλοιο ταῖς ἡμέραις, ζητεῖ προσκυνητίκιον, οὐκ οἶδαμεν εἴτε ὡς προσκυνήσας τὴν Θεομητορᾶ· καὶ οὐ μόνον αὐτὸς, ἀλλὰ καὶ λογαριαστής, καὶ πρωτοβεσκάριος, καὶ πρωτοκένταρχος καὶ καθεξῆς οἱ παρεπόμενοι ἅπαντες· καὶ διατείνεται μὴ πρότερον ἐντεῦθεν ἀναστῆναι, πρὶν ἂν ἐν ταῖς χερσὶν αὐτοῦ τοῦτο δέξαιτο» [Βλ. Ταφελίου De Thessalon. etc., σελ. 462]. Ὁ δὲ ναὸς αὐτὸς οὐκ ἄλλοις τις εἶναι δοκεῖ ὅτι μὴ τὸ ἐν τῇ ἀκροπόλει θαυμάσιον ἀριστούργημα τῆς τοῦ Ἰκτινίου μεγαλοφυΐας, ὁ Παρθενῶν, ὅνπερ: αἰεὶ ναὸν τῆς Θεοτόκου μετεποίησαν κατὰ τὸν ἕκτον αἰῶνα». [Βλ. Ἐφημ. Ἀρχαιολ. περιόδ. Β', ἔτ. Α', τεύχος Δ', Ἀπρίλ. 1862, στήλ. 73. — Πρβλ. καὶ Πανδ. τόμ. Γ', σελ. 385].

στρατίου ἄτινα καὶ μόνον ἐγνώρισα εἶναι. 1. Ὑπόμνημα εἰς τὸ δεύτερον τῶν δευτέρων Ἀναλυτικῶν τοῦ Ἀριστοτέλους, ἔνθα τὸ δευτέρων = ὑστέρων, ἐκδοθὲν ἐλληνιστὶ παρ' Ἀλδῶ Μα-νουτίῳ, ἐν Βενετίᾳ, 1534, μετὰ ὑπομνημάτων εἰς τὸ αὐτὸ σύγγραμμα δύο ἄλλων ὑπομνηματιστῶν, Ἰ. Φιλοπόρου εἰς τὸ πρῶτον καὶ δεύτερον τῶν ὑστέρων Ἀναλυτικῶν, καὶ Ἀρω-νύμου εἰς τὸ δεύτερον τῶν αὐτῶν. 2. Ὑπόμνημα εἰς τὰ Νικομαχία Ἠθικὰ τοῦ Ἀριστοτέλους, καὶ τοῦτο παρ' Ἀλδῶ ἐκδοθὲν, ἐν Βενετίᾳ, 1536, ὡσαύτως μετὰ ὑπομνημάτων εἰς τὸ αὐτὸ ἄλλων ὑπομνηματιστῶν. Ἡ ἐπιγραφή φέρει *Εὐστρατίου καὶ ἄλλων ἐπισήμων Ὑπομνήματα εἰς τὰ δέκα τῶν τοῦ Ἀριστοτέλους Ἠθικῶν Νικομαχείων βιβλία μετὰ τοῦ ὑποκειμένου*· ἔνθα ὑποκείμενον μὲν καλεῖται τὸ ἄλλως λεγόμενον *κειμενον* τοῦ ὑπομνηματιζομένου συγγραφέως, τὸ δὲ τῶν Ἠθικῶν Νικομαχείων ἤθελε φανῆ ὅτι προῆλθεν ἴσως ἐκ τοῦ ἐκδό-του, ἀντὶ τῶν Νικομαχείων Ἠθικῶν, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ κειμένῳ τῶν ὑπομνημάτων λέγεται τῶν *Νικομαχείων Ἠθικῶν* καὶ τῶν *Ἠθικῶν Νικομαχείων*, ὡς ἐνός ὅρου λαμβανομένης ὅλης τῆς ἐπιγραφῆς· οὕτω καὶ παρὰ Κοραῆ τὰ *Ἠθικὰ Νικομαχία* = τὰ λεγόμενα Ἠθικὰ Νικομαχία· ἄλλως ἤθελε μᾶς ἐνθυμίσει τὸ τῶν ἐξηγήσεων ὀμηρικῶν (ἀνωτ. σ. 697), κτλ. Παρὰ Σμιθίῳ (Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology) ἀναγινώσκειται ὅτι, κατὰ τὰς νεωτέρας ἐρεῦνας, τὸ ὑπόμνημα τοῦτο σύγκειται ἐξ ἑτερογενῶν στοιχείων, καὶ πολλὰ μέρη αὐτοῦ εἶναι ἔργον ἄλλων ἐξηγητῶν, ὡς Ἀσπασίου καὶ Μιχαῆλ Ἐφεσίου. Ἀπεδείχθη δὲ τοῦτο μάλιστα ὑπὸ Σλειερμαχέρου ἐν τῷ αὐτοῦ περὶ τῶν εἰς τὰ Ἠθικὰ τοῦ Ἀριστοτέλους Ἑλληρικῶν Σχολίων πονήματι (Abhandlungen der Berliner Academie, etc, 1816—1817). Οὐκ ἔχων ἀνά χειρας τὸ σύγγραμμα τοῦ Σλειερμαχέρου δὲν δύναμαι νὰ κρίνω περὶ τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἀνακαλύψεων. Ὅτι τὰ εἰς τὰ Νικομαχία Ἠθικὰ τοῦ Ἀριστοτέλους ὑπομνήματα δὲν εἶναι ὅλα τοῦ Εὐστρατίου, τοῦτο εἶναι ἀνέκαθεν γνωστὸν, ἐξ αὐτῆς τῆς ἐπιγραφῆς μόνου τοῦ πρώτου, ἑκτου, ἐννάτου καὶ δεκάτου ἀναφερομένων εἰς τὸν Εὐ-

στράτιον, τοῦ δὲ δευτέρου εἰς Ἀνώνυμον ἢ εἰς τὸν Ἀσπάσιον, τοῦ τρίτου εἰς Ἀνώνυμον, τοῦ τετάρτου εἰς τὸν Ἀσπάσιον, τοῦ πέμπτου εἰς Μιχαῆλ τὸν Ἐφέσιον, τοῦ ἑβδόμου καὶ ὀγδόου εἰς τὸν Ἀσπάσιον. Ἐν προοιμίῳ δὲ τοῦ εἰς τὸ ἕκτον βιβλίον ὑπομνήματος λέγει ῥητῶς ὁ Εὐστράτιος ὅτι ἡ φιλολόγος βασιλις ἐζήτησε παρ' αὐτοῦ τὴν εἰς τὸ ἕκτον βιβλίον, ὡς πρότερον τὴν εἰς τὸ πρῶτον ἐζήτησιν. Εἶναι λοιπὸν, ὡς φαίνεται, ἡ ἀνακάλυψις ὅτι καὶ αὐτὰ τὰ φέροντα τὸ τοῦ Εὐστρατίου ὄνομα δὲν εἶναι ὅλα ἐδικά του. Ἐκ τῶν παρὰ Σμιθίῳ εἰκάζεται ὅτι ὁ συγγραφεὺς τοῦ εἰς τὸ πρῶτον βιβλίον τῶν Ἠθικῶν τοῦ Ἀριστοτέλους ὑπομνήματος δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ᾔῃαι τὸ αὐτὸ πρόσωπον μετὰ τοῦ συγγραφέως τοῦ εἰς τὸ ἕκτον βιβλίον τῶν αὐτῶν Ἠθικῶν ὑπομνήματος· διότι ἐν αὐτοῖς δίδονται διάφοροι ἐρμηνεῖαι τῶν Ἐξωτερικῶν Λόγων τοῦ Ἀριστοτέλους, καὶ ὅτι πιθανῶς συνέγραψεν ὁ Εὐστράτιος τὸ ὑπόμνημα εἰς τὸ ἕκτον βιβλίον, καλλιώτερον ὢν τῶν ἄλλων, καὶ πολὺ διαφέρον τῶν εἰς τὸ δεύτερον, τρίτον καὶ τέταρτον ὑπομνημάτων. Ἴσως δὲ, κατὰ τὸν συγγραψαντα τὸ περὶ Εὐστρατίου ἄρθρον ἐν τῷ προμνημονευθέντι ὑπὸ Σμιθίου ἐκδιδομένῳ λεξικῷ, καὶ τὸ εἰς τὸ πρῶτον βιβλίον τῶν Ἠθικῶν ὑπόμνημα εἶναι τοῦ Εὐστρατίου, τῆς περὶ τὴν ἐρμηνείαν τῶν Ἐξωτερικῶν Λόγων διαφορᾶς ἐξ αὐτοῦ τοῦ Εὐσταθίου [γρ. *Εὐστρατίου*] προελθούσης, παράγοντος τὴν μίαν ἢ ἄλλην ἐξήγησιν κατὰ τοὺς ἀρχαιοτέρους ἐξηγητάς.

»Τὰ ὑπομνήματα τοῦ Εὐστρατίου διαφέρουσι μεγάλως τῶν ὁμοειδῶν ἀρχαιοτέρων ὑπομνηματιστῶν, διότι δὲν εἶναι συνεχεῖς πραγματεῖαι περὶ φιλοσοφικῶν πραγμάτων ἀλλ' ἐξηγητικὰ λέξεων καὶ πραγμάτων κατὰ μέρος, καὶ διὰ τοῦτο γίνονται ἀξιόλογα. Κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας μετεφράσθησαν εἰς τὸ λατινικὸν τὰ ὑπομνήματα τοῦ Εὐστρατίου, αἱ δὲ μεταφράσεις ἐξεδόθησαν μετὰ τὴν εὔρεσιν τῆς τυπογραφίας. Ἀλβέρτος ὁ μέγας καὶ Θωμᾶς ὁ Ἀκυνάτης ὠφελήθησαν μεγάλως ἐξ αὐτῶν εἰς τὴν ἐξήγησιν τοῦ Ἀριστοτέλους. Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἀλλατίου (ἐνθ. ἀν.) ὁ Εὐστράτιος ἦτον καὶ παρὰ Λατίνους περίφημος· ὑπὸ δὲ τῆς συγχρόνου βασιλόπαιδος καίσαρισης Ἀννης τῆς Κομνηνῆς χα-

ρακτηρίζεται (*Ἀλεξιάδ.* ΙΔ', περὶ τὰ τέλη) ὡς «άνηρ τά τε θεῖα σοφός καὶ τὰ θύραθεν, αὐχῶν ἐπὶ ταῖς διαλέξεσι μᾶλλον ἢ οἱ περὶ τὴν Στοᾶν καὶ Ἀκαδημίαν ἐνδιατρίβοντες.» Τοῦ εἰς τὰ Ἀναλυτικὰ ὑπομνήματος προτάσσεται τὸ ἐξῆς ἐπίγραμμα εἰς τὸν Εὐστράτιον:

Εὐστράτιο πόνος τάδε πρωτοέδροιο Νικαίης,
κρύψιν Ἀριστοτέλους ἀσαφείης ἐξανελίσσων,
τὴν τεκτῆνατο κείνος Ἀναλυτικῶν ἐνὶ λίσσῳ
ἐνθα κεν ἀμφὶ μέσου καὶ ὄροιο πνυτὰ διδάσκει,
τόσσου μέχρι προήκων, ὄφρ' ἀποδείξει ἐφίκει.

ἐν τῷ πρώτῳ στίχῳ ἔγραψα πρωτοέδροιο, ἀντὶ πρωτοέδριο. Ἐν προλόγῳ τοῦ εἰς τὸ ἕκτον βιβλίον τῶν Ἠθικῶν ὑπομνήματος ἀποτείνεται πρὸς τινὰ βασιλίδα Θεοσεβῆ, φιλολόγον, φιλόγαθον καὶ φιλόκαλον, ἥσπερ ὑπερεπαινέσας τὰς ἄλλας ἀρετὰς καὶ τὴν φιλομάθειαν ἐπιφέρει: «ὥστε καὶ περὶ ἡμῶν τι ὑπολαβοῦσα χρηστὸν πεπεύρασαι καὶ ἀφ' ἡμῶν πορίσασθαι τι τελοῦν εἰς ὄνησιν· καίτοι γε ἡμεῖς ὀλιγομαθεῖς καὶ ἀσθενεῖς καὶ γῆρα καὶ νόσοις κατακαμπτόμενοι καὶ διανοίας στενότητα περικείμενοι, καὶ τι χαρίεν ἐκθέσθαι καὶ ἄξιον σπουδῆς μὴ δυνάμενοι τοίνυν [γρ. ἰσ. τίθειν].» Ἴσως λοιπὸν ἢ τοῦτο ζητήσασα εἶναι αὕτη ἡ Ἄννα Κομνηνὴ ἢ ἡ μήτηρ αὐτῆς Εἰρήνη. Ἐν τέλει δὲ τῶν εἰς τὰ Νικομάχεια ὑπομνημάτων μεγάλην μετριοφροσύνην δεικνύων ὁ συγγραφεὺς ἔγραψε τὰ ἐξῆς, ἅπερ ὁ Κοραῆς παρέλαβεν ἐν τέλει τῶν αὐτοῦ σημειώσεων, εἰς τὰ αὐτὰ Νικομάχεια Ἠθικά, μετὰ τινος διορθώσεως: «Ταῦτα κατὰ τὴν ἐμὴν δύναμιν· εἰ δέ τις ἔχει κρείττονα καὶ καλλίονα λέγειν, λεγέτω· καὶ εἴη ἂν (ὦ δέσποτα καὶ δημιουργεὶ ὁ σταυρωθεὶς δι' ἄφατον φιλανθρωπίαν ὑπὲρ ἡμῶν) καὶ φίλων ὁ πανάριστος καὶ διδασκάλων οὗτος ὁ σεπτότατος ἐμοί· καὶ τὰ μὲν ἐμὰ ἔστωσαν Ἠφαίστῳ τροφή, τὰ δ' ἐκείνου ἔσασι ψυχαῖς φιλοκάλοις καὶ θεοειδεστάτοις (?ταις).» Δικαιότατα λοιπὸν ἐγκωμιάζεται ὁ Εὐστράτιος ὑπὸ τοῦ ἡμετέρου Κοραῆ (*Αἰσ. Προλεγ.* σ. λδ'), ὅστις ὅμως ἔπρεπε νὰ συμπεριλάβῃ μετὰ τῶν ἐκεῖ ἐπαινουμένων Εὐσταθίου τοῦ Θεσσαλονίκης καὶ Γρηγορίου τοῦ Κορίνθου καὶ τὸν σύγχρονον αὐτῶν Μιχαὴλ Χω-

νιάτην, μητροπολίτην Ἀθηνῶν, ἄνδρα λόγιον καὶ πεπαιδευμένον, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ πολεμήσαντα ἰσχυρῶς κατὰ Λ. Σγουροῦ, προσπαθήσαντος νὰ κυριεύσῃ τὰς Ἀθήνας, καὶ κατὰ Λατίνων μετέπειτα, οἷς ὅμως ἠναγκάσθη ἐν τέλει νὰ ὑπενδώσῃ, φυγὼν εἰς τὴν νῆσον Κέων, ἄνδρα, κατὰ τοὺς λόγους τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Νικήτα Χωνιάτου, οὕτω μὲν ἴδριν τῶν τακτικῶν, οὕτω δὲ τὸν λόγον πολλὸν, οὕτω δὲ τὴν ἀρετὴν ἀπαράμιλλον.»

Καὶ ταῦτα μὲν ὁ ἀείμνηστος Ἀσώπιος. Ἐν δέ τι τέως λανθάνον προσθετέον νῦν ἡμῖν ταῖς περὶ τοῦ σοφοῦ ἱεράρχου βιογραφικαῖς εἰδήσεσι· τοῦτο δ' ἐστὶ τὸ ἐν τῷ νῦν πρῶτον ἐκδιδομένῳ βασιλικῷ Σημειώματι περιεχόμενον· ἐξ οὗ δὴ μανθάνομεν ὅτι μικροῦ δεῖν καθηρέθη ἀνθ' ὧν ἦν τῆ εὐσεβείᾳ προσκεκρουκῶς ἐν τοῖς συγγραφεῖσιν αὐτῷ κατὰ τῆς τῶν Ἀρμενίων αἰρέσεως δυοὶ Λόγοις. Σύνοδος γὰρ ἐπὶ τοῦτο συγκεκρότηται τῷ 1171 ἔτει, Ἀλεξίου μὲν τοῦ Κομνηνοῦ τὴν βασιλείον δι' ἰθύνοντος ἀρχὴν, Ἰωάννου δὲ Θ' τοῦ Ἀγαπητοῦ τῶν τοῦ οἰκουμενικοῦ θρόνου οἰάκων ἐπειλημμένου, ἐν ἧ καὶ δύο ἄλλοι παρῆσαν πατριάρχαι, ὁ τε Ἀλεξανδρείας Σάββας καὶ ὁ Ἀντιοχείας Ἰωάννης. Ἐνώπιον οὖν ταύτης ἀπολογησάμενος ὁ Εὐστράτιος, καὶ τὰ τῆ εὐσεβείᾳ ἀπάδοντα ἐγγράφως ἀθετήσας, πᾶσάν τε κακοδοξίαν ἀποπτύσας καὶ ἀναθεματίσας, καὶ ἔμπειρον ἐνδειξάμενος τὸν μετὰμελον ἐφ' οἷς ἐξ ἀπροσεξίας προσέκοψε, τῆς αἰτηθείσης ἔτυχε συγγνώμης. Ἐχει δὲ τὸ βασιλικὸν Σημείωμα ὡς ἐξῆς: *Τὸ ἴσον τοῦ βασιλικοῦ σημειώματος τοῦ γεγονότος ἐν ταῖς ἡμέραις τοῦ βασιλέως κυροῦ Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ ἐπὶ τῆ καθαιρέσει τοῦ Νικαίας.*

Ἐφθασε μὲν ὁ ἱερώτατος τῆς Νικαέων μητροπόλεως ἀρχιερεὺς Εὐστράτιος δύο λόγους ἐκθέσθαι κατὰ τῆς τῶν Ἀρμενίων αἰρέσεως, ἐν οἷς ἀπάδοντα τῆ εὐσεβείᾳ πολλὰ ἐγγράφησαν· καὶ τὰ τοιαῦτα συγγράμματα εἰς φῶς κατὰ τὸ ἀπρόοπτον ἐξηνήχθησαν πρὸ τῆς ἀκριβεστέρως ἐπισκέψεως, καθὼς ὁ μητροπολίτης διεβεβαιώσατο, ὑποσυρέντα παρά τινων· καὶ μέντοι πολλοὺς διετάρραξαν, ὡς τοῖς ὀρθοῖς τῆς ἐκκλησίας μὴ συμβαίνοντα δόγμασιν. Ἀλλὰ τὸν καπνὸν ἰδὼν ὁ μητροπολίτης, καὶ τὸ πῦρ ἀνα-

φθῆναι μὴ ἀναμείνας, προσῆλθεν ἐκουσίως, καὶ ἔγγραφον οἰκειο-
χείρως παρ' αὐτοῦ συντεθὲν καὶ ὑπογραφὲν εἰς μέσον ἐπιδέδω-
κεν, ὅπερ ἔχει κατὰ ῥῆμα οὕτως:

· α' Ἐπειδὴ πρὸς Ἀρμενίους μαχόμενος, καὶ εἰς ἀνατροπὴν τῆς
αὐτῶν σπουδάζων αἰρέσεως, ἐνέτυχον βίβλῳ, ἐν ᾗ ἐντεταγμένοι
πλόγοι τοῦ ἁγίου Κυρίλλου ἦσαν, εἰς μὲν: Πρὸς τὰς βασιλίσσας,
πᾶς δὲ: Εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίου, ἀνα-
γνωσθεῖς ἐν Ἐφέσῳ ἐν οἷς διελαμβάνετο περὶ προσκυνήσεως.
» Ἦν δὲ καὶ ἐν τῇ βίβλῳ ἐκθεσις τῶν συναθροισθέντων ἁγίων
πατέρων ἐν Νικαίᾳ κατὰ τὴν πρώτην σύνοδον, ἐν ᾗ καὶ αὐτῇ
πένεγέγραπτο ὅλον εἶναι προσκυνούμενον τὸν Χριστὸν, ἀλλ' οὐ
καθὸ ἄνθρωπον· καὶ ὅλον εἶναι προσκυνοῦντα, ἀλλ' οὐ καθὸ
θεόν, ἔδοξά τι μαθεῖν, ὃ ἠγνόουν· ὥστε καὶ συναρπασθεῖς ἐξε-
πλαβόμεν οὐχ ὑγιῶς τὰ λεγόμενα· ὑπέλαβόν τε τὸ πρόσλημμα
δοῦλον εἶναι ἀεὶ καὶ προσκυνεῖν καὶ λατρεύειν Θεῷ, ὡς τῆς δου-
λειᾶς οὐσιώδους αὐτῷ καὶ ἀναποβλήτου οὔσης, καὶ θεραπεύειν
τοῖς ἐνεργήμασι, καὶ πρὸς τὸν πλάσαντα νεύειν καὶ ἐπιστρέφειν.
» Πρὸς δὲ πλείονα τοῦ ὑποληφθέντος ἐξέτασιν, καὶ δύο λόγους
ἐκτέθεικα, ποιούμενος μὲν τῆς τῶν Ἀρμενίων ἀνατροπὴν αἰρέ-
σεως, χρώμενος δὲ τούτοις ὡς συμβαλλομένοις πρὸς τὴν ἐκείνης
ἀνασκευὴν».

· α' Καὶ κατεῖχον μὲν τοὺς λόγους παρ' ἐμαυτῷ ἐπισκεψόμενος
καὶ διορθώσων τὰ ἐσφαλμένα, εἴ γε διόρθωσιν ἐπιδέχονται· εἰ
δὲ μὴ, τελείως περιαιρήσων καὶ ἀφανίσων τοὺς λόγους· ἐδει-
πλίων γάρ, ὡς ὁ Θεὸς οἶδεν, εἰς τὸ φανερὸν τούτους ἐξαγαγεῖν,
» διὰ τὸ πλείστην ἔχειν ἐπὶ τῆς γραφῆς τὴν ἀμφιβολίαν. Συνέβη
» δὲ, οὐκ οἶδ' ὅπως, ὑποσυρῆναι τούτους παρὰ τινων καὶ μετα-
» γραφῆναι, κἀνταῦθα [γρ. ἴσ. καττεῦθεν] διαδοθῆναι καὶ εἰς τι-
» νας, ἐμοῦ παντελῆ ἄγνοιαν ταύτης τῆς διαδόσεως ἔχοντος·
» ποῖ καὶ ἀναγνωσθέντες παρὰ τινων, ἐφάνησαν ἐπισφαλῶς ἔχον-
» τες, καὶ ὑποπτὸν με παρ' ἐκείνοις ἐποίησαν ἐπὶ δόξῃ οὐκ ἀγα-
» θῇ καὶ ἦν οὐδέποτε πρότερον ἐδόξασα, οὔτε νῦν, ὡς ὁ Θεὸς
» οἶδε, δοξάζω».

· α' Καὶ ἄλλο δέ μοι ἐξ ἁμαρτιῶν συμβέβηκεν. Ὡς ἡ μὲν δει-

» λία μοι περὶ τῆ προσκυνήσει τε ἦν καὶ τοῖς ἐπομένοις αὐτῇ, μή-
» πω δὲ μὴ τοῖς λοιποῖς καλῶς ἐπιστήσαντός μου, μή πού τι
» αὐτῶν ἐπταισμένον ἐστὶ καὶ τῆς ἀκριβείας λειπόμενον, συνέβη
» ἀπολέσθαι τὰ γεγραμμένα, κἀνταῦθα [γρ. ἴσ. καττεῦθεν] εὐρί-
» σκεσθαι νῦν τινα παντελῶς μηδὲ ἠλπισμένα γραφῆναι παρ' ἐ-
» μοῦ. Ἐπλατύνθη τοίνυν ὁ περὶ τούτου λόγος σχεδὸν εἰς ἀπαν-
» τας, καὶ μου λίαν ἡ ἐπὶ τούτῳ λύπη καθήψατο, εἰ αἴτιος βλά-
» βης τῶν χριστιανῶν τῷ πλήθει γενήσομαι· καὶ ἐφρόντισα ἐμαυ-
» τοῦ τε καὶ τοῦ πληρώματος τῶν χριστιανῶν».

· α' Ἴνα οὖν περιέλῳ τὴν βλάβην καὶ τὸ σκάνδαλον τοῦ χριστια-
» νικωτάτου λαοῦ, καὶ ἐμαυτὸν δείξω τῶν οὐ καλῶς παρ' ἐμοῦ
» ἐκληφθέντων μὴ ἀντεχόμενον, προσέρχομαι τῷ θεοσεβεστάτῳ
» κράτει τῆς βασιλείας ὑμῶν, καὶ τῷ ἁγιωτάτῳ καὶ οἰκουμενικῷ
» πατριάρχῃ καὶ τῇ καθ' ἡμᾶς ἁγία συνόδῳ, συνεδρευόντων καὶ
» τῶν ἁγιωτάτων πατριαρχῶν, τοῦ Ἀλεξανδρείας κυροῦ Σάββα,
» τοῦ Ἀντιοχείας κυροῦ Ἰωάννου, παρισταμένων καὶ τῶν ἔλλο-
» γιμωτέρων τῆς συγκλήτου βουλῆς, καὶ ἐνώπιον πάντων ἀθετῶ
» ταῦτα καὶ ἀναθεματίζω, διαγινώσκων τῆς εὐσεβείας ἀνάξια καὶ
» ἀλλότρια· ἠγρουν τὸ ὑπολαβεῖν τὸ πρόσλημμα δοῦλόν τε εἶναι
» ἀεὶ καὶ προσκυνεῖν καὶ λατρεύειν Θεῷ, καὶ τὴν δουλείαν ταύ-
» την οὐσιώδη τε εἶναι αὐτῷ καὶ ἀπόβλητον, καὶ πρὸς τὸν πλά-
» σαντα νεύειν καὶ ἐπιστρέφειν, καὶ ὅσα ἄλλα ἐν τοῖς κατωτέρω
» πλόγοις ἐρῶ, ἀθετῶν ταῦτα καὶ ἀποβαλλόμενος.»

· α' Τοῖς λέγουσιν ἢ φρονοῦσι προσκυνεῖν τοῦ Χριστοῦ τὸ ἀνθρώ-
» πινον δουλικῶς τῇ ἀπροσίτῳ θεότητι, καὶ δοῦλον εἶναι ἀεὶ, ὡς
» τῆς δουλείας οὐσιωδῶς αὐτῷ καὶ ἀναποβλήτου οὔσης, ἢ ἕτερον
» τῇ ἀξία, ἢ λατρεύειν αὐτῇ καὶ θεραπεύειν τοῖς ἐνεργήμασι, ἢ
» τελειοῦσθαι κατ' ἀρχὴν, ἢ ὡς ἀτελὲς ὄν ἐφίεσθαι τῆς ἐξ αὐτῆς
» τελειώσεως, ἢ καθαίρεσθαι τῇ τῶν ἀρετῶν τελειότητι, καὶ πρὸς
» αὐτὴν ἐπιστρέφειν, καὶ αὐτῆς ἐξηρτηθῆσθαι, ἀνάθεμα».

· α' Εἴ τις ἰδίᾳ λέγει τὸ πρόσλημμα εἶναι ἀρχιερέα μέγιστον, καὶ
» οὐχὶ τὸν Χριστὸν ἀπλῶς, ἀνάθεμα».

· α' Εἴ τις οὐ μετὰ πάσης εὐλαβείας τῇ κατ' ἐπίνοιαν διαίρεσει
» χρῆται πρὸς δήλωσιν μόνην τῆς ἑτερότητος τῶν συνδραμουσῶν

νέν Χριστῷ δύο φύσεων, ἀλλὰ καταχρώμενος αὐτῇ λέγει τῆς παύτης ὑποστάσεως τοῦ Χριστοῦ τὸ μὲν εἶναι δεσπότην, τὸ δὲ «δοῦλον αἰεὶ, καὶ ὡς ἡ τοιαύτη δουλεία οὐσιώδης καὶ ἀναπόβλητος, καὶ ὅτι τὸ πρόσλημμα τὴν προσήκουσαν τιμὴν ἀπονέμει ὡς ὑποφειλὴν, οἶαν [γρ. ἴσ. οἶα] κτίσμα τῷ κτίσαντι, καθάπερ τὰ λειτουργικὰ πνεύματα τῷ Θεῷ ὑπηρετοῦντά τε καὶ λατρεύοντα «δουλικῶς, ἀνάθεμα».

«Ἐπεὶ δὲ ἐν τῷ πρώτῳ λόγῳ καὶ τοῦτο ῥητῶς ἐνετέτακτο: «Οὕτω δὲ καὶ ἀνθρώπῳ ὄντι καὶ δούλου μορφῇ κατὰ τὴν ἑαυτοῦ φύσιν, κεχάριστα αὐτῷ καὶ τὸν Υἱὸν εἶναι καὶ κληρονόμον διὰ τὴν πρὸς τὸν Λόγον κατὰ μίαν ὑπόστασιν ἔνωσιν, ταῦτα δὲ κεχάριστα μὲν καὶ ἄλλοις πολλοῖς, ὅσοι δηλονότι χριστοειδῶς ζῶσιν ἢ ἔζησαν, ἀλλ' οὐχ οὕτως ὡς ἐκείνῳ, παρόσον καὶ μόνος ὑφῆσθηκε τῷ Λόγῳ, καὶ ναὸς ἐκείνου ἐστὶν ἀχώριστος, ἀγνός τε καὶ ἄμωμος καὶ ἀληθῶς ἀξιόθεος· τὸ τοιοῦτον ἅπαν χωρίον μετὰ καὶ τῶν λοιπῶν, ὅσα ἔμφασιν δύο παρέχεται ὑποστάσεων, ἀποβάλλομαι ὡς ἀδιανόητον. «Ἐτι ἀποβάλλομαι κάκεῖνο τὸ ῥητόν, τὸ λέγον: Ἐπαινετὸς ἐκεῖνος, ὃς ἔχων τὴν φύσιν δυναμένην κακίας ἔχεσθαι, ἀπόσχηται ταύτης καὶ μείνη ἐν καθαρότητι. Τοιοῦτον δὲ τὸ πρόσλημμα, ἵνα μὴ δόξω λέγειν ἐξ ἀγῶνος ὑπογενέσθαι τῷ Χριστῷ τὸ ἀναμάρτητον».

«Καὶ εἴ τις δὲ τὸν ἕνα Χριστὸν μετὰ τὴν ἔνωσιν ἰδίᾳ καὶ ἀνὰ μέρος τιθεῖς τὸν Θεὸν Λόγον, καὶ ἰδίᾳ τὸ πρόσλημμα, οὐχ ἕνα τοῦτον δοξάζῃ ταυτότητι τῆς δόξης καὶ τῆς ἀξίας, διὰ τὴν καθ' ὑπόστασιν ἔνωσιν, καὶ ἕνα Υἱὸν καὶ μετὰ τὴν ἐνανθρώπησιν, ἐκπέσοι τῆς υἰοθεσίας, ἣν αὐτὸς ὁ Σωτὴρ ἐπηγγείλατο».

«Καὶ ὁ λέγων δὲ τελειοῦσθαι καὶ καθαίρεσθαι καὶ θεοῦσθαι τὸ πρόσλημμα, κατὰ προκοπὴν καὶ οὐχὶ ἐξ αὐτῆς τῆς ἐνώσεως ἠθεωθὲν, καθ' ἣν ὑπέστη τῷ Θεῷ Λόγῳ τέλειον εἶναι, μὴ ἐνωθεῖν Θεῷ».

«Εἴ τις δοῦλον καλεῖ τὸν ἐλευθερώσαντα ἡμᾶς τῆς δουλείας, καὶ οὐχὶ γεγονέναι μὲν τοῦτον ἐν δούλου μορφῇ, νυνὶ δὲ μὴ εἶναι δοῦλον πιστεύει, ὡς ἡμῶν δι' αὐτοῦ τῆς ἐλευθερίας τυχόντων, καθὰ φησιν ὁ μέγας Χρυσόστομος, ὅτι γέγονε δοῦλος, νυνὶ

«δὲ οὐκ ἔστι δοῦλος, ἀπολέσει τὴν ἐλευθερίαν, δι' ἣν ἠνέσχετο ὑδοῦλος κληθῆναι ὁ δεσπότης ἡμῶν».

«Ὁ λέγων ἐπὶ τῶν ἀναποδείκτων ἀρχῶν τῆς πίστεως δεῖν συλλογίζεσθαι, καὶ ἐφ' ὧν οὐκ ἐχρήσαντο συλλογισμοῖς οἱ ἅγιοι, καθὼς ἡμᾶς τινες ὑπόπτεισαν γράψαι, ἀποβαλλέσθω οὐ μόνον ὡς ἀσεβῆς, ἀλλὰ καὶ ὡς μωρὸς καὶ ἀνόητος».

«Ἀποβάλλομαι δὲ καὶ τὰς παραλόγους ἐκλήψεις τῶν γραφικῶν ῥητῶν, ὅσαις ἐχρησάμην, ὡς ὑποληφθείσαις συμβάλλεσθαι πρὸς τὴν δουλικὴν προσκύνησιν, παρὰ τὰς τῶν ἁγίων πατέρων ἐννοίας».

«Ἀναθεματίζω καὶ ἐκκήρυκτον τίθεμαι καὶ εἴ τι ἄλλο ἐν τοιοῦτοις λόγοις ἀπεμφαῖνον εὐρίσκεται, καὶ ταῖς παραδόσεσι τῶν ἁγίων πατέρων μαχόμενον».

«Περὶ μέντοι τοῦ ῥητοῦ τοῦ λέγοντος: Εἰ δὲ κτίσμα κατὰ τὴν γέννησιν ἢ σοφία, κτίσμα πάντως τὸ κάτω γεγενημένον· καὶ περὶ τοῦ εἰπεῖν τὸν Λόγον καὶ Υἱὸν τοῦ Θεοῦ λόγον κοινὸν καὶ πρῶτιστον τῶν καθ' ἕκαστον, καὶ τίνα διάνοιαν ἔχουσι· ταῦτα, εἴπερ οὕτω γεγραμμένα εἰσὶ, σκέψασθαι ζητῶ τοὺς λόγους, ὡς μὴ παρ' ἐμοὶ ἐπὶ πολὺν ἤδη καιρὸν τυγχάνοντας, καὶ εἰπεῖν, εἰ οἶδα ταῦτα παρ' ἐμοῦ γραφῆναι, εἰ [ἴσ.γρ.ῆ] μὴ ποτε παρενετέθησαν, ἢ γραφικῶς παρὰ τῶν μεταγραψάντων ἐσφάλησαν, ἢ καὶ τούτους διασαφῆσαι, εἴγε ταῦτα ἐπιγνώσομαι ποίῳ σκοπῷ ταῦτα ἔγραψα».

«Προσελθὼν οὖν, καθὼς ἀνωτέρω εἴρηται, καὶ ἀθετῶν τὰ προτεταγμένα ὡς ἐξ ἀγνοίας καὶ ἀπροσεξίας, καὶ τοῦ φθάσαι ἀπολέσθαι ταῦτα ἐξ ἐμοῦ πρὸ τῆς ἀκριβοῦς ἐπισκέψεως τούτων καὶ διορθώσεως ἐσφαλμένως γραφέντα, ζητῶ συγγνώμην, οἰκειοχείρως τὸ παρὸν μου ἔγγραφον γράψας καὶ ὑπογράφας ἐν αὐτῷ».

«Μηνὶ Ἀπριλίῳ κς', ἰνδικτιῶνος ι', ἔτει ςχκέ».

Ἡ δὲ ὑπογραφή:

«Ὁ ταπεινὸς μητροπολίτης Νικαίας Εὐστράτιος τὸ παρὸν ἔγγραφον συνθέμενος αὐτὸς, καὶ οἰκειοχείρως τοῦτο γράψας καὶ ὑπογράφας ἐν αὐτῷ, ἐπιδέδωκα τῷ κρατίστῳ καὶ ἁγίῳ ἡμῶν

»βασίλει, τῷ ἁγιωτάτῳ καὶ οἰκουμενικῷ πατριάρχῃ καὶ τῇ θείᾳ
»συνόδῳ».

Ἐτέρα ὑπογραφή:

«Εὐστράτιος ὁ εὐτελής μητροπολίτης Νικαίας τὸ παρὸν ἔγγρα-
»φον ἴσον τυγχάνον κατὰ πάντα τῷ παρ' ἐμοῦ ἐκτεθέντι καὶ οἰ-
»κειοχείρως γραφέντι καὶ ὑπογραφέντι ἐπιδοθέντι τε τῷ κρατίστῳ
»καὶ ἁγίῳ ἡμῶν βασιλεῖ ὑπέγραψα, ἐπιδοὺς τοῦτο τῷ ἁγιωτά-
»τῳ μου δεσπότη καὶ οἰκουμενικῷ πατριάρχῃ καὶ τῇ θείᾳ συ-
»νόδῳ».

Προσθήκη τοῦ αὐτοῦ: «Ἐπεὶ δὲ δύο τινὰ εἶχον ἀμφίβολα, εἴτε
»ἐμὰ εἰσιν, εἴτε προσετέθησαν, καὶ παντελῆ εἶχον ἄγνοιαν τού-
»των ἔν μὲν τὸ ῥητόν, τὸ λέγον: Εἰ δὲ κτίσμα κατὰ τὴν
»κάτω γέννησιν ἢ σοφία, κτίσμα πάντως τὸ κάτω γεγεννημένον
»ἀθετῷ καὶ ταῦτα ὡς ἀπάδοντα τῇ εὐσεβείᾳ, εἴτε εἰσὶν ἐμὰ, εἴ-
»τε ἀλλότρια». Καὶ ἡ ἐπὶ τούτοις ὑπογραφή:

α' Ὁ εὐτελής μητροπολίτης Εὐστράτιος Νικαίας καὶ ταῦτα τοῖς
»ἄλλοις ὑπέγραψα».

Λοιπὸν καὶ τοῦ ἐγγράφου ἀναγνωσθέντος εἰς ἐπήκοον μετὰ καὶ
τῆς προσθήκης, ἥτις καὶ αὐτὴ μετὰ τὴν ὑπογραφὴν ἐγράφη οἰ-
κειοχείρως παρὰ τοῦ μητροπολίτου, καὶ ὑπεγράφη παρ' αὐτοῦ,
στόματι οἰκείῳ μετὰ συντετριμμένης καρδίας ὁ τὸ ἔγγραφον συν-
θέμενος ἐζήτει τὴν συγγνώμην, καὶ τὸν τῆς ἰδίας μεταμελείας
καὶ διορθώσεως λόγον ἀπεστομάτισε περιπαθῶς· ἀμέλει καὶ τῶν
ζιζανίων ἀνασπασθέντων διὰ τῆς μετανοίας, ἅπερ ὁ πονηρὸς καὶ
ἄγρυπνος ἡμῶν ἐχθρὸς τῷ ἀγαθῷ σπόρῳ μάτην ἐγκαταμίξαι ἐφι-
λονείκησεν, ἢ τοῦ μητροπολίτου προσέλευσις, ὡς ἐκ ζεούσης καὶ
τεταπεινωμένης ψυχῆς γενομένη καὶ μετὰ δακρύων, προσεδέχθη,
καὶ δέον ἐλογίσθη τὸ ἀποβαλλόμενον τὰ τῆς εὐσεβείας ἀλλότρια
ἔγγραφον ἐναποτεθῆναι τῷ εὐαγεῖ σεκρέτῳ τοῦ χαρτοφύλακος, ἵνα
πάντως ἢ τῶν κακῶς γεγραμμένων ἀποβολὴ δῆλη τυγχάνῃ. Ὡ-
ρίσθη δὲ καὶ τοὺς δύο λόγους ἐκείνους, ὡς ἀποδοκιμασθέντας τέ-
λεον, σχολάσαι παντελῶς, καὶ μηκέτι μῆτ' αὐτῷ τῷ μητροπολί-
τῃ, μῆθ' ἑτέρῳ τινὶ ἐξεῖναι χρῆσθαι τούτοις τοῖς λόγοις, ἢ συντη-

ρεῖν αὐτοὺς, καὶ ἀπὸ τῶν αὐτῶν ἐπιχειρημάτων ἕτερον πλέκειν,
ἢ τὸ σύνολον τούτοις προσέχειν· φεύγειν δὲ μᾶλλον τὰ τοιαῦτα
συγγράμματα, ὡς δηλητηριώδη καὶ ψυχικὸν ἐμποιοῦντα τὸν θά-
νατον τοῖς στοιχοῦσιν αὐτοῖς. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ προθεσμία λ' ἡ-
μερῶν, ἀπὸ τῆς σήμερον ἀριθμουμένων, ἐδόθη παντὶ τῷ τοῦ-
τους λόγους ἔχοντι, ὥστε προσαγαγεῖν αὐτοὺς χωρὶς τινος ὑπο-
μνήσεως τῇ μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ, ἐφῷ πυρὸς ἔργον τούτους γενέ-
σθαι, ἵνα ἐκ μέσου τὸ κακὸν ἐξαρθείη παντάπασιν· εἰδότος παντὸς
τοῦ τὰς τοιαύτας γραφὰς κατέχοντος καὶ κρύπτοντος, ὑφέξειν
εὐθύνας παρὰ τε τῶν πολιτικῶν νόμων, ὅποσαις οἱ τοῖς ἐκκηρύ-
κτοις συγγράμμασι χρώμενοι ὑπεύθυνοι τυγχάνουσι, καὶ παρὰ
τῶν ἐκκλησιαστικῶν θεσμῶν ἐνδίκως ἐπιτιμηθῆναι.

Ἐκ Πάτμου Ἰουλίου φθίνοντος 1875.

ΛΕΟΝΤΟΣ ΕΥΣΚΑΜΜΑΡΙΟΥ ΑΠΟΓΡΑΦΕΩΣ ΡΟΔΟΥ
ΚΑΙ ΤΩΝ ΚΥΚΛΑΔΩΝ ΝΗΣΩΝ ΓΡΑΜΜΑΤΑ
ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΤΙΚΑ, ΥΠΟ ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ.

Ἐσθης μὲν σπουδῆς ἄξια τυγχάνουσι τὰ ἐν τοῖς γραμματοφυ-
κείοις τῶν ἱερῶν ἐνδικοιτημάτων διατηρούμενα παντοῖα πολιτικά
τε καὶ ἐκκλησιαστικά ἔγγραφα τῶν βυζαντινῶν χρόνων, ἄλλοι
πρὸ ἐμοῦ κατέδειξαν, καὶ πρῶτιστα πάντων ὁ ἐρίτιμός μοι φίλος
Σ. Ζαμπέλιος ἐν τῷ σοφῷ αὐτοῦ σπουδάσματι τοῖς Ἰταλοελ-
ληνικοῖς· ὅτι δὲ ἡ ἀνόρυξις αὐτῶν ἐκ τῶν τάφων τῆς παντε-
λοῦς λήθης καὶ φθορᾶς (τάφοις γὰρ δυστυχῶς παρεικαστέοι εἰσὶ
τῶν πλείστων ἱερῶν μονῶν αἱ βιβλιοθήκαι καὶ τὰ γραμματοφυ-
λακεῖα, καὶ μάλιστα τῶν κατὰ τὸ ἁγιώνυμον ὄρος), καὶ ἡ διὰ
τοῦ τύπου δημοσίευσις μεγίστην ὑπουργίαν τῇ ἐπιστήμῃ προσ-
φέρει, παντὶ δήπου δῆλον. Οὐ γὰρ μόνον τῷ περὶ τὴν ἔρευναν τῆς
βαθμηδὸν ἐκπτώσεως καὶ παραφθορᾶς τῆς ἀρχαίας γλώσσης καὶ
τῶν διαφόρων μορφῶν τῆς νεωτέρας φιλοσοφοῦντι πλείστον ὅσον
ταῦτα συμβάλλονται, ἀλλὰ καὶ τὰ σκοτεινὰ τῆς ἱστορίας πολ-
λάκις διαφωτίζουσιν, ἔστιν ὅτε δὲ καὶ ὅλως νέαν παρέχουσιν ὕλην

πρὸς ὀλομερῇ αὐτῆς σύμπηξιν· οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν τοπο-
γραφίαν αὐτὴν, καὶ πρὸς ἀκριβέστερον καταλογισμὸν τῶν χρόνων
οὐ μικρὸν συντελοῦσιν· ἐπιπλέον δὲ χειραγωγοῦσι τὸν περιέργον
ἐρευνητὴν εἰς κατανόησιν τοῦ διοικητικοῦ τε καὶ οἰκονομικοῦ
συστήματος τοῦ βυζαντινοῦ κράτους.

Ἐπὲρ τὰ ἑκατὸν τοιαῦτα ἔγγραφα ἀπαρτίζουσι τὸ Γ' Παράρ-
τημα τῆς ἐμῆς ἀναγραφῆς τῆς Πατριαρχικῆς βιβλιοθήκης, οἷον
χρυσόβουλλα, ὀρισμοί, ἐντάλματα, πιττάκια καὶ λύσεις βασιλέων,
σιγίλλια καὶ γράμματα πατριαρχῶν, πρακτικά καὶ γράμματα
ἀποκαταστατικά τε καὶ ἄλλα λειτουργῶν τοῦ δημοσίου, δεήσεις
(ἀναφοραὶ), διαθήκαι, συμβόλαια καὶ ἕτερα ἰδιωτῶν ἔγγραφα, τὰ
πάντα ἀπὸ τοῦ γραμματοφυλακείου τῆς ἱερᾶς μονῆς τοῦ Θεολό-
γου μετελιημμένα, εἰς τοὺς πρὸ τῆς αἰχμαλωσίας δὲ χρόνους ἀνα-
γόμενα (τὰ γὰρ μετὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην γεγραμμένα ἀριθμοῦ εἰσι
κρείττονα). Ἐκ τούτων δ' εἰσὶ καὶ τὰ ἐξῆς ἐκδιδόμενα δύο ἀπο-
καταστατικά γράμματα Λέοντος τοῦ Εὐσκαμμάριου, ἀπογραφῆς
Ῥόδου καὶ τῶν Κυκλάδων νήσων, ἅτινα κατατέτακται ἐν ἀριθμῶ
66 καὶ 67 τοῦ γραμματοφυλακείου, γεγραμμένα ὄντα τὸ μὲν
πρότερον ἐπὶ περγαμηνῆς, τὸ δ' ἄλλο ἐπὶ χάρτου βαμβακίνου.
Καὶ χρόνου μὲν ὠρισμένου σημασίαν οὐ φέρουσιν, ὅτι μὴ τὴν ἰνδι-
κτιῶνα καὶ μόνην· ἀλλ' ὡς ὁ τῆς γραφῆς τύπος ἐμφαίνει, ἐγρά-
φησαν κατὰ τὴν ΙΓ' ἑκατονταετηρίδα, καὶ δὴ ἐπὶ Μιχαὴλ τοῦ
Παλαιολόγου, ἦτοι τῷ 1264 ἔτει, ἢ γοῦν τῷ 1279· δύο γὰρ
ἐπὶ τῆς αὐτοῦ βασιλείας παρεμπύπτουσι ἰνδικτιῶνων περίοδοι,
τῆς μὲν ἀρχομένης ἤδη, τῆς δὲ τὰ μέσα παραμειβούσης. Τοῦτο
δὲ λέγω ἀνευδοιάστως, διότι ἐν μὲν τῷ δευτέρῳ γράμματι μνεῖα
γίνεται τοῦ προβεβασιλευκότος Ἰωάννου τοῦ Δούκα· ἐν ἀμφοτέ-
ροις δὲ πάλιν ἀναφέρεται ἡ κραταιὰ καὶ ἁγία κυρὰ καὶ Δέ-
σποινα, ἥτις οὐκ ἄλλη τις ἐστὶν ἀλλ' ἢ ἡ βασιλίς Θεοδώρα, τοῦ
Μιχαὴλ ἢ σύζυγος, ὡς τοῦτο πιστοῦται ἐκ τῶν περιωθέντων
ὀρισμῶν αὐτῆς ¹⁾, ἐν οἷς μνημονεύεται πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ ὁ ἐπὶ
τῆς ἐκείνου βασιλείας ἀκμάσας καθηγούμενος τῆς μονῆς Γερμανός.

(1) Βλέπε ἔμπροσθεν τὴν ἐν τῷ Α' γράμματι ἡ ὑποσημείωσιν.

Τῶν οὖν γραμμάτων τούτων τὸ δεύτερον ἔχει ὑποκάτωθεν
λιπὴ μνήθω ἀπρωρημένην σφραγίδα μολυβδίνην διαμέτρου
00,30 γ. μ., εἰκονίζουσαν ἔνθεν μὲν τὴν Θεοτόκον ὀρθήν, τὸν
Χριστὸν φέρουσαν ἐν ἀγκάλαις, καὶ ἐπιγραφὴν: ΜΡ ΘΥ ΙC ΧC,
ἔνθεν δὲ τόδε τὸ δίστιχον:

† ΒΡΟΤΩΝ
ΡΟΗCΗCΤΑCΙ.
ΤΑC ΠΡΑΞΕΙC ΚΥΡΟ.
ΑΙΩCΙΜΑΚΡΟΙC
ΤΗC ΡΟΗC Δ.
ΧΑΚΟΡ.

Βροτῶν
ῤοῆς ἢ στάσι[ς]
τὰς πράξεις κύρο[υ],
αἰῶσοι μακροῖς
τῆς ῤοῆς δ[ί]-
χα, Κόρ[η].

Χάριν δὲ τῶν πρὸς τὰ παλαιογραφικὰ περιέργως ἐχόντων παρέχω
ἐν πανομοιότηπῳ καὶ τὴ τῆς ὑπογραφῆς μονογράμματον (μονο-
κονδυλιάν) τοῦ ἀπογραφῆς τούτου. Σημειωτέον δὲ ὅτι τῶν γραμ-
μάτων αὐτῶν ἡ γραφή ἐτηρήθη ἀπαράλλακτος ὡς ἔχει ἐν τοῖς
ἀρχετύποις, μηδὲ τοῦ ἐλαχίστου περὶ τὴν ὀρθογραφίαν πταισμά-
τος διορθωθέντος.

Α'.

†
. κρατίστου τῆς αὐτοῦ
[π]ιστουμένου τοῦ πράγματος εἰ ὄντα εὐκληρίαν τῶν ἐν τῷ
παρόντι εὐηρεστηκότων Θεῶ. Διὰ τοῦτο καὶ οἱ ἐπὶ γῆς εὐσεβεῖς
ἀνακτες, ὡς τὴν ἄνω βασιλείαν ἐξεικονίζοντες, ἐκ τῶν ὧν αὐτοῖς
ἐκεῖθεν καὶ εὐηργέτηται, ἐπιχορηγοῦσι τούτοις δαψιλεστέρας τὰς
δωρεὰς, ἀφιεροῦντες αὐτοῖς καὶ τοῖς παρ' αὐτῶν ἀνιδρυμένοις
θείοις ναοῖς γημόρων καὶ δουλευτῶν, οὓς παροίκους οἶδαμεν ὀνο-
μάζεσθαι [οὐκ] ὀλίγην ἀ[π]όμοιραν· ὁ δὲ καὶ ἐπὶ τῷ μακαρίτη
ἐκείνῳ καὶ ἁγίῳ πατρὶ Χριστοδούλῳ, τοῖς πάλαι
ἁγίοις βασιλεῦσι καὶ εὐσεβέσιν ἀναξι, ἀλλὰ δὴ καὶ τῷ κραταιῷ
καὶ ἁγίῳ ἡμῶν αὐτοκράτορι τετελειωμένον ἔστιν ἰδεῖν, ὡς τὰ
σεπτὰ τούτων διατρανοῦσι καὶ προσκυνητὰ χρυσόβουλλα· οἷς δὲ
καὶ τὸ κύρος ἐπεβραβεύσατο ὁ κράτιστος καὶ ἅγιος ἡμῶν αὐθέντης
καὶ αὐτοκράτωρ διὰ προσκυνητοῦ χρυσοβούλλου τῆς ἁγίας αὐτοῦ
βασιλείας· ὁ δὲ πρὸς τὴν παρὰ τοῦ διαληφθέντος μακαρίου ἀνδρός

Χριστοδούλου ἀνεγερθεῖσαν σεβασμίαν μονήν, τὴν ἐν τῇ νήσῳ Πάτμῳ, παρὰ τοῦ κράτους ἀπελύθη τῆς αὐτοῦ γαληνότητος. Ἐπὶ οὖν ἐδέησε μετὰ τῶν ἄλλων ἔγγραφον καὶ παρ' ἡμῶν γενέσθαι ἀποκατάστασιν τῷ μέρει τῆς τοιαύτης σεβασμίας μονῆς ἐπὶ τοῖς ἐκ παλαιγενῶν τῶν χρόνων προσκυρωθεῖσι ταύτῃ διὰ τῶν ὡς εἴρηται προσκυνητῶν χρυσοβούλλων ἐν τε τῇ νήσῳ Λέρνῳ καὶ ἐν τῇ νήσῳ Κῶ, ὡς διωρισμένοις ἡμῖν τελείαν ποιήσασθαι ἀπογραφὴν καὶ ἀποκατάστασιν ἐν τε τῇ νήσῳ Ῥόδῳ καὶ τοῖς περὶ αὐτὴν, ἀλλὰ δὴ καὶ ἐν πᾶσι ταῖς Κυκλάσι νήσοις, τὸ παρὸν σιγιλλιῶδες ἀποκαταστατικὸν γράμμα ἐγεγόνει, ἐν ᾧ τὰ κατευρεθέντα ἐν ταῖς δηλωθείσαις νήσοις τοῦ μέρους τῆς τοιαύτης μονῆς ἐκδήλα πεποιήκαμεν.

Καὶ εἰς μὲν τὸν περιορισμὸν καὶ τὴν περίμετρον τῶν ἐν ταύταις προαστίων ἀρκοῦντα ἔδοξαν ἡμῖν τὰ προσόντα ταύτῃ παλαιγενῆ ἀπογραφικὰ δικαιώματα, ἐπεὶ μηδὲ παρὰ τοῦ τῶν γειτονούντων ἢ τῶν ἀπὸ τοῦ μέρους τοῦ δημοσίου ἠνοχλήθημεν περὶ τοῦ τῆς μονῆς μέρους, ὡς τινὸς τούτων κατεπεμβαίνοντος· καὶ ἔσεται καὶ εἰς τὸ ἐξῆς ἡ τοιαύτη σεβασμία μονὴ καὶ οἱ ὑπ' αὐτὴν ἐνασκούμενοι μοναχοὶ, εἴ τι ἔκπαλαι καὶ μέχρι τοῦ νῦν κατεῖχόν τε καὶ ἐνέμοντο ἐν ταῖς τοιαύταις νήσοις, κατὰ τὰς περιλήψεις καὶ πάσας τὰς διαστεῖξεις τῶν προσόντων αὐτοῖς δικαιωμάτων παλαιγενῶν· τοὺς δὲ γε παροίκους καὶ ὑποτελετὰς τοὺς ἐν τοῖς τοιούτοις προσκαθημένους κτήμασι, δέον καὶ κρίκαμεν ὀνομαστοὶ δηλῶσαι ἐν τῷ παρόντι ἀποκαταστατικῷ γράμματι, ὡς ἂν μῆτε τῷ τῆς μονῆς μέρος ἐπαδείας ἔχειν πλείονας τῶν δηλωθησομένων ἔλκειν πρὸς ἑαυτὸ, μῆτε μὴν τῷ τοῦ δημοσίου μέρος χώραν ἔχειν κατεπεμβαίνειν τοῦ τῆς μονῆς μέρους καὶ καθαρπάζειν τινὰ τῶν ταύτῃ προσηλωμένων. Ἐχουσι τοίνυν κατὰ μέρος οἱ ἐν τοῖς τοιούτοις προαστίαις προσκαθημένοι ὑποτελετὰ τῆς μονῆς οὕτως:

*Προάστιον τὸ Παρθένιον*¹⁾. Ἰωάννης ὁ Πελαγίτης, ἔχει

(1) Ἐπιθι τὰ τε περὶ τούτου καὶ τοῦ ἐφεξῆς ἀναφερομένου Τεμενίου σημειωθέντα μοι ἐν τῷ χρυσοβούλλῳ Ἀλεξίου Α' τοῦ Κομνηνοῦ [Πανδ.: τόμ. ΙΓ', σελ. 137].

γυναῖκα Μαρίαν, υἱὸς Γεώργιον καὶ Λέοντα, θυγατέρα Ἐλένην· Κωνσταντῖνος ὁ Πεπανὸς, ἔχει γυναῖκα Εἰρήνην· Κωνσταντῖνος ὁ υἱὸς τοῦ μοναχοῦ Ἀρσενίου, ἔχει γυναῖκα Σκηνοῦραιναν· Ἰωάννης ὁ Πατζᾶς, ἔχει γυναῖκα Μαρίαν, θυγατέρας Μοσχῶ καὶ Θεοτοκῶ. Νικήτας ὁ υἱὸς τοῦ Ἀλεπιδιώτου, ἔχει γυναῖκα Θεοτοκῶ· Ἰωάννης ὁ υἱὸς παπᾶ Νικολάου, ἔχει γυναῖκα Κυριακὴν, θυγατέρα Ἄνναν· Μιχαὴλ ὁ υἱὸς τοῦ Στουπαλιώτου, ἔχει γυναῖκα Μαρίαν· Γρηγόριος ὁ Κουρσιώτης, ἔχει γυναῖκα Μοσχῶ, υἱὸν Γεώργιον· Νικόλαος ὁ Λαλαῆς, ἔχει γυναῖκα Γεωργίαν, υἱὸς Κωνσταντῖνον καὶ Ἀλέξιον καὶ ἕτερον Λέοντα. Οἱ παῖδες τοῦ παπᾶ Νικολάου, ὃ τε Λέων καὶ Μιχαὴλ καὶ ἕτερος Κωνσταντῖνος. Οἱ παῖδες τοῦ Καφικᾶ, ὃ τε Ἰωάννης καὶ Μιχαὴλ· Χήρα Πλυτῶ τοῦ Μαρδοκώστα, ἔχει θυγατέρας Εὐδοκίαν καὶ Εἰρήνην· Νικόλαος ὁ Σπανὸς, ἔχει υἱὸν Γεώργιον· Ἰωάννης ὁ Σπανὸς, ἔχει γυναῖκα Καλὴν, υἱὸν Μανουὴλ, θυγατέρα Θεοφανῶ· Νικήτας ὁ Σταλιώτης, ἔχει γυναῖκα Ἄνναν, υἱὸν Γεώργιον, θυγατέρα Εἰρήνην.

Ἐτερον προάστιον τὸ λεγόμενον Τεμενιον. Μιχαὴλ ὁ Καλιμναῖος, ἔχει γυναῖκα Καλὴν, υἱὸν Γεώργιον· Μιχαὴλ ὁ υἱὸς τῆς Ἀμαραντίνας, ἔχει γυναῖκα Εὐδοκίαν, υἱὸς Ἰωάννην καὶ Γεώργιον· Ἰωάννης τῆς Σοφίας, ἔχει γυναῖκα Εἰρήνην· Μιχαὴλ ὁ Σιγὸς ἔχει γυναῖκα Μαρίαν· Νικήτας ὁ Λιμνιώτης ἔχει γυναῖκα Μαρίαν· Νικόλαος ὁ Ἀλεντινὸς, ἔχει γυναῖκα Μαρίαν, θυγατέρα Εὐδοκίαν· Μιχαὴλ ὁ Γαβρᾶς ἔχει γυναῖκα Εὐδοκίαν· [Γεώργιος ὁ Κουμαρᾶς, ἔχει γυναῖκα Εἰρήνην, υἱὸν Μιχαὴλ· Χήρα Μαρία]¹⁾ τοῦ Μανουὴλ, ἔχει υἱὸν Γεώργιον, θυγατέρα Εἰρήνην· Λέων ὁ υἱὸς τοῦ παπᾶ Μιχαὴλ, ἔχει γυναῖκα Παγκαλῶ· Φιλάρετος ὁ Ἀναφιώτης, ἔχει γυναῖκα Θεοφανῶ, υἱὸς Γεώργιον καὶ Λέοντα· Ἰωάννης ὁ Μούτων, ἔχει γυναῖκα Ἄνναν, θυγατέρα Εἰρήνην· Καλὴ τοῦ Θεοδώρου, ἔχει υἱὸν Μιχαὴλ, θυγατέρα Εἰρήνην· Μόσχος τῆς Εὐδοκίας, ἔχει ἀδελφὴν Εἰρήνην· Λέων ὁ Θυραῖος, ἔχει γυναῖκα Εἰρήνην.

Εἰς τὴν νῆσον τὴν Κῶ μετόχιον ἢ ὑπεραγία Θεοτόκος, ἡ

(1) Τὰ ἐν ἀγκύλαις περικλειστα προστίθενται ὑπ' ἄλλης χειρὸς.

ἐγγωρίως ἐπονομαζομένη τῶν Σποιδῶν¹⁾ μετὰ πασῶν τῶν δικαίων καὶ προνομίων αὐτοῦ, ὧν ἐκράτει τε καὶ ἐκπαλαι μέχρι τοῦ νῦν καὶ ἐνέμετο, κατὰ τὰς περιλήψεις καὶ πάσας τὰς διαστεί-
ξιν τῶν προσόντων καὶ ἐπὶ τούτῳ τῷ μέρει τῆς μονῆς παλαιγενῶν δικαιομάτων. Ἔτερον μετόχιον τὸ προκυρωθὲν τῇ τοιαύτῃ σε-
βασμῖα μονῇ παρὰ τῆς κραταιᾶς καὶ ἁγίας ἡμῶν κυρᾶς καὶ δε-
σποίνης²⁾, τὸ ἐπονομαζόμενον ὁ Σωτήρ, καὶ αὐτὸ μετὰ πάντων
τῶν ἀνηκόντων αὐτῷ δικαίων καὶ προνομίων, καθὼς διαλαμβάνεται
καὶ ἐν τῷ ἐκδοτηρίῳ σιγιλλίῳ τοῦ τε διενεργοῦντος τὴν
νῆσον Κῶ, δικαίῳ τοῦ θεοφρουρήτου βεστιαρίου τοῦ κράτους τῆς
ἁγίας αὐτῆς βασιλείας, τοῦ τε Λωετροῦ, τῶν ἐλαϊκῶν δένδρων,
τῶν χωραφίων τοῦ Ἀναβασίδου καὶ τῶν ἐν αὐτῷ ἐλαϊκῶν δέν-
δρων καὶ λοιπῶν διαφόρων δένδρων καὶ τοῦ τοπίου τοῦ . . . ρα-
φιαίτου, τοῦ ἐπονομαζομένου τῆς Παφλαγόνου, καὶ τῶν ἐν αὐτῷ

(1) Ἴδε αὐτόθι καὶ περὶ ταύτης, ὡς καὶ περὶ τοῦ ἐφεξῆς ἑτέρου μετο-
χίου τοῦ Σωτήρος.

(2) Θεοδώρας δηλονότι τῆς αὐγούστης, συζύγου τοῦ Μιχαήλ, ἧς δύο
μόνον ὀρίσμοι περιεσώθησαν ἐν τῷ τῆς μονῆς γραμματοφυλακείῳ κατα-
ταγμένοι ἐν ἀριθμῷ 31 καὶ 54. Τούτων δὲ ὁ ἕτερος φέρει ὑποκάτωθεν
μολυβδίνην σφραγίδα διαμέτρου 00,35 γ. μ., καὶ πᾶχος 00,5, λιγῆ
μηρίθῳ ἀπρωρημένην, εἰκονίζουσαν δὲ ἔνθεν μὲν τὴν Θεοτόκον ἐπὶ θώ-
κου καθημένην καὶ τὸν Χριστὸν ἐπιγονίδιον φέρουσαν, μετ' ἐπιγραφῆς:
ΜΗΡ ΘΥ, ἔνθεν δὲ τὴν Θεοδώραν αὐτὴν ὀρθὴν, τὴν βασιλεῖον ἡμφιεσμέ-
νην στολὴν, καὶ τὴν μὲν δεξιὰν ἐπὶ τοῦ στήθους ἔχουσαν, τῆ δ' ἀριστερᾷ
σκήπτρον βαστάζουσαν, μέτραν δ' ἐπὶ κεφαλῆς φοροῦσαν διάλιθον, γω-
νιδῶς πρὸς τὰ ἄνω εὐρυνομένην, καὶ ἐκατέρωθεν τῶν κροτάφων ἀπρω-
ρημένους ἔχουσαν ὄρμους ἐκ μαργάρων, μετ' ἐπιγραφῆς:

..	ΔΥ	[Θε]-	Δου-
ΟΔ.	ΚΑΙ	οδ[ώ]-	και-
ΡΑΕΝ	ΝΑΗ	ρα εὐ-	να ἡ
Σ..Ε	Π..ΑΙ	σ[εβ]ε-	Π[αλ]αι-
ΦΑΤΗΙ	στάτη	[ολογ]ί-
Α...	..	α[ύγου]-	[να].
..		στα]	

τὴν δὲ ἡ Θεοδώρα πατὴρ μὲν Ἰωάννου υἱοῦ τοῦ σεβαστοκράτορος Ἰσακ-
κίου ἀδελφοῦ τοῦ βασιλέως Ἰωάννου τοῦ Δούκα, μητὴρ δὲ Εὐδοκίας τῆς
Ἰωάννου τοῦ Ἀγγέλου θυγατρὸς.

εὐρισκομένων δένδρων ἃ δὴ καὶ ἀπὸ τοῦ μακαρίτου ἐκείνου κτή-
τορος εὐρίσκονται διαφέροντα τῇ μονῇ, μετὰ τῶν ἐν τοῖς τοιού-
τοις κτήμασι προσκαθημένων μονικῶν μισθίων τῆς μονῆς τῶν
...όντων παντὸς δημοσιακοῦ καταστίχων.

Τὰ τοιαῦτα τοίνυν κτήματα καὶ τοὺς εἰρημένους ἅπαντας ὀφεί-
λει κατέχειν ἡ σεβασμῖα ἁγία μονὴ ἀνενοχλήτως πάντῃ καὶ ἀτα-
ράχῳ, μὴ τὸ σύνολον ἢ διασειομένη ἢ ἐνοχλουμένη παρὰ τινος
τῶν ἀπάντων, ἢ παρ' αὐτοῦ δὴ τοῦ μέρους τοῦ δημοσίου, ὡς μὴ
τὴν οἰανδήτινα παρείδουσιν ἔχοντος ἐν αὐτοῖς, κατὰ τὰς περιλή-
ψεις τῶν προσόντων τῇ μονῇ προσκυνητῶν Χρυσοβούλλων. Ἐπὶ
τούτῳ γὰρ καὶ τὸ παρὸν ἡμέτερον σιγιλλιδῶδες ἀποκαταστατικὸν
γράμμα γεγονώς καὶ ὑπογραφὲν, καὶ τῇ συνήθει βούλλῃ πιστω-
θὲν, ἀπελύθη τὸ μέρει τῆς μονῆς δι' ἀσφάλειαν. Μηνὶ Μαίῳ, ἰνδι-
κτιῶνος ς' †

† Ὁ δούλος τοῦ κραταιοῦ καὶ ἁγίου ἡμῶν αὐθέντου καὶ βα-
σιλέως ἀπογραφεὺς τῆς νήσου Ῥόδου καὶ τῶν περὶ αὐτὴν
καὶ τῶν λοιπῶν Κυκλάδων νήσων Λέων ὁ Εὐσκαμμάριος †

Β'.

† Τὴν ἀπογραφὴν καὶ ἀποκατάστασιν ποιουμένων ἡμῶν τῆς
νήσου Ῥόδου καὶ τῶν περὶ αὐτὴν, ἀλλὰ δὴ καὶ τῶν Κυκλάδων
νήσων, ἐγεγόνει μὲν παρ' ἡμῶν καὶ τῷ μέρει τῆς σεβασμῖας μονῆς
τοῦ ἁγίου ἀποστόλου καὶ εὐαγγελιστοῦ ἡγαπημένου τοῦ Θεολό-
γου, τῆς ἐν τῇ Πάτρῳ, ἀποκαταστατικὸν γράμμα, ἐφ' οἷς εὐ-
ρέθη ἡ τοιαύτη ἁγία μονὴ προκατέχουσα τε καὶ νεμομένη κτή-
μασί τε καὶ μετοχίσις ἐν τε τῇ Λεροκαλύμνῳ¹⁾, τῇ Φαρ-

(1) Οὕτω δὲ συνεζευγμένως ἐκφέρει ἔτι καὶ νῦν τὸ ὄνομα τοῦτο ἡ
συνήθεια, οὐχὶ δὲ οὐδετέρως, ὡς Ῥόσιος εἶρηκεν ἐσφαλμένως: Τὰ Λε-
ροκαλύμνα [Rois. auf den Griechisch. Ins. τόμ. II σελ. 109].
Μόνον δὲ τὰς τῆς Πελοποννήσου πόλεις Μεθώνην καὶ Κορώνην καλεῖ οὐ-
δετέρως ἡ συνήθεια: Τὰ Μοθω[νο]κόρωνα. Ἡ τοιαύτη δὲ σύζευξις
λόγον ἔχει τῶν τόπων τὴν γεινίασιν. Οὕτω καὶ Παροναξία, ἀπὸ
τῆς ἐν ἔτει ,σφζα' (+ 1083) ἐπὶ Ἀλεξίου Α' τοῦ Κομνηνοῦ γεγονουίας
ἐνώσεως τῶν δύο νήσων εἰς μίαν μητρόπολιν [Ἴδε G. Parthey Hierocl.

μάκω¹⁾ τῆ Λειψών²⁾, τῆ Κῶ, καὶ τῶν ἐν ταῖς λοιπαῖς Κυκλάσι τῶν νήσων· ἐπεὶ δὲ ἐν τῷ ποιεῖσθαι ἡμᾶς καὶ τὴν τῆς Κῶ τελείαν ἀποκατάστασιν, δέον ἔδοξε καὶ ἴδιον ἀποκαταστατικὸν γράμμα γενέσθαι τῷ μέρει τῆς τοιαύτης μονῆς ἐπὶ τοῖς, οἷς εὐρέθη κατέχουσα καὶ νεμομένη ἐντὸς τῆς τοιαύτης νήσου Κῶ μετοχίοις καὶ κτήμασι, διὰ τῶν παλαιγενῶν χρυσοβούλλων καὶ ὀρισμῶν τῶν αἰοιδίμων βασιλέων, ἀλλὰ δὴ καὶ προσκυνητοῦ χρυσοβούλλου καὶ σεπτῶν προσταγμάτων τοῦ κραταιοῦ καὶ ἁγίου ἡμῶν αὐθέντου καὶ βασιλέως, ἕνεκα τοῦ μὴ ἀπὸ τῶν γειτονούντων τοῖς τοιούτοις κτήμασιν ἐνοχλεῖσθαι τὸ τῆς μονῆς μέρος, τὸ παρὸν καὶ αὐθις ἀποκαταστατικὸν γράμμα τῷ μέρει τῆς τοιαύτης σεβασμίας μονῆς τῆς Πάτμου πεποιήκαμεν, ἐκδήλα θέμενοι κατὰ μέρος ἐν αὐτῷ τὰ παρὰ ταύτης κατεχόμενα ἐντὸς τῆς δηλωθείσης νήσου Κῶ κτήματα, τὰ τε διὰ παλαιγενῶν προστάξεων προσαρμόσαντα ταύτῃ, καὶ τὰ διὰ προσκυνητῶν χρυσοβούλλων τοῦ κραταιοῦ καὶ ἁγίου ἡμῶν αὐθέντου καὶ βασιλέως, καὶ σεπτῶν προσταγμάτων τῆς κραταιᾶς καὶ ἁγίας αὐτοῦ βασιλείας, καὶ αὐτῆς δὴ τῆς κραταιᾶς καὶ ἁγίας ἡμῶν κυρᾶς καὶ δεσποίνης, ἐπιβραβευθέντα καὶ προσκυρωθέντα τῷ μέρει ταύτης· ἃ δὴ καὶ ἔχουσιν οὕτως:

Μετόχιον ἢ ὑπεραγία Θεοτόκος ἢ ἐπονομαζομένη τῶν Σπονδῶν, μετὰ πασῶν τῶν δικαίων καὶ προνομιῶν αὐτοῦ, ἡγουν γῆς ἀπὸ τῶν ἐγγχωρίως λεγομένων στρατιῶν στρατοί³⁾ δύο ἡμισυ,

Synecd. κτλ., σελ. 123. Καὶ διορθούσθω αὐτόθι τὸ ἐν σελ. 219 κείμενον ἔτος τῆς ἐνώσεως ταύτης, τουτέστιν ἀντὶ τοῦ ἡμαρτημένου „σφῆς“ γραπιόν „σρῆα“· τούτῳ γὰρ προσπίπτει ἢ κάκειθι ἐμφερομένη σ' ἐπιπέμησης].

(1) Φαρμάκος καλεῖται καὶ νῦν ἡ ἔρημος αὕτη νησίς· καὶ ἔστιν ἡ τῶν πάλαι Φαρμακοῦσσα, κατὰ Στέφανον, Πλίνιον, Πλούταρχον καὶ Σουετώνιον, κειμένη μεταξὺ τῆς νήσου Ληψίας καὶ τοῦ Ποσειδίου ἄκρου (κ 6 ο Μονοδένδρι) τῆς Μιλησίας. Ἐν ταύτῃ κατεῖχτο ἐφ' ἡμέρας τριάκοντα καὶ ὀκτὼ Ἰούλιος ὁ Καῖσαρ, Κίλιξι πειραταῖς ὑποχείριος γενόμενος, ὡς Πλούταρχος καὶ Σουετώνιος ἐν τῷ βίῳ αὐτοῦ ἱστορήκασι.

(2) Ἐπιθι καὶ τὰ περὶ τῆς νήσου ταύτης σημειωθέντα μοι ἐν Πανδ. τόμ. 15', σελ. 50. (3) Μέτρον τῆς παρὰ τοῖς τότε Κῶν χωρομετρίας τὸν ταῦτο, ὡς ἔοικεν.

ἦτοι γῆς μοδίων χιλίων διακοσίων, ἧς καὶ τὸ τέλος προαπεσπάσθη μὲν καὶ ἀπεχαρίσθη τῷ μέρει τῆς μονῆς παρὰ τοῦ μακαρίτου καὶ αἰοιδίου ἐκείνου ἁγίου ἡμῶν αὐθέντου καὶ βασιλέως κυροῦ Ἰωάννου τοῦ Δούκα, ἀλλὰ δὴ καὶ διὰ προσκυνητοῦ χρυσοβούλλου τοῦ κραταιοῦ καὶ ἁγίου ἡμῶν αὐθέντου καὶ βασιλέως, καὶ σεπτῶν προσκυνητῶν ὀρισμῶν τοῦ κραταιᾶς καὶ ἁγίας αὐτοῦ βασιλείας, καὶ τῆς κραταιᾶς καὶ ἁγίας ἡμῶν κυρᾶς καὶ δεσποίνης. Χωράφιον τὸ ποτὲ ἐπονομαζόμενον τοῦ Μανδρικοῦ, ἐν ᾧ καὶ δένδρα σύκινα, ὡσεὶ μοδίων δύο, ἐνθα ποτὲ προσεκάθητο ὡς ὑποτελετῆς Γεώργιος ὁ Βιλιλίδης. Χωράφιον τοῦ Πυργίου¹⁾, ὡσεὶ μοδίων ἐπτὰ, ἐν ᾧ καὶ δένδρα ἐλαϊκά. Εἰς τὸ ποσὸν δὲ τῆς γῆς τῶν εἰρημένων στρατιῶν συμπεριρίζεται καὶ τὸ ἐν τῇ ἐνορίᾳ τῆς Ἀντιμαχίας²⁾ προάστειον, τὸ ἐπονομαζόμενον τὸ Κόλλεον, μετὰ τῶν διαφερόντων αὐτῷ δικαίων πάντων, καὶ αὐτοῦ τοῦ χωραφίου τοῦ ἐπονομαζομένου τοῦ Φίλου.

Ἔτερον μετόχιον Ἰησοῦς Χριστὸς ὁ Σωτὴρ, τὸ ἐπονομαζόμενον τοῦ Ἀμπελαῖ, ὅπερ προσεκυρώθη τῇ μονῇ διὰ προσκυνητῶν ὀρισμῶν τῆς κραταιᾶς καὶ ἁγίας ἡμῶν κυρᾶς καὶ δεσποίνης, σταυροπήγιον ὄν τοῦ ἐπισκόπου Κῶ, μετὰ πάντων τῶν διαφερόντων αὐτῷ δικαίων, ἡγουν γῆς βοῦδατικῆς δύο, τῆς ποτὲ ἀπὸ τοῦ μέρους τοῦ Φιλανθρώπου καὶ τοῦ Παντοκράτορος³⁾, μετὰ τῶν ἐν τῇ τοιαύτῃ γῆ ἐλαιῶν τῶν ἐπιλεγομένων τοῦ Βαβουλαῖ, τῆς ἀπὸ τῆς στρατίας τοῦ Στιχῆ, μετὰ τῶν ἐν ταύτῃ ἐλαιῶν τῶν ἡμισείων, καὶ τῶν δρυῖνων δένδρων τῶν ἡμισείων, ὡς τῶν ἐτέρων ἡμισείων ἐλαιῶν δένδρων καὶ δρυῖνων, τῶν ἀπὸ τῆς αὐτῆς στρατίας τοῦ Στιχῆ, οὐσῶν τοῦ μέρους τῆς ἐπισκοπῆς Κῶ, καὶ τῆς ἀπὸ τοῦ Μαμούρου ἐκείνου περιελθούσης τῷ τοιούτῳ μετοχίῳ γῆς εἰς τὸν Πουλοπιαστὴν, μετὰ καὶ τῶν ἐν ταύτῃ ἐλαιῶν δένδρων

(1) Τὸ αὐτὸ ὄνομα σώζει καὶ τὴν σήμερον ἡ τοποθεσία αὕτη, ἐγγύς που τοῦ Ἀσφενδίου κειμένη πρὸς δυσμᾶς.

(2) Σησημείωται μοι καὶ περὶ ταύτης ἐν Πανδ. τόμ. 15', σελ. 167.

(3) Μοναὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἦσαν ἀμρότεραι, ἡ μὲν πρώτη κτίσμα Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ, ἡ δ' ἄλλη τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ καὶ διαδόχου Ἰωάννου, ἡ τῆς τούτου συζύγου Εἰρήνης. [Βλ. Κίνναμ. Ἱστορ. Α', δ'.]

συμποσούμενης καὶ τῆς τοιαύτης ἀπάσης γῆς τοῦ τοιούτου μετοχίου μετὰ τῶν χωραφίων τῆς Σολάνης, τῶν ἐν τῇ τοποθεσίᾳ τῶν Λρετρῶν, εἰς ποσότητα μοδίων τριακοσίων.

Ἔτερον προάστιον τὸ Ἀναβασιδίον, τὸ ποτὲ ὄν ἀπὸ τῶν δικαίων τῶν σεβασμίων μονῶν, τοῦ Φιλανθρώπου καὶ τοῦ Παντοκράτορος, ὡσεὶ μοδίων ἑκατὸν πενήκοντα, μετὰ τῶν ἐν αὐτῷ εὑρισκομένων ἐλαϊκῶν δένδρων, καὶ ἐτέρων διαφόρων δένδρων. Εἰς τὴν τοιαύτην δὲ ποσότητα τῶν ἑκατὸν πενήκοντα μοδίων συγκατελογίσθη καὶ συμπεριωρίσθη καὶ ἡ γῆ ἡ ἐπιλεγομένη τοῦ Ἐξω κάμπου, ἡ ὡσεὶ μοδίων οὔσα τριάκοντα, ἡ ἀπὸ τῶν δικαίων οὔσα τοῦ Ἀναβασιδίου, ἣ δὴ καὶ ἀπελύθη παρ' ἡμῶν τῷ μέρει τῆς μονῆς, ὡς οὔσα ἐκ τῶν δικαίων αὐτῆς. Τοῦ δηλωθέντος δὲ μετοχίου Τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ, καὶ τοῦ τοιούτου προαστείου τοῦ Ἀναβασιδίου προαπεχαρίσθη τῇ σεβασμῖα μονῇ τῆς Πάτρου τὸ τέλος, ὃ κατεβάλλοντο πρὸς τὸ μέρος τοῦ δημοσίου, διὰ προσκυνητοῦ ὀρισμοῦ τῆς κραταιᾶς καὶ ἁγίας ἡμῶν κυρᾶς καὶ δεσποίνης, ὅτε καὶ προσεκυρώθη ταύτη τὰ τοιαῦτα κτήματα.

Ἐσεῖται τοίνυν τὸ μέρος τῆς τοιαύτης σεβασμῖας μονῆς τῆς Πάτρου κατέχον καὶ νεμόμενον μετὰ τῶν ἄλλων αὐτοῦ κτημάτων τῶν ἐν ταῖς λοιπαῖς νήσοις, καὶ τὰ ἐν τῇ τοιαύτῃ νήσῳ Κῶ κτήματα ἀνενογλήτως καὶ ἀνεπηρεάστως, μὴ παρά τινος τῶν γειτονοούντων τὴν οἰκνδήτινα εὑρίσκον ἐπήρειαν, κατὰ τὴν περίληψιν τῶν προσόντων ταύτη προσκυνητῶν χρυσοβούλλων καὶ ὀρισμῶν τοῦ κραταιοῦ καὶ ἁγίου ἡμῶν αὐθέντου καὶ βασιλέως. Ἐπὶ τούτῳ γὰρ καὶ ἐγεγόνει ταύτη τὸ παρὸν ἡμέτερον σιγιλλιωδὲς γράμμα εἰς ἀσφάλειαν. Μηνὶ Ἰουλίῳ, ἰνδικτιῶνος 5' †

† Ὁ δοῦλος τοῦ κραταιοῦ καὶ ἁγίου ἡμῶν αὐθέντου καὶ βασιλέως ἀπογραφεὺς τῆς νήσου Ῥόδου καὶ τῶν περὶ αὐτὴν καὶ τῶν Κυκλάδων νήσων Λέων ὁ Εὐσκαμμάριος¹⁾. †

Ἐκ Πάτρου 7 Αὐγούστου 1875.

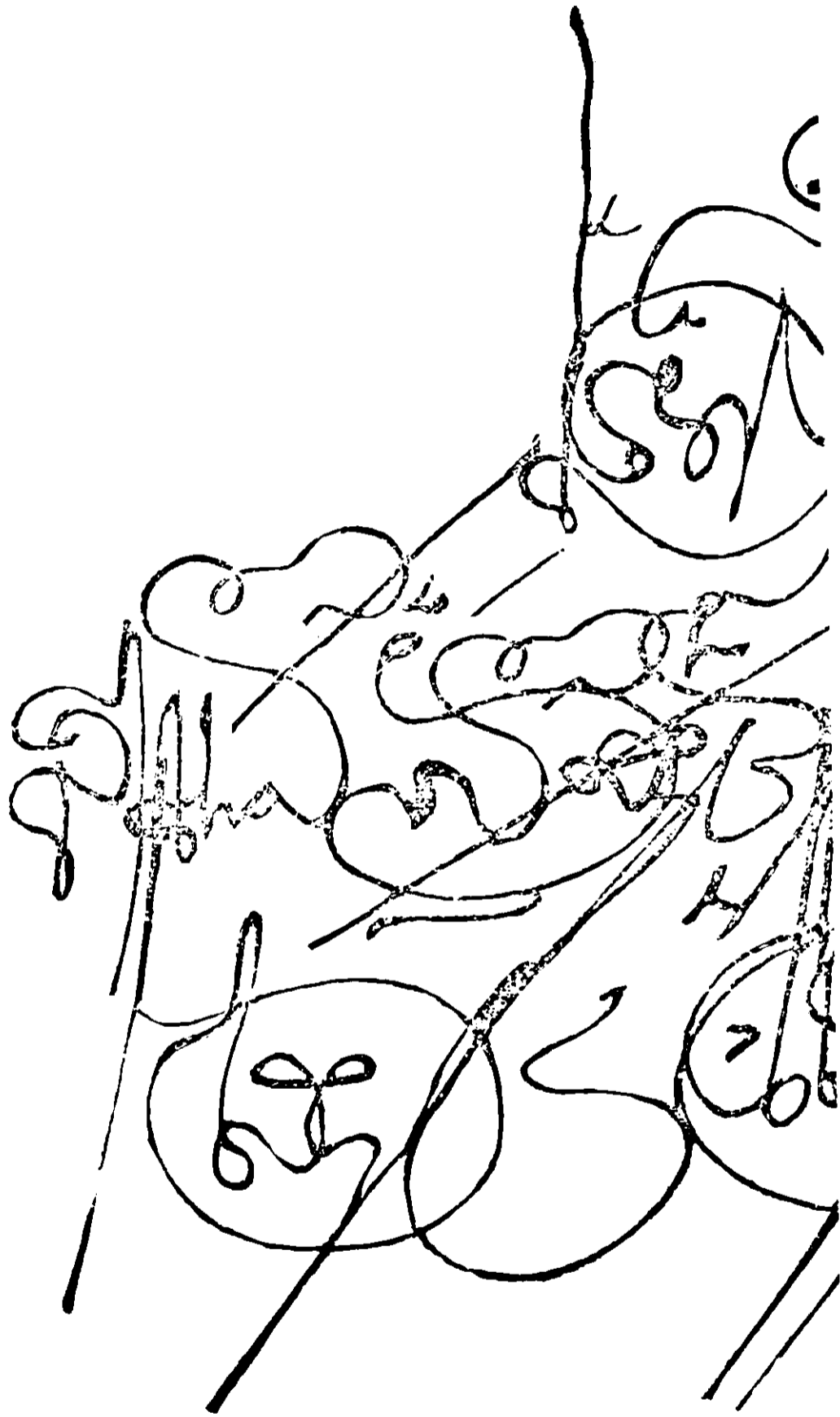
I. ΣΑΚΕΛΛΙΩΝ.

(1) Βλ. πανομοιότυπον τῆς ὑπογραφῆς ταύτης ἐν τῷ ἐπομένῳ ξυλογραφίῳ.

ἀνήκει εἰς τὴν 242 σελίδα τοῦ δ' τεύχους τοῦ Ἀθηναίου ἔτους Δ'.

ΠΕΡΙ ΦΥΣΕΩΣ ΤΗΣ ΡΩΜΑΪΚΗΣ ΣΑΤΥΡΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ
ΣΥΓΓΕΝΕΙΑΣ ΑΥΤΗΣ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΤΩΝ
ΕΛΛΗΝΩΝ ΚΩΜΩΔΙΑΝ.

Οἱ Ῥωμαῖοι διίσχυρίζονται ὅτι ἡ σατυρική ποίησις, οἷαν αὐτὴν ἀνέδειξαν, εἶναι αὐτῶν ἰδίᾳ. Ὁ ποιητὴς Ὀράτιος, ἀποφαινόμενος περὶ Λουκιλίου τοῦ προδρόμου αὐτοῦ ἐν τῇ σατύρᾳ, λέγει τοῦτον *auctorem intacti Graecis carminis*¹⁾. Μετ' αὐτὸν ὁ ῥητορο-διδάσκαλος καὶ κριτικὸς Κοϊντιλιανὸς²⁾ ἀνευδοιάστως ἀποφαίνεται, ἔνθα κρίνει τοὺς Ἕλληνας καὶ Ῥωμαίους συγγραφεῖς καὶ ποιητὰς, λέγων *satira tota nostra est*.

Ὁμολογοῦμεν ὅτι ὁ διίσχυρισμὸς οὗτος, εἰς τὸ ὄνομα καὶ τὸν ἐξωτερικὸν τύπον τῆς ποιήσεως ταύτης ἀναφερόμενος, εἶναι ἀληθῆς, διότι οὐδὲν εἶδος τῆς ἐλλ. ποιήσεως ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὴν Ῥωμαϊκὴν σάτυραν ἀναφερόμενος ὅμως εἰς τὸ ἐσωτερικόν, ἥτοι εἰς τὴν οὐσίαν καὶ ὑπόθεσιν τῆς σατύρας, δὲν φαίνεται ἐξ ἴσου ἀληθῆς διότι εἰς τινὰ εἶδη τῆς ἐλληνικῆς ποιήσεως ἀνευρίσκομεν οὐκ ὀλίγα στοιχεῖα τῆς Ῥωμαϊκῆς σατύρας.

Παραλείποντες τὴν ἀρχαιοτάτην τῶν Ῥωμαίων σάτυραν, τὴν αὐτοσχέδιον δηλονότι δραματικὴν σκωπτικὴν καὶ κωμικὴν ποίησιν, ἧς τὰς ιδιότητες μαθηθάνομεν ἐξ Ὀρατίου³⁾ καὶ Λιβίου⁴⁾, ἀρκούμεθα νᾶ εἰπῶμεν περὶ αὐτῆς μόνον ὅτι αὐτὴ ἐγεννήθη καὶ ἠὔξησεν ἐν ταῖς ἐορταῖς καὶ τῇ τῶν θεῶν λατρείᾳ, μάλιστα δὲ ταῖς μετὰ τὴν συγκομιδὴν τῶν καρπῶν τελουμέναις, ὅπως καὶ τὰ αὐτοσχέδια τῶν Ἑλλήνων ἄσματ^α, ἃ ἤδοντο ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἐξ ἀρχῆς ἐν ταῖς αὐταῖς ἐορταῖς, καὶ ἀφ' ὧν προῆλθεν ὕστερον ἡ

(1) Ἐν σατ. 1, 40, 66.

(2) Ἐν inst. Orat. 10, 1, 95.

(3) Ἐν ἐπισ. 2, 1, 153 κ. ε.

(4) Ἐν β:6). 7, 2. τῆς Ῥωμ. ἱστορίας

τραγωδία καὶ κωμωδία κατ' Ἀριστοτέλη¹), καὶ ὅτι διὰ τοῦτο ἀμφότερα, ἢ τε σάτυρα δηλαδὴ καὶ τὰ τῶν Ἑλλήνων αὐτοσχέδια ἄσματα, ἦσαν τῆς αὐτῆς καταγωγῆς καὶ φύσεως²). Περιορίζομεν δὲ τὴν ἐξέτασιν εἰς τὴν ὕστερον ἀναφανείσαν ἐντεχνον τῶν Ῥωμαίων σάτυραν, τὴν ὑπὸ τοῦ Ἐννίου πρῶτου εἰς τὴν γραπτὴν τῶν Ῥωμαίων ποιήσιν εἰσαχθεῖσαν, ὑπὸ δὲ τοῦ Λουκιλίου ἔπειτα ἐπὶ τὸ τελειότερον οὕτω μορφωθεῖσαν, ὥστε ἀπετέλσεν ἴδιον καὶ σπουδαῖον τῆς Ῥωμ. ποιήσεως κλάδον· διότι οὐ μόνον τὴν γλῶσσαν αὐτῆς ἐκανόνισεν ὁ Λουκίλιος, ἀλλὰ καὶ τὸ μέτρον καθιέρωσε καὶ τὴν ὑπόθεσιν αὐτῆς ἐπὶ μᾶλλον ὥρισεν, ὥστε οἱ ὕστερον ἀναφανέντες σατυρικοὶ ἀναγνωρίζουσι τοῦτον ὡς πατέρα καὶ δημιουργὸν τῆς ποιήσεως ταύτης τῶν Ῥωμαίων.

Ἡ περὶ τῆς Ῥωμαϊκῆς σατύρας ἡμῶν ἐξέτασις καὶ σύγκρισις

(1) Ἐν ποιητ. κφ. 2 καὶ ἐξῆς. παρβ. καὶ ἱθιζ. Νικομ. τοῦ αὐτοῦ ἐν κεφ. 8 καὶ Μάξιμον Τύριον ἐν λόγ. 21 καὶ Ἀθήναιον 2, 40.

(2) Mommsen ἐν Ῥωμ. ἱστορ. 4. 29 τῆς δ' ἐκδ. «Τὰ ἀπλούστατα σοῦχοις τῆς τέχνης εἰσὶν ἐν Ἑλλάδι καὶ Λατίῳ τὰ αὐτά. Ὁ ἐνόπιος χορὸς, τὸ ἄσμα (triumpus θρίαμβος, δι-θύραμβος), οἱ οἶνοπόται ἄνδρες (satiri σάτυροι satira), φέροντες δέρματα αἰγῶν καὶ προσάτων καὶ συμπληροῦντες τὴν ἐορτὴν μὲ τὰ σκώματα καὶ τοὺς τωθασμούς των, καὶ ὁ αὐλὸς ὅστις εἶπετο πᾶσι τοῖς χοροῖς. Οὐδαμοῦ ἀλλαγῆς γίνεται μᾶλλον καταφανῆς ἢ συγγένεια τῶν δύο τούτων ἐθνῶν ἢ ἐνταῦθα, καὶ ὁμοῦ ἢ ἀνάπτυξις τῶν δύο τούτων ἐν οὐδενὶ ἄλλῳ ἢ ἐν τούτοις εἶναι λίαν διάφορος».

Ὁ αὐτὸς 4, 224. «Ἡ Λατινικὴ ποίησις ὡς καὶ πᾶσα ἄλλη ἐγεννήθη ἐκ τῆς λυρικῆς ἢ μᾶλλον ἐκ τῆς παναρχαίου εὐθυμίας τῶν ἐορτῶν, ἐν αἷς χοροί, μουσικῆ, καὶ ἄσμα ἦσαν τέως ἀδιάσπαστα. Εἰς τὰς ἀρχαιοτάτας θρησκευτικὰς συνθείας παρατηρεῖται ὅτι ἐξέχει μᾶλλον ὁ χορὸς καὶ ἡ μουσικὴ ἢ τὸ ἄσμα. Εἰς τὴν μεγάλην ἐορτὴν προτιγοῦντο πομπαὶ, καθ' ἃς ἀμέσως μὲ τὰς τῶν θεῶν εἰκόνας καὶ τοὺς ἀγωνιστὰς εἶποντο σπουδαῖοι καὶ γελοῖοι ὀρχησταί, εἰς τρεῖς τάξεις διηρημένοι, τὴν τῶν ἀνδρῶν, τῶν ἐφήβων καὶ τῶν παιδῶν». Τούτοις (κατὰ τὴν τοῦ Διονυσίου ἐν Ῥωμ. ἀρχ. 7 72 περιγραφὴν τῆς ἀρχαιοτάτης τῶν Ῥωμαίων ταύτης ἐορτῆς, ἐν ἣ τὰ γινόμενα ἀπ' ἀρχαιοτάτων χρόνων νομίζει κοινὰ καὶ τῶν Ἑλλήνων) «πρηκοιλοῦθουσαν αὐληταὶ ἀρχαῖοις ἐμφροσῶντες αὐλίσκοις βραχέσιν, ὡς καὶ εἰς τὸδε χρόνον γίνεται, καὶ κίθαρισταὶ λύρας ἐπταχόρδους ἔλεφαντίνας καὶ τὰ λεγόμενα βάρβιτα κρέκοντες».

ὑποκείμενον ἔχει πρῶτον μὲν αὐτὴν τὴν ὑπὸ Λουκιλίου μορφωθεῖσαν σάτυραν, διότι τὴν τοῦ Ἐννίου ὀλίγον γινώσκουμεν ἕνεκα τῆς παντελοῦς σχεδὸν ἀπωλείας αὐτῆς, εἶτα δὲ τὴν τοῦ Τ. Βάρρωνος καὶ τελευταῖον τὴν τοῦ ἐπὶ τοῖς βήμασι τοῦ Λουκιλίου βαδίσαντος ἐν τῇ σατύρᾳ Ὀρατίου καὶ τῶν μετ' αὐτὸν ἀναφανέντων σατυρικῶν τῆς Ῥώμης, οἵτινες πάντες ἐποίησαν κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τοῦ Λουκιλίου, διαφέροντες μόνον κατὰ τὴν ἐν μέρει περιστολὴν τῆς ὑποθέσεως τῆς τοῦ Λουκιλίου σατύρας, καὶ τὸν διάφορον τρόπον τοῦ ἐκφράζεσθαι καὶ περιγράφειν τὰς τῶν συγχρόνων ὑπερβολὰς καὶ ἐλλείψεις καὶ κακίας ἐν τῷ κοινωνικῷ βίῳ, τοῖς γράμμασι καὶ τῇ θρησκείᾳ· διότι ἀληθῶς αἱ ὑποθέσεις τῶν ὕστερον σατυρικῶν ἐλαμβάνοντο ἐκ παντὸς μὲν τοῦ λοιποῦ τῶν Ῥωμαίων βίου¹) οὐχὶ ὁμοῦ καὶ ἐκ τοῦ πολιτικοῦ, ὡς αἱ τοῦ Λουκιλίου, ἕνεκα τῆς ἐπικρατήσεως τῆς μοναρχίας, ἣτις δὲν ἠνείχετο ἐπικρίσεις οὔτε τῶν ἑαυτῆς πράξεων οὔτε τῶν ὑπαλλήλων αὐτῆς ἀρχόντων.

Α'.) Περὶ τῆς τοῦ Λουκιλίου σατύρας.

1) Συγγένεια αὐτῆς πρὸς τὴν ἀρχαίαν τῶν Ἑλλήνων κωμωδίαν.

Ὁ Λουκίλιος κατὰ τὰ πολλὰ σωζόμενα ἀποσπάσματα αὐτοῦ καὶ τὰς μαρτυρίας τῶν ἀρχαίων καὶ τῶν γραμματικῶν πρωτότυπον μιμήσεως πρὸς συγγραφὴν τῶν σατυρῶν αὐτοῦ ἔσχεν ἐν ταῖς ὑποθέσεσι τοὺς τῆς ἀρχαίας τῶν Ἑλλήνων κωμωδίας ποιητὰς, πρὸ πάντων δὲ τὸν Εὐπόλιν, Κρατῖνον καὶ Ἀριστοφάνη, ὡς ὁ Ὀράτιος²) μαρτυρεῖ.

(1) Iuvenal. 4, 86

Quidquid agunt homines, votum, timor, ira, voluptas, Gaudia, discursus, nostri farrago libelli est.

(2) Ἐν σατ. 4, 4 ἐν ἀρχῇ.

Eupolis atque Cratinus Aristophanesque poetae Atque alii, quorum comoedia prisca virorum est, Si quis erat dignus describi, quod malus ac fur, quod moechus foret aut sicarius aut alioqui

Ἐκ τῆς ὑψηλῆς τρόπου τινὰ σκοπιᾶς ἐπιτηρῶν τὰς τῶν Ῥωμαίων πράξεις ἐν παντὶ τῷ βίῳ αὐτῶν, ὡς περ οἱ τῆς ἀρχαίας τῶν Ἑλλήνων κωμωδίας ποιηταί, σημειοῖ ὁ Λουκίλιος πᾶν ὅ,τι φαίνεται αὐτῷ μεμπτόν, κακότητες, στρεβλὸν καὶ ἄτοπον, καὶ εἰς τὰ ὅμματα τοῦ κοινοῦ ὑποβάλλων διὰ τῶν σατυρῶν του, ἐκζητεῖ οὕτως ὁ φιλόπολις καὶ ἀρχαϊκὸς τὸ ἦθος καὶ τὸν βίον ποιητῆς τὴν περισολὴν καὶ διόρθωσιν αὐτοῦ ἐπ' ἀγαθῷ τῆς Ῥωμαϊκῆς κοινωνίας. Τοῦτο δὲ ἀπεπειράθη νὰ ἐκτελέσῃ οὐχὶ διὰ τῆς κωμικῆς ποιήσεως, εἴτε διότι δὲν εἶχε τὴν πρὸς τὴν ποίησιν ταύτην ἀπαιτουμένην δεξιότητα, εἴτε διότι ἐνόμιζε τὸ εἶδος τοῦτο τῆς ποιήσεως ξένον καὶ μετὰ τῆς τραγωδίας καὶ τοῦ θεάτρου συντελοῦν, ὡς πολλοὶ τῶν συγχρόνων του καὶ τῶν ὕστερον ἐπίστευον, εἰς τὴν ὀκνηρίαν, τὴν ῥαστώνην καὶ τὴν τρυφὴν τοῦ Ῥωμαϊκοῦ δήμου. Διὸ προετίμησε δι' ἰδίᾳς τῶν Ῥωμαίων ποιήσεως, τῆς ἀρχαίας σατύρας, ἐπὶ τὸ τεχνικώτερον ὅμως καὶ τελειότερον διασκευαζομένης, νὰ ἐξελέγξῃ μὲ τὸ θάρρος καὶ τὴν ἐλευθεροστομίαν τῆς ἀρχαίας ἑλλ. κωμωδίας τὰς ἠθικὰς ἐλλείψεις καὶ κακίας τῶν συγχρόνων του, καὶ οὕτω νὰ προκαλέσῃ τὴν ἐξάλειψιν ἢ τὴν δυνατὴν αὐτῶν περιστολήν. Οἱ Ῥωμαῖοι ἦσαν ἀληθῶς ἄγευστοι μέχρι τοῦ γ' π. Χ. αἰῶνος μεσοῦντος τῆς κωμικῆς ποιήσεως διὰ τὴν ἐν τοῖς γράμμασιν ἐν γένει ἀπειρίαν αὐτῶν ὕστερον ὅμως γνωρίσαντες τὴν ἑλληνικὴν ποίησιν, ἀπεπειράθησαν νὰ μιμηθῶσι ¹⁾ καὶ αὐτοὶ τὴν τῶν Ἑλλήνων κωμωδίαν, καὶ ποιηταὶ ἐν ταύτῃ οὐχὶ ἄσημοι ἀνεφάνησαν. Ἄλλ' ἢ ἐκ μιμήσεως προελθοῦσα αὕτη

famosus, multa cum libertate notabant.

Hinc omnis pendet Lucilius, hosce secutus,
mutatis tantum pedibus numerisque.

(1) Ὀράτιος ἐν ἐπιστ. 2, 1, 161:

Serus enim Graecis admovit acumina cartis,
et post Punica bella quietus, quaerere coepit
Quid Sophocles et Thespis et Aeschylus utile ferrent.
Tentavit quoque rem si digne vertere posset,
Et placuit sibi, natura sublimis et acer:
Nam spirat tragicum satis et feliciter audet.

κωμωδία τῶν Ῥωμαίων ποιητῶν ἦτο οὐχὶ ἢ τολμηρὰ καὶ δηκτικὴ καὶ ἀθυρόστομος καὶ ὅλως προσωπικὴ ἐκείνη τῶν Ἑλλήνων ἀρχαία κωμωδία, ἀλλ' ἢ συνεσταλμένη καὶ δειλὴ νεωτέρα αὐτῶν κωμωδία, ἣτις, μὴ δυναμένη ἕνεκα τῆς περιστολῆς τῆς τῶν Ἑλλήνων ἐλευθερίας, ἐν οἷς χρόνοις αὐτὴ ἀνεφάνη, νὰ ἐπικρίνη καὶ διακωμωδῇ πρόσωπα γνωστὰ, περιωρίσθη εἰς διαγραφὰς, ἐπὶ τὸ φορτικώτερον ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ γινομένης, καθολικῶν χαρακτήρων καὶ ἠθικῶν ἐλλείψεων, συνήθων κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἦττον ἐν παντὶ χρόνῳ καὶ τόπῳ, οἷον τοῦ ἀκολάστου, παρασίτου, φιλαργύρου, ψευδολόγου, ἀλαζόνο, συκοφάντου καὶ τῶν τοιούτων. Δεικνυομένης τῆς ἱκανότητος καὶ ἀρετῆς τοῦ ποιητοῦ ἐν τῇ ἀκριβεῖ τῶν χαρακτήρων τούτων διαγραφῇ, ἐν τῇ ἐντέχνῳ πλοκῇ τοῦ μύθου, ἐν ταῖς περιπετεῖαις τῶν δρώντων προσώπων καὶ ἐν τῇ ἐπιδεξίᾳ καὶ πιθανῇ λύσει τοῦ μύθου.

Τοιαύτη ἀληθῶς ἦτο καὶ ἢ κατὰ μίμησιν αὐτῆς μορφωθεῖσα Ῥωμαϊκὴ κωμωδία, ἣν εἰσήγαγον εἰς Ῥώμην πρῶτον μὲν Ἑλληνες καὶ ἡμιέλληνες ποιηταί, ὁ Λίβιος Ἀνδρόνικος καὶ Ἐννιος, εἴτα δὲ καὶ Ῥωμαῖοι ¹⁾. Ἄλλ' αὕτη ὡς τοιαύτη ἔμενε διὰ παντὸς ξένη, καὶ μόνον εἰς τοὺς μετόχους ἑλληνικῆς παιδείας ἦτο ἀρεστή, οὐχὶ δὲ εἰς τὸ πλῆθος, ὅπερ δὲν ἠδύνατο ἐξ ἀμαθείας οὔτε νὰ ἐννοήσῃ ταύτην οὔτε νὰ ἐκτιμήσῃ δεόντως, πολὺ δ' ὀλιγώτερον νὰ αἰσθανθῇ τέρψιν καὶ ἡδονὴν ἐν αὐτῇ ²⁾.

(1) Βλέπε πλεῖω περὶ τούτου ἐν τῇ ἐμῇ διατριβῇ περὶ τῆς ἀρχῆθεν κοινωνίας τῶν Ἑλλήνων πρὸς τοὺς Ῥωμαίους ἀπὸ σελ. 55 κ. ἐ.

(2) Ὁ Ὀράτιος ἐν τῇ πρὸς τὸν Αὐγουστον ἐπιστολῇ του (τῇ α' τοῦ β' τῶν ἐπιστολῶν του) καὶ ἐν τῇ ποιητικῇ τέχνῃ, ἃς ἀμφοτέρας ἔγραψεν ἐν τοῖς τελευταίοις τῆς ζωῆς του χρόνοις, πείραν ἤδη ἐντελῆ ἔχων τῆς ἐλληνικῆς καὶ Ῥωμαϊκῆς ποιήσεως, καὶ οὐδόλως ἐξ αἰσθήματος ματαίας φιλοπατρίας ἀγόμενος, φέρει τοὺς λόγους, δι' οὓς παρὰ μὲν τοῖς Ἑλλήσι ταχέως ἐπρόκοψεν ἢ ποίησις, παρὰ δὲ τοῖς Ῥωμαίοις ἔμεινεν ἀεὶποτε ἀτελής μάλιστα ἢ δραματικὴ ποίησις· διότι ἐκεῖνοι μὲν, λέγει, καὶ φύσιν καὶ ἐπιμέλειαν πρὸς τὴν ποίησιν εἶχον, ἐν ᾧ παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις οἱ μὲν ποιηταὶ καὶ ἀμελεῖς καὶ ταχεῖς πρὸς τὸ ποιεῖν εἶσιν, ὁ δὲ λαὸς οὐδὲ τούτους ἐκτιμᾷ προσηκόντως, οὔτε ἱκανὸς εἶναι νὰ κρίνη περὶ τῶν ἀρε-

Διὰ τοὺς λόγους τούτους, νομίζομεν, δὲν ἠθέλησεν ὁ Λουκίλιος νὰ ἀσχοληθῆ εἰς συγγραφὴν κωμωδιῶν, εἰ καὶ ἐγεννήθη ἐν χρόνοις (149—103 π. Χ.), καθ' οὓς εἶχον ἀναφανῆ ἤδη πολλοὶ ῥωμαῖοι κωμικοί, καὶ ἐν τοῖς ῥωμαϊκοῖς θεάτροις ἐδιδάσκοντο πρὸ πολλοῦ ἤδη χρόνου, ἀπὸ τοῦ 240 ἔτους π. Χ., κωμωδίαι.

Ὁ Λουκίλιος δὲν ἠθέλησε νὰ περιστείλῃ τὴν εὐφυΐαν καὶ γόνιμον αὐτοῦ φαντασίαν ἐντὸς τύπων ξένης ποιήσεως, οἷα ἦτο τοῖς Ῥωμαίοις ἡ ἀρχαία τῶν Ἑλλήνων κωμωδία, οὐδὲ νὰ ἐνδιατρίψῃ εἰς περιγραφὰς καθολικῶν χαρακτήρων, ἐλαφρὰν ἀναφορὰν ἐχόντων εἰς τὰ ἐν τῷ βίῳ καθ' ἐκάστην φαινόμενα, ὡς ἐποίει ἡ νεωτέρα τῶν Ἑλλήνων κωμωδία καὶ ἡ κατὰ μίμησιν ταύτης ἀναφανείσα ἐν Ῥώμῃ διὰ Πλαύτου, Καικιλίου καὶ Τερεντίου πρὸ πάντων. Ὁ Λουκίλιος εἶχε τόλμην ἱκανὴν νὰ πατάξῃ ἐκ τοῦ φανεροῦ καὶ τοῦ σύνεγγυς τὴν κακίαν, τὴν ἠθικὴν διαφθορὰν καὶ πᾶσαν παρεκτροπὴν ἐν τε τῇ πολιτείᾳ καὶ παντὶ τῷ βίῳ τῶν Ῥωμαίων, οὐχὶ μὲ ὄπλα ξένα, ἀλλὰ μὲ τὴν μάστιγα τῆς ῥωμ. σατύρας ἐν τῇ χειρὶ νὰ ἐκβάλλῃ, εἰ δυνατὸν, ἀπὸ τῆς Ῥώμης ἢ τοῦλάχιστον νὰ περιστείλῃ αὐτὴν, ἵνα μὴ καταλάβῃ ἀπάσας τὰς τάξεις τῆς ῥωμαϊκῆς κοινωσίας. Τοῦτο δὲ ἀπεπειράθη νὰ ἐκτελέσῃ δι' εἶδους ποιήσεως οὐχὶ μόνον γνωστοῦ τοῖς Ῥωμαίοις, ἀλλὰ καὶ ἰδίου αὐτῶν, καὶ ἀρχαίου ὅσον ἡ πόλις αὐτῶν, διὰ τῆς ῥωμαϊκῆς σατύρας (satirae) ὥστε ἡ ποίησις αὐτοῦ νὰ φαίνεται τοῦλάχιστον καταγωγῆς ῥωμαϊκῆς.

Οὕτω λοιπὸν μὴ θελήσας ὁ Λουκίλιος νὰ μιμηθῆ τὸν τῆς ἑλληνικῆς κωμωδίας τύπον καὶ τὸ ὄνομα, προσέλειτο νὰ συντάξῃ τὰς ἰδίας ποιήσεις του, ὀνομάζων αὐτὰς μὲ τὸ ἐγχώριον καὶ ἤδη γνωστὸν ὄνομα τῆς ἀρχαίας σατύρας, ἧς τὴν ὑπόθεσιν ἐτήρησε, μεταβάλλων μόνον τὸν δραματικὸν αὐτῆς τύπον καὶ τὸ μέτρον· διότι κατὰ μίμησιν τῶν Ἑλλήνων ἐποίησεν ἐν δακτυλικοῖς ἑξαμέτροις πρὸ πάντων στίχοις, καὶ τύπον διηγηματικὸν ἔδωκεν

τῶν τῆς ποιήσεως, ἀρεσκόμενος καὶ τερπόμενος μᾶλλον εἰς μάταια καὶ κενὰ θεήματα, τὰ ὑποῖα τέρπουσι τὴν ὕρασιν μόνον, τὸν δὲ νοῦν οὐδέῳως διδάσκουσιν. Πρὸβλ. Ὀρατ. Ἐπιστ. 2. 1, 101—206 καὶ ποιητ. τεχ. 290.

εἰς τὰς αὐτοῦ ποιήσεις, ἀ παραλαβόντες καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ σατυρικοὶ ἐτήρησαν διὰ παντός.

Ἐπιθέσεις τῆς τοῦ Λουκιλίου λοιπὸν σατύρας ἦτο ἡ αὐτὴ τῆς ἀρχαίας αὐτοσχεδίου σατύρας, ἧτοι ὁ βίος τῶν Ῥωμαίων, ἐν καθολικῇ ἐννοίᾳ, ἀλλ' ὑπὸ τὴν σκιερὰν, οὕτως εἰπεῖν, ὄψιν αὐτοῦ θεωρούμενος. Ἡ περιγραφὴ ὁμῶς τούτου γίνεται παρ' αὐτῷ οὐχὶ κατὰ τὸν ἀγροῖκον, καὶ ὅλως ἄτεχνον καὶ βωμολοχικόν, οὕτως εἰπεῖν, τρόπον τῆς ἀρχαίας ἐκείνης δραματικῆς καὶ αὐτοσχεδίου σατύρας, οἷαν ὑποθέτομεν αὐτὴν κατὰ τὰς περὶ αὐτῆς εἰδήσεις τοῦ Ὀρατίου καὶ Λιβίου τοῦ ἱστορικοῦ¹), ἀλλὰ κατὰ τὸ παράδειγμα τῆς ἑλληνικῆς ποιήσεως καὶ μάλιστα τῆς ἀρχαίας τῶν Ἑλλήνων κωμωδίας, ἧς τὸ θάρρος καὶ τὴν ἐλευθεροστομίαν καὶ τὸ δριμύ ἄλλας ἀποδεξάμενος, συνεκέρασε μὲ τὸ σῶφρον ὕφος τοῦ λόγου τῆς νεωτέρας κωμωδίας, ὡς βλέπομεν ἐν τοῖς σωζομένοις ἀποσπάσμασιν αὐτοῦ.

Ἐκ τοιούτων λοιπὸν στοιχείων μορφώσας ὁ Λουκίλιος τὴν ἑαυτοῦ σάτυραν φαίνεται, οὐχὶ πρωτότυπος ποιητῆς, ἀλλὰ μιμητῆς τῶν Ἑλλήνων, ὅπερ καὶ ἀρχαῖοι καὶ νέοι ὁμολογοῦσι²). Τοῦτο

(1) Βλ. τὰς τούτων μαρτυρίας ἀνωτέρω ἐν σελ. 1. σημ. 3 καὶ 4.

(2) Βλ. τὰς τῶν ἀρχαίων μαρτυρίας περὶ τούτου ἐν τῇ νεωτάτῃ συλλογῇ (1872) τῶν τοῦ Λουκιλίου ἀποσπασμάτων τοῦ Λ. Μυλλέρου ἀπὸ σελ. 170 κ. ἐ. καὶ τὰς κρίσεις τοῦ Gerlach ἐν τῇ ὑπ' αὐτοῦ ἐκδοθείσῃ (1846) συλλογῇ τῶν αὐτῶν ἐν προλόγῳ σελ. CXIII, ἔνθα λέγει:

Lucilius igitur ad exemplum juventutis Romanae, quae patrium ludum ab histrionibus pollui non passa est, antiquam satiram a Graeca eruditione et arte ad Italicum leporem revocavit, et, qui olim ex tempore versus fundebantur, eos primus litteris custodivit, ita ut et varietatem et extemporalem illam facultatem vel in carminibus exprimeret, quippe qui in hora saepe ducentos versus dictaret, stans pede in uno, et plurima et diversa. In eodem libro complecteretur, saturasque ad fabularum argumenta componeret. Itaque non solum libertatem priscae comediae expressit, sed etiam ex arte ludiera plurima orationis adju-

ὅμως οὐδόλως ἐλαττώνει τὴν μεγάλην αὐτοῦ ἀξίαν, διότι πρῶτος αὐτὸς παρὰ Ῥωμαίοις, ὡς ἤδη εἶπομεν, καθιέρωσε τὸν γνωστὸν τύπον τῆς Ῥωμαϊκῆς σατύρας, ὃν αὕτη ἐτήρησε διὰ παντὸς ὕστερον, καὶ δι' οὗ διαστέλλεται ὡς ἰδιαίτερον εἶδος τῆς Ῥωμαϊκῆς γραμματολογίας, μὴ ὑπάρχον ἐν τῇ ἑλληνικῇ. Τούτου δ' ἕνεκα λέγεται ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων πατὴρ καὶ εὐρέτης (auctor καὶ inventor) τοῦ εἴδους τούτου τῆς Ῥωμαϊκῆς ποιήσεως, ἐφ' ᾧ καυχῶνται καὶ οἱ Ῥωμαῖοι, καθ' ἃ ἐν ἀρχῇ τῆς πραγματείας ταύτης εἶπομεν.

2) Περὶ τῶν μέτρων τῆς τοῦ Λουκίλιου σατύρας.

Πρῶτος ὁ Λουκίλιος καθιέρωσε τὸν δακτυλικὸν ἐξάμετρον ὡς ἴδιον τῆς ποιήσεως ταύτης μέτρον, διότι ἐκ τῶν 30 βιβλίων, εἰς ἃ συνήγαγον οἱ ὕστερον τὰς πολλὰς αὐτοῦ σατύρας¹⁾, τὰ 20 πρῶτα κατὰ τὴν τάξιν καὶ τὸ 30ὸν ἦσαν συντεταγμένα εἰς δακτυλικούς ἐξαμέτρους, τὰ δὲ μετὰ εἰς τριμέτρους ἰαμβικούς καὶ τετραμέτρους τροχαϊκούς²⁾. ὥστε ἐν τοῖς μέτροις φαίνεται μὲν ὁ Λουκίλιος ὅτι ἐτήρησε τὴν ἐν τούτοις ποικιλίαν τοῦ Ἐννίου, προετίμησεν ὅμως τὸν δακτυλικὸν ἐξάμετρον, εἰς ὃν μόνον ἐποίησαν οἱ ὕστερον σατυρικοὶ Ὀράτιος καὶ Πέρσιος καὶ Ἰουβενάλιος, ἡ Σουλπικία καὶ λοιποὶ τὰς ἑαυτῶν σατύρας, καθιερώσαντες τοῦτο ὡς ἴδιον τῆς ποιήσεως ταύτης μέτρον ἀπηξίωσε δὲ, ὡς πρὸ αὐτοῦ ὁ Ἐννιος, να

menta hausit, ita ut ipse Horatius, illius vestigiis ingressus, saepius non ita multum a fabularum diverbiis recedat. Unde recte Venusinus poeta, cum Eupolin atque Cratinum Aristophanemque commemorasset, iudicat: (ἐν σατ. 1, 4, 6.)

Hinc omnis pendet Lucilius, hosce secutus,
Mutatis tantum pedibus numerisque.

(1) Βλ. L. Müller ἐν τῇ συλλογῇ τῶν τοῦ Λ. ἀποσπασμάτων σελ. IX, ὅστις ἀναβιβάζει τὸ πλῆθος τῶν στίχων ἐκάστου βιβλίου εἰς διςχιλίους τὸ ἐλάχιστον, εἰκάζων τοῦτο ἐκ τῶν τοῦ Ὀρατίου λόγων περὶ τῆς ταχύτητος καὶ ἀκηδείας τοῦ Λουκίλιου ἐν τῷ ποιεῖν, (sat. 1, 4, 8—13) καὶ ἐκ τοῦ ὅτι οὐδὲν ἄλλο ποίημα ἢ σύγγραμμα λέγεται ὅτι ἐποίησεν ὁ Λουκίλιος.

(2) Βλ. αὐτόθι σελ. XI.

ποιήσῃ εἰς τὸ πανάρχαιον τῆς Ῥώμης μέτρον, τὸν σατούρνιον λεγόμενον στίχον, ὅστις ἦτο τὸ σύνηθες μέτρον τῆς ἀρχαίας ἐγχωρίου ποιήσεως καὶ τῆς ἀρχαίας σατύρας, ἀλλὰ τραχὺ καὶ κακὸρρυθμον, ὡς καλεῖ τοῦτο ὁ Ὀράτιος¹⁾).

Ἐποίησε λοιπὸν ὁ Λουκίλιος ἐν ἑλληνικοῖς μέτροις καὶ κατὰ προτίμησιν δακτυλικοῖς ἐξαμέτροις, πλὴν καὶ τοῦτο οὐχὶ ἐξ αὐτοβουλίας καὶ ἰδίας ἐπινοήσεως, ἀλλὰ κατὰ μίμησιν πάλιν Ἑλλήνων ποιητῶν²⁾, ποιησάντων ἐν τούτῳ τῷ μέτρῳ ὁμοίας φύσεως

(1) Ἐν ἐπιστ. 2, 1, 156.

Graccia capta ferum victorem cepit, et artes
intulit agresti Latio: sic horridus ille
defluxit numerus Saturnius, et grave virus
munditiae pepulere.

Mommsen ἐν Ῥωμ. ἱστ. I, σ. 227 τῆς δ' ἐκδ. «Ἄν ἡ τῶν Ῥωμαίων ἀρχαιοτάτη ποίησις εἴχῃ τι μέτρον, ἄγνωστον. Νεώτερον εἶναι τὸ σατούρνιον ἢ φαύνειον μέτρον, ὅπερ εἶναι τοῖς Ἑλλήσιν ἄγνωστον καὶ σύγχρονον ἴσως τῇ τοῦ λαοῦ ποιήσει. Ἐν αὐτῷ ἠδόντο τὰ ἐγκωμιαστικὰ καὶ σκωπτικὰ ἄσματα. Εἶναι δὲ τοῦτο τὸ ἀτελέστατον καὶ ἥττιον παρὰ τὸς μεμορφωμένου μέτρον, ὅπερ πλὴν πολλῶν ἄλλων ἐλευθεριῶν συγχωρεῖ καὶ τὴν ἐκθλιψιν πασῶν τῶν βραχειῶν συλλαβῶν ἐξαίρεσι τῆς τελευταίας. Τὸ ὄνομα saturnius δηλοῖ τὸ τοῦ ἄσματος μέτρον· διότι saturna ἐλέγετο τὸ ἐν ταῖς ἐρηταῖς ἀδόμιμον ἄσμα. Ἐκ τῆς αὐτῆς ρίζης παράγεται καὶ τὸ τοῦ θεοῦ τῆς σπορᾶς ὄνομα Sacturnus ἢ Saiturnus ὕστερον Sātarnus. Ἡ ἄμεσος ὅμως συνάρφεια τοῦ versus sātarnius μετὰ τοῦ θεοῦ, καὶ ἡ ἐντεῦθεν ἐκτασις τῆς πρώτης συλλαβῆς ἀνήκει βεβαίως εἰς ὑστέρους χρόνους».

(2) Ὁ Λυδὸς (ἐν τῷ περὶ ἀρχ. τῶν Ῥωμ. 1, 41) λέγει περὶ Λουκίλιου τάδε· «Ῥίνθωνα καὶ Ἀσκήραν (?) ἴσμεν οὐ μικρῶν διδαγμάτων ἐπὶ τῆς μεγάλης Ἑλλάδος γενέσθαι καθηγητὰς καὶ διαφερόντως τὸν Ῥίνθωνα, ὃς ἐξαμέτροις ἔγραψε πρῶτος κωμῳδίαν· ἐξ οὗ πρῶτος λαβὼν τὰς ἀφορμὰς Λουκίλιος ὁ Ῥωμαῖος ἠρωϊκοῖς ἐπεσιν ἐκωμῳδίσεν». Ὁ Λυδὸς καλεῖ ἐνταῦθα μὴ κυριολεκτικῶς κωμῳδίας τὰς τοῦ Ῥίνθωνος ἰλαροτραγωδίας, διότι οὗτος γνωστὸν ὅτι ἐποίησε τοιαύτας μεταρρυθμιζων εἰς τραγικὰ ἐπὶ τὸ γελοῖον κατὰ Στέφανον τὸν Βυζάντιον ἐν λ. Τάρας· οἷα ἰλαροτραγωδία εἶναι ἡ σωζομένη τοῦ Πλαύτου κωμῳδία Amphitruo, ἣν οὗτος λέγεται ὅτι ἐποίησε κατὰ μίμησιν τοῦ Ῥίνθωνος. Μὴ κυριο-

σκωπτικά καὶ γελοιοσπουδαῖα ἔπη. Γνωστὸν δὲ ὅτι ὁ φλυακὸ-
γράφος Ῥίνθων ὁ Ταραντῖνος (320—285 π. Χ.) ἐποίησεν ἐν
ἑξαμέτροις τὰς αὐτοῦ ἰλαροτραγωδίας, ἐν αἷς παρῶδει μυθολο-
γικὰς ὑποθέσεις, καὶ ὁ μικρόν τι νεώτερος αὐτοῦ Τίμων ὁ Φλιά-
σιος τοὺς αὐτοῦ σίλλους, ἐν οἷς διέσυρε καὶ ἐσατύριζε τὰς τῶν φι-
λοσόφων θεωρίας¹). Ὡς πρῶτος ὅμως Ῥωμαῖος, ἀποπειραθεὶς νὰ
ποιήσῃ ἐν τούτῳ τῷ μέτρῳ σατύρας, δὲν ἠδυνήθη ἢ μᾶλλον δὲν
εἶχε τὴν ὑπομονὴν νὰ ἐξακριβώσῃ καὶ ῥυθμίσῃ καλῶς τοὺς ἑξαμέ-
τρος αὐτοῦ στίχους καὶ ἀναδείξῃ τοιοῦτους, οἷοί εἰσιν οἱ τοῦ
ἐπιμελεστέρου ἐν τῇ ποιήσει καὶ φιλοκάλου καὶ ἀκριβοῦς Ὁρατίου.
Διὸ καὶ ὁ Ὁράτιος²) καὶ οἱ νῦν μετρικοὶ ἀνευρίσκουσιν ἀτελείας
οὐχὶ μικρὰς ἐν τῇ κατασκευῇ τῶν στίχων αὐτοῦ.

3) Περὶ τῆς τῶν σατυρῶν τοῦ Λουκιλίου γλώσσης.

Καὶ ὁ τρόπος ἔτι τοῦ λόγου τοῦ Λουκιλίου φαίνεται προελθὼν
ἐκ μιμήσεως τῶν Ἑλλήνων ἢ γλῶσσα δηλονότι αὐτοῦ εἶναι οὐχὶ

λεκτικῶς ὡσαύτως καλεῖ ὁ Λυδὸς κωμωδίας καὶ τὰς τοῦ Λουκιλίου σα-
τύρας διὰ τὴν πρὸς τὴν ὑπόθεσιν τῆς ἑλληνικῆς κωμωδίας συγγένειαν
αὐτῶν.

(1) Βλ. Διογένην Λαερτ. ἐν βιβλ. Θ' § 110 κ. ἐ.

(2) Ἐν σατυρ. 1, 4, 8. «durus componere versus; nam fuit hoc
vitiosus». πρὸς αὐτόν 1, 10, 4—3 καὶ 56—61. Ὁ Λουκ. ὅμως Μύλ-
λερος (ἐν σελ. 291 τῆς συλλογῆς τῶν Λουκιλίου ἀποσπασμάτων) ἀπο-
πειρᾶται νὰ ἐξασθενίσῃ τὴν τοῦ Ὁρατίου καὶ τῶν νεωτέρων δόξαν περὶ
τῶν στίχων τοῦ Λουκιλίου. Hoc iudicium, λέγει, quod ad dachylicos
Lucilii libros pertinet vereor ne sit minus aequum. Nam praeter
hexametros paucissimos caesura carentes et asperiora quaedam
synzesis exempla et elisionis, quibus accedunt non nimis raro
spondiaca vorabula secundum pedem explentia vel productae
jure caesurae seu finiti sensus finales et minores quaedam inso-
lentiae, quid tantopere in numeris Lucilianis displicuerit non
video, qui mihi nequamquam videntur sordere multum praec Ho-
ratii saturarum; quarum sane sunt multo minus limati ac tersi
quam epistularum. Fortasse tamen ista non tam pertinent ad

ἑξηρμένη καὶ ποιητικῆ, ἀλλ' αὐτὴ ἢ λαλουμένη κοινὴ γλῶσσα
τοῦ λαοῦ, ἣτις ἦτο καὶ ἢ τῆς ἑλληνικῆς κωμωδίας ὥστε καὶ ἐν
τούτῳ ὁ Λουκίλιος βαίνει ἐπὶ τὰ ἴχνη τῆς κωμωδίας τῶν Ἑλλή-
νων, μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι καὶ ἐν ταύτῃ φαίνεται ἐξίσου ἀμελῆς
ὡς καὶ ἐν τῇ στιχουργίᾳ, διότι τὰ σωζόμενα αὐτοῦ ἀποσπάσματα
ἔχουσι γλῶσσαν τραχεῖαν, καὶ οὐχὶ πάντως κανονικὴν, οἷα εἶναι
ἢ τῶν συγχρόνων κωμικῶν τῆς Ῥώμης, τοῦ Τερεντίου καὶ ἄλλων.
Ὁ σατυρικός φαίνεται ὅτι προσεῖχε μᾶλλον εἰς τὰ πράγματα ἢ
εἰς τὴν γλῶσσαν, εἰς τὸ πολὺ καὶ οὐχὶ εἰς τὸ τέλειον, ὡς ὁ Ὁρά-
τιος περὶ αὐτοῦ ἀποφαίνεται¹).

Καθιερώσαντος τοῦ Λουκιλίου τοιαύτην γλῶσσαν ἐν τῇ σα-
τύρᾳ, ἔγραψαν καὶ οἱ ὑστερον σατυρικοὶ τῆς Ῥώμης ἐν αὐτῇ, ἀλλὰ
μᾶλλον περισκεμμένως καὶ φιλοκάλως, ὡς οἱ χρόνοι ἀπήτουν.
Διὰ τὴν μίμησιν δὲ τῆς τῶν λαῶν συνήθους γλώσσης ἐν ταῖς σατύ-
ραις του καλεῖ ὁ Ὁράτιος αὐτὰς χαμαὶ ἔρποντας λόγους²)

Lucilium carpendum quam ad perstringendos oblique Horatii ae-
qualium eos qui nimia Lucilii admiratione cum tenerentur vitia
potius ejus quam virtutes imitandas sibi ducerent.

(1) Ἐν σατ. 1, 10, 64 καὶ 1, 4, 6.

Hinc (ἀπὸ τῶν ἀρχαίων ἑλλήνων κωμικῶν) omnis pendet

[Lucilius, hosce secutus,

mutatis tantum pedibus numerisque, facetus,

emunctae naris, durus componere versus;

Nam fuit hoc vitiosus: in hora saepe ducentos,

ut magnum, versus dictabat stans pede in uno.

Cum flueret lutulentus, erat quod tollere velles.

Garrulus atque piger scribendi ferre laborem,

scribendi recte; nam ut multum, nil moror.

(2) Ἐν ἐπιστ. 2, 1, 250. «Nec sermones ego malle[m] repentes
per humum». καὶ ἐν σατ. 1, 4, 39.

Primum ego me illorum, dederim quibus esse poetas,
excerpam numero; neque enim concludere versum
dixeris esse satis: neque, si quis scribat, uti nos,
sermoni propiora, putes hunc esse poetam.
Ingenium cui sit, cui mens divinior atque os
magna sonaturum, des nominis hujus honorem.

(sermones)· διότι, ἂν ἀφαιρέσης ἐξ αὐτῶν τὸ μέτρον καὶ οὕτω διαλύσης τοὺς στίχους, εὕρισκεις κοινὸν καὶ συνήθη λόγον, οὐδὲ- λως ἢ μικρὸν διαφέροντα τοῦ ἐν τῇ καθημερινῇ ὁμιλίᾳ συνήθους πεζοῦ λόγου.

Ὁ Λουκίλιος, εἰ καὶ γράφει τὴν τοῦ λαοῦ, ὡς εἶπομεν, γλῶσσαν, ἀποπειρᾶται οὐχ ἥττον νὰ καθαρῶσιν αὐτὴν καὶ κανονίσῃ καθ' ὅσον συνεχώρουν οἱ τότε χρόνοι, ἵνα μὴ ἄλλως ἐπιβάλλῃ εἰς αὐτὴν βίαν. Ἐντεῦθεν βλέπομεν ὅτι ἐπικρίνει πάντα, ἐν οἷς καὶ αὐτὸν τὸν φί- λον καὶ προστάτην του Σκιπίωνα¹), ὅσοι εἰσῆγον βιαίως νεωτερι- σμούς εἰς τὴν γλῶσσαν κατὰ τε τὴν γραφὴν καὶ τὴν προφορὰν αὐ- τῆς. Καὶ αὐτὸς ἑαυτὸν χλευάζει ποῦ²), διότι ὑπέπεσε ποτε εἰς τοιοῦ- τον γλωσσικὸν ἀμάρτημα. Καὶ γενικῶς εἰπεῖν, ἐπειδὴ ἡ λατινικὴ γλῶσσα ἦτο ἔτι ἐν τῷ μορφοῦσθαι, ἐδέησε καὶ ὁ Λουκίλιος νὰ σρέψῃ ἐπ' αὐτῆς τὴν προσοχὴν του, καὶ εἰς τὰς λοιπὰς τῆς σατύρας του ὑποθέσεις νὰ περιλάβῃ καὶ τὴν τῆς γλώσσης ἐξέτασιν, ποῦ μὲν μεμ- φόμενος ἀτόπους νεωτερισμούς, ποῦ δὲ καὶ αὐτὸς εἰσάγων νέους ὀδηγία ἴσως τοῦ φίλου του Λευκίου Αἰλίου Στίλωνος Πραικωνί- νου, ἀνδρὸς ἐκ τῶν πρώτων τῆς Ῥώμης γραμματικῶν, ὑπομνημα- τίσαντος τὰ τῶν Σαλίων ἄσματα καὶ τὴν δωδεκάδελτον, καὶ συγ- γράψαντος Ῥωμαϊκὴν ἀρχαιολογίαν καὶ λόγους ῥητορικούς. Τὴν πρὸς τοιοῦτον ἄνδρα οἰκειότητα τοῦ Λουκιλίου μαρτυρεῖ ἡ τοῦ α' τῶν

Idcirco quidam, comoedia necne poëma
esset, quaesivere, quod acer spiritus ac vis
nec verbis nec rebus inest nisi quod pede certo
differt sermoni, sermo merus.

Ὁ αὐτὸς αὐτόθι στ. 56.

Non satis est puris versum perscribere verbis,
quod si dissolvas quivis stomachetur

His, ego quae nunc,
olim quae scripsit Lucilius, eripias si
tempora certa modosque, et quod prius ordine verbum est
posterius facias, praeponens ultima primis . . .
[non] invenias etiam disjecti membra poëtae.

(1) Βλ. Gerlach ἐ. ἀ. σελ. XV.

(2) Αὐτόθι. σελ. XXXIV.

σατυρῶν του βιβλίου προσφώνησις, γινομένη πρὸς αὐτόν¹). Ἦρσε λοιπὸν αὐτῷ καὶ ἐν τοῖς τῆς γλώσσης νὰ τηρῇ τὴν μεσότητα, οὔτε λίαν νεωτερικὸς οὔτε στάσιμος θέλων νὰ ἦναι, ἀποφεύγων συγχρόνως τὴν τε ἀγροικίαν τοῦ κοινοῦ ὄχλου καὶ τὴν ὑπερβο- λικὴν κοιμψότητα καὶ χάριν τῶν λογιῶν· διὸ ἔλεγε περὶ ἑαυτοῦ κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Κικέρωνος²) ὅτι δὲν ἠθέληεν οὔτε εἰς τοὺς ἀμαθεῖς οὔτε εἰς τοὺς σοφοὺς ν' ἀρέσκῃ, ἀλλ' εἰς τοὺς με- τρίως λογίους.

Τοῦτο δὲ ἔχει ἰδιαίτερον ὁ Λουκίλιος ἐν συγκρίσει πρὸς τοὺς μετ' αὐτὸν ἀναφανέντας σατυρικούς τῆς Ῥώμης, ὅτι παρεμβάλλει πολλάς ἑλληνικὰς λέξεις³)· δι' ἃ μέμφεται αὐτὸν ὁ Ὀρά- τιος⁴). Ἄλλ' ἴσως ἐποίει τοῦτο κατὰ τὴν τότε ἐπικρατοῦσαν συνήθειαν τῶν Ῥωμαίων, οἵτινες, ἐν πλείστη κοινωνίᾳ πρὸς τοὺς Ἕλληνας ὄντες, καὶ τὰ τῶν Ἑλλήνων συγγράμματα ἀνά χει- ρας ἔχοντες, καὶ παρ' Ἑλλήνων διδασκάλων διδασκόμενοι, ἀνε-

(1) Gerbach σελ. XXXV.

(2) De orat. 2, 6, 25. πρὸς Gerlach. σελ. XV. Ἐν γενεῇ ἦτο λίαν μετριόφρων ὁ Λουκίλιος. ἦν ἀρετὴν ἐπαινεῖ καὶ ὁ Ὀράτιος ἐν σατ. 1, 10, 55. «Cum de se loquitur non ut in ajore reprehendat, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς οὗτος φαίνεται ἐν τούτῳ ἐνάμιλλος τοῦ Λουκιλίου. Βλ. ἐν σατ. 1, 4, 39.

(3) Βλ. ταύτας ἐν σελ. 364 τῆς τῶν ἀποσπασμάτων τοῦ Λουκιλίου συλλογῆς τοῦ L. Müller ὧν εἰς παράδειγμα ἔστωσαν τάδε·

Ἀπόσπ. VI τοῦ βιβλίου·

Si minu' delectat, quod τεχνίον Eisocratiumst
ληρῶδεςque simul totum ac συμμειρακιῶδες,
non operam perdo.

Ἀπόσπ. XV τοῦ ε' βιβλίου.

Θαῦμα μέγα inquit balba, sororem lanificam dici.

Ἀπόσπ. XXVI τοῦ αὐτοῦ βιβλίου.

Ut φύγε discrepat ac τὸν δὲ ἐξήραξεν Ἀπόλλων.

ἐξ Ἰλιάδ. Γ. 443.

(4) Ἐν σατ. 1, 10, 20.

At magnum fecit, quod verbis Graeca Latinis miscuit.

Ἀνάγνωθι καὶ ὅσα περὶ τούτου λέγει ὁ L. Müller ἐν σελ. 294 τῆς ἐκδ. τῶν τοῦ Λουκιλίου ἀποσπασμάτων, ἐρμηνεύων τὸ ῥηθὲν τοῦ Ὀρα- τίου χωρίον.

μίγνυον πολλάκις ἐν τῇ ὁμιλίᾳ πολλάς ἑλληνικάς λέξεις, ὡς δεικνύουσιν αἱ σωζόμεναι τοῦ Πλαύτου κωμωδίαι, ἐν αἷς παρεμβάλλονται οὐ μόνον λέξεις, ἀλλὰ καὶ φράσεις ὅλως ἑλληνικαί· ὅπερ δηλοῖ ὅτι καὶ ὁ λαὸς ἤδη ἠδύνατο ἐν τῷ θεάτρῳ ν' ἀκούῃ καὶ ἐννοῇ ἑλληνικάς λέξεις καὶ ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Πλαύτου ἤδη, ὅστις ἦτο τοῦ Λουκιλίου 70 περίπου ἔτη πρῶτος¹). Παρὰ Τερεντίῳ ὅμως τῷ συγχρόνῳ τοῦ Λουκιλίου δὲν ὑπάρχουσιν ἑλληνικαὶ λέξεις, διότι ὁ Ἀφρικανὸς οὗτος τὴν καταγωγὴν, ῥωμαῖος δὲ τὴν γλῶσσαν κωμικὸς, ἀνῆκεν εἰς τοὺς περὶ τὸν Σκιπίωνα καὶ Λαίλιον λογίους, οἵτινες ἐδίωκον τὴν τῆς γλώσσης καθαρὴν καὶ φιλοκαλίαν, εἰς ἃ ἔτι μᾶλλον προσεῖχον οἱ ὕστερον συγγραφεῖς οἱ περὶ τὸν Κικέρωνα καὶ Βιργίλιον καὶ Ὀράτιον, οἵτινες, ὅπως ἐν πολλοῖς ἄλλοις, οὕτω καὶ ἐν τῇ γλώσσῃ ἐθήρευον τὸ καθαρεῦον καὶ κομψὸν καὶ χάριεν καὶ ἐπιτετηδευμένον, οὐχὶ δὲ τὸ φυσικὸν καὶ ἀφελὲς τοῦ λόγου.

Ὁ Λουκίλιος ἴσως εἶχε καὶ τὸν ἐξῆς λόγον ἀναμιγνύων ἑλληνικάς λέξεις μετὰ τῶν λατινικῶν ἐν ταῖς σατύραις του. "Ἐν στοιχεῖον τῶν ὑποθέσεων τῆς σατύρας τούτου παρεῖχεν, ὡς ἤδη εἶ-

(1) Παρβ. Mommsen ξωμ. ἱστ. τομ. 2 σελ. 414 δ' ἐκδ.

Διὰ τῆς πολιτικῆς ὑπερισχύσεως τῶν Ῥωμαίων ἐν Ἰταλίᾳ μετεδόθη ὑπὸ τούτων εἰς πάντας τοὺς Ἰταλοὺς ἢ λατινικὴ γλῶσσα, ὥστε κατὰ μικρὸν ἐξέλιπον αἱ κατὰ χώρας ἰταλικαὶ διάλεκτοι. Ἡ ἑλληνικὴ ὅμως γλῶσσα ἔνεκα τῶν πολλῶν ἑλλ. ἀποικιῶν ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ, πρὸ πάντων δὲ διὰ τὴν ὑπεροχὴν τῶν Ἑλλήνων ἐν τοῖς γράμμασιν, ἔβαινε παραλλήλως τῇ λατ. ἐν Ῥώμῃ καὶ ἐν τῇ λοιπῇ Ἰταλίᾳ ἴσως, ὥστε οὐ μόνον οἱ μέτοχοι παιδείας ἐγίνωσκον ἤδη αὐτὴν, καὶ χρῆσιν αὐτῆς πολλαχῶς πρὸς ἐπίδειξιν ἐποιούντο, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ λαός. Ὁ τῷ 131 π.Χ. ὑπατεύσας μέγας ἀρχιερεὺς Πόπλιος Κράσος διήγειρε τὸν θαυμασμὸν καὶ αὐτῶν τῶν Ἑλλήνων, ὅτι ὡς διοικητῆς τῆς Ἀσίας ἐξέφερε τὰς δικαστικὰς καὶ διοικητικὰς ἀποφάσεις κατ' ἀνάγκην ποτὲ μὲν ἐν τῇ κοινῇ ἑλληνικῇ γλώσσῃ, ἄλλοτε δὲ ἐν μιᾷ τῶν τεσσάρων γραφομένων ἑλληνικῶν διαλέκτων. Val. Max. 8, 5, 6. P. Crassus . . . tanta cura Graecae linguae notitiam animo comprehendit, ut eam in quinque divisam genera per omnes partes ac numeros penitus cognosceret; quae res maximum ei sociorum animum conciliavit, quia quis eorum lingua apud tribunal illius postulaverat, eadem decreta redenti.

πομεν, καὶ ἡ γλῶσσα ἢ λατινικὴ· διότι ἐν τοῖς σωζομένοις ἀποσπάσμασιν αὐτοῦ γίνεται λόγος περὶ ὀρθογραφίας, σολοικισμῶν καὶ ἄλλων τοιούτων γραμματικῶν πραγμάτων. Ὅπως λοιπὸν χλευάζει τοὺς ποιητὰς Ἐννιον, Πακούβιον καὶ Ἄττιον καὶ ἄλλους¹) διὰ τὴν ὑπερβάλλουσαν αὐτῶν μίμησιν τῆς ἑλληνικῆς ποιήσεως, οὕτω χλευάζει αὐτούς τε καὶ ἄλλους, διότι ἠρέσκοντο ἐν τῇ ὁμιλίᾳ τῶν νὰ παρεμβάλλωσιν ἑλληνικάς λέξεις εἰς ἀπόδειξιν τῆς ἑαυτῶν ἑλληνικῆς παιδείας²). Οὕτω χλευάζει ἐν τῷ ἐπομένῳ ἀποσπάσματι τὸν Τίτον Ἀλβούτιον, διότι οὐ μόνον ἠρέσκετο νὰ ὁμιλῇ συνήθως ἑλληνιστί, ἀλλὰ καὶ Ἑλληνα νὰ καλῇ ἑαυτὸν, διὰ στόματος τοῦ Μουκίου Σκαιθόλα, ὅστις, πρᾶιτωρ ὢν ἐν Ἀθήναις καὶ ἰδὼν προσελθόντα, προσφωνεῖ αὐτὸν διὰ τῶν ἐξῆς στίχων:

Graecum te, Albuti, quam Romanum atque Sabinum,
Municipem Ponti, Tritani, Centurionum,
Praeclarorum hominum ac primorum signiferumque
Maluisti dici· Graece ergo Praetor Athenis,
Id quod maluisti, te, cum ad me accedi, saluto:
Χαίρε inquam, Tite, lictores, turma omnis, cohorsque
Χαίρετε; et hinc hostis mi Albutius, hinc inimicus³).

Ἄλλως δὲν φαίνεται ὁ Λουκίλιος ἀποστρεφόμενος τὴν ἑλληνικὴν παιδείαν, διότι πάντες οἱ περὶ τὸν Σκιπίωνα, μεθ' ὧν συνέζη, ἦσαν φίλοι ταύτης καὶ μεθ' Ἑλλήνων συνέζων· ἀπεδοκίμαζεν ὅμως τὴν ἄκραν ἀφοσίωσιν εἰς τὴν γλῶσσαν ταύτην, τὴν δουλικὴν μίμησιν τῆς ἑλληνικῆς ποιήσεως, ὡς ἀμβλύνουσαν τὸν νοῦν καὶ ἀπονεκρώ-

(1) Σχολ. Ὀρατίου εἰς σατ. 1, 10, 50 καὶ Αὔλος Γαλλ. N. A. 17, 22: Neque magno intervallo postea Q. Ennius et juxta Caecilius et Terentius ac subinde Pacuvius, ac Pacuvio jam sene Accius clariorque tunc in poematis eorum obtrectandis Lucilius fuit.

(2) Βλ. ἀποσ. 37 α' βιβλ. σελ. 198 παρὰ Μυλλέρῳ, ὅστις παρατηρεῖ his verbis vix dubium quin Funnii sive Pacuvii vel Accii derideatur consuetudo vocabulis latinis substituendi Graeca, ut grandius quiddam sonet oratio.

(3) Βλ. Cic. de fin. 1, 3, 8 φέροντα τοὺς στίχους τούτους καὶ ἐπαινοῦντα αὐτοὺς διὰ τὴν ἐκλογὴν τῶν λέξεων καὶ τὴν πολλὴν χάριν καὶ τὸ ἄλλας αὐτῶν.

νουςαν τὴν ἐν λόγοις ἔμφυτον ἀρετὴν, καὶ ἐν γένει τὴν ἀκαιρον ἐπίδειξιν ἐλληνομαθείας. Ἄν ἐν τοῖς σωζομένοις ἀποσπάσμασιν ἐσώζοντο πολλοὶ κατὰ συνέχειαν στίχοι τῆς αὐτῆς σατύρας, θὰ ἠδυνάμεθα κάλλιον νὰ ἐπιβεβαιώσωμεν τὸν διῆχυρισμὸν τοῦτον, ὃν ἐξ εἰκασίας μόνον ἐκφέρομεν, στηριζόμενοι εἰς τὰς σποραδικῶς ἐν τοῖς ἀποσπάσμασιν ἀπαντωμένας ἐλληνικὰς λέξεις¹).

Τοσαῦτα περὶ τοῦ μέτρου καὶ τῆς γλώσσης τῆς τοῦ Λουκιλίου σατύρας, ἐν οἷς δηλοῦται μίμησις ἐλληνικῆς ποιήσεως συγγενοῦς τῆς ῥωμαϊκῆς σατύρας κατὰ τὴν ὑπόθεσιν. Σπουδαιότερα πολὺ εἶναι ἡ συγγένεια τῆς τοῦ Λουκιλίου σατύρας πρὸς τὴν τῶν Ἑλλήνων ἀρχαίαν κωμωδίαν, διότι ἀμφότεραι ἔχουσι τὴν αὐτὴν περίπου ὑπόθεσιν.

4) Ὑπόθεσις τῆς τοῦ Λουκιλίου σατύρας.

Ἐρρέθη ἀνωτέρω ὅτι ὁ Λουκίλιος ὑπόθεσιν τῶν σατυρῶν τοῦ ἔχει τὸν ῥωμαϊκὸν βίον ὑπὸ τὴν σκισρὰν αὐτοῦ ὄψιν, καὶ ὅτι τὴν διαγραφὴν τούτου ποιεῖ μὲ τὸ θάρρος καὶ τὴν ἐλευθεροστομίαν τῆς ἀρχαίας κωμωδίας, ὀδηγούς εἰς τοῦτο καὶ διδασκάλους ἔχων, ὡς ὁ Ὁράτιος λέγει²), τὸν Εὐπολιν καὶ Κρατῖνον καὶ Ἀριστοφάνη καὶ τοὺς λοιποὺς τῆς ἀρχαίας κωμωδίας ποιητὰς, οἵτινες μετὰ πολλῆς ἐλευθερίας διεκωμῶδουν πάντα κακὸν καὶ φαῦλον· διαφέρει δὲ ἀπὸ τούτων κατ' οὐδὲν ἄλλο ὁ Λουκίλιος εἰ μὴ κατὰ τοὺς ῥυθμοὺς καὶ τὰ μέτρα· διότι, ὡς εἶδομεν, δὲν ποιεῖ εἰς τὸ τοῦ διαλόγου σύνθητες μέτρον, τὸν ἰαμβικὸν τρίμετρον, ἀλλ' εἰς τὸν δακτυλικὸν ἐξάμετρον. Ἄν ὅμως ἐξετάσωμεν ἀκριβέστερον καὶ τὰ καθ' ἕκαστον τῶν ὑποθέσεων τῆς ἀρχαίας ταύτης τῶν Ἑλλήνων κωμωδίας ἐν τοῖς σωζομένοις τοῦ Ἀριστοφά-

(1) Βλ. ταύτας ἀπάσας ἐν τῇ ἐκδ. τοῦ L. Müller ἐν σελ. 364. πρῶ. καὶ ἂ ὁ Γερλάχιος λέγει περὶ τούτου ἐν σελ. XXI.

(2) Ἐν σατ. 1, 4. βλέπε τοὺς στίχους τούτου ἀνωτέρω ἐν σελ. 216, ἐνθα ὁ λόγος γενικῶς περὶ τῆς συγγενείας τῆς τοῦ Λουκιλίου σατύρας πρὸς τὴν ἀρχαίαν ἐλληνικὴν κωμωδίαν.

νους δράμασι, καὶ παραβάλωμεν πρὸς αὐτὰ τὰς ὑποθέσεις τῆς τοῦ Λουκιλίου σατύρας, οἷαν ταύτην γινώσκομεν ἐν τοῖς ἀποσπάσμασιν αὐτοῦ καὶ ἐκ τῶν περὶ αὐτοῦ μαρτυριῶν τῶν ἀρχαίων, πειθόμεθα ὅτι τὰ αὐτὰ ὑποκείμενα λόγου εἶχεν ἢ τε ἀρχαία τῶν Ἑλλήνων κωμωδία καὶ ἢ τοῦ Λουκιλίου σάτυρα μὲ τὴν διαφορὰν μόνον τοῦ μέτρου, τῆς γλώσσης καὶ τῶν ἰδιαιτέρων χαρακτηριστικῶν, δι' ὧν διαστέλλεται ἡ διαλογικὴ ποίησις ἀπὸ τῆς διηγηματικῆς· καὶ ἐκείνων προσέτι, ἃ προσιδιάζουσιν εἰς τὴν διαφορὰν τῶν χρόνων τοῦ Λουκιλίου καὶ Ἀριστοφάνους, καὶ τὴν τοῦ βίου καὶ τῆς κοινωνίας τῶν Ἀθηναίων καὶ Ῥωμαίων. Ἐν τοῖς λοιποῖς νομίζομεν ὅτι ὑπάρχει πολλὴ ὁμοιότης.

Ὁ Ἀριστοφάνης διακωμῶδει τὰς ὑπερβολὰς καὶ ἐλλείψεις τῶν πολιτικῶν καὶ στρατηγικῶν ἀνδρῶν τῶν Ἀθηναίων, οὐδενὸς τούτων φειδόμενος (κυρίως ἐν Ἰππεῦσι καὶ Ἀχαρνέυσιν)· ὑποβάλλει εἰς ἔλεγχον τὰς ἐν τῇ ποιήσει παρεκτροπὰς τῶν συγχρόνων ἐν τε τῇ γλώσσῃ, τοῖς μέτροις, τῇ οἰκονομίᾳ τῶν δραμάτων, τῇ διαγραφῇ τῶν χαρακτήρων τῶν ἐν αὐτοῖς προσώπων καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς (ἐν Βατράχοις, Ἀχαρνέυσι καὶ Θεσμοφοριαζούσαις)· σατυρίζει τὰς τῶν φιλοσόφων ἀγυρτείας καὶ ἀπάτας (ἐν Νεφέλαις)· διακωμῶδει τὰς ἐν τῇ θρησκείᾳ ἀπάτας τῶν ἱερέων καὶ μάντεων καὶ τὴν δεισιδαιμονίαν τοῦ κοινοῦ ὄχλου (ἐν Πλούτῳ καὶ Θεσμοφοριαζούσαις), τὰς παρεκτροπὰς καὶ ἠθικὰς ἐλλείψεις ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν ἐν τῷ ἰδιωτικῷ καὶ οἰκιακῷ βίῳ (ἐν Λυσιςράτῃ, Θεσμοφοριαζούσαις), τὴν μωρὰν σπατάλην τοῦ πλοῦτου καὶ τὴν ἐκ τοῦ γένους ἀλαζονείαν, καὶ τὸν διὰ στρεψοδικιῶν σφετερισμὸν τῆς ἀλλοτρίας περιουσίας (ἐν Νεφέλαις), τὴν πρὸς τὴν ἀργίαν καὶ τὰς δίκας ῥοπὴν τοῦ Ἀθηναϊκοῦ δήμου, ὅσας, ὅπως εἰσπράττη χρήματα, ἠνάγκαζε τοὺς λεγομένους συμμάχους τοῦ νὰ ἔρχωνται εἰς Ἀθήνας ἵνα δικάζωνται ὑπ' αὐτοῦ (ἐν Σφηξί), τὰς ἀφρόνους ἐπιχειρήσεις ἐκστρατειῶν καὶ ἄλλα μωρὰ πολιτικὰ σχέδια τῶν δημαγωγῶν, ἀφ' ὧν ἡ πόλις πλεῖστα δεινὰ ἔπασχεν (ἐν Ὀρνισί καὶ ἀλλαχῶ), τὴν μανίαν τῶν Ἀθηναίων καὶ λοιπῶν Ἑλλήνων ἐν τῇ παρατάσει τοῦ πλεῖστα δεινὰ αὐτοῖς παρέχοντος Πελοποννησια-

κοῦ παλέμου (ἐν Εἰρήνῃ καὶ Ἀχαρνεῦσι κ. ἀ.) καὶ ἄλλα τοιαῦτα.

Τοιαῦται ἐν γένει εἰσὶν αἱ ὑποθέσεις τῶν τοῦ Ἀριστοφάνους σωζομένων κωμωδιῶν. Ὁμοίως περίπου φύσεως ἀνευρίσκομεν καὶ τὰς ἐν τοῖς σωζομένοις τοῦ Λουκιλίου ἀποσπάσμασι κατὰ τὴν συλλογὴν καὶ ἐκδοσὶν αὐτῶν ὑπὸ Γερλαχίου καὶ τὴν τοῦ Λουκיאνοῦ Μυλλέρου.

Ἐν τῷ α' τῶν τριάκοντα βιβλίων, ἀ συνεπλήρουν αἱ σάτυραι τοῦ Λουκιλίου, εἰσάγονται οἱ θεοὶ βουλευόμενοι περὶ τῶν ἀνθρωπίνων ἐν γένει¹⁾ καὶ ἰδίως περὶ τῆς Ῥώμης, ἃν ἦναι ἀξία τῆς προστασίας των²⁾, ἐν ἧ ὑπερεπλεόνασεν ἡ τρυφή καὶ πολυτέλεια, καὶ φιλαργυρία καὶ ἡ ἠθικὴ ἐν γένει διαφθορά, συντελεσάσης εἰς τοῦτο οὐκ ὀλίγον καὶ τῆς ῥητορικῆς καὶ φιλοσοφίας καὶ διαλεκτικῆς, διότι οἱ νέοι σχολάζοντες περὶ τὰς τοιαύτας θεωρίας ἀποτρέπονται ἀπὸ τὰ τῶν πατέρων ἔργα³⁾, καὶ οὕτως ἐθίζουσιν ἑαυτοὺς εἰς τὴν ἀργίαν καὶ εἰς τὰς συμφυεῖς ταύτη κακίας. Ἐντεῦθεν ἐλάμβανε πιθανῶς ἀφορμὴν ὁ Λ. νὰ ἐκφρασθῆ κατὰ τῶν ἐν Ῥώμῃ Στωϊκῶν καὶ ἔτι πικρότερον κατὰ τῶν Ἐπικουρείων διὰ τὰ ὀλέθρια τούτων διδάγματα περὶ θεῶν καὶ μελλούσης ζωῆς, καὶ διὰ τὴν πρὸς τὰς ἡδονὰς καὶ τὴν ῥαστώνην ῥοπὴν αὐτῶν, ὧν ἕνεκα καὶ ἡ Σύγκλητος οὐχὶ ἄπαξ, ἀλλὰ πολλάκις ἀπεφάσισε νὰ ἐκβληθῶσιν οἱ φιλόσοφοι οὗτοι τῆς Ῥώμης, πρῶτον οἱ Ἐπικούρειοι⁴⁾, εἶτα δὲ καὶ πάντες οἱ Ἕλληνας φιλόσοφοι καὶ ῥήτορες⁵⁾.

(1) Ἀπόσ. 6. Consilium summis hominum de rebus habebant περὶ Serv. εἰς Virg. Aen. 10, 104.

(2) Ἀπ. 13. Quo populum atque urbem pacto servare potissit amplius Romanam.

Ἀπ. 14. Serpere uti γάγγραινα malum atque herpestica posset.

(3) Ὡς Κάτων ὁ πρεσβύτερος ἔλεγε κατὰ Πλούταρχον (ἐν τῷ βίῳ τούτου 22), συμβουλεύων τὴν Σύγκλητον ν' ἀποπέμψῃ τῆς Ῥώμης ὅ,τι τάχιστα τοὺς τρεῖς φιλοσόφους Ἕλληνας, τοὺς ἐλθόντας πρέσβεις ἐξ Ἀθηνῶν ὑπὲρ τοῦ Ὄρωποῦ, Καρνεάδην, Διογένη καὶ Κριτόλαον.

(4) Κατ' Ἀθήναιον ἐν 12, 547 καὶ Αἰλ. π. ἰς. 9, 12.

(5) Sveton. περὶ ῥητόρων ἐν ἀρχῇ καὶ Gellius N. A. 15, 11, ἔνθα καὶ τὰ περὶ τούτου ψηφίσματα τῆς Συγκλήτου. Βλ. πλείω ἐν τῷ περὶ

Ἐν τῷ αὐτῷ τῶν θεῶν συμβουλίῳ ἀπεφασίσθη ἴσως κατὰ Γερλάχιον ἀντὶ τῶν τοσούτων ἐν Ῥώμῃ κακιῶν νὰ δοθῶσιν εἰς ἐξιλασμόν τῶν θεῶν παρὰ τοῦ δήμου ὁ Π. Κορνήλιος Λέντλος Λοῦπος, ὁ Λ. Παπίριος Κάρβων, καὶ ὁ Κ. Ὀστίλιος Τούβουλος, ὧν γίνεται μνεία ἐν τοῖς ἀποσπάσμασι τοῦ βιβλίου τούτου καὶ ἀλλαχοῦ, καὶ ὧν ἡ πολιτεία καὶ ὁ βίος παρεῖχον τῷ ποιητῇ ἀφορμὰς πολλὰς ἐπικρίσεως· διότι τούτων ὁ μὲν Λέντλος ὑπατεύσας τῷ 157 κατεδικάσθη ἐπὶ καταχρῆσει χρημάτων¹⁾, τοῦ δὲ Τουβούλου ἐδυσφημεῖτο ἡ στρατηγία (praetura) ἐπὶ δωροδοκία, καὶ ἄλλως ὁ βίος αὐτοῦ ἦτο ῥυπαρὸς, ὥστε ὁ Κικέρων²⁾ καλεῖ αὐτὸν μισητότατον πᾶσιν· ὁ δὲ Κάρβων, ὡς ἀναμιχθεὶς εἰς τὰ τῆς πολιτείας ὑπὲρ τῶν Γράκχων, ἦτο οὐχὶ ἀρεστὸς τοῖς φίλοις τοῦ ἀρχαίου πολιτεύματος τῆς Ῥώμης καὶ τῷ Λουκιλίῳ αὐτῷ. Καὶ οἱ τρεῖς λοιπὸν οὗτοι ἄνδρες ἦσαν μισητοὶ διὰ τὴν ἐπιπορκίαν καὶ ἀσέβειαν καὶ ἄκραν ἰδιοτέλειαν³⁾.

Ἐν τῷ β' καὶ δ' καὶ ε' βιβλίῳ, φαίνεται ὅτι ἐσατύριζεν ὁ Λουκίλιος τὴν πολυτέλειαν, τὴν τρυφήν καὶ τὴν ἄφρονα χρῆσιν τοῦ πλούτου ἐν τοῖς προσώποις τοῦ ἀσώτου Νομεντανοῦ καὶ ἄλλων ὁμοίων τούτῳ ἀνδρῶν, ὧν τὰ ὀνόματα διὰ τὴν κακίαν ταύτην κατεστάθησαν μόνιμα ἐν τῇ Ῥωμαϊκῇ σατύρᾳ⁴⁾. Ἐτι δὲ γίνεται λόγος καὶ περὶ τῆς ἀντιθέτου τῶν κακιῶν τούτων, τῆς ἀπληστίας καὶ φιλαργυρίας, ἣν καὶ ὁ Ὀράτιος ὑπόθεσιν ἔχει ἐν τῇ α' σατύρᾳ τοῦ α' βιβλίου. Πηγὴ δὲ τῶν κακιῶν τούτων λέγεται ἡ Ἀσία, ὅθεν εἰσῆγαγεν αὐτὰς ὁ Ῥωμαϊκὸς στρατὸς καὶ ἰδίᾳ ὁ στρατηγὸς Κ. Μάλλιος Βούλων⁵⁾.

τῆς ἀρχῆθεν κοινωνίας τῶν Ἑλλήνων πρὸς τοὺς Ἰταλοὺς καὶ Ῥωμαίους πονήματί μου ἀπὸ σελ. 67 κ. ἐ.

(1) Κατὰ Val. Max. 6, 9, 10.

(2) De fin. 2, 16, 54. 4, 28, 77.

(3) Gerlach. σ. 48—50.

(4) Βλ. ἀποσπ. Β, 4 καὶ 5 καὶ σημ. Müller ἐν σελ. 296 περὶ τῶν ὀνομάτων τούτων. περὶ καὶ ἐρμητικῆς Ὀρατ. ἐν σατ. 1. 1, 101.

(5) Liv. 39, 6 καὶ Plin. II. N. 34, 8. Triclinia aetata abacosque et monopodia Cn. Manlium Asia devicta primum invexisse tri-

Ἐν τοῖς ἀποσπάσμασι τοῦ γ' βιβλίου γίνεται λόγος περὶ τῆς τοῦ ποιητοῦ ὁδοιπορίας ἀπὸ Ῥώμης εἰς Καπύην καὶ τὸν σικελικὸν πορθμὸν, περὶ τῆς φύσεως τῶν χωρῶν δι' ὧν διέρχεται ὁ ποιητής, καὶ περὶ ἄλλων τοιούτων. Κατὰ μίμησιν τοῦ Λουκιλίου περιγράφει καὶ ὁ Ὀράτιος ὁμοίαν ὁδοιπορίαν ἑαυτοῦ τε καὶ τοῦ Μαικίνα ἀπὸ Ῥώμης μέχρι Βρεντεσίου ἐν τῇ ε' σατύρᾳ τοῦ α' βιβλίου. Ἐν τῷ ζ' βιβλίῳ σατυρίζει τὴν φαυλότητα νέων εὐγενῶν, οἵτινες ἀδεία τῆς εὐγενείας τῶν κυλίωνται εἰς τὸν βόρβορον τῶν ἡδονῶν καὶ τῆς ἀκολασίας, ἐν ᾧ ἀποστρέφονται τὰς πρὸς τοὺς δημοτικούς ἐπιγαμίας καὶ τὴν πρὸς αὐτοὺς ἐν γένει κοινωνίαν, ὡς καὶ ὁ Μάριος παρὰ Σαλουστίῳ¹⁾ περὶ αὐτῶν λέγει.

Ἐν τῷ ζ' ἐπραγματεύετο περὶ τῶν παρεκτροπῶν τοῦ γαμικοῦ βίου καὶ τοῦ τῶν ἐραστῶν· ἔτι δὲ καὶ περὶ Κρονίων, Διονυσίων καὶ Μητρώων, ἐν οἷς ἡ ἀκολασία ἀχαλίνωτος ἐφέρετο²⁾.

Ἐν τῷ η' ἀντιπαραβάλλεται ὁ σῶφρων βίος τῶν ἐγγάμων πρὸς τὸν τῶν ἀγάμων, ὑποκειμένων εἰς πλείστους κινδύνους ἐκ τῆς ἐν τῷ βίῳ ἀκολασίας· ὁ θέμα πραγματεύεται καὶ ὁ Ὀράτιος ἐν τῇ β' τοῦ α' βιβλίου σατύρᾳ καὶ ἀλλαχοῦ, διότι ἐπ' αὐτοῦ τὸ κακὸν τοῦτο ὑπερεπλέονασε, ζώντων τῶν πλείστων ἐν ἀγαμίᾳ.

Ἐν τῷ θ' γίνεται λόγος περὶ ὀρθογραφίας καὶ γραμμάτων, ἐνθα ἐπεκρίνοντο ἴσως καὶ οἱ ἐν τούτοις νεωτερισμοὶ τοῦ Ἐννίου καὶ Ἀττίου, ὧν ὁ μὲν εἰσῆγαγε τὰ διπλᾶ σύμφωνα, ὁ δὲ τὰ διπλᾶ φωνήεντα ἀντὶ τῶν μακρῶν.

Ἐν δὲ τῷ ι' ἐγένετο λόγος κατὰ τὸν σχολιαστὴν τοῦ Ὀρατίου Πορφυρίωνα ἐν σατ. 10 τοῦ α' βιβλίου καὶ περὶ τῆς στιχουργίας τοῦ Ἐννίου καὶ Ἀττίου. Κατὰ δὲ τὸν τοῦ Περσίου σχολιαστὴν ἐν τῇ βιογραφίᾳ τούτου ἐξέθετεν ἐν τῷ αὐτῷ βιβλίῳ ὁ Λουκίλιος τὸν ἴδιον βίον, ἀπολογούμενος ἴσως κατὰ τῶν κατηγορῶν αὐτοῦ· ὡς τε τὸ τοῦ Ὀρατίου³⁾, ὅτι ὁ τοῦ Λουκιλίου βίος πρόκειται σαφῆς ὡς

umpro suo quem duxit a. u. 567. Aug. C. D. 3, 24. καὶ πλείω παρὰ Gerlach σ. 51 καὶ ὅσα κατωτέρω ἐν τῇ διατριβῇ ταύτῃ λέγομεν.

(1) Ἐν Jugurt. 85.

(2) Βλ. ὅσα κατωτέρω περὶ τῶν ἐν ταῖς τοιαύταις ἐορταῖς παρεκτροπῶν λέγομεν.

(3) Ἐν σατ. 2, 1, 30.

ἐν εἰκόνι, εἶναι ἀληθές. Ὡσαύτως καὶ ὁ Ὀράτιος ἀπολογεῖται πρὸς τοὺς κατηγοροὺς του ἐν τῇ δ' καὶ ι' σατύρᾳ τοῦ α' βιβλίου καὶ ἀλλαχοῦ, φέρων καὶ αὐτὸς πολλὰ τοῦ βίου του.

Τὸ ια' βιβλίον ὑπόθεσιν ἔχει τὸν ἐν Νουμαντία πόλεμον τῶν Ῥωμαίων, καὶ τὰς ἐν αὐτῷ πράξεις τοῦ Σκιπίωνος, ὃν ἐπαινεῖ διὰ τὴν ὑπ' αὐτοῦ εἰσαχθεῖσαν ἐν τῷ στρατῷ πειθαρχίαν, μέμφεται δὲ ἐν αὐτῷ τὴν τῶν εὐγενῶν νέων ἐν τῷ στρατῷ ἀκολασίαν καὶ ἄλλας παρεκτροπὰς, ἀντιθέτων αὐτὰς πρὸς τὰς τῶν πραγόνων ἀρετάς.

Ἐν τῷ ιβ' γίνεται λόγος περὶ θεάτρου, ἐνθα πιθανῶς κατέκρινε τὴν δουλικὴν μίμησιν τῶν Ἑλλήνων δραματικῶν, τὰς ἀτελείας τοῦ Ῥωμαϊκοῦ θεάτρου καὶ τὴν ἄφρονα σπατάλην τοῦ πλούτου ἐν αὐτῷ, καθ' ἃ κατωτέρω περὶ τούτου λέγομεν.

Ἐν τῷ ιγ' ἐπραγματεύετο περὶ τῆς ἐν τοῖς δεῖπνοις τρυφῆς καὶ πολυτελείας.

Ἐν τῷ ιδ' ἐπαινεῖται ὁ ἀπράγμων ἰδιωτικὸς βίος ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν τῶν σπουδαρχικῶν κατακρίνεται ἡ τούτων σπατάλη καὶ ἐπαινεῖται ἡ ἀφέλεια καὶ ὀλιγάρκεια τοῦ ἐν ἀγροῖς βίου, ὁ θέμα συνήθως ἀπαντᾶται ἐν τῇ Ῥωμαϊκῇ ποιήσει καὶ μάλιστα τῇ ἐλεγειακῇ, τῇ τοῦ Προπερτίου, Τιβούλλου, Κατούλλου καὶ ἄλλων.

Ἐν τῷ ιε' ὡς καὶ ἐν τῷ κ' χλευάζονται αἱ τοῦ ὄχλου δεισιδαιμονίαι περὶ Λαμιῶν καὶ ἄλλων τοιούτων φανταστῶν ὄντων, ὡς καὶ παρ' Ἀριστοφάνει ἐν Ἴππ. 690, Σφηξί 1030. 1170.

Ἐν τῷ ις' χλευάζονται οἱ ποιηταί, οἱ ἀποδίδοντες ἀρετάς καὶ ἐπαινοῦντες τὴν Λήδαν, Ἀλκμήνην καὶ τὰς τοιαύτας. Γίνεται ἔτι λόγος καὶ περὶ παιδεραστίας.

Ἐν τῷ ιη' σατυρίζει τοὺς φιλαργύρους καὶ μωροὺς, ὡς καὶ ὁ Ὀράτιος ἐν τῇ α' τοῦ α' βιβλ. σατύρᾳ.

Ἐν τῷ κζ' ὑπερασπίζεται ὁ Λ. τὰς σπουδὰς, τὰ ἥθη, τὸν βίον αὐτοῦ πάντα κατὰ τοῦ φθόνου καὶ τῶν προσβολῶν τῶν ἐχθρῶν του, ὡς καὶ ὁ Ὀράτιος ποιεῖ ἐν τῇ δ' τοῦ α' καὶ τῇ α' σατύρᾳ τοῦ β' βιβλίου καὶ ἀλλαχοῦ. Ὁμολογεῖ παρρησίᾳ ὅτι ἡ ποίησις αὕτη, σατυρίζουσα πολλοὺς ἀξίους σατυρισμοῦ, ποιεῖ τούτο οὐχὶ ἐκ μίσους ἢ προσωπικῆς ἐχθρας, ἢ ἐξ ἀλαζονείας τοῦ ποιητοῦ,

ἀλλ' ὅπως πολεμήσῃ τὴν κακίαν, καὶ ἀναστείλῃ τὴν πρόδοον αὐτῆς. Τοῦτο δὲ ἄλλως δὲν κατορθοῦται, λέγει, εἰμὴ διὰ τῆς φανεράς στηλιτεύσεως πάντων τῶν φαύλων ἀνδρῶν.

Τὸ λ' βιβλίον ἀναγράφει τὰς ἐνοχλήσεις καὶ πικρίας τῶν ἀνδρῶν ἕνεκα τῶν ἰδίων γυναικῶν, ὧν χάριν ἐπιλανθάνονται οὗτοι τῆς ἰδίας ἐλευθερίας, καὶ εἰς κίνδυνον τὴν ζωὴν καὶ τιμὴν των ἐκθέτουσιν, ὅπως ποιοῦσιν τὰ χρησιμεύοντα πρὸς τὴν τρυφήν καὶ πολυτέλειαν τῶν γυναικῶν των μέσα· ἔτι δὲ τοὺς δόλους καὶ τὰς ἀπάτας, ἃς αὐταὶ μεταχειρίζονται κατὰ τῶν ἰδίων ἀνδρῶν καὶ τὰς ἔριδας καὶ διενέξεις, ἃς προκαλεῖ ἐκάστοτε ὁ μετ' αὐτῶν βίος.

Πλὴν τούτων φαίνεται ὅτι ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ ὑπερασπίζε-
ται ἑαυτὸν καὶ πάλιν ὁ Λουκίλιος κατὰ τῶν ἀντιπάλων καὶ ἐχθρῶν καὶ ἀντιζήλων αὐτοῦ, ἐπαναλαμβάνει καὶ ὅσα ἐν ἄλλοις εἶπε περὶ τῆς ἰδίας ποιήσεως, ὅτι αὐτὴ εἰς ἄλλους μὲν ἀρέσκει, εἰς ἄλλους δ' οὐχί, μάλιστα δὲ εἰς τοὺς ὑπ' αὐτῆς προσβληθέντας φαύλους. Ὁμοίᾳ λέγει κατὰ τῶν ἀντιζήλων του καὶ ὁ Ὁράτιος ἐν τῇ δ' τοῦ α' βιβλίου σατύρᾳ καὶ ἀλλαχοῦ.

Τοιαῦτα ἐν γένει καὶ ἄλλα πολλὰ τούτοις ὅμοια ἀνευρίσκει ὁ ἀναγνώστης ἐν τοῖς σωζομένοις ἀποσπάσμασι τῶν σατυρῶν τοῦ Λουκιλίου, ἃ νομίζομεν ὅτι εἰσὶν ἱκανὰ νὰ δείξωσι τὴν φύσιν τῆς ποιήσεως ταύτης καὶ τὴν ἀρετὴν, ἣν ἀνεγνώριζον οὐ μόνον οἱ σύγχρονοι καὶ φίλοι τοῦ ποιητοῦ τούτου, ἀλλὰ καὶ οἱ μετ' αὐτὸν Κικέρων καὶ Ὁράτιος καὶ Κοϊντιλιανὸς καὶ ἄλλοι πολλοὶ, ὧν τὰς ὑπὲρ τοῦ Λουκιλίου εὐμενεῖς μαρτυρίας πάσας συνήγαγεν ὁ Γερλάχιος ἀπὸ σελ. 106—124 καὶ ὁ Λ. Μύλλερὸς ἀπὸ σελ. 170—189.

5) Αἷτια τῆς ὁμοιότητος τῶν ὑποθέσεων τοῦ Ἀριστοφάνους καὶ Λουκιλίου.

Ἐκ τῆς συνόψεως ταύτης τῶν ὑποθέσεων τῶν κωμωδιῶν τοῦ Ἀριστοφάνους καὶ τῶν σατυρῶν τοῦ Λουκιλίου γίνεται φανερά, νομίζομεν, ἡ συγγένεια τούτων. Αὕτη δὲ αἰτίαν ἔχει τὴν ὁμοιότητα τῆς πολιτικῆς καὶ κοινωνικῆς καταστάσεως τῶν Ἀθηναίων

καὶ τῆς Ῥώμης, ἐκείνης μὲν κατὰ τὸν ε', ταύτης δὲ τὸν β' π. Χ. αἰῶνα, ἐπὶ τῆς ζωῆς δηλονότι τῶν δύο τούτων μεγάλων ποιητῶν.

Α') Πολιτικὴ καὶ κοινωνικὴ κατάστασις τῶν Ἀθηναίων ἐπὶ Ἀριστοφάνους.

Ὁ Ἀριστοφάνης καὶ οἱ λοιποὶ τῆς ἀρχαίας κωμωδίας ποιηταὶ ἔζων ἐν χρόνοις ἄκρας ἐλευθερίας, ἐν χρόνοις σφοδροῦ πολιτικοῦ ἀνταγωνισμοῦ, οἷος ὁ τῆς ἀριστοκρατίας καὶ δημοκρατίας, ἀρξάμενος εὐθὺς μετὰ τὰ Μηδικὰ, ἐνταθεῖς δὲ ἐπὶ Κίμωνος καὶ Περικλέους καὶ μάλιστα ἐν καιρῷ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, ὅτε ἔτι μᾶλλον ἐπετάθη οὗτος ἐν Ἀθήναις. Ἐν τούτοις τοῖς χρόνοις κατέστη ἡ πόλις αὕτη κέντρον παντὸς νεωτερισμοῦ, ἐν ἣ ἅπαν τὸ ἐξέχον ἐν τῇ πολιτείᾳ, τῇ φιλοσοφίᾳ, τῇ ποιήσει, τῇ τέχνῃ καὶ ἐν παντὶ ἄλλῳ καὶ ἐξετιμᾶτο δεόντως, καὶ τὸν φθόνον τῶν ἀντιζήλων διήγειρε σφοδρὸν· καὶ ἐν ἣ ἅσα πολιτικὴ καὶ δικαστικὴ πράξις ἕνεκα τοῦ ἐπικρατοῦντος δημοκρατικοῦ πολιτεύματος, ὡς καὶ πάντες οἱ πολιτικοὶ ἄνδρες ὑπέκειντο οὐ μόνον εἰς τὴν κρίσιν τοῦ κοινοῦ, ἀλλ' ἦσαν ἐκτεθειμένοι καὶ εἰς τὰς προσβολὰς καὶ ὕβρεις καὶ τὰ σκώμματα αὐτοῦ τε καὶ τῶν κωμικῶν.

Ἡ νῦν κωμωδία ἐπεῖχε τόπον τῆς τῶν ἡμετέρων χρόνων δημοσιογραφίας καὶ μάλιστα τῆς τῶν ἀντιπολιτευομένων. Ὅπως, αὕτη εἶναι ἄμεσος συνέπεια τοῦ δημοκρατικοῦ ἢ συνταγματικοῦ πολιτεύματος, οὕτω καὶ ἡ τότε κωμωδία εἶναι ἀκόλουθος τῆς ἄκρας ἐλευθερίας. Ὁ δῆμος συνεχώρει τὸ κωμωδεῖν, ἵνα περιστείλῃ τοὺς ἰσχυροὺς καὶ ὑποβάλλῃ εἰς βάσανον τὰς τούτων πράξεις καὶ μάλιστα τῶν πολιτευομένων, εὖ εἰδὼς ὅτι τοῦτο συγχωρῶν ἐξασφαλίζει τὴν πολιτικὴν ἐλευθερίαν του, ὡς ὁ Ξενοφῶν¹⁾ λέγει. Τοσοῦτον δὲ ἀναγκαῖον τὸ κωμωδεῖν ἐν τῇ τότε δημοκρατικῇ πολιτείᾳ τῶν Ἀθηναίων ἦτο, ὥστε, ὅτε τῷ 440 ἀπηγορεύθη διὰ νόμου τὸ ὀνομαστὶ κωμωδεῖν, ὡς ὁ σχολιαστὴς τοῦ Ἀριστοφάνους²⁾ λέγει, εὐθὺς μετὰ δύο ἔτη κατηργήθη ὁ νόμος οὗτος

(1) Ἐν τῇ πολιτ. τῶν Ἀθηναίων 2, 18.

(2) Ἀρχαί. 671.

πάλιν, μὴ ἀνεχομένου τοῦ δήμου τῶν Ἀθηναίων τοιαύτην περιστολήν¹⁾.

Ἐν τοῖς χρόνοις τούτοις λοιπὸν πάντων τῶν διαχειριζομένων τὰ τῆς πολιτείας αἱ πράξεις ὑπέκειντο εἰς τὸν ἔλεγχον παντὸς πολίτου. Ὁ κοινωνικὸς ὡσαύτως βίος καὶ αὐτὸς ὁ οἰκιακὸς ὑπεβάλλοντο εἰς ἔλεγχον οὐ μόνον καθ' ὅσον ἤρχοντο εἰς κοινωνίαν πρὸς τὸν πολιτικόν, ἀλλὰ καὶ ὅτε παρῆχον ἰδιότροπὸν τι ἐξερχόμενον τοῦ συνήθους, καὶ διὰ τοῦτο διήγειρε τὴν κοινὴν περιέργειαν ἢ καὶ τὰ ἦθη προσέβαλλεν. Ἐντεῦθεν καὶ ἰδιῶται πάσης τάξεως²⁾, οἵτινες παρέχουσι τι τοιοῦτότροπον, γίνονται ὑποκείμενον τῆς κωμωδίας ταύτης, ὅπως καὶ οἱ τῆς πολιτείας ἄρχοντες, καὶ αὐτὸς ὁ δῆμος οὐχ ἦττον³⁾.

Ὡσαύτως καὶ ποιηταὶ καὶ φιλόσοφοι καὶ ἄλλοι παντὸς εἴδους γνωστοὶ ἐπὶ ἔργῳ ἢ ἰδιώματι ἢ πράξει, ἀναφορὰν εἰς τὰ τῆς πολιτείας καὶ τὴν κοινωνίαν ἐχούση, καὶ αὐτὴ ἢ θρησκεία ἢ μᾶλλον ἢ τοῦ λαοῦ δεισιδαιμονία, καὶ παντὸς εἴδους τοιαῦται προλήψεις, ἦσαν ἀντικείμενα τῆς χλεύης καὶ εἰρωνείας τῶν κωμικῶν. Οἱ τότε Ἀθηναῖοι, ὅπως ἠνεύχοντο νὰ διακωμωδῆται ἡ πολιτεία καὶ ὁ βίος αὐτῶν, ἐξ ἴσου ἠνεύχοντο νὰ ἀκούωσιν ἐξελεγχόμενας τὰς ἐν τῇ ποιήσει καὶ τῇ φιλοσοφίᾳ καὶ τῇ μουσικῇ ὑπερβολὰς καὶ ὑπερ-

(1) Βλ. Bergk com. att. reliq. σελ. 142 καὶ Grote ἑλλην. ἱς. 4. 462 τῆς γερμαν. μεταφράσεως.

(2) Ξεν. πολ. Ἀθην. 1, 18. «Κωμωδεῖν δ' αὖ καὶ κακῶς λέγειν τὸν μὲν δῆμον οὐκ ἔωσιν, ἵνα μὴ αὐτοὶ ἀκούωσι κακῶς· ἰδίᾳ δὲ κελεύουσιν εἴ τις τινα βούλεται, εὖ εἰδότες, ὅτι οὐχὶ τοῦ δήμου ἐστίν, οὐδὲ τοῦ πλήθους ὁ κωμωδούμενος ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, ἀλλ' ἢ πλούσιος ἢ γενναῖος, ἢ δυνάμενος. Ὀλίγοι δὲ τινες τῶν πενήτων καὶ τῶν δημοτικῶν κωμωδοῦνται, καὶ οὐδ' οὗτοι, ἐὰν μὴ διὰ πολυπραγμοσύνην, καὶ διὰ τὸ ζητεῖν πλεόν τι ἔχειν τοῦ δήμου. Ὡστε οὐδὲ τούτους τοιοῦτους ἄχθονται κωμωδομένους.

(3) Ἀρισ. ἐν Ἰππ. 40.

Νῶν γὰρ ἔστι δεσπότης

ἄγροικος ὀργῆν, κυαμοτρῶξ, ἀκρόχολος,

Δῆμος πυκνίτης, δύσκολον γερόντιον,

ὑπόκωφον.

καὶ ἄλλα πολλὰ τοιαῦτα ἔχει περὶ τοῦ δήμου ὁ Ἀριστοφάνης ἀλλαγῶν.

βάσεις, αἱ ἐγίνοντο ἐπὶ βλάβῃ τῆς τέχνης ἢ καὶ τῆς κοινωνίας· καὶ διαστέλλων πάντοτε τὸ ἀληθές τοῦ πλαστοῦ, τὸ σπουδαῖον τοῦ γελοίου, οὐδόλως ἐταράσσετο, βλέπων ὅτι ὁ Ἀριστοφάνης εἰσάγει τὸν Διόνυσον, τὸν Ἡρακλέα καὶ ἄλλους θεοὺς καὶ ἥρωας σατυριζομένους ἐπὶ τῆς σκηνῆς δι' ἀποδιδόμενας αὐτοῖς ἐλλείψεις καὶ ἰδιότητας. Ὁ αὐτὸς ὅμως Ἀθηναῖος ἐξανίσταται ἀπηνῆς κατὰ Ἀλκιβιάδου καὶ τῶν ὁμοίων τούτου, ἀποπειραθέντων νὰ χλευάσωσι καὶ μιμητικῶς νὰ διασύρωσι τὰ τῆς θρησκείας. Διαστέλλων λοιπὸν τὴν παιδίαν ἀπὸ τῆς χλεύης, συγχωρεῖ τῷ κωμικῷ ποιητῇ νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὰ τῆς πολιτείας, εἰς τὴν ἐκκλησίαν, εἰς τὸν δῆμον καὶ τὸ βουλευτήριον, εἰς τὴν ἀγορὰν, τὰ γυμνάσια καὶ τὰς παλαίστρας, εἰς τὰς σχολὰς καὶ τὰ σπουδαστήρια, εἰς τὸ θέατρον καὶ εἰς τὸν ναὸν αὐτὸν, καὶ ἐξ αὐτῶν πάντων νὰ λάβῃ ἣν θέλει ὕλην, καὶ δι' αὐτῆς νὰ ποιήσῃ δράμα ἀντάξιον τοῦ θεοῦ, εἰς ὃν εἶναι καθιερωμένον τὸ θέατρον πρὸς διδασκαλίαν καὶ τέρψιν τοῦ ἐν αὐτῷ συνερχομένου λαοῦ, καὶ ἐν ᾧ καὶ αὐτὸς ὁ Διόνυσος διακωμωδούμενος συντέρπεται καὶ συμπαίζει μετὰ τοῦ λατρεύοντος αὐτὸν λαοῦ, διότι καὶ αὐτὸς ἀρέσκεται εἰς τὰ σκώμματα καὶ τὸν γέλωτα, ἃ ἦσαν μέρος τῆς ἐορτῆς αὐτοῦ¹⁾.

Παρῆχον μὲν οἱ τότε χρόνοι τοῖς κωμικοῖς πᾶσαν ἐλευθερίαν, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ ἡ πολιτεία καὶ ἡ κοινωνία καὶ πᾶς ὁ τότε βίος τῶν Ἀθηναίων παρῆχον πλείστας ἀφορμὰς καὶ ὕλην κωμωδίας. Ὁ πολιτικὸς βίος τῶν Ἀθηναίων ἔνεκα τῶν ἐπὶ τὸ δημοτικώτερον γενομένων ὑπὸ τοῦ Περικλέους νεωτερισμῶν, καὶ μάλιστα ἔνεκα τῆς ὑπερισχύσεως τῶν δημαγωγῶν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ μεγάλου ἐκείνου ἀνδρὸς ὑπέστη οὐ μικρὰς ἐπὶ τὸ χεῖρον

(1) Βλ. Grote 4. 564. Λουκιαν. ἐν ἀλιεῖ 25. «Φύσει τοιοῦτος εἶναι ὁ πολὺς λεῶς, χαίρουσι τοῖς ἀποσκώπτουσι καὶ λοιδορουμένοις, καὶ μάλιστα ὅταν τὰ σεμνότατα εἶναι δοκοῦντα διασύρηται· ὡσπερ ἀμέλει καὶ πάλαι· ἔχαιρον Ἀριστοφάνει, καὶ Εὐπόλιδι Σωκράτην τουτονὶ ἐπὶ χλευασίᾳ παράγουσιν ἐπὶ τὴν σκηνὴν, καὶ κωμωδοῦσιν ἄλλοκότους τινας περὶ αὐτοῦ κωμωδίας. Καί τοι ἐκεῖνοι μὲν καθ' ἑνὸς ἀνδρὸς ἐτόλμων τὰ τοιαῦτα, καὶ ἐν Διονυσίοις ἐφειμένον αὐτὸ δρᾶν· καὶ τὸ σκῶμμα μέρος τι ἐδόκει τῆς ἐορτῆς, καὶ ὁ θεὸς ἴσως χαίρει, φιλόγελως τις ὄν». »

μεταβολὰς καὶ πλείστας παρεκτροπὰς τῶν πολιτικῶν ἀνδρῶν καθεκστὴν ἔφερον εἰς φῶς. Τὸ πρὸς τοὺς θεοὺς ἀκλόνητον πρότερον σέβας καὶ ἡ ἄκρα εἰς αὐτοὺς πεποιθήσις τοῦ λαοῦ ἐκλονίσθη νῦν ἐντεῦθεν μὲν ἐκ τῶν θεωριῶν τῶν φιλοσοφῶν, ὧν τινες εὕρισκον ἀντιφάσκοντα πρὸς τὴν θείαν φύσιν πολλὰ τῶν τοῖς θεοῖς ἀποδιδόμενων, ὡς ὁ Πλάτων ἐν τῷ β' τῆς πολιτείας του, ἐκεῖθεν δὲ ἔνεκα τῆς διανοητικῆς ἀναπτύξεως τοῦ λαοῦ, σκεπτομένου ἤδη καὶ αὐτοῦ περὶ τούτων καὶ μὴ εὕρισκοντος πολλὰ συμβιβαζόμενα πρὸς τὸν ὀρθὸν λόγον. Ἐπὶ τούτοις δὲ καὶ αἱ τῶν ἱερέων καὶ μάντεων καὶ δεισιδαιμόνων ἀνδρῶν ψευδολογίαι καὶ ἀπάται καὶ ἡ ἐπ' αὐτῶν στηριζομένη ἰδιοτέλεια συνετέλουν οὐκ ὀλίγον καὶ αὐταὶ εἰς ἐξασθένησιν τῆς τοῦ λαοῦ θρησκευτικῆς πεποιθήσεως. Τῆς ἐκ τούτων καὶ ἄλλων αἰτίων ἐξασθενήσεως τοῦ θρησκευτικοῦ αἰσθήματος παρὰ τοῖς Ἀθηναίοις δείγματα οὐκ ὀλίγα εὕρισκομεν παρ' Ἀριστοφάνει καὶ μάλιστα παρὰ τῷ νεωτερίζοντι Εὐριπίδῃ¹).

Πλείστον ὅμως ἐπέδρασεν εἰς τὴν ἐπὶ τὰ χεῖρω μεταβολὴν τῆς πολιτείας καὶ θρησκείας καὶ τῶν ἠθῶν τοῦ λαοῦ ὁ Πελοποννησιακὸς πόλεμος, οὗ τὰ ἀποτελέσματα, μάλιστα μετὰ τὸν ἐπισυμβάντα ἐν ἀρχῇ τούτου ὀλέθριον τοῖς Ἀθηναίοις λοιμὸν, σαφέστατα ἐξεικονίζει ὁ Θουκυδίδης (2, 51 κ. ἐ. 3, 81—5.), ὁ Ἀριστοφάνης ἀλλαχοῦ τε καὶ μάλιστα ἐν Νεφέλαις ἐν τῷ διαλόγῳ τοῦ δικαίου καὶ ἀδίκου λόγου, καὶ ὁ Πλάτων ἐν τῷ η' τῆς πολιτείας βιβλίῳ.

Β'.) Πολιτικὴ καὶ κοινωνικὴ κατάστασις τῆς Ῥώμης ἐπὶ Λουκιλίου.

Ἐν ὁμοίᾳ σχεδὸν πολιτικῇ καταστάσει καὶ ἔτι χεῖροني ἠθικῇ καὶ κοινωνικῇ εὕρισκετο καὶ ἡ Ῥώμη ἐν τοῖς χρόνοις τῆς ἐμφανίσεως τοῦ Λουκιλίου. Οἱ Ῥωμαῖοι ἀριστοκρατικοὶ, αὐστηροὶ καὶ σπουδαῖοι ἐν πᾶσιν ὄντες, φύσει τε καὶ ἔθει ἐμμένοντες ἐν τοῖς πατρώοις νομίμοις καὶ ἠθεσιν, οὔτε ἑαυτοῖς οὔτε ἄλλοις συνεχώ-

(1) Πλείστας μαρτυρίας εἰς ἀπόδειξιν τούτου βλέπε παρὰ Nuegelisbach ἐν τῇ μεθομηρικῇ θεολογίᾳ ἀπὸ σελ. 427—476.

ρουν τὰς ἐν τῇ πολιτείᾳ καὶ ἐν τῷ κοινωνικῷ βίῳ παρεκτροπὰς, ἐφ' ὅσον ἴσχυε τὸ ἀριστοκρατικὸν πολίτευμα ἐν Ῥώμῃ. Τούτου ἔνεκα οὐδὲ ἀνάγκη εἶχον ἄλλης ἐλευθερίας λόγου ἢ τῆς ἐν τῇ βουλῇ καὶ τῇ ἐκκλησίᾳ, ἐν ἧ' ἐβουλεύοντο περὶ τῶν κοινῶν, καὶ τῆς ἐν τοῖς δικαστηρίοις, ἔνθα περιεστέλλοντο αἱ ὑπὸ πολιτευομένων καὶ ἰδιωτῶν παρεκβάσεις τοῦ δικαίου. Πᾶν δ' ἄλλο εἶδος ἐλευθερίας λόγου ἦτο αὐτοῖς ἄγνωστον, ἴσως δὲ οὐδὲ ἀνεκτὸν¹), πολὺ δ' ἦττον ἢ τοῦ θεάτρου ἐλευθερία, διότι τοῦτο μέχρι τοῦ 240 π. Χ. ἦτο σχεδὸν ἄγνωστον ταῖς Ῥωμαίαις ἀπὸ τούτου τοῦ χρόνου ἐγνώσθη μὲν αὐτοῖς διὰ τῶν Ἑλλήνων, ἀλλ' αἰείποτε ἔμενε ξένον καὶ ἀντίθετον τῶν Ῥωμαϊκῶν ἠθῶν καὶ ἐθίμων. Τούτου δ' ἔνεκα ἦτο καὶ αἰείποτε εἰς ξένας χεῖρας καὶ ἐν ὀλίγῃ τιμῇ παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις.

Ὅτε ὅμως μετὰ τὴν ἦτταν πάντων τῶν ἐξωτερικῶν τῆς Ῥώμης ἐχθρῶν, τῶν Καρχηδονίων, Ἑλλήνων καὶ Μακεδόνων, περὶ τὰ μέσα τοῦ β' π. Χ. αἰῶνος, εἰσεκομίσθη καὶ ὁ τῶν ἠττηθέντων λαῶν πλοῦτος, μετὰ τούτου δὲ τρυφὴ καὶ πολυτέλεια καὶ πᾶν εἶδος ἠδυπαθείας, ὡς ἐφεξῆς ἀκριβέστερον θέλομεν εἰπεῖ, ἀπὸ τούτου τοῦ χρόνου ἤρξατο καὶ ὁ τῶν Ῥωμαίων βίος νὰ μεταβάλληται ἐπὶ τὸ ἀβρότερον καὶ πολυτελέστερον, καταδικαζομένης τῆς πρότερον λιτότητος καὶ ἀπλότητος αὐτοῦ ὡς ἀγροικίας καὶ σκαιότητος²). Τότε ἀπάσας σχεδὸν τὰς τάξεις τῆς Ῥωμαϊκῆς

(1) Ὁ Ὀράτιος (ἐν ἐπισ. 2, 1, 139 καὶ ἐ.) περιγράφων τὴν γένεσιν τῆς παρὰ Ῥωμαίους αὐτοσχεδίου δραματικῆς ποιήσεως ἐκ τῆς τῶν θεῶν λατρείας μετὰ τὴν συγκομιδὴν τῶν καρπῶν, τῆς ἀρχαίας δηλονότι σατύρας (saturae=versus Iescennini), περὶ τῆς ἐγένετο βραχὺς λόγος ἐν τοῖς ἀνωτέρω σελ. 243 καὶ 244, ἐπάγει ὁ ποιητὴς, ὅτι ἡ οὕτως εἰσαχθεῖσα παρὰ Ῥωμαίους ἐλευθερία τοῦ ἐπικρίνειν τὰς τῶν ἀνθρώπων ἠθικὰς ἐλλείψεις, ἐπειδὴ προϊόντος τοῦ χρόνου ἐξετρέπη εἰς μανίαν, τολμήσασα νὰ εἰσέλθῃ καὶ εἰς ἐντίμους οἴκους, ἀπειλοῦσα πάντα ἀδιακρίτως, προκάλεσε τὴν διὰ νόμου περιστολὴν τῆς, διότι οὐ μόνον οἱ παθόντες ἐξάνεστησαν κατ' αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ οἱ μὴ παθόντες, φόβῳ μὴ καὶ αὐτοὶ πάθωσι τὰ αὐτὰ. Ἐντεῦθεν δῆλον ὅτι ἡ τῆς Ῥώμης ἀριστοκρατία δὲν ἠνείχετο ἐξ ἀρχῆς πᾶσαν ἐλευθερίαν λόγου, ἥμισυ δὲ τὴν τῆς κωμωδίας.

(2) Liv. 49, 6. Juven. 6, 286, ὅστις οὕτως ἀποφάνεται:

(Ἀθηναίου περὶ τοῦ β' αἰῶνος δ')

κοινωνίας κατέλαβε τὸ πνεῦμα τοῦ νεωτερισμοῦ· πάντων ὁ βίος μετερρυθμίσθη πρὸς τὸ τρυφηλὸν καὶ ἀβροδίαιτον, πάντες ἠρέσκοντο νὰ νεωτερίζωσιν ἢ μᾶλλον νὰ ἐλληνίζωσι περὶ τὸν βίον καὶ πᾶσαν τὴν δίαιταν· ἡ δὲ προβαίνουσα ἀντίδρασις τοῦ νεωτερισμοῦ πρὸς τὰ ἀρχαῖα ἀπλᾶ καὶ ὀλιγαρχικῆ ἤθη τῶν Ῥωμαίων καθίστατο ἰσχυροτέρα, ἐπιτεινομένη ἐπὶ μᾶλλον ἕνεκα τῆς ὁσημέραι μεταδιδομένης τοῖς Ῥωμαίοις ἐλληνικῆς παιδείας καὶ φιλοκαλίας. Ἡ παιδεία αὕτη ἐξημέρωσε μὲν τὰ ἤθη τῶν τέως ἀγροίκων Ῥωμαίων, ὡς ὁ Ὀράτιος ὁμολογεῖ¹⁾, ἀλλ' εἰσήγαγε πρὸς πολλοῖς ἄλλοις καὶ τὴν τότε ἐν Ἑλλάδι ἐπικρατοῦσαν θρησκευτικὴν ἀδιαφορίαν, ἧς ἕνεκεν ἐξησθένησε πολὺ ἡ τοῦ λαοῦ πεποιθσις εἰς τὴν ἀλήθειαν τῆς τῶν πατέρων θρησκείας, ὡς ὕστερον ἐροῦμεν, ἀφ' οὗ χρόνου μάλιστα ὁ Ἐννιος, μεταφράσας τὰ τοῦ Εὐημέρου συγγράμματα, ἐγνωστοποίησε δι' αὐτῶν τοῖς Ῥωμαίοις ὅτι οἱ ὑπ' αὐτῶν πιστευόμενοι θεοὶ ἦσαν ποτε ἄνθρωποι πάντες· ἀφ' οὗ χρόνου οἱ Ἐπικούρειοι φιλόσοφοι ἐδίδασκον ἐν Ῥώμῃ τοὺς νέους τὰ ἀνατρεπτικὰ πάσης θρησκείας καὶ ἠθικῆς δόγματά των. Τοιαῦτα δὲ διδάγματα ἐπόμενον ἦτο νὰ κλονίσωσι τὰς θρησκευτικὰς πεποιθήσεις τῶν νέων καὶ νὰ ἐρεθίσωσι τούτους εἰς ἀπόλαυσιν τῶν ἡδονῶν καὶ εἰς πορισμὸν τῶν πρὸς

Unde haec monstra, vel quo de fonte reqviris?

ἄς ἀνωτέρω ἐξέθηκεν ὁ σατυρικὸς ἀκολασίας καὶ λοιπὰς ἠθικὰς κακίας ἀποκαλεῖ αὐτὰς διὰ τὸ μέγεθός των τεραστίας·

Nunc patimur longae pacis mala; saevior armis

Luxuria incubuit victumque ulciscitur orbem.

Nullum crimen abest facinusque libidinis, ex quo

Paupertas romana perit; hinc fluxit ad istos

Et Sybaris colles, hinc et Rhodos et Miletos,

Et coronatum et petulans maditumque Tarentum.

Prima peregrinos obscœna pecunia mores

Intulit, et turpi fregerunt secula luxu

Divitiae molles. Quid enim Venus ebria curat?

Ταῦτα λέγει ὁ σατυρικὸς ἔχων ὑπ' ὄψιν τοὺς αὐτοῦ χρόνους. ἀλλ' ἐν ἡττονι μέτρῳ ἰσχύουσι τὰ λεγόμενα καὶ ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Λουκιλλίου.

(1) Ἐν ἐπιστολ. 2, 1, 156.

ταύτας μέσων. Πᾶν λοιπὸν τὸ ἀντικείμενον εἰς τὰς ὀρέξεις αὐτῶν ἔπρεπε νὰ πολεμηθῆ καὶ νὰ ἐκλείψῃ, πᾶν δὲ τὸ εἰς ταύτας συντελοῦν νὰ ζητηθῆ καὶ ἀνευρεθῆ παντὶ τρόπῳ θεμιτῶ καὶ ἀθεμίτῳ¹⁾.

Ἐντεῦθεν οἱ τολμηρότεροι τῶν πολιτευομένων καὶ αἰείποτε μειζόνων ὀρεγόμενοι, βλέποντες ὅτι τὸ καθεστὼς ἀριστοκρατικὸν πολιτεύμα, εἰς ὃ ὀφείλει ἡ Ῥώμη πᾶσαν τὴν ὑπεροχὴν καὶ τὴν ἐπικράτησιν αὐτῆς ἐπὶ τῆς τότε γνωστῆς οἰκουμένης, ἦτο πρόσκομμα εἰς τὰς ὀρέξεις καὶ τὴν φιλοδοξίαν των, ἀπεπειράθησαν νὰ ὑποκινήσωσι στάσεις καὶ ταραχὰς ἐν τῇ πόλει ὑπὲρ τοῦ ἀδίκου μένου δῆθεν δήμου, ὃν προσεταιρίσθησαν, ὡς οἱ περὶ τοὺς Γράκχους εὐγενεῖς ὀλιγαρχικοὶ, οἵτινες κατώρθωσαν μὲν νὰ ἐκβάλωσιν ἀπὸ τοῦ μέσου διὰ δολοφονίας τὸν προστάτην τοῦ ἀρχαίου πολιτεύματος Κορνήλιον Σκιπίωνα τὸν νεώτερον τῷ 129 π. Χ., ἡ πολιτικὴ ὁμῶς αὐτῶν ἀπόπειρα κατέληξεν εἰς τὸν θάνατον αὐτῶν τῶν ἀρχηγῶν τῆς στάσεως Γράκχων. Οὔτε διὰ τοῦ θανάτου τοῦ Σκιπίωνος, οὔτε διὰ τοῦ τῶν Γράκχων κατεβλήθησαν αἱ ἀντιμαχόμεναι μερίδες, ὧν οὐχὶ τὰ πρόσωπα ταῦτα, ἀλλ' ἡ φιλοδοξία καὶ ἰδιοτέλεια ἦσαν τὰ κινουῦντα αἷτια²⁾. Ἐπειδὴ δὲ ταῦτα ἔμενον ἀκμαῖα καὶ μετὰ τοῦτο, παρήγαγον ἐφεξῆς τοὺς πολλοὺς καὶ αἱματηροὺς ἀγῶνας, τοὺς ἐμφυλίους πολέμους τοῦ Σύλλα καὶ Μαρίου πρότερον, τοὺς τοῦ Πομπηίου καὶ Καίσαρος ὕστερον, καὶ τοὺς τοῦ Ὀκταυιανοῦ καὶ Ἀντωνίου τελευταῖον, μεθ' οὓς ἀνιδρῦθη ἡ μοναρχία, ἡ θέσασα τέρμα εἰς τὴν πολιτικὴν, στρατιωτικὴν καὶ ὀχλοκρατικὴν ταύτην ἀκολασίαν, εἰσαγαγοῦσα δὲ νέα εἶδη διαφθορᾶς, συμφυῆ τῇ ἀπολύτῳ μοναρχίᾳ, ἃ ἦσαν ὑποκείμενον τῆς ὕστερον ἀναφανείσης σατύρας τοῦ Ὀρατίου, Περσίου καὶ Ἰουβενάλιου.

(1) Βλ. τὴν σπουδαίαν εἰσαγωγὴν τοῦ Σαλουστίου εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Κατιλίνου συνωμοσίας, ἐξιστοροῦντος σαφῶς τὴν ἠθικὴν ἐξαχρείωσιν τῶν συγχρόνων τοῦ Ῥωμαίων, οἵτινες πολὺ δὲν ἀπείχον ἀπὸ τοῦ Λουκιλλίου.

(2) Βλ. πλεῖω περὶ τούτου ἐν τῇ κρίσει ἡμῶν τῆς περὶ Βλοσσίου καὶ Διοφάνους πραγματείας τοῦ κ. Μ. Πενιέρη, δημοσιευθεῖση ἐν τῷ 6' τόμῳ τοῦ περιοδικοῦ τούτου ἀπὸ σελ. 151 μέχρι 193.

Τὰς τοιαύτας κατὰ τῆς πολιτείας ἀντιδράσεις ἐπεχείρησε διὰ τῆς σατύρας του νὰ καταπολεμήσῃ ὁ φιλόπολις καὶ πιστὸς εἰς τὸ πολίτευμα τῶν πατέρων Λουκίλιος, ἀντιτασσόμενος κατὰ τῶν ἀναρχικῶν, φιλοδόξων καὶ ἰδιοτελῶν πολιτικῶν ἀνδρῶν τῆς ἐποχῆς του, ὧν πολλὰ ὀνόματα φέρονται ἐν τοῖς σωζομένοις αὐτοῦ ἀποσπάσμασι, μὲ τὴν τόλμην καὶ τὸ θάρρος, ὃ παρεῖχεν αὐτῷ ἢ ἐξ ἵπποτικῶν καὶ πλουσίου γένους καταγωγῆ καὶ ἢ προστασία τῶν περὶ τὸν Σκιπίωνα ἰσχυρῶν ἀριστοκρατικῶν φίλων του, μετὰ δὲ τὸν αἰφνίδιον τούτου θάνατον ἢ πεποίθησις ὅτι μάχεται ὑπὲρ τῆς πατρίδος καὶ τῶν νόμων αὐτῆς. Ὅθεν οὐ μόνον φανερὰ καὶ ἐκ τοῦ συστάδην βάλλει τὰ τῆς σατύρας βέλη κατ' αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τὸν δῆμον καὶ ὅλας φυλάς τούτου μαστίζει διὰ τῆς σατύρας ἀδεῶς καὶ ἀσυστόλως¹).

(1) Ἐντεῦθεν ὁ Πέρσιος λέγει (ἐν σατ. 1, 114) «Secuit Lucilius urbem», ἔνθα ὁ Σχ. αὐτοῦ παρατηρεῖ «urbem secuit dicit, quia tribus omnes xxxv laceravit, ex quibus urbs tota constat». Ὁ Ἰουδενάλιος (ἐν σατ. 1, 165) «Ense velut stricto Lucilius ardens infremuit». Ὁ δὲ Ὀράτιος (ἐν σατ. 1, 4, 8) «Multo sale urbem defricuit». Ὁ αὐτὸς ἐν τῇ α' σατύρᾳ τοῦ 6' βιβλίου ἐρωτῶν τὸν Τρεβάτιον εἰς τί κυρίως ν' ἀσχοληθῇ, καὶ ἀποτρεπόμενος ὑπὸ τούτου ἀπὸ τῆς σατύρας, ἵνα μὴ κινδυνεύσῃ, λέγει (ἀπὸ στίχ. 62 καὶ ἐ.):

Quid, cum est Lucilius ausus
primus in hunc operis componere carmina morem
detraheret et pellem, nitidus quia quisque per ora
cederet, introrsum turpis; num Laelius aut qui
duxit ab oppressa meritum Carthagine nomen,
ingenio offensi, aut laeso doluere Metello
famosisque Lupo cooperto versibus? At qui
primores populi arripuit populumque
tributum,
scilicet uni æquus virtuti atque ejus amicis.

Ἐν τοῖς προῦχραι τούτοις, οὓς ἐσατύρισεν ὁ Λουκίλιος, καταλέγονται πλὴν τοῦ Λούπου, Κάρθωνος καὶ Μετέλλου (περὶ ὧν βλ. ἀνωτέρω σελ. 261), καὶ ὁ Λ. καὶ Κ. Ὀπίμιος, Τ. Ἀλβούχιος, Λ. Ὀστίλιος Τούβουλος, Π. καὶ Κ. Σκαιθόλας, Λ. Αὐργίλιος Κόττας, Π. Γαλλώνιος καὶ ἄλλοι. Ἀλλὰ καὶ πολλοὺς ἐκ τῆς τῶν ἱππέων τάξεως καὶ τῶν τοῦ δῆμου

Πλὴν τῆς ἀθεμίτου σπουδαστικῆς καὶ φιλοδοξίας καὶ ἡ τρυφή καὶ φιλοχρηματία τῶν ἀνδρῶν τούτων καὶ ἡ διαρπαγὴ τῶν δημοσίων καὶ ἡ λεηλασία τῶν ἀτυχῶν ὑπηκόων τῆς Ῥώμης, οὓς ἐγύμνουν οἱ ὡς ἀδηφάγοι λύκοι πεμπόμενοι εἰς τὰς ἐπαρχίας ἵνα διοικήσωσιν αὐτάς, παρεῖχον ὄπλα ἐπιθέσεως εἰς τὸν ποιητὴν κατὰ τῆς τοιαύτης διαφθορᾶς. Οὐχ ἦττον δὲ καὶ ἡ ἀφόρητος καταστάσα ἐπ' αὐτοῦ δωροδοκία τῶν ἀρχόντων καὶ τῶν δικαστῶν, οἷς τὰ πάντα ἐκείντο ὧνια ἀντὶ χρημάτων, ὅπερ μαρτυρεῖ σαφῶς ἡ συχνὴ μεταβίβασις τῆς δικαστικῆς ἐξουσίας ἀπὸ τῆς τῶν συγκλητικῶν τάξεως εἰς τὴν τῶν ἱπποτῶν, καὶ ἀπὸ ταύτης εἰς ἐκείνους, καὶ πάλιν εἰς τούτους ἢ μόνους ἢ ἀναμειγμένους μετ' ἄλλων ἄλλης τάξεως· διότι πάντες οὗτοι ἀλληλοδιαδόχως ἐκαλοῦντο εἰς συμπλήρωσιν τῶν δικαστηρίων, ὅπως οὕτω τεθῆ, εἰ δυνατόν, τέρμα κατὰ τῆς ἐν ταῖς δίκαις δωροδοκίας· ἀλλὰ δυστυχῶς ἄνευ ἀποτελέσματος, διότι πάντες ἀσυστόλως ἐπώλουν τὰς συνειδήσεις των τῷ πλειοδοτοῦντι. Τούτου δ' ἕνεκα πᾶν ἁμάρτημα ἔμενεν ἀτιμώρητον, καὶ οἱ ἐκτελεστοὶ αὐτοῦ ἐνέμοντο τὰ ἐξ αὐτοῦ κέρδη πρὸς κοινὸν σκάνδαλον καὶ εἰς ὀλέθριον παραδειγματισμὸν τῇ νεολαίᾳ. Τοῦτο μαρτυρεῖ ὁ πονηρὸς καὶ πανοῦργος Νομάς Ἰουγούρθας, ἐκφυγὼν διὰ δωροδοκίας τῶν ἐν Ῥώμῃ ἰσχυρῶν ἀπὸ τῶν πολλῶν κατ' αὐτοῦ κατηγοριῶν, καὶ τῆς

ὀνομαστὶ διεκωμώδησε διὰ τὰς κακίας των. Καὶ ἐν γένει δυνάμειθα εἰπεῖν ὅτι ὁ Λουκίλιος οὐδενὸς τῶν ἀξίων στηλιτεύσεως καὶ μομφῆς ἐφείσθη, ὡς γίνεται δῆλον ἐκ τῶν ἀποσπασμάτων αὐτοῦ. Πολλὰ δὲ τῶν ὀνομάτων, ἃ ἐπὶ τρυφῇ, ἀκολασία, σπατάλῃ καὶ ἄλλαις τοιαύταις κακίαις, ἐσατύρισεν ὁ Λουκίλιος, οἷον τὸν Μαίνιον, Νομαντανὸν, Ἀλφιον, Παντόλαβον καὶ ἄλλους πολλοὺς, κατεστάθησαν μόνιμα τῆς σατύρας ὀνόματα, ἀπαντῶμενα παρὰ τοῖς ὕστερον σατυρικοῖς τῆς Ῥώμης, ὅτε ἡ τοῦ λόγου ἐλευθερία περιωρίσθη ἕνεκα τῆς ἐπικρατήσεως τῆς μοναρχίας, ὅτε τὸ ὀνομαστὶ διακωμωδεῖν καὶ διασύρειν ἀπηγορεύετο· ἐλαμβάνοντο δὲ ἀντὶ συγχρόνων προσώπων, εἰς τὰς αὐτὰς κακίας ὑποκειμένων, οὓς δὲν ἐτόλμων οἱ σατυρικοὶ νὰ δηλώσωσιν διὰ τῶν ἰδίων αὐτῶν ὀνομάτων. Βλ. Ὀρατ. σατ. 1, 4, 112. 2, 1, 22. ἐπισ. 1, 15, 26 καὶ κατάλογον τῶν παρὰ Λουκίλιον τοιοῦτων ὀνομάτων παρὰ Γερλαχίω σελ. xxv καὶ ἐξῆς, ἔνθα γίνεται μακρὸς περὶ τούτων λόγος.

πόλεως ἐξερχόμενος ἐγράφη πρὸς αὐτὴν ἐκφωνῶν τὴν ἀλήθειαν ταύτην «*O Urbem venalem et mature perituram, si emptorem invenerit*»¹), διότι ἡ τῶν χρόνων τούτων ἀπληστία τὰ πάντα κατέστησεν ὦνια τῷ πλειοδοτοῦντι, ὡς ὁ μικρὸν νεώτερος τοῦ Λουκιλίου Σαλούσιος ἐν τῇ εἰσαγωγῇ του εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς τοῦ Κατιλίνου συνωμοσίας λέγει²): «*Namque avaritia fidem, probitatem, ceterasque artes bonas subvertit; pro his superbiam, crudelitatem, deos neglegere, omnia venalia habere edocuit*».

Ἐτι μᾶλλον ἐπικίνδυνοι εἰς τὰ ἥθη τοῦ λαοῦ ἦσαν οἱ ἐν τῇ ῥωμαϊκῇ θρησκείᾳ νεωτερισμοί. Ἐπειδὴ πᾶσα ἡ ῥωμαϊκὴ πολιτεία καὶ κοινωνία καὶ αὐτὸς ὁ οἰκιακὸς βίος βάσιν καὶ θεμέλιον εἶχον τὴν θρησκείαν, ἧς ἄνευ οὐδὲν ἐν τῷ βίῳ ἐγίνετο, ἡ μᾶλλον τὰ πάντα ἐξ αὐτῆς ἐξηρτῶντο, ἔπεται ἐντεῦθεν ὅτι θρησκεία καὶ βίος ἦσαν ἐν στενωπᾷ σχέσει, πᾶς νεωτερισμὸς ἐν τῷ βίῳ ἐπενήργει καὶ ἐν τῇ θρησκείᾳ καὶ τἀνάπαλιν. Κλονισθέντος λοιπὸν τοῦ πολιτεύματος καὶ τοῦ κοινωνικοῦ βίου ἐκ τῶν ἐν τούτοις νεωτερισμῶν, ἐκλονίσθη συνάμα καὶ ἡ ἄκρα τοῦ λαοῦ πεποιθήσις εἰς τὴν πατρῴαν θρησκείαν. Ἐπειδὴ δὲ, ὡς εἴπομεν, τὰ πάντα ἦσαν ἐν ἀμέσῳ σχέσει πρὸς τὴν τῶν πατρίων θεῶν λατρείαν, ὅπου καὶ ὅτε αὕτη ἐφαίνετο ὅτι δὲν ἐπῆρκει πρὸς ἀποσόβησιν ἐπικειμένου κακοῦ τινος, ὅπερ ἐπίστευεν ὁ ἀπλοῦς καὶ δεισιδαίμων λαὸς ὅτι προήρχετο ἐκ τῆς ὀργῆς τῶν θεῶν, προσέτρεχεν οὗτος ζητῶν ἐπικουρίαν ἐξ ὀθνείων θρησκευμάτων καὶ θεῶν, ὧν πλείστους ἐγνώρισε τοῖς Ῥωμαίοις ἢ πρὸς τοὺς Ἕλληνας καὶ τοὺς Ἀσιανοὺς κοινωνία ἀπὸ τοῦ εἴ ἤδη, μάλιστα δὲ ἀπὸ τοῦ γαίῳ³). Ἡ ἕνεκα τοιούτων λοιπὸν κοινωνικῶν λόγων εἰσαγωγὴ νέων θρησκευμάτων ἐν Ῥώμῃ οὐ μόνον ἐξησθένιζε τὴν πρὸς τοὺς

(1) Sal. Jug. 31. Liv. epit. 64. καὶ Flor. 3, 1.

(2) Κεφ. 10—13.

(3) Βλ. τὰ περὶ τούτου ἀκριβέστερον βηθέντα ἐν τῷ πρυτανικῷ μου λόγῳ «Περὶ τῆς ἀρχαῖθις κοινωνίας τῶν Ἑλλήνων πρὸς τοὺς Ἰταλοὺς καὶ Ῥωμαίους» 1872, σελ. 21 καὶ ἐξῆς.

πατρῴους θεοὺς πεποιθήσιν τοῦ λαοῦ, ἀλλ' ἐπηύξανέ τινων μὲν τὴν ἀδιαφορίαν εἰς τὰ τῆς θρησκείας, ἄλλων δὲ τὴν δεισιδαιμονίαν, μετὰ ταύτης δὲ καὶ τὴν ἀκολασίαν καὶ ἠθικὴν διαφθοράν, ἧτις ἦτο ἀναπόσπαστος ἀπὸ τῆς λατρείας ὀθνείων θεῶν, οἷον τοῦ Βάκχου, τῆς Κυβέλης ἢ Μεγάλης Μητρὸς, τῆς Ἰσιδος καὶ ἄλλων τοιούτων, ὧν ἡ λατρεία ἐξετελεῖτο ἐν νυκτὶ καὶ σκότει ὑπὸ τῶν γυναικῶν ἰδίως, αἵτινες οὐδεμίαν πράξιν ἐπεχείρουν μὴ ἐρωτῶσαι πρότερον τοὺς τῶν θεῶν τούτων ἱερεῖς καὶ μάντις· καὶ οὕτω παρεῖχεν εὐκολίας εἰς πλείστας ἠθικάς παρεκτροπὰς καὶ ἀκολασίας, ἃς ἐπέτειναν οἱ ἀπὸ πόλεως εἰς πόλιν περιερχόμενοι ἐπὶ κερδοσκοπία ἱερεῖς καὶ μάντις τῶν θεῶν τούτων.

Κατὰ τῶν τοιούτων ψευδοθρησκευμάτων ἐξανίστατο πολλάκις ἡ τῶν ἀρχαῖκῶν τὰ ἥθη καὶ εὐσεβῶν Ῥωμαίων συνείδησις, καὶ πολλάκις προεκάλεσεν αὐστηρὰς κατ' αὐτῶν ἀπαγορεύσεις ἐκ μέρους τῆς Συγκλήτου⁴). Ἀλλὰ τὸ κακὸν εἰςῆλθεν ἤδη εἰς τὰ σπλάγχνα τῆς κοινωνίας καὶ συνεδέετο μὲ τὸν εἰσαχθέντα πολιτισμὸν ὡς ἀναπόσπαστον αὐτοῦ στοιχεῖον, καὶ διὰ τοῦτο ἡ ἐκρίζωσις καὶ ἀποβολὴ αὐτοῦ δὲν ἦτο ἤδη εὐκόλος. Ἡ ἐλληνικὴ παιδεία, ἡ πρὸς τοὺς ἀνατολικοὺς λαοὺς ὁσημέραι ἀξάνουσα κοινωνία, καὶ τὸ ἀνεπαρκὲς τῆς ἐγγχωρίου θρησκείας ἐν καιρῷ νοσημάτων καὶ κινδύνων καθίστων ἀνίσχυρα τὰ τῆς Συγκλήτου ψήφισματα καὶ τὰς παραινήσεις τῶν συνετωτέρων παρὰ τῷ δεισιδαίμονι λαῷ καὶ τοῖς μετέχουσιν ἐλληνικῆς παιδείας, ἐν ᾧ χρόνῳ αὐτὸς ὁ πατὴρ τῆς ῥωμαϊκῆς ποιήσεως, ὁ Ἐννιος, ὁ κατὰ τὸ παράδειγμα τῆς ἐλληνικῆς διαρρυθμίσας τὴν ῥωμαϊκὴν γλῶσσαν καὶ ποιήσιν, γνωστοποιεῖ τοῖς Ῥωμαίοις τὸ ἀνατρέπον τὰς βιά-

(4) Μάλιστα δὲ τῷ 186 π. Χ., ὅτε κατὰ τὴν διήγησιν τοῦ Λιβίου (39, 8—22) ἀνακαλυφθείσης τῆς αἰσχρᾶς καὶ κακούργου συνωμοσίας τῶν τελούντων τὰ τοῦ Βάκχου ὄργια (Bacchanalia), ἐξεδόθη κατ' αὐτῶν τὸ γνωστὸν ἐκεῖνο δόγμα τῆς Συγκλήτου καὶ τοῦ δήμου κατὰ τῶν συνωμοστῶν τούτων, ὧν χιλιάδες πολλαὶ κατεδικάσθησαν εἰς θάνατον ἐν Ῥώμῃ καὶ τῇ λοιπῇ Ἰταλίᾳ, ὅπου ὡς λοιμοὶ ταχύτατα εἶχε μεταδοθῆ τὸ κακὸν τοῦτο, ὅπερ μὴ προλαμβανόμενον ἔμελλε βεβαίως ν' ἀνατρέψῃ ἄρῃν τὴν πολιτείαν καὶ κοινωνίαν τῶν Ῥωμαίων.

σεις τῆς ῥωμαϊκῆς καὶ ἑλληνικῆς θρησκείας σύγγραμμα τοῦ Μεσημέριου Εὐημέρου, ὃ ἐδίδασκεν ὅτι οἱ ὑπὸ τοῦ λαοῦ πιστευόμενοι θεοὶ εἰσι τῆς αὐτῆς φύσεως οἷας καὶ οἱ ἄνθρωποι, καὶ ὅτι ὑπὸ τούτων ἀνεβιβάσθησαν εἰς τάξιν θεῶν διὰ τὰς πρὸς τὸ ἀνθρώπινον γένος εὐεργεσίας των. Ἐν ᾧ χρόνῳ οἱ ἐν Ῥώμῃ ὑποδοχὴν εὐρόντες Ἐπικούρειοι παρὰ τῆ νεολαίᾳ καὶ τοῖς ἠδύπαθῆ καὶ ἀνετον βίον διάγουσι πλουσίοις τῆς Ῥώμης ἐδίδασκον ὅτι οἱ θεοὶ οὐδὲ ὅλως μεριμνῶσι περὶ τῶν ἀνθρωπίνων, καὶ ὅτι ἡ ἀληθῆς εὐτυχία τοῦ ἀνθρώπου συνίσταται ἐν τῇ ἀπολαύσει πάντων τῶν ἀγαθῶν τῆς φύσεως καὶ ζωῆς, ἡ δὲ δυστυχία αὐτοῦ ἐν τῇ στερήσει αὐτῶν· τὰ δὲ περὶ μελλούσης ζωῆς καὶ κρίσεως ἐν τῷ ἄδη ὑπὸ τῶν ποιητῶν καὶ τῶν σοφῶν λεγόμενα ὅτι εἰσι ληρήματα ἀνδρῶν ἀπατεῶνων. Τὰ δόγματα δὲ ταῦτα συνέπραττον βεβαίως πλεῖστον εἰς τὴν πρόοδον τοῦ κακοῦ, μεταδιδόμενα εἰς τὴν νεολαίαν διὰ τῆς διδασκαλίας καὶ διὰ τῆς ἀναγνώσεως ἐπαγωγῶν πονημάτων, οἷον τὸ τοῦ Εὐημέρου μεταφρασθὲν ὑπὸ Ἐννίου καὶ τὸ τοῦ μικροῦ νεωτέρου τοῦ Λουκιλίου περὶ φύσεως τῶν ὄντων (*de rerum natura*) ποίημα τοῦ Λουκρητίου, δι' οὗ ὁ εὐφυῆς οὗτος ἐπικουρικὸς προτίθεται νὰ ἀπαλλάξῃ δῆθεν ἀπὸ τῆς περὶ θεῶν δεισιδαιμονίας τοὺς ἀνθρώπους, διδάσκων ὅτι οἱ θεοὶ οὐδὲ ὅλως μεριμνῶσι περὶ τῶν ἀνθρωπίνων· ὥστε ἀπ' αὐτῶν οὐδὲν οὔτε καλὸν οὔτε κακὸν ἔχουσι νὰ περιμένωσιν οἱ ἄνθρωποι, καὶ ὅτι πρὸς τὴν εὐδαιμονίαν αὐτῶν συντελεῖ νὰ ζῶσι σύμφωνα πρὸς τὰ τοῦ Ἐπικούρου δόγματα.

Κατὰ τῆς τοιαύτης θρησκευτικῆς ἀκολασίας καὶ διαφθορᾶς τοῦ ῥωμαϊκοῦ λαοῦ ἐξανέστη ὁ Λουκίλιος, εἰσάγων τοὺς θεοὺς αὐτοὺς ἐν τῷ α' βιβλίῳ τῶν σατυρῶν του, ὡς εἵπομεν, βουλευομένους ἐν συνεδρίῳ περὶ τῆς περαιτέρω προστασίας αὐτῶν ὑπὲρ τῆς Ῥώμης, ἐν ᾗ ἤδη ὑπερεπλεόνασεν ἡ κακία καὶ ἡ ἠθικὴ διαφθορά. Λυπηρὸν ὅτι δὲν διεσώθησαν πολλὰ τοῦ μέρους τούτου τῶν σατυρῶν του ἀποσπάσματα, ἐξ ὧν ἠδυνάμεθα κάλλιον νὰ κρίνωμεν κατὰ πόσον ὁ φίλος τῶν ἀρχαίων ῥωμαϊκῶν ἠθῶν καὶ τῆς ἐγχωρίου θρησκείας πιστὸς λάτρης ποιητῆς ἀντεπεξήρχετο κατὰ τῆς θρησκευτικῆς ταύτης ἀκολασίας. Ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν ὀλίγων

τούτων φαίνεται ἡ ὀρθοφροσύνη καὶ ὑγιῆς κρίσις αὐτοῦ ἐν τοῖς θρησκευτικοῖς, σατυρίζοντος καὶ αὐτὸν τὸν Ἐννιον καὶ ἄλλους ποιητὰς καὶ λογίους Ῥωμαίους, ὅσοι ἀπερισκέπτως καὶ λίαν ἀφρόνως διὰ τῶν ποιημάτων καὶ συγγραμμάτων ἀνεμόχλευον τὰς τῆς θρησκείας καὶ τῆς κοινωνίας βάσεις, δι' ἃν λόγον καὶ ὁ Ἀριστοφάνης ἐξανίσταται κατὰ τῶν τότε σοφιστῶν ἐν Νεφέλαις, κατὰ τοῦ Εὐριπίδου καὶ ἄλλων ποιητῶν ἐν Θεσμοφοριαζούσαις καὶ ἀλλαχοῦ δι' ἄλλα τε ὀλέθρια διδάγματα αὐτῶν, μάλιστα δὲ διὰ τὰς περὶ θρησκείας δοξασίας καὶ τοὺς νεωτερισμούς των. Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον καὶ ὁ αὐστηρὸς τὰ ἦθη Κάτων ὁ πρεσβύτερος, ὁ ἀείποτε ἀντιτασσόμενος κατὰ τῆς ἑλληνικῆς παιδείας καὶ μούσης, ὡς πολεμίας τῶν ῥωμαϊκῶν ἠθῶν, ἐξεφράζετο δυσμενῶς καὶ κατ' αὐτοῦ ἔτι τοῦ Σωκράτους, καλῶν αὐτὸν ἀλάλον καὶ βίαιον καὶ καταλύοντα, ᾧ τρόπῳ ἦν αὐτῷ δυνατὸν, τὰ ἔθνη καὶ πρὸς ἐναντίας τοῖς νόμοις δόξας ἔλκοντα καὶ μεθιστάνοντα τοὺς πολίτας¹).

Ἀλλὰ τοσοῦτον δίκαιον εἶχεν ὁ Κάτων καὶ πάντες οἱ ὁμόφρονες αὐτῷ σύγχρονοι καὶ νεώτεροι, οἱ τὴν ἠθικὴν διαφθορὰν τῶν Ῥωμαίων εἰς τὸν εἰσαχθέντα ἐν Ῥώμῃ ἑλληνικὸν πολιτισμὸν ἀποδίδοντες, ὅσον δίκαιον ἔχομεν καὶ ἡμεῖς καὶ πᾶς ἄλλος ἀγροῖκος ἢ ἡμιπολιτισμένος λαὸς, οἷοι ἦσαν οἱ Ῥωμαῖοι πρὸ τῆς γνώσεως τῶν Ἑλλήνων, ὅστις, ἀποδεχόμενος οἰκεία θελήσει τὸν βίον καὶ τὴν μετὰ τούτου συνημμένην τρυφὴν καὶ πολυτέλειαν ξένων λαῶν, μέμφεται τούτους ὡς αἰτίους τῆς εἰσαγομένης ἐν αὐτῷ διαφθορᾶς.

Ἡ Ῥώμη ἐλθοῦσα εἰς κοινωνίαν πρὸς πολλοὺς γείτονας λαοὺς, μᾶλλον αὐτῆς εἰς τὴν παιδείαν καὶ τὸν πολιτισμὸν καὶ τὸν πλοῦτον προέχοντας, ὅπως ἀπεδέχθη παρὰ τούτων ὅτι καλὸν εἶχον, μετὰ τούτου δὲ καὶ τὸν πλοῦτον αὐτῶν, ἀπεδέχθη ἐξ ἀνάγκης καὶ τὰ κακὰ αὐτῶν. Ὁ πλοῦτος ἐξήλασεν ἀπὸ Ῥώμης κατὰ μι-

(1) Πλουτ. ἐν βίῳ Κάτωνος τοῦ πρεσβ. 23. Παρ. βλ. καὶ Mommsen ἐν Ῥωμ. ἱστ. α' σελ. 882. τῆς δ' ἐκδ., συμμεριζόμενον τὰς κρίσεις ταύτας τοῦ Κάτωνος καὶ τῶν ὁμοφρόνων αὐτῷ.

κρὸν τὴν πατρώαν λιτότητα καὶ ἀφέλειαν τοῦ ἀρχαίου βίου, ὃς τις ἀπὸ τῆς γεωργίας καὶ κτηνοτροφίας μόνης συντηρούμενος, ἤρκεϊτο εἰς μικρὸν οἶκον, εἰς ὀλίγα καὶ εὐτελεῖ ξύλινα ἢ πήλινα σκεύη, εἰς ἐριουργῆ ἐνδύματα, παρασκευαζόμενα ὑπὸ τῶν χειρῶν τῆς οἰκοδεσποίνης καὶ τῶν θυγατέρων αὐτῆς καὶ τῶν ὀλίγων θεραπαινίδων. Τοῦ βίου τούτου τὴν ἀνεπιστρεπτεῖ ἀπώλειαν θρηνοῦσιν οἱ ἐν μέσῳ τῆς ὕστερον ἐπικρατησάσης τρυφῆς καὶ πολυτελείας ζῶντες ποιηταὶ καὶ μάλιστα οἱ ἐλεγειακοὶ Τίβουλλος καὶ Προπάρτιος καὶ ὁ Ὀράτιος αὐτὸς καὶ ἄλλοι, ὡς ἀφαρπασθὲν ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων θεῖον δῶρον.

Τὸ ῥηθὲν περὶ Σπάρτης ὅτι ὁ πλοῦτος ἀπολέσει αὐτήν, ὅπερ ἀληθῶς ἐπραγματοποιήθη διὰ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου ὑπὸ τοῦ Λυσάνδρου¹⁾ πρὸ πάντων, αὐτὸ τοῦτο ἰσχύει καὶ περὶ τῶν Ῥωμαίων.

Ὁ πολὺς εἰς τὴν Ῥώμην εἰσχομιζόμενος πλοῦτος ἀπὸ τοῦ γ' ἤδη π. Χ. αἰῶνος ἤρξατο νὰ διαλύῃ κατὰ μικρὸν τοὺς δεσμοὺς τοῦ οἰκογενειακοῦ βίου, νὰ εἰσάγῃ ἔξωθεν ἀντὶ τῶν τέως σεμνῶν καὶ ἐργατικῶν καὶ ὀλιγαρχῶν συζύγων δούλας ἢ ἀπελευθέρους ἐταίρας ἀκολάστους καὶ ἠδυπαθεῖς, ἀλλὰ κομψὰς καὶ χαριέσσας, καὶ ὡς τοιαύτας ἐπαγωγούς καὶ ἀρεστάς εἰς τὴν νεολαίαν· μεθ' ὃ ἠκολούθησε ταχέως, ὅπερ χεῖριστον, καὶ ἡ παρά φύσιν ἀκολασία, ἡ παιδεραστία. Ἐντεῦθεν ἤρξατο ἀποστροφή πρὸς τὸν γαμικὸν βίον, συχναὶ συνοικεσίων διαλύσεις, κακουργήματα οἰκιακὰ διὰ δηλητηρίων καὶ ἄλλων φονικῶν μέσων πρὸς ἀπομάκρυνσιν προσώπων, ἀντικειμένων εἰς ἀθεμίτους σκοπούς.

Ἡ γυνὴ εἶχε μὲν ἐξ ἀρχῆς παρά Ῥωμαίοις, ὡς καὶ παρά τοῖς συγγενέσιν αὐτῶν τὸν βίον καὶ τὰ ἐπιτηδεύματα Δωριεῦσι, πλείονα τιμὴν καὶ ἀξίαν ἢ παρά τοῖς Ἰωσιν, αἰετοτε ὅμως ἦτο ὑπεξούσιος εἰς τὸν ἄνδρα, ἄγαμος δ' οὔσα εἰς τὸν πατέρα ἢ τοὺς ἀδελφοὺς ἢ λοιποὺς ἐξ αἵματος συγγενεῖς. Τούτου ἕνεκα ἡ μὲν ἔγγαμος δὲν ἠδύνατο νὰ ἔχῃ ἰδίαν περιουσίαν, ἡ δὲ ἄγαμος καὶ ἡ χήρα οὐδὲ τὴν διοίκησιν τῆς πατρικῆς ἢ τῆς τοῦ ἀνδρός.

(1) Πλούταρχος ἐν βίῳ Λυσάνδ. 17.

Ἐν τοῖς χρόνοις ὅμως τῆς διαφθορᾶς εὔρον τὰ μέσα αἱ θέλουσαι ν' ἀπαλλαχθῶσι τῶν δεσμῶν τούτων τοῦ νόμου διὰ δολίων γάμων· ὥστε, λαμβάνουσαι μωροὺς ἢ πειθηνίους ἄνδρας, διεχειρίζοντο τὴν πατρώαν αὐτῶν οὐσίαν καὶ ἔζων ὅπως ἤρεσκεν αὐταῖς, οὐδόλως κωλυόμεναι ὑπὸ τῶν φαινομένων συζύγων αὐτῶν, ἢ καὶ ἂν ποτε οὗτοι ἀπεπειρῶντο νὰ περιστείλωσι τὰς ἀκολασίας αὐτῶν, εὐκόλον ἦτο ν' ἀπαλλαχθῶσιν ἀπὸ τῶν δυσαρέστων περιορισμῶν τούτων διὰ τοῦ διαζυγίου. Διὰ τῆς οὕτω γινομένης ἐλευθέρως χρήσεως τοῦ πλούτου αὐτῶν, οὐ μόνον ἔζων αἱ γυναῖκες αὐταὶ ὅσον ἀκολάστως καὶ τρυφηλῶς ἤθελον, ἀλλ' εἶχόν τινες αὐτῶν καὶ εἰς τὴν διοίκησιν τῆς πόλεως μέρος, χορηγοῦσαι τοῖς εὐνοουμένοις αὐτῶν τὰ πρὸς σπουδαρχίαν μέσα, καὶ πολιτικὴν ἐντεῦθεν σημασίαν διὰ τοῦτο οὐ μικρὰν ἀποκτῶσαι.

Ἐν τῷ βίῳ τρυφή καὶ πολυτέλεια ἤρχισε νὰ ἐπιτείνηται ἀπὸ τοῦ 6' π. Χ. αἰῶνος ἀρχομένου, προεξαρχουσῶν τῶν γυναικῶν, ὅτε οἱ Ῥωμαῖοι, ἀναμιχθέντες εἰς τὰς διενέξεις τῶν Ἀλεξάνδρου διαδόχων, ἔσχον ἀφορμὴν νὰ ἀντιταχθῶσι κατὰ τοῦ βασιλέως τῆς Συρίας Ἀντιόχου, νὰ νικήσωσιν αὐτὸν παρά τὴν Σίπυλον τῷ 190 π. Χ. καὶ νὰ ἐπιβάλωσιν αὐτῷ πρὸς τοῖς ἄλλοις ὡς ἔξοδα πολέμου περὶ τὰς 80,000,000 δραχμὰς¹⁾. Συγχρόνως δὲ νὰ εἰσπράξωσι καὶ ἕτερον ἐξ ἴσου μέγα χρηματικὸν ποσὸν παρά τοῦ βασιλέως τῶν ἐν Φρυγίᾳ Γαλατῶν καὶ παρά τοῦ τῶν Καππαδόκων διὰ τοῦ ὑπάτου Γ. Μαλλίου Βούλσωνος²⁾, καὶ ἄλλο οὐ μικρὸν παρά τῶν Αἰτωλῶν, συμμάχων τοῦ τῆς Συρίας βασιλέως, διὰ τοῦ ὑπάτου Μ. Φουλβίου Νοβιλίωρος³⁾.

Οὐχὶ μόνον ὁ μέγας οὗτος πλοῦτος, συγχρόνως εἰςρεύσας εἰς πόλιν τέως ὀλιγαρχῆ καὶ σώφρονα, παρεῖχεν ἄφθονα τὰ μέσα πρὸς τὴν τρυφήν καὶ πολυτέλειαν, ἀλλὰ καὶ ὁ ἐξ Ἀσίας ἐπανελθὼν τρο-

(1) Πολυβ. 21, 13. 22, 26. Liv. 58. 59.

(2) Τοῦτον σατυρίζει ὁ Λουκίλιος ἐν τοῖς ἀποσπάσμασι τοῦ 6' βιβλίου. Βλ. ἀνωτέρω σελ. 261. Πρβ. Liv. 38, 12—27. Πολυβ. 22, 16—23.

(3) Liv. 38, 1—12. Πολυβ. 22, 8—15.

παιούχος στρατός εἰσεκόμισε πάντα τὰ εἶδη τῆς τρυφῆς καὶ ἡδουπαθείας τῶν ἀσιατικῶν λαῶν οὓς τότε πρῶτον ἐγνώρισε, πάντα τὰ μέσα δι' ὧν ἐπῆλθεν ἡ ἀνατροπὴ τοῦ αὐστηροῦ καὶ ὀλιγαρχοῦς τέως ῥωμαϊκοῦ βίου καὶ ἡ τούτου ἐπὶ τὸ ἀβρότερον καὶ μαλακώτερον τροπὴ. *Luxuriæ peregrinæ origo*, λέγει ὁ Λίβιος¹⁾ *ab exercitu asiatico invecta in urbem est. ii primum lectos æratos, vestem stragulam pretiosam, plagulas et alia textilia et, quæ tum magnificæ suppellectilis habebantur, monopodia et abacos Romam advexerunt. Tum psaltriæ sambucistriæque et convivalia ludorum oblectamenta addita epulis; epulæ ipsæ et cura et sumptu majore adparari cœptæ. Tum coqvus, vilissimum antiqvæ mancipium et aestimatione et usu, in pretio esse et, quod ministerium fuerat, ars haberi cœpta. Vix tamen illa, quæ tum conspiciebantur, semina erant futuræ luxuriæ²⁾.*

Ἐν Ἀσίᾳ ἐσυνήθισε κατὰ πρῶτον, λέγει ὁ Σαλούστιος³⁾, ὁ ῥωμαῖος στρατός ν' ἀρέσκηται εἰς ἔρωτας καὶ συμπόσια, νὰ θαυμάζῃ ἀγάλματα, εἰκόνας γραπτὰς, τορευτὰ σκεύη, ν' ἀρπάζῃ ταῦτα ἰδίᾳ καὶ δημοσίᾳ, νὰ συλῇ τὰ ἱερά, καὶ νὰ βεβηλώνη τὰ πάντα ἀδιακρίτως. Ὁ στρατός οὗτος, τῆς νίκης τυχὼν, οὐδὲν ἄφησε τοῖς ἠττηθεῖσι· διότι αἱ εὐτυχίαι, τὰς τῶν σοφῶν ψυχὰς καταβάλλουσαι, πάντα χαλινὸν ἀφαιροῦσιν ἀπὸ νικητὰς διεφθαρμένων ἡθῶν.

Ὅρθῶς λοιπὸν ἀποφαίνεται Δίων ὁ Κασσιός⁴⁾ λέγων ὅτι «τὴν ἀσωτίαν τῶν ἠττηθέντων λαῶν διὰ βραχείος ἐζήλωσαν οἱ Ῥωμαῖοι, καὶ τὰ πάτρια ἔθη οὐ διὰ μακροῦ κατεπάτησαν»· ἀλλὰ ταῦτα ἦσαν *semina* μόνον *futuræ luxuriæ!* ὡς ὁ Λίβιος ἀνωτέρω εἶπεν. Ὁ πλουσιοπάροχος καὶ ἀφθονος ἀμητὸς τῆς

(1) Ἐν β.δλ. 39, 6.

(2) Πρβ. Plin. N. II. 34, 3, 14.

(3) Cat. 11.

(4) Ἐν τῷ 64. ἀποστπ.

ἠθικῆς διαφθορᾶς καὶ τρυφῆς ἐπεφυλάσσοντο εἰς τοὺς ἐπομένους χρόνους, οἵτινες ἀδῆλον ἂν ἀνεφάνησαν καὶ πάλιν ἐν τινι τῶν ἐπιγενομένων ἐθνῶν. Διὸ πιστεύομεν ὅτι ἡ φύσις ἐδειξε διὰ τῶν Ῥωμαίων πᾶν ὅ,τι κράτιστον ἐπ' ἀρετῇ καὶ συνέσει ἡδύνατο νὰ πράξῃ ὁ ἄνθρωπος, ὡσαύτως καὶ πᾶν ὅ,τι μέγιστον ἐπὶ κακίᾳ.

Ὁ αὐτὸς Λίβιος, ὅστις δεικνύει οὕτω τὴν τοῦ κακοῦ πρώτην πηγὴν, ἀμέσως ἐφεξῆς¹⁾ παρέχει ἡμῖν εἰδήσεις περὶ τῆς διὰ ξένων θρησκευμάτων εἰσελθούσης εἰς τὴν Ῥώμην φρικαλέας διαφθορᾶς, ἣν ἐκάλυπτε κατ' ἀρχὰς ὁ τῆς θρησκείας πέπλος παρὰ λαῶ τέως εὐσεβεῖ καὶ σώφρονι· ἐγκαίρως δ' ἀποκαλυφθεῖσα, ὡς ἀνωτέρω εἶπομεν, ἀνεστάλη, ἀλλ' ἐπὶ μικρὸν μόνον, διότι ἡ τοῦ κακοῦ πηγὴ ἔμενεν ἀνοικτὴ καὶ ἀενάως ἔρρεε, δαψιλῶς τρέφουσα τὴν ἀρξασμένην καὶ ταχύτατα ἐπιτενομένην διαφθοράν.

Παραλλήλως μὲ τὸν εἰς Ῥώμην εἰσρέοντα πλοῦτον ἔβαινε καὶ ἡ τρυφή καὶ πολυτέλεια, ἐκδηλουμένη εἰς ἐνδύματα, κοσμήματα, σκεύη παντὸς εἴδους, οἰκοδομὰς καὶ δεῖπνα. Ἄπασα ἡ ἐν τούτοις φιλοκαλία καὶ πολυτέλεια τῆς Ἐφέσου, Ῥόδου, Ἀλεξανδρείας καὶ λοιπῶν ἀσιατικῶν πόλεων εἰσῆλασεν εἰς τὴν Ῥώμην, εἰσαγομένη ἢ ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων αὐτῶν ἢ ὑπὸ κερδοσκόπων, καὶ ὑποδοχὴν εὐρίσκουσα παρὰ τοῖς πλουσίοις. Ἐντεῦθεν πᾶσα διάταξις τῶν τιμητῶν καὶ πᾶν δόγμα τῆς Συγκλήτου κατὰ τῆς πολυτελείας ἢ δυσκόλως ἐξετελεῖτο, ἢ ταχέως ἠκυροῦτο, ἂν μετὰ πολλῆς βίας κατωρθοῦτο ἢ κύρωσις αὐτοῦ, ὡς ἐγένετο ἐπὶ τοῦ δόγματος τῆς Συγκλήτου καὶ τοῦ δήμου, ἀπαγορεύοντος εὐθύς μετὰ τὴν ἐν Κάνναις συμφορὰν τῶν Ῥωμαίων τῷ 215 π. X. τὴν παρὰ τῶν γυναικῶν χρῆσιν πολυτίμων κοσμημάτων, ποικιλοχρόων ἐνδυμάτων καὶ ὀχημάτων, ὅπερ ὅμως μετὰ τὴν ἠτταν τῶν Καρχηδονίων ἠκυρώθη τῷ 195, ἀρκεσθείσης ὕστερον τῆς πολιτείας εἰς βαρὺν φόρον ἐπιβληθέντα εἰς τὰ τῆς τρυφῆς καὶ πολυτελείας ἀντικείμενα τῷ 184 π. X.

(1) Ἐν κερ. 8 τοῦ 39 β.δλ.

Ἡ τρυφή αὕτη ἐξετάθη ταχέως ἄφθονος καὶ ἐπὶ τὰ δεῖπνα. Δὲν ἤρκοῦντο ἤδη εἰς ψυχρὰς τροφὰς ἐν τῷ προγεύματι, οὐδὲ εἰς δύο μόνον φαγητὰ θερμὰ ἐν τῷ δείπνῳ, ὡς πρότερον ἐγίνετο, καὶ ἃ παρεσκευάζοντο ὅπως καὶ ὁ ἄρτος ὑπὸ τῆς οἰκοδεσποίνης καὶ τῶν θυγατέρων ἢ οἰκετῶν τοῦ οἴκου. Νῦν καὶ τὰ φαγητὰ ἦσαν ποικίλα καὶ ἐκλεκτὰ καὶ πολυδάπανα διὰ τὸ σπάνιον αὐτῶν ὡς ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς προερχόμενα τὰ πλεῖστα, μάλιστα δὲ ζῶα καὶ πτηνὰ καὶ οἶνος παντὸς εἶδους, καὶ παρ' ἐμπείρων μαγείρων παρασκευαζόμενα καθ' ἑλληνικὸν ἢ ἀσιατικὸν τρόπον. Ἐντεῦθεν οὐχὶ μόνον ἐπιδέξιοι μάγειροι ὑπῆρχον ἐν παντὶ πλουσίῳ οἴκῳ, ἀλλὰ καὶ μαγειρικὰ βιβλία συνετάσσοντο καὶ ἐξεδίδοντο εἰς Ῥώμην, καὶ τινες τῶν τῆς Ῥώμης ποιητῶν καὶ σοφῶν ἤρχισαν ἀπὸ τοῦ β' ἡδὴ αἰῶνος νὰ συγγράφωσιν ἐν λατινικῇ γλώσσῃ τοιαῦτα βιβλία ἡδυφαγητικὰ καὶ μαγειρικὰ, δι' ὧν ἐγνωστοποιεῖτο τίνα καὶ πόθεν προέρχονται ἕκαστα, ἦτοι ἐκλεκτοὶ καὶ σπάνιοι ἰχθῦς, ζῶα, πτηνὰ, καρποὶ καὶ τὰ τοιαῦτα, καὶ πῶς πάντα ταῦτα ἄριστα παρασκευάζονται πρὸς ἡδυτέραν βρῶσιν. Ἄλλοτε ἐν τοῖς οἰκιακοῖς δείπνοις καὶ συμποσίοις ἤρκοῦντο ἐν τοῖς φιλοῖς ἄσμασι τῶν νέων, ἀδόντων ἀρετὰς καὶ ἔργα τῶν προγόνων. Νῦν ἦδον ἐν τοῖς τοιούτοις ἐμπειροὶ μουσικοὶ παῖδες καὶ νέαι, ἄδοντες καὶ ψάλλοντες πρὸς διάφορα μουσικὰ ὄργανα, καὶ εἶτα τρεπόμενοι εἰς ὀρχήσεις ἀσέμνους καὶ ἀκολάστους. Πάντες δὲ οἱ ἐν τῷ οἴκῳ ὑπηρετοῦντες, μάγειροι, μουσικοὶ, τροφοὶ, παιδαγωγοὶ, διδάσκαλοι, καὶ οἱ πᾶσαν ἄλλην τοιαύτην ἐργασίαν ἐκτελοῦντες, ἦσαν δοῦλοι ἀργυρώνητοι ἢ οἰκογενεῖς ἢ καὶ ἀπελεύθεροι. Καὶ πρότερον μὲν ἤρκεῖτο ὁ οἰκοδεσπότης εἰς ὀλίγους τινὰς τοιούτους, εἰς οὓς ἦσαν ἀνατεθειμένα πᾶσαι αἱ ταπειναὶ τῆς οἰκίας ἐργασίαι, καὶ οὓς ἐκτῶντο οἱ οἰκοδεσπότες ἀντὶ μικροῦ χρηματικοῦ ποσοῦ. Νῦν ὅμως διὰ πᾶσαν ἐργασίαν ἔδει νὰ ὑπάρχη ἰδιαίτερος δοῦλος εἰς ἢ καὶ πολλοὶ κατὰ τὸν πλοῦτον τοῦ δεσπότη καὶ τὸ πλῆθος τῶν ἐν τῷ οἴκῳ, καὶ οὗτοι οὐχὶ ἐκ τῶν εὐτελῶν καὶ ἀδεξίων, ἀλλὰ καὶ ἐμπειροὶ εἰς τὰ ἔργα τῶν καὶ νέοι καὶ εὐειδεῖς ὅπως δ' ὧσι τοιοῦτοι, ἠγοράζοντο ἀντὶ ἀδράς δαπάνης, ἐνίοτε ἀντὶ πέντε καὶ δέκα χιλιάδων δραχμῶν καὶ ἔτι

πλέον¹⁾, ἐν ᾧ κοινοὶ καὶ συνήθεις δοῦλοι ἐτιμῶντο ἑκατὸν μέχρι πεντακοσίων δραχμῶν.

Ἄπορεῖ τις ἀναγινώσκων παρὰ Πλάτῳ ἡδὴ, ποιοῦντι περὶ τὸν β' αἰῶνα, ὅσα περὶ τοῦ ἐν Ῥώμῃ βίου τῶν νέων βεβαίως λέγει, διότι ἄλλως πῶς ἠδύναντο ν' ἀκούωσιν ὅλως ξένα τοῦ Ῥωμαϊκοῦ βίου Ῥωμαῖοι θεαταί; Ἐν τῇ κωμῳδίᾳ Τρινούμῳ ἢ θησαυρῷ²⁾ περιγράφει τὸν βίον ἀσώτου νέου, συζῶντος μετὰ ἐταίρας ἐρωμένης αὐτοῦ, ἣτις προσάγει αὐτῷ μέγα πλῆθος θεραπόντων καὶ θεραπαινίδων, οὓς ἔχει αὐτῇ ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τῆς, καὶ ὧν εἷς ἕκαστος ἔχει ἴδιον ἔργον· ἢ μὲν εἶναι ἐπὶ τῶν ἐνδυμάτων, ἢ δὲ ἐπὶ τῶν ἀρωμάτων, ἢ δὲ ἐπὶ τῶν πολυτίμων κοσμημάτων, ἄλλαι ἐπὶ τῶν κιβωτίων ἐν οἷς ταῦτα ἐφυλάσσοντο ἴσως, ἄλλαι φέρουσι τὰ ριπίδια ἢ ἀεριστήρια, ἄλλαι τὰ σανδάλια, ἄλλοι εἰσὶν ἀοιδοὶ καὶ μουσικοὶ, ἄλλος ἄγγελος, ἄλλος ἐξάγγελος καὶ τὰ τοιαῦτα.

ducitur familia tota, λέγει,
Vestiplica, unctor, auri custos, flabeliferæ,
sandaligerulæ,
Cantrices, cistellatrices, nuntii, renuntii,
Raptores panis et peni.

Ἐν ᾧ δὲ χρόνῳ τοσοῦτους εἶχε δούλους καὶ δούλας ἀπελεύθερος ἐταῖρα, ἐκ τῶν ἐπισήμων βεβαίως, ὅπόσους δέον νὰ εἶχεν οἶκος ἐκ τῶν πρώτων τῆς Ῥώμης, οἵτινες ἐν τοιαύτῃ μεγαλοπρεπείᾳ ἔθετον τὴν ἰδίαν ἀξίαν;³⁾

(1) Ἐκ τοῦ σχολιαστοῦ τοῦ Ὁρατίου (ἐν σατ. 1, 1, 104) μανθάνομεν ὅτι ἄσωτός τις, Νομεντανὸς τοῦνομα, καταναλώσας ἐν τρυφῇ καὶ ἀκολασίᾳ τὴν οὐσίαν τοῦ πᾶσαν, ἀνερχομένην εἰς πλέον ἑκατομμυρίου, ἐπώλησε δοῦλόν του ἀντὶ centenis millibus, ἦτοι πλέον τῶν 25,000 δραχμῶν.

(2) Ἀπὸ τοῦ 259 στίχου κατὰ τὴν Ῥιτζελίου β' ἔκδ.

(3) Σπουδαιοτάτην πραγματείαν περὶ τῆς τρυφῆς καὶ πολυτελείας τῶν ἐν Ῥώμῃ γυναικῶν ἐξέδωκεν ὁ C. A. Bœttiger τῷ 1806, Σαβίναν ἐπιγραφομένην, ἐν ἣ συνήγαγε πλείστας περὶ τούτου εἰδήσεις ἐκ τῶν ἀρχαίων, καὶ πρὸ τούτου ὁ Meiners ἱστορίαν τῆς καταπτώσεως τῶν ἡθῶν καὶ ἐπιστημῶν καὶ τῆς γλώσσης τῶν Ῥωμαίων ἐν τοῖς ὑπεροχρόνοις. Τελευταῖον δὲ πρὸ τινῶν ἐνιαυτῶν ὁ Friedlaender Sitten-

Ἡ ἐν τῷ βίῳ τῶν ἀνθρώπων πολυτέλεια αὕτη δὲν ἐβράδυνε νὰ ἐπεκταθῆ καὶ ἐν τῇ λατρείᾳ τῶν θεῶν, διότι καὶ οἱ θεοὶ ἐπιστεύοντο ὁμοίως τῶν ἀνθρώπων φύσεως, καὶ διὰ τοῦτο ἠρέσκοντο καὶ ἀπηρεσκοντο ὅπως καὶ οἱ ἄνθρωποι ἐν τοῖς τοῦ βίου.

Πάσης ἐορτῆς στοιχεῖα ἦσαν παρ' Ἑλλήσι καὶ Ῥωμαίοις θυσίαι καὶ εὐχαί, μετ' αὐτάς δὲ δεῖπνον καὶ ἀγῶνες. Ὅπως οἱ θεοὶ διὰ τῆς θυσίας μετεῖχον τοῦ θύματος, οὕτω καὶ οἱ θύοντες ἔδει νὰ μετὰσχωσιν αὐτοῦ συνδειπνοῦντες καὶ συμπίνοντες ἢ πάντες ἁμοῦ, ἢ ἕκαστοι ἰδιαιτέρως. Μετὰ τὸ δεῖπνον εἶποντο οἱ ἀγῶνες, οἵτινες ἦσαν ἀπομιμήσεις τῶν ἀγῶνων τῶν θεῶν, οὓς οὗτοι ἠγωνίσθησαν πρὸς γίγαντας καὶ ἄλλα τέρατα καὶ κακοποιούς ἀνθρώπους μαχόμενοι, καὶ διὰ τοῦτο ἠρέσκοντο καὶ αὐτοὶ ἐν ταῖς τῶν ἀνθρώπων μιμήσεσι τῶν ἰδίων ἀγῶνων.

Καὶ ἐν ὅσῳ μὲν ὁ τῶν Ῥωμαίων βίος ἦτο ἀπλοῦς καὶ ὀλιγαρκῆς, ἦτο ἀπλῆ καὶ ὀλιγοδάπανος καὶ ἡ τῶν θεῶν λατρεία. Ὁ γεωργὸς προσέφερε τοῖς τῆς γεωργίας καὶ τῆς φυτείας θεοῖς τὰς ἀπαρχὰς τῶν ἀγρῶν του, ὁ ποιμὴν τὸν πρῶτον ἀμνὸν καὶ γάλα τοῦ ἰδίου ποιμνίου εἰς τοὺς τὴν κτηνοτροφίαν ἐφορεύοντας θεοὺς¹⁾ ἐν καιρῷ τῆς συγκομιδῆς τῶν καρπῶν καὶ ὅτε ἄλλοτε ἐτέλει ἐορτὴν τῶν θεῶν. Καὶ αὐταὶ δὲ αἱ ἐορταὶ τὸ πάλαι ἦσαν ὀλίγαι, διότι ὀλίγοι καὶ οἱ ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων λατρευόμενοι πάτριοι θεοὶ καὶ οἱ ἐν αὐταῖς τελούμενοι ἀγῶνες ἀπλᾶ γυμνάσματα τῶν ἐορταζόντων. Ἀπὸ τῶν χρόνων ὅμως τοῦ τελευταίου Ταρκυνίου ἤρξαντο οἱ Ῥωμαῖοι διὰ τῆς πρὸς τοὺς Ἑλληνας ἐπιμιξίας νὰ παραδέχωνται ἑλληνικοὺς θεοὺς, καὶ νὰ λατρεύωσι τούτους κατὰ τὸν ἑλληνικὸν τρόπον²⁾ ὥστε ἀπὸ τούτου ἀυξάνει καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν τε ἐορτῶν καὶ τῶν ἀγῶνων, καὶ ἡ λατρεία πολυτελεστέρα

geschichte Romis ἐπὶ τῆς μοναρχίας. Ἀλλὰ καὶ τὰ τρία ταῦτα συγγράμματα ὑπόθεσιν ἔχουσι τοὺς ὕστερον χρόνους, οὐχὶ δὲ τοὺς τοῦ Λουκίου, ὅτε τὸ κακὸν ἦτο βεβαίως μετριώτερον.

(1) Tibul. Eleg. 1, 1, 38 καὶ 10, 15 καὶ ἀλλαχοῦ. Horat. Ep. 2, 1, 110.

(2) Πλείω περὶ τούτου ἐν τῇ περὶ τῆς ἀρχαίας κοινωνίας τῶν Ἑλλήνων πρὸς τοὺς Ἰταλοὺς καὶ Ῥωμαίους πραγματείᾳ μου, σελ. 24 κ. ἑ.

δοσημέραι καθίσταται. Ὅσον δὲ μὲ τὴν πρόοδον τοῦ χρόνου ἠῤῥα-νευ ὁ τῶν ἐορτῶν ἀριθμὸς ἕνεκα τῆς πρὸς ξένους λαοὺς ἐπιμιξίας καὶ μάλιστα ἕνεκα τοῦ ἀφθονώτερον εἰσρέοντος πλούτου, τοσοῦτον ἠλαττοῦτο ὁ θρησκευτικὸς αὐτῶν χαρακτήρ, ἐπετείνετο δὲ ἡ πρὸς τὰς ἐορτὰς ῥοπή τῶν ἀνθρώπων πρὸς εὐθυμίαν καὶ ἀπόλαυσιν τῶν τῆς φύσεως ἀγαθῶν. Καὶ ἐν ᾧ μὲν διὰ τοῦτο περιωρίζετο ὁ τῆς ἱεροτελεστίας χρόνος εἰς τὸν ἀπολύτως ἀναγκαῖον, ἐξετείνετο ὁ τῶν ἀγῶνων καὶ διασκεδάσεων ἐπὶ πολλὰς συνεχεῖς ἡμέρας.

Ἡ ἀρχαιοτέρα μεγάλη τῶν Ῥωμαίων ἐορτὴ ἦτο, πλὴν ἄλλων μικρῶν, ἡ κατὰ Σεπτέμβριον μῆνα τελουμένη ἀπὸ τοῦ τελευταίου βασιλέως τοῖς τρισὶ πολιοῦχοις τῆς Ῥώμης θεοῖς, τῷ Καπιτωλίνῳ Διὶ, τῇ Ἥρᾳ καὶ Ἀθηνᾷ, ἡ *ludi maximi* ἢ *Romani*, διὰ τὴν εἰς τοὺς Ῥωμαίους χορηγουμένην ἐκάστοτε ὑπ' αὐτῶν βοήθειαν κατὰ τῶν πολεμίων ἔτι δὲ καὶ διὰ τὴν κατάπαυσιν τῆς τῶν δημοτῶν στάσεως τῷ 509 π. Χ. καὶ τὴν διαλλαγὴν αὐτῶν πρὸς τοὺς πατρικίους. Ἐκλονίσθη δὲ αὕτη καθ' ἑλληνικὸν τρόπον¹⁾, καὶ διήρκει πρῶτον μίαν μόνον ἡμέραν, ἐξετάθη δὲ εἶτα εἰς δύο, καὶ πάλιν εἰς τρεῖς μετὰ τὰς δύο ὁμοίως στάσεις τῶν δημοτῶν τῷ 494 καὶ 367, τελευταῖον δὲ εἰς τέσσαρας. Εἰς τὴν ἐορτὴν ταύτην ἐδαπανῶντο ἐκ τοῦ δημοσίου ταμείου μέχρι τῶν Καρχηδονικῶν πολέμων περὶ τὰς 50000 δραχμὰς εἰς θυσίας, ἀγῶνας καὶ λοιπὰ²⁾. Ἐν τῇ ἐορτῇ ταύτῃ ἐχόρευσαν τοὺς ἰδίους χοροὺς οἱ ἐκ Τυρρήνιας κληθέντες ὑποκριταὶ τῷ 364 π. Χ. καὶ μετὰ 124 ἔτη ὕστερον ὁ Ἕλληνας Λίβιος Ἀνδρόνικος ἐδίδαξε τὸ πρῶτον ἑλληνικὸν δράμα ἐν Ῥώμῃ, προσθέσας τοὺς ἑλληνικοὺς δραματικούς ἀγῶνας (*ludos scenicos*) εἰς τοὺς λοιποὺς τέως γνωστοὺς τοῖς Ῥωμαίοις ἀγῶνας³⁾, τοὺς τοῦ δρόμου (*ludos circen*

(1) Βλ. περιγραφὴν τῆς ἐορτῆς ταύτης παρὰ Διον. ἐν β. ἀρχ. 7, 72 καὶ 5, 57. πρβ. καὶ Mommsen ἐν β. ἰς. 1, 290 καὶ 461 δ' ἐκδ. καὶ Becker ἀρχ. ῥωμ. 4, 457.

(2) Διον. 7, 71. «ἀναλοῦσθαι ἔταξεν (ἡ βουλή) καθ' ἕκαστον ἐνιαυτὸν εἰς τε τὰς θυσίας καὶ τοὺς ἀγῶνας ἀργυρίου πεντακοσίας μναῖς· καὶ μέχρι τοῦ φοινικικοῦ πολέμου τοῦτο ἐδαπάνων εἰς τὴν ἐορτὴν».

(3) Liv. 7, 2.

ces), τῶν μονομάχων (l. gladiatorios) καὶ τοὺς τῶν σατυριστῶν, ἀφ' ὧν προήλθεν ἡ ῥωμαϊκὴ σάτυρα, καθ' ἃ ἀνωτέρω εἴπομεν. Τὴν διεύθυνσιν καὶ ἐφορείαν τῶν ἐορτῶν τούτων εἶχον πρότερον οἱ ὑπατοί, ἀπὸ δὲ τοῦ 366 π. Χ. οἱ μεγάλοι ἀγορανόμοι (Aediles curules).

Ἀλλὰ μὲ τὴν πρόδοτον τοῦ χρόνου οὐ μόνον προσετίθεντο ἡμέραι διαρκείας τῆς ἐορτῆς ταύτης, ἀλλὰ καὶ αἱ ἐφεξῆς ἐορταὶ εἰσῆχθησαν πρὸς διασκέδασιν κυρίως καὶ τέρψιν καὶ ἀπόλαυσιν τοῦ λαοῦ. Τῷ 212 π. Χ. προσετέθησαν οἱ κατὰ τὰς ἐορτὰς τοῦ Ἀπόλλωνος τελούμενοι τὸν ἰούλιον ἀπὸ τῆς 6—13 ἡμέρας ἀγῶνες Ἀπόλλωνος (ludi Apollinares), ὧν τὴν διεύθυνσιν εἶχεν ὁ ἀστυκὸς στρατηγός (Praetor urbanus). Τῷ 205 εἰσῆχθησαν αἱ τῆς μεγάλης μητρὸς τῶν θεῶν, τῆς Περσινουντίας θεᾶς Κυβέλης ἐορταὶ καὶ οἱ ἀγῶνες (ludi Megalenses ἢ Megalensia), ὅτε καὶ τὸ ἄγαλμα τῆς θεᾶς ταύτης μετεβιβάσθη εἰς Ῥώμην¹⁾ καὶ ἡ λατρεία αὐτῆς κατέστη ῥωμαϊκὴ, τελούμενοι ἐν μηνὶ ἀπριλίῳ ἀπὸ τῆς 4—10 ἡμέρας ἐπιμελεία καὶ οὗτοι τῶν μεγάλων ἀγορονόμων· ἀπὸ τοῦ 174 καὶ ἐξῆς ἐτελοῦντο τακτικῶς τῇ Δήμητρι καὶ Flora Ἀνθοῖ οἱ ludi Florales τὸν ἀπρίλιον μῆνα ἀπὸ τῆς 21 μέχρι τῆς 3 μαΐου ἐπιμελεία πρῶτον τῶν μικρῶν (Aediles plebis), εἶτα τῶν μεγάλων ἀγορανόμων. Τὸν νοέμβριον αἱ τοῦ δήμου ἐορταὶ καὶ ἀγῶνες (ludi plebis ἢ plebei).

Ἀλλὰ πλὴν τούτων καὶ ἄλλαι πολλαὶ δημοτελεῖς καὶ ἰδιωτικαὶ ἐορταὶ ἐτελοῦντο κατὰ πᾶν τὸ ἔτος οὐχὶ κατὰ τὰς ἀρχῆθεν καθιερωθείσας καὶ συνήθεις αὐτῶν ἡμέρας μόνον, αἵτινες ἦσαν οὐκ ὀλίγαι, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ πλείους ἄλλας, καθ' ἃς ἐπετάσσετο ὑπὸ τῶν οἰωνοσκόπων καὶ μάντεων ἡ ἐπανάληψις αὐτῶν οὐχὶ ἅπαξ, ἀλλὰ καὶ πολλάκις²⁾ ἐνίοτε εἴτε ἐξ ἀρχῆς μέχρι τέλους, εἴτε ἀφ' ἧς ἡμέρας ἐν τῷ μεταξύ ἐφαίνετο ἀπαίσιόν τι σημεῖον, δι' οὗ

(1) Ὁ Ἑρωδιανὸς περιγράφει διὰ μακρῶν τὰ τῆς τελετῆς ταύτης ἐν βιβλ. 1, 10 τῆς ἱστορίας τῆς μετὰ Μάρκον βασιλείας.

(2) Κατὰ Liv. 29, 11 καὶ 33, 25 οἱ ludi plebeji septies restaurati. Ὁ αὐτὸς 38, 35 quingvies toti restaurati. Περὶ τῶν ἐορτῶν καὶ ἀγῶνων τούτων βλ. πλείω παρὰ Becker ῥωμ. ἀρχ. 1, 473 κ. ἐ.

οἱ θεοὶ ἐδήλουν τὴν ἀπαρέσκειάν των, πράγματι δὲ διότι οἱ ἄρχοντες ἤθελον νὰ ἀρέσωσι μᾶλλον εἰς τὸν λαὸν διὰ τοὺς ἐφεξῆς λόγους.

Οἱ τὴν ἐπιμέλειαν τῶν ἐορτῶν τούτων ἔχοντες ἄρχοντες, δαπανῶντες πλὴν τοῦ ὑπὸ τῆς πόλεως χρηγομένου χάριν τῆς θρησκείας πρὸς τὰς θυσίας χρηματικοῦ ποσοῦ, κατέβαλον καὶ ἐξ ἰδίων ἔτι μεῖζον ποσὸν πρὸς ἐξίασιν καὶ τέρψιν τοῦ παντὸς ὄχλου, καὶ πρὸς παρασκευὴν τῶν εἰς τοὺς ποικίλους ἀγῶνας ἀπαιτούμενων, ὅπως μᾶλλον θωπεύσωσι τὸ πλῆθος καὶ λάβωσι τὰς ψήφους αὐτοῦ εἰς τὰς προσεχεῖς ἀρχαιρεσίας. Ἡ εἰς τὰς ἐορτὰς ταύτας δαπάνη ἦτο πολλάκις μεγίστη ἕνεκα τῆς ἐπὶ πολλάς ἡμέρας διαρκείας τῆς αὐτῆς ἐορτῆς, καὶ ἔτι μᾶλλον ἕνεκα τῆς συχνῆς πολλάκις ἐπαναλήψεως (restauratio) τῆς αὐτῆς ἐορτῆς καὶ τῶν μετ' αὐτῆς συνημμένων. Ἀφ' οὗτου δὲ εἰσῆχθη καὶ ἡ διδασκαλία δραμάτων ἐν ταῖς ἐορταῖς ταύταις, ὧφειλεν ὁ ἔχων τὴν τῆς ἐορτῆς ἐπιμέλειαν ἄρχων νὰ καταβάλη πλὴν τῆς εἰς τὰς θυσίας καὶ δημοθουσίας καὶ τῆς εἰς παρασκευὴν τῶν ἀγῶνων τῶν μονομάχων καὶ ἄλλων τοιούτων, καὶ τὴν δαπάνην ἔτι πρὸς παρασκευὴν τῶν ὑποκριτῶν, πρὸς ἀγορὰν τοῦ διδαχθησομένου δράματος καὶ τὸ πλεῖστον πρὸς κατασκευὴν θεάτρου, χωροῦντος χιλιάδας πολλὰς θεατῶν, ὃ μέχρι τοῦ 58 π. Χ. ἔδει νὰ κατασκευάζεται ἐκ ξύλων ἢ καὶ ὅπωςδήποτε ἄλλως, καὶ μετὰ τὴν ἐορτὴν νὰ διαλύηται πάλιν. Ἐννοεῖται δὲ ὅπόσον μεγάλη ἦτο ἡ δαπάνη θεάτρου, κατασκευαζομένου ἐκάστοτε ἵνα περιλάβῃ ἅπαν ἢ τὸ πλεῖστον τοῦλάχιστον τοῦ τῆς Ῥώμης πλῆθους, καὶ μάλιστα διότι οἱ τὴν ἐπιμέλειαν ἔχοντες ἄρχοντες ἐκόσμουσαν τοῦτο ἀγάλμασι καὶ ποικίλοις ἄλλοις χρυσοῖς καὶ ἀργυροῖς κοσμήμασι¹⁾, καὶ ἐπὶ τῆς σκηνῆς ἀνεβίβαζον μέγα πλῆθος ἀνθρώπων.

(1) Τὸ ὑπὸ τοῦ Αἰμιλίου Σκαύρου κατασκευασθὲν θεᾶτρον ἐχώρει 80,000 θεατὰς. Ἡ σκηνὴ εἶχε τρία πατώματα, ὧν τὸ κάτω ἦτο μὲ μάρμαρον κεκαλυμμένον, τὸ μεσαῖον μὲ ὕβελον, τὸ ἄνω μὲ ἐλάσματα χρυσαῖα, 360 κίονας, ὧν οἱ κάτω ἦσαν 38 πόδας ὑψηλοὶ καὶ 3,000 ἀγάλματα ἐκ χαλκοῦ· ἐπὶ τούτοις δὲ ἀτταλικοὺς τάπητας, εἰκόνας γραπτὰς καὶ ἄλλα πολλὰ βαρύτερα κοσμήματα (Plin H. N. 36, 15, 24,

πων καὶ ὑποζυγίων καὶ σκευῶν παντὸς εἶδους, ὅταν ἦτο ἀνάγκη νὰ τελέσωσι καὶ ἐπ' αὐτῆς θρίαμβον, ὡς ἐγένετο ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῆς Κλυταιμνήστρας τοῦ ποιητοῦ Ἀττίου¹). Πάντα δὲ ταῦτα μετὰ τὴν ἐορτὴν ἦσαν ἄχρηστα.

Ἐντεῦθεν εἰκάζομεν ὅτι οἱ ἄρχοντες οὗτοι, ὅπως ἐπαρκέσωσιν εἰς τὰς μεγάλας ταύτας δαπάνας, κατηνάλισκον οὐχὶ ὅσα αὐτοὶ εἶχον, ἀλλὰ καὶ ὅσα ἠδύναντο νὰ εὕρωσι δανειζόμενοι παρ' ἄλλων².

114). Ἀνάλογος πρὸς τὴν τῆς σκηνῆς διακόσμησιν ἦτο καὶ ἡ τῶν ὑποκριτῶν ἐνδυμασία, ἣτις ἐνίοτε διίγειρε τὴν περιέργειαν καὶ τὸν θαυμασμόν τῶν θεατῶν μᾶλλον ἢ ἡ τέχνη καὶ ἡ ὑπόθεσις τοῦ δράματος (Hor. ep. 2. 1, 203 κ. ἐ.). Αἰτία δὲ τοῦ φαινομένου τούτου εἶναι αὐτὴ ἡ ἀπειροκαλία καὶ ἀμάθεια τῶν θεατῶν καὶ ἡ ἐν τούτοις ἀδιαφορία τῶν ἀρχόντων. Ἐντεῦθεν μετὰ ἄλλους ψυχῆς λέγει ὁ Ὀράτιος ἐν τῇ πρὸς τὸν Αὐγουστον ἐπιστολῇ του ἀπὸ στίχ. 170 κ. ἐ. ὅτι ἀδύνατον νὰ προκόψῃ παρὰ Ῥωμαίους ἡ πύλησις καὶ μάλιστα ἡ δραματικὴ, διότι οὔτε οἱ ποιηταὶ ἐπεξεργάζονται καλῶς τὰ ἴδια ποιήματα, οὔτε τὸ κοινὸν δύναται νὰ ἐκτιμῆσῃ καλὴν πόλιν. Καὶ ἂν ποτε ἀναφανῆ λόγου ἄξιος ποιητῆς, τοῦτον ἀποναρκῶναι ἢ ἀναισθησία καὶ ἀμάθεια τῶν ἐν τῷ θεάτρῳ, οἵτινες, διακόπιοντες ἐν μέσῳ τὴν διδασκαλίαν τοῦ δράματος, αἰτοῦσι σχολιοβάτας καὶ μονομάχους, ἢ τὴν ἐπὶ σκηνῆς ἐμφάνισιν θριαμβεύοντος στρατοῦ, οὗ ἡ διάβασις διαρκεῖ τέσσαρας καὶ πλείονας ὥρας πολλάκις· διότι μᾶλλον ἀρέσκονται νὰ βλέπωσι στίφη τοῦ πεζοῦ καὶ ἐφίππου στρατοῦ, ἀχιμαλώτους βασιλεῖς, ἀμάξας πλήρεις λαφύρων, κλυτὰ, ἀγάλματα ἐξ ἐλέφαντος καὶ χαλκοῦ κορινθίου, πολυτελεῖ ἐνδύματα καὶ τὰ τοιαῦτα ἢ ν' ἀκροῶνται τοῦ δράματος. Ἐπὶ τούτοις δὲ ὁ τοῦ θεάτρου θόρυβος ὑπερβαίνει τοὺς ἐκ τοῦ ἀνέμου συριγμοὺς τοῦ Γαργάνου ἄλσους καὶ τοὺς μυκηθμοὺς τοῦ τυρρηνικοῦ πελάγους. Μὲ τοσοῦτον θόρυβον θεῶνται οἱ ἡμέτεροι, προσθέτει, τοὺς ἀγῶνας καὶ τὴν τέχνην καὶ τὸν ξένον πλοῦτον, ὃν φέρων ἐν πολυτίμοις ἐνδύμασιν ὁ ὑποκριτῆς, ἅμ' ἐμφανισθῆ ἐπὶ τῆς σκηνῆς, χειροκροτεῖται· αὐτὸς δ' ἀγνοῶν τὸ διατί, μανθάνει ὅτι αἰτία εἶναι ἡ ἐν ταραντίνῃ βαφῇ ἴα φέρουσα στολή του.

(1) Ὅτε ἤχθησαν ἐπὶ τῆς σκηνῆς 600 ἡμίονοι, φέροντες δῆθεν τὰ ἐκ Τροίας λάφυρα. Ἐν δὲ τῇ διδασκαλίᾳ τοῦ Δουρβείου ἵππου (equus trojanus) 3,000 κρατῆρες καὶ μέγα πλῆθος ἵππέων καὶ πεζῶν ἐν ποικίλοις ὅπλοις καὶ ἐνδύμασι (Cic. ad Fam. 7, 1). Μέχρις οὗ δὲ διέλθῃ ἐπὶ τῆς σκηνῆς τοιοῦτος θρίαμβος παρήρχοντο τέσσαρες πολλάκις ὥραι καὶ πλέον ὡς ὁ Ὀράτιος ἀνωτέρω λέγει.

διότι εὐκόλον ἦτο αὐτοῖς μετὰ τὴν ἀρχὴν τῶν νὰ σταλῶσι διοικηταὶ εἰς ἐπαρχίαν τινὰ, λόγῳ μὲν ὡς διοικηταὶ, πράγματι ὅμως ὅπως ληστεύσωσι τοὺς κατοίκους, οὐδόλως φοβούμενοι τοὺς κατὰ τῆς τοιαύτης ληστείας αὐστηροὺς τῆς πόλεως νόμους καὶ τὰ ἐν Ῥώμῃ δικαστήρια, διότι ἔχοντες ἄφθονα τὰ μέσα, ἠγόραζον εὐκόλως καὶ τοὺς συγκλητικοὺς καὶ δικαστὰς καὶ τὸν δῆμον αὐτόν¹).

Ὅσοι δὲ τῶν ἀρχόντων τούτων καὶ τῶν ὁμοίων αὐτοῖς δὲν κατώρθουν νὰ λάβωσιν ἐπαρχίαν ἢ ἄλλην τινὰ ἀρχὴν, ἐξ ἧς ἠδύναντο νὰ πορισθῶσι χρήματα, ὅπως ἀποτίσωσι τὰ ἐαυτῶν χρέη καὶ ἐκτελέσωσι τοὺς φιλάρχους σκοπούς τῶν διὰ τούτων, προεκάλουν στάσεις ἐν τῇ πόλει διὰ δημαγωγίας καὶ ἄλλων ἀθεμίτων μέσων ἢ καὶ συνωμοσιῶν, ἵνα ἐκ τῆς ἀνατροπῆς τῶν καθεστώτων ὠφεληθῶσιν· οἷας στάσεις προεκάλεσαν πρότερον Γράκχοι οἱ τοῦ Λουκιλίου σύγχρονοι, ὕστερον ὁ Σύλλας καὶ Μάριος, καὶ τελευταῖον οἱ Τριάνδροι καὶ οἱ περὶ τούτους Κατιλίνας, Κλώδιος, Μίλων καὶ πολλοὶ ἄλλοι ὁμοίως τούτων φύσεως.

Τοιαύτη περίπτου ἦτο ἐν σκιαγραφίᾳ ἡ ἠθικὴ κατάστασις τῆς Ῥώμης, ὅτε ὁ Λουκίλιος ἐξάνεστη διὰ τῶν σατυρῶν του κατὰ τῆς κακίας. Λυπηρὸν ὅτι δὲν σώζονται σάτυραι ὅλαι αὐτοῦ, ἐξ ὧν ἠδυνάμεθα κάλλιον νὰ ἐκτιμήσωμεν τὸ τότε μέγεθος τῆς κακίας, καὶ τὴν κατ' αὐτῆς τόλμην τοῦ φιλοπάτριδος τούτου ποιητοῦ. Ὅσα περὶ τούτου γινώσκομεν ποριζόμεθα ἐκ τῶν ὀλίγων σωζομένων αὐτοῦ ἀποσπασμάτων καὶ ἐκ μαρτυριῶν νεωτέρων συγγραφέων. Ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τὰ σωζόμενα ἀποσπάσματα ἐμφαίνουσι σαφῶς ὅτι τὸ κύριον θέμα τῶν σατυρῶν τοῦ Λουκιλίου ἦτο ὁ κατὰ τῆς πολυτελείας, τῆς τρυφῆς καὶ καὶ ἠθικῆς διαφθορᾶς πόλεμος, διότι ἐν πολλοῖς τῶν Α' αὐτοῦ βιβλίων γίνεται λόγος περὶ αὐτῶν, ὡς ἀνωτέρω ἐν τῇ περιλήψει τῶν ὑποθέσεων τῆς τοῦ Λουκιλίου σατύρας εἶδομεν.

Ἀριστοφάνης λοιπὸν καὶ Λουκίλιος ἀνθίστανται ἐξίσου εὐθαρ-

(1) Εἰς ἀπόδειξιν τούτων ἔχομεν πολλοὺς τοῦ Κικέρωνος λόγους καὶ μάλιστα τοὺς κατὰ Βέρρου, διοικητοῦ τῆς Σικελίας. Πρὸς Becker βωμ. ἀρχ. 4, 484 καὶ ὅσα ἀνωτέρω περὶ δεκασμοῦ τῶν δικαστῶν εἵπομεν ἐν σελ. 273.

σῶς καὶ γενναίως κατὰ τῆς προβαίνουσας πολιτικῆς καὶ ἠθικῆς διαφθορᾶς τῶν συγχρόνων, ἀλλὰ διάφορα ὄπλα ἐν χερσὶν ἔχοντες μάχονται ὁ μὲν ἐπὶ τοῦ θεάτρου διὰ τῆς κωμωδίας ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ δήμου¹), ὁ δὲ ἀπὸ τῆς οἰκίας καὶ τοῦ σπουδαστηρίου διὰ τῶν σατυρῶν του, ἄς ὡς ἐπιστολὰς πέμπει πρὸς τοὺς Ῥωμαίους κατὰ τῆς φαυλότητος, προστατευόμενος ὑπὸ τῶν περὶ τὸν Σκιπίωνα ἰσχυρῶν φίλων του. Ἀμφότεροι διὰ τὰς ὑπὲρ τῆς πολιτείας καὶ τῶν πατρίων ἠθῶν ἀγαθὰς προθέσεις των εἰσι προσφιλεῖς τοῖς ἀγαθοῖς καὶ τῷ δήμῳ. Καὶ ὁ μὲν Ἀριστοφάνης μαρτυρεῖ τοῦτο ἐν τῇ τῶν Νεφελῶν παραβάσει ἀπὸ στιχ. 518 ἐν Ἀχαρν. 495 καὶ 625 ἐν Ἰππ. 507, Εἰρήνῃ 727· περὶ δὲ Λουκιλίου ἔχομεν ἀξιόπιστον μάρτυρα τὴν μέχρι τῆς τελευτῆς αὐτοῦ συνεχῆ καὶ ἀπρόσκοπτον συγγραφὴν καὶ ἔκδοσιν τῶν σατυρῶν του, οὐδενὸς οὐδέποτε κωλύματος παρεντεθέντος εἰς τὴν ἐλευθέραν στηλίτευσιν τῆς κακίας καὶ τὴν διδασκαλίαν τοῦ δήμου. Ἐχομεν τὴν ὁμολογίαν τοῦ Ὀρατίου, λέγοντος ὅτι ἅπας ὁ βίος τούτου²) πρόκειται ἀκριβῶς καὶ πιστῶς ἀπεικονισμένος ἐν ταῖς σατύραις αὐτοῦ, προσέτι καὶ τὴν τῶν συγχρόνων τοῦ ποιητοῦ τούτου καὶ τῶν ὕστερον³), οἵτινες ἄριστον πάντων τῶν τῆς Ῥώμης ποιητῶν ἐκάλουν τὸν Λουκίλιον καὶ αἰείποτε εἶχον εἰς χεῖρας καὶ ἀνεγίνωσκον ὅπερ ἐμφαίνει ὅτι ἐπὶ Λουκιλίου καὶ ὕστερον ἔτι ἐν ἐλλείψει τῆς τοῦ βήματος ἐλευθερίας, ἤρρεσκεν εἰς τοὺς Ῥωμαίους ἢ τῆς σατύρας ἐλευθερία καὶ μάλιστα τὸ θάρρος καὶ ἡ ἐλευθεροστομία τοῦ Λουκιλίου. Διὰ τὴν ιδιότητα ταύτην καλεῖ ὁ φιλαλήθης Ὀράτιος τὸν Λουκίλιον κρείττονα αὐτοῦ, ὡς μὴ ἔχων αὐτὸς οὔτε τὸ θάρρος οὔτε τὴν ἀδειαν νὰ πατάξῃ κατὰ κεφαλῆς τὴν πολιτικὴν καὶ κοινωνικὴν τῶν συγχρόνων ἀκολασίαν, δι' οὗς λόγους ἀλλαχοῦ θέλομεν ἐκθέσει.

ΕΥΘ. ΚΑΣΤΟΡΧΗΣ.

(1) Ἀριστ. ἰππ. 40 κ. ἐ.

(2) Ὀρ. ἐν σκτ. 2, 4, 30 καὶ 62.

(3) Quintilianus 10, 4, 93. Saturata tota nostra est, in qua primus insignem laudem adeptus Lucilius; quosdam ita deditos sibi adhuc habet amatores, ut cum non ejusdem modo operis aucteribus, sed omnibus poetis praeferre non dubitent.

ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ ΤΑΝΑΓΡΑΣ ΑΝΕΚΔΟΤΟΙ.

Ἐξ ἀντιγράφων καὶ ἐκτύπων χαρτίνων, σταλέντων παρὰ Π. Σταματάκη τῶν πλείστων, τινῶν δὲ καὶ παρ' Ἀθ. Δημητριάδου πρότερον, ἐκδίδομεν τὰς ἐξῆς Ταναγραϊκὰς ἐπιγραφάς·

1.

...ατης Ἀριστοκλῖδαο ἄρχοντος προξένι. I.
 ...τω; (Σ)μίκρων Πλουτίνω ἐλεξε· δεδόχθη τῷ δάμῳ, προξένως εἶμεν
 (κ)ῆ εὐεργέτας τὰς πόλιος Ταναγρῶν Δαμάτριον Φιδι. . . .
 . . κῆ Πιστόλαον Δαματρίῳ Κορινθίως αὐτως κ(ῆ)
 5 ἐσγόνως κῆ εἶμεν αὐτως γὰς κῆ Φυκίας ἔππασιν
 κῆ Φισοτελίαν κῆ ἀσφαλίαν καὶ ἀσουλίαν κῆ κατὰ
 γὰν κῆ κατὰ θάλατταν κῆ πολέμω κῆ ἱράνας ἰώ-
 σασ κῆ τὰ ἄλλα πάντα καθάπερ τῆς ἄλλυς προξένως
 κῆ εὐεργέτης.

Ὁμολ(ωῖ. . . ἄρχοντος. . .

ἐπεψά(φιδδε.

Φίλωνο. . . .

εργέταν. . . .

5 αὐτον κῆ. . . .

νας ἰώσα(ς. . . .

τα καθάπ(ερ. . . .

Τὰ ἄνω ἔχει «τεμάχιον βάρου γωνιαῖον, λίθου μέλανος, μήκ. 0, 58, πλάτ. 0,16, καὶ ὕψ. 0,27.» Ἐν τῇ πρώτῃ πλευρᾷ εἶναι γράμμασι τῶν παλαιότερων Ῥωμαϊκῶν χρόνων, (ὡς δεικνύει τὸ ὑπ' ὄψιν μου χαρτίνον ἔκτυπον) πρῶτον μὲν πρὸς ἀριστερὰ τῷ ὀρῶντι τὰ δύο μικρὰ τέλη στίχων, ἐκ ψηφίσματος πιθανῶς, εἶτα δὲ ἐπὶ δεξιὰ τὸ ὅλον ἐπὶ Ἀριστοκλῖδα ψηφίσμα, ἐν δὲ τῇ δευτέρῃ πλευρᾷ εἶναι μόνον αἱ ἀρχαὶ ἑπτὰ στίχων τοῦ ἐπὶ Ὁμολωῖ. . . ψηφίσματος. Δὲν συνεπληρώσαμεν τούτου τὰ δυνατὰ γὰ

συμπληρωθῶσι μέρη, διότι εἶναι περιττὸν, γνωστῶν οὐσῶν τῶν τυπικῶν φράσεων. Δὲν ἔχομεν δὲ καὶ τίποτε νὰ παρατηρήσωμεν.

2.

Μνάσων Εὐβώλω

Εὐβωλον τὸν (πατέρα ἀνέθεικε τοῖς θίοις;

ἸΑθανογίτωνος ἄρχοντος προξενίη βῶλα· Προστατη(ρίω μείνος.....ἐπεψάφιδδε
Σωσικράτης, Μνάσων Εὐμύλω ἔλεξε· προβεβωλε(ῦσθαι τᾶ βῶλα, πρόξενον εἶμεν κῆ
[εὐεργέταν τᾶς πόλιος Ταναγρήων

5 Θιοκλῆν Ἄγωνος Ἐλατεᾶ αὐτον κῆ ἐσγόνως.....

κῆ πολέμω κῆ εἰράνας ἰώσας κῆ κατὰ γᾶν κ(ῆ.....

εὐεργέτης τᾶς πόλιος γέγραπτη.

Πολυξεν...

Τὰ ἄνω ἔχει «τεμάχιον βάρου γωνιαῖον, λίθου μέλανος, ὕψ. 0,27, πλ. 0,35, καὶ μήκ. 0,40.» — Πρέπει δὲ οἱ στίχοι νὰ ἦσαν μακρότατοι, ἐκτεινόμενοι τινες καὶ μέχρι περίπου 115 γραμμάτων, ὡς ἡ διὰ τῶν ἐν χρήσει τυπικῶν φράσεων συμπλήρωσις των φαίνεται ἀπαιτούσα. Σχῆμα γραμμάτων τὸ τῶν πρώτων Ῥωμαϊκῶν χρόνων, ἂν δὲν ἀπατῶμαι. Εἰς ποίαν δὲ σχέσιν εὐρίσκονται οἱ πρώτοι δύο στίχοι τοῦ λίθου, (οἱ καὶ μείζονα ἔχοντες καὶ ἀραιὰ τὰ γράμματα,) πρὸς τὸ ψήφισμα; Ἴσως εἰς οὐδεμίαν. Καὶ τολμῶ εἰκασίαν, ὅτι τὸ βάρου ἦτο ἐξ ἀρχῆς μὲν καὶ κυρίως διὰ τὸν ἀνδριάντα τοῦ ἐν τῷ β'. στίχῳ Εὐβώλου πεποιημένον καὶ εἶχε κατωτέρω εἰς πρέπουσαν ἀπόστασιν, μικροτέροις δὲ καὶ ἀραιοῖς γράμμασι, καὶ τὸ ὄνομα τοῦ ποιήσαντος αὐτὸν τεχνίτου, Πολυξένου τινὸς ἢ Πολυξενίδου, ὕστερον δὲ κατεχρήσαντο τῷ βάρῳ οἱ Ταναγραῖοι εἰς ἀναγραφὴν ψηφίσματος προξενικοῦ. Αὐτὸ δὲ τὸ ψήφισμα, ἔχον τὰ βῶλα καὶ τὸ προβεβωλε... , εἶναι φανερόν, ὅτι συνετάχθη κατ' ἄλλο ἢ τὸ σύνηθες τυπικόν. Συνεπλήρωσα μὲν ἐγὼ προβεβωλεῦσθαι τᾶ βῶλα κτλ., ἀλλὰ μετ' ἀμβιβολίας πολλῆς, διότι ἴσως εἶχε χώραν ἐδῶ καὶ ἀλλοῖα τις μακροτέρα φράσις, ὅποια ἢ ἐν τῷ τοῦ Κοινοῦ Βοιωτῶν ψηφίσματι, τῷ ἐν Corp. Inscr. Graec. ὑπ' ἀρ. 1570, περὶ ἧς φράσεως πολλὰ ἐκεῖ ἐπραγματεύθη ὁ Boeckh, εἰς ἃ ἀπλῶς παραπέμπω, οὐδὲν ἀποφαινόμενος.

3.

...ω; ὀκτω; κηδεκάτη ἐπεψάφιδδε Ἰππία(ς...
...ἔλεξε δε)δόχθη τοῖ δάμοι πρόξενον εἶμεν κῆ (εὐεργέταν τᾶς πόλιος) Ταν(αγρήων
... I ἦον κῆ αὐτον κῆ ἐσγόνως κῆ εἶμεν αὐτ(οις γᾶς κῆ Γυκίας ἔπ)πασιν...
... λλαν κῆ τᾶλλα πάντα καθάπερ τοῖς ἄλ(λοις προξένοις κῆ)εὐεργέ(της
5 ... ηδεκάτη ἐπεψάφιδδε Καφισίας Γου.....ς —
... μεν κῆ εὐεργέταν τᾶς πόλιος Ταναγρή(ων.....ο; Νεαπ(ολίταν;
... κῆ Γυκίας ἔππασιν κῆ Γίσοτελίαν κῆ ἀ(σφαλίαν κῆ ἀ)τουλίαν...
... τὰ γᾶν κῆ κατὰ θάλατταν κῆ τᾶλλα πάντα καθά(π)ερ τοῖς ἄλλοις κτλ.

Τὰ ἄνω «ἐπὶ τεμαχίου βάρου λίθου μέλανος, τεθλασμένου εἰς τρία, ὕψους ἐν ὄλῳ 0,19, μήκ. 0,48, καὶ πλάτ. 0,25».— Ἐν τῷ ἐ. στίχῳ τὸ χάρτινον ἔκτυπον δεικνύει ὑπερθεῖν τῶν τοῦ ς'. στίχου πέντε γραμμάτων ΟΝΕΑΠ τὸν τόπον κενὸν γραμμάτων, δι' ὃ ἔθεσα ἐγὼ ἐκεῖ τὴν κεραίαν· ἀλλὰ παρέχει ἐκλείπει ὁ λίθος, καὶ ἄδηλον, ἂν τὸ ἀποθραυσθὲν μέρος ἦτο καὶ προσωτέρω ἄγραφον ἢ ὄχι. Γίνεται δὲ ἐκ τοῦ γνωστοῦ ἄλλοθεν τυπικοῦ πρόδηλον, ὅτι ἐν ταῖς ἀρχαῖς τῶν στίχων πολὺ πλείονα γράμματα ἐξέλιπαν ἢ ὅσας ἡμεῖς ἐσημειώσαμεν στιγμᾶς.

4.

...Ιωδαιμειν Μνατα.....
...νουιον Μνάσαρχον κ.....
ἀνέθει)καν τοῖς θίοις.

Τὰ ἄνω ἔχει «τεμάχιον βάρου λίθου μέλανος, ὕψους 0,16, πλάτ. 0,20 καὶ μήκ. 0,22.» — Πλείονας στίχους τῶν τριῶν οὐδέποτε εἶχε τὸ βάρου. Σχῆμα γραμμάτων σχεδὸν τὸ τῶν Ῥωμαϊκῶν χρόνων. Αἰνιγματώδη μοῖ εἶναι τὰ τοῦ ἀ. στίχου πρώτα γράμματα, τὰ ἀπέδωκα δὲ πιστότατα. Ἴσως τις τολμηρότερος ἐμοῦ δύναται νὰ παραδεχθῆ ἐν αὐτοῖς κρυπτόμενον κύριον ὄνομα κατ' αἰτιατικὴν Βοιωτικὴν τὸ Δαῖμμειν (=Δαῖμένην). Ἐγὼ ἐπέχω. Τὰ δὲ τοῦ β'. στίχου νουιον πιθανὸν νὰ εἶναι μεταγραφὴ τοῦ Ῥωμαϊκοῦ Novium.

5.

...ιδῶρος Μέλανος
Διοσκόροις.

Ταῦτα «ἐπὶ βάθρου τετραγώνου λίθου μέλανος τεθλασμένου κατ' ἀριστερὰ τῷ ὀρῶντι, ἔχοντος δὲ ἐν τῇ ἄνω ἐπιφανείᾳ δύο τετραγώνους κοιλότητας, ἐφ' ὧν ἴστατό ποτε ἀνάθημα.»—Σχῆμα γραμμάτων σχεδὸν τὸ τῶν Ῥωμ. χρόνων. Ὁ Πausanias οὐδὲν περὶ λατρείας τῶν Διοσκόρων ἐν τῇ Ταναγραϊκῇ χώρᾳ παρέδωκε.

6.

Ἀθανίκκεια Ἴμνω
Ἀρτάμιδι Εἰλειθυίῃ.

Ταῦτα «ἐπὶ βάθρου τετραγώνου λίθου πωρίνου, δεξιόθεν καὶ ἀριστερόθεν τεθλασμένου, ἔχοντος δὲ ἐν τῇ ἄνω ἐπιφανείᾳ τὸν τύπον δύο ποδῶν, ἐφ' ὧν ἴστατό ποτε ἄγαλμα. Ὑψος 0,19, πλάτ. 0,65, πάχ. 0,50.»—Σχῆμα γραμμάτων φαίνεται παλαιότερον τοῦ τῶν Ῥωμ. χρόνων. Καὶ τῆς Εἰλειθυίας δὲν εὕρισκω γινομένην μνεῖαν ἐν τοῖς Βοιωτικοῖς τοῦ Πausanias. Ὅσα δὲ ἱερὰ ἢ ἀγάλματα τῆς θεᾶς ταύτης ἀναφέρει ὁ περιηγητὴς οὗτος, πάντα ἐν Ἀττικῇ, Μεγαρίδι καὶ Πελοποννήσῳ εἶναι. Ζητήσεως δὲ ἄξιον ἴσως εἶναι, ἂν παρὰ τοῖς ἀρχαίοις τὰ πολλὰ εἰς διαφόρους θεότητας ἀναθήματα τῶν εὐσεβῶν ἀδικόρως ἀνετίθεντο ἐν οἰκηθῆποτε ἱερῶ, ἢ ὑπῆρχέ τις κανὼν ἢ ἔθος τῆς ἀναθέσεως ἐν προσήκουσι τόποις, δηλ. τοῖς οἰκείοις τῶν ἀναφερομένων θεῶν ἢ ἡρώων.

7.

....χος Ἀργίω	Ἀθ;ἀ.μιχος Εὐκολίνιος
....λιάδας Κοιρατάδαο	Θιογίτων Καλλικλίδας
...νοκλίδας Ἀνδρομάχιος	Ξενότιμος Χαρώνδα
Διότιμος Διοδώριος	Χάρμας Εὐωνυμοδ(ώριος
5 Ἀγίας Διοδώριος	Τύχων Τυχανόριος
Διονυσόδωρος Διοδώριος	Θιογίτων Γ;οικοσθένειος
Καφισόδωρος Θιοδώριος	Θρασε...
Εὐγίτων Χάβης	Πραξι...
Ιυρμίδα; Μεγαλίνιος	Ἀγασι...
10...αρχος Θιοτίμιος	Ἀριστο I...
Σαγύθινος Θιοφάνειος	Ἀθανία(ς...
Θιοφάνειος Σαγυθίνιος	Θιογαρε...

Προμηχίδα; Θρασύκλειος	Δωρίων...
.ωρίνας Ιαροτέλειος	Πολυ;λαο(ς...
15 Φ)ανοκλείς Πολυξένιος	Θιοτέλειος...
Δ)αμόφιλος Σκυθριώνιος	Ἀντιπίδα(ς...
Θέ)ζοτος Σκυθριώνιος	Ἰθύμαχος...
Σωφ;)ρονίσκος Θιοαγγέλιος	Χάβης Πο...
...οτέλειος Κλιαρχίδαο	Ξέννει Εὐ...
20...στος Πολυμνάστιος	Ἀσ'ωπόκριτος...
...άδας Εὐφαιμίδαο	Παντοῖος...
...ειΝικίτης	Δαλιόδω(ρος...
	Θιογίτων...

Τὴν ἄνω ἀναγραφὴν ἔχει «τεμάχιον βάθρου γωνιαῖον μεθ' ἐτέρου μικροῦ τεμαχίου, σῶζον ἐν τῇ ἄνω ἐπιφανείᾳ μέρος τετραγώνου κοιλότητος. Εἶναι δὲ λίθου μέλανος, μήκ. 0,35, πλάτ. 0,27.»—Ὡς βλέπω ἐκ τοῦ χαρτίνου ἐκτύπου, τὰ γράμματα τῆς ἀναγραφῆς ταύτης εἶναι τῶν καλῶν ἔτι χρόνων τῆς Ἑλλάδος, ὑποθέτω τοῦ δ' πρὸ Χρ. αἰῶνος. Πλουτίζεται δ' ἐξ αὐτῆς πολὺ τὸ Ἑλληνικὸν ὀνοματολόγιον, καθὰ πᾶς τις βλέπει ἐκ τῶν ὑπ' ἐμοῦ ἀραιογραφημένων, τὰ ὁποῖα εἶναι πάντα νεοφανῆ. Εὐπρόσδεκτα πρὸ πάντων τὸ Σαγυθίνος καὶ τὸ ἐξ αὐτοῦ πατρωνυμικὸν Σαγυθίνιος, διότι βεβαιούσι τὸ Σαγυθινίδα; ὅπερ εἶχεν ἢ ἐν τῷ τελευταίῳ τεύχει τοῦ Ἀθηναίου, σελ. 213 τυπωθεῖσα ἐπιγραφῆ. Σημειοῦμεν δὲ διὰ τοὺς ἀπειροτέρους τῶν τοιούτων, ὅτι τὰ κατὰ τύπον Βοιωτικὸν πατρωνυμικὰ εἰς ἰος, εἰος καὶ ἴηος (ὧν αἱ ἀρχαὶ ἤδη παρ' Ὀμήρῳ καὶ Πινδάρῳ εὕρηνται) διαγνοῦς ὡς τοιαῦτα ὁ μακαρίτης Boeckh, ἐνῶ ἐξέδιδε μίαν ἐκ Κωπῶν ἐπιγραφὴν, τὴν ὑπ' ἀρ. 1574 τοῦ C. I. Gr., παρατήρησε πολὺ ὀρθῶς τότε καὶ τοῦτο, ὅτι ὅταν τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς ἔχη ἤδη οἰκοθεν τινὰ τῶν συνήθων πατρωνυμικῶν καταλήξεων (άδας, ἰδας, νδας), δὲν σχηματίζεται ἐξ αὐτοῦ ἄλλο δεύτερον πατρωνυμικόν, ἀλλὰ τίθεται ἀπλῶς κατὰ γενικὴν, ὅπως ἐν ἐκείνῃ τῇ ἐπιγραφῇ ἐγένετο καὶ ὅπως βλέπομεν καὶ ἐδῶ τὰ Κοιρατάδαο, Κλιαρχίδαο, Χαρώνδα. Ἄς προσθέσωμεν δὲ ἡμεῖς καὶ τόδε ὅτι πάντως καὶ πάντοτε οἱ Βοιωτοὶ δὲν μετεχειρίζοντο τοὺς ἰδιάζοντας πατρωνυμικοὺς τύπους τοὺς εἰς ἰος, εἰος καὶ ἴηος, καὶ ἂν ἔτι ἄλλο τι δὲν ἐκώλυε,

ἀλλὰ μόνον ὅτε ἤθελον, ὡς τοῦτο φαίνεται ἐκ πολλῶν ἐπιγραφῶν, ἐνθα δι' ὄλου δὲν ἀπαντῶσι· πότε δὲ ἤθελον καὶ πότε ὄχι καὶ τὸ διὰ τί, δὲν ἠξυρόμεν. Ὅτι δὲ ἐν τῷ ἀ. στίχῳ τῆς ἡμετέρας ἐπιγραφῆς ἔμεινεν ἡ γενικὴ Ἀργίω (= Ἀργείου) καὶ δὲν ἐσχηματίσθη ἐξ αὐτοῦ ὀνομαστικὴ τις πατρωνυμικοῦ, λόγον ἔχει βέβαια τὸ ὅτι τὸ ὄνομα τοῦτο, ἐθνικὸν κυρίως ὄν καὶ μετέχον τοῦ κτητικοῦ τύπου, δὲν ἤρμοζε νὰ ὑποβληθῆ εἰς ἄλλον ἔτι περαιτέρω μετασχηματισμὸν, ὅπως, νομίζομεν, δὲν ἤθελον μετασχηματισθῆ καὶ τὰ ὡς κύρια ἀνδρῶν ὀνόματα εὐχρηστα Λάκων, Θεσσαλος, γινόμενα Λακώνιος καὶ Θεσσαλῖος. Φαίνεται δὲ, ὅτι καὶ ἐν γένει ἔκ τινων καταλήξεων ὀνομάτων, ἐν αἷς καὶ ἡ εἶδος αὕτη καὶ ἡ αἰὸς καὶ ἡ ἰος καὶ εἴτις ἄλλη, δὲν ἦτο παρὰ Βοιωτοῖς συνήθεια νὰ σχηματίζωνται πατρωνυμικά. Ἀλλ' ἄλλις τούτων. Σημειοῦμεν ἔτι μόνον, ὅτι ἐν τῷ τελευταίῳ στίχῳ τῆς ἀ. σελίδος καὶ ἐν τῷ ἰθ. στίχῳ τῆς β'. σελίδος ὁμοίως πως ἐχαράχθησαν ἐπὶ τοῦ λίθου κολοβά δύο τῶν κατ' ὀνομαστικὴν ὀνομάτων, ἀνευ τοῦ τελικοῦ σίγμα, διότι ἀκριβῶς ἡμεῖς ἀπεδώκαμεν τὰ ἐκεῖ ὀρώμενα *ει Νικίηος καὶ Ξέννει Εὐ* . . . Ἐκ τούτων δὲ τὸ Νικίηος εἶναι πατρωνυμικὸν = Νικίειος, τὸ δὲ Ξέννεις (ὡς τὸ ὑποθέτομεν πληρες) εἶναι = Ξέννης, δηλ. ὅμοιον τῷ Ξενέας καὶ τῷ Ξεννίας, ἅπερ ἤδη εὔρηται ἐν τοῖς λεξικοῖς τῶν κυρίων ὀνομάτων, ὡς καὶ τὸ θηλ. Ξεννίς, τὸ δὲ Ξεννὸ θέλομεν ἀπαντήσῃ κατωτέρω.

Ἐφεξῆς ἐκδίδομεν, πάλιν ἐξ ἀντιγράφων τε καὶ χαρτίνων ἐκτύπων, ἐπιτυμβίους ἐπιγραφάς, ἀναγνωσθείσας ἐπὶ στηλῶν, τῶν μὲν πρὸ ἔτους σχεδόν, τῶν δὲ πρὸ τριῶν περίπου μηνῶν εἰσαχθεισῶν ἐκ τῶν περὶ τὴν Τάναγραν τόπων εἰς τὴν ἐκεῖ ἐπιμελεία καὶ δαπάνη τῆς ἀρχαιολογικῆς Ἀθηνῶν ἐταιρίας σχηματισθεῖσαν Συλλογὴν. Ἐξελεξάμεθα δὲ ἐκ τῶν πολλῶν ἐπιτυμβίων ἐπιγραφῶν, ὅπως καὶ ἄλλοτε, ἐκείνας σχεδὸν μόνας, αἵτινες παρέχουσι τι νέον καὶ περιέργον ἢ κατὰ τὴν ὀνοματολογίαν ἢ κατ' ἄλλο τι. Προτάσσομεν δὲ τὰς κατὰ τὸ σχῆμα τῶν γραμμῶν παλαιότερας, ἔπειτα δὲ ἐπιφέρομεν τὰς νεωτέρας.

1. Ἀθανογιτίς.— [Ἐπίθημα τάφου κιβωτοειδές, ἔλλιπες τὰ κάτω, λίθου πωρίνου, ὕψ. 0,50, πλάτ. 0,70, πλάχ. 0,32.]

2. Ἐπὶ Ἀθανοδόρα.— [Ἐπίθ. τάφου, λίθ. πωρ. ἔχον ἐν τῇ ἄνω ἐπιφανείᾳ τετράγωνον κοιλότητα, 0,45. 0,24. 0,24].
3. Ἀρισταρχος.— [Ἄνω μέρος στήλης μετ' ἀετωματίου, λίθ. μέλανος. 0,75. 1,08. 0,46].
4. Διονύσιο(ς).— [Στήλη τετράγωνος λίθ. πωρ. 0,22. 0,20. 0,40].
5. Ἐπὶ Εὐχσενίδα.— Εἰε.— [Ἐπίθ. τάφ. τετράγ. λίθ. πωρ. τεθλασμένον εἰς δύο, ἐπιγεγραμμένον κατὰ τὰς δύο παρακειμένας πλευράς. 0,20. 0,25. 0,44].
6. Θραικία.— [Στήλη πλατεῖα λίθου πωρ. 0,58. 0,35. 0,45].
7. Ηιπάρχα.— [Ἐπίθ. τάφ. λίθ. πωρ. ἔχον ἐν τῇ ἄνω ἐπιφανείᾳ καμπύλην κοιλότητα. 0,35. 1,00. 0,24].
8. Γιπίξενος.— [Ὅμοιον τῷ ἀνωτέρω. 0,70. 0,80. 0,38].
9. Κλιάρχα.— [Στήλη μετ' ἀετωματίου λίθου φαιοῦ. 0,48. 0,29. 0,08].
10. Μναμίχα.— [» » » » μέλανος. 0,46. 0,29. 0,10].
11. Μνάστον.— [Στήλη τετράγ. λίθ. φαιοῦ. 0,82. 0,50. 0,28].
12. Ὀλυμπιόδωρος.— [Ἄνω μέρος στήλης μετ' ἀετ. λίθ. φαιοῦ. . . .]
13. Πυρρίνος.— [Στήλη πλατ. μετ' ἀετ. λίθ. πωρ. 0,56. 0,28. 0,13].
14. Φιλαρέτα.— [Ἐπίθ. τάφ. λίθ. πωρ. ἔχον ἐν τῇ ἄνω ἐπιφαν. καμπύλ. κοιλότη. 0,65. 0,86. 0,35].
15. Χοῖρ. . . .— [Ἄνω μέρος στήλ. μετ' ἀετ. λίθ. μέλ. ἔλλιπες τὰ κατὰ δεξιὰ. 0,18. 0,20. 0,13].
16. Ἐπὶ Φσεγο. . . .— [Ὅμοιον τῷ ἀνωτέρω, καὶ ἔλλιπες ὡσαύτως. 0,30. 0,36. 0,48].

Σχῆμα γραμμῶν πασῶν τῶν ἄνω ἐπιγραφῶν εἶναι τὸ παλαιότατον, οὗ ἤδη δύο δείγματα ξυλογραφικὰ ἐδώκαμεν ἐν προηγουμένοις τεύχεσι τοῦ Ἀθηναίου.— Αἱ περὶ τοῦ σχήματος τῶν μνημείων, ποιότητος τῶν λίθων καὶ μεγέθους αὐτῶν εἰδήσεις εἶναι τοῦ Π. Σταματάκη. Ἐγὼ δὲ εἰς τὸ σύνολον αὐτῶν παρατηρῶ τρία τινά· ἀ. τὴν ἀνωμαλίαν τῆς χρήσεως τοῦ δασέος Η καὶ τοῦ F ἐν τοῖς δυσὶν ἀπὸ τοῦ ἵππος ὀνόμασι καὶ τὴν τῶν διπλῶν συμφώνων ἐν τοῖς ἀρ. 5, 7, 8, 13, 16.—β' ὅτι τὸ ἐπὶ μετὰ δοτικῆς τρίς ἀπαντᾷ ἐν 16 ἀριθμοῖς, ἐνῶ ἐν τοῖς ἐφεξῆς τῶν μέσων χρόνων, οὔσι 41, οὐδὲ ἅπαξ, πάλιν δὲ θὰ τὸ ἐπανίδωμεν πλεονάκις ἐν τοῖς τῶν Ῥωμαϊκῶν χρόνων μνημείοις, καθὰ ἤδη τοῦτο καὶ ἄλλοτε παρετήρησα ἐν Ἀθηναίου τόμ. γ'. σελ. 173· γ'. ὅτι τρίς τὸ ἀπλοῦν υ ἐμφανίζεται, ὄχι δὲ τὸ ἀντ' αὐτοῦ ου ἢ τὸ ἰου, ἀ ἐν τοῖς ὕστερον χρόνοις φαίνονται ἐπικρατήσαντα.

Μεταβαίνομεν εἰς τὰ τῶν μέσων Ἑλληνικῶν καὶ τῶν Μακεδονικῶν χρόνων μνημεῖα, καθ' ὅσον τὸ σχῆμα τῶν γραμμῶν τὸ ἐν τοῖς χαρτίνοις ἐκτύποις μᾶς ὀδηγεῖ. Ἴσως δὲ εἰς ἓν τι καὶ δευτέρον τούτων δὲν ἔγινεν ἐπ' ἀκριβέστατον ἡ διάγνωσις ἀπὸ τῶν ἐπομένων Ῥωμαϊκῶν χρόνων, διὰ τὴν δυσκολίαν τοῦ πράγματος, ἐφ' ᾧ προαιτούμεθα συγγνώμην παρὰ τῶν ἐγκρατεστάτων εἰς τὰ τῆς παλαιογραφίας.

1. Ἀγαθῶ. — [Ἄνω μέρος στήλ. πλατ. λίθ. μέλ. 0,43. 0,32. 0,10].
2. Ἀμουμδωρος. — [Στ. πλ. λίθ. μέλ. 0,70. 0,31. 0,15].
3. Ἀντιγενίς. — [Στ. πλ. λίθ. μέλ. 0,46. 0,20. 0,12].
4. Ἀριστίχα. — [Ἄνω μέρ. στ. πλατ. λίθ. μέλ. 0,38. 0,30. 0,05].
5. Ἀριστοκῶ. — [Ὁμοία. 0,45. 0,36. 0,10].
6. Ἀφθοννῶ. — [Ὁμοία τεθλασμ. εἰς δύο. 0,92. 0,32. 0,13].
7. Δαλικκῶ. — [Στ. πλ. λίθ. πωρ. 0,39. 0,22. 0,10].
8. Δεξιγίτων. — [Στ. πλ. λίθ. μέλ. . . .]
9. Διωνισσοδώρα. — [Στ. πλ. λίθ. μέλ. τεθλασμ. εἰς δύο. 0,90. 0,43. 0,09].
10. Ἐπενέτα. — [Στ. πλ. λίθ. μέλ. 0,65. 0,35. 0,14].
11. Ἐρμαϊκέτας. — [Ὁμοία. 0,53. 0,32. 0,10].
12. Εὐφτεϊρίς. — [» 0,98. 0,48. 0,20. τεθλασμ. εἰς δύο].
13. Εὐτεϊρίς. — [» 0,56. 0,28. 0,12].
14. Εὐωνυμόδωρος. — [Στ. πλ. λίθ. πωρ. τεθλασμ. εἰς δύο. 1,45. 0,62. 0,23].
15. Θεόζωτος. — [Ἄνω μέρ. στήλ. πλ. λίθ. μέλ. 0,62. 0,32. 0,10].
16. Θιογίτα. — [Στ. πλ. λίθ. μέλ. 0,75. 0,31. 0,18].
17. Θιομ(νάσ)τα
Σροτυλλίς
Σροτονίκα. — [Στ. πλ. λίθ. μέλ. 0,65. 0,28. 0,14].
18. Ἰαρώ. — [Στ. πλ. λίθ. μέλ. 0,70. 0,31. 0,07].
19. Ἰρανίχα. — [Ἄνω μέρ. στήλ. πλ. λίθ. μέλ. μετ' ἀετωμ].
20. Ἰσμεϊνικέτας. — [Στ. πλ. λίθ. μέλ. 0,82. 0,34. 0,08].
21. Ἰταμος. — [» » » » 0,75. 0,30. 0,08].
22. Καλλίναος. — [Ἄνω μέρ. στήλ. πλ. λίθ. μέλ. τεθλασμ. εἰς 5 τεμάχια. 0,46. 0,33. 0,06].
23. Κόρα. — [Στ. πλ. λίθ. πώρ. 0,50. 0,30. 0,10].
24. Κοριθῶ. — [Στ. πλ. λίθ. μέλ. 0,73. 0,34. 0,08].
25. Λιγουρον. — [Στ. » » » 0,75. 0,33. 0,16].
26. Ματίων. — [» » » » 0,48. 0,32. 0,10. ἄλλοις ἐκ κάτω].

27. Μοίριχος. — [» » » » 0,85. 8,34. 0,24].
28. Νικοττώ. — [» » » » τεθλασμ. εἰς δύο. 0,63. 0,30. 0,10].
29. Ξενοκκῶ. — [» » » » πωρ. 0,50. 0,28. 0,12].
30. Ὀλύμπιχος
Ἀναξίωνος
Ἡρόδωρος
Ἀνδξίωνος. — [Ἄνω μέρος στήλης λίθ. μέλ. μετ' ἀνθεμίου καὶ ῥοδάκων δύο. 0,80. 0,48. 0,10].
31. Ὀμολωίων. — [Στ. πλ. λίθ. μέλ. τεθλασμ. εἰς δύο. 1,05. 0,42. 0,30].
32. Ὀνασίχα. — [Ἄνω μέρ. στήλ. πλ. λίθ. μέλ. 0,30. 0,30. 0,06].
33. Ὀνατίχα. — [Στ. πλ. λίθ. μέλ. 0,70. 0,29. 0,10].
34. Παρθεννώ. — [Ἄνω μέρος στήλ. λίθ. μέλ. 0,35. 0,32. 0,10].
35. Πολούξενος. — [Στ. πλ. λίθ. μέλ. 0,54. 0,29. 0,10].
36. Πτωϊοδώρα. — [» » » » 0,42. 0,22. 0,06].
37. Σφηρίς. — [» » » » 0,52. 0,31. 0,07].
38. Τιμομάχα. — [» » » » 0,70. 0,32. 0,15. Ἔχει ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν ὑδρίαν ἀνάγλυπτον].
39. Φιλλῶ. — [Στ. πλ. λίθ. μέλ. μετ' ἀετ. 0,63. 0,29. 0,07].
40. Φιλοτέλης
Ἡρακλεώτης. — [» » » » τεθλασμ. εἰς δύο. 0,56. 0,22. 0,04].
41. Χαριππίδας. — [Στ. πλ. λίθ. μέλ. 0,42. 0,38. 0,07].

Εἰς τὸ κείμενον τῶν ἀνωτέρω ἐπιγραφῶν ἀρκούμεθα νὰ παρατηρήσωμεν ὀλίγα τάδε· ὅτι ἐπτάκις ἐμφανίζεται ἡ τῶν εἰς ὠθηλυκῶν ὀνομάτων γραφὴ διὰ δύο προηγουμένων συμφώνων, ἀντὶ δι' ἐνός. Ὅτι σφάλματα τοῦ λιθοξόου εἶναι ἐν τῷ 17 ἀρ. ἔνθα δις τὸ ΣΡΟ ἀντὶ τοῦ ὀρθοῦ Στρο, καὶ ἐν τῷ ἀρ. 30 τὸ ΑΝΔ ἀντὶ Ἄνα. τὴν δὲ ἐν τῷ ἀρ. 10 γραφὴν διὰ τοῦ ε τῆς διφθόγγου αὐτὴν δὲν θεωροῦμεν σφάλμα, ἀπαντᾷ δὲ καὶ κατωτέρω, ἐν ἀρ. 9.

Ἰδοὺ τέλος καὶ τῶν μνημείων τῶν Ῥωμαϊκῶν χρόνων αἱ ἐπιγραφαί·

1. Λίχμαρέτα. — [Στήλη πλατ. λίθ. μέλ. 0,38. 0,36. 0,08].
2. Ἀμινίας. — [» » » » 0,85. 0,35. 0,15].
3. Ἀμινῶ. — [» » » » 0,62. 0,28. 0,10].
4. Ἀριστοκράτης
Πρωτόμαχος. — [» » » » 0,75. 0,36. 0,13].

5. Ἐπὶ Βαχχίωι Πίστις. — [Δύο στήλαι συμφυεῖς (*) μετ' ἀετωμα-
τίων, καὶ δύο ζευγῶν ῥοδάκων, λίθου φαιοῦ, τε-
θλασμ. εἰς δύο· 1,05. 0,62. 0,13].
6. Βαχχίς
χαῖρε. — [Ἄνω μέρ. στήλ. πλ. λίθ. λευκοῦ μετ' ἀετωμ. καὶ ῥοδά-
κων δύο. 0,50. 0,33. 0,09].
7. Βλεποντίδας. — [Στ. πλ. λίθ. μέλ. 0,64. 0,30. 0,10].
8. Βουκατία. — Στ. πλ. λίθ. μέλ. μετ' ἀετ. ἑλλιπῆς τὰ κατ' ἀριστερά.
0,55. 0,22, 12].
9. Δαμένετος. — Ἄνω μέρος στ. πλατ. λίθ. μέλ. τεθλασμ. εἰς τρία].
10. Δεξίδαμος. — [Τεμάχ. πῶρ. καμπύλον κατὰ τὴν ἐγγράμματον ἐπι-
φάνειαν. 0,13. 0,34. 0,10].
11. Δικαίπολις. — [Στ. πλ. λίθ. μέλ. 0,50. 0,27. 0,14].
12. Διωνιοῦσιος
χρηστός. — [Ἄνω μέρος στήλ. λίθ. πῶρ. 0,30. 0,25. 0,10].
13. Δο(ῦ)λος. — [Στ. πλ. λίθ. μέλ. μετ' ἀετ. 0,70. 0,32. 0,07].
14. Εἰσοτίμα. — [Στ. πλ. λίθ. μέλ. τεθλ. εἰς δύο. 1,03. 0,38. 0,12].
15. Ἐπὶ
Εἰσω. — [Στ. πλ. λίθ. μέλ. 0,98. 0,38. 0,10].
16. Ἐρμῶ. — [» » » » 0,60. 0,27. 0,11].
17. Ἐπὶ
Ἐρωτίδι
Ἀγαθοκλέους
γυναικί. — [Κιονίσκος λίθ. φαιοῦ ὕψ. 0,73, διαμέτρου 0,30. Ἔχει
καὶ στεφάνην ἄνω, ὡς οἱ Ἀττικοί].
18. Εὐκῆρον. — [Στ. πλ. λίθ. μέλ. 0,28. 0,30. 0,14].
19. Ἐπὶ
Εὐτυχα. — [Στήλη ἀκατέργαστος λίθ. πῶρ. 0,75. 0,45. 0,18].
20. Ἐπὶ Εὐφροσύνη Κριτοβού-
λου Ἀθηναία. Ἐπὶ Κριβούλω. — [Ἀνάγλυφον λίθου λευκοῦ
μετ' ἀετωμ. ἀπεσπασμένου. 1,72. 0,72. 0,08.
Κατὰ δεξιὰ τῶ θεωμένω κάθεται γυνὴ ἐπὶ ὀρέ-
νου ἐνδεδυμένη χιτῶνα ποδήρη καὶ ἐπ' αὐτοῦ πέ-
πλον. Πρὸ αὐτῆς ἵσταται ἀνὴρ δεξιούμενος αὐτὴν
καὶ τῇ ἀριστερᾷ κρατῶν ἔγχος. Ἀπὸ τῆς ζώνης

(*) Τὸ εἶδος τοῦ μνημείου μᾶς ἐνθυμίζει τὸ μοναδικὸν ἐκεῖνο ζευγὸς κιονί-
σκων Ἀττικῶν, οὗ ἐδώκαμεν εἰκόνα ἐν Ἀθηναίου τόμ. ἀ. σελ. 397. Καὶ ἐκεῖ
καὶ ἐδῶ ὁ αὐτὸς λόγος (ἐνταφίσις ἀνδρὸς ὁμοῦ καὶ γυναικὸς γάμφυ συνε-
ζευγμένων) ἐγέννησε τὸ αὐτὸ σχῆμα.

- του μάχαιρα ἀνηρατημένη μετὰ κολοῦ. Λίαν τε-
τριμμένον. Ὑπὲρ τὰς κεφαλὰς ἐπὶ τοῦ γείσου τὰ
γράμματα (*).
21. Ἐπὶ Ζωσιμᾷ. — [Ἀνάγλυφον μετ' ἀετωμ. λίθ. λευκοῦ. 1,05. 0,48.
0,13. Παριστάνει ἄνδρα ἰσχύμενον ἀντωπὸν, ἐν-
δεδυμένον χλαμύδα· τὴν δεξιὰν χεῖρα ἔχει ἐπὶ τοῦ
στήθους ὑπὸ τὴν χλαμύδα, τὴν δ' ἀριστερὰν πρὸς
τὰ κάτω παρὰ τὸν μηρὸν, κρατοῦσάν τι δυσδιάκρι-
τον. Ἡ ἐπιγραφή ἐπὶ τῆς βάσσεως τοῦ ἀετωματίου].
22. Ἐπὶ
Ζωσίμηι. — [Στ. πλ. λίθ. φαιοῦ, μετ' ἀετ. 0,94. 0,36. 0,05].
23. Θεόδωρος
Κλεαρίστο. — [Στ. πλ. λίθ. μέλ. 0,48. 0,34. 0,10].
24. Καλόνηκος. — [» » » » ἑλλιπῆς τὰ κάτω. 0,39. 0,31. 0,08].
25. Λουκίδας. — [» » » » μετ' ἀετ. 0,40. 0,21. 0,07].
26. Μίκουθος. — [Ἄνω μέρ. στ. πλ. λίθ. μέλ. 0,43. 0,17. 0,12].
27. Νιουμήνιχος. — [Ἄνω μέρ. στήλ. πλ. λίθ. μέλ. τεθλασμ. εἰς
δύο. 0,35. 0,43. 0,07].
28. Ξενυλλίς. — [Στ. πλ. λίθ. μέλ. 0,68. 0,29. 0,11].
29. Ξεννώ. [Στ. λίθ. φαιοῦ, μετ' ἀετωμ. καὶ ῥοδάκων δύο. 0,84. 0,37.
0,08].
30. Ἐπὶ
Παρασκευῆ
Διοκλέα. — [Στ. πλ. λίθ. λευκοῦ, μετ' ἀετ. καὶ ῥοδάκων δύο. 0,68.
0,28. 0,09].
31. Ἐπὶ
Ποσειδέα. — [Στ. πλ. μετ' ἀετ. λίθ. φαιοῦ. 1,00. 0,48. 0,13].
32. Ἐπὶ
Προδοκίμω. — [Ἀνάγλυφον λίθ. φαιοῦ, ἀπολήγον πρὸς τὰ ἄνω εἰς
ἀνθέμιον. 1,20. 0,38. 0,10. Ὑπὸ τὸ ἀνθέμιον ἐπὶ
τοῦ γείσου ἔχει τὴν ἐπιγραφήν].
33. Πουρβίς. — [Στήλ. πλατ. λίθ. μέλ. 0,70. 0,33. 0,12].
34. Σεραπίων
χρηστός. — [Ἄνω μέρ. στήλ. λίθ. μέλ. τεθλασμ. εἰς τρία].
35. Σιμάκων

(*) Τὸ ἀνάγλυφον εὐρέθη ὡς ἐπίγραμμα μεταγενεστέρου τάφου, καθὰ ὁ Ἀθα-
νάσιος Δημητριάδης μᾶς ἔγραψεν. Οὕτω δὲ καὶ τὰ ἄλλα ἀνάγλυφα ἢ ὡς ἐπι-
πάματα ἢ ὡς τοὺς τοίχους τάφου ἀποτελοῦντες λίθοι εὐρέθησαν, οὐδὲν δὲ κατὰ
χώραν τὴν ἰδίαν.

- χρηστός.—[» » » » μετ' ἀετ. 0,40. 0,24. 0,08].
36. Σόβαρον
χαῖρε.—[Δύο στήλαι συμφυεῖς μετ' ἀετωμ. λίθ. λευκοῦ. 0,80. 0,52.
0,08. Ἡ κατ' ἀριστερὰν τῷ ὄρωντι δὲν ἔχει ἐπι-
γραφήν. (*)
37. Ἐπὶ
Στράτωνι.—[Ἐπίθ. τάφ. τετράγ. λίθ. πωρ. 0,17. 0,40. 0,15].
38. Σώκλεια.—[Στ. πλ. λίθ. πωρ. μετ' ἀετ. 0,50. 0,27. 0,05].
39. Σωσιγένης Ξεννώ.
Ἀριτάνδου
Ἀργῆος.—[Ἄνω μέρ. στήλ. μετ' ἀετωμ. λίθ. μέλ. 0,52. 0,38.
0,05].
40. Σωτᾶς
χαῖρε.—[Στ. πλ. λίθ. λευκοῦ, μετ' ἀετωμ. καὶ ροδάκων δύο. 0,42.
0,24. 0,06].
41. Τουρανίς.—[Ἄνω μέρ. στήλ. πλ. λίθ. μέλ. 0,31. 0,32. 0,09].
42. Ἐπὶ
Φαύστῳ Παμφίλῳ.—[βάθρ. τετράγ. λίθ. μέλ. 0,50. 0,82. 0,68.
Ἐχει ἄνω τετράγ. κοιλότητα].
43. Ἐπὶ Φιλουμενῆ.—[Στ. λίθ. λευκοῦ μετ' ἀετ. 0,15. 0,63. 0,12.
Ἐχει ἀνάγλυφον παράστασιν τήνδε· Κατὰ δεξιὰ
τῷ θεωμένῳ ἴσταται γυνὴ ἀντωπὸς ἐνδεδυμένη
χιτῶνα ποδῆρη καὶ ἐπ' αὐτοῦ πέπλον καὶ ἔχουσα
τὴν δεξιὰν ἐπὶ τοῦ στήθους ὑπὸ τὸν πέπλον. Δεξιὰ
αὐτῆς ἴσταται ἀνὴρ ἔχων χλαμύδα καὶ τὴν δε-
ξιὰν ἐπὶ τοῦ στήθους. Τὰ γράμματα ἄνω τῆς κε-
φαλῆς τῆς γυναικός.]
44. Ἐπὶ Χαρισίᾳ.—[Στήλ. πλ. μετ' ἀετ. λίθου φαιοῦ. 0,65. 0,25.
0,08. Ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν ἔχει ἐν τετραγώνῳ κοι-
λότητι ἀνάγλυπτον μορφὴν πολὺ ἐφθαρμένην, γυ-
ναῖκα ἴσταμένην καὶ πρὸ αὐτῆς. . .].

Εἰς τὰ ἀνωτέρω κείμενα ἄλλο σχεδὸν δὲν ἔχομεν νὰ παρατη-
ρήσωμεν, εἰμὴ τὰ σφάλματα λιθοξόου ἐν τοῖς ἀρ. 20 καὶ 39, τὸ
Κριβούλου δηλ. καὶ τὸ Ἀριτάνδου, τοῦτο ἀντὶ Ἀριστάνδρου πι-
θανῶς. Τὸ δὲ τοῦ ἀρ. τούτου Ξεννώ δὲν εἶναι, ὡς ἡμεῖς τὸ ἀπε-
δώκαμεν, παραλλήλως τῷ Σωσιγένης, ἀλλ' ἐπ' αὐτοῦ τοῦ Σω-

(*) Στήλαι ἄλλως ἀνεπίγραφαι εὐρίσκονταί· ὄχι τόσο ἀσπανάως ἐν Ἀττικῇ.

σιγένης κεχαραγμένον μείζοσι καὶ χονδροειδεστέροις γράμμασιν,
ὡς ἐμφαίνει τὸ ὑπ' ὄψιν ἡμῶν χάρτινον ἔκτυπον. Εἶναι δηλ. διτ-
τογραφία ἐκεῖ, γενομένης δευτέρας χρήσεως τῆς στήλης ἐπὶ ἄλλῳ
νεκρῷ. Ἀξιοπαρατήρητον ἔτι εἶναι τὸ ὑπ' ἀρ. 17 μνημεῖον, ὃν
κιονίσκος κατὰ τὸ εἶδος τῶν Ἀττικῶν. Τίς οἶδε καὶ ἂν δὲν με-
τεκομίσθη ὁ λίθος ἐκ τῆς ὁμόρου Ἀττικῆς, ἐκ παλαιότερου ἄλ-
λου τάφου. Περὶ δὲ τῶν πολλῶν ἐπὶ καὶ περὶ τῶν χρηστῶν
καὶ χαῖρε καὶ περὶ τῶν ὀλιγίστων ξένων εἶπομεν ἄλλοτε ἐν
Ἀθηναίου τόμ. γ'. σελ. 166 κ. 173 τὰ δέοντα.

Μίαν δὲ γενικὴν παρατήρησιν ἐπὶ πασῶν τῶν ἑκατὸν καὶ μιᾶς
τούτων ἐπιτυμβίων ἐπιγραφῶν ἀναγράφομεν ὅχι μὲν ὅλως ἀσυν-
τελῆ εἰς τὴν ὀρθὴν αὐτῶν ἐκδοχὴν, μελαγχολικὰς δὲ σκέψεις
ἐγείρουσαν, ὅτι δηλ. ὁ μακρὸς καὶ ἀδυσώπητος χρόνος δὲν ἠδύ-
κησε νὰ μᾶς διατηρήσῃ ἐν τοσοῦτοις τῆς Τανάγρας ἀσήμεων ἢ
τούλάχιστον ἀγνώστων ἡμῖν ἀνθρώπων μνήμασι καὶ κἀνὲν ἐπι-
σήμου ἀνδρός ἢ γυναικός, λ. χ. τῆς ποιητρίας Κερρίνας. Ἀλλ'
αὕτη κοινὴ ὑπῆρξε τύχη ἐν Ἑλλάδι πάντων τῶν ἐπισήμων μνη-
μάτων, πλὴν ὀλιγίστων ἐπὶ πολλοῖς ὁμοῦ πεσοῦσιν ἐν μάχαις
τεθειμένων, καὶ πρέπει οἱ ἡμέτεροι ὅταν ἐντυγχάνωσιν ἐπιτυμ-
βίαις κατὰ τὴν Ἑλλάδα ἐπιγραφαῖς νὰ μὴ ἀναπτερῶνται περιχα-
ρεῖς, ὡς συνειθίζουσιν, εὐθύς ἅμα ἀναγνώσωσιν ποῦ γεράσμιον κἀνὲν
ὄνομα Σωκράτους ἢ Πλάτωνος ἢ Ἰπποκράτους ἢ Ἐπαμεινώνδα,
ἀλλὰ νὰ σκέπτονται μετὰ τῆς ψυχρᾶς κριτικῆς, ὅτι ὄχι ἐνδε-
χόμενον, ἀλλὰ πιθανώτατον μάλιστα εἶναι, τὰ ὀνόματα ἐκεῖνα
νὰ ἀνήκωσι κατὰ τύχην εἰς ὁμωνύμους ἄλλους παρὰ τοὺς ἐν τῇ
ἱστορίᾳ τῇ Ἑλληνικῇ διαθρυληθέντας.

Ἐν τέλει ἀνατυποῦμεν μίαν τῶν ἐν τῷ προηγουμένῳ τοῦ Ἀ-
θηναίου τεύχει ἐκδοθεισῶν ἐπιγραφῶν, τὴν ἐν τῷ ἄνω μέρει τῆς
207ης σελίδος, διότι τὸ ἐκεῖ δοθὲν κείμενον κατεδείχθη ἡμῖν
παρὰ φίλου ἑλλιπές ὃν κατὰ τινα, τὸ μὲν ἐκ τυπογραφικοῦ πα-
ροράματος, τὸ δὲ καὶ ἐξ ἡμετέρας, ὡς μὴ ὄφελον, ἀπροσεξίας.
Ἀκριβέστερον νῦν ἀντιγραφεῖσα ἢ ἐπιγραφῆ ἔχει οὕτως·

.....διαίτηται; ἐπὶ Κηφισοφῶ(ντος ἄρχοντος.
..... Λεω(ντίδος Ἀκαμαν(τίδος

..ΣΛ...	Φιλοκράτης	Ε(ὕε;)τίων
..Πρ)οβαλλισ-	Σωστράτου Φρεάξξ-Αύτοκλε...	
5	Θεογένης	Καλλι...
.	Παιονίδης	Καλλι...
.	Ἀντίλοχος	Θηρι...
.	Σ)καμβωνίδης	Διογε...
. κ;ίων	ἐκ Κε(ραμέων
10.	Σκαμ)βωνίδης	Σωσι.....
. α)νδρος	Προσ(πάλτιος
. οτο;	Εὐθ.....
.

Ἔτι ἐν σελ. 515 τοῦ αὐτοῦ τεύχους ἐν στίχῳ 13ῳ τῆς ἐπιγραφῆς ἀναγνωσθήτω Φ; ε ν ε ά τ α ν τὸ ἐκεῖ ἐσφαλμένον Φ; ε - ν ά τ α ν.

Ἐν Ἀθήναις, τῇ 2 Δεκεμβρίου 1875.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ Α. ΚΟΥΜΑΝΟΥΔΗΣ.

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΕΝ ΧΑΙΡΩΝΕΙΑ ΛΕΟΝΤΟΣ.

Εἰς τὸ ἐν Λονδίῳ ἐκδιδόμενον περιοδικὸν Academy γράφει πρὸς τοῖς ἄλλοις ὁ Ἄγγλος καθηγητῆς κ. I. T. Mahaffy, ἐπισκεφθεὶς πρὸ μικροῦ τὴν Ἑλλάδα, καὶ περὶ τοῦ ἐν Χαιρωνείᾳ λέοντος τὰ ἐξῆς, ἐπὶ σκοπῷ βεβαίως ἵνα ληρθῇ πρόνοιά τις πρὸς διάσωσιν καὶ ἐπισκευὴν αὐτοῦ.

«Εἶναι γνωστὸν ὅτι πρὸ μιᾶς ἢ δύο γενεῶν ἀπειρήκαλος καὶ ἀμαθής τις Ἑλλήν ἀνετίναξε τὸν λέοντα διὰ πυρίτιδος ἐπὶ τῇ ἐλπίδι εὐρέσεως θησαυροῦ. Εὐτυχῶς ὅμως, συγκείμενος οὗτος ἐκ διαφόρων τεμαγίων, διεσπάρθη χωρὶς νὰ διαρῆαγῇ βιαίως· τὰ δὲ τεμάχια, ὄντα εὐμεγέθη, δύνανται εὐκόλως νὰ ἀνιδρυθῶσιν εἰς τὴν οἰκείαν θέσιν. Οὐδὲν τεμάχιον φαίνεται ἀπολεσθὲν, ὀλίγαι δὲ λίραι στερλῖναι θὰ ἐξήρκουν ἵνα ἀνιδρυθῇ τὸ μνημεῖον ὕπως ἴστατο τὸ πρῶτον Ἐπὶ πᾶσιν ἐπικρατεῖ τὸ αἶσθημα τῆς λύπης, ὅτι τοιοῦτο λείψανον ἡρωϊσμοῦ καὶ μαρτύριον τῆς ἱστορίας κατάκειται ἐν ταῖς ἡμέραις ταύταις μόνον φύλακα ἔχον τὴν

ἐσχάτην ὀλιγορίαν καὶ σύντροπον τὴν ἐρημίαν.» Ταῦτα ὁ σοφὸς Ἄγγλος.

Ὁμολογοῦμεν ὅτι πολλὰ πολλάκις ἐμάθομεν παρὰ τῶν τῆς ἑσπερίας Εὐρώπης σοφῶν περιηγητῶν τῆς Ἑλλάδος, ἀναφερόμενα εἰς τε τὴν ἀρχαιολογίαν καὶ εἰς τὰ ἐν τῇ πατρίδι ἡμῶν σωζόμενα τῆς ἀρχαίας τέχνης μνημεῖα· καὶ ὅτι οὐκ ὀλίγον συντελεῖ ὁ πρὸς ταῦτα σεβασμὸς τῶν ξένων εἰς ἐκτίμησιν καὶ σωτηρίαν αὐτῶν παρὰ τῷ λαῷ· δι' ἃ πᾶς φιλόλογος καὶ ἡ ἐπιστήμη αὐτῆ ἔχει βεβαίως πολλὰς χάριτας πρὸς τοὺς σοφοὺς τούτους, τοὺς μὴ ὀκνοῦντας νὰ περιγράψωσι καὶ δημοσιεύωσι τὰς αὐτῶν περιηγήσεις.

Οὐχ ἤττον ὅμως δεόν νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι καὶ τινες τῶν περιηγητῶν ἐξ εὐπιστίας ἢ μᾶλλον ἐξ ἀτελοῦς γνώσεως τῶν καθ' ἡμᾶς, οὐχὶ δὲ ἐκ κακῆς προθέσεως διέδωκαν περὶ ἡμῶν καὶ πολλὰ ἄτοπα καὶ μυθώδη, δι' ὧν οὐχὶ σπανίως διεστρεβλώθη ἡ περὶ τινῶν πραγμάτων ὀρθὴ τῶν ἀναγνωστῶν κρίσις. Ἐκ τοιαύτης πηγῆς νομίζομεν ὅτι πηγάζουσι καὶ τ' ἀνωτέρω περὶ τοῦ ἐν Χαιρωνείᾳ λέοντος ῥηθέντα ὑπὸ τοῦ ἄγγλου καθηγητοῦ κ. Μαχάφη. Πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος πιστεύεται ὑπὸ τοῦ ἀμαθοῦς ὄχλου ὅτι ἐν τισὶ μνημείοις ἀπεταμειύθησαν ὑπὸ τῶν ἀρχαίων θησαυροὶ ἢ πολύτιμα πράγματα. Τὴν δόξαν ταύτην, προελθοῦσαν ἴσως ἐκ τῶν ἐν τοῖς ἀρχαίαις χρόνοις συνήθως ἀνευρισκομένων πραγμάτων, ἃ οἱ ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις πολλοὶ ἀρχαιοκάπηλοι μεταποιοῦσιν εἰς ἀληθῆ θησαυρὸν διὰ τῆς ἐμπορίας των, ὑπέβαλον ἴσως εἰς βάσανον, ἢ καὶ νῦν ἐτι ὑποβάλλουσιν ἐνιαχοῦ οἱ χωρικοὶ, διατρυποῦντες ἢ καὶ διαλύοντες μνημεῖα πρὸς ἀναζήτησιν θησαυροῦ. Τοῦτο ἀκούσας πρὸς τῶν ἡμετέρων ὁ ῥηθεὶς Ἄγγλος, καὶ πιστεύσας ὅτι πανταχοῦ καὶ πάντοτε γίνεται ἐν Ἑλλάδι, ἐφήρμωσε καὶ ἐπὶ τοῦ ἐν Χαιρωνείᾳ λέοντος, οὗ εἶδε διερρηγμένα τὰ μέλη ἐπὶ τῆς γῆς. Ἀλλ' ἐξέφυγε τὴν ὀξύνοιαν αὐτοῦ ὅτι μνημεῖον διὰ πυρίτιδος διαρῆγνυμένον ἀδύνατον νὰ μὴ συντριβῇ καὶ νὰ μὴ ἀπολεσθῶσι καὶ πολλὰ αὐτοῦ μέρη. Εὐτυχῶς τὰ τοῦ λέοντος μέλη πάντα ὑπάρχουσι σῶα, καὶ δυνατόν εἶναι νὰ συγκολληθῶσι πάλιν, ὡς ὁ κ. Μαχάφη, ἰδὼν αὐτὰ μαρτυρεῖ ὅθεν

δῆλον ὅτι πυρῖτις δὲν διέρρηξεν αὐτοῦ τὰ μέλη, ἀλλ' ὁ μακρὸς ἴσως χρόνος, διαλύσας τοὺς συνέχοντας αὐτὰ σιδηροῦς ἢ ἐν γένει μεταλλίνοους γόμφους, ὃ καὶ ἐν ἄλλοις πολλοῖς μνημείοις οὐχὶ σπανίως ἐγένετο.

Καὶ αὕτη μὲν ἡ τοῦ Ἄγγλου εἰδήσις πισειόμεν ὅτι προῆλθεν ἐκ τῆς εὐπιστίας αὐτοῦ, ἡ δ' ἐπομένη ἐξ ἀτελοῦς γνώσεως τῶν ἡμετέρων πραγμάτων.

Νομίζει ὁ σοφὸς καθηγητὴς ὅτι ὀλίγαι μόνον ἀγγλικαὶ λίραι ἤρκουν νὰ συνδεθῶσι τὰ τεμάχια τοῦ λέοντος, ἃ πάντα σώζονται, καὶ νὰ ἀνιδρυθῇ οὗτος πάλιν ἐν τῇ οἰκείᾳ θέσει.

Τοῦτο θὰ ἦτο βεβαίως δυνατὸν ἂν μὴ ἦτο ὁ λέων ἐν Χαίρωνείᾳ, ἦτοι ἐν τόπῳ ἐρήμῳ καὶ οὐκ ὀλίγον μακρὰν τῶν Ἀθηνῶν κειμένῳ. Ἀλλὰ καὶ ἐν Ἀθήναις ἂν ἦτο, διστάζομεν νὰ πιστεύσωμεν ὅτι δι' ὀλίγων λίρων θὰ ἐξετελεῖτο ἡ συγκόλλησις τῶν μελῶν, καὶ ἐπὶ τῇ ὑποθέσει ὅτι ἔχομεν πάντα τὰ πρὸς ἐκτέλεσιν τοιοῦτου ἔργου μέσα.

Περὶ τῆς συγκολλήσεως καὶ ἀνιδρύσεως τοῦ λέοντος τούτου πολλάκις ἔσχεν ἀφορμὴν ἡ ἀρχαιολογικὴ ἡμῶν ἐταιρία νὰ σκεφθῇ, διότι τινὰ τῶν μελῶν τοῦ συμβουλίου αὐτῆς εἶδον αὐτὸν ἐπὶ τῆς θέσεώς του.

Ὁ γράφων ταῦτα ἐνθυμεῖται, ὅτι ἐγένετο σκέψις περὶ τούτου ἐν τῷ συμβουλίῳ τῆς ἐταιρίας ταύτης τῷ 1858, ὅτε ὁ μακαρίτης Χ. Χριστόπουλος, ὑπουργὸς ὢν τότε τῆς παιδείας, ἀνεκάλεσεν διὰ Β. διατάγματος τὴν ἀρχαιολογικὴν ἐταιρίαν εἰς τὴν ζωὴν μετὰ πολυετῆ αὐτῆς νάρκωσιν (1).

(1) Ἡ νάρκωσις αὕτη προῆλθεν, ἐν παρόδῳ εἰπεῖν, ἐκ τοῦ θανάτου τοῦ τότε προέδρου τῆς ἐταιρίας καὶ μελῶν τινῶν τοῦ συμβουλίου αὐτῆς, ἃ δὲν ἀντικατεστάθησαν ἐγκαίρως. Τὸ νέον ὅμως συμβούλιον ταύτης, τὸ ἐκλεχθὲν τῷ 1858 διὰ διατάγματος ἐκ τῶν τότε ἐπιζώντων ὀλίγων ἐταίρων, περιεῖχεν ἐξ ἀνάγκης οὐχὶ πολλοὺς ἀσχολουμένους περὶ τὴν ἀρχαιολογίαν. Οὐχ ἦτον ὅμως δραστηρίως καὶ σκοπιμώτατα εἰργάσθη ὑπὲρ τῆς ἐταιρίας· διότι αὐτὸ πρῶτον ἔθεσε τὰς ἀρχὰς τοῦ ἀρχαιολογικοῦ αὐτῆς μουσείου, ἀρξάμενον νὰ συλλέγῃ ἐν τῷ πανεπιστημίῳ ἀρχαιότητος δι' ἀγορᾶς καὶ δώρων, καὶ κύριον αὐτοῦ ἔργον ἐξέλαβε νὰ ἐκτείνῃ ὅσον πλεῖστον τὸν

Ὁ μακαρίτης ἰατρὸς Ρέζερ, μέλος τοῦ εὐθὺς τότε ἐκλεχθέντος συμβουλίου τῆς ἐταιρίας, ὅστις πολλάκις εἶδε τὸν λέοντα μετὰ τοῦ ἀειμνήστου βασιλέως Ὁθωνος, συνηθίζοντος νὰ περιέρχεται ὡς γνωστὸν τὴν Ἑλλάδα καὶ νὰ ἐπισκέπτηται τὰς ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ἀρχαιότητας, προέτεινεν εἰς τὸ συμβούλιον περὶ ἐπισκευῆς καὶ συγκολλήσεως τῶν μελῶν τοῦ λέοντος, βεβαιῶν ὅτι δυνατὸν εἶναι νὰ ἀπαρτισθῇ πλήρης οὗτος, διότι πάντα τὰ μέλη αὐτοῦ σώζονται. Ὑπεσχέθη δὲ ὁ αὐτὸς νὰ πείσῃ ἢ τὸν βασιλέα Ὁθωνα οὗ ἦτο ἰατρὸς ἢ τὸν βασιλέα τῆς Πρωσσίας Γουλιέλμον τὸν Δ', ὅστις ἦτο ἐπίτιμος τῆς ἐταιρίας ἀντιπρόεδρος, νὰ καταβάλῃ ἢ ὁ εἰς ἢ ὁ ἕτερος πᾶσαν τὴν εἰς τοῦτο ἀπαιτουμένην δαπάνην. Τὸ συμβούλιον τῆς ἐταιρίας ἐπεδοκίμασε προθυμότατα τὴν πρότασιν·

τέως στενὸν τῆς ἐταιρίας ταύτης κύκλον καὶ τὰς ἐνεργείας, παραλαμβάνον εἰς τοὺς ἐταίρους πάντας τοὺς ἐν Ἀθήναις λογίους, ὅπως ἐν καιρῷ τῷ δέοντι παραδώσῃ τὴν διεύθυνσιν τῆς ἐταιρίας εἰς μᾶλλον κατάλληλα πρὸς τὸν σκοπὸν πρόσωπα, ἐν ᾧ πρότερον αὕτη ἐπὶ κεφαλῆς εἶχε πολιτικούς συνήθως ἄνδρας. Διὰ τῆς ἐγγραφῆς δὲ πλείστων νέων μελῶν ἠδύνησε συγχρόνως καὶ τὰς τῆς ἐταιρίας προσόδους, καὶ οὕτω ἠδυνήθη ἐντὸς τοῦ τῆς δικαιοδοσίας του χρόνου νὰ ἐπιχειρήσῃ ἄλλας τε ἀνασκαφὰς ἐν Ἀθήναις καὶ τὴν τοῦ Διονυσιακοῦ θεάτρου, οὗ ἐπρόφθασε νὰ καθάρσῃ ἀπὸ τῶν πολλῶν χωμάτων τὸ ἄνω μέρος τοῦ κοίλου, μεθ' ὃ παρέδωκε τὴν διεύθυνσιν τῆς ἐταιρίας εἰς νέον συμβούλιον συνιστάμενον ἐκ καθηγητῶν τοῦ Πανεπιστημίου καὶ ἄλλων λογίων, ὅπερ διευθύνει σκοπιμώτατα μέχρι σήμερον, ἐπὶ 15 ὅλα ἔτη, τὰ τῆς ἐταιρίας. Τὸ νέον τοῦτο συμβούλιον ἅμα ἀναλαβὸν τὰς ἐργασίας του δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐξακολουθήσῃ τὴν τοῦ Διονυσιακοῦ θεάτρου ἀνασκαφὴν, διότι ὁ χῶρος τοῦ κατωτέρου κοίλου καὶ τῆς σκηνῆς ἀνήκεν εἰς ἰδιώτην, ὅστις δὲν συνεχώρει ἄνευ ἀποζημιώσεως τὴν ἀνασκαφὴν αὐτοῦ, ὃν οὕτε ἡ ἐταιρία ἠδύνατο ν' ἀγοράσῃ οὐτε ἡ κυβέρνησις ἤθελεν, ἀναβάλλουσα τοῦτο εἰς ἄλλους καιρούς. Μετὰ δύο ὅμως ἔτη, ἦτοι τῷ 1862, ἐλθόντων συγχρόνως εἰς Ἀθήνας πολλῶν Πρώσων ἀρχαιολόγων, αἰτήσῃ τοῦ πρέσβεως τῆς Πρωσσίας ἠνάγκασεν ἡ τότε ἑλληνικὴ κυβέρνησις τὸν ἰδιοκτήτην νὰ ζητήσῃ δικαστικῶς τὸ δίκαιόν του, ἀφίνων καὶ μὴ θέλων εἰς ἀνασκαφὴν τὸν τόπον. Οὕτω διὰ διπλωματικῆς παρεμβάσεως παρεχώρησεν ἡ κυβέρνησις ἡμῶν εἰς τοὺς Πρώσους τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ θεάτρου καὶ τὴν τιμὴν τῆς ἀνερεύσεως τοῦ σωζομένου μέρους τοῦ κοίλου καὶ τῆς σκηνῆς αὐτοῦ.

ἀλλ' εἶτα, ἐξετάσεως ἀκριβοῦς γενομένης, ἀπεδείχθη ὅτι ἡ συναρμογή τῶν τεμαχίων πλὴν ἄλλων τε πολλῶν, ἃ ἔδει νὰ μετακομισθῶσιν ἐξ Ἀθηνῶν εἰς Χαϊρώνειαν, καὶ ὧν οὐχὶ πάντων ἡ εὔρεσις ἦτο τότε δυνατὴ καὶ ἐν αὐταῖς ταῖς Ἀθήναις, ἦσαν πρὸ παντὸς ἀναγκαῖοι λιθοξόοι ἐπιδέξιοι καὶ καλλιτέχναι ἄριστοι, μέλλοντες νὰ ἐργασθῶσι καὶ ἐπιστατήσωσιν εἰς τὴν ἐργασίαν ταύτην, ἐν ἀνάγκῃ δὲ νὰ προσθέσωσι καὶ νέον τι μέρος ὅπως ἔλλειπον καὶ χρήσιμον εἰς τὴν συναρμογὴν τῶν μελῶν. Ἐπειδὴ δὲ ταῦτα ἦσαν τότε δυσπόριστα καὶ ἐν αὐταῖς ταῖς Ἀθήναις, ἀφέθη νὰ ἐκτελεσθῇ ἡ ἐργασία αὕτη ἐν καλλιτέροις καιροῖς.

Νῦν ὅμως ἴσως εἶναι δυνατόν νὰ γείνη τοῦτο, διότι καὶ ἀφθονώτερα τὰ μέσα ὑπάρχουσι καὶ λιθοξόοι καὶ καλλιτέχναι ἀνεφάνησαν οὐκ ὀλίγοι. Ἐνεκα τῶν ρηθέντων λόγων δὲν ἠδυνήθη τότε τὸ συμβούλιον νὰ προβῇ εἰς τὸ ἔργον· οὐχ ἦπτον ὅμως ἐμερίμνησεν ἐγκαίρως ὑπὲρ τῆς προφυλάξεως καὶ σωτηρίας τοῦ ἱστορικοῦ καὶ καλλιτεχνικοῦ τούτου μνημείου ἀπὸ πάσης βλάβης, διότι καὶ ἔμμισθον φύλακα ἐπέστησεν, ὅστις οἰκεῖ πλησίον (ἴσως δὲ οὗτος ἐν τῇ ὥρᾳ ἐπεσκέφθη ὁ Ἀγγλος τὸν λέοντα, νὰ μὴ ἦτο τυχαίως παρῶν) καὶ ἐπιστάσιμ' αὐτοῦ ἐν τῇ στερεᾷ Ἑλλάδι ἐφόρου τῶν ἀρχαιοτήτων κ. Σταματάκη περιέβαλε μὲ τάφρον καὶ πρόχωμα τὸν χώρον ἐν ᾧ ὁ λέων, ὡς καὶ ὁ Ἀγγλος ὁμολογεῖ ἰδὼν τὸ περίζωμα τοῦτο. Πλὴν τούτου ἐμερίμνησεν ἡ ἐταιρία καὶ ὑπὲρ τῶν λοιπῶν τῆς Βοιωτίας ἀρχαιοτήτων, ἀνασκάψασα πολλαχοῦ ἀρχαίους τάφους, καὶ συναγαγοῦσα ἐν μουσεῖοις τοπικοῖς ἀπάσας τὰς τῆς Βοιωτίας ἀρχαιότητας, καὶ ἄλλως προφυλάξασα αὐτάς ἀπὸ πάσης φθορᾶς καὶ βλάβης, διότι ταῦτα ἐνόμισε προὔργιστέρα καὶ κατεπεύγοντα.

Ταῦτα μαρτυροῦσι, νομίζομεν, ὅτι καταβάλλεται ἡ νῦν δυνατὴ παρ' ἡμῖν μέριμνα ὑπὲρ διατηρήσεως καὶ σωτηρίας τῶν ἀρχαιοτήτων. Ὁμολογοῦμεν ὅμως καὶ ἡμεῖς ὅτι ὅπως ἀδύνατον δὲν θὰ ἦτο νὰ γείνη καὶ τι πλέον ὑπὲρ αὐτῶν, ἂν εἶχον ἄλλως τὰ ἡμέτερα καὶ ἂν ὑπῆρχον ἀφθονώτερα τὰ μέσα τῆς ἐταιρίας.

Οὐκ ὀλίγον ὑπερβολικὴ, ἵνα μὴ εἰπωμεν ἄδικος, φαίνεται καὶ ἄλλη καθ' ἡμῶν ὑπὸ τῶν ξένων ἐκφερομένη μομφή, ὅτι τὰ ἐν

συναγωγαῖς ὑπάρχοντα ἀρχαῖα εὐρίσκονται ἐν τοιαύτῃ οἰκτρᾷ καταστάσει, ὥστε ἀδύνατον σχεδὸν εἶναι νὰ ὠφελθῇ ἐξ αὐτῶν οὕτως ἐχόντων σοφὸς περιηγητὴς, καὶ ἐν γένει ἀρχαιολόγος. Οὐδὲν ἄρνούμεθα ὅτι ἐν μέρει ἀληθεύουσι ταῦτα, μὴ ὑπαρχόντων τῶν χρηματικῶν μέσων ἢ ἀποπερατωθῇ τὸ ἐν Ἀθήναις ἀρχαιολογικὸν μουσεῖον, ὅπου δυνατόν εἶναι νὰ τοποθετηθῶσι προσηκόντως αἱ πολλαχοῦ τῶν Ἀθηνῶν ὑπάρχουσαι ἀρχαιότητες. Ὁμολογοῦντες τὴν ἔλλειψιν ἡμῶν ταύτην, ἐρωτῶμεν, εἶχον καὶ τὰ τῆς ἐσπερίας Εὐρώπης ἔθνη εὐθὺς ἐν ἀρχῇ ἐν λαμπροῖς μουσεῖοις καὶ ἐν ἐπιστημονικῇ τάξει τὰ ἑαυτῶν ἀρχαῖα; ἢ ἂν καὶ σήμερον ἔτι δὲν εὐρίσκουσι καὶ αὐτοὶ ἐλλείψεις τοιαύτας εἰς τὰς ἑαυτῶν ἀρχαιολογικὰς συναγωγὰς; Ἄς ἐνθυμηθῶσιν οἱ μεμφόμενοι ἡμᾶς ὅτι πρὶ ὀλίγων δεκαετηρίδων ἐξήλθομεν ἀπὸ μακροῦ καὶ καταστρεπτικωτάτου πολέμου, ὅστις οὐχὶ οἰκίαν, ἀλλ' οὐδὲ δένδρον ἄφησεν ἰστάμενον ἐπὶ καλλιεργουμένης γῆς, καὶ ὅτι πάντα ταῦτα ὀφείλομεν κατὰ μικρὸν νὰ ἐπανορθώσωμεν πρὸς συντήρησιν ἡμῶν αὐτῶν πρῶτον· ἂν ἡ ἐπανόρθωσις αὕτη γίνεται βραδέως, καὶ ἂν συγχρόνως δὲν καταβάλλεται ὑφ' ἡμῶν μείζων φροντίς καὶ ἐπιμέλεια ὑπὲρ ἐκείνων, ἃ εἰσὶν ἔργα καλῶς κεκοσμημένης καὶ εὐτυχούσης πολιτείας, τοῦτο ἔγκειται ἐν μέρει εἰς τὰς ἐξαιρετικὰς περιστάσεις, εἰς ἃς δυστυχῶς ἀναγκάζεται νὰ ὑποκύπτῃ ἡ Ἑλλάς.

Τῇ 30 Δεκεμβρίου 1875.

Μετεωρολογικαὶ παρατηρήσεις κοινωποιηθεῖσαι
ἐκ τοῦ ἀστεροσκοπείου Ἀθηνῶν.

1875. Ἰούλιος. (E. N.).

Βαρόμετρον.

Μέση θλίψις 750,33 χμ.
Μεγίστη » 754,90 (τὴν 4ην).
Ἐλαχίστη » 746,10 (τὴν 19ην).

Θερμόμετρον

Μέση θερμοκρασία 28,52. ἐκ.
Μεγίστη » 27,4 (τὴν 6ην).
Ἐλαχίστη » 28,6 (τὴν 1ην).

Ἄνεμοι ἔπνευσαν 12 ἡμέρας ΒΑ, 7 ΝΔ, 8 Ν, 2 ΒΔ, 1 ΝΑ,
1 Β.

Αὐγούστος.

Βαρόμετρον.

Μέση θλίψις 752,22.
Μεγίστη » 757,39 (τὴν 21ην).
Ἐλαχίστη » 747,19 (τὴν 5ην).

Θερμόμετρον.

Μέση θερμοκρασία 27,26.
Μεγίστη » 34,3 (τὴν 6ην).
Ἐλαχίστη » 18,6 τὴν (20ήν).

Ἡμέραι ἀστραπῶν 2. Ἄνεμοι ἔπνευσαν 20 ἡμέρας ΒΑ, 7
ΝΔ, 2 Ν, 1 Δ, 1 Β.

Σεπτέμβριος.

Βαρόμετρον.

Μέση θλίψις 754,31.
Μεγίστη » 761,22 (τὴν 27ην).
Ἐλαχίστη » 747,97 (τὴν 30ήν).

Θερμόμετρον.

Μέση θερμοκρασία 21,51.
Μεγίστη » 32,6 (τὴν 1ην).
Ἐλαχίστη » 8,7 (τὴν 27ην).

Ἡμέραι βροχῆς 9 (ποσὸν τοῦ καταπεσόντος ὕδατος 54,97χμ.),
ἀστραπῶν 6, βροντῶν 2.

Ἄνεμοι ἔπνευσαν 12 ἡμέρας ΒΑ, 9 ΝΔ, 6 Ν, 1 Δ, 1 Β, 1 Α.

Ὀκτώβριος.

Βαρόμετρον.

Μέση θλίψις 751,71.
Μεγίστη » 759,50 (τὴν 8ην)
Ἐλαχίστη » 743,69 (τὴν 14ην)

Θερμόμετρον.

Μέση θερμοκρασία 19,53
Μεγίστη » 27,6 (τὴν 15ην)
Ἐλαχίστη » 10,9 (τὴν 31ην)

Ἡμέραι βροχῆς 9 (ποσὸν τοῦ καταπεσόντος ὕδατος 42,38χμ.),
ἀστραπῶν 10, βροντῶν 3.

Ἄνεμοι ἔπνευσαν 17 ἡμέρας ΝΔ, 6 ΒΑ, 3 Ν, 3 ΒΔ, 2 Α.

Νοέμβριος.

Βαρόμετρον.

Μέση θλίψις 751,13χμ.
Μεγίστη » 760,88 (τὴν 14ην)
Ἐλαχίστη » 741,84 (τὴν 2αν)

Θερμόμετρον.

Μέση θερμοκρασία 14,81
Μεγίστη » 20,5 (τὴν 9ην)
Ἐλαχίστη » 6,7 (τὴν 15ην)

Ἡμέραι βροχῆς 11 (ποσὸν τοῦ καταπεσόντος ὕδατος 70,24χμ.),
ἀστραπῶν 11, βροντῶν 2.

Ἄνεμοι ἔπνευσαν κατὰ 7 ἡμέρας Ν Δ, 7 Δ, 3 ΒΔ, 3 ΒΑ,
2 Α, 3 ΝΑ, 5 Ν.

Δεκέμβριος.

Βαρόμετρον.

Μέση θλίψις	753,38 χμ.
Μεγίστη »	763,21 (τὴν 21ην)
Ἐλαχίστη »	736,42 (τὴν 4ην)

Θερμόμετρον.

Μέση θερμοκρασία	9,36
Μεγίστη »	19,1 (τὴν 1ην)
Ἐλαχίστη »	1,8 (τὴν 17ην)

Ἡμέραι βροχῆς 12 (ποσὸν τοῦ καταπεσόντος ὕδατος 49,58 χμ.),
χιόνος 1 (ποσὸν τοῦ ὕδατος 1,48 χμ.), ἀστραπῶν 11, βροντῶν 2.

Ἄνεμοι ἔπνευσαν κατὰ 8 ἡμέρας ΝΔ, 3Δ, 3ΒΔ, 9ΒΑ, 1ΝΑ,
7 Ν.

ΣΥΝΤΟΜΟΣ ΠΡΑΓΜΑΤΕΙΑ ΠΕΡΙ ΜΕΘΟΔΙΚΗΣ ΔΙΔΑΣΚΑ-
ΛΙΑΣ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΗΣ ΕΙΣ ΤΑ
ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΣΧΟΛΕΙΑ.

§ 1. Ὁ σκοπὸς, διὰ τὸν ὁποῖον διδάσκονται αἱ γλῶσσαι εἰς τὰ σχολεῖα, ὑπὸ παιδαγωγικὴν ἔποψιν ἐξεταζόμενος, κυρίως εἶνε διττός, ὁλικὸς καὶ εἰδικός (1). Ὁ πρῶτος ἐπιτυγχάνεται ὅχι μόνον, ὅταν ὁ μαθητὴς γίνῃ ἱκανὸς νὰ καταλαμβάνῃ τὰς ἐν αὐταῖς ἀποτεταμειυμένας ἰδέας τῶν ἄλλων, ἀλλὰ καὶ ὅταν ἀποκτήσῃ τὴν ἔξιν νὰ ἐκφράξῃ ὀρθῶς καὶ τεχνικῶς τὰς ἰδίας ἐκείνου διὰ τε τοῦ προφορικοῦ καὶ τοῦ γραπτοῦ λόγου. Ὁ δεῦτερος γίνεται ἐρικτός, ὅταν ὁ μαθητὴς διὰ τῆς σπουδῆς τῶν λεγομένων γραμματικῶν κατηγοριῶν γυμνασθῇ τόσον εἰς τὸ κρίνειν καὶ συλλογίζεσθαι, ὥστε νὰ μὴ δύναται νὰ ἡσυχάσῃ πρὶν ἐννοήσῃ καλῶς ἐκεῖνο, εἰς τὸ ὁποῖον ἤθελεν ἐπιστήσῃ τὴν προσοχὴν του. Ἡ γλῶσσα ἄρα εἶνε ὅχι μόνον ἀντικείμενον θεωρίας, καὶ δεδομένον προῖόν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, ἀλλὰ καὶ τὸ κάλλιστον καὶ ἐπιτηδειότατον μέσον τῆς διανοητικῆς τοῦ ἀνθρώπου διαπλάσεως. Διὸ καὶ προσφυσῶς ὠνόμασαν αὐτὴν οἱ μὲν *γορεῖον πάσης ἰδέας καὶ γνώσεως*, οἱ δὲ *γυμναστικὴν τοῦ πνεύματος* (2)· ἐπειδὴ οἱ νόμοι τοῦ διανοεῖσθαι, ὡς σιωπῶντος λόγου, εἶνε συγχρόνως καὶ νόμοι τοῦ λέγειν, ὡς λαλούσης διανοήσεως (3).

§ 2. Ἀλλὰ μετὰξὺ μιᾶς γλώσσης καὶ ἄλλης ὑπάρχει πολλὰκις διαφορὰ μεγάλη καὶ πρέπει ἐπομένως ν' ἀποδειχθῇ ἐκ τῶν πλεονεκτημάτων τῶν διαφόρων γλωσσῶν τίς εἶνε καταλληλοτέρα πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ διττοῦ τούτου σκοποῦ, τὸν ὁποῖον διὰ τῆς σπουδῆς αὐτῶν προτιθέμεθα. Ὡς πρὸς τοῦτο λοιπὸν πάντες ἀπαξιαπλῶς οἱ διασημότεροι τῶν ἡμερῶν μας παιδαγωγοὶ καὶ φιλόλογοι συμφωνοῦσι πρὸς ἀλλήλους πληρέστατα, ὅτι τοιαύτη

(1) *Id. P e r g a n g s Pædagog. Real-Encyclopædie 1843. Τόμ. Α'. σ. 475. Παράβ. καὶ D i e s t e r w e g s Wegweiser 1873. Τόμ. Β'. σ. 207 καὶ ἐξ.*

(2) *P e r g a n g*, ἔνθ. ἀνωτέρω.

(3) *K r u g*, *Allgem. Handwörterb. d. philosoph. Wissenschaften*, 1832. Τόμ. Γ'. σ. 842.

μεταξὺ τῶν ἀρχαίων καὶ νεωτέρων γλωσσῶν εἶνε μάλιστα ἡ γλῶσσα τῶν προγόνων μας, ἡ γλῶσσα δηλ. ἐνός τῶν δύο κλασσικῶν τῆς ἀρχαιότητος ἐθνῶν, ἅτινα ὑπῆρξαν οἱ διδάσκαλοι πάσης σοφίας καὶ οἱ πατέρες τοῦ σημερινοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ.

§ 3. Τίνα λοιπὸν, ἤθελεν ἐρωτήσῃ τις, εἶνε τὰ πλεονεκτήματα τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς γλώσσας, διὰ τὰ ὁποῖα ἐκρίθη ὑπὸ πάντων τῶν πεφωτισμένων ἐθνῶν ὡς τὸ προσφορώτερον ὄργανον σκοπίμου καὶ λελογισμένης παιδείσεως τῶν ἐν τοῖς σχολείοις διδασκομένων παιδῶν καὶ νεανίσκων; — Τοῦτο ἀφοῦ δεῖξω διὰ βραχέων, θέλω μεταβῆ εὐθὺς εἰς τὸ περὶ μεθοδικῆς διδασκαλίας αὐτῆς εἰς τὰ Ἑλληνικὰ σχολεῖα, τὸ κύριον θέμα τῆς παρούσης πραγματείας μου.

§ 4. Ἡ ἀρχαία Ἑλληνικὴ γλῶσσα ἀνίκει εἰς τὴν Ἰνδοευρωπαϊκὴν καλουμένην τῶν γλωσσῶν οἰκογένειαν, ἥτις ἐκτός τῶν Ἑλλήνων καὶ Ῥωμαίων περιλαμβάνει τοὺς Ἰνδοὺς, Πέρσας, Ἀρμενίους, Σλαῦους, τὰ Λεττικὰ ἔθνη καὶ τὰς Γερμανικὰς καὶ Κελτικὰς φυλάς. Τῶν δὲ πλεονεκτημάτων αὐτῆς τινὰ μὲν εἶνε κοινὰ εἰς πάσας ταύτας τὰς γλώσσας, τινὰ δὲ προσιδιάζουσιν εἰς μόνην αὐτήν. Καὶ κοινὰ μὲν εἶναι τὰ ἐξῆς: 1) ἡ πλεθὺς τῶν γραμματικῶν τύπων, τῶν πρὸς παράστασιν δηλ. ἐννοιῶν καὶ λεπτὴν αὐτῶν τροποποίησιν μέσων, προῦποθέτους ἐξάπαντος πνεῦμα ἐφευρετικὸν καὶ κρίσιν ὀρθήν, τὰ ὁποῖα ὡς τρανοτάτην ἀπόδειξιν τῆς λεπτοφυΐας ὅλων τούτων τῶν ἐθνῶν τῆς πολιᾶς ἀρχαιότητος δικαίῳ τῷ λόγῳ ἐπαινοῦμεν καὶ θαυμάζομεν. 2) εἰς τὰς κλασσικὰς καὶ καθόλου εἰς τὰς ἀρχαίας γλώσσας αἱ λέξεις συνοδευόμεναι μὲ τὰς ἐκ τῆς κλίσεως τροπὰς, ὡς μὲ μῦς καὶ νεῦρα, προβαίνουσιν ὡς ζῶντα σώματα, πλήρεις ἐκφράσεως καὶ χαρακτηρισμοῦ, ἐνῶ εἰς τὰς νεωτέρας γλώσσας αἱ λέξεις διὰ τὴν παντελῆ αὐτῶν ἔλλειψιν κατήντησαν ρικνώδεις καὶ ἀπεσκληκυῖαι. 3) αἱ ἀρχαῖαι γλώσσαι ἔχουσι καὶ τοῦτο τὸ προτέρημα, ὅτι λέξεις, αἵτινες ὡς πρὸς τὴν ἔννοιαν συμφωνοῦσι πρὸς ἀλλήλας, παρίστανται καὶ εἰς τὸ οὖς ὡς τοιαῦται, καὶ οὕτως αἱ προτάσεις λαμβάνουσι συμμετρίαν τινὰ καὶ ἄνευ περιτεχνήσεως, συνάμα δὲ καὶ εἶδος τι αἰσθητῆς σαφηνείας, δυναμένης νὰ παραβληθῇ πρὸς τὴν τοῦ καλῶς ἐσχεδιασμέ-

νου οἰκοδομήματος, ἐνῶ εἰς τὰς πτωχὰς γραμματικῶν τύπων νεωτέρας γλώσσας ἡ ἀλύγιστος καὶ μονότονος θέσις τῶν λέξεων παρεμποδίζει τὴν ἔκφρασιν τῆς ζωτικῆς κινήσεως τῆς ψυχῆς ἢ μετὰ πολλοῦ κόπου ὁ ἀκροατῆς πρέπει ν' ἀναζητήσῃ τὴν σχέσιν τῶν διαφόρων μερῶν τῆς προτάσεως. Ἐνῶ λοιπὸν αἱ νεώτεραι γλῶσσαι χωρὶς νὰ ἐνδιατρίψωσιν εἰς τὸ οὖς τρέπονται εὐθὺς τὴν πρὸς τὸ πνεῦμα ὁδὸν, αἱ ἀρχαῖαι ζητοῦσι συγχρόνως νὰ παραγάγῃ καὶ ἀνάλογόν τινα ἐντύπωσιν ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς αἰσθήσεως καὶ νὰ ὑποστηρίξωσι τὸ πνεῦμα, ὡς προπληροῦσαι τὸ οὖς μὲ εἶδος τι ἀμυδρᾶς συνειδήσεως τῆς διὰ τῶν λέξεων παριστανομένης ἐννοίας.

§ 5. Ταῦτα εἶνε κατὰ τὸν περικλητὸν ἀρχαιολόγον Μύλλερν 1) τὰ κοινὰ εἰς ὅλας τὰς Ἰνδοευρωπαϊκὰς γλώσσας προτερήματα, τὰ δὲ εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν μόνον προσιδιάζοντα κατὰ τὸν πνευματώδη φιλόλογον Κρύγκερν 2) τὰ ἀκόλουθα: 1) ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα εὐμοιροῦσα ἐπιτηδεῖας καὶ κανονικῆς εὐπλαστίας ἐκ μετρίου ἀριθμοῦ ριζῶν μέρος μὲν διὰ παραγωγῆς, μέρος δὲ διὰ συνθέσεως ἐσχημάτισεν ἄμετρον πλῆθος λέξεων, πλουτοῦσα ἀρκούντως καὶ συνωνύμων, δι' ὧν δύναται νὰ προσφέρῃ καὶ δι' αὐτὰς τὰς λεπτοτάτας διακρίσεις καταλλήλους ὅρους. 2) εὐμοιρεῖ ἱκανῶν καταλήξεων καὶ χαρακτηριστικῶς ἐκπεφρασμένων καὶ ἀκριβοῦς διαστελλουσῶν, διὰ νὰ παριστᾷ πᾶσαν ἀναφορὰν, πᾶσαν σχέσιν τῶν μερῶν τῆς προτάσεως μὲ τὴν ἀπαιτουμένην καθαρότητα καὶ εὐκρίνειαν. 3) Ἔχει ἀφθονίαν μορίων, ἅτινα δηλοῦντα λεπτῶς καὶ ἐκφρατικῶς τὰς σχέσεις τῶν λέξεων καὶ προτάσεων, τὰς ὁποῖας συνδέουσι, καὶ ὄντα ἐπιτήδεια πρὸς ποικίλας ἀποχρώσεις, δίδουσιν εἰς τὸν λόγον σχεδὸν γραμμικὸν τι ἀπαύγασμα. 4) Μὲ τοσαῦτα μέτρα παρεσκευασμένη ἡ ἀρχαία Ἑλληνικὴ γλῶσσα δύναται καὶ τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου τὰ φαινόμενα νὰ παριστᾷ, καὶ τὰς καταστάσεις καὶ ἐκφάνσεις τῆς ψυχῆς νὰ διατρανοῖ εἰς εὐθύμους χώρας τῆς φαντασίας νὰ περιφέρηται, καὶ εἰς τολμηρὰν πτήσιν τῶν ἰδεῶν νὰ μετεωρίζηται εἰς αὐστη-

(1) Geschichte d. gr. Literatur. 1841. Τόμ. Α'. σ. 8 καὶ ἐξ.

(2) Griechische Sprachlehre. 1861. Τόμ. Δ'. σελ. 4 καὶ ἐξ.

ρὰν συμμετρίαν νὰ συστέλληται, καὶ μετ' εὐαρέστου ἀναπτύξεως νὰ ἐκτείνηται εἰς σύντονον βραχυλογίαν, νὰ ἐναρμόζεται, καὶ ὡς ῥεῦμα ὀρμητικὸν νὰ καταλείβηται. 5) Ὅσα ἄερά καὶ χαρίεσσα, εὐφῶνος καὶ μελωδικῆ, νευρώδης ἄνευ τραχύτητος, καὶ ἀκριβῆς ἄνευ μονοτονίας, ἐξισχύει μετ' ἀφελουῶς εὐλυγισίας νὰ ὑποχωρῇ ἐκ τῶν ἐνόητων εἰς πᾶν αἶσθημα, εἰς πᾶσαν διάθεσιν, ἐπίσης ἀρμονικῶς ἠχοῦσαν πρὸς ἰλαρὰν γλυκυθυμίαν, καθὼς καὶ πρὸς ὑπερήφανον σοφρότητα· πρὸς ζωηρὰν εὐφροσύνην, καθὼς καὶ πρὸς πανηγυρικὴν σεμνότητα· πρὸς τήκοντα πόθον, καθὼς καὶ πρὸς φλογώδη ἐνθουσιασμόν.

§ 6. Ταῦτα εἶνε τὰ ἰδιαίτερα πλεονεκτήματα τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς γλώσσης, μὲ τὰ ὁποῖα οὕσα προικισμένη ἴσταται ἀνυπερέβλητος ὡς τὸ ἀξιοθαυμαστότατον δημιούργημα καὶ μεγαλοπρεπέστατον μνημεῖον τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας, καὶ διὰ τὰ ὁποῖα ἀναμφιβόλως προωρίσθη νὰ χρησιμεύῃ ὡς ἐπιούσιος ἄρτος, ὡς πνευματικὴ τροφή, τῶν ἐν τοῖς σχολείοις διδασκομένων μειρακίων.

§ 7. Μέλλων δὲ ἤδη νὰ πραγματευθῶ περὶ τῆς μεθοδικῆς διδασκαλίας αὐτῆς εἰς τὰ Ἑλληνικὰ σχολεῖα, διὰ νὰ καταστήσω τὰ περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου ὅσον ἔνεστιν εὐληπτότερα, θέλω προανακρούσει ὀλίγα τινὰ περὶ γυμνασιακῆς μεθόδου (1), μέρος ἀπαρτιστικὸν τῆς ὁποίας εἶνε ἡ μέθοδος, καθ' ἣν διδάσκονται εἰς τὰ Ἑλληνικὰ σχολεῖα αἱ γλῶσσαι, καθὼς καὶ ὅλα τὰ ἄλλα μαθήματα.

§ 8. Τὰ μέσα τῆς διδασκαλίας ἐνός τινος σχολείου ἀποτελοῦσι τὴν ὕλην ἢ τὸ περιεχόμενον αὐτοῦ, ἡ δὲ μέθοδος, τὸ εἶδος ἢ τὴν μορφήν, ἣτις πρέπει νὰ δοθῇ εἰς αὐτήν. Ἡ μέθοδος ἄρα εἶνε ἡ ἐπεξεργασία τῶν μέσων τῆς διδασκαλίας, ἢ, διὰ νὰ εἶπω καλῆτερα, ἡ ἐνότης τοῦ σκοποῦ καὶ τῶν μέσων τούτων. Διότι ὁ τρόπος, καθ' ὃν πρέπει νὰ διαιρέσωμεν καὶ ἐπεξεργασθῶμεν ὅ,τιδήποτε μάθημα, ῥυθμίζεται ὅλως διόλου πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς διδασκαλίας. Πᾶν σχολεῖον λοιπὸν, τὸ ὁποῖον ἔχει ὀρι-

σμένον τινὰ σκοπὸν, ἔχει καὶ ὀρισμένην τινὰ μέθοδον· ἄρα καὶ τὸ γυμνάσιον. Ἀλλὰ τίς οὗτος ὁ σκοπός;—Τίς αὕτη ἡ μέθοδος;—Φέρ' ἴδωμεν.

§ 9. Τὸ γυμνάσιον, ὡς εἶνε γνωστὸν, κεῖται μεταξὺ τοῦ στοιχειώδους (ἢ δημοτικοῦ) σχολείου καὶ τοῦ πανεπιστημίου. Παραλαμβάνει τοὺς μαθητὰς ἐξ ἐκείνου καὶ παραδίδει αὐτοὺς εἰς τοῦτο. Καθὼς δὲ τὸ γυμνάσιον ἀποτελεῖ τὴν μετάβασιν ἀπὸ τοῦ στοιχειώδους σχολείου εἰς τὸ πανεπιστήμιον, οὕτω καὶ ἡ μέθοδος, καθ' ἣν παραδίδονται εἰς αὐτὸ τὰ μαθήματα, πρέπει νὰ ἴσταται μεταξὺ τῆς στοιχειώδους καὶ τῆς πανεπιστημιακῆς. Ἀλλ' ἐπειδὴ σκοπὸς τοῦ γυμνασίου καθόλου εἶνε ἡ ἐξέγερσις τοῦ ἐπιστημονικοῦ πνεύματος, ἃς ἐξετάσωμεν σχετικῶς πρὸς τὰ δύο αὐτοῦ ὅρια τίς ὁ χαρακτήρ τῆς γυμνασιακῆς μεθόδου, τὴν ὁποῖαν ἀκολουθοῦντες δυνάμεθα μὲ εὐστοχίαν νὰ κτυπήσωμεν τὸν σκοπὸν τοῦτον.

§ 10. Ἡ γυμνασιακὴ μέθοδος συνίσταται ὅχι ὡς ἡ τοῦ στοιχειώδους σχολείου εἰς τὸ ν' ἀπεικοίση τις οὕτως εἶπεῖν καὶ ν' ἀπομιμηθῇ διὰ τῶν λέξεων τὰ ἀντικείμενα τῆς διδασκαλίας (*), ὅχι ὡς ἡ τοῦ πανεπιστημίου εἰς τὸ νὰ κατακινήσῃ ἐν τῷ νῶ καὶ ὡς ἰδέας νὰ προσοικειωθῇ αὐτὰ, ἐξ αὐτῶν ὀρμώμενος καὶ ἐν αὐταῖς ἐλευθέρως κινούμενος, ἀλλ' εἰς τὸ νὰ διαπλάσῃ μόνον καὶ ἀναπτύξῃ τὸ ἐπιστημονικὸν πνεῦμα εἰς τινὰ ἱστορικῶς δεδομένην ὕλην καὶ τὴν ἐπεξεργασίαν αὐτῆς. Καθὼς λοιπὸν εἰς καλλιτεχνικόν τι ἔργον ἐπεξεργαζόμεθα τὴν ὕλην αὐτοῦ μὲ τρόπον, ὥστε νὰ παρίσταται πανταχοῦ ὡς διαδυομένη ὑπὸ τῆς ἰδέας, οὕτω καὶ τὰ μέσα τῆς διδασκαλίας εἰς τὸ γυμνάσιον ἐπεξεργαζόμεθα μὲ τρόπον, ὥστε ἡ ἰδέα τῆς ἀληθείας ν' ἀναφαίνεται πάντοτε καὶ παρίσταται ἐν αὐτοῖς, τὸ δὲ πνεῦμα

(*) Ἡ πολύκροτος δηλ. Anschauungs-methode, τὴν ὁποῖαν ἄλλοι μὲν ἐπινοοῦσιν ὡς ἀρίστην, ἄλλοι δὲ κακίζουσιν ὡς ἀπόβλητόν τι. *18. περὶ αὐτῆς Riecke Erziehungslehre. 1874. σ. 173. καὶ Schmid's Encyclopaedie d. gesamt. Erziehungs und Unterrichts Wesens. Τόμ. Α'. σελ. 174.

(1) *18. Deinhardts Gymnasialunterricht. 1817. σ. 117—171.

τοῦ μαθητοῦ, ἐνῶ προσοικειοῦται αὐτὰ, ἐξαπτομένου τοῦ φωτὸς τῆς ἐπιστήμης, βαθμηδὸν νὰ προχωρῇ εἰς τὰ πρόσω ἀναπτυσσόμενον. Καὶ ταῦτα μὲν περὶ χαρακτῆρος τῆς γυμνασιακῆς μεθόδου. Ἐὰς ἐφαρμόσωμεν ἤδη τὰ εἰρημένα εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ γραμματολογίαν.

§ 11. Ἡ γλῶσσα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων παραδίδεται εἰς τὰ γυμνάσια διὰ δύο τινά· Πρῶτον δι' αὐτὴν ταύτην καὶ δεύτερον διὰ τὰ γραπτὰ αὐτῆς μνημεῖα ἢ τὰ συγγράμματα καὶ ποιήματα. Δι' αὐτὴν ταύτην, διὰ νὰ οἰκειωθῇ ὁ μαθητὴς εἰς τὴν γλῶσσαν καὶ τοὺς τύπους αὐτῆς μὲ τοὺς τύπους τοῦ διανοεῖσθαι καὶ τὴν χρῆσιν αὐτῶν. Διὰ τὰ γραπτὰ αὐτῆς μνημεῖα, διὰ νὰ συνειθίσῃ ὄχι μόνον νὰ διατάσῃ ἐν ἑαυτῷ λογικῶς τὰς γνώσεις του, ἀλλὰ καὶ διὰ ν' ἀποκτήσῃ σπουδάζων αὐτὰ τὴν ἕξιν καὶ δύναμιν τοῦ λέγειν. Πρὶν ὅμως ὁ μαθητὴς ἀρχίσῃ νὰ διδάσκηται μετὰ λόγου καὶ κατὰ βάθος τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ μεταχειρισθῇ αὐτὴν ὡς κλειδίον, διὰ νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὰ ἄδυτα τοῦ Ἑλληνικοῦ βίου, πρέπει νὰ διδαχθῇ καὶ γνωρίσῃ τοὺς τύπους τῆς καὶ τοὺς περὶ συνδέσεως αὐτῶν κανόνας. Ὅθεν ἢ ἐν τοῖς γυμνασίοις διδασκαλία τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς γλώσσης ἔχει δύο ἀκριβῶς διακεκριμένους βαθμοὺς, ἐξ ὧν κατὰ γὰρ καὶ ἡ διαίρεσις τοῦ γυμνασίου εἰς Ἑλληνικὸν σχολεῖον καὶ εἰς ἰδίως γυμνάσιον. Μὲ ἄλλους λόγους ἢ διδασκαλία τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς γλώσσης εἶνε πρῶτον ἐμπειρικὴ καὶ δεύτερον μετὰ λόγου ἢ λογικὴ. Ἡ ἐμπειρικὴ συνίσταται εἰς τὸ νὰ διδαχθῇ ὁ μαθητὴς τοὺς τύπους καὶ κανόνας τῆς συνδέσεως αὐτῶν μετ' ἀναλόγου ὕλικου λέξεων καὶ φράσεων καὶ διὰ μεταφράσεως παραδειγμάτων νὰ γυμνασθῇ τόσον εἰς αὐτοὺς, ὥστε νὰ καταντήσωσιν ἀναπαλλοτρίωτον αὐτοῦ κτῆμα. Ἡ δὲ μετὰ λόγου διδασκαλία συνίσταται εἰς τὸ νὰ γνωρίσῃ τοὺς νόμους τῆς γλώσσης, νὰ εἰσχωρήσῃ εἰς τὴν οὐσίαν καὶ τὸ πνεῦμα αὐτῆς καὶ νὰ σπουδάσῃ ἐν συνεχείᾳ τ' ἀριστουργήματα, τὰ ὅποια ἐγράφησαν εἰς αὐτὴν. Εἰς τὴν ἐμπειρικὴν λοιπὸν διδασκαλίαν ἢ γλῶσσα μαρθάνεται, εἰς δὲ τὴν μετὰ λόγου κατανοεῖται. Εἰς τὸν πρῶτον βαθμὸν ἀρκεῖ νὰ γνωρίσῃ τις τὰ φαινόμενα τῆς γλώσσης, εἰς δὲ τὸν δεύτερον ἀναφέ-

ρεται ἢ διδασκαλίᾳ μᾶλλον εἰς τὴν οὐσίαν τούτων τῶν φαινομένων.

§ 12. Ἡ διαφορὰ αὕτη δεικνύεται καὶ εἰς τὴν διδασκαλίαν τῆς γραμματικῆς καὶ εἰς τὴν μετάφρασιν (ἐξήγησιν). Εἰς τὸν βαθμὸν, καθ' ὃν διδάσκεται ἐμπειρικῶς ἢ γλῶσσα ἐντυποῦνται μόνον οἱ γραμματικοὶ κανόνες καὶ τύποι εἰς τὴν μνήμην· εἰς δὲ τὸν βαθμὸν, καθ' ὃν διδάσκονται μετὰ λόγου ἀποβλέπει μᾶλλον εἰς τὰς κατηγορίας, αἵτινες εἶνε κεκρυμμέναι εἰς τοὺς τύπους καὶ κανόνας ἢ τὴν οὐσίαν αὐτῶν. Εἰς τὸν πρῶτον βαθμὸν μεταφράζομεν ἐκ τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς γλώσσης εἰς τὴν νεωτέραν, διὰ νὰ συνειθίσωμεν εἰς τοὺς τύπους καὶ κανόνας τῆς γλώσσης· τὸ δὲ περιεχόμενον τοῦ μεταφραζομένου ἐνταῦθα εἶνε ὄχι δι' αὐτὸ τοῦτο, ἀλλὰ διὰ τὴν μάθησιν τῆς γλώσσης. Διὰ τοῦτο εἰς τοῦτον τὸν βαθμὸν δὲν μεταφράζομεν ἐκ συγγραφέων ἢ ποιητῶν, ἀλλ' ἐκ στοιχειωδῶν βιβλίων καὶ χρηστομαθειῶν ἢ τὸ πολὺ ἐκ τῶν ἀπλουστέρων Ἱστορικῶν, τῶν ὁποίων ἢ προσοικειώσις δὲν ἔχει δυσκολίας. Ὁ δὲ κύριος σκοπὸς, ὡς εἶπομεν, εἶνε ἡ μάθησις τῆς γλώσσης. Τοῦναντίον εἰς τὸν δεύτερον βαθμὸν διδάσκονται συγγραφεῖς καὶ ποιηταὶ ἐν συνεχείᾳ καὶ ἡ πλαστικὴ δύναμις, τὴν ὁποίαν ἐξασκεῖ ἢ περὶ τὰ ἀρχαῖα ἐνασχόλησις ἐπὶ τοῦ πνεύματος, ἀρχίζει κυρίως ἐνταῦθα.

§ 13. Εἰς τὴν ἐμπειρικὴν διδασκαλίαν μεταφράζομεν καὶ ἐκ τῆς νεωτέρας εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν (θεματογραφούμεν), ἀλλ' ἢ μετάφρασις σκοπεῖ μόνον τὴν γύμνασιν τοῦ τεχνολογικοῦ καὶ συντακτικοῦ τῆς γραμματικῆς μέρους. Πρὸς τοῦτο δὲ ἢ μετάφρασις περιορίζεται εἰς μερικοὺς κανόνας, τοὺς ὁποίους διὰ συνεχοῦς ἀσκήσεως προσοικειοῦται ὁ μαθητὴς· εἰς τὴν μετὰ λόγου ὅμως διδασκαλίαν ἢ μετάφρασις ἀναφέρεται εἰς ὅλην τὴν Γραμματικὴν, τὴν ὁποίαν ἐφαρμόζομεν, καὶ εἰς τὴν ὁποίαν ἐνασκούμεθα. Εἰς τοῦτον τὸν βαθμὸν ὁ μαθητὴς ὄχι μόνον πρέπει νὰ μεταφράζῃ κατὰ τὸ πνεῦμα τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης, ἀλλὰ καὶ νὰ μεταχειρίζηται αὐτὴν ὡς ὄργανον τοῦ νὰ περυστάνῃ τὰς ιδέας του μὲ τὸν καταλληλότερον τρόπον.

§ 14. Καὶ εἰς τὸ ὕλικόν δὲ τῶν λέξεων καὶ φράσεων ἐκτεί-

νεται αὕτη ἡ διαφορὰ διότι εἰς μὲν τὸν πρῶτον βαθμὸν μανθά-
νονται αἱ διάφοροι σημασίαι τῶν λέξεων, αἵτινες εἰς τὴν μετὰ-
φρασιν παρουσιάζονται, εἰς δὲ τὸν δεύτερον κατανοεῖται ἡ σχέσις,
τὴν ὁποίαν ἔχουσι πρὸς ἀλλήλας αἱ διάφοροι σημασίαι, ὅτι δι'
ὅλων τῶν μερικῶν σημασιῶν διέρχεται σημασία τις καθόλου καὶ
ὅτι αὗται ὡς ἐκ κοινῆς τινος ρίζης πηγάζουσιν ἐξ αὐτῆς. Ταῦτα
καθόλου καὶ περὶ μεθόδου τῆς παραδόσεως τῆς ἀρχαίας Ἑλλη-
νικῆς γλώσσης εἰς τὰ γυμνάσια. Ἐς ἐξετάσωμεν τώρα μερικώ-
τερον τὰ περὶ τῆς ἐμπειρικῆς αὐτῆς διδασκαλίας, ἥτις ἀνήκει
κυρίως εἰς τὸ Ἑλληνικὸν σχολεῖον (1).

§ 15. Σκοπὸς τῆς ἐμπειρικῆς διδασκαλίας τῆς ἀρχαίας Ἑλ-
ληνικῆς γλώσσης εἶνε ἡ προσοικεῖσις τῶν κανόνων τῆς γραμ-
ματικῆς αὐτῆς, ἀλλ' ὅχι καθ' ἑαυτοῦς, ἀλλὰ μετ' ἐφαρμογῆς
αὐτῶν εἰς πλῆθος παραδειγμάτων, τὰ ὅποια μεταφράζει ὁ μαθη-
τῆς ἐκ τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς γλώσσης εἰς τὴν νεωτέραν καὶ
τὰνάπαλιν (*). Ἡ προσοικεῖσις δὲ τῶν κανόνων τούτων καὶ ἡ
ἐφαρμογὴ αὐτῶν ἀποβλέπει κυρίως εἰς τὴν γύμνασιν τοῦ μνημο-
νικοῦ, τὸ ὁποῖον εἶνε τὸ θησαυροφυλάκιον, ἐν ᾧ ἀποταμιεύεται
ἡ ὕλη, ἐξ ἧς ὅχι μόνον ἡ νοητικὴ δύναμις κατασκευάζει τὰς γνώ-
σεις καὶ σχηματίζει τὴν ἐπιστήμην, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ πρακτικὴ
δύναμις προσκτᾶται δραστηκωτέραν τινὰ ἐνέργειαν. Μέσον δὲ
πρὸς τοῦτο καταλληλότατον εἶνε ἡ ἐκμάθησις τῶν τύπων τῆς
ἀρχαίας Ἑλληνικῆς γλώσσης. Ὅθεν ὅσῳ λεπτότεραι καὶ μικρότε-
ραι εἶνε αἱ διαφοραὶ τῶν λέξεων, τῶν συλλαβῶν καὶ γραμμάτων,
τὰς ὁποίας εἰσδέχεται καὶ φυλάττει ἡ μνημονικὴ δύναμις, τόσῳ
ἰσχυρότερον καὶ λεπτότερον γυμνάζεται αὕτη καὶ διαπλάσσεται.
Ἐκ τούτων ὅλων συνάγεται, ὅτι πρὸς ἀνάπτυξιν καὶ γύμνασιν
τοῦ μνημονικοῦ συμβάλλει κυρίως καὶ ἡ βásiμος ἐκμάθησις τοῦ
τεχνολογικοῦ μέρους τῆς γραμματικῆς, κατὰ δεύτερον δὲ λόγον

(1) Deihardt. ἐνθ. ἀνωτέρ. σελ. 193 - 207.

(*) Τὴν διπλὴν ταύτην μετάφρασιν ὡς τὰ μάλιστα συντελεστικὴν πρὸς
ἐκμάθησιν τῶν ἀρχαίων γλωσσῶν συνιστᾷ καὶ ὁ ἀείμνηστος Κοραῆς ἐν
τοῖς εἰς τὸν Πρόδρομον τῆς Ἑλλην. Βιβλ. προλεγόμενοις αὐτοῦ, σ. 74 καὶ
ἐξ., καὶ ὁ Schmid ἐν Encyclop. Tόμ. Α'. σ. 840. καὶ Β'. σ. 316.

καὶ τὸ ὑλικὸν τῶν λέξεων καὶ φράσεων καὶ τέλος ἡ αὐτολεξεί
ἀποστήθισις τῶν κανόνων.

§ 16. Ἐν σκοπὸς κυρίως τῆς διδασκαλίας τοῦ τεχνολογικοῦ
μέρους τῆς Γραμματικῆς εἶνε ἡ γύμνασις τοῦ μνημονικοῦ, ἡ ἐκμά-
θησις καὶ ἐφαρμογὴ τῶν κανόνων τοῦ συντακτικοῦ εἰς πλῆθος
παραδειγμάτων καὶ ἡ μετάφρασις ἀποβλέπουσι κυρίως εἰς τὸ νὰ
ὀξύνωσι καὶ γυμνάσωσι τὸ κριτικὸν τοῦ μαθητοῦ. Ὁξύνεται δὲ
τοῦτο πρὸ πάντων ὅταν ἐφαρμόζωμεν τὸ μερικὸν εἰς τὸ γενικὸν
καὶ ἀνευρίσκωμεν τὸ γενικὸν εἰς τὸ μερικόν. Τὸ γενικὸν τῆς κρί-
σεως εἶνε ὁ κανὼν, τὸ δὲ μερικὸν συνίσταται εἰς τὰ ἰδιαιτέρα
παραδείγματα, διὰ τῶν ὁποίων σαφηνίζεται καὶ ἐντυποῦται
οὗτος εἰς τὸν νοῦν. Ἐν τοῦτο ἔχεται ἀληθείας, ἔπεται, ὅτι ἡ γύ-
μνασις καὶ χρῆσις τῶν συντακτικῶν κανόνων εἶνε ἐνδελεχὴς τοῦ
κριτικοῦ γύμνασις. Καθὼς δὲ εἰς τὴν ἀσκήσιν τοῦ τεχνολογικοῦ,
οὕτω καὶ εἰς τὴν ἀσκήσιν τοῦ συντακτικοῦ τὰ παραδείγματα
πρέπει ν' ἀναφέρονται ὅχι εἰς πολλοὺς, ἀλλ' εἰς ἕνα χωριστὸν
κανόνα, καὶ μόνον εἰς τὸ τέλος ἴσως πρέπει νὰ περιλαμβάνωσι
δύο ἢ πλειοτέρους, βαθμικῶν δὲ καὶ ὅλην τὴν γραμματικὴν. Ὡστε
καὶ ἐνταῦθα βλέπει τις πρόοδόν τινα ἀπὸ τῶν ἀπλουστέρων εἰς
τὰ συνθετώτερα. Εἰς ταύτην δὲ τὴν περίστασιν πρὸς γύμνασιν
μεταφράζονται ὅχι πλέον ὠρισμένα παραδείγματα, ἀλλ' εὐκαίως
διηγήματα καὶ ἱστορικοὶ συγγραφεῖς, τῶν ὁποίων τὸ περιεχόμε-
νον εἶνε προσιτὸν εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ μαθητοῦ, τῶν ὁποίων
ἡ γλώσσα εἶνε τόσον ἀπλῆ, ὥστε δὲν ἀπαιτεῖται βαθεῖα σπουδὴ
τῆς γραμματικῆς πρὸς κατάληψιν αὐτῆς, ἀλλὰ γενικὴ τις μόνον
γνώσις τῶν τύπων καὶ κανόνων αὐτῆς. Τοιαῦτα εὐκόλα τεμάχια
περιέχουσιν αἱ χρησιμομάθειαι, ἐνῶ τὰ στοιχειώδη βιβλία ἀνα-
φέρονται μόνον εἰς ὠρισμένους κανόνας.

§ 17. Ἐνῶ ὁμοῦς σπουδάζεται τὸ μὲν τεχνολογικὸν κυρίως
πρὸς γύμνασιν τοῦ μνημονικοῦ, τὸ δὲ συντακτικὸν κυρίως πρὸς
γύμνασιν τοῦ κριτικοῦ, ἐκ τῶν δύο τούτων δεξιότατον καὶ ἐπι-
ἀναπτύσσεται τρίτη τις ἀλλῆ ἀπαρακινήτως ἀναγκαία πρὸς
τῶν ἐπιστημῶν σπουδὴν, ἡ προσοχὴ ἢ διὰ καὶ προσήλωσις καὶ
αὐτὰ τὰ μικρὰ καὶ ἀσήμαντα. Εἰς τὸ τεχνολογικὸν π. χ. συν-

δέεται πολλάκις ἡ ἐλαχίστη μεταβολὴ τοῦ τύπου λέξεώς τινος μὲ οὐσιώδη μεταβολὴν τῆς δι' αὐτῆς παριστανομένης ἐννοίας. Ἐπειδὴ δὲ ἀπὸ τὰ φαινόμενα ταῦτα, μικρὰ καὶ ἀσήμαντα, ἐξαρτᾶται πολλάκις μέγα τι καὶ σημαντικόν, ἐν τῷ τεχνολογικῷ μάλιστα μανθάνομεν νὰ ἐφιστῶμεν τὴν προσοχὴν μας εἰς τὰ ἐλάχιστα. Καὶ ἐπ' ἀληθείας πᾶσα κρίσις θέλει εἶσθαι στρεβλὴ καὶ κατ' ἐπιφάνειαν ἄνευ τῆς παρατηρήσεως τῶν καθ' ἕκαστα τοῦ πράγματος, τὸ ὁποῖον ὑποβάλλεται εἰς τὸ κριτικὸν τῆς ψυχῆς. Ὡστε ἡ ἐμπειρικὴ διδασκαλία τῆς γλώσσης, ὡς βλέπει ἕκαστος, εἶνε καὶ φραγμὸς κατὰ τῆς ἐπιπολαιότητος. Ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα πρέπει ν' ἀποφεύγη τις τὰς ὑπερβολάς· διότι πολλοὶ, θέλοντες νὰ ἐξονυχίσωσι τὰ μικρὰ καὶ ἐπουσιώδη, γίνονται ἀνίκανοι ν' ἀνυψωθῶσιν εἰς τὰ μεγάλα καὶ οὐσιώδη· καὶ ἀπὸ φιλολόγων καὶ γλωσσολόγων καταντῶσι μικρολόγοι ἄθλιοι καὶ λεξιθηῆραι ἀξιοκαταφρόνητοι.

§ 18. Αὕτη εἶνε ἡ μέθοδος, καθ' ἣν πρέπει νὰ διδάσκηται ἡ ἀρχαία Ἑλληνικὴ γλῶσσα εἰς τὰ γυμνάσια· καὶ εἶνε μὲν ἀληθές, ὅτι, ὅσα εἶπον, εἶνε ὀλίγα σχετικῶς πρὸς τὸ ἀντικείμενον, τὸ ὁποῖον μόνον ἐκ προθέσεως πραγματεία δύναται νὰ ἐξακριβώσῃ, ἀλλὰ καὶ οὕτως ἱκανά, νομίζω, νὰ φωταγωγήσωσιν ἐκείνους πρὸ πάντων, οἵτινες μετερχόμενοι τὸ διδασκαλικὸν ἐπάγγελμα ἤθελον ἐπιθυμήσει διὰ τὴν παρ' ἡμῖν παντελῆ σχεδὸν ἔλλειψιν παιδαγωγικῶν συγγραμμάτων ἀσφαλεστέραν τινὰ χειραγωγίαν πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ ἔργου των παρὰ τὸ ἀπλοῦν ἐνστιγμᾶ ἢ τὴν τυφλὴν μίμησιν καὶ συνήθειαν. Καταπαύω λοιπὸν ἐνταῦθα τὸν λόγον, εὐχόμενος ἀπὸ ψυχῆς νὰ εὐρεθῶσιν ἐντὸς ὀλίγου ἄλλοι, οἵτινες, ὄντες ἱκανώτεροι ἐμοῦ, θέλουσι συγγράψαι περὶ τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως πραγματείας ἐμβριθεῖς καὶ μηδόλως ἀπολειπομένας τῆς τοῦ καθ' ἡμᾶς αἰῶνος ἐπιστημονικῆς ἀναπτύξεως.

Ἐν Μυτιλήνῃ, τῆ α' Νοεμβρίου 1875.

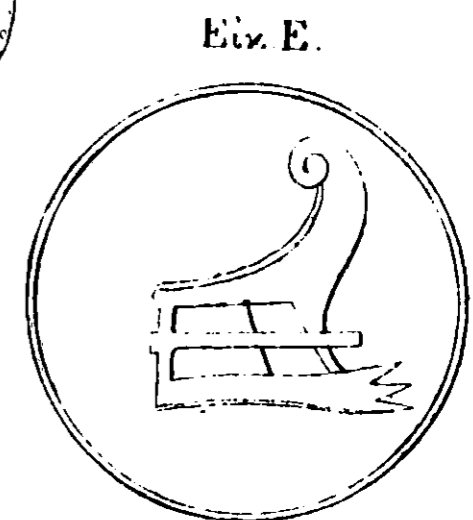
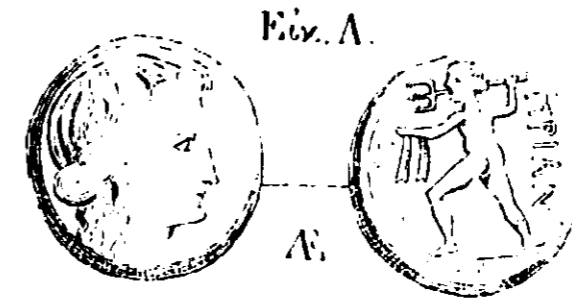
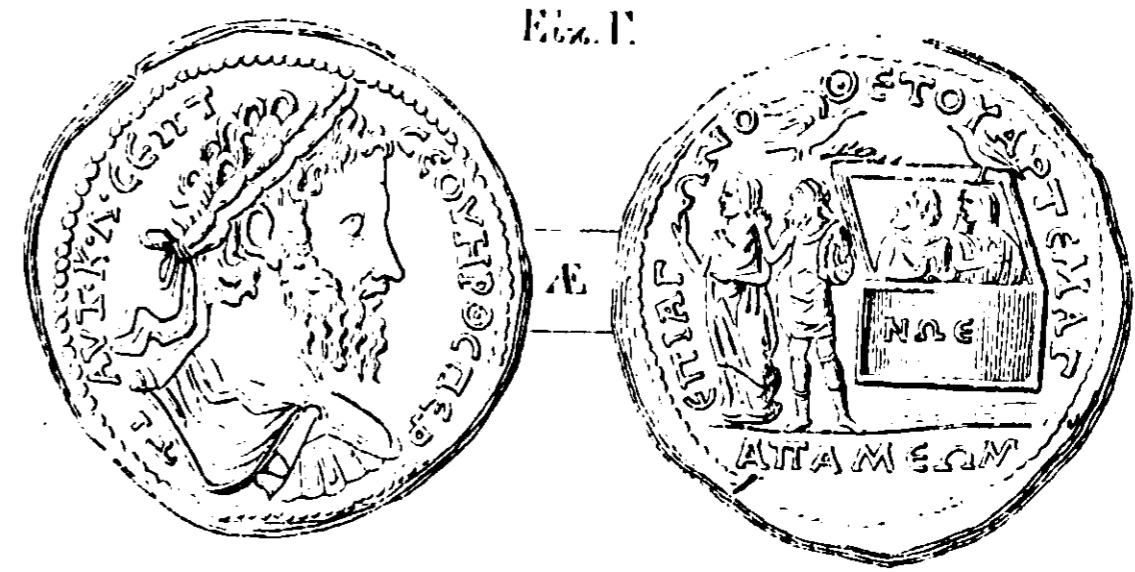
Χ. ΛΙΛΙΟΣ.

δέεται πολλάκις ἢ ἐλαχίστη μεταβολὴ τοῦ τύπου λέξεώς τινος με οὐσιώδη μεταβολὴν τῆς δι' αὐτῆς παριστανομένης ἐννοίας. Ἐπειδὴ δὲ ἀπὸ τὰ φαινόμενα ταῦτα, μικρὰ καὶ ἀσήμαντα, ἐξαρτᾶται πολλάκις μέγα τι καὶ σημαντικόν, ἐν τῷ τεχνολογικῷ μάλιστα μανθάνομεν νὰ ἐφιστῶμεν τὴν προσοχὴν μας εἰς τὰ ἐλάχιστα. Καὶ ἐπ' ἀληθείας πᾶσα κρίσις θέλει εἶσθαι στρεβλὴ καὶ κατ' ἐπιφάνειαν ἄνευ τῆς παρατηρήσεως τῶν καθ' ἕκαστα τοῦ πράγματος, τὸ ὁποῖον ὑποβάλλεται εἰς τὸ κριτικὸν τῆς ψυχῆς. Ὡστε ἡ ἐμπειρικὴ διδασκαλία τῆς γλώσσης, ὡς βλέπει ἕκαστος, εἶνε καὶ φραγμὸς κατὰ τῆς ἐπιπολαιότητος. Ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα πρέπει ν' ἀποφεύγῃ τις τὰς ὑπερβολάς· διότι πολλοὶ, θέλοντες νὰ ἐξονυχίσωσι τὰ μικρὰ καὶ ἐπουσιώδη, γίνονται ἀνίκανοι ν' ἀνυψωθῶσιν εἰς τὰ μεγάλα καὶ οὐσιώδη καὶ ἀπὸ φιλολόγων καὶ γλωσσολόγων καταπτῶσι μικρολόγοι ἄθλιοι καὶ λεξιθηρᾶι ἀξιοκαταφρόνητοι.

§ 18. Αὕτη εἶνε ἡ μέθοδος, καθ' ἣν πρέπει νὰ διδάσκηται ἡ ἀρχαία Ἑλληνικὴ γλῶσσα εἰς τὰ γυμνάσια· καὶ εἶνε μὲν ἀληθές, ὅτι, ὅσα εἶπον, εἶνε ὀλίγα σχετικῶς πρὸς τὸ ἀντικείμενον, τὸ ὁποῖον μόνον ἐκ προθέσεως πραγματεία δύναται νὰ ἐξακριβώσῃ, ἀλλὰ καὶ οὕτως ἱκανὰ, νομίζω, νὰ φωταγωγήσωσιν ἐκείνους πρὸ πάντων, οἵτινες μετερχόμενοι τὸ διδασκαλικὸν ἐπάγγελμα ἤθελον ἐπιθυμήσει διὰ τὴν παρ' ἡμῖν παντελεῖ σχεδὸν ἔλλειψιν παιδαγωγικῶν συγγραμμάτων ἀσφαλεστέραν τινὰ χειραγωγίαν πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ ἔργου των παρὰ τὸ ἀπλοῦν ἐνστιγμᾶ ἢ τὴν τυφλὴν μίμησιν καὶ συνήθειαν. Καταπαύω λοιπὸν ἐνταῦθα τὸν λόγον, εὐχόμενος ἀπὸ ψυχῆς νὰ εὐρεθῶσιν ἐντὸς ὀλίγου ἄλλοι, οἵτινες, ὄντες ἱκανώτεροι ἐμοῦ, θέλουσι συγγράψαι περὶ τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως πραγματείας ἐμβριθεῖς καὶ μηδόλως ἀπολειπομένας τῆς τοῦ καθ' ἡμᾶς αἰῶνος ἐπιστημονικῆς ἀναπτύξεως.

Ἐν Μυτιλήνῃ, τῆ α' Νοεμβρίου 1875.

Χ. ΛΙΛΙΟΣ.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΔΟΞΗΣ ΠΕΡΙ ΤΕ
ΤΩΝ ΛΕΛΙΘΩΜΕΝΩΝ ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΤΟΥ
ΚΑΤΑΚΛΥΣΜΟΥ. (1)

§ 1. Ἡ ζήτησις καὶ ἡ γνῶσις τῶν ἐν τῇ γῆ λελιθωμένων φυτῶν τε καὶ ἐρπετῶν, καὶ ζώων παντοίων, καὶ ὀστράκων, καὶ ἰχθύων, ἰδίᾳ δὲ ἡ περὶ τῆς γενέσεως τῆς γῆς, καὶ τῆς πλάσεως τῶν ὄντων καθόλου ζήτησις οὐκ ἔστιν ἐπίνοια καὶ εὕρημα τῶν νεωτέρων, ὡς τινες οὐκ ὀρθῶς ὑπολαμβάνουσιν, ἀλλὰ ἔστι καὶ αὐτὴ κύημα καὶ τέκνον γενναῖον τοῦ τῶν Ἑλλήνων ὑγιῶς νοῦ, ὅστις ἅπαντα ἐξεῦρε καὶ ἐρρύθμισεν. Οὗτοί εἰσι καὶ τῆς γεωλογίας πατέρες, ὡς καὶ τῶν ἄλλων ἐπιστημῶν, περὶ ἃς στρέφονται οἱ νεώτεροι, ὧν οἱ ἐπεικέστεροι εἰλικρινῶς ὁμολογοῦσιν ὅτι οὐδὲν ἢ μικρὸν προσέθηκαν πρὸς τὰς περὶ τῶν πραγμάτων γνώμας τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, καίτοι οὗτοι πρὸ ἡμῶν περὶ τὰς τρεῖς χιλιάδας ἔτη ὑπῆρξαν, καὶ πρῶτοι ἔνοιαν αὐτῶν ἔλαβον. Ἀπασαὶ αἱ θεωρίαι τῶν νῦν λογίων καὶ γνωμόνων τῶν λελιθωμένων πραγμάτων, λέγει ὁ γνώριμος καὶ ἐπεικὴς γεωλόγος Lasaulx, εἰσὶ θεωρίαι τῶν ἀρχαίων, αἵτινες διαφέρουσιν ἀλλήλων, καθότι ὅ,τι παρ' ἡμῖν ἔστι τὸ τέλος ἐν συνόλῳ τῶν ἐπιστημονικῶν ἐρευνῶν, παρ' αὐτοῖς ἦν ἡ πρώτη ὑγιῆς καὶ εὐφυῆς ζήτησις τῆς θαυμαστῆς ἐπιστήμης, δι' ἧς οἱ ἀγχίνοοι Ἕλληνες, καίπερ ἔντισιν ἀμαρτόντες, εὔρον τὴν ἀλήθειαν (2).

(1) Τοῦ μέτρου χάριν παρελείψαμεν τὸν πρόλογον, ἐν ᾧ ὁμολογοῦμεν, ὅτι τὰ ἐν τῇ διατριβῇ τῆδε περὶ ἀπολιθωμάτων ἡρυσάμεθα οὐχὶ ἐκ τῆς γεωλογίας, διότι τρίτωνες αὐτῆς δὲν εἴμεθα, ἀλλ' ἐκ τε τῶν ἔργων αὐτῶν τῶν ἀρχαίων καὶ ἐκ τῶν περὶ αὐτῶν τὰ νῦν γραφάντων ἐλλογίμων ἀνδρῶν, ὧν ἕκασταχῆ ἔσται μνεία.

(2) Alle Haupttheorien der modernen Petrefactenkunde schon im Alterthum aufgestellt waren, nur mit dem merkwürdigen Unterschiede, dass was bei uns das letzte Resultat umfassender wissenschaftlicher Forschungen ist, dort als der erste gelungene Wurf jenes wunderbaren wissenschaftlichen Instinktes erscheint, durch welchen die Griechen ohngachtet ihrer mangelhaften Kenntnis des Materiales doch so oft das Wahre getroffen haben. (Ern. Lasaulx. Geol. d. Griech. u. Roem. 45.).

§ 2. Αί περί τῶν λελιθωμένων πραγμάτων δόξαι τῶν ἀρχαίων εἰσὶ κυρίως δύο. Οἱ μὲν δοξάζουσιν ὅτι τὰ εὕρισκόμενα λίθινα τυπώματά εἰσι περιλείμματα ἀρχαίας ζωῆς, ἣτις ἐγένετο ἐξίτηλος ἐκ βιαίας ἀναστροφῆς καὶ μετασχηματισμοῦ τῆς γῆς, οἱ δὲ ὅτι εἰσὶ λείψανα τῶν ἐπὶ τοῦ Δευκαλίωνος κατακλυσμοῦ κατακλυσθέντων ζώων.

§ 3. Πρῶτος τὰς αἰτίας ζητήσας τῶν ἀπολιθώσεων ἦν Ξενοφάνης ὁ ἐκ Κολοφῶνος. Ὁ περὶ τὰ 540 ἔτη π. Χ. γενόμενος σοφὸς οὗτος ἀποφαίνεται ὅτι ἡ γῆ μίγνυται μετὰ τοῦ ὑγροῦ, καὶ πάλιν σὺν τῷ χρόνῳ λύεται ἀπ' αὐτοῦ. Τεκμηριοῦσιν αἱ ἐν τῷ μέσῳ τῆς γῆς καὶ τῶν ὀρέων εὕρισκόμεναι κόγχαι, οἱ ἐν ταῖς λατομίαις τῶν Συρακουσῶν λίθινοι τύποι ἰχθύων καὶ φωκῶν, ὁ ἐν Πάρῳ ἐν τῷ βάθει τοῦ λίθου τύπος δάφνης καὶ αἱ ἐν Μελίτῃ πλάκες ἀπάντων τῶν θαλασσίων· ὅτι ταῦτα ἐγένοντο, ὅτε πάντα ἐπηλώθησαν, καὶ ἐν τῷ πηλῷ ὁ τύπος ἐξηράνθη. Προσεπιλέγει δὲ ὅτι πάντες οἱ ἄνθρωποι θά φθαρῶσιν, ὅταν ἡ γῆ κατενεχθῆ εἰς τὴν θάλασσαν καὶ γένηται πηλός· εἶτα ἄρχεται πάλιν ἡ γένεσις. Τοῦτο δὲ γίνεται εἰς πάντας τοὺς κόσμους. Τὴν εἰρημένην τοῦ Ξενοφάνους δόξαν διέσωσεν ἡμῖν ὁ ὀνομαστός καὶ ὀξύνοος θεολόγος Ὡγενής, ἰδίῳις ῥήμασι λέγων· «Ξενοφάνης μίξιν τῆς γῆς πρὸς τὴν θάλασσαν γίνεσθαι δοκεῖ, καὶ τῷ χρόνῳ, ἀπὸ τοῦ ὑγροῦ λύεσθαι, φάσκων τοιαύτας ἔχειν ἀποδείξεις, ὅτι ἐν μέσῳ γῆ καὶ ὀρεσιν εὕρισκονται κόγχαι· καὶ ἐν Συρακούσαις δὲ ἐν ταῖς λατομίαις λέγει εὕρησθαι τύπον ἰχθύος καὶ φωκῶν, ἐν δὲ τῇ Πάρῳ τύπον δάφνης ἐν τῷ βάθει τοῦ λίθου, ἐν δὲ Μελίτῃ πλάκας συμπάντων τῶν θαλασσίων. Ταῦτα δὲ φησι γενέσθαι, ὅτε πάντα ἐπηλώθησαν πάλαι, τὸν δὲ τύπον ἐν τῷ πηλῷ ξηρανθῆναι· ἀναιρεῖσθαι δὲ τοὺς ἀνθρώπους πάντας, ὅταν ἡ γῆ κατενεχθεῖσιν εἰς τὴν θάλασσαν, πηλός γένηται, εἶτα πάλιν ἄρχεσθαι τῆς γενέσεως, καὶ τοῦτο πᾶσι τοῖς κόσμοις γίνεσθαι καταβολήν» (1).

§ 4. Ὡς δ' αὐτως καὶ ὁ περὶ τὰ 500 ἔτη π. Χ. γενόμενος Ἐάνθος· ὁ ἐκ Λυδίας διατείνεται διὰ τὸ πλῆθος τῶν κογχυλιωδῶν

(1) Ἴδ. Ὡριγ. Φιλοσ. 1. 14.

λίθων, οὓς εὔρεν ἐν τε τῇ Ἀρμενίᾳ καὶ ἐν τῇ Φρυγίᾳ, καὶ ἐν τῇ Λυδίᾳ, ὅτι θάλασσα ἦν ποτε, ἐνθα τοιαῦτα εὕρισκονται, ὡς δηλοῦται ἐκ τοῦ Στράβωνος λέγοντος· «Αὐτὸν εἰδέναι πολλαχῆ πρόσω ἀπὸ τῆς θαλάσσης λίθον τε κογχυλιώδη καὶ τὰ κτενώδεα καὶ χηραμύδων τυπώματα» (1). Τοῦτω συμφωνεῖ καὶ ὁ Ἡρόδοτος λέγων περὶ τῆς Αἰγύπτου, ὅτι αὐτὴ ἐστὶ δῶρον τοῦ ποταμοῦ διὰ τὰ φαινόμενα κογχύλια ἐπὶ τοῖσι οὖρεσιν (2). Ὁ δὲ Πλούταρχος διαρρήδην περὶ τῆς Αἰγύπτου λέγει· «Θάλασσα γὰρ ἦν ἡ Αἴγυπτος· διὸ πολλὰ μὲν ἐν τοῖς μετάλλοις καὶ τοῖς ὀρεσιν εὕρισκεται μέχρι νῦν κογχύλια ἔχειν» (3). Κογχύλια πολλὰ λελιθωμένα καὶ φυτὰ παντοῖα καὶ ἄλλα εὕρισκονται καὶ τα νῦν ἐν Αἰγύπτῳ, δηλοῦντα ὅτι ποταμόχωστος ἦν ποτε ἡ Αἴγυπτος.

§ 5. Μετὰ τοὺς εἰρημένους ἔρχεται ὁ πρῶτος διδάσκαλος καὶ ἰδρυτὴς τῆς γεωγραφίας, ὁ περὶ τὰ 275 ἔτη π. Χ. γενόμενος Ἐρατοσθένης ὁ ἐκ Κυρῆνης. Οὗτος, ἰδὼν τὸ πλῆθος τῶν πολὺ πόρρω τῆς θαλάσσης εὕρισκομένων κογχῶν καὶ ὀστρέων καὶ χηραμύδων, εἰκάζει ὅτι πολλοὶ συνέβησαν τῆς γῆς μετασχηματισμοὶ ἐκ τε ὑδατος, καὶ σεισμῶν, καὶ ἀναφουσημάτων καὶ ἄλλων τοιούτων (4).

§ 6. Εἶτα ὁ ἐκ Κνίδου μαθηματικὸς Εὐδοξος. Ὁ περὶ τὰ 366 π. Χ. γενόμενος λόγιος οὗτος, καὶ τινες ἄλλοι ἐκ τῶν ζητησάντων τὰς αἰτίας τῶν διαφόρων ἀπολιθωμάτων εἶπον ἀσαφῆ καὶ ἡμαρτημένα περὶ τῶν ἀπολελιθωμένων ἰχθύων, οὓς εὕρισκον ἀνορύσσοντες ἐν τόποις ὑγροῖς καὶ ξηροῖς, ἀφ' οὓ καὶ ὀρυκτοὺς ἰχθύς αὐτοὺς ὀνομάζουσιν, ὡς δηλοῖ ὁ Στράβων λέγων· «Εὐδοξος δ' ὀρυκτοὺς ἰχθύς ἐν Παφλαγονίᾳ λέγων ἐν ξηροῖς τόποις οὐ διορίζει τὸν τόπον, ἐν ὑγροῖς δὲ τὸν περὶ τὴν Ἀσκανίαν λίμνην φησὶ τὴν ὑπὸ Κίῳ, λέγων οὐδὲν σαφές» (5).

§ 7. Πλὴν τῶν ἀπολελιθωμένων φυτῶν καὶ ζώων εὐρέθησαν

(1) Στράβ. 1. 3. 4. 75.

(2) Ἡροδ. 2, 12.

(3) Πλουτ. Ἡοικ. 367.

(4) Στράβ. 1, 3, 4, 75—7.

(5) Στράβ. 12. 3, 42. 554. Ἴδ. καὶ Θεόφρ. περὶ τῶν ἰχθύων τῶν ἐν τῷ ξηρῷ διαμενοντίων § 7. 8. 828.

πολλαχοῦ καὶ λίθινα ὀστᾶ καὶ σκελετοὶ ὑλόκληροι καὶ ὑπερφυεῖς ἀνθρώπων, περὶ ὧν ἐπέχομεν νῦν νὰ εἴπωμεν.

§ 8. Θαυμαστῶς περὶ τῶν μετασχηματισμῶν τῆς γῆς καὶ τῶν ἐξ αὐτῶν φθορῶν, καὶ τῶν λελιθωμένων πραγμάτων ἀπεφήνατο ὁ Πυθαγόρας, οὔτινος τὴν δόξαν πολλοὶ τῶν ἐλλογιμῶν Ῥωμαίων ἀπεδέξαντο, ἐν οἷς ὁ Ὀβίδιος, ὅστις ἐν ταῖς μεταμορφώσεσι μνεῖαν ποιούμενος αὐτῆς λέγει·

«Ἡ φύσις αἰεὶ φιλεῖ μεταβολὰς τῶν ὄντων· οὐδὲν ἐν τῷ κόσμῳ ἀπόλλυται· τὰ πάντα μεταβάλλεται, καὶ μετασχηματίζεται. Τὸ μὲν γενναῖον εἶναι ἀρχεσθαι ἕτερον ὄν ἢ πρότερον ἦν· τὸ δὲ τεθνάναι παύεσθαι ὄν, ὅπερ ἦν. Δὶ μορφὰ μεταβάλλονται, τὸ δ' εἶναι μένει· ὅ,τι ποτὲ γῆ ἦν, ἐγένετο θάλασσα· ἐκ δὲ τῆς θαλάσσης αὐθις γῆ· τεκμήριον· πολλῶ γὰρ πόρρω τοῦ πελάγους εὑρηται κόγχαι καὶ ποτε ἐπὶ τῶν ὑψηλοτάτων κορυφῶν τῶν ὀρέων ἄγκυρα εὑρέθη· ὅ,τι μὲν πεδίον ἦν, κοιλάδα ὁ τῶν ὑδάτων ῥοῦς ἀπειργάσατο, ὅ,τι δ' ὄρος, πεδίον ὁ κατακλυσμός». Τὸ λατινικὸν ἔχει ὧδε·

rerum novatrix

*ex aliis alias reparat natura figuras,
nec perit in tanto quidquam . . . mundo,
sed variat faciemque novat, nascique vocatur,
incipere esse aliud quam quod fuit ante; morique,
desinere illud idem; cum sinthuc forsitan illa,
haec translata illuc: summa tamen omnia constant.*

*... Vidi ego quod fuerat quondam solidissima tellus,
esse fretum; vidi factas ex aequore terras;
et procul a pelago conchae jacuere marinae,
et vetus inventa est in montibus ancora summis.
Quodque fuit campus, vallem decursus aquarum
fecit, et eluvie mons est deductus in aequor. (1).*

§ 9. Λείπεται δὲ νῦν διὰ βραχέων νὰ μνημονεύσωμεν ἐνταῦθα

(1) Ovid. XV. 252.

τῆς περὶ τῶν μεταβολῶν τῆς γῆς καὶ τῶν ἀνθρωπίνων παραδόξου δόξης τῶν πάλαι γνωριμωτέρων φιλοσόφων. Οὗτοι ἐδόξαζον ὅτι ἅπαντα τὰ ἀνθρώπινα φέρονται κύκλῳ, ὡς ὁ οὐρανὸς καὶ οἱ ἐν αὐτῷ ἀστέρες· «κύκλον εἶναι τὰ ἀνθρώπινα», λέγει ὁ Ἀριστοτέλης ἐν τοῖς προβλήμασι· καὶ πολλαχοῦ καὶ ἀλλαχοῦ τῆ γνώμη ταύτη κέχρηται· καὶ ὅτι ὡς ἔχουσιν αὐτὰ φυσικὴν κίνησιν, ἔχουσι φυσικὴν καὶ γένεσιν καὶ φθορὰν, ἰδίᾳ πάντα τὰ γῆινα καὶ ἀνθρώπινα, οἷον αἱ τέχναι, αἱ ἐπιστῆμαι, οἱ περὶ θεῶν μῦθοι. Οἱ νόμοι διατείνεται οὗτος ὅτι εἰσὶ λείψανα παλαιότητας φιλοσοφίας, ἐξιτήλου σὺν τῷ χρόνῳ· γενομένης· ἅτινα ἀνακυκλοῦνται πάλιν ἐν τοῖς ἀνθρώποις, οὐχὶ ὀλιγάκις, ἀλλ' ἀπειράκις· «Φασὶ γὰρ, λέγει ὁ Ἀριστοτέλης, κύκλον εἶναι τὰ ἀνθρώπινα πράγματα, καὶ τῶν ἄλλων» τῶν κίνησιν ἔχόντων φυσικὴν καὶ γένεσιν καὶ φθορὰν»· καὶ ἀλλαχοῦ ὁ αὐτὸς λέγει· «οὐ γὰρ ἅπαξ, οὐδὲ δις, ἀλλ' ἀπειράκις δεῖ νομίζειν τὰς αὐτὰς ἀφικνεῖσθαι δόξας εἰς ἡμᾶς»· καὶ πάλιν ἀλλαχοῦ λέγει· «ὥσπερ ἐπὶ τοῦ οὐρανοῦ καὶ ἐκάστου τῶν ἀστρῶν φορᾷ κύκλος τίς ἐστι, τί κωλύει καὶ τὴν γένεσιν καὶ τὴν ἀπώλειαν τῶν φθαρτῶν τοιαύτην εἶναι, ὥστε πάλιν ταῦτα γίνεσθαι καὶ φθίρεσθαι; καθάπερ καὶ φασὶ κύκλον εἶναι τὰ ἀνθρώπινα;» (1) Διίσχυρίζεται δὲ ὁ Ἀριστοτέλης ὅτι αἱ ἐπὶ τῆς γῆς μεταβολαὶ καὶ φθοραὶ γίνονται κατὰ περιόδους εἰμαρμένους, ὡς ἐν τοῖς κατ' ἐνιαυτὸν ὥραις ὁ χειμῶν, οὕτω ἐν μεγάλῃ περιόδῳ γίνεται μέγας χειμῶν καὶ ὑπερβολικοὶ ὄμβροι, ὡς ποτε ἐπὶ Δευκαλίωνος. Ταῦτά που δοξάζει καὶ ὁ Πλάτων, ὡς δηλοῦται ἐκ τοῦ Τιμαίου, ἐνθα οὗτος παρεισάγει ἱερέα τινὰ Αἰγύπτιον λέγοντα πρὸς τὸν φιλόσοφον Σόλωνα τὰ πολυθρύλητα ῥήματα τάδε· «ὦ Σόλων, Σόλων, Ἕλληνας αἰεὶ παῖδες ἐστε, γέρον δὲ Ἕλληνας οὐκ ἔστιν. Ἀκούσας οὖν, πῶς τί τοῦτο λέγεις; φάναι. Νέοι ἐστὲ, εἰπεῖν τὰς ψυχὰς πάντες· οὐδεμίαν γὰρ ἐν αὐταῖς ἔχετε δι' ἀρχαίαν ἀκοὴν παλαιὰν δόξαν οὐδὲ μάθημα χρόνῳ πολὺν οὐδέν· τὸ δὲ τούτων αἴτιον τόδε. Πολλὰ καὶ κατὰ πολλὰ φθοραὶ γεγονάσιν ἀνθρώπων καὶ ἔσονται, πυρὶ μὲν καὶ

(1) Ἀριστ. Φυσ. 4. 14, 223. Οὐρ. 1, 3, 270. Προβλ. 17, 3, 916. Μεταφ. 12. 8, 1074.

ὕδατι μέγισται, μυρίοις δὲ ἄλλοις ἕτεροι βραχύτεραι. Τὸ γὰρ οὖν καὶ παρ' ὑμῖν λεγόμενον, ὡς ποτε Φαέθων Ἰλίου παῖς τὸ τοῦ πατρὸς ἄρμα ζεύξας διὰ τὸ μὴ δυνατὸς εἶναι κατὰ τὴν τοῦ πατρὸς ὁδὸν ἐλαύνειν τὰ τ' ἐπὶ γῆς ξυνέκαυσε καὶ αὐτὸς κερυνωθεὶς διεφθάρη, τοῦτο μύθου μὲν σχῆμα ἔχον λέγεται, τὸ δ' ἀληθές ἐστι τῶν περὶ γῆν καὶ κατ' οὐρανὸν ἰόντων παράλλαξις καὶ διὰ μακρῶν χρόνων γιγνομένη τῶν ἐπὶ γῆς πυρὶ πολλῷ φθορά» (1). Ἐν τῷ αὐτῷ δὲ διαλόγῳ λέγεται περὶ οὐρανοῦ τινὸς ρεύματος, ὅπερ, δι' εἰωθότων ἐτῶν ὡσπερ νόσημα, ἤκει φερόμενον.

§ 10. Οἱ δὲ ἐξοχώτεροι τῶν Στωϊκῶν Ζήνων τε καὶ Κλεάνθης καὶ Χρύσιππος ἐδόξαζον ὅτι ἅπαντα κατὰ τινὰς μεγίστας περιόδους, ἃς ἐκάλουν εἰμαρμένους χρόνους, ἀνελύοντο ἢ μετέβαλλον εἰς πῦρ αἰθερώδες, καὶ πάλιν ἐκ τοῦ πυρὸς, ὡς ἐκ σπέρματος, εἰς τὴν προτέραν ἀπετελοῦντο διακόσμησιν. Περὶ τῆς δόξης ταύτης τῶν Στωϊκῶν δηλοῦσιν ἄλλοι τε τῶν ἱστορικῶν καὶ ὁ θεολόγος Ὁριγένης λέγων «Φασὶ οἱ ἀπὸ τῆς Στοᾶς κατὰ περίοδον ἐκπύρωσιν τοῦ παντὸς γίνεσθαι, καὶ ἐξῆς αὐτῆ διακόσμησιν πάντ' ἀπαράλλακτα ἔχουσιν ὡς πρὸς τὴν προτέραν διακόσμησιν» (2). Ἡ δόξα περὶ τῶν διὰ τοῦ πυρὸς ῥύσεων καὶ ἀλλοιώσεων τοῦ κόσμου ἦν τοῦ Ἡρακλείτου. «Οὗτος ἀρχὴν τῶν πάντων ἔφη, κατ' Εὐσέβιον, εἶναι τὸ πῦρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα γίνεται καὶ εἰς ὃ ἀναλύεται ἀμοιβὴν γὰρ εἶναι τὰ πάντα, χρόνον τε ὠρίσθαι τῆς τῶν πάντων εἰς τὸ πῦρ ἀναλύσεως καὶ τῆς ἐκ τούτου γενέσεως» (3). Τὴν εἰρημένην τοῦ Ἡρακλείτου γνώμην ἀπεδέξαντο καὶ πάντες οἱ ἀπὸ τῆς Στοᾶς. Τοιαῦτα ἐδόξαζον πολλοὶ τῶν γνωρίμων, ὡς εἶπομεν, φιλοσόφων καὶ ἄλλοι ἄλλα τούτοις παραπλήσια, ἅτινα τοῦ μέτρου χάριν παραλείπομεν (4).

§ 11. Ἐξ ἁπάντων οὖν τῶν εἰρημένων δῆλον γίνεται ὅτι οἱ τὰς αἰτίας τῶν φυσικῶν πραγμάτων ζητήσαντες καὶ ἐξηγησά-

(1) Πλάτ. Τιμ. 22. Ἴδε καὶ Ὁριγέν. Φιλοσ. 6, 21. 177.

(2) Ὁριγέν. κ. Κέλ. 4. 14. 510.

(3) Εὐσεβ. Εὐαγ. 14. 3.

(4) Ἐπιθ. Ernst Lasaulx. Geol. d. Griech. u. Röem.

μενοι Ἕλληνας οὐκ ἀτόπως ὑπέλαβον, ἐκ τῶν ἐν τῇ γῇ λελιθωμένων πραγμάτων καὶ τυπωμάτων τεκμαιρόμενοι, ὅτι ἐξ ὑδάτων ἰδίᾳ προῆλθον οἱ διάφοροι τῆς γῆς μετασχηματισμοί. Τὴν περὶ αὐτῶν γνώμην ὑποδηλοῦσι καὶ οἱ περὶ θεῶν μῦθοι τῶν Ἑλλήνων διότι «πᾶς ὁ περὶ θεῶν λόγος ἀρχαίως, κατὰ Στράβωνα, ἐξετάζει δόξας, αἰνιττομένων τῶν παλαιῶν, ἃς εἶχον ἐννοίας φυσικὰς περὶ τῶν πραγμάτων καὶ προστιθέντων αἰεὶ τοῖς λόγοις τὸν μῦθον» (1). Ὁμοίως δὲ καὶ ὁ Πλούταρχος περὶ μύθων πάνυ καλῶς λέγει· «Ἡ παλαιὰ φυσιολογία καὶ παρ' Ἕλλησι, καὶ παρὰ βαρβάροις, λόγος ἦν φυσικὸς ἐγκεκαλυμμένος μύθοις». Ἀληθῶς ἐκ τῆς μυθολογίας αὐτῶν διδασκόμεθα ὅτι ὁ τῆς θαλάσσης κοίρανος καὶ ποντομέδων Ποσειδῶν ἀπειργάσατο τοὺς τῆς Ἑλλαδικῆς χώρας μετεωρισμούς τ' ἐδάφους καὶ θαλασσῶν, ῥήγματα τε λιμνῶν καὶ πόντων καὶ ἀναδύσεις νήσων, καὶ ὑφίψησεις ἐδάφους. Τεκμηριοῖ ἢ τε Θεσσαλία, περὶ ἧς λέγουσιν ὅτι ἐλιμνάζετο τὸ πάλαι, ἕως οὗ, ὑπὸ τοῦ Ποσειδῶνος διασχισθείσης τῆς Ὀσσης ἀπὸ τοῦ Ὀλύμπου, διεξέπεσεν ὁ διαρρέων τὴν χώραν Πηνειὸς, καὶ ἐσχηματίσθησαν τὰ καλὰ τέμπε (2), καὶ πολλαὶ τῶν νήσων, ὧν τινες μὲν ἐκ τῶν ὑδάτων ἀνέδυσαν, ἄλλαι δὲ τινες κατεκλύσθησαν, ἄλλαι δὲ ἠφανίσθησαν ὑπὸ τῆς θαλάσσης μετεώρου γενομένης. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Εὐξείνος Πόντος ἱστοροῦσιν ὅτι ῥαγεὶς ποτε ἐξεχύθη εἰς τὸν Ἑλλήσποντον. Ἄλλοι δὲ λέγουσιν ὅτι ἦν ποτε ἠνωμένη ἡ Ἑλλάς μετὰ τῆς Ἀσίας, ἕως οὗ ὁ Ποσειδῶν πλήξας διὰ τῆς τριαίνης κατέκλυσε τὴν τέως Λυκτωνίαν χώραν, ἀνθ' ἧς ἐγένετο τὸ Λίγαϊον Πέλαγος καὶ αἱ ἐν αὐτῇ νῆσοι (3).

§ 12. Κατὰ δὴ τὰ εἰρημένα καὶ οἱ τεχνῖται καὶ ἐποίησαν καὶ ἔγραψαν τὸν εὐρυσθενῆ Ποσειδῶνα διότι καὶ αἱ παλαιαὶ εἰκόνες καὶ τὰ ἀγάλματα θεῶν φυσικὰς ὑπηνίττοντο γενέσεις καὶ λόγους, ὡς πάνυ ὀρθῶς καὶ ὁ τῆς ἀρχαιολογίας ἰδρυτῆς καὶ διδάσκαλος, ὁ πολὺς Βινκελμάν, ἀποφαίνεται ὅτι αἱ παλαιαὶ εἰκόνες

(1) Στράβ. 10, 3, 23, 394.

(2) Ἴδε Ἡροδ. 7, 12. 9.

(3) Διοδ. 5, 47. Στράβ. Α. 59. Πλυσ. 7, 24. 25. Ovid. metam. XV 296—306.

νες εἰσι συμβολικά σημεῖα, αἰσθητὰς καθιστάντα τὰς περὶ φυσικῶν πραγμάτων παλαιοτάτας παραστάσεις καὶ ἐννοίας τῶν ἀρχαίων (1). Ἐν τῷ Φιλοστράτῳ φέρεται γραφὴ τῆς Θεσσαλίας, ἐν ἣ γέγραπται ὁ Ποσειδῶν· «τούτου ἡ χεὶρ διῆρται, κατὰ τὸν Φιλόστρατον, εἰς τὸ ἀναρρήξαι· τὰ δ' ὄρη πρὶν πεπληῆσθαι διίσταται τὸ ἀποχρῶν τῷ ποταμῷ μέτρῳ· ἀγωνιζομένης δὲ πρὸς τὸ ἐναργὲς τῆς τέχνης, τὰ δεξιὰ τοῦ Ποσειδῶνος ὁμοῦ καὶ ὑπέσταλται καὶ προβέβηκε καὶ ἀπειλεῖ τὴν πληγὴν οὐκ ἀπὸ τῆς χειρὸς, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ σώματος» (2).

Ἐν τινι νομίσματι χαλκῷ τῶν Πριανσίων, τῶν κατοίκων πόλεως τῆς Κρήτης, ὅπερ ἐξεδόθη τὸ πρῶτον ἐν ἔτει 1869—70 ἐν Παρισίοις (3), ἐγκεχάρακται ἐτέρωθεν μὲν ὁ Ποσειδῶν ἔχων τὸ εἶδος, ὅπως σχεδὸν διαγράφει αὐτὸν ὁ Φιλόστρατος· ἡ χεὶρ αὐτοῦ διῆρται εἰς τὸ ἀναρρήξαι διὰ τῆς τριαίνης τὰ ὄρη, τὰ δ' ἀριστερὰ αὐτοῦ καὶ ὑπέσταλται καὶ προβέβηκε καὶ ἀπειλεῖ τὴν πληγὴν· παραγράφεται δὲ καὶ τὸ ὄνομα ΠΡΙΑΝ(σίων)· ἐτέρωθεν δὲ γυνή, ἥς αἱ τρίχες τῆς κεφαλῆς εἰσιν ἀνειλκυσμέναι κυματοειδῶς ἄνωθεν, περὶ δὲ τὴν κεφαλὴν φορεῖ αὕτη σφενδόνην. Ὅρα τὴν ἐν πίνακι Α εἰκόνα. Πιθανῶς δὲ οἱ εἰς Κρήτην ἀποικησάντες Δωριεῖς μετήνεγκον, ὡς εἰκὸς, καὶ τὸ ἐκ τοῦ Ποσειδῶνος γενόμενον πάθος τῆς Θεσσαλίας.

Ὅμοίως δ' ἐν τινι νομίσματι ἀργυρῷ τοῦ Τίτου ἐγκεχάρακται ἐτέρωθεν ὁ Ποσειδῶν, ὅστις ἔχει ἐν μὲν τῇ ἀριστερᾷ κοντὸν, ἐν δὲ τῇ δεξιᾷ ἀφλαστον· τὸν δὲ δεξιὸν πόδα ἐπὶ σφαίρας ἐπερείδει τὴν γῆν αἰνιττομένης, οἶονεὶ λέγων, ἐγὼ κρατῶ αὐτῆς, ἐγὼ ἐκάλυψα καὶ διέπλασα αὐτήν· διὸ δὴ καὶ ὑπὸ ποιητῶν γαιήχρος καλεῖται ὁ Ποσειδῶν καὶ ἀσφάλιος, καὶ ἄλλα ὀνόματα ὀνο-

(1) Die ältesten Goetterbilder waren noch bloss symbolische Zeichen, und nur Nothbehelfe, um den Ahnungen, Gefühlen und Vorstellungen, die sich jene Pelasgischen Stämme von der Gottheit in ihren verschiedenen Beziehungen gebildet hatten, als sinnliche Anhaltspunkte zu dienen. (Werk. II. s. 450).

(2) Φιλост. Β. 44.

(3) Ἐκ Revue Numismatique 1869—70. Pl. VII. 23.

μάζεται, τὴν τοῦ ὕδατος δύναμιν δηλοῦντα. Ὅρα τὴν ἐν πίνακι Β εἰκόνα (1).

§ 13. Σαφέστερον ὅμως περὶ τῶν ἐκ τῶν ὑδάτων μετασηματισμῶν τῆς γῆς, καὶ τῆς ἐξ αὐτῶν βιαίας μεταστροφῆς καὶ μετακινήσεως ἄλλων τε ἀλλαγῶν τῶν ὄντων καὶ ἄλλων εἰς οὐ προσήκοντα τόπον ἐκπέφρασται ἐν τῷ ἐπὶ Δευκαλίωνος κατακλυσμῷ, οὔτινος καλὸν ἐκρίναμεν νὰ μνημονεύσωμεν ἐνταῦθα οὐχ ὥσπερ οἱ ποιηταὶ αὐτὸν πλάσσουσιν, ἀλλ' ὡς πολλοῦ ἄξιοι λόγου ἱστορικοὶ διαγράφουσιν αὐτόν. Ὁ Λουκιανὸς ἐν τῇ περὶ τῆς Συρίας θεοῦ διατριβῆς, ἱστορῶν ἐν συνόλῳ τὰ περὶ τοῦ ἐπὶ Δευκαλίωνος κατακλυσμοῦ, ὡς ἦσαν γνωστὰ παρ' Ἑλλησι, λέγει ὅτι οἱ τῆς πρώτης γενεᾶς ἄνθρωποι, γενόμενοι ὑβριστὰι καὶ ἀδικοὶ καὶ ἐπίορκοι, καὶ μισάνθρωποι, περιέπεσον εἰς μεγίστην συμφορὰν. Ἡ γῆ ἐξέδωκε πολὺ ὕδωρ, ὄμβροι μεγάλοι ἐγένοντο, οἱ ποταμοὶ σφοδροὶ κατέβησαν, ἡ θάλασσα ἐπὶ πολὺ ἀνέβη, ὥστε τὰ πάντα ἐγένοντο ὕδωρ. Μόνος ὁ Δευκαλίων κατελείφθη εἰς τὴν δευτέραν γενεάν ἕνεκα τῆς φρονήσεως καὶ τῆς εὐσεβείας αὐτοῦ. Ἐσώθη δ' ὁ Δευκαλίων οὕτως· εἶχε κατασκευασμένην λάρνακα· εἰς αὐτὴν εἰσβίβάσας τοὺς παῖδας καὶ τὰς γυναῖκας αὐτοῦ εἰσέβη καὶ αὐτός· συνεισέβησαν δὲ καὶ σῦες καὶ ἵπποι, καὶ ἄλλα ὅσα ἐν τῇ γῆ τρέφονται πάντα εἰς ζεύγη. Ἀπαντες δὲ ἔμμενον ἐν τῇ λάρνακι πλέοντες ἐν ὄσῳ τὸ ὕδωρ ἐκράτει. Εἶτα δὲ ὁ Δευκαλίων ἐκσωθεὶς ἴδρυσεν ναὸν ἅγιον τῇ Πρᾶ καὶ ἔθετο νόμον νὰ τελεῖται ἐν αὐτῷ ἑορτὴ εἰς μνημόσυνον τῆς συμφορᾶς καὶ τῆς εὐσεβείας, ἐξ οὗ δὴ ἄπασα ἡ Συρία καὶ ἡ Ἀραβία καὶ πέραν τοῦ Εὐφράτου, πολλοὶ ἄνθρωποι συνεργόμενοι δις τοῦ ἔτους ἐώρταζον ὑδροφοροῦντες ἐκ τῆς θαλάσσης καὶ ἐκχέοντες τὸ ὕδωρ εἰς τὸν ναόν. Τὰ τοῦ Λουκιανοῦ ῥήματα ὡς ἄξια μελέτης παρατιθέμεθα ὧδε· «Οἱ μὲν ὧν πολλοὶ Δευκαλίωνα τὸν Σισύβειαν τὸ ἱερὸν εἶσασθαι λέγουσι, τοῦτον Δευκαλίωνα, ἐπὶ τοῦ τὸ πολλὸν ὕδωρ ἐγένετο. Δευκαλίωνος δὲ πέρι λόγον ἐν Ἑλλησι ἤκουσα, τὸν Ἑλληνας ἐπ' αὐτῷ λέγουσι. Ὁ δὲ μῦθος ὧδε ἔχει· ἦδε ἡ γενεὴ οἱ νῦν ἄν-

(1) Ὅρα Mill. Mythol. Gal. LVI, 296.

θρωποι οὐ πρῶτοι ἐγένοντο, ἀλλ' ἐκείνη μὲν ἡ γενεὴ πάντες ὤλοντο. Οὗτοι δὲ γένεος τοῦ δευτέρου εἰσὶ, τὸ αὖτις ἐκ Δευκαλίωνος ἐς πλῆθὺν ἀπίκετο. Ἐκείνων δὲ περὶ τῶν ἀνθρώπων τάδε μυθόοντο· ὑβρισταὶ κάρτα ἐόντες ἀθέμιστα ἔργα ἔπρασσον, οὔτε γὰρ ὄρκια ἐφύλασσον, οὔτε ξείνους ἐδέκοντο, οὔτε ἰκετέων ἠνείχοντο, ἀντ' ὧν σφίσι ἡ μεγάλη συμφορὴ ἀπίκετο. Αὐτίκα ἡ γῆ πολλὸν ὕδωρ ἐκδιδοῖ καὶ ὄμβροι μεγάλοι ἐγένοντο καὶ οἱ ποταμοὶ κατέβησαν μείζονες καὶ ἡ θάλασσα ἐπὶ πολλὸν ἀνέβη, ἐς ὃ πάντα ὕδωρ ἐγένοντο καὶ πάντες ὤλοντο, Δευκαλίων δὲ μῦνος ἀνθρώπων ἐλίπετο ἐς γενεὴν δευτέραν εὐβουλῆς τε καὶ τοῦ εὐσεβέος εἵνεκα. Ἡ δὲ οἱ σωτηρίῃ ἤδη ἐγένετο· λάρνακα μεγάλην, τὴν αὐτὸς εἶχε, ἐς ταύτην ἐσβιάσας παῖδάς τε καὶ γυναῖκας ἐωυτοῦ ἐσέβη· ἐσβαίνοντι δὲ οἱ ἀπικοντο σύες καὶ ἵπποι καὶ λεόντων γένεα καὶ ὄφεις καὶ ἄλλα ὀκόσα ἐν γῆ νέμονται, πάντα ἐς ζεύγεα. Ὁ δὲ πάντα ἐδέκετο, καὶ μιν οὐκ ἐσίνοντο, ἀλλὰ σφίσι μεγάλη διόθεν φιλίη ἐγένετο. Καὶ ἐν μιῇ λάρνακι πάντες ἐπλευσαν, ἔστε τὸ ὕδωρ ἐπεκράτῃ. Τὰ μὲν Δευκαλίωνος περὶ Ἑλληνες ἱστοροῦσι.»

13» Τὸ δὲ ἀπὸ τούτου λέγεται λόγος ὑπὸ τῶν ἐν τῇ ἱρῇ πόλει μεγάλως ἄξιος θωυμάσαι, ὅτι ἐν τῇ σφετέρῃ χώρῃ χάσμα μέγα ἐγένετο καὶ τὸ σύμπαν ὕδωρ κατεδέξατο· Δευκαλίων δὲ, ἐπεὶ τάδε ἐγένετο, βωμούς τε ἔθετο καὶ νηὸν ἐπὶ τῷ χάσματι Ἡρῆς ἅγιον ἐστήσατο. Ἐγὼ δὲ καὶ τὸ χάσμα εἶδον, καὶ ἔστι ὑπὸ τῷ νηῷ κάρτα μικρόν. Εἰ μὲν ὧν πάλαι καὶ μέγα ἐὸν νῦν τοιόνδε ἐγένετο, οὐκ οἶδα· τὸ δὲ ἐγὼ εἶδον, μικρόν ἐστι. Σῆμα δὲ τῆς ἱστορίας τόδε πρήσσουσι· δις ἐκάστου ἔτεος ἐκ θαλάσσης ὕδωρ ἐς τὸν νηὸν ἀπικνέεται. Φέρουσι δὲ οὐκ ἱρέες μῦνον, ἀλλὰ πᾶσα Συρίη καὶ Ἀραβία, καὶ πέρηθεν τοῦ Εὐφρήτεω πολλοὶ ἄνθρωποι ἐς θάλασσαν ἔρχονται καὶ πάντες ὕδωρ φέρουσι, τὰ πρῶτα μὲν ἐν τῷ νηῷ ἐκχέουσι, μετὰ δὲ ἐς τὸ χάσμα κατέρχεται, καὶ δέκεται τὸ χάσμα μικρὸν ἐὸν ὕδατος χρῆμα πολλόν. Τὰ δὲ ποιέοντες Δευκαλίωνα ἐν τῷ ἱερῷ τόνδε νόμον θέσθαι λέγουσι συμφορῆς τε καὶ εὐεργεσίας μνήμα ἔμμεναι» (1). Προῖων δὲ ὁ Λουκία-

(1) Λουκ. π. τῆς Συρ. θεοῦ 23.

νὸς διηγεῖται, ὅτι ἐν τῷ ναῷ ἦν μέσον τῶν ἀγαλμάτων τοῦ Διὸς καὶ τῆς Ἡρᾶς ξόανον τοῦ Δευκαλίωνος, ὅπερ σημεῖον ἐκαλεῖται· ἐπὶ τῆς τούτου κορυφῆς ἦν χρυσῆ περιστέρα (1). Ἡ περιστέρα, ἥς μνημονεύει ὁ Λουκιανὸς, ἠνίττετο βέβαια τὴν περιστέραν, ἣν ἀπέστειλεν ὁ Δευκαλίων, ὅπως γνῶ τὴν τῶν ὑδάτων κατάστασιν· τοῦτο δὲ τεκμαιρόμεθα ἐξ ὧν ὁ Πλούταρχος λέγει· «Οἱ μὲν οὖν μυθολόγοι τῷ Δευκαλίωνί φασι περιστέραν ἐκ τῆς λάρνακος ἀφιεμένην, δῆλωμα γενέσθαι, χειμῶνος μὲν εἶσω πάλιν ἐνδυομένην, εὐδίας δὲ ἀποπτᾶσαν» (2).

§ 14. Ἐν ταῖς προειρημέναις χώραις φαίνεται ὅτι ἐκ παλαιότητων ἐπεκράτει ἡ ἔννοια ἐνὸς κατακλυσμοῦ, ὅστις διέφθειρε τὸ πρῶτον γένος τῶν ἀνθρώπων· τοσοῦτον δὲ ἰσχυρῶς ἐπεκράτει, ὥστε καὶ νομίσματα ἐκόπησαν, δηλωτικὰ τοῦ περὶ οὗ εἵπομεν κατακλυσμοῦ. Ἡ ἐν πίνακι Γ γραφὴ δηλοῖ νόμισμα τῆς ἐν Φρυγίᾳ πόλεως Ἀπαμείας· ἐν τούτῳ ἐγκεχάρηται τῇ μὲν ἡ κεφαλὴ τοῦ αὐτοκράτορος Σεουήρου, ὡς δηλοῦσι τὰ περιγεγραμμένα γράμματα ΑΥΤ. Κ. Α. ΣΕΠΤ. ΣΕΟΥΗΡΟΣ ΠΕΡΤΙ· ἐτέρωθεν δὲ κιβωτὸς ἐπιπλέουσα τοῖς ὕδασι, ἐν δ' αὐτῇ ὁράται μετὰ τῆς γυναικὸς αὐτοῦ ἐστὼς ὁ Νῶε, ὡς ἔστιν εἰκάσαι ἐκ τοῦ κατὰ τὸ μέσον τῆς κιβωτοῦ γεγραμμένου κεφαλαίου γράμμασιν ὀνόματος ΝΩΕ· ταύτης δ' ἐξῶθεν ἐτέρα γυνὴ ὁράται ποδῆρη χιτῶνα φοροῦσα καὶ ἀνὴρ ἱμάτιον. Ἀμφότεροι δ' ἀνέχουσι τὴν δεξιάν. Τούτους οἱ μὲν τῶν ἀρχαιολόγων ὑπολαμβάνουσιν ὅτι εἰσὶν οἱ ἐκ τῆς Κιβωτοῦ ἐκβάντες Νῶε καὶ οἱ γυνὴ αὐτοῦ, οἱ δὲ ὅτι εἰσὶν ὁ Δευκαλίων καὶ ἡ Πύρρα δι' ἣν ἐροῦμεν προϊόντες ταυτότητα τοῦ Νῶε καὶ τοῦ Δευκαλίωνος. Ἐπὶ δὲ τοῦ στεγάσματος τῆς κιβωτοῦ φαίνονται πτηνὰ δύο, περιστέρα καὶ κόραξ, ὧν ἡ περισερὰ προσπετομένη φέρει κλάδον ἐλαίας ἐν τοῖς ποσὶ. Εἰσὶ δὲ περιγεγραμμένα τάδε· ΕΠΙ ΑΓΩΝΟΘΕΤΟΥ ΑΡΤΕΜΑΣ. ΑΠΑΜΕΩΝ (3).

(1) Λουκ. π. τ. Συρ. θεοῦ 33.

(2) Πλουτ. π. τῶν ζῴ. φρονιμ. 13.

(3) Mionnet-Description de Med. Anti. Grec. et Rom. Suppl. Tom. VII. pl. XII.

Τὴν αὐτὴν ταύτην τοῦ κατακλυσμοῦ γραφὴν δηλοῖ καὶ ἕτερον νόμισμα τῆς αὐτῆς Ἀπαμείας. Τὸ νόμισμα τοῦτο, ὅπερ πρὸ μικροῦ οἱ φιλόμουσοι Πρωῖσοι ἐκτίσαντο, κεῖται νῦν ἐν τῷ ἐν Βερολίῳ βασιλικῷ μουσεῖῳ, οὗτινος οἱ λόγοι διευθύνονται κ. Ἰούλ. Φρειδλαίνδερὸς καὶ Ἀλφρέδος ὁ Σαλλέτος ἐξέδωκαν ἐν ἔτει 1873 (1). Ἐν τῷ εἰρημένῳ νομίσματι ἐγκεχάρακται ἐτέρωθεν μὲν ἡ δάφνη ἐστεμμένη κεφαλὴ τοῦ αὐτοκράτορος Φιλίππου Αὐγούστου, ὡς δηλοῦσι τὰ περιγεγραμμένα γράμματα ΑΥΓ(οκράτωρ) Κ(αῖσαρ) ΙΟΥΛ(ιος) ΑΥΓ(ουστος)· ἐτέρωθεν δὲ ἡ ἐπὶ τῶν ὑδάτων ἐπιπλέουσα κιβωτός, ἐνθα ἴσταται ὁ Νῶε καὶ ἡ τούτου γυνή· ἐξωθεν δὲ τῆς κιβωτοῦ φαίνονται ὁ ἀνὴρ καὶ ἡ γυνή καὶ ἡ περιστερὰ καὶ ὁ κόραξ, οὓς εἶδομεν ἐν τῷ περιεγράψαμεν ἐτέρῳ νομίσματι τῆς Ἀπαμείας, περίξ δὲ τὰ γράμματα τάδε· ΕΠΙ Μ(άρκου) ΑΥΡ(ηλίου) ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ Β(τὸ δεύτερον) ΑΡΧΙ(ερέως) ΑΠΑΜΕΩΝ· ἐν τῷ μέσῳ δὲ τῆς κιβωτοῦ τὸ ὄνομα ΝΩΕ. Ὅρα τὴν ἐν πίνακι Δ γραφὴν.

§ 15. Νῦν δὲ ζητητέον πῶς ὁ Λουκιανὸς, ιστορῶν τὸν παρὰ Φρυγί κατακλυσμόν, μνεῖαν ποιεῖται τοῦ Δευκαλίωνος ἀντὶ τοῦ παρ' ἐκείνοις γνωστοῦ Νῶε, ὃν βλέπομεν ἐγκεχαραγμένον ἐπὶ τῶν νομισμάτων αὐτῶν, ἅτινα ὁμολογουμένως γίνονται φωνήεντες μάρτυρες τῆς ἀληθοῦς ιστορίας χώρας οἰασδῆποτε; Ἡ λύσις τοῦ ζητήματος οὐκ ἔστι δύσκολος, ἐὰν ἐνθυμηθῶμεν ὅτι Ἕλληνες ἱστορικοὶ, οἷος καὶ ὁ Λουκιανὸς, ὅστις Σαμοσατεὺς μὲν ἦν τὴν πατρίδα, ἀλλὰ τὴν Ἑλληνικὴν παιδείαν εἰς τὰ μάλιστα πεπαιδευμένος, καὶ πνεύματος Ἑλληνικοῦ τελέως ἐμφορούμενος, εὐρόντες αὐτοῦ τὰ περὶ τοῦ κατακλυσμοῦ ὅμοια πρὸς τὰ παρ' αὐτοῖς, ἀντικατέστησαν τὸν ξένον καὶ ἀκατάληπτον Νῶε διὰ τοῦ σφετέρου Δευκαλίωνος, ὃς ἔστι μυθῶδες καὶ πλάσμα, διότι διὰ τοῦ ὀνόματος τούτου ἠνίττοντο οἱ ἀρχαῖοι τὴν ἐκ τῆς κατακλύσεως τῶν ὑδάτων συμφορὰν τῆς Ἑλλαδικῆς γῆς, ἥτις ἐγκεῖται

(1) Das Königliche Münzkabinet. Geschichte und übersicht der Samml. nebst Erklär. Beschrei. d. auf Schautischen Ausgelegten Auswahl.

ἐν τῷ τοῦ Δευκαλίωνος ὀνόματι, ἐκ τοῦ δεύω γινομένου, κατὰ τοὺς μυθολόγους, τὸ ὑγραίνω, καὶ ἄλς ἄλδς, τὴν θάλασσαν δηλοῦντι.

§ 16. Οἶδα καλῶς ὅτι ἡ ὁμοιότης τοῦ ἐπὶ Δευκαλίωνος κατακλυσμοῦ καὶ τοῦ ἐπὶ Νῶε, ὃν ἱστορεῖ ὁ Μωϋσῆς, εἰς πολλὴν ἀπορίαν καὶ ἐκπληξιν ἐμβάλλει τὸν ἀκροατὴν· ἀλλ' ἐκ τῆς ἱστορίας ἐπιμελῶς καὶ δεόντως ἐρευνωμένης καὶ ἡ ἀπορία τελέως λύεται, καὶ ἡ ἐκπληξίς εἰς ὀρθὴν καὶ δικαίαν μεταβάλλεται κρίσιν περὶ τοῦ κύρους τοῦ ὑπὸ τοῦ Μωϋσέως ἱστορουμένου κατακλυσμοῦ.

§ 17. Ἡ ἱστορία διδάσκει ἡμᾶς ὅτι τὸν ἐπὶ Νῶε φοβερόν ἐκεῖνον κατακλυσμόν, ἐξ οὗ διεφθάρη τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων διηγοῦντο, ὡς ἐγένετο, πρὸς νουθέτησιν καὶ σωφρονισμόν ὁ Νῶε καὶ οἱ περὶ αὐτόν. Ἐπειδὴ δὲ καὶ οἱ μικρὸν μετὰ τὸν κατακλυσμόν ἄνθρωποι ἔζων μακρότερον βίον, ὡς ἱστορεῖ ὁ Μωϋσῆς, συμμαρτυρεῖ δὲ καὶ ὁ Ἰώσηπος λέγων·

«Μαρτυροῦσι δέ μου τῷ λόγῳ πάντες οἱ παρ' Ἑλλήσι καὶ παρὰ βαρβάρους συγγραψάμενοι τὰς ἀρχαιολογίας. Καὶ γὰρ καὶ Μανέθων ὁ τὴν τῶν Αἰγυπτίων ποιησάμενος ἀναγραφὴν, καὶ Βηρωσσὸς ὁ τὰ Χαλδαϊκὰ συναγαγὼν, καὶ Μωχὸς τε καὶ Ἐστιαῖος, καὶ πρὸς αὐτοῖς ὁ Αἰγύπτιος Ἰερώνυμος, οἱ τὰ Φοινικικὰ συνταξάμενοι, συμφωνοῦσι τοῖς ὑπ' ἐμοῦ λεγομένοις. Ἡσίοδος τε καὶ Ἐκκταῖος καὶ Ἑλλάνικος καὶ Ἀκουσίλαος, καὶ πρὸς τούτοις Ἐφορος καὶ Νικόλαος, ἱστοροῦσι τοὺς ἀρχαίους ζήσαντας ἔτη χίλια» (1). Ἐπόμενον ἦν ὅτι ἡ ἐν τῇ ψυχῇ παράστασις τοῦ κατακλυσμοῦ καὶ τῆς ἐξ αὐτοῦ φθορᾶς ἦν καὶ τοῖς πολλὰ ἔτη ὕστερον γενομένοις, οἷα ἡ ἐν ἡμῖν εἰκὼν τοῦ πρὸ οὐ πολλοῦ χρόνου γεγονότος· διότι τὰ τέκνα ἤκουον τὰ τοῦ κατακλυσμοῦ παρὰ πατέρων, οἵτινες, ἢ αὐτοὶ ἢ οἱ τούτων φίλοι ὠμίλησαν τοῖς τέκνοις αὐτοῦ τοῦ Νῶε. Ἐκ τούτων παρέλαβε καὶ ὁ παραδιδούς τοῖς Ἰουδαίοις ὃν καὶ ἡμεῖς οἶδαμεν κατακλυσμόν.

Τὴν αὐτὴν ὅμως περὶ παγκοσμίου κατακλυσμοῦ ἔνοιαν ἔχουσιν ἅπαντά που τὰ ἔθνη, ὡς ἐκ τῆς ἱστορίας γιγνώσκομεν· οἷον οἱ

(1) Ἰδὲ Ἰωσ. ἀρχαιολ. 1, 3, 9.

Πέρσαι, οἱ Σῖναι, οἱ Ἰνδοί, οἱ Γαλάται, οἱ Ἰταλοί, οἱ Ἕλληνες καὶ ἄλλοι. Τὸ δὲ πάντων θαυμαστότερον, ὅτι καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Ἀμερικῇ ὁ περιώνυμος Οὐμβόλτος ἀνεῦρεν ἐν ταῖς παρὰ τοῖς Μεξικανοῖς ἱερογλυφικαῖς γραφαῖς τὸν ἐπὶ Νῶε γενόμενον κατακλυσμόν. Ὁ πολυμαθέστατος οὗτος ἀνὴρ, ὃς καθ' Ὁμηρον

Πολλῶν ἀνθρώπων ἴδεν ἄστεα καὶ νόον ἔγνω,

περιγράφων μίαν τῶν εἰρημένων γραφῶν λέγει. Ἡ γραφή δηλοῖ τὸν Τέσπην ἢ Κόξκοξον, ὅστις ἐστὶν ὁ αὐτὸς καὶ ὁ Νῶε, ἐντὸς μεγάλου πλοίου ἐπὶ τῶν ὑδάτων ἐπιπλέοντος· ἐν τούτῳ φαίνονται ἡ γυνὴ τοῦ Τέσπου καὶ τὰ τέκνα, πρὸς δὲ πολλὰ ζῶα καὶ σπόροι παντοῖοι, οἵτινές εἰσι χρησιμώτατοι εἰς ζωὴν τῶν ἀνθρώπων. Ὄτε δὲ τὰ ὕδατα ἐξέπεσον κατὰ διαταγὴν τοῦ μεγάλου πνεύματος Τεξκατλιπόκα καλουμένου, ὁ Τέσπης ἐξάπέστειλε γῦπα, ἵνα γνῶ τὴν τῶν ὑδάτων κατάστασιν. Ὁ γῦψ ἐντυχὼν πολλοῖς σώμασι νεκρῶν οὐκ ὑπέστρεψε· μετ' ὀλίγον δὲ ἀπέστειλεν ἕτερον πτηνόν· τελευτῶν δὲ ἀπέστειλε τὸν μυιοτρόχιλον, ὅστις ἐπανῆλθε φέρων ἐπὶ τοῦ ράμφους κλάδον θαλερόν. Τότε οὖν γνοῦς ὁ Τέσπης ὅτι ἡ γῆ ἐγένετο ἐκ νέου χλωρὰ, ἐξέβη τοῦ πλοίου πλησίον τοῦ ὄρους Κολουακάν. (1)

(1) Coxcoc qu'ils appellent Tezpi, s'embarqua dans un vaisseau spacieux avec sa femme, ses enfants, plusieurs animaux et des graines dont la conservation était chère au genre humain. Lors que le grand esprit Texcatlipoca ordonna que les eaux se retirassent, Tezpi fit sortir de sa barque un vautour, le zapilote (Vultur aura). L'oiseau qui se nourrit de chair morte ne revint pas, à cause du grand nombre de cadavres dont était jonchée la terre récemment desséchée. Tezpi envoya d'autres oiseaux, parmi lesquels le colibri seul revint en tenant dans son bec un rameau garni de feuilles; alors Tezpi voyant que le sol commençait à se couvrir d'une verdure nouvelle, quitta sa barque près de la montagne de Colhuacan.....Le colibri de Tezpi ne rappelle-t-il pas la colombe de Noë, celle de Deucalion? (Voyage Humboldt et Bonpland. B. 226. Vue des Cordilières).

§ 18. Πόθεν δὴ καὶ πῶς μετεδόθη τοῖς εἰρημένοις ἔθνεσι, καὶ δὴ τοῖς Ἀμερικανοῖς ἡ περὶ κατακλυσμοῦ ἔννοια; Τὴν ἀπορίαν λύει αὐτὴ ἡ ἱστορία. Ἐξ αὐτῆς διδασκόμεθα, ὅτι οὐ πολὺ ὕστερον ἐγένετο ἡ σύγχυσις τῆς γλώσσης τῶν ἀνθρώπων καὶ ἡ ἐκ τῆς Ἀσσυρίας ἀναπάσαν τὴν γῆν διασπορὰ αὐτῶν, ὧν ἡγοῦντο οἱ τρεῖς ὀνομαστοὶ οἰκισταί. (1) Οἱ δὲ μεταναστάντες μετήνεγκον, ὡς εἶδος, εἰς τὰς νέας οἰκῆσεις καὶ τὴν περὶ κατακλυσμοῦ ἔννοιαν, ἥτις τὴν ἀρχὴν ἐτήρει πολὺ τὴν ταυτότητα, ἰδίᾳ δὲ ἐπὶ μακρότερον, ὅπου ἔστη ἡ κιβωτὸς τοῦ Νῶε, ἐν ταῖς περὶ τὸ ὄρος Ἀραράτ χώραις, ὅπου ἡ ἔννοια τοῦ εἰρημένου κατακλυσμοῦ ἐπεκράτει «*Bien avant, ὡς ὀρθῶς λέγει ὁ Κυβιέρος, la conversion des habitants au christianisme*». Τοιαύτη ἐστὶ καὶ ἡ ἐν Φρυγίᾳ πόλις Ἀπάμεια, ἥτις διὰ τοῦτο καὶ Κιβωτὸς ὠνομάζετο, καὶ ἥ ἐπὶ τῶν νομισμάτων ἐχαράχθη πιθανῶς διὰ τὴν εἰρημένην αἰτίαν ὁ ἐπὶ Νῶε κατακλυσμός. Σὺν τῷ χρόνῳ δὲ, διαφθαρέντων τῶν ἀνθρώπων ἐκ τε τῆς εἰδωλολατρίας καὶ τῆς ἄλλης κακίας, ἐπεισῆχθησαν εἰς αὐτὴν ἀλλότρια καὶ τῇ ἀσεβείᾳ οἰκεῖα. Τούτων τῶν ἐπεισάκτων ἐξωθουμένων δι' ἐπιμελοῦς ἐρεῦνης μένει καὶ διαφαίνεται ἡ ἀρχικὴ καὶ ἡ ἀληθὴς ἱστορία τοῦ κατακλυσμοῦ, ἥτις ἐστὶν ἡ αὐτὴ παρ' ἅπασιν τοῖς ἔθνεσι καὶ ἡ παρὰ τῷ Μωϋσεῖ. Δῆλον οὖν ὅτι ἡ ὁμοιότης αὕτη δὲν θὰ ὑπῆρχε παρὰ λαοῖς, οἵτινες καὶ ἀπώτατα ἀλλήλων κεῖνται, καὶ γλώσσαν καὶ θρησκείαν, καὶ ἦθη διάφορα ἔχουσιν, εἰ μὴ εἶχον ὡς βάσιν, ὡς

(1) Τὴν σύγχυσιν τῶν γλωσσῶν καὶ τὴν εἰς πᾶσαν τὴν γῆν διασπορὰν τῶν ἀνθρώπων, ἥς μνησθῆναι οἱ Μωϋσῆς, θαυμαστῶς ἐπιστάσαντο οἱ ἐξοχώτεροι τῶν νῦν ἐλλογιμῶν ἀνδρῶν· οἱ οἱ Οὐμβόλτοι, ὁ Νιבוῦρος, οἱ περὶ τὸν Βάβηθ καὶ ἄλλοι. Οὗτοι, ἐμβριθῶς ἐξετάσαντες καὶ ἐρευνήσαντες τὰς διαφόρους γλώσσας καὶ διαλέκτους τῶν ἀνθρώπων, εὔρου ὅτι αὐταὶ εἰσι συγγενεῖς πρὸς ἀλλήλας ἢ ὅτι πηγάζουσιν ἐκ τῆς αὐτῆς γλώσσης, ἥπερ ἐχρῶντο οἱ ἐν τῇ Ἀνατολῇ· ἐξ ἧς τῷ χρόνῳ ἐκλιπούσης ἐγένοντο ἄλλαι, ἐξ ὧν αὖθις ἐκλιπουσῶν ἐγεννήθησαν αἱ νῦν ἐν χρήσει γλώσσαι καὶ διαλέκτοι, ἀδελφαὶ οὗται ἀλλήλων, ὧν αἱ μὲν εἰσι πρεσβύτεραι, αἱ δὲ νεώτεραι. Ἰδὲ Alexandre de Humboldt, *vue des Cordilières*. Niebuhrs *Rocmische Geschichte*, καὶ Balbi. *Atlas ethnographique du globe*, pl. 4.

πάνυ ὀρθῶς ὁ Κυβιέρος λέγει, τὴν ἀλήθειαν. Ὁ πολυμαθέστατος καὶ ὀξύνοος οὗτος γεωλόγος, ὡς ἅπαντες οἱ εἰδότες ἀποκαλοῦσιν αὐτὸν, θαυμαστῶς ἐρευνήσας τὴν φύσιν καὶ τὴν ἱστορίαν τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων μελετήσας, ἀποφαίνεται πειστικῶς περὶ τῆς ἀληθείας τοῦ κατακλυσμοῦ καὶ τῆς διασπορᾶς τῶν ἀνθρώπων λέγων πλὴν ἄλλων καὶ τὰδε: «Les idées des peuples qui ont si peu de rapports ensemble, dont la langue, la religion, les lois n'ont rien de commun, s'accorderaient-elles sur ce point, si elles n'avaient la vérité pour base?» (1). Ἡ ἀπόδειξις αὕτη γίνεται μία, ὡς νομίζομεν, ἐκ τῶν πολλῶν φωνησῶν μαρτυριῶν τῆς ὑπάρξεως τοῦ κατακλυσμοῦ, καὶ τῆς εἰλικρινείας καὶ ἀληθείας τῆς παρὰ τοῦ Μωϋσέως ἱστορουμένης Δημιουργίας. Πολλοὶ τῶν τοῦ παρελθόντος αἰῶνος φιλοσόφων ἐξ ἀσεβείας καὶ καταφρονήσεως τοῦ χριστιανισμοῦ προῦθυμήθησαν νὰ καταδείξωσιν ἄπιστον καὶ ἄσοφον τὸν Μωϋσέα, ὡς πρῶτον κηρύσσοντα τὴν θεότητα τοῦ Χριστοῦ, καὶ θεμέλιον ἐδραῖον τοῦ χριστιανισμοῦ γινόμενον κατὰ τὸ ῥῆμα αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ, λέγοντος: «Εἰ ἐπιστεύετε Μωσῆϊ, ἐπιστεύετε ἂν ἐμοί· περὶ γὰρ ἐμοῦ ἐκεῖνος ἔγραψε:» διὸ περιεγέλασαν τὰ τοῦ κατακλυσμοῦ, ἐχλεύασαν τὰ τῆς Πεντατεύχου, ἐλάλησαν, ἔγραψαν καὶ ἐδίδαξαν ὅτι κεν ἐπ' ἀκαιρίμαν γλῶσσαν ἦλθε, κατὰ τὴν τῶν ἀρχαίων παροιμίαν. Ἐκ τῶν κατ' αὐτοῦ ἀπείρων ἐρεσχηλιῶν καὶ λήρων ἐκρίναμεν καλὸν νὰ μνησθῶμεν ὧδε τῆς περὶ τοῦ κατακλυσμοῦ καὶ τῶν ἀπολιθώσεων γνώμης τοῦ ὀξύνου μὲν, πλανωμένου δὲ, καὶ ἄλλους πλανῶντος, καὶ εἰς ἄβυσσον ἀπωλείας καταφέροντος Βολταίρου. Ἡ ἱστορία τοῦ κατακλυσμοῦ, λέγει οὗτος, οὐδὲν ἕτερον δηλοῖ, εἰμὴ τὸν ὑπερβάλλοντα μόχθον, ὃν ἐμόχθησαν οἱ ἄνθρωποι εἰς ἀποξήρανσιν γαιῶν, ἃς οὔτοι ἐπὶ πολὺν χρόνον ἐξ ἀμελείας κατέλιπον κατακεκλυσμένας: «ne figure autre chose que la peine extrême qu' on a éprouvée dans tous les temps à dessécher les terres que la négligence des hommes a laissées longtems inondées. (2). Τὰ δὲ ἐπὶ τῶν ὀρέων λε-

(1) Discours sur la révolutions du globe, p. 220.

(2) Voltaire. Essai sur les Moeurs. Du Védam.

λιθωμένα ὄστρακα διῶσχυρίζεται ὁ αὐτὸς ὅτι ἐρρίφθησαν αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ πλήθους τῶν εἰς τὴν Ῥώμην ἐκ δεισιδαιμονίας ὁδοιπορούντων προσκυνητῶν. «La foule, λέγει, innombrable de pèlerins qui partaient à pied de Saint-Jacques en Galice et de toutes les provinces, pour aller à Rome par le Mont Cenis, chargés de coquilles à leurs bonnets» Πολλοὶ τῶν σοφῶν καὶ περὶ τὴν γεωλογίαν ἐντριβεστάτων ἀνδρῶν δικαίως οἰκτεῖρουσι καὶ ἐλεεινολογοῦσι τὸν Βολταίρον, τοιαῦτα γελοῖα καὶ ἀμαθῆ γράφοντα περὶ τῶν ἀπολιθώσεων (1).

§ 19. Ὁ μετὰ τῶν οἰκείων ἐκ τῆς διὰ τοῦ κατακλυσμοῦ κοινῆς φθορᾶς ἐκσωθεὶς Νῶε παραδέδοται ὅτι ἐγένετο ὁ πατήρ τοῦ μετὰ τὸν κατακλυσμὸν γένους τῶν ἀνθρώπων, καὶ ὁ συνοχεὺς αὐτοῦ πρὸς τὸ ἐκ τοῦ Ἀδάμ.

Τὸν διπλοῦν προορισμὸν καὶ τὴν μετὰ τὸν κατακλυσμὸν λειτουργίαν τοῦ Νῶε οὐ μόνον ἡ ἱστορία διδάσκει ἡμᾶς, ἀλλὰ καὶ πολλὰ τῶν παραδεδομένων περὶ τινῶν τῶν ἐν Ἀσίᾳ καὶ Εὐρώπῃ καὶ ἀλλαχοῦ θεῶν καὶ ἡρώων ὑποδηλοῦσιν, οἷον τὰ περὶ Δευκαλίωνος μυθολογούμενα, καὶ Ἰανοῦ καὶ ἄλλων, ὧν αἱ πάθαι καὶ αἱ λειτουργίαι πολλὰ ὁμοιάζουσι πρὸς τὰς τοῦ Νῶε· οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ εἰκόνες τινὲς καὶ σύμβολα τῶν παλαιῶν εἰδωλολατρῶν θαυμαστῶς ὑπαινίττονται αὐτὸν, οἷον χαλκᾶ τινὰ τῶν Ῥωμαίων νομίσματα, ἀσσάρια καλούμενα. Ἐν τούτοις ἐγκεχάρακται τῇ μὲν πρῶρα πλοίου ἐπὶ τῶν ὑδάτων ἐπιπλέοντος, ἐξ οὗ καὶ τὰ νομίσματα galitae μετωνομάσθησαν ἐκ τοῦ galis, ὃ δηλοῖ παρὰ Λατίνοις πλοῖον· κατὰ δὲ θάτερα δύο πρόσωπα τοῦ Ἰανοῦ, ὅπισθεν ἐκατέρους συνεχόμενα, καὶ βαθὺν πώγωνά ἔχοντα, ὑπερθεν δὲ κατὰ τὸ μέσον μηνίσκος κεῖται. Ἡ ἐν πίνακι Ε γραφὴ, ἣτις εἴληπται ἐκ τινος ἀσσαρίου τῶν Ῥωμαίων, δηλοῖ ὃν εἴπομεν Ἰανόν (2).

(1) Ἴδὲ τὸ σοφὸν ἔργον τοῦ Αὐγούστου Νικολάου. Etudes Philosophiques sur le Christianisme. Livre II. Chapitre 11. Τὸ ἔργον τοῦτο μετηνέχθη εἰς τὴν ἡμετέραν γλῶσσαν ὑπὸ Π. Βραίλα Ἀρμένη.

(2) Ἴδὲ Mill. Mythol. Galler. 1, 5.

Ὁμολογοῦμεν ὅτι πολλὰ παρέσχετο πράγματα τοῖς τε πάλαι καὶ τοῖς νῦν τῶν ἐξηγητῶν τῶν μύθων τὸ διὰ τῆς γραφῆς δηλούμενον. Οἱ μὲν γὰρ ὑπέλαβον τὸ τοῦ Ἴανου διπρόσωπον, ἀφ' οὗ οὗτος καὶ biceps καὶ bifrons παρὰ Λατίνοις κέκληται, ὅτι αἰνίττεται τό τε ἐκ τοῦ Ἡλίου καὶ τῆς Σελήνης φῶς· οἱ δὲ τὴν ἀρχὴν καὶ τὸ τέλος τῆς θ' ἡμέρας καὶ τοῦ ἔτους (1)· διὸ δὴ καὶ ὁ μὴν ἀφ' οὗ ἤρχετο τὸ ἔτος ἀπὸ τοῦ Ἴανου Ἴανουάριος ὠνομάσθη (2). Ἄλλοι δὲ ὑπέλαβον ὅτι τὸ διπρόσωπον τοῦ Ἴανου ὑπηνίττετο τὴν τῶν ἡθῶν τῶν Ἰταλῶν μεταβολὴν ἀπὸ ἀγρίων εἰς ἡμερᾶ. Ὁ Πλούταρχος ἐν τοῖς Ῥωμαϊκοῖς διττὴν περὶ τοῦ διπρόσωπου τοῦ Ἴανου ἀποφαινόμενος γνώμην λέγει· «Διατί τὸν Ἴανὸν διπρόσωπον οἴονται γεγονέναι, καὶ γράφουσιν οὕτω καὶ πλάττουσι; πότερον ὅτι τῷ μὲν γένει Ἕλληνας ἐκ Περγαίης ἦν, ὡς ἱστοροῦσι, διαβάς δ' εἰς Ἰταλίαν, καὶ συνοικήσας τοῖς αὐτόθι βαρβάρους, μετέβαλε καὶ γλώτταν καὶ δίαίταν; ἢ μᾶλλον ὅτι τοὺς περὶ τὴν Ἰταλίαν αὐτὸς ἀγρίους καὶ ἀνόμοις χρωμένους ἤθεσιν εἰς ἕτερον βίου σχῆμα, πείσας γεωργεῖν καὶ πολιτεύεσθαι, μετέβαλε καὶ μετεκόσμησε;» Τῷ Πλουτάρχῳ ἐπόμενος καὶ ὁ Κλαύσενος λέγει ὅτι ὁ Ἴανὸς ἐκ Θετταλίας εἰς Ἰταλίαν ἦλθεν ὑπολαμβάνει δ' αὐτὸν πλὴν ἄλλων καὶ θεὸν κρηναῖον καὶ καθόλου θεὸν τοῦ ὕδατος καὶ πατέρα τῶν γενῶν «als Familiengott, genossen der Penaten, aber auch als Quell-und Wassergott (3). Ὁ δὲ Βουττμάν διίσχυρίζεται ὅτι ὁ Ἴανὸς αἰνίττεται πλὴν ἄλλων καὶ θεὸν, τὸ νέον ἔτος ἀνοίγοντα, διὸ καὶ σκοπεῖ πρὸς τε τὸ παρεληλυθὸς καὶ τὸ μέλλον· «Er ist Eröffner des neuen Jahres, mit dem Blicke auf beide Zeiträume gerichtet, und so wird er ein Gott jedes andern Wechsels. . . . » (4).

(1) Serv. Virg. A. 7. 607. 12. 198. Macrob. Sat. 1. 9. p. 238.

(2) Ovid. Fast. 2. 1. 48. καὶ Πλουτ. Νομ. 19. πρὸς καὶ Jacobi. Handwörtb. der Griechi. u. Römi. Mythol. 483.

(3) Klausen. Aeneas und die Penaten II. p. 710.

(4) Buttmann. Abhandl. der Königl. Preuss. Academie der Wissensch. zu Berlin 1816—1817. 129.

Ὁ δὲ εὐφυῆς ἀρχαιολόγος Βοιττίγερὸς πολλὰ περὶ τῆς τοῦ Ἴανου φύσεως εἰπὼν, ὑπολαμβάνει αὐτὸν τελευτῶν θεὸν ἐξ ἀνατολῶν ἐλθόντα (1). Ὁμοίως δὲ καὶ ὁ πολὺς Κρεῦτσερος διὰ μακρῶν ἐξετάσας τοὺς περὶ Ἴανου μύθους εὔρεν ἐν αὐτοῖς δημιουργίας τινὰ λόγον, καὶ ταυτίζων τὸν Ἴανὸν πρὸς τοὺς ἀρχικούς καὶ γεννήτορας θεοὺς τῶν ἐν Ἀσίᾳ μεγάλων ἐθνῶν, ἀποφαίνεται ὅτι οὗτος τὴν ἀρχὴν ἐξῆλθεν ἐκ τῆς Ἰνδίας καὶ προσλαβὼν τινὰ ἐκ τῶν Φοινίκων, καὶ Σαμοθρακῶν, καὶ Θεσσαλῶν καὶ Δωδωναίων ἐγκατέστη εἰς Ἰταλίαν καὶ ἐγένετο ἐντόπιος θεός· «Janus scheint aus Indien ursprünglich abzustammen, und mit Phönici-schen, Samothracischen, Thessalisch-Dodonäischen Umgestaltungen in Italiens Boden verpflanzt, und dort recht einheimisch geworden zu sein (2). Παραπλήσια τούτοις περὶ Ἴανου ἀποφαίνονται καὶ ἄλλοι γνώριμοι φιλόλογοι, περὶ ὧν ἔπιθι τὸν Ἰάκωβον (3).

§ 20. Οἱ εἰρημένοι σοφοὶ ἐρευνηταὶ τῶν μύθων ὑπενόησαν ὅτι δύο δηλοῖ τὸ ἐπὶ τῶν νομισμάτων ἐγκεχαρᾶγμένον διπρόσωπον τοῦ Ἴανου. Ἐκαστος εὔρε μίαν, ὡς εἶδομεν, αἰτίαν, οὐχὶ μὲν τὴν ἀληθῆ, ἀλλὰ τὴν παρέχουσαν ὑπονοεῖν αὐτήν. Ἡμεῖς ἐκ τῶν περὶ Ἴανου λεγομένων εἰκάζομεν, ὡς καὶ ἄλλοι πρὸ ἡμῶν λόγιοι ἄνδρες ὑπετόπασαν (4), ὅτι ἡ γραφή δηλοῖ τὸ τοῦ Νῶε πάθος καὶ τὴν λειτουργίαν, ὅτι οὗτος ἐγένετο καὶ πρὸ καὶ μετὰ τὸν κατακλυσμὸν, καὶ εἶδε τὸ πρὸ τοῦ κατακλυσμοῦ καὶ τὸ ἐξ αὐτοῦ μετὰ τὸν κατακλυσμὸν γένος τῶν ἀνθρώπων. Τὴν τοῦ παρεληθόντος καὶ μέλλοντος ἐνοιῶν ἐνορᾷ καὶ ὁ Βουττμάν ἐν τῷ διπρόσωπῳ τοῦ Ἴανου, ἀλλ' ἄλλως, ὡς προδέδεικται, ἐξηγεῖται αὐτήν· «Er ist Eröffner, λέγει, des neuen Jahres mit dem Blicke auf beide Zeiträume gerichtet. . . » Τὴν δ' ἔνωσιν

(1) Böttiger. Ideen zur Kunst-Mythologie. πρὸς καὶ Creuzer Symbol. 1. 56.

(2) Creuzer Symbol. 3. 614.

(3) Handwörterbuch d. Griechi. u. Römi. Myth. ἐν λ. Janus.

(4) Ἰδὲ Aug. Nicola. Etudes Philos. sur le Christian. Livre II, chapitre II. 406.

δύο γενῶν συνειδέ πως καὶ ὁ Σερούϊος εἰς τὴν διὰ δύο προσώπων παράστασιν τοῦ Ἰανοῦ, ἀλλ' ὑπέλαβεν ὅτι αὕτη ἀπέβλεπε τὴν τοῦ Ῥωμόλου καὶ Τατίου πρὸς ἀλλήλους εἰρήνην καὶ ἔνωσιν τῶν δύο ἐθνῶν. Πρὸς δὲ τὴν ταυτότητα τοῦ Νῶε καὶ Ἰανοῦ καταδηλοῦσιν ἄλλα τε καὶ ἡ τοῦ Ἰανοῦ ἐπίκλησις *consivius*, ἥτις οὐδὲν ἕτερον σημαίνει, ἢ τὸν φυτάλιον καὶ γενέσιον διὰ τὸ γενέσθαι τοῦτον καθάπερ τὸν Νῶε σπορέα καὶ πατέρα τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, ὡς καλῶς ὁ Μακρόβιος ἐξηγεῖται τὸ ἔτυμον τῆς λέξεως λέγων «*a conserendo, i. e. a propagine generis humani, quae Jano auctore conseritur*» (1).

§ 21. Ἐκ τῶν περὶ Δευκαλίωνος ἄρα καὶ Ἰανοῦ μύθων, καὶ ἐκ παλαιῶν μνημείων καὶ ἄλλων παραδόσεων δῆλη γίγνεται, ὡς νομίζω, ἡ ταυτότης τοῦ Δευκαλίωνος, τοῦ Ἰανοῦ καὶ τοῦ Νῶε, καὶ πιστὴ ἡ παράδοσις τῆς ἱστορίας περὶ τοῦ ὁμογενοῦς ἀπάντων τῶν ἀνθρώπων, ὅπερ πολλοὶ τῶν λεγομένων φιλοσόφων, τοῦ παρελθόντος μάλιστα αἰῶνος, πολλὰ ἐκάκισαν ἐξ ἀσεβείας καὶ περιεγέλασαν. Ὁ τυφλὸς μόνος, λέγει ὁ Βολταῖρος, δύναται ν' ἀρνηθῆ ὅτι οἱ λευκοὶ, οἱ μαῦροι, οἱ Ὀττεντῶτοι, οἱ Λάπωνες, οἱ Σῖναι καὶ οἱ Ἀμερικανοὶ οὐκ εἰσιν εἶδη παντάπασι διακεκριμένα· «*Qu' il n'ya, λέγει, qu'un aveugle qui puisse douter que les blancs, les nègres, les Albinos, les Hottentots, les Lapons, les Chinois et les Americains, ne soient des races entièrement distinctes*» (2). Αἱ ἐπιμελεῖς ὅμως μελέται καὶ ἔρευναι σοφῶν καὶ περιωνύμων ἀνδρῶν, οἷον τοῦ Κυβιέρου, τοῦ Φορστέρου, τοῦ Οὐμβόλτου καὶ ἄλλων ἱκανῶς ἐξελέγχουσι τὴν ἀμάθειαν καὶ ἀσεβείαν τῶν περὶ τὸν Βολταῖρον, καὶ πάντας πάντως πείθουσι περὶ τῆς ἐνότητος τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, ὅπερ προσμαρτυρεῖ καὶ αὐτὸ τὸ ἀναμάρτητον τῆς ζωολογίας ἀξίωμα, ὅτι πάντα, ὅσα δύνανται νὰ παράγονται δι' ἀλ-

(1) Macrobius Saturn. 1. 9. Ὑπάρχει διατριβὴ τις τοῦ Dickinson, de Noae in Italiam adventu ἐπιγραφομένη, ἣπερ ἡμεῖς τύχη κακῆ οὕτω ἐνετύχουμεν, ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς ὅμως τεκμηριώμεθα ὅτι αὕτη πιστοῦται τὴν περὶ Νῶε εἰρημένην γνώμην.

(2) Histoire de Russie sous Pierre le Grand, chap. 4.

λήλων εἰσὶ ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ εἶδους· «*Tous les individus qui peuvent se reproduire et se perpétuer indéfiniment les uns avec les autres sont d' une seule et même espèce.* Αἱ δὲ πολλαὶ τῶν ἀνθρώπων διαφοραὶ εἰσι, κατὰ τὸν ἔξοχον Κυβιέρου, τυχαῖαι αἰτίαι, ἐνὶ ῥήματι, ποικιλίαι (1).

§ 22. Κατάδηλον οὖν ἐξ ἀπάντων τῶν εἰρημένων γίγνεται, ὡς ἡμεῖς νομίζομεν, πρῶτον μὲν ὅτι τὰ ἐν τῇ γῆ ποικίλα τυπώματα λίθων ἐγένοντο ἐξ ὑδάτων, δεύτερον δὲ ὅτι ὁ ἐπὶ Νῶε κατακλυσμὸς ἀληθῶς ἐγένετο, τρίτον δὲ ὅτι ἅπαντα τὰ ἀπανταχοῦ ἔθνη παρέλαβον τὴν περὶ κατακλυσμοῦ ἔννοιαν, παρ' ὧν καὶ ὁ Μωϋσῆς, παρὰ τῶν περὶ τὸν Νῶε.

§ 23. Τοιαῦτα μὲν διὰ βραχέων περὶ τοῦ ἐν τῇ διατριβῇ θέματος ἡμῶν ἠδυνάμεθα δ' εἶτι πλείονα νὰ εἴπωμεν περὶ τῶν ἐν αὐτῷ πραγμάτων, εἰ ἐπέτρεπεν ἡμῖν ὁ τε χρόνος καὶ ὁ τόπος. Τὰ βραχέα ὅμως ταῦτα ἱκανῶς, νομίζω, διδάσκουσιν ὅτι πρέπει τοῖς χρηστῆς τροφῆς καὶ παιδείας ὑγιоῦς ἀντιποιοιούμενοις νέοις νὰ μὴ ἀποδέχωνται εἰκῆ καὶ προπετῶς τὰ περὶ σπουδαίων πραγμάτων, καὶ δὴ περὶ Χριστιανικῆς θρησκείας γνώμας τῶν ἄλλων, πρὶν ἂν αὐτοὶ καλῶς ἐξετάσαντες εὕρωσι τὴν ἀλήθειαν, ἣν διὰ παντὸς ἐν παντὶ καὶ ἐκ παντὸς τρόπου πρέπει νὰ θηρεύσωσιν οἱ πρὸς φιλότιμα καὶ γενναῖα ἔργα ὀργῶντες νέοι, διότι ἡ ἀλήθεια εἶναι ἡ ἀρχὴ καὶ ἡ βᾶσις ἀπασῶν τῶν ἀρετῶν, καθὼς καὶ ὁ Πίνδαρος εἶπε·

Ἄρχα μεγάλας ἀρετὰς ὦνασσο' ἀλά-
θεια μὴ πταίσης ἐμᾶν
σύνθεσιν τραχεῖ ποτὶ ψεύδει.

Ὁ δὲ Κύριος λέγει· «*Ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδὸς καὶ ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ζωὴ... ὁ ἀκολουθῶν ἐμοί, οὐ μὴ περιπατήσῃ ἐν τῇ σκοτίᾳ, ἀλλ' ἔξει τὸ φῶς τῆς ζωῆς*».

ΘΕΟΔΟΣΙΟΣ Β. ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ.

(1) Tableau élémentaire de l'histoire des animaux. Ἰὲ M. de Quatrefages sur l'Unité de l'Espèce humaine."Ἐπιθ. καὶ Aug. Nicolas II. chap. II. 385.

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑ ΤΗΣ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΤΑΦΟΥ ΤΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ
ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΤΟΥ Ε' ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ.

Ἐν τῷ γ' τεύχει τοῦ δ' ἔτους τοῦ Ἀθηναίου ἐδημοσιεύθη πρὸ μικροῦ καλλιτεχνικῆ μελέτη περὶ τοῦ τάφου τοῦ πατριάρχου Γρηγορίου τοῦ Ε', προκληθεῖσα ἐξ ἐπιστολῆς τοῦ κ. Ραγκαβῆ. Ἀλλὰ μετὰ τὴν δημοσίευσιν αὐτῆς, ἣτις ἠλπίζετο ὅτι ἤθελε θέσει τέρμα εἰς τοιαύτην συζήτησιν, ὁ κ. Ραγκαβῆς μὴ πεισθεὶς ἐκ τῶν ἐν αὐτῇ φερομένων λόγων νὰ ἐγκαταλείψῃ ὃ ὑπέβαλε σχέδιον τοῦ τάφου, μηδὲ ἀξιώσας νὰ ἀντιτάξῃ κατ' αὐτῶν νέους ἰδίους λόγους, ἠρέσθη ἀπλῶς νὰ γνωστοποιήσῃ ὅτι ἐμμένει πιστὸς εἰς τὰ ἅπαξ ὑπ' αὐτοῦ ῥηθέντα διὰ τῆς ἐπιστολῆς του ταύτης, ἣν ἐδημοσίευσεν ἡ «Ἐφημερίς» τῆ 31 Ὀκτωβρίου π. ἔ.

Ἐν Βερολίῳ τῆ 8/20 Ὀκτωβρίου 1875.

Φίλτατε κ. Ἀγγελόπουλε,

Δημοσιεύσας τὰς ὀλίγας λέξεις, ἃς σοι ἔγραψα ἐκ Görlitz προχειρῶς καὶ διὰ μόνον σέ, ἐξήγειρες κατ' ἐμοῦ μεγάλην ὄργην, καὶ ἐπροκάλεσες ἐκδοσιν ὅλου φυλλαδίου. Δὲν λυποῦμαι διὰ τοῦτο, διότι ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὸν σοφὸν ἀρχιτέκτονα κ. Καυτατζόγλου νὰ ἐκθέσῃ ἰδέας τινὰς ὅπως δῆποτε χρησίμους, ἂν καὶ ἤκιστα ἀνταποκρινομένας εἰς τὸ ὑπ' ἐμοῦ γραφέν, ὡς πᾶς ἀμερόληπτος καὶ τῶν πραγμάτων εἰδήμων εὐκόλως θέλει ἐννοήσῃ. Περιττὸν δὲ νὰ σᾶς εἴπω ὅτι ἐν αὐταῖς δὲν εὔρον τίποτε *δυναμένον* νὰ με μεταπεισῇ ὅτι ἐπὶ τῆς λάρνακος πρέπει νὰ παρασταθῇ οὐχὶ ἡ ἰλαστήριος θυσία τοῦ μεγαλομάρτυρος, ἀλλ' ὁ τελευταῖος αὐτοῦ διάπλους, ὡς ἂν ἐπρόκειτο περὶ Αἰγυπτίου βασιλέως διαπλέοντος τὸν Νεῖλον πρὸς τὰ Μεμνόνια· διάπλους ἐν τούτοις, εἰς ὃν, ὡς ἠξέυρεις, ἐγὼ αὐτὸς ὡς εἴτις καὶ ἄλλος συνετέλεσα καὶ οὐ μέρος μετέσχον. Ἄν ἠξέυρον βεβαίως ὅτι ἡ ναῦς εἶχεν ἀποφασισθῆ καὶ χαραχθῆ, θὰ ἦτο περιττὸν νὰ κάμω ἄλλην πρότασιν. Ἀλλὰ καὶ ἤδη, ἀφ' οὗ τὸ ἔμαθα, νομίζω πάντοτε ὅτι ἔχω τὸ δικαίωμα νὰ ἐκφράσω διὰ τοῦτο τὴν λύπην μου, καὶ δημοσίως ἂν ἔγραφον,

πολλῷ δὲ μᾶλλον ὅτε γράφω ἰδιαιτέρως πρὸς φίλον, ᾧ εἶμι μετὰ πάσης ἀγάπης

ὄλος πρόθυμος

A. P. ΡΑΓΚΑΒΗΣ.

Τὴν ἐπιμονὴν ταύτην ἢ μᾶλλον τὴν αὐταρέσκειαν τοῦ κ. Ρ. οὐδεὶς λόγος ἔπεισε τὸν γράψαντα τὴν μελέτην νὰ διαταράξῃ ἐκ νέου. Ἐπειδὴ ὅμως οὗτος ἔλαβε πρὸ μικροῦ φιλικὴν ἐπιστολὴν τοῦ ἐκ Μονάχου καλλιτέχνου ἀγιογράφου κ. Λουδοβίκου Θηρσίου, διδάξαντος πρὸ ἐτῶν ἐν τῷ ἡμετέρῳ πολυτεχνεῖῳ ζωγραφικὴν, ὅτε ἔγραψε καὶ τὰς ἀγιογραφίας τοῦ ἐνταῦθα ῥωσικοῦ ναοῦ τοῦ Νικοδήμου, καὶ πρὸ μικροῦ πέμψαντος τὴν ἐν τῷ Δημαρχεῖῳ λαμπρὰν εἰκόνα τοῦ ἀγίου Παύλου, καὶ παρὰ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, τοῦ γνωστοτάτου παρ' ἡμῖν θερμοῦ φιλέλληνος Φριδερίκου Θηρσίου, κληρονομήσαντος τὴν πρὸς τὴν Ἑλλάδα ἀγάπην, ἐν ἣ ἐπιστολῇ φέρονται νέοι λόγοι ἐκ τῆς ἱστορίας τῆς χριστιανικῆς καλλιτεχνίας, οὓς ὁ κ. Θήρσιος, ἀναγνοὺς τὴν μελέτην ἐκείνην, ἔκρινε καλὸν νὰ ἐκθέσῃ εἰς ἐμπέδωσιν τῶν ἐν τῇ μελέτῃ ἐκφερομένων λόγων κατὰ τῆς προτάσεως τοῦ κ. Ραγκαβῆ, νομίζομεν ὅτι παρέχομεν τοῖς ἀναγνώσταις τοῦ Ἀθηναίου διδακτικὸν ἀνάγνωσμα, δημοσιεύοντες μετὰ φρασιν τῆς ἐπιστολῆς ταύτης. Μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν αὐτῆς, ἥς τὸ κῦρος οὐδὲ ὁ κ. Ρ. ἀρνεῖται, ἴσως μεταπεισθῇ οὗτος νὰ μὴ ἐμμένῃ εἰς τὰ πρότερον εἰκῆ καὶ ἐν βίᾳ ὑπ' αὐτοῦ γραφέντα, διότι βλέπει ἤδη ὅτι ἀντιβαίνουσιν οὐ μόνον εἰς τοὺς κανόνας τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς τῆς χριστιανικῆς καλλιτεχνίας, εἰς ἣν ὑπάγεται καὶ ὁ νῦν γινόμενος τάφος τοῦ πατριάρχου.

Πρὸς τὸν κύριον Λίσαρδρον Καυτατζόγλου.

Εἰς Ἀθήνας.

Ἀγαπητὲ φίλε καὶ ἀρχαῖε συνάδελφε,

Ἀπὸ πολλοῦ χρόνου ἔπαυσα νὰ σοὶ γράφω, διότι, ὡς γνωρίζεις, ἀποστρέφομαι τὴν μελάνην, ὡς πάντες ἡμεῖς οἱ καλλιτέχναι· γνωρίζω ὅμως καλῶς τὰ περὶ σοῦ ὡς καὶ τὰ τῶν ἄλλων καλῶν ἐν Ἀθήναις φίλων, διότι δὲν λείπω ἐρωτῶν περὶ ὑμῶν καὶ μαν-

θάνων περί τῆς προόδου τῆς πατρόθεν πεφλημένης μοι Ἑλλάδος, καὶ μάλιστα περί τῶν ἀφορώντων εἰς τὴν καλλιτεχνίαν, ὑπὲρ τῆς ὁποίας καὶ γὰρ ἐπαίρομαι ὅτι ἔθεσα τὸν μικρὸν μου λίθον εἰς τὸ ἐπίπονον καὶ μετὰ τοσοῦτου ζήλου καὶ ἐνθουσιασμοῦ διευθυνόμενον ἔργον ὑπὸ σοῦ πρὸς ἐπάνοδον εἰς τὴν ἀρχαίαν αὐτῶν πατρίδα τῶν πρὸ τοσοῦτων αἰώνων ἀπελθουσῶν καλῶν τεχνῶν· ὅθεν δὲν λείπω ἐρωτῶν τοὺς ἐξ Ἀθηνῶν ἐρχομένους ἐνταῦθα καὶ μανθάνων τὰ παρ' ὑμῖν γινόμενα. Ἐμαθὸν λοιπὸν τελευταῖον παρὰ φοιτητοῦ ἐλθόντος ἐξ Ἀθηνῶν καὶ περί τῆς ἐγερθείσης φανατικῆς διαμάχης (περὶ μικροῦ μὲν φαινομένου, μεγάλου δὲ καταστάματος ζητήματος, ὡς συνήθως συμβαίνει ἐν Ἑλλάδι), ἕνεκα τῶν πρωταθλητῶν τῶν κατελθόντων εἰς τὸ πεδῖον τοῦ καλλιτεχνικοῦ τούτου ἀγῶνος, ἦτοι τῆς μετὰ σοῦ καὶ τοῦ φίλου Α. Ῥαγκαβῆ διαφωνίας περὶ τοῦ πρέποντος νὰ λαξευθῆ ἐν ἀναγλύφῳ ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ ἀπαγχονισθέντος τῷ 1821 πατριάρχου Γρηγορίου τοῦ Ε' θέματος (soggetto).

Λαβὼν λοιπὸν παρὰ τοῦ φίλου φοιτητοῦ τὸ Ἀθήναιον, ἐν ᾧ ἐδημοσιεύθη ἡ ὑμετέρα μελέτη, διήλθον αὐτὴν μετὰ πολλοῦ ἐνδιαφέροντος, ἀνακαλῶν εἰς τὴν μνήμην μου τὴν νέαν ἐλληνικὴν γλῶσσαν. Ὁμολογῶ ὅτι ἐβράδυνα νὰ ἀναγνώσω, ἢ κάλλιον εἰπεῖν νὰ μελετήσω αὐτὴν ἕνεκα τῆς μικρογραφίας τοῦ τύπου, ἀλλ' ἀποπερατώσας ἤδη ἔρχομαι νὰ σοι εἶπω τὴν γνώμην μου. Πρῶτον συγχαίρω σοι, φίλε, ὅτι τόσον ἐπιτυχῶς ἤρρες τὸν ἀληθῆ τρόπον, διὰ τοῦ ὁποίου δύναται τις νὰ ἀπαντήσῃ εἰς τοιαύτην παράτολμον ἀλαζονείαν (arroganza), πασπαλίσας ἀρκούντως αὐτὴν διὰ τοῦ συνήθους σοι ἀττικῶ ἀλατος. Διὸ νομίζω ὅτι ὁ κ. Ῥ. θέλει πεισθῆ περὶ τοῦ ὀλισθήματος αὐτοῦ ἐν τῇ σκολιᾷ ὁδῷ, ἣν ἐνόμισε νὰ διέλθῃ ἄτρωτος, καὶ ὅτι δὲν θὰ ἐπανέλθῃ πάλιν εἰς τὴν πάλιν· εἰ καὶ οἱ ἀρχαιολόγοι δὲν ὑποκύπτουσιν εὐκόλως, ἀλλ' ὡς ὁ Ἀνταῖος πολλάκις ἐξάνιστανται μέχρις οὔ βιασθῶσι νὰ ὁμολογήσωσι τὴν ἡττάν των.

Προκειμένου περὶ τῆς ἐν Ἑλλάδι τέχνης, καὶ ἰδίως περὶ τῆς εἰς αὐτὴν ἀναφερομένης καλαισθησίας, νομίζω ὅτι ὀφείλω κατὰ χρέος νὰ προσέλθω αὐτόκλητος σύμμαχος σου, ὡς καὶ πᾶς ἀμε-

ρόληπτος καλλιτέχνης. Λέγω λοιπὸν πρῶτον, ὅτι ἐπειδὴ ὁ λόγος περὶ ἀναγλύφου μικρᾶς διαστάσεως (1,20 μ. μήκους καὶ 0,50 πλάτους), ἕκαστος καλλιτέχνης ἤθελε σκεφθῆ περὶ θέματος ἀπλοῦ (soggetto semplice), ἦτοι ὀλιγοπροσώπου, ὃ ἤθελεν ἀπεικονίσει ἐπὶ τοῦ ἀναγλύφου τούτου. Δεύτερον ὡς θέμα εἰς τὴν περίστασιν ταύτην ἀρμόδιον φαίνεται μοι ἡ παράστασις τοῦ θριάμβου μᾶλλον ἢ ἡ τοῦ μαρτυρίου, διότι συμφωνεῖ πρὸς τὸ πνεῦμα καὶ τὰς ἀρχὰς τῆς τέχνης τῶν ἀρχαίων καὶ τῆς τῶν πρώτων χριστιανῶν. Εἰς βεβαίωσιν τούτου φέρω τὰς παρατηρήσεις, ἃς πρὸ ἐτῶν ἕκαμα καταγινόμενος ἐπὶ μακρὸν χρόνον εἰς τὴν σπουδὴν τῆς χριστιανικῆς καλλιτεχνίας ἐπὶ τῶν ἀρχαίων εἰκονογραφιῶν, σωζομένων ἐν ἐκκλησίαις καὶ νεκροπόλεσι (catacombe) τῆς Ῥώμης, Ῥαβέννης, Ἑλλάδος καὶ ἄλλων χωρῶν, ἐξ ὧν ἐξήγαγον ὅτι κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τοῦ χριστιανισμοῦ οὐδέποτε ἐξιστοροῦντο τὰ πάθη τοῦ Κυρίου ἡμῶν, ἀλλὰ πάντοτε ἀπεικονίζετο ὁ Χριστὸς ἐν θριάμβῳ· ἀπὸ δὲ τοῦ 11^{ου} αἰῶνος καὶ μετέπειτα ἤρχισαν νὰ ἐξιστορῶνται καὶ τὰ πάθη τοῦ Χριστοῦ. Ἡ ἐπιφύλαξις δ' αὐτῆ μοι φαίνεται ὅτι συνάδει μὲ τὸ πνεῦμα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, συνεχίζουσα τρόπον τινὰ τὰς ιδέας τοῦ ἀρχαίου ἐλληνικοῦ πολιτισμοῦ μὲ τὰς τοῦ χριστιανισμοῦ.

Ἐκ τούτων βλέπεις ὅτι εἶμαι κατὰ πάντα σύμφωνος μὲ τὰς ἐν τῇ διατριβῇ σου ἐκφραζόμενας ιδέας, ὡς καὶ πολλοὶ συντεχνῆται μεθ' ὧν ἕκαμα λόγον. Διὸ μοι φαίνεται ὅτι ὁ φίλος κ. Ῥ. διὰ τῶν ἐπιστολῶν του ἀπέδειξεν ὅτι ἔχει συγκεχυμένας περὶ τούτου ιδέας, καὶ ὅτι δὲν ἔπρεπε νὰ ἐκφρασθῆ τοσοῦτον ἀποτόμως κατὰ τῆς εἰδικότητος ὑμῶν. Ἡ πρόταξις σου νὰ χαραχθῆ ἐν ἀναγλύφῳ λέμβος, φέρουσα ἐντὸς λάρνακος ὡς ἐν θριάμβῳ τὸ σῶμα τοῦ πατριάρχου, φρουρούμενον ὑπὸ δύο ἀγγέλων, ἀπὸ Ὁδησοῦ εἰς Ἀθήνας, μοι ἐφάνη λίαν ἐπιτυχῆς καὶ ἀρμοδιωτέρα κατὰ πάντα ἢ ἡ παράστασις τῆς τραγικῆς καὶ ἀποτροπαίου ἀπαγχονίσεως, ἣτις ἀντιβαίνει εἰς τε τὴν καλαισθησίαν καὶ εἰς τὸ κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τοῦ χριστιανισμοῦ ἐπικρατοῦν πνεῦμα τῆς ἀγάπης καὶ τῆς ὑπομονῆς. Εἰς μαρτυρίαν τῶν λεγομένων μου προσθέτω ἐν συνόψει ἐπὶ τούτου τοῦ θέματος τὰς πρὸ

ἑτῶν συλλεγείσας ἀπὸ τῶν μνημείων τῆς χριστιανικῆς τέχνης παρατηρήσεις μου.

1) Ἐν ταῖς χριστιανικαῖς νεκροπόλεσι μία μόνη εἰκὼν φαίνεται παριστῶσα τὴν σταύρωσιν, ἀλλὰ καὶ αὕτη λογίζεται οὐχὶ ἀρχαιοτέρα τοῦ ἐβδόμου αἰῶνος.

2) Ἐν ταῖς ἐκκλησίαις πάντοτε φαίνεται ἐπὶ τῆς μεγάλης ἀψίδος τοῦ ἱεροῦ ἀπεικονισμένος ὁ μὲν Χριστὸς ἐν θριάμβῳ, ἢ τοι ἢ ἀνάστασις, ἢ δὲ σταύρωσις αὐτοῦ εἰς τοὺς λεγομένους κύκλους (cycli), τοὺς ἐκατέρωθεν ἀμέσως μετὰ τὸ ἅγιον βῆμα ἐπομένους, ὅπου συνήθως ἐξιστοροῦνται ὁ βίος, τὰ θαύματα, αἱ παραβολαὶ καὶ τὰ πάθη τοῦ Κυρίου ἡμῶν. Οἱ κύκλοι οὗτοι εὐρίσκονται ἐπὶ τῶν πλαγίων τοίχων τῶν Βασιλικῶν, ἢ τοι ἐκκλησιῶν, καὶ ἀρχονται ἀπὸ τοῦ ἑκτου αἰῶνος. Τοιοῦτοι κύκλοι φαίνονται εἰσέτι ἐν Ῥώμῃ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῆς Μεγάλης Παναγίας (S. Maria Maggiore), ἐν Ῥαβέννῃ ἐν τῇ τῆς ἁγίας Ἀπολλυναρίας. Πλὴν καὶ ἐνταῦθα ἢ τῶν παθῶν παράστασις ὑπολείπεται τῶν λοιπῶν, οὔσα in minorita. Κατὰ τὸν ἕννατον αἰῶνα γίνεται ἑναρξίς ἐξιστορήσεως τῆς λατρείας τῆς Παναγίας (μετὰ τὴν διακήρυξιν αὐτῆς ὡς θεοτόκου), καὶ εἰς μίαν πλαγίαν ἀψίδα φαίνεται αὕτη ἢ ἁγία Παρθένος.

Ἐν ταῖς ἐκκλησίαις, αἵτινες εἶναι ἀφιερωμέναι εἰς τὴν Θεοτόκον, εὐρίσκεται ἀπεικονιζομένη αὕτη ἐπὶ τῆς κυρίας ἀψίδος μετὰ τοῦ τέκνου αὐτῆς ἐπὶ θρόνου καθημένη. Ἐν δὲ τῇ ἐκκλησίᾳ τῆς Μεγάλης Παναγίας ἐξιστορεῖται ἡ στέψις τῆς Παρθένου.

Ἐν ταῖς ἀφιερωμέναις εἰς ἁγίους ἐκκλησίαις αἱ εἰκόνες αὐτῶν εὐρίσκονται εἰς τὰς μικρὰς πλαγίας ἀψίδας, πολὺ δ' ὕστερον ἐξιστορήθησαν καὶ ἐπὶ τῆς κυρίας ἀψίδος παρὰ τοῖς ἐν τῇ δύσει καθολικοῖς (in catholicismo).

Μετὰ τὴν ἰδρυσιν τῶν μοναχικῶν ἐκκλησιαστικῶν ταγμάτων ἐν Ἰταλίᾳ (τῶν ἁγίων Βενεδίκτου, Δομινικανοῦ καὶ Φραγκίσκου ἰδίως) ἤρχισαν νὰ λαμβάνωσι πρὸς ἐξιστόρησιν τὰ πάθη τοῦ Χριστοῦ, συνάμα δὲ καὶ τὰ τῶν μαρτύρων μὲ πᾶσαν τὴν τῶν μνηολογίων φαντασιώδη ὑπερβολὴν καὶ ὠμότητα.

Καὶ τῆς δευτέρας παρουσίας ἢ ἐξιστορήσεις φαίνεται ὅτι ἀρχί-

ζει περὶ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν, ἢ τοι ἀπὸ τοῦ 16' καὶ 17' αἰῶνος, ἀπεικονιζομένη συνήθως ἐπὶ τοῦ ἔσω τοίχου ἄνω τῆς εἰσόδου τῆς ἐκκλησίας, ἀπέναντι τοῦ Ἱεροῦ καὶ τῆς ἁγίας τραπέζης, ὡς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῆς ἐν Σαλαμῖνι μονῆς καὶ ἀλλαχοῦ.

Ταῦτα εἶναι ἐν γένει τὰ κυριώτερα χαρακτηριστικὰ τῆς χριστιανικῆς εἰκονογραφίας ἃ ἐγὼ παρατήρησα. Δὲν ἀντιτείνω ὅτι δυνατὸν νὰ εὐρίσκωνται καὶ ἐξαιρέσεις μεταξὺ τῶν συγγραφέων, ὡς π. χ. εἰς τὴν περιγραφὴν τῶν ναῶν τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ μετέπειτα, καὶ μάλιστα νομίζω ὅτι οἱ μοναχοὶ τοῦ ἁγίου Ὀρους εἶχον ἤδη ἀρχίσει κατὰ τὸν 1' αἰῶνα νὰ ἱστορῶσι τοιαύτας ὑποθέσεις (soggetti) ἀλλὰ γενικῶς δύναται τις νὰ εἴπῃ ὅτι οἱ χριστιανοὶ τῶν πρώτων αἰῶνων μέχρι τῆς ῥηθείσης ἐποχῆς, ἢ τοι μέχρι τοῦ 14' αἰῶνος, δὲν ἠρέσκοντο νὰ βλέπωσιν ἐξιστορημένα τὰ πάθη τοῦ Κυρίου ἡμῶν.

Προσθέτω περὶ τῶν τάφων καὶ τῶν χριστιανικῶν μνημείων τινά.

Ἐν τοῖς τάφοις τοῖς ἐν ταῖς νεκροπόλεσι προετίμων νὰ ἐξιστορῶσιν οἱ πρῶτοι χριστιανοὶ μόνον ὑποθέσεις, αἵτινες παρίστανον τὴν ἐλπίδα τῆς ἐν τῷ Παραδείσῳ ζωῆς, π. χ. τὸ οὐράνιον δεῖπνον, ἢ γουν τὸ ἅγιον δεῖπνον, ὃ ὁ Κύριος τελεῖ μετὰ τῶν πιστῶν του ἐν τῷ οὐρανῷ (Das grosse Liebesmahl), ἢ ὑποθέσεις συμβολικὰς καὶ προφητικὰς, ὑποδηλοῦσας τὴν ἀνάστασιν τοῦ Χριστοῦ, ὡς π. χ. τὸν Ἰωνᾶν ἐξερχόμενον τοῦ στόματος τοῦ κήτους.—Τὸν Δαυὶδ ἐν τῷ λάκκῳ τῶν λεόντων.—Τοὺς τρεῖς παῖδας ἐν καμίνῳ.

Καὶ ἐν τοῖς μνημείοις τῆς γλυπτικῆς δεσπόζουσιν αἱ αὐταὶ ἀρχαί, διότι ἐπὶ τῶν σαρκοφάγων φαίνονται αἱ αὐταὶ ὑποθέσεις ἢ παραστάσεις ὡς καὶ ἐν τῇ ζωγραφικῇ. Ἐκφεύγει δὲ τὴν μνημην μου, ἂν εἶδόν που σταύρωσιν, ἢ ἄλλην τινὰ παράστασιν τῶν παθῶν ἐν τοῖς σαρκοφάγοις τῶν πρώτων αἰῶνων. Μία μόνη παράστασις πάθους ἀναφέρεται, ὡς ἡ σύλληψις τοῦ Κυρίου (captività), ἐν ἣ παρίσταται εἰς ὡς αἰχμάλωτος μεταξὺ δύο ἄλλων. Ἀλλὰ καὶ αὕτη ἀμφιβάλλεται εἰσέτι ἂν παριστᾷ τὸν Χριστὸν ἢ μᾶλλον τὴν αἰχμαλωσίαν τοῦ ἁγίου Πέτρου.

Συνήθως ἐπὶ τῶν σαρκοφάγων ἐν τῷ μέσῳ τῆς κυρίας πλευρᾶς

παρίσταται ὁ Χριστὸς ἐπὶ θρόνου μετὰ τῶν ἀποστόλων πλησίον — ἢ ὁ Χριστὸς μετὰ τῆς σημαίας τῆς ἀναστάσεως καὶ μετὰ τῶν ἀποστόλων — ἢ ἡ εἰκὼν τεθνηκότος ἐν προτομῇ ἐντὸς στεφάνης ὡς ἐν μεταλλίῳ, ἢ ὁλόκληρον σῶμα ἐν θέσει προσευχομένου (ἵσταμένου ὀρθῶς καὶ ἔχοντος τὰς χεῖρας ἀναπεπταμένας).

Προσθέτω καὶ τινα περὶ τοῦ ἐσταυρωμένου· ἀλλ' ἐπειδὴ παρ' ὑμῖν ἡ γλυπτικὴ ἀποκλείεται ἀτυχῶς ἐκ τῆς ἐκκλησίας, ἀρκοῦμαι εἰς τὰ ὀλίγα ταῦτα μόνον.

Πότε ἐγένετο ἔναρξις νὰ παριστάνεται τὸ σῶμα τοῦ Ἰησοῦ γεγλυμμένον ἐπὶ τοῦ σταυροῦ ἐν τῇ Ἀνατολικῇ Ἐκκλησίᾳ⁽¹⁾ δὲν δύναμαι μετὰ βεβαιότητος νὰ εἶπω. Νομίζω ὅμως ὅτι ὀλίγιστα παραδείγματα τούτου εὐρίσκονται. Οἱ Ἕλληνες χριστιανοὶ ἐν τῇ Ἀνατολῇ προετίμων νὰ θέτουν ἐν τῷ μέσῳ τοῦ σταυροῦ τὸν ἀμνὸν (agnos) τῆς ἀναστάσεως, ἢ τοὺς ἀμνὸν τοῦ Πάσχα, μετὰ τῆς σημαίας τῆς ἀναστάσεως καὶ εἰς τὰς τέσσαρας γωνίας τοὺς τέσσαρας εὐαγγελιστάς, ἢ μᾶλλον τὰ σύμβολα αὐτῶν. Ἐν τῇ λατινικῇ ἐκκλησίᾳ εὐρίσκονται ἀπὸ τοῦ θ' καὶ ι' αἰῶνος ἐσταυρωμένοι ἐν μορφῇ φρικαλέα (forma crudissima).

Τελευτῶν λέγω ὅτι ὁ ἐν μακαρίᾳ τῇ λήξει πατὴρ μου ἔλεγέ μοι πολλάκις ὅτι οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ἐγνώριζον καλῶς νὰ περικαλύπτωσι τὰς τραγικὰς σκηνὰς διὰ πέπλου διαλλακτικοῦ. Ἐπὶ ἀγγεῖσι τῆς ἡμετέρας ἐν Μονάχῳ γλυπτοθήκης π. χ. παριστάνεται ἀποχαιρετισμὸς συζύγου πρὸς τὴν γυναῖκά του· ἡ γυνὴ κάθεται, καὶ δίδει τὴν χεῖρα εἰς τὸν σύζυγον, ὅστις ἵσταται ὀρθῶς ἔχων παῖδα πλησίον του, δίδων καὶ αὐτὸς τὴν χεῖρα εἰς τὴν σύζυγον. Τοιαύτη παράστασις ἤρκει εἰς τοὺς ἀρχαίους πρὸς δῆλωσιν τοῦ θανάτου. Κάλλιον, νομίζω, ἀδύνατον εἶναι νὰ ἐκφρασθῇ γεγονὸς τοσοῦτον λυπηρὸν ὡς τὸ τοῦ θανάτου.

(1) Ἐν τῇ Ἀνατολ. ἐκκλησίᾳ ὁ ἐσταυρωμένος συνήθως δὲν εἶναι γλυπτὸς, ἀλλὰ τὸ περιγραμμὸν τοῦ σώματος ἐξωγραφημένον. Ἐν ταῖς μικρογλυφίαις ὅμως καὶ ἐπὶ τῶν ἐυαγγελίων καὶ δίσκων φαίνεται ὁ ἐσταυρωμένος ἐν γλυφῇ ἐξεχούση, ὡς καὶ εἰς τὰς ἐπὶ τῶν εἰκόνων ἀργυροπλακώσεις. Σημ. τοῦ Ἐκδότου.

Ταῦτα σήμερον ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τοῦ μικροῦ ἀναγλύφου καὶ τῆς ἀρμοζούσης εἰς αὐτὸ παραστάσεως.

Ἐν Μονάχῳ, τῇ 24 Ἰανουρίου 1876.

Ὁ ὑμέτερος φίλος

Λ. ΘΗΡΣΙΟΣ.

Ἄν ὁ κ. Θήρσιος ἐγίνωσκε τὴν πρό τινων ἐτῶν ἀνασκαφεῖσαν ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἡμῶν ἐταιρίας ἀρχαίαν καὶ μοναδικὴν νεκρόπολιν παρὰ τῇ εἰσόδῳ τῆς πόλεως Ἀθηνῶν, νομίζομεν ὅτι καὶ ἐξ αὐτῆς ἤθελεν ἀρυσθῆ παραδείγματα εἰς ἐμπέδωσιν τῆς γνώμης ὅτι οἱ ἀρχαῖοι ἐγίνωσκον καλῶς νὰ περικαλύπτωσι διὰ τινος συμβολικοῦ πέπλου τὸ τραγικὸν καὶ ἀπεχθὲς τοῦ θανάτου. Ἄντ' αὐτοῦ φέρομεν ἡμεῖς ἐκ τῆς ῥηθείσης νεκροπόλεως καὶ ἄλλοθεν τὰς ἐξῆς παρατηρήσεις, δι' ὧν ἐμφαίνεται ὅτι οἱ ἀρχαῖοι τεχνῖται καὶ ποιηταὶ ἀπέφευγον πάντοτε τὰς παραστάσεις τραγικῶν καὶ φρικαλέων σκηνῶν.

Ἐν πάσαις ταῖς νεκρικαῖς τῆς ῥηθείσης νεκροπόλεως παραστάσεσιν ἐμφανίζεται ὁ θάνατος ἐν ἰλαρᾷ καὶ χαριέσσει ὄψει, οὐδέποτε δὲ ἐν ἀποτροπαίῳ· διὸ καὶ τοὺς ἐν πολέμῳ πεσόντας δὲν παριστάνουσι νεκροὺς καὶ τετραυματισμένους καὶ ἐν τῇ οἰκτρᾷ τοῦ θανάτου ὄψει, ὡς ἡμεῖς τοὺς νεκροὺς ἀρχιερεῖς, ὧν συνήθως ἐκφέρομεν τὰ ψυχρὰ καὶ κάτωχρα καὶ ἐλεεινὰ σώματα καθήμενα, καὶ διὰ τῆς θεᾶς των προκαλοῦντα τὸν φόβον καὶ οἶκτον τῶν ἀνθρώπων. Οἱ ἀρχαῖοι τεχνῖται ἀπεικόνιζον τοὺς νεκροὺς ἐν τῇ ἐσχάτῃ τῆς ζωῆς αὐτῶν στιγμῇ, ζῶντας καὶ μαχομένους ἢ ἄλλο τι ποιῶντας, ἀφίνοντες εἰς τὴν ἱστορίαν νὰ περιγράψῃ τὰ τοῦ θανάτου αὐτῶν. Ὡσαύτως καὶ τοὺς ἐν θαλάσῃ ἢ ἐν ναυαγίῳ τελευτήσαντας παρίστανον ἐν πλοίῳ ἔτι ὄντας καὶ μετὰ τῶν φίλων καὶ συμπλωτῆρων συνδιαλεγόμενους ἢ ἄλλο τι ποιῶντας, οὐχὶ δὲ παλαίοντας πρὸς τὰ κύματα τῆς θαλάσσης ἢ ἐκβραζόμενους ἐκ τῶν ὑδάτων καὶ ῥιπτομένους ἐπὶ τῆς ἀκτῆς ἢ ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης θέαμα ἐλεεινὸν καὶ ἀποτρόπαιον.

Σύμφωνος τῇ τέχνῃ φαίνεται ἐν τούτοις καὶ ἡ τῶν ἀρχαίων δραματικὴ ποίησις, ἥτις οὐδέποτε ἢ σπανίως ἀναβιβάζει ἐπὶ τῆς

σκηνῆς τὴν τοῦ θανάτου ἐκτέλεσιν, ἀλλ' ἀρκεῖται διὰ λόγου νὰ περιγράψῃ τὸν θάνατον μακρὰν ἢ ἔξω τῆς τοῦ θεάτρου σκηνῆς γενόμενον, καὶ τὸ πολὺ νὰ παρουσιάσῃ ἐνίοτε ὕστερον τὸν νεκρὸν εἰς τὰ ὄμματα τῶν θεατῶν, ἀλλ' εὐσχήμως συνεσταλμένον, πρὸς διέγερσιν τοῦ οἴκτου καὶ τῆς συμπαθείας αὐτῶν.

Καὶ αὐτὰ δὲ τὰ ὑπερβολικὰ αἰσθήματα τῆς λύπης καὶ τῆς ὀργῆς καὶ ἄλλων τοιούτων παθῶν, ἅτινα καθιστῶσι τὸ πρόσωπον τοῦ πάσχοντος δυσειδές καὶ φρικτὸν, οἰκονομοῦσιν ἄλλως οἱ τεχνῖται καὶ ποιηταὶ πρὸς ἀποφυγὴν τοῦ εἰδεχθοῦς καὶ ἀποτροπαίου.

Οὕτως ὁ ζωγράφος Τιμάνθης, γράψας ἐπὶ πίνακος τὴν τῆς Ἰφιγενείας ἐν Αὐλίδι θυσίαν, ἀπεικόνισε πάντας τοὺς παρισταμένους ἐν τῇ θυσίᾳ ταύτῃ θεατὰς καὶ αὐτὸν τὸν θεῖον τῆς νέας κατεχομένους ὑπὸ μεγίστης λύπης καὶ ἀθυμίας ἕνεκα τοῦ ἐνώπιον αὐτῶν παρισταμένου φρικτοῦ θεάματος· ἐξαντλήσας δὲ οὕτως ἐν αὐτοῖς τὰ μέσα τῆς τέχνης πρὸς δήλωσιν τῆς λύπης, καὶ μὴ ἔχων πῶς ἄλλως νὰ παραστήσῃ τὸν ὑπατον βαθμὸν τῆς λύπης τοῦ πατρὸς, ἔγραψε τοῦτον ἔχοντα τὸ πρόσωπον κεκαλυμμένον μὲ πέπλον. Οὕτω κατῴρθωσεν ὁ τεχνίτης νὰ δείξῃ μὲν ἐν τοῖς ἄλλοις προσώποις τὴν ἄκραν λύπην, ἐπειδὴ δὲ ἡ τοῦ πατρὸς λύπη ἔδει νὰ δηλωθῇ σφοδρότερον ἐν τῷ προσώπῳ αὐτοῦ, τοιαύτη δὲ δήλωσις, ἐξερχομένη τῶν ὀρίων τοῦ μετρίου καὶ πρέποντος, ἤθελε διαστρέψει τὸ πρόσωπον καὶ καταστήσῃ αὐτὸ δυσειδές, ἀπέφυγε τοῦτο ὁ εὐφυῆς τεχνίτης διὰ τοῦ καλύμματος τῆς κεφαλῆς τοῦ Ἀγαμέμνονος, ἄριστα δηλώσας τὸ ὑπερβάλλον τῆς λύπης τοῦ πατρὸς διὰ τῆς ταιαύτης ἀπεικονίσεως, ἐν ᾧ πᾶς ἄλλος τρόπος θὰ ἦτα ἀσθενέστερος καὶ ἀντίθετος πρὸς τοὺς κανόνας τῆς καλαισθησίας. *Cum moestos pinxisset omnes*, λέγει ὁ Πλίνιος (ἐν *H. N.* 35, 36, 73), *præcipue patrum, et tristitiæ omnem imaginem consumsisset, patris ipsius vultum velavit, quem digne non poterat ostendere.*

Ἐπειδὴ δὲ οἱ τῆς καλαισθησίας κανόνες εἰσὶ κοινοὶ πασῶν τῶν καλῶν τεχνῶν, βλέπομεν τοὺς αὐτοὺς τηρουμένους καὶ ἐν αὐτῇ τῇ δραματικῇ ποιήσει. Ἡ τῆς αὐτῆς Ἰφιγενείας θυσία παρ' Εὐρι-

πίδῃ δὲν γίνεται ἐπὶ τῆς σκηνῆς, ἀλλ' ἐκτὸς ταύτης· ὁ δὲ παρῶν ἐν τῇ θυσίᾳ πατὴρ Ἀγαμέμνων δὲν παρίσταται θεατῆς τοῦ φρικαλέου τούτου εἰς πάντας μάλιστα δὲ εἰς πατέρα θεάματος, ἀλλὰ περιγράφεται διὰ λόγου ὑπὸ τοῦ ἀγγέλλοντος τὰ τῆς θυσίας ἐν τῷ θεάτρῳ ὅτι ἔστρεψε τὸ πρόσωπον εἰς τὰ ὀπίσω καλύψας μὲ πέπλον τὰ ὄμματα. Ἐπετηδεύθη δὲ τοῦτο ὁ ποιητὴς οὐχὶ ἵνα μὴ εἰσαγάγῃ ἀπλῶς τὸν Ἀγαμέμνονα βλέποντα τὰ γινόμενα, ἀλλ' ὅπως μὴ φαίνεται τοῖς θεαταῖς ἀσχημονῶν ἐκ τῆς λύπης καὶ οἰκτρὰ ἢ τοῦ προσώπου αὐτοῦ μορφή. (Βλ. Ἰφιγέν. ἐν Αὐλίδι ἀπὸ στίχ. 1550 κ. ἐ.) Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ ἀριστοτέχνης Ὅμηρος δι' ὁμοίου τρόπου ἀποσιωπήσεως εἰκόνισε τὸν ἀνώτατον βαθμὸν ἔχθους καὶ ἀποστροφῆς κατὰ θανασίμου ἐχθροῦ, εἰσάγων ἐν τῇ νεκυρμαντείᾳ (Ὀδυσ. Α. 543 κ. ἐ.) τὸν δόλῳ τοῦ Ὀδυσσεῶς στερηθέντα τῶν ὄπλων τοῦ Ἀχιλλέως, διὰ τοῦτο δὲ καὶ τῆς ζωῆς, Αἴαντα οὐδὲν λέγοντα πρὸς τὸν ἐλθόντα καὶ ἰκετεύοντα Ὀδυσσεά ἵνα παύσῃ τῆς ὀργῆς καὶ συνδιαλεχθῇ αὐτῷ, ἀλλ' ἅμα θεασάμενον, ἀποστρέφοντα τὸ πρόσωπον ἀπὸ τοῦ ἐχθροῦ καὶ γοργῶ βήματι ἀπομακρυνόμενον ἐν ἄκρα σιγῇ, ἵνα μὴ βλέπῃ αὐτὸν, μηδὲ δηλώσῃ διὰ λόγου τὸ μέγεθος τῆς κατεχούσης καὶ μετὰ θάνατον τὴν ψυχὴν του ὀργῆς κατ' αὐτοῦ. Τοῦτο ἐκτὸς τοῦ ὑψηλοῦ καὶ μεγαλοπρεποῦς, ὃ δὲν ἐξέφυγε τὴν ὀξύνοϊαν τοῦ Λογγίνου (ἐν τῷ περὶ ὕψους 9, 2), ἀπαλλάσσει τὸν ποιητὴν ἀπὸ ἀτόπων καὶ ἀγενῶν λέξεων καὶ δυσειδῶν σχημάτων καὶ μορφασμῶν.

Ὁμολογοῦμεν ὅτι καὶ διὰ τῆς πλαστικῆς τέχνης ἀπεικονίζεται ἐνίοτε ὁ θάνατος ἐν τῇ στιγμῇ τῆς ἐμφανίσεως αὐτοῦ, ὡς ὁ τῶν Νιοβιδῶν καὶ ὁ τοῦ Λαοκόοντος καὶ ἄλλοι, ἀλλ' ἐν τῇ ἀπεικονίσει τούτου τηρεῖται τὸ εὐσχημον καὶ σῶφρον, ὅπερ εἶναι ὁ δεσπόζων χαρακτὴρ τῆς ἐλληνικῆς τέχνης. Ἄν πάντα ταῦτα καὶ ὅσα ἄλλα λέγει περὶ τούτου ὁ Λεσσίγγιος ἐν τῷ Λαοκόοντι εἶχε καιρὸν καὶ ὄρεξιν νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψιν ὁ κ. Ραγκαβῆς, νῦν μάλιστα ὅτε σχολάζει ἀπὸ τῶν διπλωματικῶν αὐτοῦ ἔργων, νομίζομεν ὅτι δὲν ἤθελεν ἐπιμένει ἀλόγως εἰς τὴν πρῶτον ἐν βία δηλωθεῖσαν γνώμην του περὶ ἀπεικονίσεως τοῦ μαρτυρίου τοῦ πατριάρχου ἐν τοῖς ἀναγλύφοις τοῦ τάφου μὲ ὄλην τὴν ἀποτρόπαιον

καὶ εἰδεχθῆ αὐτοῦ μορφήν δι' ἀπεικονίσεως ἀγρίων δημίων Ὀθωμανῶν καὶ βδελυρῶν Ἰουδαίων, οἷαν εἶχε τὴν ὑπομονὴν αὐτόκλητος νὰ περιγράψῃ ἐν τῇ προτέρᾳ του ἐπιστολῇ, δι' ἧς παρέπεισε τὸν ἄπειρον ἐν τοῖς τοιούτοις κ. Ἀγγελόπουλον νὰ ἀθετήσῃ αὐτὸς ὡς μέλος τῆς ἐπιτροπῆς ἐγγράφως ἐπεδοκίμασε καὶ δι' ἐγγράφου ἐπέβαλεν εἰς τὸν ἀναλαβόντα τὴν ἐπεξεργασίαν τοῦ τάφου τεχνίτην νὰ ἀπεικονίσῃ ἐν ἀναγλύφοις.

Ἐστῶσαν ταῦτα τελευταία ἀπάντησις εἰς τὰς τοῦ κ. Ῥαγκαβῆ καλλιτεχνικὰς δοξασίας.

ΠΕΡΙ ΕΘΝΙΚΗΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΑΓΩΓΗΣ.

Ἐθνος ὀνομάζεται σύστημα ἀνθρώπων, οἵτινες, συνδεόμενοι πρὸς ἀλλήλους διὰ διαφορῶν δεσμῶν καὶ μάλιστα φυλετικῶν, τοπικῶν, γλωσσικῶν, θρησκευτικῶν καὶ πολιτικῶν, ἐκφαίνουσιν ἰδιὸν τινα τρόπον τοῦ σκέπτεσθαι καὶ ἐνεργεῖν, διακρίνοντα αὐτοὺς τῶν ἄλλων ἀνθρώπων· ἐθνικὸν δὲ καλεῖται αὐτὸς οὗτος ὁ τρόπος καὶ πᾶσα ἐν γένει ἰδιότης διακρίνουσα ἀπ' ἀλλήλων τὰ διάφορα τῶν ἀνθρώπων συστήματα. Ἐκαστον ἔθνος ἐκπροσωποῦν ὑπὸ διάφορον μορφήν τὸν ὀργανισμὸν τῆς ἀνθρωπότητος ἐνέχει δύο στοιχεῖα, ἧτοι τὸ ἀνθρώπινον καθόλου καὶ τὸ ἐθνικὸν ἰδίᾳ. Τὰ στοιχεῖα ταῦτα ἐν τῇ ἀναπτύξει τοῦ ἔθνους πρέπει ν' ἀναπτυχθῶσι μὲν ὁμοῦ, νὰ μὴ ἀπορροφηθῆ ὅμως τὸ ἕτερον ὑπὸ τοῦ ἑτέρου. Ἡ παρά τινι λαῷ ἀπορρόφησις ἢ παραμέλησις τοῦ ἑνὸς τῶν δύο τούτων στοιχείων ἐπιφέρει τὴν ἀπώλειαν ἢ τῆς ἀνθρωπίνης ἢ τῆς ἐθνικῆς αὐτοῦ ἀξίας. Ὁρθὴ ἀνάπτυξις ἔθνους τινὸς εἶναι καὶ λέγεται ἐκείνη, καθ' ἣν τό τε ἀνθρώπινον καὶ τὸ ἐθνικὸν στοιχεῖον συναναπτύσσονται ἐπ' ὠφελείᾳ τοῦ τε ἔθνους ἰδίᾳ καὶ τῆς ὅλης ἀνθρωπότητος καθόλου. Ὅπως δυνηθῶσιν ὅμως τὰ στοιχεῖα ταῦτα νὰ συναναπτυχθῶσι πρὸς ὠφέλειαν τοῦ τε ἔθνους καὶ τῆς ἀνθρωπότητος ἀπαιτεῖται ἰδιαιτέρα ἀγωγή. Ἡ ἀγωγή

αὕτη καλεῖται ἐθνικὴ ἀγωγή. Πᾶσα ἐθνικὴ ἀγωγή, ὅπως δυνηθῆ ν' ἀναπτύξῃ ἔθνος τι, πρέπει νὰ ἦναι σύμφωνος πρὸς τὸν χαρακτῆρα αὐτοῦ τούτου τοῦ ἔθνους ἢ μᾶλλον πρέπει ν' ἀπορρέῃ ἐκ τοῦ χαρακτῆρος αὐτοῦ τούτου τοῦ ἔθνους· ἐπειδὴ δὲ ὁ χαρακτῆρ ἐκάστου ἔθνους, ὁ διακρίνων αὐτὸ ἀπὸ παντὸς ἑτέρου ἔθνους, καταφαίνεται ἐν τῷ βίῳ αὐτοῦ, τῷ τε οἰκογενειακῷ, τῷ ἐπιστημονικῷ, τῷ τεχνικῷ, τῷ θρησκευτικῷ καὶ τῷ πολιτικῷ, διὰ τοῦτο καὶ ἡ ἐθνικὴ αὐτοῦ ἀγωγή πρὸς τὰ διάφορα ταῦτα εἶδη τοῦ βίου τούτου πρέπει νὰ συμφωνῇ ἢ μᾶλλον ἐκ τῶν διαφορῶν τούτων τοῦ βίου εἰδῶν πρέπει ν' ἀπορρέῃ, ἅπερ ἀναπτύσσουσα καὶ μορφοῦσα, ἀναπτύσσει καὶ μορφοῖ αὐτὸ τὸ ἔθνος καὶ δι' αὐτοῦ αὐτὴν τὴν ἀνθρωπότητα.

Ὡς πάντα τὰ ἔθνη, οὕτω καὶ τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος ἔχει ἴδιον χαρακτῆρα καὶ ἰδίας ἰδιότητας, διακρινούσας αὐτὸ ἀπὸ πάντων τῶν ἄλλων ἐθνῶν· ὡς δὲ τὰ λοιπὰ ἔθνη ἔχει καὶ αὐτὸ ἀνάγκην ἀναπτύξεως καὶ μορφώσεως. Ἡ μόρφωσις ὅμως αὕτη καὶ ἀνάπτυξις κατορθοῦται δι' ἐθνικῆς ἀγωγῆς, ἧτοι δι' ἀγωγῆς τοιαύτης, ἧτις, πηγάζουσα μὲν ἐκ τοῦ χαρακτῆρος, τὴν τούτου δὲ πάλιν ἀνάπτουσιν καὶ μόρφωσιν σκοποῦσα, συντελεῖ εἰς ἀνάπτυξιν καὶ μόρφωσιν ἀμέσως μὲν αὐτοῦ τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους, ἐμμέσως δὲ ἀπάσης τῆς ἀνθρωπότητος, ἧς τοῦτο τυγχάνει ὄν μέλος. Ὅπως δυνηθῶμεν δὲ νὰ εὕρωμεν τὴν ἀναπτύσσουσαν τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος ἐθνικὴν ἀγωγήν πρέπει νὰ εὕρωμεν τὸν χαρακτῆρα αὐτοῦ τούτου τοῦ ἔθνους, ἐξ οὗ αὕτη ἀπορρέουσα καὶ εἰς οὗ τὴν ἀνάπτυξιν καὶ μόρφωσιν ἀποβλέπουσα συντελεῖ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν καὶ μόρφωσιν ἀμέσως μὲν αὐτοῦ τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους, ἐμμέσως δὲ τῆς ὅλης ἀνθρωπότητος· δυνάμεθα δὲ νὰ εὕρωμεν τὸν χαρακτῆρα τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους ἀνερευνῶντες τὸν οἰκογενειακόν, τὸν ἐπιστημονικόν, τὸν τεχνικόν, τὸν θρησκευτικόν καὶ τὸν πολιτικόν αὐτοῦ βίον.

Ἡ οἰκογένεια θεωρεῖται παρά τοῦ Ἑλλήνος ὡς ἡ πρώτη αὐτοῦ πατρίς· τούτου ἕνεκα καὶ ὁ γάμος συγκαταριθμεῖται ὑπ' αὐτοῦ μεταξὺ τῶν ἱερωτάτων. Ἀγάπη θερμὴ, σωφροσύνη, εὐλικρίνεια καὶ πίστις χαρακτηρίζει τὸ ἐλληνικὸν ἀνδρόγυνον ἀπὸ τῶν ἀρ-

χαιοτάτων χρόνων μέχρι τῆς σήμερον. Ἐν τῇ ἑλληνικῇ οἰκογενεῖα οὐ μόνον οἱ σύζυγοι συνδέονται μετ' ἀλλήλων διὰ θερμότητος ἀγάπης, ἀλλὰ καὶ οἱ γονεῖς μετὰ τῶν τέκνων. Οἱ γονεῖς θεωροῦσι τὰ ἑαυτῶν τέκνα δῶρον τοῦ Θεοῦ καὶ βακτηρίαν τοῦ γήρατος αὐτῶν· τούτου ἕνεκα ἀγαπῶσιν αὐτὰ καὶ περιθάλλουσι καὶ φροντίζουσι περὶ τε τῆς καλῆς αὐτῶν ἀνατροφῆς καὶ ἀποκαταστάσεως. Ἀλλὰ καὶ τὰ τέκνα οὐ μόνον ἀπεριόριστον ἔχουσιν ἀγάπην καὶ σεβασμὸν πρὸς τοὺς γεννήτορας αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ συντηροῦσιν αὐτοὺς εἰς ἡλικίαν ἐλθόντα καὶ περιποιῶνται καὶ γηροτροφοῦσιν. Ὁ Ἕλλην θεωρεῖ μέγιστον εὐτύχημα ἂν δυνηθῆ νὰ λάβῃ τὴν τελευταίαν εὐχὴν τῶν γονέων καὶ ἀξιωθῆ νὰ κλείσῃ αὐτὸς τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν ἀποθνησκόντων. Ἐν τῇ ἑλληνικῇ οἰκογενεῖα ἡ ἀγάπη, ὁ σεβασμὸς καὶ ἡ ὑπακοή οὐ μόνον τοὺς ἔχοντας μετ' ἀλλήλων συγγένειαν συνδέει, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἄλλους, οἵτινες ἄσχετοι ὄντες πρὸς αὐτοὺς πάσης συγγενείας ἀποτελοῦσι μέλη τῆς αὐτῆς οἰκογενείας. Τοιοῦτοι δὲ εἶναι οἱ θεράποντες τῆς οἰκογενείας. Οἱ ἐν Ἑλλάδι οἰκοδεσπόται ἔκπαλαι ἐθεώρουν τοὺς θεράποντας ὡς ἴδια τέκνα, τούτου ἕνεκα καὶ παῖδας αὐτοὺς ἐκάλουν. Ἐκ τῆς θεωρίας ταύτης ὁρμώμενοι περιποιῶντο αὐτοὺς καὶ ἐφρόντιζον περὶ τῆς καλῆς αὐτῶν ἀποκαταστάσεως. Καὶ τίς δύναται ν' ἀρνηθῆ ὅτι αἱ πλείεσται τῶν ἐν Ἑλλάδι θεραπαινίδων ἀποκαθίστανται εἰς τὸν ἕγγαμον βίον ὑπ' αὐτῶν τῶν τέως κυρίων αὐτῶν; Ἡ πρὸς τοὺς ὑπηρέτας ἀγάπη καὶ φροντίς τῶν ἐν Ἑλλάδι οἰκοδεσποτῶν δὲν μένει ἀνευ ἀνταμοιβῆς· διότι καὶ οἱ θεράποντες ἀνταγαπῶσι τοὺς κυρίους αὐτῶν καὶ ὑπηρετοῦσιν αὐτοὺς πιστῶς καὶ προθύμως.

Ὁ Ἕλλην οὐ μόνον τῆς οἰκογενείας ἔχεται ἀπρίξ, ἀλλὰ καὶ τῆς μεγάλης οἰκογενείας, τουτέστι τῆς πατρίδος, ἣν ἔκπαλαι ἐθεώρει ἀμητρός τε καὶ πατρός καὶ τῶν ἄλλων προγόνων ἀπάντων τιμιώτερον καὶ σεμνότερον καὶ ἀγιώτερον» (1). Ὁ Ἕλλην τοσαύτην ἀγάπην αἰσθάνεται πρὸς τὸν τόπον τῆς γεννήσεως αὐτοῦ, τουτέστι πρὸς τὴν πατρίδα, ὥστε καὶ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ τίθησιν

(1) Πλάτ. Κρίτ. σ. 81.

ὑπὲρ αὐτῆς. Μετὰ μεγάλης λύπης καὶ μετὰ ψυχικοῦ σπαραγμοῦ ἀποχωρίζεται ὁ Ἕλλην τῆς πατρίδος· μετ' ἀναστεναγμῶν φλογερῶν ἐνθυμεῖται τὴν πατρίδα αὐτοῦ ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ. Ἡ εἰκὼν τοῦ πατρίου ἐδάφους, ὅπερ ἀνέθρεψε καὶ ἠύξησε τὸν Ἕλληνα, παρίσταται ἐν τῇ φαντασίᾳ αὐτοῦ ὡς ἡ ὠραιότερα εἰκὼν, ἣν ἠδύνατό ποτε νὰ ζωγραφίσῃ. Ἡ μεγάλη ἀγάπη, ἣν ὁ Ἕλλην αἰσθάνεται πρὸς τὴν πατρίδα αὐτοῦ, παρορμᾷ αὐτὸν νὰ λάβῃ ἄσμενος τὰ ὄπλα καὶ νὰ ὑποστῇ μυρίους κινδύνους καὶ νὰ διακινδυνεύσῃ τὴν ζωὴν αὐτοῦ κατὰ παντός ἐπιχειροῦντος νὰ ὑποδουλώσῃ ἢ τυραννήσῃ αὐτήν. Τὴν μεγάλην τοῦ Ἕλληνος φιλοπατρίαν, τὴν διακρίνουσαν αὐτὸν ἀπὸ πάντων τῶν ἄλλων ἀνθρώπων, μαρτυρεῖ ἅπασα ἡ ἑλληνικὴ ἱστορία ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῶν νεωτάτων.

Τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος διακρίνεται τῶν ἄλλων ἐθνῶν καὶ κατὰ τὴν μεγάλην αὐτοῦ κλίσιν καὶ ἀγάπην, ἣν ἔκπαλαι ἠσθάνετο πρὸς τε τὰς ἐπιστήμας καὶ τὰς τέχνας. Ὁ Ἕλλην εὐαίσθητος ὢν καὶ κεκοσμημένος διὰ νοῦ ὀξύτατου, διὰ φαντασίας ζωηροτάτης καὶ διὰ μνημονικοῦ ἰσχυροτάτου, διέπρεψεν ἐν πᾶσι τοῖς εἶδεσι τῶν τε ἐπιστημῶν καὶ τῶν τεχνῶν. Καὶ τῷ ὄντι· ποῖον ἔθνος δύναται νὰ παραβληθῆ πρὸς τοὺς Ἕλληνας ὡς πρὸς τὴν καλλιέργειαν τῆς φιλοσοφίας, τῆς ποιήσεως, τῆς ῥητορικῆς, τῆς ἀρχιτεκτονικῆς, τῆς πλαστικῆς καὶ τῶν λοιπῶν; Ποῖον ἔθνος δύναται νὰ καταδείξῃ ἐν μὲν τῇ φιλοσοφίᾳ τὸν ἐφάμιλλον πρὸς τὸν Πλάτωνα καὶ Ἀριστοτέλην, ἐν δὲ τῇ ποιήσει τὸν ἐφάμιλλον πρὸς τὸν Ὀμηρον, ἐν δὲ τῇ ῥητορικῇ τὸν ἐφάμιλλον πρὸς τὸν Δημοσθένην, ἐν δὲ τῇ τέχνῃ τὸν ἐφάμιλλον πρὸς τὸν Φειδίαν; Τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος τοσαύτην ἀγάπην καὶ τοσαύτην κλίσιν εἶχε πρὸς τὰ γράμματα, ὥστε, καίπερ ὑποταχθὲν σωματικῶς εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν Ῥωμαίων καὶ τῶν μετὰ ταῦτα βαρβάρων, κατώρθωσεν ὁμως νὰ ὑποτάξῃ αὐτοὺς πνευματικῶς. Οἱ Ῥωμαῖοι νικηταὶ τῶν Ἑλλήνων γενόμενοι ἐγένοντο μαθηταὶ αὐτῶν, ἢ εἰς τὰς δημοσίας αὐτῶν σχολὰς φοιτῶντες ἢ παραλαμβάνοντες αὐτοὺς κατ' οἶκον διδασκάλους (1).

(1) Τὴν πνευματικὴν ὑπεροχὴν τῶν Ἑλλήνων καὶ τὴν παρ' αὐτῶν

Ἐπὶ τουρκοκρατίας οἱ Ἕλληνες οὐδόλως παρημέλησαν τῶν γραμμάτων, ἀλλὰ καίπερ παντοίας στερήσεις καὶ καταδιωγμοὺς ὑπομένοντες ἐπεμελοῦντο αὐτῶν μέγας. Ὅτε οἱ ἄγριοι αὐτῶν δεσπότης ἀπηγόρευον εἰς αὐτοὺς νὰ φοιτῶσι τὴν ἡμέραν εἰς τὰ σχολεῖα, προετίμων νὰ ἀπέρχωνται εἰς αὐτὰ τὴν νύκτα μᾶλλον ὑπὸ τὸ φῶς τῆς σελήνης (ὡς μαρτυρεῖ τὸ γνωστότατον ἐκεῖνο ἄσμα, ὅπερ οἱ παῖδες εἰσέτι ἄδουσιν ὑπὸ τὸ φῶς τῆς λαμπούσης σελήνης) ἢ νὰ ζῶσι μετ' ἀμουσίας. Καὶ νῦν δὲ οἱ Ἕλληνες ἀπειρα χρήματα καταναλίσκουσι πρὸς ἴδρυσιν σχολείων ἀρρένων τε καὶ θηλέων· οὐδὲ ὑπάρχει γωνία γῆς ἐλληνικῆς, ἐνθα δὲν ἤχει ἢ φωνὴ καθηγητοῦ τινος ἢ διδασκάλου ἢ γραμματιστοῦ. Ἡ φιλομάθεια τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους ὑπερβαίνει τὴν φιλομάθειαν πάντων τῶν ἄλλων ἐθνῶν· διὸ καὶ ἐκεῖνο, ὅπερ ὁ Πλάτων ἀναφέρει εἰς τοὺς ἀρχαίους Ἀθηναίους λέγων ὅτι «τὸ φιλομαθὲς περὶ τὸν παρ' ἡμῖν μάλιστ' ἄν τις αἰτιάσαιτο τόπον» (1), ἰσχύει λεγόμενον καὶ περὶ τοῦ νῦν ἐλληνικοῦ ἔθνους. Ὅτι δὲ καὶ πρὸς τὰς τέχνας αἰσθάνονται οἱ νῦν Ἕλληνες μεγάλην ῥοπὴν καὶ κλίσιν, τείνουσαν πρὸς μίμησιν τῶν ἀρχαίων προγόνων, μαρτυροῦσι τὰ ἔργα αὐτῶν ἐν τε τῇ ἀρχιτεκτονικῇ, τῇ πλαστικῇ καὶ ζωγραφικῇ, ἅτινα διὰ τὴν λεπτότητα αὐτῶν καὶ χάριν ἠξιώθησαν οὐ μόνον ἐπαίνων, ἀλλὰ καὶ βραβείων.

Τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος διακρίνεται τῶν λοιπῶν ἐθνῶν καὶ κατὰ τὸ θρησκευτικὸν συναίσθημα. Ἐκπαλαὶ ὁ Ἕλλην ἠγάπα τὴν θρησκείαν· ἐκπαλαὶ ὑπέτασσε τὴν ἑαυτοῦ θέλησιν εἰς ὑψηλοτέραν τινὰ θεῖαν δύναμιν. Οὐδεμίαν πράξιν καὶ οὐδὲν ἔργον ἐπεχείρουν οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες πρὶν ἢ διερευνήσωσι τὴν τοῦ Θεοῦ γνώμην καὶ θέλησιν. Ὁ Ἕλλην, παρατηρῶν πανταχοῦ

πρόσληψιν τῶν τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν συνειδότες ἀνομολογοῦσι καὶ αὐτοὶ οἱ Ῥωμαῖοι, ὧν ὁ διασημότετος ποιητὴς Ὁράτιος λέγει (Epist. L. II, v. 156, 157):

«Graecia capta ferum victorem cepit, et artes
»Intulit agresti Latio».

(1) Πολ. Δ', σ. 435.

τὴν θεῖαν παρουσίαν, οὐδένα χῶρον ἀφῆκεν ἐλεύθερον ναοῦ τινος ἢ βωμοῦ ἢ ἀγάλματος. Ὅτι ὁ ἀπόστολος Παῦλος εἶπε πρὸς τοὺς Ἀθηναίους, διερχόμενος καὶ ἀναθεωρῶν τὰ σεβάσματα αὐτῶν (1), ἰσχύει λεγόμενον περὶ πάντων τῶν Ἑλλήνων. Καὶ οἱ νῦν δὲ Ἕλληνες μεγάλην ἀγάπην αἰσθάνονται πρὸς τὴν θρησκείαν αὐτῶν καὶ πολλαχῶς καταδεικνύουσι τὸν πρὸς αὐτὴν μέγαν αὐτῶν σεβασμόν. Ὁ Ἕλλην τὴν ιδέαν τῆς θρησκείας συνῆψε μετὰ τῆς ιδέας τῆς πατρίδος τοσοῦτο στενῶς, ὥστε πάντοτε ὑπερήσπισε τὸ ἕτερον χάριν τοῦ ἑτέρου χωρὶς νὰ παραμελήσῃ μηδετέρου. Μάχου ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος ἦτο καὶ εἶναι τὸ σύνθημα τοῦ Ἕλληνοσ και τοῦ θούριον αὐτοῦ ἄσμα, ὅπερ καθιστᾷ αὐτὸν ἐνθουν καὶ παροτρύνει ἐν τοῖς κατὰ τῶν ἐχθρῶν ἀγῶσιν, ὁπόθεν ἐξέρχεται νικητής.

Ὁ Ἕλλην διακρίνεται τῶν ἄλλων ἀνθρώπων καὶ κατὰ τὸ φιλελεύθερον αὐτοῦ πνεῦμα. Οὗτος, οὐδέποτε ἀνεχόμενος οὔτε τοῦ σώματος αὐτοῦ οὔτε τοῦ πνεύματος τὴν ὑποδούλωσιν, ἐπεθύμει νὰ ἦναι πάντοτε ἐλεύθερος καὶ ἀνεξάρτητος, ὡς τοῦτο μαρτυρεῖ ἡ ἐλληνικὴ ἱστορία. Ὁ Ἕλλην ἕνεκα τῆς μεγάλης ἀγάπης, ἣν ἠσθάνετο πρὸς τὴν ἐλευθερίαν, εὕρισκετο ἐκπαλαὶ ἐν ἀδιαλείπτοις πολέμοις πρὸς τοὺς ἐπιχειροῦντας νὰ ὑποδουλώσωσιν αὐτόν. Τίς δὲ ἀγνοεῖ τοὺς πολέμους, οὓς εἶχε νὰ πολεμήσῃ πρὸς τοὺς Πέρσας καὶ τοὺς λοιποὺς βαρβάρους, πρὸς τοὺς Ῥωμαίους, πρὸς τοὺς Φράγκους, καὶ τέλος πρὸς τοὺς Τούρκους, πρὸς οὓς εἰσέτι εὕρισκεται ἐν διηνεκεῖ ἀγῶνι; Ὁ Ἕλλην οὐ μόνον ἑαυτὸν ἐπεθύμει νὰ βλέπῃ ἐλεύθερον, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους· τούτου ἕνεκα οὐδέποτε ἐπολέμησε χάριν ἐξανδραποδισμοῦ, τούναντίον δὲ πάντοτε προσέτρεξε προθύμως εἰς ὑπεράσπισιν τῶν δεδουλωμένων λαῶν, φρονῶν ὅτι «οὐχ ὁ δουλωσάμενος, ἀλλ' ὁ δυνάμενος μὲν παῦσαι, περριωρῶν δὲ ἀληθέστερον τοῦτο δρᾷ» (2). Τὸ φιλελεύθερον πνεῦμα τῶν Ἑλλήνων φαίνεται καὶ ἐν τοῖς πολιτεύμασιν αὐτῶν, ἐν

(1) Πράξ. ιζ', 22.

(2) Θουκ. I, 69, 2.

οἷς αἱ δυνάμεις τῶν ἐπὶ μέρους ἀνθρώπων ἐχρησίμευον μὲν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ πολιτικοῦ ὀργανισμοῦ, ἀνευ ὅμως βλάβης τῶν ἀτομικῶν δικαιωμάτων· διὸ καὶ πᾶσα ἀπόπειρα, γενομένη πρὸς περιστολὴν ἢ βλάβην τῶν δικαιωμάτων τούτων, προεκάλεσε στάσεις καὶ ταραχάς, ἐπενεγκούσας ἢ τὴν τροποποίησιν ἢ τὴν κατάργησιν τοῦ ὑφισταμένου πολιτεύματος. Καθόλου δ' εἰπεῖν ὁ Ἕλλην ἔνθυμος ὢν καὶ διανοητικὸς ἀπέβη ἐλεύθερος καὶ ἄριστα πολιτευόμενος (1). Τὸ φιλελεύθερον πνεῦμα τοῦ Ἕλλητος καταφαίνεται καὶ ἐν τῇ θρησκείᾳ αὐτοῦ. Ἡ ὀρθόδοξος ἐκκλησία, ἣν ἠσπάσατο τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος, εἶναι πασῶν τῶν ἄλλων ἐκκλησιῶν φιλελευθερωτέρα. Καὶ τηρεῖ μὲν αὕτη ἀκριβῶς καὶ πιστῶς τὰ πατροπαράδοτα, εἶναι ὅμως τοσοῦτον ἀνεξίκακος καὶ συγκαταβατική, ὥστε οὐδέποτε ἠσπάσατο τὸν προσηλυτισμὸν, οὐδέποτε προσηγάγετό τινα διὰ τῆς βίας ἢ διὰ τοῦ δόλου, οὐδέποτε ἀπέκλεισε τὴν θύραν εἰς τοὺς ζητοῦντας νὰ εἰσέλθωσιν εἰς αὐτήν, οὐδέποτε ἀπεποιήθη νὰ ἔλθῃ εἰς συνεντεύξεις καὶ συνεννοήσεις, σκοπούσας τὴν ἔνωσιν ἀπασῶν τῶν ἐκκλησιῶν· πάντοτε δὲ εὐχεται ὑπὲρ τῆς εἰρήνης τοῦ σύμπαντος κόσμου καὶ πάντοτε συγχωρεῖ τὸν μετανοοῦντα ἁμαρτωλόν.

Κατὰ ταῦτα λοιπὸν δυνάμεθα νὰ χαρακτηρίσωμεν τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ὡς τὴν ζῶσαν δύναμιν τοῦ οἰκογενειακοῦ, τοῦ ἐπιστημονικοῦ, τοῦ τεχνικοῦ, τοῦ θρησκευτικοῦ καὶ τοῦ πολιτικοῦ βίου.

Σκιαγραφήσαντες τὸν χαρακτῆρα τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους καὶ καταδείξαντες τὰς διακρινούσας αὐτὸ ιδιότητες μεταβαίνομεν ἤδη εἰς τὴν ἐθνικὴν αὐτοῦ ἀγωγὴν. Ἡ ἀγωγή αὕτη, σύμφωνος οὖσα πρὸς τὸν χαρακτῆρα τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, σκοπὸν ἔχει ν' ἀναπτύξῃ καὶ μορφώσῃ αὐτὸν τοῦτον τὸν χαρακτῆρα καὶ

(1) Πρὸς βλ. Ἀριστοτ. πολιτ. 7, 7· αὐτὸ δὲ τῶν Ἑλλήνων γένος, ὡς περ μεσεύει κατὰ τοὺς τόπους, οὕτω ἀμφοῖν μετέχει· καὶ γὰρ ἔνθυμον καὶ διανοητικόν ἐστι· διόπερ ἐλεύθερόν τε διατελεῖ καὶ βέλτιστα πολιτευόμενον».

δι' αὐτοῦ αὐτὸ τοῦτο τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος μεθ' ἀπάσης τῆς ἀνθρωπότητος.

Κατὰ ταῦτα λοιπὸν ἡ τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ἀγωγή ὀφείλει κατὰ πρῶτον νὰ καλλιεργήσῃ καὶ ἐξάρῃ τὸ οἰκογενειακὸν φρόνημα, ἀναπτύσσουσα καὶ μορφοῦσα τὰς οἰκογενειακὰς ιδιότητας καὶ ἀρετάς. Ἡ ἀγωγή αὕτη, ὀρμωμένη ἐκ τῆς ιδέας ὅτι ὁ γάμος εἶναι ἡ διαπλαστικὴ σμίλη τῶν ἐθνῶν καὶ ὅτι ὁ μεταξὺ ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς δεσμὸς εἶναι δεσμὸς τῆς ἀνθρωπότητος, ὀφείλει κατὰ πρῶτον νὰ ἐνεργήσῃ ὅπως διατηρῆται ἡ ἱερότης τοῦ ὑψηλοῦ τούτου μυστηρίου· δεῦτερον ὀφείλει ἡ ἐθνικὴ ἀγωγή νὰ φροντίσῃ ὅπως διατηρῆται ζωνρὰ ἡ μεταξὺ τῶν γονέων καὶ τῶν τέκνων σχέσις, καθ' ἣν ἀπαιτεῖται παρ' ἐκείνων μὲν θερμὴ ἀγάπη καὶ ἀνατροφή, παρὰ τούτων δὲ πρὸς τῇ ἀγάπῃ ὑπακοὴ καὶ σεβασμὸς. Ἡ ἐθνικὴ ἀγωγή ὀφείλει πρὸς τούτοις νὰ ἐνεργήσῃ ὅπως πρὸς τῇ τοῦ σώματος ἀναπτύξει ἀναπτυχθῆ καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ παιδός. Κατὰ ταῦτα ὀφείλει ἡ οἰκογένεια ν' ἀναπτύξῃ καὶ μορφώσῃ τὰς τε διανοητικὰς καὶ ἠθικὰς δυνάμεις τοῦ παιδός, καταβάλλουσα οὕτω τὸ θεμέλιον, ἐφ' οὗ μέλλει νὰ στηριχθῆ ὅλον τὸ οἰκοδόμημα τοῦ μέλλοντος αὐτοῦ βίου· ἀναλογιζομένη δὲ ὅτι ὁ παῖς ἔνθεν μὲν εἶναι ζῶον μιμητικώτατον, ἔνθεν δὲ διατηρεῖ ἀνεξίτηλον πᾶν ὅπερ κατὰ τὴν παιδικὴν αὐτοῦ ἡλικίαν ἐντυποῦται εἰς τὴν τρυφερὰν αὐτοῦ καρδίαν, πρέπει νὰ προσέχη ὅπως ἅπαντα τὰ ἐν τῷ οἴκῳ καὶ ἰδίως οἱ λόγοι καὶ τὰ ἔργα τῶν ἐν αὐτῷ κατοικούντων πρέπει νὰ φέρωσι τὸν τύπον οὐχὶ τοῦ αἰσχροῦ καὶ τοῦ πονηροῦ, ἀλλὰ τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ ἀγαθοῦ. Ἡ οἰκογένεια, ἰθοποιούσα τὸν παῖδα, ὀφείλει νὰ καλλιεργήσῃ εἰς τὴν καρδίαν αὐτοῦ καὶ τὸ τῆς φιλοπατρίας συναίσθημα. Τοῦτο δὲ κατορθοῦται διὰ διαφόρων διηγήσεων περὶ τῶν ἑλληνικῶν κατορθωμάτων, δι' ἁσμάτων ἡρωϊκῶν, δι' ἐρωτῶν οἰκογενειακῶν καὶ τῶν ὁμοίων. Ἐκ τῶν ἐν τῷ οἴκῳ παιδαγωγούντων τὴν πρώτην θέσιν κατέχουσιν οἱ γονεῖς καὶ ἰδίως ἡ μήτηρ, παρ' ἣ διαμένει ὁ παῖς τὸν πλείονα χρόνον τῆς ἀώρου αὐτοῦ ἡλικίας· τούτου ἕκα ἡ μήτηρ πρέπει νὰ γνωρίζῃ καλῶς τὸ ἔργον τῆς τῶν παίων ἀγωγῆς. Τὸ παιδαγωγικόν

τοῦτο ἔργον δύναται ἢ γυνή, πρὶν ἔτι γίνῃ σύζυγος καὶ μήτηρ, νὰ διδαχθῇ πρῶτον μὲν ἐν τῷ οἴκῳ αὐτῆς, δεύτερον δὲ ἐν τοῖς παρθενῶσι καὶ νηπιαγωγείοις. Ἡ γυναικεία ἀγωγή, ἢ τε κατ' οἶκον καὶ ἢ ἐν τῷ σχολείῳ, πρέπει νὰ συνίσταται εἰς τοιαύτην καὶ τοσαύτην τῆς κόρης ἀνάπτυξιν, ὁποῖα καὶ ὅση ἀπαιτεῖται ὅπως αὕτη ἀποβῆ καλὴ σύζυγος, καλὴ μήτηρ καὶ καλὴ οἰκοδέσποινα. Καὶ ἀποβαίνει μὲν καλὴ σύζυγος, ὅταν μάθῃ τὸν τρόπον, καθ' ὃν δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ὡς βοηθὸς τοῦ ἀνδρός· ἀποβαίνει δὲ καλὴ μήτηρ, ὅταν μάθῃ τοὺς νόμους καὶ τοὺς κανόνας, καθ' οὓς ἀναπτύσσεται ὁ τε σωματικὸς καὶ πνευματικὸς βίος τοῦ παιδός· ἀποβαίνει δὲ καλὴ οἰκοδέσποινα, ὅταν μάθῃ πάσας τὰς ἀνάγκας τοῦ οἰκειακοῦ βίου καὶ πάντας τοὺς τρόπους, καθ' οὓς αἱ ἀνάγκαι αὗται ἐκπληροῦνται. — Ἡ οἰκογένεια, διαθρέψασα καὶ μορφώσασα τὸν παῖδα ἐπὶ τινα ἔτη καὶ παραδοῦσα αὐτὸν εἰς τὸ σχολεῖον, οὐδὲν ἀπεκδέχεται τὴν φροντίδα περὶ τῆς περαιτέρω αὐτοῦ ἀγωγῆς. Αὕτη ὀφείλει νὰ ἐξακολουθῇ τὸ παιδαγωγικὸν αὐτῆς ἔργον, συνεννοουμένη καὶ συμβοηθουμένη μετὰ τοῦ σχολείου. Ἐν τῷ σχολείῳ ὡς βάσις τῆς ἀγωγῆς ὑπόκειται ἡ θεωρία, ἐν τῷ οἴκῳ ἢ πρᾶξις· ἐν τῷ σχολείῳ τὸ ἔργον τῆς ἀγωγῆς τελεῖται μᾶλλον διὰ τοῦ λόγου, ἐν τῷ οἴκῳ τελεῖται μᾶλλον διὰ τοῦ παραδείγματος. Ἐπειδὴ δὲ αἱ μὲν λέξεις συγκινοῦσι, τὰ δὲ παραδείγματα συναρπάζουσι· διὰ τοῦτο ἡ οἰκιακὴ ἀγωγή ἀποτελεῖ τὴν βᾶσιν τῆς σχολικῆς ἀγωγῆς, καὶ ἐν ᾧ αὕτη ὑπ' ἐκείνης προσδιορίζεται, ἐκείνη ὑπὸ ταύτης φωτίζεται διὰ τῆς δυνάμεως τοῦ λόγου. Ἀμφότεραι λοιπὸν συνδέονται μετ' ἀλλήλων. Ὅπως τὸ σχολεῖον πρέπει νὰ λαμβάνῃ ὑπ' ὄψιν καὶ τιμᾶ τὰς οἰκιακὰς διατάξεις, τὰ ἦθη, τὰ ἔθιμα καὶ τὰς θεωρίας τῆς οἰκογενείας, οὕτω καὶ ὁ οἶκος οὐδέποτε πρέπει νὰ ἀντίσταται κατὰ τοῦ σχολείου ἢ νὰ παραβλάπτῃ ὅπωςδῆποτε τὴν ὑπόληψιν τοῦ διδασκάλου ἐπὶ βλάβῃ τῶν ὑπ' αὐτοῦ διδασκομένων. Ἐπειδὴ δὲ εἶναι ἀνάγκη νὰ μετοχευθῶσιν οἱ φυσικοὶ νόμοι τῆς τοῦ παιδὸς ἀγωγῆς ἀπὸ τοῦ σχολείου εἰς τὸν οἶκον, διὰ τοῦτο ὁ διδάσκαλος πρέπει νὰ ἦναι φίλος τῆς οἰκογενείας καὶ παιδαγωγικὸς αὐτῆς παραινέτης. Ἡ

οἰκογένεια καὶ τὸ σχολεῖον πρέπει νὰ εὐρίσκονται ἐν στενῇ συναφείᾳ καὶ ἀλληλοβοηθῶνται ἐν τῇ τῶν αὐτῶν παίδων ἀγωγῇ.

Τὸ δὲ σχολεῖον ὅπως ἀποβῆ ὄντως σχολεῖον ἐθνικόν, ἢτοι σχολεῖον συντελοῦν εἰς τὴν τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους προκοπὴν, πρέπει νὰ ἀναπτύσῃ καὶ μορφώσῃ τοὺς νέους, ἀναπτύσσον καὶ μορφῶνον ἐναρμονίως τὸ ἐν αὐτοῖς ἀνθρώπινον καὶ ἐλληνικὸν στοιχεῖον. Πρῶτος καὶ γενικώτατος τοῦ ἐλληνικοῦ σχολείου σκοπὸς πρέπει νὰ ἦναι ἡ μόρφωσις ὑγιούς ψυχῆς ἐν ὑγιεῖ σώματι. Δεύτερος τοῦ σχολείου σκοπὸς, ὁμοιάζων πρὸς τὸν πρῶτον, εἶναι ἡ ἀρμονικὴ ἀνάπτυξις καὶ μόρφωσις πασῶν τῶν πνευματικῶν δυνάμεων τοῦ παιδὸς καὶ ἡ ἐνίσχυσις τοῦ χαρακτῆρος αὐτοῦ. Πρὸς ἐκπλήρωσιν τοῦ σκοποῦ τούτου ἀπαιτεῖται ἡ συνδρομὴ διδακτικῶν τινῶν μαθημάτων, ὧν κέντρον φωτιστικὸν δικαίως θεωρεῖται τὸ θρησκευτικὸν μάθημα, τὸ διδάσκον τὸν παῖδα τὰ πρὸς τὸν Θεὸν αὐτοῦ καθήκοντα. Παρὰ τῷ θρησκευτικῷ μαθηματι παράκειται ἡ διδασκαλία τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης μετὰ τῆς ἐλληνικῆς γλωσσολογίας, τῆς καταδεικνυούσης τὰ διάφορα προΐόντα τῆς πνευματικῆς τῶν Ἑλλήνων δυνάμεως καὶ εἰσαγωγῆς τὸν παῖδα εἰς τὸ πνεῦμα τῆς ἐλληνικῆς ἐθνικότητος. Μετὰ ταῦτα ἔπονται τὰ μαθήματα τῆς γεωγραφίας καὶ ἱστορίας, ὧν ἡ μὲν συντελεῖ εἰς ἀκριβέστερον προσδιορισμὸν τοῦ τε ἐλληνικοῦ χαρακτῆρος καὶ τοῦ ἐλληνικοῦ βίου· ἡ δὲ συντελεῖ εἰς ῥυθμισιν ἀμφοτέρων τούτων καὶ εἰς ἐξέγερσιν τοῦ ἐνθουσιασμοῦ πρὸς πᾶν ὅ,τι ὑψηλὸν καὶ εὐγενές. Διὰ τοῦ μαθήματος τῆς γυμναστικῆς ἐπιδιώκεται ἡ ἐπίρρωσις τοῦ παιδικοῦ σώματος πρὸς τὸ ἀποβῆναι ἐπιτήδειον ὄργανον τῶν βουλήσεων τῆς ψυχῆς. Μετὰ τῆς γυμναστικῆς συνάπτεται ἡ διδασκαλία τῆς τε ἐνικῆς μουσικῆς καὶ τῆς ἐθνικῆς ὀρχηστικῆς, ὧν ἡ μὲν ἀναπτεροῦ τὸ φρόνημα, ἐξευγενίζει τὴν καρδίαν καὶ ἐξεγείρει τὴν πρὸς τὴν πατρίδα ἀγάπην· ἡ δὲ ῥυθμίζει τὰς κινήσεις τοῦ σώματος καὶ τακτοποιεῖ τὰ τῆς καρδίας συναισθήματα. Διὰ δὲ τῶν φυσικο-γνωστικῶν μαθημάτων, καταμανθάνων ὁ παῖς τὰ διάφορα τῆς φύσεως ὄντα καὶ τὰς διαφόρους φυσικὰς δυνάμεις μετὰ τῶν διεπόντων φυσικῶν νόμων, μορφώνει μὲν τὴν καρδίαν αὐτοῦ διὰ

τῆς ἐν αὐτῇ ἐξεγέρσεως τοῦ συναισθήματος τοῦ καλοῦ, τοῦ ἁρμονικοῦ καὶ τοῦ σκοπίμου, προπαρασκευάζεται δὲ διὰ τὸν πρακτικὸν βίον, ἐξοικειούμενος πρῶτως μετὰ τῶν μελλόντων νὰ περιστοιχίσωσιν αὐτὸν φυσικῶν ὄντων, περὶ ἃ θέλει ἀσχοληθῆ. Ἄπαντα τὰ ἀνωτέρω μαθήματα πρέπει νὰ διδάσκωνται ἐν τῷ σχολείῳ οὐχὶ ἐπιστημονικῶς, ἀλλὰ παιδαγωγικῶς. Κατὰ ταῦτα πρέπει ἐξ ἐκάστου μαθήματος ἐκεῖνο μόνον καὶ τόσον νὰ προσφέρηται εἰς τὸν παῖδα, ὅπερ καὶ ὅσον δύναται νὰ χωνεύσῃ ὁ πνευματικὸς αὐτοῦ στόμαχος πρὸς ἀνάπτυξιν τῶν πνευματικῶν αὐτοῦ δυνάμεων· ἡ δὲ διδασκαλία τῶν μαθημάτων πρέπει νὰ χωρῆ βαθμηδὸν ἀπὸ τῶν ἀπλουστέρων καὶ εὐνοητοτέρων πρὸς τὰ συνθετώτερα καὶ δυσνοητότερα ἀναλόγως τῆς προόδου τῆς διανοητικῆς τῶν παιδῶν ἀναπτύξεως· τὰ δὲ μαθήματα κατὰ τε ὕλην καὶ κατ' εἶδος πρέπει ν' ἀποβλέπωσι καθόλου εἰς τὸ νὰ καταστήσωσι τὸν παῖδα αὐτοτελῆ καὶ αὐτεργόν.

Κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἐν τῷ σχολείῳ ἐκπαιδεύσεως τῶν παιδῶν ἀπαιτεῖται καὶ ἰδιαιτέρα καλλιέργια τοῦ ἠθικοῦ συναισθήματος. Ἡ ἐνίσχυσις τῆς ἠθικῆς δυνάμεως τῶν παιδῶν κατορθοῦται οὐ μόνον διὰ τῆς διδασκαλίας, τῆς καταδεικνύουσης τὸ ὠφέλιμον καὶ σωτήριο τῆς τηρήσεως τῶν ἠθικῶν νόμων, ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς φροντίδος, ἣν λαμβάνει ὁ διδάσκαλος πρὸς ἀκριβῆ ἐκπλήρωσιν ἀπάντων τῶν νόμων καὶ διατάξεων, αἵτινες διέπουν τὸ σχολεῖον αὐτοῦ. Πρὸ παντὸς ὅμως ἄλλου ἀπαιτεῖται ὁ ἠθικὸς χαρακτὴρ αὐτοῦ τοῦ διδασκάλου, ὅστις πρέπει νὰ ᾔηται ἐν πᾶσι τύπος καὶ ὑπογραμμὸς τῶν μαθητῶν.

Ἡ ἐθνικὴ ἀγωγή πρὸς τοῖς ἄλλοις ἔργοις ἔχει νὰ ἐπιμεληθῆ καὶ τῶν ἰδιαιτῶν συμφερόντων τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους, ἥτοι τῆς ἐπιστήμης, τῆς τέχνης, τῆς θρησκείας καὶ τῆς ἐλευθερίας. Καὶ τὴν μὲν πρὸς τὰς ἐπιστήμας ἔφεςιν τῶν νέων ἐξεγείρει καὶ κανονίζει ἡ ἐθνικὴ ἀγωγή πρῶτον μὲν καταδεικνύουσα εἰς αὐτοὺς, ὅτι ἅπασαι αἱ ἐπιστήμαι εἶναι τέκνα τῆς διηνεκοῦς ἀγάπης πρὸς τὴν ἀλήθειαν, ἣτις εἶναι ἡ μόνη τροφὴ τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος· δεύτερον δὲ πείθουσα αὐτοὺς ὅτι ὁ

ἄνθρωπος ὀφείλει ν' ἀγαπᾷ καὶ ἀσκῆ τὰς ἐπιστήμας οὐχὶ χάριν ὕλικου τινος συμφέροντος, ἀλλὰ χάριν αὐτῆς ταύτης τῆς ἀληθείας, ἣτις ἐλευθεροῦσα τὸ πνεῦμα ἀπὸ τῶν δεσμῶν τῆς ὕλης, καθαίρει καὶ ἐξευγενίζει τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου. Τὴν δὲ πρὸς τὰς τέχνας ἔφεςιν τῶν νέων ἐξεγείρει καὶ κανονίζει ἡ ἐθνικὴ ἀγωγή καταδεικνύουσα καθόλου μὲν τὴν σκοπιμότητα καὶ χρησιμότητα τῶν τεχνῶν, ἰδίᾳ δὲ τὸ γνήσιον στοιχεῖον τῆς ἐλληνικῆς τέχνης, τὸ διακρίνον αὐτὴν ἀπὸ πάσης ἐτέρας τέχνης καὶ ἐμφαινόμενον ἐν τοῖς τεχνουργήμασι τῶν Ἑλλήνων, ὧν τὰ εἰσέτι σωζόμενα λείψανα διεγείρουσι τὴν ἐκπληξιν καὶ τὸν θαυμασμὸν ἀπάντων τῶν ἀνθρώπων. Τὴν δὲ ἀνάπτυξιν καὶ μόρφωσιν τοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος κατορθοῖ ἡ ἐθνικὴ ἀγωγή πρῶτον μὲν καταδεικνύουσα εἰς τοὺς νέους τὴν ὑπαρξιν, τὴν παντοδυναμίαν, τὴν πανσοφίαν καὶ τὴν παναγαθότητα τοῦ Θεοῦ ἐξ αὐτῶν τῶν δημιουργημάτων· δεύτερον δὲ περιστῶσα εἰς αὐτοὺς ὅτι «Πνεῦμα ὁ Θεὸς καὶ τοὺς προσκυνοῦντας αὐτὸν ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ δεῖ προσκυνεῖν» (1)· τρίτον περιγράφουσα τὴν ἰδιαιτέραν τιμὴν, ἣς ἠξίωσεν ὁ Θεὸς τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος εὐδοκήσας ἵνα γραφῶσι τὰ ἅγια αὐτοῦ Εὐαγγέλια εἰς γλῶσσαν ἐλληνικὴν· καὶ τέταρτον πληροφοροῦσα διὰ τῆς ἱστορίας ὅτι ἡ χριστιανικὴ θρησκεία εἶναι ἐκείνη, ἣτις διέσωσεν οὐ μόνον τὴν γλῶσσαν ἀλλὰ καὶ τὸν ἐθνισμὸν ἡμῶν. Τὴν δὲ πρὸς τὴν ἐλευθερίαν ἀγάπην δύναται νὰ ἐξεγείρῃ καὶ μορφώσῃ ἡ ἐθνικὴ ἀγωγή εἰς τὰς καρδίας τῶν νέων πληροφοροῦσα αὐτοὺς ὅτι ὁ ἄνθρωπος, κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν τοῦ Θεοῦ πλασθεὶς καὶ διὰ τοῦ αὐτεξουσίου κοσμηθεὶς, πρέπει νὰ ᾔηται ἐλεύθερος σωματικῶς τε καὶ πνευματικῶς· διὸ οὐδέποτε πρέπει νὰ ἀνέχεται μήτε τὴν τοῦ σώματος αὐτοῦ μήτε τὴν τοῦ πνεύματος ὑποδούλωσιν· ἐκ τῶν δύο δὲ τούτων ὑποδούλωσεων πρέπει νὰ φοβῆται μᾶλλον τὴν πνευματικὴν ὑποδούλωσιν· διὸ πρέπει νὰ ἀγωνίζεται παντὶ σθένει ὅπως τηρῆ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ ἐλεύθερον ἀπὸ τῶν κατωτέρων παθῶν καὶ ὀρέ-

(1) Ἰωάν. 8', 24.

ξων, ἐλεύθερον ἀπὸ τῶν δεισιδαιμονιῶν καὶ προλήψεων, καὶ τέλος ἀνεξάρτητον ἀπὸ τοῦ πνεύματος τῶν ἄλλων. Ἡ ἐθνικὴ ἀγωγή ἐξεγείρουσα καὶ μορφοῦσα τὴν πρὸς τὴν ἐλευθερίαν ἀγάπην τῶν νέων χρεωστεῖ νὰ διδάξῃ καὶ πείσῃ αὐτοὺς μετὰ τοῦ περιωνύμου ποιητοῦ τῆς Γερμανίας Γοιθίου ὅτι ἀδὲν καθιστᾷ ἡμᾶς ἐλευθέρους τὸ μὴ ἀναγνωρίζειν τι ὑπεράνω ἡμῶν, ἀλλὰ τὸ τιμᾶν τὸ ὑπεράνω ἡμῶν κείμενον· διότι τοῦτο τιμῶντες ἀνυψούμεθα πρὸς αὐτὸ καὶ καταδεικνύομεν ὅτι φέρομεν ἐν ἡμῖν αὐτοῖς τὸ ὑψηλότερον τοῦτο ὄν καὶ εἴμεθα ἄξιοι νὰ ἐξισωθῶμεν πρὸς αὐτόν. Τοῦτο τὸ ὑψηλότερον ὄν, ὅπερ κεῖται ὑπεράνω ἡμῶν καὶ εἰς ὃ ὀφείλομεν νὰ ὑποκύπτωμεν πάντες, εἶναι ὁ ἠθικὸς νόμος ἢ μᾶλλον εἶναι αὐτὸς ὁ Θεός.

Ἡ ἐθνικὴ ἀγωγή, ἀρχομένη ἐν τῷ οἴκῳ καὶ προχωροῦσα ἐν τῷ σχολείῳ, προάγεται ἐξαγνιζομένη ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ. Ἡ Ἐκκλησία διὰ τῆς θείας αὐτῆς δυνάμεως, διὰ τῆς ἱερᾶς διδασκαλίας καὶ κατηχήσεως ὀφείλει νὰ ἠθοποιήσῃ καὶ ἐξαγιάσῃ τὸν ἀνθρώπινον βίον. Πρὸς τοῦτο δὲ ἀπαιτεῖται πρῶτον μὲν ὅπως ἀνανεωθῶσι τὰ κακῆ τύχῃ καταργηθέντα Κυριακὰ σχολεῖα, ἐν οἷς διαπλάσσεται ὑπὸ τῶν λειτουργῶν τοῦ Ὑψίστου ἢ τρυφερὰ τῶν παιδῶν καρδία· δεύτερον δὲ ὅπως κηρύσσεται καθ' ἐκάστην ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ, ὁ φωτίζων τὸν ἄνθρωπον καὶ δεικνύων εἰς αὐτὸν τὴν ὁδὸν τῆς σωτηρίας. Ὅπως ἀποβῆ ὅμως τὸ ἱερὸν κήρυγμα ὠφέλιμον καὶ διδασκτικὸν πρέπει νὰ μὴ ἵπταται πρὸς τὰ οὐράνια πρὸς ἀνίχνευσιν τῶν θείων μυστηρίων, ἀλλὰ νὰ καταβαίη εἰς τὴν γῆν καὶ νὰ διέρχεται τὰς διαφόρους φάσεις τοῦ ἀνθρωπίνου βίου, τὴν ἠθοποίησιν αὐτοῦ καὶ τὸν ἀγιασμὸν ἐπιδιώκων.

Ἡ ἐθνικὴ ἀγωγή, ἢ τε κατ' οἶκον, ἢ ἐν τῷ σχολείῳ καὶ τῇ ἐκκλησίᾳ, κεῖται ὑπὸ τὴν ἀνωτέραν ἐποπτείαν καὶ μέριμναν τῆς πολιτείας. Ἡ πολιτεία χρέος ἔχει οὐ μόνον νὰ ἐπιτηρῇ καὶ προστατεύῃ, ἀλλὰ καὶ νὰ προάγῃ τὴν ἐθνικὴν ἀγωγὴν. Κατὰ ταῦτα λοιπὸν ἀπαιτεῖται παρὰ τῆς πολιτείας ὅπως αὕτη φροντίζῃ περὶ τῆς τηρήσεως τῶν νόμων, περὶ ἐκλογῆς καὶ διορισμοῦ τιμῶν καὶ ἐμπείρων ὑπαλλήλων εἰς τὰς δημο-

σίας θέσεις, περὶ μισθοδοτήσεως τοῦ κλήρου, περὶ ἐμψυχώσεως τῶν δοκίμων συγγραφέων, περὶ διοργανώσεως καὶ μεταρρυθμίσεως τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ συστήματος, περὶ ἰδρύσεως διδασκαλείων, καὶ σχολείων πραγματικῶν, ἅτινα, παραλλήλως κείμενα τοῖς γυμνασίοις, σκοπὸν ἔχουσι νὰ προπαρασκευάσωσι τοὺς μέλλοντας ν' ἀποδυθῶσιν οὐχὶ εἰς τὰς ἐπιστήμας, ἀλλ' εἰς τὰς τέχνας, τὰς ἐν ἰδιαιτέραις σχολαῖς διδασκομένας.

Ἡ ἐθνικὴ ἀγωγή ἀπαιτεῖ παρὰ τῆς πολιτείας, συνεννοουμένης καὶ βοηθουμένης ὑπὸ τῆς κοινότητος, ἵνα φροντίσῃ πρὸς τούτοις περὶ ἰδρύσεως βιομηχανικῶν, μουσικῶν, γυμναστικῶν καὶ περὶ ῥυθμίσεως τῶν Ἱηρησκευτικῶν ἐορτῶν. Καὶ ἐν μὲν ταῖς βιομηχανικαῖς ἐορταῖς θέλει ἐορτάζεσθαι ἡ νίκη τοῦ πνεύματος κατὰ τῆς ὕλης· ἐν δὲ ταῖς μουσικαῖς θέλουσιν ἐξεγείρεσθαι τὰ ὑπὲρ πατρίδος καὶ τῆς ἐλευθερίας συναισθήματα· ἐν δὲ ταῖς γυμναστικαῖς θέλει ἐορτάζεσθαι ἡ δύναμις τοῦ σώματος, ὅπερ ἀσκηθὲν καὶ μορφωθὲν ἀποβαίνει ἐπιτήδειον ὄργανον τῶν θελήσεων τοῦ πνεύματος ἐν ταῖς ὕλικαῖς τοῦ βίου ἀνάγκαις· ἐν δὲ ταῖς Ἱηρησκευτικαῖς ἐορταῖς, ταῖς ἀποτελούσαις τὴν κορωνίδα πασῶν τῶν λοιπῶν ἐορτῶν, θέλει ἐορτάζεσθαι προσηκόντως καὶ λατρεύεσθαι τὸ ὑπέρτατον ὄν, ἐξ οὗ ἀπορρέει καὶ εἰς ὃ ἐπανέρχεται τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα.

Ἡ ἐθνικὴ ἀγωγή ἀπαιτεῖ πρὸς τούτοις παρὰ τῆς πολιτείας ὅπως φροντίσῃ περὶ συστάσεως φιλολογικῶν ἐταιριῶν, σκοπὸν ἔχουσῶν τὴν προαγωγὴν τοῦ ἐθνικοῦ ἡμῶν βίου διὰ τῆς ἀνευρέσεως καὶ γνωστοποιήσεως παντὸς ἀξιολόγου προϊόντος τῆς ἐλληνικῆς ἐπιστήμης καὶ τέχνης. Μετὰ τῆς ἀνάγκης τῆς ἰδρύσεως τοιούτων ἐταιριῶν συνδέεται καὶ ἡ ἀνάγκη τῆς ἰδρύσεως διδασκαλικῶν συνόδων, ἐν αἷς οἱ διδάσκαλοι τῶν διαφόρων σχολείων συνεργόμενοι ἐπὶ τὸ αὐτὸ πρέπει νὰ ἀνακοινῶσι πρὸς ἀλλήλους τὰς ἑαυτῶν ιδέας καὶ ἐκθέτωσι τὰς ἑαυτῶν μεθόδους, οὕτω δὲ διδόντες καὶ λαμβάνοντες νὰ ἐπανέρχωνται εἰς τὰς θέσεις κρείσσονες ἑαυτῶν γινόμενοι καὶ συντελεστικώτεροι ἐν τῷ διδασκαλικῷ αὐτῶν ἔργῳ. Ὅμοίως ἀνάγκη εἶναι νὰ ἰδρυθῶσι καὶ βιομηχανικαὶ καὶ ἐπιστημονικαὶ ἐκθέσεις, οἷα εἶναι

ἢ τῶν Ὀλυμπίων, τῶν πρὸ μικροῦ ἐνταῦθα συσταθέντων, σκοπὸν ἔχουσαι τὴν διὰ βραβεύσεως ἐμψύχωσιν τῶν τε τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν· ἔτι δὲ καὶ θέατρον ἐθνικόν, δι' οὗ δύναται νὰ ἀναπτυχθῇ θαυμασίως ὁ ἐθνικὸς ἡμῶν βίος, διδασκομένων δραμάτων, ἐν ἐλληνικῇ γλώσσῃ γεγραμμένων καὶ ἐλληνικὴν ὑπόθεσιν ἐχόντων. Ὡσχύτως λίαν ἀναγκαία εἰς τὸν ἐθνικὸν ἡμῶν βίον ἀποβαίνει καὶ ἡ ἴδρυσις δημοσίων ἀναγνωστηρίων, ἐν οἷς δύναται νὰ εὔρῃ ὁ λαὸς διάφορα συγγράμματα, ἅτινα ἐν γλώσσῃ καταληπτῆ γεγραμμένα περιέχουσι τὰ πρακτικὰ πορίσματα τῶν διαφόρων ἐπιστημῶν, τὰ συντελοῦντα εἰς τὰς διαφόρους β.ωτικὰς ἀνάγκας τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Μεταξὺ τῶν ἄλλων ἰδρυμάτων ἀναγκαιοτάτη εἶναι καὶ ἡ ἴδρυσις τῆς ἐθνοφυλακῆς, ἐν ἣ ὁ λαὸς, ἐν ὠρισμέναις ἡμέραις καὶ ὡραῖς ἀσκούμενος, δύναται οὐ μόνον νὰ ὠφεληθῆται σωματικῶς, ἀλλὰ καὶ νὰ μανθάνῃ νὰ τηρῇ τάξιν, νὰ ἔχῃ ὑπομονὴν καὶ νὰ ὑπκρίθῃ εἰς τοὺς ἀνωτέρους αὐτοῦ· ἔτοιμος δὲ ὢν νὰ ὑπερασπίσῃ τὴν ζωὴν αὐτοῦ, τὴν τιμὴν καὶ περιουσίαν κατὰ πάσης ἐνδεχομένης προσβολῆς δύναται νὰ διαβιοῖ βίον ἡσυχον καὶ ἀτάραχον. Ἀπάντων δὲ τούτων καὶ ἄλλων παρομοίων ἰδρυμάτων ἡ σύστασις ἐπιβαρύνει τὴν πολιτείαν, ἧς καθήκον εἶναι ἡ τοῦ ὅλου ἔθνους ἐπιβλεψίς καὶ προαγωγή.

Τοιοῦτος εἶναι ὁ χαρακτήρ τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους καὶ τοιαύτη εἶναι ἡ ἐθνικὴ τῶν Ἑλλήνων ἀγωγή, ἣτις, ἀναπτύσσουσα καὶ μορφοῦσα αὐτόν, συντελεῖ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν καὶ μόρφωσιν αὐτοῦ τούτου τοῦ ἔθνους, καὶ δι' αὐτοῦ τῆς ὅλης ἀνθρωπότητος. Μόνον διὰ τοιαύτης ἀγωγῆς δύναται νὰ ἀναγεννηθῇ τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος, ἥτοι ν' ἀναλάβῃ τὴν ἀρχαίαν αὐτοῦ ἀκμὴν κατὰ τὸ πνεῦμα καὶ τὰς ἀπαιτήσεις τῶν σημερινῶν περιστάσεων.

ΑΡΙΣΤΕΙΔΗΣ Κ. ΣΠΙΘΑΚΗΣ.

ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ ΛΕΒΑΔΕΙΑΣ, ΧΑΙΡΩΝΕΙΑΣ
ΚΑΙ ΘΙΣΒΗΣ.

Τὸν παρελθόντα Αὐγουστον δ' Ἀθ. Δημητριάδης εἶδεν ἐν Λεβαδεῖα ἐν τινι σιδηρουργεῖῳ λίθον ἐνωκοδομημένον ἐνεπίγραφον καὶ ἀναγνούς τινὰς αὐτοῦ στίχους ἐνόησεν ὅτι διαλαμβάνει περὶ ἐργωνίας δημοσίου οἰκοδομήματος, καὶ ἀνήνεγκε τὸ πρᾶγμα εἰς τὴν ἐν Ἀθήναις ἀρχαιολογικὴν Ἑταιρίαν. Αὕτη δὲ, ἐπειδὴ ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Δημητριάδης ἐστάλη παρὰ τῆς Κυβερνήσεως εἰς Πελοπόννησον, παρήγγειλε τῷ Παν. Σταματάκη νὰ φροντίσῃ περὶ ἐξαγωγῆς τοῦ λίθου ἐκ τοῦ σιδηρουργεῖου καὶ ἀντιγραφῆς αὐτοῦ, ὃ καὶ ἐξετέλεσεν οὗτος μετὰ πολλῶν δυσκολιῶν, καὶ ἔπεμψεν εἰς Ἀθήνας πρῶτον ἀντίγραφον, μικρογράμματον καὶ μεγαλογράμματον, ἔπειτα δὲ καὶ ἀποτύπωμα χάρτινον ἐκόμισεν αὐτὸς ἐλθὼν πρὸ ἐνὸς περιήπου μηνός. Ἐκ τῶν ἀντιγράφων τοῦ ἡμεῖς ἄμα δὲ καὶ ἐκ τοῦ ἀποτυπώματος ἐκδίδομεν ἐξῆς τὸ κείμενον, προλέγοντες, ὅτι ὁ λίθος εἶναι φαιός, ἔχει σχῆμα στήλης, ὕψους 1,85, πλάτους 0,95, πάχους 0,20. Ἐπειδὴ δὲ ἦτο ῥαγισμένος, ἐθραύσθη κατὰ τὴν ἐξαγωγήν ἐκ τοῦ τοίχου εἰς δύο· ἀλλ' ἐκ τούτου οὐδεμία ζημία γραμμάτων ἐπῆλθε. Βλάβας δὲ εἶχε προγενεστέρως ἄλλας τρεῖς, δύο μικροτέρας ἐπάνω κατὰ τὰς ἀρχὰς καὶ τὰ τέλη τῶν πρώτων τριῶν τεσσάρων στίχων, ἀριστερὰ καὶ δεξιὰ τῷ ὄρῳντι, καὶ ἄλλην μεγαλητέραν, δεξιὰ τῷ ὄρῳντι, ἐξ ἧς ἐκολοβώθησαν μάλιστα τὰ τέλη στίχων 67 τῆς δευτέρας σελίδος, διότι ἡ γραφὴ εἶναι εἰς δύο σελίδας (colonnes) χωρισμένη, ἐκάστη τῶν ὁποίων ἔχει ἀνὰ 94 στίχους. Ἡμεῖς δὲ ἐδῶ πάντας τοὺς 188 ἐν συνεχείᾳ ὑπαλλήλως ἀποδίδομεν, διὰ τὴν εὐκολίαν τοῦ τύπου.

.....ργων τὸ ἐπίπεμπτον ἀποτεῖσΑ;
..... καὶ τὸ ὑπερέυρεμα καὶ ἄν τι ἄλλο
.....Ν; ἐπιτιμίῳν προσγένηται αὐτῷ, ἅπαν-

τα πρά(ξουσιν) οἱ ναοποιοὶ τὸν ἐργώνην καὶ τοὺς ἐγγύους,
 5 ἂν δὲ μὴ δύνωνται, εἰς τὸ λεύκωμα ἐκγράψουσιν· ἐγ-
 δίδομεν δὲ τὸ ἔργον ὅλον πρὸς χαλκόν, τὰς μὲν στή-
 λας καὶ τοὺς θριγκοὺς πρὸς λίθον ἐφ' ὠμαλίαν ὅτι ἂν εὐ-
 ρωσιν, τοὺς δ' ὑποβατήρας ἐν προσέργω ποιήσει, τῶν
 δὲ πύρων ὑποτίμημα λήψεται τοῦ λίθου ἐκάστου δρα-
 10 χμᾶς πέντε ὅσους ἂν παρ' ἴσχη, τῶν δὲ γραμμάτων
 τῆς ἐγκολάψεως καὶ — ἐγκαύσεως στατήρα καὶ
 τριώβολον τῶν χιλίων γραμμάτων· ἐργᾶται δὲ συνε-
 χῶς μετὰ τὸ τὴν δόσιν λαβεῖν ἐντὸς ἡμερῶν δέκα,
 ἐνεργῶν τεχνίταις ἱκανοῖς κατὰ τὴν τ(έχ)νην, μὴ ἔ-
 15 λαττον ἢ πέντε, ἂν δέ τι μὴ πεῖθεται τῶν κατὰ τὴν
 συγγραφὴν γεγραμμένων ἢ κακοτεχνῶν τι ἐξελέγχη-
 ται, ζημιωθήσεται ὑπὸ τῶν ναοποιῶν καθ' ὅτι ἂν φαίνη-
 ται ἄξιός εἶναι μὴ ποιῶν τῶν κατὰ τὴν συγγραφὴν γε-
 γραμμένων, καὶ εἴαν τις ἄλλος τῶν συνεργαζομένων ἐξε-
 20 λέγ(χ)ηται τι κακοτεχνῶν, ἐξελαυνέσθω ἐκ τοῦ ἔργου καὶ
 μ)ηκέτι συνεργαζέσθω· ἂν δὲ μὴ πεῖθεται, ζημιωθήσε-
 ται καὶ οὗτος μετὰ τοῦ ἐργώνου· ἂν δὲ πού παρὰ τὸ ἔρ-
 γον συμφέρη τι μὲτρω τῶν γεγραμμένων προσλι-
 πεῖν ἢ συνελεῖν, ποιήσει ὡς ἂν κελεύωμεν, μηδὲ ἀπολε-
 25 λύσθωσαν ἀπὸ τῆς ἐργωνίας οἱ ἐξ ἀρχῆς ἔργου καὶ ὁ ἐρ-
 γώνης, ἄχρι ἂν ὁ ἐπαναπριάμενος τὰ πάλιν πωλᾷ τοὺς
 ἐγγύους ἀξιοχρέους καταστήσει· περὶ δὲ τῶν προπε-
 ποιημένων οἱ ἐξ ἀρχῆς ἔργου ἔστωσαν ἕως τῆς ἐσχά-
 τῆς δοκιμασίας· μηδὲ καταβλαπτέτω μηθὲν τῶν ὑπαρ-
 30 χόντων ἔργων ἐν τῷ ἱερῷ ὁ ἐργώνης· ἂν δέ τι καταβλά-
 ψη, ἀκεῖσθω τοῖς ἰδίοις ἀνηλώμασιν δοκίμως ἐγ χρόνῳ,
 ὅσῳ ἂν οἱ ναοποιοὶ τάξωσιν· καὶ εἴαν τινα ὑγιῆ λίθον δια-
 φθεῖρη κατὰ τὴν ἐργασίαν ὁ τῆς θέσεως ἐργώνης, ἕτε-
 ρον ἀποκαταστήσει δόκιμον τοῖς ἰδίοις ἀνηλώμασιν, οὐ-
 35 θὲν ἐπικωλύοντα τὸ ἔργον, τὸν δὲ διαφθρέντα λίθον ἐξ-
 ἀξει ἐκ τοῦ ἱεροῦ ἐντὸς ἡμερῶν πέντε, εἰ δὲ μή, ἱερὸς ὁ λίθος
 ἔσται· ἂν δὲ μὴ ἀποκαθιστῆ ἢ μὴ ἀκῆται τὸ καταβλα-
 φθέν, καὶ τοῦτο ἐπεγδώσουσιν οἱ ναοποιοὶ· ὅτι δ' ἂν εὕρη,
 40 τοῦτο αὐτὸ καὶ ἡμιόλιον ἀποτεῖται ὁ ἐργώνης καὶ οἱ ἐγ-
 γουοὶ· ἂν δὲ κατὰ φύσιν διαφθαρή τις τῶν λίθων, ἀζήμιος ἔσ-
 τω κατὰ τοῦτον ὁ τῆς θέσεως ἐργώνης· ἂν δὲ πρὸς αὐ-
 τοὺς ἀντιλέγωσιν οἱ ἐργῶναι περὶ τινος τῶν γεγραμμέ-
 νων, διακρινούσιν οἱ ναοποιοὶ ὁμόσταντες ἐπὶ τῶν ἔργων, πλεί-

45 ονες ὄντες τῶν ἡμισέων· τὰ δὲ ἐπικριθέντα κύρια ἔστω·
 ἐ(ὰ)ν δέ τι ἐπικωλύσωσιν οἱ ναοποιοὶ τὸν ἐργώνην κατὰ
 τὴν παροχὴν τῶν λίθων, τὸν χρόνον ἀποδώσουσιν ὅσον ἂν
 ἐπικωλύσωσιν· ἐγγύους δὲ καταστήσας ὁ ἐργώνης κατὰ
 τὸν νόμον, λήψεται τὴν πρώτην δόσιν ὀπόσου ἂν ἐργωνή-
 50 σθη πασῶν τῶν στηλῶν καὶ τῶν θριγκῶν τῶν ἐπὶ ταύτας
 τιθεμένων, ὑπολιπόμενος παντὸς τὸ ἐπιδέκατον, ὅταν δὲ
 ἀποδείξῃ πάσας εἰργασμένας καὶ ὀρθὰς πάντη καὶ τέλος
 ἐχούσας κατὰ τὴν συγγραφὴν καὶ μεμολυβδοχοημένας ἀ-
 ρεστῶς τοῖς ναοποιοῖς καὶ τῷ ἀρχιτέκτονι, λήψεται τὴν
 55 δευτέραν δόσιν πάντων τῶν γραμμάτων τῆς ἐπιγραφῆς
 ἐκ τοῦ ὑποτιμήματος πρὸς τὸν ἀριθμὸν τὸν ἐκ τῶν ἀντι-
 γράφων ἐγλογισθέντα, ὑπολιπόμενος καὶ τούτου τὸ ἐπιδέ-
 κατον, καὶ συντελέσας ὅλον τὸ ἔργον, ὅταν δοκιμασθῆ, κομι-
 σάσθω τὸ ἐπιδέκατον τὸ ὑπολειφθὲν καὶ τῶν πύρων τὸ ὑπο-
 τίμημα ὅσους ἂν θῆι καὶ ὅσα ἂν γράμματα ἐπιγράψῃ·
 60 μετὰ τὸ τὴν δόσιν λαβεῖν κομισάσθω καὶ τούτων, ὅταν καὶ τὸ ἐ-
 πιδέκατον λαμβάνῃ, ἂν μή τι εἰς τὰ ἐπιτίμια ὑπολογισθῆ αὐ-
 τῷ· ἂν δέ τι πρόσεργον δῆι γενέσθαι συμφέραν τῷ ἔργῳ,
 ποιήσει ἐκ τοῦ ἴσου λόγου καὶ προσκομιεῖται τὸ γινόμενον αὐτῷ,
 ἀποδείξας δόκιμον· ἂν δὲ ὁ τόπος ἀνακαθαιρόμενος μα-
 65 λακὸς εὐρίσκηται, προσστρώσει πύροις ὅσοις ἂν χρεῖα ῆι καὶ
 προσκομιεῖται καὶ τούτου τὸ γινόμενον αὐτῷ μετὰ τοῦ
 ἐπιδεκάτου· ἐπιθήσει δὲ καὶ ἐπὶ τὰς στήλας τὰς ὑπαρχού-
 σας θριγκοὺς ἕνδεκα, προεπικόψας τὰς στήλας, ἐπιλαθῶν
 ὅσον ἂν κελεύωμεν πρὸς τὴν περιτένειαν τὴν δοθεῖσαν·
 70 ἐξελεῖ δὲ καὶ τὰ δέματα τὰ ὑπάρχοντα ἐν ταῖς στήλαις ὅσα
 ἂν ὑπερέ(χ)η καὶ κωλύη αὐτὸν ἐν τῇ ἐπικοπῇ καὶ τρήσας βα-
 ούτερα καθαρμόσει καὶ περιμολυβδοχοήσει δοκίμως, ἐμβαλεῖ
 δὲ καὶ εἰς τούτους γόμφους δέματα καὶ περιμολυβδοχοήσει καὶ ἐρ-
 γᾶται πάντα καθὼς καὶ περὶ τῶν ἐπάνω γέγραπται· ἐκΓΔδομεν δὲ
 75 καὶ τούτους τοὺς θριγκοὺς, τοὺς μὲν ἐκπέδους καὶ πενταπέδους
 τοῦ ἴσου, ὅτον ἂν καὶ οἱ λοιποὶ εὕρωσιν, τοὺς δὲ τριπέδους, τοὺς
 τέτταρας σύνδους εἰς τὸν θριγκὸν ἀπομετρησόμεθα· λήψε-
 ται δὲ καὶ τούτων τῶν θριγκῶν τὴν δόσιν· ὅταν (δὲ) ἐπιδείξῃ
 τὰς στήλας εἰργασμένας καὶ κειμένας καὶ μεμολυβδοχοη-
 80 μένας καὶ τοὺς θριγκοὺς τοὺς ἐπὶ ταύτας τιθεμένους δε-
 δεμένους κατὰ κεφαλὴν, λήψεται καὶ τούτων τὴν δόσιν, ὑπολι-
 πόμενος τὸ ἐπιδέκατον, καθὼς καὶ περὶ τῶν ἐπάνω γέγραπται·
 ὅταν δὲ συνθῆι τοὺς θριγκοὺς καὶ ἀποδείξῃ κειμένους,

- μεμολυβδοχοημένους, τέλος ἔχοντας, δεδεμένους κατὰ
85 κεφαλὴν, συμφωνοῦντας πρὸς ἀλλήλους δοκίμως, ἔπειτεν
 ἐγνιτρώσει τὰς στήλας καὶ ἀποδώσει τὰ γράμματα καθαρὰ
 καὶ ἐκπλυνεῖ ἕως ἄν κελεύωμεν· τὰ δὲ ἄλλα ὅσα μὴ ἐν τῇ
 συγγραφῇ γέγραπται, κατὰ τὸν κατὰ τοπικὸν νόμον καὶ να-
 οποικὸν ἔστω. ————— Εἰς τὸν ναὸν τοῦ
90 Διὸς τοῦ βασιλέως εἰς τὴν ἕξω περίστασιν τοῦ σηκοῦ
 τῶν εἰς τὴν μακρὰν πλευρὰν καταστρωτῆρων ἔργα-
 σία καὶ σύνθεσις. ————— Ὁ ἐργωνήσας παρὰ τῶν ναοποιῶν
 εἰς τὸν ναὸν τοῦ Διὸς τοῦ βασιλέως εἰς τὴν ἕξω περι-
 στασιν τοῦ σηκοῦ τῶν εἰς τὴν μακρὰν πλευρὰν τοῦ
95 τόπου τοῦ πρὸς μεσημβρίαν βλέποντος καταστρωτῆρων πέ-
 τρας τῆς σκληρᾶς τῆς Λεβαδεικῆς τὴν ἐργασίαν καὶ (σύνθε-
 σιν, πλήθος δεκατρεῖς, μέτρα δὲ τούτων ἔσται μῆκος (καὶ
 πλάτος καὶ πάχος ἀκόλουθοι τοῖς κειμένοις καὶ τέλος (ἔ-
 χουσιν ἐν τῇ μακρᾷ πλευρᾷ, πρὸς οὓς οὗτοι τίθενται· παρα-
400 λαβὼν δὲ ὁ ἐργωνῆς τοὺς λίθους παρὰ τὸν ναόν, οὗ καὶ (ἔδοκ-
 ιμάσθησαν, ὀγιεῖς, τὰ μέτρα ἔχοντας, ἐκποιοῦντας πρὸς
 τὰ μεγέθη τὰ γεγραμμένα, πρῶτον μὲν ἐργᾶται τῶν λίθων
 πάντων τὰς βάσεις ὀρθάς, ἀστραβεῖς, ἀρραγεῖς, συμμίλτους
 ἀπὸ ξοίδος χαρακτῆς, πυκνῆς, ἐπηκονημένης, τὰ ἐπιθαί-
405 νοντα πάντα ἐπὶ τοὺς κρατευτὰς καὶ ἐπὶ τὴν ὑπευθυντηρίαν
 μὴ ἔλαττον ἢ ἐπὶ δύο πόδας ἐκ τοῦ προσιόντος ἄρμου, τὰ
 δὲ μέσα συνψαύοντα ἀπὸ ξοίδος χαρακτῆς, τραχείας, ποι-
 ῶν ὀρθὰ πάντα πρὸς κανόνα διτηνεκῆ μὴ ἐλάττω τοῦ ἐν-
 εργουμένου λίθου, πλάτος μὴ στενότερον δακτύλων ἕξ,
440 ὕψος ἡμιποδίου, ὑποτεμεῖ δὲ τῶν καταστρωτῆρων πάν-
 των ἐγ βάσεως τὸ ἐπὶ τὴν ὑπευθυντηρίαν ἐπιθαῖνον ἐκ
 τοῦ ἀπιόντος ἄρμου πλάτος καὶ βῆθος τὸ δειχθέν, ἐρ-
 γαζόμενος τὰς ὑποτομάς, καθὼς καὶ περὶ τῶν βάσεων
 γέγραπται, χάλασμα ποιῶν ἐν τῇ ὑποτομῇ τῇ παρὰ τῆν
445 ὑπευθυντηρίαν μὴ πλέον δακτυλίσκου, ἐργᾶται δὲ καὶ
 τοὺς ἄρμους πάντας τοὺς ἀπιόντας τῶν καταστρωτῆ-
 ρων συμμίλτους, ὀρθούς, ἀστραβεῖς, ἀρραγεῖς ΚΑΘΕΤΟΞ; εὐ-
 γωνίους πρὸς τὸ προ(σ)αγωγεῖον, στερεοὺς κύκλωι τὰ τρία
 μέρη μὴ ἔλαττον δακτύλων ἑννέα, ἀπὸ λειστρίου λείου, ἐ-
420 πηκονημένου μιλολογῶν δοκίμως, τὰ δὲ μέσα συν-
 ψαύοντα ἀπὸ ξοίδος χαρακτῆς, τραχείας, καὶ ἀναθυρώ-
 σαι τοὺς ἄρμους πάντας τοὺς ἀπιόντας κανόνι λιθί-
 νω μιλολογῶν δοκίμως, ἀναξέων τοὺς κανόνους

- πάντας, ὅσους ἂν κελεύωμεν, πρὸς τὸν κανόν(α τὸν λίθινον
425 τὸν ἐν τῷ ἱερῷ ὑπάρχοντα, δοκίμως ἀποξέσ(ας πάντας
 τοὺς ἄρμους τῶν καταστρωτῆρων τοὺς ἀπιόντας, καθὼς;
 τῶν) κειμένων καὶ τέλος ἔχόντων, πρὸς οὓς μ(έλλει
 τιθέναι, ἐκτείνας τὴν λινέην κατὰ κεφαλῆ(ν.
 νειου ἐν ὀρθῷ (ἀρι) στεραχόθεν καὶ τοῦ προδόμ(ου τὰς
430 μακρὰς πλευρὰς καὶ γραμμὰς καταγραψάμε(νος παρόν-
 τος τοῦ ἀρχιτέκτονος ἀφελέτω τὸ πρόσεργον.
 ὀρθά, ὀξυώρια, καὶ μιλολογησάτω τὴν ἄκραν πάν(των τῶν
 λίθων τῶν κειμένων τῶ(ν) τρεῖςκαίδεκα πρὸς κανόνα
435 μακρὸν μὴ ἔλαττον ποδῶν εἴκοσι, πάχος ἕξ δακτύλων,
 ὕψος ἡμιποδίου, μιλολογῶν ἀπὸ λειστρίου λείου (ἐπηκονη-
 μένου, ποιῶν ὀρθά, ἀρραγεῖς, σύμμιλτα, βῆθος μὴ ἔλατ(τον. . .
 δακτύλους, πρῶτον διαξέσας σημεῖας παρὰ το.
 καθ' ἕκαστον τῶν λίθων ἐν ὀρθῷ πρὸς τὸ προσαγωγεῖον
440 καὶ τὴν γραμμὴν τὴν καταγραφείταν, πρὸς ἣν (παραξέ-
 σει τὴν παραξοῆν, παραξέσει δὲ καὶ τὴν ἐν τῷ προ(δομῶι γραμ-
 μὴν ὡσαύτως, ἔπειτεν ἀναθυρώσει τοὺς ἄρμους (πρὸς τὸν
 κανόνα τὸν λίθινον τῶν κειμένων καταστρωτῆρων, πρὸς
 οὓς μέλλει τιθέναι, καθὼς καὶ περὶ τῶν ἀπιόντων (ἄρμῶν;
445 γέγραπται· ὅταν δὲ μέλλῃ τιθέναι τοὺς λίθους, προεπικόψει
 τοὺς κρατευτὰς κατὰ κεφαλῆν καὶ τὴν ὑπευθυντηρίαν, τοὺς
 μὲν κρατευτὰς ἀπὸ ξοίδος πυκνῆς, χαρακτῆς, ἐπηκονημέ-
 νης, τὴν δὲ ὑπευθυντηρίαν ἀπὸ ξοίδος ἀρτιστόμο'υ, ἀκολού-
 θως τοῖς κειμένοις καὶ τέλος ἔχουσιν καὶ ἀποδείξει ἐπικε-
450 κομμένα δοκίμως, εἴτεν θήσει τοὺς καταστρωτῆρ(ας, ἐργα-
 ζόμενος καθὼς γέγραπται, ἀρχόμενος τῆς θέσεως ἀριστε-
 ραχόθεν, ὡς ἂν αὐτῷ δειχθῇ, ἕνα ἀμφ' ἄρμὸν ἔμβα.
 ψος ἐπίσφηνον, κατὰ κεφαλῆν δὲ στοιχοῦντα τοῖς κειμένοις
 καὶ τέλος ἔχουσιν· καὶ ἐλαίω δὲ καθαρῷ πρὸς πάν(τας τοὺς κα-
455 νόνας χρήσεται καὶ μίλτωι Σινωπίδι, ἔαν δὲ μὴ χ(ρῆται μίλ-
 τωι Σινωπίδι ἢ ἐλαίω καθαρῷ, ζημιωθήσεται ὑπὸ τῶν ναο-
 ποιῶν καὶ Βοιωταρχῶν, καὶ οὐ πρότερον αὐτῷ λί(θος οὐδεὶς
 κατακλεισθήσεται ἕως ἄν ἐπιδείξηι τοῖς ναοποι(οῖς χρυσά-
 μενος μίλτωι Σινωπίδι δοκίμωι καὶ ἐλαίω καθαρῷ, ἐπιδεί;
460 ξει δὲ τὴν μὲν ἐργασίαν καὶ τὴν σύνθεσιν τῷ ἀρχιτέκ(τονι, τῷ δ' ὀ-
 παρχιτέκτονι τῶν λίθων πάντων τοὺς ἄρμους καὶ τὰς βῆ-
 σεις, ἅμα τριμματολογῶν, τὰς μὲν βάσεις ἐκ χλόης ε.
 ἐν ταῖς ἰδίαις χώραις βεβηκότας ὅλους ἀσχάστους, ἀνε(γκλή;

- τους, ἀνυποπάστους, ὁμοτριβοῦντας, διακρούων τὰ δ(ιά)κε-;
- 165 να τῶν τριμμάτων, τὰ μὲν εἰς τοὺς κρατευτὰς ἀπὸ ξοῖδος χα-
ρακτικῆς, πυκνῆς, ἐπηκονημένης, τὸ δὲ ὑπὸ τὴν ὑπευθυν(τηρί-
αν ἀπὸ ξοῖδος ἀρτιστόμου, τοὺς δὲ ἀρμούςς ἐξ ἐλαίου κ(αὶ διὰ β-;
βδίου ἀπὸ λειστρίου λείου, ἐπηκονημένου· ὅταν δὲ συντε(λέση)
τὸν ἀρμόν ἐγνιτρώσας καὶ ἐκπλύνας ὕδατι καθαρῶι, ἐπ(ειτεν
- 170 κατακλειέτω τὴν δὲ ἐμβολὴν τῶν γόμφων καὶ τῶν δεμάτων
καὶ τῶν π(ελε)κίωνων καὶ τὸν σταθμὸν τούτων καὶ τὴν μ(ο)λυβδο-
χοτᾶν ΠΑΣΑΝ; τοῖς ναοποιοῖς παρὼν αὐτὸς ὁ ἐργώνης, ἀνεπί-
δεικτον (δ)ὲ μῆθὲν κατακλειέτω· ἐὰν δέ τι κατακλείσῃ(ι, πάλιν
τε ἐξ ἀρχῆς ἄρας ποιήσῃ καὶ ζημιωθήτῃ(ι) ὑπὸ τῶν ναοπ(οιῶν
- 175 καὶ Βοιωταρχῶν καθ' ὅτι ἂν φαίνεται ἄξιός εἶναι μὴ ποιῶν (τῶν ἐν
τ)ῆ: συγγραφῆι γεγραμμένων, καὶ ἐὰν τις ἄλλος τῶν συν(ερ-
γαζομένων ἐξελέγηται τι κακοτεχνῶν, ἐξελαυνέσθω ἐκ τοῦ
ἔργου καὶ μῆκέτι συνεργαζέσθω· ἐὰν δὲ μὴ πείθῃται, ζη(μιωθή-
σεται καὶ οὗτος μετὰ τοῦ ἐργώνου καὶ οὐ πρότερον οὐδένα μο-
- 180 λυβδοχοτήσῃ λίθον, ἕως ἂν ποιήτῃ τὰ γεγραμμένα· ἐὰν δέ που παρὰ
τὸ ἔργον συμφέρῃ τι μέρει τῶν γεγραμμένων προσλ(ιπεῖν ἢ
συνελεῖν, ποιήσῃ ὡς ἂν κελεύωμεν· ὅταν δὲ συνθῆ: π(άν)τας
τοὺς καταστρωτῆρας, ἐπικοψάτω κατὰ κεφαλὴν ἀκολούθ(ως τοῖς
κειμένοις καὶ τέλος ἔχουσιν, καὶ μιλολογησάτω ἀπὸ ξοῖδος χαρα-
- 185 κτικῆς δοκίμως τῶι μακρῶι κινόνι, διακολαπηρίζων τού(τους
κύκλωι πάντας, διαβητιζόμενος κατὰ κεφαλὴν ἀπὸ τῆς ὑ(παρχού-;
σης περιτενεῖας τῶν καταστρωτῆρων, κίθους κατασκευ(ασάμε-
νος ξύλων ξηρῶν ἀγριελάντων καὶ ἀποδείξας ὀρθὰ καὶ σύμ(μιλτα

Ὁ ἀναγνώστης βλέπει, ὅτι τ' ἀνωτέρω εἶναι ἀκέφαλος καὶ
ἄπους συγγραφῆ ἐργωνίας πρὸς ἀποτελείωσιν τοῦ ναοῦ τοῦ Διὸς
τοῦ βασιλέως ἐν Λεβαδείᾳ, τοῦ ναοῦ ἐκείνου δηλαδή, τὸν ὁποῖον
ιδῶν ὁ περιηγητῆς Πausanias, ὁ κατὰ τὸν 6' μετὰ Χριστὸν
αἰῶνα ἀκμάσας, ἀτελείωτον, ἔγραψε (9, 93, 4)· «τοῦτον μὲν
δὴ διὰ τὸ μέγεθος ἢ καὶ τῶν πολέμων τὸ ἀλλεπάλληλον ἀφεί-
κασιν ἡμίεργον». Τὰ ἐρείπιά του σώζονται ἔτι καὶ νῦν ἄνωθεν τῆς
Λεβαδείας πρὸς μεσημβρίαν, πολὺν χῶρον κατέχοντα. Εἶναι δὲ
ἄδηλον, ἂν ποτε καὶ μετὰ τὸν Pausanias ἐτελειώθη, ὅπερ ἀπί-
θανον.

Τῆς ἐπιγραφῆς τὰ γράμματα εἰς ὄχι ὀλίγα μέρη τοῦ ἀποτυ-
πώματος μόνις φαίνονται, διότι ἐλήφθη τοῦτο ἔχοντος ἔτι τοῦ
λίθου δυσέκβλητον σκληρὰν ἀμμοκονίαν, μαρτυροῦσι δὲ τοὺς πρὸ

Χριστοῦ Ῥωμαϊκοὺς χρόνους, ἂν δὲν ἀπατώμαι. Πρέπει δὲ νὰ
παραδεχθῶμεν, ὅτι ὑπῆρχόν ποτε δύο τοῦλάχιστον ἄλλαι στῆλαι
συμπληρωτικαὶ ταύτης τῆς εἰς ἡμᾶς περιελθούσης, μία ἡγουμένη
καὶ ἄλλη ἐπομένη, ἐν αἷς ἦτο ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος τῆς συγγραφῆς.
Τῆς στήλης τῆς ἡμετέρας, ὡς νῦν σώζεται, οὐδεὶς οὔτε ἐπάνω
οὔτε κάτω στίχος ὀλόκληρος ἐξέλιπε, διότι καὶ ἐπάνω καὶ κάτω
ὄραται μέρος τι τοῦ λίθου ἄγραφον. Θὰ ἦσαν δὲ αἱ εἴτε τρεῖς εἴτε
καὶ πλείονες στῆλαι ἰδρυμένοι ποτὲ παραλλήλως, τοῦθ' ὅπερ
ὑποσημαίνουσι καὶ οἱ ἐκατέρωθεν τῆς στήλης σωζόμενοι τόρμοι.
Κρίμα ὅτι τόσον σπουδαία διὰ τὸ περιεχόμενόν της ἐπιγραφὴ
περιῆλθεν εἰς ἡμᾶς τόσον κολοβή. Μόλις πέντε ἐξ τοῦ εἶδους
τούτου σώζονται, ἢ τοῦ Ἐρεχθείου, ἢ τῶν Ἀθηναϊκῶν τειχῶν,
ἢ τῆς Ἐρετριακῆς λίμνης, μία ἐκ Τεγέας (*) καὶ εἴ τις ἄλλη. Ἐξ
ἐκείνων μελετωμένων πλείοτερον ἢ ὅσον ἐγὼ ἠδυνάμην ἐν τῷ πα-
ρόντι χρόνῳ, θέλει ἴσως ἔλθῃ ἐπικουρία μείζων πρὸς πληρεστέραν
ἀποκατάστασιν τῆς ἡμετέρας διὰ συμπληρώσεων. Αἱ τοῦ Στα-
ματάκη συμπληρώσεις καὶ αἱ ἐμαί, ὅπως ἐν τῇ ἐκδόσει ταύτη
φαίνονται, ἐξαιτοῦνται συγγνωμονικοὺς κριτάς. Τὸ ἔργον ἦτο πολὺ
δύσκολον καὶ διὰ τὰ νέα παρουσιαζόμενα πράγματα καὶ ὀνόματα,
τὰ ὁποῖα μαντεύει τις μᾶλλον ἢ ἐπιγινώσκει (περὶ τὰς τριά-
κοντα λέξεις νεοφανεῖς παρουσιάζονται, ἄς ἀραιογράφησα) καὶ διὰ
τὸ ὅτι δὲν εἶναι ἡ ἐπιγραφὴ στοιχηδὸν γεγραμμένη οὐδὲ ἰσομή-
κεις οἱ στίχοι, ἄπερ δύο πράγματα τόσον βοηθοῦσιν εἰς τὴν συμ-
πλήρωσιν. Ὅπωςδὴποτε, ἐλπίζω νὰ μὴ κατηγορηθῶ ἐπὶ τολμη-
ρία ἐν τῇ μεταχειρίσει τοῦ κειμένου.

Ἀπέχω δὲ πάσης τῶν καθ' ἕκαστα ἐρμηνείας. Πραγματεία
ὀλόκληρος μετὰ καὶ σχημάτων τεκτονικῆς χρεῖα εἶναι νὰ γραφῆ,
ἂν μέλλουν νὰ νοηθῶσι καλῶς τὰ τοῦ κειμένου, εἰς ὃ ἔργον ἐγὼ
οὔτε καιρὸν οὔτε τὰς δυνάμεις ἔχω. Νὰ γράφω δὲ ὅ,τι τυχὸν
ἐξεφρόντισα περὶ τινῶν λέξεων καὶ συντάξεων (οἷον ἐν δυοῖς περιό-
δοις τῶν στίχων 92—99, ἐνθα ἡ φράσις ἀπρωρημένη, καὶ 170

(*) Κυρίως ἡ τῆς Τεγέας εἶναι νόμος περὶ ἐργωνιῶν, ὁποῖος καὶ ὁ ἐν
τῇ ἡμετέρᾳ μνημονευόμενος κατοπιτικός καὶ ναοποιός.

—172, ἔνθα φαίνεται ὅτι ἐλλείπει ῥῆμα) καὶ νὰ σωρεύω ὄχι πολὺ καρποφόρους παραπομπὰς καὶ εἰκασίας, δὲν θέλω. Ὅστις τοῦ ὄλου τὴν ἐρμηνείαν κατορθώσῃ, εἰς ἐκεῖνον ἀσμένως ἐγὼ καὶ τὴν τῶν οἰωνοδῆποτε φροντισμάτων μου προτεραιότητα καὶ τὴν ἐξ αὐτῶν τιμὴν παραχωρῶ.

*Ἐτι ἐκδίδω τὰς ἐξῆς δύο ἐκ Λεβαδείας ἐπιγραφάς.

*Ἀρχοντος Φυλάρχου, μηνὸς Πανβοιωτίου δευτέρου, Ἀθανίας Δημαινέτου εἶπε πρὸς τε τὴν βουλήν καὶ τὸν δῆμον τὸ ψήφισμα δὲ γράφει· ἐπειδὴ Ἀριστάγορος Ἀριστίππου Χαιρωνεὺς ἀνὴρ ἀγαθὸς ὑπάρχων ἀπὸ τῆς πρώτης ἡλικίας ζηλωτῆς γεινόμενος τῶν πρὸς ἀρετὴν καὶ δόξαν ἀνηκόντων εὐχρηστον ἑατὸν παρέχεται ἐν παντὶ καιρῷ τὰ βέλτιστα λέγων καὶ πράττων).....

*Ἐχει τὰ ἀνωτέρω μέρος στήλης μετ' ἀετωματίου τεθλασμένου καὶ κολοβῆς τὰ κάτω, λίθου φαιοῦ, ὕψους 0,50, πλάτ. 0,37, πάχ. 0,18. Σχῆμα γραμμάτων δεικνύει τὸ ἀποτύπωμα τὸ τῶν Ῥωμαϊκῶν χρόνων, ἴσως τῶν περὶ Χριστόν. Εὗρεν αὐτὴν ὁ Σταματάκης εἰς τὸ βορειοδυτικὸν ἄκρον τῆς Λεβαδείας ἐντὸς ἀγροῦ μεταξὺ λίθων κοινῶν καὶ ἀρχαίων. Ἐντὸς δὲ τοῦ τεθλασμένου ἀετωματίου σώζονται ἔτι τάδε·

. . . Ν / . . .
(ἀπὸ τῶν) Ν Π Ο Λ Ε Μ Ι Ω (ν . . .
. . . Ο Μ Ε Ν Ω Χ Ε Ρ Ι Τ . . .

Τὸ ψήφισμα δὲν εἶναι τῶν κοινῶν, διότι ἐν αὐτῷ ἀναφέρεται ὁ μέχρι τοῦδε, ἀν δὲν ἀπατῶμαι, ἐλλείπων μὴν τῶν Βοιωτῶν Πανβοιώτιος. Τὰ Πανβοιώτια δὲ, ἡ πανήγυρις, ἦσαν γνωστά. Ἐπειτα καὶ ἡ τυπικὴ φράσις· ὁ δεῖνα «εἶπε. . . τὸ ψήφισμα δὲ γράφει» μᾶς

φαίνεται νεοφανής. Τὸν λίθον παρεχώρησεν ὁ ἰδιοκτῆτης Λυκοῦργος Νάκος δωρεὰν εἰς τὴν ἐν Λεβαδείᾳ ἀρξαμένην νὰ σχηματίζεται συλλογὴν ἀρχαιοτήτων.

*Ἐν τῷ παρακειμένῳ ἀγρῷ εὗρεν ὁ αὐτὸς Σταματάκης βωμισκὸν τετράγωνον λίθου ὑπομέλανος, ὕψους 0,27, πλάτ. 0,12, πάχ. 0,12, ἔχοντα ἐν τῇ ἄνω ἐπιφανείᾳ μικρὰν τετράγωνον κοιλότητα. Ἐπιγραφὴν δὲ ἔχει τήνδε γράμμασιν ὀψίοις τῶν Ῥωμαίων, ὡς τὸ ἀποτύπωμα δεικνύει.

*Ἀγαθῆ τύχη.
Αὐρ. Κάσθα-
λος Ἀρτέ-
μιδι ἀγρό-
5 τιδι χαρι-
στήριον.

Τὸ ὄνομα Κάσθαλος μετὰ δυσκολίας τινὸς παρεδέχθη νὰ γράψω οὕτω ὡς φαίνεται, ἅτε ἄγνωστον ὄν· ἀλλὰ πάλιν νὰ διαιρέσω τὰ ὀρώμενα γράμματα εἰς Κάσ. Θάλος, ὥστε δύο οὕτω γένους Ῥωμαϊκὰ ὀνόματα τὸ Αὐρ(ἡλιος) καὶ τὸ Κάσ(σιος) ἐπάλληλα νὰ κῆνται, δὲν μ' ἐφάνη καλόν. Ἴσως τὸ Κάσθαλος εἶναι τῆς αὐτῆς ῥίζης μὲ τὴν Κασταλίαν καὶ τὸν παρὰ Πausanία (X, 62) Καστάλιον. Πρβλ. τὸ διττογραφούμενον Κασθαναία καὶ Κασταναία.

*Ἐν τῇ αὐτῇ θέσει εὗρέθη καὶ τεμάχιον λίθου, ἔχον κατάλογον ὀνομάτων. Ἀμφότερα ὑπεσχέθη ὁ ἰδιοκτῆτης νὰ τὰ παραχωρήσῃ δωρεὰν εἰς τὴν συλλογὴν.

*Ἐν Χαιρωνείᾳ δὲ ἐν οἰκίᾳ χωρικοῦ ἐπεδείχθη τῷ Σταματάκῃ μικρὸν βάθρον ἐπτάπλευρον λίθου φαιοῦ, ὕψ. 0,19 καὶ διαμέτρου 0,19, ἔχον ἐν μιᾷ τῶν πλευρῶν τάδε, γράμμασι τῶν Ῥωμαϊκῶν χρόνων·

*Ἡρακλεῖ
ἀπαλεξικάκω
β Ἰππαρχος θ
χαριστήριον.

*Ἀποτύπωμα τούτου χάρτινον δὲν εἶχομεν ὑπ' ὄψιν.

Τέλος καὶ μίαν ἐν τῷ χωρίῳ Ξερονομῆ τοῦ δήμου Θίσβης εὐρισκομένην ἐπιγραφὴν ἔρμestρον, ἐκδίδομεν, ἧς εἶδωμεν καὶ τὸ ἀποτύπωμα, κομισθὲν παρὰ τοῦ Σταματάκη, δεικνύον γράμματα ἀρχαϊκά, ἀλλ' ὄχι τοῦ ἀρχαιοτάτου εἶδους. Ἡ γραφή στοιχηδόν.

Εὐχὰν ἐκτελέσαντι Διονύσοι
Νεομέδες ἔργον | ἀντ' ἀγαθῶν
μνᾶμ' ἀνέθεκε τόδε.

Βάθρον δὲ εἶναι τὸ ἔχον ταῦτα, λίθου φαιοῦ, ὕψους 0,30, πλάτους 0,66, πάχους 0,63. Ἐν τῇ ἄνω ἐπιφανείᾳ τετράγωνος κοιλότης μήκους 0,32, πλάτους 0,28, βάθους 0,07.

Παρακαλοῦμεν δὲ τοὺς ἀναγνώστας τοῦ Ἀθηναίου νὰ ἐμβάλωσιν ἐν σελίδι 291 τοῦ προηγουμένου τεύχους, ἐν τῷ δευτέρῳ ἐκεῖ κολοβῶ προξενικῶ ψηφίσματι μετὰ τὸν πέμπτον στίχον τὰδε ὡς ἕκτον στίχον

κῆ εἶσοτ(ελίαν...)

καὶ νὰ θεωρήσωσι τὸ ὄλον τριμάχιον ὡς ἐξ ὀκτῶ συγκείμενον στίχων, διότι οὕτω κελεύει τὸ χάρτινον ἀποτύπωμα, προσεκτικώτερον παρατηρηθέν.

(*) Ἐν Ἀθήναις, τῇ 23 Ἰανουαρίου 1876.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ Α. ΚΟΥΜΑΝΟΥΔΗΣ.

ΕΠΕΤΕΙΟΣ ΣΥΝΕΛΕΥΣΙΣ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ
ΑΘΗΝΩΝ ΕΤΑΙΡΙΑΣ.

Τῇ 25 Ἰανουαρίου 1876 ἡμέρα Κυριακῆ ἐγένετο ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ ἡ ἐπέτειος συνέλευσις τῶν ἐταίρων τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρίας, καθ' ἣν δίδεται λόγος παρὰ τοῦ Συμβουλίου περὶ πάντων τῶν πραχθέντων ἐν τῷ ἔτει. Αἱ συνελεύσεις

αὗται πρὸ τοῦ 1854 ἐγίνοντο πανηγυρικῶς ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως ἐν μηνὶ Μαίῳ, συναθροισθέντων ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἐντὸς τοῦ Παρθενῶνος πάντων τῶν ἐν τέλει, καὶ καθημένων ἐπὶ ἀρχαίων μαρμαρίνων θρονίων τοῦ τότε βασιλέως καὶ τῆς βασιλίσσης, ὅτε ἐκτὸς τῆς λογοδοσίας περὶ τῶν ἐνιαυσίων ἔργων ἀνεγινώσκετο καὶ εἰδική τις ἀρχαιολογικὴ πραγματεία. Μετὰ ταῦτα δὲ, (ἄπιστον εἶπεῖν, ἀλλ' ἀληθές) καὶ δροσιστικὰ ποτὰ ἐμοιράζοντο εἰς τοὺς συνηγμένους, τὰ ὅποια ἐπεβάρυνον τὸ ταμεῖον τῆς Ἑταιρίας. Ταῦτα ἀπὸ δεκαεπτὰ ἤδη ἐτῶν ἔπαυσαν, διότι ἐγνώσθη τὸ μάταιον αὐτῶν καὶ τὸ ἀνωφελές. Ἡ Ἑταιρία ὅτε ἐγίνοντο τὰ ῥηθέντα, διετέλει οὔσα ἀσθενεστάτη ἑαυτῆς. Νῦν δὲ ἀπὸ τοῦ 1858, ἔτους τῆς εἰς ζωηρότερον βίον ἀναστάσεως αὐτῆς, αἱ ἐπέτειοι συνελεύσεις τῆς οὐδὲν ἔχουσι τὸ πανηγυρικόν, οὐδὲ τόσον καὶ ὅσον ἄλλαι ἄλλων ἐταιριῶν ἢ συλλόγων τῆς πρωτευούσης. Κατηντήσαμεν ὄντως εἰς τὸ ἀντίθετον ὅπως ἄκρον. Οὐδεὶς τώρα, καὶ περ δημοσίας οὔσης τῆς συνεδριάσεως, παρουσιάζει ὑπουργὸς ἢ ἄλλος τοῦ κράτους μεγιστάν, ἀλλ' ἄνθρωποι ὀλιγοστοὶ περὶ τοὺς 20—25 συνήθως εἰς διάφορα ἐπαγγέλματα ἀνήκοντες, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον διδάσκαλοι, συνέρχονται ἀθορύβως καὶ λόγον δίδουσι καὶ λαμβάνουσι περὶ τῶν ὑπὲρ τῆς ἀρχαιολογίας πεπραγμένων, τὰ ὅποια διὰ τῶν ἐράνων καὶ τῆς ἐπιμελείας τῶν αὐτοῖ οἱ ἴδιοι ἔπραξαν. Οὕτω καὶ ἐφέτος. Ἀφοῦ τοὺς συνελθόντας (*) ὁ πρόεδρος προσεφώνησεν εἰπὼν τινὰ βραχέα περὶ τοῦ σκοποῦ καὶ τῆς χρησιμότητος τῆς Ἑταιρίας, ἀνέγνω κατόπιν ὁ γραμματεὺς ἱκανῶς ἐκτενῆ ἔκθεσιν, ἧς περίληψις εἶναι τὰ ἐπόμενα.

Συνδρομὰς κατέβαλον ἐντὸς 18 μηνῶν (ὅσον χρόνον περιλαμβάνει ἡ ἐφετερινὴ λογοδοσία, κατὰ τινὰ ἐκ περιστάσεως ἐξαίρεσιν)

(*) Ἦσαν οὗτοι κατὰ ἐπαγγέλματα διαστελλόμενοι τοιοῦδε· 6 καθηγηταὶ τοῦ Πανεπιστημίου, 1 ὑφηγητῆς, 1 διευθυντῆς ἀρχαιολογικῆς σχολῆς ἀλλοδαπῶν (ὁ τῆς Γαλλικῆς), 1 διευθυντῆς ἰδιωτικοῦ ἐκπαιδευτηρίου, 1 καθηγητῆς ἐκκλησιαστικῆς σχολῆς, 1 διδάκτωρ φιλολογίας, 1 ἀρχιτέκτων, 1 γλύπτῆς, 2 δινασταὶ, 2 ὑπάλληλοι ἀρχαιολογικῆς ὑπηρεσίας ἐν τῷ ὑπουργείῳ, 1 πρῶην βουλευτῆς, 1 ἀξιωματικὸς τοῦ στρατοῦ, 2 κτηματῆαι, 1 ἔμπορος, 1 βιβλιοπώλης.

εταῖροι ἐν ὄλῳ 167, ἐξ ὧν οἱ 121 κατοικοῦσιν ἐν τῷ Ἑλληνικῷ βασιλείῳ (ἐν οἷς 12 ἀλλοδαποί), οἱ δὲ 46 ἐν τῷ ἐξωτερικῷ. Ἄνθρωποι δὲ τοῦ βασιλείου συνεισφέροντες χρηματικῶς εἶναι δύο μόνοι, ὁ τῶν Πειραιέων καὶ ὁ τῶν Ἑρμουπολιτῶν, μονὴ δὲ ἰερὰ οὐδεμία.

Ἐπίτροποι τῆς Ἑταιρίας ἐνήργησαν ὑπὲρ αὐτῆς ἐν τῷ ἐξωτερικῷ τρεῖς, ἐν Καλκούττα τῶν Ἰνδιῶν ὁ ἀρχιμανδρίτης Δαμασκηνὸς Παππασπυρόπουλος, ἐν Πετροπόλει ὁ ἰατρὸς Γεώργ. Συμβουλίδης, καὶ ἐν Ἰωαννίνοις ὁ Ἕλληνας πρόξενος Ἄνδρ. Λόντος.

Ἐκτακτοὶ προσφοραὶ ἐγένοντο δύο μείζονες, μία 13 χιλ. δραχμῶν παρὰ τοῦ ἐνταῦθα Ἑνρ. Σχλίεμανν, καὶ ἄλλη δρ. 2300 παρὰ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Χρηστάκη Ζωγράφου. Ἄλλας μικροτέρας παρατρέχομεν. Καθ' ἃ δὲ ὁ παρὰ τοῦ ταμίου ὑποβληθεὶς ἰσολογισμὸς ἐμφαίνει, τὸ ὅλον ποσὸν τῶν εἰσπραχθέντων χρημάτων κατὰ τοὺς 18 μῆνας, μετὰ καὶ τοῦ ἐκ τοῦ παρελθόντος ἔτους περισσεύματος καὶ τῶν ἐκ τῆς χρηματικῆς περιουσίας τῆς Ἑταιρίας (ἣτις συμποσοῦται εἰς δρ. 277,584.16) τόκων, ἀνέβη εἰς δρ. 86,444.79 (*). Ἐκ τούτου τοῦ ποσοῦ ἐδαπανήθησαν εἰς ἔργα ἀρχαιολογικὰ κατὰ τοὺς 18 μῆνας δρ. 65,606.60 (**), ὥστε ἔμειναν ὡς περισσεύμα διὰ τὸ ἐπιῶν ἔτος δρ. 20,838.19.

Ἐφιστῶμεν τὴν προσοχὴν τοῦ Ἑλληνικοῦ κοινοῦ εἰς τὸ δαπανηθὲν ποσὸν τῶν δρ. 65 χιλιάδων, διότι εἶναι πολλοὶ παρ' ἡμῶν οἵτινες πέρυσιν ἐξεπλάγησαν ἀκούσαντες, ὅτι ἡ Γερμανία θὰ δαπανήσῃ διὰ τὰς ἐν Ὀλυμπίᾳ ἀνασκαφὰς διακοσίας τόσας χιλ. δρ. Οὗτοι βεβαίως ἠγνόουν, ὅτι καὶ ἡ πτωχὴ Ἑλληνικὴ Ἑταιρία δαπανᾷ σημαντικὰ κατ' ἔτος ποσά, ἐκτὸς τῶν ὅσα τὸ δημόσιον τῆς Ἑλλάδος ὡσαύτως δαπανᾷ, ὅπερ δημόσιον καὶ διὰ τὰ ἐν Ὀλυμπίᾳ ἔργα θὰ δαπανήσῃ κατὰ τὴν Σύμβασιν ὅχι ὀλίγα. Ἄλλ' οὕτως εἴμεθα ἡμεῖς, καθ' ἃ λέγει πού ὁ περιηγητὴς Παυσανίας· «δει-

(*) Αἱ ἐκ τοῦ ἐσχάτως ἐκκυβευθέντος ἀρχαιολογικοῦ λαχείου ἀπομείνασαι εἰς ὄφελος τῆς Ἑταιρίας δραχμαὶ, δὲν συμπεριλαμβάνονται ἐνταῦθα. Εἶναι δὲ αὗται περὶ τὰς 82 χιλιάδας.

(**) Καὶ ἐνταῦθα δὲν συμπεριλαμβάνονται τὰ διὰ τὸ λαχεῖον γενομένα ἐξόδα, περὶ τὰς 8 χιλ. δρ.

νοὶ τὰ ὑπερόρια ἐν θαύματι τίθεσθαι μείζονι ἢ τὰ οἰκεῖα». Οὐχ ἤκιστα δὲ ἔνεκα ταύτης τῆς ιδιότητός μας ἐπέρασεν ἀπὸ τὴν βουλήν πέρυσι καὶ ἡ Σύμβασις, περὶ ἧς διίσχυρίζομεθα ὅτι καὶ ἄνευ τῶν τότε περὶ τὰς συνεδριάσεις τοῦ σωματείου ἐκείνου γενομένων παρανομιῶν ἤθελε περάσει σχεδὸν ἀπαράλλακτος ὡς συνετάχθη, διότι καλῶς γινώσκομεν, ὅτι τέσσαρες τοῦλάχιστον τῶν τότε ἀντιπολιτευομένων καὶ μέγα σημαϊνόντων βουλευτῶν ἦσαν ὑπὲρ αὐτῆς, τὰς τῆς Ἑταιρίας ἀντιρρήσεις θεωροῦντες οὐδενὸς ἀξίας (*). Τοῦ ἐνὸς μάλιστα ἐξ αὐτῶν ἐφέρετο τότε διὰ στόματος καὶ φράσις ἀκουσθεῖσα τοιαύτη· «Θὰ ἔμβουν εἰς τὸν τόπον τόσα χρήματα!» Ἀπέναντι λοιπὸν ταύτης τῆς πλάνης καλὸν εἶναι ἡμεῖς ἐδῶ νὰ σημειώσωμεν, ὅτι μόνον κατὰ τὰ τελευταῖα δεκαεπτὰ ἔτη ἡ ἡμετέρα Ἑταιρία ἐδαπάνησεν, ὡς τὰ βιβλία τῆς μαρτυροῦσι, δρ. 310,440.47. Προσλογιστέα δ' ἔτι καὶ τὰ ποσὰ τῶν προτέρων 21 ἐτῶν τοῦ βίου τῆς (δηλ. ἀπὸ τοῦ 1837 μέχρι τοῦ 1858) τὰ ὅποια εἰς 100 περίπου χιλ. δρ. ἀναβαίνουσιν, ἐπὶ πᾶσι δὲ τὰ παρὰ τοῦ δημοσίου ταμείου δαπανηθέντα, τὰ ὅποια εἶναι πολλὰ πλείστα, ἀλλ' ἄγνωστα εἰς ἡμᾶς. Μόνον διὰ τὴν ἀγορὰν τῆς Σαλωνιτίδου οἰκίας τῆς κειμένης ἐπὶ τῆς Ἀττάλου στοᾶς ἐδόθησαν 60 χιλ. δρ. καὶ καθ' ἕκαστον ἔτος τοιαῦται δαπάναι ἀναγκαῖαι γίνονται. Ἄλλ' ἐπανέλθωμεν ἐπὶ τὸ προκείμενον.

Ἔργα ἀρχαιολογικὰ κατὰ τοὺς 18 μῆνας καὶ ἐν Ἀθήναις καὶ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις τοῦ βασιλείου ἐγένοντο ὑπὸ τῆς Ἑταιρίας πολλὰ καὶ ποικίλα, οὐδὲν ὅμως λίαν ἐπιφανές, ὥστε νὰ ἐλκύσῃ τὴν τῶν πολλῶν προσοχὴν. Τὸ προσγεγόμενον τῇ ἀρχαιολογίᾳ ἐκ τῶν ἔργων κέρδος εἶναι βεβαίως πολὺ, ἀλλ' εἰς μόνους τοὺς ἐπαίοντας καταληπτὸν καὶ τιοῦτον οἶον διὰ παρελεύσεως χρόνου νὰ γνωσθῇ.

Ἐν Ἀθήναις ἐξηκολούθησαν αἱ ἀνασκαφαὶ α' περὶ τὸ Δίπυλον, ὁπόθεν παλλὰ ἀρχαῖα ἐξήχθησαν λίθινα γλυπτὰ, ἀγγεῖα πήλινα ἐξωγραφημένα, ἐπιγραφαί, νομίσματα, σκεύη καὶ ἐργαλεῖα. β'.

(*) Γνωστὴ εἶναι τῆς Ἑταιρίας ἡ γνώμη περὶ τοῦ πράγματος. Ἦθελε μὲν νὰ σκάψωσιν ἐν Ὀλυμπίᾳ οἱ Γερμανοί, ὅχι δὲ διὰ τιοῦτης συνθήκης ἀνελευθέρου πρὸς τὴν ἐπιστήμην καὶ ἐπιζημίου εἰς τὴν Ἑλλάδα.

ἐν τῇ Ἀττάλου στοᾶ, ἧς τὸ ἀρχικὸν σχέδιον κατὰ τὸ πρὸς βορρᾶν ἄκρον τῆς ἐγνώσθη νῦν πληρέστερον ἢ ὅσον ἐν τῇ ἀξιολόγῳ πραγματεία τοῦ Adler ἐκτίθεται.

Ἐπεσκευάσθη δὲ τὸ βᾶθρον τοῦ κολοσσιαίου ἀγάλματος τοῦ ἐπὶ τοῦ νησοδρίου, τοῦ πρὸ τοῦ λιμένος Ῥάφτη τῆς Ἀττικῆς, διότι ἐπαπειλεῖτο ἡ πτῶσίς του.

Καθρέθη δὲ ὁ ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως Ἀθηνῶν μεσαιωνικὸς πύργος δαπάνη τοῦ Δρ^{ος} Σχλίεμανν, καὶ οὕτω ἠλευθερώθησαν μὲν τὰ Προπύλαια ἀπὸ τὸν ἄκομψον ἐκεῖνον ὄγκον, ὡς ἤρχοντο ἀπὸ ἐτῶν πάντες οἱ φιλόκαλοι, ἦλθαν δὲ εἰς τὸ φανερόν καὶ πολλὰ καὶ ποικίλα ἀρχαῖα αὐτῶν τε τῶν Προπυλαίων καὶ ἀλλοῖα, ἐπιγραφαὶ μάλιστα, αἵτινες καὶ κατὰ τὸ πλεῖστον ἐξεδόθησαν.

Ἠγοράσθησαν παρ' ἰδιωτῶν πρὸς πλουτισμὸν τοῦ Μουσείου τῆς Ἐταιρίας τοῦ ἐν τῷ Βαρβακείῳ ἀρχαῖα διάφορα, ἀντὶ δρ. 3,893.50. Ἀλλὰ δὲ ἀρχαῖα ὄχι ὀλίγα δωρεὰν προσηνέχθησαν παρὰ διαφύρων. Τὸ δὲ ὅλον ποσὸν τῶν ἤδη ἐν βιβλίοις καταγεγραμμένων ἀρχαίων τῆς Ἐταιρίας ἀναβαίνει εἰς 7685 κομμάτια. Πολλὰ τούτων εἰσεκομίσθησαν ἤδη εἰς τὸ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Πατησίων Ἐθνικὸν Μουσεῖον, καὶ ὅταν τακτικῶς ἰδρυθῶσι, θὰ εἶναι κόσμος αὐτοῦ ἀξιόλογος. Τούτοις προσθετέον καὶ περίπου 11 χιλιάδας νομισμάτων χρυσῶν, ἀργυρῶν, χαλκῶν καὶ μολυβδίνων, ἃ ἔχει ἡ Ἐταιρία.

Ἡ βιβλιοθήκη τῆς Ἐταιρίας ἠύξησε κατὰ 28 τόμους καὶ φυλλάδια, τὰ μὲν ἀγορασθέντα, τὰ δὲ δωρηθέντα.

Καὶ τὰ μὲν ἐν Ἀθήναις τοιαῦτα. Ἐν δὲ ταῖς ἐπαρχίαις τοῦ κράτους ἡ Ἐταιρία διὰ τῶν ἀποστόλων τῆς Π. Σταματάκη καὶ Α. Δημητριάδου ἐνήργησεν ἀνασκαφὰς καὶ συναγωγὰς ἐσκορπισμένων ἀρχαίων ἐν τοῖς ἐξῆς τόποις· ἐν Τανάγρα, ἐν Θήβαις, ἐν Θίσβη καὶ ἐν Ταξιάρχαις τῆς Βοιωτίας, ἐν Δένδρα τῆς Λοκρίδος, ἐν Σπάρτῃ, ἐν Κορώνῃ, ἐν Κορίνθῳ καὶ ἐν Μεσογείοις τῆς Ἀττικῆς. Ἐκ πάντων τῶν τόπων τούτων κέρδος πολὺ εἰς τὴν ἀρχαιολογίαν ἦλθε, γνωσθέντων πολλῶν τέως ἀγνώστων πραγμάτων, ἐξ ὧν καὶ ἡ τοπογραφία καὶ ἡ ἱστορία τῆς γλυπτικῆς καὶ ὁ βίος ἐν γένει ὁ ἀρχαῖος κάλλιον διασαφεῖται. Ὡς μέγιστον

δὲ ὄφελος θεωροῦμεν τὸ ὅτι οἱ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις κατοικοῦντες διὰ τῶν ἐπιπόνων τούτων καὶ δαπανηρῶν ἐνεργειῶν τῆς Ἐταιρίας διδάσκονται περὶ τῆς σπουδαιότητος τῶν ἀρχαίων κειμηλίων, ἃ ἔχει πᾶσα ἡ χώρα τοῦ βασιλείου, καὶ συνειθίζουσι νὰ περιποιῶνται αὐτὰ καὶ φυλάττωσιν ὡς κόρην ὀφθαλμοῦ καὶ ὡς γνώρισμα τῆς ποτὲ εὐκλείας τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους. Συλλογαὶ αὐτῶν δημόσιαι κατηρτισμέναι κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ὑπάρχουσι νῦν πέντε, ἐν Σπάρτῃ, (ὅπου ἡ Κυβέρνησις καὶ Μουσεῖον στερεὸν ἔκτισε) Θήβαις, Τανάγρα, Χαιρωνείᾳ καὶ Μυκόνῳ. Εἶναι δὲ ἐν τῷ καταρτίζεσθαι τοιαῦται καὶ ἐν Λεβαδείᾳ καὶ Θεσπιαῖς. Ἰστέον δὲ, ὅτι διὰ τὰ ἔργα ταῦτα τὰ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις χορηγεῖ ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις τῇ Ἐταιρίᾳ ἀπὸ τεσσάρων ἤδη ἐτῶν χορηγίαν ἐτησίαν, ἥτις πρότερον μὲν ἦτο 4 χιλιάδων δραχμῶν, τὸ δὲ τελευταῖον ἔτος ἐπὶ τοῦ ὑπουργείου Βούλγαρη ἠύξηθη εἰς 7 χιλιάδας. Ἀλλὰ δαπανᾷ καὶ περιπλέον ἡ Ἐταιρία ἐκ τῶν ἰδίων τῆς πόρων, ὡς ἐκάστοτε τύχη χρεῖα, μάλιστα εἰς ἀνασκαφὰς.

Τοσαῦτα ἐκρίναμεν ἀπανθιστέα ἐκ τῆς ἐφετεινῆς λογοδοσίας τῆς Ἐταιρίας, εὐχόμενοι καὶ ἐλπίζοντες τοῦ χρόνου νὰ γνωστοποιήσωμεν τοῖς ἀναγνώσταις τοῦ Ἀθηναίου γενναιότερα, ἂν τὴν συνετὴν δραστηριότητα τοῦ συμβουλίου συνδράμη καὶ ἡ μεγάλη θεὰ Τύχη.

Σ. Α. Κ.

Μετεωρολογικαὶ παρατηρήσεις κοινοποιηθεῖσαι
ἐκ τοῦ ἀστεροσκοπείου Ἀθηνῶν.

1876. Ἰανουάριος. (E. N.).

Βαρόμετρον.

Μέση θλίψις 759,72 χμ.

Μεγίστη » 769,38 (τὴν 24^{ην}).

Ἐλαχίστη » 744,66 (τὴν 5^{ην}).

Θερμόμετρον

Μέση θερμοκρασία 8,02. ἐκ.

Μεγίστη » 16,5 (τὴν 5^{ην}).

Ἐλαχίστη » —3,4 (τὴν 2^{αν}).

Ἡμέραι βροχῆς 5 (ποσὸν τοῦ καταπεσόντος ὕδατος 2,35 χμ.),
πάγου 2.

Ἄνεμοι ἔπνευσαν κατὰ 5 ἡμέρας ΝΔ, 1 Δ, 2 ΒΔ, 19 ΒΑ,
1 ΝΑ, 3 Ν.

Φεβρουάριος.

Βαρόμετρον.

Μέση θλίψις 753,43.

Μεγίστη » 760,85 (τὴν 1^{ην}).

Ἐλαχίστη » 744,13 (τὴν 9^{ην}).

Θερμόμετρον.

Μέση θερμοκρασία 11,20.

Μεγίστη » 20,0 (τὴν 1^{ην}).

Ἐλαχίστη » 1,5 τὴν (4^{ην}).

Ἡμέραι βροχῆς 9 (ποσὸν τοῦ ὕδατος 7,45 χμ.), δρόσου 3
(ποσὸν τοῦ ὕδατος 0,10 χμ.), ἀστραπῶν 2, βροντῶν 1.

Ἄνεμοι ἔπνευσαν κατὰ 5 ἡμέρας ΝΔ, 5 Δ, 2 ΒΔ, 6 ΒΑ,
3 ΝΑ, 8 Ν.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΚΑΤΑΣΤΑΣΕΩΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΚΩΝΣΤΑΝ-
ΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΡΩΤΗΝ ΚΑΙ ΗΜΙΣΕΙΑΝ
ΕΚΑΤΟΝΤΑΕΤΗΡΙΔΑ ΑΠΟ ΑΛΩΣΕΩΣ ΤΗΣ ΚΩΝ-
ΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ ΥΠΟ ΜΩΑΜΕΘ ΤΟΥ Β'.

Τὸ ζήτημα τὸ περὶ καταστάσεως τῆς Ἐκκλησίας Κωνσταντι-
νουπόλεως κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς εἰς τοὺς Τούρκους ὑποταγῆς
αὐτῆς ἐνδιαφέρει ἕνεκα τῆς σπουδαιότητος αὐτοῦ οὐ μόνον τὴν
γενικὴν ἱστορίαν τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ τὴν τῆς Ῥωσικῆς.
Ἡ ἐκκλησία τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀφοῦ τὸ πατριαρχεῖον
τῆς Ῥώμης ἐξέπεσεν ἀπὸ τῆς μετὰ τῆς οἰκουμενικῆς Ἐκκλησίας
ἐνώσεως, ἐγένετο πρώτη κατὰ τὴν τάξιν μεταξὺ τῶν ἄλλων ἐκ-
κλησιῶν. Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος αὐτῆς ἀπελάμβανεν ἰδιαιτέρου σε-
βασμοῦ κατ' ἐξοχὴν ἀπέναντι τῶν λοιπῶν Πατριαρχῶν, καὶ πολ-
λάκις διεύθυνε τὴν γενικὴν πορείαν τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγ-
μάτων. Ἐν τοσοῦτῳ ἡ κατάστασις τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κωνσταν-
τινουπόλεως ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τῶν Τούρκων κατὰ τοὺς πρώτους
χρόνους ὑπῆρχε πάνυ ὀλίγον γνωστῆ, καὶ ἰδίως εἰς τοὺς χριστια-
νοὺς τῆς δυτικῆς Εὐρώπης. Ἐγνώριζον μὲν ἅπαντες ὅτι ἐν Ἑλ-
λάδι δεσπόζουσιν οἱ Ὀθωμανοὶ, ἀλλὰ ἂν ἔμεινεν ἐκεῖ ἐκκλησία
χριστιανικὴ, καὶ ἐν ποίᾳ αὕτη καταστάσει ὑπῆρχε, περὶ τούτου
καὶ αὐτοὶ οἱ σοφώτατοι τῶν Εὐρωπαίων δὲν ἠδύναντο νὰ εἴπωσί τι
θετικῶς. Ἐπιστεύετο δὲ σχεδὸν γενικῶς ὅτι ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἡ
χριστιανικὴ πίστις ἕνεκα τῆς δεσποτείας τῶν Τούρκων παντε-
λῶς ἐξηλείφθη, καὶ ὅτι ἐνιαχοῦ μόνον δύναται τις νὰ συναντήσῃ
χριστιανόν (1). Ἀπὸ τῶν μέσων καὶ ἰδίᾳ ἐν τῷ τέλει τοῦ 15'.

(1) Οὕτως ὁ ἱστορικὸς τοῦ 15' αἰῶνος Ἰωάννης ὁ Σλειδανὸς γράφει ἐν
τῷ 6' κεφαλαίῳ τοῦ συγγράμματός του De quattuor summis imperiis:
De primatu olim inter se dimicantur Ecclesiae Romana, Con-
stantinopolitana, Alexandrina et Hierosolymitana. Turca ante

αἰῶνος περιηγηταὶ ἐν τῇ Ἀνατολῇ, καὶ παρὰ τῇ τουρκικῇ Αὐλῇ πρεσβευταὶ ἤρχισαν νὰ μεταδίδωσιν εἰς τὴν Εὐρώπην εἰδήσεις καὶ γνώσεις περὶ τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας. Ἀλλὰ οἱ μὲν ἐξ αὐτῶν μετέδιδον λίαν ἀλυσιτελεῖς εἰδήσεις περὶ αὐτῆς, παριστάνοντες τοὺς χριστιανοὺς τῆς Ἀνατολῆς ὡς ἀποκλίναντας ἀπὸ τῆς καθαρᾶς πίστεως τῶν προγόνων αὐτῶν, βυθισθέντας εἰς τὴν ἀμάθειαν, καὶ τοσοῦτον ἐκβαρβαρωθέντας κατὰ τὰ ἥθη καὶ τὸν τρόπον τοῦ ζῆν, ὥστε οὐδὲ συνησθάνοντο τὴν οἰκτρὰν αὐτῶν θέσιν (1). Ἄλλοι δὲ πάλιν ἐπιθυμοῦντες νὰ παραστήσωσι τὴν ἑλληνικὴν ἐκκλησίαν ὁμοφρονοῦσαν ἑαυτοῖς, κατηγοροῦν αὐτὴν ἀδίκως, ποτὲ μὲν ὡς ἀποκλίνουσαν πρὸς τὸν παπισμὸν, ποτὲ δὲ πρὸς τὸν λουθηρανισμόν ἢ τὸν καλβινισμόν (2). Αἱ ἀλυσιτελεῖς καὶ λίαν ἐσφαλμέναι γνῶμαι τῶν ξένων συγγραφέων περὶ τῆς ἐκκλησίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ὑποταγῆς αὐτῆς εἰς τοὺς Τούρκους ἀφορῶσιν ἐν μέρει καὶ τὴν ῥωσικὴν ἐκκλησίαν, διατελοῦσαν τότε εἰς στενὴν σχέσιν μετὰ τῆς ἑλληνικῆς, καὶ ἡ ἐσφαλ-

intervenit litemque diremit, omniaque iis in locis sic conturbavit nullum ut existat ecclesiae seu christiani coetus iis in locis vestigium. Τὰ αὐτὰ γράφει καὶ ὁ τῆς ἐν Τυβίγγῃ Ἀκαδημίας καθηγητῆς Ἰάκωβος Ἀνδρέου, εὐρισκόμενος παρὰ τῇ Αὐλῇ τοῦ ἡγεμόνος τῆς Σαξωνίας: Vehementer quosdam in aula electoris Augustini cupere scripta Constantinopolitana legere. Est res in his locis nova et miranda, quia putant, ecclesias nullas esse sub Turca, nisi quod interdum unus vel alter christianus reperiatur (Turcograecia M. Crussii, lib. VII. p. 496). Περὶ τούτου ἔγραφε καὶ Μαρτῖνος ὁ Κρούσσιος ἐν τῇ ἀφιερωτικῇ ἐπιστολῇ τοῦ συγγράμματος αὐτοῦ.

(1) Rauwolfii. Itinerarium in orientales provincias, p. 40. Turcogr. III. p. 250: nollent (gracci) alio sibi dominari, quam Turcos, ne christiani quidem.

(2) Ὁρ. Abbildung der alten und neuen Griechisch. Kirche, th. I. s. 189—163. Anhang. s. 80—81. Censura orientalis ecclesiae de praecipuis nostri saeculi haereticorum dogmatibus... a Stanislao Socolovio, Coloniae 1854. Acta et scripta theolog. Vürtemb. et Patriarchae Constantinopol. D. Hieremiae... graece et latine ab iisdem Theologis edita. Vürtemb. 1584.

μένη περὶ τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας ἰδέα ἐπεσκοτιζε τὴν κρίσιν τῶν δυτικῶν χριστιανῶν καὶ περὶ τῆς ἀξίας τῆς ῥωσικῆς ἐκκλησίας. Ἀφ' ἐτέρου οἱ ἡμέτεροι Ῥασκόλνικοι, στηριζόμενοι ἐπὶ νενοθευμένων μαρτυριῶν τινῶν συγγραφέων, ἐμόρφωσαν τὴν ψευδῆ ἰδέαν περὶ τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας ὅτι ἡ ὀρθόδοξος πίστις ἐν αὐτῇ παντελῶς ἐξέλιπε, καὶ αὐτοὶ οἱ Ἕλληνες Πατριάρχαι δὲν ἦσαν πλέον ὀρθόδοξοι, καὶ διίσχυρίζονται ὅτι οἱ Λατῖνοι, κατὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων, ἀφῆρπασαν πάντα τὰ ἐκκλησιαστικὰ βιβλία τῶν Ἑλλήνων, καὶ ἀνετύπωσαν αὐτὰ κατὰ τὸν ἑαυτῶν τρόπον, καὶ οὕτω διένειμον αὐτὰ πρὸς τοὺς Ἕλληνας, ἀφοῦ ἔκαυσαν τὰ ἑλληνικὰ, καὶ ἐπομένως δὲν ἔπρεπε νὰ ἀκολουθῶσιν οἱ Ῥῶσοι τὰ ἐκκλησιαστικὰ βιβλία τῶν Ἑλλήνων, μηδὲ νὰ συμφωνῶσι μετ' αὐτῶν κτλ. (1).

Πᾶσαι αὗται αἱ περιστάσεις καθιστῶσι σπουδαίαν καὶ ἐνδιαφέρουσαν τὴν ἐξιχνίασιν τῆς καταστάσεως τῆς ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τὴν τουρκικὴν κυριαρχίαν. Ἀλλ' ἡμεῖς περιοριζόμεθα μόνον κατὰ τὸν ἕνα καὶ ἥμισυ αἰῶνα ἀπὸ ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων, καὶ πρὸς εὐκολίαν τῆς ἐξετάσεως τοῦ τμήματος τούτου τῆς ἱστορίας τῆς ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως διαιροῦμεν αὐτὴν εἰς τὰ ἐπόμενα μέρη: Α'.) Ἐξωτερικὴ θέσις τῆς ἐκκλησίας ἐν τῇ κοινωνίᾳ, τουτέστι σχέσις αὐτῆς πρὸς τοὺς Τούρκους.

Β'.) Κατάστασις τῆς ἱεραρχίας, τοῦ ποιμνίου καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς διοικήσεως.

(1) Ἱστορία τοῦ ῥωσ. σχίσματος ὑπὸ τοῦ πανιερ. Μακαρίου, σελ. 162. Ὁ πρωτοῦρεὺς Ἀββακούμ ἐν τῇ ἑαυτοῦ «διηγῆσει περὶ τῆς διαφορᾶς τῶν θεοβδελύκτων νέων βιβλίων», γράφει μετὰξὺ ἄλλων· «καθὼς ὁ Νίκων βδελυκτὸς τῷ Θεῷ, οὕτως εἰσὶ καὶ τὰ βιβλία αὐτοῦ καὶ τὰ δόγματα τῶν ὑποστηριζόντων αὐτὰ· οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ψεῦσται, οἱ διδάσκαλοι αὐτοῦ Ἕλληνες καὶ Ῥῶσοι οὐχὶ μετὰ τοῦ Χριστοῦ συνάγουσιν, ἀλλὰ μετὰ τοῦ Σατανᾶ σκορπίζουσι τῶν προτέρων ἁγίων Πατέρων τὴν χριστιανικὴν πίστιν, καὶ διὰ τῶν ἑαυτῶν διεφθαρμένων δογμάτων προπαρασκευάζουσι τὴν ὁδὸν εἰς τὸν ἀντίχριστον».

Γ') Κατάστασις τῆς ἐκκλησιαστικῆς παιδείας καὶ διδασκαλίας· καὶ

Δ') Κατάστασις τῆς θείας λατρείας (1).

ΜΕΡΟΣ Α'

*Ἐξωτερικὴ θεία τῆς ἐκκλησίας ἐν τῇ κοινῳίᾳ,
ἢτοι σχέσις αὐτῆς πρὸς τοὺς Τούρκους.*

Καί τοι πολὺν ἤδη χρόνον πρὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως τινὲς τῶν ἐκκλησιῶν τῆς ἐκκλησίας ταύτης ἐπιέζοντο ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν, οἷον αἱ ἐκκλησίαι τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, τῆς

(1) Αἱ κυριώτεραι πηγαί, τὰς ὁποίας εἴχομεν ὑπ' ὄψιν ἐν τῇ μελέτῃ ταύτῃ, εἰσὶ τὰ ἐπόμενα συγγράμματα.

Α'. Ἑλλήνων συγγραφέων.

1) Ἱστορικὰ συγγράμματα ἐν γένει·

α') Βυζαντινοὶ χρονογράφοι· Χαλκοκονδύλης, Φραντζῆς, Δούκας (Corpus histor. Bysant. edit. Bonnae).

β') Ἱστορίαι τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων ὑπὸ Κ. Μ. Κούμα τόμ. ε'. ζ'. καὶ ιβ'.

γ') Ἱστορία τῶν διαφόρων Σλαβικῶν ἔθνῶν Ἰωάννου Ῥάντζ, Ἀρχιμανδρίτου τοῦ ἐν Κοβύλῃ μοναστηρίου τοῦ Ἀρχαγγέλου, τμῆμ. 3. 1823. Βοῦδρη.

2) Ἱστορικὰ συγγράμματα ἀφορῶντα ἰδίως τὴν κατάστασιν τῆς Ἑλληνικῆς ἐκκλησίας.

α') Χρονικὸν Φιλίππου Κυπρίου πρωτονοταρίου τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἐκκλησίας· ἐν Λειψίᾳ καὶ Φραγκφούρτῃ 1687.

β') Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία Μελετίου, Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν, τόμ. γ'. ἐν Βιέννῃ 1784.

γ') Χριστοφόρου Ἀγγέλου Enchiridium de statu hodiernorum Graecorum, Lipsiae.

Β'. Ξένων συγγραφέων.

1) Συγγράμματα ἀφορῶντα τὴν κατάστασιν τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας.

α') Μαρτίνου Κρουσίου, καθηγητοῦ τῆς ἐν Τυβίγγῃ Ἀκαδημίας, Τουρκογραφικὰ βιβλία 8, ἐν Βασιλείᾳ 1584.

Θράκης, τῆς Βουλγαρίας καὶ Μοισίας· ἀλλὰ πᾶσα ἡ ἐκκλησία δὲν ὑπέπεσεν εἰς τὴν τουρκικὴν δεσποτείαν, εἰμὴ ἐν τῇ πτώσει καὶ μετὰ τὴν πτώσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ἡ σχέσις τῆς ἐκκλησίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως πρὸς τοὺς Τούρκους, ἀπὸ τῆς πτώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως μέχρι τέλους τοῦ 15. αἰῶνος, παρουσιάζει ἐν γένει ζοφερὰν ὄψιν. Ἐπέμβασιν τῶν Σουλτάνων εἰς τὰ ἀλλότρια δι' αὐτοὺς πράγματα τῆς ἐκκλησίας, καὶ κατὰ συνέπειαν ταραχὰς καὶ ἀταξίας ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ ἱεραρχίᾳ, παθήματα καὶ τῶν ποιμένων καὶ τοῦ λαοῦ ἕνεκα τῆς ὑπερβολικῆς καταπιέσεως ἐκ μέρους τῶν Τούρκων,

β') Ρικώτου: Histoire de l'état présent de l'église grecque et de l'église Arménienne par Mr. Ricaut, traduite de l'anglois par M. Rosemond. Paris. 1692.

γ') De la Croix: Etat présent des nations et eglises Grecque, Arménienne et Maronite en Turquie. A. Paris 1695.

δ') Thomas Smith, ἱερέως τῆς ἀγγλικανῆς ἐκκλησίας· Opuscula, ex itinere ipsius turcico enata... item epistola de statu Ecclesiae graecae hodierno. Rotterodami, 1716.

ε') Χαϊνεκίου Abbildung der alten und neuen griechischen Kirche, Leipzig. 1711.

ς') Ἰακώβου Ἐλσνέρου: Neueste Beschreibung der griechischen Christen in der Türkei... von Jacob. Elsnner. Berlin. 1737.

2) Ὀδοιπορικὰ ἐν τῇ Ἀνατολῇ.

α') Henry de Beauvau· Relation journalière du voyage de Levant. Nancy. 1649.

β') Breves, πρεσβευτοῦ Ἐρρίκου Δ'. παρὰ τῇ τουρκικῇ αὐλῇ: Relations des voyages par lui faits en Jerusalem, Terre sainte, Constantinople, etc., Paris. 1630.

γ') Grelot: Relation nouvelle d'un voyage de Constantinople 1681.

δ') S. Wheler: Voyage de Dalmatie, de Grèce et du Levant. Amstel. 1689.

ε') Schweiger, ἱεροκέρυκος τῆς λουθηρανικῆς ἐκκλησίας ἐν Κωνσταντινουπόλει, καὶ ἔπειτα ἐν Νυρεμβέργῃ: Neue herausgegebene reisebeschreibung nach Constantinople und Jerusalem, Salomon Schweigers. Nürnberg. 1664.

προσπαθείας πρὸς ἐπιστροφήν τῶν χριστιανῶν εἰς τὸν Μωαμεθανισμόν, καὶ ἐνίοτε σκληροὺς διωγμοὺς κατ' αὐτῶν· ἰδοὺ τί ἐν γένει παρουσιάζει ἡ ἱστορία τῆς ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως πρὸς τὸν ἐξερευνῶντα τοὺς χρόνους τούτους. Ἄλλως δὲ ὁ ζυγὸς τῆς δουλείας, κατὰ τὰς βουλὰς τῆς τὰ πάντα διοικούσης θείας Προνοίας, δὲν ἐπέπεσε διὰ μιᾶς ἐπὶ τῶν τέκνων αὐτῆς μεθ' ὅλου τοῦ βάρους αὐτοῦ. Ὁ πρῶτος τῶν Σουλτάνων μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπροστάτευσε αὐτοὺς καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῆς ἑαυτοῦ βασιλείας. Ἄλλὰ καὶ ἐν τῷ μέσῳ τῆς δυσχεροῦς καὶ οἰκτρᾶς καταστάσεως τῶν Ἑλλήνων χριστιανῶν ἐπὶ τῶν διαδόχων Μωάμεθ τοῦ Β'. ὁ Κύριος δὲν ἐγκατέλιπε τὴν ἑαυτοῦ ἐκκλησίαν ἄνευ τῆς θείας περὶ αὐτῆς προνοίας. Κατὰ καιροὺς ἀνίστα ἀγαθοὺς καὶ χρησίμους ἀνδρας, οἵτινες ἕνεκα τῆς μεγάλης αὐτῶν σημασίας ἐν τῇ συγχρόνῳ ἐποχῇ, καὶ τῆς εὐεργετικῆς ἐπιρροῆς ἐπὶ τῆς τύχης τῶς χριστιανῶν συνετέλεσαν πολλάκις εἰς τὴν ἀνακούφισιν τοῦ βάρους τοῦ ζυγοῦ. Ἐνίοτε δὲ ἀπεκάλυπτεν εἰς τοὺς χριστιανοὺς τὴν ἑαυτοῦ θείαν βοήθειαν, ὅτε οὗτοι ἀπέκαμνον ὑπὸ τὸ βάρος τῶν παθημάτων, διὰ σημείων θαυμαστῶν διδασκῶν τοὺς ἐχθροὺς καὶ ἀναγκάζων αὐτοὺς νὰ προστατεύωσι τοὺς δυστυχεῖς.

Οἰκτρὰ ἦν ἡ κατάστασις τῆς ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως μετὰ τὴν ἄλωσιν αὐτῆς ὑπὸ τῶν Τούρκων (29 Μαΐου 1453). Ἀρχιεπίσκοπος τῆς ἐκκλησίας δὲν ὑπῆρχεν ὁ Πατριάρχης Ἀθαγόσιος ἀπωλέσθη ἐν καιρῷ τῆς ἀλώσεως τῆς πρωτεύουσας. Οἱ μεγαλοπρεπεῖς ναοὶ, αἱ ἀρχαῖαι περίφημοι Βασιλικαὶ ἀφηρέθησαν ἀπὸ τῶν χριστιανῶν καὶ μετετέραπησαν εἰς ὀθωμανικὰ τεμένη, ἢ κατεστράφησαν καὶ ἐπὶ τῶν ἐρειπίων αὐτῶν ἀνηγέρθησαν τεμένη ὀθωμανικά (1). Τὸ αὐτὸ ἐγένετο καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις τόποις, τοῖς εἰς τοὺς Τούρκους ὑποταχθεῖσιν.

Ἄλλὰ τοῦτο δὲν διήρκεσεν ἐπὶ πολὺ· διότι ὀλίγον μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως Μωάμεθ ὁ Β'. μετέβαλε γνώ-

μην ὡς πρὸς τοὺς Ἕλληνας χριστιανοὺς, ἐδείχθη πρὸς αὐτοὺς λίαν εὐμενῆς, καὶ ἤρχισε νὰ προστατεύῃ τὴν ἑλληνικὴν ἐκκλησίαν, καὶ νὰ φροντίζῃ περὶ τῆς εὐημερίας καὶ ἡσυχίας αὐτῆς. Τὴν τοιαύτην δὲ αὐτοῦ πρὸς τοὺς χριστιανοὺς ἀλλοίωσιν προεκάλεσαν τὸ μὲν τὰ συμφέροντα τῆς βασιλείας αὐτοῦ, τὸ δὲ καὶ ἡ ἐπ' αὐτοῦ ἐπιρροὴ τῆς χριστιανικῆς πίστεως καὶ τὸ πρόσωπον τοῦ πρώτου Πατριάρχου μετὰ τὴν πτώσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ἐξετάζοντες τὰς περιστάσεις, ἐν αἷς εὐρίσκετο Μωάμεθ ὁ Β'. ὡς πρὸς τοὺς ἡττηθέντας Ἕλληνας, βλέπομεν ὅτι τὸ νὰ δειχθῆ εὐνοὺς πρὸς αὐτοὺς, τοῦτο προῆλθε (καὶ δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ἀκουσίως ἐν μέρει) ἐξ ἀρχῶν λελογισμένης καὶ μὴ ψευθείσης τῆς αὐτοκρατορίας πολιτικῆς. Ἡ Κωνσταντινούπολις κατεκτήθη, ἡ ἑλληνικὴ αὐτοκρατορία ἔπεσε, καὶ οἱ Ἕλληνες ὤφειλον νὰ ὑποταχθῶσιν εἰς ἄρχοντας, οἵτινες ἦσαν ἐντελῶς διάφοροι αὐτῶν κατὰ τε τὸ γένος καὶ τὴν γλῶσσαν καὶ ἰδίως τὴν πίστιν. Ἀνάγκη ἄρα νὰ συνδιαλλαγῆ μετὰ τῶν Ἑλλήνων, ὡς ὑπηκόων αὐτοῦ, νὰ συνεθίσῃ αὐτοὺς εἰς ὑποταγὴν πρὸς τοὺς δεσπότες, ἀλλὰ διὰ μέτρων ἡπίων καὶ συνετῶν· ἄλλως, ἀνώτεροι τῶν Τούρκων κατὰ τὸν πληθυσμόν, ἠδύναντο νὰ κινήσωσιν ἐθνικὴν ἐπανάστασιν, καὶ νὰ ἀνατρέψωσι τὴν μουσουλμανικὴν δεσποτείαν. Ἐν τοιαύταις περιστάσεσι Μωάμεθ ὁ Β'. ὤφειλε φυσικῶ τῷ λόγῳ πρὸ παντὸς ἄλλου νὰ κερδήσῃ τὴν συμπάθειαν τῶν Ἑλλήνων διὰ τρόπων εὐμενῶν πρὸς αὐτοὺς, ὅπερ καὶ κατώρθωσε· διότι γνωρίζων, ὅτι ἡ θρησκεία ἔχει ἰσχυρὰν ἐπιρροὴν ἐπὶ τῆς πολιτικῆς καταστάσεως τῶν ἐθνῶν, ἐχορήγησεν εἰς τοὺς ὑποταχθέντας χριστιανοὺς πλήρη ἐλευθερίαν εἰς τὰ τῆς θρησκείας αὐτῶν καὶ τῆς συνειδήσεως. Συναισθανόμενος ὅτι μεταξὺ τῶν ἀνατολικῶν καὶ δυτικῶν χριστιανῶν, μ' ὅλην τὴν διαφορὰν τῆς γλώσσης καὶ τῆς ὁμολογίας τῆς πίστεως, ὤφειλον νὰ ὑπάρχωσι φυσικαὶ σχέσεις, ὅτι ὁ μεταξὺ αὐτῶν σύνδεσμος ἠδύνατο νὰ συντρίψῃ τὴν δεσποτείαν τῶν ὀθωμανικῶν ὄπλων ἐν Εὐρώπῃ, ἐθεώρησεν ἀναγκαῖον πρὸς τοῦτο νὰ ὑποστηρίξῃ μεταξὺ αὐτῶν τὸ ἀρχαῖον μῖσος, τὸ ὁποῖον ἐπήνεγκε τὸ σχίσμα τῶν ἐκκλησιῶν, καὶ διὰ τοῦτο προσεῖλκυσε εἰς ἑαυτὸν τοὺς Ἕλληνας χριστιανοὺς διὰ παραχωρήσεων καὶ χαρίτων

(1) Turcogr. Crussii I. I. p. 12. 13.

ἐκ μέρους αὐτοῦ (1). Πρὸς τούτοις, ἕνεκα τῆς παραδειγματικῆς ἀνικανότητος αὐτῶν εἰς τὰς πρὸς τὴν δυτικὴν Εὐρώπην σχέσεις (διὰ τὴν ἄγνοιαν τῆς γλώσσης καὶ τοῦ πνεύματος τῶν Εὐρωπαϊκῶν ἐθνῶν), καὶ τῆς παχυλῆς αὐτῶν ἀμαθείας, οἱ Τοῦρκοι ἐξ ἀνάγκης ὤφειλον νὰ στρέψωσι τὰ βλέμματα πρὸς τοὺς Ἕλληνας μετὰ τὴν ἦτταν αὐτῶν, καὶ πρὸς εὐκολίαν τῆς μετὰ τῶν εὐρωπαϊκῶν ἐθνῶν σχέσεως αὐτῶν, καὶ διὰ σκοποὺς ἀστρονομικοὺς καὶ ἰατρικοὺς (2).

Εἰς τὴν πρὸς τοὺς χριστιανοὺς εὐνοϊκὴν διάθεσιν Μωάμεθ τοῦ Β'. συνετέλεσαν ὡσαύτως καὶ ἡ ἐπ' αὐτοῦ ἐπιρροή τῆς χριστιανικῆς πίστεως, καὶ τὸ πρόσωπον Γενναδίου τοῦ Σχολαρίου, τοῦ πρώτου Πατριάρχου τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκκλησίας μετὰ τὴν ἄλωσιν αὐτῆς. Ὁ Σουλτάνος οὗτος ἔλαβε τὴν πρώτην αὐτοῦ ἀνατροφὴν ὑπὸ τὴν χειραγωγίαν τῆς χριστιανῆς αὐτοῦ μητριᾶς, τῆς εὐσεβοῦς Μαρίας, θυγατρὸς τοῦ δεσπότη τῆς Σερβίας Γεωργίου τοῦ Α'. ἐκ τοῦ γένους τῶν Βραγκοβάνων, ἧτις διетήρησε τὴν χριστιανικὴν πίστιν ἐν πάσῃ αὐτῆς τῇ καθαρότητι. Αὕτη προσεπάθησε ν' ἀναθρέψῃ τὸν ἑαυτῆς τρόφιμον εἰς τὰς ἀληθείας τῆς χριστιανικῆς πίστεως (3). Ἐν τῇ ἀνδρικῇ αὐτοῦ ἡλικίᾳ Μωάμεθ ὁ Β'. προτρεπόμενος ὑπὸ τῆς ἐμφύτου αὐτοῦ φιλομαθείας προσεκητήσατο ἀρκούντως καλὰς ἰδέας περὶ τοῦ χριστιανισμοῦ, ἐν καιρῷ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει πολυχρονίου αὐτοῦ διαμονῆς. Διὰ τοῦτο τοῦλάχιστον ἄνευ προλήψεως ἐθεώρει τὴν χριστιανικὴν πίστιν, δὲν ἐθεώρει τὸ χριστιανικὸν ἔθνος ἐπιβλαβὲς καὶ ἐπικίνδυνον εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν, καὶ διὰ τοῦτο ἤδη φυσικῶς ἦν διατεθειμένος πρὸς ἀνεξιθρησκείαν. Τὸ πρόσωπον Γενναδίου τοῦ Σχολαρίου ἐνίσχυσε ταύτην αὐτοῦ τὴν διάθεσιν. Μωάμεθ ὁ Β'. ἐξωκειω-

(1) Cours de la litterature grecque moderne par Rizo Neroulos. Genève, p. 22. 1827.

(2) Ἐντεῦθεν ἐν τῶν πρωτίστων καθηκόντων, τὸ καθῆκον τοῦ πρώτου διερμηνέως ἐνώπιον τοῦ Σουλτάνου, ἀνετέθη εἰς τοὺς Ἕλληνας.

(3) Ransl. ἱστορ. τῶν σλαυτικῶν ἐθνῶν β. βλ. 10. κεφ. 6. σελ. 399, Μωάμεθ ὁ Β'. ἐγνώριζε τὴν Κυριακὴν προσευχὴν, καὶ τὸ «Θεοτόκε Παρθένα».

μένος ὁπωσοῦν πρὸς τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν, ἐσπούδαζεν ἕνεκα τῆς ἐμφύτου αὐτοῦ φιλομαθείας νὰ προσκτᾶται καθαρωτέρας ἰδέας περὶ αὐτῆς. Ὁ δὲ ἀρχιεπίσκοπος τῆς ἐλληνικῆς ἐκκλησίας ἐξεπλήρου τὴν ἐπιθυμίαν αὐτοῦ. Ὁ Σουλτάνος πολλάκις διελέχθη μετ' αὐτοῦ περὶ πίστεως καὶ ὁμολογίας χριστιανικῆς, καὶ ἐκάστοτε ἠσθάνετο τῆς συνομιλίας ταύτης ἰδιαιτέραν εὐχαρίστησιν ὅθεν καὶ ἐδείκνυεν ἀκολούθως ἔτι μείζονα εὐμένειαν, καὶ μείζονα προστασίαν καὶ πρὸς τὸν Πατριάρχην καὶ πρὸς τοὺς χριστιανούς (1).

Ἐπανελθὼν εἰς Κωνσταντινούπολιν περὶ τὸ τέλος τοῦ 1453 ἔτους ἐκ τῆς ἐκστρατείας, τὴν ὁποίαν ἐπεχείρησεν εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ τὴν Μικρὰν Ἀσίαν Μωάμεθ ὁ Β'. ἔστρεψε τὴν προσοχὴν του εἰς τὰς πνευματικὰς ἀνάγκας τῶν νέων αὐτοῦ ὑπηκόων. Ἐχορήγησεν εἰς αὐτοὺς πλήρη ἐλευθερίαν εἰς τὴν ὁμολογίαν τῆς ἑαυτῶν πίστεως καὶ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς θείας λατρείας, ἀφῆκεν αὐτοῖς τινὰς οὐχὶ πλουσίας ἐκκλησίας καὶ μαθῶν παρὰ τῶν κληρικῶν τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκκλησίας, ὅτι δὲν εἶχαν ἀνώτατον ποιμένα, διέταξε νὰ ἐκλέξωσιν αὐτὸν, ὑποσχεθεὶς νὰ ἐπικυρώσῃ τὴν ἐκκλογὴν αὐτοῦ (2). Εὐχάριστος ὑπῆρξεν εἰς τοὺς ὑποταχθέντας χριστιανοὺς ἡ τοιαύτη πρὸς αὐτοὺς εὐμένεια τοῦ Σουλτάνου. Ἐν συνόδῳ, ἐκ τοῦ προχείρου συγκροτηθείσῃ ἐκ τῶν πέριξ ἐπισκόπων, τοῦ κλήρου καὶ τῶν ἐπισημοτέρων λαϊκῶν, ἐξελέχθη εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον ὁ ἔξοχος μοναχὸς Γεννάδιος ὁ Σχολάριος, ζήσας πολὺν χρόνον ἐν τῇ μονῇ τοῦ Παντοκράτορος, καὶ ἄκων προεχειρίσθη Πατριάρχης κατὰ τὸ ἀρχαῖον ἔθος ὑπὸ τοῦ Ἡρακλείας μητροπολίτου. Μετὰ ταῦτα ὁ νεοχειροτόνητος Πατριάρχης, συνοδευόμενος ὑπὸ τῶν ἐπισκόπων, τοῦ κλήρου καὶ τῶν ἐπισημοτέρων Ἑλλήνων, παρουσιάσθη εἰς τὸν Σουλτάνον καὶ προσκυνήσας αὐτὸν, καθὼς ἐποίουν πρότερον οἱ Πατριάρχαι πρὸς τοὺς Ἕλληνας αὐτοκράτορας, ἐπισήμως ἀνεγνώρισεν αὐτὸν βασιλέα ἑαυτοῦ καὶ κύριον. Λίαν εὐάρεστος ὑπῆρξε διὰ τὸν Μωά-

(1) Τουρκογρ. Α'. σελ. 16. 108, 109--119.

(2) Τουρκογρ. αὐτ. 16.

μεθ ἢ πρὸς αὐτὸν ἀφίξις τοῦ Ἑλληνοῦ Πατριάρχου μετὰ τοῦ ἀνωτάτου κλήρου, καὶ ἡ ἐκδήλωσις τῆς πρὸς αὐτὸν ὑποταγῆς ἐκ μέρους τοῦ κλήρου τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἡ φιλοτιμία αὐτοῦ ἔλαβεν ἤδη νέαν τροφήν, ἀναλογιζομένου ὅτι αὐτὸς ἀντικαθίστα εἰς τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος τοὺς πρώην αὐτοῦ αὐτοκράτορας (1). Εὐγενῶς ὑπεδέξατο τὸν Πατριάρχην Γεννάδιον, εὐμενῶς μετ' αὐτοῦ διελέχθη, ἀνεγνώρισεν αὐτὸν ὡς ἀρχιεπίσκοπον τῆς ἐκκλησίας, καὶ ἐπεκύρωσεν αὐτῷ τε καὶ τοῖς διαδόχοις αὐτοῦ πάντα τὰ πρότερα δικαιώματα καὶ προνόμια τοῦ Πατριάρχου. Ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ, γνωρίζων τί προσέφερον συνήθως οἱ αὐτοκράτορες εἰς τὸν νεωστὶ προχειριζόμενον Πατριάρχην, ὁ Σουλτάνος ἐξεπλήρωσεν ἀκριβῶς καὶ τοῦτο τὸ ἔθος· τουτέστιν ἐδωρήσατο εἰς τὸν Πατριάρχην ὠμοφόριον, κεκοσμημένον διὰ πολυτίμων λίθων, βαρύτιμον ἐπενδύτην, ράβδον (ποιμαντικὴν) ἀργυρᾶν, χίλια φλωρία καὶ λευκὸν λαμπρῶς ἐστολισμένον ἵππον, ἐφ' οὗ ὁ Πατριάρχης πανδημῶς ἐπέστρεψεν εἰς τὸν ναὸν τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων, προωρισμένον εἰς κατοικίαν αὐτοῦ, συνοδευόμενος ὑπὸ τῶν ἐπισκόπων καὶ τῶν πρωτίστων ἀξιωματικῶν τῆς τουρκικῆς αὐλῆς (2). Καὶ μετὰ ταῦτα δὲ ὁ Μωάμεθ ἔδειξεν πρὸς τὸν Πατριάρχην Γεννάδιον ἰδιαιτέραν εὐμένειαν, συνδιαλεγόμενος πολλάκις μετ' αὐτοῦ περὶ τῆς χριστιανικῆς πίστεως καὶ τῆς αὐτοκρατορι-

(1) Μωάμεθ ὁ Β'. δυσηρεστεῖτο διότι δὲν ἐξέφραζον μέχρι τοῦδε οἱ Ἕλληνες σαφῶς τὴν ὑποταγὴν των· μετ' ὀργῆς ἠρώτα τοὺς κληρικούς τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκκλησίας, διατί ὁ Πατριάρχης δὲν ἐπαρουσιάσθη ν' ἀποδώτῃ πρὸς ἐμὲ, ὡς βασιλέα, τὸ ὀφειλόμενον σέβας. Φ. Κυπρ. Χρονικ. σελ. 334.

(2) Τουρκογρ. I. B. σ. 107—108. Φραντζ. Γ'. ΙΑ'. σελ. 305—307. Μελετ. ἐκκλησιασ. ἱστορ. τόμ. γ'. 6. 330. Ὁ Σουλτάνος ἀποχαιρετῶν τὸν Πατριάρχην εἶπε πρὸς αὐτόν· «Πατριάρχευε ἐπ' εὐτυχίᾳ, καὶ ἔχε τὴν φιλίαν ἡμῶν, ἐν οἷς θέλεις, ἔχων πάντα τὰ σὰ προνόμια, ὡς καὶ οἱ πρὸ σοῦ Πατριάρχαι εἶχον· ἔχε δὲ καὶ τὸν ναὸν τῶν ἁγίων Ἀποστόλων εἰς κατοικίαν σου». Καὶ πραγματικῶς ὁ Πατριάρχης κατόκησε κατ' ἀρχὰς ἐν τούτῳ τῷ ναῷ· ἀλλ' ἔπειτα, διὰ τὸ ὀλιγάριθμον τῶν χριστιανῶν ἐν τοῖς πέριξ ἐγκατέλιπεν αὐτὸν καὶ ἐζήτησε καὶ ἔλαθε παρὰ τοῦ Σουλτάνου τὸν ναὸν τῆς Παμμακαρίστου.

κῆς διοικήσεως, δυνατὸν εἰπεῖν ἠγάπησεν αὐτόν (1). Ὁ δὲ σοφὸς ποιμὴν τὴν πρὸς αὐτὸν εὐμένειαν ταύτην καὶ ἀγάπην τοῦ Σουλτάνου ἐσπούδασε κατὰ τὸ δυνατὸν νὰ μετατρέψῃ ἐπ' ἀγαθῷ τῆς ταλαιπωρουμένης ἐκκλησίας καὶ τῶν χριστιανῶν, καὶ κατὰ τοῦτο ἐπέτυχεν.

Ὅρισθείσης τῆς σχέσεως τῶν χριστιανῶν τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἐκκλησίας πρὸς τὴν κυβέρνησιν καὶ πρὸς τὸν πλῆθυσμὸν τῆς αὐτοκρατορίας, Μωάμεθ ὁ Β'. ἐχορήγησεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ πρωθιεράρχου αὐτῆς, ὠρισμένα δικαιώματα καὶ προνόμια, δι' ὧν ἐξησφαλίσθη ἡ ἀνεξάρτητος αὐτῆς ὑπαρξίς, διετηρήθησαν τὰ κυριώτερα πνευματικὰ (ἐκκλησιαστικά) αὐτῆς δικαιώματα ἀνέπαφα, καὶ οὕτω διεφυλάχθη καὶ ἡ ἐξωτερικὴ αὐτῆς ἀσφάλεια καὶ ἀκεραιότης.

Τὰ γενικώτερα ἐκ τούτων τῶν δικαιωμάτων καὶ προνομίων εἰσι τὰ ἐξῆς:

1) Μηδεὶς κατ' οὐδένα τρόπον νὰ ἐμποδίζῃ τὸν Πατριάρχην τοῦ διατάττειν καὶ δημοσιεύειν διατάξεις εἰς τὰ ἀφορῶντα τὴν πίστιν (2).

2) Ὁ Πατριάρχης καὶ οἱ ἐπίσκοποι εἶναι ἐλεύθεροι ἀπὸ παντὸς φόρου (3).

3) Οἱ ναοὶ τῶν χριστιανῶν ἐξασφαλίζονται καὶ κατ' οὐδένα λόγον δύνανται νὰ μετατραπῶσιν εἰς τζαμιά (4).

4) Οἱ γάμοι, αἱ κηδεῖαι καὶ αἱ λοιπαὶ χριστιανικαὶ τελεταὶ ἐκτελοῦνται ἐλευθέρως (5).

(1) Τουρκογρ. αὐτόθ. σελ. 108, 119.

(2) Φραντζ. Γ'. ΙΑ'. σελ. 308. «ἔδωκα δὲ καὶ προστάγματα ἐγγράφως τῷ Πατριάρχῃ μετ' ἐξουσίας βασιλικῆς, ἵνα μηδεὶς αὐτὸν ἐνοχλήσῃ ἢ ἀντιτείνῃ, ἀλλὰ εἶναι αὐτὸν ἀναίτητον καὶ ἀφορολόγητον καὶ ἀδιάσειστόν τε ἀπὸ παντὸς ἐναντίου». Τὰ αὐτὰ καὶ Κούμας. τόμ. ζ'. σελ. 369.

(3) «Καὶ τέλους καὶ δόσεως ἐλεύθερος ἔσται αὐτός τε καὶ οἱ μετ' αὐτὸν πατριάρχαι εἰς τὸν αἰῶνα, ὁμοίως καὶ πάντες οἱ ὑποτεταγμένοι αὐτῷ ἀρχιερεῖς». Φραντζ. Γ'. ΙΑ'. 308.

(4) Αὐτόθ.

(5) Αὐτόθ.

5) Τὸ Πάσχα τῶν χριστιανῶν ἐπιτελεῖται μετὰ πάσης ἐλευθερίας καὶ τῆς δεούσης παρατάξεως ἐν διαστήματι τριῶν ἡμερῶν, ἐν αἷς καὶ αἱ θύραι τῶν τειχῶν ἔστωσαν δι' ὅλης τῆς νυκτὸς ἀνεωγμένα (1).

Τὰ δικαιώματα ταῦτα καὶ προνόμια ἐκτεθειμένα εἰς δύο ἰδιαιτέρα ἔγγραφα μὲ τὴν ὑπογραφήν καὶ σφραγίδα αὐτοῦ τοῦ Μωάμεθ τοῦ Β'. εἶχον δυνάμιν τινα καὶ εἰς τὸν μετέπειτα χρόνον, καὶ πολλάκις ἀφώπλισαν τὴν αὐθαιρεσίαν τῶν μετὰ ταῦτα Σουλτάνων ὡς πρὸς τοὺς χριστιανούς.

Μωάμεθ ὁ Β'. χορηγῆσας εἰς τὸν Πατριάρχην τὸ δικαίωμα καὶ τὴν ἐξουσίαν τοῦ κυβερνᾶν τοὺς Ἑλληνας εἰς τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα, ἔδωκεν εἰς αὐτὸν καὶ τὴν ἐπ' αὐτῶν κοσμικὴν διοίκησιν, ἐπιτρέψας εἰς αὐτὸν τὸ δικαίωμα τοῦ δικάζειν αὐτοὺς κατὰ τοὺς ἀρχαίους ἑλληνικοὺς νόμους καὶ ἐν τοῖς πολιτικοῖς πράγμασιν, ἀνεξαρτήτως τῆς τουρκικῆς διοικήσεως (2). Εἰς δὲ τοὺς χριστιανούς ἔδωκε πλήρη ἐλευθερίαν τοῦ νὰ δικάζωνται ἐν τοῖς πολιτικοῖς πράγμασιν ὑπὸ τῶν ἀνωτάτων αὐτῶν ποιμένων, ἀποφεύγοντες τοὺς τούρκους δικαστὰς (καδῆδες). Ὁ δὲ πατριάρχης ὡς πρὸς τὰ πολιτικὰ ἀπέβη οὕτως ὁ ἀνώτατος καὶ κυριώτατος κριτῆς τῶν Ἑλλήνων (3) καὶ διὰ τοῦτο, ὡς ἀνώτατος κριτῆς, ἦτο δεκτὸς εἰς τὸ ἀνώτατον διοικητικὸν συμβούλιον, ὀνομαζόμενον Διβάσιον, ὅπου ὑπῆρχεν εἰς αὐτὸν θέσις προσδιωρισμένη κατόπιν δύο ἀνωτάτων τούρκων δικαστῶν, ὀνομαζομένων Καδῆδων (4).

(1) Κούμ. τ. 7. σελ. 369. Χριστ. ἀνάγνωσις 1851, Φεβρουαρ. ἐν τῷ ἄρθρῳ: Συγγραφεῖς τῆς ἑλλην. Ἐκκλησίας μετὰ τὴν πτώσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως· σελ. 130—131. Τὰ λοιπὰ δικαιώματα, τὰ ἐν διαφόροις καιροῖς ὑπὸ τῶν Σουλτάνων τοῖς ἐπισκόποις δωρηθέντα, λεπτομερῶς ἐξηγοῦνται ἐν τοῖς Βερατίοις, ἔγγραφοις διδομένοις καὶ μέχρι τοῦ νῦν εἰς ἕκαστον νεωστὶ καθιδρυθέντα ἀρχιερέα μετὰ τῆς σουλτανικῆς σφραγίδας (τουρᾶ).

(2) De la Croix. Etat present des nations et eglises grecque, armenienne et maronite en Turquie, à Paris, 1695, chap. 34. pag. 106.

(3) Κούμ. τ. 12. σελ. 532—533.

(4) De la Croix 34. σελ. 106.

Διὰ ῥητοῦ διατάγματος προσδιωρίσθησαν ὑπὸ Μωάμεθ τοῦ Β'. καὶ αἱ σχέσεις τῶν χριστιανῶν πρὸς τοὺς Τούρκους.

Εἰς τοὺς ὑποταχθέντας Ἑλληνας ἐπετέθη φόρος (1), πλὴν πολλὰ μέτριος. Συνίστατο εἰς 9 δραχμὰς ἀργύρου δι' ἕκαστον ἄνδρα, αἱ δὲ γυναῖκες ἐθεωρήθησαν ἐλεύθεραι ἀπὸ πληρωμῆς φόρου καὶ εἰς πάντα τὸν μετέπειτα χρόνον (2). Καίτοι ὁ Πατριάρχης καὶ οἱ ἐπίσκοποι κατὰ τὰς δωρηθείσας εἰς αὐτοὺς ὑπὸ Μωάμεθ τοῦ Β'. προνομίας, ἀπηλλάγησαν ἀπὸ παντὸς φόρου· ἀλλὰ μετὰ παρέλευσιν 15 ἐτῶν καθυπεβλήθησαν εἰς φόρον, ὡς ἐκ τῆς ἀσυνέτου αὐθαιρεσίας τε καὶ φιλοδοξίας προσώπων τινῶν. Ἐπὶ τοῦ πέμπτου Πατριάρχου, Μάρκου τοῦ Ξυλοκαράβη (1467), δυσηρεστημένοι τινὲς Τραπεζούντιοι μέτοικοι (3), ὠφεληθέντες ἐκ τῆς κατ' αὐτοῦ δυσμενείας τοῦ κλήρου καὶ τοῦ λαοῦ, πιθαιὸν ἔνεκα τῆς αὐστηρίας αὐτοῦ διαγωγῆς πρὸς τὰς καταχρήσεις αὐτῶν (4), ἠθέλησαν νὰ ἀναβιβάσωσιν εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον τὸν ἑαυτῶν συμπολίτην, τὸν ἱερομόναχον Συμεὼν, διατρίβοντα ἀπὸ τινῶν ἐτῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει, καὶ ἐπιδεικνύοντα ἐλευθεριότητα καὶ εὐγενῆ συμπεριφορὰν πρὸς τοὺς ἄλλους. Διὰ δώρων καὶ ἀπάτης ἐλκύσαντες οὗτοι πρὸς τὸ μέρος αὐτῶν τοὺς κληρικούς, καὶ συκοφαντήσαντες ταῦτοχρόνως τὸν Πατριάρχην, ὅτι δῆθεν αὐτὸς ἐκτίησατο τὴν ὑψηλὴν θέσιν διὰ προσφορᾶς χιλίων φλωρίων, ἦτοι δουκάτων (5) εἰς τὸ θησαυροφυλάκιον τοῦ

(1) Οἱ Τούρκοι δὲν ἐπλήρωναν φόρον, νομίζοντες αὐτὸν ἀνοίχειον δι' ἑαυτούς. Οὕτω λέγει ὁ Χαλκοκονδύλης προσθέτων ὅτι οἱ φόροι εἰσπράττονται οὐκ ἀπὸ τῶν Τούρκων, ἀλλ' ὑπὸ τῶν ἀλλοφύλων» (Βιβλ. Η'. σελ. 439).

(2) De la Croix. 3.

(3) Κάτοικοι δηλονότι τῆς Τραπεζούντος, μετοικήσαντες εἰς Κωνσταντινούπολιν μετὰ τὴν πτώσιν τοῦ βασιλείου τῆς Τραπεζούντος. Οὗτοι διεκρίνοντο καὶ ἴσχυον μεταξὺ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλλήνων, καθότι οἱ συγγενεῖς αὐτῶν καὶ συμπατριῶται ὑπηρετοῦν παρὰ τῷ Σουλτάνῳ καὶ εἶχον τὴν εὐνοίαν αὐτοῦ.

(4) Οὗτος ὁ Μάρκος ἦν ἄνθρωπος πεπαιδευμένος καὶ ἐνάρετος. Ὁρ. Φιλίππ. Κυπρ. Χρ. σελ. 355. Μελετ. τόμ. 3. σελ. 331. Παράβαλε καὶ τὸ κατωτέρω κεφ. περὶ καταστάσεως τῆς ἱεραρχίας.

(5) Τὸ νόμισμα διὰ τοῦ ὁποῖου οἱ Πατριάρχαι ἐπλήρωναν τὸν φόρον

Διβανίου, καὶ οὕτως ἐπεβάρυνε τὴν ἐκκλησίαν, παρουσίασαν πρὸς τὸν Σουλτάνον τοῦτο τὸ ποσὸν καὶ εἶπον· «Ἐπειδὴ ὁ Πατριάρχης ὑπεσχέθη εἰς τὴν σὴν Μεγαλειότητα χίλια δουκάτα, ἡμεῖς δίδομεν αὐτὰ, διὰ νὰ γίνῃ Πατριάρχης ὁ ἡμέτερος Ἱερομόναχος· διότι ὁ λαὸς καὶ κληρικοὶ δὲν ὑποφέρουσι τὸν Πατριάρχην Μάρκον». Ὁ δὲ Σουλτάνος οὐ μικρὸν ἐθαύμασε διὰ τοῦτο, καὶ ἐπὶ πολὺ κατεγέλα διὰ τὴν ἀσυνεσίαν τῶν Ἑλλήνων. Καὶ ἴσως δὲν θὰ ἀπεφάσιζε νὰ εὐχαριστήσῃ τὴν ἐπιθυμίαν τῶν Τραπεζουντίων πολιτῶν, ἂν δὲν ἤθελον διαθέσει αὐτὸν ὑπὲρ ἑαυτῶν οἱ νέοι Τραπεζούντιοι, οἱ ὑπηρετοῦντες παρ' αὐτῶ, καὶ οἱ μεγιστάνες Τούρκοι, καθ' ὅσον ἐπρόκειτο περὶ μιᾶς τῶν πηγῶν τῶν αὐτοκρατορικῶν εἰσοδημάτων. Ὁ Σουλτάνος ἔλαβεν εὐχαρίστως τὰ 1000 φλωρία, καὶ οὕτω κατὰ τὸ 1467 ἔτος ἐξέδωκε νέον νόμον, καθ' ὃν ἕκαστος Πατριάρχης κατὰ τὴν ἀνάβασιν αὐτοῦ ἐπὶ τὸν θρόνον ὤφειλε νὰ πληρώνῃ εἰς τὸ θησαυροφυλάκιον τοῦ Διβανίου δῶρον, ὀνομαζόμενον *πεςχέσιον* (1).

Ἡ φιλοδοξία καὶ αἱ ῥαδιουργίαι τινῶν κληρικῶν, καθὼς καὶ ἡ ἐπέμβασις εἰς τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα προσώπων λαϊκῶν, ταχέως ἠῤῥησε τοῦτο τὸ ποσὸν, καὶ κατεβάρυνε τὴν ἱεραρ-

εἰς τοὺς Σουλτάνους, ὀνομάζετο φλωρία, ὅπερ ἐστὶ γενικὴ ὀνομασία χρυσοῦ νομίσματος ἰδιαιτέρας καὶ συγχρόνως σχετικῆς ἀξίας. Ἡ παραγωγή τῆς λέξεως ἐστὶν ἰταλική (ἐκ τοῦ *florino*=ἄνθος, ἐκ τοῦ λατιν. *florinus*=ἄνθινος, τ. ε. κίτρινος). Ἐν Ἰταλίᾳ τὰ φλωρίνια περιεῖχον 4 λίτρας. Καθὼς ἡ ἑκατοντάς ἀποτελεῖ τὸ ρούβλιον ἦτοι τὸ φράγκον, καὶ 6 δεκάδες τὸ αὐστριακὸν φλωρίνιον, οὕτω ἡ τετράς (4 ἢ 40) ἀπετέλουν τὸ ὀλόκληρον τοῦτο τοῦ νομίσματος. Τὸ ἰταλικὸν ἐμπόριον ἐν τῷ Αἰγαίῳ πελάγει, τῷ Εὐξείνῳ Πόντῳ καὶ ἰδίως ἐν Κωνσταντινουπόλει εἰσήγαγε τὸ τετραδικὸν σύστημα καὶ ἐν τῷ τουρκικῷ νομισματοκοπέῳ, ὅπου ἐκόπτετο χρυσοῦν καὶ μετὰ ταῦτα ἀργυροῦν νόμισμα, διαιρούμενον εἰς 4 δεκάδας, ἦτοι 40 παράδες. Ἀλλὰ κατὰ τὸν 15. καὶ 15. αἰῶνα τὰ φλωρία ἰσοδυνάμουν σχεδὸν πρὸς τὸ δουκάτον, χρυσοῦν. (Ὁρ. Βλαχο-βουλγαρικὰ ἔγγραφα, συλλεχθέντα ὑπὸ Ἰουλ. Βενελεῆ· ἐν Πετροπολ. 1840. σελ. 126—127), διὸ καὶ ἡμεῖς τοῦτο τὸ νόμισμα ἐδηλώσαμεν διὰ τῆς λέξεως δουκάτον, ἦτοι χρυσοῦν.

(1) Φιλίππ. Κυπρ. Χρ. 352—354. Μελετ. τόμ. γ'. σελ. 331.

χίαν τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκκλησίας δι' ἑτησίου φόρου (χαρατσίου). Ἐπὶ τοῦ Πατριάρχου Συμεῶνος τοῦ Τραπεζουντίου (τὸ δεύτερον 1476—1479), εἰς ἱερομόναχος Σέρβος, ὀνόματι Ῥαφαήλ, παρουσιασθεὶς εἰς τινὰς μεγιστάνας Τούρκους, ὑπεσχέθη νὰ δίδῃ ἑτησίως εἰς τὸ θησαυροφυλάκιον (Χαζνέ) 2000 φλωρία, ἐὰν γίνῃ Πατριάρχης. Ἐκτὸς δὲ τούτου καὶ 500 φλωρία κατὰ τὴν ἀνάβασιν αὐτοῦ εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον. Οἱ πλεονέκται Τούρκοι ἐδέχθησαν εὐχαρίστως τὴν πρότασιν τοῦ Ῥαφαήλ, ἀνοίξαντες πάλιν νέαν πηγὴν πλούτου διὰ τὸ Κράτος· διότι κατὰ τὴν διαταγὴν τοῦ Σουλτάνου ἀνέβη ὁ Ῥαφαήλ ἀντὶ τοῦ ἐξωσθέντος Πατριάρχου Συμεῶν (1). Οὕτως ἐπὶ Μωάμεθ τοῦ Β'. ἔλαβον ἀρχὴν τοιαῦται ἀταξίαι, αἵτινες μετὰ ταῦτα ἐπέφερον τοσαῦτα δεινὰ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ἐπὶ Μωάμεθ τοῦ Β'. ἔλαβε μείζονα ἐπίτασιν καὶ δύναμιν, ἐντρομερὸν ἔθιμον, ὅπερ ἤρξατο μὲν ἐπὶ τῶν προκατόχων αὐτοῦ, ἀπέβη δὲ διὰ τὴν ἐκκλησίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως πρόξενον ἀπωλείας χιλιάδων ὄλων παιδῶν αὐτῆς.

Ὁ διάδοχος τοῦ Ὀσμάνου Ὀρχάνης, ἐνασχολούμενος εἰς τὴν μεταρρύθμισιν καὶ τακτοποίησιν τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ, συνέστησε νέον τάγμα, ὀνομαζόμενον *Γενίτσαροι*, καὶ μετεχειρίσθη πρὸς τοῦτο τὰ τέκνα τῶν αἰχμαλώτων χριστιανῶν, ἀναθρέψας αὐτὰ εἰς τὰ πολεμικά, καὶ μεταστρέψας εἰς τὴν ὀθωμανικὴν θρησκείαν. Οἱ διάδοχοι τοῦ Ὀρχάνου, καὶ ἰδίως Μουράτ ὁ Α'. ἐπενόησαν τὸ μέσον τοῦτο, τοῦ ἀρπάζειν βιαίως τὰ τέκνα τῶν ὑποταγέντων χριστιανῶν, πρὸς ἀναπλήρωσιν τῶν γενιτσάρων στρατιωτῶν. Μωάμεθ ὁ Β'. ἵνα τελειοποιήσῃ τοῦτο τὸ ἔθιμον καὶ ἐπαυξήσῃ τὴν ἑαυτοῦ δύναμιν καὶ σημασίαν, ἐπωφελήθη ἐκ τοῦ ἄλλοτε ἐν τῇ Αὐλῇ τῶν Ἑλλήνων αὐτοκρατόρων ἐπικρατοῦντος ἔθους, καθ' ὃ οὗτοι ἐδικαιοῦντο νὰ ἐκλέγωσιν ἐξ ἐκάστης πόλεως ἑλληνικῆς παιδῆς μετὰ ἰδιαιτέρων δώρων διὰ νὰ ἀνατρέφωσιν ἐν Κωνσταντινουπόλει, καὶ προπαρασκευάζωσιν εἰς ἀνωτέρας πολιτικὰς τε καὶ στρατιωτικὰς θέσεις, καὶ ἰδιοποιήθη

(1) Φιλίππ. Κυπρ. Χρ. σελ. 363. Μελετ. τόμ. γ'. σελ. 333.

τοῦτο τὸ δικαίωμα ἐπεκτείνας μάλιστα αὐτὸ ἐν πάσῃ πόλει καὶ ἐπαρχίᾳ τοῦ ἑαυτοῦ Κράτους (1). Ἐνίσχυσε δὲ καὶ ἐστερέωσε τοῦτο τὸ δικαίωμα διὰ νόμου καὶ ἀκριβῶς ἐπεμελήθη τῆς ἐφαρμογῆς αὐτοῦ. Ἄνὰ πᾶν τέταρτον ἔτος ἐκατόνταρχοι Τούρκοι παρουσιάζοντο εἰς τὰς πόλεις καὶ εἰς τὰ χωρία μὲ σουλτανικὸν διάταγμα, καὶ ἐλάμβανον ἐν ὀνόματι τοῦ Σουλτάνου ἐκ δέκα οἰκιῶν (2) ἓνα παῖδα ἐπταετῆ, ἢ καὶ κατωτέρω, ἐκ τῶν διακρινόμενων κατὰ τε τὰ σωματικὰ καὶ πνευματικὰ προτερήματα. Οἱ λαμβανόμενοι παῖδες ὤφειλον ν' ἀνατρέφονται ἐν Κωνσταντινουπόλει, Πέρα καὶ Ἀδριανουπόλει καὶ μετὰ ταῦτα ἐλάμβανον ὑψηλὰς πολιτικὰς καὶ στρατιωτικὰς θέσεις (3). Βεβαίως τὸ δικαίωμα τοῦτο, τὸ οἰκειοποιηθὲν ὑπὸ Μωάμεθ τοῦ Β', ἐστὶ νόμιμον· διότι ὁ λαὸς, ὁ εὐρισκόμενος ἐν τινι πολιτείᾳ, ὀφείλει νὰ βαστάζῃ πάντας τοὺς φόρους καὶ τὰς ὑπηρεσίας αὐτῆς· ἀλλ' ἡ διάταξις τοῦ ν' ἀνατρέφονται τὰ τέκνα τῶν Χριστιανῶν εἰς τὴν μωαμεθανικὴν πίστιν ἦν παράνομος. Ἄλλως δὲ πᾶσα ἡ δύναμις καὶ πᾶσα ἡ φρικώδης σημασία ταύτης τῆς διατάξεως ἀνάγεται εἰς τοὺς μετὰ ταῦτα χρόνους.

Ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκκλησία ἐποιήσατο χρῆσιν τῆς προστασίας Μωάμεθ τοῦ Β', καὶ ἀπῆλαυσε τῆς δυνατῆς ἡσυχίας εἰς τὰς χώρας καὶ ἐπαρχίας τὰς ὑποταγεῖσας ἤδη εἰς τὸν Σουλτάνον, καὶ ἐντελῶς εἰς τὴν δικαιοδοσίαν αὐτοῦ ὑπαγομένης. Ἄλλ' εἰς τοὺς τόπους καὶ τὰς ἐπαρχίας, αἵτινες δὲν εἶχον ὑποταγῆ εἰσέτι εἰς τοὺς Τούρκους ἢ ὑπετάγησαν μόνον εἰς τὸ τέλος τῆς βασιλείας τοῦ κατακτητοῦ, οἱ Χριστιανοὶ εὐρέθησαν εἰς ἔτι χεῖρονα κατάστασιν.

Ἐξασφαλισθεὶς ἐν Κωνσταντινουπόλει Μωάμεθ ὁ Β' ἐπεχεί-

(1) Χυτραῖος σελ. 14.

(2) Ἡ συνάθροισις αὕτη ἦτοι ὁ φόρος (παιδομάζωμα) τῶν παίδων ὠνομάζετο δεκάτωσις τῶν παίδων.

(3) Τινὲς ἐκ τούτων, μέχρι τοῦ 25 ἔτους τῆς ἡλικίας αὐτῶν ἐν διαφόροις ἔργοις ἐν τῇ Αὐλῇ διαμένοντες, ἐγίνοντο ἔπειτα ἀρχηγοὶ τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ στόλου, καὶ διοικηταὶ ὀλοκλήρων ἐπαρχιῶν· ἄλλοι δὲ ἐλάμβανον κατωτέρας (ἑσεις. Ὁρ. Κρούς. ἐν Τυρκογρ. Β'. σελ. 193—194.

ρησεν ἤδη ἔργα ἀναγκαῖα καὶ ἐλαφρὰ ἐν ταύτῳ, τουτέστι τὴν ὑποταγὴν τῶν λοιπῶν ἐπαρχιῶν τοῦ κράτους, ἐξ ὧν αἱ μὲν ἦσαν πρὸ πολλοῦ ἤδη εἰς τὴν ἐξουσίαν του, ἀλλ' εἶχον ἔτι ἰδιαιτέρους ἡγεμόνας (τὸ βασιλεῖον τῆς Τραπεζοῦντος, ἡ Σερβία καὶ ἡ Μολδαυία), αἱ δὲ ἔμενον ἔτι ἀνεξάρτητοι (ἐν μὲν τῇ Εὐρώπῃ τὸ βασιλεῖον τῆς Πελοποννήσου, ἡ Ἀλβανία καὶ ἡ Ἡπειρος, ἡ Βοσνία, Ἐρζεγοβίνη καὶ αἱ νῆσοι τοῦ Ἀρχιπελάγους· ἐν δὲ τῇ Ἀσίᾳ ἡ Καραμανία καὶ Κασσημανία). Τὸ πρῶτον ἔτος ἀπὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐγένοντο κατάδηλα τὰ φιλόδοξα σχέδια Μωάμεθ τοῦ Β', ὅτε διὰ μηδαμινὰς προφάσεις ἀπήτησε φόρους καὶ ὑποταγὴν ἀπὸ τῆς δημοκρατίας τῆς Ῥαγούζης, τῶν ἡγεμόνων τῆς Πελοποννήσου, τῶν νήσων τοῦ Ἀρχιπελάγους κτλ. (1). Εἰς μάτην ὁ τότε Πάπας καὶ οἱ Εὐρωπαῖοι βασιλεῖς, καταπτοηθέντες διὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἠθέλησαν νὰ στήσωσι τὰ ὁσημέραι προοδεύοντα ὄπλα τοῦ φοβεροῦ Σουλτάνου, κηρύττοντες σταυροφορίας κατὰ τῶν Τούρκων. Ὁ Μωάμεθ δὲν ἐπτοεῖτο, διότι ὁ φόβος τῶν ὄπλων αὐτοῦ ἀμέσως σχεδὸν ἐψύχραινεν πᾶσαν ζέσιν καὶ ζῆλον παρὰ τοῖς Εὐρωπαίοις, καὶ μόνον κατὰ τὴν ὑπεράσπισιν τοῦ Βελιγραδίου ἀπέδειξαν οὗτοι σταυροφορικὰ ἀνδραγαθήματα, ὀδηγούμενοι ὑπὸ τοῦ συνετοῦ καὶ ἀνδρείου στρατηγοῦ Οὐνιάδου (2). Ἐν καιρῷ τῶν λαμπρῶν ἐκστρατειῶν,

(1) Κούμ. τόμ. ζ'. σελ. 370. Ἡ δημοκρατία τῆς Ῥαγούζης ἀνεγνώρισε τὴν προστασίαν Μουράτ τοῦ Β', καὶ ἐπλήρωνεν εἰς αὐτὸν κατ' ἔτος 560 φλωρίνια. Ἀλλὰ μετὰ ταῦτα, ἐπειδὴ ἀνέλαβεν ὑπὸ τὴν ἐαυτῆς προστασίαν ἐπιστήμους Ἕλληνας, φυγόντας ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἐν καιρῷ τῆς ἀλώσεως αὐτῆς ὑπὸ τῶν Τούρκων, Μωάμεθ ὁ Β' ἀπήτησε παρ' αὐτῶν 3000 φλωρίνια.

(2) Σταυροφορίαν κατὰ τῶν Τούρκων εἰς μάτην προσεπέθετε νὰ διεγείρῃ πάλιν ὁ Καρδινάλιος Ἰσιδώρος πρώην μητροπολίτης Ῥωσσίας, γράψας κατὰ τὴν εἰς Ἰταλίαν ἐπιστροφὴν αὐτοῦ (εἶχε συλληφθῆ καὶ κατῴρωσε νὰ διαφύγῃ) εὐγλωττοτάτην ἐπιστολὴν πρὸς τοὺς ἡγεμόνας τῆς Εὐρώπης, ἧτις ὅμως ἔμεινεν ἄνευ ἀποτελέσματος (Ἱστορ. Καραμζ. βιβλ. Β'. τόμ. Ε'. ἐκδ. 1842 σελ. 210—211). Ἐπειτα ἐκήρυττεν αὐτὴν (τὴν σταυροφορίαν) πανταχοῦ ὁ φραγκισκανὸς μοναχὸς Ἰωάννης ὁ Καπιστράνος. Καὶ τελευταῖον ἐκηρύχθη πανδημῶς ἐπὶ Συνόδου ἐν Μαντοῦζ (1459).

αίτινες διήρκεσαν καθ' ὅλην τὴν βασιλείαν Μωάμεθ τοῦ Β', σχεδὸν πάντα τὰ βασίλεια καὶ αἱ ἐπαρχίαι, ἐξ ὧν τὸ Κράτος ἀπηρετίζετο, αἱ μὲν τάχιον, αἱ δὲ βράδιον, ὑπετάγησαν ἐπὶ τέλους ὀλοσχερῶς εἰς τοὺς Τούρκους (1). Ἀπεριγράπτων συμφορῶν πρόξενοι ἐγένοντο αἱ ἐκστρατεῖαι αὐτοῦ διὰ τοὺς κατοίκους τούτων

Ἀνώτατος δὲ ἀρχηγὸς τῆς σταυροφόρου στρατιᾶς ἐξελέγη ὁμοφώνως ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Αὐστρίας Φερδινάνδος.

(1) Πρὸς τὸ 1459 ἔτος ὑπετάγη ἡ Σερβία μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Δεσπότη, τοῦ περιφήμου Γεωργίου τοῦ Α'. Βράνκοβιτς (1427—1457). Μέρους τῶν Σέρβων, μὴ θελόντων νὰ ὑποταχθῶσιν εἰς τοὺς ἀπίστους, κατέλιπον τὴν πατρίδα, καὶ ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ Δεσπότη Στεφάνου, δευτέρου υἱοῦ τούτου τοῦ Γεωργίου, μετόκησαν εἰς Οὐγγαρίαν, καὶ κατέλαβον τὸν τόπον, τὸν ὀνομασθέντα Πανονία Σρεμική, ἢ ἀπλῶς Σρέμ (Ἱστορ. διαφ. Σλαυικ. λαῶν, ὑπὸ ἀρχιμανδρ. Ἰωάννου Ransl. τόμ. γ'. βιβλ. δ'. κεφ. θ'. σελ. 253—258. βιβλ. ι'. κεφ. α'. σελ. 269—70). Αἱ δὲ τῆς Πελοποννήσου ἡγεμονίαι, οὗσαι ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τῶν δύο ἀδελφῶν τοῦ τελευταίου αὐτοκράτορος τῶν Ἑλλήνων, Δημητρίου καὶ Θωμᾶ, καὶ ὑπὸ τὴν τῶν Βενετῶν, ὑπετάγησαν εἰς Μωάμεθ τὸν Β'. τῷ 1459—60, ἐκτὸς τῶν πόλεων Μονεμβασίας καὶ τῶν παραλίων Κορώνης, Μεθώνης, Πύλου καὶ ἄλλων, αἵτινες ἔμειναν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τῶν Βενετῶν (Κοῦμ. τόμ. ζ'. σελ. 370—371, 376, 378). Καὶ ὁ μὲν Δημήτριος κατέφυγεν εἰς τὴν προστασίαν Μωάμεθ τοῦ Β', ὁ δὲ Θωμᾶς ἀπεμακρύνθη μεθ' ὅλων τῶν ἐαυτοῦ εἰς Ῥώμη, ὅπου καὶ ἐτελεύτησε τῷ 1465. Τὸ δὲ βασίλειον τῆς Τραπεζοῦντος ἔπεσεν εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν Τούρκων τῷ 1464. Ὁ δὲ ἡγεμὼν Δαβίδ ὁ Κομνηνὸς πολιορκηθεὶς ἐν τῇ ἐαυτοῦ πρωτεύουσῃ, παρεδόθη οἰκαιοθελῶς εἰς Μωάμεθ τὸν Β', καὶ μετὰ πάντων τῶν οἰκείων ἀπεστάλη εἰς Ἀδριανούπολιν (Κοῦμ. τόμ. ζ'. σελ. 381. Τουρκογρ. Α'. 20—21). Μετὰ δύο ἔτη ὑπετάγη ἡ Βοσνία τῷ 1466 ὑπετάγησαν ἡ Καραμανία καὶ ἡ Κασσημανία τῷ δὲ 1467 ἀνεγνώρισαν τὴν ἐξουσίαν Μωάμεθ τοῦ Β' καὶ οἱ ἀνδρεῖοι Ἀλβανοὶ, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἥρωος αὐτῶν Γεωργίου Καστριώτου, ἦτοι Σκενδέρβη, μὴ δυνάμειοι ν' ἀντιστῶσιν εἰς τὴν καταπίεσιν τῶν Τούρκων (Φραντζ. βιβλ. δ'. κεφ. κβ'. Ransl. βιβλ. ε'. κεφ. γ'). Ἐμείναν δύο χῶραι, αἵτινες δὲν ὑπετάγησαν Μωάμεθ τῷ Β', ἡ Ἐρζεγοβίνη καὶ τὸ Μαυροβούνιον. Καὶ ἡ μὲν Ἐρζεγοβίνη ὑπετάγη εἰς τοὺς Τούρκους τῷ 1483 ἐπὶ τοῦ υἱοῦ Μωάμεθ τοῦ Β', ἀλλὰ τὸ Μαυροβούνιον, εὐνοηθὲν ὑπὸ τῆς ἀνδρίας τῶν ἡγεμόνων αὐτοῦ Στρατημῆρου, ἦτοι Στεφάνου τοῦ ἐπονομασθέντος Μαύρου, καὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ἰωάννου Μαυρίδου, εἶν ὑπετάγη.

τῶν ἐπαρχιῶν καὶ βασιλείων! Καθὼς τὸ πῦρ τοῦ οὐρανοῦ, εἴτε ἡ θεία ὄργη, ἐπέπιπτον οἱ Τοῦρκοι πανταχοῦ καὶ κατέβαλλον διὰ τῆς ἐαυτῶν δυνάμειος πᾶσαν ἀντίστασιν, ἀνιλεῶς καταστρέφοντες πάντα καὶ πάντας. Φόβος καὶ τρόμος προεπορεύετο αὐτῶν, θάνατος καὶ ἐκπληξίς τοὺς παρηκολούθει, καταστροφὰς καὶ συμφορὰς ἄφινον κατόπιν αὐτῶν. Χρυσίον, ἀργύριον, λίθοι τίμιοι, πᾶν ὅ,τι εἶχε τιμὴν εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν, τὰ πάντα ἐγίνοντο λεία αὐτῶν. Ὅ,τι δὲ δὲν ἠδύναντο νὰ φέρωσι μεθ' ἐαυτῶν ὡς λάφυρα, τὸ παρέδιδον εἰς τὴν καταστροφὴν καὶ τὰς φλόγας. Οἰκίαι, ἱεροὶ ναοὶ, οὐχὶ σπανίως δὲ καὶ ὀλόκληρα μοναστήρια καὶ ὀλόκληροι πόλεις μετεβάλλοντο διὰ τοῦ πυρὸς εἰς ἐρείπια καὶ ζάκτην (1). Χιλιάδες κατοίκων καὶ ἑκατοντάδες χιλιάδων παρεδίδοντο εἰς αἰγμάλωσίαν (2) καὶ οἱ μὲν ἐξ αὐτῶν, οἱ πλούσιοι, κατωκίσθησαν εἰς τὰ πέριξ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἄλλους μετεχειρίσθησαν εἰς ἐπιπόνους ἐργασίας, καὶ τὸ πλεῖστον μέρος ἐγένοντο δοῦλοι, σκλάβοι τῶν Τούρκων (3). Εἰς τοιαύτας καταστρεπτικὰς καὶ ὀλεθρίους ἐπιδρομὰς τῶν Τούρκων τινὲς τῶν ἐπαρχιῶν (Σερβία, Μολδαυία, Βλαχία, Ἀλβανία, Βοσνία) ὑπεβάλλοντο ἐτησίως ἐν διαστήματί τινων ἐτῶν κατὰ σειρὰν, ἕως οὗ ἐπὶ τέλους ὑπετάγησαν ὀλοσχερῶς εἰς Μωάμεθ τὸν Β'. (4). Ἀπερίγραπτος κατὰ τὴν σκληρότητα ὑπῆρχεν ἡ τύχη ἐκείνων τῶν ἐπαρχιῶν καὶ τῶν πόλεων, αἵτινες ὑπετάσσοντο εἰς τοὺς Τούρκους

(1) Κοῦμ. τόμ. ζ'. «Κατερημέσας ὅλην τὴν Σερβίαν, ἐλεηλάτησεν ὅλην τὴν χώραν (σελ. 384), τὰς πόλεις (τὰς ἐν Πελοποννήσῳ) κατέστρεψε, κατέκαυσεν, ἠρήμωσεν» (σελ. 380). Ἐν Σερβίᾳ ἐντελῶς ἐκτελέγησε τὸ ὄραϊον μοναστήριον τοῦ Μηλεσίδου (Ransl. βιβλ. θ'. κεφ. θ'. 265).

(2) Τῷ 1454 ἐν Σερβίᾳ ἠγμάλωτίσθησαν 50,000 κάτοικοι· τῷ 1459 περίπου 200,000 κατὰ τὴν μαρτυρίαν Αἰνείου Σιλβίου· τὸ ἐπόμενον ἔτος ἐκ τῆς Πελοποννήσου μετηγέθησαν εἰς Κωνσταντινούπολιν 10,000 χριστιανῶν. Κοῦμ. τόμ. ζ'. 373, 375, 379.

(3) Schweiger. 6, 41. 5, 96.

(4) Κοῦμ. τόμ. ζ'. 372—379. Οἱ κάτοικοι τῶν ὁμόρων σλαβωνικῶν ἐπαρχιῶν, Σλαβωνίας, Σαρβίας καὶ Κροατίας ὀλόκληρα δέκα ἔτη ὑπέστησαν τὰς ἐπιδρομὰς τῶν Τούρκων (ἀπόθ. 391).

μετὰ παραμικρὰν ἀντίστασιν ἐκ μέρους τῶν κατοίκων. Εὐμενῆς καὶ μεγαλόψυχος εἰς ἄλλον καιρὸν ὁ Μωάμεθ, τότε συνεχώρει εἰς ἑαυτὸν καὶ εἰς τοὺς στρατιώτας αὐτοῦ πᾶσαν ὠμότητα, φυσικὴν εἰς λαὸν ἄγριον καὶ βάρβαρον. Οἱ διοικηταὶ καὶ οἱ ἄρχοντες καὶ πάντες οἱ δυνάμενοι βαστάζειν ὄπλα, παρεδίδοντο εἰς σκληρὸν θάνατον, ἐνίοτε μάλιστα καὶ ἀφοῦ οἰκειοθελῶς παρεδίδοντο εἰς Μωάμεθ τὸν Β', καὶ ἐνεπιστεύοντο εἰς τὸν ὄρκον αὐτοῦ, νὰ τοὺς ἀφήσῃ ἡσύχους. Οὕτως ὁ Κράλης τῆς Βοσνίας Στέφανος Σταυρίδης πολιορκηθεὶς εἰς τὴν πόλιν Κλωσσαν καὶ ἐλθὼν εἰς σύμβασιν μετὰ τοῦ στρατηγοῦ τῶν Τούρκων Μεχμέτου, ἐναντίον τοῦ ὄρκου Μωάμεθ τοῦ Β', παρεδόθη εἰς θάνατον (1). Οὕτως ἐτιμωρήθησαν οἱ διοικηταὶ Εὐβοίας, Λέσβου, Σπάρτης, τῆς Ἀθηναϊκῆς δημοκρατίας κ.λ. (2). Οἱ κάτοικοι ὑπεχρεοῦντο ν' ἀνταλλάξωσι τὴν ἑαυτῶν θρησκείαν καὶ νὰ δεχθῶσι τὸν Ἰσλαμισμόν, καὶ μόνον ὑπὸ τοῦτον τὸν ὄρον ἐπετρέπετο αὐτοῖς νὰ μένωσιν ἡσύχως ἐν τῷ τόπῳ τῆς γεννήσεώς των (3). Ἐν ἐναντίᾳ δὲ περιπτώσει ὄφελον νὰ ὑποστῶσι βασάνους καὶ δὴ καὶ αὐτὸν τὸν θάνατον, ἢ νὰ μετακομισθῶσιν ἐκ τῆς πατρίδος των εἰς ξένην γῆν, ἢ, τὸ συνθηθέστερον, νὰ γίνωσι δούλοι τῶν Πασσάδων καὶ τῶν Γιανιτσάρων. Τῷ 1481 ἔτει, κυριευθείσης διὰ τῆς βίας τῆς πόλεως Ἰδρουντος (ἐν Ἰταλίᾳ), 80 περίπου χριστιανοὶ αἰχμάλωτοι εἶχον ἀναγκασθῆν ν' ἀσπασθῶσι τὸν Μωαμεθανισμόν. Ἀλλ' ἐπειδὴ οὔτοι ἀψηφοῦντες τὰς βασάνους δὲν ἤθελον ν' ἀρνηθῶσι τὴν πίσιν αὐτῶν, ἐθανατώθησαν ἅπαντες (4). Ἐκ τῆς Πελοποννήσου καὶ Τραπεζοῦντος μετεφέρθησαν εἰς τὰ πέριξ τῆς Κωνσταντινουπόλεως χιλιάδες κατοίκων (5)· οἱ δὲ νέοι καὶ αἱ νέαι ἐσέλλοντο εἰς τὸ χαρῆ-

(1) Στέφανος ὁ Κρέστιτς, γαμβρὸς Λαζάρου τοῦ Β' τοῦ Βράνκοβιτς, Δεσπότης τῆς Σερβίας, κατὰ τινας μὲν ἐτελεύτησε προσδεθεὶς εἰς σῆλην (Ranst. β.βλ. θ'. κεφ. θ'. 263), κατ' ἄλλους δὲ ἀποτμηθεὶς τὴν κεφαλὴν (Κούμ. ζ'. 384).

(2) Κούμ. τόμ. ζ'. 402, 380, 383.

(3) Αὐτόθ. ζ', 379.

(4) Σημειώσεις εἰς Τουρκογρ. σελ. 198.

(5) Κούμ. τόμ. ζ'. σ. 379. Ἐν τῇ νήσῳ Λέσβῳ οἱ μὲν πλούσιοι πολί-

μιον (1)· ἐνίοτε ὀλόκληροι χιλιάδες νέων ἠχμαλωτίζοντο καὶ ἐχρησίμευον εἰς τὸ νέον τάγμα τῶν Γιανιτσάρων, ἀφοῦ πρότερον ἠσπάζοντο τὸν Μωαμεθανισμόν, καθὼς ἐγένετο κατὰ τὴν ὑποταγὴν τῆς Βοσνίας, ὁπότε πλείονες τῶν 30,000 νέων Βοσνίων ἐχρησίμευσαν εἰς τὸν καταρτισμὸν καὶ τὴν συμπλήρωσιν τοῦ τάγματος τῶν Γιανιτσάρων (2). Οἱ δὲ σκληροὶ καὶ θηριώδεις Γιανίτσαροι ἐγύμναζον, οὕτως εἰπεῖν, τὴν ἑαυτῶν ὠμότητα καὶ σκληρότητα κατὰ τῶν ἀθῶων χριστιανῶν, μεταχειριζόμενοι κατ' αὐτῶν φρικώδεις βασάνους, μὴ διακρίνοντες μήτε γένος, μήτε ἡλικίαν, μήτε ἐπάγγελμα, μήτε κατάστασιν (3).

Τὰ παθήματα τῶν Ἑλλήνων χριστιανῶν ἐν τοῖς τόποις τούτοις καὶ ὁ φόβος τοῦ ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν εἰς δύναμιν αὐξάνοντος Μωάμεθ τοῦ Β' προεκάλεσαν τὴν συμπάθειαν καὶ τὴν συμπράξιν κατὰ τῆς τῶν Τούρκων δυνάμεως ἐκ μέρους τῶν χριστιανῶν τῆς δυτικῆς Εὐρώπης. Ἀλλ' ἡ συμπάθεια καὶ συμπράξις αὕτη ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὑπῆρξεν ἀτελεσφόρητος καὶ ἀνωφελῆς ὡς πρὸς τοὺς χριστιανοὺς τῆς Ἀνατολῆς. Ἦδη ὁ Καρδινάλιος Ἰσίδωρος ἐπιστρέψας εἰς Ἰταλίαν, ἔγραψε πρὸς πάντας τοὺς βασιλεῖς τῆς Δύσεως, ὅτι ὄφειλον νὰ ἐγερθῶσι κατὰ τοῦ Μωάμεθ, τοῦ προδρόμου τοῦ Ἀντιχρίστου καὶ τέκνου τοῦ Σατανᾶ. Ἀλλ' ἢ εὐγλωττος ἐπιστολὴ αὐτοῦ ἔμεινεν ἄνευ ἀποτελέσματος (4).

ται μετωκίσθησαν εἰς τὰ πέριξ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἢ μετὰ τάξις ἔμειναν δούλοι, ἐπὶ δὲ τῆς νήσου δὲν ἔμειναν, εἰμὴ οἱ ἐνδοεῖς καὶ ἀδύνατοι (383).

(1) Αὐτόθ. σ'. 383, 402.

(2) Ranst. β.βλ. θ'. κεφ. θ'. σελ. 263—265.

(3) Αὐτόθ. παρβλ. καὶ Γρελῶ, σελ. 64.

(4) Ὁ Καρδινάλιος Ἰσίδωρος ἐν καιρῷ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων ἐγένετο αἰχμάλωτος, ἀλλὰ κατώρθωσε νὰ ἐλευθερωθῆ. Ἡ ἐπιστολὴ αὐτοῦ καταχωρισθεῖσα ἐν τῶν χρονικοῖς τῆς Ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας, ἄρχεται οὕτω· «Audite haec, audite omnes gentes; auribus percipite, qui habitatis orbem... universi quoque reges et principes Christocoke ac universus Domini populus cum religiosis cunctis audite». Ἀπέθανεν ἐν Ῥώμῃ ὡς Πατριάρχης

Κατὰ τὸ πνεῦμα τοῦ Ἰσιδώρου ἐνήργησε καὶ ὁ ἱστορικός τῆς Δύσεως Αἰνείας ὁ Σίλβιος, ζωνηρότατον πάντων αἰσθανθεὶς τὸν κίνδυνον διὰ τὰ χριστιανικά Κράτη ἐκ μέρους τῶν Τούρκων. Μετὰ ταῦτα ὁ φραγκισκανὸς μοναχὸς Ἰωάννης ὁ Καπιδιστράνος δι' ἐνθουσιωδῶν ὁμιλιῶν συνήθροισε πολυάριθμον στράτευμα ἐν Γερμανίᾳ. Ἀλλὰ τὸ στράτευμα τοῦτο εὐτυχῶς ἀπώθησαν κατὰ τὸ ἔτος 1456 αὐτὸν τὸν Μωάμεθ τὸν Β' ἀπὸ τῶν τειχῶν τοῦ Βελιγραδίου, διελύθη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ στρατηγοῦ αὐτοῦ Ἰωάννου Οὐνιάδου καὶ τοῦ Καπιδιστράνου. Εἰς μάτην ὁ διάδοχος τοῦ πάπα Καλήκσου τοῦ Γ', Πῖος ὁ Β' ἐν τῇ ἐν Μαντούα Συνόδῳ (1459), πανδημῶς κηρύξας σταυροφορικὴν ἐκστρατείαν κατὰ τῶν Τούρκων, προέτρεψε τοὺς χριστιανούς ἡγεμόνας πρὸς τοῦτο τὸ ἔργον, διότι οὗτοι ἔδειξαν ὀλίγην διάθεσιν (1)· εἰς μάτην ἔπειτα ἐστράφη πρὸς αὐτὸν τὸν Σουλτάνον διὰ γραμμάτων, δι' ὧν προέτρεπεν αὐτὸν εἰς τὸν χριστιανισμόν (2). Τελευταῖον ὁ πάπας Πῖος ὁ Β' (1463) ἀπεφάσισε νὰ γίνῃ ὁ ἴδιος ἀρχηγὸς σταυροφορικῆς ἐκστρατείας. Ὅθεν κοινοποιήσας εἰς τὸν χριστιανικὸν κόσμον τῆς Εὐρώπης τὸ ἑαυτοῦ σχέδιον δι' εὐγλωττοτάτης βούλας, ὑπέδειξεν ὡς τόπον συναθροίσεως τῶν Σταυροφόρων τὴν Ἀγκῶνα καὶ ἐπευχίθη τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ ἐπὶ πάντων, ὅσοι ἤθελον ἀκολουθήσει τὴν ἀπόφασίν του. Ἀλλὰ φθάσας τὸ ἐπόμενον ἔτος εἰς Ἀγκῶνα, ἵνα προσωπικῶς ἐπισπεύσῃ τὴν συμπλήρωσιν τῆς ἐπιχειρήσεως, ἀπέθανεν ἐξαίφνης, καὶ οὕτως οἱ Σταυροφόροι διελύθησαν, καὶ τὸ σχέδιον αὐτοῦ ἐντελῶς ἐμηδενίσθη (3). Αἱ ἀπόπειραι αὗται, τὸ νὰ κινῶσι σταυροφορικὰς ἐκστρατείας καὶ προπαρασκευὰς εἰς αὐτὰς εἶχον τὴν ἑαυτῶν σημασίαν, ἀλλὰ μόνον διὰ τοὺς χριστιανούς τῆς δυτικῆς Εὐρώπης, οὐχὶ δὲ καὶ διὰ τοὺς Ἑλληνας χριστιανούς.

Κωνσταντινουπόλεως. παρβλ. Ἱστορ. Καραμζ. βιβλ. Β'. τόμ. ε'. ἔκδ. 1812. σελ. 211, σημ. 382.

(1) Εἰσαγωγή εἰς τὴν Γενικὴν Ἱστορ. Λορέντου. Μέρ. Β'. τμήμ. 6'. σελ. 423—424.

(2) Ἀυτόθ. σελ. 424.

(3) Ἀυτόθ. σελ. 424—425.

νοῦς. Οὕτω π. χ. ὑπερησπίσθη ἡ ἐλευθερία τῆς Οὐγγαρίας καὶ τινῶν σλαβωνικῶν χωρῶν (Καρνθίας, Στιρίας καὶ Σλαβωνίας), καὶ ἔστησαν αἱ πρόοδοι τῶν Μωαμεθανικῶν ὄπλων ἐν Εὐρώπῃ. Ἀλλ' οἱ χριστιανοὶ τῆς Ἀνατολῆς οὐδεμίαν εὐρον ἀνακούφισιν ἐκ τῆς ἐκείνων ἐπιχειρήσεως.

Ἡ προσπάθεια τῆς Δημοκρατίας τῶν Βενετῶν νὰ ἀντιστῶσιν εἰς τὰς προόδους τῶν ὀθωμανικῶν ὄπλων, οὐ μόνον ἀνωφελής, ἀλλὰ καὶ ὀλεθρία ἀπέβη διὰ τοὺς Ἑλληνας· διότι ἔχοντες κτήσεις πολλὰς ἐν Ἀλβανίᾳ, ταῖς Ἰονίοις καὶ ταῖς νήσοις τοῦ Ἀρχιπελάγους, ἐν Πελοποννήσῳ, Γαλατῆ καὶ Πέρᾳ (1), καὶ ὑπερασπιζόμενοι ταύτας ἀπὸ τῆς τυραννίας τῶν Τούρκων, ἀκουσίως ἦλθον εἰς πεισματώδη καὶ μακροχρόνιον ἀγῶνα πρὸς Μωάμεθ τὸν Β'. Ὁ ἀγὼν οὗτος ὀλόκληρα 16 ἔτη παραταθεὶς ἐπέφερε φρικτὰς ἐρημώσεις καὶ καταστροφὰς εἰς τοὺς τόπους ἐκείνους, ἐν οἷς συνεκροτήθη. Ἰδίως δὲ ὑπέφερον αἱ ἐπαρχίαι τῆς Πελοποννήσου καὶ αἱ πλησίον κείμεναι νῆσοι (2).

Ἐν τῷ μέσῳ τῆς ἀνωφελοῦς συμμετοχῆς τῶν δυτικῶν χριστιανῶν εἰς τὰς τύχας τῶν ἀνατολικῶν χριστιανῶν παραμυθητικὴν ὄψιν παρουσιάζει ὁ Ἀλβανὸς ἡγεμὼν Γεώργιος ὁ Καστριώτης εἴτε Σκενδέρβης. Παραδοθεὶς ὑπὸ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ ὁμοῦ μετ' ἄλλων παιδῶν ὄμηρος εἰς Μουράτ τὸν Β' ἐν καιρῷ τῆς ὑποταγῆς τῆς Ἀλβανίας εἰς αὐτὸν, ἀνατραφεὶς ἐν τῇ τουρκικῇ Αὐλῇ, καὶ ἔνεκα τῆς ἀνδρείας καὶ τῆς ἐπιδειξιότητος αὐτοῦ εἰς τὰ πολεμικὰ ἀναδειχθεὶς εἰς τῶν πρώτων στρατηγῶν τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ, ὁ Γεώργιος Καστριώτης, ὑπὸ τῶν Τούρκων Σκενδέρβης ἐπικαλούμενος, εὔρε περίστασιν ν' ἀποτινάξῃ ἀφ' ἑαυτοῦ τὸν ζυγὸν τῆς δουλείας εἰς τοὺς ἐχθρούς τῆς χριστιανικῆς πίστεως. Μεθ' ἑνὸς ἀποσπάσματος τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ ἀποσταλέντος ἵνα προλάβῃ τὴν ἐφοδὸν τῶν Οὐγγρῶν εἰς τὰς

(2) Τὰς κτήσεις ταύτας ἐν Ἀνατολῇ οἱ Βενετοὶ ἐσφετερίσθησαν ἤδη ἀπὸ τῶν σταυροφορικῶν πολέμων.

(3) Κούμ. τόμ. ζ'. 384—395, 398. Τῇ 23 Ἰανουαρίου 1479 ἔτος συνωμολογήθη μεταξύ Τούρκων καὶ τῆς Βενετικῆς δημοκρατίας εἰρήνη, καθ' ἣν ἐπεστρέφοντο εἰς ἑκάτερον μέρος οἱ κατακτηθέντες τόποι.

παραδουναβίους χώρας, παρουσιάσθη εἰς τὴν ἑαυτοῦ πατρίδα καὶ ἀνεκλήρξεν ἑαυτὸν ἀνεξάρτητον ἡγεμόνα τῆς Ἀλβανίας καὶ Ἡπείρου (1430). Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης ὁ Καστριώτης ἀπέβη ὁ ἄσπονδος ἐχθρὸς τῶν Τούρκων, καὶ ἐν διαστήματι τριάκοντα ὄλων ἐτῶν ὑπερησπίσθη τὴν ἐλευθερίαν καὶ ἀνεξαρτησίαν τῆς Ἀλβανίας καὶ Ἡπείρου κατὰ τῶν ἰσχυρῶν Σουλτάνων (1). Μετ' ὀλίγων ἀνδρείων αὐτοῦ Ἀλβαῶν, ὁ ἥρωας Ἀλβανὸς κατέστρεψεν ὀλόκληρα τάγματα Τούρκων (2), ὥστε μόνη ἡ ἐμφάνισις αὐτοῦ ἐνώπιον τῶν Τούρκων, ἢ μόνον τὸ ὄνομα αὐτοῦ διήγειρεν εἰς αὐτοὺς τρόμον καὶ ἀταξίαν. Μὴ ὦν εἰς κατάστασιν νὰ ταπεινώσῃ καὶ νὰ ὑποτάξῃ τὸν γενναῖον Σκενδέρβειν, Μωάμεθ ὁ Β' συνῆψε μετ' αὐτοῦ εἰρήνην τῷ 1461 καὶ ἀνεγνώρισεν αὐτὸν ἀνεξάρτητον ἡγεμόνα καὶ Δεσπότην τῆς Ἡπείρου καὶ Ἀλβανίας (3). Ἀγωνιζόμενος κατὰ τῶν Τούρκων, καταστρέφων τάγματα Γιανιτσάρων ὁ Ἀλβανὸς ἡγεμὼν ἐταπεινώσε κατὰ τι τὴν ὑπερηφάνειαν καὶ φιλοδοξίαν Μωάμεθ τοῦ Β', ὥστε κατεπράυνε τὴν σκληρότητα αὐτοῦ ὡς πρὸς τοὺς ὑποταγέντας χριστιανούς. Ὡς χριστιανὸς δὲ ὁ ἥρωας οὗτος, ἀφιερωμένος ὦν ἐντελῶς εἰς τὴν πίστιν τῶν πατέρων αὐτοῦ, ἠγωνίσθη ὑπὲρ τῆς ὀρθοδόξου πίστεως, ἐνίσχυσε τοὺς ἑαυτοῦ ἀδελφοὺς εἰς τὴν πίστιν καὶ τὴν ἐλπίδα, ἐξαγοράζων αἰχμαλώτους καὶ στηρίζων τὰς ἀσθενεῖς αὐτῶν καρδίας ἐν ἐν τῇ σταθερᾷ τρησεί τοῦ θησαυροῦ τῆς ἀγίας πίστεως μέχρι τέλους ζωῆς (4).

(1) Περὶ τοῦ Γεωργίου Καστριώτου καὶ τῶν ἀνδραγαθημάτων αὐτοῦ ὕρ. Κούμ. τ. ζ' 386—392.

(2) Μὲ 5000 Ἀλβανῶν ἀντίστη πρὸς 150000 τουρκικοῦ στρατοῦ μὲ 11,000 τοῦ ἑαυτοῦ στρατοῦ ἐντελῶς κατέστρεψε 40,000 Τούρκων ἐν τῇ μάχῃ τῇ ἐπὶ τοῦ πεδίου τοῦ Ἀλεσίου, ὥστε 30,000 ἐκάλυψαν τὸ πεδῖον τῆς μάχης.

(3) Γεώργιος ὁ Καστριώτης διέμεινεν ἡσυχος ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Ἀλβανίας μέχρι τοῦ θανάτου αὐτοῦ, συμβάντος κατὰ τὸ 1466· ἀπέθανεν ἐν ἡλικίᾳ 63 ἐτῶν, ὥστε ἐγεννήθη τῷ 1404· ἔλαβε μέρος προσωπικὸν εἰς 22 μάχας, ἐφόνησε, λέγουσι, διὰ τῶν ἰδίων χειρῶν ἕως 2000 Τούρκων, χωρὶς αὐτὸς νὰ λάβῃ ποτὲ τὴν παραμικρὰν πληγὴν.

(4) Κούμ. τ. ζ'. σελ. 39.

Τὸ παράδειγμα τοῦ Ἀλβανοῦ ἥρωος εὔρε μίμητάς τοὺς χριστιανούς ἡγεμόνας τῆς Μολδαυίας καὶ Βλαχίας. Τινὲς ἐξ αὐτῶν καὶ κατ' ἐξοχὴν ὁ Βοεβόδας τῆς Βλαχίας Βλάδιος καὶ ὁ ἡγεμὼν τῆς Μολδαυίας Στέφανος φανερῶς ἀντέστησαν κατὰ τῆς τουρκικῆς τυραννίας, καὶ κατανικῶντες τὸν πολυάριθμον αὐτῶν στρατὸν ἐταπεινώσαν κατὰ τι τὴν ἀβιαιεσίαν τῶν ἀρχηγῶν αὐτῶν καὶ συγχρόνως ἐπροστάτευσαν τοὺς ἐν δυστυχίαις χριστιανούς (1).

Μετὰ τούτων τῶν ὑπερασπιστῶν τῆς ὀρθοδόξου πίστεως ἀναφέρονται καὶ τὴν εὐσεβῆ βασίλισσαν Μαρίαν, θυγατέρα τοῦ Δεσπότη τῆς Σερβίας Γεωργίου τοῦ Α', δοθεῖσαν ὑπὸ τοῦ πατρὸς αὐτῆς εἰς γάμον εἰς τὸν Μουράτην τὸν Β', πατέρα τοῦ Μωάμεθ, ἐπ' ἐλπίδι νὰ σώσῃ οὕτω τὴν Σερβίαν ἀπὸ τοῦ τουρκικοῦ ζυγοῦ (2). Ἡ Μαρία ἐν τῷ γυναικῶνι (χαρμενίῳ) οὔσα, ἐν τῷ μέσῳ τῆς ἀσεβείας καὶ ἀνατολικῆς ἡδυπαθείας, ἀπέδειξεν ἑαυτὴν ἀληθῆ θυγατέρα τῆς χριστιανικῆς Ἐκκλησίας, διατηρήσασα ἐν πάσῃ τῇ καθαρότητι τὴν πίστιν τῶν προγόνων. Ἀγαπωμένη ὑπὸ τοῦ συζύγου, προσεπάθησε διὰ τοῦ υἱοῦ αὐτῆς Μωάμεθ τοῦ Β' νὰ βοηθῆ διὰ τῆς ἑαυτῆς ἐπιρροῆς τὴν ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν. Ἐπωφελουμένη ἡ βασίλισσα τὴν ἀγάπην τοῦ Μωάμεθ, ἦν ἀπήλαυεν ὡς τροφὸς αὐτοῦ, προσεπάθει νὰ διατηρῆ τὴν εἰρήνην καὶ τὴν εὐμερίαν τῆς Ἐκκλησίας (3), διαλύουσα τὰς ταραχὰς καὶ τὰς ἀσυμφωνίας τὰς διεγειρομένας μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων ἱεραρχῶν περὶ

(1) Ὁ Βλάδιος, προσωνομούμενος διὰ βολος ἢ Πασσαλωτής, κατέστρεψε τῷ 1462 πολυάριθμον στρατὸν τουρκικὸν καὶ εἰσέλασεν εἰς Βουλγαρίαν αἰχμαλωτίσας 24,000 Τούρκους καὶ Βουλγάρους. Ἀλλ' ὅτε ὁ ἴδιος Μωάμεθ ὁ Β' ἐφάνη μετὰ 200,000 στρατοῦ, ὁ Βλάδιος ἔφυγεν εἰς Οὐγγαρίαν, ἡ δὲ Βλαχία ἐλειλατίθη (Κούμ. τ. ζ'. 382). Ὁ δὲ Στέφανος κατέστρεψε πολυάριθμον τουρκικὸν στρατὸν παρὰ τὴν λίμνην Σοκόβιτσα τῷ 1475. Ἰανουαρίου 17. (αὐτόθι. σελ. 395—396).

(2) Rants. βιβλ. θ'. κεφ. 6'. σελ. 161.

(3) Ἐπὶ Συνόδου, συγκροτηθείσης διὰ τὴν ἐξέτασιν τῶν προσφθεισῶν τῷ Πατριάρχῃ Μάρκῳ Ξυλοκαράδῃ κατηγοριῶν, ἐὰν αὐτὸς ἔλαβε τὸ ἀξίωμα διὰ χρημάτων, ἡ βασίλισσα Μαρία διέλυσε τὰς μεταξὺ τῶν

τῆς πατριαρχικῆς καθέδρας, ἐπροστάτευσε τοὺς χριστιανοὺς καὶ εὐηργέτησε τὰ ἅγια Μοναστήρια (1).

Μετὰ τὸν θάνατον Μωάμεθ τοῦ Β', ἄρχεται ἐποχὴ ἔτι μᾶλλον βαρυτέρας δοκιμασίας διὰ τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Τὸ τουρκικὸν κράτος ἐπὶ τῶν πρώτων διαδόχων Μωάμεθ τοῦ Β' ἀπέκτησε μεγάλην δύναμιν καὶ δόξαν, καὶ ἐγένετο ἀπειλητικὸν καὶ ἐπίφοβον εἰς τοὺς Εὐρωπαίους ἡγεμόνας. Οἱ Τούρκοι μὴ φοβούμενοι τὴν ἐπιρροὴν τῶν χριστιανικῶν δυνάμεων ἠδύναντο νὰ μεταχειρίζωνται τοὺς Ἕλληνας χριστιανοὺς ἐντελῶς κατὰ τὴν ἑαυτῶν θέλησιν. Οἱ διάδοχοι Μωάμεθ τοῦ Β', ὄντες ἐπίσημοι πολεμικοὶ καὶ ἰσχυροὶ, καθὼς ἐκεῖνος, δὲν εἶχον τὴν σύνεσιν καὶ τὴν μεγαλόψυχον αὐτοῦ ἀνοχὴν πρὸς τοὺς χριστιανοὺς. Φανατισμὸς, θρησκευτικὸς διωγμὸς, μῖσος πρὸς τὸ χριστιανικὸν ὄνομα, δολιότης, ὠμότης, ἀκόρεστος αἰσχροκέρδεια, ἀθαιρεσία ὑπερβαίνουσα πᾶν ὄριον, τοιαῦτα ἦσαν τὰ συνήθη αἰσθήματα τῶν Τούρκων πρὸς

Ἐπισκόπων διαρωνίας, ἀναθιβάσασα ἐπὶ τὸν πατριαρχικὸν θρόνον τὸν Φιλιππουπόλεως Μητροπολίτην Διονύσιον (Μελετ. ἐκκλησ. ἱστ. τόμ. Γ'. σελ. 332).

(1) Ἰδίως ἐν τῷ ἁγίῳ ὄρει Ἄθωνι (ὄρ. Rants. βιβλ. ε'. κεφ. ς'. σελ. 339—340). Ἡ φροντίς αὐτῆς περὶ τῶν ἐν τῷ Ἄθωνι μοναστηρίων ἀπεδείχθη ἐκ τῶν ἐγγράφων τῶν δωρηθέντων ὑπ' αὐτῆς τῷ 1479 εἰς τὰ μοναστήρια τοῦ Χιλιανταρίου καὶ τοῦ ἁγίου Παύλου καὶ διατηρουμένων ἐν τοῖς μοναστηρίοις τούτοις. Διὰ τῶν ἐγγράφων τούτων παρεχώρησεν εἰς τὰ μοναστήρια ταῦτα τὸ ἐκ 1000 ὑπερπύρων εἰσόδημα, ὅπερ προηγουμένως ἀπέστελλον οἱ ἐκ Δαλματίας εἰς τὸ ἐρημωθὲν μοναστήριον τοῦ ἁγ. Ἀρχαγγέλου ἐν Ἱερουσαλήμ. Ἐπιθυμοῦσα νὰ διέλθῃ τὸ ὑπόλοιπον τῶν ἡμερῶν αὐτῆς ἐν ἐρημίᾳ ἢ εὐσεβῆς Μαρία, κατέλιπε τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ κατήκτισε πλησίον τοῦ Ἄθωνος ἐν τῷ χωρίῳ Ἐξεβέ, ὁμοῦ μετὰ τῆς ἀδελφῆς αὐτῆς, ἧτις ἦτο σύζυγος τοῦ Οὐλβερίχου κόμητος τῆς Ἀπουλίας, ἀνήγειρε δύο μοναστήρια τῆς Κοσενίτζης καὶ Στρούμιττας καὶ ἐτελεύτησεν ἐκεῖ ἐν εἰρήνῃ καὶ βαθεῖ γήρατι. Κατέλιπε δὲ διὰ διαθήκης λαμπρὰς καὶ καρποφόρους γαίας εἰς τοὺς ἀγιορείτας μοναχοὺς, οἵτινες διένειμαν αὐτὰς μετὰ τῶν καὶ ὀνόμασαν Κ α λ α μ α ρ ι ἄ (καλὴ Μαρία), καὶ μέχρι τοῦδε κατέχουσιν αὐτάς.

τοὺς χριστιανοὺς. Ὁ υἱὸς Μωάμεθ τοῦ Β', Βαγιαζήτ ὁ Β' (1487—1512), καίπερ ἐκ φύσεως χαρακτῆρος ἡμέρου καὶ εἰρηνικοῦ, ὑπῆρξε διαβόητος ἐν τῇ μνήμῃ τῶν χριστιανῶν Ἑλλήνων ὑπὸ τὸ ὄνομα μισόχριστος καὶ χριστιανομάχος. Ἡ ἀθαιρεσία αὐτοῦ πρὸς τοὺς χριστιανοὺς καὶ τὸ πρὸς αὐτοὺς μῖσος ἐδηλοῦντο σχεδὸν ἐν ἐκάστη πράξει αὐτοῦ (1). Σελήμ. ὁ Α' (1512—1520), εἷς ἐκ τῶν αἰμοβόρων ἀνθρώπων, κατασφάζας πάντας τοὺς ἀδελφούς αὐτοῦ καὶ πάντας τοὺς συγγενεῖς, ὑπῆρξεν ὁ φόβος καὶ ὁ τρόμος τῶν ὑπηκόων αὐτοῦ χριστιανῶν (2). Μετὰ τοῦ ὀνόματος Σουλεϊμάνου τοῦ Α' (1520—1566) συνενοῦται τὸ ὄνομα Σουλτάνου φιλάρχου, πολυδαπάνου, ἀσώτου καὶ ἐχθροῦ τῶν χριστιανῶν. Κατὰ τὴν εἰς τὸν θρόνον ἀνάβασιν αὐτοῦ δοῦς ἔνορκον ὑπόσχεσιν μέχρι ἐσχάτης αὐτοῦ ἀναπνοῆς νὰ πολεμῇ τοὺς γείτονας καὶ νὰ θανατώνῃ τοὺς ἀπίστους (τοὺς χριστιανοὺς), ἐπροξένησεν ἰδίως πολλὰ κακὰ εἰς τὴν χριστιανικὴν πίστιν (3). Σελίμης ὁ Β' (1567—1574), ἀλαζὼν καὶ αὐθάδης, ὀνόμαζεν αὐτὸς ἑαυτὸν καταστροφέα τῆς χριστιανικῆς πίστεως, ἀποσταλέντα ὑπὸ τῆς θείας Προνοίας· «Ἐγὼ ἀπεσταλμένος ὑπὸ τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ Προφήτου νὰ διοικῶ καὶ νὰ κυβερνῶ τὰ πάντα· ἐγὼ μᾶσιξ τοῦ Θεοῦ, καὶ ξίφος αὐτοῦ. Οἱ πάντες πεσοῦνται δι' ἐνὸς βλέμματος ὑπὸ τοὺς πόδας μου· ἐγὼ εἶμι ὁ καταστροφεὺς τῆς χριστιανικῆς πίστεως, ἀπεσταλμένος ὑπὸ τῆς ὑψίστης προνοίας τοῦ μεγάλου Θεοῦ» ἰδοὺ τί ἔλεγεν ὁ Σελήμ. ἐν τῇ πρὸς τοὺς Βενετοὺς ἐπιστολῇ αὐτοῦ (4). Μουράτης ὁ Γ' (1574—1595) καὶ Μωάμεθ ὁ Γ' (1595—1603) ἦσαν παραδεδομένοι εἰς τὴν ἠδυνάθειαν καὶ τὴν φιλοδοξίαν (5). Τί ἠδύνατο νὰ ἀναμμένη τις ἐκ

(1) Κούμ. τ. ζ'. σελ. 404. Μελετ. ἱστορ. τ. γ'. 338.

(2) Κούμ. τ. ζ'. σελ. 407, 422.

(3) Κούμ. αὐτ. 413—422. Fleury, τόμ. κε'. βιβλ. 126, σελ. 648.

(4) Κούμ. τ. ζ'. 422—428. Ἐν τῇ πρὸς Βενετοὺς ἐπιστολῇ ἔγραφεν· ego dominus et rex totius omnis, quod sub sole cernitur; missus a supera providentia magni Dei, destructor fidei christianorum.....(Turcogr. lib. IV. p. 314).

(5) Κούμ. τ. ζ'. 428—432.

τοιούτων Σουλτάνων διὰ τοὺς Ἑλληνας χριστιανούς, εἰμὴ συμφορὰς καὶ παθήματα;

Οὕτω πραγματικῶς καὶ ἐγένετο. Βάρος καὶ ἐξασθένησις τῶν Ἑλλήνων ἔνεκα τῶν ὑπερβολικῶν φόρων, βίαια μέτρα πρὸς ἐπιστροφήν αὐτῶν εἰς τὸν Μωαμεθανισμόν, ἀφαίσεις καὶ καταστροφή τῶν ναῶν καὶ τῶν μοναστηρίων, κακώσεις τῶν χριστιανῶν ἔνεκα τῆς αἰσχροκερδείας καὶ τῆς αὐθαιρεσίας τῶν Τούρκων καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἐλάττωσις τῶν ἐκκλησιῶν τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Πατριαρχείου· ταῦτα ἀποτελοῦσι τὴν ἱστορίαν τῆς ἐξωτερικῆς θέσεως τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἐκκλησίας μετὰ Μωάμεθ τὸν Β'. Ἄλλως δὲ ἡ ἀθλία κατάστασις τῶν χριστιανῶν ταύτης τῆς Ἐκκλησίας οὐχὶ πάντοτε οὐδὲ εἰς πάντα τὰ μέρη τοῦ τουρκικοῦ κράτους ἦν ἡ αὐτή. Τὸ βάρος τοῦ ζυγοῦ κατὰ καιροὺς οὐσιωδῶς ἠλαττοῦτο καὶ ἐμετριάζετο. Πρὸ τοῦ τέλους δὲ τοῦ 15' αἰῶνος ἡ κατάστασις τῶν Ἑλλήνων χριστιανῶν ἀπέβη, κατὰ τὸ φαινόμενον, ὀλίγον τι ἀνεκτικωτέρα.

Μητροφάνης ὁ Κριτόπουλος ἐν τῇ ἐκθέσει αὐτοῦ περὶ τῆς ἀνατολικῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας, ἀναφέρων τινὰ καὶ περὶ τῆς ἐξωτερικῆς καταστάσεως τῶν χριστιανῶν τῆς Ἀνατολῆς τῶν ὑπὸ τὸν ζυγὸν ὑποκειμένων, λέγει μετὰ τῶν ἄλλων· αἰεὶ πρᾶττουσι φόρους βαρεῖς καὶ ἀνυποστάτους, καὶ εἶθε γε μέχρι τῶν φόρων αὐτοὺς ἐστάναι· ἀλλὰ πρὸς τούτῳ καὶ ἄλλα χαλεπώτατα καὶ ἕξω τῆς ἡμῶν δυνάμεως ἐπιτάττουσιν» (1). Οἱ λόγοι αὐτοῦ εἰσι δίκαιοι. Οἱ Ἕλληνες χριστιανοὶ κατεβαρύνοντο δι' ὑπερμέτρων φόρων. Ὁ ἐλαφρὸς κεφαλικὸς φόρος, ὁ ὑπὸ Μωάμεθ τοῦ Β' ἐπιβληθεὶς αὐτοῖς, ἐτριπλασιάσθη μετ' οὐ πολὺ ὥστε περὶ τὰ τέλη τοῦ 15' αἰῶνος ἀνέβη εἰς 30 δραχμὰς (2), ἃς ὤφειλε νὰ πληρώνη πᾶν ἄρσεν ἀπὸ τοῦ δωδεκάτου ἔτους τῆς ἡλικίας αὐτοῦ (3). Εἰς

(1) Μ. Κριτοπουλ. κεφ. κγ'. σελ. 154.

(2) 3 1/2 σκῶδα κατὰ τὸν De la Croix (κεφ. Γ'), καὶ ἐν τᾷ ἄλλῳ κατὰ τὸν Bicaud (κεφ. Α'. σελ. 4).

(3) Ὁ κεφαλικὸς φόρος, χαράτσι, ἐπληρῶνετο ἐν ἀρχῇ τῆς ἐορτῆς τῶν Τούρκων τοῦ Βαϊράμίου. Ὁ πληρῶνων αὐτὸ ἐλάμβανε γραμμ-

τοῦτον τὸν κεφαλικὸν φόρον προσετέθησαν κατόπιν πολλοὶ ἄλλοι φόροι δευτέρου βαθμοῦ, οἷον σουρσάτ, πρὸς διατήρησιν τοῦ Σουλτάνου καὶ τοῦ στρατοῦ ἐν καιρῷ πολέμου· κουρέκ-ἄξεση, πρὸς διατήρησιν τοῦ στόλου· ἀβαρηζ, πρὸς διατήρησιν τοῦ σεραγίου τοῦ Σουλτάνου, τοῦ Βεζύρου καὶ τῶν ἄλλων ὑπουργῶν Τούρκων· ἀβέ-ἄξεση, δι' ἐξοδα τοῦ Σουλτάνου καὶ τῆς συνοδίας αὐτοῦ ἐν καιρῷ τῶν διασκεδάσεων αὐτοῦ κτλ. (1). Ἰδίως ἐπεβαρύνοντο οἱ Ἕλληνες ἐν καιρῷ πολέμου, καθόσον αἱ δαπάναι καὶ τὰ ἐξοδα πρὸς διατήρησιν τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ στόλου οὐσιωδῶς τότε ἠϋξάνον (2). Μόνον δὲ ἐπὶ τῇ συνθήκῃ ἀκριβοῦς ἀποτίσεως πάντων τῶν φόρων ἠδύναντο οἱ χριστιανοὶ νὰ ἐκτελῶσιν ἀκωλύτως τὰ τῆς θρησκείας αὐτῶν καὶ νὰ ἐξουσιάζωσι τὰ κτήματά των ἄλλως ἄρπαγῇ πάντων τῶν κτημάτων καὶ μακροχρόνιοι βάσανοι περιέμενον αὐτούς (3).

Μετὰ τοῦ ποιμνίου ἔπασχεν ἐκ τῶν φόρων καὶ ὁ Κληρὸς.

Αἱ ραδιουργίαι καὶ ἡ φιλοδοξία τινῶν κληρικῶν νὰ καταλάβωσι τὴν πατριαρχικὴν καθέδραν, ἡ αἰσχροκερδία τῶν Σουλτάνων καὶ ἡ ἐπέμβασις αὐτῶν εἰς τὰ τῆς Ἐκκλησίας, ἐπηϋξάνον μετὰ Μωάμεθ τὸν Β', τὸν κεφαλικὸν φόρον (χαράτσι), τὸν ὅποιον ἐπλήρωνον οἱ Πατριάρχαι ἐπὶ τῆς βασιλείας του εἰς τὸ αὐτοκρατορικὸν θησαυροφυλάκιον. Ὁ φόρος οὗτος αὐξανόμενος κατὰ μικρὸν ἀνέβη κατὰ τὸ πρῶτον ἡμισυ τοῦ 15' αἰῶνος μέχρι 4100 χρυσῶν δουκάτων. Οἱ Πατριάρχαι Διονύσιος καὶ Ἰωάσαφ περὶ τὰ μέσα τοῦ 15' αἰῶνος (4) ἐπέτυχον διὰ τῆς ἑαυτῶν

μάτιον, ἐν ᾧ ἐσημειοῦτο ἄνωθεν μὲν τὸ ὄνομα τοῦ μεγάλου Βεζύρου, ἐν τῷ μέσῳ τὸ ὄνομα τοῦ πληρῶνοντος μετὰ τῆς παραστάσεως τοῦ ἐξωτερικοῦ αὐτοῦ χαρακτῆρος καὶ τῆς ἡλικίας, κάτωθεν δὲ τὸ ὄνομα τοῦ συνάκτου (χαρατζῆ). Τὸ γραμμάτιον τοῦτο μεταβαλλόμενον κατ' ἔτος κατὰ τὸ χρῶμα τοῦ χάρτου, ὤφειλε νὰ φέρῃ ἕκαστος ἐν καιρῷ συλλογῆς τῶν φόρων καὶ νὰ δείξῃ εἰς τὸν συνάκτην. Elssner κεφ. 7. σελ. 323—324.

(1) Χρ. Ἀγγελ. Β'. 9—11. De la Croix κεφ. Γ'.

(2) Elssner VI. 325. Κριτοπουλ. κγ'. 154.

(3) Elssner VI. 324—325.

(4) Ὁ μὲν Διονύσιος ἐπατριάρχευσεν ἀπὸ τοῦ 1513—1551, ὁ δὲ Ἰωάσαφ ἀπὸ τοῦ 1551—1565.

μεισιτείας νὰ καταβιάσῃ τὸ χαράτσιον εἰς 2000 δουκάτων. Καὶ σχεδὸν καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ ἐτέρου ἡμίσεος τοῦ ις' αἰῶνος τοῦτο τὸ ποσὸν ἐπλήρωνον οἱ Πατριάρχαι εἰς τὸν βασιλικὸν χασνέν (1). Ἄλλ' εἰς τὸν ἐφεξῆς αἰῶνα ἤρχισεν ἐκ νέου ν' αὐξάνη, καὶ τελευταῖον ἀνέβη εἰς κολοσσιαῖον ἀριθμὸν (2). Ὁ κεφαλικὸς φόρος ἐπληρώνετο εἰς τὸ θησαυροφυλάκιον ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Πατριάρχου ἐτησίως καὶ εἰς ὠρισμένην ἡμέραν τὴν τοῦ ἁγίου Γεωργίου (3).

Μετὰ τὸν Πατριάρχην καὶ οἱ ἐπίσκοποι καὶ οἱ λοιποὶ κληρικοὶ ἀπέτιον ἐπὶ τῶν διαδόχων τοῦ Μωάμεθ τὸ πεσχέςσιον, ἤτοι τὸν ἐνιαύσιον φόρον· τουτέστι πάντοτε ὡσάκις ἀνυψοῦτό τις εἰς οἰονδήποτε βαθμὸν ἐκκλησιαστικὸν, ἔστω καὶ τὸν κατώτατον, ὥφελε νὰ προσφέρῃ εἰς τὸν αὐτοκρατορικὸν χάζνεν τὴν ὠρισμένην ποσότητα τῶν χρημάτων, καὶ νὰ λαμβάνη παρὰ τῆς Κυβερνήσεως τὸ ἐπικυρωτικὸν γράμμα, ὅπερ ἔδιδεν αὐτοῖς τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκτελεῖν ἐλευθέρως καὶ ἀσφαλῶς τὸ καθήκον αὐτῶν. Πόσον μεγάλη ἦτο ἡ ποσότης αὕτη, ἀγνοοῦμεν. Ἄλλ' ἐπλήρωναν ἄρά γε οἱ κληρικοὶ ἐτήσιον κεφαλικὸν φόρον; Περὶ μὲν τῶν ἱερέων γνωρίζομεν ὅτι ἦσαν ἀπηλλαγμένοι τούτου τοῦ φόρου ὑπὸ τῶν Σουλτάνων (4)· περὶ δὲ τῶν λοιπῶν ἱερωμένων δὲν δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν οὐδὲν θετικόν, μολονότι ὑπάρχει μαρτυρία, δεικνύουσα ὅτι ἐπλήρωναν κεφαλικὸν φόρον. Ἡ μαρτυρία αὕτη τάσσεται πρὸς τὸ τέλος τοῦ ις' καὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ ιη' αἰῶνος, καὶ εὑρίσκειται ἐν τῇ συγγραφῇ τοῦ Ἐλσσνέρου, ἧς ἡ ἐπιγραφὴ «νέα περιγραφὴ τῆς καταστάσεως τῶν ἐν Τουρκίᾳ χριστιανῶν», ἔνθα ἐν κεφαλαίῳ Ζ' λέγεται, ὅτι «οἱ κληρικοὶ δίδουσιν (εἰς τὸν βασιλικὸν Χαζνέν) περισσότερον (τῶν λαϊκῶν), τουτέστιν ὁ μὲν διάκονος δύο δουκάτα, ὁ ἀρχιμανδρίτης τέσσαρα, οἱ δὲ ἐπίσκοποι καὶ ἀρχιεπίσκοποι πληρώνουσι πλείονα καὶ ἀόριστον ποσότητα

(1) Φιλίπ. Κυπρ. χρ. σελ. 380, 392, 404, 403.

(2) Μέχρι 10,000 ταλλήρων καὶ ἐπέκεινα· αὐτόθι. σελ. 448—454.

(3) Αὐτόθι. σελ. 397.

(4) Θωμ. Σμιτ. De Eccl. graecae statu hodierno, pag. 41—42.

ἐν γένει κατὰ τὴν θέλησιν τοῦ μεγάλου Βεζύρου καὶ τῶν παυσάδων (1)».

Πάντα τὰ μοναστήρια ἦσαν ὑποχρεωμένα εἰς τὸν ἐτήσιον φόρον ἀναλόγως τοῦ πλούτου καὶ τῆς καταστάσεως ἐκάστου. Οὕτω π. χ. ἐκ τῶν ἐν τῷ Ἄθωνι μοναστηρίων ἡ μὲν Λαύρα τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου προσέφερεν εἰς τὸν βασιλικὸν χασνέν 110 τάλληρα· τὸ Βατοπαίδιον καὶ τὸ Χιλανδάριον ἀνά 100, τῶν Ἰδῆρων 85, τοῦ Ἐσφηγμένου 25 κτλ. (2).

Πλὴν τῶν τακτικῶν φόρων ὁ ἐλληνικὸς κλῆρος κατεβαρύνετο καὶ δι' ἐκτάκτων δοσιμάτων, ἐπιβαλλομένων ἰδίως ἐν καιρῷ πολέμου, καὶ ἐνίοτε λίαν παρανόμως. Οὕτω κατὰ τὸ δεύτερον ἡμισυ τοῦ ις' αἰῶνος τὸ μοναστήριον τῶν Ἰδῆρων ὑπεβλήθη εἰς ὑπερβολικὸν φόρον διὰ τινὰ ὑποψίαν τῆς τουρκικῆς Κυβερνήσεως, ὅτι δῆθεν οἱ μοναχοὶ αὐτοῦ ἐπρομήθευσαν τροφὰς εἰς τοὺς Λατίνους (3). Εἰς τοιοῦτους φόρους ὑπέκειντο κυρίως τὰ μοναστήρια. Ἴνα δὲ ἀποτίσωσιν αὐτοὺς, οὐχὶ σπανίως ἠναγκάζοντο νὰ πωλῶσι τὰ ἐκκλησιαστικὰ ἄμφια, ἢ νὰ καταφεύγωσιν εἰς δανειστάς, ἄλλως ἐκινδύνευον τὰς ἐσχάτας ζημίας (4).

Εἰς τὸ εἶδος τῶν φόρων δυνάμεθα νὰ ἀριθμήσωμεν καὶ τὸν φόρον δεβησσηρμέ, τὸν δεκατισμὸν τῶν παίδων (5). Ὁ φόρος οὗτος ἐπὶ τῶν διαδόχων Μωάμεθ τοῦ Β' ἀπέβη βαρύτατος καὶ ἀνυπόφορος εἰς τοὺς Ἕλληνας. Τοῦρκοι ἐκατόνταρχοι ἐμφανιζόμενοι μετ' ἀποσπασμάτων Γενιτσάρων εἰς τὰς χώρας, τὰς ὑπὸ χριστιανῶν κατοικουμένας, ἐναντίον πάσης δικαιοσύνης καὶ τάξεως ὠρισμένης, ἀφῆρουν ἐκ γνωστῆς οἰκογενείας πάντας τοὺς παῖδας, ὅταν οὗτοι ἦσαν ὅλοι ὑγιεῖς καὶ ὠραῖοι, ἔχοντες πρὸς τοῦτοις ὑπ' ὄψιν καὶ τὸ ἑαυτῶν συμφέρον. Οὐχὶ σπανίως δὲ ἤρπαζον

(1) Elssner κεφ. ζ'. σελ. 322.

(2) Ricaut κεφ. ιβ'. σελ. 48.

(3) Παράρτημ. εἰς τὸ Χρον. Φιλίππ. Κυπρ.

(4) Αὐτόθι.

(5) Εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν φόρων ἀναφέρουσι τὸν δεκατισμὸν τῶν παίδων καὶ οἱ συγγραφεῖς De la Croix κεφ. Γ'. Χρ. Ἀγγελ. κεφ. Γ'. καὶ ἄλλοι.

τὰ παιδιά, συναντώντες αὐτὰ καθ' ὁδόν, καὶ τὰ οἰκειοποιούντο, ἢ ἐξηγόραζον αὐτὰ οἱ γονεῖς ἀντὶ πλουσίων λύτρων. Ἀναγκαία δὲ συνθήκη διὰ τὴν ἀνατροφὴν τῶν χριστιανῶν παιδῶν ὑπῆρχεν ἡ ἀνατροφή αὐτῶν ἐν τῇ μωαμεθανικῇ πίστει (1). Ἐκ τῆς πρὸς τὰ τέκνα στοργῆς καὶ τῆς ἀγίας ἐπιθυμίας τοῦ νὰ διατηρήσωσιν αὐτὰ καθαρὰ ἀπὸ τῆς μουσουλμανικῆς ἀσεβείας οἱ γονεῖς ἔκρυπτον αὐτὰ πολλάκις εἰς τὰ ὄρη καὶ τὰ σπήλαια, εἴτε εἰς τοὺς οἴκους τῶν ἀρχόντων, τῶν ἰδίων ὁμοπίστων· αὐτοὶ δὲ ἐμφανιζόμενοι εἰς τὸ κριτήριον τῶν συνακτῶν, καὶ ἐκεῖ ὑποβαλλόμενοι εἰς σκληρὰς βασάνους πολλάκις ἀπέθνησκον. . . . Συνεχῶς δὲ καὶ ἡ υἱικὴ ἀγάπη ἐθριάμβευε τοῦ αἰσθήματος τῆς αὐτοσυντηρήσεως καὶ τῆς ἀσθενείας τῆς φύσεως· διότι οἱ παῖδες ἀκούοντες περὶ τῶν σκληρῶν βασάνων, ἃς ὑφίσταντο οἱ γονεῖς αὐτῶν, ἐνεφανίζοντο μόνοι εἰς τοὺς συνάκτας καὶ παρεδίδοντο εἰς τὰς χεῖρας αὐτῶν. Ἀνατρεφόμενοι δὲ οἱ παῖδες τῶν χριστιανῶν ἐν τῇ μωαμεθανικῇ πίστει, ἐν τοῖς μωαμεθανικοῖς κανόσι καὶ ἐθίμοις, διεκρίνοντο κατὰ τὴν αὐθάδειαν καὶ σκληρότητα ἐναντίον τῶν χριστιανῶν. Κατεδίωκον αὐτοὺς δι' εἰρωνειῶν καὶ κακολογιῶν, πολλάκις δὲ ἐρράπιζον καὶ κατηρῶντο αὐτοὺς καὶ αὐτὴν τὴν χριστιανικὴν πίστιν (2). Ὁ φόρος οὗτος τῶν ψυχῶν, λέγει τις τῶν συγγραφέων, ἐννοῶν τὸν δεκατισμὸν τῶν παιδῶν, ὑπερέβαινε τὰς σκληροτάτας συμφορὰς τῶν Ἑλλήνων χριστιανῶν, καθ' ὅτι τὰ ἀγαπητὰ αὐτῶν τέκνα ἀποσπώμενα ἀπὸ τῶν μητρικῶν μαστῶν καὶ ἀνατρεφόμενα εἰς τὴν λατρείαν τοῦ Μωάμεθ, ἠναγκάζοντο πολλάκις νὰ φονεύωσι τοὺς ἑαυτῶν γονεῖς, ἐκ τῶν ὁποίων προήχθησαν εἰς τὸν κόσμον, καὶ νὰ καταδιώκωσιν, ὅσον δύνανται, καὶ αὐτὴν τὴν πίστιν, ἐν ἣ ἔγεννηθήσαν καὶ ἐβαπτίσθησαν, καὶ ἥτις ἐστὶν ἡ μόνη σωτήριος (3).

(1) De la Croix αὐτόθι. Χυτρ. σελ. 14.

(2) Χρ. Ἀγγελ. κεφ. Γ'. σελ. 12—14. Κριτοπ. κεφ. ΚΓ'. σελ. 135. — Τουρκογρ. βιβλ. Β'. σελ. 193—194. Οὗτοι οἱ χριστιανῶν παῖδες, οἱ ἐν τῷ Μωαμεθανισμῷ ἀνατραφέντες, ὠνομάζοντο Διαθόλου αὐλικοί· ἄνθρωποι παγκάκιστοι καὶ χριστιανοῖς δυσμενέστατοι· οἱ τοὺς χριστιανούς διὰ παντοίων ὕβρεων ἐλοιδοροῦν, ἐνίοτε δὲ καὶ ἐπληττιον.

(3) Edwin Santes, Relatio de religione pag. 583. — Πότε

Οἱ Σουλτάνοι τουῦρκοι, γενόμενοι ἐξουσιασταὶ τῶν χριστιανῶν, ἐσπούδαζον νὰ μετατρέπωσιν αὐτοὺς εἰς τὴν μωαμεθανικὴν πίστιν, μεταχειριζόμενοι πρὸς τοῦτο πάντα τὰ δυνατὰ μέσα. Οὕτω Μουράτ ὁ Α' τὸ πέμπτον ἐκ τῶν αἰχμαλώτων διέταξε νὰ διδασκῶσι τὴν τουρκικὴν γλῶσσαν καὶ θρησκείαν (1). Ἐπειτα Βαγιαζήτ ὁ Α' καὶ ὁ διάδοχος αὐτοῦ Τεμῖρης διὰ τῆς βίας καὶ τῶν σκληροτήτων ἐπέσρεψαν εἰς τὸν Μωαμεθανισμὸν πολλὰς χιλιάδας χριστιανῶν (2). Ὁ κατακτητὴς τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους, ὁ δεῖξας τοσαύτην μεγαλοψυχίαν καὶ ἀνεξιθρησκείαν πρὸς τοὺς ὑποταχθέντας Ἕλληνας, συνεχώρησε ταῦτοχρόνως εἰς τοὺς Οὐλεμάδας (νομομαθεῖς) νὰ μεταστρέφωσιν αὐτοὺς εἰς τὸ Ἰσλάμ, καθ' ὃν καιρὸν αὐτὸς ὑπέτασσε τὰς ἐπιλοίπους ἐπαρχίας τοῦ Κράτους. Ἐπὶ δὲ τῶν διαδόχων αὐτοῦ οἱ Τουῦρκοι ἔδειξαν ἰδίως τὸν ζῆλον αὐτῶν πρὸς τὴν διάδοσιν τοῦ Μωαμεθανισμοῦ μεταξὺ τῶν χριστιανῶν. Ἀναρίθμητα καὶ ποικίλα ἦσαν τὰ μέσα, ἅτινα μετεχειρίσθησαν πρὸς τοῦτο. Ἀλλὰ τὰς νεανικὰς καρδίας, τὰς μὴ σφρηχθείσας ἔτι ἐν τῇ χριστιανικῇ πίστει, ἐππρέαζον διὰ κολακειῶν καὶ δελεασμάτων αἰσθητικῶν ἀπολαύσεων. Καὶ τοὺς μὲν ἐφήβους ἐσπούδαζον νὰ ἐλκύωσι πρὸς τὸ μέρος αὐτῶν διὰ φανταστικῶν δελεασμάτων περὶ πλούτου, χαρᾶς καὶ ἡδονῶν τῆς παρούσης ζωῆς, τοὺς δὲ πᾶσχοντας ἕνεκα τῶν φόρων καὶ τῶν συμφορῶν ἐδελέαζον διὰ τῆς γλυκειᾶς ἐλπίδος περὶ βελτιώσεως τῆς ἀθλίας αὐτῶν τύχης (3). Ἐνίοτε οἱ ὀπαδοὶ τοῦ Κορανίου κατέφευγον ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ καὶ εἰς τοῦτο τὸ μέσον, ὅπερ μετεχειρίσθη καὶ διέταξεν εἰς τοὺς ἑαυτοῦ ὀπαδοὺς αὐτὸς ὁ Μωάμεθ· τουτέστι διὰ

ἔπαυσεν ὁ φόρος τῶν παιδῶν δὲν εἶναι ἀκριβῶς γνωστόν. Γνωστόν μόνον εἶναι ὅτι πρὸς τὸ τέλος τοῦ 12' αἰῶνος δὲν ὑπῆρχεν. Ὁφ. Le Brun voyage en Levant, κεφ. ιβ'. Elssner κεφ. ζ'. σελ. 330.

(1) Χαλκοκονδ. πρὸς τὸ τέλος τοῦ α. βιβλ. Ὁσαύτως ἴστ. Ἐκκλησ. Ἰννοκεντ. αἰῶν 14'.

(2) Χαλκοκονδ. βιβλ. β'. σελ. 6'.

(3) Ἀλλέξ. Ἑλλάδος σελ. 32. Ὁ χριστιανὸς ἠδύνατο ν' ἀπαλλαγῇ τῆς καταδίκης τοῦ θανάτου, ἂν μόνον ἐδῆλου τὴν ἐπιθυμίαν νὰ γίνῃ Μωαμεθανός. Elssner κεφ. ζ'. 328—329.

τῆς βίας, τῶν βασάνων καὶ τοῦ μαρτυρίου ἐσπούδαζον ν' ἀποσπάσωσι ἀπὸ τῶν ὀπαδῶν τοῦ Χριστοῦ τὴν ἄρνησιν τοῦ Σωτῆρος τοῦ ἀνθρωπίνου γένους (1), κηρύττοντες διωγμὸν κατὰ τῶν χριστιανῶν. Πλὴν τοῦ οὕτως ὀνομαζομένου φόρου τῶν παιδῶν, οἵτινες ἀνετρέφοντο ἐν τῷ Μωαμεθανισμῷ, τὰ τάγματα τῶν Γενιτσάρων ἀνεπληροῦντο διαρκῶς ἐκ χριστιανῶν, ἰδίως ἐκ Βουλγάρων καὶ Ἀλβανῶν, οὓς διὰ τῆς βίας καὶ τῶν βασάνων μετέστρεφον εἰς τὸν Μωαμεθανισμόν (2). Ἴνα δὲ ὀλοτελῶς καταδάμασσωσι τοὺς ὄρεινους (Ἀλβανούς, Ἑρζεγοβινίους, Βοσνιακούς κλ.), διηνεκῶς ὑψοῦντας τὴν σημαίαν τῆς ἐπαναστάσεως, οἱ Τοῦρκοι προσεπάθησαν νὰ ἐξασθενίσωσι μετὰξὺ αὐτῶν τὸν χριστιανισμόν, ἐφ' οὗ κατ' ἐξοχὴν ἐστηρίζετο ἡ ἐθνικὴ δύναμις, καὶ διὰ τοῦτο πολλάκις εἰσῆγαγον εἰς τὴν γῆν αὐτῶν τὴν θρησκευτικὴν προπαγάνδαν, σπουδάζοντες διὰ χρυσοῦ, ὑποσχέσεων καὶ τοῦ φόβου τῶν ὀπλων νὰ ἐπεκτείνωσι μετὰξὺ τῶν κατοίκων τὸν Ἰσλαμισμόν (3). Ὁ Σουλτάν Σελίμης ὁ Α' ἐγείρας διωγμὸν κατὰ τῶν ἐν Αἰγύπτῳ χριστιανῶν, προτρεπόμενος ὑπὸ τῶν Οὐλεμάδων, ἤγειρεν ὡσαύτως διωγμὸν καὶ κατὰ τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ χριστιανῶν, αὐστηρῶς διατάξας ν' ἀφαιρῶσι ἀπ' αὐτῶν καὶ νὰ καίωσι τὰ βιβλία, αὐτοὺς δὲ νὰ ἐπιστρέφωσιν εἰς τὸν Μωαμεθανισμόν (4). Τὸ μῖσος καὶ ἡ καταφρόνησις τῶν Μουσουλμάνων πρὸς τὸν χριστιανισμόν κατεδείχθη ἰδίως εἰς τοὺς αἰχμαλώτους χριστιανούς, οὓς ἠνάγκαζον διὰ μυρίων βιαίων μέσων καὶ σκληροτήτων ν' ἀρνηθῶσι τὴν πάτριον αὐτῶν θρησκείαν, καὶ νὰ ταχθῶσιν ἐν τῷ ἀριθμῷ τῶν πιστῶν (Μουσουλμάνων) (5).

(1) Motraye σελ. 94.

(2) Ranst. βιβλ. ΙΑ'. κεφ. 6. σελ. 264.

(3) Αὐτόθι.

(4) Μελετ. ἐκκλησ. Ἱστορ. τ. γ'. 371. Ἄλλατ. De perpet. consensu Eccl. Orient. et Occiden. τ. Γ'. κεφ. Ζ'. Ὁσαύτως. Χριστ. ἀνάγνωσ. 1851. ἐν τῷ ἄρθρῳ «συγγραφεῖς Ἑλλήν. τῆς Ἐκκλ. μετὰ τὴν πτώσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως». Ἄλλως δὲ πρέπει νὰ εἴπωμεν, ὅτι θετικαὶ μαρτυραὶ περὶ τούτου τοῦ διωγμοῦ κατὰ τῶν ἀνατολικῶν χριστιανῶν δὲν εὕρισκονται.

(5) Elssner κεφ. Ζ'. σελ. 328—29.—Ὡς παράδειγμα τούτου δυνά-

Οὐδὲν θαυμαστὸν μετὰ τοῦτο, ἂν μετὰξὺ τῶν Ἑλλήνων χριστιανῶν φαίνονται ἐν ἐκείνῳ τῷ χρόνῳ ἀπόσταται ἀπὸ τοῦ χριστιανισμοῦ.

Ἄλλ' ὡς πρὸς τοὺς Ἕλληνας ἀνάγκη νὰ εἴπωμεν ὅτι ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀποστατῶν μετὰξὺ αὐτῶν ὑπῆρχεν σὺχὶ λίαν μέγας ἐν συγκρίσει πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν ἀποστατῶν τῶν ἄλλων ἐθνῶν. Τὴν γενναιότητα τῶν Ἑλλήνων χριστιανῶν ἐν τῇ πίσει, τὴν ἠρωϊκὴν αὐτῶν ὑπομονὴν ἐν τοιούτοις βασάνοις καὶ μαρτυρίαις διὰ τὴν ὀρθόδοξον πίστιν ἐθαύμασαν καὶ ἐμαρτύρησαν καὶ αὐτοὶ οἱ ἐχθροὶ αὐτῶν (1). Ἄλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ ἀποστάται πολλάκις μετανοοῦντες ἐπέστρεφον εἰς τοὺς κόλπους τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας, ἀποπλύνοντες τὴν τοιαύτην βαρεῖαν ἀμαρτίαν διὰ τοῦ ἰδίου αἵματος. Ἐμφανιζόμενοι ἐν ταῖς τόποις, οἵτινες ὑπῆρξαν μάρτυρες τῆς ἀποστασίας αὐτῶν ἀπὸ τοῦ Σωτῆρος, ὡμολόγουν πανδήμως τὸν Χριστὸν, ἐβλάσφημον τὸν Μωάμεθ καὶ πᾶσαν τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ, παρέδιδον ἑαυτοὺς εἰς τὸν μαρτυρικὸν θάνατον, μετὰ θαυμαστῆς καρτερίας καὶ ἀταράχου γαλήνης ὑπομένοντες τὰς φρικτοτέρας τῶν βασάνων καὶ τῶν μαρτυρίων, ἅτινα μόνη ἡ ἐσκληρυμένη κακία τῶν ἐχθρῶν ἠδύνατο νὰ ἐπινοήσῃ. Οὕτως ἐν τῇ ἐνεστώσῃ περιόδῳ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας φαίνονται ἐν αὐτῇ πολλοὶ ἀληθεῖς μάρτυρες καταταχθέντες ἐν τῷ χορῷ τῶν ἀγίων, ὧν ἡ μνήμη τελεῖται καὶ μέχρι τοῦδε ἐν ἰδιαιτέραις ἐορταῖς (2).

μεθα νὰ ἀναφέρωμεν τὸν Νεομάρτυρα, περὶ οὗ διηγείται Μάξιμος ὁ Ἑλληνας, καὶ ὅστις δούλος ὦν ἐν τινι τουρκικῷ οἴκῳ, ἀναγκαζόμενος νὰ δεχθῆ τὸν Μωαμεθανισμόν, ἀλλὰ μὴ στέργων, ὑπέστη διὰ τὴν χριστιανικὴν πίστιν τὸν μαρτυρικὸν θάνατον. Ὁρ. ἐν τῇ τῶν χειρογρ. συλλογῇ Ῥουμιάντσεφ. μουσ. Ἀριθ. 265 διατριβὴν μοναχοῦ Μαξίμου Ἑλληνοῦ αὐτόπλου τοῦ μαρτυρίου ἐνός νεοφανοῦς μάρτυρος ἐν τῇ ἑλληνικῇ γῆ γεννομένου (σελ. 221—222).

(1) Motraye τ. α'. σελ. 305—308. τ. β'. σελ. 212. Τὸ μεγαλύτερον μέρος τῶν ἀποστατῶν ὑπῆρχον, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Μοτραίου, Σλαῦοι καὶ Ἀλβανοὶ τοῦ γένους.

(2) Περὶ πάντων τῶν νέων μαρτύρων ὕρ. Νικοδημ. Συναξαριστῆν.

Ἡ ἀνωτέρω πραγματεία, ἐκ τοῦ ῥωσικοῦ μεταγλωττισθεῖσα, δημοσιεύεται τὸ πρῶτον ἤδη ἐν τῷ Ἀθηναίῳ. Ὁ Ῥώσος συγγραφεὺς, καίπερ λίαν συνοπτικῶς ἀφηγούμενος τὴν περιπετειῶν μεστὴν ἱστορίαν τῆς ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως ἐπὶ μίαν καὶ ἡμίσειαν ἑκατονταετηρίδα ἀπὸ ἀλώσεως, οὐχ ἤττον πολὺ ἐν πολλοῖς διαχέει φῶς. Ἀληθῶς ἡ ἐπιστημονικὴ τῆς ἱστορίας ὑφὴ καὶ ἡ κριτικὴ βάσανος τῶν γεγονότων δὲν ἀποτελοῦσι προσὸν οὐσιῶδες τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος πραγματείας· ἀλλ' ὅπερ καθίστησιν αὐτὴν σπουδαίαν καὶ ἀξίαν ἀναγνώσεως καὶ μελέτης ἐν τοῖς παροῦσι καιροῖς εἶναι ἡ εἰλικρινὴς καὶ ἀπαθὴς ἐν τε τοῖς καθόλου καὶ τοῖς καθ' ἕκαστον ἐξεικόνισις τῆς καταστάσεως τῆς μαρτυρικῆς ἐκείνης ἐκκλησίας ἐν ἡμέραις μεσταῖς φρικωδεστάτων κινδύνων καὶ συμφορῶν.

Ἄν δέ τις τὰ ὑπὸ τοῦ Ῥώσου συγγραφέως ἐν τῇ ἀνωτέρω πραγματεία πιζῶς ἱστορούμενα συγκρίνει πρὸς τὰ ὑπὸ τῶν Σλάβων ἀπὸ τινων ἐτῶν συστηματικῶς ἐν ἐφημερίσι καὶ συγγράμμασι δημοσιευόμενα κατὰ τε τῆς ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως πρὸ πάντων καὶ κατὰ τοῦ κλήρου αὐτῆς, ἐρυθριᾷ ὄντως ἐξ αἰδοῦς καὶ ἀγανακτήσεως. Αἱ κατ' αὐτῆς ὕβρεις, αἱ διαβολαί, αἱ συκοφαντίαι, αἱ ῥαδιουργίαι, αἱ πρὸς ταπείνωσιν ποικίλαι ἐνέργειαι, αἱ μετὰ τῶν Τούρκων πολιτικῶν (πειθηνίων σήμερον κατ' ἀνάγκην τῇ ῥωσικῇ πολιτικῇ καταστάντων,) φανεραὶ καὶ ἀπροκάλυπτοι πρὸς πίεσιν αὐτῆς συνεννοήσεις, ἡ πρὸς πτώχευσιν αὐτῆς σπουδὴ καὶ τὰ παρόμοια κατήνησαν σήμερον παρὰ τοῖς ὀρθοδόξοις Σλάβοις θεμιτὰ καὶ νόμιμα.

Ὁ λόγος, ἀναγνώστα, εἶναι περὶ τῆς ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως, ἥτις (διὰ τῶν Ἑλλήνων) ἐχρημάτισε μήτηρ, τροφὸς καὶ διδάσκαλος πάντων ἐν γένει τῶν Σλάβων, καὶ προστάτις μάλιστα ἰσχυρὰ ἐν καιροῖς δυσμενέσι καὶ χαλεποῖς. Ταῦτά τις πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχων, καὶ ταῖς καταδρομαῖς, ἃς ὑπ' αὐτῶν σήμερον ἡ ἐκκλησία ἐκείνη ὑφίσταται, προσεκτικῶς παρακολουθῶν, πείθεται ὅτι ἀδύνατον ἢ τόσον ἄλλοτε ἀγαθὴ καὶ φιλόστοργος αὐτοῖς μήτηρ νὰ μετατραπῇ αἴφνης εἰς δολίαν μητριάν, ἐπ' ᾗ ἐκρίθη ἀξία τῆς ὀργῆς αὐτῶν καὶ τοῦ μίσους, καὶ ὅτι πολιτικοί, καὶ μόνον

πολιτικοὶ λόγοι ἀναγκάζουσι τοὺς Σλάβους σήμερον νὰ καταπολεμῶσιν αὐτὴν παντοιοτρόπως. Ἡμεῖς ὅμως πιστεύομεν ὅτι ἡ συνείδησις ἐλέγχει αὐτοὺς ἐσωτερικῶς ἐξάπαντος.

Ἄλλ' ὅπωςδὴποτε τὸ τοῦ Θεοῦ γενέσθω, ὅστις τῶν ἰσχυρῶν τῆς γῆς τὰς ἀδίκους βουλάς καὶ ἐνεργείας μετατρέπει οὕτω πως πάντοτε, ὥστε ἐπὶ τέλους ἐπέρχεται ὅλως ἀλλοῖον ἀποτελέσμα, ἢ ἐκεῖνο, ὅπερ ἐπὶ ἔτη πολλὰ ἢ καὶ αἰῶνας, ἐν πόνοις καὶ μόχθοις, ἐν δαπάναις ἀδραῖς καὶ ἀγῶσιν, ἐν ῥαδιουργίαις καὶ συκοφαντίαις, ἐν πιέσεσι καὶ καταθλίψεσιν ἐπέζητουν. Τοῦτο τοῦλάχιστον μαρτυρεῖ ἐναργῶς ἡ ἱστορία, ἥτις καθ' ἡμᾶς οὐσιωδῶς ἐξεταζομένη οὐδὲν ἄλλο εἶναι, ἢ ἡ διηνεκὴς ἀποκάλυψις τοῦ Θεοῦ ἐν τοῖς ἔργοις τῶν ἀνθρώπων, ὅστις θανατοῖ καὶ ζωοποιεῖ, κατὰγει εἰς ἄδου καὶ ἀνάγει, ματαιοῖ τοὺς ματαίους διαλογισμοὺς τῶν ἀνθρώπων, καὶ ὀρθὴν δίδωσι διεύθυνσιν καὶ εἰς αὐτὰ τὰ ὀλέθρια τῶν ἰσχυρῶν τῆς γῆς σχέδια πρὸς ἐξαφάνισιν τῶν ἀσθενῶν καὶ ἀδυνάτων.

ὁ Μ.

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΠΛΗΘΟΥΣ ΤΩΝ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΚΑΤΟΙΚΩΝ.

Ἐν προγενεστέρᾳ πραγματεία, δημοσιευθεῖσα ἐν τῷ περιοδικῷ τούτῳ¹⁾, ἀπεπειράθημεν νὰ δείξωμεν ὁπόσον ἦτο κατὰ τὸν εἰρημικὸν καὶ δ' π. Χ. αἰῶνα τὸ τῆς Ἀττικῆς πλῆθος τῶν κατοίκων, πολιτῶν δηλαδὴ, μετοίκων καὶ δούλων· διότι καὶ ἐκ τῶν τριῶν τούτων κτωκοῦντο αἱ πλεῖσται τῶν ἀρχαίων ἐλληνικῶν πόλεων. Ἐν ταύτῃ δὲ θέλομεν ἀποπειραθῆναι νὰ ἀνεύρωμεν, καθόσον εἶναι νῦν κατορθωτὸν, ἐκ τῶν σωζομένων μαρτυριῶν τῶν ἀρχαίων συγγραφέων, τὸ ὅλον πλῆθος τῶν κατοίκων τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος κατὰ τὸ αὐτὸ χρονικὸν διάστημα. Ἀλλὰ δυστυχῶς οὐχὶ περὶ πασῶν τῶν χωρῶν αὐτῆς εὐρίσκομεν παρὰ τοῖς συγγραφεῦσι μαρτυρίας, καὶ αὐταὶ δὲ αἱ σωζόμεναι εἰσὶ τοσοῦτον ἀτελεῖς καὶ ἀόριστοι, ὥστε ἀδύνατον εἶναι νὰ πορισθῶμεν ἐξ αὐτῶν βέβαια ἐξαγόμενα. Οὐχ ἤττον ὅμως παρέχουσιν ἡμῖν οὐ μικρὰν πιθανότητα

(1) Ἐν τόμ. γ' ἀπὸ σελ. 91 κ. ε.

νά προσδιορίσωμεν κατὰ προσέγγισιν τὸ πλῆθος τῶν κατοίκων πολλῶν τῆς Ἑλλάδος χωρῶν, καὶ ἐξ ἀναλογίας νὰ εἰκάσωμεν καὶ περὶ τῶν λοιπῶν, καὶ ἐν γένει νὰ ὀρίσωμεν κατὰ προσέγγισιν πάντα τὸν ἀρχαῖον ἑλληνικὸν πληθυσμόν.

Ἡ ἐξέτασις τοῦ ἀντικειμένου τούτου τῆς ἀρχαιότητος ἀπησχόλησε μέχρι τοῦδε οὐκ ὀλίγους τῶν συγγραφέων τῆς ἐσπερίας Εὐρώπης, ὧν αἱ ἔρευναὶ ἀπέληξαν εἰς διάφορα ἐξαγόμενα κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον πιθανά. Καὶ ἄλλοι μὲν ἀπεφάνθησαν γενικῶς περὶ τοῦ πληθυσμοῦ τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, καθ' ἣν κρίσιν ἐσχημάτισαν ἐκ τῶν παρὰ τοῖς ἀρχαίοις καὶ νεωτέροις δεδομένων καὶ οὗτοί εἰσιν ἢ ἱστορικοὶ, ὡς ὁ Schlosser¹⁾, ἢ συγγραφεῖς ἐκ τῶν τὰς ἑλληνικὰς ἀρχαιολογίας ἐρευνησάντων, οἷος ὁ Wachsmuth²⁾ καὶ ὁ K. F. Hermann³⁾, περὶ ὧν ἐξπομεν ὀλίγα καὶ ἐν τῇ προτέρᾳ ἡμῶν περὶ τοῦ θέματος τούτου πραγματείᾳ· οὐκ ὀλίγοι δὲ ὑπέβαλον ἰδίως εἰς βᾶσανον τὰς τῶν ἀρχαίων μαρτυρίας καὶ ἐξ αὐτῶν ἐπορίσθησαν ἀριθμούς, δηλοῦντας κατ' αὐτοὺς τὸ πλῆθος τῶν διαφόρων χωρῶν τῆς Ἑλλάδος ἐν δεδομένῳ τινὶ χρόνῳ. Τῶν δοκιμωτέρων τούτων ἀρχαίων καὶ νεωτέρων ἐρευνητῶν τὰ ὀνόματα φέρει ὁ Βοϊκχιος⁴⁾. Ἐκ τούτων ἡμεῖς ἐλάβομεν ὑπ' ὄψιν ἐν τῇ συγγραφῇ ταύτῃ τοὺς τελευταῖον γράψαντας, οὓς καὶ ὠνομάσαμεν ἐν τῇ προεκδοθείσῃ ἡμῶν διατριβῇ. Ἐκ τῆς ἐρεύνης ἡμῶν ταύτης, ἣτις στηρίζεται ἐν μέρει εἰς τὰ γενικῶς γνωστὰ, καὶ σκοπὸν ἔχει νὰ καταστήσῃ ταῦτα προσιτὰ καὶ τοῖς μὴ ἐξ ἐπαγγέλματος ἀσχολουμένοις εἰς τοιαῦτα ἡμετέροις, θέλει ἀποδειχθῆ, νομίζομεν, καὶ πάλιν ἡ ἀλήθεια τοῦ πολλάκις ῥηθέντος ὅτι οἱ

(1) Ἐν τῇ τῷ 1814 ἐπιμελείᾳ τοῦ Kriegk ἐκδοθείσῃ γενικῇ ἱστορίᾳ τόμ. α'. σελ. 26.

(2) Ἐν ταῖς ἑλλ. ἀρχαιολογίαις τόμ. β' σελ. 10 τῆς β'. ἐκδ.

(3) Ἐν τῷ β'. τόμῳ τῶν ἑλλ. ἀρχαιολογιῶν σελ. 3 τῆς γ' ἐκδόσεως. Τὸ συμπέρασμα τούτου δέχεται καὶ ὁ ἡμέτερος X. Βουλδδημος ἐν α' τόμῳ σελ. 9 τοῦ Δοκιμίου τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ἐν Ὁδησσῷ ἐκδοθέντος τῷ 1875.

(4) Ἐν τοῖς τῶν Ἀθηναίων Οἰκονομικοῖς τόμ. α' σελ. 48 τῆς β'. ἐκδόσεως.

Ἑλληνας παντοῦ καὶ πάντοτε διὰ μικρῶν καὶ ὀλίγων μέσων κατώρθωσαν πολλὰ, ἢ μᾶλλον πάντα τὰ θανάσια ἐκεῖνα, ἐν οἷς μένουσιν ἀπαράμιλλοι καὶ ἀνυπέβ.λητοι ἐν παντὶ καιρῷ. Ἡ ἀλήθεια αὕτη, δι' ἧς χαρακτηρίζεται ἡ φύσις τοῦ Ἑλλήνος, ἐπιβεβαιοῦται καὶ διὰ τῆς ἐρεύνης ταύτης, ἐξ ἧς θέλει ἀποδειχθῆ, νομίζομεν, ὅτι ἡ παραγωγὸς τῶν ἐν τῷ βίῳ, τῇ τέχνῃ καὶ τῇ θεωρίᾳ μεγάλων Ἑλλὰς παρήγαγε ταῦτα δι' ὀλίγων ἑκατομμυρίων, ἢ μᾶλλον διὰ τινῶν μόνον μυριάδων ἐλευθέρων ἀνδρῶν, οἵτινες εἶχον τὴν ἰκανότητα καὶ θέλησιν νὰ ἐνεργῶσι μόνοι, ἢ τὸ πολὺ νὰ μεταχειρίζωνται τοὺς ἐν τῇ διαθέσει των πολλοὺς δούλους εἰς ἐκτέλεσιν μεγάλων ἔργων.

Εἶναι μὲν ἀληθές ὅτι ἐν παντὶ καιρῷ καὶ τόπῳ ὀλίγοι εἰσὶν οἱ διανοούμενοι καὶ ἐκτελοῦντες, καὶ ὅτι οὗτοι μεταχειρίζονται ὡς ὄργανα πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν διανοημάτων καὶ προθέσεων αὐτῶν τοὺς πολλοὺς. Οἱ πολλοὶ ὅμως οὗτοί εἰσιν ὁμοταγεῖς καὶ ἐλεύθεροι, ἀλλὰ κατὰ τὴν διάνοιαν ὑποδεέστεροι ἐκείνων. Τὸ μέγα πλῆθος τῶν ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς πόλεσιν ὅμως ἦτο ἢ ἀλλοτρίας καταγωγῆς ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, ἢ φύσει τε καὶ ἀγωγῇ ὑποδεέστερον, αείποτε σχεδὸν ἐν τοιαύτῃ καταστάσει ὑπὸ τῶν δεσποτῶν τηρούμενον, καὶ ὡς ἔμψυχον μόνον ὄργανον χρησιμεῦον πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν θελήσεων τοῦ δεσπύοντος μέρους τῶν κατοικούντων τὰς ἑλληνικὰς πόλεις¹⁾.

Ἐπειδὴ δὲ οἱ τὰς ἑλληνικὰς πόλεις οἰκοῦντες διεστέλλοντο οὕτως εἰς δύο πολὺ ἀπ' ἀλλήλων κατὰ τε τὸ γένος καὶ τὴν διάνοιαν διεστῶσας τάξεις, τὴν τῶν ἐλευθέρων καὶ δούλων, καὶ ἐπειδὴ πᾶσα ἡ ἰσχὺς καὶ δύναμις ἀνήκεν εἰς τὴν τάξιν τῶν ἐλευθέρων, οἵτινες διὰ τοῦτο ἦσαν οὐ μόνον κύριοι τῆς πολιτείας, ἀλλὰ καὶ λίαν φειδωλοὶ ἐν τῷ ἀπονέμειν πολιτικὰ δίκαια εἰς μὴ ἰθαγενεῖς Ἑλληνας καὶ δούλους καὶ ἐν τῷ ἐκπαιδεύειν καὶ ἐξευγενίζειν αὐτοὺς, καὶ εἶτα καθιστᾶν μετόχους τῆς πολιτείας πρὸς συμπλήρωσιν τῶν ἐκάστοτε ἐκλειπόντων ἐλευθέρων, ἔμνευε διὰ τοῦτο

(1) Βλ. τὰ κατωτέρω (ἐν σελ. 423 σημ. 2) περὶ τῶν παρ' Ἑλλήνων πολλῶν δούλων λεγόμενα.

τὸ ἐν ταῖς πόλεσιν ἐλεύθερον πλῆθος τῶν πολιτῶν ἢ ἐν στασιμότητι, ἢ, ὅπερ συνηθέστερον, ἔνεκα πολλῶν καιρικῶν περιστάσεων ἐν προβαίνουσῃ ἐλαττώσει, διὰ τοῦτο δὲ καὶ ἐξασθενήσει, ἧτις τελευταῖον ἦτο τοσαύτη, ὥστε ἐπήνεγκε τὴν ὑποταγὴν τῆς Ἑλλάδος εἰς ἐξωθεν ἐλθόντα ἰσχυρότερα ξενικὰ στοιχεῖα.

Ἡ ἐπιβεβαίωσις τῶν οὕτω γενικῶς ῥηθέντων ἐπέρχεται, νομίζομεν, ἐκ τῶν ἀμέσως ἐπομένων περὶ τοῦ ἐν ταῖς πόλεσι τῆς Ἑλλάδος ὑπάρχοντος πληθυσμοῦ κατὰ τὸν ἑ καὶ δ' αἰῶνα π. Χ. εἰς ὃν ἀναφέρονται αἱ πλεῖσται τῶν σωζομένων μαρτυριῶν περὶ τοῦ πληθυσμοῦ τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος.

Αἱ μαρτυρίαι αὗται ἀναφέρονται οὐχὶ εἰς γενομένας ἀπαριθμήσεις τῶν κατοίκων, οἷας ἐνίοτε καὶ οἱ ἀρχαῖοι, συνηθέστερον δὲ οἱ νεώτεροι ποιοῦσι πρὸς ἀνεύρεσιν τοῦ πληθυσμοῦ χώρας τινός, ἀλλ' αἱ πλεῖσται ἐλήφθησαν ἐκ στρατιωτικῶν κινήσεων ἢ μαχῶν, καθ' ἃς ἑλληνίδες τινὲς πόλεις ἐν καιρῷ κινδύνου ἐξωτερικῶν ἢ ἐσωτερικῶν πολέμων ἠναγκάσθησαν νὰ πέμψωσι κατὰ τὸ μέγεθος τοῦ κινδύνου ἢ ἀπάσας ἢ μέρος τῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων, ἃς εἶχον εἰς τὴν διάθεσίν των, ἢ ἠδύνατο νὰ παρασκευάσῃ ἐκάστη πόλις. Ἐκ τοῦ ποσοῦ τῶν δυνάμεων τούτων, ὅπερ δηλοῖ τὸ ἐν ἀκμῇ ἄρῃεν φύλον, δυνάμεθα κατὰ τινὰ τρόπον ν' ἀνεύρωμεν τὸν ὅλον πληθυσμὸν ἐκάστης τῶν ἀναφερομένων πόλεων. Τοῦτο ποιήσαντες καὶ ἡμεῖς ἐν τοῖς ἐπομένοις, ὁμολογοῦμεν ὅτι τὰ ἐντεῦθεν ἐξαχθέντα πορίσματα ἡμῶν δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ὦσι πάντως ἀλάνθαστα ἀρκοῦσιν ὅμως ἐν ἐλλείψει ἄλλων ἀκριβῶν καὶ βεβαίων νὰ χρησιμεύσωσι πρὸς εὔρεσιν τοῦ κατὰ προσέγγισιν πληθυσμοῦ αὐτῶν. Ἐκ τῶν αὐτῶν δὲ διδομένων δύναται καὶ πᾶς ἄλλος νὰ ἐξαγάγῃ ἴδια συμπεράσματα κατὰ τὸ πολὺ ἢ ὀλίγον κῦρος ὅπερ δίδει εἰς τὰ διδόμενα αὐτά. Ὅποιανδήποτε ὅμως σημασίαν καὶ ἀν δώσῃ τις εἰς αὐτά, τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ὁ τῆς κυρίως Ἑλλάδος πληθυσμὸς δὲν ἦτο τοσοῦτο μέγας, ὅσον συνηθῶς φαντάζονται πολλοί, ἐκ τοῦ μεγέθους τῶν ἔργων τῶν Ἑλλήνων συμπεραίνοντες· διότι τὸ ποσὸν καὶ τὸ ποιὸν τῶν ἔργων δὲν εὐρίσκεται ἐν ἀναλόγῳ σχέσει πρὸς τὸ ποσὸν τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων, ὡς ἐν ἀρχῇ εἶπομεν.

Ἐν τῇ ἐπομένῃ ἐρεύνη θέλομεν ἐξετάσει πρῶτον τὰς ἐκτὸς τῆς Πελοποννήσου ἑλληνικὰς χώρας, τὰς ἀποτελούσας τὴν κυρίως Ἑλλάδα, συμπεριλαμβανομένης καὶ τῆς Εὐβοίας· εἶτα θέλομεν μεταβῆ εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν ἐντὸς τῆς Πελοποννήσου χωρῶν. Ἐν τέλει λέγομεν γενικῶς καὶ περὶ τῶν νήσων καὶ τῶν ἑλληνικῶν ἀποικιῶν ὀλίγα, διότι αἱ περὶ τοῦ πληθυσμοῦ αὐτῶν εἰδήσεις εἰσὶ λίαν ἀνεπαρκεῖς πρὸς εὔρεσιν πιθανοῦ τινος ποσοῦ.

Α' Περὶ τῶν τῆς κυρίως Ἑλλάδος κατοίκων.

1) Περὶ τῶν τῆς Ἀττικῆς.

Ἐπειδὴ περὶ τῶν τῆς Ἀττικῆς κατοίκων ἐπραγματεύθημεν ἤδη διὰ πολλῶν ἐν τῇ προεκδοθείσῃ ἡμῶν διατριβῇ, ἀρκεῖ ἡμῖν ἐνταῦθα νὰ δηλώσωμεν τὸ συμπέρασμα τῆς ἐκεῖ ἐρένης, καθ' ὃ τὸ πλῆθος τῶν κατοίκων αὐτῆς ἀνῆρχετο ἐν στρογγύλῳ ἀριθμῷ τὸν μὲν ἑ π. Χ. αἰῶνα εἰς 600,000, τὸν δὲ δ' εἰς 550,000, συμπεριλαμβανομένων ἐν αὐτοῖς ἐλευθέρων καὶ δούλων πάσης ἡλικίας καὶ γένους.

2) Περὶ τῶν τῆς Βοιωτίας.

Ἡ χώρα ταύτης περιεῖχεν ἐν τοῖς χρόνοις τῆς ἀκμῆς τῆς Ἑλλάδος δεκατέσσαρας πόλεις, Ἐλευθεράς, Πλαταιάς, Ὠρωπὸν, Ἀθηδῶνα, Κώπας, Ὀρχομενὸν, Χαιρώνειαν, Λεβάδειαν, Κορώνειαν, Ἀλίαρον, Θεσπιάς, Τάναγραν, Παρασωπίαν καὶ Θήβας· ὧν ἐκάστη ἦτο συνηθῶς αὐτόνομος καὶ ἀνεξάρτητος, ἔχουσα ἴδιαν χώραν καὶ κώμας καὶ χωρία, ἃ συνετέλουν αὐτῇ. Καὶ αἱ μὲν τρεῖς πρῶται, Ἐλευθεραὶ, Πλαταιαὶ καὶ Ὠρωπὸς, συνετέλουν, ἦτοι ἦσαν πολιτικῶς ἠνωμένοι μετὰ τοὺς Ἀθηναίους, ὡς σύμμαχοι, διὰ τὴν γειτνίασιν πρὸς αὐτοὺς καὶ τὸ πρὸς τοὺς Θηβαίους μῖσος· διὸ ἄλλοι καταλέγουσι μόνον ἔνδεκα πόλεις εἰς τὴν Βοιωτίαν. Ἀπασαὶ δὲ αὗται ἀπετέλουν ἴδιαν συμπολιτείαν, τὸ κοινὸν τῶν Βοιωτῶν ἢ τὰ Παμβοιώτια, διοικούμενον ὑπὸ ἔνδεκα, Βοιωταρχῶν λεγομένων, ὅσαι ἦσαν καὶ αἱ τὸ κοινὸν ἀποτελοῦσαι

πόλεις, καὶ διατηρηθὲν μέχρι τῆς ἐν Ἑλλάδι ὑπερισχύσεως τῶν Ῥωμαίων κατὰ τὴν Πολυβίου μαρτυρίαν¹).

Περὶ τοῦ πλήθους τῶν τῆς Βοιωτίας κατοίκων ἔχομεν δύο σπουδαίας μαρτυρίας, μὴ πολὺ ἀπεχούσας κατὰ χρόνον, τὴν Ξενοφῶντος καὶ Θουκυδίδου, ὧν ἑκάτερος ἐπιβεβαιοῖ τὴν ἐτέρου μαρτυρίαν. Ὁ μὲν Ξενοφῶν²) λέγει περὶ τῶν Βοιωτῶν ὅτι ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ Σωκράτους δὲν ἦσαν ὀλιγώτεροι τῶν Ἀθηναίων, ἐννοῶν ἐλευθέρους δηλονότι καὶ πολίτας. Εἶδομεν δὲ ἀλλαχοῦ ὅτι τοιοῦτοι ἦσαν ἐν Ἀθήναις κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους περὶ τὰς 20,000, ἡλικίας 18—60 ἐτῶν· ὥστε τοσοῦτοι περίπου φαίνονται ὅτι ἦσαν καὶ ἐν Βοιωτίᾳ οἱ τῆς αὐτῆς ἡλικίας ἐλεύθεροι. Ὁ δὲ Θουκυδίδης³), καταλέγων τὰς παρὰ τὸ Δῆλιον τῆς Ὠρωπίας ἀντιταχθείσας τῷ θ' ἔτει τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου πρὸς τοὺς αὐτόθι Ἀθηναίους τῶν Βοιωτῶν δυνάμεις, λέγει ὅτι τούτων ἦσαν «ὀπλίται ἑπτακισχίλιοι μάλιστα καὶ ψилоὶ ὑπὲρ μυρίους, ἵππεῖς δὲ χίλιοι καὶ πελτασταὶ πεντακόσιοι», ἧτοι ἐν ὅλοις 18,500. Οὗτοι δὲ, ἐπειδὴ, ὡς λέγει⁴), συνελέγησαν ἐξ ἀπασῶν τῶν τῆς Βοιωτίας πόλεων, παριστῶσιν ἐν μέρει μόνον τὸν τῆς Βοιωτίας ἀνδρικόν πληθυσμόν· ἀλλ' ἐπειδὴ ἀπίθανον εἶναι ἕτι πανστρατιᾶ ἐξεστράτευσαν, πιθανόν δὲ ὅτι ἐν ταῖς πόλεσιν ἔμενον καὶ ἄλλοι δυνάμενοι φέρειν ὄπλα, εἰκάζομεν ὅτι ὁ τῆς Βοιωτίας ἀπάσης πληθυσμὸς τῶν μαχίμων ἀνδρῶν ἦτο μικρόν τι ὑπέρτερος τῶν 18,500, οἵτινες παρετάχθησαν παρὰ τὸ Δῆλιον. Δεχόμενοι λοιπὸν ὅτι

(1) Ἐν βιβλ. 27, 8· «Τὸ δὲ τῶν Βοιωτῶν ἔθνος ἐπὶ πολὺν χρόνον συνετηρηχὸς τε τὴν κοινὴν συμπολιτείαν καὶ πολλοὺς καὶ ποικίλους καιροὺς διαπεφευγὸς παραδόξως, τότε προπετῶς καὶ ἀλογίστως ἐλόμενον τὰ παρὰ Περσείως (171 π. Χ.) κατελύθη καὶ διεσκορπίσθη κατὰ πόλεις»· πρβ. βιβλ. 42, 44.

(2) Ἐν ἀπομ. 3, 5, 2. Ὁ Σωκράτης λέγει πρὸς τὸν Περικλέους υἱὸν «Οἶσθα ὅτι πλήθει οὐδὲν μείους εἰσὶν Ἀθηναῖοι Βοιωτῶν; Οἶδα γάρ»·

(3) Ἐν βιβλ. 4, 93. πρβ. Διοδ. 12, 69.

(4) Ὁ αὐτὸς 4, 91· «Οἱ δὲ πρόθεν Βοιωτοὶ ξυνελέγοντο· καὶ ἐπειδὴ ἀπὸ πασῶν τῶν πόλεων παρῆταν καὶ ἤρθάνοντο τοὺς Ἀθηναίους προχωροῦντας, τῶν ἄλλων βοιωταρχῶν, οἳ εἰσιν ἑνδεκά, οὐ ξυνεπαινούντων μάχεσθαι» κλπ.

πάντες οἱ ἐν Βοιωτίᾳ μαχίμοι πολῖται ἦσαν περὶ τὰς 25,000, καὶ ὅτι ἕκαστος τούτων ἢ οἱ πλείονες εἰσὶν ἀρχηγοὶ οἰκιῶν, ὧν ἑκάστη ἔχει τέσσαρας ἢ πέντε ψυχάς, ἐξάγομεν ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, ἧτοι περὶ τὰ 423 π. Χ. οἱ τῆς Βοιωτίας ἐλεύθεροι κάτοικοι ἀνῆρχοντο εἰς τὰς 100—125,000. Ὁ ἀριθμὸς οὗτος συγκρινόμενος πρὸς τὸν τῶν Ἀθηναίων τοῦ δ' αἰῶνος φαίνεται ἴσος σχεδόν, καὶ διὰ τοῦτο συμφωνεῖ πρὸς τὰ ὑπὸ τοῦ Ξενοφῶντος φερόμενα.

Τὸ ποσὸν τοῦτο τῶν τῆς Βοιωτίας ἐλευθέρων κατοίκων δὲν φαίνεται ἡμῖν μέγα, ὑπολογίζουσιν ὅτι μία μόνη Βοιωτικὴ πόλις, αἱ Θεσπιαὶ, ἔπεμψαν εἰς Θερμοπύλας 700 ὀπλίτας καθ' Ἡρόδοτον¹), οἵτινες παραμείναντες συναπέθανον μετὰ τοῦ Λεωνίδου, εἶτα δὲ εἰς τὰς Πλαταιάς κατὰ τὸν αὐτὸν ἱστορικό²) 1,800, ἧτοι ὁμοῦ 2,500 μαχίμους ἀνδρας· ὥστε ὁ τῆς πόλεως ταύτης πληθυσμὸς δέον νὰ ἀνῆρχετο εἰς 10,000 ψυχάς καὶ ἔτι πλέον.

Ὡσαύτως καὶ ἄλλη Βοιωτικὴ πόλις, αἱ Πλαταιαὶ, ἔπεμψεν εἰς τὴν ἐν Μαραθῶνι μάχην τῶν Ἀθηναίων κατὰ τῶν Περσῶν 1000 ὀπλίτας³), οὐχὶ βεβαίως πάντα τοὺς μαχίμους αὐτῶν. Ὑπολογίζοντες δὲ ὅτι ἄλλοι τοσοῦτοι ὑπελείφθησαν κατὰ χώραν, ἔχομεν διςχιλίους οἴκους ἢ 10,000 ψυχάς ἐλευθέρων. Ἀλλ' ἀμφότεραι αἱ πόλεις αὗται εἰσὶν ἐκ τῶν δεκατεσσάρων Βοιωτικῶν πόλεων καὶ οὐχὶ αἱ πολυανθρωπότεραι. Τοιαύτη εἶναι αἱ Θῆβαι, ἧτις ἀείποτε εἶχε τὴν ἡγεμονίαν τῆς Βοιωτίας καὶ πολλάκις ἐπίεζε δεινῶς τὰς λοιπὰς πόλεις. Κατὰ τὴν Διοδώρου μαρτυρίαν⁴) καὶ τὴν Πλουτάρχου⁵) ἐν τῇ ὑπὸ Ἀλεξάνδρου καταστροφῇ τῶν Θηβῶν τῷ 335 π. Χ. ἐφονεύθησαν ὑπὲρ τοὺς ἑξακισχιλίους, καὶ ἠχμαλωτίσθησαν ὑπὲρ τοὺς τρισμυρίους. Ἀλλὰ πλὴν τούτων πιθανόν ὅτι καὶ πολλοὶ ἐξέφυγον πρὸ τῆς καταστροφῆς καὶ κατ' αὐ-

(1) Ἐν βιβλ. 7, 222.

(2) Ἐν βιβλ. 9, 30.

(3) Ἡρόδ. 6, 108—112. καὶ Corn. Nepos Milt. 5.

(4) Ἐν βιβλ. 17, 14.

(5) Ἐν βίβ. Ἀλεξάνδρου 11.

τήν, ὡς γίνεται δῆλον ἐξ Ἀρρίανου¹⁾ καὶ Αἰλιανου²⁾· ὥστε, ἀν

(1) Ἐν ἀναβ. Ἀλεξ. βιβλ. 1, 7.

(2) Ἐν ποικίλ. ἱστ. 13, 7. «Ὅτε εἶλε τὴν Θηβαίων πόλιν Ἀλέξανδρος, ἀπέδοτο τοὺς ἐλευθέρους πάντας, πλὴν ἱερέων. Ἀφῆκε δὲ τῆς πράσεως καὶ τοὺς τοῦ πατρὸς ξένους (ὠμήρευε γὰρ παρ' αὐτοῖς ὁ Φίλιππος, ἔτι παῖς ὢν), καὶ τοὺς συγγενεῖς δὲ τούτων ἀφῆκεν. Ἐτίμησε δὲ καὶ τοὺς ἐγγόνους τοῦ Πινδάρου, καὶ τὴν οἰκίαν αὐτοῦ μόνην εἶασεν. Ἐφόνευσε καὶ τῶν Θηβαίων εἰς ἑξακισχιλίους, αἰχμάλωτοι δὲ ἐλήφθησαν τριςμύριοι.»

Τοιοῦτο τὸ δίκαιον τοῦ πολέμου παρ' Ἑλλήσιν ἀπὸ τῶν Ὀμηρικῶν ἤδη χρόνων. Ὁ νικητὴς ἐδικαιοῦτο αἰχμαλωτίσας νὰ φονεύσῃ τοὺς ἠττηθέντας πολεμίλους ἢ νὰ πωλήσῃ ὡς κτήνη τῶν πλειοδοτοῦντι. Ἐπειδὴ δὲ οἱ Ἕλληνες συχνάκις ἢ πρὸς ἀλλήλους ἢ πρὸς ξένους γείτονας λαοὺς εἶχον αἰτίας νὰ πολεμῶσιν, ἐποίουν χρῆσιν τοῦ δικαίου τούτου ἐνίοτε ἀνιλεῶς, μάλιστα δὲ ἐν τῷ Πελοποννησιακῷ πολέμῳ. Συνήθως ὅμως ἦσαν ἐπιεικεῖς πρὸς τοὺς ὁμοφύλους εἴτε ἀπολύοντες ἐπὶ χρήμασιν αὐτοὺς αἰχμαλωτισθέντας, εἴτε ἀνταλλάσσοντες πρὸς ἄλλους αἰχμαλώτους. Ἐντεῦθεν βλέπομεν ὅτι εἰς ἀπάσας σχεδὸν τὰς ἑλληνικὰς πόλεις ὑπῆρχε μέγα πλῆθος δούλων, ὧν ἄλλοι μὲν ἦσαν ἀργυρώνητοι βάρβαροι, ἕξωθεν τῆς Ἑλλάδος διὰ τοῦ ἐμπορίου εἰσκομιζόμενοι καὶ ὡς ἐμπορεύματα πωλούμενοι εἰς ἀγοραστὰς, πολλοὶ δὲ καὶ Ἕλληνες τὸ γένος ἕνεκα τοῦ πολέμου εἰς δουλείαν ὑπαχθέντες. Τῶν τελευταίων τούτων ὀλίγοι πιθανῶς ἔμενον ἐπὶ μακρὸν χρόνον δούλοι, διότι εὕρισκον ὅπωςδῆποτε ἀφορμὰς νὰ ἐξαγοράσωσι τὴν ἐλευθερίαν των. Οἱ δὲ παντὸς ὅμως μένοντες ἐν τῇ δουλείᾳ ἦσαν κτήματα τοῦ δεσπότη, ὃς συνεχώρει αὐτοῖς νὰ συνέρχωνται εἰς γάμον καὶ νὰ τεκνοποιῶσι, καὶ οὕτως αὐξάνωσι τὸν πλοῦτον αὐτοῦ, διότι οὗτος ἠδύνατο τούτους ὡς καὶ τὰ λοιπὰ κτήματά του ἢ νὰ πωλῇ ἢ καὶ νὰ ἐκμισθόνῃ τὴν ἐργασίαν των εἰς ἄλλους ἐπὶ μακρὸν ἢ βραχὺν χρόνον, ὡς ἐποίουν οἱ Ἀθηναῖοι δεσπότες, ἐκμισθοῦντες ἑκατοντάδας καὶ χιλιάδας δούλων εἰς τὴν ἐργασίαν τῶν μεταλλείων, ἵνα λαμβάνωσιν ἀποφορὰν τινα ἐκ τῆς ἐργασίας των. Τοὺς πλείστους ὅμως τῶν δούλων, μάλιστα δὲ τοὺς οἰκογενεῖς καὶ οἰκέτας καλουμένους, μεταχειρίζοντο εἰς τὰς οἰκιακὰς ἐργασίας καὶ εἰς τὴν καλλιέργειαν τῆς γῆς καὶ εἰς τὰ τῆς βιομηχανίας ἐργαστάσια· διότι οἱ ἐλεύθεροι ἀπηξίουσαν συνήθως νὰ ἐνδιατρίβωσιν εἰς τοιαῦτα ἔργα. Ἐντεῦθεν καὶ πᾶσα οἰκία εἶχε μικρὸν ἢ μέγαν ἀριθμὸν δούλων. Βλ. μαρτυρίας περὶ πάντων τούτων παρὰ Βοιωτῶν ἐν τοῖς Οἰκονομικοῖς τῶν Ἀθηναίων τόμ. α' σελ. 101 κ. ἐ. τῆς β' ἐκδ.

ὑπολογίσωμεν τὸ τῶν Θηβῶν πλῆθος εἰς ἑξ μυριάδας, δὲν ἐξερχόμεθα πολὺ τῆς ἀληθείας· διότι τοῦτο φαίνεται ἀνάλογον καὶ πρὸς τὴν ἑκτασιν τῆς πόλεως ταύτης, ἣτις εἶχε 45 σταδίων περιμέτρον κατὰ Δικαίαρχον ἢ μᾶλλον Διονύσιον τὸν Καλλιφῶντα¹⁾· ἐν ᾧ ἢ τῶν Ἀθηναίων πόλις, περίμετρον ἔχουσα 60 σταδίων, εἶχεν, ὡς εἶδομεν ἀλλαχοῦ²⁾, ἐν καιρῷ τῆς ἀκμῆς της ὑπὲρ τὰς 100,000 κατοίκους.

Διὰ τοὺς εἰρημένους λοιπὸν λόγους εἰκάζομεν ὅτι τὸ ἀνωτέρω εὑρεθὲν κατ' εἰκασίαν ποσὸν τῶν τῆς Βοιωτίας ἀπάσης ἐλευθέρων κατοίκων εἶναι οὐχὶ μέγα, ἀλλὰ μᾶλλον μέτριον.

Εἰς τὸ ποσὸν τοῦτο δέον νὰ προστεθῇ καὶ τὸ τῶν δούλων, διότι, ὡς ἀπασαι αἱ ἑλληνικαὶ πόλεις εἶχον δούλους, οὓς μετεχειρίζοντο εἰς πάσας τὰς τακτικὰς ταπεινὰς ἐργασίας, εἰς ἃς ἡμεῖς μεταχειρίζομεθα μισθωτοὺς, εἶχον καὶ οἱ Βοιωτοί· ἀλλ' ἐπειδὴ περὶ τοῦ πλῆθους τούτων στερούμεθα ἀρχαίων μαρτυριῶν, ἀρκούμεθα εἰς εἰκασίας. Οἱ τῆς Βοιωτίας κάτοικοι, ἀσχολούμενοι τὸ πάλαι ὡς καὶ νῦν κυρίως εἰς τὴν γεωργίαν ἕνεκα τῆς εὐφορίας τῆς χώρας³⁾, μετρίως δὲ εἰς τὰς βιωτικὰς τέχνας, καὶ οὔτε μεταλλεῖα οὔτε ναυτικὸν ἔχοντες, ἐκ τούτου δὲ οὐδὲ πλοῦτον πολὺν, πιθανὸν εἶναι ὅτι δὲν εἶχον μέγα πλῆθος δούλων, οὓς ἠδύνατο ν' ἀπασχολῶσιν εἰς τοιαῦτα ἔργα, ὅπως οἱ Ἀθηναῖοι. Μικρὸς λοιπὸν ἀριθμὸς δούλων διὰ τὰς οἰκιακὰς ἐργασίας καὶ τὴν γεωργίαν ἔρκει αὐτοῖς. Ἄν ὑπολογίσωμεν ὅτι ἕκαστος οἰκογενειάρχης εἶχε δύο ἢ τρεῖς τὸ πολὺ δούλους, πορίζομεθα ἐντεῦθεν ὅτι ὁ τῶν δούλων πλῆθυσμός τῆς Βοιωτίας ἀπάσης ἦτο διπλάσιος ἢ τριπλάσιος τοῦ τῶν 20,000 ἢ 25,000 μαχίμων τῆς Βοιωτίας ἀνδρῶν, ἦτοι 50,000—75,000. Ὁ ἀριθμὸς δὲ οὗτος, προστιθέμενος εἰς τὸν τῶν ἐλευθέρων ὀλικὸν ἀριθμὸν, παρέχει ἡμῖν

(1) Ἐν βίῳ Ἑλλάδος στίχ. 93.

Κεῖται δ' ἐν μεσογείᾳ πᾶνυ καλὴ πόλις, μεγάλαι Θηβαί, σταδίων περίμετρον ἔχουσα τετταράκοντα καὶ προσέτι τριῶν.

(2) Ἐν Ἀθηναίῳ, τόμ. γ'. σελ. 108, σημ. 33.

(3) Σπράβων 9, 406. «Τῶν πεδίων τὰ μὲν λιμνάζειν... τα εἰ καὶ γεωργεῖται παντοδαπῶς, διὰ τὴν εὐκαρλίαν».

ποσὸν 150,000—200,000 ψυχῶν ἐλευθέρων καὶ δούλων, οἵτινες ὄκουν ἐν Βοιωτία κατὰ τὸν δ' π. Χ. αἰῶνα.

Εἰς τὸν ἀριθμὸν τοῦτον περιττὸν νὰ προσθέσωμεν καὶ ἀριθμὸν μετείκων, οἳ ἦσαν ἐν Ἀθήναις καὶ ἐν ἄλλαις βιομηχανικαῖς καὶ ναυτικαῖς πόλεσι τῆς Ἑλλάδος ἕνεκα τοῦ ἐν αὐταῖς ἐμπορίου· διότι ἀπίθανον εἶναι ὅτι ὑπῆρχον πολλοὶ τοιοῦτοι καὶ ἐν Βοιωτία· μόνον ἐν Θήβαις μνημονεύονται¹⁾, ὧν ὅμως ὁ ἀριθμὸς δὲν ἦτο βεβαίως μέγας.

Παραβαλλόμενος ὁ ἀριθμὸς οὗτος πρὸς τὸν τῶν σημερινῶν κατοίκων τῆς Βοιωτίας καὶ Λεβαδείας, ἐπὶ τῆ ὑποθέσει ὅτι τὰ ὅρια τῆς νῦν Βοιωτίας εἰσὶ περίπου τὰ τῆς ἀρχαίας, εἶναι πενταπλάσιος²⁾, διότι οἱ νῦν κάτοικοι τῆς αὐτῆς χώρας μόλις ἀνέρχονται εἰς 38,833, ὧν 18,122 ἔχει ἡ Λεβάδεια καὶ 20,711 ἡ λοιπὴ Βοιωτία.

Ὁ τῆς Βοιωτίας πληθυσμὸς οὗτος ὑπέστη βεβαίως ἐλάττωσιν ἐν τῆ προόδῳ τοῦ χρόνου, διότι ἐν καιρῷ τῆς ὑπὸ τὸν Βρέννον εἰσβολῆς τῶν Κελτῶν εἰς Ἑλλάδα τῷ 278 π. Χ. ἀντετάχθησαν κατὰ τούτων μετὰ καὶ ἄλλων Ἑλλήνων μύριοι ὀπλιῖται καὶ 500 ἰππεῖς Βοιωτοί³⁾. Ἐπειδὴ δὲ ὁ κίνδυνος ἦτο προφανὴς καὶ μέγας, πιθανὸν ὅτι πανστρατιᾷ ἐξῆλθον οἱ Βοιωτοί, ἢ τοῦλάχιστον μικρὸν ποσὸν μαχητῶν ὑπελείφθη οἴκοι. Περὶ τῆς ἐν τοῖς ὕστερον χρόνοις ἐλαττώσεως τοῦ πλήθους τῶν κατοίκων τῆς Βοιωτίας καὶ τῶν λοιπῶν ἐλληνικῶν χωρῶν ἔσται ἐν τέλει τῆς πραγματείας ταύτης λόγος.

3) Περὶ τῶν τῆς Εὐβοίας κατοίκων.

Πρὸς ἀνατολὰς τῆς Ἀττικῆς καὶ Βοιωτίας ἐκτείνεται κατὰ πᾶν τὸ μῆκος τούτων ἡ Εὐβοία, δι' ἧ φέρομεν τὸν λόγον ἐπ' αὐτῆς ἀμέσως. Περὶ τοῦ πλήθους τῶν κατοίκων αὐτῆς οὐδεμίαν ἀκριβῆς παρά-

(1) Παρὰ Διοδώρῳ 17, 11· «τοὺς ἐλευθερωθέντας οἰκέτας καὶ τοὺς φυγάδας καὶ τοὺς μέτοίκους ἀντέταξαν τοῖς πρὸς τὰ τείχη βιαζομένοις» ἐν τῇ Ἀλεξάνδρου πολιορκίᾳ τῷ 335 π. Χ.

(2) Βλ. Στατιστικὴν Ἑλλάδος τοῦ 1870 σελ. 2.

(3) Πaus. 10, 20, 3.

τοῖς ἀρχαίοις εὔρηται μαρτυρία· ἐπειδὴ ὅμως ἐκ τῶν πολλῶν πόλεων¹⁾ αὐτῆς ἡ Ἰστιαία ἢ Ὠρεοί, Κήρινθος, Χαλκίς, Ἐρέτρια, Κύμη, Στύρα καὶ Κάρυστος ἦσαν ἐν τῇ ἀκμῇ καλῶς κατοικημέναι πόλεις, μάλιστα δὲ αἱ ἰσχυρότεραι πασῶν Χαλκίς καὶ Ἐρέτρια, ἐξ ὧν πλεῖσται ἐν ἀρχαίοις χρόνοις ἀπεστάλησαν ἀποικίαι εἰς τὴν Χαλκιδικὴν Χερσόνησον, τὰς παρακειμένας ταύτη νήσους, καὶ εἰς τὴν Ἰταλίαν ἢ μεγάλην Ἑλλάδα καὶ ἀλλαχοῦ²⁾, ἔπεται ὅτι ἡ μεγαλόνησος αὕτη εἶχεν οὐκ ὀλίγους κατοίκους.

Τῆς πόλεως Χαλκίδος ὁ πληθυσμὸς ἦτο πιθανῶς μέγας, καθ' ὃν χρόνον ἐπέμποντο ἐξ αὐτῆς αἱ πολλαὶ αὗται ἀποικίαι, καὶ μάλιστα ὅτε ἐπεκράτει ἡ τῶν λεγομένων ἰπποβοτῶν πολιτεία, μετὰ τὴν κατάλυσιν δηλονότι τῆς βασιλείας ἐν Ἑλλάδι ἀπὸ τοῦ ἢ καὶ ἐφεξῆς αἰῶνος π. Χ., ὅτε καὶ αἱ πλεῖσται τῶν ἀποικιῶν τούτων λέγονται ὅτι ἐστάλησαν εἰς ἃς ἀνωτέρω ἐδηλώσαμεν χώρας³⁾. Ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς ὕστερον χρόνοις διετηρεῖτο πάντοτε ἡ ἀκμῆ τῆς πόλεως ταύτης, ἦν ὁ Στράβων καλεῖ διὰ τοῦτο μητρόπολιν τῆς νήσου ἀπάσης³⁾, καὶ μάλιστα μετὰ

(1) Ὁ Κλίντων (Fasti. Hell. 2, 439) ἀποδίδει εἰς αὐτὴν 70 πόλεις, παρεξηγῶν τὴν παρὰ Διοδώρῳ (15, 30) μαρτυρίαν ὅτι εἰς τὸν κατὰ τῶν Σπαρτιατῶν πόλεμον τῷ 378 π. Χ. συνεμάχησαν μετὰ τῶν Ἀθηναίων 70 πόλεις. Αὗται ὅμως εἰσὶν οὐχὶ τῆς Εὐβοίας πόλεις πᾶσαι ὡς φρονεῖ ὁ Κλίντων, ἀλλ' Ἑλληνίδες ἐν γένει, αἱ προσετέθησαν τοῖς Ἀθηναίοις ἐν τῷ πολέμῳ τούτῳ, ὡς γίνεται δῆλον καθ' ἡμᾶς ἐξ αὐτοῦ τοῦ Διοδώρου· «Πολλαὶ μὲν εὖν καὶ τῶν ἄλλων πόλεων προσκλήθησαν πρὸς τοὺς Ἀθηναίους ἀποκλίνει· πρῶται δὲ καὶ προθυμότατα συνεμάχησαν αἱ κατὰ τὴν Εὐβοίαν οἰκοῦσαι χωρὶς Ἑστιαίας... Οὐ μὴν ἀλλὰ τοῖς Ἀθηναίοις εἰς συμμαχίαν συνέστησαν ἑβδομήκοντα πόλεις καὶ μετέσχον ἐπ' ἔτης τοῦ κοινοῦ συνεδρίου.» Ἐν ἀληθῶς ἡ Εὐβοία εἶχε τοσαύτας πόλεις, βεβαίως ὁ πληθυσμὸς αὐτῆς θὰ ἦτο μέγας· ἀλλ' οὐδεὶς τῶν συγγραφέων λέγει τοῦτο.

(2) Ἐρμάννου Α'. § 81 καὶ 82.

(3) Στράβων 10, 1, 7, σελ. 447· «Αἱ δὲ πόλεις αὗται (Χαλκίς καὶ Ἐρέτρια) διαφερόντως αὐξήθεισαι καὶ ἀποικίας ἔστειλαν ἀξιολόγους εἰς Μακεδονίαν. Ἐρέτρια μὲν γὰρ συνήκησε τὰς παρὰ Παλλήνην καὶ τὸν Ἄθω πόλεις, ἡ δὲ Χαλκίς τὰς ὑπὸ Ὀλύμφῳ, καὶ τῆς Ἰταλίας δὲ καὶ τῆς Σικελίας πολλὰ χωρία Χαλκιδῶν εἰσὶν. Ἐστάλησαν δὲ αἱ ἀποικίαι:

τὴν ὑπὸ τῶν Περσῶν κατάλυσιν τῆς Ἐρετρίας τῷ 490 π. Χ., πρὸς ἣν τέως ἤριζε περὶ τῶν πρωτείων ἐν τῇ νήσῳ, διατηρήσασα τὴν ὑπεροχὴν αὐτῆς καὶ ἐπὶ τῶν Μακεδονικῶν καὶ Ῥωμαϊκῶν ἔτι χρόνων, ἐκτείνασα ἐπὶ Ἀλεξάνδρου τῷ 334 τὸν περίβολον αὐτῆς εἰς ἐμβαδὸν 70 σταδίων καὶ ἀσφαλέστερον ὀχυρωθεῖσα, διὸ ἐθεωρεῖτο ἀπὸ τοῦδε μίᾳ τῶν μᾶλλον ὀχυρῶν πόλεων τῆς τότε Ἑλλάδος¹⁾.

Εἰς τὰς γενικὰς ταύτας περὶ μεγέθους καὶ ἰσχύος τῆς Χαλκίδος εἰδήσεις πρὸςτίθενται καὶ μερικώτεροι, ἐξ ὧν γνωρίζεται πως ὀπόσος ἦτο περίπου ὁ πληθυσμὸς αὐτῆς. Καθ' Ἡρόδοτον²⁾ ὤπλισαν οἱ Χαλκιδεῖς ἐν τοῖς περσικοῖς πολέμοις ἐπ' Ἀρτεμισίῳ καὶ ἐν Σαλαμῖνι εἴκοσι ναῦς, εἰς δὲ τὰς Πλαταιὰς ἔπεμψαν 400 ὀπλίτας. Ὑπολογίζοντες δὲ ὅτι εἰς ἐκάστην ναῦν ἦσαν 200 μάχιμοι ἄνδρες, ὅσους συνήθως ὑπολογίζουσιν οἱ ἀρχαῖοι κατὰ ναῦν, εὐρίσκομεν 4000 τοιούτους. Ὑποθέτοντες δὲ τούτους ἀρχηγούς οἰκῶν, καὶ εἰς ἕκαστον τούτων 4—5 ψυχὰς, ἀνευρίσκομεν ὅτι ὁ τῆς Χαλκίδος πληθυσμὸς ἦτο περὶ τὰς 15—20,000 κατὰ τοὺς περσικοὺς πολέμους.

Τὸ ποσὸν τοῦτο πιθανολογεῖται καὶ ἐκ τοῦ τῆς ἀντιπάλου πόλεως Ἐρετρίας. Εὐθὺς ἢ μετ' οὐ πολὺ μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς πόλεως ταύτης ὑπὸ Δάτου καὶ Ἀρταφέρνης καὶ τὴν εἰς Ἀσίαν ἀπαγωγὴν πολλῶν ἐκ τῶν κατοίκων αὐτῆς, φαίνεται ὅτι συνῆλθον πάλιν οἱ ὑπολειφθέντες τῶν κατοίκων καὶ συνώκησαν ἐν τῇ πόλει, διότι ἐν τῇ δευτέρᾳ τῶν Περσῶν κατὰ τῆς Ἑλλάδος ἐπιδρομῇ τῷ 480 ἐπλήρωσαν οἱ Ἐρετριεῖς ἑπτὰ τριήρεις καὶ ἐν Πλαταιαῖς παρέταξαν κατὰ Μαρδονίου 600 ὀπλίτας αὐτοῖ τε καὶ οἱ Στυραεῖς³⁾. Καὶ ὕστερον δὲ φαίνονται ὅτι ἀνέκτησαν νέας δυνάμεις οἱ Ἐρετριεῖς, αἰεποτε ἀσχολούμενοι περὶ τὴν γεωργίαν καὶ ἀλιείαν, καὶ μάλιστα περὶ τὴν ναυτιλίαν, καὶ διὰ

αὗται καθάπερ εἶρηκεν Ἀριστοτέλης ἠνίκα ἡ τῶν ἱπποβοτῶν ἐπεκράτει πολιτεία.»

(1) Πλουτ. Φλαμιν. 10.

(2) Ἐν βιβλ. 8, 1, καὶ 46.

(3) Ἡρόδ. 6, 99 καὶ 119 καὶ 8, 1 καὶ 46 καὶ Στραβ. 16, 747.

τοῦτο τηροῦσι μετὰ τοὺς Χαλκιδεῖς τὰ δευτερεῖα ἐν τῇ μεγαλονήσῳ ταύτῃ¹⁾. Τὸν πλοῦτον καὶ τὴν δύναμιν, συνάμα δὲ καὶ τὸν πληθυσμὸν τῆς πόλεως ταύτης, ἐμφαίνει ἡ παρὰ Στράβωνι²⁾ σωζομένη μαρτυρία, καθ' ἣν ἐπὶ στήλης ἰδρυμένης ἐν τῷ ἱερῷ τῆς Ἀμαρυνθίας Ἀρτέμιδος ἦτο γεγραμμένον ὅτι τὴν πομπὴν τῆς θεᾶς ταύτης ἐξετέλεσαν ποτε 3000 ὀπλίται, 600 ἱππεῖς καὶ 60 ἄρματα.

Ἐπειδὴ δὲ τὴν πομπὴν ταύτην ἐξετέλεσαν κατὰ τὴν ἐπιγραφὴν Ἐρετριεῖς, ἔπεται ὅτι μόνον οἱ ἐκ τῆς πόλεως καὶ τῶν περιόικων αὐτῆς ἔσχον μέρος ἐν αὐτῇ, διότι εἰς τοιαύτας θρησκευτικὰς τελευτὰς μόνον οἱ τὸν αὐτὸν πολιοῦχον θεὸν ἔχοντες ἐσυγχωρεῖτο νὰ λάβωσι μέρος³⁾. Ὑποθέτοντες δὲ ὅτι οἱ ἀριθμοὶ οὗτοι δεικνύουσι τοὺς ἐν ἀκμῇ ἄνδρας τῆς πόλεως ταύτης, καὶ ἀρχηγούς ἰδίων οἰκῶν, ὧν ἕκαστος ἔχει 4—5 ψυχὰς, ἐξάγομεν ὅτι ἐν τοῖς χρόνοις τῆς ἀκμῆς τῆς Ἐρετρίας, οὓς θέτομεν παρὰ τοὺς Περσικοὺς πολέμους, ὁ ἐλεύθερος πληθυσμὸς ταύτης ἀνήρχετο εἰς εἴκοσι περίπου χιλιάδας. Ἄν δὲ εἰς τὸν ἀριθμὸν τοῦτον προσθέσωμεν καὶ τὸν τῆς ἐξ ἴσου ἰσχυρᾶς πόλεως Χαλκίδος, συνάγομεν ὅτι ἀμφότεραι αὗται εἶχον ἐν τῇ ἀκμῇ των περὶ τὰς 40,000 ἐλευθέρους πολίτας. Εἰς τὸ ποσὸν δὲ τοῦτο προσθέτοντες καὶ ἄλλας 60,000 ἐλευθέρους κατοίκους τῶν λοιπῶν πόλεων τῆς Εὐβοίας, αἵτινες ἦσαν οὐκ ὀλίγαι, ἀνευρίσκομεν περὶ τὰς 100,000 ἐλευθέρους κατοίκους τῆς Εὐβοίας, εἰς οὓς δέον νὰ προσθέσωμεν καὶ 50,000 δούλους τοῦλάχιστον οὐχὶ κατ' ἀνα-

(1) Ἀθην. 7, 284, 295, 327.

(2) Ἐν βιβλ. 10 σελ. 448. «Τὴν δύναμιν τῶν Ἐρετριέων, ἣν ἔσχον ποτὲ, μαρτυρεῖ ἡ στήλη, ἣν ἀνέθεσαν ποτε ἐν τῷ ἱερῷ ναῷ τῆς Ἀμαρυνθίας Ἀρτέμιδος· γέγραπται δ' ἐπ' αὐτῇ τρισχιλίοις μὲν ὀπλίταις, ἑξακοσίοις δ' ἱππεῦσιν, ἑξήκοντα δ' ἄρμασι ποιεῖν τὴν πομπήν». Ἀναφέρονται τὰ λεγόμενα εἰς ἱερὰν πομπὴν ὑπὲρ τῆς πολιοῦχου θεᾶς, εἰς ἣν βεβαίως ἐλάμβανον μέρος πάντες οἱ πολῖται, ὅπως λαμπρότερον τελέσωσι τὴν ἑορτήν, καὶ ἐπίδειξιν τοῦ πλοῦτου καὶ τῆς ἰσχύος αὐτῶν ποιήσωσιν.

(3) Ὡς εἶπομεν ἐν Ἀθηναίου τόμ. γ' σελ. 462 κ. ε.

λογίαν τῶν ἐν τῇ Ἀττικῇ, Αἰγίνῃ καὶ Κορίνθῳ δι' οὓς λόγους εἰπομεν ἐν ἀρχῇ τῆς περὶ Ἀττικῆς διατριβῆς ἡμῶν, ἀλλὰ κατὰ γενικὴν τῶν Ἑλλήνων συνήθειαν, χρωμένων δούλοις ἐν ταῖς κοιναῖς καὶ ταπειναῖς ἐργασίαις. Διὸ καὶ ὁ Ἀριστοτέλης ἐν τῇ περὶ ἑλληνικοῦ οἴκου θεωρίᾳ του ὡς ἀναγκαῖον συστατικὸν τούτου θεωρεῖ πρὸς τοὺς ἐλευθέρους καὶ τοὺς δούλους, οὓς ἀντιὑποζυγίων μεταχειρίζοντο οἱ Ἕλληνες πάντες ἐν τῇ ἀκμῇ αὐτῶν.

Ἐκλαμβάνοντες κατὰ τὰ εἰρημένα ὅτι ὁ πληθυσμὸς τῆς Εὐβοίας ἀπάσης ἀνήρχετο εἰς 150,000 ἐλευθέρους καὶ δούλους, νομίζομεν ὅτι δὲν λέγομεν ὑπερβολὴν, οὐδὲ ἐξερχόμεθα τῆς ἀναλογίας, ἣν παρέχουσι δύο αἱ ἰσχυρότεροι αὐτῆς πόλεις, ἡ Χαλκίς καὶ ἡ Ἐρέτρια, ὧν ὁ πληθυσμὸς μαρτυρεῖται κατὰ τινὰ τρόπον. Οὕτω δεχόμεθα πληθυσμὸν διπλάσιον τοῦ σημερινοῦ τῆς αὐτῆς νήσου· διότι κατὰ τὴν στατιστικὴν τῆς Ἑλλάδος τὸ 1870¹⁾ ὁ πληθυσμὸς τῆς νήσου ταύτης ἦτο 71,135. Ἄλλος κατ' ἀναλογίαν τῶν τῆς Ἀττικῆς ἀρχαίων καὶ νέων κατοίκων ἴσως ἤθελε δεχθῆ μείζονα ἀριθμὸν, δηλωτικὸν τῶν ἀρχαίων τῆς Εὐβοίας κατοίκων.

4) Περὶ τῶν τῆς Μεγαρίδος κατοίκων.

Περὶ τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Μεγαρίδος ἄλλην εἶδησιν οὐδεμίαν ἔχομεν ἢ τὴν τοῦ Ἡροδότου, καθ' ἣν ἡ μικρὰ αὕτη καὶ ὄρεινὴ χώρα εἰς μὲν τὴν ἐν Σαλαμῖνι καὶ ἐπ' Ἀρτεμισίῳ ναυμαχίαν ὥπλισεν εἴκοσι τριῆρεις, ὧν τὸ πλήρωμα ἀνήρχετο εἰς 4000 ἄνδρας²⁾, εἰς δὲ τὰς Πλαταιὰς ἔπεμψε τριςχιλίους ὀπλίτας³⁾· ὑπολαμβάνοντες δὲ ὅτι καὶ μέρος τῶν μαχίμων ἔμεινε κατὰ χώραν, καὶ ὅτι οὗτοι εἰσὶν ἀρχηγοὶ οἴκων, πορίζομεθα ὅτι ὁ τῆς Μεγαρίδος πληθυσμὸς ἐν καιρῷ τῶν Περσικῶν ἦτο οὐχὶ ἐλάσσων τῶν 25,500 ἐλευθέρων, εἰς οὓς προσθέτοντες καὶ 10 ἢ 15,000 δούλους εὐρίσκομεν πληθυσμὸν 35—40,000 τῆς χώρας ταύτης, ἥτις μόλις

(1) Ἐν σελ. 0'. πρβ. καὶ σελ. 2 πλὴν τοῦ τῆς Σκοπέλου, ἥτις νῦν ὑπάγεται εἰς τὸν νομὸν Εὐβοίας καὶ ἔχει πληθυσμὸν 8, 377.

(2) Ἡροδ. 8, 1.

(3) Ὁ αὐτὸς 9, 28.

ἔχει ἕκτασιν τὸ $\frac{1}{5}$ τῆς Ἀττικῆς, καὶ σήμερον κατοίκους περὶ τὰς 5,000.

Ἐν ἀρχαιοτέροις ὅμως χρόνοις εἶχε πιθανῶς ἡ Μεγαρίς ἕνεκα τῆς παραλίου αὐτῆς θέσεως μεταξὺ δύο θαλασσῶν, ὡς καὶ ἡ γείτων αὐτῆς Κόρινθος, ἰσχυρὸν ναυτικὸν καὶ πλοῦτον οὐκ ὀλίγον· διὸ καὶ ἐπὶ μακρὸν χρόνον μέχρι Σόλωνος καὶ Πεισιστράτου ἤριζε νικηφόρος πρὸς τοὺς Ἀθηναίους περὶ Σαλαμῖνος, ἧς ἕνεκα πολλάκις οὗτοι ἠττηθέντες, ἐψηφίσαντο ἵνα μὴ τις ἐπὶ ποινῇ θανάτου προτείνῃ τοῦ λοιποῦ εἰς τὸν δῆμον περὶ Σαλαμῖνος, μέχρις οὗ τελευταῖον ὁ Σόλων διὰ στρατηγήματος κατέσχε τὴν νῆσον¹⁾, καὶ ἔκτοτε ἔμενεν αὕτη διὰ παντὸς κτῆμα τῶν Ἀθηναίων. Ἐκ τούτων δὲ δῆλον ὅτι καὶ κατοίκους πλείονας εἶχε· διὸ καὶ ἀποικίας οὐκ ὀλίγας ἔπεμψε πρὸς ἀνατολάς καὶ δυσμάς. Κτίσματα τῶν Μεγαρέων λέγονται ἡ παρὰ τὸν Βόσπορον Χαλκηδῶν καὶ τὸ Βυζάντιον, ἡ Συλημβρία, ἡ ἐν Πόντῳ Ἡράκλεια καὶ Μεσημβρία, ἡ ἐν Σικελίᾳ Σελινοῦς, Ἐμβλα καὶ ἄλλαι· αἵτινες ἀποικίαι, εἰ καὶ παρέλαβον κατ' ἔθος ἑλληνικὸν καὶ ἐξ ἄλλων ἑλληνικῶν πόλεων ἀποίκους, τὸ πλεῖστον ὅμως μέρος αὐτῶν ἀνήκεν εἰς τοὺς Μεγαρεῖς, οἵτινες καὶ ἀρχηγοὶ καὶ κτίσται τῶν εἰρημένων ἀποικιῶν ἦσαν²⁾.

5) Περὶ τῶν τῆς Φωκίδος, Λοκίδος καὶ Δωρίδος κατοίκων.

Περὶ τῆς Φωκίδος ἰδίως γινώσκομεν ὅτι εἶχεν ἐν μέσῳ τοῦ δ' π. Χ. αἰῶνος εἴκοσι δύο πόλεις κατὰ Δημοσθένη³⁾, κατὰ δὲ τὸν Παυσανίαν⁴⁾ εἴκοσι καὶ μίαν· ὥστε ὅσον μικραὶ καὶ ἂν ὑποθεθῶσιν αἱ πόλεις αὗται, βεβαίως εἶχεν ἡ Φωκίς οὐ μικρὸν πληθυσμὸν. Ἐφεξῆς ὅμως ἠλαττώθη οὗτος οὐκ ὀλίγον ἕνεκα τοῦ μακροῦ ἱεροῦ πολέμου, ὃν ἐπροκάλεσεν ἀσεβὴς ἔφεσις τῶν ἱεροσύλων τούτων ὄρεινῶν νὰ διαρπάσωσι τὸν μέγαν θησαυρὸν, ὃν πολλοὶ αἰῶνες συνεσώρευσαν ἐξ εὐσεβείας εἰς Δελφοῦς⁵⁾, τὸ παρ' Ἑλλήσιν

(1) Πλούταρχος ἐν βίῳ Σολ. 8.

(2) Ἑρμαν. Α' § 85, 10 καὶ 85, 11 κ. ε.

(3) Ἐν τῷ περὶ παραπροσθείας § 123 ἢ σελ. 379.

(4) 10, 20, 2.

(5) Ἀληθῶς ὑπερβαίνει πᾶσαν πίστιν ὁ μέγας πλοῦτος τοῦ ἐν Δελφῶν

ἐξασθενήσαν ἤδη θρησκευτικὸν αἴσθημα, καὶ ἡ τῶν Βοιωτῶν πρὸς τοὺς γείτονας τούτους ἀντιζήλια, ἧς ἕνεκα ἠνέφξαν οὗτοι τὰς τῆς Ἑλλάδος θύρας εἰς Φίλιππον τὸν Μακεδόνα.

Ἐν καιρῷ τῆς τῶν Κελτῶν ἐπιδρομῆς εἰς τὴν Ἑλλάδα τῷ 280 π. Χ. βλέπομεν ἀληθῶς ὅτι οἱ Φωκεῖς ἀντέταξαν κατὰ τούτων μόλις 3000 ὀπλίτας καὶ 500 ἵππεῖς κατὰ Παυσανίαν ¹⁾· ποσὸν λίαν μέτριον, ὅπερ μόλις ἀναβιβάζει εἰς 20 ἢ 25,000 τὸν ὅλον τῆς χώρας πληθυσμόν. Ἐν τῷ πολέμῳ τούτῳ ἐφάνησαν οἱ Φωκεῖς λίαν πρόθυμοι, ὀπλίσαντες ὅσον πλείστους ἠδύναντο ἀνδραῖ· δι' ἣν προθυμίαν ἀντήμεψαν αὐτοὺς οἱ Ἕλληνας παραδεχθέντες πάλιν εἰς τὸ τῶν Ἀμφικτυόνων συνέδριον, ἐξ οὗ εἶχον ἀποβάλλει αὐτοὺς ἕνεκα τῆς πρὸς τὸ ἐν Δελφοῖς ἱερὸν ἀσεβείας των ²⁾.

Ἐτι ἐλάσσων ἦτο ὁ τῆς Λοκρίδος πληθυσμὸς περὶ τοὺς αὐτοὺς χρόνους, διότι εἰς τὸν αὐτὸν πόλεμον 700 μόνον ἄνδρας ἠδυνήθησαν οἱ Λοκροὶ νὰ ὀπλίσωσι καὶ ἀντιτάξωσι κατὰ τῶν βαρβάρων τούτων.

φοῖς ἱεροῦ, ὃν ἐσύλησαν οἱ Φωκεῖς ἐπὶ τοῦ δεκαετοῦς τούτου πολέμου, ὅπως διαθρέψωσι τοὺς μισθοφόρους αὐτῶν καὶ κορέσωσι τὴν ἀπληστίαν των. Ἄν ὁ Διόδωρος λέγῃ ἀλήθειαν (16, 56), τὸ ἐκ τοῦ ἱεροῦ τούτου ληφθὲν ποσὸν ἀνήρχετο εἰς μύρια τάλαντα, ἧτοι 60,000,000 δραχμῶν, οὐχὶ κατώτερον τοῦ ὑπὸ Ἀλεξάνδρου κατακτηθέντος ἐν τοῖς Περσικοῖς θησαυροῖς. Τοσαύτης ἀξίας φαίνεται ἦσαν τὰ ἐν τῷ ἱερῷ χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ καὶ ἄλλα ἀναθήματα, ἃ οἱ τῆς εὐσεβείας χρόνοι ἐπεσώρευσαν εἰς αὐτὸ ἀπὸ τοῦ Ὀμύρου καὶ ἐφεξῆς, καὶ ἃ οἱ ἱερόσυλοι καὶ ἀσεβεῖς Φωκεῖς μεταβαλόντες εἰς νόμισμα συνετήρησαν ἐπὶ δέκα ἔτη τὸν πόλεμον τούτον ἐπ' ἰδίῳ αὐτῶν καὶ τῆς Ἑλλάδος ἀπάσης ὀλέθρῳ! Ὁ εὐσεβὴς Διόδωρος ἐκθέτει (16, 61—64) διὰ μακρῶν τὴν θείαν τιμωρίαν, ἧτις βραβεία ἐπῆλθε κατὰ πάντων τῶν εἰς τὸ θεῖον οὕτως ἀσεβησάντων. Πρὸς καὶ ὅσα εἶπομεν ἐν Ἀθηναίου τόμ. δ'. σελ. 73 περὶ τῆς ἀπὸ τῶν πολιούχων θεῶν προστασίας τῶν εὐσεβῶν κατὰ τὰς θρησκευτικὰς τῶν ἀρχαίων δόξας.

(1) Αὐτόθι 10, 20, 2.

(2) Ὁ αὐτὸς 10, 8, 3· ἐβρέννου δὲ τοῦ Γαλατῶν στρατὸν ἀγαγόντος εἰς Δελφοὺς προθυμίαν εἰς τὸν πόλεμον οἱ Φωκεῖς πλείστην τοῦ Ἑλληνικοῦ παρέσχοντο, καὶ ἀπὸ τοῦ ἔργου τούτου μετασχεῖν Ἀμφικτυονίας αὐθις καὶ εἰς τὰ ἄλλα ἐγένετο ἀξίωμα αὐτοῖς ἀνασώσασθαι τὸ ἀρχαῖον·

Ἐν ἡγουμένοις ὅμως χρόνοις φαίνονται οἱ Λοκροὶ πολυπληθέστεροι, ἂν εἰκάσωμεν ἐκ τοῦ ποσοῦ τῶν ὀπλιτῶν, ὅπερ αὐτοὶ ἀντέταξαν ἐν Θερμοπύλαις κατὰ τοῦ Ξέρξου ὑπὸ τὸν Λεωνίδα· διότι ὁ Παυσανίας (10, 20, 2), καταλέγων τὰς δυνάμεις τῶν Ἑλλήνων τὰς ἐν Θερμοπύλαις τῷ βαρβάρῳ ἀντιταχθείσας, λέγει ὅτι τῶν Λοκρῶν ἀντετάχθησαν ἑξακισχίλιοι, ἴσως πάντες οἱ δυνάμενοι φέρειν ὄπλα, διότι ὁ κίνδυνος ἦτο ἐν τῇ χώρᾳ αὐτῶν. Καὶ ὁ Ἡρόδοτος (7, 202), καταλέγων τὰς ἐνταῦθα τῶν Ἑλλήνων δυνάμεις, δὲν ὀρίζει μὲν τὸ πλῆθος τούτων, προσθέτει ὅμως ὅτι ἐξ ἀπασῶν τῶν Λοκρίδος πόλεων ἦλθον πανσταρτιᾶ εἰς τὰς πύλας μαχηταί. Δεχόμενοι λοιπὸν ὅτι τοσοῦτοι ἦσαν οἱ μάχιμοι τῶν Λοκρῶν ἄνδρες ἢ μικρόν τι πλείονες, εὐρίσκομεν ὅτι ἐν τοῖς Περσικοῖς ἢ τῶν Ὀπουντίων Λοκρῶν χώρα εἶχε περὶ τὰς πεντήκοντα ἢ καὶ πλέον χιλιάδας κατοίκων.

Ἐν τοῖς χρόνοις ὅμως τοῦ κελτικοῦ πολέμου ἠλαττώθη τὸ πλῆθος τούτων, ὥστε Φωκίς καὶ Λοκρὶς ὁμοῦ μόλις εἶχον τοσοῦτους κατοίκους, ὅσους ἡ Λοκρὶς μόνη ἐν τοῖς Περσικοῖς.

Ἐξ ἴσου ὀλιγάνθρωπος ἦτο ἐν τοῖς αὐτοῖς χρόνοις καὶ ἡ ὄρεινὴ Δωρὶς, ἡ τῶν Δωριέων πατρίς, ὡς ἔχουσα μόνον τρεῖς ἢ τὸ πολὺ τέσσαρας πόλεις, ὧν ὁ πληθυσμὸς, ὅσον μέγας καὶ ἂν ὑποθεθῆ, δὲν ἦτο πολὺ ἀνώτερος τῶν 10 ἢ 15,000.

Ἀλλὰ παραβάλλοντες τοὺς ἀριθμοὺς τούτους πρὸς τοὺς δηλοῦντας τὸν σημερινὸν πληθυσμὸν καὶ τῶν τριῶν τούτων χωρῶν, εὐρίσκομεν τὸν τελευταῖον τοῦτον πολὺ ἀνώτερον τοῦ ἐν ἀρχαίοις χρόνοις, ἐπὶ τῇ ὑποθέσει ὅτι καὶ αἱ τρεῖς αὗται χῶραι ἔχουσι τὰ αὐτὰ περίπου φυσικὰ ὅρια τὸ πάλαι καὶ νῦν· διότι ἡ μὲν Παρνασσὶς ἢ Φωκίς ἔχει ἐν ὅλοις 26,747, ἡ δὲ Λοκρὶς 20,368, καὶ ἡ Δωρὶς 20,187 ¹⁾. Διὸ ἀμφιβάλλομεν πολὺ περὶ τῆς ἀληθείας τοῦ ἀρχαίου πληθυσμοῦ τῶν χωρῶν τούτων, ὃν ἐπορίσθημεν ἐκ τοῦ ποσοῦ τῶν παρὰ τοῖς ἀρχαίοις μαρτυρουμένων ἀνδρῶν ἐν τῷ τετάρτῳ καὶ τρίτῳ π. Χ. αἰῶνι· διότι ἀληθῶς ἀπίθανον εἶναι ὅτι αἱ χῶραι αὗται ἦσαν τοσοῦτον ἀραιῶς κα-

(1) Ἐν στατιστικῇ τοῦ 1870 σελ. 5 καὶ 6.

τωκημένοι ἐν τούτοις τοῖς χρόνοις. Ὁ Γάλλος ἄλλως Alex. Moreau de Jonnés¹⁾, οὐδόλως διστάζων περὶ τῆς ἀκριβείας τῶν ἀριθμῶν τούτων, δέχεται ὅτι ἀμφοτέρων τῶν χωρῶν, Φωκίδος καὶ Λοκρίδος, ὁ τῶν ἐλευθέρων πληθυσμὸς ἦτο κατὰ τούτους τοὺς χρόνους περὶ τὰς 40,000, ὅσοι δηλαδὴ καὶ ὁ πληθυσμὸς τῶν σημερινῶν κατοίκων αὐτῶν. Εἰς τὸ ποσὸν ὅμως τοῦτο, ὃ δεικνύει τὸ πλῆθος τῶν ἐλευθέρων κατοίκων τῶν χωρῶν τούτων, δυνατὸν νὰ προστεθῇ καὶ τι ποσὸν δούλων, ἀλλ' οὐχὶ μέγα· διότι ὁ ὀρεινὸς οὗτος λαὸς, ἀπὸ τῆς γεωργίας καὶ τῆς κτηνοτροφίας ζῶν, ὡς καὶ σήμερον, ὀλίγων δούλων εἶχεν ἐξ ἀρχῆς χρεῖαν, καὶ διὰ τοῦτο ἴσως ἦτο ἀπηγορευμένον αὐτοῖς τὸ πάλαι ἐκ τῆς νομοθεσίας νὰ ἔχῃσι θεραπαίνας καὶ οἰκέτας. Ἐν τοῖς χρόνοις ὅμως τούτοις εἶχον καὶ οὗτοι δούλους, ἂν ἀληθῆ λέγη²⁾ ὁ παρ' Ἀθηναίῳ Τίμαιος, γράφων· «Καθόλου ἠτιῶντο τὸν Ἀριστοτέλη διημαρτηκέναί τῶν Λοκρικῶν ἐθῶν· οὐδὲ γὰρ κεκτῆσθαι νόμον εἶναι Λοκροῖς, ὁμοίως δὲ οὐδὲ Φωκεῦσιν, οὔτε θεραπαίνας οὔτε οἰκέτας, πλὴν ἐγγύς τῶν χρόνων. Ἀλλὰ πρώτη τῆ Φιλομήλου γυναικὶ τοῦ καταλαβόντος Δελφούς [ἐν τῷ ἱερῷ πολέμῳ τῷ 355 π. Χ.] δύο θεραπαίνας ἀκολουθῆσαι. Παραπλησίως δὲ καὶ Μνάσωνα τὸν τοῦ Ἀριστοτέλους ἐταῖρον, χιλίους οἰκέτας κτησάμενον, διαβλήθηναί παρὰ τοῖς Φωκεῦσιν, ὡς τοσοῦτους τῶν πολιτῶν τὴν ἀναγκαίαν τροφὴν ἀφηρημένον. Εἰθίσθαι γὰρ ἐν ταῖς οἰκίαις διακονεῖν τοὺς νεωτέρους τοῖς πρεσβυτέροις».

Περὶ τῶν κατοίκων Φωκίδος καὶ Λοκρίδος καὶ Δωρίδος παρατηροῦμεν καὶ τὰδε·

Ὁ Ἡρόδοτος, καταλέγων τοὺς στρατοὺς, οὓς παρέταξεν ὁ Μαρδόνιος ἐν Πλαταιαῖς κατὰ τοῦ ἐλλ. στρατοῦ, λέγει (9, 31 κ. ἐ.) ὅτι «ἔταξε ἀντία Ἀθηναίων τε καὶ Πλαταιέων καὶ Μεγαρέων Βοιωτοῦς τε καὶ Λοκροῦς καὶ Μηλιέας τε³⁾ καὶ Θεσσαλοῦς⁴⁾

(1) Statistique des peuples de l'antiquité 1, σελ. 214.

(2) Ἐν βιβλ. 6, σελ. 264.

(3) Πρβ. τὸν αὐτὸν ἐν 8, 66.

(4) 7, 172 κ. ἐ. 8, 30.

καὶ Φωκέων¹⁾ τοὺς χιλίους· οὐ γὰρ ὦν ἅπαντες οἱ Φωκέες ἐμήδισαν, ἀλλὰ τινες αὐτῶν καὶ τὰ Ἑλλήνων αὔξον, περὶ τὸν Πάρνησσον κατειλημένοι, καὶ ἐντεῦθεν ὀρμεώμενοι ἔφερόν τε καὶ ἤγον τὴν τε Μαρδονίου στρατιὴν καὶ τοὺς μετ' αὐτοῦ ἔοντας Ἑλλήνων. Ἐταξε καὶ Μακεδόνας τε καὶ τοὺς περὶ Θεσσαλίην οἰκημένους κατὰ τοὺς Ἀθηναίους Τῶν μὲν βαρβάρων ἦσαν τριήκοντα μυριάδες, ὡς καὶ πρότερον δεδήλωται (8, 113)²⁾, τῶν δὲ Ἑλλήνων τῶν Μαρδονίου συμμάχων οἶδε μὲν οὐδεὶς ἀριθμὸν· οὐ γὰρ ὦν ἠριθμήθησαν· ὡς δὲ ἐπεικᾶσαι, ἐς πέντε μυριάδας συλλεγῆναι εἰκάζω. Οὗτοι οἱ παραταχθέντες πεζοὶ ἦσαν, ἢ δὲ ἵππος χωρὶς ἐτέτακτο».

Ἐπειδὴ ἀπίθανον εἶναι ὅτι πανστρατιᾶ ἐξεστράτευσαν οἱ Βοιωτοὶ, Λοκροὶ καὶ Μαλιεῖς καὶ Θεσσαλοὶ ὑπὲρ τοῦ Μαρδονίου, ἔπεται ὅτι τὸ πλῆθος τοῦ στρατοῦ τούτων δεόν νὰ λογισθῇ περὶ τὰς 100,000, ἦτοι διπλάσιον τοῦ συμμαχήσαντος τῷ Μαρδονίῳ, τὸ δὲ σύνολον τῶν κατοίκων τῶν χωρῶν αὐτῶν ὑπὲρ τὰς 500,000 ψυχᾶς ἀριθμὸς, ὃς δὲν φαίνεται ἀντικείμενος εἰς ἃ ἀνωτέρω εὑρομεν ποσὰ τῶν Βοιωτῶν, Λοκρῶν καὶ ἄλλων.

6) Περὶ τῶν τῆς Αἰτωλίας κατοίκων.

Πολὺ ὑπέρτερον τοῦ τῶν Φωκέων φαίνεται ὅτι ἦτο τὸ πλῆθος τῶν κατοίκων τῆς Αἰτωλίας περὶ τὸν δ' καὶ γ' π. Χ. αἰῶνα, ἦτοι ἐπὶ τῆς ἐπικρατήσεως τῶν Μακεδόνων καὶ τῆς ἐπιδρομῆς τῶν Κελτῶν· διότι ἀριθμῶν ὁ Πausanίας³⁾ τὸ πλῆθος τοῦ στρατοῦ, ὃν ἀντέταξαν οἱ Ἕλληνες ἐν Θερμοπύλαις κατὰ τῶν βαρβάρων τούτων, προσθέτει ὅτι ἐκ τῶν Αἰτωλῶν «πλείστη ἐγένετο στρατιὰ καὶ ἐς πᾶσαν μάχης ἰδέαν· ἢ μὲν ἵππος οὐ λέγουσιν ὀπόση, φιλοὶ δὲ ἐνενήκοντα καὶ ** ἐπτακισχιλίων ἀριθμὸν ἦσαν οἱ ὀπλιτεύοντες». Ὁ αὐτὸς λόγον ποιούμενος καὶ ἀλλαχοῦ⁴⁾ περὶ τῆς ἐπιδρομῆς τῶν Κελτῶν τούτων, λέγει ὅτι «τὸ αἰτωλικὸν προεἰ-

(1) 9, 17—18.

(2) Πρβ. Διοδ. 11, 30.

(3) 10, 20, 3.

(4) 1, 4, 4.

χεν ἀκμῆ νεότητος τὸν χρόνον τοῦτον». Ἐντεῦθεν δῆλον ὅτι, ἂν δεχθῶμεν ὅτι οἱ Αἰτωλοὶ ἀντετάχθησαν πανστρατιᾷ κατὰ τῶν Κελτῶν, τὸ πλῆθος αὐτῶν περὶ τοὺς χρόνους τούτους ὑπερέβαινε βεβαίως πολὺ τὰς 50,000, ἐλευθέρων τε καὶ δούλων ὁμοῦ λογιζομένων. Κραταιότεροι φαίνονται οἱ Αἰτωλοὶ ἐν ἀρχαιοτέροις χρόνοις, ὅτε κατὰ Θουκυδίδην¹⁾ τὸ ἔθνος αὐτῶν μέγα καὶ μάχιμον ἦτο. Τοῦτο δὲ βεβαιοῦται ἐκ τῆς ἰσχύος ἣν ἔδειξαν κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἐν Ἑλλάδι ἐπικρατήσεως τῶν Μακεδόνων, ὅτε τὸ κοινὸν τῶν Αἰτωλῶν κατώρθωσεν ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ μαρτυροῦ τῶν λοιπῶν ἐλληνικῶν φύλων, ἔχον ὑφ' ἑαυτὸ τὴν Κεφαλληνίαν, μέρος τῆς Ἀκαρνανίας καὶ τῆς μεσημβρινῆς Θεσσαλίας, καὶ ἄλλους οὐκ ὀλίγους συμμάχους ἐν Πελοποννήσῳ καὶ ἄλλαχοῦ, ν' ἀντιτάξῃ πρῶτον μὲν κατὰ Ἀντιπάτρου πλέον τῶν δωδεκακισχιλίων ἀνδρῶν πεζῶν καὶ ἰππέων²⁾, τελευταῖον δὲ καὶ κατὰ τῶν Ῥωμαίων οὐχὶ ὀλίγους μαχητὰς ἰδίους καὶ συμμάχους³⁾. Δύναμις δὲ τοσαύτη ὑποθέτει πληθυσμὸν οὐχὶ μικρὸν τῆς χώρας βεβαίως πολὺ ἀνώτερον, ὡς εἴπομεν, τῶν 50,000 ἐλευθέρων, εἰς ὃν δυνατὸν νὰ προστεθῇ καὶ ἰσάριθμος πληθυσμὸς δούλων.

7) Περὶ τῶν τῆς Ἀκαρνανίας κατοίκων.

Περὶ τοῦ πλῆθους τῶν κατοίκων τῆς Ἀκαρνανίας οὐδεμίαν μαρτυρίαν ἔχομεν. Ἐπειδὴ ὅμως ἐν καιρῷ τῆς ἀκμῆς τῶν ἐχθρικῶς πρὸς αὐτοὺς διακειμένων Αἰτωλῶν διετήρησαν τὴν αὐτονομίαν καὶ ἀνεξαρτησίαν των, καὶ τούτου ἕνεκα ἐν καιρῷ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου συνεμάχησαν πρὸς τοὺς Ἀθηναίους⁴⁾, εἶτα πρὸς τοὺς Ἀχαιοὺς, τοὺς Μακεδόνας καὶ τοὺς Ῥωμαίους, εἰκάζομεν ἐντεῦθεν ὅτι ὁ πολεμικὸς οὗτος καὶ τίμιος⁵⁾ λαὸς δὲν ἦτο

(1) 3, 94.

(2) Διοδ. 18, 38 καὶ 19, 35, καὶ 53. Πολυβ. 10, 41, 5.

(3) Πολυβ. 22, 9—15 καὶ Liv. 38, 8—11.

(4) Θουκ. 2, 81.

(5) Πολυβ. 4, 30. «Δοκοῦσί μοι οἱ γνήσιοι τῶν ἀνδρῶν καὶ κοινῆ καὶ κατ' ἰδίαν οὐδέποτε περὶ πλείονος οὐδὲν ποιεῖσθαι τοῦ καθήκοντος· ὑπερ' Ἀκαρνανῆς ἐν τοῖς πλείστοις καιροῖς οὐδενὸς τῶν Ἑλλήνων ἦττον εὐρίσκονται διατετηρηκότες, καίπερ ἀπὸ μικρᾶς ὀρμώμενοι δυνάμεως».

μὲν ἰσάριθμος πρὸς τοὺς Αἰτωλοὺς, ἀλλ' οὐχὶ καὶ πολὺ τούτου ὑπολειπόμενος· ἄλλως δὲν ἠδύνατο νὰ τηρήσῃ τὴν ἀπὸ τῶν φιλοπολέμων καὶ ληστρικῶν τούτων γειτόνων ἀνεξαρτησίαν καὶ αὐτονομίαν του. Διὰ τοὺς λόγους τούτους ὑποθέτομεν ὅτι ἐν καιρῷ τῆς τῶν Αἰτωλῶν ἐπικρατήσεως ἡ Ἀκαρνανία εἶχε περὶ τὰς 40,000 κατοίκους ἢ τι πλέον, ἐλευθέρους καὶ δούλους, τὸ ἥμισυ περίπου τοῦ πλῆθους τῶν Αἰτωλῶν.

Ἀνακεφαλαιοῦντες τὰ ἤδη εἰρημένα περὶ τῶν κατοίκων τῆς κυρίας Ἑλλάδος καὶ Εὐβοίας κατὰ τὸν δ' καὶ γ' π. Χ. αἰῶνα, εὐρίσκομεν ὅτι εἶχον κατοίκους

ἡ Ἀττικὴ περὶ τὰς	550,000
ἡ Βοιωτία » »	200,000
ἡ Εὐβοία » »	160,000
ἡ Μεγαρίς » »	40,000
ἡ Φωκίς, Λοκρὶς καὶ Δωρὶς περὶ τὰς	70,000
ἡ Αἰτωλία » »	70,000
ἡ Ἀκαρνανία » »	40,000
	<hr/>
	1,130,000

B' Περὶ τῶν τῆς Πελοποννήσου κατοίκων.

1) Περὶ τῶν τῆς Λακωνικῆς καὶ Μεσσηνίας.

Μετὰ τὴν ἐξέτασιν τῶν κατοίκων τῶν χωρῶν τῆς κυρίας Ἑλλάδος εἰσερχόμεθα εἰς τὴν Πελοπόννησον, ἣτις καὶ τὸ πάλαι ὅπως καὶ νῦν παρεῖχεν ἂν οὐχὶ τὸ πλεῖστον, μέγα τοῦλάχιστον μέρος τοῦ καθόλου Ἑλληνικοῦ γένους, ἔχουσα μέχρι τῶν Μηδικῶν τὴν ἡγεμονίαν τῆς Ἑλλάδος διὰ τὴν ἐν τοῖς ὅπλοις ὑπεροχὴν τοῦ δεσπόζοντος ἐν αὐτῇ δωρικοῦ φύλου. Διὸ ἀρχόμεθα τῆς ἐρεῦνης ἀπὸ τῆς ἐπικρατεστέρης ἐν Πελοποννήσῳ χώρας, τῆς Λακωνικῆς.

Αὕτη ἐξ ἀπασῶν τῶν τῆς Πελοποννήσου χωρῶν λέγεται πολυανθρωποτάτη, ἔχουσα ἐν καιρῷ τῆς ἀκμῆς της κατὰ Στράβωνα ἑκατὸν πόλεις¹⁾, αἵτινες, ὅσον μικραὶ καὶ ἂν ὑποτεθῶσι, παρέχουσι

(1) Ἐν βιβλ. 8 σελ. 362. «Τὸ πάλαιον ἑκατόνπολιν φασιν αὐτὴν καλεῖσθαι καὶ τὰ ἑκατόμβαια διὰ τοῦτο θέσθαι παρ' αὐτοῖς κατ' ἔτος».

βεβαίως πληθυσμόν ανώτερον τῶν 300,000, ὅπερ πιθανοποιεῖται καὶ ἐκ τῶν πολλῶν ἀποικιῶν, ἀς οἱ ἐν Πελοποννήσῳ καὶ ἰδίως οἱ ἐν Σπάρτῃ Δωριεῖς ἔπεμψαν ἀπὸ τοῦ θ' καὶ ἐφεξῆς αἰῶνος εἰς Κρήτην, Ῥόδον καὶ τὰς παρακειμένας νήσους καὶ τὰς ἀκτὰς τῆς Καρίας, ἔνθα ἐσχηματίζετο κοινὸν ἐξ πόλεων, κέντρον ἔχον τὸ ἱερόν τοῦ ἐν Τριοπίῳ Ἀπόλλωνος¹⁾. Τῆς Λακεδαιμόνος ἀποικοὶ λέγονται προσέτι καὶ οἱ τῆς Σέλγης καὶ Σαγαλασσοῦ ἐν Πισιδίᾳ²⁾, καὶ ἐν τῷ Αἰγαίῳ οἱ τῆς Θήρας καὶ Μήλου, καὶ πολλῶν πόλεων ἐν Σικελίᾳ καὶ Μεγάλῃ Ἑλλάδι, οἷον Τάραντος, Κρότωνος, Ἐπιζεφυρίων Λοκρῶν, καὶ ἄλλων τινῶν, εἰς ἀς μέρος ἔσχον καὶ οἱ ἐν Πελοποννήσῳ Ἀχαιοί³⁾.

Τῶν ἑκατὸν ὅμως πόλεων τῆς Λακωνικῆς, ὧν ἐξήκοντα τὰ ὀνόματα φέρει ὁ Κλίντων⁴⁾, ἐπὶ Στράβωνος μόνις ἐσώζοντο περὶ τὰς τριάκοντα πολίχνας μετὰ τῆς Σπάρτης⁵⁾, ὡς καὶ ὕστερον λέγομεν.

Ἐπειδὴ μετὰ τῆς Λακωνικῆς συνημμένη ἦτο καὶ ἡ οὐδόλως ὑπολειπομένη ταύτης κατὰ τὸ πλῆθος τῶν κατοίκων, ὑπερέχουσα δὲ κατὰ τὴν ἀρετὴν τῆς χώρας Μεσσηνία⁶⁾, ἀπὸ τοῦ ζ' αἰῶνος μέχρις Ἐπαμεινώνδου, ἡ περὶ τῶν κατοίκων τῆς Λακωνικῆς ἔρευνα ἡμῶν αὕτη περιλαμβάνει καὶ τοὺς τῆς Μεσσηνίας, ὡς ὑποτελοῦς

(1) Ἡρόδ. 1, 144.

(2) Στράβ. 12, 570 καὶ ἐξῆς. Σέλγη ἐξ ἀρχῆς μὲν ὑπὸ Λακεδαιμονίων ἐκτίσθη πόλις . . . ὕστερον δὲ καθ' ἑαυτὴν ἔμεινεν αὐξηθεῖσα ἐκ τοῦ πολιτεύματος νομίμως, ὥστε καὶ δις μὴρὶ ἀνδρός ποτε εἶναι.»

(3) Περὶ πασῶν τούτων βλ. Ἑρμαννον Α' § 79 κ. ἐ.

(4) Ἐνθα ἀνωτέρω σελ. 410 κ. ἐ.

(5) Σελ. 362. «Καὶ ἡ Λακωνικὴ λειψανδρεῖ κρινομένη πρὸς τὴν παλαιὰν εὐανδρίαν. Ἐξω γὰρ τῆς Σπάρτης αἱ λοιπαὶ πολίχλαι τινές εἰσι περὶ τριάκοντα τὸν ἀριθμόν.»

(6) Πλουτάρχ. ἐν Ἀγησιλ. 34. «Χαλεπῶς καὶ βαρέως πρὸς Ἀγησίλαον εἶχον, ὅτι χώραν οὔτε πλῆθει τῆς Λακωνικῆς ἐλάσσονα, ἀλλὰ καὶ πρωτεύουσαν ἀετῆ τῆς Ἑλληνικῆς ἔχοντες, καίπερ καρπούμενοι χρόνον τσοῦτον, ἐπὶ τῆς ἐκείνου βασιλείας ἀπολωλέκασι.» δι' Ἐπαμεινώνδην δηλαδὴ τῷ 369 π. Χ. Περὶ Στράβωνα ἐν σελ. 366 καὶ Πaus. 4, 15, 3. «Μοῖρα τῶν ἐν Πελοποννήσῳ ἡ ἀρίστη» (Μεσσηνία).

ἐκείνη. Ἀμφότεραι αὐται αἱ χῶραι κατ' ἕκτασιν περιελάμβανον τὰ δύο πέμπτα τῆς Πελοποννήσου ἀπάσης κατὰ Θουκυδίδην¹⁾, διὰ καὶ ὁ πληθυσμὸς αὐτῶν ἦτο ἀνάλογος ὡς ἐν τοῖς ἐπομένοις γίνεται δῆλον.

Τῶν κατοίκων τῆς Λακωνικῆς διαστέλλονται τρεῖς τάξεις²⁾, εἰς ἀς προστίθενται ὡς τετάρτη ἡ τῶν δούλων.

1) Οἱ κατ' ἐξοχὴν Σπαρτιᾶται, οἵτινές εἰσι Δωριεῖς τὸ γένος καὶ κάτοικοι τῆς Σπάρτης, ἀποτελοῦντες τὸ δεσπόζον τῆς χώρας μέρος τῶν κατοίκων καὶ τὸ κατ' ἐξοχὴν μάχιμον. Οἱ αὐτοὶ καλοῦνται καὶ Λάκωνες ἀπὸ τῆς χώρας ὅθεν καὶ πάντα τὰ τούτων ἰδίως, οὐχὶ τῶν λοιπῶν τῆς λακωνικῆς κατοίκων, οἷον πολιτεία, βίος, ἐπιτηδεύματα, ἀγωγή καὶ λοιπὰ τοιαῦτα, καλοῦνται λακωνικά³⁾ ὡς ἀπὸ τοῦ ἐπικρατεστέρου μέρους τῶν κατοίκων.

2) Οἱ Λακεδαιμόνιοι ἢ μᾶλλον οἱ περλοῖκοι, καλούμενοι οὕτως ὡς οἰκοῦντες τὴν πέριξ τῆς πόλεως Σπάρτης χώραν ἄλλα καὶ Σπαρτιᾶται πολλάκις καλοῦνται, ὅτε δὲν εἶναι ἀνάγκη διαστολῆς⁴⁾. Εἰσὶν οὗτοι ἀρχαῖοι τῆς χώρας κάτοικοι, ὑποταχθέντες

(1) Ἐν βιβλ. 1, 40. «Λακεδαιμονίων εἰ ἡ πόλις ἐρημωθεῖη, ληφθεῖη δὲ τὰ τε ἱερά καὶ τῆς κατασκευῆς τῆ ἐδάφη, πολλὴν ἂν οἶμαι ἀπιστίαν τῆς δυνάμεως προελθόντος πολλοῦ χρόνου τοῖς ἔπειτα πρὸς τὸ κλέος αὐτῶν εἶναι· καίτοι Πελοποννήσου τῶν πέντε τὰς δύο μοῖρας νέμονται, τῆς τε ξυμπάσης ἡγοῦνται καὶ τῶν ἐξω συμμάχων πολλῶν.»

(2) Τοσαύτας διαστέλλει ὁ Ἡρόδοτος (6, 58), ἔνθα περὶ ἐκφορᾶς τῶν νεκρῶν βασιλέων ὁμιλεῖ. «Ἐκ πάσης δὲ Λακεδαιμόνος (= Λακωνικῆς) χωρὶς Σπαρτιητέων ἀριθμῶ τῶν περιόικων ἀναγκαστοὺς ἐς τὸ κῆδος εἶναι. Τουτέων ὧν καὶ τῶν Εἰλωτέων καὶ αὐτέων Σπαρτιητέων ἐπὶ σὺν συλλεχθέωσι ἐς τωτὸ πολλὰ χιλιάδες σύμμικτα τῆσι γυναίξιν . . . οἰμωγῇ διαχρέωνται ἀπλέτω.»

(3) Παιδεία λακωνικὴ Ξεν. ἐν πολ. Λακεδ. 3, 6. πολιτεία λακωνικὴ Ἄριστ. ἐν Πολ. 2, 8, 1 καὶ Λακωνίων Πολιτεία, αὐτόθι 7, 1. Αἱ τῶν Λακωνίων γυναῖκες. αὐτ. 7, 8.

(4) Βιβλ. Θουκ. 8, 6 καὶ ἀλλαγῶ πολλάκις. Ὁ Ἡρόδ. 7, 234 καλεῖ τοὺς τῆς λακωνικῆς κατοίκους Λακεδαιμονίους διὰ τοῦ Δημαράτου, ἀπαντῶντος εἰς τὰς ἐρωτήσεις τοῦ Ξέρξου περὶ τοῦ ποσοῦ καὶ τοῦ ποιῶ τούτων μετὰ τὴν ἐν Θερμοπύλαις μάχην. «Πλῆθος μὲν πάντων τῶν Λακεδαιμονίων πολλὸν καὶ πόλιες πολλὰ· τὸ δὲ θέλεις ἐκμαθεῖν, εἰ-

τοῖς Δωριεῦσι μετὰ τὴν κάθοδον τῶν Ἡρακλειδῶν καὶ τὴν κατοχήν καὶ διανομὴν τῆς Πελοποννήσου ὑπὸ τούτων τε καὶ τῶν Δωριέων, ἐλεύθεροι μὲν ἄλλως καὶ κύριοι τῆς ἀφεθείσης αὐτοῖς χώρας, ὑπέικοντες ὅμως τοῖς Σπαρτιάταις, καὶ τῆς πολιτείας ἐκτὸς μένοντες, διότι αὕτη ἀνήκεν εἰς μόνους τοὺς Σπαρτιάτας· θελήσει δὲ μόνον τούτων παρελαμβάνοντο εἰς τὸν στρατὸν, ὡς καὶ οἱ Εἰλωτες, καὶ ἐδίδοντο αὐτοῖς ἐνίοτε καὶ ἀρχαί τινες¹⁾).

3) Οἱ Εἰλωτες, οἵτινες καὶ αὐτοὶ ἐν ἀρχῇ ἦσαν ἐν τῇ τάξει τῶν Λακεδαιμονίων καὶ ἐλεύθεροι, νεμόμενοι ἰδίας χώρας· ὕστερον ὅμως ἐπαναστατήσαντες κατὰ τῶν Σπαρτιατῶν, ἐδουλώθησαν ὑπὸ τούτων καὶ ἀφῆρέθησαν τὴν χώραν των²⁾, ἣν τοῦ λοιποῦ ἐκαλλιέργουν καὶ ἀπέφερον τοῖς κυρίοις αὐτῆς Σπαρτιάταις ῥητὴν ἀποφορὰν, τρεφόμενοι καὶ αὐτοὶ ἐκ τῆς προσόδου ταύτης καὶ ἀείποτε μετ' αὐτῆς δεδεμένοι τρόπον τινὰ ὄντες, διότι οἱ Σπαρτιάται δὲν ἠδύνατο νὰ ἀπομακρύνωσι τούτους ἀπ' αὐτῆς καὶ νὰ πωλήσωσιν ἢ μεταχειρισθῶσιν ὡς τοὺς λοιποὺς δούλους³⁾. Ἦσαν λοιπὸν διὰ τοῦτο ἐστερημένοι ἐλευθερίας καὶ ἰδιοκτησίας· οὐχὶ ὅμως καὶ ἐντελῶς δούλοι, ἀλλὰ δουλοπάροικοί τινες, οἵους ἀπαντῶμεν καὶ εἰς ἄλλας ἀριστοκρατικὰς ἑλληνικὰς πόλεις, ἄλλως ὀνομαζομένους, οἷον ἐν Θεσσαλίᾳ πενέστας, ἐν Ἄργει γυμνήτας ἢ γυμνησίους καὶ ἄλλους ἀλλαχοῦ⁴⁾. Εἰς τὴν τάξιν τῶν Εἰλωτῶν κατα-

δήσεις. Ἔστι ἐν τῇ Λακεδαίμονι Σπάρτη, πόλις ἀνδρῶν ὀκτακισχιλίων μάλιστα κη. Οὗτοι πάντες εἰσὶ ὅμοιοι τοῖσι ἐνθάδε μεχισταμένοισι· οἷγε μὴν ἄλλοι Λακεδαιμόνιοι τούτοις μὲν οὐκ ὅμοιοι, ἀγαθοὶ δέ.»

(1) Ο Θουκ. 8, 22 λέγει ὅτι ὁ περίοικος Δεινιάδης ἦτο ἐν Χίῳ ναύαρχος· οὐχὶ ὅμως Λακωνικοῦ στόλου, ἀλλὰ συμμαχικοῦ, ὡς παρατηρεῖ ὁ Schömann ἐν ἑλλ. ἀρχ. 1, σελ. 407 ἐκδ. ἀ. Πλείω παρ' Ἑρμάννῳ Α' § 47. 8.

(2) Βλ. Ἑρμαννον Α' § 49 καὶ Büchschütz Besitz und Erwerb. σελ. 126 κ. ἐ.

(3) Βλ. τὸν παρὰ Στράβωνα σελ. 364 Ἐφορον, ὃς φέρει τὰς περὶ τούτου ἱστορικὰς εἰδήσεις, καὶ Ἰσοκράτην ἐν τῷ Παναθ. § 175 ἐκδ. Bekk.

(4) Ἀθῆν. 6, 265. Χῖοι πρῶτοι τῶν Ἑλλήνων μετὰ Θετταλοῦς καὶ Λακεδαιμονίους ἐχρήσαντο δούλοις, τὴν μὲν τοὶ κτῆσιν αὐτῶν οὐ τὸν αὐτὸν τρόπον ἐκείνοις· Λακεδαιμόνιοι μὲν γὰρ καὶ Θετταλοὶ φανήσον-

τετάχθησαν καὶ ὅσοι τῶν Μεσσηνίων ἠττηθέντες δὲν ἀπῆλθον τῆς χώρας, ἀλλ' ἔμειναν ἐν αὐτῇ¹⁾· ὥστε οὕτως ὁ τῶν Εἰλωτῶν καὶ περιόικων ἀριθμὸς ἀπετέλει, ὡς θέλομεν ἰδεῖ, τὸ πλεῖστον τῶν κατοίκων τῆς Λακωνικῆς καὶ Μεσσηνίας.

4) Εἰς τοὺς κατοίκους τῆς Λακωνικῆς ἀριθμητέοι τελευταῖον καὶ οἱ αἰχμάλωτοι ἢ ἀργυρώνητοι καὶ οἰκογενεῖς δούλοι, ὧν ὁ ἀριθμὸς βεβαίως δὲν ἦτο τοσοῦτο μέγας, ὅσον εἰς ἄλλας βιομηχανικὰς καὶ ἐμπορικὰς πόλεις, ἀλλ' ὅπως δῆποτε ἦτο οὐχὶ μικρός· διότι καὶ οἱ Σπαρτιάται μετεχειρίζοντο τοιοῦτους εἰς τὰς οἰκιακὰς ὑπηρεσίας καὶ οἱ περίοικοι ἔτι μᾶλλον, οἵτινες μετῆρχοντο βιομηχανικὰς ἐργασίας, ὧν τὰ προϊόντα εἰσὶ γνωστὰ καὶ ἐκτὸς τῆς Λακωνικῆς²⁾, ὡς κατωτέρω περὶ τούτου ἔσται λόγος.

Ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ Εἰλωτες ἐνδεχόμενον νὰ εἶχον καὶ εἰς τὰς ἐργασίας των βοηθοὺς, καθόσον μάλιστα πολλοὶ τῶν Εἰλωτῶν καὶ ἰδίαν περιουσίαν εἶχον, ἣν ἐκ τῆς γεωργίας καὶ ἄλλοθεν ἐπορίζοντο οἱ δραστηριώτεροι καὶ φειδωλοὶ. Γινώσκομεν ὅτι ἐπὶ Κλεομένους τοῦ γ', ὅστις ὑπεσχέθη νὰ ἀποδώσῃ τὴν ἐλευθερίαν εἰς πάντας ὅσοι ἠδύνατο νὰ δώσωσι πέντε μνᾶς, ἦτοι 500 δραχ-

ται κατασκευασάμενοι τὴν δουλείαν ἐκ τῶν Ἑλλήνων τῶν οἰκούντων πρότερον τὴν χώραν, ἣν ἐκείνοι νῦν ἔχουσιν, οἱ μὲν Ἀχαιῶν, Θετταλοὶ δὲ Περγαίῶν καὶ Μαγνήτων· καὶ προσηγόρευσαν τοὺς καταδουλωθέντας οἱ μὲν Εἰλωτας, οἱ δὲ Πενέστας». Πολυδ. 3, 83. «Μεταξὺ ἐλευθέρων καὶ δούλων οἱ Λακεδαιμονίων Εἰλωτες καὶ Θετταλῶν Πενέσται καὶ Κρητῶν Κλαρῶται καὶ Μνῶται, καὶ Μαριανδυνῶν Δωροφόροι καὶ Ἀργείων Γυμνήτες καὶ Σικυωνίων Κορυνηφόροι.» Περβ. Ἑρμαννον καὶ Büchschütz ἐνθα ἀνωτέρω.

(1) Πaus. 3, 20, 6· «Πρῶτοι ἐγένοντο οὗτοι (οἱ τοῦ Ἑλίου κάτοικοι) Λακεδαιμονίων δούλοι τοῦ κοινοῦ καὶ Εἰλωτες ἐκλήθησαν πρῶτοι καθάπερ γε καὶ ἦσαν. Τὸ δὲ οἰκετικὸν τὸ ἐπικληθὲν ὕστερον, Δωριεῖς Μεσσηνίους ὄντας, ὀνομασθῆναι καὶ τούτους ἐξενίκησεν Εἰλωτας». Ἀθήναιος 6, 272. «Τὸ δὲ τῶν Εἰλωτῶν ἔθνος παντάπασιν ὡμῶς διάκειται καὶ πικρῶς. Εἰσὶ γὰρ οὗτοι καταδεδουλωμένοι πολὺν ἤδη χρόνον ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν, οἱ μὲν αὐτῶν ἐκ Μεσσηνίας ὄντες, οἱ δὲ Ἑλεᾶται, κατοικοῦντες πρότερον τὸ καλούμενον Ἑλος τῆς Λακωνικῆς.»

(2) Müller Dor. 2, σελ. 22 καὶ 23.

μάς, ανευρέθησαν ἑξακισχίλιοι Εἰλώτες, οἵτινες κατέβαλον εὐκόλως τὸ ποσὸν τοῦτο¹⁾.

Περὶ ἄλλων τινῶν ὑποδιαίρέσεων τῶν τῆς Λακωνικῆς κατοίκων, αἵτινες μᾶλλον πολιτικὴν σημασίαν ἔχουσιν ἢ ἀριθμητικὴν, περιττὸν γὰρ κάμωμεν λόγον· διότι τὸ πλῆθος τούτων ἦτο ἀναλόγως μικρόν, καὶ ὡς τοιοῦτο περιλαμβάνεται εἰς τὰς λοιπὰς ὑποδιαίρέσεις τῶν κατοίκων· τοιοῦτοι ἦσαν οἱ νεοδαμῶδεις, οἱ μῶθακες καὶ εἰς τινες ἄλλοι²⁾.

1) Περὶ τοῦ πλῆθους τῶν Σπαρτιατῶν.

Κατὰ τὴν παρ' Ἰσοκράτει³⁾ φερομένην ἀρχαίαν παράδοσιν, τὸ τῶν Δωριέων πλῆθος, ὅπερ μετὰ τὴν εἰς Πελοπόννησον κάθοδον τῶν Ἡρακλειδῶν κατέλαβε τὴν Σπάρτην, ἦτο οὐχὶ πλεόν τῶν διςχιλίων. Ἀλλὰ τοῦτο ὕστερον, ἦτοι κατὰ τοὺς χρόνους τῶν πρώτων βασιλέων, ἤξησεν εἰς δεκακισχιλίους περίπου κατ' ἄλλην παρ' Ἀριστοτέλει⁴⁾ σωζομένην παράδοσιν, ἣν εἰ καὶ ὁ φιλόσοφος δὲν ἐκφέρει μετὰ βεβαιότητος, πιθανοποιεῖ ὅμως προσθέτων ὅτι ἐπὶ τῶν προτέρων βασιλέων μετέδιδον εὐκόλως τῆς πολιτείας καὶ ἄλλοις· διὸ ταχέως ἠδύνατο γὰρ ἐπέλθῃ ἢ τοῦ πλῆθους τῶν Σπαρτιατῶν αὐξήσις, ὅπερ ὕστερον σπανίως καὶ μετὰ πολ-

1) Πλούταρχ. ἐν βίῳ Κλεομ. 23· «Τῶν Εἰλώτων τοὺς πέντε μῶδας ἀπτικὰς καταβαλόντας ἐλευθέρους ἐποίη· καὶ τάλαντα πεντακόσια συνέλεξε». Πρβ. Müller ἔ. ἀ. σελ. 28 κ. ε.

(2) Μύρων παρ' Ἀθηναίῳ 6, 271· «Πολλάκις ἠλευθέρωσαν Λακεδαιμόνιοι δούλους, καὶ οὐς μὲν ἀφέτας ἐκάλεσαν, οὐς δὲ ἀδεσπότους, οὐς δὲ ἐρυκτῆρας, δεσποσιοναύτας δὲ ἄλλους οὐς εἰς τοὺς στόλους κατέτασσαν· ἄλλους δὲ νεοδαμῶδεις, ἑτέρους ὄντας τῶν Εἰλώτων.»

(3) Ἐν Παναθηναϊκῷ § 255· «Ἐν τούτοις τοῖς καιροῖς τοσοῦτο φρονῆσαι φῆς αὐτοὺς, ὥστε ὄντας οὐ πλείους τότε διςχιλίων οὐχ ἠγήσασθαι σφᾶς αὐτοὺς ἀξίους εἶναι ζῆν, εἰ μὴ δεσπόσαι πασῶν τῶν ἐν Πελοποννήσῳ πόλεων γενέσθαι δυναθεῖεν.»

(4) Ἐν Πολιτ. 2, 6, 12· «Λέγουσι δὲ ὡς ἐπὶ τῶν προτέρων βασιλέων μετέδιδον τῆς πολιτείας, ὥστ' οὐ γίνεσθαι τότε ὀλιγανθρωπίαν πολεμούντων πολὺν χρόνον· καὶ φασὶ εἶναι ποτε τοῖς Σπαρτιάταις καὶ μυρίους. Οὐ μὴν ἀλλ' εἴτε ἐστὶν ἀληθῆ ταῦτα εἴτε μὴ, βέλτιον τὸ διὰ τῆς κτήσεως ὠμαλισμένης πλεθύνειν ἀνδρῶν τὴν πόλιν.»

λὰς δυσκολίας ἐγένετο. Διὰ δὲ τὴν δυσκολίαν ταύτην θέλομεν ἰδεῖ ἐπομένως ὅτι τὸ τῶν Σπαρτιατῶν πλῆθος ἠλαττώθη πολὺ ἐν ὕστεροις χρόνοις.

Τὴν Ἀριστοτέλους παράδοσιν πιστοποιεῖ καὶ ἑτέρα, ἣν διέσωσεν ὁ Πλούταρχος ἐν τῷ βίῳ τοῦ Λυκούργου¹⁾. Κατὰ ταύτην ὁ νομοθέτης οὗτος διένειμε τὴν μὲν ἄλλην Λακωνικὴν τοῖς περιοίκους εἰς τρισμυρίους κλήρους, τὴν δὲ τῶν Σπαρτιατῶν εἰς ἑννακισχιλίους· ὅπερ ἐμφαίνει ἢ ὅτι τοσοῦτοι ἦσαν τότε Σπαρτιάται καὶ περιοῖκοι, ἢ ὅτι ταχέως ἔμελλον οὗτοι ν' αὐξηθῶσιν εἰς τοσοῦτους, καὶ διὰ τοῦτο διένειμε τὴν χώραν εὐθὺς εἰς τοσοῦτους κλήρους ἢ ἴσας μερίδας. Τὸ δεύτερον πιθανοποιεῖ ἢ παρὰ τῷ αὐτῷ Πλούταρχῳ ἄλλη παράδοσις, ὅτι ὁ μὲν Λυκούργος ὤρισεν ἑξακισχιλίους ἢ τετρακισχιλίους πεντακοσίους κλήρους, εἰς οὓς προσέθηκεν ὁ μετ' αὐτὸν βασιλεύσας Πολύδωρος τοὺς λοιποὺς τρισχιλίους ἢ τετρακισχιλίους πεντακοσίους.

Τὸ ποσὸν τοῦτο, εἴτε ἀληθῶς παρεδόθη ὑπὸ τῶν ἀρχαίων εἴτε ὑπὸ τῶν ὕστερον μετεβιβάσθη εἰς τοὺς χρόνους τούτους, φαίνεται ὅτι συμφωνεῖ πρὸς τὸ ἀληθές ἱστορικὸν τὸ ἐπὶ τῆς ἀκμῆς τῆς Σπάρτης ὑπάρχον· διὸ παραδίδεται ὡς μόνιμον τρόπον τινὰ καὶ σταθερὸν ἀπὸ τῶν πρώτων τῆς Σπάρτης βασιλέων μέχρι τῶν περσικῶν πολέμων. Καθ' Ἡρόδοτον²⁾ ὁ παρὰ τῷ στρατῷ τοῦ Ξέρξου Δημάρατος, ἐρωτηθεὶς ὑπὸ τούτου περὶ τοῦ πλῆθους τῶν Σπαρτιατῶν, εἶπεν ὅτι οὗτοι ἦσαν ὀκτακισχίλιοι. Ἡ μαρτυρία αὕτη, γενομένη ὑπὸ ἀνδρὸς δυναμένου γινώσκειν ἀκριβῶς τὰ τῶν Σπαρτιατῶν, καὶ ἀναφερομένη παρὰ συγχρόνου σχεδὸν καὶ ἀξιοπίστου ἱστορικοῦ, φαίνεται πάντως βεβαία, καὶ ὡς τοιαύτη δηλοῖ

(1) Κεφ. 8· «Διένειμε τὴν μὲν ἄλλην τοῖς περιοίκους Λακωνικὴν τρισμυρίους κλήρους, τὴν δὲ εἰς τὸ ἄστυ τὴν Σπάρτην συντελοῦσαν ἑννακισχιλίους· τοσοῦτοι γὰρ ἐγένοντο κλήροι Σπαρτιατῶν. Ἐνιοὶ δὲ φασὶ τὸν μὲν Λυκούργον ἑξακισχιλίους νεῖμαι, τρισχιλίους δὲ μετὰ ταῦτα προσέθῃναι Πολύδωρον· οἱ δὲ τοὺς μὲν ἡμίσεις τῶν ἑννακισχιλίων τοῦτον, τοὺς δὲ ἡμίσεις Λυκούργον.»

(2) 7, 231· «Ἔσσι ἐν τῇ Λακεδαίμονι Σπάρτη, πόλις ἀνδρῶν ὀκτακισχιλίων μάλιστα κη.»

ἡμῖν τὸ ἀληθές πλῆθος τῶν Σπαρτιατῶν ἐν τῇ ἀκμῇ αὐτῶν.

Εἰς βεβαίωσιν αὐτῆς προσέρχεται καὶ ἄλλη τοῦ Ἡροδότου¹⁾, λέγοντος ὅτι ἐν τῇ ἐν Πλαταιαῖς μάχῃ ἀντετάχθησαν δεκακισχίλιοι Λακεδαιμόνιοι, ὧν πεντακισχίλιοι ἦσαν Σπαρτιάται. Εἶναι μὲν τὸ ποσὸν τοῦτο μείον τοῦ ὑπὸ Δημαράτου μαρτυρομένου, ἀλλὰ πιθανὸν ἡμῖν δοκεῖ ὅτι πάντες οἱ μάχιμοι τῆς Σπάρτης πολῖται δὲν ἐξεστράτευσαν, ἀλλὰ μόνον τὰ πέντε μέρη τῶν ὀκτῶ, ὅσον μέγας καὶ ἂν ἦτο ὁ ἀγὼν καὶ ὁ τῆς Ἑλλάδος κίνδυνος. Τὸ αὐτὸ ὑποθέτομεν ὅτι ἔπραξαν καὶ οἱ λοιποὶ Ἕλληνες οἱ ἐν Πλαταιαῖς ἀντιταχθέντες τοῖς βαρβάροις. Οἱ Ἀθηναῖοι τοῦλάχιστον ἐν τῇ αὐτῇ μάχῃ ἦσαν ὀκτακισχίλιοι ἐν δὲ τῷ Μαραθῶνι δεκακισχίλιοι²⁾, εἰ καὶ, ὡς ἀλλαχοῦ εἶδομεν, τὸ πλῆθος τοῦτο, συνεργόμενον ἐν ταῖς ἐκκλησίαις καὶ δυνάμενον φέρειν ὅπλα κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους, ἦτο πλέον τῶν διζυριῶν.

Ἐκ τούτων πειθόμενοι νομίζομεν ὅτι τὸ τῆς Σπάρτης πλῆθος τῶν πολιτῶν ἦτο ἐν τῇ ἀκμῇ ταύτης περὶ τὰς 8—10,000. Ὄντων δὲ τῶν μαχίμων τοσοῦτων, ἔπεται ὅτι τὸ πᾶν πλῆθος τῶν Σπαρτιατῶν ἑκατέρου γένους, ἄρρενος καὶ θήλεος, ἦτο ἐν καιρῷ τῶν Μηδικῶν περὶ τὰς 40,000.

Ἄλλ' ἐν τοῖς ἐπομένοις ἄρχεται ἡ τοῦ ποσοῦ τούτου ἐλάττωσις καὶ προβαίνει κατ' ἀπίστευτον λόγον· διότι μετὰ 100 περίπου ἔτη μετὰ τὴν ἐν Πλαταιαῖς μάχην, ἐν ἣ ἀντετάχθησαν κατὰ τῶν Περσῶν, ὡς εἵπομεν, 5000 Σπαρτιάται, τὸ πλῆθος τούτων μόλις ἀνήρχετο εἰς χιλίους κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἀριστοτέλους³⁾. Ὁ φιλόσοφος οὗτος ἐπικρίνων τὴν τοῦ Λυκούργου πολι-

1) Ἐν βιβλ. 9, 28 Πάντες οἱ ἐκ τῆς Λακωνικῆς ἐν Πλαταιαῖς ἀντιταχθέντες τοῖς βαρβάροις ἦσαν 50,000 (Ἡροδ. 9, 6), ὧν 5000 ἦσαν Σπαρτιάται, 35,000 Εἰλωτες (Ἡροδ. 29), καὶ 10,000 Περλοικοί. Τούτων δὲ 5000 ὀπλίται καὶ 5000 ψилоί (Ἡροδ. 9, 44).

2) Grote ἐν ἑλλ. ἱστορ. 2, 504 γερμ. μετ.

3) Ἐν Πολιτ. 2, 6, 41· «Τοιγαροῦν δυναμένης τῆς χώρας χιλίους ἵππεῖς τρέφειν καὶ πεντακισίους καὶ ὀπλίτας τρισμυρίους, οὐδὲ χίλιοι τὸ πλῆθος ἦσαν.» ὅτε οἱ Θηβαῖοι εἰσέβηλον εἰς τὴν Λακωνικὴν τῷ 369 π. Χ. ὑπὸ τὸν Ἐπαμεινώνδαν.

τεῖαν, ὡς μὴ συντελοῦσαν εἰς τὴν αὔξησιν τοῦ πλῆθους τῶν Σπαρτιατῶν, παρατηρεῖ ὅτι, ἐνῶ ἡ χώρα ἠδύνατο νὰ τρέφῃ 1500 ἵππεῖς καὶ 30,000 ὀπλίτας, μόλις εἶχεν ἐπὶ τῆς τῶν Θηβαίων εἰς τὴν Λακωνικὴν εἰσβολῆς ν' ἀντιτάξῃ κατὰ τούτων χιλίους ὀπλίτας. Περὶ τοὺς αὐτοὺς τούτους χρόνους γράφων καὶ ὁ Ξενοφῶν καλεῖ τὴν Σπάρτην ὀλιγανθρωποτάτην πόλιν¹⁾. Εἰς τὴν ἐν Λεύκτροις μάχην εἶχεν ὁ βασιλεὺς Κλεόμβροτος οὐχὶ πλείους τῶν 700²⁾· τὸ δὲ εἰς τὴν πόλιν ὑπολειφθὲν πλῆθος τῶν Σπαρτιατῶν φαίνεται ὅτι δὲν ἦτο πολὺ ὑπέρτερον τούτου κατ' ἄλλην μαρτυρίαν τοῦ αὐτοῦ Ξενοφῶντος³⁾, βεβαιούντος «Σπαρτιατῶν οὐ μειόνων ἀπολωλότων ἐν τῇ ἐν Λεύκτροις μάχῃ ἢ λειπομένων».

Εἰς ἀναπλήρωσιν τοῦ ἐλαττουμένου ποσοῦ τῶν Σπαρτιατῶν καὶ τῆς οὕτως ἐξασθενούσης ἰσχύος τούτων ἐπὶ τῶν Περιόικων καὶ Εἰλώτων κατέτασσε ἡ πολιτεία εἰς τοὺς ἐλευθέρους πολίτας ἐκ τῶν Εἰλώτων ὅσοι εὐδοκίμουν ἐν τοῖς πολέμοις, οὓς ὠνόμαζε νεοδαμῶδεις, ἦτοι νέους πολίτας ἢ δημότας⁴⁾. Καὶ ἐν μὲν τῷ Πελοποννησιακῷ πολέμῳ καὶ ἐν τοῖς ἀμέσως ἐπομένοις χρόνοις ἦτο ἐν τούτῳ ἐλευθεριωτέρα ἡ πολιτεία ἀναλόγως τῆς ἐν τοῖς πολέμοις ἀνάγκης καὶ τῆς μεγάλης τῶν Εἰλώτων ὑπηρεσίας· διότι τῷ μὲν 421 π. Χ. μανθάνομεν ὅτι περὶ τοὺς 600 νεοδαμῶδεις ἐστάλησαν ὑπὸ τὸν Βρασιῖδαν ἵνα καταλάβωσι τὸ Λέπρεον παρὰ τὴν μεσημβρινὴν Ἠλείαν⁵⁾, τῷ δὲ 400 ἐμάχοντο ὑπὸ τὸν Θίμβρωνα ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ περὶ τοὺς 1000· ὕστερον δὲ ὁ Ἀγησίλαος λαμβάνει εἰς τὸν κατὰ Περσῶν πόλεμον δις χιλίους νεοδαμῶδεις καὶ ἑξακισχιλίους συμμάχους⁵⁾. Ἐν τοῖς ὕστερον ὄμως χρόνοις δὲν γίνεται μνεία νεοδαμῶδων· διότι ἡ πόλις δὲν ἐποίει ἴσως χρῆσιν τοιοῦτου εἴδους ἀπελευθερώσεως· ἀλλὰ δι' αὐτὸ τοῦτο

(1) Ἐν Λακωνίων πολιτεία 1, 4.

(2) Ξενοφ. ἑλλ. 6, 4, 15.

(3) Ἐν Ἀγησιλ. 2, 24.

(4) Θουκ. 5, 34. καὶ 5, 67· Δύναται τὸ νεοδαμῶδες ἐλεύθερον ἦδη εἶναι. Σγ.

(5) Θουκ. 7, 19. Ξενοφ. ἑλλ. 3, 4, 4 καὶ 4, 2. Ἀγησιλ. 1, 7. Πλουτ. Ἀγησιλ. 6. Περὶ τῶν πολιτικῶν δικαίων τῶν νεοδαμῶδων βλ. Schömann ἑλλ. ἀρχ. 1, 199 ἐκδ. ἀ.

καὶ ἠλαττοῦτο ὁσημέραι τὸ πλῆθος τῶν Σπαρτιατῶν, ὡς κατωτέρω ἐροῦμεν.

2) Περὶ τοῦ πλῆθους τῶν Περιοίκων.

Περὶ τοῦ πλῆθους τῶν τῆς Σπάρτης Περιοίκων ἢ τῶν Λακεδαιμονίων γινώσκουμεν ὅτι ἀπενεμήθησαν αὐτοῖς ὑπὸ Λυκούργου τρισμύριοι κληροί, τοῖς δὲ Σπαρτιάταις ἑνεακισχίλιοι, ὅπερ δηλοῖ ὅτι τὸ τῶν Περιοίκων πλῆθος ἦτο τότε ὑπερτριπλάσιον τοῦ τῶν Σπαρτιατῶν. Πλὴν τούτου δὲ καὶ ἄλλαι μαρτυρίαι τῶν ὕστερον χρόνων πιθανοποιοῦσιν ἐν μέρει τοῦτο. Ὁ Ἡρόδοτος¹⁾ λέγει ὅτι ἐν Πλαταιαῖς κατὰ Μαρδονίου ἀντετάχθησαν 50,000 Λακεδαιμόνιοι, ὧν ἦσαν 5,000 ὀπλίται Σπαρτιάται, ἔχοντες παρ' αὐτοῖς 35,000 Εἰλωτας δούλους²⁾ καὶ 10,000 Περιοίκους, τοὺς μὲν 5000 τούτων ὀπλίτας, τοὺς δὲ ἑτέρους 5,000 φιλοῦς³⁾. Ὑποθέτοντες δὲ ὅτι οὐχὶ πανστρατιᾷ ἐξῆλθον οἱ Περιοίκοι, ὡς οὐδὲ οἱ Σπαρτιάται, ἐπεὶ δὲ τούτων μόνον 5,000 ἦσαν ἐν Πλαταιαῖς ἐκ τῶν 8,000⁴⁾, ὡς ἀνωτέρω εἶδομεν, εἰκάζομεν κατ' ἀναλογίαν, ὅτι περὶ τὰς 15,000 ἦσαν τότε ἐν Λακωνικῇ Περιοίκοι, οἱ ἔχοντες ἡλικίαν 20—60 ἐτῶν⁵⁾. ὥστε τὸ ὅλον τῶν Περιοίκων πάσης ἡλικίας καὶ γένους δέον νὰ ἦτο ὑπὲρ τὰς 60,000.

(1) Ἐν βιβλ. 9, 64. «Λακεδαιμόνιοι ἔόντες σὺν ψιλοῖσι ἀριθμὸν πεντακισμύριοι».

(2) Ὁ αὐτὸς 9, 28. «Τὸ δεξιὸν κέρα εἶχον Λακεδαιμονίων μύριοι· τουτέων δὲ τοὺς πεντακισχιλίους, ἔόντας Σπαρτιάτας, ἐφύλασσαν ψιλοὶ τῶν Εἰλωτέων πεντακισχίλιοι καὶ τρισμύριοι κατ' ἄνδρα ἕκαστον ἐπὶ τεταγμένοι.»

(3) 9, 11 καὶ 28. Ἐν τῷ πρώτῳ χωρίῳ φέρονται οἱ ὀπλίται, ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ οἱ ψιλοὶ, ὧν εἷς περὶ ἕκαστον τῶν ὀπλιτῶν λέγεται ὑπάρχων.

(4) Ἡρόδ. 7, 234.

(5) Ἡ εἰκασία αὕτη πιθανοποιεῖται καὶ ἐξ ἄλλης μαρτυρίας τοῦ Ἡρόδοτου (8, 43 καὶ 131), λέγοντος ὅτι συγχρόνως τῇ ἐν Πλαταιαῖς μάχῃ προΐστατο τοῦ ἐν Μυκάλῃ ναυτικοῦ τῶν Ἑλλήνων Λεωτυχίδης ὁ Σπαρτιάτης, ἔχων 16 τριήρεις ἐκ τῶν 110 τοῦ ὅλου στόλου καθ' Ἡρόδοτον (8, 131) ἢ τῶν 250 κατὰ Διόδωρον (11, 34), ἐν αἷς ἦσαν πλεον τῶν τρισχιλίων ἄνδρες καὶ ἐκ τῶν τριῶν βεβαίως τάξεων τῶν τῆς Λακωνικῆς κατοίκων, ἄρα καὶ ἐκ τῶν Περιοίκων οὐκ ὀλίγοι.

3) Περὶ τοῦ πλῆθους τῶν Εἰλώτων.

Τὸ τῶν Εἰλώτων πλῆθος δυνάμεθα νὰ ἀνεύρωμεν κατὰ προσέγγισιν ἐκ τοῦ πλῆθους αὐτῶν, ὃ παρετάχθη καθ' Ἡρόδοτον ἐν Πλαταιαῖς· ἦτο δὲ τοῦτο 35,000. Ἐπειδὴ δὲ πιθανὸν εἶναι ὅτι οἱ Σπαρτιάται εἰς τὴν κρισιμωτάτην αὐτὴν μάχην παρέταξαν πάντας τοὺς Εἰλωτας, ὅσοι ἠδύναντο φέρειν ὄπλα, καὶ ὅτι πάντες οἱ ἐνταῦθα δυνατόν νὰ ἐκληρωθῶσιν ἀρχηγοὶ οἴκων, ἦτοι οἰκογενειάρχαι ἔχοντες γυναῖκα καὶ τέκνα, δυνάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ἅπαν τὸ πλῆθος τῶν Εἰλώτων τῆς Λακωνικῆς καὶ Μεσσηνίας δὲν ἦτο περὶ τὰ Μηδικὰ πλεον τῶν 150,000 πάσης ἡλικίας καὶ γένους, ἦτοι τετραπλάσιον τοῦ τῶν Σπαρτιατῶν καὶ ὑπερδιπλάσιον τοῦ τῶν Περιοίκων.

Οὕτως ἡ ἀναλογία τοῦ πλῆθους τῶν Εἰλώτων πρὸς τὸ τῶν Σπαρτιατῶν ἦτο ἡ αὐτὴ σχεδὸν, οἷα καὶ ἡ τοῦ πλῆθους τῶν δούλων τῆς Ἀττικῆς πρὸς τὸ τῶν ἐλευθέρων Ἀθηναίων· καθόσον μάλιστα καὶ οἱ Λακεδαιμόνιοι λέγονται ὑπὸ τῶν ἀρχαίων¹⁾ ὅτι εἶχον πολλοὺς δούλους, τοὺς Εἰλωτας δηλ., οἵτινες ἐκαλλιέργουν παρ' αὐτοῖς τὴν γῆν καὶ ἔτρεφον ἐξ αὐτῆς τοὺς ὡς ἐν στρατοπέδῳ ζῶντας Σπαρτιάτας, ὃ ἔργον παρ' Ἀθηναίους καὶ ἄλλοις Ἑλλησιν ἐξετέλουν ἀργυρώνητοι ἢ αἰχμάλωτοι δούλοι ἢ καὶ οἰκογενεῖς, οἵτινες πάντες καὶ οἰκέται γενικῶ ὀνόματι καλοῦνται¹⁾.

4) Περὶ τοῦ πλῆθους τῶν οἰκετῶν.

Ἀλλὰ πλὴν τῶν Εἰλώτων ὑπῆρχον ἐν τῇ Σπάρτῃ καὶ τῇ Λακωνικῇ πάση, ἴσως δὲ καὶ ἐν τῇ Μεσσηνίᾳ, καὶ δούλοι ἀργυρώνητοι καὶ οἰκογενεῖς, χρήσιμοι εἰς τὰς οἰκιακὰς ὑπηρεσίας τῶν Σπαρτιατῶν καὶ εἰς τὰ ἐργαστήρια τῶν Περιοίκων καὶ τῶν Εἰλώτων πρὸς τούτοις· διότι εἰς τοιαύτας ἐργασίας πιθανὸν ὅτι οἱ

(1) Θουκ. 8, 40. «Οἱ γὰρ οἰκέται τοῖς Χίοις πολλοὶ ὄντες καὶ μιᾶ γε πόλει πλὴν Λακεδαιμονίων πλείστοι γενόμενοι καὶ ἅμα διὰ τὸ πλῆθος χαλεπωτέρως ἐν ταῖς ἀδικίαις κολαζόμενοι.» Ἐνθα ὁ ἀρχαῖος σχολιαστὴς παρατηρεῖ· «Πλείονες οἰκέται ἦσαν ἐν Χίῳ ἢ περ ἐν ἄλλῃ τινὶ πόλει πλὴν Λακεδαιμονίων· ἢ γὰρ Λακεδαίμων πλείστους εἶχεν οἰκέτας.» Οἰκέται δ' ἐνταῦθα ἄλλοι δὲν ἐννοοῦνται ἢ οἱ Εἰλωτες, οὗς ταυτίζει τοῖς ἐν Χίῳ ὁ Σχολιαστὴς.

Σπαρτιαῖται καὶ οἱ Περιοῖκοι καὶ οἱ εὐπορώτεροι τῶν Εἰλώτων μετεχειρίζοντο καὶ δούλους, οἵτινες ἐξετέλουν παρ' αὐτοῖς οὐ μόνον οἰκιακὰς ἐργασίας, ἀλλὰ εἰργάζονται πολλοὶ καὶ εἰς ἐργαστήρια. Γνωστὸν δὲ εἶναι ὅτι οἱ κάτοικοι τῆς Λακωνικῆς, μάλιστα δὲ οἱ Περιοῖκοι, κατεσκεύαζον μετὰ πολλῆς δεξιότητος εἶδη τινὰ τῆς οἰκιακῆς ἀνάγκης καὶ προσωπικῆς χρήσεως, ἃ καὶ ἐκτὸς τῆς Λακωνικῆς ἐξέπεμπον ἐμπορίας χάριν. Τοιαῦτα δὲ ἦσαν πολλὰ πῆλινα ἀγγεῖα, ὡς οἱ λακωνικοὶ κώθωνες, κρατῆρες, κύλικες, ξύλινα σκεύη, οἶον τράπεζαι, καθέδραι, ἄμαξαι, σιδηρᾶ καὶ ἐν γένει μετάλλινα ἔργα, ὡς ξίφη, περικεφαλαῖαι καὶ ἄλλα τὰ λακωνικὰ ὑποδήματα καὶ αἱ ἀμυκλαίδες ἐμβάδες ἦσαν ὀνομασταὶ καὶ ἐπιζήτητοι πανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος. Τινὲς δὲ τῶν Λακῶνων τεχνιτῶν ἀνυψώθησαν καὶ εἰς ἀληθεῖς καλλιτέχναις, ὧν τὰ ὀνόματα μετ' εὐφημίας φέρονται ὑπὸ τῶν ἀρχαίων¹⁾.

Πρὸς παρασκευὴν λοιπὸν τοιούτων τῆς βιομηχανίας πραγμάτων, ἃ ἐν μεγάλῃ ποσότητι κατεσκευάζοντο, ἀνάγκη ἦτο δούλων ἀργυρωνήτων. Ὅσον δὲ μικρὸν καὶ ἂν ὑποθέσωμεν τὸ πλῆθος τούτων, ὑπαρχόντων τῶν Εἰλώτων, πάλιν δεόν νὰ δεχθῶμεν ὅτι ἐν ἐκάστῳ οἴκῳ τῶν Σπαρτιατῶν καὶ Περιοίκων ἐδούλευον κατὰ μέσον ὄρον τρεῖς ἢ τὸ πολὺ πέντε. Ὑποθέσαντες λοιπὸν τὸν ἀριθμὸν τῶν οἰκῶν τῶν Σπαρτιατῶν καὶ Περιοίκων περὶ τὰς 40,000, καὶ προσθέτοντες δεκακισχιλίους ἔτι οἴκους τῶν Εἰλώτων ἐχόντων δούλους, εὐρίσκομεν ποσὸν δούλων $50,000 \times 3$ ἢ $5=150,000—250,000$ δούλους.

Τὸ ποσὸν τοῦτο τῶν οἰκετῶν προστιθέμενον εἰς τὸ τῶν Εἰλώτων παρέχει ἡμῖν ἄθροισμα 300,000—450,000 ψυχῶν, ἀριθμὸς ὅστις ἐξισοῦται περίπου πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐν τῇ Ἀττικῇ οἰκετῶν, καὶ συμφωνεῖ πρὸς τὴν τοῦ Θουκυδίδου μαρτυρίαν ὅτι ἐν Λακεδαιμόνι καὶ Χίῳ πλεῖστοι ἦσαν οἰκέται.

(1) Περὶ πάντων τούτων μακρὸν λόγον ποιεῖται ὁ Müller ἐν Δωριεῦσι τόμ. 2, σελ. 22 κ. ἐ. καὶ ὁ Büchschütz die Hauptstätten des Gewerbflusses in clas. Alterthum 1869. βλ. καὶ ἄλλους παρ' Ἑρμάννφ. Γ', § 43, 11.

Εἰς τὸ ποσὸν τῶν Εἰλώτων καὶ δούλων ἂν προσθέσωμεν τὸ τῶν Σπαρτιατῶν, ὅπερ ἀνωτέρω εὔρομεν ὅτι ἦτο περὶ τὰς 40,000, καὶ τὸ τῶν Περιοίκων, ὄντων περὶ τὰς 60,000, εὐρίσκομεν ὅτι ἅπαντες οἱ τῆς Λακωνικῆς καὶ Μεσσηνίας κάτοικοι ἦσαν τὸν ἐκαὶ δ' αἰῶνα περὶ τὰς 500,000 πάσης ἡλικίας καὶ γένους, ἦτοι ὑπερδιπλάσιον τοῦ πλήθους τῶν σημερινῶν κατοίκων τῆς Λακωνικῆς καὶ Μεσσηνίας, ὧν ἡ μὲν Λακωνικὴ εἶχε κατὰ τὴν ἀπαρίθμησην τῶν τῆς Ἑλλάδος κατοίκων, τὴν γενομένην τῷ 1870¹⁾, 105,851, ἡ δὲ Μεσσηνία 130,147, ὁμοῦ 235,998.

(Ἔπεται συνέχεια)

ΕΥΘ. ΚΑΣΤΟΡΚΗΣ.

ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ ΑΝΕΚΔΟΤΟΙ ΔΗΛΟΥ, ΡΗΝΕΙΑΣ ΚΑΙ ΚΥΘΗΡΩΝ.

Ἐκδίδοντες ἐν τῷ προηγουμένῳ τεύχει τὴν ἐκ Λεβαδείας μεγάλην περὶ ἐργωνίας ἐπιγραφὴν δὲν ἀνεδράμομεν εἰς τὰς τῶν Ἑλληνικῶν νήσων ἐπιγραφάς, τὰς περιεχομένας ἐν τῷ Corpus Inscriptionum Graecarum τοῦ Boeckh, ἵνα ἴδωμεν ἐκεῖ πρὸ ἐτῶν ἐκδεδομένην μίαν πολὺ ὁμοίαν αὐτῆς καὶ τὴν ἀναφέρωμεν ὡς τοιαύτην, τὴν ὑπ' ἀρ. 2266 ἐκ Δήλου συγγραφὴν ἐργωνίας πρὸς ἐπισκευὴν τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος. Ἐτι δὲν ἐνθυμήθημεν τότε νὰ εἴπωμεν, ὅτι πρὸ δύο καὶ ἡμίσεος ἐτῶν εἶδομεν σταλὲν παρὰ τοῦ Σταματάκη ἐκ Δήλου (*) ἔκτυπον χάρτινον ἐπιγραφῆς, οὐ-

(1) Βλ. Στατιστικὴν τῆς Ἑλλάδος τοῦ 1870, σελ. ιγ'.

(*) Ὅρα Ἀθηναίου τόμ. β'. σελ. 131, ἔνθα δημοσιεύοντες τὰς πρώτας ἡμῖν ἐκεῖθεν σταλείσας ἐπιγραφὰς ἐξεθέσαμεν διὰ βραχέων τὸ ἱστορικὸν τῆς αὐτῶν εὐρέσεως, γενομένης κατ' ἀρχὰς μὲν ὑπὸ τῶν Γάλλων Burnouf καὶ Lebègue, ὕστερον δὲ καὶ ὑπὸ τοῦ Σταματάκη. Πρβλ. καὶ Burnouf ἄρθρον ἐν Revue archéologique τῶν Παρισίων, φυλλάδ. Αὐγούστου τοῦ 1873 καὶ Lebègue ἄρθρον ἐν Comptes rendus des séances de l'Acad. d. Inscr. et bel. lettres, φυλλάδ. Δεκεμβρίου τοῦ 1873.

σης μὲν πολὺ κολοβῆς, σαφῶς δὲ διαλαμβάνουσης περὶ ἐργωνίας. Τώρα δὲ ἀνασκαλεύοντες τὰ χαρτία ἡμῶν παρετηρήσαμεν τοῦτο καὶ ἐνόησαμεν ὅτι τὸ ἐπὶ τοῦ χαρτίνου ἡμῶν ἐκτύπου κείμενον εἶναι ἀναμφιβόλως μέρος ἐκείνης τῆς ἐν τῷ *Corpus*, ἣτις δὲν ἦτο ὀλόκληρος ὅτε ἐξεδόθη. Ἀλλὰ τοῦτο νοήσαντες δὲν κατωρθώσαμεν καὶ ὄπερ πολὺ ἐπὶ μίαν στιγμὴν ἠλπίσαμεν, τὸ νὰ προσκολληθῶμεν δηλ. τὸ νέον μικρὸν τεμάχιον εἰς τὸν οἰκεῖον τόπον τοῦ μείζονος παλαιοῦ καὶ οὕτω νὰ συμπληρώσωμεν κατὰ τῶν χασμάτων, ἐφ' οἷς δικαίως ἐδυσχέραιεν ὁ σοφὸς ἐκδότης τοῦ *Corpus*. Ὅπως δὲ ποτε ὅμως, ἐκρίναμεν καλὸν νὰ ἐκδώσωμεν σήμερον τὸ ἐκ Δήλου νέον τεμάχιον, τὸ μὲν διὰ τὴν πολλὴν του ὁμοιότητα πρὸς τὴν ἐν τῇ Λεβαδειακῇ ἐπιγραφῇ φρασεολογίαν, τὸ δὲ καὶ κυρίως πρὸς ἐπαύξησιν τῆς ἐν τῷ *Corpus* ἐπιγραφῆς, ἐλπίζοντες ἅμα, ὅτι εὐτυχέστερος ἡμῶν ἄλλος θέλει ἴσως δυνηθῆναι νὰ τὸ προσκολληθῆναι που ἐκεῖ προσφυῶς καὶ νὰ προαγάγῃ ἐπὶ μᾶλλον τὴν τοῦ ἀξιολόγου ἐγγράφου ἐρμηνείαν, ἣν ἐξ ἀνάγκης πολλῆς κατέλιπεν ὁ μακαρίτης *Boeckh* ἀσυντέλεστον (*).

Ἴδου τὰ ἐκ τοῦ ἐκτύπου γράμματα μετὰ μικρῶν συμπληρώσεων

1.

.....
.....α
.....ηςμισθω

(*) Συμβολὴν μικρὰν πρὸς τοῦτο δίδομεν, μεταβάλλοντες μίαν γραφῆς ἀνάγνωσιν ἐν στίχῳ 11. Ἐκεῖ ὁ *Boeckh* ἐκ τοῦ *Chandler* παραλαβὼν τὸ πολὺ ἐσφαλμένον κείμενον ΟΞΩΙΔΑΝ.Ο...ΕΥΡΕΙΑΝΑΠΟΛΟΥΜΕΝΟΝ μετέγραψε μικροῖς γράμμασι καὶ συνεπλήρωσεν οὕτω· εὖρω δ' ἂν (τ)ό(ν δε) εὐρειαν ἀπολούμενον· ἐσημείωσε δὲ ὅμως ἐν τῇ στενοχωρίᾳ του τάδε· «ἀπολούμενον videtur esse c o n d e m n a t u m ; sed futurum non intelligo.» Ἡμεῖς δὲ ἐκ δύο τριῶν χωρίων τῆς Λεβαδειακῆς ἐπιγραφῆς βοηθούμενοι, τώρα μεταποιῶμεν τὰ τοῦ *Chandler* καὶ συμπληροῦμεν ἄνευ ἐνδοιασμοῦ οὕτω· εὖσ(ον) δ' ἂν (τ)ο(ῦτο) εὐρεῖ ἀναπ(ω)λούμενον. Μόνον ἡ τοιαύτη ἀνάγνωσις παρέχει τὸ ἐκ τῆς συνεχείας τοῦ λόγου ἀπαιτούμενον νόημα. Περιττὸν δὲ διὰ πλείονων ν' ἀποδείξωμεν τοῦτο.

μενος εἰς
ἐπι ;)δείξας ἀρχιτε
5 κτο.....)τα κομισάσθω τὸ ἐπι-
Ἰαυτῶι=ἐὰν δὲ μὴ συν-
	τελέσῃ.....ἐκ)άστης ἡμέρας δραχμὰς Ι
τὰ δι)άφορα πάντα πράξοντ(αι ;
καὶ τοῦ ἐγγύου = διδῶ-
10	ἐργ'ώνῃ τὰ αὐτὰ ἐπιτίμια ἔ-
στω) ονος ἔστω ἐν ἀγ κατ.
)Γχρήσθω ἔκποδα ΛΙ
μισθῶσθαι τὸ ἐρ-
	γον.....)ἐν ἡμέ-
13 ραις	ἔ)ργον πα-
.....

Τὸ τεμάχιον σώζει σχεδὸν ἀλώβητον τὴν γωνίαν, ἐνθα τελευτῶσιν οἱ στίχοι, ἀλλὰ τὸ μῆκος τούτων δὲν φαίνεται νὰ ἦτο ἴσον πάντων. Ἡ γραφὴ δὲν εἶναι ἡ στοιχηδόν, σχῆμα δὲ γραμμάτων τὸ τῶν τελευταίων περίπου Μακεδονικῶν χρόνων. Παρατηρεῖται δὲ ἐν δυοῖς σίχοις τῷ σ' καὶ τῷ θ'. εἶδος σίξεως, δι' ἧς διασέλλονται τὰ διάφορα ἐδάφια τῆς συγγραφῆς, κεραῖαι δύο ὀριζόντιοι. Εἶναι δὲ τὸ τεμάχιον, κατὰ τὴν ὑπ' ὄψιν μου σημείωσιν τοῦ *Stamatákis*, λίθου λευκοῦ, ὕψους 0,16, πλάτους 0,26, πάχους 0,08. Ἄλλοτερον δὲ τεμάχιον, ἔχον τὰς αὐτὰς διαστάσεις πρὸς τὸ προηγούμενον, μᾶλλον δὲ τὴν ἀντίθετον πλευρὰν σώζον (εἰ καὶ ὄχι ἐντελῶς ἀπ' αὐτῆς τῆς ἀρχῆς τῶν στίχων) καὶ τὸ ὅποιον δὲν εἶναι ἀπίθανον νὰ προσανήκῃ εἰς ἐκεῖνο, ὃν ἴσως ἐκ τῶν ἀνωτέρω τῆς ποτὲ μιᾶς στήλης μερῶν, παρουσιάζει, κατὰ τὸ ὑπ' ὄψιν μου ἔκτυπον, κανονικώτερα πῶς τὰ γράμματα, ἰσομεγέθη δὲ σχεδόν. Ἐκδίδω δὲ καὶ τούτου τοῦ τεμαχίου τὸ κείμενον, ὅχι ὡς ἀνεκδοτον, ἀλλ' ὡς ἀτελῶς καὶ ἐσφαλμένως ἐκδεδωμένον ἐν *Revue archéologique* τῶν Παρισίων τοῦ ἔτους 1873, φυλλάδ. ἀυγούστου.

Ἴδου τὸ κατὰ τὸ ἔκτυπον κείμενον

2.

.....ν ἐπ' ἄρχοντος Δημέου Ν.....

.....ου Φίλωνος Θεοδώρου τοῦ Λεωσ.....
ος μηνός Ἱεροῦ ἕκτης Ἰσταμένου.....
(ε)ργονπ;ε;ντ...αθε.
 5η·μαο.....

Ἐμφότερα τὰ τεμάχια εἶναι τανῦν ἐν τῇ ἐν Μυκόνῳ συλλογῇ.
 Ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ τῶν Δηλίων μηνός Ἱεροῦ (*) πιθανολογεῖται, ὅτι ἡ ἐπιγραφή ἀνήκει εἰς τοὺς χρόνους τοὺς παλαιότερους, ὅτε ἡ Δῆλος δὲν εἶχεν ἔτι ἀποβάλλει τοὺς ἰδίους κατοίκους δεχθεῖσα Ἀττικὸν κληροῦχος. Εἰς ἐκείνους δὲ τοὺς χρόνους ἀπέδωκε καὶ ὁ Boeckh τὴν τῆς ἐργωνίας συγγραφὴν, πεισθεὶς ἔκ τινων ἀποχρώντων λόγων, οὓς ἀναφέρει ἐν τοῖς σημειώμασί του.

Ἔτι ἐκ τῶν τῆς ἀκροπόλεως ἐπιγραφῶν ἐκδίδομεν τὴν ἐξῆς

3.

.....
πωι ..
ωνος ἀρι..
 τὸ.....
ΝΙΚ·Κ...

5τιγης καταγει...
ις κατὰ πρόστα-
 γμα. ; . ἀν)έγραψεν τὴν προΙ
ιέναι εἰς τὸ ἱε-
 ρὸν τοῦ) Διδος τοῦ Κυνθίου
 καὶ τῆς Ἀθηνᾶς τῆς Κυνθί-
 40 ας..χε;) ρ; σίν καὶ ψυχῇ καθα-
 ρᾶ, ε) χοντας ἐσθῆτα λευ-
 κῆν, ἀνυ)ποδέτους, ἀγνεύον-
 τας ἀπὸ γυν)αικὸς καὶ κρέως
 45 εις.....

(*) Ὁ αὐτὸς μὴν ἀναγινώσκεται καὶ ἐν τῇ ὑπ' ἀριθ. 283 ἐπιγραφῇ τοῦ Corp. Inser. Attic. τοῦ Kirchhoff.

Ἀναγινώσκεται ἐπὶ τεμαχίου λίθου λευκοῦ, ὕψους 0,45, πλάτους 0,30, πάχους 0,11. Τὸ περιεχόμενόν της ὅμοιον μὲ τὸ τῆς ἐκ Λαυρίου, τῆς ἀναφερομένης εἰς τὴν λατρείαν τοῦ Μηνός Τυράννου, ἣν ἐξέδωκα ἐν τῇ «Παλιγγενεσίᾳ» τῷ 1868, (φύλλῳ τῆς 23 Σεπτεμβρίου). Παράβαλε μάλιστα τὰ ἐκεῖ «ἀπλῆ τῇ ψυχῇ) πρὸς τὰ ἐδῶ «ψυχῇ καθαρᾶ». Συμπληρώσεις τινὰς ὀλίγας κατὰ τὴν ἀρχὴν τῶν στίχων δούς δὲν νομίζω ὅτι πάντως τόσον ὀλιγογράμματοι ἦσαν οἱ στίχοι, εἰ καὶ ὁ θ'. καὶ ὁ ι. σίχος κάπως δὲ καὶ ὁ ιγ'. καὶ ὁ ιδ'. εἰς τοῦτο ἄγουσι. Σχῆμα γραμμάτων δεικνύει μοι τὸ ἔκτυπον τὸ τῶν παλαιότερων Ῥωμαϊκῶν χρόνων.

Ἐκ δὲ τῶν ἐπιγραφῶν τῶν εὑρεθεισῶν «περὶ τὸ καθαρισθὲν ἀρχαῖον οἰκοδόμημα, ὃ κεῖται πρὸς τὰ βορειοδυτικὰ τοῦ σπηλαίου τοῦ Δράκου ἐν τῷ χθαμαλῷ, μακρὰν αὐτοῦ περίπου 150 βήματα» ἐκδίδομεν τὰς ἐξῆς

4.

Διονύσωι καὶ Σαράπι
 οἱ συμβαλόμενοι
 κατὰ τὸ πρόσταγμα
 τοῦ θεοῦ.

5 ἐπὶ ἱερέως Καλοδρυοῦ (;)

Ταῦτα «ἐπὶ βάρου λίθου λευκοῦ, ὕψους 0,65 καὶ πλάτους καὶ πάχους τοῦ αὐτοῦ. Τοὺς συμβαλομένους ἐκλαμβάνων ὡς δόντας ἐκ συμβολῆς (ἐξ ἐράνου) χρήματα πρὸς κατασκευὴν τοῦ ἐπὶ τοῦ βάρου ποτὲ ἀναθήματος, ὑποθέτω, ὅτι θὰ ἦσαν καὶ ὀνομαστί που ἐν ἄλλῳ λίθῳ ἀναγεγραμμένοι. Ἄλλως δὲ εἶχε τὸ πρᾶγμα, ὅταν οἱ ἀνατιθέντες ἦσαν κοινὰ σωματεῖα, ὅποια ἐν ταῖς Δηλιακαῖς ἐπιγραφαῖς ταῖς ἐν τῷ C. I. Gr. συχνὰ ἀναφέρονται οἱ κατοικοῦντες, οἱ παρεπιδημοῦντες ἐν Δήλῳ, οἱ ἔμποροι, καὶ ναύκληροι, οἱ ἐργαζόμενοι Ῥωμαίων (negotiantes), οἱ μελανηφόροι καὶ οἱ θεραπευταὶ (λάτραι θεότητός τινος). Τὸ ἐν τῷ τελευταίῳ στίχῳ ὄνομα τοῦ ἱερέως ἀπέδωκα, ὡς ὁ Σταματάκης

τὸ ἀντέγραψεν, ἀλλ' ἐκ τοῦ ὑπ' ὄψιν μου χάρτινου ἐκτύπου, πα-
ρέχοντος πολὺ ἀσαφῆ τὰ τέσσαρα τελευταῖα γράμματα, δὲν δύ-
ναμαι νὰ βεβαιώσω τὸ παράξενον ὄνομα. Μήπως εἶναι Κ α λ ο -
δίκου ἐπὶ τοῦ λίθου; Καλλιδικόν τινα τοῦλάχιστον ἀνέγνω
ἐν τινι τῶν ἀνεκδότων εἰσέτι Δηλιακῶν ἐπιγραφῶν. Εὐρήται δὲ
ἤδη καὶ ἐν τινι πιθανῶς Ἐφεσῖα ἐπιγραφῇ, τῇ ἐν C. I. Gr. ὑπ'
ἀριθ. 2953, b ἐκδεδομένη. Ὅτι δὲ εὐρίσκονται ἐκ παραλλήλου
τοῖς ἀπὸ Καλλι ἀρχομένοις τὰ ἀπὸ τοῦ Καλο, εἰ καὶ σπανιώτε-
ρον, οἷον Καλλικλείδας καὶ Καλοκλίδας, Καλλίτυχος καὶ Καλό-
τυχος, Καλλίξενος καὶ Καλόξενος, εἶναι βέβαιον.

5.

Ἄθηναγόραν Ἄθηναγόρου
Ἄθηναῖον

Ἄθηναγόρας καὶ Λεωνίδης καὶ
Μηνίας οἱ Ζήνωνος τοῦ

5 Ἄθηναγόρου Ἄθηναῖοι τὸν
ἑαυτῶν θεῖον Σαράπιδι Ἰσιδι
Ἄνουβιδι.

Ἐπὶ ἱερέως Κυδήνορος τοῦ Διονύσου Μελιτέως.

Ταῦτα ἔχει «βάθρον τετράγωνον λίθου λευκοῦ ὕψους 0,72,
πλάτους 0,57, πάχους 0,45. Παρ' αὐτῷ εὐρέθη καὶ ἡ βάσις
τοῦ ἀνδριάντος μὲ ἔγκοilon τὸν τύπον τῶν ποδῶν.»

Εἰς τὸν αὐτὸν ἄνδρα ἴσως ἀνενεκτέα καὶ ἡ ἐξῆς κολοβωτάτη
ἐπιγραφὴ, αὐτόθι που εὐρεθεῖσα

6.

Ἄθηναγόρας κα...

τοῦς) πυλῶνας κα(ι.....

7.

Ἰσιδι Σωτεῖραι Ἀοτάρτει Ἀφροδίτῃ

καὶ Ἐρωτι Ἀρφοκράτει Ἀπόλλωνι Ἀνδρόμαχος Φανομάχου
(ὑπὲρ ἑαυτοῦ) καὶ γυναικὸς καὶ τέκνων χαριστήριον.

Ταῦτα «ἐπὶ πλακὸς τετραγώνου, λίθου λευκοῦ, τεθλασμένης
εἰς δύο καὶ ἐφθαρμένης».

8.

Ἐπὶ ἐπιμελη-
τοῦ τῆς νήσου
τὸ δεύτερον

Ἀμμωνίου τοῦ

5 Ἀμμωνίου Ἀνα-
φλυστίου
Σαράπιδι Ἰσιδι
Ἄνουβιδι.

Ἐπὶ ἱερέως

10 Εὐθυμάχου τοῦ
Ἐργοχάρου ἐκ
Κεραμείων.

Ταῦτα «ἐπὶ στήλης τετραγώνου, λίθου λευκοῦ, ὕψους 0,80,
πλάτους 0,30 καὶ πάχους 0,30». Ἐργοχάρης τις ἐκ Κεραμείων
ἀναφέρεται καὶ ὑπ' ἀρ. 602 τῶν ὑπ' ἐμοῦ ἐκδοθεισῶν Ἀττικῆς
ἐπιγραφῶν ἐπιτυμβίων.

9.

ὁ ἱερεὺς

Διόφαντος Μαραθώνιος

Ἀφροδίτῃ ἀγνῆτι
χαριστήριον.

Ταῦτα «ἐπὶ πλακὸς τετραγώνου, λίθου λευκοῦ, ὕψους 0,35,
πλάτους 0,62, πάχους 0,18».

10.

Ἰφαιστίων Μύρωνος Ἀθηναῖος ἐποίησεν.

Ταῦτα ἔχει «κάτω μέρος βάθρου τετραγώνου, λίθου λευκοῦ.»
Ὁ τεχνίτης ὁ ἐνταῦθα ἀναγεγραμμένος ἀνεγνώσθη ἤδη καὶ ἐπὶ

ἄλλων δύο Δηλιακῶν ἐπιγραφῶν πληρεστέρων, ἃς ἐξέδωκεν ὁ Boeckh ἐν C. I. Gr. ἀρ. 2284 καὶ 2293.

11.

Ὡρωι
κατὰ τὸ πρόσταγμα
τοῦ θεοῦ
Κτήσιππος
5 Κτησίππου
Χῖος
μελανηφόρος.

Ταῦτα «ἐπὶ στήλης πλατείας μετ' ἀετώματος, λίθου λευκοῦ, τεθλασμένης τὰ κάτω, ὕψους σωζομένου 0,45, πλάτους 0,28, πάχους 0,10.» Ὁ τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης Χῖος μελανηφόρος μνημονεύεται καὶ ἐν ἄλλῃ βραχυτέρᾳ ἐπιγραφῇ, τῇ ἐν C. I. Gr. ὑπ' ἀρ. 2294, ὡς λατρεύσας καὶ τῇ Ἰσιδι.

12.

Διογένην
Ἑρμογένης καὶ Εὐτέρ(πη
τὸν ἑαυτῶν υἱὸν
θεοῖς.

Ταῦτα «ἐπὶ βάθρου τετραγώνου, λίθου λευκοῦ, τεθλασμένου τὰ κατὰ τὴν δεξιὰν τῷ ὀρῶντι, μήκους 0,40, πλάτους 0,22, πάχους 0,12.»

13.

Κλεοστρατίδης Ἀπολλωνίου
Ἀθηναῖος
ὑπὲρ τοῦ δήμου τοῦ Ἀθηναίων
καὶ τοῦ δήμου τοῦ Ῥωμαίων
5 καὶ ὑπὲρ ἑαυτοῦ καὶ τῶν θεραπευτῶν

τοὺς Ἑρωτας καὶ τὰς παραστάδας
Ἄγνηι Ἀφροδίτῃ Συρίαι θεῶι
χαριστήριον ἐφ' ἱερέως
Νικοστράτου τοῦ Δημαρέτου Λαμπτρέως.
10 Ἀνετέθησαν δὲ οἱ Ἑρωτες ἐφ' ἱερέως
Ζωίλου τοῦ Ζωίλου Φλυέως,
δημοσίου δὲ Εὐτυχίδου.

Ταῦτα ἔχει «βάθρον τετράγωνον λίθου λευκοῦ, ὕψους 0,33, πλάτους 0,51, πάχους 0,64.» Παράξενον δὲ ὀπωσοῦν, ὅτι καὶ «ἕτερον βάθρον ἐλλιπὲς τὰ ἄνω εὐρέθη πλησίον τοῦ προηγουμένου» ὅπερ ἐνούμενον μετ' ἄλλων δύο μικρῶν τεμαχίων παρέχει τὰ ἐξῆς·

14.

..... Ἀπο(λ)λωνίου
Ἀθηναῖος·
ὑπὲρ τοῦ δήμου τοῦ Ἀθηναίων
καὶ) τοῦ δήμου τοῦ Ῥωμαίων
5 καὶ ὑπὲρ ἑαυτοῦ καὶ τῶν θεραπευτῶν
τοὺς Ἑρωτας καὶ τὰς (παρα)στά(δας
Ἄγνηι Ἀφροδίτῃ Συρ(ίαι θεῶι
χαριστήριον ἐφ' ἱερέ(ως
Νικοστράτου τοῦ Δημαρέτου Λαμπτρέ(ως.
10 Ἀνετέθησαν δὲ οἱ Ἑρωτες ἐφ' ἱερέως Ζωίλου
τοῦ Ζωίλου Φλυέως,
δημοσίου δὲ Εὐτυχίδου.

δηλαδὴ αἱ αὐταὶ λέξεις ταῖς τοῦ προηγουμένου λίθου ἀναγινώσκονται καὶ ἐπὶ τούτου καὶ ἐν τῇ αὐτῇ τάξει τὰ γράμματα εἶναι κεχαραγμένα, πλὴν μόνον ἐν τοῖς προτελευταίοις τρισὶ στίχοις, ἐνθα μικρὰ παραλλαγὴ τῆς τάξεως. Ὑποθέτομεν δὲ εὐλόγως, ὅτι καὶ ἐν τῷ ἄνω μέρει τοῦ βάθρου, τῷ ἐκλιπόντι, τὸ αὐτὸ ὄνομα τοῦ Κλεοστρατίδου ἤτο ποτε γεγραμμένον καὶ τὰ λοιπὰ πάντα ὅμοια, δι' ὄντιναδὴποτε λόγον.

Ἄλλ' ἰδοὺ καὶ τρίτη ἄλλη ὁμοία κατὰ τινὰ ἐπιγραφῇ, ἡ ἐξῆς·

15.

Κλεοστρατίδης Ἀπο(λ)λωνίου.....

καὶ τοῦ δήμου τοῦ Ῥωμαίων(ν.....

καὶ τῶν θεραπευτῶν τοὺς.....

Συρία θεῶι χαριστήριον ἐφ' ἱερέως.....

5 Ἀντέθη ὁ θρόνος ἐπὶ ἱερέως Αἰσ(χρίωνος.....

ζακορεύοντος Δημητρίου.

Ταῦτα ἀεπὶ βάθρου τετραγώνου, λίθου λευκοῦ, ἔχοντος ἐν τῇ ἄνω ἐπιφανείᾳ μεγάλην τετράγωνον κοιλότητα, ἐφ' ἧς ἴστατό ποτε ὁ θρόνος. Ἔχει ὕψος 0,25, πλάτος 0,47, πάχος 0,10. Τὸ βάθρον τοῦτο ἠνοῦτο μεθ' ἑτέρου μὴ εὑρεθέντος, εἰς ὃ ἐξηκολούθει ἡ ἐπιγραφή.»

Τὴν συμπλήρωσιν τοῦ ὀνόματος Αἰσ(χρίωνος ἐποιήσαμεν ἡμεῖς, λαβόντες ἐκ τοῦ ἐξῆς λίθου.

16.

Ἐπεὶ τοῦ δήμου τοῦ Ἀθηναίων καὶ τοῦ δήμου τοῦ Ῥωμαίων Αἰσ(χρίων Αἰσ(χρίωνος τοῦ Διονυσίου Μελιτεῦς ἱερεὺς γενόμενος Ἀγνῆς Ἀφροδίτης ἐν τῷ ἐπὶ Ἀριστάρχου ἄρχοντος ἐν-
 5 αυτῷ τὸν βωμὸν ἐκ τῶν ἰδίων ἐπὶ ἐπιμελητοῦ τῆς νήσου [Ἀμει-
 νίου τοῦ Δημητρίου Ἀθηναίου ;] καὶ τῶν ἐπὶ τὰ ἱερὰ Σωσικράτου Θριασίου, Ἰάσονος Ἀλωπεκῆθεν, κλειδοχοῦντος Ζήνωνος τοῦ Ζή-
 νωνος Κηρσιειῶς, κανηπορούτης Ζωίλας τῆς Διογένους Κυδαθηναί-
 ῶς θυγατρὸς, ζακορεύοντος Δημητρίου, δημοσίου (ὀὐ ;) Εὐτυχίδου.

Ταῦτα ἔχει «βάθρον τετράγωνον λίθου λευκοῦ, μήκους 0,95, πλάτους 0,35, πάχους 0,23.» — Ὁ τοῦ γ'. στίχου ἄρχων Ἀ-
 ρίσταρχος εἶναι ἐκ τῶν Ἀθήνησιν ἐπωνύμων καὶ τίθεται ὑπὸ
 A. Dumont (ἴδε Fastes éponymiques d' Athènes) εἰς τὸ
 133 πρὸ Χρ. ἔτος. «Ἐν τῷ δ'. καὶ ε'. στίχῳ,» λέγει ὁ Σταματάκης,
 ὁ ὄνομα ἐπιμελητοῦ τῆς νήσου ἦτο ἐγκεχαραγμένον πρότερον ἄλ-
 λο ἀντὶ τοῦ νῦν μετὰ δυσκολίας ἀναγινωσκομένου, καὶ ἐξηλείφθη,
 ἵνα ἐγχαραχθῇ τὸ ὑπάρχον.» Καὶ τῷ ὄντι τοιοῦτόν τι ὑπεμφαί-
 νουσι τὰ ἐν τῷ ὑπ' ὄψιν μου χαρτίνῳ ἐκτύπῳ ἀμυδρὰ ἐκεῖ γράμ-
 ματα.

17.

Κλεοπίτραν Φιλοστράτου

Ἀραδίαν τῶν ἀπὸ Μαράθου

Γάιος Σήσιος Γναίου Ῥωμαῖος

Ἀριστόμαχος τὴν ἑαυτοῦ

5 μητέρα Ἀγνῆι Ἀφροδίτηι

Συρία θεῶι.

ἐφ' ἱερέως Διοφάντου τοῦ Ἀριστοκλέους

Μαραθωνίου.

Ταῦτα «ἐπὶ βάθρου τετραγώνου, λίθου λευκοῦ, ὕψους 0,70, πλάτους 0,50, πάχους 0,45.»

Καὶ αὗται μὲν αἱ ἐπιγραφαὶ τοιαῦται· ἡ δὲ ἐξῆς, οὔσα ἐκ τῶν παρὰ τὸν μέγαν ναὸν τοῦ Ἀπόλλωνος εὑρεθεισῶν, εἶναι ἀλλοία·

18.

Ὁ δῆμος ὁ Δηλίων

Ἀδμητρον Βόκρου Μακεδόνα

Εἰρητῆς ἕνεκεν καὶ εὐσεβείας τῆς περὶ τὸ ἱερόν

καὶ εὐνοίας τῆς εἰς τὸν δῆμον τῶν Δηλίων.

Τὰ γράμματα «ἐπὶ βάθρου τετραγώνου, λίθου λευκοῦ, ὕψους 0,73, πλάτους 0,98, πάχους 0,60.» Ταύτης τῆς ἐπιγραφῆς χαρτινὸν ἐκτύπον δὲν εἶχον ὑπ' ὄψιν.

Πρὸς τὰ βορειανατολικά δὲ τῆς καθ' Ἡρόδοτον μὲν (2, 70) τροχοειδοῦς καλουμένης λίμνης, νῦν δὲ γνωριζομένης ὑπὸ τὸ κοι-
 νὸν ὄνομα Ἀλυκῆς, ἔνθα ὁ χάρτης τοῦ Kierpert θέτει τὸ γυμνά-
 σιον τῶν Δηλίων, εὑρέθη, πλὴν ἄλλων, βάθρον τετράγωνον λίθου
 λευκοῦ, ὕψους 1,18, πλάτους καὶ πάχους 0,30, ἔχον ἐπὶ τῆς
 μιᾶς πλευρᾶς τὰδε·

19.

Ἀπόλλωνι καὶ Ἑρμεῖ

Ἀφθόνητος Μέννιος

γυμνασιάρχης

καὶ Κρίτις Νικάρχου

5 ὑπογυμνασιάρχης.

ἐπὶ δὲ τοῦ γείσου τῆς ἄλλης πλευρᾶς τὰδε·

Αἰσ(χρίων.

Ἐκ δὲ τῶν ἐν Ῥηνείᾳ εὑρεθεισῶν ἐπιγραφῶν ἐκδίδομεν τὰς ἑξῆς δύο·

20.

Στέφανος Κλεογένους
Ἄφροδίτη πανδήμωι.

Ἔχει ταῦτα αμικρὸν βᾶθρον τετράγωνον λίθου λευκοῦ, ὕψους 0,08, μήκους 0,77 καὶ πάχους 0,02. Εὑρέθη κατὰ τὸ ἀρκτικὸν τμήμα τῆς Ῥηνείας ἐν τινὶ ἀκρωτηρίῳ ἐστραμμένῳ πρὸς τὴν νῆσον Σῦρον, κατὰ τὴν θέσιν Παρακάστρι, ἐνθα εὑρίσκονται ἐρείπια μεταγενεστέρων οἰκοδομῶν.»

21.

Θεοδώρα Τίτου Ουγάτηρ χρηστὴ χαίρει.

Ταῦτα «ἐπὶ γείσου Ἰωνικοῦ μετ' ὀδόντων, λίθου λευκοῦ, ἔχοντος μήκος 2,00, πλάτος 0,30, πάχος 0,23. Εὑρίσκεται ἔξωθεν τοῦ ἐρημοκλησίου τῆς ἀγίας Κυριακῆς τοῦ κειμένου ἐν τῷ νεκροταφείῳ.»

Τόσας σήμερον ἐκ τῶν τῆς Δήλου καὶ τῆς Ῥηνείας ἐπιγραφῶν, ἀλλοτε δὲ ἄλλας.

Λέγομεν δὲ κατὰ τὰς σημειώσεις τοῦ Σταματάκη, ὅτι ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἐκδοθεισῶν ἐπιγραφῶν αἱ μὲν ὑπ' ἀριθ. 1, 2, 3, 6, 7, 9, 11, 12, 13, 14, 16, 19, 20 μετεκομίσθησαν εἰς τὴν ἐν Μυκόνῳ ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἡμῶν Ἑταιρίας σχηματισθεῖσαν συλλογὴν, αἱ δὲ λοιπαὶ ἔμειναν κατὰ χώραν.

Ἐκ δὲ Κυθήρων ἐκδίδομεν τέσσαρας ἐπιγραφάς, ἐξ ὧν τὰς τρεῖς καὶ αὐτουσίους ἐκόμισεν ἐκεῖθεν εἰς τὸ ἐν τῷ Βαρβακείῳ Μουσεῖον τῆς ἀρχαιολογικῆς ἐταιρίας ὁ Σταματάκης τὸ παρελθὸν θέρος, ἡ δὲ τετάρτη ἔμεινεν ἐκεῖ.

22.

.....
.....
.....
.....
...ὕπάρ)χειν (ἐξ; κυτ)ῶι

5 ..καὶ τ)οῖς ἀλλ(οῖς Κ)υθηρ-
οῖς.....)ν καὶ ἀσφά(λ)ειαν καὶ
...ἀτέ)λειαν πάντων καὶ
...καὶ π)ροεδρίαν ἐν τοῖς
ἀγῶσιν οὐς ἂ πόλις) τίθητι καὶ σίτησιν
ἐν πρυτανείῳ καὶ πάνθ'; ὅσα κ)αὶ τοῖς ἀλλοῖς
10 προξένοις καὶ εὐεργέταις τὰς π)όλις) τῶν Κυ-
θηρίων..... το)ῦ δάμου τ.ν
...μ; ενος ..
... αμονο |
... ποτα
15 ντω
... π)ροξε-
ν).....

Τὸ ἀνωτέρω μέρος προξενικοῦ ψήφισματος ἀναγινώσκειται ἐπὶ τριῶν τεμαχίων λίθου ἐρυθροῦ (τοῦ λεγομένου Λακωνικοῦ), προσ-αρμοζομένων ἀλλήλοις καὶ ἐχόντων ἐν ὅλῳ ὕψος μὲν 0,207, πλάτος δὲ 0,134 καὶ πάχος 0,035. Τὰ γράμματα εἶναι τῶν παλαιότερων Ῥωμ. χρόνων.

Ἐν δὲ ἄλλο μικρὸν τεμάχιον λίθου ὡσαύτως ἐρυθροῦ, ὕψους μὲν 0,10, πλάτους δὲ 0,09 καὶ πάχους 0,035, φαίνεται μὲν πως ἐκ τοῦ ὅλου σχήματός του ὡς ἀνῆκον εἰς τὸ ἀνωτέρω ψήφισμα, ἀλλὰ δὲν προσαρμόζεται. Ἔχει δὲ γράμματα τάδε·

23.

.....
...ε;ε...
...εοκλ...
...Λακεδ)αιμονίου...
...ε)υ;δοκουμεΝ;...
5 ...Ιῆλθον αε.....
...ε τὰν πᾶσ(αν...
...μ; ενος ε...
... νεχῶ';...
...οιο;...
.....

24.

Νικοκράτης
τοῦ Νικοκράτους.

Ταῦτα τὰ ἐμοὶ ἀκατάληπτα ἀναγινώσκονται γράμμασι τῶν ὑσέ-
ρων Ῥωμαϊκῶν χρόνων ἐπὶ τετραγώνου βάθρου μικροῦ, λίθου ἐρυθροῦ,
πλάτους 0,41, πάχους 0,31, ὕψους 0,22. Ἔχει δὲ ἄνωθεν βαθεῖαν
τετράγωνον καὶ ἡ βᾶσις του εἶναι οὕτω ἡρέμα ὑπεσκαμμένη κοι-
λότητα ὥστε ἀφήνει κατὰ τὰς τέσσαρας ἄκρας οἶον πόδας βρα-
χεῖς ἀπεστρογγυλωμένους. Τοιοῦτου σχήματος βάθρον, ἀλλὰ
πολὺ μικρότερον καὶ ἄνευ κοιλότητος ἄνω, ὁμοιάζον δὲ ὑποπό-
διον ἢ ἐπίξηνον, εἶχε κομίσει ὁ Δωρ Ἑρ. Σχλίεμανν ἐκ Μυκι-
νῶν πρὸ δύο ἐτῶν καὶ τὸ προσήνεγκε δῶρον εἰς τὴν ἀρχαιολο-
γικὴν Ἑταιρίαν. Ὁ Σταματάκης τὸ ἐκ Κυθέρων ὀνομάζει «λεκάνην ἐξ
ἐπιθέματος τάφου,» ἕνεκα τῆς κοιλότητός του βεβαίως. Ἐδωρήθη
δὲ τοῦτο, ὡς καὶ τὰ 4 τεμάχια ψηφισμάτων, εἰς τὴν ἀρχαιολο-
γικὴν Ἑταιρίαν παρὰ Ἑμμανουὴλ Μόρμωρη κατοίκου Κυθέρων.

25.

Ὁ νασίπολις γυμνα-
σιαρχήσας τὸ πυρι-
ατήριον καὶ τὸ κόνισ-
μα Ἑρμῆ.

«Ἡ ἐπιγραφή αὕτη οὔσα κεχαραγμένη ἐπὶ βάθρου τετραγώνου
λίθου Λακωνικοῦ ἔχοντος ἄνω μικρὰν κοιλότητα εὐρέθη εἰς τὸ
λεγόμενον Παληόκαστρον, τῶρα δὲ εἶναι εἰς τὸ ἐν τῇ πόλει Κυθή-
ρων γραφεῖον τοῦ ἐμπόρου Ἰω. Γ. Ντζάννη. ἔχει ὕψος 0,16, πλάτ.
0,32, πάχ. 0,27».

Ἡλέξιος κόνισμα κεῖται ἀντὶ τῆς συνηθεστέρας κονιστήριον, μέρους
γυμνασίου, ὡς εἶναι καὶ τὸ πυριατήριον. Ταῦτα καὶ ἐκ Κυθέρων.

Πρὶν δὲ ἀποθέσωμεν τῆς χειρὸς σήμερον τὸν κάλαμον, ἔχο-
μεν νὰ ἐκφράσωμεν τὸ ἄλγος ἡμῶν δι' ὅσα κατ' αὐτὰς ὄχι ἠπίως
θίγοντα τὴν πατρίδα ἡμῶν ὡς πρὸς τὰ ἀρχαιολογικὰ ἀνέγνωμεν
ἐν τῷ Journal officiel τῶν Παρισίων (φύλλω τῆς 24 Ἀπρι-
λίου 1876). Ἐκεῖ τοῦ δοκίμου ἐν ἀρχαιολόγοις καὶ νῦν ὑπουρ-
γοῦ ἐπὶ τῆς παιδείας κ. Οὐαδδιδικτῶνος ἐδημοσιεύθη λόγος, ὁ ἐκ-
φωνηθεὶς ἐν τῇ Σορβόννῃ ἐπὶ τῆς διανομῆς τῶν τοῦ ἔτους διαγω-
νισμάτων. Ἐλέχθη δ' ἐν αὐτῷ, μετὰ μνεῖαν ἐπαινετικὴν τῶν

τελευταίων ἐν Γαλλίᾳ, Γερμανίᾳ, Ἀγγλίᾳ καὶ ἀλλαχοῦ γενο-
μένων ἀρχαιολογικῶν ἐργασιῶν, ὅτι «ἐν Ἑλλάδι μικρὰ πράγμα-
τα ἐγένοντο, διότι ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις οὔτε αὐτὴ ἀγαπᾷ τὰς
ἀνασκαφὰς οὔτε ἄλλους ἀφήνει νὰ κάμνουν ἐν τῇ ἐπικρατείᾳ
της.» Ἐπηκολούθησαν δὲ μειδιάματα τοῦ ἐκ καθηγητῶν συγκε-
κροτημένου ἀκροατηρίου, σημειούμενα ἐν παρενθέσει.

Εἶναι περίεργον, ὅτι κατὰ τὸν τῆς Γαλλίας ὑπουργὸν λόγος
τῆς μικροπραγίας ἡμῶν δὲν εἶναι ἡ γνωστὴ τοῦ ἔθνους μας μικρό-
της καὶ τὸ parvum parva decent, ἀλλὰ τις κακοτροπία τῆς
Κυβερνήσεως. Ἐν τούτοις ἡ ἀλήθεια ἄλλως ἔχουσα δὲν δικαιοῖ
τοὺς τοιοῦτους διὰ λόγων προπηλακισμούς. Ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρ-
νησις καὶ ἀγαπᾷ τὰς ἀνασκαφὰς καὶ κάμνει ὅσας δύναται κατὰ
μέτρον τῶν οὐχὶ μεγάλων χρηματικῶν της πόρων. Μάρτυρες τὰ
ἐν τῇ Ἀκροπόλει Ἀθηνῶν ἀπὸ ἐτῶν τελούμενα ἔργα καὶ ἡ ἀνα-
σκαφὴ τοῦ ἐπὶ Ῥηγίλλῃ ᾠδείου τοῦ Ἡρώδου, καὶ ἡ πρώτη ἀπο-
κάλυψις τῆς μοναδικῆς ἐν τῷ ἔξω Κεραμεικῷ νεκροπόλεως καὶ ἡ
ἐσχάτως γενομένη περὶ τὸ ὠρολόγιον τοῦ Ἀνδρονίκου Κυρρῆστου
σκαφὴ καὶ διακόσμησις τοῦ ὅλου ἐκεῖ χώρου. Τὴν ἀνασκαφὴν δὲ τοῦ
Παναθηναϊκοῦ σταδίου δὲν ἀναφέρομεν, διότι αὕτη ἐγένετο δαπάνη
τοῦ βασιλέως ἡμῶν Γεωργίου καὶ ἴσως τὸν βασιλέα δὲν εἶχεν ἐν τῷ
νῷ ὁ ὑπουργός, ὅτε κατέκρινε τὴν Κυβέρνησίν του. Διὰ τὸν αὐτὸν
λόγον δὲν ἀναφέρομεν οὐδὲ τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἡμῶν Ἑταιρίας
τὰ πολλὰ καὶ πολυδάπανα ἔργα, τὰ ἐκτελεσθέντα κατὰ
τὰ τελευταῖα 17 ἔτη. Αὕτη δὲ ἡ κατακρινομένη Κυβέρ-
νησις ἐκτὸς ὅτι καθ' ἕκαστον ἔτος ἀντὶ πολλῶν χρημάτων
ἐξαγοράζει οἰκόπεδα ἀρχαιολογικῆς ἀξίας καὶ τὰ παραδίδει
εἰς οὓς δεῖ πρὸς ἀνασκαφὴν, αὕτη, λέγομεν, ἡ Κυβέρνησις καὶ
ἄλλους, ξένους δηλαδὴ, καὶ μάλα εὐκόλως ἀφήνει νὰ σκά-
πτωσιν ἐπὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐδάφους, συμφώνως πρὸς τὸν κεί-
μενον ἀρχαιολογικὸν νόμον, καὶ οὐ μόνον τοῦτο, ἀλλὰ καὶ χρή-
ματα ἐνίοτε δαπανᾷ ἕνεκα τοιούτων παρὰ ξένων κατὰ καιροὺς
ἐπιχειρουμένων ἔργων. Ἴδου τὰ γεγονότα. Τῷ 1852 συνεχώρησεν
ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις εἰς τὸν Γάλλον Beulé, ἓνα τῶν πρώτων
συναδέλφων τοῦ κ. Οὐαδδιδικτῶνος, νὰ ἀνασκάψῃ τὰ κάτω Προ-

πύλαια τῆς Ἀκροπόλεως Ἀθηνῶν, τοῦθ' ὅπερ καὶ ἐπιγραφὴ Γαλλιστί καὶ Ἑλληνιστί χαραχθεῖσα καὶ στηθεῖσα ἐπιτοπίως διακηρύττει. Τῷ 1860 διηκούλυε τὰς τοῦ Γάλλου Lenormant ἐν Ἐλευσίνι ἀνασκαφάς, ἐξαγοράσασα οἰκίας χωρικῶν κειμένας ἐπὶ τῶν ἀνασκαπτέων τόπων ἀντὶ 9 χιλ. δραχμῶν. Τῷ 1861 συνεχώρησεν εἰς τοὺς Γάλλους Weseher καὶ Foucart νὰ ἀναδείξωσιν ἐπὶ πλεόν διὰ σκαφῆς τὸν περίβολον τοῦ ἐν Δελφοῖς ἱεροῦ τοῦ Ἀπόλλωνος, ἀφοῦ ἐξηγόρασε πρῶτον οἰκίας τινὰς ἐκεῖ. Τῷ 1873 συνεχώρησεν εἰς τοὺς Γάλλους Burnouf καὶ Lebègue νὰ ἀνασκάψωσιν τὴν ἐν Δήλῳ Δρακοσπηλιάν, κατὰ συνέπειαν τοῦ ὁποῖου ἔργου καὶ αὐτὴ ἐδαπάνησεν οὐκ ὀλίγα, ὡσαύτως δὲ καὶ ἐν τῶν κατὰ τὴν Ἑλλάδα ἰδιωτικῶν σωματείων. Τῷ 1875 συνεχώρησεν ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις εἰς τὸν Γάλλον Burnouf νὰ σκάψῃ ἐν τῇ Ἀκροπόλει Ἀθηνῶν πρὸς ἀναζήτησιν τῆς Κλεψύδρας. Τέλος ἐν τούτῳ τῷ ἔτει, ὀλίγας ἐβδομάδας πρὶν ἐκφωνηθῆ ὁ ἐν τῇ Σορβόννῃ λόγος, ἡ Ἑλλην. Κυβέρνησις συνεχώρησεν εἰς τοὺς κληρονόμους τοῦ Γάλλου Boulanger νὰ ἀνασκάψωσιν ἀρχαίους τάφους παρὰ τὴν Ἀγ. Τριάδα Ἀθηνῶν. Ἡ αὐτὴ Κυβέρνησις καὶ εἰς Γερμανούς, τὸν O. Müller, τὸν Strack, τὸν Curtius καὶ τὸν Bötticher, συνεχώρησε νὰ σκάψωσιν ἐν Δελφοῖς, ἐν τῷ Διονυσιακῷ θεάτρῳ (ὅτε καὶ εἰς δίκην πρὸς ἰδιώτας ἐνεπλήχθη αὐτὴ δαπανηρὰν) καὶ ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως καὶ ἐν τῇ Πνυκί καὶ πρὸς τῷ Ἀρείῳ Πάγῳ καὶ τῷ Μουσεῖῳ καὶ ἐν Μουνυχίᾳ, τὰ τελευταῖα δὲ καὶ εἰς τὴν Γερμανικὴν Κυβέρνησιν διὰ συμβάσεως παρεχώρησε τὴν τῆς Ὀλυμπίας ἀνασκαφὴν, ὑποβαλλομένη, ὡς πασίγνωστον, εἰς ὄχι μικρὰς χρηματικὰς δαπάνας.

Ταῦτα ἡμεῖς οἱ δὲ ἀπανταχοῦ φίλοι τῆς κατ' ἀλήθειαν ἱστορίας ἄς κρίνωσι. Καὶ μία δὲ ἐνὸς μόνου ἐξ αὐτῶν φωνή, ὅχι ἐπιεικής, ἀλλὰ δικαία μόνον, ἂν ἀκουσθῆ ἐπὶ τούτοις, ἡμεῖς ἱκανοποιηθῆμεν ἀντὶ τῶν ἐν τῷ Journal officiel πικρῶν ἐκείνων soufres.

Ἐν Ἀθήναις, τῇ 28 Ἀπριλίου 1876.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ Α. ΚΟΥΜΑΝΟΥΔΗΣ.

Ἡ ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρία, ἔχουσα ἤδη ἀφθονώτερα τὰ χρηματικὰ μέσα ἐκ τῶν ἐνιαυσίων εἰσπράξεων τοῦ ὑπὲρ τῶν ἀρχαιοτήτων λαχείου, ὅπερ συνεχώρησεν αὐτῇ ἡ Κυβέρνησις διὰ Β. Διατάγματος τῆς 19 Νοεμβρίου 1874 νὰ προκηρύξῃ, προσέβη πρὸ μικροῦ εἰς γενναίαν ἀπόφασιν νὰ ἀνασκάψῃ καὶ καθάρισῃ πρῶτον μὲν τὴν τῶν Ἀθηνῶν Ἀκρόπολιν, τὰ τε ἔσω καὶ περίξ αὐτῆς, ὅσα μέχρι τοῦδε δὲν ἐξητάσθησαν, καὶ μετὰ ταῦτα τοὺς Δελφοὺς καὶ τὴν Ἐλευσίνα.

Καὶ τῆς μὲν Ἀκροπόλεως τὸν καθαρισμὸν ἤρχισε πρὸ τινων ἐβδομάδων διὰ τῆς μεταφορᾶς τῶν πολλῶν χωμάτων ἃ ἐρρίφθησαν ἐξ αὐτῆς πρὸ ἐτῶν πρὸς τὸ μεσημβρινὸν μέρος, τὸ μεταξὺ τῶν δύο ἀρχαίων θεάτρων. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἐργασία προβαίνει δραστηρίως, πιστεύομεν ὅτι ἐντὸς τοῦ θέρους θέλει ἀποπερατωθῆ ὁ καθαρισμὸς τοῦ μέρους τούτου, μεθ' ὃν ἔπεται ἡ ἀνασκαφὴ τῶν ἐντὸς τῆς Ἀκροπόλεως μερῶν ὅσα μένουσιν ἔτι ἀνεξέταστα.

Ἡ ἐπιχείρησις ὅμως τῆς τῶν Δελφῶν καὶ Ἐλευσίνος ἀνασκαφῆς θέλει ἀναβληθῆ κατ' ἀνάγκην μέχρι τῆς ἐλεύσεως τῆς Βουλῆς, ἥτις δέον νὰ ψηφίσῃ προηγουμένως νόμον κανονίζοντα τὰ τῆς μετοικεσίας τῶν κατοίκων τῶν πόλεων τούτων. Εἰς τὴν σύνταξιν τοῦ νόμου τούτου καὶ εἰς τὴν ἀναγκαίαν μελέτην πρὸς μεταρρύθμισιν διατάξεων τινων τοῦ ἐν ἰσχύϊ ἀρχαιολογικοῦ νόμου γνωρίζομεν ὅτι καὶ ἡ Κυβέρνησις καὶ τὸ συμβούλιον τῆς ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρίας σκέπτονται νὰ προβῶσι ταχέως.

Αἱ ἐν τῷ Διπύλῳ ἀνασκαφαὶ τῆς αὐτῆς Ἑταιρίας, αἵτινες ἐξηκολούθησαν ἐπὶ πολλὰ ἐφεξῆς ἔτη, διεκόπησαν πρὸ μικροῦ, οὐχὶ διότι ἀπεπερατώθησαν, ἀλλὰ διότι οἱ παρακείμενοι ἀγροὶ ἀνήκουσιν εἰς ἰδιώτας, καὶ ἀνάγκη νὰ ἀγοράσῃ αὐτοὺς προηγουμένως ἡ Κυβέρνησις, ὡς ἔπραξε καὶ περὶ τῶν ἤδη ἀνασκαφέντων ἐν τῇ αὐτῇ θέσει. Κατεπείγουσα ἀνάγκη ὅμως εἶναι νὰ ἀρθῶσιν οἱ τοῦ φωταερίου ἀγωγοί, οἵτινες, διερχόμενοι διὰ τοῦ ἀνασκαφέντος χώρου, κωλύουσι τὴν ἐντελῆ κάθαρσιν αὐτοῦ. Περὶ τῆς μετακομίσεως τῶν ἀγωγῶν τούτων ἀνέφερε τὸ τῆς Ἑταιρίας

συμβούλιον πρὸ πολλοῦ τὰ δέοντα πρὸς τε τὸ ἀρμόδιον Ὑπουργεῖον τῶν Ἐσωτερικῶν καὶ εἰς τὴν τοῦ φωταερίου Ἑταιρίαν, ἀφ' ὧν ἐλπίζεται ἡ ἐκτέλεσις.

Ἡ ἔνεκα τῶν ῥηθέντων λόγων μὴ ἀποπεράτωσις τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ χώρου τούτου κωλύει τὴν Ἑταιρίαν νὰ περιφράξῃ καὶ κοσμήσῃ αὐτὸν, ὅστις καὶ διὰ τὴν μεγάλην αὐτοῦ ἀρχαιολογικὴν σημασίαν, καὶ διότι κεῖται ἐν τῇ ἀπὸ Πειραιῶς εἰσόδῳ τῆς πόλεως δέον νὰ ἔχῃ εὐπρόσωπον ὄψιν.

Πρὸς τοὺς συγγραφεῖς καὶ ἐκδότας νέων βιβλίων.

Ἡ ἔλλειψις βιβλιογραφικοῦ περιοδικοῦ συγγράμματος καθίσταται ἐπαισθητοτέρα ἐφ' ὅσον ἡ ἡμετέρα φιλολογία ἀναπτύσσεται ἐπὶ μᾶλλον. Τὴν ἔλλειψιν ταύτην ἐπεχείρησάν τινες νὰ ἀναπληρώσωσι δι' ἐκδόσεως βιβλιογραφικῶν δελτίων περιοδικῶς ἐκδιδομένων, ἀλλ' ἔνεκα καιρικῶν περιστάσεων ἔπαυσεν ἡ ἐκδοσις τούτων ἐν αὐτῇ τῇ ἀρχῇ. Ἐντεῦθεν οὔτε ἡμεῖς, οὔτε ἀλλογενεῖς λόγιοι, ἐνδιαφερόμενοι εἰς τὴν πρόοδον τῆς ἡμετέρας φιλολογίας, γινώσκουμεν τίνα καὶ πόσα συγγράμματα βλέπουσι καθ' ἑκάστην τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος. Τοῦτο δὲ οὐκ ὀλίγον βλάπτει καὶ τοὺς ἐκδότας καὶ τοὺς ἀναγνώστας νέων φιλολογικῶν πονημάτων.

Τὸ Ἀθήναιον, ἐπειδὴ ἐκδίδεται τακτικῶς ἐπὶ 4 πλήρη ἔτη, καὶ εἶναι ἤδη γνωστὸν εἰς τε τοὺς ἐνταῦθα λογίους καὶ εἰς τοὺς ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ φιλολόγους καὶ ἀρχαιολόγους, δύναται, νομίζομεν, νὰ ἀναπληρώσῃ ἐν μέρει τὴν ἔλλειψιν ταύτην τῆς ἡμετέρας φιλολογίας, δημοσιεύον τὰ ἐκάστοτε νέα τῆς φιλολογίας ἡμῶν προϊόντα.

Πρὸς ἐπίτευξιν ὅμως τούτου ἀπαιτεῖται καὶ ἡ σύμπραξις πάντων τῶν συγγραφέων καὶ ἐκδοτῶν οἰουδήποτε πονήματος. Διὸ προτρέπομεν τοὺς ἡμετέρους νὰ πέμπωσιν ἂν θέλωσιν εἰς τὴν διεύθυνσιν τοῦ περιοδικοῦ τούτου εἴτε οἱ συγγραφεῖς εἴτε οἱ ἐκδόται παντὸς νέου βιβλίου καὶ φυλλαδίου οἰουδήποτε ἀντίτυπον, ἢ τοῦλάχιστον (οἱ μὴ θέλοντες νὰ κάμωσι τὴν θυσίαν ταύτην) ἀκριβῶς ἀντιγεγραμμένον τὸν τίτλον αὐτοῦ, καθ' ὃν τρόπον γνωστοποιεῖ

τὸ Ἀθήναιον ἐν τῷ ἐξωφύλλῳ τὰ νεοφανῆ βιβλία· ἡ δὲ διεύθυνσις θέλει δημοσιεύει ταχέως ἐν ἰδιαίτερω τμήματι τὰ οὕτως εἰς αὐτὴν γνωστοποιούμενα νέα βιβλία. Οὕτως οὐ μόνον θέλομεν εὐχαριστήσαι πάντας τοὺς ἀλλογενεῖς λογίους, οἵτινες μετὰ πολλοῦ πόνου καὶ δαπάνης ζητοῦσι νὰ μάθωσι τὰ ἐν τῇ ἡμετέρᾳ γλώσσῃ ἐκδιδόμενα νέα βιβλία, ἀλλὰ θέλομεν χορηγήσει αὐτοῖς συγχρόνως καὶ τὸ μέσον νὰ κάμωσι γνωστὸν ἐν Εὐρώπῃ πᾶν νέον ἑλληνικὸν σύγγραμμα, ὅπως πράττουσιν ἐν τοῖς βιβλιογραφικοῖς αὐτῶν περιοδικοῖς καὶ περὶ παντὸς πάσης γλώσσης νέου προϊόντος τῆς διανοίας.

Ὅσοι τῶν ἐκδοτῶν πολιτικῶν ἐφημερίδων λαμβάνουσι τὸ Ἀθήναιον παρακαλοῦνται νὰ ἀνατυπώσωσιν εἰς τὰς ἐφημερίδας των τὴν γνωστοποίησιν ταύτην.

Μετεωρολογικαὶ παρατηρήσεις κοινοποιηθεῖσαι ἐκ τοῦ ἀστεροσκοπείου Ἀθηνῶν.

1876. Μάρτιος. (E. N.).

Βαρόμετρον.

Μέση θλίψις 750,19

Μεγίστη » 755,25 (τὴν 22^α).

Ἐλαχίστη » 743,11 (τὴν 3^α).

Θερμόμετρον Ἐκ.

Μέση θερμοκρασία 14,45.

Μεγίστη » 24,2 (τὴν 29^α).

Ἐλαχίστη » 2,6 (τὴν 6^α).

Ἡμέραι βροχῆς 5, δρόσου 1 (ποσὸν τοῦ καταπεσόντος ὕδατος 7, 10 χμ.), ἀστραπῶν 1, βροντῶν 1.

Ἄνεμοι ἔπνευσαν κατὰ 10 ἡμέρας ΝΔ, 4 Δ, 3 ΒΔ, 1 Β, 1 ΒΑ, 12 Ν.

Ἀπρίλιος.

Βαρόμετρον.

Μέση θλίψις 752,21.

Μεγίστη » 758,28 (τὴν 16^α).

Ἐλαχίστη » 744,56 (τὴν 1^α).

Θερμόμετρον.

Μέση θερμοκρασία	17,36.
Μεγίστη »	28,8 (τὴν 24ην).
Ἐλαχίστη »	5,4 τὴν (11ην).
Ἡμέραι βροχῆς 8 (ποσὸν τοῦ καταπεσόντος ὕδατος 11, 48 χμ.), ἀστραπῶν 4, βροντῶν 1.	
Ἄνεμοι ἔπνευσαν κατὰ 6 ἡμέρας ΝΔ, 5 Δ, 9 ΒΑ, 10 Ν.	

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΩΝ ΔΙΟΡΘΩΣΙΣ.

Τεύχ. Δ' σελ. 222, ὑποσημ. ζ. 4, γράφει: ΜΙΧΑΗΛ.— Σ. 223, ὑποσημ. ζ. 5: πρωτοβεστιάριος.— Σ. 227, ζ. 14: 1117.— Αὐτ. ζ. 21: ἔμπικρον.— Αὐτ. ζ. 23, μετὰ τὴν λέξιν ἐξῆς, πρόσθετος: ὅπερ μετελήφθη ἀπὸ τοῦ ΤΞΓ' χειρογράφου τεύχους τῆς Πατριακῆς βιβλιοθήκης (φύλ. 345—46).— Σ. 230, ζ. 10: τὸ Υἱόν.— Σ. 231, ζ. 11: ἐν τοῖς τοιούτοις.— Σ. 238, ὑποσημ. ζ. 8: ἐπιγουνίδιον.— Σ. 239, ὑποσημ. ζ. 1: Οὕτω δῆ.— Σ. 240, ζ. 22: στράτος.— Σημειωτέον δὲ, ὅτι τὸ μετὰ τὴν σελίδα 242 πανομοιότυπον μονογράμματον ἀνήκει οὐχὶ εἰς τὴν αὐτόθι ὑπογραφήν, ἀλλ' εἰς τὴν ἐν σελίδι 239. Ἐν ἐκείνῃ γὰρ παρέλιπεν ὁ ἀπογραφεὺς τὴν ἐν ταύτῃ φερομένην λέξιν: λοιπῶν.

Τεύχ. Ε' σελ. 333 ἐν τέλει, ἀντὶ ΑΡΤΕΜΑΣ γράφει ΑΡΤΕ-ΜΑ Γ, ὅ ἐστιν ἀγωνοθετοῦντος τὸ γ', ὡς καὶ ἐν τῷ νομίσματι φαίνεται τὸ Γ σαφῶς.

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΕΝ Τῷ Δ' ΤΟΜῳ ΤΟΥ ΑΘΗΝΑΙΟΥ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ.

	Σελ.
Ἐπιγραφὴ τῆς νήσου Σύρου μετὰ δύο λιθογραφικῶν πινάκων πανομοιοτύπων ἐπιγραφῶν, ὑπὸ Κλωνὸς Στεφάνου (συνέχεια καὶ τέλος).....	3
Περὶ τῆς γνησιότητος τοῦ Ἑρωτικοῦ τοῦ Λυσίου, ὑπὸ Γεωργίου Κωνσταντινίδου, Μκκεδόνοσ.....	33
Περὶ τῶν τῆς λατρείας ἀγαλμάτων παρ' Ἑλλησι καὶ περὶ τῆς ἀπ' αὐτῶν βοηθείας τῶν πιστῶν, ὑπὸ Εὐθ. Καστόρχη.....	55
Περὶ τοῦ τελευταίου φιλολογικοῦ διαγωνίσματος τοῦ κ. Θ. Π. Ῥοδοκανάκη.....	75
Βιβλιογραφία ὑπὸ Εὐθ. Καστόρχη.....	87
Περὶ τοῦ γάμου τῶν ποιμένων τῆς Ὀθρυος ὑπὸ Ε. Δ.....	89
Ἐπιγραφὴ Βοιωτίας, Μεσσηνίας καὶ Ἀττικῆς ὑπὸ Στεφάνου Α. Κουμανούδη.....	101
Μετεωρολογικαὶ παρατηρήσεις κοινοποιηθεῖσαι ἐκ τοῦ ἀστεροσκοπείου Ἀθηνῶν.....	124, 221, 310, 384, 471
Καλλιτεχνικὴ μελέτη. — Περὶ τοῦ τάφου τοῦ Πατριάρχου Γρηγορίου τοῦ Ε'. ἐπιστολὴ Α. Ρ. Ῥαγκαβῆ καὶ ἀπάντησις εἰς αὐτὴν ὑπὸ Α. Καυτατζόγλου.....	125
Περὶ τῆς χριστιανικῆς λατρείας, ἧτοι περὶ τῆς τῶν πιστῶν λειτουργίας, ὑπὸ Νικηφόρου Καλογερά.....	142
Βιβλιοκρισία. — Περὶ τῆς ἐν Παρισίοις ἐκδόσεως τῆς περὶ Ἀκρίτου ἐποποιΐας, ὑπὸ Σπυρίδωνος Π. Λάμπρου, διδάκτορος τῆς φιλοσοφίας.....	173
Ἡλεκτρικῆς πειράματα νέα, ὑπὸ Δ. Σ. Στεφάνου.....	190
Περὶ τῆς κατεδαφίσεως τοῦ ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως Ἀθηνῶν πύργου καὶ ἐπιγραφῆ ἐξ αὐτοῦ, ὑπὸ Στεφάνου Α. Κουμανούδη.....	195

	Σελ.
Ἐπιγραφὴ Ταναγραίων καὶ Χορσειείων, ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ . . .	209
Ἐπιγραφὴ Ἀττικῆς ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ	216
Γνωστοποιήσεις περὶ τοῦ φιλολογικοῦ διαγωνίσματος	220
Περὶ Εὐσταθίου τοῦ Νικαίας μητροπολίτου, ὑπὸ I. Σακκε- λίωνος	221
Λέοντος Εὐσκαμμαρίου ἀπογραφῆς, Ῥόδου καὶ τῶν Κυ- κλάδων νήσων γράμματα ἀποκαταστατικά, ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ	233
Περὶ φύσεως τῆς Ῥωμαϊκῆς σατύρας καὶ τῆς συγγενείας αὐ- τῆς πρὸς τὴν τῶν Ἑλλήνων κωμωδίαν, ὑπὸ Εὐθ. Κα- στόρχη	243
Ἐπιγραφαὶ Τανάγρας ἀνέκδοτοι, ὑπὸ Στεφάνου Α. Κουμα- νούδη	291
Περὶ τοῦ ἐν Χαιρωνείᾳ λέοντος παρατηρήσεις τινές	304
Σύντομος πραγματεία περὶ μεθοδικῆς διδασκαλίας τῆς ἀρ- χαίας ἑλληνικῆς γλώσσης εἰς τὰ Ἑλληνικὰ σχολεῖα, ὑπὸ X. Λαιλίου	313
Περὶ τῆς τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων δόξης περὶ τε τῶν λελι- θωμένων πραγμάτων καὶ τοῦ κατακλυσμοῦ, ὑπὸ Θεοδο- σίου Β. Βενιζέλου	323
Συμπλήρωμα τῆς περὶ τοῦ τάφου τοῦ πατριάρχου Γρηγο- ρίου τοῦ Ε' καλλιτεχνικῆς μελέτης, ὑπὸ Α. Θηρσίου . . .	344
Περὶ ἐθνικῆς τῶν Ἑλλήνων ἀγωγῆς ὑπὸ Ἀριστείδου Κ. Σπαθᾶκη	354
Ἐπιγραφαὶ Λεβαδείας, Χαιρωνείας καὶ Θίσβης, ὑπὸ Στε- φάνου Α. Κουμανούδη	369
Ἐπέτειος συνέλευσις τῆς ἀρχαιολογικῆς Ἀθηνῶν Ἐταιρίας, ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ	378
Περὶ τῆς καταστάσεως τῆς Ἐκκλησίας Κωνσταντινουπό- λεως κατὰ τὴν πρώτην καὶ ἡμίσειαν ἑκατονταετηρίδα ἀπὸ ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ Μωάμεθ τοῦ Β' ὑπὸ Ν. Κ.	385
Περὶ τοῦ πλήθους τῶν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος κατοίκων,	

	Σελ.
ὑπὸ Εὐθ. Καστόρχη	421
Ἐπιγραφαὶ ἀνέκδοτοι Δήλου, Ῥηνείας καὶ Κυθήρων, ὑπὸ Στεφάνου Α. Κουμανούδη	453
Βραχεῖα ἀπάντησις εἰς τὰ περὶ Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως ῤηθέντα ὑπὸ τοῦ Γάλλου Ὑπουργοῦ Οὐαδδигаτῶνος ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ	466
Ἔργασίαι τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρίας	469
Γνωστοποιήσεις πρὸς τοὺς συγγραφεῖς καὶ ἐκδότας νέων βιβλίων	470
Παροράματων διόρθωσις	472